SADAB

4th International Social Research and Behavioral Sciences Symposium

October 19-21, 2019 /Antalya, Turkey

PROCEEDING BOOK

ISBN: 978-605-65197-1-0

Editor

Dr. Kıyal KAMCHYBEKOVA ABDİRAİM

SADAB-2019

Chair of Symposium

Prof. Dr. Hüseyin BAL, Antalya AKEV Üniversitesi

Organisation Committee

Prof. Dr. Keneş Usenov, Celalabad Devlet Üniversitesi, Kırgızistan.

Prof. Dr. Hamza Çakır, Erciyes University, Turkey.

Prof. Dr. Hüseyin Bal, Antalya AKEV University, Turkey.

Prof. Dr. Makbule Sabziyeva, Anadolu University, Turkey.

Prof. Dr. Sema Etikan, Ahi Evran University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Erol Yıldır, İstanbul Gelişim University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Gülcamal Rıskulova, Celalabad Devlet University, Kyrgyzstan.

Assoc. Prof. Dr. Rukiye Akdoğan, Çukurova University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Gulnar Kozgambaeva, Al-Farabi Kazakh National University.

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Topal, Anadolu University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Reyhan Çelik, Erciyes University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Sezer Cihaner Keser, Yüzüncü Yıl University, Turkey.

Asst. Prof. Dr. Sezen Karabulut, Pamukkale University, Turkey.

Asst. Prof. Dr. Hatice Baysal, Süleyman Demirel University, Turkey.

Asst. Prof. Dr. Fikret Fatih Gülşen, Çukurova University, Turkey.

Asst. Prof. Dr. Mehmet Şeren, Antalya AKEV University, Turkey.

Asst. Prof. Dr. Mesut Atasever, Uşak University, Turkey.

Asst. Prof. Dr. Khalida Devrisheva, Pamukkale University, Turkey.

Dr. Jasminka Ahmetaševıć, Visoko Poslovno Tehnička Škola, Bosnia and Herzegovina.

Scientific Committee

Prof. Dr. Nergis Biray, Pamukkale University, Turkey.

Prof. Dr. Keneş Usenov, Celalabad Devlet University, Kyrgyzstan.

Prof. Dr. Hüseyin Bal, Antalya AKEV University, Turkey.

Prof. Dr. Hamza Çakır, Erciyes University, Turkey.

Prof. Dr. Sema Önal, Kırıkkale University, Turkey.

Prof. Dr. Bakıt Atantaeva, Şakarim Semey State University, Kazakhstan.

Prof. Dr. Halil Türker, Ondokuz Mayıs University, Turkey.

Prof. Dr. Hanife Dilek Batislam, Çukurova University, Turkey.

Prof. Dr. Valeri Modebadze, St. Andrew the First-Called Georgian University, Georgia.

Prof. Dr. Hatice Derya Can, Ankara University, Turkey.

Prof. Dr. Bürküt Darbanov, Jalal-Abad State University, Kyrgyzstan.

Prof. Dr. Makbule Sabziyeva, Anadolu University, Turkey.

Prof. Dr. Cevat Başaran, Atatürk University, Turkey.

Prof. Dr. Sema Etikan, Ahi Evran University, Turkey.

Prof. Dr. Siti Mashitoh Mahamood, University of Malaya, Malaysia.

Prof. Dr. Abdurrahman Acar, Dicle University, Turkey.

Prof. Dr. Hakeem Kasem, Deakin University, Australia.

Assoc. Prof. Dr. Gülcamal Rıskulova, Celalabad State University, Kyrgyzstan.

Assoc. Prof. Dr. Gulnar Kozgambaeva, Al-Farabi Kazakh National University.

Assoc. Prof. Dr. Erol Yıldır, İstanbul Gelişim University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Üstün, Amasya University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Gülsen Baş, Van Yüzüncü Yıl University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Yolcu, İnönü University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Pervana Memmedli, Azerbaijan Milli İlimler Akademisi, Azerbaijan.

Assoc. Prof. Dr. Naile Rengin Oyman, Süleyman Demirel University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Erlan Bakıev American University of Central Asia, Kyrgyzstan.

Assoc. Prof. Dr. Kenan Güllü, Erciyes University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Rukiye Akdoğan, Çukurova University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Topal, Anadolu University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Reyhan Çelik, Erciyes University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Fatma Ünal, Akdeniz University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Kemal Erol, Van Yüzüncü Yıl University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Sinan Aytekin, Balıkesir University, Turkey.
Assoc. Prof. Dr. Adem Bayar, Amasya University, Turkey.
Assoc. Prof. Dr. Bilal Gök, İnönü University, Turkey.
Assoc. Prof. Dr. Sezer Cihaner Keser, Yüzüncü Yıl University, Turkey.
Assoc. Prof. Dr. Rafeq Hamood Najı Qasem, Thamar University, Yemen
Asst. Prof. Dr. Mesut Aytekin, İstanbul Üniversity, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Senem Altan, Okan University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Selim Serkan Ükten, Aksaray University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Neslihan Çetinkaya, Atatürk University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Füsun Yalçın, Akdeniz University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Remzi Bulut, Mehmet Akif Ersoy University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Fikret Fatih Gülşen, Çukurova University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Vahap Önen, Okan University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Mehmet Macit Sevgili, Siirt University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Leyla Derviş, Akdeniz University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Sezen Karabulut, Pamukkale University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. İbrahim Caner Türk, Erzincan University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Mustafa Turhan, Okan University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Hatice Baysal, Süleyman Demirel University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Bedri Mermutlu, İstanbul Ticaret University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Nuray Hilal Tuğan, Başkent University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Khalida Devrisheva, Pamukkale University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Mesut Atasever, Uşak University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Erdoğan Bozkurt, Amasya University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Asuman Bolkan, Cyprus Science University, Cyprus.
Asst. Prof. Dr. Kıyal Kamchybekova Abdiraim, Dicle University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Sabina Abid, Artvin Çoruh University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Nermin Kişi, Bülent Ecevit University, Turkey.
Asst. Prof. Dr. Kadir Tutkavul, Dumlupınar University, Turkey.
Öğr. Gör. Nesli Tuğban Yaban, Başkent University, Turkey.
Ph.D. Mohammad Abu Lail, Ürdün University, Jordan.
Ph.D. Gülmira Satıbaldieva, Celalabad Devlet University, Kyrgyzstan.
Ph.D. Bruno Surdel, Renmin University, Beijing, China.

Contents

Chair of Symposium **2**

Organisation Committee **2**

Scientific Committee **3**

Aliya İzzetbegoviç ve Bilgeliğin Tezahürleri **9**

Is Trump's Decision to Withdraw from Trans-Pacific Partnership Agreement a Rational Decision for USA? **35**

Education and Programmed Physical Activity in Treatment of Type 2 Diabetes Mellitus **40**

Üniversite Öğrencilerinin Batıl İnanç Düzeylerini Etkileyen Bazı Faktörler **47**

Se'âlibî'nin "Mekârimu'l-Ahlak" İsimli Risâlesi "Tahkîk-Değerlendirme" **68**

Changing Ethics of Journalism: From Traditional to Online **78**

Demokrat Parti ve Hürriyet Partisi'nin Programlarında Demokrasi ve Hürriyet Anlayışının Karşılaştırılması **87**

Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Döneminde 1948 Tarihli Gazeteciler Beyannamesi ve Yansımaları **100**

İşkur'un Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin İstihdam Üzerindeki Rolü: Edirne İli Örneği **111**

Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü Öğrencilerinin Aşçılığa Bakışlarının Metafor Analizi ile Belirlenmesi **121**

Anabaptist Harekete Göre Vaftiz Sakramenti **129**

Mobbingin Tekstil ve Konfeksiyon Sektöründe Çalışanlar Üzerindeki Etkisinin Araştırılması ve Çözüm Önerileri **134**

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ; **146**

Hazır Giyim İşletmelerinde İş Yaşamı Stresleri ve Koruyucu Yaklaşımların Ergonomik Açıdan İncelenmesi **152**

Üniversite Öğrencilerinin Bağlanma Stilleri, Kimlik Statüleri ve Eş Seçim Tercihleri **167**

Üniversite Öğrencilerinde Evlilik Tutumu ve Algılanan Sosyal Destek Arasındaki İlişkinin İncelenmesi **172**

Ekonomik Yoksulluğun Aile Bütünlüğüne Etkisi **177**

Sürdürülebilir Moda İçin Modüler Giysi Tasarım Çalışmaları **188**

Tehâfüt'te Gök Akılları, Nefisleri ve Küreleri Tartışmaları **194**

Eflâtun'un Timaios Dialoğunda Felek Kavramı **201**

Yerel Seçimlerde Seçmen Tercihine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi: Alanya Örneği **208**

One Myth to Bind Them All: Mythical Variety in Tolkien's The Lord of the Rings **218**

Meslek Lisesi Öğrencilerinin İşletmelerdeki Beceri Eğitimi **224**

Keyfiyet Anlayışı ve Onun "Dede Korkut Kitabı"nın Dilinde İfadesi **236**

Islamic Motifs in James Clarence Mangan's Poems (1838-1844) **242**

Middle Eastern Women in James Clarence Mangan's Poetry 250

Animals in James Clarence Mangan's Poetry (1838-1844) 254

Serbest Bölgelerin Bölge Ekonomisine Katkıları: Denizli Denser Aş Örneği.....260

Badiou ve Kötülük Problemi, ...268

Bauman ve Postmodern Etik.....274

Etik Alanda Önemli Bir Kavram Olarak Altruizm (Özgecilik-Diğerkâmlık).....283

Bor Madeninin Özel Sektör Eliyle İşletilmesi.....291

Readers Theatre from Theory to Practice: Benefits and Challenges 298

Anaokulu Çocuklarının Sosyal Becerileri İle Sosyal Kimlik Gelişimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.....302

Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları 307

Okuma Yazmaya Hazırlık Becerileri Değerlendirme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları.....314

Sosyal Kimlik Değerlendirme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları 319

Temel Motor Beceriler Değerlendirme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları 324

Anaokulu Çocuklarının Motor Gelişimleri ile Yaratıcı Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.....330

Çocuk Özgün Düşünme Testi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları.....335

Anaokulu Çocuklarının Görsel-Motor Koordinasyon Seviyeleri İle Sosyal Beceri Gelişimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi 340

Görsel-Motor Koordinasyon Değerlendirme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları.....345

Türkçe Erken Çocukluk Dil Gelişimi Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları.....354

Vergi kaçırma ile Vergiden Kaçınmanın Mukayesesi (Sebep, Yöntem ve Etki Farklılıkları) 360

Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması (Maliye Politikalarının Rolü) 367

Art as a Didactic Network 376

Actant Network Theory and Symbolic Interactionism.....377

Restorasyon Çalışmalarında "Aura" 383

Koruyucu Annelerin Koruyucu Annelik Sürecine İlişkin Duygu ve Düşüncelerinin İncelenmesi.....394

Gramsci ve Yetişkin Eğitimi.....421

Müzik Biçimleri Dersi Kapsamında Yorumlamaya Yönelik Bilgi ve Becerilerin Geliştirilmesinde İzlenecek Yöntemler.....431

Müzik Biçimleri Dersinin Yürütülmesinde Kullanılan Öğrenme-Öğretme Strateji, Kuram, Yöntem ve Teknikler.....439

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Banka Performansı Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Literatür Taraması.....451

Türkiye Cumhuriyeti Üniversitelerinde Mesleki Müzik Eğitimi Veren Kurumların Lisans Programlarında Yürütülen Müzik Biçimlerine İlişkin Dersler 461

Turizm Sektöründe Pozitif Psikolojik Sermayeyi Etkileyen Sosyo-Demografik Kriterler 472

Antony Flew Bağlamında Ateizmin İmkânına Dair Bir Tartışma 493

Ateizmden Aklın Tanrı'sına Geçiş (Antony Flew Örneği) 505

Evli Çiftlerde Çift Uyumu, Evlilik Çatışması ve Çatışma Çözüm Stillerinin İncelenmesi 520

Ailede Yaşanan Çatışmaların Psiko-Sosyal Nedenleri ve Çözüm Önerileri 525

Şeyhülislam İbn Kemal'e Göre Ruhun Mahiyeti ve Beden ile İlişkisi 532

Türk Küresel Değer Zincirlerinin İncelenmesi: Ampirik Çalışmaların Özeti 538

The Effect of Built Environment on Neighborhood Relations in The Context of Social Interaction 547

Kültürel Difüzyon Etkisi ile Türkiye'de Birahanelerin Ortaya Çıkışı 555

Demokrasi Kavramı Üzerine Bir İnceleme 558

Sınıf Öğretmenlerinin Algıladıkları İş Yükleri ve İş Yükleri İle İlgili Karşılaştıkları Sorunlar 564

Sınıf Öğretmenlerinin İş Yükleri Ölçeği: Ölçek Geliştirme Çalışması 587

Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İle İlişkili Değişkenler Üzerine Yapılan Lisanüstü Tezlerin İncelenmesi 603

Türkiye'de ve Dünya'da Helal Sertifikası Veren Kurum ve Kuruluşların Durumu 613

Bulanık Moora Yöntemi ile Konveyör Seçimi 620

Toplumsal Cinsiyet ve Thorsten B. Veblen 625

Hizmet Akdi ve Değişen Çalışma Biçimleri Üzerine Bir İnceleme 630

Kırgız Türkleri'nin Misafirperverliği 634

Bir Toplumsal Duyarsızlaşma Örneği Olarak "Çocuk Cinayetleri"nde Semantik Doygunluk 643

Çağdaş Kırgız Tiyatrosunun Oluşumuna Etki Eden Faktörler 649

Moldogazi Tokobayev'in Kaygılu Kakey Tiyatro Eseri Üzerine Bir İnceleme 655

Duyu Bütünleme Problemi Olan Çocuklarda Görsel Motor Becerilerin İncelenmesi 666

Palyatif Dönemdeki Bireye Bakım Verme Sürecinde Aktivite Performansı, Katılım ve İlişkili Faktörlerin İncelenmesi 674

Palyatif Dönemdeki Bireye Bakım Verme Sürecinde Aktivite Performansı, Katılım ve İlişkili Faktörlerin İncelenmesi 695

Türkiye'deki Turizm Destinasyonlarına Yönelik Multimodal Taşımacılık Kombinlemesi: Didim Örneği 705

Picturing Childhood in Mangan's Poems (1838-1844) 715

Tüketicinin Marka Menşei Bilinci 719

Okul Öncesi ve Sınıf Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Farkındalıklarının Belirlenmesi 730

Üçüncü Sayfa Gazete Haberlerinin Çeşitli Değerler Açısından İncelenmesi 743

Afganistanda Yaşayan Türkler.....759

Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Yoksulluğa İlişkin Değerlendirmeleri 764

Üniversite Öğrencilerinin Kadınların Politik Alanda Varoluşunda Rol Oynayan Etmenlere İlişkin Değerlendirmeleri.....774

Türkiye'de Bankacilik Sektörünün Etkinliğinin Bulanik Veri Zarflama Analizi (BVZA) İle Tahmini 796

Structured Ph.D. Programme in Transport 816

Social Problems of Environmental Pollution By Transport.....822

Anaokulu Çocuklarının Okuma Yazmaya Hazırlık Becerileri İle Dil Gelişimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi 830

Turizm Endüstrisinde İşten Ayrılma Niyetinin Öncüllerini Belirlemeye Yönelik Kuramsal Bir İnceleme.....835

Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları Işığında Türkiye'de Verilen Muhasebe Eğitimine Bakış: Pamukkale Üniversitesi Örneği.....846

Muhyiddin Ibn Arabi's Deconstruction of Binary Oppositions in The Formative and Ethical Issues.....855

Marka Kişiliğinde Masalların ve Arketiplerin Kullanımı: Marka Maskotlarının Göstergebilimsel Analizi 878

Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Permakültür Uygulamalarının Değerlendirilmesi.....908

Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Yeşil Yıldızlı Bir Otel İşletmesinde Permakültür Uygulamalarının Değerlendirilmesi 917

İş Sağlığı Ve Güvenliği Kültürü Oluşturmada Proaktif Stratejik Eğilim.....927

Aliya İzzetbegoviç ve Bilgeliğin Tezahürleri

Prof. Dr. Hüseyin BAL[1]

Özet

Aliya İzzetbegoviç, halkı tarafından "**bilge kral"** olarak anılmaktadır. Bu çalışmada **temel sorumuzu** şöyle ifade edilebiliriz; Aliya İzzetbegoviç için; "**bilge"lik sıfatı** ne ölçüde geçerlidir? "Bilgelik" onu sevenlerin atfettiği bir sıfat mıdır, yoksa somut göstergeleri olan bir sıfat mıdır?

Aliya'ya İzzetbegoviç tarihin ve halkının onun önüne koyduğu sorumluluktan kaçamadığı için siyasal kimliği öne çıkmıştır.

Tarih böyle yaşanmasaydı o Avrupa'da ve Dünyada bilinen bir entelektüel, kendine özgü düşünceleri olan bir yazar, muhalif bir aydın olarak tanınacaktı.

Onun bilgeliği, entelektüel kimliği siyasal kimliğinden öncedir. Bilge lider, hapishane yıllarında okudukları ile tecrübe ettikleri arasında ilişkiler kurarak kendine özgü fikirler geliştirme olanağına sahip olmuştur.

Aliya'nın karizmatik şahsiyetinin en belirleyici yanı düşünür, fikir adamı olmasıdır. Düşünür olmak, kendi iradesiyle yöneldiği bir iş iken siyasal kimlik kaçamadığı tarihsel bir zorunluluğun sonucudur.

Aliya, entelektüel kimliği ve yaşama tarzı ile bilgeliği hak etmiştir.

Aliya, halkının özgürlük mücadelesinde gösterdiği cesaret ve önderlik vasıflarıyla halkının gönlünde taht kurmuş "bilge kral"dır.

Anahtar Kelimeler: Aliya İzzetbegoviç, bilgelik, İslâm, insan, politik liderlik

Aliya Izzetbegovic and the Manifestations of Wisdom

Abstract

Aliya Izzetbegovic is called 'the King of Wisdom' by his countrymen. In this paper we will argue about the validity of this nickname for him. To be more specific, is wisdom only a nickname that his fans have given; or does this wisdom have concrete demonstrations?

Aliya Izzetbegovic never rejected any duty that his nation demanded him, therefore; we mostly know him for his political identity. Whereas, history would record him as a well-known writer and a dissident intellectual in Europe and all over the world if the independence struggle had not taken place at all.

[1] Antalya AKEV Üniversitesi, İnsan Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

To me, his intellectual identity prevails his political identity. He had developed peculiar notions during his imprisonment period by associating the books he read with his experience.

Izzetbegovic's charismatic personality lies in his being a thinker and head-worker. Being a thinker is voluntary, but having a political identity is a historical compulsion. So, he is a real wise person due to his notions and life-style. His nation adores this man of action and notion, and has justly called him 'The Wise King'.

Keywords: Aliya İzzetbegovic, wisdom, Islam, human, political leadership

Giriş

Aliya İzzetbegoviç, halkı tarafından "**bilge kral"** olarak anılmaktadır. Bu çalışmada **temel sorumuzu** şöyle ifade edilebiliriz; Bosna-Hersek halkının bağımsızlık mücadelesinde önemli rol oynayan, Tito yönetiminden sonra ilk serbest seçimlerde **Bosna Hersek Federal Cumhuriyeti Devlet Başkanı** seçilen (1990), "Yugoslavya'dan bağımsızlık" referandumunda halkın büyük çoğunluğu ayrılma yönünde oy kullandıktan sonra Sırp saldırısı başlayınca (1992) direnişi örgütleyen, savaşı sona erdiren anlaşmayı imzalayan (1995), ilk seçimlerde üçlü başkanlık konseyine giren (1996), uluslararası güçlere karşı boyun eğmeyen, ikinci defa seçildiği halde sağlık nedenlerini göstererek başkanlık görevinden ayrılan (2000) ve bütün bu süreçlerde doğal olarak siyasal kimliği öne çıkan Aliya İzzetbegoviç için; "**bilge"lik sıfatı** ne ölçüde geçerlidir? "Bilgelik" onu sevenlerin atfettiği bir sıfat mıdır, yoksa somut göstergeleri olan bir sıfat mıdır?

Bilge kimdir? Aslında zamana, topluma, bireylere göre değişmesine rağmen, genel bir belirleme yapmaya çalışırsak şöyle diyebiliriz; doğru yaşayan, bilginin, hakikatin peşinde olan erdemli kişi bilgedir.

Bilge, ya filozoftur ya da filozof karakterli kişidir. Bu nedenle bilge/bilgelik öncelikle felsefeye yakındır. Felsefe bilgeliği /bilgiyi sevmek demektir. (Yunanca Philosophia; bilgelik, bilgi sevgisidir. Philo; sevgi, sophia; bilgelik, bilgi demektir.)

Antik Yunan'da bilgelik akla, doğaya uygun yaşamak, erdemli olmak, dinginlik hali, en üstün iyilik, evrensel akla yönelme gibi farklı algılanmıştır.

Antik Yunan'da bilge kişiliğini filozoflar temsil etmektedir. Bu filozoflar bilgiyi, bilgeliği yaşam tarzında yansıtan insanlardı. Bilge olduğu ve kimseye muhtaç olmadan yaşamayı seçtiği için Sinoplu Diyojen Makedonya kralı Büyük İskender'e "gölge etme başka şey istemem" diyebiliyordu. İnsan olmanın erdemine dikkat çekmek için elinde fener güpegündüz **insan** arıyordu.

"Tek şeydir çünkü **bilgelik:** her şeyleri bir şekilde çekip çevirmiş olan ve çekip çeviren düşünceyi anlamaktır" diyen **Hereklitos** evrensel düşünceye, Logos'a işaret ediyordu.

Barışı ve huzuru anlatmak için nutuk çekmek yerine bir bardak suya arpa ununu serperek karıştırıp içen ve böylece söyleyeceğini söylemiş olarak kürsüden inen **Heraklitos** da **bilge** filozof örneğidir. Heraklitos bu davranışıyla "sade bir hayat sürerseniz savaşmak zorunda kalmazsınız" diyordu.

"Tek bildiğim şey, hiçbir şey bilmediğimdir" diyerek sonsuz bilginin karşısında çaresizliğini yansıtan **Sokrates** aynı zamanda "kendini bilmeyi" yaşam ilkesi olarak sunuyordu.

"İlim ilim bilmektir sen kendin bilmezsen bu nice okumaktır" diyen **Yunus Emre;**

" Her kim kendini bilse, bu bilgi hakikattir" diyen **Hacı Bektaş-ı Veli,**

"Bul, bil, ol," ara, ara ki, devlet aramadadır" diyen **Mevlana,**

Sokrates ile aynı dilden konuşmuyorlar mı? Onlar dahi bilge değil midir?

"Kendini bilmek" bilgeliğin en önemli tezahürü olarak karşımıza çıkıyor.

Doğu bilgeliğinde mistik, deruni, sezgisellik, çilecilik, özün terbiyesi vb. gibi özellikler öne çıkmaktadır. Bu manada bilgelik **bilgi** ve irfan yüklü olmak, yaşamı farklı okumak, kendini bilmek demektir.

Bilgeliğini anlamaya çalıştığımız Aliya İzzetbegoviç kimdir? Hangi koşullarda yaşamıştır? Nasıl bir biyografiye sahiptir?

Biyografiler önemlidir; insanların düşüncelerinin, eylemlerinin niçin öyle geliştiğini bize bildirirler.

Biyografisi

Aliya İzzetbegoviç'in biyografisini ağırlıklı olarak kendi anlatımlarından hareketle sunmaya çalışacağız. Biraz tarihte yol alalım; Belgrat halkı ile Türklerin ilk karşılaşması 1456 yılında şehrin kuşatılmasında olmuş fakat kalıcı ilişkiler 1521'de Kanuni Sultan Süleyman'ın şehri almasıyla gelişmiştir. Aliya'nın büyük dedesi **İzet** (d. 1830) ve onun eşi Şakira Hanım Belgrad'ın yerli sakinlerindendir. Sultan Abdülaziz, 1863'te bir berat ile büyük dede İzet'e "**Begoviç"** yani "**Bey"** unvanı verir. Beyzadelik, bir asalet unvanı olarak onun soyundan gelmektedir

Belgrad 1863'den sonra Sırpların Müslümanlara yaptığı baskı ve zulme tanık olur. Müslümanların büyük çoğunluğu Bosna'da **Bosanski Şamac'a** göç ederler. Burası 1861'de devletin başına geçen Sultan Abdülaziz'in bahşettiği yerdir, bu nedenle**" Aziziye"** denmiştir.

İzet Bey ve Şakira Hanım'ın iki oğulları olur; **Hasan** ve **Aliya.** Hasan iki yaş büyüktür ve genç yaşta hayatını kaybeder.

Aliya İzzetbegoviç de hayat hikayesine İzet'in oğlu dede Aliya ile başlar: "Yetiştiğim ortamın tam olarak anlaşılması için ismi benim gibi **Aliya** olan bir çocuğun hikâyesiyle başlamak istiyorum. Büyüdüğünde bir Türk kızıyla evlenecek bir çocuğun hikayesi, XIX.yüzyılın sonlarında **Üsküdar**'da Osmanlı ordusunda askerlik yaparken **Sıdıka** isimli kızla tanışıp evlendi. Beş oğlu oldu. Oğullarından birisi olan rahmetli **Mustafa** benim babamdır (İzzetbegoviç, 2018a:109). **S**ıdıka Hanım'ın babası Osmanlı ordusunda Belgrad'da hekimdir. Sırp baskısı olunca Belgrad'dan Yukarı Aziziye'ye taşınmışlardır.

Belgrad'lı Boşnak Aliya ile Üsküdarlı Türk Sıdıka'dan olan beş erkek evlattan biri **Mustafa** (1896-1950) İzzetbegoviç'in babasıdır. Mustafa Bey, Saraybosna'nın önde gelen ailelerinden Câbiyaların kızı **Hiba Hanım** ile evlenir. Câbiyalar Osmanlı'nın bu bölgedeki büyük vakıflara ait gelirleri toplayan (cibayet eden) soylu bir ailedir (Yorulmaz, 2018: 27).

Dede Aliya gün gelir Bosanki Samac'ın belediye başkanı olur. Adaletli yönetimi ile uzun süre bu görevi sürdürür. Kendisine "Büyük Aliya" denir.

Avusturya Veliahtı 1914 yılında Saraybosna'da bir Sırp tarafından vurulduğu ve I.Dünya savaşının kıvılcımını ateşlediği sırada **Büyük Aliya** Belediye Başkanı olarak görev yapıyordu. Avusturyalılar misilleme olarak her yerde Sırplara baskıyı artırırlar. Bu sırada Bosanki Şamac'da tutuklanan 40 Sırp'ın suçsuz olduğuna inanan Büyük Aliya, onları Avusturyalı askerlerin elinden alır (Yorulmaz,2018: 19). Bu Sırplardan birinin torunu da 29 yıl sonra, 1943 yılında torun Aliya İzzetbogoviç'i Sırpların elinden kurtarır**.** Vefa borcunun böyle ödenmesi savaş şartlarında bile insanlığın ölmediğini gösterir. Aslında halk olarak Sırplarla -Boşnaklar bir arada yaşarken militarist-şoven Sırplar tarih boyunca bu birlikteliği bozmak için ellerinden geleni yapmışlardır.

Aliya (1925-2003) **Bosanki Samac'da doğar. Adını Aliya İzzetbegoviç koyarlar**; ilk adı olan **Aliya'yı** Belediye başkanı dedesinden, ikinci adını **(İzzet**) büyük dedesinden, soyadını (**Begovic** /Bey) Sultan Abdülaziz'in soyuna verdiği unvandan alır.

Şöyle anlatıyor; **"**1927 yılına kadar (2 yaşına kadar), Türklerin Belgrad'dan çekilmesinden sonra Müslümanların yoğun olarak yerleştiği Bosanki Samac şehrinde yaşadık. Burası Sultan Abdülaziz'in Müslümanlara tahsis ettiği, sonradan yerleşime açılmış bir bölgedir.**"** (İzzetbegoviç, 2018 a: 110).

Aliya üçü kız, ikisi erkek 5 kardeşten ortancadır. Aliya'nın babası o sırada ticaretle uğraşıyordu. İşleri batınca Saraybosna'ya gelirler.(1927) Aliya henüz iki yaşımdadır. Saraybosna'ya yerleşmeleri onun eğitim sürecine girmesini sağlar. "Bosanki Samac'da kalmış olsaydık bu mümkün olmayabilirdi" der (İzzetbegoviç, 2018b: 12).

Aile Saraybnosna'ya gelince baba Mustafa, kayınpederi Câbiya Nuraga'nın desteği ile Gazihüsrevbey Vakfı'nın idari ve mali işlerinde çalışmaya başlar. Fakat I.Dünya savaşı sırasında Piava'daki İtalyan cephesinde ağır yaralanır. Aldığı yara sonunda bir tür felç olur ve son on yılını yatağa bağlı olarak geçirir. Aliya bu durumu şöyle anlatır: "Annem ona büyük bir özenle baktı ve hatırı sayılır bir özgürlük içinde büyümekte olan biz çocuklar da elimizden geldiği kadar ona yardım ettik" (İzzetbegoviç, 2018b: 12). Öyle anlaşılıyor ki, Aliya çocukluğunda yaşadığı bu tecrübelerle sorunlar karşısında metanetle durmayı öğrenir.

Aliya İzzetbegoviç Saraybosna'nın en iyi okulu olan genel lise niteliğindeki **"**İlk Erkek Lisesi" ne girer, 1944 yılında liseden mezun olur. Okul meşhurdur ve oradan mezun olanlar bundan gururla söz ederlerdi.

II. Dünya Savaşının kıtlık dönemini güçlüklerini yaşar; "1941'deki büyük kıtlığı hatırlıyorum. Evde tok olduğumuz zamanlar aç olduğumuz zamanlardan çok daha azdı…" (İzzetbegoviç, 2018b: 15).

O sırada Sırplar Saraybosna'da ve Yugoslavya'nın tamamında sistematik olarak Sırplaştırma siyaseti güderler. Okullarda Sırp öğretmenler çoğunluktadır, Sırp geleneklerine ilişkin kutlamalar (Aziz Sava bayramı gibi) yaygınlaştırılır ve Müslümanların da katılımı istenir. Hemen tüm kent belediye başkanları ve nahiye reisleri Sırp'tır (İzzetbegoviç, 2018b: 17).

Aliya durumu şöyle açıklıyor: "Bu dönemde Yugoslavya'da Kara Corceviç hanedanı hüküm sürüyordu. Bu hanedan, 19. yüzyılda **Devlet-i Aliyye'ye** isyan eden Sırp Kara Corceviç'in kurduğu hanedandı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Corceviçler planlı bir şekilde Müslüman halkı yok etmeye yönelik politikalar uyguladı. Boşnaklara ait 10 milyon

dönüm toprağa el koydular. Birçok zengin aile, bir gecede her şeylerini kaybetti, Müslümanlar varlıklı uyandıkları günün akşamına fakir bir halk olarak girdi. Bosna'da 3 halk yaşıyordu: **Müslümanlar, Sırplar, Hırvatlar**. Aslında onlar bizi Müslüman diye ayırmıyorlardı, bize **Türk** diyorlardı. Sırpların gözünde 1389 Kosova Savaşı'nda burayı fetheden Türkler bizdik yani Boşnaklar."[2]

O sırada Saraybosna'da Nazizm yanlısı Hırvat Ustaşa rejimi iktidardadır. Aliya, orduya yazılması gerektiği halde bunu yapmaz, asker kaçağı olur ve 1944 yılı boyunca evde kalarak gizlenmeyi başarır. Askeri makamların aradığını öğrenince iyi bildiği ve yerlisi olduğu Posavina bölgesine kaçar. Onun ifadesiyle "Bu başlı başına bir hikâyedir; savaş sırasında meydana gelen olaylar zinciri içinde özel'bir deneyimdir. Eyleme geçen çeşitli grupları gördüm: Çetnikleri[3], Ustaşaları, Partizanları ve hatta Müslümanları (kuzey Bosna'daki olaylara müdahil olan silahlı Müslüman milis gruplarını)." (İzzetbegoviç, 2018b: 15).

1945 yılında Mareşal Tito'nun totaliter rejimi iktidara gelir. Zorunlu olarak askere alırlar, süresi tamamlanınca askeri mahkeme tarafından tutuklanır (1 Mart 1946). Üniversiteli gençlerin kurduğu "**Genç Müslümanlar**" (Mladi Muslimani) teşkilatına üye olmakla suçlanır.

Aslında Aliya Lisede öğrenci iken bu teşkilata ilgi gösterir ve zaman içinde aktif görevler alır. Böylece genç Aliya 21 yaşında hapishane ile tanışır; 1949 yılına kadar (üç yıl) hapishanede kalır.

Cezasının son bölümünü Macaristan sınırına yakın bir bölgede, bir çiftlikte çalışarak tamamlar. İkinci Dünya savaşının kıtlık döneminde her şeyin üretildiği çiftlikte kalmış olması onun sağlıklı bir şekilde hayatta kalmasını sağlar. Ona göre bu "kaderin tebessümüdür". Burada hızar makinesi veya el testeresiyle ağaç kesim işinde çalışır ve ustalaşır. Günlük kotasını hızla tamamlayıp geri kalan zamanda kitap okumayı sürdürür. Hapishanede tuttuğu notlarda şöyle bir ifade vardır; " Bir insanın çok okuyabilmesi için ya çok zengin ya da çok fakir olması gerekir ya da mahpus." (Yorulmaz, 2018: 58-59).

Okumak ve yazmak onun en disiplinli işlerinden birisidir. Hapiste kaldığı sürece okumayı ve düşüncelerini yazmayı ısrarla sürdürür. 4 Mart 1949'da tahliye olduktan sonra daha önce tanıdığı Halide hanımla evlenir, bu evlilikten 2 kız, 1 erkek çocukları olur. **Leyla** (1950), **Sabina** (1954), **Bakir** (1956).[4]

Aliya Ziraat Fakültesi'ne kayıt yaptırarak 1952'ye kadar burada okur. 1952 yılında Ziraat Fakültesi'ni bırakıp Hukuk Fakültesi'ne kaydolur. 1956 yılında Hukuk Fakültesi'nden mezun olur.

1963 de avukatlık imtihanını verir. Mezun olduktan sonra 10 yıl Karadağ'da büyük bir baraj inşaatında yöneticilik yapan Aliya, 1964'de avukatlığa döner. Bir süre sonra büyük firmalarda hukuk danışmanlığı yapar (İzzetbegoviç, 2018a: 116).

1969'da **İslâm Deklarasyonu** adlı eseri yayınlanır. Bu eser o sırada 6 dile çevrilir. Burada İslam dünyasında güzel günlerin gelebilmesi için, üç şeyin öncelikle gerçekleşmesi

---

[2] İzzetbegoviç'in Türkler'e Yazdığı Mektup

[3] **Çetnikler:** Milliyetçi, monarşi yanlısı Sırp silahlı birlikler

[4] Bakir İzzetbegoviç, 2010 -2012 arasında Bosna-Hersek üçlü konseyin Boşnak Üyesi, 2012- 2018 arasında Bosna Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi Başkanı.

gerektiğini savunur. Bunlar; İslâm'a dönüş, kültürel canlanma ve Müslümanlar arasında birliğin kurulmasıdır (İzzetbegoviç, 2018a:68).

Yugoslavya'da yayınlanan bazı gazetelere sürekli yazılar yazar. Makalelerinden bazıları Sarayevo'daki bazı İslâmî okullarda ders kitabı olarak okutulacak şekilde derlenir.

1970 yılında ünlü "İslâm Bildirisi'ni kaleme alır. Bildiri, yaşadıkları ülkelerde çoğunluğu teşkil eden Müslümanlara bir çağrı niteliğindeydi. Tüm dünya Müslümanlarını yeniden uyanışa, dirilişe davet eder.

1975 yılında **Doğu Batı Arasındaki İslâm** kitabını yazar. Eser 10 dile çevrilir. Bu eserde önce Batı düşüncesinin temellerini inceler (idealizm, düalizm, hümanizm, kültür ve uygarlık, sanat fenomeni, ahlak, dram ve ütopya vb.). Sonra İslâm'ı inceler (iki kutuplu birlik, İslam ve din, hukukun İslami mahiyeti, saf din ve materyalizmin imkânsızlığı, İslam'ın dışında üçüncü yol vb.)

Erken sayılacak bir yaşta (56) 1981'de emekli olur. Bu sırada değişik dergilerde makaleler yazar. 23 Mart 1983 tarihinde sabaha karşı oturduğu daire Yugoslav Gizli Polisi " tarafından basılır ve akşam saatlerine kadar aranır, kitapları ve yazıları toplanır. "Devlet Güvenlik Karargâhı"na götürülür, sorgulaması 4x2 metre büyüklüğünde bir hücrede 100 günden /100 geceden fazla sürer. (Sorgulama daha çok geceleri yapılır). Devlete karşı fesat tertip etmek ve aykırı düşüncelere sahip olmakla suçlanır. Grup lideri olarak gösterilir ve 12 arkadaşıyla birlikte tutuklanır.

Bir ay süren duruşmaların ilkinde savcı söze şöyle başlar; "1974'ün başında, İslam Rönesans'ını ve Müslümanların İslamileşmesini sabit fikir haline getiren İzzetbegoviç Aliya ve Behmen Ömer, geniş bir çevrede ilgi uyandıracak metinler vasıtasıyla bu konuyu aydınlatmanın asli önceliği üzerinde görüş birliğine vardılar…" (İzzetbegoviç, 2018b: 37).

Savcı, Aliya'nın *"İslam Deklarasyonu"* adlı eserinden hareketle suçlamalarını sıralar. Savcı şöyle der: "*"İslam Deklarasyonu"* toplumsal düzenimizin değerlerine yönelik bir saldırıdır. İçinde mutlak bir tehlike, yazılı ve sözlü suç, karşı-devrimci etkinliklere ilişkin bir bilinç yatmaktadır." Bu durum Aliya'nın açıkça düşüncelerinden, inancından dolayı yargılandığını gösteriyor.

Aliya önceden kararı belli olan bu mahkemede son söz olarak şunları söyler; " Yugoslavya'yı seviyorum ama onun yönetimini değil (…) Bütün sevgimi, özgürlüğe veriyorum ve geriye yetkililer için bir şey kalmıyor. Ben bu ülkenin yasalarını çiğnemiş olmaktan yargılanmıyorum. Çünkü böyle bir şey yapmadım…Ben bir Müslüman'ım ve öyle de kalacağım. Kendimi dünyadaki İslam davasının bir neferi olarak telakki ediyorum ve son günüme kadar da böyle hissedeceğim…" (İzzetbegoviç, 2018b: 49-50).

Bu yargılamanın sonunda 14 yıl hapse mahkûm edilir. Aliya şöyle diyor; " Bir kitaba karşı ancak daha iyi bir kitap etkili olabilir; bir fikre karşı da ancak daha iyi bir fikir, daha insani, daha cazip, daha doğru**,** tek kelimeyle daha değerli bir fikir**…"** (İzzetbegoviç, 2018a: 19).

Aliya, hapishanede olmayı avantaja dönüştürür. Bu durumu şöyle ifade eder: "Hapishane hayatım boyunca çok kitap okudum. Günde farklı eserlerden 30'ar 40'ar sayfa okuyabiliyordum. Bu hesapla hapis hayatım boyunca 50 bin sayfalık bir kütüphaneyi okumuş sayabilirim kendimi." (İzzetbegoviç, 2018a: 117).

"Avukat olduğum için mahkûmların gözünde çok değerliydim. Hapishanede mesleğiniz ne olursa olsun bir hiçsinizdir. Fakat avukat olmanız size ayrıcalık verir. Çünkü

avukatların, mahkûmların hukuki danışmanlığını yapmak, itiraz dilekçelerini yazmak gibi önemli bir işlevi vardı. Kaldığımız koğuşta 100 kadar mahkûm vardı. İnsanlar bana kendilerini, başlarından geçenleri anlattılar**.** Bu benim insanları, hayatı daha iyi tanımamı sağladı." (İzzetbegoviç, 2018a: 117).

Hapishane'de cinayet işleyenlerin arasında kendisini şanslı hissetmek mümkün müdür? Ali'ya için mümkündür: "Bulunduğum koğuştaki mahkûmların çoğu cinayet suçundan ceza almışlardı ve hemen hepsinin hikâyesini biliyordum... Paradoksal biçimde, hapishane hayatımı katiller arasında geçirdiğim için kendimi şanslı sayıyorum. Bunların yarısı ya insani nedenlerle, bir haksızlık karşısında katil olmuş kişilerdi; ya da belli kişiliği olan kişilerdi." (İzzetbegoviç, 2018a: 117-118).

Aliya, içerde okumayı ve yazmayı hiç bırakmaz. Yasağa rağmen gizlice okur, yakalanırsa kolayca anlaşılmasın diye şifreli, karışık yazar. Böyle yazdığı notlar dört yılda tamamlanır, 1988 de tahliye olan bir mahkûmun satranç kutusuyla dışarıya çıkartılır. 13 defter dolusu bu notlar **Özgürlüğe Kaçışım** adıyla ilk defa 1999'da Boşnakça yayınlanır. Kitaba bu başlığı koyma nedenini "ruhumun özgürlüğe kaçışını, okuma ve yazmada bulmasındandır" diyerek açıklar (İzzetbegoviç, 2018a: 118).

Oğlu Bakir bir mektupta onun okuma tutkusunu bildiği için şöyle yazar ; "iki haftada bir seni ziyarete geleceğiz. Sabina sana *Orwel'in 1984'*ünü getirmeyi düşündü. Eğer onu veya bir başka kitabı istersen lütfen bize yaz. *Yoldaki İşaretler*'i bazen okuyor musun? ..." (30 Aralık 1983, Bakir 27 yaşında)

Kızı Leyla,bir kitabının basıldığının haberini veriyor; "Bugün tüm talihsizlikler başlayalı bir yıl oldu…Sana birazcık iyi haber vermek istiyorum. Kitabın yayınlandı! Hem Londra'da hem de Kuveyt'te! Hepimiz senin sevincini paylaşıyoruz. Umarım sana şans getirir ve her şeyden öte onu okuyanlar, yazarının insanlık için sadece en hayırlıyı dilediğini anlarlar. (Leyla, 23 Ocak 1984)

Kızı Sabina ise mektubunda şöyle diyor "Fakat bazen bana ümit veren insanlar ve hadiseler de oluyor. Beni en çok mutlu eden şey, birisinin bana "Aliya İzzetbegoviç'le bir akrabalığınız var mı? diye sorması, benim de "babam" demem. Bu o gün bana yetiyor." (Sabina, 6 Şubat 1984) (İzzetbegoviç, 2018c:338-339).

1989 yılında Berlin duvarı yıkılır, Avrupa'da, Doğu Bloğu ülkelerinde özgürlük rüzgarları eser. Yargıtay Aliya'nın cezasını, "düşünce suçuna" indirgeyerek, 11 yıla çeker. Aliya, 1989 yılında Yugoslavya'nın dağılma süreci sırasında ilan edilen af sonucu özgürlüğüne kavuşur. (25 Kasım 1988). Bu arada Dünya basını, uluslararası insan hakları örgütleri de bu davanın düzmece olduğunu yazmışlarıdır. Fakat buna rağmen 2075 gün (5 yıl 6 ay) hapis yatmış olur.

Hapisten çıkınca arkadaşlarıyla birlikte **Demokratik Eylem Partisi'nin** (SDA) kuruluşuna öncülük eder. Başta Müslümanlar olmak üzere tüm etnik grupları kucaklayacak tarzda kurulan Parti kısa sürede 700 bin kayıtlı üyeye ulaşır.

1990 yılı Haziran ayında yapılan ilk çok partili seçimlerde Demokratik **Eylem Partisi birinci** parti durumuna gelir. Hırvat ve Sırpların da katılımıyla bir koalisyon hükümeti oluşturulur. Aliya İzzetbegoviç **Bosna-Hersek Federal Cumhuriyeti Devlet Başkanı** görevine getirilir. Artık o halkın gönlünde bir kahramanıdır, bir kraldır.

1992 yılında, **29 Şubat-1 Mart** arasında uluslararası tarafsız gözlemcilerin kontrolü altında yapılan bir serbest referandum sonucunda; Boşnaklar, Sırplar ve Hırvatların katıldığı

referandumda % 64,4 bağımsızlık yönünde oy kullanılır. **Bosna-Hersek Cumhuriyeti** bağımsızlığını ilan eder.

Bunun üzerine Sırp saldırıları başlar. Yugoslavya dağılmaya başlayınca Yugoslavya ordusunun bütün silahlarına, istihbaratının bütün araçlarına el koyan Sırplar "Büyük Sırbistan"ı yaratmak için Boşnakları bu topraklardan sürmek ya da yok etmeye kararlıydılar.

BM'ler saldırıları durduracağına silah satışına ambargo koyar. Bu ne demekti? Bütün Sırplar silahlıydı, ama artık ambargo sebebiyle, direnmeye başlayan Boşnaklara silah satışı yasaklanmıştı. Avrupa ve Amerika, Müslümanları, Boşnakları düşmanın önünde yalnız bırakır.

Sırplar Srebrenitsa'yı kuşatırlar. Aliya İzzetbegoviç 9 Temmuz'da tehlikenin geldiğini görür ve ABD Başkanı Clinton'a acil mesaj gönderir. Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'i telefonla arar. Birleşmiş Milletler Koruma gücü komutanı kendisini arayarak Sırp Mevzilerine karşı NATO uçakları saldırı yapacağı garantisini verir. Ancak böyle bir şey olmaz (İzzetbegoviç, 2018b: 258).

Sırp askeri birliklerinin kuşatması altındaki Srebrenitsa'ya yardım edilmesi için büyük bir çaba harcayan Aliya, BM ve Nato'dan güvenli bölgenin korunması için güç kullanmaları ister. Kasabadan kaçan çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan 20.000 civarında insana gıda, tıbbi malzeme ve çadır desteğini ister (İzzetbegoviç, 2018b: 260).

11 Temmuz 1995'te Srebrenitsa'ya giren Sırp ordusu, ağır silahlarla **8 bin 372 Boşnak'ı** katleder. Birleşmiş Milletler'in Srebrenitsa'yı güvenli bölge ilan etmesine ve Hollanda'dan 400 barış gücü askeri bulunmasına rağmen katliam engellenmez. Srebrenitsa'yı korumakla görevli olan Hollandalı Komutan kendisine sığınan 25 bin kişiyi ve şehri Sırplara teslim etmiştir.

Aliya, savaş ortamında bile, içinde yaşanılan zaman ve mekândan dolayı, böyle bir katliamın olacağını hiç beklemediğini söyler.

Uygarlığın ve modernliğin savunucuları insanlık vicdanının gereğini yerine getirmezler.

Avrupa'da hukuki olarak da belgelenmiş ilk soykırım olma özelliği taşıyan Srebrenitsa soykırımı, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşen en büyük toplu katliamdır.

Bu arada Saraybosna'da 1200 gün Sırp kuşatması altında yaşayan Aliya 10 binden fazla insanın öldürüldüğünü, bunların 1300'ünün çocuk olduğunu söyler; "Ölülerimizi gömecek mezarlık kalmadığı için parkları bile mezarlık haline getirdik" (İzzetbegoviç, 2018a: 121).

Aliya Türklere Yazdığı Mektupta o günleri şöyle ifade ediyordu: "Yüzyılların kıymeti Mostar'daki köprümüz, Saraybosna'daki Nahıt Kütüphanemizi- ki bu kütüphane Avrupa mimari tarzına göre inşa edilmişti- yaktılar, yıktılar. Yıkılan 1300 camimizi saymaya gerek var mı bilmiyorum. 200 bin insanımızın öldüğünü, binlerce kadınımıza ve çocuğumuza tecavüz edildiğini gördükleri halde **Fransa, İngiltere, Rusya** gibi büyük devletler ne yaptılar dersiniz? Onlardan sadece Saraybosna'ya uygulanan ambargoyu kaldırmalarını istediğimiz zaman, Güvenlik Konseyi toplandı ve talebimiz işte bu modern ve demokrat devletler (!) tarafından reddedildi."[5]

[5] İzzetbegoviç'in Türkler'e Yazdığı Mektup

İzzetbegoviç, Alman Dış Politika Derneği'nde o günlerde yaptığı bir konuşmada (17 Mart 1995) Saraybosna'nın 1000 günden beri Sırplar tarafında saldırıya uğradığını, halkın direnişinin mucizevi şekilde sürdüğünü, Cumhurbaşkanlığı binasına çok yaklaşıkları halde püskürtüldüklerini, saldırılara rağmen hayatın devam ettiğini, **Üniversitelerin** kapanmadığını, savaş boyunca 1500 den fazla öğrencinin mezun olduğunu, 55 doktora tezinin savunulduğunu belirtir. Şöyle ilave eder; "Ana haber bültenlerinde, o gün öldürülen insan sayımız ile o akşam verilen konser veya tiyatro gösterisinden bahsediliyor olurdu. Yoğun ölümü aynı zamanda yoğun bir hayat takip ediyordu." (İzzetbegoviç, 2017: 208).

Bu ne müthiş bir cevaptır saldırgana? Bu ne müthiş bir kararlılık ve özgüvendir, alacağımız dersler olsa gerek.

Aliya, Bosna-Hersek'de tam manasıyla soy kırım yaşandığını, Batı dünyasının 3 yıl boyunca görmezlikten geldiğini, fakat Türkiye'nin çok yardım ettiğini, bunların mahiyetini açıklayamayacağını ve müteşekkir olduğunu belirtir. Ve şöyle der; "İslam dünyası Bosna'ya yardım etmek konusunda birleştiği kadar hiçbir konuda birleşmemiştir." (İzzetbegoviç, 2017: 121).

Aliya, savaş süresince aynı zamanda büyük bir direniş mucizesi gerçekleştirdiklerini belirtir:

"Biz bu arada Avrupa'nın en donanımlı 4.büyük ordusunu durdurmayı başardık. Özgür toprakların büyük kısmını, büyük şehirlerin çoğunu savunmayı başardık, 65 askeri fabrikada silah imal ettik. Silah ambargosuna rağmen, büyük kısmı İslâm ülkelerinden olmak üzere dışarıdan silah temin ettik…

Bu savaşta, hiç unutulmayacak, hafızalarda hep kalacak olan şey halkımızın direnişidir. Bu direniş, **"Bosna-Hersek direniş mucizesi"** olarak anılacaktır (İzzetbegoviç, 2017: 120).

"Bilge kral" Aliya'nın önderliğindeki bu savaş Sırpların savaş ahlakına aykırı katliamlarına rağmen, büyük bir direnişin örgütlenmesine ve bağımsızlığı için her şeyi göze alan bir halkın doğmasına imkân vermiştir.

Aliya İzzetbegoviç 1995'de savaşı sona erdiren **Dayton Barış Anlaşması**nı imzalar. Hazırlanan yeni Bosna Hersek Anayasası'na göre, ülke iki birimden oluşan bir devlet haline gelmiştir. Biri Boşnaklar ve Hırvatların yönetimindeki Bosna Hersek Federasyonu diğeri ise Sırp Cumhuriyeti'dir. Bu duruma göre sınırları belirlenmiş toprakların %50'si Bosnalı Sırpların, %30 Boşnakların, %20'si ise Bosnalı Hırvatların himayesindedir.

Aliya, **Bosna Hersek Federasyonu**'nda 1996 yılında yapılan seçimlerle üçlü başkanlık sistemi içinde lider olarak yer alır. 2000 yılında sağlık sorunlarını gerekçe göstererek görevinden ayrılır. Ve üç yıl sonra, kalp krizi geçirerek düşer, kaburga kemikleri kırılır, hastaneye kaldırılır. 40 gün sonra 78 yaşında, Hakk'ın rahmetine kavuşur. Tarih 19 **Ekim 2003'tür.** Bu sene, **19 Ekim 2019** tarihinde, Aliya İzzetbegoviç aramızdan ayrılalı tam 16 yıl oldu. Onu saygıyla ve rahmetle anıyoruz.

Son günlerinde, kendisini ziyaret eden o sırada Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı olan Recep Tayyip Erdoğan'a şöyle der: "**Siz** Evlad-ı Fatihansınız, Onun için buralar size emanet. **Bu emaneti koruyun… Bosna'ya sahip çıkın… O size emanet edilmiştir."** (Bu görüşmeden bir gün sonra vefat eder.)

Aliya İzzetbegoviç, ülkesini elbette önce kendi halkına emanet etmiştir. Bunun yanında Türk halkına, Türk devletinin uluslararası diplomatik gücüne emanet etmiştir. Bu

emanet biz akademisyenlere de bazı sorumluluklar yüklemektedir. Birinci sorumluluk Aliya İzzetbegovic'i, Bilge Kral'ı, onun fikirlerini anlamak ve genç nesillere aktarmaktır. Bizim burada yerine getirmeye çalıştığımız iş budur.

Aliya'nın vasıflarıyla ilgili çok şey söylenebilir; İnsan sevgisi, cesaret ve kararlılığı, teşkilatçılığı, kolektif anlayışı, halk adamlığı, sadeliği-doğallığı, dürüstlüğü-etik ilkelere bağlılığı, gelenekçilik-modernlik üzerine sentezciliği, açık sözlülüğü, barış yanlılığı, bilgeliği…

İzzetbegoviç'i değerlendirirken onun seçkin bir zümreden olduğunu unutmamak gerekir:

-Büyük dede "Dedo İzet Begoviç" (Osmanlı'nın 1863'de "Bey" (Begovic) unvanı almış)

-Dedesi Aliya Begoviç - Bosanki Şamac'da Belediye Başkanlığı yapmış,

-Baba Mustafa Begoviç - Açık sözlü, yönetici vasıfları olan bir şahsiyet,

Aliya İzzetbegoviç böyle bir ailede büyüdüğü için atalarının vasıflarını taşıması çok doğaldır.

Bu ailede **kadınlar** da en az erkekler kadar, soyluluk vasıflarına (yüksek statüye) sahip ailelerden geliyor.

Büyük Dedo İzet Bey'in eşi Şakira Hanım (muhtemelen yüksek statülü bir ailedendi)

Dede Aliya Begoviç'in eşi Üsküdarlı Sıdıka Hanım (ölm.1926) Cerrah ailesinden; Babası Osmanlı ordusunda Belgrad'da hekimlik yapmış.

Annesi Hiba Hanım Câbiya ailesinden (Osmanlı döneminde Vakıflara ait gelirleri toplayan -cibayet eden- bir aileden)

Aliya İzzetbegoviç'in eşi Halida Hanım baba soyundan büyük dedeleri (Repovac ailesi) Mohaç Savaşında gösterdikleri yararlılıktan dolayı **Kanuni Sultan Süleyman** tarafından berat ve arazi verilerek ödüllendirilmiştir. Her iki tarafta, hem erkek hem de kadınların aileleri, Osmanlı'nın verdiği "beylik" veya "soyluluk" unvanına sahip, toplum içinde hatırı sayılır ailelerdendir.

Sosyal statüleri, itibarları yüksek ailelerin birikimi olan **"sosyal sermaye**" (beşeri sermaye) çocukların tutum ve değerlerinde belirleyici olur. Bu durum mutlaka Aliya İzzetbegoviç'in hayatına, mücadele biçimine, liderlik vasıflarına, bilgelikteki derinliğine yansımıştır.

Şimdi tekrar temel sorumuza dönelim: "Aliya İzzetbegoviç için "bilgelik" sıfatı ne ölçüde geçerlidir? Biz bunu Aliya İzzetbegoviç'in eserlerini inceleyerek yanıtlamaya çalışacağız.

Bilgeliğe Doğru

Bilgelik, bilgiyi özümlemek, irfan sahibi olmak, doğru yaşamak, yüksek düzeyde insani vasıflara sahip olmak demektir. Bilgi ve tecrübe irfanı, bilgeliği büyütür. Aliya'nın bilgi edinme biçimlerini, bilgiyi özümleme ve kullanma tutumunu anlamaya çalışalım.

Aliya öğrenme tutkusu içinde daha lise yıllarında batı düşünürlerini, filozofları okuma fırsatı bulur. O yılları şöyle anlatır; "Lisenin daha üst sınıflarında, bütün çalışmalarımın yerine okumayı ikame etmiştim. 18-19 yaşlarında, Avrupa felsefesinin bütün

temel metinlerini okuyordum. O zamanlar Hegel'i takdir edemedim ama sonraları görüşlerim değişecekti. Üzerimde özel bir etki bırakmış olan metinler, Bergson'un *Yaratıcı Evrim'i*, Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi,* ve Spengler'in iki ciltlik, *Batı'nın Çöküşü* adlı eserleriydi." (İzzetbegoviç, 2018b: 15).

Aliya, bu dönemden başlayarak okuduklarını anlamaya ve eleştirel değerlendirmeye tabi tutar. Bu yaklaşımını şöyle açıklar: "Bir fikrin doğruluğu ve ışığı, insanlar tarafından yalana ve ideolojinin karanlığına dönüştürülür… Ben olsam, Müslüman Doğu'daki tüm mekteplere "**eleştirel düşünme**" dersleri koyardım. Batı'nın aksine Doğu bu acımasız mektepten geçmemiştir ve birçok zaafın kaynağı budur." (İzzetbegoviç, 2018c: 130).

Doğudaki zaafın kaynaklarından biri Aliya'ya göre, eleştirel düşünme alışkanlığına sahip olunmamasıdır. Bu tespit çok yerindedir.

Eleştirel düşünmeyi geliştirdikçe okuduklarını eleştiri süzgecinden geçirir ve daha sağlam olacak şekilde temellendirir. Böylece lise yıllarında yaşadığı bir- iki yıllık şüphesi, zihinsel karmaşası netleşir, onun yerini uzun soluklu sağlam entelektüel yürüyüşe hazırlanan genç bir adam alır.

O dönemde etkin olan ve söylemleri zıt fakat totaliter yapıları benzer olan ideolojiler (faşizm–komünizm) onun tepki duyduğu ideolojilerdi: "İslâm 'a dönüşümü etkileyen en önemli unsur komünizme ve faşizme karşı duyduğum derin nefretti. Bugün de her iki ideolojiden nefret ediyorum." (İzzetbegoviç, 2018a: 114). Aliya'ya göre, İslâm bu iki zıt totaliter ideolojik yapılanmanın karşısında Dünyayı tanzim etme hakkını kendisinde görüyordu.

Aliya, İslâmi bilgiyi çocuk yaşlarda ailesinden alır, daha sonra Boşnak Müslüman yazarların kitaplarını okur (Ali Mütevelliç, Osman Nuri Haciç) **Mostar'da** Kalaycı Kütüphanesi tarafından yayınlanan İslâmi değerleri anlatan kitaplar bilinçlenmesini sağlar. İslâmi öğretiyi evrensel kimliğe sahip yazarlardan edinme fırsatını bulur. Bu bağlamda Mevdûdî, Muhammed İkbal, Seyyid Kutup, Muhammed Kutup, Hasan el-Benna, Fazlurahman'ın eserlerini okur. Bunlardan Seyyid Kutub[6] Mısır'da idam edilmiştir (Yorulmaz, 2018: 100).

Lise yıllarında başladığı felsefi eserlere ilgisini her zaman canlı tutar. Bir ara Hint felsefesine yönelir. Sankritçe yazılmış destan olan *Muhabbarata*'yı altını çizerek okur.

Muhammed Hamidullah'ın *İslâm'a Giriş* kitabını Fransızcadan Boşnakçaya kızıyla birlikte çevirir. Çocuklarının İngilizce çeviri yapmalarını teşvik eder. Kütüphanesinde bulunan bazı eserler onun çok yönlü okumalar yaptığını göstermektedir: Farklı dillerde yazılan Kur'an-ı Kerim'ler, Tevrat'ın yorumu olan Talmud[7] İncil, Einstein'ın eserleri, Rus ve İngiliz klasikleri, Fransız yazarları ve modern literatüre ait çok sayıda eser (Yorulmaz, 2018: 100).

"Başağrısı gibi okuma nöbetleri tutardı" beni diyerek okuma tutkusunu yansıtan Aliya farklı ilgilere sahip bir okuyucudur. **Dostoyevsk**i ve **Tolstoy** külliyatını, **Kant**'ın bütün eserlerini okur (Yorulmaz, 2018: 101).

---

[6] **Seyyid Kutub** (1906-1966), Mısırlı yazar, müfessir ve düşünce adamı. "Kur'aın Gölgesinde", "İslâm'da Sosyal Adalet", "Yoldaki İşaretler" vb. onun kitaplarından bazılarıdır. Mısır'da Cemal Abdunnasır döneminde idama mahkûm edilir.

[7] **Talmud: Yahudi** geleneğinde Tevrat'ın yorumu olarak görülen Talmud hukukî, etik, felsefî-teolojik ve tarihî konular üzerine "rabbi/rabban" diye anılan Yahudi din âlimleri tarafından, M.S. II-VI. Yüzyıllar'da yapılmış tartışma ve yorumlardan meydana gelen öğretiyi ifade eder.

Kant aklı önceleyen bir filozof olarak aklın bilme, tanıma yetisini "saf akıl" yani teorik boyut; aklın eylemde bulunma yetisini de "pratik akıl" olarak ifade eder. Aliya teori ve eylem birlikteliği için şöyle diyor: "Sadece iman edemem, aynı zamanda faal olmak, eylemlerde bulunmak ve çalışmak zorundayım." (İzzetbegoviç, 2018a: 7).

Eserleri

Eserleri Aliya'nın entelektüel kimliğini, bilge kişiliğini yansıtan önemli kanıtlardır. Bunlardan bazıları;

(1) **İslâmi Deklarasyon** (1970, Müslüman milletlerin İslâmlaşmasına dair bir rapor adıyla yayınlanır)

(2) Doğu ve Batı Arasında İslâm (1974-1975 yılında yazar, ilk baskısı 1984'de o hapiste iken yapılır)

(3) Özgürlüğe kaçışım (1983-1989 arasında tuttuğu hapishane notlarından oluşmaktadır)

(4) Tarihe Tanıklığım (Aliya'nın kısa hayat hikâyesini ve 1992-1995 yılları arasındaki savaş anılarını içermektedir.)

(5)**Geleceği Yenilemek** (İslâm Dünyasının geleceği ve Bosna direnişi anlatılmaktadır)

(6) **Köle Olmayacağız** (Farklı zamanlarda yaptığı konuşmaların bir araya toplanmasından oluşmaktadır.)

Bundan sonra Aliya'nın entelektüel derinliğini onun kitaplarından hareketle anlamaya çalışacağız. Bazı başlıklar oluşturarak ilerleyeceğiz.

Yöntem

Aliya yazmadan, söylemlerini geliştirmeden önce yöntem olarak şöyle bir yol izler; önce o konuda söz sahibi olanların kaynaklarına başvurur, görüşlerini verir, sonra onların niçin kabul edilemez veya kabul edilebilir olduğunu tartışır. Bu yaklaşımı kendisine güvenen araştırmacı tutumunu yansıtır.

Genellikle iki zıt kavramı (muhafazakâr-modern vb.) inceler, kendi görüşlerini iki zıt kutuptan uzaklaşıp ortaya gelerek oluşturur. Bu durum Aristoteles'in mesotes yöntemine benzemektedir. Hakikat zıt kutuplarda değil, ortada, makul olan yerdedir.

Bu durum Aliya'nın her şeyden önce bir araştırmacı olarak entelektüel kimliğinin güçlü olduğunu göstermektedir. Bilgelik yolunda ön koşul bilgiyi arama, doğru olanı yanlış olandan ayırma ve hakikate tutkulu bir biçimde yönelme çabasıdır.

Aliya her konuda önce mevcut bilgiyi anlaya çalışır, sonra kendi fikrini açıklar.

Entelektüel kimlik ve tarafsızlık sorunu

Aliya, kendilerine entelektüel diyen veya öyle görünen birçok kişinin zor dönemlerde, savaşın adaletsizliğinin ve acımasızlığın had safhasında bile, "tarafsızlık" örtüsünün arkasına gizlendiklerini açıkça belirtir ve onları eleştirir.

Bosna'da savaş yıllarında, savaşa karşı olma konusunda çocuklarla bazı aydınların arasında tutum farklılığının olduğunu gözlemler. Şöyle der;

"Çocuklarla konuşmak için zaman zaman Saraybosna'da bir ilkokulu ziyaret ediyorum. Çocukların fikirleriyle entelektüellerimizin fikirlerini karşılaştırıyorum da, kendi muhakememin çocuklardan yana olduğunu görüyorum. Çocuklar kendi ülkeleri Bosna ve ait oldukları halk hakkında çok net düşünüyorlar…Öte yandan entelektüellerin şöyle söylediğini duyuyoruz: "Ben tarafsızım, savaş beni ilgilendirmiyor,ben böyle şeylerin üstündeyim." "Her zaman ya bir şeylerin üstündeler ya da dışındalar. Çocukların öldürüldüğü, kadınların tecavüze uğradığı böyle bir çatışmada tarafsız kalıyorlar, böyle bir durumda tarafsız kalmaya kimin hakkı vardır, söyler misiniz?" (İzzetbegoviç, 2018b: 570).

İslâmi Deklarasyon

Aliya İzzetbegoviç'in 1970 yılında kaleme aldığı, **İslâmi Deklarasyon "**Müslüman halkların ve Müslümanların İslâmlaşmasına dair bir program) adıyla yayınlanır. Kitap şöyle başlar; Hedefimiz; Müslümanların İslamlaşması, Sloganımız: İnanmak ve mücadele etmek.

Aliya bu metnin amacını şöyle açıklar; "Bugün kamuoyuna sunduğumuz bildiri, yabancılara ve şüphe içinde olanlara, İslam'ın şu veya bu sistemin, şu veya bu düşünce grubunun üzerindeki üstünlüğünü ispatlayacak bir metin değildir. Bildiri, hangi tarafta olduklarını apaçık bir biçimde kalplerinde hisseden ve nereye ait olduklarını bilen Müslümanlara yöneliktir. Bu gibi insanlar için bu bildiri, onların sevgisi ve aidiyetinin ne gibi görevler yüklediği hakkında gerekli sonuçların çıkarılması için bir çağrıdır… Biz, Müslümanların İslam dünyasının kaderini ele almaya karar verdiklerini ve o dünyayı kendi düşüncelerine göre tanzim edeceklerini, dost ve düşmanlarımıza ilan ediyoruz. Bu manada deklarasyon tamamen yeni sayılabilecek fikirler ihtiva etmemektedir. O, değişik taraflarda duyulan ve hemen hemen bütün Müslüman âleminde umumi ehemmiyeti olan çeşitli düşüncelerin sentezidir. Ancak onun yeniliği, düşünce ve plan safhasından, söz konusu düşüncelerin gerçekleşmesi için organize edilmiş eyleme geçilmesini istemesindedir." (İzzetbegoviç, 2010: 15-16).

Aliya, İslam'ın dini, siyasi, ideolojik fikirlerden temelde farklı olduğunu vurgulamak için şöyle der; "İslam'ı kabul eden halk ve birey, kabulden sonra, başka herhangi bir ideali için yaşaması ve ölmesi mümkün değildir. Bir Müslüman'ın adı ne olursa olsun herhangi bir kral ve hükümdar, bir milliyeti, partiyi yüceltmek ve ona benzer bir şey uğruna kendini feda etmesi düşünülemez. Müslüman ancak Allah adıyla ve İslam'ın yücelmesi adına ölebilir…" (İzzetbegoviç, 2010: 20).

Aliya, İslam'ın insan merkezli ahlaki, felsefi, fikri ve siyasi temeli olan bir sistem olduğuna dikkat çekmektedir: "İslam, İslam'ın insana dair, insanın dünyadaki yeri, insan hayatının hedefi ve insan-Allah ilişkileri ve insan- insan ilişkileri hakkındaki tavrı, Müslüman halkların durumunun iyileştirilmesi yolunda her hakiki eylemin ebedi ve değiştirilemez ahlaki, felsefi, fikri ve siyasi temeli olarak kalmaktadır. Alternatif apaçıktır, ya İslami yenilenmeye doğru hareket veya pasiflik ve gerileme. Müslüman halklar için üçüncü ihtimal yoktur." (İzzetbegoviç, 2010: 20).

Aliya'ya göre İslam dünyasında muhafazakâr düşünce ve uygulamaların sorumlusu "şeyh ve hocaların kesimidir. Onlar, İslam'ın "İslam' da ruhbaniyet yoktur", şeklindeki açık düsturuna rağmen, kendilerini ayrı bir sınıf gibi organize ettiler ve İslam'ın yorumlanmasını tekellerine alarak kendilerini Kur'an-ı Kerim ile insanlar arasında aracı olarak

konumlandırdılar. Din adamı olarak onlar ilahiyatçıdırlar, ilahiyatçı olarak onlar dogmatiktirler ve din bir defa ve ebedi olarak verildiğine göre, onların düşüncesine göre aynı din bir kere ve ebedi olarak yorumlanmıştır (İzzetbegoviç, 2010: 22).

Aliya, İslâm'ın herkes için olduğunu, bir dini tabakanın otorite olduğu bir sistem olmadığını açıklamak için şöyle der: "Kur'an ve İslam, sadece hocalara bırakılmayacak kadar önemlidir." (İzzetbegoviç, 2018c: 311).

Aliya muhafazakârlığı temsil eden "şeyh ve hocalar" kadar, bunların karşıt kutbunda kendilerini konumlayan "modern" kesimin de İslam'ı anlamadığını düşünmektedir: "Sözde ilericiler, batıcılar, modernistler ve kendilerini daha nasıl adlandıran kimseler, onlar bütün İslam dünyasında tam bir felaketi temsil etmektedirler, zira çok sayıdadırlar ve özellikle hükümet, eğitim ve kamu hayatının tümünde çok etkilidirler. İslam'ı hocalar ve muhafazakârlarda görerek-başkalarını da buna inandırarak- modernistler bu düşünceyi temsil eden her şeye cephe almaktadırlar." (İzzetbegoviç, 2010: 23).

Ona göre, batıcıların evlerine getirdikleri değer bakımından şüpheli aksesuarlar arasında, genelde çeşitli "revulusyonel" (devrim gibi) fikirler, programlar, reformlar ve "bütün sorunları çözen" benzer "kurtarıcı doktrinler" bulunur. Bu "reformlar" arasında inanılmaz ufuksuzluk ve uydurma örnekler vardır (İzzetbegoviç, 2010: 24).

Aliya, Kur'an-ı Kerim'in ne söylediğini anlamak ve uygulamak yerine, yani özü yerine Müslümanların formuyla ilgilendiklerine dikkat çeker. Bu yaklaşımı sonucu yaşanan durumu şöyle betimler: **"**Kur'an-ı Kerim kanun otoritesini kaybedip, buna karşın eşyaların "kutsal"ı oldu. Kur'an-ı Kerim'in araştırılmasında ve yorumlanmasında bilgeliğin yerini kılı kırk yaran yorumlar, büyük fikirlerin yerini okuma becerileri aldı. Devamlı surette ilahiyat formalizmin tesiri altında Kur' an-ı Kerim hep daha az (anlayarak ve manası düşünülerek) ve daha çok (güzel sesle) okundu ve mücadele, doğruluk, şahsi ve maddi fedakârlıklar hakkındaki emirleri, tembelliğimize aykırı ve sevimsiz olarak, güzel sesle okunan Kur'an-ı Kerim metninin zevk veren (rahatlatan) sesi içinde eriyip gitti. Bu doğal olmayan durum yavaş yavaş normal olarak kabul edilmeye başlandı, çünkü bu vaziyet, sayıları her geçen gün artan ve Kur' an-ı Kerim'le yollarını ayıramayacak durumda olan, fakat aynı zamanda hayatlarını onun isteklerine göre düzenleyecek kudrette olmayanların işine gelmekteydi (İzzetbegoviç, 2010: 32).

Üçüncü Yol; İslâm

Aliya İzzetbegoviç , (1974-1975) yıları arasında **Doğu ve Batı Arasında İslâm** adlı eserini yazdığı zaman **İslâmi Deklarasyon** adlı raporun /manifestonun kuramsal alt yapısını da geliştirmiş olur. O, İslâm'ı Doğu-Batı ikileminin arasında görür. Ona göre Dünya görüşlerini üç kümede toplayabiliriz**. Dini** (maneviyatçı), **materyalist** ve **İslâmi**.[8] Bunlar *şuur, tabiat* ve *insana* karşılık gelirler. Geçmişten bu güne bütün zamanlarda ortaya atılan ideoloji, felsefe ve düşünce sistemleri bu üç temel dünya görüşünden birine dayanmaktadır. Dine göre **esas varlık** ruhtur, materyalizme göre maddedir, İslâm'a göre madde ve ruh bir arada varoluşun kaynağıdır. En yüksek şekli insanda sergilenen ruh-madde birliği prensibinin adı ise İslâm'dır. Üçüncü grubu oluşturanlar (bizler) insanın dünyadaki eşsiz varlığını görüyoruz. **Ruh ebedidir, insan ise zamanla sınırlanmıştır."**(İzzetbegoviç, 2018d: 13-14).

[8] Bu anlayışa göre, İslâm, dinden daha kapsamlıdır. Totemizm de bir dindir, Budizm de fakat İslâm evreni kapsayan bir inanç sistemidir.

Aliya'nın bu tespiti ile **"zamanı Tanrı yaşar, insanoğlu ölmek için türemiştir"** diyen **Bilge Kaan'ın** tespiti aynı hakikati yansıtmıyor mu? [9]

Aliya İslâm'ın şuur-tabiat, ruh-beden ikiliğini aştığını, yani düalizmin üstünde bir kavrayışla zıtların sentezini gerçekleştirdiğini düşünür (İzzetbegoviç, 2018d: 22).

Ona göre *İslâm tektir, onun da insan gibi hem ruh hem de bedeni vardır.* Buna rağmen materyalistler İslâm'ı sadece din ve mistik olarak ("sağ" eğilim) ; Hıristiyanlar ise İslâm'ı sadece sosyal ve siyasi bir hareket ("sol" eğilim) olarak görecekleridir. Benzer biçimde mutasavvıflar daima İslâm'ın manevi, *akılcılar* ise dünyevi tarafını görürler. Her ikisi de İslâm'ı bütüncül olarak kavrayamamıştır. Aliya'ya göre sufiler, sembolik hareketleri öne çıkartırken, akılcılar İslâm'ı bir araya gelmeyi sağlayan siyasi bir parolaya, yeni bir milliyetçiliğe indirgemektedirler (İzzetbegoviç, 2018d: 23-24).

Aliya, İslâm düşüncesinin öz güven içinde hem *dini* (örn. Hıristiyanlık) hem de *materyalizmi* soruşturma ve tartışmaktan çekinmeğini savunur. Ona göre, iki zıt dünyanın arasında, onların eksikliğinin farkında olarak İslâm bir din değil fakat bir hayat tarzı olarak inşa ediliyor.

İslâm'ın rolünü Aliya şöyle açıklıyor: "Doğu ile Batı arasında geçmişte birçok defa bir köprü vazifesini görmüş olan İslâm kendi öz vazifesine müdrik olmalıdır. Geçmişte eski medeniyetler ile Avrupa arasında tavassutta bulunmuş (aracılık etmiş) olan İslâm, bugün, bu dramatik ve alternatifler zamanında, *parçalanmış dünyada aracılık rolünü* tekrar devralmalıdır. Üçüncü yolun yani İslâmî yolun manası işte buradadır." (İzzetbegoviç, 2018d: 26).

Bu söylemle Aliya İslâm'ın tarihsel rolünü iki zıt kutup arasında arabuluculuk yapmak, onları da aşan üçüncü yolu göstermek gibi bir işlevinin olduğunu düşünür. İslam dünyaya, evrene bütüncül bir bakıştır, bu nedenle Aliya'nın zıtların birliğini savunması eşyanın tabiatına uygundur.

Reform ve toplumsal değişme

Aliya, Batının yörüngesinde olan ülkelerin gerçek anlamda hiçbir zaman "bağımsız" olamayacaklarını ısrarla savunur. Şöyle der;

"Ne olduğunu ve köklerinin nereden geldiğini bilmeyen bir ülke, nereye gideceğini ve yüzünü neye doğru çevirmesi gerektiğini bilebilir mi? Batılıların istediği sözü edilen reformlar, onların İslam dünyasına olan bakış açılarını ve o dünyayı nasıl "tamir" etmek istediklerini açıkça göstermektedir. Bu, her zaman ***yabancılaşma,*** gerçek sorunlardan ve halkın ahlaki ve bilimsel kalkınması için zorlu çalışmadan kaçınma ve dış, basit şeylere yönelmek olmuştur." (İzzetbegoviç, 2010: 26).

Aliya, Batının hazır reçetelerini uygulayan ülkelerin aslında yeni-tip işgale uğradıklarını belirtir: "Yabancı örnekleri kabul etmek ve siyasi destek aramakla -Batılı ve ya doğulu olsun fark etmez- yöneticileri sayesinde bu ülkelerin hepsi yeni bir işgal hareketini uygun gördüler. İçinde başkasına ait felsefe, hayat tarzı, yardım, sermaye ve başkasına ait destek olan bir çeşit maddi ve manevi bağımlılık ortaya çıktı. Bu ülkeler hakiki değil, ***sahte bağımsızlık*** elde ettiler çünkü gerçek bağımsızlık her şeyden evvel manevi bağımsızlıktır. İlk evvela ***manevi bağımsızlığı*** için mücadele edip kazanmayan halkın bağımsızlığı kısa bir

[9] Sözün orijinali şöyledir: "Öd tengri yaşar kişi oglı köp ölgeli törümiş..."

süre sonra sadece *milli marş ve bayrağa indirgenir* ki bu iki şey hakiki bağımsızlık için çok yetersizdir." (İzzetbegoviç, 2018d: 25).

Aliya **Japon ve Türk modernleşmelerini** karşılaştırır. Japon modernleşmesini başarılı, Türk modernleşmesini başarısız bulur. Her iki ülkede reformlar gerçekleşmeden önce tarihsel ve toplumsal koşulların benzer olduğunu söyleyerek yorumlar; "…Başkasının değil, kendi hayatını yaşamak için Japonya ilerlemeyi ve geleneği birleştirmeye çalıştı. Türkiye ile alakalı olarak, onun modernistleri tam tersi bir yol seçmişlerdi. Bugün Türkiye üçüncü sınıf bir ülke, Japonya ise dünya milletlerin zirvesine çıkmıştır." (İzzetbegoviç, 2018d: 25).

Bu süreçte Japonya yazısını korur, Türkiye eski harfler yerine Latin harfleri seçer. Aliya bu durumdan bir sonuç çıkarır: Bütün medeniyetlerin özü ve ilerlemesi, yok edilmesi ve inkâr edilmesine değil, devam ettirilmesine bağlıdır. Yazı, milletin tarihteki devamını sağlar ve "akılda tutma" şeklidir. Arap harflerinin kaldırılmasıyla Türkiye için, yazıda korunan geçmişin bütün nimeti kaybolmuş oldu. Birçok diğer "paralel" reformlarla beraber, yeni Türk nesli kendini manevi dayanaktan yoksun ve adeta bir çeşit manevi boşluk (vakum) içinde buldu. Türkiye kendi "hafızasını", geçmişini kaybetti." Aliya, bu tespitinden sonra bir bakıma öneride bulunur; demek ki İslam dünyasının reform taraftarları, yeni, değişmiş şartlarda ve yeniden eski ideal ve değerleri gerçekleştirmeyi bilen, ***akıllı ve bilge*** halk temsilcileri olmalıdır." (İzzetbegoviç, 2018d: 26).

Bilgelik yolunda birinci çetin mesele; insan nedir?

İnsanın kendi varoluşunu sorgulaması, bu varoluşa verdiği anlam onun zihinsel duruşunu anlamak açısından çok tayin edicidir.

Aliya bu sorunu incelerken acele hüküm vermez, tek yönlü kaynaklara dayanarak konuşmaz. İnsan hakkında "bilim" olarak kabul edilen bilgi ile din ve sanatın farklı yaklaşımlara sahip olduğunu bilir. Ona göre, bilim insanı basit hayat şekillerinden başlayarak bir evrim sürecinden geçtiğini iddia eder. Darwin bu görüşün temsilcisi olarak öne çıkar.

Aliya, materyalistlerin bu yaklaşıma uygun olarak insanı "mükemmel hayvan" olarak kabul ettiklerini söyler. Bu kapsamda Georgy Lukas, İvan Pavlov ve F. Engels'in eserlerine ulaşır ve görüşlerini değerlendirir. Bu görüşlerin ilk bakışta güçlü ve ikna edici olduklarını fakat hakikatin sadece bir boyutunu yansıttıkları için de eksik ve hatalı olduklarını savunur.

Aliya'ya göre, materyalizmin, din ve sanatın insan algıları farklıdır. Genel olarak **din** insanı Tanrı'nın bir fiili olan, ani, sancılı, facialı bir olay ile açıklamaktadır. İnsan maddenin içine atılmış, dünyaya düşmüş, tabiat ile zıtlık içinde bir varlıktır (İzzetbegoviç, 2018d: 34).

Aliya'ya göre materyalistler her zaman eşyanın dış manzarasına yönelirken insan ruhunu ve fonksiyonu inkâr etmek durumunda kalırlar. Onlar insanı biyolojiye indirgerler. Oysa bir sanat eseri kullanılan boyaya veya bir müzik eseri notalara indirgenemez ise insan da biyolojiye / bedene indirgenemez (İzzetbegoviç, 2018d: 38).

Onun perspektifinde **insan** hayvanın son aşaması olmak yerine *yasakları, kutsalları, estetik ve ahlaki boyutları olan beden ve ruh birlikteliği aşikâr görünen yetkin bir varlıktır*.

Aliya'ya göre en **iptidai insan** bile, yorulmak bilmez biçimde yaratıcı mit, hurafe, oyun ve putların imalatçısıdır. İptidai topluluktaki gençlerin topluluk tarafından kabulü,

"temizlenme", "takdir" ve "kabul ayinleri" ile gerçekleşir. İnsanın törensel bir atmosferde insanı kurban etmesi bile "insani" bir olaydır (İzzetbegoviç, 2018d: 40-43). Aliya bunları söylerken **Hubert, Mauss, J.Frazer** gibi antropologların eserlerine başvurur. Fransız antropolog Marcel Mauss'un (Durkheim'in yeğeni) bazı eserlerini okuduğu anlaşılıyor.

Nietzche'nin "insanüstü" (üstinsan) kavramını değerlendirir. Ona göre, üst-insan "Merhamete, vicdana ve bağışlamaya karşı, zayıfları sıkıştıran, cesetlerine basarak yukarıya doğru tırmanan, kendisini yüksek türün mensubu gören, ideali insanüstü olan " bir insandır.

Aliya, Nietzche'nin Darwin'den esinlendiğini, "insanüstü" (üst-insan) kavramının aslında "hayvanüstü" olduğunu, iç hayatı olmayan bir yaratık görünümü verdiğini, dramsız, şahsiyetsiz, insan olmayıp "homunkulus" (küçük boyutlu insan) olduğunu söyler. (İzzetbegoviç, 2018d: 51).

Nietzche'nin insan topluluklarını sürü, üst-insanı da onları yöneten güç/otorite olarak gören anlayışının totaliter rejimlerin ne kadar işine geldiği bilinmektedir.

Oyun ve potlaç

Aliya **oyun kuramı** üzerinden insani özelliklerin açıklandığını literatürden tespit eder. Bu alanda çalışan sosyal bilimcilerin görüşlerini belirler: Oyun fenomenin manevi bir haz alma anlamında insan ürünü olduğunu açıklar. Bu konuda yazanlar **potlaç'ın bir çeşit oyun olduğunu** açıklarlar: **Potlaç** iptidai kültürün evrensel bir fenomenidir. Potlaç ekonomik olmayan akıl dışı bir fenomen gibi görünür. Çünkü bir topluluk diğerine çok değerli hediyeler verir, öteki topluluk ise çok iyi ikram ve hizmette bulunur. Başka bir zamanda roller değişir. Kızılderili kabilelerin doğum, evlenme, sünnet, mezar anıtı yapılması vb. zamanlarda yaşadıkları potlaç törenleri kült, örf, adet, hukuk ve sanata nüfuz eder (İzzetbegoviç, 2018d: 51).

Bilgelik yolunda ikinci çetin mesele; hümanizm nedir?

İnsana dair bir kavram olan hümanizm konusunda Aliya ne düşünüyor?

Ona göre hümanizm her şeyden evvel bir merhamet, müsamaha değildir; insanın insan olarak değerinin güçlendirilmesi, onaylanmasıdır.

"İnsanın şahsiyetini alçaltan, onu eşyayla bir tutan her şey gayri insanidir**.** Bu itibarla, insanın yaptıklarından mesul olduğunu tespit etmek ve onun bu yüzden cezalandırmak insanidir; ondan pişmanlık duymasını, tutumunu değiştirmesini, "uslanmasını" istemek ve onu bağışlamak da gayri insanidir. İnsanları kanaatleri yüzünden takibata uğratmak, kanaatlerini vazgeçmelerini talep etmekten daha insanidir."[10] (İzzetbegoviç, 2018d: 51).

Aliya bizi burada yine şaşırtıyor, ummadığımız cevapları veriyor. Aliya ne demek istiyor?

Bağışlama kültürünün güçlü olduğu Doğu toplumları için bu görüşlerin hemen kabul edilmesi zordur.

[10] Aliya İzzetbegoviç, **Doğu Batı Arasında İslâm**, Çev. Salih Şaban, Klasik Yay., İstanbul, 2018, s.81.

Her insana hak ettiğini vermek "adalet" kavramının doğasında vardır. Suçluya cezasını vermek, mağdura mağduriyetinin telafisini sağlamak adalettir. İnsanların kendilerine göre doğru, anlamlı hatta kutsal olan görüşlerini değiştirmesini istemek ve buna zorlamak yerine önceden benimsenmiş normların uygulanması daha insani görünüyor.

Aliya, "insanın çevresinin ürünüdür" önermesini, yani toplumun insandan önce geldiği fikrini doğru bulmaz. Ona göre insanın topluma hizmet etmesi zorunluluğu görünüşte güzel ve kabule şayan olsa da anlamlı değildir. "Tersine, her şey insana, insan ise ancak ve ancak Allah'a hizmet etmelidir." (İzzetbegoviç, 2018d: 83).

Aliya şunu mu demek istiyor? İnsan Allah'ın ruhundan pay almış evrenin en yüce varlığı olarak ancak Allah'a hizmet eder, ne devlete, ne topluma, ne başka bir şeye. Tersine bunlar insana hizmet etmelidir. İnsan toplumdan da, devletten de öncedir.

İnsan olmanın en önemli aracı: eğitim

Aliya eğitim konusunda özgürlüğü önerir ve özgürlüğü iyi ve disiplinli yurttaş olamaya tercih eder: "İnsanları zorla terbiye etmek bu sayede "iyi" ve disiplini yurttaşlar haline gelseler bile gayri insani bir tutumdur…" (İzzetbegoviç, 2018d: 81).

Aliya'nın J. J. Rousseau'yu okuduğu ve görüşlerini benimsediği anlaşılıyor.

Aliya devam ediyor: *"İnsanları herhangi bir müdahaleye tabi tutmak, menfaatlerine olsa da gayri insanidir.* İnsan için düşünmek ve onu mükellefiyetlerinden(yükümlülüklerinden) muaf tutmak da böyledir. Çünkü *insanlık muafiyet değil mükellefiyet demektir*." (İzzetbegoviç, 2018d: 82).

Bu takdirde insanın kendi isteği ile, istediği kadar sorumlu kılınması gündeme gelir. Eğitim bunu geliştirmek ve ödev ahlakını ruhlara yerleştirmek durumundadır.

Aliya bir söyleşide Üniversite eğitimi ve gençlerin yetiştirilmesi üzerinde durur. Ona göre yapılması gereken şey, çocuklarımızı dışarıya, ahlaki olarak yozlaşıp yabancılaşacakları yerlere (Londra, New York, Moskova) göndermek yerine, bilimsel temeli olan üniversiteler, enstitüler kurmak dışarıdan öğretmen ve profesörler getirmek daha doğrudur. "Çocuğumuzu Sudan veya Cezayir'deki küçük bir şehirden, dünyanın en büyük şehirlerine gönderiyoruz. Onun sarsıntı ve strese maruz kalmadan psikolojik değişime karşı durabilmesi mümkün olmuyor." (İzzetbegoviç, 2018a: 22).

Kültür ve uygarlık

Aliya'ya göre insanın ortaya çıkmasıyla birbirine ters iki şey de ortaya çıktı: **alet** ve **kült.** İlk alet ağaç veya taştır. İnsan taşı alet olarak kullandığı zaman doğal bir şey yapmış oluyordu. Fakat aynı taşı ruhun sembolü olarak gördüğü zaman daha önemli bir şey yapıyordu. İnsan alet ile uygarlığı, kült ile kültürü geliştiriyordu. *Kült ve alet arasındaki ilişki ile kültür ve uygarlık arasındaki ilişki benzerlik gösterir* (İzzetbegoviç, 2018d: 85-86).

Aliya **kültürün** kaynağını dinde görür: "Tüm kültür, dinin insan üzerindeki veya insanın kendi üzerindeki tesirinden ibarettir; bütün uygarlık, zekânın tabiat ve dış dünya üzerindeki tesiri demektir." Bu görüş, bilim ve felsefenin kaynağını dinde, dini de toplumda arayan **Durkheim'ı** hatırlatıyor.

Kültür "insan olmak hüneri", uygarlık ise işlemek, üretmek, yönetmek, şeyleri daha mükemmel yapmak maharetidir. Kültür "durmadan kendi kendini yaratmak", uygarlık ise dünyayı durmadan değiştirmektir.

Burada insan-nesne, hümanizm-şozizm yani hümanizm-şeyleşme) zıddiyeti söz konusudur.

Aliya dipnotta şu açıklamayı yapar: "Şosizm, chose / şhuz= şey kelimesinden geliyor. İfade şekli **Durkheim'**indir. Muayyen bir fenomenin objektif, dıştan, «şey olarak» tetkikini benimseyen metot mevzu bahistir."

Aliya'nın sosyolog **Durkheım**'ı okumuş olması ve onun "olguları birer şey (nesne) gibi inceleme" yöntemini biliyor olması biz **sosyologlar** için takdire şayandır.

Aliya'ya göre, uygarlık manevî değil, teknik gelişmenin devamıdır. O ne iyi ne de kötüdür. İnsan teneffüs etmeğe ve gıda almağa" nasıl mecbur ise, uygarlık yaratmağa da mecburdur.

Aliya'ya göre, "Kültürün hamili *insandır*; uygarlığın hamili ise *toplumdur*. Kültürün gayesi terbiye sayesinde kendi kendine hâkim olmak; uygarlığın gayesi ise ilim sayesinde tabiata hâkim olmaktır. İnsan, felsefe, sanat, şiir, ahlâk, inanç kültüre aittir. Devlet, ilim, şehirler, teknik, uygarlığın hususiyetleridir."

Tefekkkür, bilgelik; öğrenme ise bilgi sağlar

Aliya'ya göre, ***tefekkür***, meditasyon, insanın kendi kendini ve dünyadaki yerini tanımak üzere sarf ettiği iç çabadır; ***öğrenmek,*** *tahsil etmek ise*, gerçekler ve gerçekler arasındaki münasebetler hakkında bilgi toplamaktan ibaret apayrı bir faaliyettir.

Tefekküre özel bir önem atfeden Aliya tarihsel şahsiyetlerin bu alandaki çabalarını tespit ederek tezini kuvvetlendiriyor.

Aliya'ya göre medeni dünyada okul eğitimi fazlasıyla entelektüel ve ilmidir; öbür taraftan da pek az manevî ve tam hümanistiktir. Ona göre bu mesele teknik değil, manevî bir meseledir. Arkasında bir tutum veya bir felsefe münakaşası vardır. (İzzetbegoviç, 2018d: 95).

Aliya o dönemde büyük devletlerin eğitim alanındaki gelişmelerini verilere bağlı olarak açıklar (ABD 1970, Sovyetler Birliğinde 1960 verilerini kullanır). Bu durum onun eğitim meselesini üzerinde hassasiyetle durduğunu ve kaynaklar üzerinden değerlendirme yaptığını göstermektedir.

İzetbegovic'e göre okul uygarlığın bir parçasıdır. "Ancak zorla talim olmadığı, tenkitçi düşünce tarzını geliştirdiği ve insanın manevî hürriyetine yer verdiği ölçüde kültüre de katkısı olur. Hazır ahlâkî ve siyasî çözümler takdim eden veya zorla kabul ettiren okul, kültür açısından barbarcadır. Böyle bir okul serbest şahsiyetler değil, tebaa yetiştirir. Bu vasfıyla belki medeniyete katkısı olur, fakat kültürü geriye götürür." (İzzetbegoviç, 2018d: 97).

Rousseau, Pestolizzi gibi eğitim üzerinde söz sahibi olanlardan, Durkheim gibi pedagoji üzerinde çalışmış sosyologlardan haberdar olan Aliya'nın özgür şahsiyetler yetiştiren, eleştirel düşünceyi geliştiren eğitimden yana olması çok doğaldır. Ancak Aliya'nın fikirleri hiç birisinin tekrarı değildir, kendine özgüdür, bulunduğu tarihsel-toplumsal konuma uygundur, Batı ile Doğunun bir sentezidir.

Kitle Kültürü

İzzetbegoviç, Sosyolojide *Eleştirel Okul* olarak da bilinen *Frankfurt Okulu'nun* önde gelen isimlerini tanımaktadır, Horkheimer, Marcuse, Habermas'tan alıntılar yapıyor ve muhtemelen Adorno'yu da okumuştur. Onların "kültür endüstrisi" (kültürün kitlesel üretimi), "tek boyutlu insan" ve "endokrine etme"(insanların iç dünyalarına egemen olma) vb. kavramlarına aşina olduğu görülüyor.

Aliya'ya göre yaygın yanlışlıklardan biri de **kitle kültürü** ile **millî kültürün** birbiriyle karıştırılmasıdır. Bu millî kültür için bir haksızlıktır. Kitle kültüründen farklı olarak **millî kültür** orijinal, faal ve vasıtasızdır. Zevksiz, kıymetsiz ürünleri yoktur. Bunlar ancak şehir hayatının mahsulleridir." (İzzetbegoviç, 2018d: 98).

Totaliter liderlerin kitle iletişim araçlarını kendi ideolojik egemenlikleri için kullandıklarını belirten Aliya, halk üzerinde hükmetmek için artık kaba kuvvete lüzum olmadığını, şimdi, halkın iradesini dumura uğratmak, yorgun halk kitlelerine hazır hakikatler sunmak suretiyle bu hedefe "yasal yolla" ulaşılabildiğini belirtiyor:

"Kişilerle olaylar hakkında kendisinin hüküm vermesi için lâzım olan serbest zaman çalışma, toplantılar, ucuz ve bayağı eğlencelerle dolduruluyor. Israrla tekrarlamak suretiyle insanları hakikatle hiç ilgisi olmayan efsaneler hakkında ikna etmenin mümkün olduğunu kitleler psikolojisi öğretiyor, tatbikat da teyit ediyor." (İzzetbegoviç, 2018d: 100).

Bu fikirler ile eleştirel okul mensubu şahsiyetlerin görüşleri arasında sunuş bakımından farklılık olsa da öz olarak benzerlik vardır. **Eleştirel düşünmenin** temel prensibi akla-mantığa uygun olanlar ile olmayanları ayırmaktır. Düşünceleri bir gücün emrine vermeden, fikir kölesi olmadan "doğru" olanı savunmaktır. Aliya İzzetbegoviç bu konuda epey mesafe aldığı için **bilgeliğini yansıtıyor.**

Köy-Şehir karşılaştırması

İzzetbegoviç, köy ve şehir karşılaştırmasını dindarlık ve suçluluk gibi olgular üzerinden gerçekleştirir. Ona göre "*dindarlık, şehrin büyümesiyle azalır*; daha doğrusu, bu azalma insana yadırgatıcı bir tarzda tesir eden şehircilik unsurlarının birikmesiyle beraber meydana gelir. Çünkü **şehir ne kadar büyürse,** üzerindeki gök de o kadar ufalır. Tabiat, çiçek ve aydınlık o kadar az; duman, beton, teknik ise o kadar çok olur**. Biz de o kadar az şahsiyet, o kadar da çok kitle oluruz.** Şehir ne kadar büyürse, cinayetler de o nispette artar**.** Dindarlık şehrin büyüklüğüne ters, cinayetler ise doğru bir nispette bulunur. Bu iki fenomenin sebebi aynıdır." (İzzetbegoviç, 2018d: 102).

Aliya için **köy** doğallığın, çalışmanın, sosyal ve kültürel hayatı üretmenin adıdır. Şehir ise birey olmaktan çıkıp kitle içinde erimenin adıdır.

İşçi sınıfı

İzzetbegoviç işçi sınıfı başlığı altında bazı tespitlerde bulunur. Ona göre *şehrin ürünü olan işçi sınıfı, muhtevasında en az kültür bulunan uygarlığın etkisinden büyük ölçüde müteessir olmuştur*. Fabrika şahsiyeti duygusuzlaştırır ve baskı altına alır. Burada "bir **sosyolog** şöyle yazıyor" diyerek bir alıntı yapar. Bu alıntıya göre, işçiler sıkı bir disiplin sürecine tabi tutulurlar ve bu alışkanlık teşkilatlanmalarına da yansır. Bu nedenle kapitalist

dünyada olduğu gibi sosyalist dünyada da muhafazakâr bir rol oynayan bürokrasiyi devirmeye eğilimlidirler. (İzzetbegoviç, 2018d: 103).

Sonra şöyle devam eder; "**Herbert Marcuse** gelişmiş kapitalist sistemde işçilerin devrimci bir güç olma niteliğini kaybettiğini tespit ediyor..."

Burada bizi ilgilendiren Aliya'nın konuyu sunmak üzere **sosyologlardan** yararlanmasıdır. Herbert Marcuse gibi o dönemde etkili olan Frankfurt ekolünün önemli bir sosyologun fikirlerine başvurması anlamlıdır. 1968 öğrenci olayları öncesinde işçi sınıfının rolünün değiştiğini söyleyen ve gençliğin dinamizmine atıfta bulunan ve yeni dalgayı haber veren Marcuse o sırada Amerika da ve Avrupa'da iyi bilinmektedir.

Aliya, Marx'ın aksine işçi sınıfının rolünün gittikçe azalacağını açıklar: "Bu itibarla ilim ve tekniğin gelişmesi, üretim vasıtalarının geliştirilmesi" işçi sınıfının hâkimiyetine değil, aksine sınıf olarak peyderpey bertaraf edilmesine yol açmıştır.

Gelişme, sadece, üretimin ağırlık merkezini ve hatta onun sosyal etkisini yavaş yavaş teknik uzmanlara aktarmıştır. Böylece idealizm ve inkılâpçı romantizmin son izleri de kaybolmuş oluyor. Akılcı ve ruhsuz bir iktidar olan **teknokrasi**, tutarlı bir uygarlığın son ifadesi olarak sahneye çıkıyor." (İzzetbegoviç, 2018d: 104). Aliya, birçoklarının övgüyle karşıladığı teknolojik üstünlüğü ruhsuz olmakla eleştiriyor.

Din

"Din ve onun "Semadaki prolog'u [11] olmadan, insanın en büyük değer olduğuna dair sağlam bir inanç yoktur. *Din olmadan insanın gerçekten mümkün olabileceğine, gerçekten var olacağına da inanmak zordur*." (İzzetbegoviç, 2018d: 82).

Durkheim bilim, felsefe dahil her şeyin dinden çıktığını söylüyordu, fakat devamla dinin de toplumdan (klan, kabile) doğduğunu ekliyordu. Bir sosyolog olarak din merkezli bir toplum tasavvurunu ifade ediyordu.

Aliya şöyle diyor; "Dinî inançlar, dram, şiir, oyunlar, folklor, halk bilgeliği, mitoloji, toplumun ahlâkî ve estetik kanunları, şahsiyetin değer ve hürriyetini teyit eden siyasî ve hukukî hayatın unsurları, hoşgörü, felsefe, tiyatro, galeriler, müzeler, kütüphaneler -ilk sahnesi "semada" Allah ile insan arasında geçen insan kültürünün aralıksız devam eden türevleridir." (İzzetbegoviç, 2018d: 87).

İlk sahnesi "semada" Allah ile insan arasında geçen şey nedir? Semadaki sahne nedir?

Bu sahne tasavvufta "elest-bezmi" (elest meclisi) denilen yerdir.

Ahmed Yesevi şöyle der:

Elest günü Allah kendi nida eyledi

"Kâlû belâ" deyip ruhlar cevap verdi

Tasavvufa göre; Allah, ruhlara "ben sizin rabbiniz değil miyim" dedi / Ruhlar Kâlû belâ", "Evet sen bizim Rabbimizsin" dediler. Ruhlar sonra dünya'ya geldiler. Ölüm denen şey ruhun özlemini çektiği semaya, bu muhabbet ortamına dönmesidir.

[11] **Prolog:** yazınsal bir yapıtta, özellikle bir tiyatro oyununda, asıl konudan önce geçmiş birtakım olayları anlatarak konuya girişi sağlayan ilk bölüm, öndeyiş.

Aliya bu tasavvufi derinliğin farkında olarak, insanın ruh olarak, dünyaya gelmeden önce Tanrı ile yaptığı sözleşmeyi bilerek "ilk sahne" olan semadan bahsediyor.

Din ve İhtilal

İzzetbegoviç din ve ihtilal gibi bir arada bulunması zor gibi görünen iki kavramı ilişkilendirir. Şöyle diyor: "Her hakikî ihtilal muayyen bir anda dinî bir mahiyet kazanır; heyecan, adalet, gayret, feragat ve ölme gibi hususların tezahür ettiği bir hal alır. Yani menfaat ve varoluşun ötesinde bir zihniyet mevzubahistir. Gaye itibarıyla dine karşı olduğu zaman bile ihtilâl, insanların iştirakine nazaran, insanî bir dram olarak dinin bir tezahür şeklidir. Bu husus, **Marcuse**'un bahsettiği bugünkü kapitalist devletin işçilerinin ihtilâl kabiliyetsizliğini veya tersine, bildirilere göre pekâlâ ateist sayılabilecek bir ihtilâl için şairlerin, sanatkârların ve umumî olarak dindar insanların duyduğu heyecanı izah edebilir."

Bu açıklamasında da sosyolog Herbert Marcuse'a atıfta bulunması sosyoloji dünyasını yakından izlediğini gösteriyor.

Aliya'ya göre *din için istidadı olmayan bir toplumun, ihtilâl için de istidadı yoktur*. Kuvvetli ihtilâlcı kaynaşmalara sahne olan bölgeler hâlâ canlı dinî hissiyatın mevcut olduğu bölgelerdir. Kardeşlik, tesanüt, adalet hissi -mahiyeti esas itibarıyla dinîdir- ihtilâl de dünyevî adaleti, dünyevî cenneti gerçekleştirmeğe yöneliktir.

Bu iki kavramın hem doğuşlarında hem de yok oluşlarında benzerlik görür: "Din de, ihtilâl de acılar ve ıstıraplar içinde doğar. İkisi de refah ve konfor içinde yok olup gider. Gerçekten devam eden, sırf onların gerçekleşme çabasıdır. Onların gerçekleşmesi ise, aynı zamanda ölümleri demektir." (İzzetbegoviç, 2018d: 105-106).

Bu açıklamaları anlayabilmek için, Aliya'nın din ile İslâm'ı farklı gördüğünü, İslâm'ın *bir din değil, ilahi, evrensel ve sonsuz bir düzen olduğuna inandığın*ı hatırlamamız gerekir.

Hukuk

Aliya hukuk eğitimi almış ve bir süre avukat olarak çalışmış olması nedeniyle hukukun temel sorunlarına vakıftır. Ona göre medeni hukukun kaynağı olan Roma hukukunun ilk safhasında (krallık ve Cumhuriyetin ilk üç asrı) hukuk ile din, hukuk ile ahlak tam bir uyum içindedir.

İslam'da hukuk ve teoloji bir nevi "kişisel birlik" içindedirler. Bir Avrupalının bunu ayırması pek mümkün değildir. Böyle bir ayrımı İslam zaten tanımaz. Hukuk bir bakıma İslam'ın tabii eseridir (İzzetbegoviç, 2018d: 303).

Aliya burada bir alıntıya başvurur. Alfted von Kremer'e göre, Ortaçağın ilk asırlarında hukuk fikrinin gelişmesinde ve ilmi olarak ele alınmasında önemli başarılar kaydeden tek millet Araplardır… Onların çalışmaları evrensel kanun vaazları olan Romalıların eserleriyle yan yana durmaktadır.

Aliya, Avrupa tarihinde hukukun gelişmesinin Kilisenin hâkimiyetinden kurtulmasıyla başladığını ve sosyalist öğretilerle sosyalizmin sahneye çıkmasına kadar devam ettiğini belirtir (İzzetbegoviç, 2018d: 303).

Ona göre, hukukun bağımsızlığını yok etmek en aşırı Marksist devlet şeklinde bile mümkün değildir. Sözde halk demokrasilerinde mahkemelerin itibar düşüklüğü hukukla olan ideolojik münasebetlerin bir neticesidir (İzzetbegoviç, 2018d: 305). Aslında hukukun

ideoloji ve siyaset tarafından esir alındığı her toplumda hukuk adaleti gerçekleştiremez. Adaletin tesis edilmediği bir yerde de hukuk olmaz.

Suçluluk, alkol, uyuşturucu kullanımı

İzzetbegoviç, başta Amerika olmak üzere, Avrupa ve gelişmiş diğer ülkelerde yapılmış araştırmalara, ortaya çıkan verilere dayanarak suçluluk, alkolizm, uyuşturucu, kumar, intihar, ruhsal hastalıklardaki artışları ve toplumları nasıl tehdit ettiğini açıkladıktan sonra bunların nedenleri üzerinde tartışır. Sorunun kaynağında birinci derecede ailenin çözülmesini, parçalanmasını gösterir. Bunun yanında gelir dağılımındaki eşitsizliklere dikkat çeker. Bu yaklaşım tamamen sosyolojiktir.

Buradan çok tartışılacak bir noktaya ulaşır: "Materyalist görüşün tersine, ***uygarlık ve konfor insanın tabiatına uygun bir şey değildir***… Konfor ve ona bağlı tüketici zihniyet her yerde, yalnız dine olan bağlılığı değil, herhangi bir değerler sistemine olan bağlılığı da zayıflatıyor (ve hatta yok ediyor). Burada Kur'an'dan bir ayete atıfta bulunur: "Sen onlara ve atalarına bol rızık verdin de onlar mesajı unuttular...» (Kuran, 25/18). (İzzetbegoviç, 2018d: 116).

Ona göre, "hayatımızın manası olmaktan çok uzak olan uygarlık, daha ziyade varoluşumuzun manasızlığının bir parçası durumuna geliyor."

Ekolojik sorunlar

Tahrip edilen ormanlara, sanayi atıklarıyla suların kirlenmesine, kimyasal atıkların atmosfere salınmasıyla oluşan hava kirliliğine, çölleşen arazilere, *artan kanser vakalarına dikkat çeken Aliya ekolojik dengenin bozulmasının nedenini uygarlığın beklenmedik şekilde ilerlemesine bağlamaktadır.*

Aliya İzzetbegoviç, maddi ve teknolojik büyümeyle kendisini gösteren günümüz uygarlığı hakkında karamsardır. Bütün bu olumsuzluklara karşı dini-ahlaki terbiyeyi ve ailenin korunmasını önermesi her şeye rağmen iyimserliğini koruduğunu göstermektedir.

Nihilizm, egzistansyalizm

İzzetbegoviç, nihilizmi, egzistansyalizmi incelediği anlaşılıyor. A. Camus, j. Paul Sartre gibi yazarlardan, düşünürlerden alıntılar yapması konuyu ayrıntılı incelediğini gösteriyor. Analitik bir yorumla konuyu şöyle özetliyor: "Nihilizm ve absürd felsefesi dünyanın en zengin ve en uygar kısmının ürünleridir. Bu felsefe, "perspektifsiz dünya", "ruhen parçalanmış fert" "sağır-dilsiz sükût dünyası" vs.den bahseder. Fakat zehir saçan bir felsefe değildir. Haddizatında çok derin ve ibret vericidir. İmajına ters bir tarzda büyüyen ve gelişen bir dünyaya karşı insanın mukavemet ve itirazının bir ifadesidir. O, **tek boyutlu uygarlık** dünyasına karşı insanın isyanıdır (A. Camus, 'Asî insan" ve Herbert Marcuse, "Tekboyutlu insan")..." (İzzetbegoviç, 2018d: 121).

Aliya'nın sosyolog **Marcuse ve düşünür A.Camus'a** atıfta bulunması onun çok yönlü entelektüel birikimine işarettir.

Aliya, hippilerin endüstri toplumunun tek düzeliğine isyanlarını şöyle yorumlar:

"Âsî gençlik (yahut hippiler), bir bakımdan egzistansyalizmin devamı, onun pratik ifadesi, tatbikatıdırlar. Onların ilerlemeye karşı protestosu -aşırı ve absürt şekline rağmen-

bu hareketin yaptığı en büyük hizmettir ve bu hizmet onu çağımızın **otantik kültür fenomeni** kılmıştır. İlerlemeyi reddetmenin kaynağı ise, hiç olmazsa temel önermelerinde dinî olan bir felsefe olabilir." (İzzetbegoviç, 2018d: 124).

Böylece uygarlığın yani maddi/teknolojik olarak ilerlemenin anlamsızlığına direnen gençlik Aliya'ya göre büyük hizmet yapmıştır. Fakat o uygarlığın eleştirilmesinin onun reddedilmesini talep etmek demek olmadığını belirmeyi ihmal etmez**. "Uygarlık** -istesek de- reddedilmez. Mümkün ve mutlaka lâzım olan ise, hakkındaki efsaneyi yıkmaktır."[12] (İzzetbegoviç, 2018d: 124).

Sosyolojiye bakışı

"Sanatın somut dünyası" başlığı altında **sanat ve sosyolojiyi** karşılaştırır. Sosyolojinin sanat alanına yönelmesiyle "sanat sosyoloji" gibi bir alt disiplin olmakla birlikte, Aliya'nın karşılaştırması farklı bir boyuttadır. O sanatı kültürle, sosyolojiyi uygarlıkla ilişkilendirir. Şöyle diyor:

"***Kültür*** *sanata,* ***uygarlık*** *ise ilme veya daha doğrusu, sosyolojiye sahiptir***. *Sosyoloji,* ***Sosyoloji,*** *uygarlık ruhunun veya ruhsuzluğunun aynasıdır…"*

Sosyoloji sanayi toplumunun, modern dünyanın bilimidir. Aliya sosyolojiyi bu yönüyle uygarlıkla ilişkilendirmiş olabilir. Ona göre, kültür sanatla gelişir, uygarlık ise bilimle gelişir. Toplumun bilimi olan sosyoloji uygarlığın ufkunu kavrayabilir, analiz edebilir.

Ona göre, sanata uygun olarak gerçekleştirilecek arayış sırasında insanda şahsiyet keşfedilecek; sosyolojide ise, insan eninde sonunda sadece toplumun *bir üyesi veya kitlenin bir parçası* olarak görülecektir (İzzetbegoviç, 2018d: 144). Aliya burada genel sosyolojik bakış açısını dile getiriyor, onun kendi içindeki pozitivist-anlamacı-feminist-postmodern vb. yaklaşımlarının içeriğine inmiyor. Bu nedenle sosyolojiyi uygarlıkla ilişkilendiriyor.

İletişim dünyası

Aliya verdiği dipnotta iletişimcilerin tanıdığı Marshall **McLuan**'a atıfta bulunur. Onun yazının, düşünce tarzında ve hayat tasavvurlarındaki farklara nasıl tesir ettiğini gösterdiğini aktarır. McLuan iletişim teknolojilerinin uygarlık tarihini belirlediğini, hatta sanayi teknolojilerini de yönlendirdiğini söyler. O, "İleti, iletişim aracının kendisidir", "araç insanın uzantısıdır", "dünya artık küresel bir köydür" gibi çarpıcı önermelere sahiptir. Aliya'nın 1960'lı yıllarda dikkat çeken **McLuan'ı** okumuş olması geniş bir ilgi alanına sahip olduğunu göstermektedir.

Suskunluk sarmalı

İzzetbegoviç, suskunluk sarmalı teorisini geliştiren, "Kamuoyu Araştırmaları Enstitüsü"nü kuran Alman iletişim bilimci Elisabeth **Noelle Neumann'ın** kamuoyuna ilişkin görüşlerini değerlendirmesi de bu alandaki ilgisini gösteren bir işarettir.

[12] İzzetbegoviç, a.g.e., s.124.

Aliya şöyle bir yorum yapıyor: İnsan "sistemleştirilmeye" karşı direnir. Elisabeth Noelle **Neumann** kamuoyunun, *nicelik metotlarına dayanan araştırmalara*, rakamlara, umumî özelliklere, basmakalıp çalışmalara, *standartlara karşı doğal nefretinden* bahsediyor." (İzzetbegoviç, 2018d: 145).

Neumann, "Suskunluk Sarmalı" teorisini geliştirmiştir. Bu teoriye göre toplum, genel uzlaşmanın dışına çıkan bireyleri dışlamakla tehdit eder, bireyler de dışlanma korkusundan dolayı sürekli kanaat ortamlarını gözlemleyip, değerlendirmeye çalışırlar ve genellikle susarlar (Neolle-Neumann, 1998: 234).

Baskıya ve dışlama tehdidine karşı "susma davranışı" toplumun büyük çoğunluğu için geçerli olmasına rağmen Aliya İzzetbegoviç için geçerli değildir. O egemen, baskıcı olan otoritelere karşı suskunluk sarmalının içinde kaybolmamış, o sarmalın dışına çıkarak mücadele etmeyi başarmıştır. Bu uğurda 9 yıl kadar bir süre hapis yatmayı göze almış ve hak bildiği yolda yürümeye devam etmiştir.

Bu nedenle ona bilgeliğin yanında liderlik atfedilmiş ve **"bilge kral"** denmiştir.

Sonuç

Aliya'ya İzzetbegoviç tarihin ve halkının onun önüne koyduğu sorumluluktan kaçamadığı için siyasal kimliği öne çıkmıştır.

Tarih böyle yaşanmasaydı o Avrupa'da ve Dünyada bilinen bir entelektüel, kendine özgü düşünceleri olan bir yazar, muhalif bir aydın olarak tanınacaktı.

Onun bilgeliği, entelektüel kimliği siyasal kimliğinden öncedir. Bilge lider, hapishane yıllarında okuduklarıyla tecrübe ettikleri arasında ilişkiler kurarak kendine özgü fikirler geliştirme olanağına sahip olmuştur.

Aliya'nın karizmatik şahsiyetinin en belirleyici yanı hem "düşünce adamı" hem de "eylem adamı" olmasıdır. Düşünür olmak, kendi iradesiyle yöneldiği bir uğraş iken siyasal önderlik kaçamadığı tarihsel bir zorunluluğun sonucudur.

Aliya, entelektüel kimliği ve yaşama tarzı ile bilge insan ideal tipini yansıtmaktadır.

Aliya, halkının özgürlük mücadelesinde gösterdiği cesaret ve önderlik vasıflarıyla halkının gönlünde taht kurmuş "bilge kral"dır.

Aliya yerelden beslenmiş, evrensel olan ile buluşmuş, ikisi arasında sentez yapabilmiş ender şahsiyetlerden biridir.

Onun "Düşünce adamı" ve "eylem adamı" kimlikleri, tarihsel-toplumsal koşullarda şekillenmiş, içinde yetiştiği kültür ve inanç ikliminden beslenmiştir. Halkının, İslam dünyasın ve insanlığın evrensel sorunlarına çözümler arama çabası içinde olmuş bir aydın, devlet adamı, özgürlük tutkunu bir lider olarak Aliya İzzetbegoviç bilgelik sıfatını hak etmiştir.

Kaynakça

İZZETBEGOVİÇ, A., 2018a. **Geleceği Yenilemek**, der. Asım öz, 3.baskı, Pınar Yay., İstanbul.

_____, 2018b. **Tarihe Tanıklığım**, 23.baskı, Klasik Yay., İstanbul.

_____, 2018c.**Özgürlüğe Kaçışım**, (Zindandan Notlar),28.baskı, Klasik Yay., İstanbul.

_____, 2018d. **Doğu Batı Arasında İslâm**, Çev. Salih Şaban, Klasik Yay., İstanbul.

_____, 2017. **Köle Olmayacağız**, Çev. Rahman Ademi, 27.baskı, Fide Yay., İstanbul.

_____, 2010. **İslâmi Deklarasyon**, 4.basım, Çev. Dr. Rahman Adami, Fide Yay., İst.

NEOLLE –NEUMANN, E. 1998. **Kamuoyu, Suskunluk Sarmalının Keşfi**, Çev. Murat Özkök, Dost Kitapevi, Ankara.

YORULMAZ, H., 2015. **Bilge Lider Aliya İzzetbegoviç,** Hat Yay., İstanbul.

Is Trump's Decision to Withdraw from Trans-Pacific Partnership Agreement a Rational Decision for USA?

Prof. Dr. Valeri MODEBADZE[13]

Abstract

This article discusses whether Trump's decision to withdraw from Trans-Pacific Partnership Agreement will bring any benefits to USA. Some experts believe that the US withdrawal from the Trans-Pacific Partnership Agreement is a tragic event, which will lead to the weakening of America's geopolitical influence in Asia-Pacific Region. It will also cause the dissolution and abolition of pro-American coalitions in Asia. Many Asian countries will be forced to abolish close trade, political and economic ties with the United States of America and establish close links with China. However, not everyone shares this position. Public opinion is divided in USA on this issue. Left-wing politicians argue that the Trans-Pacific Partnership Agreement could not bring any benefits to the American workforce. It would be beneficial only for big transnational companies that are constantly in search of cheap labor force and cheap resources. According to left-wing intellectuals, these companies transfer domestic jobs overseas and cause unemployment in USA.

Keywords: Trans-Pacific Partnership Agreement, trade deal, free-trade strategy, America's geopolitical influence.

During the 2016 presidential election, Trump promised American people that he would resume talks with neighboring states about revising free trade agreements, and if those negotiations wouldn't succeed, he would cancel those agreements and replace them with new ones. Trump has kept his promise, and since his election as president, has revised trade agreements. Trump thinks that other countries are becoming rich at the expense of USA, that free trade deals tend to be harmful to the American people, and for this reason one of his foreign policy priorities is to revise trade agreements with other countries. When he came to power, he made the decision to leave the Paris Climate Agreement, then the US withdrew from the Trans-Pacific Partnership Trade Agreement and increased tariffs on products imported from China. Trump also aimed to abolish NAFTA and revise the Free Trade Agreement with Canada and Mexico.

As for the Trans-Pacific Partnership Trade Agreement, this pact was signed with 12 countries during Obama's presidency with the purpose of creating a free trade zone. The goal of these initiative was to abolish 18,000 tariffs and promote economic growth, as well as create jobs and raise living standards. Barack Obama believed that the Trans-Pacific Partnership Trade Agreement would increase US influence in the Asia-Pacific region and weaken China's dominant position in Asia.

[13] **St. Andrew the First-Called Georgian University, Georgia.**

The Peterson Institute for International Economics conducted a research and found out that the deal would have increased U.S. exports by $123 billion. Obama's Administration had great hopes that thanks to this deal hundreds of thousands of new jobs would be created. (Ben Popken, 2017).

Why did Trump cancel such an important trade agreement aimed at creating a free trade zone and improving commercial ties between countries of Asia–Pacific region? The answer is simple: According Donald Trump this agreement takes away jobs from American people and benefits only big corporations. Donald Trump disagreed with Barack Obama and believed that Trans-Pacific Partnership Trade Agreement would not bring any benefits to the American people (Info9, 2016). That is why, when he came to power, one of his first decisions was to withdraw USA from Trans-Pacific Partnership Agreement. Trump believed that this pact would enable transnational companies to move from developed countries to those developing countries that have cheap workforce and fewer labor laws. In his view, this would lead to unemployment in developed countries.

On the one hand, with the cancellation of the Trans-Pacific Partnership Agreement, Trump may have temporarily halted the outflow of jobs from United States of America, but, on the other hand he failed to take into account the fact that this decision diminished US influence in the Asia-Pacific basin and gave the green light to China, which will do its best to to increase its influence in this region. China will certainly take full advantage of the opportunity created by the cancellation of the Trans-Pacific Partnership Trade Agreement and start using political and economic leverage to bolster its power in the Asia-Pacific. Termination of this agreement will be especially harmful for US companies that depend on cheap labor and cheap resources.

By repealing the above agreement, Trump has sent a message to the world that he intends to keep his pre-election promises and pursue a more aggressive policy against foreign competitors. By taking this bold decision, he has shown everyone that he is not going to follow the old rules and does not share the position of liberals that expanding global trade and free trade is beneficial to both the world and the USA. Trump believes that after the abolition of this treaty American workers will be better protected from foreign competition, especially from low-wage countries. Many fear, however, that China will try to fill the economic vacuum in Asia and will expand its sway over Asia and beyond.

With the cancellation of the Trans-Pacific Partnership Agreement, Trump has questioned a free-trade strategy, which was deliberately chosen by US presidents after the end of the Cold War. Because of such protectionist policies, Trump is often described as a leftist politician who has declared war on liberal international order and free trade. Trade union leaders in America greeted US president with great applause and joy when he announced the cancellation of the Trans-Pacific Partnership agreement at the White House. (Peter Baker, 2017)

“We’re going to stop the ridiculous trade deals that have taken everybody out of our country and taken companies out of our country, and it’s going to be reversed,” President told to Trade Union leaders. He told people that from now on USA intended to sign trade deals only with individual allies. Trump thinks that after the cancellation of such "ridiculous" trade agreements, many US companies will return home. However, he does not take into account the fact that the abolition of these trade agreements would do a lot of damage to both the world economy and US companies, which have already suffered millions of dollars in losses as a result of Trump's "trade war".

Famous US senator and public figure John McCain has criticized Trump's decision to cancel the Trans-Pacific Partnership Trade Agreement, calling it a serious mistake that would hurt the US economy. He thinks US geopolitical interests will be greatly harmed and America will withdraw from the Asia-Pacific region during the most critical moment when China is rising. (Peter Baker, 2017)

The Obama administration had to make a great effort to conclude this trade deal with the Asia-Pacific countries. This deal was the largest trade agreement that created a free trade zone for the US and 11 Pacific States (Ben Popken, 2017) These countries account for 40% of world GDP and more than ¼ of world trade turnover. The purpose of the Trans-Pacific Partnership Trade Agreement was to reduce tariffs and introduce rules to resolve trade disputes and protect intellectual property rules. The signatories of the deal aimed to fully abolish customs duties on goods and services in the Asia-Pacific region. Obama administration officials thought the deal was beneficial to the US as it merged into a single trade pact with its US strategic partner - Japan and the United States. Trump's decision has dealt a devastating blow not only to transnational American companies but also to Japan. Japan's prime minister, Shinzo Abe, had to make a huge effort in order to get a consent from parliament to ratify this treaty. Japan was the last country to join the pact. The Trans-Pacific Partnership Trade Agreement gave Japanese manufacturers great privileges: they could export their products to the USA and Asian countries without tariffs.

The Prime Minister of Japan, Shinzo Abe believes that after the withdrawal of USA from this pact, Trans-Pacific Partnership Trade Agreement became meaningless and useless. (Agoranews, 2016).

Victor Shih-Expert of Chinese politics, economy, and finance believes that the withdrawal from the Trans-Pacific Partnership Agreement will greatly damage America's image in the Asia-Pacific region. According to Victor Shih, the US will be perceived as an unreliable partner in the field of economy and security. Consequently, many Asian countries will be forced to suspend close trade, political and economic relations with the USA and establish links with China.

Deborah Elms, executive director of the Asian Trade Center, believes that the US withdrawal from the Trans-Pacific Partnership Agreement is a tragic event, which means the end of US leadership in trade and commerce. (Guardian.ge, 2016)

China has already begun taking advantage of this momentum and creating an alternative pact, known as the Regional Comprehensive Economic Partnership. The pact aims to create a large economic alliance that will include 10 members of Southeast Asia, Japan, South Korea, Australia, New Zealand and India. (Peter Baker, 2017)

Australia's trade minister, Steven Siobo stated that members of the Trans-Pacific Trade Pact are thinking whether it is worth to create a new trans-Pacific trade agreement which will not include USA. (Peter Baker, 2017) In his opinion, the Trans-Pacific Partnership Trade Agreement is a very useful and beneficial agreement to all the signatories and would therefore be a great mistake to abolish it. According to Steven Siobo, despite Trump’s decision, it is still possible to keep this trade deal, even if the USA will not be a member.

Indeed, shortly after the US withdrew from the Trans-Pacific Trade Pact, other countries signed a new version of the pact known as the Comprehensive and Progressive Trans-Pacific Partnership - CPTPP. Trump signaled in early 2018 that he would be willing

to reenter Trans-Pacific Partnership Trade Agreement discussions under certain conditions, but he quickly backtracked and observers see the possibility as unlikely (James Mcbride & Andrew Chatzky, 2019).

Many experts and analysts believe that Trump's trade policy is harmful to the United States as it leads to the dissolution and abolition of pro-American coalitions. However, not everyone shares this position. Ordinary people and trade unions welcome his decision. Trade union leaders believe President Trump has taken the first step toward correcting a thirty-year-old wretched trade policy that greatly harmed the American population. The American people believe that the trans-Pacific Partnership trade agreement and unrestricted immigration policy mostly affected the US population, as this process reduced jobs in the country. For decades, wrong trade policies have violated the rights of American workers, and no one was willing to defend the vital interests of the American people before Trump took office.

Famous American scientist Avram Noam Chomsky believes that the goal of Trans-Pacific Trade Agreement was to implement a neoliberal project to increase profits for transnational companies and large corporations at the expense of ignoring the interests of the American workforce. Bernie Sanders, an American left-wing politician, also shares this view and thinks that the Trans-Pacific Trade Agreement enriched large corporations but greatly harmed US workers.

Conclusion

It's hard to tell whether the cancellation of the Trans-Pacific Partnership Agreement will bring any benefits to USA. Time will tell if Trump's trade policy is correct and if the United States will get any material and economic benefits in the long run by abolishing this trade deal. As mentioned above, public opinion remains divided on this issue: Some experts believe that Trump's hasty decision causes US geopolitical interests great harm in the Asia-Pacific basin. The United States may gradually lose strategic allies in the region, which will weaken US political and economic influence in Asia. Some trade partners of USA have already begun to look towards China. China will take advantage of this moment. It is already doing its best in order to sign an alternative trade pact with the countries of the Asia-Pacific region.

Proponents of the Trans-Pacific Partnership Agreement believe that this trade deal could have helped USA to expand trade and investment overseas, boost economic growth, reduce the cost of manufactured goods and create new jobs. All these measures could have enabled US political establishment to better protect US geopolitical and geo-economic interests in the Asia- Pacific region. This agreement was, in their view, of geostrategic importance, since it would strengthen the US leadership in Asia and further strengthen the alliances it created in the region. (James Mcbride & Andrew Chatzky, 2019)

Left-wing politicians and experts disagree with the above-mentioned statement, and believe that the Trans-Pacific Partnership Agreement was unprofitable to the American people. In their view, free trade zones are designed for big transnational companies and large corporations that are constantly in search of cheap labor and cheap resources. These companies and corporations always put forward their selfish interests and ignore the interests of the American working people. According to left-wing intellectuals, American companies transfer domestic jobs overseas and cause unemployment in USA.

For the reasons outlined above, leftist intellectuals, including Trump, have advocated for the cancellation of the Trans-Pacific Partnership Trade Agreement.

Bibliography

1. Peter Baker (2017) Trump Abandons Trans-Pacific Partnership, Obama's Signature Trade Deal, The New York Times, available from World Wide Web: https://www.nytimes.com/2017/01/23/us/politics/tpp-trump-trade-nafta.html

2. James Mcbride & Andrew Chatzky (2019) What Is the Trans-Pacific Partnership (TPP)?, Council on Foreign Relations, available from World Wide Web: https://www.cfr.org/backgrounder/what-trans-pacific-partnership-tpp

3. Guardian.ge (2016) Donald Trump releases a video announcing that he will cancel the Trans-Pacific Trade Partnership Agreement on the first day of his White House entry, available from World Wide Web: http://guardian.ge/20868-donald-trampi-videogzavnils-avrcelebs-romelshic-ackhadebs-rom-thethr-sakhlshi-shesvlis-pirvelive-dghes-trans-tsynari-okeanis-savatcro-partniorobis-shethankhmebas-gaauqmebs.html

4. Agoranews (2016) Trump lists what he will do in his first days at the US President's office, available from World Wide Web: https://agora.ge/new/10871-trampma-chamotvala-ras-gaaketebs-pirvelive-dgheebshi-ashshis-prezidentis-ofisshi

5. Info9 (2016) Donald Trump has unveiled his plans in the first 100 days of his presidency, available from World Wide Web: http://www.info9.ge/uckhoethi/160624-donald-trampma-prezidentobis-pirveli-100-dris-saqmainobis-gegma-gamoaqveyna.html?lang=ka-GE

6. Ben Popken (2017) Why Trump Killed TPP — And Why It Matters To You, available from World Wide Web: https://www.nbcnews.com/business/economy/why-trump-killed-tpp-why-it-matters-you-n710781

Education and Programmed Physical Activity in Treatment of Type 2 Diabetes Mellitus

Assoc. Prof. Dr. Edina KUDUZOVIĆ[14]
Benjamin AVDIĆ[15]

Abstract

The study analyzed a total of 100 respondents who were treated in the Educational Center for Family Medicine, PHEI Health Center "Dr. Mustafa Šehović "Tuzla, diagnosed with type 2 diabetes mellitus. The goal was to determine the basic metabolic parameters (blood sugar, cholesterol, triglyceride, arterial blood pressure) and anthropometric parameters (body weight, body height, body mass index); and to determine the intensity of physical activity. The intensity of physical activity is determined by applying the International Physical Activity Questionnaire (IPAQ), which examines the types of physical activities that are carried out as part of everyday life. It was found that more than 90% of adults with type 2 diabetes mellitus had an excessive body weight and that they were engaged in physical activity of light intensity. The purpose of this paper is to highlight the importance of education and physical activity as an equal feature in the treatment of type 2 diabetes mellitus.

Keywords: diabetes mellitus type 2, programmed physical activity, education, holistic approach

Introduction

Diabetes mellitus type 2 is one of the fastest growing health problems in the world. It is estimated that the prevalence of diabetes for all age groups around the world will increase from the current 2.8% in 2000 to 4.4% in 2030. In the etiology of diabetes mellitus type 2, there are genetic and environmental factors of which the most important is physical inactivity and obesity (Hu et al., 2005). Obesity and physical inactivity are the main non-genetic determinants of the disease, and the genetic basis for diabetes mellitus type 2 is still in the identification (Tuomilehto et al 2001). One of the factors, which plays a significant role in preserving the potency and health of a human organism in modern life and work, is certainly programmed physical activity. Many authors agree that it would be good to put emphasis on education about the importance of physical activity (Ozdirenc et al., 2005). Although physical activity has been considered a necessary component of a healthy lifestyle for years, recommendations on its quantity and intensity have undergone significant changes over the past 30 years.

[14] University of Tuzla, Faculty of Education and Rehabilitation Tuzla, Bosnia and Herzegovina.
[15] University of Tuzla, Faculty of Education and Rehabilitation Tuzla, Bosnia and Herzegovina

Patients and methods

This study included 100 patients aged between 40 and 84, 25 male and 75 female who were diagnosed with diabetes mellitus type 2. Patients were divided into 3 groups based on the intensity of physical activity. The first group is consisted of 69 subjects who engage in physical activity of light intensity, the second group of 23 subjects who engage in physical activity of moderate intensity, and the third group of 8 subjects who engage in high intensity physical activity. Intensity of physical activity was classified by the International Physical Activity Questionnaire for a person aged between 15 and 69 years, which we use to discover the type of physical activity in their daily lives. Questionnaire has 27 questions separated on 5 parts: Physical activities at work or school, Physical activities in transport, Home activities, Recreation, sport and physical activities in free time and Time spent in seated position. Intensity of physical activity was classified as: Light (energy use of about 4 kcal/min; light walk-4 km/h, easy home chores-dust cleaning, small reparation, garden work, light playing with a child, caring for a child in a seated and upright position and light swimming. Moderate (energy use of about 4-7 kcal/min; walking–brisk walking, bicycle riding, moderate home chores with home appliances, walls painting, playing with a child while walking or running, caring for a child–dressing, moderate swimming, moderate running. Intensive (energy use of about over 7 kcal/ min; walking–brisk walking up to the hill or with cargo, fast bicycle riding, heavy home chores such as moving furniture, carrying heavy objects, digging, intensive swimming, playing tennis, football, basketball, handball, field ball. (Duraković - Mišigoj, 2000).

Results

Based on the analysis of the International Physical Activity Questionnaire, the following results have been achieved: Figure 1. shows that only 9.0% of respondents perform household tasks requiring high intensity physical activity, which is an average of 3.4 days per week for 130 minutes (2, 16 hours).

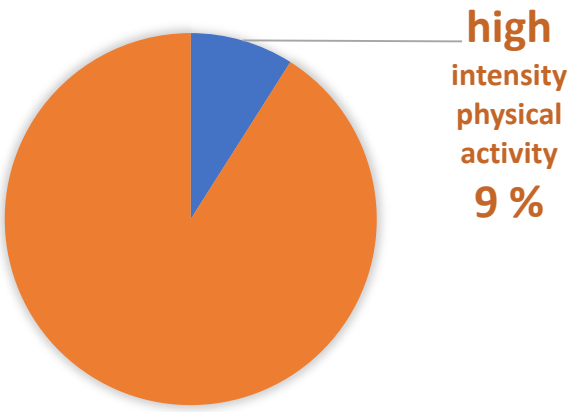

Figure 1. Distribution of respondents in relation to the performance of high-intensity physical activity in household work

Figure 2. shows that 32.0% of respondents perform tasks that require moderate physical activity in work outside the home, an average of 4.2 days per week per 105 minutes and 1.76 hours respectively.

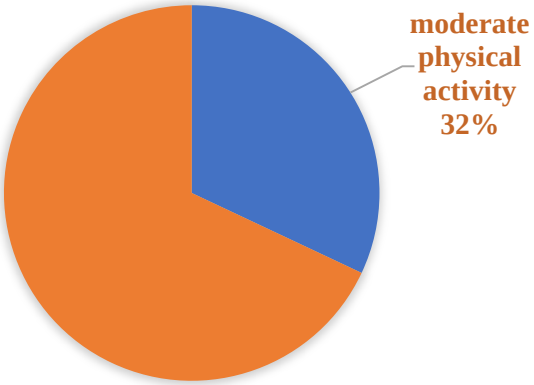

Figure 2. Distribution of respondents in relation to the performance of physical activity of moderate intensity in off-home tasks

In Figure 3. it is shown that 52.0% of respondents perform walking as a form of recreation on average 5 days a week for 46 minutes. It is also important to note that only 1.0% of respondents perform high-intensity physical activity in their free time, and only 3.0% of respondents exercise with moderate intensity.

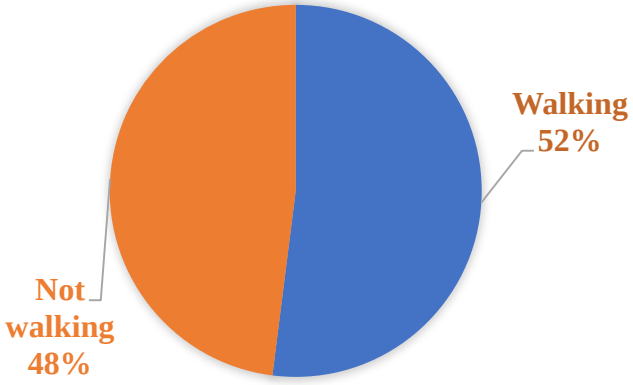

Figure 3. Distribution of respondents in relation to the performance of physical activity in leisure/free time

When it comes to physical activity in transport, it is important to point out that 67.0% of the respondents use a motor vehicle (car or bus) as a means of transport, for transport from one place to another, on average 2.8 days a week. It is interesting to note that only 1.0% of the respondents use bicycle as a means of transport. Walking, as a type of transport from one place to another, is performed by 32 respondents, on average 3.8 days a week. The time spent sitting in the course of the day amounts to an average of 3.9 hours for all respondents.

In relation to the intensity of physical activity, the majority of respondents are engaged in physical activity of light intensity (69.0%), 23 respondents are engaged in

moderate intensity physical activity (23.0%) and 8 respondents are engaged in high intensity physical activity (8.0%) (Figure 4).

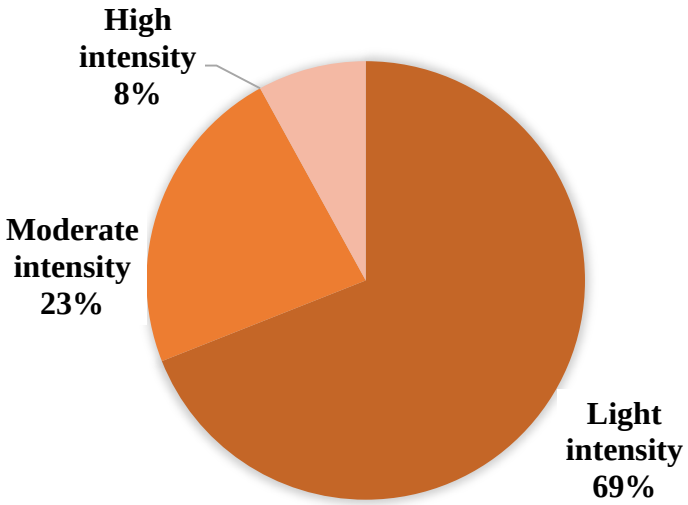

Figure 4. Distribution of respondents by intensity of physical activity (IPA)

In this study, related to the BMI, 8.0% of respondents are with normal body weight, 31.0% of respondents are overweight and 61.0% of respondents are obese. This number of obese people increased, if we take into account the 53.0% in 2009 (Kuduzović et al., 2009 a) (Figure 5).

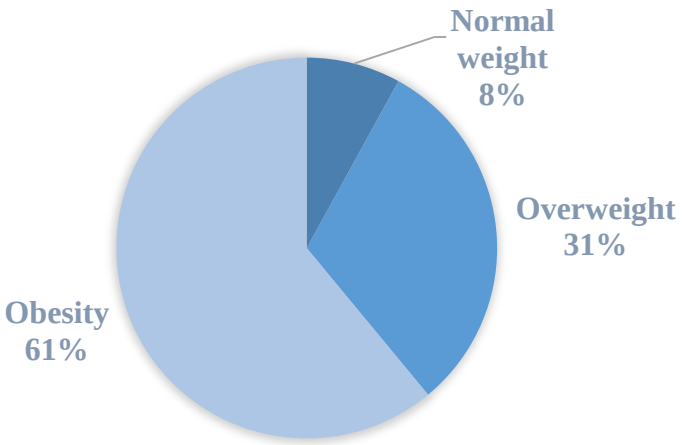

Figure 5. Distribution of subjects by body mass index (BMI)

Discussion

Today, in the promotion of physical activity, activities of moderate intensity such as e.g. brisk walking are predominant, as it has been shown that such activities can be achieved by a significantly larger number of people because they are less physically demanding and easier to fit into the daily routine of an individual. Promotion of physical activity must be included in national strategies and campaigns, in order to raise public awareness on the importance of physical activity for the individual and society in general. In the basis of treatment, non-pharmacological measures (weight reduction and increased physical activity) must be considered. The basic message can be summarized in three claims: we eat too much, we are not active enough and we are constantly tense. It is generally accepted that people with diabetes can participate in exercise programs but most of them do not participate because of lack of education or do not feel safe enough. The exercise program should be individually tailored to the person and meet all of its needs. For example, in people with diabetic neuropathy, walking as a form of activity should be avoided while in people with diabetic retinopathy exercise is not allowed. In addition, physical activity should be adapted to the age, level of education, previous experience and degree of knowledge of the importance of conducting physical activity. To select the appropriate intensity of the physical activity of a person, a complete medical examination should be performed including the condition of the cardiovascular system prior to the beginning of the exercise program itself. The basic principles of an effective exercise program include the intensity, duration and frequency of exercises (Polycandriots and Dokoutsidou, 2009). The most important thing is to set realistic goals that are in line with individual needs, physical activity, lifestyle and medical needs (Dedoussis et al., 2007). In order to control diabetes mellitus, in addition to correct pharmacotherapy, individually adjusted nutritional therapy, education and increased physical activity are necessary. The American College of Sports Medicine and the American Diabetes Association recommend at least 150 minutes of weekly physical activity of moderate or high intensity. There are two types of exercises (endurance exercises and strength exercises); of which endurance exercises or aerobic exercises are recommended, which involve the participation of several muscle groups in order to improve the cardio-respiratory function. These activities include running, swimming and cycling (Roden, 2012). In our case, it is sufficient to mention that only one of the respondents is riding a bike and that we do not need to talk about other activities. Kruger et al. (2008) recommends moderate activities such as brisk walking, cycling, dancing as well as outdoor activities, and high intensity activities such as running, aerobics, high-speed bicycle riding, competitive sports or more demanding physical activities. The study showed that the best results when it comes to maintaining body weight were achieved by people who performed high-intensity activities. Combined with medication and diet, physical activity is considered one of the three cornerstones in the treatment of diabetes. Despite numerous evidence of the effectiveness of physical activity for the body; its performance in practice is still not at the desired level. Doctors generally consider that the patient is responsible for increasing the intensity of physical activity. In addition, from the point of view of sports medicine practitioners and those dealing with sports science, current exercise programs and clinical guides are too general and rigorous to allow the creation of individually tailored physical activity programs for people with type 2 diabetes mellitus. Clinical implementation of physical activity in the treatment of type 2 diabetes is very important for primary and secondary prevention of type 2 diabetes, but it is still far from becoming common in practice. In order to improve its clinical application, one should learn from the experience of applying programs based on the cardiovascular rehabilitation program. Moreover, current

guides need to include more specific information primarily about the type and intensity of physical activity for each specific subgroup of people with diabetes.

Before choosing appropriate physical activity, the overall health of a person with a special emphasis on the assessment of physical activity should be taken into account. Most people with type 2 diabetes encounter difficulties in adapting to a structured exercise program and improvement can only be achieved with adequate multidisciplinary care and continuous physical activity, but under strict personal supervision (Praet and Loon, 2008). It is believed that a combination of physical activity and caloric restriction in obese patients with type 2 diabetes is an optimal therapeutic approach, as demonstrated in the works of Lampman in 1987 (Čizmić et al., 2003). The most appropriate exercise program for people with type 2 diabetes is not yet established, due to the lack of evidence suggesting the most favorable type, intensity or duration of the activity. In the future, within this area, it is necessary to explore the physiological and practical uses of the exercise itself and to work on the creation of individually tailored programs in order to improve general health (O'Hagan et al., 2013). In our study, BMI ranged from 20.0 kg / m^2 to 47.0 kg / m^2 and the average BMI was 31.02 kg / m^2, which falls in the category of obesity. The average BMI for women was 31.51 kg / m^2 and for men 29.56 kg / m^2. These data are almost identical to those received by Paul and Associates (2012), where average BMI for women is 31.50 kg / m^2 and for men it is 29.70 kg / m^2. In the study of Huffman et al. 2012, sedentary habits have been identified as a risk factor for the onset of diabetes. People with this illness should avoid sedentary habits such as watching TV. It has been concluded that people with type 2 diabetes spend more than 4 hours a day in front of the TV in relation to healthy people. In this study, the average time spent on resting and watching TV is 3.9 hours per day. In a study that was conducted on 73 sedentary, obese respondents with type 2 diabetes; who were subjected to an exercise program that included training lasting twice a week; the results showed that increased physical activity significantly influenced the reduction of glycol hemoglobin, BMI, blood pressure, and cholesterol (Balducci et al., 2012). Diabetes education must also be programmed and ongoing and should cover not only patients, but also members of their family and associates at the workplace. The program itself has to set both the education goals and the assessment method, all of which is a prerequisite for acceptance and successful treatment of this disease.

Literature

1. Balducci S, Zanuso S, Cardelli P, Salerno G, Fallucca S, Nicolucci A, Pugliese G (2012) Supervised Exercise Training Counterbalances the Adverse Effects of Insulin Therapy in Overweight/Obese Subjects With Type 2 Diabetes. Diabetes Care, 35 (1): 39-41.
2. Čizmić M, Životić-Vanović M, Živanić S, Dragojević R (2003) Efekti dvonedeljnog programa individualno dozirane fizičke aktivnosti na insulinsku rezistenciju kod gojaznih insulin-nezavisnih dijabetičara. Vojnosanitetski Pregled 60 (6):683-690.
3. Duraković-Mišigoj M (2000) Uloga tjelovježbe u prevenciji hroničnih nezaraznih bolesti. Medicus 9 (1): 99-104.
4. Dedoussis Z.V.G, Kaliora C.A, Panagiotakos B.D (2007) Genes, Diet and Type 2 Diabetes Mellitus: A Review. The Review of Diabetic Studies, 4:13-24.

5. Hu Gang, Lakka TA, Barengo NC, Tuomilehto J (2005) Physical activity, Physical Fitness, and Risk of Type 2 Diabetes Mellitus. Metabolic Syndrome and Related Disorders 3(1): 35-44.
6. Huffman G.F., Vaccaro A.J., Exebio C.J., Zarini G.G., Katz T., Dixon Z (2012) Television Watching, Diet Quality, and Physical Activity and Diabetes among Three Ethnicities in the United States. Journal of Environmental and Public Health. Hindawi Publishing Corporation, Vol. 2012. Article ID 191465.
7. Kuduzović E, Nuhbegović S, Ljuca F, Imamović S (2009) Indeks tjelesne mase u oboljelih od dijabetes melitusa tip 2. Defektologija 15 a (1): 1-7.
8. Kruger J, Blanck M.H, Gillespie C (2008) Dietary Practices, Dining Out Behavior, and Physical Activity Correlates of Weight Loss Maintenance. Prev Chronic Dis 5 (1):1-14.
9. O'Hagan C, De Vito G, Boreham CA (2013) Exercise prescription in the treatment of type 2 diabetes mellitus: current practices, existing guidelines and future directions. Sports Med. 43 (1):39-49.
10. Ozdirenc M, Ozcan A, Akin F, Gelecek N (2005) Physical fitness in rural children compared with urban children in Turkey. Pediatrics International 47: 26-31.
11. Paul S, Thomas G, Majeed A, Khunti K, Klein K (2012) Women develop type 2 diabetes at a higher body mass index than man. Diabetologia, DOI 10.1007/s00125-012-2496-2.
12. Polikandrioti M, Dokoutsidou H (2009) The role of exercise and nutrition in type 2 diabetes mellitus management. Health Science Journal 3 (4):216-221.
13. Praet S.F.E, van Loon L.J.C (2008) Exercise: the brittle cornerstone of type 2 diabetes treatment .Diabetologia, 51:398-401.
14. Roden M (2012) Exercise in type 2 diabetes: to resist or to endure? Diabetologia, DOI 10.1007/s00125-012-2513-5.
15. Tuomilehto J, Lindstrom J, Eriksson JG, Valle TT, Hamalainen H, Ilanne-Parikka P, Keinanen-Kiukaanniemi S, Laakso M, Louheranta A, Rastas M, Salminen V, Aunola S, Cepaitis Z, Moltchanov V, Hakumaki M, Mannelin M, Martikkala V, Sundvall J, Uusitupa M (2001) Prevention of Type 2 Diabetes Mellitus by Changes in Lifestyle among Subjects with Impaired Glucose Tolerance. The New England Journal of Medicine 344 (18): 1343-1350.

Üniversite Öğrencilerinin Batıl İnanç Düzeylerini Etkileyen Bazı Faktörler

Assoc. Prof. Nurten KIMTER[16]
Nurten TAŞ[17]

Özet

Yapılan çalışmalar inancın insanlık tarihi kadar eski olduğunu ortaya koymaktadır. Sanayi devrimiyle birlikte modern bir çağın kapılarının aralanmasıyla kimi düşünür ve bilim adamları inançların yok olacağını öngörüyorlardı. Fakat ilerleyen sürecin onları haklı çıkarmadığını görmekteyiz. Çünkü insanın doğasında yadsınamaz bir inanma eğilimi vardır. Bu inanma eğilimi bazen rasyonel olmayan davranışlara yönelmemize neden olabilir. Bir işe yaramayacağı gün gibi aşikâr olmasına rağmen zor zamanlarda bizi rahatlatacak nedenler ararız. Batıl inanç ve uygulamalara başvururuz. Muhtemelen bizim bâtıl inançlar olarak adlandırdığımız şeyler, eski çağlarda yaşayan insanların, psiko-sosyal dengelerini koruyabilmek amacıyla tabiat kanunlarıyla baş edebilmek için geliştirdikleri suni çözümlerdi. Birçoğumuz bilimin yeterince gelişmediği bir dönemde insanların irrasyonel davranışlar sergilemesini mazur görebilir. Fakat günümüz insanlarında da bâtıl inançlara eğilim var mı? Bireylerin almış olduğu eğitim türü, zihin şekillenmesinde, tutum ve davranışlarda etkili olduğu gibi bâtıl inanç eğilimlerini de etkiliyor mu? Cinsiyet, yaş, gelir durumu batıl inanç eğilimlerinde etkili olur mu? vb. hususlar bu çalışmada ele alınmaya çalışılan başlıca problem konulardır.

Bu araştırmada, üniversite öğrencilerinin bâtıl inanç düzeylerinin sosyo-demografik ve kültürel değişkenler (cinsiyet, yaş, öğrencilerin bulundukları sınıf düzeyi, anne-baba eğitim düzeyi, aile gelir düzeyi, yaşanılan yer, öznel dindarlık algıları vb.) açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Survey (tarama) yöntemi ve anket tekniği kullanılan araştırmanın çalışma grubunu; evrenden amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat ve Tıp Fakültelerinde 1. ve 4. sınıf düzeyinde öğrenim gören toplam 434 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak öğrencilerin sosyo-demografik ve kültürel özelliklerini (cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, anne-baba eğitim düzeyi, aile gelir düzeyi, yaşanılan yer, öznel dindarlık algısı vb.), "Kişisel Bilgi Formu" bâtıl inanç düzeylerini ölçmek amacıyla 20 maddelik "Yeni Çağ İnanışları Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizi için bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü varyans analizi (anova) ve korelasyon analizi yapılmıştır.

Araştırmanın sonucunda öğrencilerin bâtıl inançlar (Yeni Çağ inanışları) ve bunun tüm boyutları ile öğrencilerin, başta öğrenim gördükleri fakülteye ve sınıf düzeylerine göre, ayrıca yaşadıkları yerleşim yerine vs. göre bâtıl inanç düzeylerinde anlamlılık derecesinde

[16] ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı.

[17] Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrencisi

bir fark olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte cinsiyetlerine göre bâtıl inanç düzeylerinde kız öğrenciler lehine anlamlılık düzeyinde farklar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyo-demografik faktörler, bâtıl inanç, üniversiteli öğrenciler

Some of The Factors That Affect Superstition Levels of University Students

Abstract

Researches reveal that faith is as older as the history of humanity. Some of the philosophers and scientists claimed that religious beliefs will disappear with the industrial revolution, triggering the start of the modern era. However, it can be observed that time did prove them wrong. Because human nature has an undeniable urge to believe in something. This urge to believe can also pave the way to irrational behaviour. We knowingly look for answers that do not work as clear as day to comfort us in our hard times. We resort to superstitions and false beliefs. Probably, the things we named as superstitions are synthetic solutions of people lived in old ages long ago to cope with laws of nature and to protect their psycho-social balance in order to survive. Most of us would excuse irrational behaviour of humans in a time where science have not developed enough. Though, in today, do people still have superstitious beliefs? Does the type of education that individuals take affects the tendency to be superstitious just like it forms mind, manner and behaviour? Does the gender, age, financial situation, et cetera affect the occurrence superstitious tendencies? In this study, these issues will be discussed.

This study, aims to do an examination on university students in the contrast of superstition levels, socio-demographic and cultural variables (gender, age, terms in college, education of parents, family income, location of residence, subjective religious perception, etc.). This research utilizes survey and questionnaire techniques and its control group population, chosen with purposive sampling method, consist of 434 students who are on their first and fourth years in Çanakkale 18 Mart University, Faculty of Theology and Faculty of Medicine. In this study, a "Personal Information Form" is used to gather information about socio-demographic and cultural features of students (gender, age, terms in faculty, education of parents, family income, location of residence, subjective religious perception, etc.), and a 20 article "New Age Belief Scale" is used to survey superstition levels of the students. For the analysis of the data, independent samples t-test, one way analysis on variance (anova) and correlation analysis is done.

In conclusion of the research, no significant evidence can be found between superstitions (New Age Beliefs) along with its dimensions and variables like primarily, the faculty they study, their years and also their location of residence etc. In addition to that, significant differences were detected on gender-based superstition levels in favour of female students

Keywords: Socio-demographic factors, superstition, university students

GİRİŞ

Türk dil kurumuna göre bâtıl kelimesi "çürük, temelsiz, asılsız, boş, beyhude ve geçersiz" anlamlarında kullanılmaktadır.[18] Batıl inanç ise "doğaüstü olaylara, gizli ve akıl dışı güçlere, kehanetlere, aşırı derecede bağlı boş inanç, bâtıl itikat" anlamlarında kullanılır.[19] Batıl kelimesi köken olarak Arapça bir sıfat olup, boş ve hükümsüz olmak, devamı olmamak anlamlarına gelen "*butlan*" kelimesinden türemiştir. Her ne kadar bâtıl kelimesi Arapça kökenden gelse de Arapçada bâtıl ya da bâtıl inanç kavramları *hurafe* kelimesi ile anlatılır. Hurafe TDK' ya göre "dine sonradan giren yanlış inanç" olarak tanımlanmaktadır.[20]

Batı dillerinde bâtıl inanç anlamına gelen sözcüklerin kökeninde Latince *superstitio* kelimesi vardır. Latince olan bu Superstitio veya superstitiovana kelimeleri "boş bâtıl inanç" anlamlarına gelip, M.S. birinci yüzyılda Roma İmparatorluğunda resmen yasaklanan Hristiyanlık ve diğer dini inançlar için kullanılmıştır. İngilizler boş inancı "superstition, superstitions belief" kelimeleri ile açıklarken aynı zamanda eski hikâye, kurt masalı, ya da bâtıl inanç anlamına gelen "oldwives' tale" deyimi ile bâtıl inancı anlatmaya çalışırlar.[21]

Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*'nde; batıl inancı "doğal olayların, dua, büyü, kara büyü, uğur getireceğine inanılan nesneler taşıyarak, muska yazdırma, ruh çağırma gibi doğaüstü veya sihirli güçlerle değiştirebilme inancı" olarak tanımlar.[22] "

Hançerlioğlu ise boş inanç olarak betimlediği bâtıl inancı; "bilgi alanının dışında kalan ve gerçekle bağlantısı bulunmayan tasarımlara inanma" olarak tanımlar. İnsanoğlu varoluşundan bu yana hiçbir zaman mevcut bilgisiyle yetinmemiş olup, her zaman bir adım ötesini merak etmiştir. İnsan, doğasındaki bu eğilim sayesinde bir yandan bilimsel gelişmeyi sağlarken öbür yanda bir takım boş inançlar meydana getirmiştir. Bilim temelli düşünce ile bâtıl inanç temelli düşünce arasındaki fark, birinin gerçekle bağlantılı ve öbürünün gerçekle bağlantısız oluşudur.

Davranışçı psikolog Skinner, bâtıl inancı şartlı refleksler bağlamında değerlendirir. Ona göre örneğin kaynamış suda parmağı yanmış bir çocuk, kaynayan bir tencereye karşı şartlı korku geliştirebilir. Skinner, bu irrasyonel korkularla bâtıl inançlar arasında paralellik kurarak aynı kategoride değerlendirir. Ayrıca Skinner'a göre eylem sonrasında birey herhangi bir tehlikeden tesadüfen korunmuşsa, bu durum onun davranışını pekiştirir, tekrarını ve sürekliliğini sağlar. Kısacası, Skinner'a göre bâtıl inançlar yanlış bir neden-sonuç ilişkisi neticesinde ortaya çıkar. [23]

Kısaca ifade etmek gerekirse batıl inanç kavramsal olarak "hurafe", "popüler dindarlık", "halk inanışları", "yeniçağ inanışları" gibi kavramlar ile yakın ilişkide olup birçok yerde birbirinin yerine kullanılabilmektedir.

---

[18] http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bf42d27277255. 99024293.

[19] http://www.tdk.gov.tr /index.php?option=com_gts&arama =gts&guid =TDK.GTS. 5bf42d17ed8d75. 99656439.

[20] http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bfa8d9c1e4e40.71472573

[21] Paul Vayne, *A History of Private Life: From Pagan Rome to Byzantium.* Harvard University Press. Cambridge 1987, s.58.

[22] Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2005 s.114.

[23] Ali Ayten; Ali Köse, "Bâtıl İnanç ve Davranışlar Üzerine Psikososyolojik Bir Analiz", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IX*, 2009, Sayı: 3, s. 50.

1. Batıl İnançlarla Sosyo-Demografik Faktörlerin İlişkisi

1. 1. Batıl İnanç Cinsiyet İlişkisi

Batıl inançlara, kadınların mı yoksa erkeklerin mi daha çok meyilli olduğu konusu hala bir tartışma konusudur. Yapılan çalışmalar da her ne kadar nedenini ortaya koymasa da kadınların olağanüstü olaylara inanma eğilimlerinin erkeklere oranla daha yüksek olduğunu gösteren bulgular elde edilmiştir.[24] Örneğin; medyumların popülerliğinin yükselmesi sonrasında, bir otelin konferans salonuna gelen ünlü medyumları ve oraya gelenleri incelemek için bazı sosyal psikologlar gazeteci kılığına girerek, gözlem yapmışlardır. Sosyal psikologlar medyumları izlemeye gelen katılımcıların çoğunun (%75'i) kadın olduğunu rapor etmişlerdir.[25]

Türkiye'de de türbeler ve falcılıkla ilgili yapılan gözlem ve anket çalışmalarında türbe ziyaretçilerinin ve fal bakıcılarının çoğunlukla kadın olduğu görülür.[26] Bu durum kadınların, erkeklere göre daha duygusal, mistik ve sezgisel olmalarıyla açıklanabilir.[27]

1.2. Batıl İnanç Yaş İlişkisi

Batıl inançlara olan eğilimi belirlemek amacı ile yapılan araştırmalarda, yaş faktörünün cinsiyet faktöründen daha belirsiz sonuçlar ortaya koyduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur. Bazı çalışmalarda genç yaştaki bireylerin bazılarında ise ileri yaştaki bireylerin bâtıl inançlara daha yatkın olduğu tespit edilmiştir. Örneğin; otuz yaş altındaki insanların 30 yaş üstündeki insanlara oranla bâtıl inanç düzeyinin daha yüksek olduğunu gösteren 1990 yılında yapılmış bir Amerikan kamuoyu araştırması mevcuttur.[28] Torgler, genç insanların daha fazla bâtıl inanca sahip olduğunu tahmin etmekte, bunun nedenini de gençlerin sosyal açıdan deneyimlerinin daha az olmasına, sosyal ortamlardan çok daha çabuk etkilenmelerine ve menfaatlerini korumaya çalışmalarına bağlamaktadır.[29]

---

[24] Stuart A. Vyse, Vyse, Stuart A., *Believing in Magic: ThePsychology of Superstition*, New York: Oxford University Press, 1997, s. 36; M. E. Wagner, "Superstition and Their Social and Psychological Corralatives Among Collage Students", *Journal of Educational Sociology*, 1928, ss. 26-36 Akt. Mustafa Arslan, "Kişilerin Batıl İnanç Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2004, ss. 10-34, s. 26; P. F. W. Preece, & J. H. Baxter, "Scepticism And Gullibility: The Superstitious and Pseudo-Scientific Beliefs of Secondary School Students", *International Journal of Science Education*, 22 (11), 2000, 1147- 1156; C. Sica, C. Novara, & E. Sanavio, Culture and psycopathology: Superstition and obsessive-compulsive cognitions and symptoms in a non-clinical Italian sample. Personality and Individual Differances, 32, 1001 2002 s. 12; Ceyda Tuncel, "Cinsiyet, meslek grubu, yaş ve Eğitim Düzeyi Değişkenlerinin, Bireylerin Batıl İnançlara Sahip Olma Düzeyleri Üzerindeki Etkileri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, ss. 57-58; B. Torgler, "It is about Believing: Superstition and Religiosity", *Center for Research in Economic*, Management and the Arts, 10, 2003, ss. 1-23, ss.12-13; J. Tobacyk, G. Milford, "Belief in Paranormal Phenomena: Assessment Instrument Development and Implications for Personality Functioning", *Journal of Personality and Social Psychology, 44, 1029* 1983 s. 37.

[25] Michael Shermer, *İnsanlar Neden Saçma Şeylere İnanır* (Çev. Zeynep Reyhan Koç), Altın Bilek Yayınları, İstanbul 2007, s. 502.

[26] Hatice Özcan, "Halkın Çoban Dede'den Beklentilerinin Psikolojik Nedenleri", (Yüksek Lisans Tezi) Adana 2007; Ali Köse, Ali Ayten, (2010), a.g.e. s. 328; Mehmet Şükrü Nar, "Psiko-Antropolojik Bir Olgu Olarak Fal Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı: 54, 1 2014, ss. 507-524.

[27] Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ali Köse, Ali Ayten, a.g.e., 2009.

[28] Michael Shermer, a.g.e. s. 503.

[29] B. Torgler, a.g.m., s. 7.

Diğer taraftan Conklin'in bâtıl inanç ve davranışlara dair alışkanlıklara sahip olan öğrenciler üzerine yaptığı başka bir araştırmaya göre bâtıl inançların en yoğun şekilde ortaya çıktığı dönem, gençlerin 16-25 yaş aralığına sahip olduğu dönem olarak tespit edilmiştir.[30]

Türkiye'de yapılan çalışmalarda da yaş konusunda bir netlik söz konusu değildir. Arslan yaptığı araştırmada, kişilerin bâtıl inanç kaygı düzeyinin yaş faktörüne bağlı değişkenlik gösterip göstermediğini incelemiş ve anlamlı bir fark bulamamıştır.[31] Köktaş araştırmasında, yaş ilerledikçe bâtıl inançlarda artış olduğu sonucuna ulaşmıştır.[32]

Yaş ile ilgili karmaşanın nedeni; duruma göre kişi diye bilinen etkidir. (Burada iki değişken arasında nadiren basit bir doğrusal nedensel ilişki bulunur. Yani X, Y ye neden olur mu? sorusuna verilen cevap, çoğunlukla "duruma bağlı" olur.) Örneğin; Bennet, çalışmasındaki daha yaşlı kadınların azalan güç ve statü ile özellikle sevdiklerini kaybetmiş olmalarından dolayı doğaüstü inancının onların kendilerini iyi hissettirmelerine yardımcı olduğu sonucuna varmıştır.[33]

O halde bütün bu çalışmalardan yola çıkarak ilk gençlik ve çocukluk yıllarında (15-27) hayattaki tecrübesizlik ve belirsizliklerin etkisiyle yükselişte olan bâtıl inançlar, yetişkinlikte (27-60), yani hayattaki bazı standartların sağlanmasıyla, düşüşe geçer ve 60 yaştan sonra yani yaşlılık döneminde güç ve statü azalışına bağlı olarak tekrar yükselişe geçer diyebiliriz.

1. 3. Batıl İnanç Eğitim Düzeyi İlişkisi

Eğitim düzeyi ile bâtıl inanç arasında ilişkiyi inceleyen araştırmacılar net bir veri sunamamalarına rağmen eğitim düzeyi yükseldikçe bâtıl inançların azalacağını savunan çalışmalar mevcuttur. Örneğin; Laura Otis ve James Alcock yaptıkları araştırmada üniversite hocalarının öğrencilerine göre bâtıl inanca daha az eğilimli olduklarını ortaya koymuşlardır.[34] Fakat üniversite profesörlerinin savundukları inançların çeşitlilik yönünden daha fazla olduğu gözlenmiştir. Mesela İngiliz profesörler, hayaletler, ESP (duyu ötesi, algı) ve falcılığa normal halktan ve öğrencilerinden daha fazla inanıyorlardı. Bu çalışmanın zayıf noktası ise önemli bir değişken olan yaş faktörünün göz ardı edilmiş olmasıdır.

Bir başka çalışmada doğa ve sosyal bilimcilerin olaylara, sanat ve beşerî bilimlerdeki diğer meslektaşlarından daha kuşkucu yaklaştıklarını, en kuşkucuların da psikologlar olduğu bulundu.[35] Bu çalışmada da eğitim düzeyinden ziyade eğitim alınan alanın önemli bir faktör olduğu belirtilmiştir.

Farklı bir çalışmada ise üç farklı kolejdeki üç farklı bilim öğrenci grubu arasında, bilim eğitimiyle doğaüstüne inanma arasında hiçbir ilişkinin olmadığı öne sürülmüştür. Yani sahte bilimsel iddialar söz konusu olduğunda, başarı düzeyi yüksek olan öğrenciler ile başarı düzeyi düşük olan öğrenciler arasında kuşkuculuk açısından anlamlı bir fark gözlemlenmemiştir. Öğrencilerin sahte bilimsel iddiaları değerlendirmek için, bilimsel bilgilerini kullanamadıkları görülmüştür. Bunun nedeni de bilimin geleneksel bir biçimde öğrencilere aktarılması ve düşünme metotlarının öğretilmemesi olarak tespit edilmiştir.[36] Bu

---

30 E. S. Conklin, "Superstitious Belief and Practice among College Students", *The American Journal of Psychology*, 30 (1), 1919, ss. 83-102, s. 83.

31 Mustafa Arslan, a.g.m., s. 12.

32 M. Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat: İzmir Örneği*, İşaret Yayınları, İstanbul 1993, s. 106.

33 Michael Shermer, a.g.e., s. 504.

34 Michael Shermer, a.g.e. ss. 504-506.

35 Michael Shermer, a.g.e. ss. 505-506; Stuart A. Vyse, a.g.e., s. 39.

36 Michael Shermer, a.g.e. s. 506.

sonuca göre verilen eğitim yönteminin bilginin kullanılması üzerinde etkili olduğu bunun da bâtıl inançlara olan eğilimi etkilediği söylenebilir.

Türkiye'de yapılan çalışmalara baktığımızda Köktaş'ın yaptığı çalışmada bâtıl inanç ve uygulama oranlarının en yüksek, ilkokul mezunlarında (%43,7) en düşük ise üniversite öğrencilerinde olduğu görülmüştür. Batıl inanç ve davranışlara hiç başvurmama (%83) en fazla üniversite mezunları ve üniversite öğrencileri arasında (%92) yaygındır.[37]

Sinanoğlu'nun yapmış olduğu çalışmada deneklerin ay ve güneş tutulmasının uğursuzluk nedeni görüp görmediği incelenmiştir. Bu çalışmada okur-yazar deneklerinin %33'ü ay ve güneş tutulmasının uğursuzluk getireceğine inandığını tespit etmiştir. Lisansüstü eğitim almış bireylerde ise hiçbirinin ay ve güneş tutulmasının ile uğursuzluk nedeni saymadığını tespit etmiştir.[38]

Üniversite mezunu olan kişilerde bâtıl inanç kaygı düzeylerinin, üniversite mezunu olmayan kişilerinkinden daha düşük olduğunu belirten Arslan'a göre, yüksek eğitimli kişiler bâtıl inançlardan daha az etkilenmektedirler.[39] Batıl inanç ve davranışlar temelsiz, irrasyonel ve doğru bir neden sonuç ilişkisi ile açıklanamayan olay örgüsü nedeni ile eğitimli bireyler arasında daha az görülür ön kabulünü ortaya çıkarmıştır. Eğitimle oluşum mekanizması tamamen çözülmüş olan olaylarda (yağmur yağması, doğan bebeğin cinsiyeti, ay ve güneş tutulması gibi) eğitim düzeyi arttıkça bu alanlarla ilgili bâtıl inanç yoğunluğu azalmaktadır. Fakat günümüz biliminin henüz çözmekte yetersiz kaldığı olaylarda (beyin gücü, uzayla ilgili konular, telepatik yöntemler vb.) eğitim düzeyi yüksek bireylerde de bu konularda bâtıl inançlara rastlamak mümkündür. Görülen o ki bâtıl inanç ve davranışlar farklı formlarda da olsa zaman ve mekân tanımaksızın insanoğlunun dünyasında yer bulmaya devam edecektir.[40]

Gallup'un 2001 yılında paranormal inançlar hakkında yapmış olduğu anket araştırmasına göre; zihin gücü ile bedensel hastalıkları iyileştirme düşüncesine inananlar arasında üst düzey eğitime sahip Amerikalıların oranı diğerlerinden yüksektir. Yine aynı araştırmaya göre; astroloji, perili evler ve şeytan tarafından ele geçirilme ile ilgili bâtıl inançlara inananların eğitim düzeyinin düşük olduğu tespit edilmiştir.[41]

Bu veriler doğrultusunda eğitim tek başına bâtıl inançlara olan eğilimi ortadan kaldırmasa da eğitim ile olay örgüsü çözülmüş olan olgularla ilgili bâtıl inanç düzeyinde önemli bir azalma sağlandığı ileri sürülebilir.

1. 4. Batıl İnanç Gelir Düzeyi İlişkisi

Toplumdaki bireylerin gelir düzeylerini belirleyen faktörler evrensel olmayıp çok değişken özellikler gösterdiğinden, gelir düzeyi ile bâtıl inanç arasındaki ilişki de muhtemelen değişkenlik gösterecektir. Yüksek bir eğitim düzeyi ile gelir düzeyi artabileceği gibi direkt miras yolu ile de yüksek gelir elde edilebilir. Ya da piyango, ekonomi piyasasında ani değişimler sonucu şans eseri olarak da gelir düzeyi değişebilir. Neticede

---

37 M. Emin Köktaş, a.g.e., ss.105-106.

38 A. Faruk Sinanoğlu; Asena Sinanoğlu, "21. Yüzyıl Malatya'sında Batıl İnançlar", *Türklük Bilimi Araşt*, 2012, s. 250.

39 Mustafa Arslan, 2004, a.g.m., s. 15.

40 Ali Köse; Ali Ayten, 2009, a.g.e., s. 68.

41 https://news.gallup.com /poll/16915 /Three-Four-Americans-BelieveParanormal.aspx?utm source = paranormal %20belief&utm_medium= search&utm_campaign=tiles# (erişim:02.10.2018)

gelir düzeyi, genel olarak bir nedenden ziyade bir sonuç olarak görülebilir. Batıl inanç ile gelir düzeyi arasında az da olsa bazı çalışmalar yapılmıştır. Düşük gelir düzeyine sahip bireylerde bâtıl inanç algısı daha yüksektir ön kabulü olsa da bazı araştırmalar herhangi bir farkın olmadığını ileri sürmüşlerdir. Örneğin; Sinanoğlu'nun yaptığı anket çalışmasında; bireyin önünden kara kedi geçtiği durumlarda kedinin uğursuzluk getirip getirmeyeceğine dair bâtıl inancı ölçen maddede, dar gelirli olanlar ile gelir düzeyi yüksek olanlar arasında istatistiksel olarak bir fark bulunmamıştır.[42]

Arslan'ın yapmış olduğu başka bir çalışmada bâtıl inanç kaygı düzeyi ile sosyo-ekonomik düzey arasında ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Bu çalışmada gelir düzeyi düşük olan deneklerin bâtıl inanç kaygı düzeylerinin gelir düzeyi yüksek olanlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.[43]Karaca'nın yaptığı çalışmada toplumda alt gelir düzeyine sahip bireylerde bâtıl inanç kaygı düzeyleri üst gelir düzeyine sahip bireylere göre daha yüksek olarak tespit edilmiştir.[44]

Diğer taraftan Torgler ise bâtıl inanç ile dindarlık arasındaki ilişkiyi incelediği çok uluslu çalışmasında Almanya ve İsviçre gibi zengin ülkelerin bâtıl inanç düzeyleri diğer ülkelere nazaran daha yüksek bulmuştur. Yine aynı çalışmada daha düşük sosyal sınıf mensuplarında bâtıl inanç düzeyinin diğer sınıflara oranla daha düşük düzeyde olduğunu tespit etmiştir.[45]

Bu çalışmalarda görüldüğü gibi yapılacak olan başka çalışmalarda da farklı sonuçlar elde edilecektir. Batıl inanç kavramı çok geniş bir kavram olup her sosyo-ekonomik düzeydeki bireylerin kendilerine has ve farklı çeşitlerde bâtıl inançları vardır diyebiliriz. Teknolojinin, bilimin, değişen sosyal çevrenin etkisi ile bazı bâtıl inançlar ortadan kalkabileceği gibi bazı bâtıl inançlar ise türeyebilir.

2.2. Araştırma Yöntemi ve Teknikleri

2. 1. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın örneklem evreni Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tıp Fakültesi birinci sınıf (107) ve dördüncü sınıf (108) öğrencileriyle, yine aynı üniversitenin İlahiyat fakültesi birinci sınıf (103) ile dördüncü sınıf (116) öğrencilerinden oluşmaktadır. Tıp fakültesi öğrencilerinin seçilme nedeni eğitim metodunun tamamının pozitivist ve uygulamalı bir eğitim sürecine dayanmasıdır. İlahiyat fakültesi öğrencilerinin seçilme nedeni ise, bu öğrencilerin daha soyut kavramlara dayanan bir eğitim sürecine tabi olmalarıdır. Evrenden amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen toplam 434 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Bunlardan 173 tanesi erkek, 261 tanesi ise kadındır.

2. 2. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Veri Toplama Teknikleri

Kesitsel ve korelasyonel bir araştırma olan bu çalışmada, tarama yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilen anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmaya temel teşkil etmek üzere verilerin toplanması amacıyla, bâtıl inanç (Yeni Çağ İnanışları) ve kişisel bilgi formundan

---

42 A. Faruk Sinanoğlu, Asena Sinanoğlu, a.g.m., s. 251.

43 Mustafa Arslan, 2004, a.g.m., 21-22

44 Faruk Karaca, "Heteredoks İnanç ve Davranışlar Ölçeği Üzerine Bir Deneme", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi15*, Erzurum, 2010, ss. 145-168.

45 B. Torgler, a.g.m., s. 7.

oluşan anket formu deneklere uygulanmıştır. Bireylerin bâtıl inanç düzeylerini belirlemek amacıyla, toplamda 20 maddeden oluşan, üç boyutlu ve likert tarzında hazırlanmış olan Kaya &Aydın tarafından geliştirilen Yeni Çağ İnanışları Ölçeği kullanılmıştır. Yüksek puan bâtıl inanç eğiliminin yüksekliğini, düşük puan ise düşüklüğünü göstermektedir. Orijinalindeki gibi üç boyutlu çıkan ölçek maddelerinin toplam varyansın % 61,073'ünü açıkladığı görülmüş, ölçeğin güvenilirlik katsayısını bulmak için Crombach's Alpha değeri hesaplanmış 0,87 bulunmuş, dolayısıyla güvenirliğinin bir hayli yüksek olduğu görülmüştür.

Kişisel bilgi formu içinde; katılımcıların cinsiyetleri, yaşları, medeni halleri, gelir durumları, öğrenim gördükleri fakülte, öznel dindarlık düzeyleri, anne-babanın eğitim seviyeleri ve yaşamlarının en uzun dönemlerini nerde geçirdiklerine dair vb. bir takım sorular yer almaktadır.

2. 3. Araştırmanın Hipotezleri

1. Öğrenim düzeyi ve öğrenim türü bâtıl inançlara olan eğilimi etkilemektedir.
2. Belli yaş dönemlerinin bâtıl inanç düzeyleri birbirinden farklıdır.
3. Erkeklerin kadınlara göre bâtıl inançlara olan eğilimi daha düşüktür.
4. Kent merkezinden gelen öğrencilerin bâtıl inanç düzeyleri, kırsal alanlardan gelen öğrencilere oranla daha düşüktür.
5. Yüksek eğitim düzeyine sahip ebeveyni olan öğrencilerin bâtıl inanç düzeyleri, eğitim düzeyi düşük ebeveyne sahip olan öğrencilere oranla daha düşüktür.
6. Gelir düzeyi yüksek olan öğrencilerin düşük olanlara göre, bâtıl inanç düzeyleri düşüktür.
7. Öznel dindarlık algısına göre öğrencilerin batıl inanç düzeylerinde bir takım farklılıklar olacaktır.

2. 4. Verilerin Analizi

Araştırmanın amacına uygun olarak belirlenen hipotezleri test etmek için toplanan ham verilerin analizinde SPSS 18 programı kullanılmıştır. Belirlenen hipotezlerin niteliğine ve dağılımın türüne uygun olarak t-testi, varyans analizi, Scheffe testi ve korelasyon gibi analiz tekniklerinden yararlanılmıştır**.**

Yapılan bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde okuyan, gönüllü olarak çalışmaya katılmış olan, Tıp Fakültesi ve İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin oluşturduğu 434 kişi ile sınırlıdır. Ayrıca araştırmada kullanılan analiz teknikleri ile araştırmanın yapıldığı yer ve zaman dilimiyle sınırlıdır.

BULGULAR

1.1.Örneklemin Sosyo-Demografik ve Kültürel Özelliklerine Göre Dağılımı

Tablo 1: Fakültelere Göre Dağılımı

Fakülteler	N	%
1) İlahiyat	219	50,5
2) Tıp	215	49,5
Toplam	**434**	**100,0**

Tablo 1'de görüleceği üzere araştırmaya katılan kişilerin yaklaşık yarısını (%50,5) ilahiyat fakültesi, yarısına yakınını da (%49,5) tıp fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır.

Tablo 1: Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet	N	%
1) Erkek	173	39,9
2) Kadın	261	60,1
Toplam	**434**	**100,0**

Tablo 2'de görüleceği üzere araştırmaya katılan kişilerin %39,9'u erkek %60,1'i de kadındır.

Tablo 2: Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaş	N	%
1) 17-22yas	215	49,5
2) 23-27yas	219	50,5
Toplam	**434**	**100,0**

Tablo 3'te yaş dağılımına bakıldığında ankete katılan kişilerin yaklaşık yarısı (%49,5) 17-22 yaş aralığında iken diğer yarısı da (%50,5) 23-27 yaş aralığındadır.

Tablo 3: Sınıflarına Göre Dağılımı

Sınıf	N	%
1) Hazırlık	30	6,9
2) 1.sınıf	184	42,4
3) 4.sınıf	220	50,7
Toplam	**434**	**100,0**

Tablo 4'te bakıldığında ankete katılan kişilerin en azı (% 6,9) hazırlık sınıfında, %42,4'ü 1. sınıf, %50,7'si ise 4. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır.

Tablo 5'te görüleceği üzere araştırmaya katılan kişilerin büyük çoğunluğunun (% 62,4) orta gelir düzeyine, yaklaşık üçte birisinin (% 31,3) düşük gelir düzeyine ve çok az bir kısmının (% 6,2) ortanın üstünde yani iyi gelir düzeyine sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 5: Ailelerinin Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı

Gelir	N	%
1) İyi	27	6,2
2) Orta	271	62,4
3) Düşük	136	31,3
Toplam	**434**	**100,0**

Tablo 4: Annelerinin Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

Annenin Eğitim Düzeyi	N	%
1) Okuryazar	30	6,9
2) İlkokul	193	44,5
3) Ortaokul	52	12,0
4) Lise	74	17,1
5) Üniversite	85	19,6
Toplam	**434**	**100,0**

Tablo 6 incelendiğinde araştırmaya katılan kişilerin annelerinin eğitim düzeyleri %44,5 oranı ile büyük çapta ilkokul mezunu iken en düşük oranla yani %6,9 ile okur-yazar olanlar oluşturmuştur. Sonra çoğunluk sırasına göre annelerinin %19,6 ile üniversite mezunu, %17,1 ile lise mezunu, %12,0 ile ortaokul mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Babalarının Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

Babanın Eğitim Düzeyi	N	%
1) Okur_yazar	15	3,5
2) İlkokul	126	29,0
3) Ortaokul	53	12,2
4) Lise	102	23,5
5) Üniversite	138	31,8
Toplam	**434**	**100,0**

Tablo 7 incelendiğinde araştırmaya katılan kişilerin babalarının eğitim düzeyleri en fazla % 31,8 ile üniversite mezunu, en az % 3,5 ile okur-yazar olduğu görülmektedir. Diğerlerine sırası ile bakıldığında; % 29,0 ile ilkokul mezunu, %23,5 ile lise mezunu, %12,2 ortaokul mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

Medeni Durum	N	%
1) Bekâr	403	92,9
2) Nişanlı, sözlü	17	3,9
3) Evli	10	2,3
4) Boşanmış	4	,9
Toplam	**434**	**100,0**

Tablo 8 incelendiğinde araştırmaya katılanların büyük bir çoğunluğunun bekâr (%92,9), % 3,9'unun nişanlı-sözlü, % 2,3'ünün evli ve % 0,9'unun ise boşanmış olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Yaşamın Büyük Bir Kısmının Geçtiği Yere Göre Dağılımları

Yaşamın Büyük Bir Kısmının Geçtiği Yer	N	%
1) Köy	51	11,8
2) Kasaba, İlçe	58	13,4
3) Şehir	182	41,9
4) Büyük Şehir, Ankara, İzmir, İstanbul vs.	143	32,9
Toplam	**434**	**100,0**

Tablo 9'da görüleceği üzere araştırmaya katılan kişilerin büyük çoğunluğu (%41,9) yaşamının büyük bir kısmını geçirdiği yerleşim alanı olarak şehir merkezlerini gösterirken, %32,9'u büyükşehir, %13,4'ü kasaba-ilçe, %11,8'i ise köy yerleşim alanlarını göstermiştir.

Tablo 7: Öznel Dindarlık Algılarına Göre Dağılımları

Öznel Dindarlık Algısı	N	%
1) Hiç dindar değilim	33	7,6
2) Pek dindar değilim	48	11,1
3) Dindar değilim	28	6,5
4) Biraz dindarım	117	27,0
5) Dindarım	184	42,4
6) Oldukça dindarım	24	5,5
Toplam	**434**	**100,0**

Tablo 10'da görüleceği üzere araştırmaya katılan kişilerin öznel dindarlık algısına göre dağılımları; neredeyse yarısına yakını (% 42,4) dindar kategorisinde iken ardından sırası ile % 27,0 ile biraz dindarım, %11,1 ile pek dindar değilim, %7,6 ile hiç dindar değilim, % 6,5 ile dindar değilim, % 5,5 ile oldukça dindarım diyenler takip etmektedir.

1.2.Örneklemin Sosyo-Demografik ve Kültürel Özelliklerine Göre Batıl İnanç (Yeniçağ İnançları) Düzeyleri

Yapılan t-testi sonucunda araştırmada, üniversiteli öğrencilerin fakültelerine göre bâtıl inanç düzeylerine bakıldığında ilahiyat fakültesi öğrencilerinin söz konusu ölçekten aldıkları puan ortalamasının (2,598), tıp fakültesi öğrencilerinden bir miktar fazla olduğu (2,590) görülmüşse de bunun istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 11: Katılımcıların Fakültelerine Göre Batıl İnanç (Yeniçağ İnançları) Düzeylerine İlişkin Bulgular

Batıl İnanç (Yeniçağ İnançları) Düzeyleri ve Fakülteler	N	Mean	Std. Deviation	t	df	p
İlahiyat	219	2,5983	,28519	,235	432	,814
Tıp	215	2,5909	,36448			

****P<0,01 düzeyinde anlamlı *P<0,05 düzeyinde anlamlı**

Dolayısıyla her iki fakülte öğrencilerinin bâtıl inanç (Yeniçağ İnançları) düzeyleri arasında anlamlılık derecesinde bir fark olmadığı aksine bâtıl inançlara karşı eğilimlerinin aşağı yukarı aynı olduğu gözlenmiştir. (P>0,05).

Tablo 12: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Batıl İnanç (Yeniçağ İnançları) Düzeylerine İlişkin Bulgular

Batıl İnanç (Yeniçağ İnançları) Düzeyleri ve Cinsiyet	N	Mean	Std. Deviation	t	df	p
Erkek	173	2,5427	,36841	-2,717	432	,007
Kadın	261	2,6290	,29118			

****P<0,01 düzeyinde anlamlı *P<0,05 düzeyinde anlamlı**

Tablo 12'de görüleceği üzere yapılan t-testi sonucunda araştırmada, üniversiteli öğrencilerin cinsiyetlerine göre bâtıl inanç (yeniçağ inançları) düzeylerine bakıldığında kız öğrencilerinin söz konusu ölçekten aldıkları puan ortalamasının (2,629), erkek öğrencilerinden bir miktar fazla olduğu (2,542) görülmüş ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (P<0,05). Dolayısıyla kız öğrencilerin erkek öğrencilere nazaran bu tür inanışlara daha fazla sahip oldukları görülmüştür.

Tablo 13: Katılımcıların Sınıflarına Göre Batıl İnanç (Yeniçağ inançları) Düzeylerine İlişkin Bulgular (Varyans Analizi-ANOVA)

	N	A.Ort.	Std. Deviation	F	p	Fark
1) Hazırlık	30	2,5485	,28012	1,216	,298	Yok
2) 1.sınıf	184	2,6218	,32766			
3) 4.sınıf	220	2,5782	,33094			
Toplam	**434**	**2,5946**	**,32653**			

Tablo 13'te görüleceği üzere yapılan varyans analizi sonucunda araştırmada, üniversiteli öğrencilerin sınıflarına göre bâtıl inanç (yeniçağ inançları) düzeylerine bakıldığında 1.sınıf öğrencilerinin söz konusu ölçekten aldıkları puan ortalamasının (2,621), 4. sınıf (2,578) ve hazırlık sınıfı öğrencilerinden (2,548) bir miktar fazla olduğu görülmüş, fakat bununla birlikte bu farkın istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmadığı tespit edilmiştir (P>0,05). Başka bir deyişle tüm sınıflarda öğrencilerin bâtıl inanç düzeylerinin aşağı yukarı aynı olduğu görülmüştür.

Tablo 2: Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Batıl İnanç (Yeniçağ inançları) Düzeylerine İlişkin Bulgular (Varyans Analizi-ANOVA)

	N	A.Ort.	Std. Deviation	F	p	Fark
1) Bekâr	403	2,5953	,32691	,506	,678	Yok
2) Nişanlı, sözlü	17	2,5909	,34812			
3) Evli	10	2,5136	,26248			
4) Boşanmış	4	2,7500	,40101			
Toplam	**434**	**2,5946**	**,32653**			

Araştırmada, üniversiteli öğrencilerin medeni durumlarına göre bâtıl inanç (yeniçağ inançları) düzeylerine bakıldığında (Tablo 14) boşanmış olan öğrencilerinin söz konusu ölçekten aldıkları puan ortalamasının (2,750), diğerlerinden bekâr, nişanlı-sözlü, evli; (2,595;2,590;2,513) bir miktar fazla olduğu görülmüş, fakat bununla birlikte bu farkın istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmadığı tespit edilmiştir. Başka bir deyişle medeni durumu ne olursa olsun tüm öğrencilerin bâtıl inanç düzeylerinin aşağı yukarı aynı olduğu görülmüştür.

Tablo 15: Katılımcıların Yaşamlarının Büyük Bir Kısmının Geçtiği Yere Göre Batıl İnanç (Yeniçağ inançları) Düzeylerine İlişkin Bulgular (Varyans Analizi-ANOVA)

Yerleşim Yeri	N	A.Ort.	Std. Deviation	F	p	Fark
1) Köy	51	2,078	1,1462	2,332	,074	Yok
2) Kasaba, ilçe	58	1,983	1,0677			
3) Şehir	182	2,313	1,1732			
4) Büyük şehir, Ankara, İzmir, İstanbul vs.	143	2,392	1,1261			
Toplam	**434**	**2,267**	**1,1463**			

Tablo 15'te görüleceği üzere yapılan varyans analizi sonucunda araştırmada, üniversiteli öğrencilerin yaşamlarının büyük bir kısmının geçtiği yere göre bâtıl inanç (Yeniçağ inançları) düzeylerine bakıldığında büyük şehirlerde yaşayan öğrencilerinin söz konusu ölçekten aldıkları puan ortalamasının (2,392), diğer öğrencilerden yani şehir, köy, kasaba-ilçe de yaşayanlardan (2,313;2,078;1,983) bir miktar yüksek olduğu görülmüş, fakat bununla birlikte bu farkın istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmadığı tespit edilmiştir (P>0,05). Başka bir deyişle tüm yerleşim yerlerinde yaşayan öğrencilerin bâtıl inanç düzeylerinin aşağı yukarı aynı olduğu görülmüştür.

Tablo 16: Katılımcıların Sosyo-Demografik ve Kültürel Özellikleri ile Batıl İnanç Düzeyleri Arasındaki İlişkilere Dair Bulgular (Korelasyon Analizi)

Sosyo-Demografik Faktörler		Yeni Çağ İnanışları genel
Yasiniz	**r**	-,055
	Sig.	,251
Sınıf	**r**	-,042
	Sig.	,382
Aile Gelir	**r**	,023
	Sig.	,627
Anne Eğitim	**r**	**,117***
	Sig.)	,014
Baba Eğitim	**r**	,084
	Sig.	,080
Yaşamın büyük bir kısmının geçtiği yer	**r**	-,009
	Sig.	,857
Öznel Dindarlık	**r**	**,245****
	Sig.	,000

****P<0,01 düzeyinde anlamlı** ***P<0,05 düzeyinde anlamlı**

Tablo 16'da görüleceği üzere yapılan korelasyon analizi sonucunda araştırmada, üniversiteli öğrencilerin yaşlarına, sınıf düzeylerine, ailelerinin gelir durumlarına,

babalarının eğitim düzeylerine ve yaşamlarının büyük bir kısmının geçtiği yer ile (köy, kasaba ve kent olmasına göre) bâtıl inanç düzeyleri arasında anlamlılık derecesinde bir ilişki olmadığı görülmüştür. Diğer taraftan öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyleri ve öznel dindarlık algıları ile bâtıl inanç eğilimleri arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde bir ilişki olduğu görülmüştür. Başka bir deyişle öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyleri ve öznel dindarlık algıları yükseldikçe bâtıl inanç düzeylerinde de aynı yönde bir yükseliş olduğu görülmektedir. Yani anneleri daha fazla eğitimli olan ve kendilerini daha dindar olarak algılayan öğrencilerin daha fazla bâtıl inançlara sahip oldukları söylenebilir.

Araştırmamızda öğrencilerin öznel dindarlık algıları yükseldikçe bâtıl inanç düzeylerinde de aynı yönde bir yükseliş olduğu görülmektedir. Yani kendilerini daha dindar olarak algılayan öğrencilerin daha fazla bâtıl inançlara sahip oldukları söylenebilir.

TARTIŞMA VE YORUM

Araştırma sonucunda elde edilen bulgularda her iki fakülte öğrencilerinin yani hem tıp hem de ilahiyat fakültesi öğrencilerinin bâtıl inanç (Yeniçağ İnançları) düzeyleri arasında anlamlılık derecesinde bir fark olmadığı aksine bâtıl inançlara karşı eğilimlerinin aşağı yukarı aynı olduğu gözlenmiştir. (P>0,05). Başka bir deyişle daha çok deneysel ve pozitif bilim yöntemlerinin hâkim olduğu eğitime tabi tutulan tıp fakültesindeki öğrencilerle daha çok nakli ilimlerin hâkim olduğu ve metafizik konularının işlendiği ilahiyat fakültesindeki öğrenciler arasında bâtıl inançlara olan eğilim düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Bu da çalışmamızda elde edilen sonuçlar, farklı eğitim süreçlerinin bâtıl inanç düzeyinde farklılaşmaya neden olmadığı bulgusunu vermektedir.

Bununla birlikte fakültelere göre üniversite öğrencilerinin batıl inanç düzeylerinde bir takım farklılıkların olduğunu ortaya koyan araştırmalar da mevcuttur. Örneğin; Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'ne bağlı farklı fakültelerde öğrenim gören 407 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada; İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerin diğer fakültelerdeki öğrencilere göre tıbbi çaresizlik durumunda büyüye başvurmanın daha yüksek oranda faydalı olacağını düşündükleri tespit edilmiştir. Yine aynı araştırmada medyumların gelecek ile alakalı söylediklerine atfedilen değer bakımından Güzel Sanatlar Fakültesi mensuplarının medyumların sözlerine atfettiği doğruluk değerinin diğer fakültelere göre daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Medyum söylemlerinin doğruluğuna değer atfetmeyen ilahiyat fakültesi öğrencilerinin ise oran bakımından diğer fakülte mensuplarına göre daha fazla olduğu görülmüştür.[46]

Araştırma sonucunda kız öğrencilerin erkek öğrencilere nazaran batıl inanışlara daha fazla sahip oldukları görülmüştür. Gerek yurtdışında ve gerekse yurtiçinde yapılan araştırmalarda bizim araştırmamızla benzer yönde bulguların olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda New York'ta 132 kişi üzerinde yapılan bir çalışmada "tahtaya vurmanın uğur, merdiven altından geçmenin kötü şans getireceğine" erkeklerden daha çok kadınların inanma eğilimi gösterdiği görülmüş. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan başka bir araştırmada ise olayları önceden bilmeye kızlar, erkeklere göre daha çok inanma eğilimi göstermektedir.[47] Zebb ve Moore bâtıl inanç faktörünü kaygı, depresyon ve stres gibi

[46] …. "Üniversite Öğrencilerinin, Sihir, Büyü ve Tabiatüstü Güçlerle İlgili Tutumlarının İncelenmesi," Bilimname Dergisi, Ekim Sayısı, 2019, s…

[47] Michael Shermer, a.g.e. ss. 502-503.

psikolojik etmenlerle birlikte incelemiş, kadınların bâtıl inanç, kaygı ve düzeylerinin erkeklere oranla daha yüksek olduğunu bulmuşlardır.[48]

Ülkemizde yapılan araştırmalarda da kadınların bâtıl inançlara, erkeklere nazaran daha eğilimli olduğu sonucuna ulaşan bazı çalışmalar vardır. Örneğin; M.Emin Köktaş'ın yaptığı çalışmada bâtıl inanç ve uygulama oranlarının kadınlarda daha yüksek olduğu bulunmuştur[49] Yine Çorum ve çevresinde popüler dindarlığı araştıran Mustafa Arslan'ın yaptığı araştırmada da, kadınların bâtıl inanç kaygı düzeylerini erkeklere oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.[50] Diğer taraftan Sinanoğlu'nun yaptığı çalışmada ise cinsiyet değişkeni ile batıl inanç arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.[51]Bu bilgiler ışığında cinsiyetler arası bâtıl inanç yaygınlığı bâtıl inancın konusuna bağlı olarak farklılık gösterir denilebilir.

Bununla birlikte araştırmada öğrencilerin yaşları ile batıl inanç düzeyleri arasında anlamlılık düzeyinde bir ilişki tespit edilmemiştir. Oysa yaş ile bâtıl inanç ilişkisi bağlamında Torgler'in yapmış olduğu çalışmada, genç insanların daha fazla bâtıl inanca sahip olduğu belirtilmekte, Torgler bunu gençlerin sosyal açıdan menfaatlerinin ve deneyimlerinin daha az olmasına ve sosyal ortamlardan çok daha çabuk etkilenmelerine bağlamaktadır.[52]

Psikolog Seymour Epstein'ın (1993) üç farklı yaş grubu (9-12; 18-22 ve 27-65) üzerinde bir araştırma yapmış ve araştırma sonucunda 27-65 yaş aralığındaki bireylerin, kolejli öğrenci veya çocuklara oranla, iyi şans büyülerine daha fazla inandıklarını tespit etmiştir. Fakat aynı araştırmaya göre, telepatiye ve olayların önceden bilinebileceğine inanma konusunda yaş grupları arasında herhangi bir fark bulunamamıştır.[53]

Katılımcıların yaşları ile baykuş ötmesini uğursuzluk sayıp saymamaları arasındaki ilişkiyi inceleyen Sinanoğlu'nun yapmış olduğu araştırmada ortaya çıkan sonuçlar, 15-25 yaşları arasındaki bireylerin "son derece huzursuz eder" seçeneğini tercih etmediğini, 61 yaş ve daha üstüne sahip olan bireylerin ise genellikle "son derece huzursuz eder" seçeneğini tercih ettiklerini göstermiştir. Buna göre araştırmada, insanların yaşları ile bâtıl inançlara karşı eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş ve yaşlı insanların (61 yaş ve üzeri), genç insanlara (15-25 yaş) oranla daha fazla bâtıl inanca sahip olduğuna yönelik bir sonuç ortaya çıkmıştır.[54]

Yapılan araştırma sonuçlarıyla kendi bulgularımızı karşılaştırdığımızda ilk gençlik ve çocukluk yıllarında (15-27) hayattaki tecrübesizlik ve belirsizliklerin etkisiyle yükselişte olan bâtıl inançlar, yetişkinlikte (27-60), düşüşe geçer ve 60 yaştan sonra yani yaşlılık döneminde tekrar yükselişe geçer diyebiliriz. Gençlerin tecrübesiz oluşu, sosyal gruplardan daha kolay etkilenmeleri, gelecekle ilgili kaygı, endişe ve belirsizlikler gençler arasında bâtıl inançlara eğilimi arttırmaktadır diyebiliriz. Hayattaki düzenli iş, aile, günlük hayatın rutine binmesi ve standartlaşması, beklenmedik şeylerden uzaklaşmış planlı bir hayat yani insan hayatının gelecekle ilgili soruları belki de en az sorduğu dönem olarak yetişkinlik dönemini

---

48 B. J. Zebb, M. C. Moore, "Superstitiousness and Perceived Anxiety Control as Predictors of Psychological Distress", *Anxiety Disorders, 17*, 2003, ss. 15-130.

49 M. Emin Köktaş, *a.g.e.*, ss. 105-106.

50 Mustafa Arslan, "Kişilerin Batıl İnanç Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2004, ss. 10-34, ss.28-29,

51 A. Faruk Sinanoğlu; Asena Sinanoğlu, a.g.m., s.256.

52 B. Torgler, a.g.m., s. 7.

53 Michael Shermer, a.g.e. s. 504.

54 A. Faruk Sinanoğlu; Asena Sinanoğlu, a.g.m., ss. 250-251.

gösterebiliriz. Yaşlılıkta ise ölüm kaygısı, hastalıklar, fiziksel yetersizlikler, emeklilik ve statü kaybıyla birlikte ilk gençlik yıllarında olduğu gibi bâtıl inançlara eğilim artar. Tabi en baştan da değindiğimiz gibi aslında yaş başlı başına bir değişken olmayıp diğer değişkenlerin de bu hususta etkisi göz ardı edilmemesi gerekir.

Benzer şekilde araştırmada *"eğitim düzeyi ve öğrenim görülen sınıf öğrencilerin bâtıl inançlara olan eğilimini etkilemektedir" şeklindeki hipotezin* doğrulanmadığı görülmüştür. Eğitim ile bâtıl inançlara eğilim düzeyi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmacılar çok net sonuçlar vermeseler de yapılan çalışmalarda eğitim düzeyi yükseldikçe bâtıl inançlarda düşüş olduğu yönündedir. Fakat genel olarak bâtıl inançlara eğilim ile eğitim düzeyinin incelendiği çalışmalarda tutarsız bulguların elde edildiği görülmektedir.[55] Yani bâtıl inançlara, eğitimli ve zeki olan insanların da yöneldiğini söyleyen araştırmacılar vardır.[56]

Zeki ve oldukça eğitimli bireyler arasında da Stuart Vyse'e göre, bâtıl inançlara yönelme olabilir.[57] Birey zekasını daha özel bir alana indirgeyerek daha dar bir kapsamda uzmanlaşmış olabilir. Bir konuda uzmanlaşmış olan bu birey bazı başka alanlarda başarısız olabilir. Yine zekâ düzeyi daha yüksek olarak kabul edilen bilim insanları uzmanlaştıkları alanların üzerinde yoğunlaşarak başka konuları göz ardı ediyor olabilirler. Böylece uzman olmadıkları konularda yetersiz olabilecekleri ve bâtıl inançlara yönelebilecekleri kabul edilebilir bir gerçektir. Shermer'a göre bilimsel bilginin gerçekçi olmayan inançlara yönelimi yeterince engelleyemediği de aşikardır.[58]

Geleneksel yönü olan, mevcut kültürün veya dinin hurafe ya da halk inanışları şeklinde yorumlayabileceğimiz inançları ölçmek için kullanılan bâtıl inanç ölçeklerinin kullanıldığı çalışmalarda, eğitim düzeyi yüksek olan deneklerin bâtıl inançlara daha az eğilim gösterdikleri görülmüştür. Arslan, Köktaş ve Sinanoğlu'nun yapmış oldukları çalışmalarda genel olarak eğitim düzeyi arttıkça bâtıl inançlara eğilimin azaldığı tespit edilmiştir.[59] Yapmış olduğumuz bu çalışmada ise 1. Sınıflar baz olarak değerlendirilerek 4. Sınıflarla karşılaştırıldığında eğitim seviyesinin artması ile bâtıl inançlara olan eğilim arasında istatistiksel düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmamıştır.

Diğer taraftan ankete katılan öğrencilerin anne eğitim düzeylerinin öğrencinin bâtıl inançlara olan eğilimi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu bulundu (bkz tablo 16). Özellikle kendinin dindar olarak tanımlayan öğrencilerde annelerinin eğitim düzeyi arttıkça öğrencilerinde bâtıl inançlara olan eğilimi artmaktadır. Aynı zamanda araştırmaya katılan öğrencilerin eğitim aldıkları fakültelere göre ayrı ayrı değerlendirildiğinde annelerinin eğitim düzeyi üniversite olan tıp fakültesi öğrencilerinin, annesinin eğitim düzeyi ilkokul düzeyinde olanlara göre bâtıl inanç düzeylerinin anlamlı derecede daha yüksek olduğu gözlenmiştir (Tablo 16.).Diğer taraftan babanın eğitim düzeyi ile öğrencilerin bâtıl inançları arasında anlamlılık derecesinde bir ilişki ya da fark görülmemiştir.

---

55 Cüneyd Aydın, *İnsanın Anlam Arayışı ve Yeni Çağ İnanışları*, Araştırma Yayınları, Ankara 2016. ss. 166-169; Michael Shermer, a.g.e. ss. 505-506; Stuart A. Vyse, a.g.e., s. 39.

56 Türkan Düztepe, "Popüler Kültür Ürünü Olarak Gazetelerin Astroloji Köşelerinin Değerlendirilmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Ünv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, ss. 155-158; Ali Ayten; Ali Köse, a.g.m. s. 64

57 Stuart A. Vyse, a.g.e., s. 47.

58 Michael Shermer, a.g.e. ss. 487-501.

59 Mustafa Arslan, 2004, a.g.m., s. 15.; A. Faruk Sinanoğlu; Asena Sinanoğlu, a.g.m., s. 250

Yine araştırmamızda öğrencilerin gelir düzeyleri ile batıl inanç düzeyleri arasında anlamlılık düzeyinde bir ilişki olmadığı görülmüştür. Gelir düzeyi birçok farklı değişkenin *sonucu* olabildiği gibi birçok değişken için ise *neden* olabilir. Bundan dolayı gelir düzeyi ile bâtıl inanç düzeyi arasındaki ilişki incelendiğinde; gelir düzeyi tek başına bağımsız bir değişken olarak görülmeyebilir. Literatür taramalarında gelir düzeyi ile bâtıl inanç arasında detaylı olarak yapılmış çok araştırma bulunmamaktadır. Fakat genel olarak gelir düzeyi arttığında bâtıl inanca olan eğilimin azalacağına dair bir ön kabul vardır.

Sinanoğlu'nun[60]dar gelirli bireyler ve yüksek gelirli bireylerin bâtıl inanç eğilimi üzerinde yapmış olduğu çalışmada, bizim çalışmamız ile uyumlu olacak şekilde bireylerin gelir düzeyleri ile bâtıl inanca olan eğilim arasında herhangi bir ilişki bulunmamıştır. Benzer şekilde Aydın'ın[61] yapmış olduğu dinsel fundamentalizm ile yeni çağ inançlarına yönelik tutumlar arasındaki ilişkiler adlı çalışmasında kişilerin yeni çağ inanışları ile sosyoekonomik durum değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Diğer taraftan Karaca'nın[62] yaptığı çalışmada toplumda alt gelir düzeyine sahip bireylerde bâtıl inanç kaygı düzeyleri üst gelir düzeyine sahip bireylere göre daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Arslan'ın[63] sosyoekonomik alt düzey sınıf ile sosyoekonomik üst düzey sınıf arasında bâtıl inanca olan eğilimini incelediği araştırmasında, sosyoekonomik düzeyleri düşük olanların yüksek bâtıl inanca sahip olduklarını tespit etmiştir.

Torgler bâtıl inanç ile dindarlık arasındaki ilişkiyi incelediği çok uluslu çalışmasında Almanya ve İsviçre gibi zengin ülkelerin bâtıl inanç düzeylerini diğer ülkelere nazaran daha yüksek bulmuştur. Yine aynı çalışmada daha düşük sosyal sınıf mensuplarında bâtıl inanç düzeyinin diğer sınıflara oranla daha düşük düzeyde olduğunu tespit etmiştir.

Bizim örneklem grubumuzu oluşturan öğrencilerin büyük çoğunluğunun (%62,4) orta gelir düzeyine, yaklaşık üçte birisinin (%31,3) düşük gelir düzeyine ve çok az bir kısmının (%6,2) ortanın üstünde yani iyi gelir düzeyine sahip oldukları görülmektedir (Tablo 16).Fakat öğrencilerin eğitim gördüğü fakülte bazındaki analiz sonuçlarına baktığımızda gelir düzeyi yüksek olan ilahiyat fakültesi öğrencilerinin bâtıl inanç düzeylerinin ailesinin gelir düzeyi orta ve düşük olanlara göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Bununla aksi yönde Tıp fakültesi öğrencilerinde aile gelir düzeyi ile bâtıl inançlara olan eğilim arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir.

Bu çalışmanın sadece gelir düzeyi ile bâtıl inanç arasında ilişkiyi inceleyen bir araştırma olmaması ve deneklerin büyük çoğunluğunun aynı gelir seviyesine sahip olması, gelir düzeyi ile bâtıl inanç arasında ilişkiyi belirleyecek verilere sahip olmadığını işaret edebilir. Her ne kadar sadece ilahiyat fakültesinde okuyan öğrencilerin gelir düzeyleri ile bâtıl inançlara olan eğilim arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmış ise de tüm öğrenciler (Tıp + İlahiyat) bazında değerlendirme yapıldığında, birçok çalışma sonucunda görüldüğü gibi gelir değişkeni ile bâtıl inanç arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu nedenle konu ile ilgili daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Üniversiteli öğrencilerin yaşamlarının büyük bir kısmının geçtiği yere göre bâtıl inanç (Yeniçağ inançları) düzeylerine bakıldığında büyük şehirlerde yaşayan öğrencilerinin

---

60 A. Faruk Sinanoğlu; Asena Sinanoğlu, a.g.m., s. 251-252.

61 Cüneyd Aydın, "Dinsel Fundemantalizm ile Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler", (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008 ss. 75-76.

62 Faruk Karaca, a.g.m., ss. 145-168.

63 Mustafa Arslan, a.g.m., s. 12.

söz konusu ölçekten aldıkları puan ortalamasının (2,392), diğer öğrencilerden yani şehir, köy, kasaba-ilçe de yaşayanlardan (2,313; 2,078;1,983) bir miktar yüksek olduğu görülse de bunun istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmadığı tespit edilmiştir (P>0,05). Dolayısıyla tüm yerleşim yerlerinde yaşayan öğrencilerin bâtıl inanç düzeylerinin aşağı yukarı aynı olduğu görülmüştür.

Sinanoğlu'nun ülkemizde gerçekleştirdiği araştırmada da benzer yönde bulguların elde edildiği görülmüştür. Söz konusu araştırmada köyde yaşayan bireyler ile kent merkezinde yaşayan bireyler arasında da bâtıl inançlara eğilim konusunda anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır. Sinanoğlu bunu köy yaşamında gelişen teknoloji, eğitime ulaşma imkânlardaki artış, iletişimin kolaylaşması, ulaşımın rahatlaması gibi etkenlere bağlamıştır.[64]Mustafa Arslan ise *Türk Popüler Dindarlığı* çalışmasında daha önce kırsal yerlerde yaşayan bireylerde popüler dindarlık düzeyini yüksek bulmuştur.[65]

Kırsal alanlarda yaşayan bireylerde gelenek, görenek ve dini değerlere yüksek bağlılık[66] nedeni ile bâtıl inanç eğilim düzeylerinin yüksek olması beklenmektedir. Çalışmamıza katılan bireylerin büyük çoğunluğunun gerek şehir merkezlerinde bulunuşu nedeni ile gerekse köy yaşamında gelişen teknoloji, eğitime ulaşma imkânlardaki artış, iletişimin kolaylaşması, ulaşımın rahatlamasına bağlı olarak bu araştırmada yaşanan yerleşim birimi ile kişilerin bâtıl inanç düzeyi arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamış olabilir.

Son olarak araştırmamızda öğrencilerin öznel dindarlık algıları yükseldikçe bâtıl inanç düzeylerinde de aynı yönde bir yükseliş olduğu tespit edilmiştir. Yani kendilerini daha dindar olarak algılayan öğrencilerin daha fazla bâtıl inançlara sahip oldukları söylenebilir.

Bizim sonuçlarımızla uyumlu bulgulara ulaşan çalışmalara baktığımızda; Arslan'a[67] göre dindarlıkla bâtıl inanç arasında zayıf olmakla birlikte pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Faruk ve Asena Sinanoğlu'nun[68] araştırmasına göre dindarlık eğiliminin arttığı bireylerde bâtıl inançlara yöneliminin fazla olduğu tespit edilmiştir. M. Gündoğdu, B. Çapri, Ö. Çelikkaleli'nin[69] yapmış olduğu çalışmada dindarlık seviyesi ile akıldışı inançlara olan eğilim arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Torgler[70] farklı ülkeler arasında yaptığı çalışmada bâtıl inanç ile dindarlık arasındaki ilişki incelenmiş ve kendini dindar olarak tanımlayan bireylerde (öznel dindarlık) bâtıl inanca olan eğilimin yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Batıl inanç kavramının çerçevesinin evrensel sınırlarla çizilememesi, bâtıl inanç kavramı içerisine giren olguların kültür, din, coğrafya, ırk gibi faktörlere bağlı olarak değişebilmesi, ayrıca araştırmalarda kullanılan dindarlık ölçeklerinin niteliğine bağlı olarak dindarlık düzeyi ile bâtıl inanç düzeyi arasında yapılmış olan ve yapılacak olan araştırmaların farklı sonuçlar vermesi beklenebilir.

---

64 A. Faruk Sinanoğlu, Asena Sinanoğlu, a.g.m., s. 252.

65 Mustafa Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı (Çorum Örneği),* Dem Yayınları, İstanbul 2004 s. 224.

66 Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 1999, s. 23.

67 Mustafa Arslan, a.g.m., s.18.

68 A. Faruk Sinanoğlu; Asena Sinanoğlu, a.g.m., s.251

69 M. Gündoğdu, B. Çapri, Ö. Çelikkaleli; Gündoğdu,M.;Çapri, B.; Çelikkaleli, Ö., Eğitim Fakültesi Öğrencilerinde Bilimsel Düşünme Becerisi.*VII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*, 9-11 Temmuz, İnönü Üniversitesi. Malatya, 2003, s. 7.

70 B. Torgler, a.g.m., ss. 12-23.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada ilahiyat fakültesi hazırlık, 1. sınıf ve 4. sınıf öğrencileri ile tıp fakültesi 1. sınıf ve 4. sınıf öğrencilerinin sosyo-demografik ve kültürel özelliklerine göre batıl inanç (Yeniçağ inançları) düzeylerindeki farklar ve ilişkiler incelenmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin tabi oldukları eğitim türleri açısından birbirlerinden oldukça farklı olan bu fakültelerden tıp fakültelerinde daha ziyade deney ve gözlem yoluyla bilgiye ulaşılan, uygulamaya ağırlık verilerek, pozitif bilim temelli bir eğitim anlayışına dayalı öğretim verilirken ilahiyat fakültelerinde daha ziyade metafizik ve teolojik savların temel alındığı din odaklı ve soyut konular etrafında bir eğitim anlayışı uygulanmaktadır.

Bununla birlikte araştırma sonucunda Batıl İnanç Ölçeği'ne göre öğrencilerin demografik özelliklerinden; eğitim aldıkları fakülte, öğrenim gördükleri sınıf, medeni halleri, daha önce yaşamlarının ağırlıklı olarak geçtiği yerleşim alanı, yaşları, aile gelir düzeyleri ve babalarının eğitim düzeyleri yönünden bâtıl inanca olan eğilim arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde farklar ve ilişkiler tespit edilmemiştir.

Diğer taraftan öğrencilerin demografik özelliklerinden öznel dindarlık algıları ve annelerinin eğitim düzeyleri ile bâtıl inançlara olan eğilimleri arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde bir ilişki tespit edilmiştir. Cinsiyet yönünden bakıldığında ise kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre bâtıl inançlara olan eğilimleri istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.
Araştırma sonucunda şu şekilde önerilerde bulunmak mümkündür:

- Eğitimin her kademesinde öğretmen merkezli ve ezbere dayalı eğitim metodu yerine, araştırma ve sorgulamaya dayalı öğrenci merkezli eğitim metodu kullanılmalıdır.
- Yine eğitimin her kademesinde «Eleştirel Düşünme» ders olarak okutulmalıdır.
- Din eğitimi dinin temel kaynakları olan Kur'an ve sünnet merkezli olarak verilmeye çalışılmalı ve Kutsal Kitabımızın pek çok Ayet-i Kerimesi'nde aklı kullanmanın ve düşünmenin emir ve tavsiye edildiği gerçeğinden hareketle yeni yetişecek nesillere/gençlere akıllarını kullanma ve araştırma ve sorgulama yönünde teşvikte bulundurulmalı ve özendirilmelidir

KAYNAKÇA

Arslan, Mustafa, "Kişilerin Batıl İnanç Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Değerler Eğitimi Dergisi,* 2004, ss. 10-34.

Aydın, Cüneyd, *İnsanın Anlam Arayışı ve Yeni Çağ İnanışları*, Araştırma Yayınları, Ankara 2016.

Aydın, Cüneyd, "Dinsel Fundemantalizm ile Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler", (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008.

Ayten, Ali; Köse, Ali, "Bâtıl İnanç ve Davranışlar Üzerine Psikososyolojik Bir Analiz", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IX*, 2009, Sayı: 3.

Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2005.

C. Sica, C. Novara, & E. Sanavio, Culture and Psycopathology: Superstition and Obsessive-Compulsive Cognitions and Symptoms in A Non-Clinical Italian Sample. Personality and Individual Differances, 32, 1001 2002.

Conklin, E. S., "Superstitious Belief and Practice among College Students", *The American Journal of Psychology*, 30 (1), 1919, ss. 83-102.

Düztepe, Türkan, "Popüler Kültür Ürünü Olarak Gazetelerin Astroloji Köşelerinin Değerlendirilmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Ünv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

Gündoğdu, M., Çapri, B., Çelikkaleli; Ö., Eğitim Fakültesi Öğrencilerinde Bilimsel Düşünme Becerisi.*VII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*, 9-11 Temmuz, İnönü Üniversitesi. Malatya, 2003, s. 7.

Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul , 1999.

http://www.tdk.gov.tr /index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK. GTS.5bf42d27277255. 99024293

https://news.gallup.com /poll/16915 /Three-Four-Americans-BelieveParanormal.aspx?utm _source = paranormal %20belief&utm_medium= search&utm_campaign=tiles# (erişim:02.10.2018)

Karaca, Faruk, "Heteredoks İnanç ve Davranışlar Ölçeği Üzerine Bir Deneme", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi15*, Erzurum, 2010.

Köktaş, M. Emin, *Türkiye'de Dini Hayat: İzmir Örneği*, İşaret Yayınları, İstanbul 1993.

Nar, Mehmet Şükrü, "Psiko-Antropolojik Bir Olgu Olarak Fal Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı: 54, 1 2014, ss. 507-524

Özcan, Hatice, "Halkın Çoban Dede'den Beklentilerinin Psikolojik Nedenleri", (Yüksek Lisans Tezi) Adana 2007

P. F. W. Preece, & J. H. Baxter, "Scepticism And Gullibility: The Superstitious and Pseudo-Scientific Beliefs of Secondary School Students", *International Journal of Science Education*, 22 (11), 2000, 1147- 1156.

Shermer,, Michael *İnsanlar Neden Saçma Şeylere İnanır* (Çev. Zeynep Reyhan Koç), Altın Bilek Yayınları, İstanbul 2007.

Sinanoğlu; A. Faruk, Sinanoğlu, Asena, "21. Yüzyıl Malatya'sında Batıl İnançlar", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 2012.

Tobacyk, j., G. Milford, "Belief in Paranormal Phenomena: Assessment Instrument Development and Implications for Personality Functioning", *Journal of Personality and Social Psychology, 44, 1029* 1983 s. 37.

Torgler, B., "It is about Believing: Superstition and Religiosity", *Center for Research in Economic,* Management and the Arts, 10, 2003, ss. 1-23

Tuncel, Ceyda, "Cinsiyet, meslek grubu, yaş ve Eğitim Düzeyi Değişkenlerinin, Bireylerin Batıl İnançlara Sahip Olma Düzeyleri Üzerindeki Etkileri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Vayne, Paul, *A History of Private Life: From Pagan Rome to Byzantium.* Harvard University Press. Cambridge 1987.

Vyse, Stuart A., *Believing in Magic: ThePsychology of Superstition,* New York: Oxford University Press, 1997.

Zebb, B. J.; Moore, M. C., "Superstitiousness and Perceived Anxiety Control as Predictors of Psychological Distress", *Anxiety Disorders, 17,* 2003, ss. 15-130.

…. "Üniversite Öğrencilerinin, Sihir, Büyü ve Tabiatüstü Güçlerle İlgili Tutumlarının İncelenmesi," Bilimname Dergisi, Ekim Sayısı, 2019.

Se'âlibî'nin "Mekârimu'l-Ahlak" İsimli Risâlesi "Tahkîk-Değerlendirme"

Arş. Gör. Osman AYDIN[71]

Özet

Hz. Peygamber'in, Kur'an-ı Kerim'de yer alan ifadesiyle, "En güzel örnek" olarak tavsîf edildiği gerçeğinden hareketle; bir Müslüman'ın şahsî ve ictimâî hayatında onun rol model olduğu muhakkaktır. Gerek Kur'an gerekse rivayetler temelinde Hz Peygamber'in bahs ve izah ettiği kâmil insan modeli, her mü'minin yaşantısında ulaşılmak istenen bir hedef kabul edilmiştir. Bu zaviyeden bakıldığında konuya taalluk eden birçok değerli kaynak kaleme alınmıştır. Bu çalışmalardan biri de Arap dili ve edebiyatı âlimi Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin (ö. 429/1038), "*Mekârimu'l-ahlâk*" isimli eseridir. Bir müslümanın yaşantısı itibariyle yetkin ve etrafındaki insanlara da örnek olabilmesi için gerekli özellikleri sekiz başlıkta ele alan bu risâle; aklını kullanabilmek ve ilim sahibi olmak şeklinde tanımlamasını yaptığı ilk vasıftan, güzel konuşma becerisi ile belagat ve fesahat ile donanmak diye tavsif ettiği son nitelemeye kadar model bir insanda bulunması gereken hususiyetleri gerekçeleriyle birlikte izah etmiştir. Risâle iki açıdan önemi hâizdir. Öncelikle bu eser, muhtevası itibariyle Kur'ânî ve Nebevî kıstaslar muvacehesinde örnek insan portresi çizmektedir. O dönemde insani vasıfları zedelediği dile getirilen hasletlerin günümüzle birçok yönden örtüşüyor olması insanın her devirde örnekliğe duyduğu ihtiyacı göstermektedir. Risâlenin bir başka önem arz eden yanı ise, eserin müellifi Seâlibî hakkında gerek Türkiye'de gerekse İslam Coğrafyasındaki yapılmış ve bizim ulaşabildiğimiz çalışmalarda bu nüshadan hiç bahsedilmemiş olmasıdır. Türkiye'de dahi hakkında akademik anlamda birçok çalışma yapılmış bir ilim insanına nisbet edilen ve henüz gün yüzüne çıkmamış bir eserin takdimi kıymetli olsa gerektir. Bu çalışmayla biz bir taraftan model bir insanda olması gereken vasıfları h. IV-V. Yüzyıllar arasında yaşamış olan bir âlimden esinlenerek yeni bir okuma çabasına girişirken; diğer taraftan Türkiye Kütüphaneleri'nde üzerinde ilmî mesai harcanmayı bekleyen binlerce kıymetli çalışmadan bir tanesini ilim dünyasına kazandırmayı amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: Se'âlibî, Mekârimu'l-ahlak, Yazma, Risale, Ebû Mansur

SE'ÂLİBÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Tam ismi Ebû Mansur Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail olan Se'âlibî 360/961 senesinde Nişabur'da doğmuş, öğrencisi Ali b. Hasan el-Bâharzî'nin ifadesiyle de 1038 senesinde vefat etmiştir.[72] Kendisi veya dedesi tilki derisinden kürk dikimi ve ticaretiyle meşgul olduğundan "Seâlibî" yahut "Ferrâ" nisbesiyle tanınmıştır. Fakir bir ailede yetiştiği bilinen müellifin Fars veya Arap asıllı olduğuna dair bazı bilgiler mevcuttur.[73]

[71] Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

[72] Komisyon, *Mevsû'âtu a'lâmi'l-ulemâi ve'l-udebâi'l-Arab ve'l-müslimîn* (Beyrut: Dâru'l-cîl, 2005), 4: 817.

[73] Ferruh, Ömer, *Târihu edebi'l-arabi* (Beyrut: Daru'l-ilm li'l-melayîn, 1989), 3: 100; Zirikli, Hayruddin, *el-A'lâm,* (yy., ts.), 7: 311.311; Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "es-Se'alibî" *DİA*, 36: 236.

Net bir şekilde ifade edilmesi gereken ilk husus, Se'âlibî'nin hayatına ilişkin çok fazla bilginin olmadığıdır.[74] Bu kadar çok eseri olan bir müellifin hakkında böylesine az bilginin bulunması alimler nezdinde de garipsenmiştir. Bununla birlikte hakkındaki bilgiler daha çok kişiliği ve edebiyat alanındaki yetkinliği etrafında toplanmıştır.[75] Edebiyat alanında özellikle dil ve nesir sahasında şöhreti kabul edilmekle birlikte kendisinin tarihçi yönünden de bahsedilmektedir.[76]

En meşhur hocaları, Ebubekir el-Harezmî (ö. 398/970), İbn Faris (392/1002) ve Bedî'uzzaman el-Hemezanî (398/1008) olan Se'âlibî; İbn Sina, Firdevsî ve Birûnî gibi alimlerle de görüşme fırsatı yakalamıştır.[77] Nişabur, Buhâra, Cürcân, Gürgenç, Gazne gibi devrinin ilim merkezlerine yolculuklar yapmıştır.[78] Bu ilmî seyahatleri sırasında kaleme aldığı eserlerin büyük bir kısmını hükümdarlara ya da idari görev başındakilere ithaf etmiştir.[79] Böylesi bir uygulama kendisinin gerek ilmî muhit içerisinde gerekse yönetim mercileri arasında tanınırlığı konusunda ipuçları vermektedir. Şöyle ki ilmî mesaisi içerisinde onu en çok destekleyen kimse yine bir idareci olan Nişabur valisi Ebu'l-fadl el-Mikâlî'dir. (ö. 436/1044). Hatta Mikâli'nin şiirlerine kendi eserinde dahi yer vermiştir.[80]

Se'alibî dayandığı argümanları itibariyle en meşhur dilciler, edipler şairler ve nahivcileri seçmesi sebebiyle kendisinden sonra gelen alimler nezdinde muteber ve tenkitten genel anlamda uzak tutulmuştur.[81] Öyle ki beyan ilmini, Me'âniden ayıran ilk kişi olduğu söylenir.

Bir kısmı matbu bir kısmı ise yazma yahut kayıp olmak üzere kırkı aşkın eseri olan müellifin en meşhur çalışmaları, *Yetîmetü'd-dehr fî mehâsini ehli'l-asr* ile *Fıḳhu'l-luga ve sırru'l-Arabiyye*'dir. Mekârimu'l-ahlak isimli bildiriye konu olan risalesi ise hakkında yapılan Türkçe akademik çalışmalarda sadece ismen değinilen bir eserdir. Ancak Bilal Orfali ve Ramzi Baalbaki tarafından The Book of Noble Character ismi ile İngilizce'ye çevrilmiştir.

NÜSHALAR

Türkiye yazma eserler başkanlığı koleksiyonları içerisinde ulaşılabilen iki nüsha üzerinden çalışma teşekkül etmiştir. bunlar, çorum ve milli kütüphane nüshalarıdır.

---

74 Sealibi'den bahseden en eski kaynağın *Zehru'l-âdab* isimli eser olduğu kaynaklarda ifade edilmektedir. Hasan Gündoğdu, *Ebû Mansûr Abdulmelik b.Muhammed es-Se'âlibî'nin Sirru'l-arabiyye Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2006, 1; Hayatına dair bilgi için ayrıca bkz. İbnü'l-'lmad, Şehabeddin Ebu'I-Felah Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şezeratu'z-zeheb fi ahbarı men zeheb* (Dımeşk*:* Dar-u İbn Kesir, 1989), 5: 151-152; İbn Hallikan, Ebu'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr, *Vefayatu'l-a'yan ve enbau ebnau'z-zaman* (Beyrut: Daru's-sadır, ts), 3: 178-180; Taşköprüzade Ahmed b. Mustafa, *Miftahu's-saade ve mısbahu's-siyade fi mevzi'ati'l-ulüm* (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, ts.), 1: 213-214; Yusuf İlyan Sarkis, *Mu'cemu'l-matbüati'l-Arabiyye ve'l-muarraba* (Mısır: Matbaatu's-sarkis, 1346), 660; İsmail Paşa el-Bağdadi, *Hediyyetü'l-arifinin esmai'l-müellifin ve asaru'I-musannifîn*, (İstanbul: yy., 1951), 1: 625; Şemseddin Sami, *Kamüsu'l-a'lam*, (İstanbul: yy., 1308), 3: 1740-1741; ez-Zehebî, Ebû Abdullâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Târîhu'l islâm ve vefeyâtu meşâhir ve'l-a'lam* (Beyrut: Dâru'lgarbi'l-islamî, 2003), 9: 478; *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrut: Müessesetu'rrisâle, 1982), 17:438-439; Ebû Muhammed Tayyib b. Abdillah, *Kılâdetu'n-nehr fî vefeyâti a'lâmi'd-dehr* (Cidde: Dâru'l-Minhac, 2008). 3: 376.

75 Komisyon, *Mevsû'âtu a'lâmi'l-ulemâ*, 4: 817.

76 Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Müellifin* (Beyrut: Daru ihyai turasi'l-arabî, ts), 6: 189.

77 Topuzoğlu, "es-Se'âlibî", 36: 236.

78 Komisyon, *Mevsû'âtu a'lâmi'l-ulemâ*, 4: 818.

79 Se'âlibî, *Yetîmu'd-dehr*, thk. Müfid Muhammed Kumeyha, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1983), 1: 10.

80 Abdurrezzak Havîzî, *Kitâbu'l-Müntehil hüve li's-se'âlibî ve leyse li'l-Mîkâlî*, (Mısır: yy., 2008), 70.

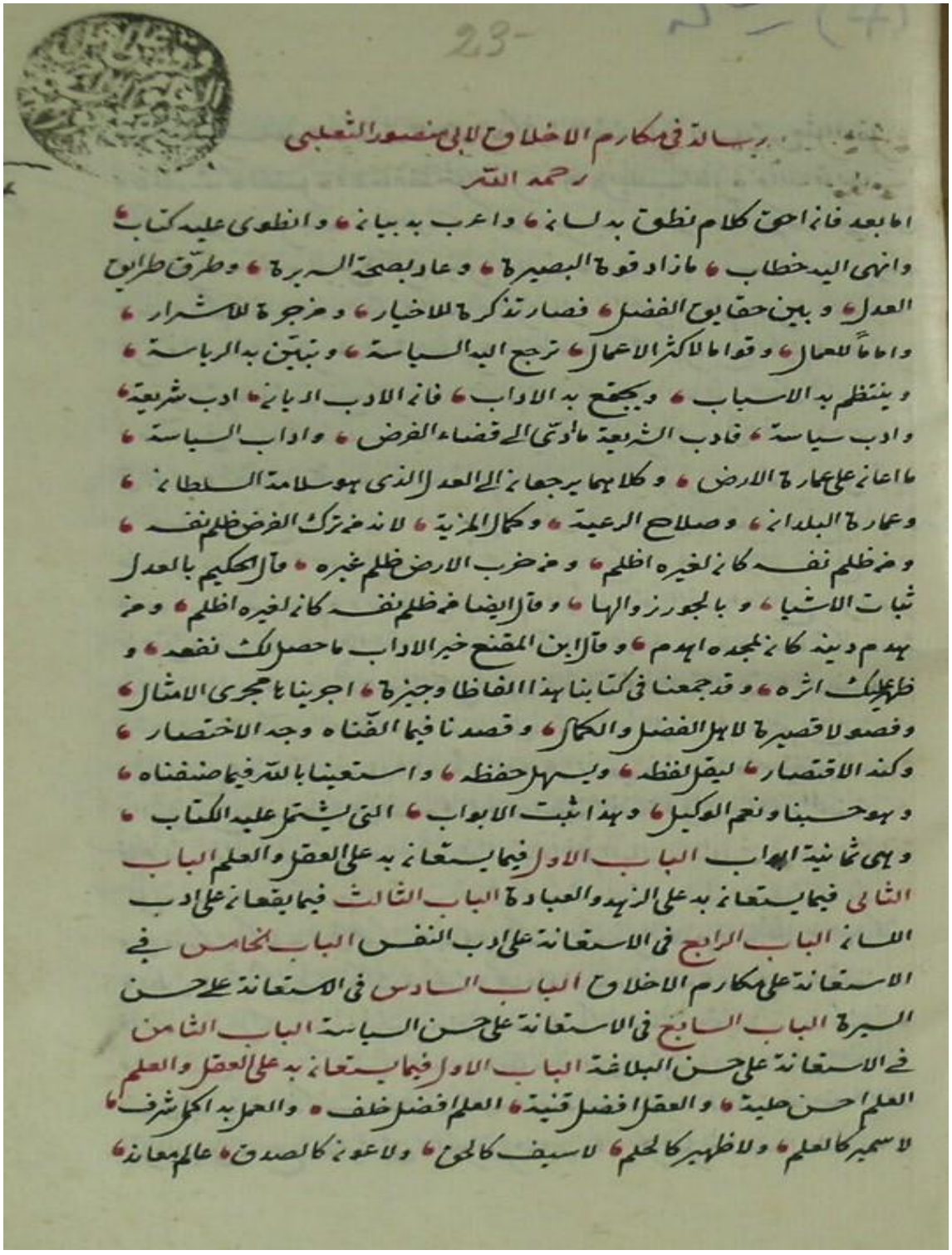
81 Se'âlibî, *Yetîmu'd-dehr*, 1: 10.

Çorum Nüshası

Bu çalışmada mezkur eserin ulaşılabilen iki nüshası kullanılacaktır. Bunlardan ilki Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu'nda 19 Hk 2131/4 arşiv numarası altında 23a-29b varakları arasında kayıtlı olan nüshadır. Herhangi bir müstensih bilgisi yer almayan nüsha nesih hattıyla kaleme alınmış ve her sayfa 25 satırdan müteşekkil kılınmıştır. Çiçek fligranlı, sırtı siyah bez, üstü ebru kağıt kaplı, mukavva ciltli bir mecmua içerisinde yer alan risalenin, söz başları kırmızıdır.

Milli Kütüphane Nüshası

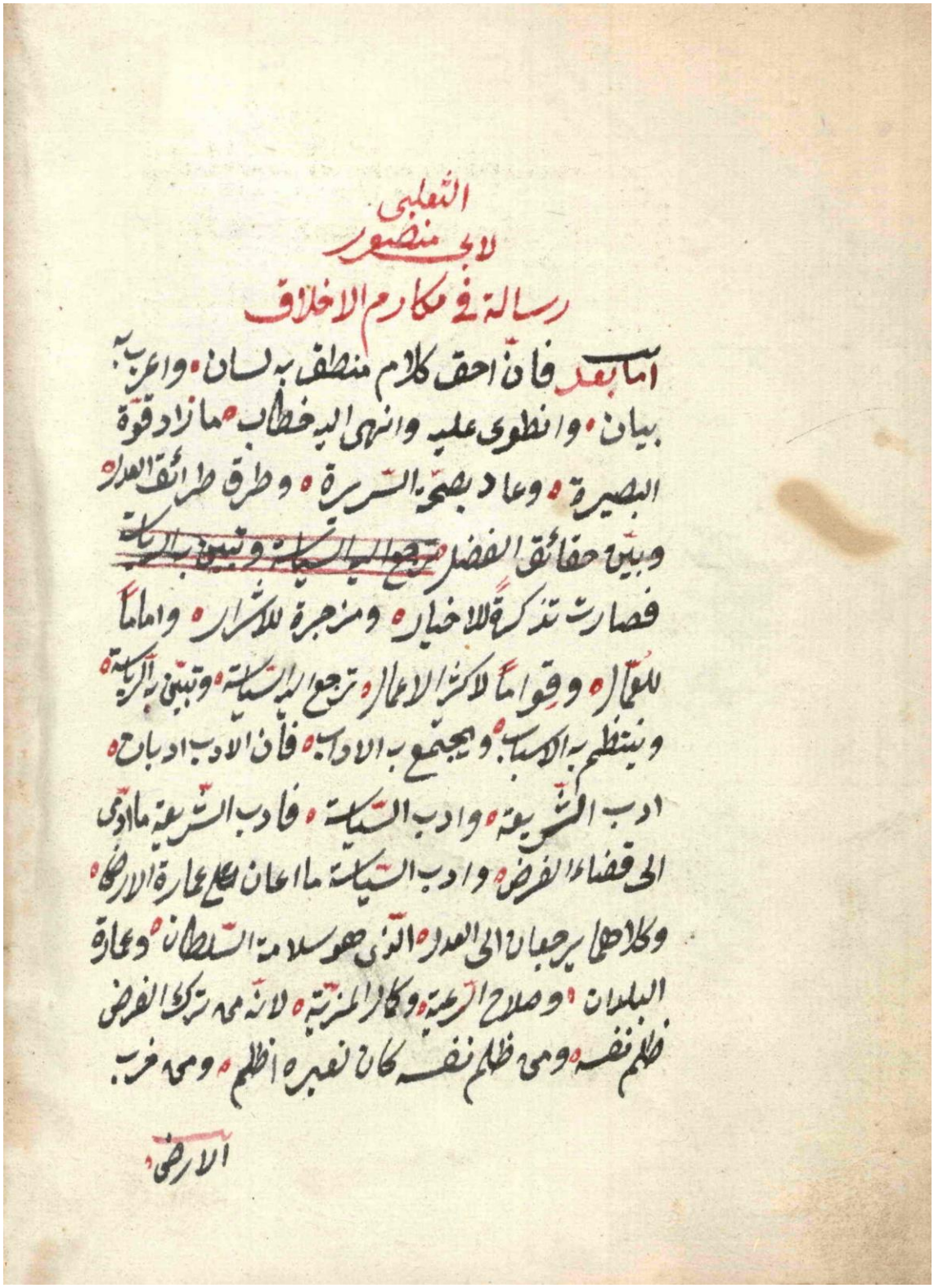
Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda yer alan diğer nüsha ise 06 Mil Yz A 7487/1 arşiv numarası ile kayıtlı olup 16 risaleden müteşekkil bir mecmu'anın 1b-10b varakları arasında yer almaktadır. El frigranlı bir kağıt üzerine bozuk nesih yazı stili kullanılmış risalede her bir sayfa 15 satırdan oluşmaktadır. Desenli kağıt kaplı mukavva bir cilt içinde yer alan çalışma son olarak 1993 senesinde Ali İhsan Ulusoy tarafından satın alınmıştır. Söz başları, duracaklar ve çizgiler kırmızıdır. Herhangi bir müstensih kaydı mevcut değildir.

رسالة في مكارم الاخلاق لابي منصور الثعلبي
رحمه الله

اما بعد فان احق كلام نطق بد لسان، واعرب به بيان، وانطوى عليه كتاب
وانهى اليه خطاب، ما زاد قوة البصيرة، وعاد بصحة السريرة، وطرق طرائق
العدل، وبين حقايق الفضل، فصار تذكرة للاخيار، ومزجرة للاشرار،
واما ما للعمال، وقواما لاكثر الاعمال، ترجع اليه السياسة، وتبتنى به الرياسة،
وينتظم به الاسباب، ويجتمع به الاداب، فان الادب اربعة، ادب شريعة،
وادب سياسة، فادب الشريعة ما ادى الى قضاء الفرض، واداب السياسة،
ما اعان على عمارة الارض، وكلاهما يرجعان الى العدل الذى هو سلامة السلطان،
وعمارة البلدان، وصلاح الرعية، وكمال المزية، لان من ترك الفرض ظلم نفسه،
ومن ظلم نفسه كان لغيره اظلم، ومن خرب الارض ظلم غيره، قال الحكيم بالعدل
ثبات الاشياء، وبالجور زوالها، وقال ايضا من ظلم نفسه كان لغيره اظلم، ومن
هدم دينه كان لمجده اهدم، وقال ابن المقفع خير الاداب ما حصل لك نفعه، و
ظهر عليك اثره، وقد جمعنا فى كتابنا هذا الفاظا وجيزة، اجريناها مجرى الامثال،
وفصولا قصيرة لاهل الفضل والكمال، وقصدنا فيما القيناه وجه الاختصار،
وكنه الاقتصار، ليقل لفظه، ويسهل حفظه، واستعنا بالله فيما صنفناه،
وهو حسبنا ونعم الوكيل، وهذا ثبت الابواب، التى يشتمل عليه الكتاب،
وهى ثمانية ابواب الباب الاول فيما يستعان به على العقل والعلم الباب
الثانى فيما يستعان به على الزهد والعبادة الباب الثالث فيما يقعان على ادب
اللسان الباب الرابع فى الاستعانة على ادب النفس الباب الخامس فى
الاستعانة على مكارم الاخلاق الباب السادس فى الاستعانة على حسن
السيرة الباب السابع فى الاستعانة على حسن السياسة الباب الثامن
فى الاستعانة على حسن البلاغة الباب الاول فيما يستعان به على العقل والعلم
العلم احسن حلية، والعقل افضل قنية، العلم افضل خلف، والعمل به اكمل شرف،
لا سمير كالعلم، ولا ظهير كالحلم، لا سيف كالحق، ولا عون كالصدق، عالم معان،

Çorum Nüshası

الثعلبي
لابي منصور
رسالة في مكارم الاخلاق
اما بعد فان احق كلام منطق به لسان ٥ واعرب به
بيان ٥ وانطوى عليه وانهى اليه خطاب ٥ ما زاد قوة
البصيرة ٥ وعاد بصحة السريرة ٥ وطرق طرائق العدل ٥
وبين حقائق الفضل ترجع اليه السياسة وتبين به الرياسة
فصارت تذكرة للاخيار ٥ ومزجرة للاشرار ٥ واماما
للعمال ٥ وقواما لاكثر الاعمال ٥ ترجع اليه السياسة ٥ وتبنى به الرياسة ٥
وينتظم به الاسباب ٥ ويجمع به الاداب ٥ فان الادب ادبان ٥
ادب الشريعة ٥ وادب السياسة ٥ فادب الشريعة ما ادى
الى قضاء الفرض ٥ وادب السياسة ما اعان على عمارة الارض ٥
وكلاهما يرجعان الى العدل ٥ الذي هو سلامة السلطان ٥ وعمارة
البلدان ٥ وصلاح الرعية ٥ وكمال المرتبة ٥ لانه من ترك الفرض
فظلم نفسه ٥ ومن ظلم نفسه كان لغيره اظلم ٥ ومن غرب
الارض ٥

Millet Kütüphanesi nüshası

ESERİN İÇERİĞİ

Se'âlibî eserinin sekiz ana başlıktan oluşacağını belirtir. Bunlar; akıl ve ilim, zühd ve ibadet, dil inceliği, nefis terbiyesi, yüce ahlaki değerler, güzel bir yaşam, faydalı bir siyaset,

güzel bir belagat, üzere edebin talep edilmesi şeklinde formüle edilmiştir. Bahse konu bu hususlar adab çatısı altında toplanan ve kişiyi edepli olarak tarif edebilmeye dair şartlardır.

Adabın gereği olan ilk meziyet; Se'libiye göre **ilim ve akıldır**. Zira ilim en güzel mücevher akıl ise en değerli metadır. İlim en faziletli varis bu ilimle amel etmek ise şereflerin en büyüğüdür. İlim gibi kılavuz hilm sahibi olmak gibi de arkadaş bulunmaz. Se'âlibi'ye göre dik kafalı akıllı bir kişi, cahil bir dosttan çok daha hayırlıdır. Zira akıl azaldığı zaman fuzulî işlerle uğraşma artar. Cahil olan kimse mal talep eder. Akıllı olan ise kemal ister. Akıllı olan kalbi ve zihniyle bakarken cahil olan ise sadece gözleriyle bakar. İlim bitmeyen bir hazine, akıl ise eskimeyen bir elbise gibidir. Her hayırlı işe talep edilerek ulaşılır ve edep sayesinde bu işlerin kıymeti artar. Kaç tane izzet sahibi kimse cehaleti sebebiyle zillete düçar olmuştur. Zilletteki kaç kişi de aklı sayesinde aziz olmuştur. Amelsiz ilim vebal ilimsiz amel ise sapkınlıktır. Edep gönüldür edebli olmak ise gönülce olgunluğa erişmektir. Akıllı kimsenin düşmanlığı cahil kimsenin sadakatinden daha değerlidir. Tıpkı cömertin geri çevirmesinin cimrinin tasadduğundan daha şerefli olduğu gibi… Hilm ile her şer ortadan kalkar ilim ile de her iş düzene girer. Akıllı kimse irşad ve tebliğde aklını kullanan ve isabetli kararlar verebilen kimsedir. Onun sözü münasip fiili ise övgüye şayandır. Cahil kimse ise kişiyi yoldan çıkardığının farkında değildir. Sözleri hastalıklı fiilleri ise kınanmıştır.

Adabın olmazsa olmazı ikinci şartı ise **zühd ve ibadet**tir. Rızkına kanaat eden insanlara muhtaç olmaz. Olduğu kadarına rıza gösteren kolaylıkla kanaat sahibi olabilir. Kazaya rıza gösteren belaya sabredebilir. Dünyasını imar eden emellerini zayi ederken, ahiretini imar eden kimse emellerine ulaşır. Nefsi ile hesaplaşan selamete dinini muhafaza eden ise zenginliğe ulaşır. Başkalarının malından ümidini kesmek fakiri aziz kılar, açgözlülük ise idarecileri zelil kılar. Allah'tan korkanı Allah korumasına alır, Allah'a sıkı sıkıya bağlanan kimseyi de Allah başarıya eriştirir. Yoksulun gücü kanaat, zenginin hazinesi ise doğruluktur. Sabreden arzularına şükreden de nimetlere kavuşur. Yakînin kuvveti dinin sıhhatinden gelir. Eldekiyle yetinmek erdemli olmaya ulaştırır. Günahına geri dönen kimse rabbine ayak diremiş demektir. Kişiye fayda veren bir dirhem, onu mahveden bir dinardan daha hayırlıdır.

Bozgunculuğa sevinen kimsenin akıbeti beter olur. Mutlu kişi geçmişinden ders alıp bunu kendine örnek alan kimsedir. Azgın ve bozguncu kimse ise, faydalı olacak şeyleri başkaları için toplayıp kendisi buna karşı cimri olan kimsedir. Arzular fitnenin bineği, dünya ise sıkıntılar ocağıdır. Fitneden yüz çevir ki selamete eresin, dünyadan yüz çevir ki zengin olasın.

Se'âlibin ifade ettiği üçüncü meziyet, **dil terbiyesidir.** Bu konuyu izah sadedinde şu meyanda ifadelerde bulunur. Sessiz kal, böyle yaparsan kendi iç dünyanda faziletli, görünüşün itibariyle akıllı, güçlü olduğun zaman hikmet, zayıf olduğun zaman da hilm sahibi kabul edilirsin. Fuzuli kelamdan uzak dur zira o senin içindeki ayıplarını gün yüzüne çıkarır. Uyuyan düşmanlarını uyandırır. Kişinin sözü, faziletinin beyanı ve aklının tercümanıdır. Bu sebeple sözlerini güzel olanlarla sınırlı tut ve kısa olanlarla yetin. İdarecilerin öfkelendirecek işler yapma, kardeşlerini yalnız bırakma. Zira Yöneticisini kızdıran sıkıntılar çekebilir, kardeşlerini yalnız bırakan ise özgürlüğünden olur. Kardeşinden bir şey istemekten uzak duran kişinin selameti devam eder pişmanlığı ise azalır. Boş sözler konuşan hoşlanmayacağı şeyler duyar. Her söze bir cevap her fiile de bir ceza ya da sevap vardır. Nice kelimeler vardır ki ölüme neden olur. Söylemediğin bir şeyden dolayı da üzülme. Sorulmadıkça da cevap verme. Sana pişmanlık getirecek olsa da susmak; sana

selamet vermeyen konuşmadan hayırlıdır. Cahilin sözlerine karşı susmak ona en güzel cevap ve en acı verici azaptır.

Nefis terbiyesi Se'âlibî için dördüncü güzel haslettir. Buna göre kişi şerefli olanı terk etmeyip kötü olan şeylere de meyletmemelidir. Her iş zıddından uzak durur ve benzerine rağbet eder ve kendisinden daha aşağı olana meyleder. Herkes kendi mizacına göre davranır. Kişi tedbiri elden bırakmamalı ve yöneticisini hafife almamalıdır. Her kim tedbiri elden bırakırsa sapıtır, her kim de yöneticisine değer vermezse zelil olur. İdarecilere itaat noktasında nefse ağır gelen şeylerden yüz çevirmek gerektir. Dinin gereklerini ifa noktasında ise dünyadan nasibin alınması lazımdır. Kişi kendisine ağır gelen şeyler hususunda nefsini nefsine rakip kılmalıdır. Bir ilim meclisine oturan kimse sesini azaltmalı ve konuşmayı bırakmalıdır. İnsan vakarını koruyup sırlarını herkese açmamalıdır. Se'âlibi bu maddeyi şu cümleyle bitirir:

"İnsanların seni güler yüzle karşılamaları ve muhatap olmaları, öfkeyi ve nefreti doğuran, edebini yitirmene ve hürmetin yok olmasına sebep olmasın."

Beşinci olarak, bir kimse **yüce meziyetlere sahip** olmalıdır**.** En hayırlı iş bir hürrü köleye dönüştürmemektir. Malların en hayırlısı ise üzerine şükredilen maldır. Nimetleri dağıtmak noktasında eli bol olan kişinin nimetleri de devam eder. Faziletlerin başı faziletli olanlara iyilik etmektir. Rezilliklerin başı da rezil olanlara yardım etmektir. Komşusuna eziyet eden aziz olmaz. Kardeşine zulmeden mutlu olmaz. Parayı yücelten nefsini zelil eder. Şükre devam ettikçe nimet de devam ettirilir. Birine yapılacak en iyi yardım, kişiden istenmeden evvel yapılandır. En güzel söz güzel bir davranışla desteklenendir. İnsanlara vermeye mani olan kişi şifadan men edilir. Tevbeye bağlı kalmak ukubeti azaltır. İyi niyetli olmak da ecri getirir. Cömert ile komşu olan yokluktan beri olur.

Adabın altıncı gereği **güzel bir yaşam sürmektir**. Raiyye ancak yöneticiyle ıslah olur, beriyye (halk) da ancak adaletle mülk sahibi olur. Kim adilane idarecisine yönelirse kardeşinden bile istemesine gerek kalmaz. Kötü bir yaşam süren hayat boyu güvende olamaz. İyi bir yol tutan ise ömrü boyunca korku çekmez. Kim intikam alma yolunu tutarsa belayı kendisine çeker. Kim de bundan geri dururşa övgüyü hak eder.

Yedinci özellik de **yerinde ve iyi siyaset yapmaktır.** Yönetilenler için en büyük felaket itaat noktasında birlik olamamaktır. Yöneticiler açısından en büyük sıkıntı ise siyaseti iyi yapamamaktır. Alimlerin afeti riyaset sevdasıdır. Hakimlerin afeti ise aşırı hırs göstermek ve veradan uzak kalmaktır. Günahkâr birini bitiren şey ise su-i zandır. İnsanlar hakkında barışçıl olan selamete erer. Hayrı öne çıkaran zengin olur. Tembelliğe devam eder ehlini de yok eder. Cevap vermede acele eden doğruyu tespitte boşa çıkar. İstediğini yapan, istemediğini bulur. Aklı başında olanlardan talep eden istediğine nail olur. Zeki insanlarla istişare eden kimse de doğruya ulaşır.

Sekizinci ve son özellik **beliğ olmaktır**. Allah'a güvenen zengin olur Allah'a tevekkül edene Allah yeter. Sadakat dinin başıdır. Yakîni imanın esası da zühddür. Eldekini ziyadeleştiren şeyin esası takvadır. Sonunda dönülecek merci dindir. Kulluk en yakın sığınak, kanaat en sonsuz izzettir. Mukadderat gerçekleşeceği zaman tedbirler de işe yaramaz. Özene bezene söylenmiş söz bilenmiş kılıç gibidir. Açlık toklukla gelen rahatlamadan hayırlıdır. Sultanın sözü ateş gibidir. Kardeşini zemmetmek ise utanç sebebidir. Reziller mülk sahibi olduğunda faziletliler yok olur. Fazilet sahipleri gaflete düşerse tüm halk yok olur.

Bu ve buna benzer hem edebi hem de nasihat ve tavsiyeleri ile devam eden risale " تمّ الكلام بعونه الملك العلام" ifadeleri ile son bulmaktadır.

ESERİN TAHKİKLİ NEŞRİ

رسالة في مكارم الاخلاق لأبي منصور الثعلبي[82] رحمه الله

أما بعد فإنه أحق كلام نطق به لسان . وأعرب به بيان . وانطوى عليه كتاب[83] وأنهى إليه خطاب. ما زاد قوة البصيرة. و عاد بصحة السريرة. وطرق طرائق العدل وبين حقائق الفضل. فصار[84] تذكرة للأخيار. ومزجرة للأشرار وإماما للعمال. وقواما للأكثر الأعمال. ترجع إليه السياسة. وتبين به الرياسة وينتظم به الأسباب. و يجتمع به الآداب.

فإن الأدب الأدبان : **أدب شريعة وأدب سياسة**.

فأدب الشريعة ما أدي إلى قضاء الفرض.و أدب السياسة ما أعان على عمارة الأرض. وكلاهما يرجعان إلى العدل اللذي هو سلامة السلطان وعمارة البلدان. وصلاح الرعية. وكمال المزية. لأنه من ترك الفرض ظلم نفسه

ومن ظلم نفسه كان لغيره أظلم. و من خرب الأرض ظلم غيره. قال الحكيم بالعدل ثبات الأشياء.[85] وبالجور زوالها. وقال أيضا من ظلم نفسه كان لغيره أظلم. ومن هدم دينه كان لمجده أهدم. وقال إبن المقفع خير الآداب ما حصل لك نفعه. و ظهر عليك أثره. وقد جمعنا في كتابنا هذا ألفاظًا وجيزة. وأجرينا مجرى الأمثال

وفضولا قصيرة لاهل الفضل والكمال.

وقصدنا فيما الفناه وجه الإختصار وكنه الإقتصار. ليقل لفظه. ويسهل حفظه. واستعنا[86] بالله فيما صنفناه وهو حسبنا ونعم الوكيل. وهذا ثبت الأبواب. ألتي يشتمل عليها الكتاب وهي ثمانية أبواب. **الباب الأول** فيما يستعان به على العقل والعلم. **الباب الثاني** يستعان به على الزهد والعبادة. **الباب الثالث** فيما[87] يقعان[88] على أدب اللسان. **الباب الرابع** في الإستعانة على أدب النفس **الباب الخامس** في الإستعانة على[89] مكارم الأخلاق. **الباب السادس** في الإستعانة على حسن السيرة. **الباب السابع** في الإستعانة على حسن السياسة. **الباب الثامن** في الإستعانة على حسن البلاغة.[90]

الباب الأول فيما[91] يستعان[92] به[93] على العقل والعلم. العلم على أحسن حلية والعقل أفضل قنية. العلم أفضل خلف. والعمل به أكمل شرف لا سمير كالعلم. ولا ظهير كالحلم. لا سيف كالحق. ولا عون كالصدق. عالم معاند خير من جاهل مساعد. إذا قلت العقول. كثرت الفضول. لا سائس مثل العقل ولا حارث كالفضل. ولا حافظ مثل العدل. الجاهل يطلب المال. والعاقل يطلب الكمال. نظر العاقل بقلبه وخاطره. ونظر الجاهل بعينه وناظره. العلم كنز عظيم لا يفنى والعقل ثوب جديد لا يبلى. كل خير ينال بالطلب. ويزداد بالأدب. كم في عزيز أذله جهله. وكم في ذليل أغزه عقله. العلم بغير العمل وبال. والعمل بغير علم ضلال. الأدب بال. واستعماله كمال عداوة العاقل. خير من صداقة الجاهل. منع الكريم افضل من بذل اللئيم. بالحلم يقطع كل شر. وبالعلم يصلح كل أمر. العاقل من عقله في إرشاد و من[94] رآه في سداد. فقوله سديد. وفعله حميد. والجاهل من جهل في أغواء. ومن هواه في اغراء. فقوله سقيم. وفعله ذميم.

الباب الثاني في الإستعانة على الزهد والعبادة من قنع بالرزق. إستغنى عن الخلق. ومن رضى بالمقدور. قنع بالميسور. من رضى بالقضاء. صبر على البلاء. من عمّر دنياه. ضيع ماله. ومن عمّر آخرته بلغ ماله من حاسب نفسه سلم. ومن حفظ دينه غنم. اليأس تعز الفقير. والطمع يذل الأمير ومن إتقى الله وقاه. ومن إعتصم به نجاه. القناعة عز

---

[82] الثعالبي
[83] م - الكتاب
[84] م : فصارت
[85] الأشياء
[86] ح : أستعينا (خطأ)
[87] م : في
[88] م : الإستعانة
[89] م : في
[90] م - البلاغة
[91] م : في
[92] م : الإستعانة
[93] م - به
[94] م - من

المعسر. والصدق[95] كنز الموسر من صبر نال المنى. ومن شكر حصل النعمى. قوة اليقين. من صحة الدين. الرضاء بالكفاف يؤدى العفاف. من عاد إلى ذنبه. أصر على ربه. درهم ينفع خير من دينار يصرع. من سره الفساد. وسأه المعاد. السعيد من إعتبر بأَمْسِهِ وإستظهر لنفسه. والشقي من جمع لغيره وبخل على نفسه. الهوى مطية الفتنة. والدنيا دار المحنة فاعرض عن الهوى تسلم. واعرض عن الدنيا واغنم

الباب الثالث في الإستعانة علي أدب اللسان. ألزم الصمت تعد في نفسك فضلا. وفي وجهك عاقلا وفي قدرك حكيما. وفي عجزك حليما. وإياك وفضول الكلام فإنه تظهر من عيوبك ما بطن. وتحرك من عدوك سكن. كلام المرء بيان فضله. وترجمان عقله. فاقصر منه على الجميل. واقتصر منه على القصير. إياك وما يستخبط سلطانك. ويوحش إخوانك. فمن أسخط سلطانه تعرض للمنية. ومن أوحش إخوانه تعدى الحرية. ومن كف عن عرض أخيه دامت سلامته. وقلت ندامته. ومن قال ما لا يعني. سمع ما لا يشتهي. لكل قول جواب. ولكل فعل ثواب أو عقاب. أو عقاب. رُبَّ حرفٍ أدى الى حتف. لا تأسف على ما لم تقل. ولا تجيب عما لا تسأل. صمت يعقبك الندامة خير من نطق يسلبك السلامة. إذا سكت عن الجاهل فقد أوسعت جوابا. وأوجعت عذابا.

الباب الرابع في الإستعانة على أدب النفس لا تستحقن شريف. ولا تميلن إلى سخيف. أبان عن ضعف عقله.كل أمر يهرب عن ضده. ويرغب في مثله. وينزع على اردى منه. ويعمل على شاكلته لاتستبد تدبيرك. ولا تستخف بأميرك. فمن إستبد تدبيره ضل. ومن إستخف بأميره ذل. أعرض نفسك في طاعة سلطانك. واجعل لدينك من دنياك نصيبا. وكن من قفسك[96] على نفسك رقيبا. فإذا جالست فألزم الصمت واحفظ[97] الصوت. واستعمل الوقار. واحفظ الأسرار. ولا يحملنك مباسطهم لك ومخاطبتهم إياك على إزالة الحشمة و إضاعة الحرمة. فإن زوال[98] الحشمة يورث الغضب والانكار. واضاعة الحرمة يوجب الغضب والنفار

الباب الخامس في الأستعانة على مكارم الأخلاق. خير الامور ما استرق حرا, وخير الأموال ما استحق شكرا, في بسط يده بالأنعام صار نعمته على الدوام رأس الفضائل, اصطناع الأفاضل, رأس الرذائل أصطناع الأراذل ما عز من ذل جيرانه, وما سعد من شقي أخوانه, من أعز فِلْسَه, أذّل نفسه, من أدام الشكر, إستدام البر , أجل النوال, ما حصل قبل السؤال, احسن المقال ما صدق حسن الفعال, من منع العطا منع الشفا، إخلاص التوبة يسقط العقوبة، وإحسان النية يوجب المثوبة، من جاور الكرام أمن الإعدام, من كف شمول النعم إستحق حلول النقم، من منّ بمعروفه سقط شكره، ومن أعجب بفعله حبط أجره. من بخل على نفسه بخيره, لم يجدد به على غيره

الباب السادس في الإستعانة على حسن اليسرة بالراعي تصلح الرعية, وبالعدل تملك البرية. من عدل في سلطانه إستغنى عن إخوانه, أقرب الأشياء صرعة الظلوم, وانفذ السهام دعوة المظلوم من ساءت سيرته لم يأمن أبدا

ومن حسنت طريقته لم يخف أبدا, من إنتقم إجتلب البلاء, ومن إحتسب إكتسب الثناء, من أحسن فبنفسه بدا. ومن أساء فعلى[99] نفسه[100] جفا, من طال من طال تعديه كثر أعاديه, من حفر لأخيه كان حتفه فيه, من جار حكمه أهلكه ظلمه, من خادع[101] الله خودع, ومن خادع الحق صرع, من أحب نفسه فاليحب الأنام, ومن رحم ولده فليرحم الأيتام.

الباب السابع في الإستعانة على حسن السياسة آفة الرعية مفارقة الطاعة. وآفة الزعماء[102] ضعف السياسة, وآفة العلماء حب الرياسة, وآفة القضاة شدة الطمع, وقلة الورع, وآفة العدل ميل الموالاة, وآفة المذنب سوء الظن, من سالم الناس سلم, ومن قدّم الخير[103] غنم, من لزم الرقاد منع المراد, من دام كسله خاب أهله, من أسرع في الجواب, أبطأ

---

[95]م : الصبر
[96]م : نفسك
[97]م : وخفض
[98]م : إزالة
[99]م : فعليه
[100]م - نفسه
[101]م : جادل
[102]م : الرعياء
[103]م : الحقير

في الصواب, من فعل ما شاء, لقى ما ساء, من إستعان بذوي العقول, فاز بنيل[104] المؤمول, من إستشار بذوي الألباب, سلك سبيل الصواب.

الباب الثامن في الإستعانة على حسن البلاغة. من وثق[105] بالله أغناه, ومن توكل على الله كفاه, وقلّت مخافته, الصدق رأس الدين, والزهد أساس اليقين، والتقوى خير الزاد, والدين أقوى معاد, والطاعة أدنى حرز، والقناعة

أبقى عز, إذا حلت التقادير, ضلت التدابير, كلام المهذب, كالحسام المذرب, الجوع خير من الخضوع, ذكر السلطان نار, وذم الإخوان عار إذا ملك الأراذل, هلك الأفاضل, إذا تغافل أهل التفاضل[106], هلك أهل التجمل.

من عجز عن الإحسان, ثقل على الإخوان.

تمّ الكلام بعونه الملك العلام.[107]

---

[104]م : نبيل
[105]م : دلق
[106]م : التغافل
[107]م + انه ولي كل توفيق وإنعام

Changing Ethics of Journalism: From Traditional to Online

Research Assistant Halime SUVAY[108]
Lect., Serra ORKAN[109]

Abstract

Journalism is known as one of the first mass communication tool. Printing press first invented in the 15th century by Johannes Gutenberg. First newspapers were published in 17th century and there are still discussions about the exact date of the first newspaper. According to some studies the first newspaper was published in Netherlands in 1605 and according to some it was first published in Augsburg in 1609.

The first newspaper in Turkey "Vakayı-i Mısrîye" was first published in 1828. Some studies say "Takvim-i Vekayi" is the first printed source which was printed in 1831 by sultan Mahmut II. In 1860s "Tercüman-ı Ahval" was published independent from the government. According to some sources "Tercüman-ı Ahval" is the first printed press because of its independence.

In Turkey first published magazine on the internet is "Aktüel" and first published newspaper is "Zaman". Addition to this "Xn" is the first online news sources. Milliyet is also the first fully online published newspaper in Turkey in 1996.

Keywords: Journalism, online journalism, ethics of online journalism, digital technology, communication

INTRODUCTION

Invention of the printed press has caused a great transformation for humanity. In the first years it was not so effective. People were very attached to their habits and it was not easy to adopt to an innovation.

From the middle of the twentieth century mass communication tools have been improved and globalized. Liberal system's supply and demand has shaped the production of the knowledge. It is still a question mark that if journalism and journals or newspapers need some new moral values, rules and ethic principles in twenty first century.

When knowledge combines with power it has the authority of the truth. Michel Foucault had always seen information as a source of power. Sometimes it's thought that being influential was more important than reality. According to some sources when an information is powerful then it has also have the ability to become true (Hall, 2017: 65).

[108] Okan University, Faculty of Applied Sciences

[109] Okan University, Faculty of Applied Sciences

Nowadays machines are more powerful than human beings. Physical and mental power of labor almost belong to first electronic and then digital ones (Reinecke, 1992: 90).

When we look at the past of electronic media in Turkey, we see Aktüel Magazine which started broadcast life in July 1995. Zaman is the first online published newspaper and Milliyet is another populer newspaper in Turkey which fully published online in 1996.

One of the reasons for the rapid spread of digital journalism in Turkey was economic crises in 2000s. Media industry was affected because of the crises and nearly four thousand media employees were unemployed. These journalists used internet journalism, which doesn't require much investment. They tried to earn from the ads they published on their new sites.

The speed of technological developments has led to the change of journalim technique. People have been travelling through a galaxy where social networks have dominated. It is also shows that Gutenberg Galaxy has become less popular than Zuckerberg Galaxy which knows the powerfulness of digitization.

FIRST YEARS OF JOURNALISM

First collected and distributed document is "Acta Diurna-Acta Publica". It had been more than two thousands copies. It had been hung on the walls in Roma. First newspaper was printed in Netherlands in 1605 and it was called "Niuewe Tijdingen". Some sources admit "Avis Relation Oder Zeitung" as first printed material which was published in Augsburg in 1609.

In Turkey it took over 200 years to be published the first newspaper. In 1828 "Vakayı-i Mısrîye" was published; however many sources accepted "Takvim-i Vakayi" as the first newspaper written Turkish. Takvim-i Vakayi was published by sultan Mahmut II. He was such an innovative person. On the other hand, it was the first years of journalism and it was seen as a communication tool which helped the government.

Nowadays individuals have lived in an information society. Before that industrial revolution had been a turning point. In 1970s computers have been used all over the world. Civilization course have been changed by software, new media species and computer networks. They have caused the improvement of internet. Transformation of knowledge has become much more easier than ever. World has become on people's fingertips. These technologies which have occured in 1980s made it necessary to redefine every part of the world. Publishing and communication are one of the most important elements of this improvement.

In the beginning of 1980s , Ted Turner, the owner of CNN had made some speeches about traditional journalism. As he said traditional journalism ended and the press which supported by internet has occured. In the western countries this change was also foresighted. According to the researches it has been proved that in the western countries and Japan, especially young generations have been not interested in written sources anymore (Gezgin, 2002: 32-33).

In 1996 according to a report in the Milliyet newspaper, in the past years, internet was only seen as a supporter for using the information. However it was known that printing cost and paper price would be the end of the journalism based on paper. Electronic broadcast would make individuals leave the printed sources especially newspapers. In 1996 there were

only 40 million internet users. Every year the number of internet users have increased exponentially.

In America some newspapers have been taken precautions after the spread of the internet. Newspapers such as "The Wall Street Journal" and "Financial Times" were the first samples which installed their system according to the internet technology (Gezgin, 2002: 30). After internet technology encircled our world it became possible to reach all the newspapers at the desired time and place. So the world has become a global village as philosopher Marshall Mcluhan said. Internet has revealed the difference between traditional and online. It has also been proved that internet is the shortest way to access the information.

Network Systems in media may be the first innovation in the world. This improvement has been driven by economy. And it is also related to the future media house which is going to create new brands. In todays world it is easy to say that a media house is occurred from brand products. On the other hand, nobody is feeling save about the information written on the internet. Media places have been trying to find a solution to this problem.

Newspapers are known as serious news resources . Journalists are main factors that creates newspapers' images and forms. Media users are reliable both in print and on the internet. In recent years it has been observed that brand names are very important on the internet (Riefler, 2002: 98-99).

It is known that the main source of journalism is information. In the globalizing world, especially with the spread of internet journalism there has been a noticeable confusion about information. In this context, the information density, which is generally subjective creates information pollution. Despite the ability to reach more information it should be noted that the information on internet is superficial. The use of the concept of information pollution has increased with the use of internet. Especially in magazine news, the information pollution seems to be more obvious and it has easily reached the wrong dimensions.

ETHICS OF JOURNALISM

Media is the means that transmits the message. And as it is known "morality" is a social phenomenon. The understanding of morality changes from one society to another. Internet is also a media environment and has some ethical rules. There has become a positive competition between traditional and online journalism. As Michael Getler from Washington Post emphasized this positive competition has been improving the moral values between traditional and online newspapers (Özgen, 2002: 124).

To save the freedom of individuals is a multidirectional and complicated problem. Today it is easy to document that it is still a wish to have a proper press moral. It is known that thousands of journalists from all around the world are as free as a bird in the cage because of the commercialized media groups.

To define journalism as a profession there have to be some qualifications like common educational presence, independent work, mutual trust between career members and customers. Journalism as an art first has to be the blessing of the truth. According to the french philosopher Alexis de Tocqueville without democracy there will be no real journals and without journals there will be no democracy. So it is understood that these two imported concepts have been linked to each other.

It is known that newspapers are periodic broadcastings and they inform individuals about economy, culture, politics and the other stuff. They can be published at specific times or everyday. They are the documents of the day and loyal notes of knowledge. Newspapers use both writings and photographs. There may be comments after the news about both political improvements and social tendencies.

When it is compared to digital and analog it is seen the changes in journalism ethics. Digitization has taken its place very fast and at that time analog technologies have continued to be used at certain stages.

As John Fiske stated that participants have a powerful impact on the media tools. He espacially emphasized the audiences' power against the television (Şeker, 2009: 124-125); however there is a certain power on all media texts of users.

FUNDAMENTALS OF ONLINE/DIGITAL JOURNALISM

Internet is a communication network and it has its name in 1990. Before that is was named as "Arpanet" (Advanced Research programme Agency) in 1969. The emergence and development of internet is both coincidental and conjunctural (Özgen, 2000: 59).

The basis of internet or online journalism was teletext broadcasting, which was on television. British Channel BBC had improved CEEFAX system in 1972 and it was the beginning of internet journalism . 1970s and 1980s were very important years fort he shaping of internet journalism and computerization of the editorial process of news centers.

Hypertext was the first step through digital publishing. Hypertext is formed by text particles which are associated to each other. With the "world wide web" interface it has helped the development and spread of the internet (Sütçü & Kara, 2005: 107-108).

Internet has also brought new arguments to technological improvements. First internet as a word, not used too much by news agensies. A research had initiated by Anadolu Agency and it showed that, in 1997, "internet" as a word had been used for only 289 times. In 2000 this word and concept became much more popular and was used for more than 2000 (Kara, 2002: 37).

It is also known that in 1995, the number of internet users were 26 million in the world. In 2001, it was about 420 million people, who connected to internet. In Turkey people met internet in 1993 and in 1996 there were only 14 thousand people who connected to it. In 2000 there were more than 3 million internet users (Kara, 2002: 37) and nowadays it is noted that there are only a few people wo are not using it.

It is noted that the origin of internet is American and in 1994 it had started to be used by Turkey. Some important scientific and academic institutions like TÜBİTAK, ODTÜ and Boğaziçi University had made it possible for public internet access (Basım, 2002: 15). At that times there were no turkish contents. And it was necessary to have turkish contents to spread the usage of internet.

It was thought that newspapers, television and other traditional media stuff would be useless for the future years. The rumor was not true; however there have been some radical changes. The internet in the field of journalism is quite different from other media tools. It has become much more popular day by day because of its fastness. At the very beginning

the language of internet was very problematic. Its eclectic nature was first made it hard to use all elements effectively.

New communication tools have changed media both formal and contextual. In chronological order the newspapers are on top in these system. The presence and use of paper had started the system first in Egypt and China. It is noted that printing technology has a long history. Now it is talking about digital papers created by computers. Newspapers have used virtual environment to reach more readers. Many newspapers have been followed on the internet. Milliyet is one of them and in the twenty-first century it has been the most visited internet newspaper. So it has been seen that internet one has achieved great success compared to the traditional one. In traditional newspaper an average of 56 news is published and in the digital one, an average of 87 news is published (Özdemir & İlhan, 2012: 815). The internet newspaper is more rich in many ways. Milliyet has an average of 2 million visitors a day.

For advertisers it is also more advantageous to publish their advertisements on the internet. It is known that advertisers target is to reach more people for less money. So it is one of the main reason for its preference. Today's people prefer is also internet journalism. Especially young generations choice is virtual environment. Despite its popularity it should be developed in terms of reliability and quality.

Journalism is an honorable profession; however governments from time to time censor the press. They even try to apply control on them. It is not just about governments. Press owners also use media to satisfy themselves and they search for power through newspapers.

Newspapers allow information circulation. This information may include some news, comments and opinions. All of these features are enough to qualify them as honorable media tools. Democratic societies have to protect their press. It is a necessity for healthy democracy; however free news flow is unacceptable for governments.

Today it is still a question mark on people's mind if governments can control the flow of information. In 1991 There was Algerian elections and the winner of the first round was about to challange the press. At that times it was easier to control the press; on the other hand it was not always easy to silence undergrond press. Nowadays, technological possibilities are numerous and it makes it harder to silence newspapers. Unprecedented technology cencorship is a necessity for governments who need control on the media.

The racist regime in South Africa was against a specific television channel and for many years they created difficulties for their broadcasting. Racist regime's thought was obvious and that television channel could easily disrupt the spiritual unity of the people. It was not a logical reason and when government decontrol on television broadcast public was relieved.

When it comes to the media there are always new questions. Individuals need information to live like a citizen of the world and the possibilities of the media are very high. According to liberals satisfactory between democracy and journalism depends on free market. French political thinker and historian Alexis de Tocqueville showed that survival of journalism as a profession depends on the sharing of its principles by large number of people (O'Neill, 2011: 41).

It is known that market-driven media can not serve democracy. Journalism history is full of resignation due to the principles of journalists. The personality and ethical understanding of the journalist can easily be harmed by authorities.

WEB TECHNOLOGIES AND FREE FORM OF JOURNALISM: BLOG

Generations are subtitled as X,Y and Z. Technological developments has also seperated to different categories after Internet technology. First, there was "Web 1.0" and it referred the beginning of internet. Users were in a very passive position at that time and it continued until "Web 2.0". With the technology "Web 2.0" internet users were both producers and consumers. And it was Tim O'Reilly who named that technology. Web 3.0 has brought fresh breath to internet technology and a concept called "internet of things" has emerged. After that it has become possible for an object to communicate with another object. When it is the case it is not so easy to foresee the future of online journalism. It is obvious that especially "Web 2.0" has brought many alternatives internet users and journalists.

Blog is a website where individuals do independently their profession and can share emotional, thoughts and experiences. It derived from the Word "we blog". Because of the emergence of blogs, the news production process has become an personal employment, not teamwork. They provide free and ready templates on the internet. Thus, they have become increasingly prevalent and important. In line these developments, humans have become active subjects. People who become active don't need traditional media. Furhermore, they can bring the issues that they care about and traditional media never touch on to agenda of society.

Blogs are written in the spoken language, so their style are warner than traditional media tools. News on the blog not published in other medias and blogs are perceived more honestly from the traditional media. Due to these reasons, blogs are seen as reliable sources (Tosun, 2007: 47-61).

It is criticized that traditional media doesn't give independent, reliable, exact information to people. Addition to this, it is said that to overcome deficiencies in the media will only be possible with the participation of everyone.

CREATING AND MANAGING ONLINE CONTENTS

After the development of online journalism it has become a necessity to redefine and organize the content of information. Contents are creations that downloaded to websites. The contents are quite comprehensive concepts. It means that all the pages on the websites are contents. Social networks are also the other forms of the contents. Web contents are pieces that help participants to be integrated into the pages. As Arianna Huffington said if people choose to be traditional media users they just sit and watch the events around them. If they are using the new media tools it means they are all riding their own horses (Handley & Chapman, 2015: 39).

Today, there are many sources that guide the users about digital content management. The universe is eaten by ones and zeros. The creating, protecting, communicating, and using of knowledge are all being digitized, converted to the universal language of computers. All kinds of attempts, from small businesses to big businesses to

non-profit organisations to government sector are going via "digital transformation," converting digitization to new operations, procedures, activities.

As from 1950s, with a significant bounce in the 1990s owing to the discovery of the Web, digitization has altered the way we work, shop, bank, travel, educate, govern, manage our health, and enjoy life. The technologies of digitization allow the transformation of conventional styles of information storage such as paper and photographs into the binary code (ones and zeros) of computer storage. The phrasing of data as ones and zeros eases its reproduction, replication, compaction, and spreading (Press, 2013).

In term of businesses, digitalization refers to the transfer of all information and knowledge that an operator has to digital media. This can also regard as the digitalization of operating activities and processes. Businesses in the digital world have new opportunities and start using new methods (Şeker, 2014: 6-8).

Because technology is constantly developing and changing, businesses need to keep up with these changes. Enterprises that want to continue one's existence integrate themselves the requirements of the digital age. Otherwise, it can not struggle against its rival companies and disappears. Because the internet has become a market where it can sell its products and services, businesses have created their own web pages. In this way, they have been able to interact with customers from anywhere in the world. Moreover, they do not make expensive investments.

HYPERMEDIA AND OBJECT ORIENTED MULTIMEDIA

Online media stories can easily link to other media stories. There is no research on the application of hyperlinks for journalism. Leading programme that examines hyperlinks happened in Ohio University. Prabu David and Eric. R. Fradin are the researchers who develeoped the programme that investigates the media and hypermedia. Everyone surfing on the internet knows hyperlinks; however none of them had investigated the application of hyperlinks except David and Fradin. As they said integration of audio, video, graphics and textual information is a benefit provided by hypermedia.

Object oriented multimedia is an extension of digital objects. Colombia University and IBM research made the first investigation and develeoped "Zest" software tool. Zest was developed by professor Alex Eleftheriadis who works at Colombia University as an electrical engineer (Pavlik, 2013: 34).

Contextual journalism has made it possible to mass participation. News is now available in a three dimensional atmosphere. All of these improvements thanks to the processing power of computers (Pavlik, 2013: 37). The dynamics of digital media provide a better representation.

COMPARISON OF TRADITIONAL JOURNALISM AND ONLINE JOURNALISM

It is believed that over the years traditional journalism and online journalism will play a complementary role. Online newspapers were not free for the first years and the media ownerd were worried that traditional journalism would suffer because of the development of the internet. In Turkey people had to pay to access the whole newspaper.

“Aktüel” is the first online published magazine and “Zaman” is the first published newspaper. “Xn” is the first and only online published news source in Turkey. After a few years all of the newspapers have started publishing on the internet.

Digitalization in the field of journalism, journalists who want to take advantage of the Internet’s various possibilities have created internet pages for their newspaper. They aimed to transmit broader news to different masses through these internet pages. Digital journalism has shaped with the transfer of printed press processes to the internet.

Digital journalism has provided many advantages. Some of these advantages are less costs and working hour, readers can access news at any moment, use multimedia-based audio, graphic and image files, easy access to archives, store news, interactive communication with readers, readers can instantly comment for the news.

When traditional methods are used in newspapers, the readers must accept what is offered to them. Journalism on the internet provides substantial information transfer to readers. In addition to that newspaper have turned into an atmosphere in which information is reproduced and presented in new shapes

Traditional Readers	Online Readers
-There is no communication or disscussion with other readers.	-Digital readers can communicate and share feelings and thoughts with other readers.
-They are independent from the content of the news. They only consume.	- They are part of content of the news. They both produce and consume. They are called prosumers.
-They do not share remarkable events in their environment. They are only passive readers.	-They can become citizen journalists by sharing events or phenomenons and their own decisions.

REFERENCES

Basım, Nevzat (2002): Aaa, Bilgisayarlar Aralarında Konuşuyor. İnternet Çağında Gazetecilik. İstanbul: Metis Publishing. pp. 13-25.

Gezgin, Suat (2002): Geleneksel Basın ve İnternet Gazeteciliği. İnternet Çağında Gazetecilik. İstanbul: Metis Publishing. pp. 29-36.

Hall, Stuart (2017): Temsil- Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları. Translated by İdil Dündar. İstanbul: Pinhan Publishing.

Handley, Ann & Chapman C.C. (2015): Dijital Çağda İçerik Yönetiminin Kuralları. 3rd Edition. Translated by. Zeynep Kökkaya. İstanbul: MediaCat Publishing.

Kara, Hakan (2002): İnternetteki Cumhuriyet. İnternet Çağında Gazetecilik. İstanbul: Metis Publishing. pp. 79-84.

O'Neill, John (2011): Piyasada Gazetecilik Yapmak. Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar. Editors. Andrew Belsey & Ruth Chadwick. Translater. Nurçay Türkoğlu. 2nd Edition. İstanbul: Ayrıntı Publishing.

Özgen, Murat (2000): İnternet ve Türkiye'de İnternet Gazeteciliği. Istanbul University Faculty of Communication Journal. No:10. pp. 57-64.

Özgen, Murat (2002): Medya Etiği. İnternet Çağında Gazetecilik. İstanbul: Metis Publishing. pp. 118-126.

Pavlik, John V. (2013): Yeni Medya ve Gazetecilik. Translated by. Müge Demir & Berrin Kalsın. Ankara: Phoenix Publishing.

Press, Gill (2013): A Very Short History of Information (IT). [https://www.forbes.com/sites/gilpress/2013/04/08/a-very-short-history-of-information-technology-it/#3021033f2440]

Reinecke, Ian (1992): Elektroniğin Büyüsü. Translated by Fatih Elmalı. İstanbul: İnsan Publishing.

Riefler, Katja (2002): Yeni trendler. İnternet Çağında Gazetecilik. İstanbul: Metis Publishing. pp. 97-102.

Sütçü, Cem S. & Akyazı, Erhan (2005): Yayıncılığın Değişen Yüzü. İstanbul: Der Publishing.

Şeker, N. Tülay (2009): Teknoloji ve Televizyon. İstanbul: Literatürk Publishing.

Şeker, Ş. Evren (2014): Dijitalleşme. YBS Encyclopedia. 1(1). pp. 6-8.

Tosun, Nuray (2007): Yeni Medya ve Gazetecilik. Ankara University Social Sciences Institute Department of Journalism Master Thesis.

Demokrat Parti ve Hürriyet Partisi'nin Programlarında Demokrasi ve Hürriyet Anlayışının Karşılaştırılması

Assoc. Prof. Dr. Ali ÇİFTÇİ[110]

Özet

Demokrat Parti (DP), 7 Ocak 1946 tarihinde CHP'den ayrılan siyasetçiler tarafından kurulmuş bir partidir. DP'nin kuruluşundaki iç sebeplerin başında CHP tek parti iktidarı dönemindeki uygulamalara haklar ve özgürlükler açısından yapılan muhalefet gelmektedir. DP, 1924 Anayasası'nı yeterince demokratik buluyor ve CHP iktidarının çeşitli sebeplerle bu Anayasa hükümlerine uymadığını ileri sürüyordu. Milli irade, demokrasi, hürriyet gibi kavramları öne çıkararak kurulan DP 1950 seçimlerinde halktan büyük destek almış ve iktidara gelmiştir. DP, 10 yıl süren iktidarının ilk yarısında toplumun hak ve özgürlük beklentilerine büyük oranda cevap vermiştir. 1954 yılından itibaren DP iktidarının sosyal-ekonomik politikalardaki başarı grafiğinde düşme başlamıştır. Aynı zamanda bu yıllardan itibaren DP hak ve hürriyetlerle tanımladığı kuruluş gerekçelerine aykırı davranmaya başlamıştır. Muhalefete karşı hoşgörüsüz söylemlerde bulunmaya başlamış, giderek özgürlükleri kısıcı uygulamalara yönelmiştir.

Hürriyet söylemiyle işbaşına gelen DP'de bu defa basın, ifade ve örgütlenme özgürlüğünü çiğnediği gerekçesiyle parti içinden muhalif sesler yükselmiştir. 1955 yılında bir grup DP'li siyasetçi iktidarın haklar ve özgürlüklere dönük politikalarına tepki göstererek DP'den ayrılmış ve Hürriyet Partisi'ni kurmuşlardır.

DP Programında demokrasi ve hürriyet vurgusu yer almakla birlikte daha çok tek partili dönemin bazı uygulamalarına yönelik tepkiler dikkat çekmektedir. Programda tek dereceli ve serbest seçim, gizli oy, partilerin eşitliği gibi hususların yasal güvenceye kavuşturulması istenmektedir.

Hürriyet Partisi ise Programında demokrasi kavramına da çok vurgu yapmaktadır. Parti, ülkede demokrasi rejiminin gerçek anlamda ve bütün gerekleriyle gerçekleştirilmesini gerekli görmektedir. Hürriyet Partisi, demokrasiyi, kamu işlerinin müzakere, münakaşa ve tam bir murakabe serbestliği içinde bütün vatandaşların katılımıyla yürütülen bir rejim olarak tanımlamaktadır. İnsan haklarının öneminin altını çizen Hürriyet Partisi, insan hak ve hürriyetlerini rejimin temeli olarak görmektedir. Parti, geçirilen tarihî tecrübelere atıfta bulunarak Anayasanın fert haklarını daha iyi koruyacak şekilde değiştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Hürriyet Partisi, siyasi partilerle ilgili demokratik düzenlemelerin de Anayasada yer almasını istemektedir.

[110] Gümüşhane Üniversitesi, İİBF-SBKY.

Bu çalışmada çoğu aydın-entelektüel isimlerden oluşan Hürriyet Partisi'nin demokrasi ve hürriyet anlayışı ile DP'nin demokrasi ve hürriyet anlayışı iki partinin programları üzerinden karşılaştırılacaktır

Anahtar Kelimeler: Hürriyet Partisi, Demokrat Parti, Hürriyet, Demokrasi.

Comparison of Democracy and Freedom in Democrat Party and Hurriyet Party Programs

Abstract

The Democrat Party (DP) was founded by politicians who left the CHP on January 7, 1946. One of the main reasons for the establishment of the DP was the opposition to the practices of the CHP in terms of rights and freedoms during the period of one-party rule. The DP considered the 1924 Constitution sufficiently democratic and claimed that the CHP government did not comply with the provisions of this Constitution for various reasons. DP, which was established by emphasizing concepts such as national will, democracy and freedom, received great support from the people in the 1950 elections and came to power. In the first half of its ten-year term, the DP has largely responded to society's expectations of rights and freedom. Since 1954, the decline in the success of the DP government in social-economic policies has begun. At the same time, DP has started to act in contradiction to the reasons of the establishment that it defines with rights and freedoms. He started to make intolerant discourses against the opposition and gradually turned towards practices that curtailed their freedoms.

In the DP, which came to power with the discourse of Hurriyet, dissenting voices within the party increased on the grounds that it violated the freedom of the press, expression and association. In 1955, a group of DP politicians reacted to the government's rights and freedoms policies and left the DP and formed the Hurriyet Party.

Although DP and Democracy emphasize freedom, there are more reactions to some implementations of the single-party period. The program seeks to ensure legal assurance of unilateral and free elections, secret ballot and equality of parties.

The Hurriyet Party puts much emphasis on the concept of democracy in its Program. The party deems it necessary to realize the democracy regime in the country in a real sense and with all its requirements. The Hurriyet Party defines democracy as a regime with the participation of all citizens in the freedom of negotiation, debate and full control of public affairs. Underlining the importance of human rights, the Hurriyet Party considers human rights and freedoms as the basis of the regime.The Party, referring to the historical experiences passed, states that the Constitution should be amended to better protect the rights of the individual. The Hurriyet Party wants the democratic arrangements related to political parties to be included in the Constitution.

In this study, the understanding of the democracy and freedom of the Hurriyet Party, which consists of many intellectuals and intellectuals, will be compared through the programs of the two parties.

Key Words: Hurriyet Party, Democrat Party, Freedom, Democracy

GİRİŞ

Türk siyasal hayatında en çok tartışılan kavramların başında demokrasi ve hürriyet kavramları gelmektedir. 2. Abdülhamit'in 1878'de Kanun-ı Esasi'yi uygulamadan kaldırıp Meclisi tatil etmesinden sonra başlattığı otoriter modernleşme politikalarına karşı kısa zamanda hürriyet merkezli mücadeleler başlamıştır. Denilebilir ki Osmanlı Devleti'nin son yarım yüzyılı hürriyet mücadelesine sahne olmuştur. Hürriyet mücadelesinin başarıya ulaştığı kabul edilen 2. Meşrutiyet'e 1908'de geçilmekle birlikte çok partili özgürlük ortamının doğmasından çok kısa bir zaman sonra bu defa İttihat ve Terakki yönetimi otoriter bir düzene kayarak hürriyetleri kısmaya başlamıştır. Savaşlarla geçen İT'li yıllardan sonra 1923'te cumhuriyetin kurulmasıyla hürriyetçi bir düzenin yerleşeceği konusunda çok iyimser bir sosyo-politik, sosyo-psikolojik ortam oluşmuştu.

Cumhuriyetin 2. Yılında yaşanan Şeyh Sait Ayaklanması gerekçe gösterilerek cumhuriyet rejiminden beklenen hürriyetçi ortamın kurulması ertelenmiş ve 1925 yılında tekrar otoriter bir yönetime geçilmiştir. 1925'te başlayan tek partili otoriter siyasi düzen halkın hak ve hürriyetlerini son derecede kısıtlı tutmuştu. İkinci Dünya Savaşı'nda demokrasi cephesinin başarılı olması, Türkiye'nin karşılaştığı iç ve dış bazı gelişmeler 1945'te çok partili hayata geçilmesini beraberinde getirmiştir. 1945'ten itibaren kurulan muhalefet partileri CHP tek parti iktidarının hak ve özgürlük ihlallerine karşı hürriyet ve demokrasi mücadelesi başlatmıştır. Bunlar arasında Demokrat Parti gelişip serpilen parti olmuş, davasını hürriyet, milli irade, demokrasi gibi kavramlarla simgeleştirerek 1950'de iktidara gelmiştir.

Hürriyet ve demokrasi söylemleriyle iktidara gelen DP, bu alanda önemli bazı değişimlere gitmekle birlikte kısa zaman sonra muhalif kesimlere, partilere ve basına karşı hürriyeti kısıcı uygulamalara yönelmiştir. Bu defa DP içinde DP politikalarına karşı hürriyet ve demokrasi söylemiyle bir muhalefet yükselmeye başlamış ve 1955'te parti içi muhalifler DP'den ayrılarak Hürriyet Partisi'ni (HüP) kurmuşlardır.[**] Hürriyet Partisi, lider partisi değil fikir ve inanç partisi ve kadro partisi (Albayrak, 2008:364) görünümünde idi. Parti, çok sayıda aydın ve yetişmiş bilim insanı kadrolarına sahipti.

Bu çalışmada DP ile Hürriyet Partisi'nin programlarında yer verilen demokrasi ve hürriyet anlayışları karşılaştırılacaktır. Birisi yaklaşık 25 yıl süren CHP tek parti iktidarına muhalefeten hürriyet ve demokrasi vaadiyle kurulan, diğeri ise bu vaatlerle kurulan partinin icraatına tepki olarak hürriyet ve demokrasi söylemiyle ortaya çıkan iki partinin programlarındaki demokrasi ve hürriyet söylemlerinin karşılaştırılması Türk siyasal hayatının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Çalışma konusunun seçilmesinde başlıca bu düşünce rol oynamıştır. Çalışmada ana kaynaklar bu iki partinin programlarıdır. Ama konu ele alınırken literatürde mevcut çalışmalar ile dönemin gazeteleri de incelenecektir.

Demokrasi Anlayışı

DP Programının ilk maddeleri bir demokrasi manifestosu görünümü arz etmektedir. Demokrasiyi partinin kuruluş maksadı olarak ifade eden DP Programı 1. Maddesinde tek partili hayatı demokratik bulmamakta ve Programın ilk maddesinden itibaren demokrasi

[**]Bu çalışmada Hürriyet Partisi'nin kısa adı HüP olarak kullanılacaktır. Çünkü Türk siyasal hayatında 1983'te kurulan Halkçı Parti'nin kısaltması HP olarak kullanılmaktaydı. İki partini kısa adının karıştırılmaması için böyle bir tercihte bulunulmuştur.

vurgusunda bulunmaktadır. DP'nin kuruluşunu haber yapan gazeteler, Programın partinin kuruluş maksadını belirten bu kısmını manşete taşımışlardır (**Vatan**, 8 Ocak 1946). 1. maddenin önceliği husus, siyasi hayatta birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerin var olmasıdır. Maddede siyasi hayatın böyle partilerle idaresinin gereğine inanıldığı belirtilmektedir. Madde şöyledir:

> Madde 1: "Siyasî hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyetinde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumî siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadile kurulmuştur" (DP Programı, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/917).

Programın ilk maddesindeki demokrasi vurgusu, kurucuların "Dörtlü Takrir"de dile getirdikleri demokrasi talebinin devamı olarak kabul edilmelidir. 2. Maddede cumhuriyetle demokrasi ilişkisi kurulmakta ve demokrasi esaslarına en uygun devlet şeklinin cumhuriyet olduğu belirtilmektedir. Programın 3. Maddesi de Türkiye'deki tek parti anlayışına tepkiyi yansıtmaktadır. Tek partili dönemde kimi CHP'li siyasetçiler ve yazarlarca dile getirilen, halkın tam demokrasiyi uygulamak için yeterince olgunluğa erişmediği fikrine karşı milletin siyasi olgunluğuna inanıldığı belirtilen maddede şu ifadelere yer verilmektedir:

> Madde 3: "Partimiz, demokrasiyi, millî menfaata ve insanlık haysiyetine en uygun bir prensip olarak tanır ve Türk milletinin siyasî olgunluğuna inanır".

DP Programının 4. Maddesi partinin "demokrasi"den ne anladığını ortaya koymaktadır. Buna göre geniş ve ileri manasıyla demokrasi, bütün millet faaliyetleriyle ilişkilendirilmekte ve millet faaliyetlerine milli iradeyi ve halkın menfaatini hakim kılmak, yurttaşın ferdî ve içtimaî bütün hak ve hürriyetlerine sahip olmasını gerçekleştirmek olarak izah edilmektedir. Ayrıca yurttaşlar arasında hukuk eşitliğini, menfaatlerde ahengi sağlamak da demokrasi anlayışı içinde ifade edilmektedir. Madde şöyledir:

> Madde 4—"Geniş ve ileri manasile demokrasi, bütün millet faaliyetlerine millî iradeyi ve halkın menfaatini hâkim kılmak, yurddaşın ferdî ve içtimaî bütün hak ve hürriyetlerine sahip olmasını gerçekleştirmek, yurddaşlar arasında hukuk eşitliğini, menfaatlerde ahengi sağlamaktır".

HüP de parti programının ilk maddelerinde demokrasi vurgusunda bulunmaktadır. 1. Maddede parti, kuruluş gayesini demokratik rejim ideali ile ilgili olarak açıklamaktadır. Madde şöyledir:

> Madde 1: "Memleketimizi muasır medeniyetin ileri merhalesine götürmenin ve vatandaşın huzur, emniyet ve refahını sağlamanın yolunu demokratik rejimi yurdumuzda hakikî mânasiyle ve bütün icaplariyle gerçekleştirmekte gören partimiz bu rejimi en kısa zamanda tesis etmeği hayatî bir dâva sayar.
>
> Hedefimiz, bu programda gösterilen esasları tatbik suretiyle, üzerinde bütün vatandaşların dostça yaşadıkları hür ve mamur bir vatan, içtimaî muvazenesizlikten uzak, siyasî sahada olduğu kadar içtimaî sahada da her türlü korkudan azade müstakar bir cemiyet vücuda getirmektir."(HüP Programı, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/discover)

HüP Programının ilk maddesinde demokrasi ile ilgili olarak dikkat çeken ilk husus bunun muasır medeniyet seviyesi ile ilişkilendirilerek ele alınmasıdır. Ardından **demokratik rejimi yurdumuzda hakiki manasıyla** ve bütün icaplarıyla gerçekleştirmekten

bahsedilmekte ve partinin bu rejimi en kısa zamanda tesis etmeyi hayati bir dava saydığı ifade edilmektedir. 1955'te kurulan HüP'nin Programının aynı yıl yazıldığı kabul edilirse HüP tarafından DP iktidarında ülkede demokratik rejimin gerçek anlamıyla mevcut olmadığının kabul edildiği ve bunu tesis etmenin hayati bir dava sayıldığı dikkat çekmektedir. Maddenin ikinci fıkrasında parti programının uygulanması suretiyle vatanda bütün vatandaşların dostça yaşamasından bahsedilmektedir. Bu husus, DP iktidarının ikinci döneminde başlayan siyasi kutuplaşma ve kavgaların etkisini yansıtmaktadır. 1950'lerde yaşanan siyasi kutuplaşma ve kavgalara bir örnek olarak 1955 yılına ait bir günlük gazetenin haberleri gösterilebilir. 18 Ağustos 1955 tarihli **Akşam** gazetesi, 'tahrik edici ve siyasi güçlük yaratıcı siyasi mahiyetteki toplantılar yasak mı ediliyor' (**Akşam**, 18.08.1955) başlığı ile gergin duruma işaret etmektedir. Gazetenin, 22 Ağustos 1955 tarihli sayısında ise ilk sayfada iktidarla muhalefet arasındaki gergin ilişkilere dair çok sayıda haber ve yorum dikkat çekmektedir (**Akşam**, 22.08.1955). Bunlar arasında Halk Partisi'nin yeni hadiselere yol açılmaması için siyasi toplantılarını geri bıraktığı haberi, Fuat Köprülü'nün muhalefetten gelen 'hürriyetlere baskı ve toplantıların yasaklandığı' şikayetlerine karşı CHP tek parti iktidarı dönemindeki baskı ve yasakları hatırlattığı haberi, Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin Tekirdağ toplantısının zabıta kuvveti ile dağıtıldığı haberi dönem hakkında bir fikir vermektedir. Gazete Günün Siyasi Manzarası başlığı ile siyasi gerginliğe dair konuları haberleştirmiştir.

HüP, Programının 2. Maddesinin başlığını "Demokrasi anlayışımız" şeklinde belirlemeyi tercih etmiştir. Bu durum DP'den ayrılarak kurulan partinin demokrasi anlayışı konusunda DP'den farklı olduğunu ortaya koyma ihtiyacının bir ürünüdür. Madde şöyledir:

> Madde 2. "Demokrasi, âmme işlerinin müzakere, münakaşa ve tam bir murakabe serbestliği içinde bütün vatandaşların iştirakiyle yürütüldüğü rejimdir. Bu rejim, vatanperverlikte ve hakikate hizmette inhisarcılığı reddeder. Demokrasi, hareket noktasında, ferdin bizatihi bir kıymet olduğunu kabul eder. Bu itibarla, insan hak ve hürriyetleri rejimin temelini teşkil eder".

DP'nin çoğunlukçu demokrasi anlayışından kaynaklanan uygulamalarına karşı toplumda ortaya çıkmaya başlayan tepkiyi yansıtan 2. Madde bir anlamda katılımcı, uzlaşmacı, ideal demokrasiden bahsetmektedir. HüP'liler, bununla, üstü kapalı olarak DP iktidarının demokrasi anlayışını paylaşmadıklarını, bunu vatanseverlikte ve hakikate hizmette tekelci olarak değerlendirdiklerini ifade etmiş olmaktadırlar. **Daha liberal** bir söylemle yola çıkan HüP Programında DP'den bir farklılık olarak **birey öne çıkarılmakta** ve demokraside ferdin bizatihi bir kıymet olduğu ifade edilmektedir. HüP Programındaki bir farklılık da demokraside kamu işlerinin **müzakere, münakaşa ve serbest murakabe** içinde bütün vatandaşların katılımı ile yapılması gerektiğinin ifade edilmiş olmasıdır. HüP, ileride CHP'ye katıldıktan sonra hazırlanmasına katkıda bulunacakları 1961 Anayasası'nda yer alan "insan haklarına dayanan devlet" anlayışını Programı'nın 2. Maddesine "…insan hak ve hürriyetleri rejimin temelini teşkil eder…" şeklinde koymuştur.

DP iktidarının ikinci yarısında demokratik haklarla ilgili ciddi tartışmalar gündeme gelmiştir. Bu defa DP iktidarına karşı muhalefet partileri demokratik hakları savunmaktadır. **Akis** dergisi, iktidar ve muhalefet yanlısı birer basın kuruluşunun günlük yorumlarını bir araya getirerek "Kim Kimden Şikayet Etmeli" başlığı ile konuyu haberleştirmiştir. Habere göre muhalefet yanlısı basın mensubu, demokratik hakların millete tanınmasından başka bir şey istemediklerini ifade ederken iktidar yanlısı gazeteci, muhalefetin iktidara karşı tahrik,

tezvir, iftira ve isnatlarla davrandığını ileri sürerek tek parti iktidarı dönemini hatırlatmaktadır (**Akis**, 27.08.1955).

Örgütlenme Özgürlüğü

DP Programında demokrasi ve hürriyet anlayışı bakımından ilgi çeken maddelerden birisi 7. Maddedir. Bu madde DP'nin toplum ve millet hayatında örgütlenmeye verdiği önemi göstermektedir. DP, bu madde ile sadece siyasi alanda örgütlenmeyi değil toplumsal ve ekonomik bütün alanlarda örgütlenmeyi teşvik etmektedir. Dernek kurma hürriyeti üzerinde ısrarla eden DP Programı (Eroğul, 2013:17), meslek gruplarının da dernek, kooperatif, sendika şeklinde örgütlenmelerini gerekli görmektedir. Sivil toplum örgütlenmesini işaret eden DP Programındaki bu demokrasi anlayışı yatay demokratikleşme olarak adlandırılabilir. Maddede güçlü bir yatay demokrasi vurgusu dikkat çekmektedir. Demokrasi vurgusu beraberinde örgütlenme özgürlüğü anlayışını da yansıtmaktadır.

HüP, Programındaki 11. Madde ile memurların, işçi ve işverenlerin; 36. Maddede öğretmenlerin meslekî teşekküller kurmalarını desteklemektedir. HüP ayrıca Programının 103. Maddesinde sendikaların önemini ve gereğini vurgulamaktadır. HüP'nin bu konuda dikkat çeken bir hassasiyeti icra makamlarının ve siyasî partilerin, işçi çıkarları için kurulmuş bulunan sendikalara tesir ve nüfuz etmemeleridir. HüP, sendikalarda olduğu gibi diğer bütün meslek kuruluşlarının da hükümet ve siyasî partiler tarafından siyasî hedeflerin tahakkuku için bir vasıta haline getirilmemesi gerektiğine inanmaktadır

İki partinin toplumsal örgütlenme konusuna yaklaşımlarına bakıldığında DP'nin HüP'e göre sivil toplum örgütlenmeleri konusunu Programında daha geniş ve belirgin olarak vurguladığı görülmektedir.

Yukarıda HüP Programında daha fazla vurgu yapıldığı belirtilen "**birey**" kavramı, Programın 2., 3., 13. Ve 50. Maddelerinde partinin demokrasi anlayışında ferdin, fert hak ve hürriyetlerinin taşıdığı değer çerçevesinde tekrarlanmıştır. Hürriyet Partisi'ne göre demokrasinin temelleri bireyde ve ona tanınmış hürriyetlerdeydi (Karpat, 2017:511).

İnsan Hakları Konusu

DP Programında insan hakları kavramına 8. Maddede yer verilmiştir. Maddede, insanlık ana hakları kavramı, insanlık haysiyeti kavramı ile birlikte ele alınmaktadır. İnsanlık ana haklarının teminat altına alınmasının vurgulandığı maddede DP, devlet mevzuatında insan haklarına aykırı hükümler bulunmamasına dikkat etmeği kendisine görev saydığını belirtmektedir. Programın 1946 yılında yazıldığı düşünülürse Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin yayımlandığı 1948'den 2 yıl önce DP Programında insan hakları ile ilgili bu hükümlerin ileri bir düşünce ve vaat olduğu söylenebilir. Liberal hukuka uygun ve doğal hukuk çerçevesinde bir yaklaşımla programın yazıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu madde şöyledir:

> Madde 8: "Partimiz insanlık haysiyetine ve bu haysiyetin ancak insanlık ana haklarının teminat altında bulunmasile korunabileceğine inanır ve bütün devlet mevzuatında bu prensibe aykırı hükümler bulunmamasına dikkat etmeği başlıca vazifesi sayar".

İnsan Hakları kavramı DP Programı'nda bir başlık olarak yer almayıp 8. Maddede düzenlenirken HüP Programı 13. Maddesinin başlığını "İnsan Hakları" olarak belirlemiştir. Maddede BM İnsan Hakları Beyannamesi'ne göndermede bulunulmakta ve burada yer alan birey hak ve hürriyetlerinin en geniş şekilde gerçekleştirilmesi istenmektedir. Ayrıca HüP,

Programının 2. Maddesinde insan hak ve hürriyetlerini önemsemekte, bunu rejimin temeli olarak kabul etmektedir. HüP Programının İnsan Hakları başlıklı 13. Maddesi şöyledir:

> Madde 13: "İnsan Hakları Beyannamesinde ifadesini bulan ferd hak ve hürriyetleri en geniş şekilde tahakkuk ettirilmelidir. Antidemokratik mevzuat kaldırılmalıdır".

HüP'nin "Demokrasi anlayışımız" başlıklı 2. Maddesinin son cümlesi şöyledir:

"…Bu itibarla, insan hak ve hürriyetleri rejimin temelini teşkil eder.

İki partinin programlarında insan hakları ile ilgili yaklaşımları karşılaştırıldığında birbirine benzerlik görülmekle birlikte HüP'nin, insan hak ve hürriyetlerini rejimin temeli olarak gördüğünü ifade etmesi konuya vurgunun daha güçlü olduğunu göstermektedir. DP ise sadece devlet mevzuatında insan hakları prensibine aykırı hükümlerin bulunmamasına dikkat etmeği vaat etmektedir. Bu farklılık, 1961 Anayasası'nın devleti **insan haklarına dayanan devlet** olarak tanımlarken 1982 Anayasası'nın devleti sadece **insan haklarına saygılı devlet** olarak tanımlaması arasındaki farkı andırmaktadır (Soysal, 1992:190).

Siyasi Partiler, Seçimler ve Milli İrade

Türk siyasal hayatında seçimler her zaman çok önemli kabul edilmiştir. 1877 yılından itibaren yasama organı için seçimlerin yapıldığı Türkiye'de güçlü bir seçim geleneğinin yerleştiği söylenebilir. Ancak bütün seçimlerin dürüst, adil ve demokratik geçtiği söylenemez. 2. Meşrutiyet Döneminde 1912 seçimleri sopalı seçimler olarak tarihe geçen, hileli ve şaibeli seçimlerdir (Çavdar, 2013:140). Cumhuriyetten sonraki seçimler ise 1930 belediye seçimleri hariç 1946'ya kadar tek partinin katıldığı seçimler olduğu için bunları da tam bir seçim saymak mümkün değildir. Demokrasinin gerekleri olan evrensel seçim esasları arasındaki eşit siyasi rekabet, genel-eşit-gizli oy ve açık sayım ilkeleri tek parti iktidarı döneminde uygulanmamıştır. DP Programının 8. Maddesi seçimlerin dürüstlüğü ve milli irade kavramlarına birbirleri ile ilişkili olarak yer vermektedir. DP Programında, o döneme tepki olarak milli iradenin tam olarak tecelli edebilmesi için seçimlerin müdahalesiz, serbest ve gizli oylama şeklinde yapılmasını, siyasi partilerin de eşit haklara sahip bulunmalarını gerekli görmektedir. Seçimlerin serbestliğini bozacak hareketlerin milli egemenliğe karşı işlenmiş bir suç addedileceği belirtilmektedir. İlgili 8. madde şöyledir:

> Madde 8: "Millî iradenin tam tecellisi, seçimlerin her türlü müdahaleden ve serbest olarak gizli rey ile yapılmasına ve siyasî partilerin eşit haklara sahip bulunmalarına bağlıdır. Seçimlerin serbestliğini bozacak hareketleri, millî hakimiyete karşı işlenmiş bir suç addederiz".

Çok partili ilk genel seçimler 21 Temmuz 1946'da yapılmış, bu seçimlerde açık oy ve gizli sayım uygulandığı ve muhalefetin iddiasına göre iktidar tarafından hile, yolsuzluk, usulsüzlük yoluna başvurulduğu için tek parti iktidarı değişmemiştir (Bila, 1987:160). Evrensel seçim ilkelerine uygun ilk milletvekili genel seçimleri Türkiye'de 1950 yılında yapılmıştır.

Hürriyet Partisi de seçimler ve siyasi partilerle ilgili konulara Programında önemli bir yer vermiştir. HüP, ülkenin siyasi meselelerine çözümler önerirken seçmen yaşının **18'e** indirilmesini, **nispi temsil sisteminin** kabul edilmesini istemektedir. Bununla siyasi mücadelenin normal şartlar altında yapılabileceği, Meclis denetiminin daha verimli olacağı, kamuoyundaki eğilimlerin Parlamentoya daha iyi yansımasının sağlanacağı beklenmektedir.

HüP Programı, seçimlerde bir mebus seçen seçmen sayısının daha yüksek tutulmasını önermektedir.

HüP, DP iktidarının muhalefet partilerine karşı izlediği politikaya tepki olarak siyasi partilere keyfî müdahale ve baskıların önlenmesi yönünde bazı mekanizmaların Anayasada yer almasını istemektedir. Ayrıca o zamana kadar Cemiyetler Kanunu'na tâbi olan siyasi partilerin bundan ayrı hükümlere tâbi olmasını önermektedir. Siyasî Partiler başlıklı ilgili 7. Madde şöyledir:

> Madde 7: "Siyasî partilerin demokratik bir bünyeye sahip olmalarını temin edecek, keyfî müdahale ve tazyiklere maruz kalmalarım önliyecek gelir ve faaliyetlerini tanzim edecek ve hukukî eşitliklerini sağlayacak hükümler Anayasa'da yer almalıdır. Siyasî partiler, Cemiyetler Kanunundan ayrı hükümlere tâbi olmalıdır".

Parti ayrıca siyasi meselelere çözümler arasında **iki Meclisli** bir parlamentoya geçilmesini, Cumhurbaşkanının **partilerüstü** olmasını, görev süresinin Meclislerin görev süresinden **uzun** olmasını önermektedir. HüP, 1924 Anayasası'ndan farklı olarak bir kişinin üst üste **iki defadan fazla** Cumhurbaşkanı seçilmemesini istemektedir.

Yargı ve Yargısal Denetim

DP, Programı'nın 25. Maddesinde "Adalet İşleri" başlığı ile yargı konusunu ele almıştır. Burada dikkat çeken hususlardan birisi Yargı Birliğinin sağlanması isteğidir. Bundan sonra 26. Maddede hakimlerin ve mahkeme çalışanlarının refah düzeylerinin iyileştirilmesi konusuna yer verilmektedir. DP, ayrıca adalet mekanizmasının hızlı işlemesini sağlamayı vaat etmektedir. HüP Programı ise yargı, yargı bağımsızlığı ve yargısal denetim konusuna 14. Maddede yer vermiştir. İki partinin yargı bağımsızlığı konusundaki anlayışları parti programlarında çok farklı değildir. HüP Programında bir yenilik olarak DP icraatına tepki olduğu söylenebilecek olan **idari tasarrufların yargı denetimine** alınması isteği dikkat çekmektedir. DP Programında ise idarenin yargısal denetimine ilişkin bir ilkeye yer verilmemiştir. HüP Programında bundan sonra hukuk devleti, yargı bağımsızlığı, hakim güvencesi kavramları kullanılmakta ve **Yüksek Hâkimlik Şûrası** kurulması isteği belirtilmektedir. HüP, bu sayılan hususların Anayasada yer almasını önermektedir. HüP'nin 18. Maddede yer verdiği diğer bir husus, **basın suçlarında jüri sisteminin** kurulması isteğidir. HüP'nin kuruluşunda basın özgürlüğü tartışmalarının etkisi bilindiğinden basın suçları konusundaki hassasiyeti de dikkat çekmektedir.

İdarenin Tarafsızlığı

DP'nin kuruluşundan ve çok partili siyasi mücadelenin başlamasından sonra Türkiye'de en çok tartışma konusu olan hususlardan birisi **idarenin tarafsızlığı** konusu idi. Tek parti yönetimine göre oluşmuş idari alışkanlıklar çok partili hayatta sorunlara yol açmış, yaşanan gerginliklerin giderilmesi hedefi 12 Temmuz Beyannamesi'nde de yer almıştı. 1950'li yılların ortasına gelindiğinde bu defa DP'nin çoğunlukçu idare anlayışına karşı muhalefet cephesinden benzer tepkiler gelmeye başlamıştır. HüP, Programı'nın 19. Maddesinde yalnızca kanunun emrinde ve vatandaşın hizmetinde çalışan tarafsız bir idarenin kurulmasının ülkenin çözülmesi gereken önemli sorunlarından birisi olarak görüldüğü ifade edilmektedir. Muhalefetin şikayetine konu olan iktidar icraatlarından birisi günlük gazetelerden birisinde "C.H.P. toplantılarına Vilâyet izin vermedi" şeklinde haber yapılmıştır (**Akşam**, 23.07.1955). Yürütme organı içinde yer alan idarenin tarafsızlığı ve kanuni idarenin kurulmasının hukuk devletinin gereklerinden birisi olduğu bilinmektedir (Atar, 2017:114). HüP Programının ilgili maddesinde bütün devlet hizmetlerinin,

vatandaşların eşit olarak yararlanmasına arz edilmesi, buna uymayanların **cezalandırılması** istenmektedir.

DP Programının 19. maddesinde iyi bir idarenin özelliklerinden söz edilirken bunun başta gelen gayesinin her şeyden önce vatandaşa güven vermek olduğu belirtilerek **bürokratik zihniyet ve usullerin** terk edilmesi üzerinde durulmaktadır. HüP ise **idarenin tarafsızlığı** ve vatandaşın devlet hizmetinden **eşit yararlanma** hakkını öne çıkarmaktadır. Her iki parti, yaşanılan dönemin sorunlarını öne çıkaran bir yaklaşıma sahiptir.

HüP, Programda kamu personeli ve idare teşkilatı başlıklarını **daha ayrıntılı** olarak ele almakta ve önerilerde bulunmaktadır. İyi **yetişmiş idari personel, liyakate ve ehliyete** önem veren bir memur seçim usulü, yenilenmiş bir idare teşkilatı, merkeziyetçilikten uzaklaştırılmış bir kamu hizmet teşkilatı önerileri dikkat çekmektedir. HüP Programında idarenin ıslahı ve geliştirilmesine daha ayrıntılı yer vermiş olmakla birlikte iki partinin idarenin tarafsızlığı ile ilgili görüşleri çok farklı değildir. HüP'nin idarenin yargısal denetimini istemesine önemli bir fark olarak yukarıda değinilmişti.

HüP, Programında, **Siyasi Rejim Meseleleri** başlığı ile, önemsediği ülke içi siyasal sorunları ve çözüm önerilerini sıralamıştır. Bunların başında anayasa konusu gelmektedir.

Anayasa

DP kurucuları, CHP üyesi iken hazırladıkları 7 Haziran 1945 tarihli Dörtlü Takrir'de 1924 Anayasası'nın demokratik niteliğe sahip olduğunu, çeşitli sebeplerle iktidarın bunu tam uygulamadığını, artık savaş şartları bittiğine ve diğer şartlar uygun olduğuna göre kişiye Anayasa'da yazılı olan hak ve hürriyetlerin tanınmasını teklif ediyorlardı (Karpat, 2017:233). Takrir'de Anayasa'nın değiştirilmesi isteği yoktu. Bu nedenle olmalı ki parti programlarında 1924 Anayasası'nın değiştirilmesi ile ilgili açık hükümlere yer verilmemiştir. Sonraki yıllarda, kamuoyunda Anayasa'nın çok partili hayatın gerektirdiği şekilde değiştirilmemesi hep eleştiri konusu olmuştur. HüP ise programında Siyasi Rejim Meseleleri başlığı altında "anayasa" konusunu bir başlık olarak ele almış ve bunun değiştirilmesini istemiştir. HüP, Programının 3. Maddesinde 1924 Anayasası'nı kastederek bunun, demokratik bir cemiyetin gerektirdiği toplumsal ve hukuki kurumları güvence altına alması, ayrıca anayasanın fert haklarını daha iyi koruyacak şekilde değiştirilmesi gerektiği belirtmektedir.

Anayasa Mahkemesi

DP Programında anayasa yargısı ve Anayasa Mahkemesi ile ilgili herhangi bir hususa yer verilmemiştir. HüP ise, siyasi rejim meselelerinin çözümüne dair olarak bir anayasa yargısı getirilmesini ve Anayasa Mahkemesi kurulmasını önermektedir. Programda, Anayasa Mahkemesi'nin kanunların Anayasa'ya uygunluk denetimi yanında seçim yargısı, uyuşmazlık yargısı, siyasi partilerin yargısal denetimi gibi görevleri de olması istenmektedir.

Üniversiteler

DP Programında 38. Maddede yer verilen üniversite özerkliği konusu HüP Programı'nın 9. Maddesinde ele alınmıştır. Her iki partinin üniversitelerin özerkliği ve geliştirilmesi ile ilgili düzenlemeleri birbirine benzerlik arz etmektedir. HüP Programı'nda dikkat çeken bir farklılık idari ve ilmi özerkliğin yanında mali özerkliğin de sayılması ve üniversite özerkliği konusunun Anayasa'ya girmesi isteğidir.

Basın

DP Programında basın kuruluşları ile ilgili de bir maddeye rastlanmamaktadır. Hürriyet Partisi ise, DP iktidarındaki şikayet konularının başında yer alan basın özgürlüğü konusuna "Basın Rejimi" başlığı ile Programında bir yer ayırmıştır. Basınla ilgili madde Programda şöyle yer almıştır:

> Madde 10: "Basın, her türlü tesir ve tazyikin dışında olmalıdır. Basının idarî mercilerle münasebetlerinde hür basın teşekkülleri muhatap tutulmalıdır".

Basın konusu HüP için ayrı bir öneme sahiptir. Zira, HüP, genel ifade özgürlüğü yanında, basın mensuplarının ispat hakkı mücadelesini de desteklemiştir. DP iktidarı, basın mensuplarının bakanlar ve bürokratlar hakkında ileri sürdüğü yolsuzluk ve benzeri iddialara karşı kendileri hakkında açılan hakaret davalarında iddialarını ispat etmelerini engelliyordu. DP içinde ispat hakkını savunan 19 milletvekili DP'den çıkarıldı ya da istifa etti (Bila, 1987:223). İşte HüP, "**ispat hakkı**"nı savunan ve DP'den kopan bu milletvekillerince 1955 yılı sonunda kurulmuştur (Akşin, 2002:216).

HüP Programı'nda radyo televizyonun önemi belirtilmekte ama bunların özel işletmeye bırakılamayacağı, eğitici görevini görebilmesi için özerk bir kamu kuruluşu olması gerektiği ifade edilmektedir.

Din ve Laiklik

Her iki partinin din ve laiklik konularına yaklaşımı ferdî hak ve hürriyetlerden olan din ve inanç özgürlüğünü ilgilendirdiği için önemlidir. İki partinin konuya yaklaşımı benzeşmektedir. DP, Programının 14. Maddesinde din konusunu ele almakta ve lâyikliği, devletin din ile hiç bir ilgisi bulunmaması, hiç bir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde etkili olmaması anlamında anladığını ifade etmektedir. Din hürriyetini ise insanlığın mukaddes haklarından tanıdığını belirtmektedir. DP, dinin, siyasette kullanılmasına karşı olduğunu belirtmenin yanında dinin başka dinler aleyhine propaganda vasıtası yapılarak yurttaşlar arasındaki sevgi ve dayanışmayı bozmasına da karşıdır. Madde şöyledir:

> Madde 14: "Partimiz, lâyikliği, devletin din ile hiç bir ilgisi bulunmaması ve hiç bir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi, insanlığın mukaddes haklarından tanır.
>
> Dinin siyaset olarak kullanılmasına, devlet işlerine karıştırılmasına, başka dinler aleyhine propaganda vasıtası yapılarak yurddaşlar arasındaki sevgi ve tesanüdü bozmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine asla müsamaha olunmamalıdır".

HüP de, Programında DİN İŞLERİ başlığına yer vermektedir. Din ile devlet ve siyaset ilişkisi konusunda DP ile hemen hemen aynı ifadelere yer verilmiştir. Farklı olarak HüP, dinî teşkilat ve dinî öğretimin iyileştirilmesine özel bir önem vereceğini ifade etmektedir. Maddede yer alan "…nıüsbet bilgilerle mücehhez yüksek ilmî ve ahlâkî vasıflara sahip din adamları.." yetiştirmek hedefi dikkat çekmektedir. HüP Programındaki ilgili maddeler şöyledir:

> Madde 31 –"Lâikliği din ve devlet işlerinin birbirinden kesin olarak ayrılması mânasında anlıyoruz. Dinî siyasî tesir ve tahavvüllerin ve her türlü istismarcı

düşünce ve cereyanların üstünde tutmak başlıca prensipimiz olacaktır. Din serbestisini vicdan hürriyetinin tabiî bir icabı sayarız.

Madde 32—Dinî teşkilâtın idaresinde ve dinî öğretimde mütehassıslardan müteşekkil bir heyet tarafından hazırlanacak bir programı derhal tatbik mevkiine koymak kararındayız. Din âlimlerini ve din adamlarım yetiştirecek müesseseleri islâh edici tedbirlerimiz bu programda yer alacaktır.

Dinî müesseselerde halkımızı irşada ve ona rehberlik etmeğe muktedir, müsbet bilgilerle mücehhez yüksek ilmî ve ahlâkî vasıflara sahip din adamları yetiştirmek esaslı hedefimiz olacaktır.

Mabetlerin, kutsiyetleriyle mütenasip şekilde, muhafaza, idame ve imarının sağlanmasını, dini adamlarının esaslı şekilde terfihi ve istikballerinin teminat altına alınmasını en kısa zamanda halli zaruri bir mesele telâkki ediyoruz".

SONUÇ

DP ile Hürriyet Partilerinin kuruluşları arasında yaklaşık 9 yıl zaman farkı vardır. DP, 25 yıllık bir tek parti iktidarına karşı demokrasi ve hürriyet söylemiyle 1946'da kurulmuştu. HüP ise 1955'te DP'nin muhalefete ve basın özgürlüğüne karşı hoşgörüsüz olarak kabul ettiği uygulamalarına karşı kurulmuştur. Her iki parti de kuruldukları dönemin koşullarına, yaşanan siyasal olaylar karşısında duyulan ihtiyaca göre ve bunların etkisiyle parti programlarını yazmışlardır.

DP, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde, ülkenin hürriyet yokluğu yanında ekonomik sıkıntılarla da mücadele ettiği bir dönemde kurulduğu için vatandaşın yönetime katılması, iktisadî hayatın canlanması, milli iradenin siyasette ve her alanda etkili olması vaatlerini öne çıkarmıştır.

Hürriyet Partisi ise çok partili siyasal hayatın hemen hemen yerleştiği, ülkenin ekonomik olarak önemli bir yükselme kaydettiği, köylü nüfusun ezici çoğunlukta olduğu bir toplum yapısından kentli topluma doğru gidilen bir dönemde kurulmuştur. Dolayısıyla ekonomik vaatlerden ve halkın yönetimde sesinin duyulması taleplerinden ziyade kentli toplumun talepleri olan birey hakları, hürriyetler, daha fazla demokrasi vaatlerini öne çıkarmıştır. HüP'nin demokrasi anlayışında müzakere, münakaşa ve murakabe serbestliğinin daha belirgin bir yer tutmasını da böyle anlamlandırmak gerekir. Dolayısıyla Hürriyet Partisi'nin DP'ye göre daha liberal bir ideolojik çizgide olduğu görülmektedir.

Hürriyet Partisi'nin DP icraatlarına demokrasi ve özgürlük söylemleriyle tepki göstererek ortaya çıkması Türkiye'nin daha ileri demokrasiye ulaşmasına katkıda bulunan bir etken olmuştur. Çoğu durumda HüP Programının DP Programındaki demokrasi ideallerinin daha da derinleştirilmesini öngördüğü söylenebilir.

DP'nin iktidara geldiğinde muhalefetteyken dillendirdiği söylemlere aykırı uygulamalarda bulunması ise Türk siyasal hayatında sık görülen bir durumu örneklendirmektedir. Türkiye'de siyasi kadrolar muhalefetteyken farklı, iktidardayken farklı davranabilmektedirler. Muhalefetteyken iktidar baskısına karşı hak ve özgürlükleri savunan siyasi kadrolar iktidara geldiklerinde kendileri muhalefetin hak ve özgürlüklerini sınırlandırma yoluna kolayca gidebilmektedirler. Bu durum, 2. Meşrutiyette İttihat ve Terakki iktidarında, 1950'lerde DP iktidarında ve sonraki yıllarda çok defa yaşanmıştır.

KAYNAKLAR

Akşin, Sina, "Siyasal Tarih (1950-1960)", iç. **Türkiye Tarihi-Çağdaş Türkiye, 1908-1980**, Cilt 4, Yay. Yön. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 2002.

Albayrak, Mustafa, "Hürriyet Partisi'nin Türk Siyasî Tarihindeki Yeri Ve Önemi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi** Cilt : XXIV/Temmuz 2008/Sayı: 71, ss. 341-379.

Atar, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, 11. Baskı, Ankara, 2017.

Bila, Hikmet, **CHP**, Milliyet Yayınları, 2. Baskı, İstanbul(?), 1987.

Çavdar, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950**, İmge Kitabevi Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2013.

Demokrat Parti Programı (1946), https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/917.

Eroğul, Cem, **Demokrat Parti,** Yordam Kitap, İstanbul, 2014.

Hürriyet Partisi ana nizamnamesi ve programı 1956, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/discover.

Karpat, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2017.

Soysal, Mümtaz, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, 9. Baskı, İstanbul, 1992.

Akis, 27.08.1955.

Akşam, 23.07.1955, 18.08.1955, 22.08.1955.

Vatan, 8 Ocak 1946.

Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Döneminde 1948 Tarihli Gazeteciler Beyannamesi ve Yansımaları

Assoc. Prof. Dr. Ali ÇİFTÇİ[111]

Özet

Türkiye, 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükun Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte otoriter tek parti rejimine girmiş, siyasal ve toplumsal hayat büyük bir denetim altına sokulmuştu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iç ve dış bir çok sebebe dayalı olarak çok partili siyasal sisteme geçmeye karar veren Türkiye'de yavaş yavaş liberal eksenli hareketler ortaya çıkmaya başlamıştır. Liberal içerikli hareketlerin bazıları yürürlükteki 1924 Anayasası'nın çok partili hayatın gereklerine ve özgürlüklerin genişletilmesi amacına uygun olarak değiştirilmesini de gündeme getirmişlerdir.

Bu çalışmada, Anayasa değişikliği yapılarak kuvvetler ayrılığına geçilmesini isteyen 1948 tarihli Gazeteciler Beyannamesi ve etkileri üzerinde durulacaktır.

23 Aralık 1948 tarihli Gazeteciler Beyannamesi, Türk Gazeteciler Birliği Başkanı ve aynı zamanda CHP Meclis Grubu Başkan Vekili olan Hüseyin Cahid Yalçın öncülüğünde İstanbul gazetelerinin temsilcilerince hazırlanarak dönemin üst düzey devlet yetkililerine, muhalefet partilerine ve bazı üniversite rektörlerine gönderilmiştir.

Beyanname'de imzacılar, özetle çok partili düzene geçilirken denetlenebilir, daha demokratik ve istikrarlı bir düzenin tesisinde kuvvetler ayrılığının önemine değinmekte ve kendilerinin böyle bir Anayasa değişikliğine taraftar olduklarını, destek vereceklerini beyan etmektedirler. Dönemin basınındaki tartışmalardan anlaşıldığı kadarıyla kuvvetler ayrılığı kavramı, yasama organının iki kanatlı hale getirilmesi, yürütmeyi temsil eden Devlet Başkanının yetkilerinin de arttırılması şeklinde anlaşılmaktadır.

Gazetecilerin istekleri yerine gelmemiştir. Oysa çok partili hayata geçilirken Anayasa'da uyum değişikliklerinin yapılması durumunda 1946-1950 arasındaki siyasal gerginlikler ve hatta 27 Mayıs 1960 Darbesi yaşanmayabilirdi.

Gazeteciler Beyannamesi basında ve kamuoyunda belli bir ölçüde haber olmuş ve tartışılmıştır. Ancak beklenen desteği bulamamıştır. Her şeyden önce teklifi ortaya atan Hüseyin Cahit Yalçın'ın iktidardaki partisi CHP'den sıcak karşılık bulmamış ve Anayasa'da değişiklik yapma yoluna gidilmemiştir. Kamuoyunda çok yankı bulmama sebebi, teklifin iktidar partisine yakın bir gazetecinin öncülüğünde gündeme gelmesi de olabilir.

Anahtar Kelimeler: Demokratikleşme, kuvvetler ayrılığı, çok partili hayat, Gazeteciler Beyannamesi

The Declaration and Reflections of the 1948 Journalists in the Period of Transition to Multi-Party Politics

[111] Gümüşhane Üniversitesi, İİBF-SBKY.

Abstract

Law on the maintenance order, entered the 4 March 1925, launched party authoritarian regime in Turkey and this situation was allowed to take control of a major political and social life. After the Second World War, decided to move towards multi-party political system based on internal and external many reasons slowly it began to emerge in Turkey liberal axis movements. Some of the liberal movements have also brought about the amendment of the current 1924 Constitution in line with the requirements of multiparty life and the purpose of expanding freedoms.

This study will focus on the 1948 Declaration of Journalists and their effects, which would require a constitutional amendment and a separation of powers.

The Declaration of Journalists dated 23 December 1948 was prepared by the representatives of Istanbul newspapers under the leadership of Hüseyin Cahid Yalçın, President of the Turkish Journalists' Union and also Deputy Chairman of the CHP Parliamentary Group, and sent to senior government officials, opposition parties and some university rectors.

In the Declaration, the signatories refer briefly to the importance of the separation of powers in establishing a more democratic and stable order, which can be supervised when transitioning to a multi-party system and that they favor and support such a constitutional amendment. As understood from the discussions in the press of the period, the concept of separation of powers is understood as making the legislature bi-winged and increasing the powers of the President representing the executive.

Journalists' requests were not fulfilled. However, the political tension between 1946-1950 and even the coup of May 27, 1960 could not have been experienced if the constitutional amendments were made during the transition to multi-party life.

The Journalists' Declaration has been reported and discussed to a certain extent in the press and the public. However, he could not find the expected support. First of all, Hüseyin Cahit Yalçın, who proposed the proposal, did not find a warm response from the ruling party CHP and no changes were made in the Constitution. The reason for the lack of public resonance may be that the proposal came under the leadership of a journalist close to the ruling party.

Keywords: Democratization, separation of powers, multi-party life, Journalists Declaration

GİRİŞ

Türkiye, 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükun Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte otoriter tek parti rejimine girmişti. Aynı dönemde İstiklal Mahkemeleri'nin Kurtuluş Savaşı'ndaki misyonundan farklı olarak iç siyasette devrim mahkemeleri niteliği kazandırılarak devreye konulmasıyla birlikte siyasal ve toplumsal hayat büyük bir denetim altına sokulmuştu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iç ve dış birçok sebebe dayalı olarak çok partili siyasal sisteme geçmeye karar veren Türkiye'de yavaş yavaş liberal eksenli hareketler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu ortamda 1924 Anayasası'nın çok partili hayata uygun olarak değiştirilmesi tartışmaları da başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de sesini duyurmaya başlayan liberal, özgürlükçü hareketler arasında 1946 tarihli İnsan Hakları Cemiyeti girişimi, 1947 yılında kurulan ve Ali Fuat Başgil'in başkanlığını yaptığı Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti (http://www.hurfikirler.com/hur-fikirler-mecmuasi) ile bunun yayın organı olarak 2.5 yıl kadar yayın hayatında kalan Hür Fikirler Dergisi, 1948 tarihli İktisat Kongresi ve 1948 tarihli Gazeteciler Beyannamesi sayılabilir.

Gazeteciler Beyannamesi, Türk Gazeteciler Birliği Başkanı ve aynı zamanda CHP Meclis Grubu Başkan Vekili olan Hüseyin Cahid Yalçın ve İstanbul gazetelerinin temsilcilerince hazırlanarak dönemin Cumhurbaşkanı, TBMM Başkanı, Başbakan, CHP Genel Başkan Vekili, Demokrat Parti Genel Başkanı, Millet Partisi Genel Başkanı ile bazı üniversite rektörlerine gönderilen bir deklarasyondur. 23 Aralık 1948 tarihli Deklarasyon, Anayasa'nın kuvvetler ayrılığını sağlayacak şekilde değiştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Deklarasyon her ne kadar iktidar partisine mensup bir gazetecinin öncülüğü ile yayımlanmış olsa da Türkiye'nin demokratikleşmesinde bir meslek kuruluşunun insiyatifi ile başlatılan bir sivil toplum girişimi olarak görülmelidir.

Bu çalışmada Gazeteciler Beyannamesi ve etkileri üzerinde durulacaktır. Çok partili demokratik hayata alışmaya çalışan Türkiye'de bir meslek kuruluşu olan Gazeteciler Birliği öncülüğündeki adımın ne gibi siyasi etkileri ve sonuçları olduğunu ortaya koymak Türk siyasal hayatının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

DÖNEMİN BAZI HÜRRİYETÇİ AKIMLARI

1940'lı yılların sonunda hürriyetçi temaları işleyen akımlardan birisi **Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'dir (HFYC)**. Cemiyet, 1 Ekim 1947'de Ali Fuad Başgil ve Ahmet Emin Yalman öncülüğünde kurulmuştur (Dursun, 2017:221). Başgil Cemiyetin başkanı olmuştur. Ali Fuad Başgil birçok gazete ve dergide yayınlanan yazılarında hürriyet, insan hakları ve anayasa sorunları ile ilgilenmekte ve tek başına önemli bir "demokrat muhalefet" sergilemekteydi (Birinci, 2017:181).

HFYC, aktif olarak iki buçuk yıl çalışmıştır (Çiçek-Önalp, 2017:2968). Adı geçen Cemiyet, liberal çizgideki fikirlerini geniş kesimlere duyurabilmek amacıyla Kasım 1948'den başlayarak **Hür Fikirler** adıyla bir de dergi çıkarmış ve dergi 11 sayı yayımlamıştır. Ayrıca günlük **Vatan** gazetesi Cemiyetin bir nevi yayın organı gibi ona destek vermiştir.

HFYC, kuruluş amacını ve ana davasını kamuoyuna bir Beyanname ile duyurmuştur. Beyanname, **Hür Fikirler** mecmuasının Kasım 1948 tarihli ilk sayısında yayımlanmıştır. HFYC'nin Dünyaya bakışını ortaya koyan Beyanname'deki şu ifadeler bu konuda bir fikir vermektedir:

> "…Devrin totaliter rejim istidatları ve propaganda hücumları karşısında iyi niyetli insanların birleşmesi ve hak, hürriyet müdafaası uğrunda tek bir fikir cephesi teşkil etmesi bugün artık medenî ve insanî bir vazife olmuştur. İşte "Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti" bu vazifeyi yerine getirmek isteyen vatandaşlara bir hizmet kadrosu ve bir faaliyet muhiti olmak üzere kurulmuştur…." (Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Beyannamesi, İstanbul, 1947).

Hür Fikirler Dergisi'nde üzerinde yoğunlaşma sağlanan temalar hürriyet, demokrasi, doğal düzen ekonomisi, çift meclislilik gibi kavram ve konulardır. Dergide yayımlanan yazılarda totaliter ve diktatörlük düzenlerinin kötülükleri, hür demokratik düzenin üstünlüğü üzerinde çokça durulmaktadır. Başgil ve Yalman'ın dışında derginin

kuruluşuna ve özellikle yayımlanan yazılarıyla derginin amaçlarına destek veren çok sayıda yerli ve yabancı düşünce insanı dikkat çekmektedir. Bunlar arasında Adnan Adıvar, Osman Fethi Okyar, Burhan Apaydın, Kemal Cündübeyoğlu, İhsan Yurdoğlu, Halide Edip Adıvar, İsmet Alkan, Feyzi Necmeddin Feyzioğlu, Walter Lippmann, Max Salvadori, Albert Einstein, Jean Lequiller de bulunmaktadır (Çiçek-Önalp, 2017:2968).

HFYC, toplumda görülen hürriyet ve hak ihlallerine karşı duyarlı davranmış, kamuoyu oluşturmaya çalışmış ve konferanslar düzenlemiş, beyannameler yayımlamıştır.

HFYC, Ali Fuat Başgil ile Ahmet Emin Yalman'ın din ve laiklik konularında ortaya çıkan anlaşmazlıklarından dolayı Başgil'in Nisan 1950'de istifasından sonra fiili olarak son bulmuştur (Birinci, 2017:196, 197). 1950 seçimlerinde çok sayıda HFYC'li DP'den milletvekili seçilerek TBMM'ye girmiştir.

1940'larda bir başka hürriyetçi gelişme olarak BM girişimleri çerçevesinde resmi düzeyde bir insan hakları oluşumunun kurulması sayılabilir. Ankara'da 17 Ekim 1946'da CHP'li Nihat Erim başkanlığında **Birleşmiş Milletler İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Türk Grubu** adıyla bir grup kurulmuştur (Aydın, 2017:86). Bu kuruluş, Birleşmiş Milletlerin insan hakları alanında faaliyet gösteren kuruluşların teşekkülü için yaptığı tavsiyeler üzerine iktidar partisi CHP insiyatifi ile kurulmuştur.

Cemiyet resmi bir teşekkül olarak görülmekle birlikte muvazaalı da olsa insan hakları kavramının ülke gündemine girmesi açısından önemsenmelidir. Zira bu girişimden bir süre sonra İstanbul'da bağımsız olmak üzere başka bir insan hakları kuruluşu kurulmuştur. Bu, kurucu Genel Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak olan, aralarında Tevfik Rüştü Aras, Cami Baykut, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel gibi isimlerin de bulunduğu kişilerce 17 Ekim 1946'da kurulan **İnsan Haklarını Koruma Cemiyeti**'dir (Aydın, 2017:88).

1940'lı yıllarda bir başka liberal girişim 1948 yılında düzenlenen İktisat Kongresi'dir. 1923'te Cumhuriyetin kurucu kadrolarınca düzenlenen ve devletçi ekonomi politikalarına yönelen İzmir İktisat Kongresi'nden farklı olarak özel teşebbüsün, daha açığı İstanbul sermayesinin öncülüğünde 22-27 Kasım 1948'de düzenlenen **Türkiye İktisat Kongresi** liberal çizgide kararlar almış ve devletin ekonomiden elini çekmesini istemiştir. İstanbul Tüccar Derneği'nin tertiplediği Kongre, özel sektör ağırlıklı, piyasa hedefli liberal devletçiliğin teorik ve pratik meselelerini tartışmış ve bir program önerisi ortaya koymuştur (Erten, **Dünya**, 2013).

Gazeteciler Beyannamesi

Türkiye'nin Dünya'daki eğilimlere paralel olarak hürriyetçi bir düzene doğru yönelişinde 1948 yılındaki Gazeteciler Beyannamesi de anılması gereken bir yer tutmaktadır. Çok partili siyasal hayata geçme sancılarının yaşandığı bu süreçte çok sayıda sivil ve siyasal oluşum içinde basın mensupları da bazı girişimlerde bulunmuşlardır. 23 Aralık 1948 tarihinde İstanbul gazetelerinin temsilcileri bir beyanname yayımlayarak **anayasa değişikliği** önerisinde bulunmuşlardır. CHP Meclis Grubu Başkan Vekili Hüseyin Cahit Yalçın'ın öncülük ettiği Beyanname'de, Anayasa'da bir değişiklik yapılarak **kuvvetler ayrılığı** ilkesine geçilmesi isteniyordu.

Beyanname'nin hazırlanmasına öncülük eden Hüseyin Cahit Yalçın (1875-1957) Türk siyasal hayatında ve basında güçlü kalemiyle ve üslubuyla etkili olmuş bir isimdir. **Servet-i Fünun** dergisinde edebi ve fikri yazılarıyla şöhret olduktan sonra hayatının ileriki dönemlerinde siyasi ve fikri hamleler yapmıştır (Ülken, 2013:185). Siyasi yazılarında keskin

üslubundan dolayı çoğu dönemde iktidarlarla zıtlaşmalar yaşamıştır. Gazeteci kimliği ile entelektüel ve siyasetçi kimliğini birleştiren H. C. Yalçın, saltanat, meşrutiyet ve cumhuriyet dönemlerinde faal olmuş liberal, laik ve Batıcı bir siyasal karakterdir. Baskıcı yönetim uyguladığı gerekçesiyle 2. Abdülhamit'e muhalefet eden İttihat ve Terakki'nin listesinden 1908'de milletvekili seçilmiştir. Yalçın, 2. Meşrutiyetin ilanından hemen sonra Tevfik Fikret ve Hüseyin Kazım'la beraber **Tanin** gazetesini çıkarmıştır (Yüksel, 2017:3). **Tanin**, o dönemde İT'nin yayın organı olarak tanınmış ve faaliyette bulunmuştur.

1913'te İT yönetimi baskıcılığa kayınca Yalçın da İT'yi eleştirmeye başlamıştır. Bu dönemde Sultan Abdülhamit'e yaptığı ağır eleştirilerden dolayı ne kadar çok yanıldığını itiraf etmiştir (Çevik, 2006: 62). Cumhuriyet'in ilanının kamuoyunda tartışılmadan ve aceleyle yapılmasına getirdiği eleştirilerle ve liberal çıkışlarıyla da dikkati çekmiştir. Bundan dolayı muhalif olarak algılanmaya başlayan Yalçın'a, **Nutuk**'ta da M. Kemal Paşa tarafından adını vermeden tepki gösterilmiştir. M. Kemal Paşa, Yalçın'ın 'cumhuriyetçiyim' dediği halde önce cumhuriyetin ilanını kutlamadan, bunu halka sevdirmeye çalışmadan cumhuriyetin ilanı tarzını sorun yapmasını, cumhuriyetin kadrini ve kıymetini düşürmeye kalkışmasını, cumhuriyet ilanıyla her sorunun halledilmiş olduğu zannını gündeme getirmesini eleştirmiştir (Atatürk, 1989:1086).

İktidarlarla ilişkileri genelde sorunlu olan Hüseyin Cahit, cumhuriyet döneminde de fikirlerinden dolayı defalarca yargılanmış, cezaevinde yatmıştır. Kendisi liberal çizgideki fikrî mücadelesini 1930'larda da sürdürmüş, gazete yazarlığının yanında 1933'te çıkarmaya başladığı **Fikir Hareketleri** adlı dergi ile liberal düşüncenin, bireyciliğin ve demokrasinin savunuculuğunu yapmıştır (Ertan, 2010:45). Yalçın'ın CHP ile ilişkileri Atatürk'ün ölümünden sonra İnönü'nün eski küskünleri rejimle barıştırma girişimi çerçevesinde 1939'da düzelmiştir. Bu dönemde devrimleri ve CHP politikalarını savunmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan soğuk savaşta SSCB ve Komünizm karşıtı yazılarıyla dikkat çeken Yalçın 4 Aralık 1945 tarihinde **Tanin**'de yazdığı "Kalkın Ey Ehl-i Vatan" başlıklı yazı ile CHP'li gençleri tahrik etmiş ve sol çizgide yayın yapmakla birlikte filizlenmekte olan CHP içi demokrat muhalefeti de destekleyen **TAN** Gazetesi'ne baskın düzenlemelerine yol açmıştır. Çok partili dönemde DP'ye muhalif olan Yalçın, DP iktidarı zamanında da yazdığı bazı yazılardan dolayı bir süre hapis cezası çekmiştir. H. Cahit Yalçın, 1948'de CHP Meclis Grubu Başkan Vekili olarak Gazeteciler Beyannamesi'nin hazırlanmasına öncülük etmiştir.

Gazeteciler Beyannamesi, 23 Aralık 1948 tarihli **Cumhuriyet'**te "Anayasanın tadili ve İstanbul gazetecileri" başlığı ile haber yapılmıştır (**Cumhuriyet**, 23.12.1948).

Haberde, CHP Grubunda yapılan münakaşalar üzerine anayasanın tadili konusunda düşüncelerini teati etmek üzere İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nde bir araya gelen İstanbul gazeteleri temsilcilerinin müşterek bir kanaate vararak bir deklarasyon imzaladıkları belirtilmektedir. Deklarasyonun Cumhurbaşkanı, TBMM Başkanı, Başbakan, CHP Genel Başkan Vekiline, Demokrat Parti Başkanına, Millet Partisi Başkanına, bazı üniversite rektörlerine gönderildiği ifade edilmektedir.

Beyanname'de, gazeteciler İstanbul gazetelerinin mümessilleri olarak;

> "…yurdumuzdaki demokratik inkişafın ve kurulacak olan müteaddit partili rejimin, milli birliği bozmayacak, murakabeyi en iyi tarzda işletecek, vatandaşlara demokratik hayatın istikrarlı nizamını temin edecek, kuvvetlerin ayrılığı esasına dayanan bir anayasa tadiline taraftar olduğumuzu; bu fikri partiler ve programlar

fevkinde millî bir dava olarak telakki ettiğimizi ve bu davanın tahakkuku için elimizden gelen her türlü müzahereti esirgemiyeceğimizi beyan ederiz…"

ifadelerini kullanmaktadırlar. Beyanname'nin devamında gazeteciler;

"…Kuvvetlerin tefriki esasına dayana bir sistemin yurdumuzda yerleşmesi uğrunda sarfedilecek gayretleri, aynı zamanda bizi içinde bulunduğumuz siyasi çıkmazdan da kurtaracak bir çare olarak telakki eder, hiçbir tefrik yapmaksızın iktidar ve muhalefetteki partilerin bu yoldaki çalışmalarını neşriyatımız ile destekliyeceğimizi ilan etmeyi şerefli bir vazife biliriz..."

demektedirler. Ardından bu kanaatlerini bildirdikleri devlet organlarını ve kurumlarını saymaktadırlar. Beyanname'nin sonunda imzacı gazetecilerin isimleri yer almaktadır (**Cumhuriyet**, 23.12.1948).

Beyanname'yi imzalayanlar, özetle çok partili düzene geçilirken denetimi en iyi tarzda işletecek, vatandaşlara demokratik hayatın istikrarlı düzenini temin edecek, kuvvetler ayrılığı esasına dayanan bir Anayasa değişikliğine taraftar olduklarını beyan etmektedirler. Gazeteciler, bu konuyu partiler üstü bir milli dava olarak gördüklerini ve bu yöndeki gayretlere her türlü desteği vermeye hazır olduklarını da ifade etmektedirler. Çağrılarını hem iktidar hem de muhalefet partilerine yönelten gazeteciler, kuvvetler ayrılığına dayanan düzenin, içinde bulunulan siyasi çıkmaza da çare olacağını telakki ettiklerini ifade etmektedirler.

BEYANNAME'YE TEPKİLER

İnönü'nün Tepkisi

Cumhurbaşkanı İnönü'nün Beyanname'ye nasıl bir tepki gösterdiğine ilişkin olarak dönemin günlük gazetelerinde, İnönü'nün hatıralarında ve günlüklerinde bir bilgiye rastlanamamıştır. CHP Genel Başkan Vekili Hilmi Uran'ın hatıralarına bakılırsa İnönü gazetecilerin teşebbüsünden memnun olmuş ve yanındakilere bunun kendisinin öteden beri takip ettiği bir iş olduğunu ifade etmiştir (Uran, 2008: 416). Ancak kaynaklarda İnönü'nün bu teşebbüse güçlü destek verdiğine dair bir bilgi yoktur. Eğer İnönü, kuvvetler ayrılığı yönünde bir anayasa değişikliğine taraftar idiyse gazetecilerin girişimine açık destek vermemesi, onun parti içindeki dengeleri gözeterek hareket etmesiyle açıklanabilir. Uran hatıralarında, demokrasi rejimini teminat altına alacak bir anayasa değişikliği konusunun CHP'de o sıralarda çokça tartışıldığını ama İnönü'nün buna taraftar olmayıp 1950 seçimlerinden sonraya bıraktığını kaydetmektedir (Uran, 2008:420). Anlaşılan o ki, İnönü 1950 seçimlerini kazanacaklarını düşünüyordu ve belki de partide demokrasi yanlılarının daha güçlü olduğu şartlarda anayasa değişikliğine gitmek istiyordu.

Siyasi Partilerin Tepkileri

Hem CHP'li hem de gazeteci kimliği bulunan H. Cahit Yalçın'ın öncülüğünde yayımlanmış olan Gazeteciler Beyannamesi'ne Yalçın'ın da partisi olan iktidar partisi CHP kurumsal olarak sıcak yaklaşmamıştır.

O sırada CHP'nin İnönü'den sonra en yetkili ismi olan Genel Başkan Vekili Hilmi Uran CHP adına, kendisine de gönderilen gazetecilerin bildirisine cevaben İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Başkanlığı'na gönderdiği yazıda özetle "…demokrasimizi tekamüle götürecek her mütalea ve gayretin memleket hayrına olacağını tabii bulur ve saygılarımı sunarım" ifadelerini kullanmıştır (**Cumhuriyet**, 24.12.1948). Uran, gazete temsilcilerinin çağrısına verdiği bu kısa cevapla partisinin söz konusu girişime isteksiz olduğu izlenimi

uyandırmıştır. Uran hatıralarında da anayasa değişikliği isteyen Beyanname'yi değerlendirirken, Beyanname'de bahsedilen konunun Kurultayın yetki alanına giren bir konu olduğunu düşündükleri için bir angajmana girmeyecek şekilde cevap vermeyi tercih ettiklerini ifade etmektedir (Uran, 2008:415). Uran'ın anlatımı, bunu partide soğuk ve önemsemeyen bir eda ile karşıladıklarını hissettirmektedir (Uran, 2008:414). Partili bir gazeteci olan H. Cahit Yalçın'ın parti yönetiminin bilgisi dışında bu işte yer almasının şaşkınlığını da hissettiren Uran, Yalçın'ın da bu işe, diğer gazetecilerin teşebbüsü olduğu halde işi onlara bırakmış olmamak için karıştığını söylediğini iddia etmektedir (Uran, 2008:416).

Gazeteciler Beyannamesi etrafındaki tartışmaların CHP'de yaşanan parti içi tartışma ve gruplaşmalarla ilişkili bir yönü de bulunmaktadır. CHP içinde, 1946 yılında çok partili hayata geçilmesine sıcak bakmayan, çok partili hayatı içine sindiremeyen ve kamuoyunda müfritler olarak adlandırılan geniş bir kesim vardı. Kendisi de çok partili hayata sıcak bakmayan Recep Peker'in Başbakanlığı döneminde müfritlerin sesi hayli yüksek çıkıyordu. Bunlara karşılık mutedil veya ılımlı denilenler İnönü tarafından desteklenip cesaretlendiriliyordu. Partide farklı fikirleri savunanlar hakkında müfrit-mutedil ifadelerinin kullanılması 1947 yılı Ağustos ayının sonlarında hayli yaygınlaşmıştı (Pektaş, 2003:229). Müfritlerin cesaret aldığı Başbakan Peker 9 Eylül 1947'de istifa edince yerine ılımlı Başbakan Hasan Saka getirilmiştir. Saka, çok partili hayata uygun bir başbakan profili çizmekteydi. Bu gelişmeler CHP'de demokrasi rüzgârlarının etkisi olarak değerlendirilmelidir. Özellikle Haziran 1948'de 2. Hasan Saka Hükümeti kurulduğunda İnönü'nün cesaretlendirdiği mutediller partide biraz daha güçlendiler. Hüseyin Cahit Yalçın'ın Gazeteciler Beyannamesi girişimini de CHP'deki değişimlerden güç alan bir hamle olarak değerlendirmek gerekir. Kaldı ki, Aralık 1948 sonlarındaki Beyanname girişiminden önce Aralık ayı başlarında İstanbul gazetecilerinin bir başka hürriyetçi girişiminde yine H. Cahit Yalçın'ın adı öne çıkmaktadır. İstanbul gazetelerinin temsilcileri, Basın Kanunu'nun yasakçı ve ağır cezai hükümler taşıyan maddeleriyle ilgili olarak Gazeteciler Cemiyeti Başkanı ve CHP milletvekili H. Cahit Yalçın'a şikayetlerini ve taleplerini iletmişlerdir. Yalçın da bu konuda gazetecilerle Hükümet arasında aracılık yapmayı kabul etmiştir (Pektaş, 2003:67). İkinci Dünya Savaşı sonrasında hep gündemde olan Basın Kanunu ancak 1950 yılında yenilenebilmiştir. Dalgalar halindeki değişmeye rağmen CHP'de müfritlerin sayısal çokluğu partinin demokratik hayata intibak etmesini güçleştirmekteydi. Gazeteciler Beyannamesi'nin partide pek destek görmemesi de bununla açıklanabilir.

DP'nin Gazeteciler Beyannamesi'ne cevabını da Genel Başkan Celal Bayar vermiştir. Ancak Bayar, Beyanname'yi imzalayan diğer gazetecilere cevabî yazısını tek tek gönderirken CHP'li olduğundan dolayı olsa gerek ki Hüseyin Cahit'e göndermemiştir. Bayar cevabî yazısında Beyanname'yi çok sıcak karşıladıklarını ortaya koymaktadır. Beyanname'deki isteklerin aynı zamanda millî arzu olduğunu ifade eden Bayar, bu hamlenin ülkenin demokratik inkişafında önemli bir adım olduğunu kaydetmiştir. Ülkedeki tek parti sisteminin kontrolsüz Meclis yoluyla bir zümre hakimiyetine götürdüğünü belirten Bayar, tam bir hürriyet nizamının kurulmasına ve milli iradenin tecellisine engel olmak isteyen geri unsurların tek Meclisin hakimiyetini istediklerini, bu sorunların çözümünün bir anayasa meselesi olduğunu, vatandaşın hak ve hürriyetlerini teminat altına alma ve milli iradenin tam olarak tecellisi ile millet kontrolünün tesisini hedef tutan partilerinin, gazetecilerin bu teşebbüsünü heyecanla karşıladığını kaydetmektedir (Akt.: Uran, 2008:417). Bayar'ın kuvvetler ayrılığı kavramından iki kanatlı meclis yapısını anladığı görülmektedir. İstenen

şey, iki kanatlı bir meclis yapısı içinde Meclis içi denetimdir. DP Lideri, Gazeteciler Beyannamesi'ndeki istekleri partilerinin güttüğü hedeflerle ilişkilendirmiş ve memnuniyetle karşılamıştır.

Gazeteciler Beyannamesi'nin gönderildiği partilerden Millet Partisi Genel Başkanı Hikmet Bayur, 29 Aralık 1948 tarihinde Beyanname'ye cevap vermiştir. Bayur, verdiği cevapta Beyanname'ye ilke olarak sıcak bakmakla birlikte uygulamadaki öncelikler bakımından eleştiriler getirmektedir. Partisinin devlet idaresi hakkındaki düşüncesinin parti programında yazılı olduğunu ifade eden Bayur'un MP adına verdiği cevapta partinin programına göndermede bulunularak kendilerinin, bazı kuru cereyanların kanunlaşmasını önlemek ve daha esaslı incelenmesini sağlamak için halk tarafından seçilen bir âyan meclisini gerekli gördükleri belirtilmiş ve İstanbul basınının talepleri partinin bu isteğinin gerçekleşmesi lehinde bir temayül olarak değerlendirilmiştir. Mevcut düzenin fiili bir diktatörlük olduğunu belirten MP cevabında, H. Cahid Yalçın'ın bir yazısı da anılarak basındaki bazı yazılardan Devlet Başkanının yetkilerinin genişletilmek istendiği izlenimi aldıkları ima edilmiştir. Partinin açıklamasında Devlet Başkanının yetkilerinin genişletilerek kanunileştirilmesine karşı çıkılmakta, bunun kârdan çok zarar getireceği vurgulanmaktadır. Açıklamada MP adına Bayur, siyasi çıkmaza çare olarak bir Anayasa değişikliğinden önce mevcut Anayasa'nın hükümlerine uyulması, Anayasa'ya aykırı kanunların değiştirilmesi, Devlet Başkanının Anayasal yetkileri dışında iktidar partisi başkanı sıfatıyla hiçbir nüfuz ve yetki kullanmaması, dürüst bir seçimi teminat altına alacak bir kanun yapılması, bunun samimi bir zihniyetle uygulanması gibi hususları göstermektedir. Anayasa değişikliklerinin bu hususlar uygulandığı zaman bir değer ifade edeceği belirtilmektedir. Partinin cevabının son kısmında, Uran'ın yaklaşımını andıracak şekilde kuvvetler ayrılığı konusunu tüzük gereği ancak partinin kongresinin halledebileceği ifade edilerek (**Cumhuriyet**, 29.12.1948) bu konuda kesin bir ifade kullanmaktan kaçınılmaktadır.

Gazetecilerin Tepkileri

H. C. Yalçın ile **Cumhuriyet** gazetesi başyazarı Nadir Nadi arasında geçen yazışmada da konu ele alınmıştır. Yazılarına bakıldığında Nadi'nin bu konuda ümitsiz olduğu anlaşılmaktadır. Nadir Nadi, anayasa değişikliği yapılarak kuvvetler dengesi kurulması girişimini irdelemiş ve CHP Grubunun 3 yıldır seçim emniyeti, ferdi hürriyetler konusunda yaptıklarının pek güven vermediğini, önceliğin seçim emniyetine ve bu konudaki düzenlemelere verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Nadi, CHP'yi kastederek bunu yapamayan bir topluluğun demokratik mekanizmayı istikrara kavuşturacak bir anayasa değişikliğine kolayca razı olacağını sanmadığını kaydetmiştir. Yalçın'ı iyimserlikle eleştiren Nadir Nadi, CHP Grubunda H. C. Yalçın'a yönelik sataşmaların da bunu kanıtladığını düşünmektedir. Nadi, 2. Dünya Savaşı bittikten sonra anayasal sistemde gerekli değişikliklerin yapılmamasından dolayı mevcut düzeni gecekondu rejimine benzetmektedir (**Cumhuriyet**, 25.12.1948). Kendisi bu durumdan partideki müfritleri sorumlu görmektedir.

Nadir Nadi, 23 Aralık 1948 tarihli **Cumhuriyet'**teki "Anlaşılmaz bir homurtu" başlıklı yazısında CHP'deki müfritleri eleştirerek bunların hala ezilemediğini, kolay kolay da ezilemeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü demokratik esasları yadırgayan Halk Partililerin sayısının üç beş kişi olmadığını, müfrit zihniyetin korkunç şekilde halâ ayakta olduğunu kaydetmektedir. Nadi, CHP Grubunda kuvvetler birliğini savunanlara karşı çıkarak kuvvetler birliğinin Meclis diktatörlüğüne, bunun da sonunda Şef diktatörlüğüne yol açtığı bilindiği halde kuvvetler birliğini savunarak kendi hürriyetlerini başkasına hediye etmekten ne gibi bir zevk duyacaklarını kavrayamadığını belirtmektedir (**Cumhuriyet**, 23.12.1948).

Cumhuriyet yazarlarından Burhan Felek "Anayasa Davası" başlıklı yazısında kuvvetler ayrılığı hedefiyle bir anayasa değişikliğine sıcak baktığını ortaya koymaktadır. Felek, konunun içerik bakımından değil de şekil bakımından tartışılmasını eleştirmektedir. Felek, CHP'lilerce Yalçın'ın bu konuyu ortaya atış tarzının eleştirilmesini ve CHP'nin bu anayasa değişikliklerini yapıp yapamayacağına odaklanılmasını yadırgamaktadır. Böyle yapılarak esas davanın bir tarafa bırakılmış olunduğunu ifade eden Burhan Felek, kuvvetler ayrılığı ile kastedilenin iki meclisli yapı olduğunu belirterek bunun zaten CHP kongrelerinde daha önce tartışıldığını, çoğunluğun bunu istediğini kaydetmektedir. Felek, Türkiye'de milli hakimiyeti temsil eden bir tek Meclisin bulunduğunu, bunun işleri çabuk görmek isteyen bir ihtilal sistemi olduğunu ifade etmektedir. Felek, Faşizm, Komünizm gibi zümre diktatörlüklerinde de tek meclis bulunduğunu kaydetmektedir. Felek'in yazısının satır aralarından 1924 Anayasası'nın taşıdığı Meclis Hükümeti özelliklerine de olumsuz baktığı anlaşılmaktadır. Bu sistemin artık yürütülemeyeceğine değinen Felek, CHP'nin gelecek kongrede alacağı kararla kuvvetler ayrılığını kabul edeceğini, sonra anayasa değişikliği yaparak Mebuslar Meclisi ve Ayan Meclisi şeklinde ikili bir meclis yapısı kuracağını, ardından da Devlet Başkanının siyasi yetkilerini artıracağını tahmin etmektedir (**Cumhuriyet**, 29.12.1948, s. 3).

SONUÇ

Türkiye'de 1940'lı yılların ikinci yarısı çok partili demokratik düzenin yerleşmesi tartışmalarıyla geçmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün öncülüğünde ama iç ve dış koşulların zorlaması ile başlayan hürriyetçi çok partili düzene geçilirken resmi girişimlerle birlikte çok sayıda özel, meslekî, sivil insiyatifler de bu alanda rol almışlardır. Bunlardan birisi Hüseyin Cahit Yalçın'ın öncülük ettiği Gazeteciler Beyannamesi girişimidir. Yalçın'ın öncülüğünde İstanbul gazetecilerinin temsilcilerince yayımlanan Beyanname, çok partili düzene geçilirken 1924 Anayasası'nın denetleme işini en iyi tarzda işletecek olan kuvvetler ayrılığı esasına göre değiştirilmesini öneriyordu. Bu yaklaşımın ardında 1924 Anayasası'nın getirdiği düzende tek partinin egemenliğine dayanan Meclis faaliyetlerinin yeterince denetlenemediği kabulü bulunmaktadır. Gazeteciler, kuvvetler ayrılığını isterken bunun milli birliği bozmaması ve istikrarlı bir düzen sağlaması konusunda hassas olduklarını göstermektedirler.

Ancak dönemin basınında yapılan tartışmalara bakıldığında dikkat çeken bir husus, kuvvetler ayrılığından anlaşılanın iki meclisli bir parlamento olduğudur. Yine halk tarafından seçilen 2. Meclisin 1. Meclisi denetlemesi beklentisi vardır. Siyasi partilerin ve kesimlerin hemen hepsi ikili meclise olumlu bakmakta hatta gerekli görmektedirler. Halbuki anayasa hukuku literatüründe kuvvetler ayrılığı ile kastedilen özetle yasama-yürütme-yargı kuvvetlerinin ayrı organlarda bulunmasıdır. Kamuoyunda 1940'lı yıllarda tek kanatlı parlamento yapısına getirilen eleştiriler yaygındır ve böyle bir rejim komünist ve faşist sistemlere benzetilmektedir. Türkiye hürriyetçi bir rejime geçmeye çalıştığına göre tek kanatlı meclis yapısından kurtulmak gerektiğine inanılmaktadır.

Gazeteciler, Beyanname'de kuvvetler ayrılığı sisteminin ülkeyi içinde bulunduğu siyasi çıkmazdan kurtaracak bir çare olarak da gördüklerini ifade etmektedirler. Bununla kastedilen, çok partili hayatın başladığı ilk yıllarda yaşanan iktidar-muhalefet arasındaki sert ayrışma ve kutuplaşmalar olmalıdır. Bilindiği gibi bir yandan DP-CHP gerilimi, diğer yandan CHP'deki müfrit-mutedil ayrışması ile DP'nin muvazaa partisi olduğu iddialarına dayanan kendi içindeki tartışma ve bölünmeler 1946 sonrasında ülkeyi ciddi bir siyasi

kavgaya götürmüştü. Bunlara, soğuk savaşın başlamasıyla Sovyet yanlısı sol akımların ülkede oluşturduğu komünizm korkusunu da eklemek gerekir.

Gazeteciler Beyannamesi, önemsenmesi gereken bir girişim olmakla birlikte basında ve kamuoyunda beklenen etkiyi göstermemiştir. Gazetelerde ve siyasi partilerde çok yankılanmamış, ciddi siyasal sonuçlar doğurmamıştır. Gazeteciler isteklerini tekrarlayarak yenileme yoluna gitmemiş, muhalefet partileri de bu konuya çok fazla ilgi gösterip takip etmemişlerdir. Siyasi iktidar, sözcüsünün ağzından söz konusu Beyanname'yi Kurultayın yetki alanına giren bir konu olarak görmüş, geçiştirici, sıradan ifadelerle olumlamıştır. Zaten ilerleyen dönemde iktidar partisi bu yönde herhangi bir anayasa değişikliğini gündemine almamıştır.

Gazeteciler Beyannamesi'nin beklendiği kadar yankıda bulunmayışının ve ciddi etkilere yol açmayışının en önemli sebebi, girişimin iktidar partisine mensup bir gazetecinin öncülüğünde gelişmiş olması olmalıdır. Zaten müfritlerin sayısal çoğunlukta olduğu CHP Meclis Grubunda da girişim yoğun destek görmemiştir. Beyanname girişiminde Yalçın'ın bir nebze parti yönetiminden kopuk olarak bireysel insiyatifle hareket ettiği de anlaşılmaktadır. 1946'da çok partili dönem başladıktan sonra iktidar partisinin demokrasi, haklar ve özgürlükler bağlamında yaptığı çok sayıdaki girişimin kamuoyunda siyasi bir karşılık bulmaması gibi Gazetecilerin anayasa değişikliği girişimi de böyle bir akıbetten kurtulamamıştır.

KAYNAKLAR

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Cilt II, Türk Tarih Kurumu, 3. Baskı, Ankara, 1989.

Aydın, Mehmed Korkud, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türkiye'nin Demokrasi Arayışları İçinde Kaybolan Bir Kuruluş: İnsan Hakları Cemiyeti (1946)", **International Journal of Social Science Research,** Cilt 6, Sayı 2, 2017, ss. 83-101.

Birinci, Kürşad, "Terakkici Muhafazakâr Bir Mütefekkirin Sivil Toplum Tecrübesi: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti", **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl 14, Sayı 52, Eylül-Aralık 2017, ss. 177-199.

Çevik, Adem, **II. Abdülhamid'de Yanılanlar**, Ufuk Kitap, 1. Baskı, İstanbul, 2006.

Çiçek, Atıl Cem, Gökbörü Önalp, "Çok Partili Siyasal Hayatın İlk Yıllarında Liberal Bir Çıkış: Hür Fikirler Dergisi ve Ali Fuad Başgil", İns**an ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,** Cilt 6, Sayı 5, 2017, ss. 2963-2979.

Dursun, Davut, "Ali Fuad Başgil'in Hür Fikirler Mecmuası", Muhafazakâr Düşünce, Yıl 14, Sayı 52, Eylül-Aralık 2017, ss. 221-233.

Ertan, Temuçin Faik, **Atatürk Döneminde Devletçilik-Liberalizm Tartışmaları**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2010.

Erten, Taylan, "Unutulan iktisat kongresi", **Dünya gazetesi**, 30.10.2013

Pektaş, Şerafettin, **Millî Şef Döneminde (1938-1950) Cumhuriyet Gazetesi**, Fırat Yayınları, İstanbul, 2003.

Uran, Hilmi, **Hatıralarım**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2013.

Yüksel, Nahit, "TANİN (1922-1925)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt : XXXIII / Bahar: 2017 / Sayı: 95, ss. 1-37.

Cumhuriyet, 23.12.1948, 24.12.1948., 25.12.1948, 29.12.1948.

http://www.hurfikirler.com/hur-fikirler-mecmuasi

İşkur'un Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin İstihdam Üzerindeki Rolü: Edirne İli Örneği

Öğr. Gör. Meliha ÇETİN[112]

Özet

İstihdam, Dünya'da ve Türkiye'de önemli sorunların başında gelmektedir. Ekonomik dalgalanmaların ve istikrarsızlığın arttığı dönemlerde istihdam sorunu, gelişmekte olan ülkelerin sorunlarının ilk sıralarında yer almaktadır ve çözülmesi gereken önemli bir sorundur. İstihdam sorunun nedenlerinin başında teknolojik gelişmeler, hızlı nüfus artışı, üretimin mobil boyutta olması, sosyal güvenlik sistemlerinin özellikle gelişmiş ülkelerde işgücü maliyetlerini yükseltmesi gibi nedenler gelmektedir. İstihdam sorunu sadece ekonomik bir sorun değil, aynı zamanda sosyal bir sorundur. Dolayısıyla hükümetler de istihdam sorununu aktif istihdam politikaları içinde sosyal bir sorun olarak ele almaktadırlar.

Ülkemizde uygulanan aktif istihdam politikaları çerçevesinde, İŞKUR'un istihdamı arttırmaya yönelik bir takım uygulamaları bulunmaktadır. Bu uygulamaların başında mesleki eğitim faaliyetleri gelmektedir. Bu çalışmada, öncelikle İŞKUR'un Türkiye üzerindeki faaliyetleri incelenmiş, sonra da Edirne ilindeki mesleki eğitim faaliyetleri ve işe yerleştirme oranları demografik yapılarına göre araştırılarak analiz edilmiştir.
Anahtar kelimeler: İşkur, Mesleki Eğitim, İstihdam, Edirne

The Role of İŞKUR's Vocational Training Activities on Employment: The Case of Edirne

Abstract

Employment is one of the major problems in the world and Turkey. In times of economic fluctuations and instability, the employment problem is one of the leading problems of developing countries and is an important problem to be solved. Technological developments, rapid population growth, mobile production and social security systems increase labor costs, especially in developed countries. The problem of employment is not only an economic problem, but also a social problem. Therefore, governments also consider the employment problem as a social problem within active employment policies.

Within the framework of the active employment policies implemented in our country, İŞKUR has a number of practices aimed at increasing employment. Vocational training activities are the most important of these practices. This study examined primarily on activities İŞKUR Turkey, then vocational training and job placement rates in Edirne province investigated and analyzed according to their demographic structure.

Keywords: Unemployment, Employment, Professional activities/courses, Demographic structure, İŞKUR

[112] Trakya Üniversitesi, Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Dış Ticaret Programı, Dış Ticaret Bölümü,

Giriş

İşsizlik tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de her dönem karşı karşıya kaldığı en önemli sosyo-ekonomik sorunların başına gelmektedir. İşsizlikle mücadele hükümetler için önemli maliyet kalemlerini oluşturmaktadır. Bu mücadele her ne kadar maliyetli olsa da sosyal devletlerin asli görevleri arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Hükümetler bu soruna çözümler üretemezler ise, işgücü piyasasına her gün katılan işsizler bu sorununun sürekliliğine neden olacaktır.

Ülkemizdeki işsizlik sorununu arttıran en önemli faktörler arasında, kamunun üretimden çekilmesi, üretim merkezlerinin yani özel sektörün fabrikalarını satması, devletin küçülmeye gitmesi, kamu ve özel sektörün ise yeterli yatırımı ve üretimi yapmaması, sermaye yetersizliği, işgücü maliyetlerinin yüksekliği, teknolojinin çok hızlı ilerlemesi ve bu alandaki yetişmiş işgücünün olmaması, tarım sektöründeki yetersizlikler sayılabilir. Bu sorunlara kayıt dışılık ve etkin olmayan iş arama süreçleri, işgücü arzı ve talebi arasındaki uyumsuzluğu da ekleyebiliriz. (Duruel ve Kara.2005:368)

Bu çalışmada işsizlik sorunu ve işsizlikle mücadele de uygulanan politikalar ile İŞKUR'un (Türkiye İş Kurumu) işsizlik sorunun çözümüne katkısı ve meslek edindirme kursları genel bazda incelenmiş daha sonra özele indirgenerek Edirne İli incelenmiştir.

1.Türkiye'de İstihdam Sorunu

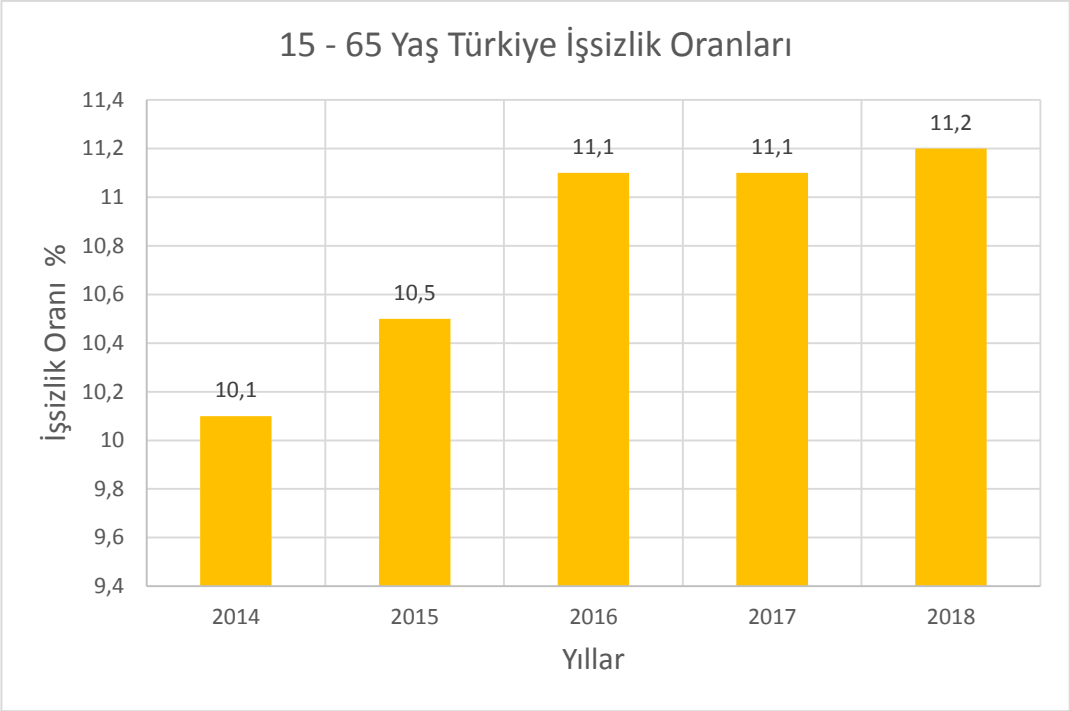
Türkiye'de işsizlik her dönem karşı karşıya kalınan en önemli sorunlardandır. Mevcut sorunun giderilmesi için çeşitli politikalar uygulanmaktadır. İşsizliğin nedenleri en genel anlama yapısal ve konjonktüreldir. Konjonktürel işsizlik, üretim hacminde zaman zaman ortaya çıkan daralmaların yarattığı işsizliktir. Ekonominin bütün sektörleri ile toplu ve devamlı olarak durgun bir düzeyde kaldığı dönemlerde ise "yapısal işsizlik" ortaya çıkmaktadır.

Çalışma isteği ve yeteneği olan cari ücret haddi ile çalışma saatlerini kabul ettiği halde iş bulamayan kimseye ise "işsiz" denir.

Toplam işgücü içerisinde işsiz olanların yüzdesine ise "işsizlik oranı" denmektedir. Çalışma ve gelir sağlama isteğinde olan bireylerin, hizmetlerinden yararlanmak üzere çalıştırılmalarına da "istihdam" denmektedir.

Dünyada işsizlik oranlar ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, Avrupa ülkelerinde 2019 yılı Nisan ayı itibarıyla en yüksek %26,6 ile Yunanistan olurken 2.sırada %16,3 İspanya olmuştur. En düşük işsizlik oranı ise %2,4 ile Çek Cumhuriyeti %3,5 Malta, %3,6 ile Almanya olmuştur.(Dünyada İstihdam ve Sosyal Görünüm ve Eğilimler ILO 2019 Raporu)

Türkiye genelinde 15 ve daha yukarı yaştakilerde işsiz sayısı 2019 yılı Haziran döneminde geçen yılın aynı dönemine göre 938 bin kişi artarak 4 milyon 253 bin kişi olmuştur. İşsizlik oranı 2,8 puanlık artış ile %13,0 seviyesinde gerçekleşmiştir. Genç nüfusta (15-24 yaş) işsizlik oranı 5,4 puanlık artış ile %24,8 olurken,15-64 yaş grubunda bu oran 2,9 puanlık artış ile %13,3 olarak gerçekleşmiştir.(TUİK)

Grafik 1. 15-65 Yaş Türkiye İşsizlik Oranları (Kaynak: TUİK)

Grafik 1'den de anlaşılacağı gibi Türkiye'de 15-65 yaşa arası son 5 yıllık TUİK tarafından verilen istatistiklerde 2016-2017 yıllarında aynı seyrederken 2018 yılında 1 puanlık bir artış göstermiştir. Ancak genç işsizlik oranları incelendiğinde artan bir seyir izlediği görülecektir.

2. İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları

Aktif istihdam politikaları anlayışı ilk olarak İkinci Dünya savaşından sonra İsveç'te tam istihdama ulaşmak ve enflasyonu kontrol altına almak için ortaya çıkarılmıştır. Bu politikalar ABD (Amerika Birleşik Devletleri)'de otuz yıl, AB (Avrupa Birliği)'de ise 20 yıldır uygulandığı görülmektedir. Türkiye'de ise 1960'lardan beri işsizlikle mücadele için çeşitli politikalar uygulanmış Türkiye İş Kurumu (İŞKUR)1946 yılından itibaren emek piyasasında iş ve işçi bulmaya yönelik aracılık faaliyetlerine başlamıştır. Son yıllarda İŞKUR tarafından işsizliği önlemede çeşitli politikalar aktif olarak uygulanmaktadır.

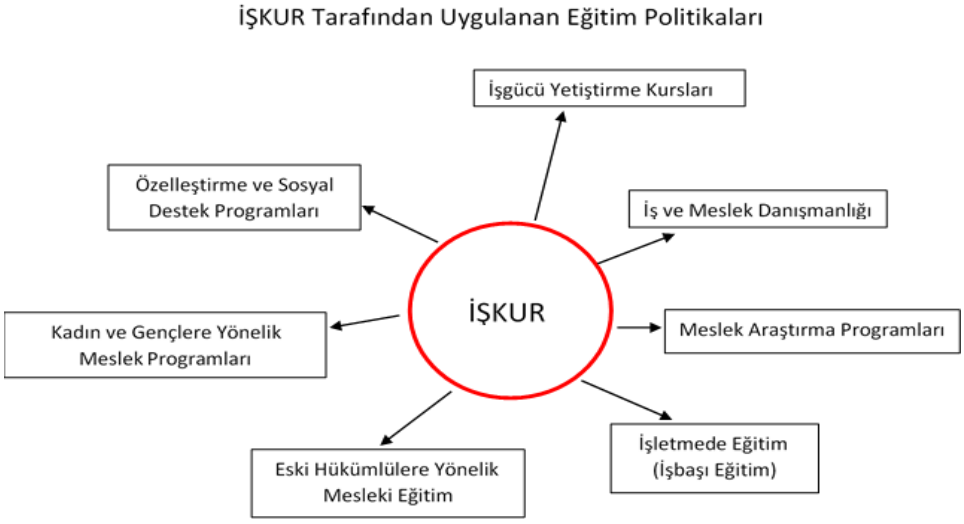
İŞKUR tarafından uygulanan politikalar arasında, pasif ve aktif istihdam politikaları bulunmaktadır. İşsizlik ve istihdam sorununun çözümüne yönelik politikalar arasında, gelir desteği yapılarak işsizlik sonuçlarını onarmaya yönelik önlem ve uygulamaları kapsayan pasif politikalar, işsizlerin beceri ve yeteneklerini artırmaya yönelik eğitim programlarını kapsayan aktif politikalar uygulanmaktadır. (Yönetim Ve Ekonomi,. 19/2 (2012) 321-341)

2.1. İŞKUR ve Mesleki Eğitimler

İŞKUR'un düzenlemiş olduğu meslek kursları, İşgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu tüm mesleklerde işsizlerin niteliklerini geliştirerek istihdam edilebilirliklerini artırmak amacıyla yapılan meslek edindirme ve geliştirme kurslarıdır.

Bu kurslara katılma şartları İŞKUR tarafından şu şekilde belirlenmiştir: Kuruma kayıtlı işsiz olmak, 15 yaşını tamamlamış olmak, Yetiştirilecekleri mesleğe uygun

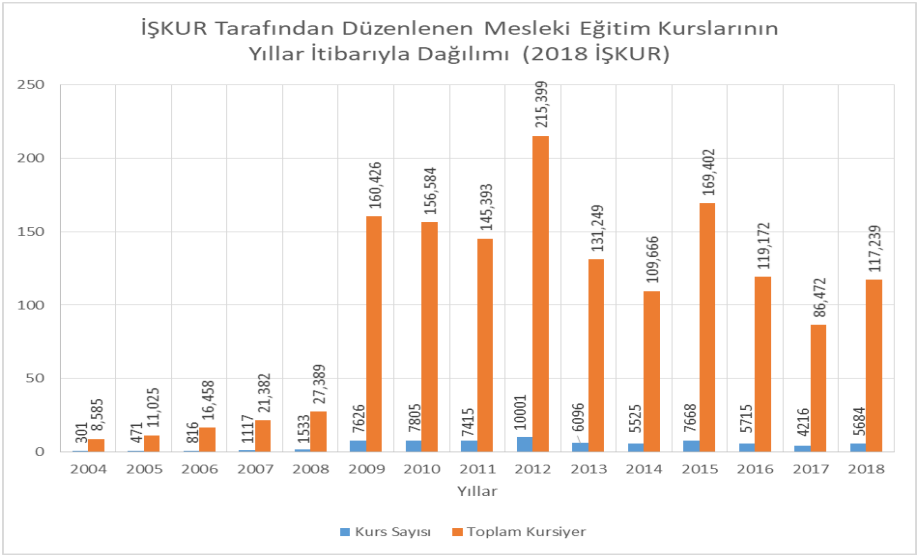
özelliklere sahip olmak, İşverenin aradığı özel şartları taşımak, İş ve meslek danışmanlığı hizmetlerinden faydalanmış olmak, Emekli olmamak. Bu şartları taşıyan bireyler bu kurslardan faydalanabilmektedirler. Bu kursların süresi en fazla 160 gündür.

Şekil 1. İŞKUR Tarafından Uygulanan Eğitim Politikaları (Kaynak: İŞKUR)

İŞKUR özellikle işsizlikten en fazla etkilenen ve bu nedenle işgücü piyasasında dezavantajlı gruplar olarak görülen gençlerin, kadınların, özürlülerin, eski hükümlülerin, uzun süreli işsizlerin ve işsizlik sigortası kapsamındaki işsizlerin iş piyasasında ihtiyaç duyulan mesleklere yetiştirilerek istihdam edilebilirliklerinin arttırılması amacıyla her yıl artın bir sayı ile kurs ve eğitim faaliyetlerine devam etmektedir.

Yıllara göre açılan kurs ve kursiyer sayıları ise aşağıdaki grafikte net bir şekilde görülmektedir.

Grafik 2. İŞKUR Tarafından Düzenlenen Mesleki Eğitim Kurslarının Yıllar İtibarıyla Dağılımı (Kaynak: İŞKUR)

Grafik 2'ye göre 2006 yılı sonrasına kurs sayısı ve katılım sayısında önemli bir artışın yaşandığı görülmektedir. Kurslardan yararlananlara cinsiyet açısından bakıldığında 2017 yılı Eylül ayında %69 kadın %31 i erkeklerden oluşurken 2018 yılın da bu oran kadınlarda %72 civarında olduğu görülmektedir.

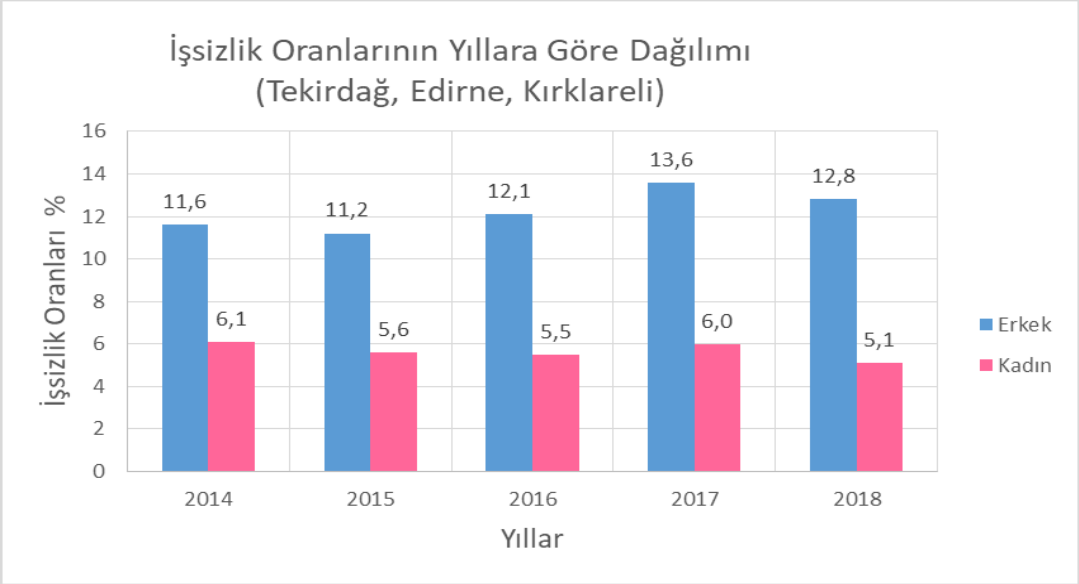
İŞKUR istatistikleri incelendiğinde Türkiye geneli olarak en fazla kurs düzenlenen ilk 10 meslek arasında dokuma, konfeksiyon, makineci, süt sığırı yetiştiricisi, yöresel kilim dokuyucusu, çoban/sürü yönetim elemanı müşteri hizmetleri görevlisi, kadın giysileri dikim elemanı, el nakışçısı, aşçı yamağı (çırak) seramik imal işçisi, hasta ve yaşlı refakatçisi meslekleri yer almaktadır.

3. İŞKUR Edirne İl Müdürlüğünün Mesleki Eğitim Faaliyetleri

İşsizlik oranlarının artmasıyla birlikte bölgesel ve il bazında İŞKUR'un önemi ve mesleki kursları, aktif istihdam politikaları önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada Edirne Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü tarafından 2014-2018 yılına kadar gerçekleştirilmiş olan faaliyetler, istatistiki veriler için arşiv araştırması yapılmış, demografik yapı, açılan kurslar incelenerek bu politika ve kursların sürdürebilirliği araştırılmıştır.

Bölgenin temel işgücü göstergelerine bakıldığında cinsiyete göre işsizlik oranları aşağıdaki tablodaki gibidir.

Grafik 3. İşsizlik Oranlarının Yıllara Göre Dağılımı (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) Kaynak İŞKUR

3.1. İş Gücü Yetiştirme Kursları

İŞKUR, aktif işgücü piyasası programları aracılığıyla istihdamın korunmasına ve artırılmasına, işsizlerin mesleki niteliklerinin geliştirilmesine, işsizliğin azaltılmasına ve özel politika gerektiren kişi ve grupların işgücü piyasasına kazandırılmasına yardımcı olmakta ve işsizlikten istihdama geçişi kolaylaştırmaya çalışmaktadır. Aktif işgücü piyasası programları içerisinde bulunan mesleki eğitim kursları, işbaşı eğitim programları ve girişimcilik eğitim programları ile işgücüne nitelik kazandırmaktadır.

Mesleki Eğitim Kursları ve Katılımcı Sayısı (2010-2017 Edirne)				
Yıllar	Açılan Kurs Sayısı	Kurslara Katılan Sayısı		
		Kadın	Erkek	Toplam
2010	59	693	371	1064
2011	40	463	386	849
2012	60	864	460	1323
2013	26	423	168	591
2014	37	540	213	753
2015	88	1266	412	1678
2016	46	663	125	788
2017	42	608	121	729

Tablo 1. Mesleki Eğitim Kursları ve Katılımcı Sayısı (2010-2017 Edirne, Kaynak İŞKUR)

İşbaşı eğitim programlarının ön plana çıkmasından sonra Mesleki eğitim kurslarında, azalma olduğu görülmektedir.

Mesleki eğitim kursları; yeni bir meslek kazandırılması veya var olan mesleki becerilerin geliştirilmesi suretiyle bireylerin istihdam edilebilirliğini arttırmaya yönelik programlardır. Bu kapsamda düzenlenecek kursların beceri eksikliği olan kitlelere ulaşması büyük önem taşımaktadır. Cinsiyet bazında kursa katılan bireyler incelendiğinde kadın katılımcıların daha fazla olduğu görülmektedir. Kadınların eğitim seviyesi arttıkça işgücüne katılımlarının arttığı görülmektedir. Bu kurslarla kadınların beceri seviyeleri arttırılarak işgücü piyasasına girişleri ve istihdam edilebilirlikleri kolaylaştırılmaktadır. 2017 yılında katılımcıların yüzde 83,4'ünün kadınlardan oluştuğu görülmektedir.

Bölgede 2017 yılında en fazla düz dikiş makineci, çoban/sürü yönetim elemanı (küçükbaş hayvan) ve müşteri hizmetleri görevlisi/asistanı mesleklerinde kurs düzenlenmiştir. Kadınlarda en fazla düz dikiş makineci, saça geçici ve kalıcı şekil verme teknikleri uygulayıcısı ve müşteri hizmetleri görevlisi/asistanı mesleklerinde kurs düzenlenmiştir. Erkeklerde ise en fazla çoban/sürü yönetim elemanı (küçükbaş hayvan), oto seslendirme ve görüntü sistemleri kurulum ve bilgisayar destekli reklam ve tasarım elemanı mesleklerinde kurs düzenlendiği görülmektedir.

3.2. İş Başı Eğitim Programları

İşbaşı eğitim programının temel amacı mesleki deneyimi veya iş tecrübesi olmayan kişilere mesleki deneyim ve iş tecrübesi kazandırmak ve istihdamı arttırmaktır. Bir diğer amaç ise nitelikli işgücü temin etmekte zorlanan işverenlere, işe alacakları kişileri işyerinde belli bir süre gözlemleyerek ve eğitim vererek kişiler hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olma ve işe alma konusunda isabetli bir karar verme imkânı sunmaktır.

İŞKUR tarafından 2011 yılından itibaren işbaşı eğitim programları uygulanmaya başlanmış ve 2017 yılına gelindiğinde zirveyi görmüştür. İşverenler tarafından oldukça rağbet gösterilen işbaşı eğitim programları, katılımcılar açısından da pratik eğitim almaları ve işyerinde tecrübe kazanarak sonrasında daha kolay iş bulmaları açısından önemli bir aktif işgücü programı olarak değerlendirilmektedir. İşbaşı eğitim programlarının uygulanmaya başlandığı 2011 yılında 30 katılımcı bu programdan yararlanmış iken 2017 yılında 1.651 kişi yararlanmıştır. Bu sayı 2011 yılında işbaşı eğitim programından yararlanan katılımcı sayısının 55 katıdır. Bu durum İŞKUR'un kurslarının daha çok kişiye beceri kazandırdığını ve işgücü piyasasının da etkinliğini arttırdığını göstermektedir.

İş Başı Eğitim Kursları ve Katılımcı Sayısı (2010-2017 Edirne)				
Yıllar	Açılan Kurs Sayısı	Kurslara Katılan Sayısı		
		Kadın	Erkek	Toplam
2011	17	2	28	30
2012	35	102	53	155
2013	101	342	153	495
2014	59	235	71	306
2015	223	453	254	707
2016	470	651	547	1.198
2017	476	1.154	497	1.651

Tablo 2. İş Başı Eğitim Kursları ve Katılımcı Sayısı (2010-2017 Edirne, Kaynak İŞKUR)

2017 yılında 476 program düzenlenmiş olup, toplam 1.651 kişi programa katılmıştır. Katılımcıların yüzde 69,8'i kadınlardan, yüzde 30,2'si erkeklerden oluşmaktadır 2017 yılı verilerine göre işbaşı eğitim programlarından yararlanan kişi sayısı bir önceki yıl verilerine kıyasla yüzde 37,8 oranında artış göstermiştir.

Edirne ilinde 2017 yılında en fazla makineci (dikiş), müşteri hizmetleri görevlisi/asistanı ve satış danışmanı/mesleklerinde işbaşı eğitim programı düzenlenmiştir

3.3. Girişimcilik Eğitim Programlar

Girişimcilik eğitim programları, istihdamın korunması, artırılması, geliştirilmesi ve işsizliğin azaltılması hedefleri çerçevesinde işsizlere kendi işlerini kurma imkânı sunarak hem işsiz olan bireyleri işsizlikten kurtarmayı hem de bireylere ilave istihdam imkânı oluşturmayı hedeflemektedir.

Mesleki Eğitim Kursları ve Katılımcı Sayısı (2010-2017 Edirne)				
Yıllar	Açılan Kurs Sayısı	Kurslara Katılan Sayısı		
		Kadın	Erkek	Toplam
2010	4	40	40	80
2011	5	64	54	118
2012	2	35	15	50
2013	7	95	85	180
2014	6	87	82	155
2015	7	93	130	175
2016	12	149	272	279
2017	21	242	121	514

Tablo 3. Mesleki Eğitim Kursları ve Katılımcı Sayısı (2010-2017 Edirne, Kaynak İŞKUR)

2017 yılında 21 girişimcilik eğitim programı düzenlenmiştir. 2017 yılında düzenlenen girişimcilik eğitim programı 2016 yılına göre yaklaşık 2 kat fazladır. Programa 2017 514 kişi katılmış ve bu katılımcıların yüzde 47'sini kadınlar, yüzde 53'ünü de erkekler oluşturmaktadır.

Sonuç

Yapılan araştırmada bölgedeki İşgücü Piyasasının ihtiyaç duyduğu eğitilmiş elemanlara yönelik kurslar açılarak, işgücünün eğitim ve becerileri tespit edilmiş, işsizliğin azaltılması ve istihdamın artırılmasına yönelik politikaların geliştirilmesi için İŞKUR tarafından önemli katkı sağlanmıştır. İşgücü ihtiyacına göre kurslar açılmıştır. Özellikle temininde güçlük çekilen meslekler için kurslar açılmış gerekli planlamalar ve eğitimler yapılarak işgücüne katılım oranı arttırılmıştır.

İlde 2013 yılında işsizlik oranı yüzde 7,8 olduğunu görülmektedir.2018 yılında ise Edirne ilinin işgücü piyasası bağlamında temel verileri incelendiğinde işgücüne katılım oranı yüzde 59,1, işsizlik oranı yüzde 8,8, istihdam oranı ise yüzde 54,2' olduğu görülmektedir.

Edirne ilinde İŞKUR'da kaydı bulunan işsizlerin büyük bir bölümünün vasıfsız olduğu görülmektedir. Edirne'de mesleksizlik kaynaklı işsizlik sıkıntısı kadar kalifiyeli eleman sıkıntısı da yaşandığı, yapılan inceleme ve istatistiklerden anlaşılmaktadır. İşverenler, açık işlerinde ve temininde güçlük çektiği mesleklerinde çalışacak personelin mesleki becerisi ve tecrübesine önem verdiğini ifade etmektedir. Bu durum kalifiye eleman talebinin karşılanamadığını göstermekte olup İŞKUR'un mesleki eğitim kursları düzenleyerek bu açığı mesleki eğitimlerle giderme yoluna gitmiştir.

Yine İŞKUR'un yapmış olduğu talep araştırması sonuçlarına göre toplam çalışanların yüzde 56'sı erkek, yüzde 44'ü de kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Kadın çalışanların ağırlıklı çalıştıkları sektörler imalat, hizmet, toptan ve perakende sektörüdür.

Hedef bu sektörlerde istihdamın artırılmasına yöneliktir. İstatistikler kadın istihdamını artırmadan bu sektörlerdeki hedefe ulaşmanın mümkün olmadığını göstermektedir. Bunun için de kadın eğitim seviyesinin artırılması ve düşük eğitim seviyesine sahip kadınların da istihdamına yönelik teşviklerin ve girişimcilik programlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Edirne'de İŞKUR'a kayıtlı kadın işsizlerin çoğunun nitelik gerektirmeyen mesleklerde kayıtlı olduğu görülmektedir. Bu kişilerin istihdamda yer alabilmeleri işverenin istediği mesleki becerilere sahip olacak şekilde eğitilmelerine bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

Edirne bölgesinde,2017 yılında aktif işgücü piyasası programları kapsamında toplam 1.042 kurs açılmış olup bu kurslardan 729 kişi faydalanmıştır. Katılımcıların 121'i erkek, 608'i kadınlardan oluşmaktadır. Cinsiyet bazında kursa katılan bireyler incelendiğinde kadın katılımcıların daha fazla olduğu görülmektedir. Kadınların eğitim seviyesi arttıkça işgücüne katılımlarının arttığı görülmektedir. Bu bağlamda mesleki eğitim kursları ile kadınların beceri seviyeleri arttırılarak işgücü piyasasına girişleri ve istihdam edilebilirlikleri kolaylaştırılmaktadır.

Edirne ilinde açık iş oranı yüzde 1,6 olarak tespit edilmiş olup, bu oran geçen yılın verilerine göre de; 1,9 olmuştur. Açık iş oranı en yüksek olan sektörler ise; yüzde 2,6 ile konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri sektörü ile 2,2 ile imalat sektörüdür.

Edirne ilinde ve Türkiye genelinde araştırma sonucunda elde edilen açık işlerde Kadın işgücü istihdam etme eğilimi ise Türkiye genelinde yüzde 8,9 iken, Edirne ilinde yüzde 10,8 düzeyine çıkmıştır. Edirne ilindeki işverenler kadınlar çalışanları Türkiye geneline göre daha fazla tercih etmektedir. Zaten ildeki mesleki eğitim kurslarına katılım oranı erkeklere oranla kadınlarda daha fazla olduğu görülmektedir.

Temininde güçlük çekilen ilk on meslekle bu yılki araştırma sonuçlarını kıyasladığımızda; makineci (dikiş) ve garson (servis elemanı) meslekleri yine değişmeyerek ilk onda yer aldıkları görülmektedir. Edirne ilinde söz konusu meslekler, son iki yıldır temininde güçlük çekilen meslekler arasında yer almaya devam etmektedirler. Konfeksiyon işçisi, makineci (dikiş), garson (servis elemanı), beden işçisi (genel) ve şoför-yük taşıma mesleklerinin aynı zamanda açık işi en çok olan meslekler arasında ilk onda yer alması, ilin istihdam politikalarına yön vermesi adına dikkate değer bir bilgi şeklindedir.

Sonuç olarak; gelişen teknoloji, mal ve hizmet üretim süreçlerini değiştirmektedir. Bu değişim işgücü piyasalarına da yansımakta olup işgücünden talep edilen nitelik ve beceriler her geçen gün değişmektedir. Bu her her yıl açılan kurs çeşitlerini değiştirmekte. Piyasaya uygun eleman yetiştirme çabası ortaya çıkmaktadır. Üretim süreçleri ile işgücü arzının niteliklerinin uyumlu bir biçimde değişmesi etkin bir işgücü piyasasının oluşması için oldukça önem arz etmektedir. İşgücü piyasasının taleplerini karşılayabilecek nitelikli işgücünün oluşmasında mesleki eğitimin önemi ön plana çıktığı ve kadınların bu eğitimlere katılma oranın daha yüksek olduğu görülmektedir.

Kaynakça

Alkin, Kerem; Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği Lisanslama Sınavları Eğitim Notları

Ataman, Berrin Ceylan, (2003), "*İşsizlik Sorunu ve Türkiye' nin AB İstihdam Stratejisine*

Uyumu", TİSK İşveren Dergisi, Ekim 2003, (çevrimiçi) http://www.tisk.org.tr,

03.09.2006.

Aydın, İnayet, (2006), "*Türkiye'de Eğitim ve Bazı Sorunları*", Kamuda Sosyal Politika, cilt 1, sayı 1, Haziran, 2006.

Bircan, İsmail, (1998), Demokratik Eğitim Kurultayı, Bireysel Bildirgeler, İİBK Yayını, Ankara.

Bulutay, Tuncer, (1998), "*Türk İşgücü Piyasası ile ilgili Yükler ve Politikalar*", DİE, Yayını, Ankara.

Kenar, Necdet, (2002), "*Türkiye'de İstihdam Politikaları*" Uluslararası Mesleki Eğitim

ve İstihdam Semineri, Milli Eğitim Vakfı Yayını, Ankara.

Uşen, Ş. (2007). "*Aktif Emek Piyasası Politikaları",* Çalışma ve Toplum, 2, 65-94.

Varçın, R. (2004). "*İstihdam ve İşgücü Piyasası Politikaları"*, Siyasal Kitabevi, Ankara,

ILO, (2011), Global Employment Trends 2011, Geneva: ILO Publication, 2012.

TUİK 2014-2018 Hane Halkı İşgücü Araştırmaları Verileri,

TÜİK, İşgücü İstatistikleri, (http://www.tuik.gov.tr).

İŞKUR, "İl ve Meslek Düzeyinde Kurs İstatistikleri. (http://iskur.gov.tr)

İŞKUR, 9.Genel Kurul Çalışma Raporu

İŞKUR, 2018 Yılı Faaliyet Raporu

İŞKUR, Edirne İşgücü Piyasası Araştırma Raporu (2018,2017,2016,2015,2014)

Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü Öğrencilerinin Aşçılığa Bakışlarının Metafor Analizi ile Belirlenmesi

Öğr. Gör. Uğurcan METIN[113]
Doç. Dr. Yılmaz AKGÜNDÜZ[114]
Bilim Uzmanı Ezgi GÜNEŞ

Özet

Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümleri, son zamanlarda üniversitelerin en popüler bölümleri arasında yer almaktadır. Bu bölümde öğrenim gören öğrencilerin aşçı olabileceklerine ilişkin önemli beklentileri vardır. Bu araştırmanın amacı bölüm öğrencilerinin aşçılık mesleğine ilişkin algılarını metafor analiz yöntemiyle belirlemektir. Bu amaçla öğrencilere "Aşçılık …. gibidir, çünkü ……" şeklinde bir ifade yönetilmiş, birinci boşluğa bir metafor, ikinci boşluğa bu metaforu tercih etme nedenlerini yazmaları istenmiştir. Çalışmanın evrenini 2018-2019 öğretim yılında Mersin Üniversitesi Turizm Fakültesi'nin Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümünde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Geçerli olduğu belirlenen 32 metafor içerik analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda aşçılık mesleğine ilişkin öğrencilerin metaforları soyut ve somut varlıklar olmak üzere iki ana grupta toplanmıştır. Soyut varlıklar başlığı altında oyuna benzetilen (sporcu, pubg, futbol ve dans etme), mesleğe benzetilen (fotoğrafçılık, askerlik, sanatçı, kimyagerlik, hamallık, ressamlık, doktorluk ve müzisyenlik) ve manevi duygulara yönelen (aşk, sabır taşı, hayat, anne, uzay boşluğu ve dünyanın merkezi) ifadeler; somut varlıklar başlığı altında ise doğaya benzetilen (karınca, çınar, deniz, güneş, ay ve rüzgar) ve maddi varlıklara benzetilen (orkestra, otoyol, robot, makine, telefon ve kumbara) ifadeler toplanmıştır. Metaforlardaki bu farklılık aynı bölümde öğrenim gören öğrencilerin mesleğe yükledikleri anlamların ve dolayısıyla beklentilerinin farklılaştığı yönünde yorumlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Aşçılık, Metafor, Üniversite, Öğrenci

GİRİŞ

Aşçılık mesleği menü planlaması yapabilen, soğuk ve sıcak ürünleri, pastaları hazırlayabilen, dünya mutfağı bilgisine sahip, hijyen ve sanitasyon kurallarına göre gıdaları pişirebilen nitelikli eleman olarak tanımlanmaktadır (Kurnaz vd., 2014: 42). Aşçılık mesleği planlı davranmayı ve becerikli olmayı gerektiren, aynı zamanda yüksek özveri isteyen bir meslektir. Aşçılık ise gıdaların tarladan sofraya ulaşması için gıdaların satın alınması, teslim alınması, depolanması, üretim ve sunumuna kadar olan süreci yönetebilen nitelikli elaman olarak da tanımlanmaktadır.

Aşçılık mesleğine olan ilgiye bağlı olarak günümüzde nitelikli aşçıların sayısı giderek artmaktadır. Üniversitelerde yer alan Aşçılık, Gastronomi ve Mutfak Sanatları (GMS) bölümü nitelikli eleman yetiştirme konusunda sektör ihtiyacını karşılamayı hedeflemektedir (Alyakut ve Küçükkömürler, 2018: 826). GMS ile Aşçılık bölümü

[113] Toros Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi
[114] DEU, Seferihisar Fevziye Hepkon Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Öğretim Üyesi

arasındaki temel fark ise GMS bölümünde hem teorik hem de pratik eğitimin birlikte verilmesidir (Harbalıoğlu ve Ünal, 2014: 56).

GMS bölümü öğrencileri üzerinde yapılan bu araştırmada öğrencilerin, aşçılık kavramına ilişkin algıları metaforlar aracılığıyla belirlenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan olgubilim (fenomenoloji/phenomology) deseni kullanılmıştır. Öğrencilerden "Aşçılık..... gibidir, çünkü....." cümlesini tamamlamaları istenmiştir. Bunun sonucunda elde edilen verilere içerik analizi uygulanmıştır. Böylelikle bu araştırmada GMS bölümü öğrencilerinin aşçılık mesleğine bakışları belirlenerek literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KURAMSAL İNCELEME

Metafor Kavramı

İnsanoğlu sürekli iletişim ve etkileşim içerisinde olan bir varlıktır. Düşüncelerini ifade etmek ve karşı tarafa bu düşünceleri aktarmak insanoğlunun doğasında vardır. Düşünceleri ifade etmenin bir yöntemi ise metaforlardır. Bir anlamın bir şeyden diğerine aktarılması anlamında kullanılan metaforun kökeni Grekçe ‘‘metapherin’’ kelimesine dayanmakta, ‘‘meta (arasında)’’ ve ‘‘pherein (taşımak, nakletmek)’’ sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır (Kantekin, 2015: 15). Metaforlar, kişilerin kendilerini ifade etmekte güçlük çektiklerinde daha fazla kullanılmaktadır ve metaforlar aracılığıyla kişiler duygu, düşünce ve isteklerini daha anlaşılır hale getirmektedirler. Metafor kullanımında önemli olan kavramın anlamlandırılması, anlaşılabilir olması ve somut halde sunulmasıdır. Metaforlar, aynı zamanda insanların tecrübelerinin de bir parçasıdır. Bu nedenle metaforlar, ‘tecrübeler dili’ olarak da tanımlanmaktadır. Metaforların en önemli yanlarından birisi de var olan iki olay, olgu veya durum arasında benzerliklerle anlam bağı kurmaya çalışması ve bu bağlardan bir anlam çıkarmaya çalışmasıdır (Çil, 2018: 28).

Metaforlar, söylenmek istenilenleri, daha az kelime ile ifade etmeyi mümkün kılar. Böylece birey kendisini daha az kelime kullanarak, fakat daha vurgulu anlatma imkanına sahip olur. Yaşamın bütün alanlarında metaforlar, en karmaşık anlamları, durumları, olayları ve düşünceleri basit bir şekilde anlaşılabilir hale getirmektedirler. Farklı kişilikteki bireylerin birbirini anlaması daha da kolaylaşır ve en karışık durumlar metaforlar yoluyla açıklanabilir. Metaforların iki önemli amacı bulunmaktadır: (1) bir durumun betimlenmesi ve resmedilmesi (2) süreci hızlandırma ve iyileştirmedir. Metaforların durumu ve olayları daha iyi ortaya koyabilmesi için "niçin" ve "neden" sorularıyla desteklenmeleri de gerekmektedir (Uzun, 2018: 20).

Metaforların, dünyayı daha iyi açıklamak, anlamak, örgütlemek ve kurmak amacıyla insanlar tarafından dilsel bir araç olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bu nedenle metaforların, bireylerin dünyayı nasıl algıladıklarının anlaşılmasına yardımcı olduğu ifade edilmektedir. Metaforlar günlük hayatta kullandığımız konuşma dilini sadece süslemeye yönelik bir söz sanatından ibaret değildir, metaforların insan hayatındaki önemi bu süslü dilden çok daha fazlasını kapsamaktadır (Gökçe ve Bülbül, 2014: 66). Metafor bazı yorumları öne çıkarırken, diğerlerini arka plana iter. Başka bir ifadeyle açıklayacak olursak görme durumu, aynı zamanda bir görmeme durumu haline gelir. Böylece "insan aslandır" metaforu, insanın aslan gibi güçlü, cesaretli ve vahşi oluşuna dikkat çeker. Metafor, benzerlikleri görmemizi sağlarken, farklı yönlerin ise göz ardı edilmesine neden olur.

Metafor, insanların hayal gücünü genişletirken aynı zamanda çarpıtma tehlikesi de taşıyabilir (Zembat vd., 2015: 447).

Metafor bireyi, bir anlamdan alır ve başka bir anlama ulaştırır. Bunu yaparken gerçeklikten kaçmaz ve gerçeklik hakkında yeni durumlar gösterir. Metaforların en dikkat çekici özelliği, zihin bilinen benzerliklerden uzaklaşması ve bireyin yaratıcı bir şekilde kendi benzerliği ile metafor oluşturmasıdır. Metaforlar; bireyin kendisini, çevresini ve dünyayı yeniden keşfetmesini ve hayata yeniden farklı bir gözle bakmasını sağlar (Gökçe ve Bülbül, 2014: 66).

Aşçılık Kavramı ve Eğitimi

Aşçılık mesleği ilk olarak İngiltere'de bir sanat dalı olarak kabul görmüş, yemeğin niceliğinden çok lezzetine, içeriğine ve görünümüne önem verilmiştir. Modern zamanlarda ise ilk restoran 1765 yılında Paris'te açılmıştır. Fransız İhtilali'nden sonra iş bulamayan birçok aşçı Paris'te ve ülkenin diğer büyük şehirlerinde restoranlar açmaya başlamıştır. Bu durumun ardından aşçılık mesleği zamanla gelişmiş ve günümüzde çok önem verilen, insanlara hizmet eden bir meslek haline gelmiştir. Aşçılık mesleği günümüze kadar usta çırak ilişkisi içerisinde devam etmiş ve bu yöntemle aşçılık mesleği öğrenilmiştir (Görkem, 2011: 36).

Aşçılık mesleği, ulusal aşçılık meslek standardına göre; belirli bir zaman dilimi içerisinde bütün yemek türlerini (kahvaltı, çorba, zeytinyağlı, hamur işi, meze, salata, sıcak ve soğuk yemekler gibi) tek başına hazırlayabilme bilgi ve becerisine sahip nitelikli eleman olarak tanımlanmaktadır. Aşçı, müşteri memnuniyetine önem veren mesleki anlamda kendisini geliştiren ve sürekli yenileyen, çalışma ortamını yönetebilen ve denetleyen nitelikli eleman olarak da tanımlanmaktadır. Aşçılar mesleği gereği yiyecek ve içecekle ilgili her şeye meraklı ve ilgili olmalıdır. Beden gücü sağlıklı ve dirençli olmalıdır. Aynı zamanda temiz, titiz, sorumluluk sahibi ve eli çabuk olmalıdır (Kurnaz vd., 2014: 42).

Aşçılık eğitimi yiyecek ve içecekleri endüstri standartlarına uygun olarak hazırlama, pişirme, sunma bilgi-becerisi kazandırma süreci olarak tanımlanabilir. Aşçılar genel olarak restoran, otel, hastane, kulüp, askeri birimler, yemek fabrikaları ve eğitim kurumlarında istihdam edildikleri gibi ulaşım sektöründe de (tren, gemi, uçak) çalışmaktadırlar.

Aşçılık eğitimi, GMS bölümü öğrencilerine verilen eğitim kadar ayrıntılı bir eğitimi kapsamamaktadır. Gastronomi bir bilim olarak literatürde yer almaktadır. Gastronomi sadece yemek yapmakla ilgilenmez. Gastronomi yiyecek ve içeceğin bütün ayrıntısıyla ilgilenen bir bilim dalıdır. Gastronomi ve mutfak sanatları eğitimi ise, gıda bilimi, yiyecek hazırlama, beslenme, pişirme ağırlıklı bir süreçtir. Okul ve atölyelerde, öğretim elemanlarınca dersler verilerek, öğrenciler mesleğe hazırlanmaktadır (Aratoğlu, 2015: 57).

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan olgubilim deseni kullanılmıştır. Olgubilim deseni farkında olunan, ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olunmayan olgulara odaklanmaktadır. Bireye tümüyle yabancı olmayan, aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığı olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için olgubilim uygun bir araştırma zemini oluşturur. Olgubilim çalışmalarında genellikle bir olguya ilişkin bireysel algıların ortaya çıkarılması ve yorumlanması amaçlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Bu araştırmada GMS bölümü öğrencilerinin aşçılık kavramına ilişkin algıları ortaya çıkarılarak yorumlanmıştır.

Bu araştırmada araştırmacılara yakın olması nedeniyle 2018-2019 öğretim yılında Mersin Üniversitesi Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümünde lisans eğitimi alan öğrencilere 2019 yılı Nisan ayında uygulanmıştır. Bölümde öğrenim gören tüm öğrenciler araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Örnekleme yöntemi olarak olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yönteminin tercih edilmiştir. Bu nedenle ulaşılabilen bölüm öğrencilerinin tamamı örnekleme dahil edilmiştir.

Araştırmanın uygulaması, ders saatleri içerisinde izin alınarak gerçekleştirilmiştir. Öncelikle öğrencilere metafor tekniği hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra öğrencilere "Aşçılık..... gibidir, çünkü....." cümlesini tamamlamaları istenmiştir. Cümlede "çünkü" kelimesine yer verilerek öğrencilerin, geliştirdikleri metaforlar için bir gerekçe sunmaları istenmiştir. Öğrencilerden sadece tek bir metafor üzerinde yoğunlaşarak 25 dakikalık süre içerisinde bir kompozisyon yazmaları istenmiştir. Toplam 47 öğrenci araştırmaya katılmıştır. Bu öğrencilerin oluşturdukları metaforlar araştırmanın birincil veri kaynağını oluşturmaktadır. Böylelikle aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır.

AR1: GMS bölümü öğrencilerinin "aşçılık" kavramı için geliştirdikleri metaforlar nelerdir?

AR2: Bu metaforlar ortak özellikleri bakımından hangi kavramsal kategoriler altında toplanmaktadır?

Verilerin Analizi

Araştırmada, veriler "içerik analizi" ile analiz edilmiştir. İçerik analizin amacı, ham verilerin okuyucunun rahatlıkla anlayabileceği bir biçimle sunulmasıdır. İçerik analizinde, veriler ayrıntılı bir şekilde işlenerek fark edilemeyen kavram ve temalar keşfedilmektedir. Toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması, daha sonra da bunların anlamlı ve mantıklı bir biçimde düzenlenmesi, buna bağlı olarak veriyi açıklayan temaların saptanması gerekmektedir. Araştırmada elde edilen verilerinin analizinde literatürdeki farklı çalışmaları bulunan Köroğlu vd. (2018) ve Karaçam ve Aydın'ın (2014) yaptığı çalışmalardan yararlanılarak ve aşağıda belirtilen aşamalardan oluşan bir süreç izlenmiştir:

1- **Aşama:** Metaforlar belirlenmiş, ayıklanmış ve kodlanmıştır.
2- **Aşama:** Metaforlardan örnek metaforlar derlenerek, ana metaforlar belirlenmiştir.
3- **Aşama:** Ana metaforlar kendi aralarında gruplandırılmıştır.

Metaforların belirlenmesi, ayıklanması ve kodlanması aşamasında öğrencilerin yazdıkları metinler 1'den 47'e kadar numaralandırılmıştır. GMS bölümü öğrencilerinin ürettiği metaforlar değerlendirildiğinde 14 öğrencinin farklı 14 öğrenci ile aynı metaforu üretmesi nedeniyle ve 2 öğrencinin yazdıklarının tam anlaşılamaması nedeniyle toplam 16 metafor araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Geriye kalan 31 metaforun ortak yönleri üzerinde durularak ana metaforlar belirlenmiş ve bu ana metaforları en iyi temsil ettiği düşünülen örnekler seçilmiştir. Ana metaforların kendi aralarında gruplandırılması aşamasında ise öğrenciler tarafından üretilen metaforlar, ortak özellikleri bakımından 2 farklı kavramsal kategori altında toplanmıştır. Bu kategorilerin belirlenmesinde genel olarak aşçılık kavramına yönelik çalışmalardan yararlanılmıştır.

Güvenirlik ve Geçerlilik

Araştırmanın geçerliliğinin sağlanması amacıyla verileri toplama ve analiz etme süreci ayrıntılı bir şekilde açıklanmış ve sonuca nasıl ulaşıldığı belirtilmiştir. Kodlamalar, kodlamayı yapacak 31 kişi tarafından birbirinden bağımsız olarak yapılmıştır ve her birinin yaptığı kodlama birbiri ile karşılaştırılarak farklılıklar konusunda uzlaşıya varılmak suretiyle araştırmanın güvenirliği sağlanmıştır. "Derecelendirilenler arası güvenirlik" olarak adlandırılan bu yöntem, nitel çalışmalarda kullanılan ve araştırmaların güvenirliğini arttırmaya yarayan bir yöntemdir (Köroğlu vd., 2018: 102). Bu yöntemde [Güvenirlik = (Görüş Birliği / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100] formülüne göre elde edilmektedir (Korkut ve Keskin, 2016: 200; Ekici, 2016: 762; Karaçam ve Aydın, 2014: 555). Buna göre bu araştırmanın güvenirliği (2/2+0) x 100 = %100 olarak hesaplanmıştır.

BULGULAR

GMS bölümü öğrencilerinin ürettiği metaforlar değerlendirildiğinde 14 öğrencinin farklı 14 öğrenci ile aynı metaforu üretmesi nedeniyle ve 2 öğrencinin yazdıklarının metafor niteliği taşımaması veya birden fazla metafor üretmeleri nedeniyle 31 metafor dikkate alınmıştır. Üretilen metaforlara ilişkin içerik analizi sonucunda ortaya çıkan sınıflandırma Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Metaforların Sınıflandırılması

Soyut Varlıklara Benzetilen Metaforlar (n=19)	Somut Varlıklara Benzetilen Metaforlar (n=12)
1.Oyuna Benzetilen Metaforlar (n=4) Sporcu, Pubg, Futbol, Dans Etme 2.Mesleğe Benzetilen Metaforlar (n=8) Fotoğrafçılık, Askerlik, Sanatçı, Kimyagerlik, Hamallık, Ressamlık, Doktorluk, Müzisyenlik 3.Manevi Duygulara Yönelik Metaforlar (n=7) Ask, Sabır Taşı, Hayat (2), Anne, Uzay Boşluğu, Dünyanın Merkezi	1.Doğaya Benzetilen Metaforlar (n=6) Karınca, Çınar, Deniz, Güneş, Ay, Rüzgar 2.Maddi Varlıklara Benzetilen Metaforlar (n=6) Orkestra, Otoyol, Robot, Makine, Telefon, Kumbara

Öğrenciler metaforlar Soyut Varlıklara Benzetilen Metaforlar ve Somut Varlıklara Benzetilen Metaforlar olmak üzere iki ana başlıkta sınıflandırılmıştır. Öğrenciler tarafından soyut metaforların, somut metaforlardan daha fazla kullanıldığı Tablo 1'de görülmektedir. Soyut varlıklara benzetilen metaforlar "Oyuna benzetilen metaforlar", "Mesleğe yönelik metaforlar" ve "Manevi duygulara yönelik metaforlar" olmak üzere üç alt başlık altında toplanmıştır.

Sporcu, Pubg, Futbol ve Dans etme *oyuna benzetilen metaforlar* başlığının altında yer almıştır. Bu başlığın altında toplanmasının nedeni ise katılımcıların aşçılığı keyif verici, eğlenceli ve takım halinde yapılması gerektiğine yönelik ifadeleridir.

Fotoğrafçı, askerlik, sanatçı, kimyagerlik, hamallık, ressamlık, doktorluk ve müzisyenlik *mesleğe yönelik metaforlar* başlığının altında yer almıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler aşçılığın disiplinli çalışma ortamı, yemek yaparken kendilerini özgür hissetmeleri

ve işin yorucu olmasına yönelik ifadeleri bu metafor alt başlığın ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Aşk, sabır taşı, hayat, anne, uzay boşluğu ve dünyanın merkezi *manevi duygulara yönelik metaforlar* başlığının altında ifade edilmiştir. Bu başlığın altında toplanma nedeni katılımcıların cevapların yemek yaparken duygusallığın ön planda olması, başarı güdüsü ve özgüvenin artması ifadelerine yer vermeleridir.

Somut varlıklara benzetilen metaforlar ise "Doğaya benzetilen metaforlar" ve "Maddi varlıklara benzetilen metaforlar" olarak iki alt başlıkta toplanmıştır. Karınca, çınar, deniz, güneş, ay ve rüzgar *doğaya benzetilen metaforlar* başlığının altında yer almıştır. Bu başlığın altında toplanmasının nedeni öğrencilerin cevaplarında aşçılığı ile yoğun çalışma duygusu, zamana ihtiyacın olması ve mesleği diğer insanlara öğretme isteği ile ilişkilendirmeleridir.

Orkestra, otoyol, robot, makine, telefon ve kumbara ise ma*ddi varlıklara benzetilen metaforlar* başlığının altında ifade edilmiştir. Bu başlığın altında toplanmasının nedeni katılımcıların cevaplarında aşçılık ile takım çalışması, tekrarlanan işler, bilgi birikimi ile ilişkilendirmeleridir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümünde eğitim gören öğrencilerin, aşçılık mesleğine yönelik algılarını metafor yardımıyla ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Araştırma bulguları öğrencilerin aşçılık mesleğine ilişkin metaforlarının soyut varlıklara ve somut varlıklara ilişkin olmak üzere iki ana başlıkta toplandığı göstermektedir. Soyut varlık metaforları oyun, meslek ve manevi duygulara yönelik metaforlar olmak üzere üç alt başlıkta, somut varlık metaforları ise doğa ve maddi varlıklara yönelik metaforlar olmak üzere iki alt başlıkta ifade edilmiştir. Araştırmanın GMS bölümü öğrencilerinin, aşçılığın keyif vermesi nedeniyle ifade ettikleri oyuna yönelik metaforları Alyakut ve Küçükkömürler (2018) bulgusuyla benzerlik göstermektedir.

Araştırmanın bulguları aynı bölümde öğrenim gören öğrencilerin mesleklerine yönelik algılarının farklılaştığını göstermektedir. Öğrencilerin aşçılığı bir meslek, bir hobi, bir sanat, bir tutku olarak metaforlaştırmaları mesleğin ve yakın zamanda meslek erbabı olacak öğrencilerin hem bölümlerinden hem de çalışacakları örgütlerden beklentilerinin farklılık gösterdiği/göstereceği şeklinde yorumlanabilir. Metaforlarda en dikkat çekici bulgu, metaforların tamamının bireysel ve toplumsal olarak kabul gören değerlerden oluşmasıdır. Bu durum öğrencilerin GMS bölümüne isteyerek geldikleri yönünde de yorumlanabilir.

Çalışma Gastronomi Mutfak Sanatları öğrencilerinin mesleki algısının metaforlar yöntemiyle belirlenmesine yönelik bir araştırmaya sık rastlanmadığı için önemli olarak görülmektedir. Bundan dolayı literatürdeki önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Bu çalışmadan elde edilecek bulguların önemli bir veri kaynağı olacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak bakıldığında Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümü öğrencilerinin aşçılık mesleğine yönelik yüksek sıklıkla olumlu algılar yansıtmıştır.

Bu araştırmanın en önemli sınırlılığı araştırmanın sadece Mersin Üniversitesi Turizm Fakültesi GMS bölümü öğrencilerini kapsıyor olmasıdır. Yapılacak araştırmalarda öğrencilerin staj öncesi ve staj sonrası mesleğe ilişkin metaforları belirlenerek benzerlik ve farklılıkları tespit etmek mümkümdür. Ayrıca farklı üniversitelerin GMS bölümünde

öğrenim gören veya aynı akademik birimdeki diğer bölüm öğrencilerinin araştırmaya dahil edilmesi aşçılık mesleğine ilişkin farklı bakış açılarının belirlenmesini sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Alyakut, Ö. ve Küçükkömürler, S. (2018). Gastronomi Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinin Mesleklerine Yönelik Metafor Algılarının Değerlendirilmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(11), 823-852.

Aratoğlu, C. (2015). *Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde ve Meslek Yüksekokulunda Aşçılık Eğitimi Alan Öğrencilerin Gıda Güvenliği Konusundaki Bilgi ve Uygulama Düzeyleri.* Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Çil, Damla. (2018).*Ortaokul Öğrencilerinin Temel Fizik Kavramlarına Yönelik Metaforik Algılarının İncelenmesi.* Kırıkkale Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.

Ekici, G. (2016). Biyoloji Öğretmeni Adaylarının Mikroskop Kavramına İlişkin Algılarının Belirlenmesi: Bir Metafor Analizi Çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* 17(1), 615-636.

Gökçe, A.T. ve Bülbül, T. (2014). Okul Bir İnsan Bedenidir: Meslek Lisesi Öğrencilerinin Okul Algılarına Yönelik Bir Metafor Çalışması. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 64-88.

Görkem, O. (2011). *Ulusal Aşçılık Meslek Standardı Çerçevesinde Mutfak Eğitimi Yeterliliği: Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Liselerinde Bir Uygulama.* Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Harbalıoğlu, M. ve Ünal, İ. (2014). Aşçılık Programı Öğrencilerinin Mesleki Tutumlarının Belirlenmesi: Ön Lisans Düzeyinde Bir Uygulama. *Turizm Akademik Dergisi*, 1(1), 57-67.

Kantekin, S. (2018). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler, Tarih ve Coğrafya Kavramlarıyla İlgili Metaforik Algılarının Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi.* Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.

Karaçam, S. ve Aydın, F. (2014). Ortaokul Öğrencilerinin Teknoloji Kavramına İlişkin Algılarının Metafor Analizi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 13(2), 545-572.

Korkut, A. ve Keskin, İ. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Algıları: Metaforik Bir Analiz Çalışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 13(33), 194-211.

Köroğlu, Ö., Yıldırım, H.U. ve Avcıkurt, C. (2018). Kültürel Miras Kavramına İlişkin Algıların Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 5(1), 98-113.

Kurnaz, A., Kurnaz, H.A. ve Kılıç, B. (2014). Önlisans Düzeyinde Eğitim Alan Aşçılık Programı Öğrencilerinin Mesleki Tutumlarının Belirlenmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (32), 41-46.

Uzun, İ. (2018). *Öğretmenlerin ve Okul Yöneticilerinin Okul Rehberlik Hizmetleri ve Psikolojik Danışman ile İlgili Metaforik Algılarının İncelenmesi.* Biruni Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zembat, R., Tunçeli, H. İ. ve Akşin, E. (2015). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının "Okul Yöneticisi" Kavramına İlişkin Algılarına Yönelik Metafor Çalışması. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal,* 1(2), 446-459.

Anabaptist Harekete Göre Vaftiz Sakramenti

Asst. Prof. Dr. Hatice KELEŞ[115]

Özet

Anabaptistler, 16. yüzyıldaki Protestan Reformu sırasında meydana gelen bir harekettir. Anabaptistler, sakramentler hakkında farklı inanç ve uygulamalarıyla, Protestan Reformunun Radikal kanadını oluşturmuşlardır. Sakrament olarak sadece, yetişkin vaftizini ve İsa'nın son akşam yemeğini kabul etmeleri ve diğer sakramentlerin geçerliliğinin bulunmadığını vurgulamalarıyla büyük çalkantılara sebep olmuşlardır. Katolikler ve Protestanlar, yetişkin vaftizi uygulamasının sapkınlık olduğunu belirtmiş ve onları heretik ilan etmiştir.

Vaftiz, asli günahtan kurtulmak ve Tanrı'nın çocuğu olmak için yani bir Hıristiyan olmak için kullanılan temel sakramenttir. Bu sebeple Katolikler, Ortodokslar ve Protestanlar, çocuklarını bebekken vaftiz ettirmişlerdir. Ancak Anabaptistler, bebek vaftizinin geçerli vaftiz olmadığını ileri sürmüşlerdir. Onlara göre geçerli olan vaftiz, yetişkin vaftizidir. Bebek vaftizini kabul etmemelerini, Kutsal Kitap'ta bununla ilgili hiçbir bilginin bulunmamasına ve İsa'nın bir yetişkin olarak vaftiz edilmesine dayandırmışlardır. Kişinin Hıristiyan olabilmesi için iman ikrarında bulunması gerektiğini belirtmişlerdir. Vaftiz konusundaki uygulamaların Kutsal Kitap'a göre gerçekleştirilmesini ve dine daha sonradan eklenen uygulamaların kaldırılmasını savunmuşlardır. Bu sebeple gerçek Hıristiyan olabilmek için yeniden vaftiz olmuşlardır. Böylece onlara, tekrar vaftiz edenler anlamında Anabaptist denilmiştir. "Ana" kelimesi tekrar, "Baptize" kelimesi de vaftiz anlamına gelmektedir. Bu iki kelimenin birleşmesiyle Anabaptist kelimesi ortaya çıkmış ve tekrar vaftiz edenler manasında kullanılmıştır. Aynı şekilde Anabaptistlere yetişkin- inanan vaftizini uygulayanlar da denilmiştir.

Bu çalışmada, Anabaptist harekete göre vaftiz sakramenti hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Reform, Protestan, Anabaptist, Vaftiz.

Abstract

Anabaptists are a movement that occurred during the Protestant Reformation in the 16th century. Anabaptists, with different beliefs and practices about sacraments, have formed the Radical wing of the Protestant Reform. As sacraments, they only led to great turmoil when they accepted adult baptism and Jesus' last supper, and emphasized the lack of validity of other sacraments. Catholics and Protestants stated that adult baptism was heresy and declared heretic.

[115] Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı

Baptism is the basic sacrament used to get rid of the original sin and become a child of God, that is to say, a Christian. For this reason, Catholics, Orthodox and Protestants baptized their children as infants. However, Anabaptists have argued that infant baptism is not a valid baptism. According to them, valid baptism is the adult baptism. They relied on their refusal to accept the baptism of the infant in the absence of any information in the Bible and the baptism of Jesus as an adult. They stated that in order to become a Christian one must confess faith. They advocated the practice of baptism according to the Bible and the abolition of later practices. For this reason, they were baptized again to become a true Christian. So they were called Anabaptists in the sense of those who were baptized again. "Ana" means again, "Baptise" means baptise to. With the merger of these two words, the word Anabaptist emerged and used to means that baptized again. Anabaptists are also called adult-believer baptists.

Key words: Reform, Protestant, Anabaptist, Baptism.

Giriş

Vaftiz sakramenti en eski apostolik kilise emridir. Yüzyıllardır kilisenin en iyi bilinen ilk kuralıdır.[116] Vaftiz, kişinin Mesih ile karşılaşması için hazır hale gelebilmesinin tek yoludur. Ayrıca vaftizin kişinin asli günahından kurtulmasının tek çaresi olduğuna inanılmıştır. Kişi, vaftiz olarak saf hale gelir.[117] Mesih'in çarmıhta kendini feda etmesinin faydaları, vaftiz yoluyla kişiye aktarılabilir.[118]

Bebek vaftizi geleneksel olarak Ester ve Pentakost günlerinde yapılırdı. Daha sonra yılın diğer günlerinde de yapılmaya başlanmıştır. Vaftiz sakramenti yüzyıllar boyunca bebeklerin doğumunun ilk haftasının sonunda yapılmıştır. Böylece en kısa zamanda bebeklerin vaftiz olup Hıristiyan topluluğuna katılımı sağlanmıştır.[119]

Anabaptistlere Göre Vaftiz Sakramenti

Anabaptistler, 16. yüzyıl reform çağı sırasında meydana gelen bir harekettir. Reformdan etkilenen Anabaptistler, Protestanlardan ayrı fikirlere sahiptirler. Anabaptist, kelimesi, tekrar vaftiz edenler anlamına gelmektedir. "ana" kelimesi tekrar, "baptist" kelimesi de vaftiz anlamına gelir. Bu iki kelimenin birleşmesiyle de Anabaptist kelimesi oluşmuştur. Anabaptistler, Kutsal Kitap'ta bebek vaftizine dair hiçbir bilginin bulunmadığını iddia ederler. Onlara göre bebek vaftizi gerçek bir sakrament değildir. Gerçek sakrament

[116] Lizette Larson Miller, "The Liturgical Inheritance of the Late Empire in the Middle Ages", A Companion The Eucharist in the Middle Ages, Edit: Ian Christopher Levy, Gary Macy, Kristen Van Ausdall, Vol.26, (Brill, Leiden, Boston: 2012), 37.

[117] Joseph Wawrykow, "The Heritage of the Late Empire: Influential Theology", A Companion The Eucharist in the Middle Ages, Edit: Ian Christopher Levy, Gary Macy, Kristen Van Ausdall, Vol.26, (Brill, Leiden, Boston: 2012), 67.

[118] Alizabeth Saxon, "Art and the Eucharist: Early Christian to ca.800", A Companion The Eucharist in the Middle Ages, Edit: Ian Christopher Levy, Gary Macy, Kristen Van Ausdall, Vol.26, (Brill, Leiden, Boston: 2012), 90.

[119] Celia Chazelle, "The Eucharist in Early Medieval Europe", A Companion The Eucharist in the Middle Ages, Edit: Ian Christopher Levy, Gary Macy, Kristen Van Ausdall, Vol.26, (Brill, Leiden, Boston: 2012), 224.

yetişkin- inanan vaftizidir. Bu inançları sebebiyle Katolikler ve Protestanlar tarafından heretik ilan edilmişlerdir.[120]

Anabaptistler üç ayrı topluluk olarak meydana gelmiştir. Bunlar Hutteritler, Mennonitler ve İsviçre Kardeşlerdir.[121] Anabaptistlerin çıkış yerleri Nikolsburg, Moravya, güney Almanya ve İsviçre'nin bazı bölgeleridir. Ancak merkez Almanya'daki Anabaptizm daha büyük bir oluşumdur.[122]

Yetişkin vaftizi fikri 1520 yılının başlarında Thomas Müntzer, Andreas Karlstadt ve Zwickau peygamberleri tarafından öne sürülmüştür. Ancak bu kişiler Anabaptist olarak isimlendirilmemiştir. Özellikle Müntzer, Anabaptist tarihinde ve Anabaptizmin oluşmasında önemli bir liderdir.[123] İlk yetişkin- inanan vaftizi 21 Ocak 1525 yılında Zürih'te yapılmıştır. Bu hareketin ortaya çıkışında en etkili kişi Conrad Grebel'dir. İlk yetişkin vaftizini uygulayan kişi de Grebel'dir. Ancak Anabaptist düşünceyi öne süren kişi, Thomas Müntzer olarak bilinmesine rağmen Müntzer, yeniden vaftiz olmamıştır. Buna rağmen reformun ortaya çıkışından sonra bebek vaftizini reddetmesiyle ortalığı karıştırmış ayrıca birçok taraftar kazanmıştır.[124]

Anabaptistler neden bebek vaftizinin yapıldığını sorgulamıştır. Birçok dini lidere bu soruyu yöneltmişlerdir. Aldıkları cevap genelde kutsal bir sakrament olduğudur. Ancak bu cevap onları tatmin etmemiştir. Vaftizin Tanrını Krallığına giriş için gerekli bir sakramnet olduğu cevabı da onları ikna etmemiştir. Anabaptistlere göre bebek vaftizi geçerli bir vaftiz olmadığı için bütün Hıristiyanların tekrar vaftiz olması gerekir. Bu sebeple Anabaptistliğe inanan birçok kişi yeniden vaftiz olmaya başlamıştır. Çünkü Anabaptistlere göre kişinin vaftiz olması için iman ikrarını bilmesi gerekir. Kişi ne yaptığını bilecek yetişkinlikte olmalıdır. Bebekler iman ikrarında bulunamazlar. Bu sebeple bebek vaftizi geçerli bir vaftiz değildir.[125]

Rahip vaftiz sırasında bebeğe adını sorduğu zaman cevabı vaftiz ailesi (godparents) verir. Yine rahip kilisenin kurallarını kabul edip etmediğini bebeğe sorar ve cevabı verenler vaftiz ailesi (godparents) olur. İşte bu noktada Anabaptistlere göre vaftiz olacak kişi bu sorulara cevap verecek derecede akılbaliğ olmalıdır. Bu sebeple geçerli olan vaftiz yetişkin-inanan vaftizidir.[126]

Anabaptistler, yetişkin vaftizini Matta'nın 28: 19 pasajına dayandırarak yaymaya çalışmıştır. Buna göre:

---

[120] Cornelius J. Dyck, An Introduction to Mennonite History: A Popular History of the anabağtist and the Mennonites, (Scottdale Pensilvanya, Waterlo, Ontaryo, Herald Press: 1993), 33- 34.

[121] Hans Jürgen Goertz, "Karlstadt, Müntzer and the Reformation of the Commoners, 1521-1525", A Companion to Anabaptism and Spiritualism, 1521-1700, Edit: John D. Roth, James M. Stayer, (Brill, Leiden Boston 2007), Vol:6, xvii.

[122] Kat Hill, Baptism, Brotherhood, and Belief in Reformation Germany; Anabaptism and Lutheranism, 1525-1585, (UK, Oxford University Press: 2015), 7,25.

[123] C. Arnold Snyder, "Swiss Anabptism: The Beginning", A Companion to Anabaptism and Spiritualism, 1521-1700, Edit: John D. Roth, James M. Stayer, (Brill, Leiden Boston 2007), Vol:6, 48.

[124] Kaspar von Greyerz, "The Reformation in German- Speaking switzerland", A Companion To The Reformation World, Edit: R. Po-chia Hsia, (Malden, Blackwell Publishing: 2004) 96-97.

[125] John D. Roth, Practices, Mennonite Wprship and Witness, (Scottdale, Pensilvanya: Herald Press: 2009), 196-197.

[126] Hill, Baptism, Brotherhood, and Belief in Reformation Germany, 101.

"…gidin bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; onları, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'u adıyla vaftiz edin."[127]

Anabaptistler, yetişkin vaftizinin gerçek vaftiz olduğunu iddia etmeleriyle birlikte Katolikler ve Protestanlar tarafından hapse atılmış, işkence görmüş ve birçok kişi de idam edilmiştir.[128]

Sonuç

Anabaptistler, reform sırasında meydana gelen bir harekettir. Ancak yetişkin vaftizini savunmalarıyla Katolikler, Protestanlar ve devlet tarafından heretik ilan edilmişlerdir. Bu sebeple takibat altına alınmışlar, zulüm ve işkence görmüşlerdir. Birçok Anabaptist, idam edilmiştir. Böylece Avrupa ve Rusya'da birçok yere göç etmişlerdir. En son Amerika ve Kanada'ya göç eden Anabaptistler halen burada rahat bir hayat yaşamaktadırlar. Bugün dünya genelinde 4 milyon nüfusa sahiptirler. En geniş Anabaptistler Mennonitler olup 2.1 milyon nüfusları vardır. Alman Anabaptistler 1.5 milyon, Amişler 300.000 ve Hutteritler de 50.000 kişidir.

Kaynakça

Chazelle, Celia. (2012). "The Eucharist in Early Medieval Europe". A Companion The Eucharist in the Middle Ages, Edit: Ian Christopher Levy, Gary Macy, Kristen Van Ausdall. Vol.26. (Brill. Leiden. Boston.

Dyck, Cornelius J. (1993). An Introduction to Mennonite History: A Popular History of the anabağtist and the Mennonites. Scottdale Pensilvanya. Waterlo. Ontaryo. Herald Press.

Goertz, Hans Jürgen. (2007). "Karlstadt, Müntzer and the Reformation of the Commoners, 1521-1525", A Companion to Anabaptism and Spiritualism, 1521-1700, Edit: John D. Roth, James M. Stayer. Vol.6. Brill. Leiden Boston.

Hill, Kat (2015). Baptism, Brotherhood, and Belief in Reformation Germany; Anabaptism and Lutheranism, 1525-1585. UK. Oxford University Press.

Kitab-ı Mukaddes. (2003). Matta 28: 19. 3. Basım. İstanbul. Ohan Matbaası.

Larson Miller, Lizette. (2012). "The Liturgical Inheritance of the Late Empire in the Middle Ages". A Companion The Eucharist in the Middle Ages, Edit: Ian Christopher Levy, Gary Macy, Kristen Van Ausdall. Vol.26. Brill. Leiden. Boston.

Saxon, Alizabeth. (2012). "Art and the Eucharist: Early Christian to ca.800". A Companion The Eucharist in the Middle Ages, Edit: Ian Christopher Levy, Gary Macy, Kristen Van Ausdall. Vol.26. Brill. Leiden. Boston.

Snyder, C. Arnold. (2007). "Swiss Anabptism: The Beginning", A Companion to Anabaptism and Spiritualism, 1521-1700, Edit: John D. Roth, James M. Stayer, Vol. 6. Brill. Leiden. Boston.

[127] Kitab-ı Mukaddes, Matta 28: 19, 3. Basım, (Ohan Matbaası, İstanbul, 2003), 1241.
[128] Russel Tarr, Keith Randell, Luther and the German Reformation 1517-55, 3. Baskı, (Hodder Education, London: 2012), 117.

Roth, John D. (2009). Practices, Mennonite Wprship and Witness. Scottdale. Pensilvanya. Herald Press.

Tarr, Russel ve Randell, Keith. (2012). Luther and the German Reformation 1517-55. 3. Baskı. Hodder Education. London.

Von Greyerz, Kaspar. "The Reformation in German- Speaking switzerland". A Companion To The Reformation World, Edit: R. Po-chia Hsia, (Malden, Blackwell Publishing: 2004)

Wawrykow, Joseph. (2012). "The Heritage of the Late Empire: Influential Theology". A Companion The Eucharist in the Middle Ages, Edit: Ian Christopher Levy, Gary Macy, Kristen Van Ausdall. Vol.26. Brill. Leiden. Boston.

Mobbingin Tekstil ve Konfeksiyon Sektöründe Çalışanlar Üzerindeki Etkisinin Araştırılması ve Çözüm Önerileri

Öğr. Gör. Nezla ÜNAL[129]

Özet

İşyerinde zorbalık diğer adıyla duygusal taciz, ya da uluslararası kabul görmüş ortak adıyla mobbing (bullying), bir ya da birkaç kişinin çeşitli sebeplerden dolayı hedef seçtikleri kişi yada kişilere karşı uyguladıkları ısrarlı, sistematik, aşağılayıcı, yıldırıcı, psikolojik baskısıdır.

Bu çalışmada mobbing in tekstil ve konfeksiyon sektöründe çalışan kişiler üzerindeki etkisini araştırmaktır. Mobbing yani çalışanlar üzerindeki psikolojik şiddetin moda sektöründe çalışan insanlar üzerindeki etkisini araştırmak üzere yapılan bu araştırmada bilimsel yöntemler kullanılmıştır. Araştırmanın hazırlık aşamasında çeşitli kütüphanelerden, resmi kurumlardan ve konuyla ilgili internet sitelerinden yararlanılarak literatür araştırması yapılmıştır. Literatür araştırmaları sonucunda bulunana bilgiler sentez edilmiş ve kavramsal çerçeve oluşturulmuştur.

Araştırma konusunun moda sektöründe çalışan insanlar üzerinde uygulanan mobbing yani psikolojik şiddet olmasından dolayı değişik yaşlarda, farklı deneyimlere sahip, işletmede farklı statüde görevine devam etmekte olan toplam 50 kişiye anket uygulanmıştır.

Anket içerisinde ilk olarak mobbing yani psikolojik şiddetin uygulanıp uygulanmadığı, uygulandıysa kimlerin mobbing uyguladığı, statüleri, eğitim durumları ve yaşları, mobbing e maruz maruz kalan kişinin yaşı, eğitim durumu, ne tür bir mobbing davranışına maruz kaldığı ve bu davranışların süresini belirleyen toplam 30 sorudan oluşmuştur.

Mevcut durumu açıklamaya, değerlendirmeye ve çeşitli çözüm önerileri geliştirmeye yönelik olarak yapılan bu araştırmada verilerin toplanması için çeşitli sorulardan oluşan anketler moda sektöründe çalışan işçilere uygulanmasından sonra anket sonuçları yüzdelik oranlara çevrilerek sonuçları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mobbing, tekstil, konfeksiyon, psikolojik taciz.

Investigation f The Impact of Mobbing on The Workers In The Textile And Apparel Sector And Solution Proposals

ABSTRACT

Bullying in the workplace, also known as emotional abuse, or bullying, which is an internationally recognized partner, is a persistent, systematic, humiliating, intimidating,

[129] Denizli Pamukkale Üniversitesi, Buldan Mesek Yüksek Okulu

psychological pressure that one or several people apply to the person or people they target for various reasons.

The aim of this study is to investigate the effect of mobbing on people working in textile and apparel industry. Scientific methods were used in this study to investigate the effect of psychological violence on mobbing on people working in fashion sector. In the preparation phase of the research, literature research was conducted by using various libraries, official institutions and related web sites. As a result of the literature research, the information obtained has been synthesized and a conceptual framework has been established.

Since the subject of the research is mobbing, which is applied to the people working in the fashion sector, a questionnaire was applied to a total of 50 people who have different experiences and have different status in the company.

The questionnaire consisted of 30 questions that first determined whether mobbing, psychological violence was applied, who applied mobbing, their status, educational status and age, age of the person exposed to mobbing, educational status, type of mobbing behavior and duration of these behaviors. .

In this study, which was conducted to explain the current situation, to evaluate and to develop various solutions, the questionnaires were applied to workers working in the fashion sector and the results of the questionnaires were collected and evaluated.

Keywords: Mobbing, textile, apparel, psychological abuse.

1.GİRİŞ

Mobbing en genel tanım ile, psikolojik taciz, duygusal bir saldırıdır. Mobbing' de saldırıyı yapan kişi ya da kişiler, saldırıya maruz kalan kişi yada kişiler üzerinde sistemli bir baskı ve yıpratma girişiminde bulunurlar (Tetik, 2010).

Mobbing kavramının tarihçesi incelendiğinde ilk olarak etolojist bilim adamı Lorenz' in 1960'lı yıllarda hayvanların birbiri üzerindeki saldırıları anlatmak için kullanmıştır. Heinemann ise 1972 yılında öğrencilerin sınıf içinde birbirlerine neler yapabilecekleri, bir grup arkadaşın tek bir öğrenciye karşı yaptıkları zararlı davranışları tanımlamak için kullanmıştır.1980 yıllarında ise Leymann, baskı, zorlama gibi zararlı davranışların çalışma ortamlarında da olduğunu belirlemiştir (Alparslan ve Tunç, 2010)

Mobbing kavramı örgütsel çatışma kavramı ile karıştırılmaktadır. Ancak mobbing kavramı örgütsel çatışma kavramlarından 2 özellik bakımından farklıdır. Bu farklardan ilki mobbing etik olmayan davranışlar içermesi diğer özellik ise işyerine olumsuz getirilerinin olmasıdır (Acar ve Dündar, 2008).

Mobbbing, saldırıya maruz kalan kişinin saygısız ve zararlı davranışa maruz kalması ile başlar. Mobbinge uğrayan birey kendisine ve işine yabancılaşmaya başlar ve ilerki aşamada işine karşı ilgisizlik, yorgunluk, bıkkınlık gibi sonuçlar ortaya çıkmaya başlar (Tınaz, 2006).

Birçok çalışma iş yerinde uygulanan mobbingin diğer tüm stres kaynaklarından daha fazla ve yıkıcı olduğunu ortaya koymuştur. Mobbinge uğrayan bireylerde depresyon, uykusuzluk, çaresizlik, güvensizlik hatta alkol kullanımına kadar ilerleyen davranışlar görülebilir (Solmuş, 2005).

Leyman'a göre mobbing grubuna giren davranışlar beş gruba ayrılır. Bu davranışlar; kişinin kendini ifade etmesini engelleyen davranışlar, sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar, kişinin toplumdaki itibarını engelleyen davranışlar, kişinin iş ve özel hayatının kalitesini düşürecek davranışlar ve kişinin fizyolojik sağlığına zarar verecek davranışlar olarak sınıflandırılabilir (Karcıoğlu ve Çelik, 2012).

Mercanlıoğlu'na göre mobbingin sonuçları üç farklı alanda etkilerini gösterir. Bunlardan birincisi toplum üzerindeki etkisidir. Mobbing toplum üzerindeki etkisi, mobbinge maruz kalan kişilerin erken emekli olması ve sağlık giderlerinin artmasıdır. İkincisi işyeri üzerindeki etkisidir. Mobbingin iş yerlerine etkisi iş gücü kaybı, işçi sirkülasyonu ve bu sirkülasyona bağlı işe alınanların eğitim maliyetleri, iş yeri kültürünün zarar görmesidir. Üçüncüsü ise mobbinge maruz kalan birey üzerindeki etkidir. Mobbinge maruz kalan birey hem fiziksel hem ruhsal açıdan zarar görmesidir (Mercanlıoğlu, 2010).

2. Materyal ve Yöntem

Mobbing yani çalıanlar üzerindeki psikolojik şiddetin moda sektöründe çalışan insanlar üzerindeki etkisini araştırmak üzere yapılan bu araştırmada bilimsel yöntemler kullanılmıştır. Araştırmanın hazırlık aşamasında çeşitli kütüphanelerden, resmi kurumlardan ve konuyla ilgili internet sitelerinden yararlanılarak literatür araştırması yapılmıştır. Literatür araştırmaları sonucunda bulunana bilgiler sentez edilmiş ve kavramsal çerçeve oluşturulmuştur.

Mobbing'in moda sektöründe çalışan insanlar üzerindeki etkisini araştırılması sırasında farklı kaynaklardan bilgiler toplanmış mobbing sistemini anlatan kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Araştırma konusunun moda sektöründe çalışan insanlar üzerinde uygulanan mobbing yani psikolojik şiddet olmasından dolayı değişik yaşlarda, farklı deneyimlere sahip, işletmede farklı statüde görevine devam etmekte olan toplam 50 kişiye anket uygulanmıştır. Anket içerisinde ilk olarak mobbing yani psikolojik şiddetin uygulanıp uygulanmadığı, uygulandıysa kimlerin mobbing uyguladığı, statüleri, eğitim durumları, ve yaşları, mobbinge maruz maruz kalan kişinin yaşı, eğitim durumu, ne tür bir mobbing davranışına maruz kaldığı ve bu davranışların süresini belirleyen toplam 30 sorudan oluşacaktır. Mevcut durumu açıklamaya, değerlendirmeye ve çeşitli çözüm önerileri geliştirmeye yönelik olarak yapılan bu araştırmada verilerin toplanması için çeşitli sorulardan oluşan anketler moda sektöründe çalışan işçilere uygulanmasından sonra anket sonuçları yüzdelik oranlara çevrilerek sonuçları değerlendirilmiştir.

	Gönderilen	Geri dönen	Geçersiz	Geçerli
Eleman	13	13	0	13
Uzman	18	18	0	18
Orta kademe yönetici	13	13	0	13
Üst kademe yönetici	6	6	0	0
Toplam	50	50	50	50

Tablo: 1 anket çalışmasına katılanların sayısal verileri

Tabloda görüldüğü gibi Mobbing' im moda sektöründe çalışan işçiler üzerindeki etkisini araştırmak üzere yapılan bu araştırmada anketi cevaplayanların;

% 26 eleman

% 36 uzman

% 26 orta kademe yönetici

% 12 üst kademe yöneticidir.

Toplam 50 kişiye anket uygulanmıştır. Bu anketlerin % 100 geri dönmüş ve geçerli sayılmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Seçenekler	Sayı	%
20 / 25	7	14
25 / 30	23	46
30 / 35	12	24
40 ve üzeri	8	16
Toplam	50	100

Tablo: 2 Moda sektöründe çalışanların yaşlarına göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin;

% 14'ü 20 / 25

% 46'sı 25 / 30

% 24'ü 30 / 35

% 8'i 40 ve üzeri yaşlarda olduğu görülmektedir.

Cinsiyetiniz	Sayı	%
Kadın	32	64
Erkek	18	36
Toplam	50	100

Tablo: 2 Moda sektöründe çalışanların yaşlarına göre dağılımı;

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 64 Kadın

% 36 Erkek olduğu görülmektedir.

Seçenekler	Sayı	%
İlköğretim	3	6
Lise	11	22
Yüksek okul	6	12
Üniversite	19	38
Yüksek lisans	11	22
Toplam	50	100

Tablo: 3 Moda sektöründe çalışanların öğrenim durumlarına göre dağılımı;

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin;

% 6'sı ilköğretim

% 22'si lise

% 12 Yüksekokul

% 38 Üniversite

% 11 Yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir.

Seçenekler	Sayı	%
Eleman	13	26
Uzman	18	36
Orta kademe yönetici	13	26
Üst kademe yönetici	6	12
Toplam	50	100

Tablo: 4 Moda sektöründe çalışanların işletmedeki statülerine göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin;

% 26 'sı eleman

% 36 sı uzman

% 26 sı orta kademe yönetici

% 12 'si üst kademe yönetici olduğu görülmektedir.

Seçenekler	Sayı	%
0-5	8	16
5-10	17	34
15-20	21	42
20 ve üzeri	4	8
Toplam	50	100

Tablo: 4 Moda sektöründe çalışanların işletmedeki statülerine göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 16 ‘sı 0-5yıl

% 34 ‘si 5-10 Yıl

%42 ‘si 15- 20 yıl

% 8 ‘si 20 ve üzeri süredir çalıştığı görülmektedir.

Seçenekler	Sayı	%
Evet	44	88
Hayır	0	0
Bilmiyorum	6	12
Toplam	50	100

Tablo: 5 Moda sektöründe çalışanların mobbing davranışına maruz kalmalarına göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin;

% 88 ‘si evet

% 0 ‘ı hayır

% 12 ‘si bilmiyorum dediği görülmektedir.

Seçenekler	Sayı	%
20-25		16
25-30	11	22
30-35	24	48
40 ve üzeri	7	14
Toplam	50	100

Tablo : 8 Moda sektöründe çalışanlara mobbing davranışını uygulayanların yaşlarına göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 16 sı 20-25

% 22 si 25-30

% 48 si 30-35

% 14 si 40 ve üzeri yaşlarda olduğu görülmektedir.

Seçenekler	Sayı	%
Firma sahibi	13	26
Genel müdür	9	18
Yöneticim	6	12
Arkadaşım	4	8
Astım	18	36
Toplam	50	100

Tablo : 9 Moda sektöründe çalışanlara mobbing davranışını uygulayanların İşletmedeki statülerine göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 26 firma sahibi

% 18 genel müdür

% 12 yöneticim

% 8 arkadaşım

% 36 astım olduğu görülmektedir.

Seçenekler	Sayı	%
Evet	37	74
Hayır	13	26
Toplam	50	100

Tablo : 10 Moda sektöründe çalışanlara mobbing davranışını uygulandığında işlerine gelmedikleri günlere göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 74 evet

% 26 hayır cevabını verdiği görülmektedir.

Seçenekler	Sayı	%
1-3 hafta	26	52
1-3 ay	9	18
3-6 ay	2	4
6 aydan fazla	13	26
Toplam	50	100

Tablo : 11 Moda sektöründe çalışanlara mobbing davranışına ne kadar süreyle maruz kaldıklarına göre dağılımı

% 52 1-3 hafta

% 18 1-3 ay

% 4 3-6 ay

% 26 6aydan fazla süreyle maruz görülmektedir.

Seçenekler	Sayı	%
*Sürekli olarak çalışmamın küçümsenmesi	8	16
*herkesin önünde küçük düşürülmem	13	26
*sürekli olarak yaptığım işlerin eleştirilmesi	12	24
*hakaret ve iğneleyici sözler söylenmesi	8	16
*gerekli bilgilere ulaşmamın engellenmesi	9	18
*diğer	0	0
Toplam	50	100

Tablo: 12 Moda sektöründe çalışan işçilerin ne tür mobbing davranışına maruz kaldıklarına göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

Sürekli olarak çalışmamın küçümsenmesi %16

Herkesin önünde küçük düşürülmem %26

Sürekli olarak yaptığım işlerin eleştirilmesi% 24

Hakaret ve iğneleyici sözler söylenmesi %16

Gerekli bilgilere ulaşmamın engellenmesi %18 oranında olduğu görülmektedir.

Seçenekler	Sayı	%
Evet	8	16
Hayır	14	28
Bazen	26	52
Fikrim yok	2	4
Toplam	50	100

Tablo: 13 Moda sektöründe çalışan işçilerin ne tür mobbing davranışlarının sağlıklarını etkiledikleri düşüncelerine göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 16 evet

% 14 hayır

% 26 bazen

% 4 Fikrim yok cevabını verdiği görülmektedir.

Seçenekler	Sayı	%
Evet	13	26
Hayır	16	32
Bazen	21	42
Fikrim yok	0	0
Toplam	50	100

Tablo :14 Moda sektöründe çalışan işçilerin kendilerini hasta hissetmelerine göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 26 evet

%32 hayır

% 42 bazen

% 0 fikrim yok cevabını verdiği görülmektedir.

Seçenekler	Sayı	%
Evet	19	38
Hayır	17	34
Bazen	13	26
Fikrim yok	1	2
Toplam	50	100

Tablo: 15 Moda sektöründe çalışan işçilerin kendilerini depresyonda hissetmelerine göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 38 evet

% 34 hayıt

% 26 bazen

% 2 fikrim yok cevabını vermiştir.

Seçenekler	Sayı	%
Evet	28	56
Hayır	6	12
Bazen	14	28
Fikrim yok	2	4
Toplam	50	100

Tablo :16 Moda sektöründe çalışan işçilerin kendilerini sinirli hissetmelerine göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 56 evet

% 12 hayır

% 28 bazen

% 4 Fikrim yok

Seçenekler	Sayı	%
Evet	15	30
Hayır	8	16
Bazen	23	46
Fikrim yok	4	8
Toplam	50	100

Tablo :17 Moda sektöründe çalışan işçilerin kendilerini değersiz hissetmelerine göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 30 evet

% 16 hayır

% 46 bazen

% 8 fikrim yok

Seçenekler	Sayı	%
Evet	34	68
Hayır	6	12
Bazen	9	18
Fikrim yok	1	2
Toplam	50	100

Tablo :18 Moda sektöründe çalışan işçilerin işi bırakmayı düşünmelerine göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 68 evet

% 12 hayır

%18 bazen

% 2 fikrim yok

Seçenekler	Sayı	%
Evet	6	12
Hayır	27	54
Bazen	17	34
Fikrim yok	0	0
Toplam	50	100

Tablo :19 Moda sektöründe çalışan işçilerin kişilerle karşılaşmaktan korkmalarına göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 12 evet

% 54 hayır

% 34 bazen

% 0 fikrim yok

Seçenekler	Sayı	%
Evet	31	62
Hayır	11	22
Bazen	8	16
Fikrim yok	0	0
Toplam	50	100

Tablo :20 Moda sektöründe çalışan işçilerin işlerinden soğuduklarını düşünmelerine göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 62 evet

% 22 hayır

% 16 bazen

% 0 fikrim yok cevabını vermiştir.

Seçenekler	Sayı	%
Evet	27	54
Hayır	5	10
Bazen	14	28
Fikrim yok	4	8
Toplam	50	100

Tablo :21 Moda sektöründe çalışan işçilerin iş dönüşü kendilerini ruhen tükenmiş olarak düşünmelerine göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 54 evet

% 10 hayır

% 28 bazen

% 8 Fikrim yok cevabını vermiştir.

Seçenekler	Sayı	%
Evet	21	42
Hayır	13	26
Bazen	10	20
Fikrim yok	6	12
Toplam	50	100

Tablo :22 Moda sektöründe çalışan işçilerin bir gün daha bu işe katlanamayacağını düşünmelerine göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 42 evet

% 26 hayır

% 20 bazen

% 12 Fikrim yok

Seçenekler	Sayı	%
Evet	39	78
Hayır	4	8
Bazen	7	14
Fikrim yok	0	0
Toplam	50	100

Tablo :23 Moda sektöründe çalışan kendi işlerinde daha başarılı olacaklarını düşünmelerine göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 78 evet

% 8 hayır

% 14 bazen

%0 fikrim yok

Seçenekler	Sayı	%
Evet	26	52
Hayır	5	10
Bazen	15	30
Fikrim yok	4	8
Toplam	50	100

Tablo :24 Moda sektöründe çalışan kendi işçilerin insanlarla uğraşmanın sıkıcı olduğunu düşünmelerine göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 52 evet

% 10 hayır

% 30 Bazen

% 8 fikrim yok cevabını vermiştir.

Seçenekler	Sayı	%
Evet	37	74
Hayır	3	6
Bazen	10	20
Fikrim yok	0	0
Toplam	50	100

Tablo :25 Moda sektöründe çalışan kendi işçilerin işlerinin kendilerini kısıtladığını düşünmelerine göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 74 evet

% 6 hayır

% 20 bazen

% 0 fikrim yok cevabını vermiştir.

Seçenekler	Sayı	%
Evet	16	32
Hayır	17	34
Bazen	14	28
Fikrim yok	3	6
Toplam	50	100

Tablo :26 Moda sektöründe çalışan kendi işçilerin işlerinde çalışmaya başladıklarından beri insanlara karşı olumsuz düşünceler oluşturduklarını düşünmelerine göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 32 evet

% 34 hayır

% 28 bazen

% 0 fikrim yok cevabını vermiştir.

Seçenekler	Sayı	%
Evet	38	76
Hayır	3	6
Bazen	9	18
Fikrim yok	0	0
Toplam	50	100

Tablo :27 Moda sektöründe çalışan kendi işçilerin işinde çok fazla çalıştıklarını düşünmelerine göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 76 evet

% 6 hayır

% 18 bazen

% 0 hayır cevabını vermiştir.

Seçenekler	Sayı	%
Evet	39	78
Hayır	11	22
Toplam	50	100

Tablo :28 Moda sektöründe çalışan kendi işçilerin kendilerine mobbing davranışı uygulandığında bir eylemde bulunduklarına göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin;

% 78 evet

% 22 hayır cevabını vermiştir.

Seçenekler	Sayı	%
*Duygusal taciz yapan kişi yada kişileri görmezden gelmez	9	18
*Duygusal taciz yapan kişiyi insan kaynaklarına şikayet etmek	13	26
*resmi şikayet te bulunmak	8	16
*işletmeye maddi zararlarda bulunmak	6	12
* işten istifa etmek	3	6
Toplam	39	78

Tablo :29 Moda sektöründe çalışan kendi işçilerin kendilerine mobbing davranışı uygulandığında nasıl bir eylemde bulunduklarına göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

Duygusal taciz yapan kişi ya da kişileri görmezden gelmez % 18

Duygusal taciz yapan kişiyi insan kaynaklarına şikayet etmek % 26

Resmi şikayet te bulunmak % 16

İşletmeye maddi zararlarda bulunmak % 12

İşten istifa etmek % 6 cevabını vermiştir.

Seçenekler	Sayı	%
Evet	12	24
Hayır	18	36
Emin değilim	9	18
Toplam	39	78

Tablo :30 Moda sektöründe çalışan işçilerin kendilerine mobbing davranışı uygulandığında uyguladıkları bir eylemde tatmin edici bir sonuca ulaştıklarına göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 24 evet

% 36 hayır

% 18 Bazen cevabını vermiştir.

Seçenekler	Sayı	%
Evet , sık olarak	17	34
Evet , arada sırada	18	36
Hayır, hiçbir zaman	12	24
Bilmiyorum, Fikrim yok	3	6
Toplam	50	100

Tablo: 31 Moda sektöründe çalışan işçilerin diğer çalışanlarında mobbing davranışına şahit olduklarına göre dağılımı

Uygulama çalışmalarına katılan işçilerin ;

% 34 evet , sık olarak

% 36 evet , arada sırada

% 24 hayır

% 6 fikrim yok cevabını vermiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma kapsamına giren işletmelerde çalışan işçilere uygulanan anketlere göre işçilerin,

- % 38 üniversite mezunu
- % 36 uzman olarak
- % 42 15 ile 20 yıl arasında çalışmaktadırlar.

- Araştırma kapsamına giren işçilerin %88 , 30 ile 35 yaş arasında ki

Firma sahipleri tarafından 1 ile 3 hafta arsında değişen süre boyunca herkesin önünde küçük düşürülerek mobbing davranışına maruz kalmışlardır.

* Yapılan ankete göre mobbing davranışları işçileri genel olarak şu şekilde etkilemiştir.

- % 52 sağlığının etkilendiğini
- % 32 hasta olduğunu
- % 38 depresyona girdiğini
- % 56 sinirli bir kişiliği oluştuğunu
- % 46 kendini değersiz hissettiğini
- % 68 İşi bırakmayı düşündüğünü
- % 54 kişilerle karşılaşmaktan korktuğunu
- % 62 işinden soğuduğunu

- % 54 iş dönüşü ruhen tükenmiş olduğunu
- % 42 sabahları bir gün daha bu işe katlanamayacağını
- % 78 kendi işinde daha başarılı olacağını
- % 52 insanlarla uğraşmanın zor olduğunu
- % 74 işinin kendini kısıtladığını
- % 32 insanlara karşı olumsuz duygularının oluştuğunu
- % 76 işinde çok çalıştıklarını

düşünüyorlar.

- Yapılan anket sonucuna göre mobbing davranışına maruz kalan işçilerin % 78 uygulayan kişiyi insan kaynaklarına şikayet ederek eylemde bulunmuşlardır. Ancak bu eylemlerin % 36 bir sonuç alınamamıştır.
- Mobbinge maruz kalan işçilerin % 38 işletmede çalışan diğer işçilerinde mobbing davranışına maruz kaldığına şahit olmuştur.

İş yerlerinde görülen mobbinge karşı, yönetimde saydamlık sağlanmalı, bunu gerçekleştirmek için kararlara katılmaya önem verilmeli ve katılma ortamı yaratılmalıdır .Örgütte iletişim sürecinin etkinliği sağlanmalıdır. Çalışanlar, örgütün hedef ve amaçlarına yönlenmeleri için sürekli eğitilmelidir.

KAYNAKÇA

Alparslan, M. A. ve Tunç, H. (2010). "Mobbing Olgusu ve Mobbing Davranışında Duygusal Zeka Etkisi" ,http://sdu.edu.tr/edergi, (Erişim Tarihi:09.08.2019).

Dündar, G , Acar, A . (2009). İşyerinde psikolojik yıldırmaya (mobbing) maruz kalma sıklığı ile demografik özellikler arasındaki ilişkinin incelenmesi. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi , 37 (2) , 111-120 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuisletme/issue/9243/115664

KARCIOĞLU, F , ÇELİK, Ü . (2012). MOBBİNG (YILDIRMA) VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞA ETKİSİ. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi , 26 (1) , 59-75 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2704/35552

MERCANLIOĞLU, Ç . (2010). "Çalışma Hayatında Psikolojik Tacizin (Mobbing) Nedenleri, Sonuçları ve Türkiye'deki Hukuksal Gelişimi". Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi , 2 (2) , 37-46 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/oybd/issue/16336/171026

Tınaz, P. (2006); *İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing)*, Beta Basım Yayım, İstanbul, s. 8-12.

SOLMUŞ, T . (2005). İş Yaşamında Travmalar: Cinsel Taciz Ve Duygusal Zorbalık/Taciz (Mobbing). ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human

Resources , 7 (2) , 1-14 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/isguc/issue/25509/268950

Tetik, S . (2010). Mobbing Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi , 2010 (1) , 81-89 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/kmusekad/issue/10218/125608

Hazır Giyim İşletmelerinde İş Yaşamı Stresleri ve Koruyucu Yaklaşımların Ergonomik Açıdan İncelenmesi

Öğr. Gör. Nezla ÜNAL[130]

Özet

Mal ve hizmet üreten tüm işletmelerin genel amacı minimum düzeyde iş gücü ve sermaye ile zamanda maksimum düzeyde hizmet vererek ya da ürün üreterek varlığını sürdürmek, büyümek ve kar elde etmektir.

İşletmelerin bu amaçlarını gerçekleştirebilmesindeki en önemli etmen işgücüdür. İşçilerden en yüksek düzeyde verim alabilmek için ilk olarak çalışanların kendilerini her açıdan rahat ve güvende hissetmeleri gerekir.

Bu çalışmanın amacı hazır giyim sektöründe çalışan işçilerde strese neden olabilecek etkenleri araştırmak, mevcut sorunlara farklı çözüm öneriler geliştirmektir. Geliştirilen çözüm önerileri ile işçinin kendisini rahat ve huzurlu hissetmesi sağlanarak çalışan kişiden maksimum düzeyde verim sağlamaktır. Böylece çalışan kişinin başarı ve gurur duygusu ile tanışması sağlanarak, işletmede en az işgücü ile en fazla karı elde edecektir.

Bu çalışmanın evrenini tekstil ve konfeksiyon sektöründe çalışan işçiler oluştururken, evrenini Ankara il sınırları içerisinde hazır giyim işletmelerinde farklı statülerde çalışan 180 kişi oluşturmaktadır. Bu çalışmada ilk olarak farklı kaynaklardan oluşan iş yaşamında stresin nedenleri ve sonuçlarını anlatan kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Daha sonra araştırmanın yöntemi anket olarak belirlenmiş ve 32 sorudan oluşan 'Hazır Giyim İşletmelerinde Ergonomik Açıdan İş yaşamı Stresleri ve Koruyucu Yaklaşımlar Geliştirme Anketi' hazırlanmıştır. Hazırlanan anketler hazır giyim işletmelerinde çalışan işçilere uygulanmıştır. Uygulama sonucunda anketler analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Sonuç olarak lise mezunu erkek işçilerin çoğunun stres altında olduğu, işyerinde stresi ortaya çıkaran kişinin yöneticiler olduğu belirlenmiştir. Strese ortadan kaldırabilmek için ise işverenlerin yönetim kadrolarını ve çalışanların ücretlerini yeniden düzenlenmesi gerektiği belirlenmiştir.

Stresi önleyebilmek için örgütteki belirsizliğin giderilmesi gerekmektedir. Görev tanımları açıkça yapılmalı, sorumluluklar belirlenmelidir. Beklenen davranışların ne olduğunu ve etik standartları açıkça ortaya koyan, birbiriyle çelişmeyen personel politikası oluşturulmalıdır. Yönetimin söylemleri ile eylemleri arasında tutarlılık sağlanmalıdır. Özellikle yöneticiler etik düşünüş ve davranış bakımından kendilerini geliştirmeli ve diğer çalışanlara örnek olmalıdır.

Anahtar kelimeler: Stres, Hazır Giyim, Ergonomi, İş yaşamı.

[130] Denizli Pamukkale Üniversitesi, Buldan Mesek Yüksek Okulu

Stresses and Protective Approaches of Work Life in Ready-To-Wear Enterprises Examination of Ergonomics

Abstract

The general purpose of all enterprises producing goods and services is to maintain their existence, grow and make profit by providing maximum service in time with minimum labor and capital and producing products.The most important factor in achieving these goals is the labor force. In order to get the highest level of productivity from workers, first of all, employees should feel comfortable and secure in every aspect.

The aim of this study is to investigate the factors that may cause stress in workers working in the garment sector and to develop different solutions to the existing problems. To provide maximum efficiency from the employee by ensuring that the worker feels comfortable and peaceful with the solutions proposed. In this way, the employee will be introduced to a sense of success and pride, with the least labor force in the business will get the most profit.

The universe of this study consists of workers working in textile and apparel sector, and the universe consists of 180 people working in ready-made clothing enterprises in Ankara province. In this study, firstly, conceptual framework explaining the causes and consequences of stress in work life, which consists of different sources, is formed. Then, the method of the research was determined as a questionnaire and Anket Ergonomic Perspective in Business Life Stress and Protective Approaches Development Questionnaire ‘consisting of 32 questions was prepared. The questionnaires prepared were applied to the workers working in garment enterprises. As a result of the application, the questionnaires were analyzed and interpret

As a result, it was determined that most of the high school graduates were under stress and it was the managers who caused the stress in the workplace. In order to eliminate stress, it was determined that employers should reorganize their management and wages of employees.

In order to prevent stress, the uncertainty in the organization needs to be eliminated. Job descriptions should be clearly defined and responsibilities should be defined. A non-contradictory personnel policy should be established which clearly sets out the expected behavior and ethical standards. Consistency should be ensured between the discourses and actions of the administration. In particular, managers should develop themselves in terms of ethical thinking and behavior and set an example for other employees.

Key words: Stress, Clothing, Ergonomics, Work life.

1.GİRİŞ

Stres, günümüzde toplum hastalığı olarak bilinse bile, aslında stres gündelik yaşamın bir parçasıdır. 17, 18 ve 19 yüzyıllarda stres için farklı tanımlamalar yapılmıştır. 17.Yüzyılda dert, keder, tasa olarak tanımlanan stres kelimesi, 18 ve 19. Yüzyıllarda ise kuvvet, baskı, güç gibi anlamlar yüklenerek kişinin kendisine ve ruhsal yapısına yönelecek şekilde tanımlanmıştır (Güçlü, 2001). Stres1930’lu yıllarda Hans Selye tarafından; ‘Bireyin herhangi bir fiziksel veya psikolojik uyarıcı karşısında gerekli uyumu sağlayabilmek için ruhsal ve bedensel olarak harekete geçmesi, tepki göstermesi’ olarak tanımlanmıştır (Özkaya ve diğerleri, 2008).

Aydın'a göre farklı stres tanımlarından çıkarılabilecek ortak noktalar şu şekildedir;

Stres çift yönlü kavramdır, hem bireyi hem de tepkiyi etkiyi etkiler.

Stres hem olumlu hem de olumsuz faktörleri içerebilmektedir.

Stres kişinin fırsat ve istekleri ile ilgilidir, çevresel faktörler ile kişilerin etkileşimi sonucu stres meydana gelir.

Bireyin çevresindeki stres sebepleri çevresel stres nedenleri, bireysel stres nedenleri ve iş çevresi stresleri olarak gruplandırılabilir (Aydın, 2004).

Bir işyerinde görevin bulunduğu pozisyona göre, iş çevresinden ya da iş yerindeki hiyerarşik yapılanmadan dolayı stres ortaya çıkabilir. İş yerinde stres kaynakları, Görev yapısına bağlı, yetki yapısına bağlı, üretim yapısına bağlı, kümeleşme yapısına bağlı, rol yapısına bağlı ve kültürel yapıya bağlı olarak gruplandırılabilir (Aydın, 2008).

Stresin birey üzerinde farklı sonuçları vardır. Bunlar stresin fizyolojik sonuçları (Dolaşım sistemi, solunum sitemi, sindirim sistemi, üreme sistemi, hareket sistemi rahatsızlıkları), stresin psikolojik sonuçları (endişe, depresyon, uykusuzluk, huzursuzluk) ve davranışsal sonuçları (İşe devamsızlık, sağlık ödemesindeki artış, tazminat ödemeleri vb.) şeklinde gruplandırılabilir.

Stresin iş yeri üzerindeki etkileri incelendiğinde ise, stresin iş yerindeki verimlilik düşüklüğe neden olması ile kişinin kendini iş yerine yabancı hissetmesine bağlı olarak ortaya çıkabilecek performans düşüklüğüdür. Ayrıca çalışanın yaşadığı strese bağlı olarak yaşanılan iş günü kayıpları sonucunda firmalara yüksek miktarda ödemelerde bulunabilirler (Okutan ve Tengilimoğlu, 2002).

İş yaşamında ortaya çıkan stres, çalışanların sorumluluklarını yerine getirmesini engellemekte, bireyin fiziksel ve duygusal olarak tepkilerinin ortaya çıkmasında neden olmaktadır. Özellikler özel işletmelerde yaşanılan rekabet, belirli orana kadar çalışanları olumlu etkilerken, aşırı rekabet ise çalışanlar üzerinde endişelenen birey üzerimde stres yaratır (Cam, 2004).

Günümüzde stresi önlemek pek mümkün görünmediği için, çalışanlara stresi kaynağından çözümleyerek stresle başa çıkmaları bilgisi verilmelidir. stres yönetimi sağlandığında kişi çalışanın hayat kalitesi yükselecek, daha kaliteli ve verimli çalışabilecektir (Soysal, 2009)

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Hazır Giyim İşletmelerinde Ergonomik Açıdan İş Yaşamı Streslerini belirlemek ve Koruyucu Yaklaşımlar geliştirmek üzere yapılan bu araştırmanın hazırlık aşaması ve kavramsal çerçevesinin oluşturulmasında materyal olarak Türkiye cumhuriyeti milli kütüphanesi, Gazi Üniversitesi kütüphanesi, Milli Prodüktivite Merkezi kütüphanesi, Yüksek Öğrenim kurulu kütüphanesi ve konuyla ilgili internet sitelerinden yararlanılmıştır.

Ergonomik Açıdan İş Yaşamı Streslerini belirlemek ve Koruyucu Yaklaşımlar geliştirmek için hazir giyim sektöründe çalışan insanlar üzerindeki etkisini araştırmak üzere yapılan bu araştırmada bilimsel yöntemler kullanılmıştır. Araştırmanın hazırlık aşamasında çeşitli kütüphanelerden, resmi kurumlardan ve konuyla ilgili internet sitelerinden yararlanılarak literatür araştırması yapılmıştır. Literatür araştırmaları sonucunda bulunana bilgiler sentez edilmiş ve kavramsal çerçeve oluşturulmuştur.

Hazır Giyim İşletmelerinde Ergonomik Açıdan İş Yaşamı Streslerini belirlemek ve Koruyucu Yaklaşımlar geliştirmek üzere yapılan bu çalışmanın literatür araştırılması sırasında farklı kaynaklardan bilgiler toplanmış stresin tanımını, stres nedenlerini ve genel olarak stresin sonuçlarını anlatan kavramsal çerçeve oluşturulmuştur

Araştırma konusunun hazır giyim işletmelerinde ergonomik açıdan iş yaşamı streslerini belirlemek ve koruyucu yaklaşımlar geliştirilmesi olmasından dolayı değişik yaşlarda, farklı deneyimlere sahip, işletmede farklı statüde görevine devam etmekte olan toplam 180 kişiye anket uygulanacaktır.

Anket içerisinde birinci bölümde kişinin genel bilgileri, ikinci bölümde işletmenin sahip olduğu çalışma ve çevre koşullarının çalışan kişi üzerindeki etkisi, üçüncü bölümde iş yerinde, çalışan kişinin performansının düşmesine yada strese neden olabilecek faktörler belirlenmeye, dördüncü bölümde çalışan kişinin performansının düşmesine yada strese yol açabilecek davranışlardan ne derece etkilendiği son olarak beşinci bölümde ise iş yaşamında strese neden olan etkenler, bu etkenlerin kimler tarafından nasıl düzeltilebileceği belirlenmeye çalışılmıştır.

Mevcut durumu açıklamaya, değerlendirmeye ve çeşitli çözüm önerileri geliştirmeye yönelik olarak yapılan bu araştırmada verilerin toplanması için çeşitli sorulardan oluşan anketler hazır giyim sektöründe çalışan işçilere uygulanmasından sonra anket sonuçları yüzdelik oranlara çevrilerek sonuçları değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR VE YORUM

Tablo: 1 Hazır Giyim İşletmelerinde Ankete Katılanlar İle İlgili Bilgiler

	Gönderilen		Geri Dönen		Geçerli		Geçersiz	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
İşveren	9	% 5	9	% 5	9	% 5	0	% 0
Yönetici	31	% 17	31	% 17	31	% 17	0	% 0
İşçi	140	% 68	140	% 68	140	% 68	0	% 0
Diğer	0	% 0	0	% 0	0	% 0	0	% 0
Toplam	180	% 100	180	% 100	180	% 100	0	% 0

Hazır Giyim İşletmelerinde Ergonomik Açıdan İş Yaşamı Streslerini belirlemek ve Koruyucu Yaklaşımlar geliştirmek üzere yapılan bu araştırmada anketi cevaplayanların;
% 5 İşveren
% 17 Yönetici
% 68 işçidir
Toplam 180 kişiye anket uygulanmıştır. Bu anketlerin % 100 geri dönmüş ve geçerli sayılmıştır

Tablo: 2 Katılımcıların cinsiyetleri ile ilgili bilgiler

Cinciyet	Sayı	Yüzde %
Kadın	88	% 49
Erkek	92	% 51
Toplam	180	% 100

Değerlendirmede anket katılımcılarının cinsiyetleri verilmiştir. Cinsiyetiniz sorusuna katılımcılardan; 92 kişi (%51) ve 88 kişi (% 49) Kadın olarak cevap vermişlerdir. Katılımcıların çoğunun erkek olduğu görülmektedir.

Tablo: 3 Katılımcıların yaş ortalamaları ile ilgili bilgiler

	Sayı	Yüzde %
18 –25	37	% 21
26 – 30	43	% 24
31 –35	51	% 28
36 – 40	32	% 18
40 ve üzeri	17	% 17
Toplam	180	% 100

Değerlendirmede anket katılımcılarının yaşları verilmiştir. Yaşınız sorusuna katılımcılardan; 51kişi 31–35 (%28) 43kişi 26-30 (%24) 37kişi 18-25 (% 21) arası, 32kişi 36-40 (%18) arası ve 17 kişi 40 ve üzeri (%7) cevabını vermişlerdir. Katılımcıların çoğunu 31- 35 yaş arası kişiler olduğu görülmektedir.

Tablo: 4'de Katılımcıların medeni durumu ile ilgili bilgiler

	Sayı	Yüzde %
Evli	104	% 58
Bekar	76	% 42
Toplam	180	% 100

Değerlendirmede anket katılımcılarının medeni durumları verilmiştir. Medeni durumunuz sorusuna katılımcılardan 104 kişi (%58) evli; 76 kişi (% 42) Bekar cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun medeni durumunun evli olduğu görülmektedir.

Tablo: 5'de Katılımcıların eğitim durumları ile ilgili bilgiler

	Sayı	Yüzde %
İlköğretim	46	% 26
Lise	53	% 29
Yüksekokul	47	% 26
Lisans	21	% 12
Lisans üzeri	13	% 7
Toplam	180	%100

Eğitim durumunuz sorusuna katılımcılardan 53 kişi (% 29) lise, 46 kişi (% 26) ilköğretim,, 47 kişi (%26) yüksekokul, 21kişi (%12) lisans, 13 kişi (% 7) lisans üzeri cevabını vermiştir. Anket katılımcılarını çoğunun eğitim durumu lise olduğu görülmektedir

Tablo: 6 Katılımcıların işyerindeki pozisyonu ile ilgili bilgiler

	Sayı	Yüzde %
İşveren	9	% 5
Yönetici	31	% 17
İşçi	140	% 78
Diğer	0	% 0
Toplam	180	% 100

Değerlendirmede anket katılımcılarının iş yerindeki pozisyonu ile ilgili bilgiler verilmiştir. İş yerinizdeki pozisyonunuz sorusuna katılımcılardan 140 kişi (%78) işçi, 31 kişi (% 17) yönetici ve 9kişi (% 5) işveren,, cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun işçi olduğu görülmektedir.

Tablo: 7 Katılımcıların işyerinde çalıştığı bölüm ile ilgili bilgiler

	Sayı	Yüzde
Yönetim	40	% 22
Modelhane	29	% 16
Dikimhane	66	% 37
Ütü	28	% 16
Kalite control	17	% 9
Toplam	180	% 100

Değerlendirmede anket katılımcılarının iş yerinde çalıştığı bölüm ile ilgili bilgiler verilmiştir. İş yerinizde çalıştığınız bölüm sorusuna 66 kişi (% 37)dikimhane,40 kişi (% 22) yönetim, 29 kişi (16) modelhane, 28 kişi (%16) ütü, 17 kişi (% 9) kalite kontrol bölümü cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun dikimhane bölümünde çalıştığı görülmektedir.

Tablo: 8 Çalışanların kaç yıldır çalışma hayatı içinde olduğu ile ilgili bilgiler

	Sayı	Yüzde %
0-5	43	% 24
6-10	37	% 21
11-15	62	% 34
16 ve üzeri	38	% 21
Toplam	180	% 100

Değerlendirmede anket katılımcılarının kaç yıldır çalışma hayatı içinde olduğu ile ilgili bilgiler verilmiştir. Kaç yıldır çalışma hayatı içerisindesiniz sorusuna 62 kişi (%34) 11-15 yıl,13 kişi (%24) 0-5 yıl,37 kişi(%21) 6-10 yıl, 38 kişi (%21)16 ve üzeri cevabını vermiştir Anket katılımcılarının çoğunun 11-15 yıldır çalışma hayatı içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 9: Günlük ortalama çalışma süresi ile ilgili bilgiler

	Sayı	Yüzde %
0-8 saat	21	% 12
9-12 saat	122	% 68
13 saat ve üzeri	37	% 20
Toplam	180	% 100

Değerlendirmede anket katılımcılarının günlük ortalama çalışma süresi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Günlük ortalama çalışma süreniz sorusuna katılımcılardan 122 kişi (% 68) 9-12 saat, 37 kişi (% 20) 13 saat ve üzeri, 21 kişi (%12) 0-8 saat, cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun günde ortalama 9-12 saat çalıştığı anlaşılmaktadır.

Tablo: 10 Günlük ortalama dinlenme süresi ile ilgili bilgiler

	Sayı	Yüzde %
25-30dk	3	% 2
31-45dk	23	% 13
46-60dk	137	% 76
61dk ve üzeri	17	% 9
Toplam	180	% 100

Değerlendirmede anket katılımcılarının günlük ortalama çalışma süresi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Günlük ortalama dinlenme süreniz sorusuna katılımcılardan 137 kişi (% 76) 46-60dk, 23 kişi ((% 13) 31-45 dk, 17 kişi (%9) 61 dk ve üzeri, 3 kişi (%2) 25-30 dk, cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun günde ortalama 46-60dk arasında dinlenmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo:11 Ortalama mesaiye kalma süreleri ile ilgili bilgiler

	Sayı	Yüzde %
Haftada bir	61	% 34
İki haftada bir	58	% 32
Ayda bir	48	% 27
Kalmıyorum	13	% 13
Toplam	180	% 100

Değerlendirmede Anket katılımcılarının ortalama mesaiye kalma süreleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Ortalama olarak ne sıklıkla mesaiye kalıyorsunuz sorusuna katılımcılardan 61 kişi (%34) haftada bir, 58 kişi (% 32) iki haftada bir, 48 kişi (% 27) ayda bir, 13 kişi (%7) katılmıyorum cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun haftada bir mesaiye kaldığı anlaşılmaktadır.

Tablo: 12 Çalışanların mesai saatlerinde bakmakla yükümlü olduğu kişileri nerelere emanet ettiği ile ilgili bilgiler

	Sayı	Yüzde %
İşyerindeki bölüme	0	% 0
Özel yerlere	42	% 23
Eve	102	% 57
Diğer	36	% 20
Toplam	180	% 100

Değerlendirmede Anket katılımcılarının mesai saatlerinde bakmakla yükümlü olduğu kişileri nerelere emanet ettiği ile ilgili bilgiler verilmiştir. Çalışma saatleriniz içerisinde bakmakla yükümlü olduğunuz kişileri kimlere emanet ediyorsunuz sorusuna katılımcılardan 102 kişi (% 57) eve, 42 kişi (% 23) özel yerlere, 36 kişi (% 20) diğer cevabını vermiştir. Anket katılımcılarından çoğu bakmakla yükümlü olduğu kişileri çalışma süresi içerisinde eve bıraktığı anlaşılmaktadır.

Tablo: İşyerinde çalışanları en fazla rahatsız eden çalışma arac gereci ile ilgili bilgiler

	Sayı	Yüzde %
Masa	6	% 3
Sandalye	117	% 65
Bilgisayar	16	% 9
Makineler	41	% 23
Diğer	0	% 0
Toplam	180	% 100

Değerlendirmede Anket katılımcılarını işyerinde en fazla rahatsız eden çalışma araç gereci ile ilgili bilgiler verilmiştir. İş yerinizde sizi en fazla rahatsız eden çalışma aracı nedir sorusuna katılımcılardan 117 kişi (% 65) sandalye, 41 kişi (%23)makine, 16 kişi (%9)

bilgisayar ve 6 kişi (%3) masalardan rahatsız olmaktadır. Anket katılımcılarının çoğu işyerinde en fazla sandalyeden rahatsız olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo: 14 Çalışanların işyerindeki gürültü, aydınlatma ve sıcaklık derecelerinden etkilenip etkilenmediği ile ilgili bilgiler

Sorular	Evet		Hayır		Kısmen	
	Sayı	Yüzde	sayı	Yüzde	sayı	yüzde
İş yerinizdeki gürültüden rahatsız oluyor musunuz ?	103	%57	36	%20	41	%23
İş yerinizdeki aydınlatmadan rahatsız oluyor musunuz ?	37	%21	49	%27	94	%52
İş yerinizdeki ısıdan rahatsız oluyor musunuz ?	55	%31	87	%48	38	%21

Değerlendirmede Anket katılımcılarının gürültü, aydınlatma ve sıcaklık derecelerinden etkilenip etkilenmedikleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. İş yerinizdeki gürültüden rahatsız oluyor musunuz sorusuna katılımcılardan 103 kişi (% 57) evet 41 kişi (% 23)ise kısmen ve 36 kişi (% 20) hayır cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun işyerlerinde ki gürültüden rahatsız olduğu anlaşılmaktadır.

İş yerinizdeki aydınlatma sisteminden rahatsız oluyor musunuz sorusuna katılımcılardan 94 kişi (%52) kısmen, 49 kişi (% 27) hayır, 37 kişi ise (%21) evet cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun iş yerlerindeki aydınlatma sisteminden kısmen rahatsız olduğu anlaşılmaktadır.

İş yerinizdeki ısıtma sisteminden rahatsız oluyor musunuz sorusuna katılımcılardan 55 kişi evet, 87 kişi hayır, 38 kişi ise kısmen cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun iş yerlerindeki ısıtma sisteminden rahatsız olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo:15 Çalışanların işyerindeki gürültü, aydınlatma ve sıcaklık gibi faktörlerin iş motivasyonunuzu etkileyip etkilemediği ile ilgili bilgiler

	Sayı	Yüzde %
Evet, olumsuz etkiliyor	139	% 77
Evet, olumlu etkiliyor	17	% 9
Etkilenmiyorum	24	% 14
Toplam	180	% 100

Değerlendirmede Anket katılımcılarının İş yerininiz de ki gürültü, aydınlatma ve sıcaklık gibi faktörlerin iş motivasyonunuzu etkileyip etkilemediği ile ilgili bilgiler verilmiştir. İş yerininiz de ki gürültü, aydınlatma ve sıcaklık gibi faktörlerin iş motivasyonunuzu etkilediğini düşünüyor musunuz sorusuna katılımcılardan 139 kişi (% 77) evet olumsuz etkileniyorum, 24 kişi (% 14) etkilenmiyorum,17 kişi (% 9) evet olumlu etkileniyorum cevabını vermiştir Anket katılımcılarının çoğunun iş yerininiz de ki gürültü,

aydınlatma ve sıcaklık gibi faktörlerin iş motivasyonlarını etkilediğini düşündüğü anlaşılmaktadır.

Tablo:16 Çalışanların işyerindeki çalışma ve çevre koşullarından nasıl etkilendikleri ile ilgili bilgiler

	Sayı	Yüzde %
Fiziksel yorgunluk hissediyorum	71	% 39
Duygusal yorgunluk hissediyorum	33	% 18
Gün boyu strese girmeme neden oluyor	52	% 29
Mesai bitiminde sinirlerim bozuluyor	24	% 14
Etkilenmiyorum	0	% 0
Toplam	180	% 100

Değerlendirmede anket katılımcılarının çalışma ve çevre koşullarından nasıl etkilendikleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. İş yerinizdeki çalışma ve çevre koşulları sizi nasıl etkiliyor sorusuna katılımcılardan 71 kişi (%39) Fiziksel yorgunluk hissediyorum, 52 kişi(%29) Gün boyu strese girmeme neden oluyor, 33 kişi (% 18) Duygusal yorgunluk hissediyorum ve 24 kişi (%14) Mesai bitiminde sinirlerim bozuluyor cevabını vermiştir Anket katılımcılarının çoğunun iş yerinizdeki çalışma ve çevre koşullarının kendilerinde fiziksel yorgunluğa yol açtığını düşünmektedir.

Tablo: 17 Çalışanların çalışma performansını düşürecek ya da strese neden olabilecek davranışlar ile ne sıklıkla karşılaştıkları ile ilgili bilgiler

Sorular	Her zaman		Bazen		Yapılmıyor	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Performansımla ilgili sürekli olumsuz eleştiri alıyorum	106	% 59	47	% 26	27	% 15
Ortak yapılan işlerin olumsuz sonuçlarından yalnızca ben sorumlu tutuluyorum	37	% 21	79	% 44	21	% 35
Yaptığım işlerin sonuçları ile ilgili sürekli kusur hata bulunuyor	46	% 26	89	% 49	45	% 25
Kendimi göstermeme fırsat verilmiyor	119	% 66	41	% 23	20	% 11
Benden daha az deneyimli ve eğitimsiz kişiler tarafından denetleniyorum	74	% 41	69	% 38	37	% 21
Sürekli işimi bitirmem konusunda baskı yapılıyor	58	% 32	74	% 41	48	% 27

Değerlendirmede anket katılımcılarının çalışma performansını düşürecek ya da strese neden olabilecek davranışlar ile ne sıklıkla karşılaştıkları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Performansımla ilgili sürekli olumsuz eleştiri alıyorum sorusuna katılımcılardan 106 kişi (% 59) her zaman, 47 kişi bazen (% 26), 27 kişi (% 15) yapılmıyor cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun sürekli performansı ile ilgili olumsuz eleştiri aldığını anlaşılmaktadır. Ortak yapılan işlerin olumsuz sonuçlarından yalnızca ben sorumlu tutuluyorum sorusuna katılımcılardan 79 kişi (% 44) bazen, 37 kişi (% 21) her zaman, 21 kişi (% 35) yapılmıyor cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun ortak yapılan işlerin olumsuz sonuçlarından yalnızca kendisinin sorumlu tutulduğu anlaşılmaktadır.

Yaptığım işlerin sonuçları ile ilgili sürekli kusur hata bulunuyor sorusuna katılımcılardan 89 (% 49) kişi bazen, 45 (%25) yapılmıyor,46 (% 26) kişi her zaman cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun yaptığı işlerin sonuçları ile ilgili sürekli hata bulunduğunu anlaşılmaktadır. Kendimi göstermeme fırsat verilmiyor sorusuna katılımcılardan 119 (%66) kişi her zaman, 41 (%23) kişi bazen, 20 (%11) kişi hiçbir zaman cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun işlerinde kendini göstermesine izin verilmediğini anlaşılmaktadır. Benden daha az deneyimli ve eğitimsiz kişiler tarafından denetleniyorum sorusuna katılımcılardan 74 (% 41) herzaman, 69 (%38)kişi bazen, 37 (% 21) kişi hiçbir zaman cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun kendisinden daha az deneyimli ve eğitimsiz kişiler tarafından denetlendiğini anlaşılmaktadır. Sürekli işimi bitirmem konusunda baskı yapılıyor sorusuna katılımcılardan 74 (%41) kişi bazen, 58(% 32)kişi her zaman, 48 (% 27) kişi hiçbir zaman cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun işini bitirmesi konusunda baskı altında olduğunu anlaşılmaktadır.

Tablo: 18 Çalışanların işyerindeki çalışma performansını düşürecek ya da strese yol açabilecek davranışlardan ne derece etkilendikleri ile ilgili bilgiler

Sorular	Bazen		Her zaman		Hiçbir zaman	
	Sayı	yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	yüzde
İş yerinde kendimi yalnız hissediyorum	100	%56	69	%38	11	%6
Sabahları işe gelmek istemiyorum	89	%49	74	%41	17	%10
İş performans ve motivasyonum azalıyor	102	%57	57	%32	21	%11
Özel hayatımı olumsuz etkiliyor	76	%42	86	%48	18	%10
Kontrol dışı hareketlerim gelişti	108	%60	49	%27	23	%13
Kendimi yorgun ve gergin hissediyorum	86	%48	78	%43	16	%9
Depresyonda olduğumu düşünüyorum	104	%58	63	%35	13	%7

Değerlendirmede Anket katılımcılarının işyerindeki çalışma performansını düşürecek ya da strese yol açabilecek davranışlardan ne derece etkilendikleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. İş yerinde kendimi yalnız hissediyorum sorusuna katılımcılardan 100 (% 56) kişi bazen, 69 (% 38) kişi her zaman, 11 (% 6) kişi hiçbir zaman cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun bazen iş yerinde kendini yalnız hissettiği anlaşılmaktadır. Sabahları işe gelmek istemiyorum sorusuna katılımcılardan 89 (% 49) kişi bazen, 74 (% 41) her zaman, 17 (% 10) kişi hiçbir zaman cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun bazen sabahları işe gelmek istemediği anlaşılmaktadır. İş performans ve motivasyonum azalıyor sorusuna katılımcılardan 102 (% 57) kişi bazen, 57 (% 32) kişi her zaman, 21 (%11) kişi hiçbir zaman cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun bazen iş performans ve motivasyonun düştüğüne inandığı anlaşılmaktadır. Özel hayatımı olumsuz etkiliyor sorusuna katılımcılardan 76(%42) her zaman, 86 (% 48) kişi bazen, 18 (% 10) hiçbir zaman cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun her zaman özel hayatlarının olumsuz etkilendiğini anlaşılmaktadır. Kontrol dışı hareketlerim gelişti sorusuna katılımcılardan 108 (% 60) kişi bazen, 49kişi (% 27) her zaman, 23kişi (% 13) hiçbir zaman cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun bazen kontrol dışı hareketlerinin geliştiğini anlaşılmaktadır. Kendimi yorgun ve gergin hissediyorum sorusuna katılımcılardan 86 (% 48) kişi bazen, 78 (% 43) kişi her zaman, 16 (% 9) hiçbir zaman cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun bazen kendini yorgun ve gergin hissettiği anlaşılmaktadır. Depresyonda olduğumu düşünüyorum sorusuna katılımcılardan 104 (% 58)kişi bazen, 89 (% 64) kişi her zaman, 74

(% 27) hiçbir zaman cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğunun kendisinin bazen depresyonda olduğunu düşündüğü anlaşılmaktadır.

Tablo: 19 İş hayatında strese neden olabilecek etkenlerin kimler tarafından oluşturulduğu ile ilgili bilgiler

	Sayı	Yüzde %
İşveren	17	% 9
Yöneticiler	89	% 64
Çalışma arkadaşlarım	74	% 27
Diğerleri	0	% 0
Toplam	180	% 100

Değerlendirmede Anket katılımcılarının iş hayatında strese neden olabilecek etkenlerin kimler tarafından oluşturulduğu ile ilgili bilgiler verilmiştir.

İş yerinde size göre strese neden olan kimlerdir sorusuna katılımcılardan 89 (% 64) yöneticiler, 74 (% 27) kişi çalışma arkadaşlarım ve 17 (% 9) kişi işveren, cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğuna göre işyerinde strese neden olan kişini yöneticiler olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo: 20 İşyerinde strese neden olan faktörlerin kimler tarafından düzeltilebileceği yada ortadan kaldırılabileceği ile ilgili bilgiler

	Sayı	Yüzde %
İş veren	37	% 21
Yöneticiler	114	% 63
Çalışma arkadaşlarım	29	% 16
Diğerleri	0	% 0
Toplam	180	% 100

Değerlendirmede Anket katılımcılarına göre işyerinde strese neden olan faktörler kimler tarafından düzeltilebilir ya da ortadan kaldırılabileceği ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Size göre strese neden olan faktörler kimler tarafından düzeltilebilir ya da ortadan kaldırılabilir sorusuna 114 (% 63) yöneticiler, 37 kişi (%21) işveren, 29 (% 16) kişi cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğuna göre strese neden olan faktörlerin yöneticiler tarafından düzeltilebileceği ya da ortadan kaldırılabileceği anlaşılmaktadır.

Tablo: 21 Strese neden olan faktörlerin nasıl ortadan kaldırılabileceği ile ilgili bilgiler

	Sayı	Yüzde %
Çalışma saatleri ve dinlenme süreleri yeniden düzenlenmelidir	43	% 24
Çalışma ekipmanları ergonomik hale getirilmelidir	19	% 11
Çalışma ve çevre koşulları yeniden düzenlenmelidir	26	% 14
Yönetim kadrosu yeniden düzenlenmelidir	23	% 13
Sosyal etkinliklere yer verilmelidir	18	% 10
Alınan ücret emeğimin karşılığı olmalıdır	51	% 28
Diğer	0	% 0
Toplam	180	% 100

Size göre Strese neden olan etkenler nasıl ortadan kaldırılabilir sorusuna; anket katılımcılarından 51 (% 28) kişi Alınan ücret emeğimin karşılığı olmadığı, 43 (%24) kişi Çalışma saatleri ve dinlenme süreleri yeniden düzenlenmelidir, 26 (%14) kişi Çalışma ve çevre koşulları yeniden düzenlenmelidir, 23 (% 13) kişi Yönetim kadrosu yeniden düzenlenmelidir, 19 (% 11) kişi Çalışma ekipmanları ergonomik hale getirilmelidir, 18 (% 10) Sosyal etkinliklere yer verilmelidir cevabını vermiştir. Anket katılımcılarının çoğuna göre strese neden olan etkenler alınan ücret emeğinin karşılığı olursa strese neden olan faktörlerin ortadan kaldırılabileceği anlaşılmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın sonunda araştırma kapsamına giren işletmelerde çalışan işçilere uygulanan anketlere göre işçilerin;

% 51 Erkek,

% 28 31 ile 35 yaş arasında

% 58 medeni durumu evli

% 29 lise mezunu

% 68 işçi

% 37 dikimhane bölümünde çalışmakta

% 34 yaklaşık 11 ile 15 yıldır çalışmakta

% 68 günde 9 ile 12 saat arasında çalışmakta

% 76 günde yaklaşık 46-60dk arasında dinlenmekte

% 34 haftada bir mesaiye kalmakta

% 57 çocuk kardeş vb bakmakla yükümlü olduğu kişileri eve bırakmakta

% 65 işyerinde en çok sandalyeden rahatsız olmakta

% 57 işyerindeki gürültüden rahatsız olmakta

% 52 işyerindeki aydınlatma sisteminden kısmen rahatsız olmakta

% 48 işyerindeki sıcaklık derecesinden rahatsız olmamakta

% 77 işyerindeki aydınlatma, gürültü ve sıcaklık gibi faktörlerin iş motivasyonunu olumsuz etkilediğini düşünmekte

% 39 işyerindeki çalışma ve çevre koşullarının sonucunda fiziksel yorgunluk hissetmekte

% 59 nun performansı ile ilgili sürekli olumsuz değerlendirme yapılmakta

% 44 yapılan işlerin olumsuz sonucundan sorumlu tutulmakta

% 49 yaptığı işlerde sürekli hata aranmakta

% 66 işyerinde kendisini göstermesine fırsat verilmemekte

% 41 kendilerinden daha eğitimsiz kişiler tarafından denetlenmekte

% 41 sürekli işini bitirmesi konusunda baskı yapılmakta

% 56 işyerinde kendini yalnız hissetmekte

% 49 sabahları işe gelme istememekte

% 57 bazen performansı ve motivasyonu azalmakta

% 48 özel hayatı olumsuz etkilenmekte

% 60 kontrol dışı hareketleri gelişmekte

% 48 bazen kendini yorgun hissetmekte

% 58 bazen depresyonda olduğunu düşünmekte

% 64 göre işyerinde stresi yöneticiler ortaya çıkarmakta

% 63 göre işyerinde strese neden olan faktörler yine yöneticiler tarafından düzeltilebilmekte

% 28 ise stresi ortadan kaldırabilmek için alınan ücretin emeklerinin karşılığı olması gerektiğini düşünüyor.

İş yerinde stresi önleyebilmek için görev tanımlıları ile ilgili tüm belirsizlikler giderilmelidir, görev tanımlamaları açıkça yapılmalıdır. Çalışanlarında karar verme sürecine dahil olması sağlanabilir. İş yeri içerisinde tüm iletişim kanalları açık tutulabilir, böylece yanlış anlaşılma, eksik ya da yanlış bilgi aktarımının önüne geçilebilir. Disiplin sorunları hızlı ve etkili şekilde çözüme kavuşturulmalı böylece iş disiplini sağlanabilir. Çalışma yaşamının kalitesini arttırmak, çağdaş yönetim anlayışının en önemli gereklerinden biri olarak kabul edilmelidir.

KAYNAKÇA

Aydın, İ. (2008), İş Yaşamında Stres, Pegem akademi yayınları, 41-68.

Aydın, Ş. (2004), Örgütsel Stres Yönetimi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6, 3, 49-74.

Cam, E. (2004), Çalışma Yaşamında Stres ve Kamu Kesiminde Kadın Çalışanlar, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 1-10.

Güçlü, N. (2001), Stres Yönetimi, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21, 1, 91-109.

Okutan, M., Tengilimoğlu, D. (2002), İş ortamında Stres ve Stresle Başa Çıkma Yöntemleri: Bir alan Uygulaması, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 3, 15- 42.

Özkaya, M.O., Yakın, v., Ekinci, T. (2008), Stres Düzeylerinin Çalışanların İş Doyumu Üzerindeki Etkisi, Celal Bayar Üniversitesi Çalışanları Üzerine Ampirik Bir Araştırma, Yönetim ve Ekonomi, 15, 1, 163-180.

Soysal, A. (2009), İş Yaşamında Stres, Çimento İşveren, Mayıs, Makale 2, 17-24.

Üniversite Öğrencilerinin Bağlanma Stilleri, Kimlik Statüleri ve Eş Seçim Tercihleri

Ebru EDİS[131]

Özet

Bu bildiri, 'Üniversite Öğrencilerinin Bağlanma Stilleri, Kimlik Statüleri ve Eş Seçim Tercihleri' başlıklı tez çalışmamın literatür özeti ve çalışma tasarımıdır. Sunulan bildiri ile ilgili henüz hali hazırda bir anket çalışması ve veri bulunmamakta, çalışma veri toplama aşamasında olup devam etmektedir.

Araştırma; bağlanma stilleri, kimlik statüleri ve eş seçim tercihleri konusunda literatür taraması ile kuramsal çerçevenin belirlenmesi ve bağlanma stilleri, kimlik statüleri ile eş seçim tercihleri arasındaki ilişkilerin birtakım psiko-sosyal değişkenlerle (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, aile türü vb.) birlikte etkileşimlerinin irdelenmesini amaçlamaktadır. Bağlanma, hamilelikten başlayıp bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik evrelerinin tümünde var olan, mezara kadar devam eden bir olgudur. Bebeklikte güvenli, kaygılı/kararsız, kaygılı/kaçınmacı, dağınık/yönü belirsiz olmak üzere dört tip bağlanma stili tanımlanırken yetişkinlikte bu dört tip güvenli, saplantılı, korkulu, kaygılı olarak nitelendirilmiş ve tanımlanmıştır. İlk bağlanmasını bakım vereni ile yaşayan bebeğin bu bağlanma örüntülerine göre zihninde şemalar oluşmakta ve kişi ilerleyen yaşlarındaki ilişkilerinde bu şemalara göre davranışlar sergilemekte ve kendisine sergilenen davranışları bu şemalara göre yorumlamaktadır. Kimlik oluşumu ise Erikson'a göre ergenlik döneminde başlayıp oluşan kimlik statüsünün özelliklerine de bağlı olarak belli bir süreç içerisinde tamamlanan veya ömür boyu devam eden, bireyin kendine özgü biricik tarzını, kimliğini oluşturması sürecidir. Literatürde başarılı, moratoryum, ipotekli ve dağınık (kargaşalı) olmak üzere dört tip kimlik statüsü tanımlanmaktadır. Bireyin geçmiş yaşantıları, aile yapısı, bağlanma stili gibi değişkenler kimlik oluşumunda etkilidir. Eş seçimi ise bireyin daha çok ergenlikten sonraki genç yetişkinlik/yetişkinlik dönemine denk gelen, karşı cins ile hayatını birleştirerek kendi çekirdek ailesini oluşturma süreci olan evlilik ile karşımıza çıkan bir olgudur. Bireylerin değer yargıları, davranışları, inançları, beklentileri ve evlilikle alakalı mitleri eşlerinden beklentilerini oluşturmaktadır. Bireyin bağlanma stili ve kimlik statüsü özelliklerine göre oluşturduğu ben ve başkaları modelleri onun tüm yaşamındaki ilişkilerinde bir model niteliğindedir. En nihayetinde denilebilir ki; anne rahminde başlayan ve yaşam boyu devam eden bağlanma sonucu oluşan şemalar kimlik statülerinin oluşumunu, bu şemalar yani bağlanma stilleri ve kimlik statüleri de eşten beklentileri, eşte aranan özellikleri etkilemektedir. Araştırma, bu üç kavramın karşılıklı ve tümden etkileşimini literatür taraması ile gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır.

[131] Selçuk Üniversitesi

1. Araştırmanın Konusu

Bağlanma, özellikle stresli durumlarda aktif olan, belli bir figüre karşı yakınlık arama ve bunu sürdürme eğilimidir (Bowlby, 1973: 196-202). Bowlby'nin (1973) erken çocuklukta biçimlenen bağlanma yaşantılarının yaşam boyu önemli rollerinin olduğu, sonraki ilişkilere dönük yaklaşımların temelini oluşturduğu ve değişmez olduğu anlayışı bağlanmanın tüm yaşam sürecine yansıdığı görüşünü ortaya çıkarmıştır (Aktaran; Şahin, 2009: 2). Bireyin yaşamını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi belirli etkenlere bağlıdır. Ebeveynlik de bunlardan biridir. Yakın ve duyarlı bir bakım, sağlıklı bir psikolojik ve duygusal gelişim üzerinde oldukça etkilidir (Thompson, 2006; Akt. Şahin, 2009: 113-120). Bowlby ruh sağlığının önemli bir ilkesi olan anne çocuk ilişkisine dikkat çekmiş ve yeni doğmuş bir bebeğin veya çocuğun bir aile ortamı içinde yetişmek, anne ile sürekli bir duygusal bağ kurmak gereksinimi içinde olduğunu, bu duygusal bağın çocuk için olduğu kadar, anne için de bir doyum ve sevgi kaynağı olması gerektiğini belirtmiştir (Bıyıklı, 1995: 3-10).

Kimlik ise bireyin tüm yaşamındaki tercihlerini kapsayan, kişi tarafından oluşturulan ve dinamik halde olan içsel yapıdır (Marcia, 1966: 551-552). Ergenlik dönemi, Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı'na göre kimlik kazanımına karşı rol karmaşası dönemi içinde yer almaktadır. Erikson'a (1968: 127) göre ergenin yüz yüze kaldığı başlıca görev bir kimlik duygusu geliştirmektir. Çocukluk bağlanma örüntülerini bırakıp etkin keşifler yaparak kendi değerlerini keşfedip bunlara bağlanan ergenler başarılı bir kimlik geliştirebilmektedir. Anne baba ve çocuğun çevresi tutarlı değerler yansıtabilirse ergenin kimlik arayışı kolaylaşmaktadır. Bu noktada sağlıklı bir ailenin varlığı çocuğun kimlik gelişimini olumlu yönde etkilemektedir (Gündoğdu ve Zeren, 2004: 57-63). Yaşamı 8 döneme ayıran Erikson (1968: 82-83), ilk dönem olan temel güvene karşı güvensizlik döneminde bakım sağlayan kişinin çocuk ile olan ilişki ve iletişimine göre çocukta temel güven duygusunun oluştuğunu ifade etmiştir.

Hem Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramına hem de Bowlby'nin Bağlanma Kuramına bakıldığında iki kuramcının da gelişimsel açıdan yaşamın ilk yıllarına vurgu yaptıkları görülmektedir (Morsünbül, 2005: 37). Sonuç olarak ergenin sağlıklı bir kimlik geliştirmesi, erken çocuklukta ebeveyni veya bakım vereni ile güvenli bağlanma yaşamasına bağlıdır ve erken çocuklukta yaşanan bu deneyimler ileriki yaşamı da etkilemektedir.

Eş seçimi ise bireyin genellikle yetişkinlik görevleri arasında sayılmaktadır. Kişi, içinde yaşadığı aile formasyonu ve önceki yaşantılarında edindiği deneyimler sonucunda evliliğe yönelik birtakım mitler oluşturmaktadır. Bu mitler kişilerin evlilikten ve eşten beklentilerini şekillendirmektedir. Birey bebeklik yaşantılarında sağlıklı/güvenli bir bağlanma yaşar, ergenlik döneminde de başarılı kimlik statüsü geliştirirse ilerleyen dönemlerde sağlıklı romantik ilişkiler kurma olasılığı yükselecektir.

Pek çok etkene bağlı olarak değişen evlilikten beklentiler ve eş seçimi, gencin geçmiş yaşantılarına bağlı olarak geliştirdiği ilişki örüntüleriyle de yakından alakalıdır. Bağlanma kuramına göre yaşamın ilk yıllarında şekillenen bağlanma örüntüleri, bireyin gelecekte yaşayacağı yakın ilişkilerine de yansıyacak, birey bu örüntülere göre yakın ilişkiler kuracak ve ilişkilerini sürdürecektir. Bu perspektiften bakıldığında bağlanma örüntüleri sadece bebeklik dönemi ile sınırlı kalmamakta, erken çocukluktan yaşlılığa kadar olan dönemleri de etkilemektedir (Akdağ, 2017: 10-11). Çalışmalar, erken bağlanma ilişkisinin gelecekteki sevgi ilişkilerinin prototipi olduğunu göstermektedir (Waters ve diğerleri, 2002; Akt. Kaya Balkan, 2009: 1). Bu sebeple bağlanma stillerinin evlilik ilişkisi

üzerinde etkilerinin olup olmadığı, hangi bağlanma stiline sahip bireylerin ne tür ilişki beklentileri içinde olduğu, ebeveyn kaybının kişinin bağlanma stilini ne şekilde etkilediği gibi soruların incelenmesi önemli görünmektedir.

Çalışmada; üniversite öğrencilerinin yaş, cinsiyet gibi birtakım değişkenlerle birlikte Bowlby'nin Bağlanma Kuramı ve Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı çerçevesinde bağlanma stilleri ve kimlik statülerinin oluşumu ve bunların eşten beklentilere etkisi araştırılmaktadır.

1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, üniversite öğrencilerinin bağlanma stilleri, kimlik statüleri ve eş seçim tercihleri arasındaki ilişkinin bu üç değişken ve bunun yanı sıra çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

Alt Amaçlar

Araştırmanın genel amacına bağlı olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Bağlanma stilleri açısından;

➢ Üniversite öğrencilerinin bağlanma stilleri yaş, cinsiyet, ebeveyn özellikleri, ekonomik durum, yaşanılan yer, herhangi bir romantik ilişkinin var olup olmaması değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?

- Kimlik statüleri açısından;

➢ Üniversite öğrencilerinin kimlik statüleri yaş, cinsiyet, ebeveyn özellikleri, ekonomik durum, yaşanılan yer, herhangi bir romantik ilişkinin var olup olmaması değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?

- Eş seçimi açısından;

➢ Üniversite öğrencilerinin eş seçim tercihleri yaş, cinsiyet, ebeveyn özellikleri, ekonomik durum, yaşanılan yer, herhangi bir romantik ilişkinin var olup olmaması değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?

- Bağlanma stilleri, kimlik statüleri ve eş seçim tercihleri arasında ikili ve tümden ilişki var mıdır?

2. Varsayımlar (Sayıltılar)

➢ Bağlanma stilleri, kimlik statüleri ve eşten beklentilerin bilimsel olarak ölçülebilir kavramlar olduğu,

➢ Araştırmada kullanılan anketlerden İlişki Ölçekleri Anketi'nin bağlanma stillerini ölçtüğü, Ego Kimlik Statüleri Ölçeği'nin kimlik statülerini ölçtüğü, Eşten Beklenti Ölçeği'nin eşten beklentileri ölçtüğü ve bu ölçme araçlarının geçerli ve güvenilir olduğu,

➢ Araştırmaya katılan öğrencilerin ölçme araçlarını içtenlikle, doğru ve tarafsız olarak yanıtladıkları,

➢ Araştırmada örneklemin evreni temsil ettiği varsayılmaktadır.

3. Sınırlılıklar

- Araştırmada incelenen bağlanma stilleri, İlişki Ölçekleri Anketi'ne verilen yanıtlarla; kimlik statüleri, Ego Kimlik Statüleri Ölçeği'ne verilen yanıtlarla; eş seçim tercihleri, Eşten Beklenti Ölçeği'ne verilen yanıtlarla sınırlıdır.

- Araştırma grubu üniversite öğrencileri olup, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi ve Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi'ndeki öğrenciler ile sınırlıdır.

- Bu araştırma sonuçları yalnızca araştırmanın örnekleminde yer alan öğrencilerle benzer niteliklere sahip öğrencilere genellenebilir.

4. Tanımlar

Bağlanma: Bireylerin kendileri için önemli olan başkalarıyla güçlü duygusal bağlar kurmasıdır (Bowlby, 1969; 1973; 1980).

Bağlanma Stili: Bireyin kendisi ve başkaları hakkında olumlu ya da olumsuz temsillere sahip olmasına göre yaptığı sınıflamadır. Güvenli, kayıtsız, saplantılı, korkulu olmak üzere dört bağlanma stili vardır (Bartholomew ve Horowitz, 1991: 227).

Kimlik: Bireyin biriciklik duygusunun sürekliliğidir (Erikson, 1968; Akt. Şahin, 2009: 33).

Kimlik Statüsü: İdeolojik ve kişiler arası alanda kişilerin seçenekleri araştırması ve bağlanmalarıyla birlikte şekillenen sınıflamadır (Marcia 1966: 551). 4 kimlik statüsü şunlardır; başarılı, moratoryum, ipotekli, dağınık (Marcia 1980: 161).

Evlilik: Cinsler arasında meydana gelen bir sözleşme ile başlayan, meşru cinsellik, meşru çocuk doğurma, neslin devamını koruma, toplumsal sürekliliği sağlama gibi çeşitli işlevleri bulunan sosyal bir olgudur (Canatan ve Ergün, 2011: 66).

5. Yöntem

Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin bağlanma stilleri, kimlik statüleri ve eş seçim tercihleri arasındaki ilişkinin incelendiği nicel bir araştırma olup ilişkisel tarama modelindedir. İlişkisel tarama modelleri, iki ya da daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir.

Araştırmanın örneklemi; Dumlupınar Üniversitesi ve Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan öğrencilerdir. Araştırmada öğrencilerin bağlanma stilleri; Griffin ve Bartholomew tarafından geliştirilen ve güvenli, kayıtsız, korkulu, saplantılı olmak üzere 4 bağlanma stilini ölçmeyi amaçlayan İlişki Ölçekleri Anketi yoluyla ölçülecektir. Kimlik statüleri; Bennion ve Adams tarafından geliştirilen ve Marcia tarafından tanımlanmış olan başarılı, ipotekli, dağınık, moratoryum olmak üzere 4 kimlik statüsünü ölçmeyi amaçlayan Ego Kimlik Statüleri Ölçeği, eş seçim tercihleri ise Eşten Beklenti Ölçeği kullanılarak ölçülecektir. Yaş, cinsiyet, yaşanılan yer gibi değişkenlerle ilgili bilgiler araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu üzerinden toplanacak, elde edilen verilerin frekans dağılımları, ölçeklerin faktör analizleri, t-testi ve korelasyon analizleri SPSS 20.0 paket programından yararlanılarak yapılacaktır.

Kaynakça

Akdağ Ceren, **Genç Yetişkin Bireylerin Anne-Babalarıyla Kurdukları İlişki Örüntüsünün Romantik İlişkilerindeki Kaygı ve Kaçınma Düzeylerini Yordama Gücü,** Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.

Bartholomew, Kim and Horowitz, Leonard M. (1991). Attachment styles among young adults: a test of a four – category model. *Journal of Personality and Social Psychology, 61* (2), 226-244.

Bıyıklı, L. (1995). Korunmaya muhtaç çocuklar ve S.O.S. çocuk köyleri. *Özel Eğitim Dergisi. 2* (1), 3-10.

Bowlby, John (1973). *Attachment and Loss: Separation Anxiety and Anger.* New York: A Member of the Perseus Books Group.

Gündoğdu, M. ve Zeren, Ş.G. (2004). Yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin kimlik statüleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. *3* (22), 57-63.

Kaya Balkan İdil, **Bağlanma Stillerinin Evlilik İlişkisi Üzerindeki Etkisi,** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2009.

Marcia, James E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology, 3* (5), 551-558.

Marcia, James E. (1980). Identity in Adolescence. (Edited by: Joseph Adelson). *Handbook of Adolescent Psychology.* New York: Wiley, 159-187.

Morsünbül Ümit, **Ergenlikte Kimlik Statülerinin Bağlanma Stilleri, Cinsiyet ve Eğitim Düzeyi Açısından İncelenmesi,** Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

Şahin Gülçilem, **Yetiştirme Yurdunda ve Ailesi Yanında Yaşayan Ergenlerin Bağlanma Stilleri İle Kimlik Statüleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi,** Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009.

Üniversite Öğrencilerinde Evlilik Tutumu ve Algılanan Sosyal Destek Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Sinem GÜRÜL[132]

Özet

Bu bildiri 'Üniversite Öğrencilerinin Evlilik Tutumu ve Algılanan Sosyal Destek Arasındaki İlişkinin İncelenmesi' başlıklı tez çalışmamın çalışma tasarımıdır. Veri toplama araçları ile elde edilen bilgiler bilgisayar ortamında SPSS 20.0 programına sayısal ifadeler olarak girilmeye devam etmektedir. Araştırma henüz tamamlanmamış olduğu için bu metinde sonuçlar kısmı yer almamaktadır.

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin evlilik tutumları ve algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Öte yandan katılımcıların ölçeklerden ve varsa alt boyutlarından elde ettikleri toplam puanların demografik değişkenlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farkları olup olmadığına bakılacaktır.

Araştırmanın evren ve örneklemi 2018-2019 eğitim-öğretim yılı içerisinde Konya Selçuk Üniversitesi'nde öğrenim gören ve rastgele seçilen üniversite öğrencilerinden oluşturmaktır. Araştırmaya katılan öğrencilerin tamamı bekardır.

Araştırmada üniversite öğrencilerinin evliliğe yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla ''İnönü Evlilik Tutum Ölçeği'', öğrencilerin algıladıkları sosyal desteği ölçmek için ''Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin Gözden Geçirilmiş Formu'' kullanılmıştır. Ayrıca araştırmada katılımcıların yaş, cinsiyet, romantik ilişki (flört, sözlü, nişanlı), sosyo-ekonomik durum gibi bilgilerinin elde edilmesi amacıyla araştırmacı tarafından bir ''Sosyodemografik Form'' hazırlanmıştır. Verilerin analizinde SPSS 20.0 paket programından yararlanılacaktır.

Bu araştırmanın sonucunda üniversite öğrencilerinin evlilik tutumu ve algılanan sosyal destek arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin saptanacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Evlilik, evlilik tutumu, sosyal destek, algılanan sosyal destek.

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Aile, evlilik bağıyla birbirine bağlanmış, aynı mekanda yaşayan aynı geliri paylaşan ve sergiledikleri çeşitli rollerle birbirine etki ederek içinde yaşadıkları toplumun kültürel yapısına uyumlu bir kültür yaratıp bunu diğer kuşaklara da aktaran toplumsal bir birimdir (Güler, 1992). Günümüz toplumunun temel yapı taşlarından biri olan ailenin oluşumunda evliliğin önemi giderek artmaktadır. Evlilik bireyin ihtiyaçlarını karşılayabileceği en doğal

[132] Selçuk Üniversitesi

ilişki biçimi olarak görülmektedir ve kişinin maddi manevi doyum sağlayarak görevlerini iyi bir şekilde yerine getirmesi ve yaşadığı çevreyle uyumlu bir birey olarak topluma yararlı olabilmesinde evlilik kurumunun önemli katkıları bulunmaktadır (Aktaran: Maden, 2015). Evlilik insan yaşamında çok önemli bir dönüm noktasıdır ve evlilik kararı da alınan en zor ve en önemli kararlarından birisi olarak düşünülmektedir. Toplumun hangi kesiminden olursa olsun bireyler, belirli bir yaşa geldiklerinde hayatı başkasıyla paylaşmak isteyip kendilerine uygun bir eş bularak evlenmektedirler (Aktaran: Bayoğlu ve Atlı, 2014).

Bireylerin evlenme amaçlarına bakıldığında insan neslinin devamını sağlamanın yanı sıra insanların evlilik kararı vermesinde birçok sebep ortaya konmuştur. Bunlar; toplumsal beklentiler, aşk ve sevgi, çocuk yetiştirme isteği, cinsel yaşamın düzenli olması olarak sıralanmaktadır. Bunların yanı sıra temel ihtiyaçlardan olan sevmek ve sevilmek, ait olma duygusu, yalnızlığı gidermek ve güçlü sosyal destek sağlamak gibi amaçlarla bireyler yakın ilişkiler kurarak evliliği gerçekleştirmektedir (Aktaran: Koca, 2017).

Bireyin evlenme amaçlarından biri olan sosyal destek faktörü bireyin yaşamında her zaman yardım alabileceği kişilerin bulunması ve bu kişilerden yardım alabilmesi olarak tanımlanmaktadır. Sosyal destek sevgi, şefkat, benlik saygısı gibi temel sosyal ihtiyaçları karşılamakta ve bireyin fiziksel ve psikolojik sağlığını olumlu olarak etkilemektedir. Ayrıca aile ve arkadaşları ile ilişkilerinde problemleri aşabilmesi, çevreye uyum sağlaması ve yaşam zorlukları ile başa çıkabilmesinde sosyal destek önemli bir yardımcıdır (Aktaran: Gümüş, 2015).

Üniversite öğrencilerinin içinde bulundukları döneme bakıldığında ise gencin arkadaşlık ilişkilerine çok değer verdiği ve arkadaşlık ilişkileri kurarak sosyal becerilerini geliştirdiği, bağımsızlığını kazandığı ve uyum sağlamaya çabaladığı görülmektedir. (Aktaran: Bayraktar, 2011).

Üniversite dönemindeki gençler genellikle genellikle 18-30 yaş aralığında bulunan genç yetişkinlerden oluşmaktadır. Bu dönemde gençler, Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramına göre yakınlığa karşı yalıtılmışlık/yalnızlık dönemi içerisinde bulunmaktadır. (Aktaran: Bayoğlu ve Atlı, 2014). Havighurst'a göre de, bireyler 18-30 yaş arasında bulundukları bu dönemde eş seçme, aile kurma, bir eş ile yaşamayı öğrenme, bağımsız bir ev kurma, aile kurma gibi gelişim ödevlerini yerine getirmekle sorumludur (Aktaran: Bayoğlu ve Atlı, 2014).

Üniversite öğrencileri genellikle ailesinin bulunduğu şehirden ayrılarak başka bir şehirde okumaktadır ve ailesinden uzakta bir yaşam sürmektedir. Bu durumda öğrencilerin ailesinden algıladıkları sosyal destek azalırken arkadaşlarından ve yakın ilişkilerinden algıladıkları sosyal destek artabilmektedir.

Bu sebeple bu çalışma yakınlığa karşı yalıtılmışlık döneminde bulunan ve eş seçme, aile kurma gibi gelişim ödevlerini yerine getirmesi beklenen üniversite öğrencilerinin ailesinden, arkadaşlarından, romantik ilişkisinden (flört, nişanlı, sözlü) algıladığı sosyal destek düzeyi ile öğrencilerin evliliğe karşı tutumları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla oluşturulmuştur.

2. Tanımlar

Aile: İnsan neslinin devamının sağlandığı, toplumsal sürece hazırlığın temelinin oluştuğu, farklı sosyo-ekonomik düzeye, kültürel çevreye ve kişiliklere sahip iki insanın bir araya gelip evlenerek oluşturdukları kurumdur (Aktaran: Koca, 2017).

Evlilik: Özgüven'e (2009) göre evlilik iki insanın birlikte yaşamak, yaşantılarını paylaşmak, çocuk yapmak ve yetiştirmek gibi nedenlerle bir araya gelerek oluşturdukları kurumdur (Aktaran: Demir, 2015).

Evlilik Tutumu: Evlilik tutumu kişinin genel olarak evliliğe ve gelecekte gerçekleşmesi muhtemel olan evlilik ilişkisine yönelik takındığı durum ve beklentileri olarak tanımlanmaktadır (Willoughby, 2010).

Sosyal destek: Sarason' a göre sosyal destek, kişinin güvendiği kişilerle yaşadığı ilişkiler yoluyla sosyal kaynaklardan yararlanma derecesidir (Gümüş, 2015).

Algılanan sosyal destek: Algılanan sosyal destek, bireyin değer gördüğüne ve ihtiyaç duyduğunda yardım alabileceği kişiler bulunduğuna dair inancı, kişisel bir değerlendirmesi olarak tanımlanabilmektedir (Arıcıoğlu, 2008).

3. Araştırmanın Modeli, Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmada 2018-2019 yılı içerisinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin evlilik tutumu ile algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmaktadır.

Bu araştırma nicel bir araştırma olup ilişkisel tarama modelindedir. İlişkisel tarama modelleri, iki ya da daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2005).

Araştırmanın evren ve örneklemi 2018-2019 eğitim-öğretim yılı içerisinde Konya Selçuk Üniversitesi'nin farklı fakülte ve bölümlerinde öğrenim gören ve rastgele seçilen üniversite öğrencilerinden oluşturmaktır. Araştırmaya katılan öğrencilerin tamamı bekardır.

4. Veri Toplama Araçları Ve Verilerin Analizi

Araştırmada üniversite öğrencilerinin evliliğe yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla İnönü Evlilik Tutum ölçeği kullanılmıştır. Ölçek genç yetişkin bireylerin evliliğe yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek 21 maddeden oluşan 5'li likert tipindeki bir ölçektir. Hiç katılmıyorum (1), Nadiren katılıyorum (2), Biraz katılıyorum (3), Katılıyorum (4) ve Kesinlikle katılıyorum (5) şeklindedir. Elde edilen puanın yüksek olması evliliğe yönelik olumlu tutumu, düşük puan ise evliliğe yönelik olumsuz tutumu ifade etmektedir (Bayoğlu ve Atlı, 2014).

Üniversite öğrencilerinin algıladıkları sosyal desteği ölçmek için Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin Gözden Geçirilmiş Formu (GÇASDÖ) kullanılmıştır.

Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Zimet ve arkadaşları (Zimet ve ark., 1988, 1990) tarafından geliştirilmiştir ve 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, üç farklı kaynaktan (aile, arkadaş, özel bir insan) alınan sosyal desteğin yeterliğini değerlendirmekte ve üç alt ölçekten (aile, özel bir insan ve arkadaş) oluşmaktadır. Ölçek yedi aralıklı Likert tipi bir ölçektir. Yüksek puan, algılanan sosyal desteğin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin ülkemize uyarlama çalışmaları Eker ve arkadaşları tarafından yapılmıştır. Aile ve özel bir insan terimlerinin tanımlarını ortaya çıkarmak için ölçekte bazı düzenlemeler

yapılmıştır. Orjinal MSPSS maddeleri, örnekler verilerek (ebeveyn, eş, çocuklar, kardeşler) tanımlanmaya çalışılan aile maddeleri ve dışlama yoluyla ve örnekler verilerek tanımlanan özel bir insan dışında, Türkçe olarak aynı kalmıştır. Bu durumda, özel bir insan terim olarak hiç kullanılmamış ve bu terim yerine ailenin ve arkadaşların dışında olan bir kişi terimi kullanılmıştır (örneğin, flört, nişanlı, sözlü, akraba, komşu, doktor) (Eker vd., 2001).

Ayrıca araştırmada katılımcıların yaş, cinsiyet, romantik ilişki (flört, sözlü, nişanlı), sosyo-ekonomik durum gibi bilgilerinin elde edilmesi amacıyla araştırmacı tarafından bir ‘‘Sosyodemografik Form’’ hazırlanmıştır.

Veri toplama araçları ile elde edilen bilgiler bilgisayar ortamında SPSS 20.0 programına sayısal ifadeler olarak girilmeye devam etmektedir. Araştırma henüz tamamlanmamış olduğu için bu metinde sonuçlar kısmı yer almamaktadır.

5. Varsayımlar (Sayıltılar)

1. Araştırmada kullanılan Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği’nin Gözden Geçirilmiş Formunun algılanan sosyal desteği ölçtüğü, İnönü Evlilik Tutum Ölçeğinin evlilik tutumunu ölçtüğü ve bu ölçme araçlarının geçerli ve güvenilir olduğu varsayılmaktadır
2. Araştırmaya katılan kişilerin araştırma veri toplama araçlarını içten ve samimi bir şekilde doldurdukları varsayılmaktadır.
3. Araştırma evreninden seçilen örneklemin, evreni temsil edebilecek yeterlikte olduğu varsayılmaktadır.
4.

6. Sınırlılıklar

1. Bu çalışma üniversitelerin 2018-2019 eğitim yılında öğrenim gören bekar üniversite öğrencileriyle sınırlıdır.

2. Araştırmadan elde edilen bulgular; araştırmada kullanılan veri toplama araçlarıyla ulaşılan verilerle sınırlıdır.

Kaynakça

Arıcıoğlu, Ahu (2008). *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Algıladıkları Sosyal Destek.* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Bayoğlu, F. ve Atlı, A. (2014). İnönü evlilik tutum ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik analizleri. *Ege Eğitim Dergisi, 15*(2), 397-415.

Bayraktar, Ö. (2011). *Üniversite öğrencilerinin algılanan sosyal destek düzeyleri ile duygusal zekaları arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Demir, Y. ve Durmuş, E. (2015). Uzun evlilikler: Bir yastıkta kırk yıl. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8*(36).

Eker, D., Arkar, H ve Yaldız, H. (2001). Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin Gözden Geçirilmiş Formunun Faktör Yapısı, Geçerlik ve Güvenirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi,* 12(1), 17-25.

Güler, D. ve Ulutak, N. (1992). Aile kavramının tarihsel gelişimi ve Türk toplum yaşantısında aile. *Kurgu Dergisi,* (11), 51-76

Gümüş, H. (2015). Evli bireylerin sosyal destek düzeyleri ile yaşam doyumları ve problem çözme becerileri arasındaki ilişki. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, *4*(3), 150-162.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi* (15. Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Koca, B.Ü. (2017). *Üniversite öğrencilerinde evlilik tutumu ile karar verme stratejileri arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Maden, H. (2015). *Anne babası boşanmış üniversite öğrencilerinin evlilik tutumu ile anne babası evli üniversite öğrencilerinin evlilik tutumunun karşılaştırılması.* Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Willoughby, Brian J. (2010). Marital attitude trajectories across adolescence. *Journal of Youth and Adolescence,* 39(11), 1305-1317. doi: 10.1007/s10964-009-9477-x

Ekonomik Yoksulluğun Aile Bütünlüğüne Etkisi

Gülden KARASU[133]

Özet

Bu araştırma tasarısında ekonomik yoksulluğun aile bütünlüğüne etkisi psiko-sosyal değişkenler ele alınarak araştırılmıştır. Aile bütünlüğünü etkileyen psiko-sosyal değişkenler içerisinde algılanan sosyal destek, yaşam doyumu, cinsiyet, sosyo-ekonomik durum, büyükanne veya büyükbaba ile yaşayan çocukların algıladıkları sosyal destek, parçalanmış aile düzeyleri değişken olarak ele alınmıştır.

Araştırma tasarımız temelde ekonomik yoksulluk sonucu bireylerde rastlanan boşanma, aile bütünlüğünü hissetmeme, yaşamdan zevk alamama gibi durumlarının ne düzeyde olduğu, bunun nasıl düzeltilebileceği, ne şekilde müdahale edilebileceği, yakın çevreleri ile ilişkilerinin ne düzeyde olduğu, bir bütünlüğe sahip olup olmadıklarının betimlenmesi açısından önemlidir.

Araştırmanın evren ve örneklemini 2018-2019 yıllarında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının hizmet modeli olan Sosyal Ekonomik Destek (SED)'ten faydalanan 200 aile oluşturmaktadır. Araştırma model olarak betimsel yöntemli ilişkisel tarama modelli bir yordama çalışması niteliğindedir.

Bu araştırma tasarısında ekonomik yoksulluğun aile bütünlüğüne etkisini değerlendirmek için; algılanan sosyal desteği ölçmek için "Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği", yaşam doyumunu ölçmek için "Yaşam Doyumu Ölçeği", ailenin bütünlüğü duygusu için de "Aile Bütünlük Duygusu Ölçeği Kısa Formu" kullanılmıştır. Ailelerin demografik özelliklerine ilişkin verilerin elde edilmesinde araştırmacı tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmaktadır.

Verilerin analizinde SPSS 20.0 paket programından yararlanılarak frekans dağılımları, Pearson Korelasyon Katsayısı Tekniği, t-testi, Tek Yönlü Varyans Analizi Tekniği ve Hiyerarşik Regresyon Analizi Tekniği kullanılacaktır.

Bu araştırmanın sonucunda ekonomik gelir, cinsiyet, medeni durum ve ailede algılanan sosyal destek değişkenlerinin aile bütünlüğünü ve yaşam doyumunu yordayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelime: Aile Bütünlüğü Duygusu, Yoksulluk, Yaşam Doyumu, Algılanan Sosyal Destek

1- ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Ekonomik yoksulluk çoğu ailede görülen ya da görülme olasılığı olan bir durumdur. Bazı aileler bu ekonomik yoksulluktaki süreci kolayca atlatabilirken bazı aileler kolayca atlatamadığı için farklı sonuçlar doğmuştur. Bu farklılıkların başında aile içi iletişim

[133] Selçuk Üniversitesi, Lisansüstü Öğrencisi

eksikliğine bağlı olarak şiddet, boşanma, yalnızlık, yaşamdan zevk alamama gibi durumlar görülmektedir.

Ülkemizde ekonomik yoksullukla mücadele edebilmek, kriz anında aileye yardımcı olabilmek adına Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 03.03.2015 tarih ve 29284 sayılı Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, "yoksulluk içinde olup temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve hayatını sürdürmekte güçlük çeken çocuk ve gençlerin bakımı konusunda ailelerin desteklenmesi amacıyla verilecek sosyal ve ekonomik destek hizmetine ilişkin esas ve usullerin düzenlenmesi" hazırlanmıştır (ASPB,2016). 2015'ten günümüze kadar SED hizmet modelinin yeterliliği, verilmesindeki belirsizlikler ya da eksiklikler tartışma konusu olmuştur.

Bu çalışmada SED hizmet modelinden faydalanan ebeveynlerin ekonomik yoksulluk yaşadıklarında nasıl ve hangi düzeyde etkilendikleri, yaşam doyumları, algıladıkları sosyal destek, aile bütünlüğü duygusuna bakış açıları gerekli ölçekler ile tespit edilmesi amaçlanmıştır.

TÜİK, 2016 verilerine göre ülkemizde boşanma oranlarının nedenlerine bakacak olursak; boşanma nedenleri cinsiyete göre incelendiğinde en önemli boşanma nedeni her iki cinsiyette de sorumsuz ve ilgisiz davranma oldu. Bu oran, kadınlar için %61,5, erkekler için ise %40,2 oldu. Kadınlar için sorumsuz ve ilgisiz davranmadan sonra en önemli boşanma nedenleri %42,6 ile evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama, %36,4 ile dayak/kötü muamele oldu. Erkekler için sorumsuz ve ilgisiz davranmadan sonra en önemli boşanma nedenleri ise %24,5 ile eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması ve %24 ile eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması oldu (TÜİK, 2016). Bu nedenler tabloda ayrı ayrı ele alınsa da aslında hepsi birbiri ile ilişkilidir yani dayak veya kötü muamelenin, ilgisiz ve sorumsuz olmanın ekonomik yoksullukla döngüsel bir ilgisi vardır.

Araştırma tasarısı temelde ekonomik yoksulluk sonucu bireylerde rastlanan boşanma, aile bütünlüğü duygusunu hissetmeme, yaşamdan zevk alamama gibi durumlarının ne düzeyde olduğu, bunun nasıl düzeltilebileceği, ne şekilde müdahale edilebileceği, yakın çevreleri ile ilişkilerinin ne düzeyde olduğu, bir bütünlüğe sahip olup olmadıklarının betimlenmesi açısından önemlidir.

2- SAYILTILAR

1. Katılımcıların veri toplama araçlarına samimi cevaplar verdiği kabul edilmiştir.

2. Verilerin toplanacağı örneklemin evreni yansıttığı ve evren hakkında kanılara varmamızı sağladığı varsayılmaktadır.

3. Araştırmada kullanılacak olan nicel araştırma yöntemin sayısal verilere dayanmasından dolayı genellenebilirliği ve geçerliliği yüksek olduğu varsayılmaktadır.

4. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin, Aile Bütünlüğü Duygusu Ölçeğinin ve Yaşam Doyumu Ölçeğinin güvenilir ve geçerli olduğu varsayılmaktadır.

3- SINIRLILIKLAR

Araştırma örneklemini oluşturan 2018-2019 yıllarında Bartın Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğünden Sosyal Ekonomik Destek alan 250 aile ile sınırlıdır.

4- TANIMLAR

Aile Bütünlüğü: Aile en basit tanımı ile anne-baba ve çocuktan oluşan sosyal bir yapıdır.

Bütünlük (tutarlılık) kavramı ise ilk kez Antonovsky tarafından 1987'de ortaya atılmıştır. Temelde sağlıklı olmanın nedeni, iyi olma halini araştırma amacıyla ortaya atılan bu teoriye 'salutojenik' kavramı denilmiştir. Salut Latince 'iyi olma-Sağlıklı olma' anlamına gelmektedir. Antonovsky bütünlüğün ana çekirdeğinin çocukluktan başlayıp ergenlik ile devam ettiğini ancak ergenlikten sonra büyük farklılıklar göstermediğini ifade etmiştir. Bütünlük kendi içerisinde üç ana unsuru barındırmaktadır ki bunlar; *bir kişinin dünyayı anlaşılabilir, yönetilebilir ve anlamlı olarak görmesine ilişkin teorik bir yapıyı* ifade etmektedir.

Anlaşılabilirlik bütünlüğün bilişsel ögesi olup bireyin içsel ve dışsal uyarıcıları anlaşılabilir veya tahmin edilebilir bir düzen içinde algılamasını sağlarken; yönetilebilir olma ise birey stres anlarında hangi kaynakları seçerek bu duruma karşı koyacağını bilmesini sağlar. Anlamlılık, bütünlüğün motivasyonel kaynağıdır ki bireyin neye karşı koyup ya da karşı koymayacağına ne derece önem verdiği ile ilgilidir. Antonovsky'ye göre bu oluşumun parçaları her bireyde değişiklik göstermektedir (Antonovsky, 1987; Akt: Çeçen,2007:1202-1204).

Bütünlük duygusu güçlü ailelerin, karşılaşacakları stres anlarını daha kolay bir biçimde yönetilebileceklerini, kaynaklarını daha etkin kullanabileceklerini ve hatta bu stres anlarının ailenin bütünlük duygusuna katkıda bulunduğunu ve bu nedenle aileyi daha güçlü kılacağını ayrıca aile bütünlüğü hissi güçlü ailelerin düşük ailelere göre yaşam kalitelerinin yüksek olduğunu rapor etmektedir (Anderson, 1998; Antonovsky, & Sourani, 1988; Wickens & Greeff, 2005; Akt: Çeçen,2007:1202-1204).

Yaşam Doyumu: Öznel iyi oluş veya psikolojik iyi oluşun bilişsel yönüdür. İnsanın mutluluğunun tanımlanmasında kullanılan bu kavram bireyin yaşamından ne kadar haz aldığı, beklentileri, iyi bir yaşamın ne olduğu, yaşadığı olaylar karşısında yaşamdan memnun olup olmadığı ile ilgilidir. Yani bir insanın ne istediği ile sahip olduklarının karşılaştırılması neticesinde hissedilen duygudur (Tuzgül Dost, 2007;133).

Genel olarak bireyin boş zaman veya diğer iş dışı zamanlarda yaşama karşı gösterdiği duygusal reaksiyondur (Sung-Mook & Giannakopoulos, 1994; Akt: Ülker Tümlü & Recepoğlu, 2013; 207).

Sosyal Destek: Bireyin çevresinden gördüğü doğru ve empatik tepki, ilgi, sevgi, güven, saygı, takdir görme, bilgi edinme ve maddi yardım gibi kişisel, sosyal, psikolojik ve ekonomik nitelikli her türlü yardım şeklinde tanımlanmaktadır. Sosyal destek sistemi bireyin nasıl bir çevrede yaşadığını, ailesini, aile dışında diğer çevreyi, arkadaşlarını, öğretmenlerini, akrabalarını ve bireyin yaşamında önemli olan diğer kişiler ile ilişkilerinin niteliğini ve bu kişilerden ne derece destek aldığını içeren geniş bir kavramdır (Oktan, 2005:185).

Bireyin sosyal destek kaynaklarını yaşamında önemli bir yere sahip olan anne, baba, eş, sevgili, aile, arkadaşlar, akrabalar, öğretmenler, komşular, uzmanlar gibi kişiler oluşturmaktadır.

Sosyal Desteği kuramsal olarak ilk ele alan Kurt Lewin olmakla birlikte Lewin'e göre davranış psikolojik çevrede olan değişmedir. Kişinin olumsuz davranışlarını ortadan kaldırmak ve yeni davranış örüntüleri kazanmasını sağlamak, bireyin aile- arkadaş ortamı gibi psikolojik çevresinde farklılıklar yapmasına yardımcı olmakla mümkün olabilir. Bireyin sosyal destek sistemi, onun psikolojik çevresinde yer almaktadır (Yıldırım, 1994; Akt: Terzi, 2016:3).

Yoksulluk: Günümüzde yoksulluğun tam ve net bir tanımı yapılamamaktadır. Çeşitli boyutları olduğu, mekana ve zaman göre farklılaştığı için farklı tanımlar söz konusudur. Genel mana da baktığımızda yoksulluk; bireylerin temel ihtiyaç ve gereksinimlerini karşılayamamaları, asgari yaşam standartlarının altında olmaları, yeterli varlığa sahip olamama ve gelirden mahrum olma şeklinde tanımlanabilir (Ak, 2016: 296-295). Gordon Marshall' a göre yoksulluk ikiye ayrılır: Mutlak ve göreli yoksulluk. (Marshall,1999:825).

Mutlak yoksulluk, en kolay tanımıyla bireyin temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde gelirinin olmayışı, Göreli yoksulluk ise beslenme, yaşam zevkleri, yaşam standartları, sosyal hizmetler ile toplumda yaygın ya da alışkın olunan aktivitelerden mahrum olma şeklinde tanımlanabilir (Sarıkoca & Daşlı, 2016:1299-1300).

Birçok çalışmada yoksulluk barınma, istihdam, sağlık hizmetleri, eğitim ve sosyal hayatın gereklerinden faydalanamama anlamlarında yorumlanmıştır (Fortuijn–Ostendorf, 2004: 239).

5- EKONOMİK YOKSULLUK VE AİLE

Yoksulluk kesin tanımı yapılamayan, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bir içeriğe sahip olan kavramlaştırılması konusunda çeşitli yorumlara açık, genel geçer tanımının yapılmasının zor olduğu bir olgudur. Baktığımızda "yoksulluğun nedeni nedir?, kim veya kimler yoksuldur?, söz konusu bireylerin yoksul olduğuna kim karar veriyor?, yoksullukla nasıl mücadele edilir veya ortadan kaldırılabilir mi?" gibi sorulara kesin ve net yanıtlar bulanamamaktadır. Yoksulluğun çok boyutlu olmasından dolayı kadınlar, engelliler, çocuklar gibi farklı sosyal gruplar için değişik dinamikleri bulunmaktadır.

Yoksulluk kavramı, bazen iş yaşamı ile ilgili eğitim, sağlık, temel altyapı hizmetlerinden faydalanamamayla ilgili bazen de yoksul bireyi kişisel, siyasal ve kültürel şartlardan dolayı etkileyen bir durum olarak tanımlanabilmektedir (Buğra, 2005:4).

Aktan ve arkadaşları (2002) yoksulluğu tanımlanırken; düşük gelir düzeyi, psikolojik ve ekonomik kişisel güvensizlikle, sağlıksız hayat koşuluyla, doğal çevrenin bozulması ve buna bağlı oluşan kısır döngüyle, yetersiz beslenme, risk ve belirsizlikler karşısında herhangi bir eylemde bulunmamayla ilişkilendirmişlerdir (Akt: Alpaydın, 2008: 50).

Yoksulluk sadece ekonomik bir sorun olarak görülmemekte aynı zamanda kültürel, sosyal, siyasi ve etnik nitelikleriyle de ele alınmaktadır (Can, 2017, s.1112).

Yoksulluk; işsizlik, eğitimsizlik, mental/fiziksel hastalık, kadın olmak, sigorta güvencesi olmadan düşük ücret ile çalışma, geniş aile içerisinde yaşama, gelir adaletsizliği,

ekonomik ve siyasi krizler, dezavantajlı coğrafyalarda yaşamak, madde bağımlısı olma, etnik azınlık olmak gibi birçok sebeple ilişkilendirilip tanımlanabilir (Turgut, 2019:109).

Yoksulluğun nedensel boyutları genelde üç temel boyutta incelenebilir. İlki bireyin çevresinden kaynaklanan, işsizlik, ekonomik kriz, yoksula karşı duyulan önyargı gibi dış etmenleri içeren 'yapısal atıflar (structural attributions)', ikincisi bireyin yoksulluğunun kendisinden ve davranışlarından kaynaklandığını öne süren 'bireyci atıf (individualistic attributions)', sonuncusu ise yoksulluğun kader, şans gibi olgulara atfedildiği 'kaderci atıf (fatalistic attributions)'tır (Solak & Göregenli, 2009: 73).

Yoksulluğun ölçülmesini, gelir yoksulluğunun ve insani yoksulluğun ölçülmesi olarak ikiye ayırmak mümkün olup gelir yoksulluğunu; mutlak, göreli ve öznel yoksulluk olarak alt başlıklar altında ele alabiliriz. İnsani yoksulluk kavramı ise Dünya Bankasının yaklaşımı, Sen'in yaklaşımı, UNDP yaklaşımı ve Avrupa Birliğinin yaklaşımı olarak ayrı ayrı incelenebilir ancak bu çalışmada, gelir temelli yoksulluk kavramı, kültürel olarak yoksulluğu benimseyenler ele alınacağı için insani yoksulluk kavramına ve yöntemlerine değinilmeyecektir.

Mutlak yoksulluk; Toplumun veya toplumdaki belirli bir kesiminin asgari yaşam düzeyini sürdürebilmek için gıda, giyim ve barınma gibi sadece en temel ihtiyaçlarını bile karşılayabilme konusunda yetersiz olma olgusuna mutlak yoksulluk denmektedir (Uzun,2003:156). Bu kişilerin sayısı ise genellikle belirli bir minimum gelir düzeyinin altında yaşayan insanların sayısı ile hesap edilmekte olup bu düzey ulusal gelir düzeylerinden bağımsız olarak günlük bir doların altında gelir düzeyine sahip olanların sayısı şeklinde belirlenmektedir.

Dünya bankası, uluslararası karşılaştırmalar için mutlak yoksulluk sınırını, kişi başına günlük olarak, gelişmemiş ülkeler için,1,25 $, gelişmekte olan ülkeler için 2 $ ve gelişmiş ülkeler için ise 4 $ olarak belirlemiştir (Özcan, 2016:294).

TÜİK 2008 yoksulluk çalışmasında Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından belirlenen yetişkin bir kişinin minimum harcaması gereken günlük kalori değerini 2.100 olarak belirlemiştir (www.tüik.gov.tr). Örneğin, Dünya Bankası'nın 1990'daki çalışmasına göre bir insanın hayatını idame ettirebilmesi için gerekli olan minimum kalori miktarı 2.400 kalori olarak belirlenmiş olup bu gıda sepetinin fiyatını mutlak yoksulluk sınırı olarak çizmişlerdir (Taş & Özcan,2012;3).

Göreli yoksulluk**;** yaklaşımına göre kişinin yalnızca biyolojik olarak değil, "toplumsal olarak da kendini üretebilmesi" için gerekli olan tüketim miktarının veya da yaşam standardının belirlenmesini öneriyor oluşu ve belli bir toplumsal bağlam içinde, kabul edilebilir minimum yaşam standardına ulaşmayı sağlayacak olan geliri elde edemeyen bireyleri "göreli yoksul" olarak tanımlamaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 2; Adaman ve diğerleri, 2002: 8).

Yoksulluğun göreli olarak tanımlanmasında aynı zamanda nüfusun düşük gelirli bir oranı yoksul olarak alınmakta ya da ortalama gelir düzeyinde bir sınır belirlenerek bu sınırın altında kalan kişiler yoksul olarak tanımlanabilmektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 60-76).

Öznel yoksulluk**;** yöntem olarak anketleri önermekte ve bireylerin beyanları üzerine oturtulmaktadır. Bu yaklaşıma göre, ayrıntılı anketler ile her bireyin kendisi için yeterli gördüğü tüketimi yapabilmesi için bir gelire sahip olup olmadığını tespit etmektir. *Kritik bir tüketim/refah seviyesi seçilecek ve bu seviyeye tekabül eden gelir seviyesi yoksulluğun*

*sınırını çizecektir (*Gürsel ve diğerleri, 2000: 98; Eren ve Bahar: 2004: 39; Akt: Bilen,Şan ve Aydın,2005,4-5).

1990'lı yılların sonuna doğru Oscar LEWİS yoksulluk kavramını kültür ile bağdaştırmış ve yoksulluğun devam etmesinde kişinin yaşadığı kültürden etkilendiğini, yoksul bireyin toplumdan bu yüzden ayrıştığını, yoksulluğa mahkum edildiklerini vurgulamıştır. Ülkemizde bu alanda yapılan önemli sosyolojik çalışmalardan biri olan 'Yoksulluk Kültürü' adlı kitapta, TÜRKDOĞAN 1973 yılında Erzurum İlinde gecekondularda yaşayanlar üzerine bir alan taraması yapmış ve yoksulluk kültürünün yoksulluktan farklı bir durum olduğunu söylemiştir (Şentürk,2009:208-211).

Lewis, yoksulluk kültürünün kuşaktan kuşağa aktarıldığını, çaresizlik, bağımlılık ve alt sınıfa ait olma gibi hislerin çocuklara aktarıldığını, bu yüzden yoksulların koşullar değişince ortaya çıkan imkanlardan etkin şekilde faydalanamadıklarını belirtmektedir. (Wedel, 2001: 15-16)

Yoksulluğun oluşturduğu psikolojik acı onura ve özsaygıya yapılan küçük düşürme ve saldırı, utanç ve kusur; güçsüzlük, insan haklarını red ediş gibi duyguları barındırmakta, bireyin toplumdan dışlanmasına yol açmaktadır. Ötekileşmeyle beraber durumun daha da derinleşmesi ve kendini işe yaramaz, dışlanmış hisseden, gelecek beklentisi olmayan, suç işleme ve şiddete eğilimli kimseler olmaları söz konusu olmaktadır (Karatay Gögül, 2018: 62).

Türkiye'de kimler yoksul diye yoksulluk profillerine bakıldığında;

• Kırsal kesimde yaşayanlar,

• Eğitim düzeyi düşük olanlar,

• Tarım ve hayvancılık kesiminde çalışanlar,

• Kalabalık ailelerde yaşayanlar,

• Kalitesiz, sobalı ve 50 m2'den az konutlarda yaşayanlar yoksullukla karşı karşıya kalmaktadır (Erdoğan,2003:179).

Yoksulluk ile eğitim arasındaki ilişkiye değinecek olursak eğitimin kişiye daha çok gelir sağlaması, kısa ve uzun süreli toplumsal değişimlere daha kolay adapte olabilmesi, risklere karşı korunmayı artırması, siyasal ve toplumsal katılımı sağlaması gibi fonksiyonlarının olduğu düşünülmektedir (Ereş, 2005). Gelir dağılımı dengesinin sağlanması ve yoksullukla mücadelede eğitimin önemi ön sıralarda gelmektedir (Alpaydın, 2008:50).

Hanehalkı fertlerinin cinsiyet ve eğitim durumuna göre yoksulluk oranları, TÜRKİYE

Poverty rates according to gender and educational status of the household members, TURKEY

Eğitim durumu - Educational status	Fert yoksulluk oranı - Rate of poor individual(%)																							
	2002			2003			2004			2005			2006			2007(*)			2008			2009		
	Toplam	Erkek Male	Kadın Femal	Toplam	Erkek Male	Kadın Femal	Toplam	Erkek Male	Kadın Femal	Toplam	Erkek Male	Kadın Femal	Toplam	Erkek Male	Kadın Femal	Toplam	Erkek Male	Kadın Femal	Toplam	Erkek Male	Kadın Femal	Toplam	Erkek Male	Kadın Femal
TÜRKİYE - TURKEY	26,96	26,72	27,19	28,12	27,92	28,31	25,60	25,20	25,98	20,50	19,97	21,01	17,81	17,32	18,27	17,79	17,33	18,26	17,11	16,70	17,52	18,08	17,10	19,03
6 yaşından küçük fertler-Members yourger than 6 years of aoe	33,17	32,92	33,44	37,75	38,24	37,23	34,19	34,19	34,18	27,71	27,86	27,56	24,78	25,12	24,43	24,52	24,91	24,10	22,53	22,86	22,18	24,04	22,87	25,27
Okur-yazar değil veya bir okul bitirmeyen-Illiterate or literate without a diploma	36,99	37,68	36,54	38,01	38,37	37,76	37,52	36,94	37,92	31,53	30,94	31,92	28,10	27,73	28,34	28,98	29,13	28,88	30,50	30,77	30,31	29,84	30,34	29,52
İlkokul-Primary school	26,13	28,06	24,33	27,55	29,81	25,47	24,36	27,50	21,55	17,13	19,92	14,51	14,19	16,52	12,05	14,24	15,87	12,68	13,44	15,91	11,22	15,34	16,86	13,83
İlköğretim-Elemantary school	26,37	28,40	24,10	29,56	29,13	29,98	25,49	25,37	25,60	22,42	21,79	23,02	18,06	16,47	19,66	19,19	19,79	18,55	17,20	18,67	15,66	17,77	17,19	18,39
Ortaokul ve orta dengi meslek-Secondary school and equivalent vocational school	18,77	19,49	17,38	18,31	19,66	16,03	13,00	14,95	9,45	8,37	9,72	5,62	8,07	9,69	4,89	9,16	11,06	5,57	8,34	9,85	5,78	9,76	10,89	7,82
Lise ve lise dengi meslek-High school and equivalent vocational school	9,82	10,99	8,24	11,19	12,27	9,73	8,28	9,69	6,39	6,79	7,98	5,14	5,20	6,06	4,05	5,88	7,05	4,09	5,64	6,00	5,11	5,34	5,71	4,76
Yüksekokul, fakülte ve üstü-University, faculty, masters, doctorate	1,57	1,22	2,12	2,66	3,04	2,05	1,33	1,57	0,93	0,79	0,83	0,72	1,01	1,28	0,56	0,81	0,97	0,53	0,71	0,88	0,43	0,71	0,92	0,40

(*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir - Figures were revised according to new population projections.

2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK - *Results of 2009 Poverty Study, TURKSTAT*

Tablo 2: Hane Halkı Fertlerinin Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları

TÜİK 2009 yılındaki verileri incelendiğinde eğitim durumu ve yoksulluk arasında bir ters orantı olduğunu görülmektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe yoksulluk oranı önemli ölçüde azalmaktadır. Diğer göze çarpan bir durum ise kadın ve erkek yoksulluk oranları arasında önemli farkların olmayışıdır. Tabloda lise mezunlarının yüksekokul mezunlarına oranla daha yoksul oldukları görülmektedir. Bu durum üniversite mezunlarının iş sektörlerinde daha çok tercih edilmesi ile açıklanabilir.

Günümüzde ayrıca teknolojik gelişme ile beraber yapısal değişimler yaşanmaya başlamış, bu durum vasıflı elemanlara olan talebi arttırmış ve vasıfsız kişilerin kendisini sürekli yenilemesini (Kurtulmuş, 2001:166) gerektirmiştir ki bu da bize vasıflı eleman olabilmek için aldığımız eğitimin ne kadar önemli olduğunu fark ettirmiştir. Teknoloji ile beraber belli alanlarda işsizlik yaşansa da kısa süre sonra farklı istihdam alanları ortaya çıkmaya başlar. Örneğin; otomotiv sektöründe teknolojinin işsizlik üzerine olan etkileri araştırılmış, Japonya' da bu rakam toplam iş gücü alanında %2-3,5 arası iken Brezilya' da istihdam kaybının olmayacağı sonucuna ulaşılmıştır (Orhan & Savuk, 2014: 22). Yine İngiltere' de 1965' te imalat sanayisinde iş gücü %32 iken bu oran 1977' de %18 e düşmüş, 1997' de hizmet sektörü ise %75 olmuştur (Alçın, 2010:131).

Ülkemizde kadınların yoksulluğunun incelemesiyle ilgili bir çalışmada; kadınların yoksullukla ilişkilendirilmesin de toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar ve kadınlar tarafından hane içinde geçim stratejilerinin bir kaynak olarak ele

alınması etkili olmuştur. Çalışma, yoksulluğu anlamak için haneye bakmanın yaşanan mağduriyetin boyutlarını anlamamızı sağladığı, hane üyelerinin yaşadıkları mağduriyetleri ayrı ayrı görmemizi ve bunla başa çıkmak için hiç olmazsa hafifletmeye çalışan toplumsal özneler olarak görebilmemizi sağladığını vurgulamıştır. Yapılan çalışma kapsamında görüşülen kadınlar yoksulluklarını anlatırken 'akraba-yakın çevre-komşu gibi çevrelerden az çok yardım aldıklarını veya hiç destek alamadıklarını, kriz nedeniyle eşinin işi olmasına rağmen uzun zamandır iş bulamadığını, kendi ailelerinden destek göremediklerini, belediye-vakıf veya sosyal hizmetlerden aldıkları yardımlar ile geçimlerini sağlamaya çalıştıklarını, küçük çocukları olduğu için veya çevreye güvenip çocuklarını birine emanet edemedikleri için çalışamadıklarını, bazıları ise eşlerinin çalışmaya izin vermediğini, eşinden gizli çalıştığını, çocuklarının da aynı hayatı yaşamamak için okumalarının gerektiğini ancak çocukları okula ekonomik sıkıntıları yüzünden göndermediklerini, kimse yardım etmediği için çaresizlik ve kırgınlık yaşadıklarını' ifade etmişlerdir. Çalışmada önemli noktalardan bir tanesi ise sosyal yardımlara başvuranların kadınlar olması ki bu kadınların yoksulluğu erkeklere göre daha kolay kabullendiklerini göstermektedir (Bora,2002:97-139).

Genel olarak ekonomik yoksulluk ve aile başlığı altında; bireylerin yoksulluk nedeniyle yiyecek- giyecek, barınma, sağlık, eğitim, vb. olanaklara ulaşamadığı ve toplumda yoksul olarak nitelendirildikleri, kadınların işgücüne katılımının az olduğu ve erkeklere göre düşük ücret karşılığı çalıştıkları, sosyal yardımlardan kadınların daha çok faydalandığı, ailenin yoksul olmasından dolayı çocukların yeterli imkanlara ulaşamadığı, ekonomik yoksulluğun boşanmaya kadar varan aile içi sorunlara yol açtığı, bireyleri psikolojik (dışlanmış, yalnız..) olarak olumsuz etkilediği, bazı kesimlerin ise yoksulluğu kültür gibi benimsemiş olması gibi konular ele alınmıştır.

6- ARAŞTIRMANIN MODELİ, EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Ekonomik yoksulluğun aile bütünlüğüne etkisini incelemeyi amaçlayan bu araştırma betimsel yöntemli ilişkisel tarama modelli bir yordama çalışması niteliğindedir. Tarama modeli geçmişte ve halen var olan durumu var olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 1998). İlişkisel taramada ise iki veya daha fazla sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar,2013:81).

Araştırmanın evrenini 2018-2019 yılları arası Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'ndan (AÇSHB) Sosyal Ekonomik Destek (SED) alan 250 aile oluşturmaktadır.

Araştırma için uygun örneklem ise küme örnekleme yöntemi ile belirlenmiş olup oranlı küme örnekleme yapmak için evren, önce araştırma bulguları açısından önemli farklılıklar getirebileceği düşünülen değişkenlere göre alt evrenlere ayrılmıştır. Elde edinilen sonuca göre diğer kümeler hakkında yorum yapılabilir. Küme örneklemi sayesinde araştırmacı;

1- Araştırmanın geniş bir fiziki alana yayılmasını önleyerek, maliyeti düşürür.

2- Fiziki alanın daralmasıyla denetim olanakları artar (Karasar,2013:111).

7- VERİ TOPLAMA ARAÇLARI VE VERİLERİN ANALİZİ

Bu araştırma için Zimet, Dahlem, Zimet ve Farley (1988) tarafından geliştirilen, Çakır (1993), Eker ve Arkar (1995) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği" ve Diener, Emmans, Lorsen ve Giffin (1985; Akt: Aysan, 2001) tarafından geliştirilen, Aysan (2001) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Yaşam Doyumu Ölçeği" ; Antonovsky ve Sourani (1988) tarafından 26 madde olarak geliştirilen ve daha sonra Sagy (1998) tarafından 12 maddelik kısa formu oluşturulan "Aile Bütünlük Duygusu Ölçeği"(ABDÖ) (Çeçen,2007) ve araştırmacı tarafından geliştirilen **"**Kişisel Bilgi Formu**"** kullanılmıştır. Yapılan formlar bireylere yüz yüze görüşme yoluyla verilmiş ve veriler toplanmıştır.

Veri toplama araçları ile elde edilen bilgiler bilgisayar ortamında SPSS 20 programına sayısal ifadeler olarak girilmeye devam etmektedir. Araştırma henüz tamamlanmamış olduğu için bu metinde sonuçlar kısmı yer almamaktadır.

8- KAYNAKÇA

ARPACIOĞLU , Ö., & YILDIRIM, M. (2011). Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 60-76.

ÜLKER TÜMLÜ, G., & RECEPOĞLU, E. (2013). Üniversite Akademik Personelinin Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*(3), 207.

ACAR, H. (2013). *Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları.* Ankara: Maya Yayınları.

ADAMAN, F., AKGÜNGÖR, S., ERMAN, T., ÖZKAYNAK, B., & TAHRAN, S. (2002). *Yoksulluk ve Sürdürülebilir Kalkınma (Çalıştay Raporu).* TESEV.

AK, M. (2016). Toplumsal Bir Olgu Olarak Yoksulluk. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 296-295.

AKKAŞ, İ., & UYANIK, Z. (2016). KADINA YÖNELİK ŞİDDET. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 6*(1), 32-42.

ALÇIN, S. (2010). *Teknoloji İle Değişen Üretim İlişkileri, Emek ve Siyaset.* Ankara: Dipnot Yayınları.

ALPAYDIN, Y. (2008). Türkiye'de Yoksulluk ve Eğitim İlişkileri. *İlmi Etütler Derneği Dergisi, 3*(3), 49-64.

ASPB. (2016). *2016 Yılı Faaliyet Raporu.* http://www.aile.gov.tr/data/58b58e4c691407119c139239/2016%20%20Faaliyet%20Raporu.pdf adresinden alınmıştır

AYSAN, F. (2001). Bir grup lise öğrencisinin yaşam kalitesine ilişkin bazı değişkenler. *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12; 101-124.

BİLEN, M., ŞAN, M. K., & AYDIN, M. K. (2005). Yoksulluk Üzerine. *Dergi Park*(10), 4-5.

BORA, A. (2002). Kadınlar ve Hane:"Olmayanın Nesini İdare Edeceksin?". N. ERDOĞAN içinde, *Yoksulluk Halleri-Türkiye' de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* (s. 97-139). İstanbul: İletişim Yayınları.

BUĞRA, A. (2005). Yoksulluk Ve Sosyal Haklar. *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu* (s. 4). İstanbul: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi.

CAN, Y. (2017). Yoksulluk, Yerel ve Küresel Eşitsizlikler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergis, 16*(63), 1111-1126.

ÇEÇEN, A. R. (2007). Aile Bütünlük (Tutarlılık) Duygusu Ölçeği (ABDÖ-K) Kısa Formunun Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. *Kuram ve Uygulamada E¤itim Bilimleri / Educational Sciences: Theory & Practice 7(3)*, 1202-1204.

ERDOĞAN, G. (2003). DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE YOKSULLUK ÖLÇÜMLERİ. *Ekonomik Yaklaşım*, 174-179.

EREŞ, F. (2005). Eğitimin Sosyal Faydaları Türkiye-Avrupa Karşılaştırılması. *Milli Eğitim Dergisi, 33*(167).

FORTUIJIN, J., & OSTENDORF, W. (2004). Gender and Urban Poverty: Single Mothers in. *Geo Journal*(61), 239-246.

KARASAR, N. (1998). *Bilimsel Araştırma Yöntemi.* Ankara: Nobel Yayınevi.

KARASAR, N. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemi.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

KARATAY GÖGÜL, P. (2018). Yoksulluk Sorununa Yönelik Kamu Politikası Algısı Açısından Gelir Düzeyinin Belirleyiciliği: Diyarbakır Örneği. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdar Bilimler Fakültesi Dergisi*.

KURTULMUŞ, N. (2001). *Sanayi Ötesi Dönüşüm.* İstanbul: İz Yayıncılık.

MARSHALL, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü.* (O. AKINHAY, & D. KÖMÜRCÜ, Çev.) İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.

OKTAN, V. (2005). Yalnizlik Ve Algılanan Sosyal Destek Düzeyinin Ergenlerdeki Öfkenin Gelişimine Etkisi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı; 21*, 183-187.

ORHAN, S., & SAVUK, F. (2014). Emek- Teknoloji- İşsizlik İlişkisi. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, 2*(2), 9-24.

ÖZCAN, S. E. (2016). YOKSULLUK GÖSTERGESİ OLARAK HOŞNUTSUZLUK ENDEKSİ, TÜRKİYE İÇİN BİR DENEME . *Sosyal Bilimler Dergisi*, 294.

SARIKOCA, E., & DAŞLI, Y. (2016). YOKSULLUĞUN DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SEYRİ . *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 1298-1309.

SOLAK, N., & GÖREGENLİ, M. (2009). Yoksulluğa İlişkin Nedensel Atıflar Ölçeği'nin Geliştirilmesi ve Psikometrik Özellikleinin Değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları, 12*(24), 72-89.

ŞENTÜRK, M. (2009). Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları. *Sosyoloji Dergisi*, 205-221.

TAŞ, H. Y., & ÖZCAN, S. (2012). Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma. *INTERNATIONAL CONFERENCE ON EURASIAN ECONOMIES 2012*, 2-9.

TERZİ, Ş. (2016). Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3.

TURGUT, A. Ş. (2019). Umudunu Kaybetme Filminin Yoksulluk Olgusu Bağlamında Değerlendirilmesi. *Sosyal Çalışma Dergisi, 3*(1), 108-119.

TUZGÖL DOST, M. (2007). Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Doyumunun Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*(22), 133.

TÜİK. (2009, 08 02). *Yoksulluk Çalışması Sonuçları.* Türkiye İstatistik Kurumu: www.tüik.gov.tr adresinden alınmıştır

TÜİK. (2019, 03 15). *Türkiye' de Boşanma Nedenleri-2016.* Türkiye İstatistik Kurumu: www.tüik.gov.tr adresinden alınmıştır

UZUN, A. M. (2003). YOKSULLUK OLGUSU ve DÜNYA BANKASI . *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 156.

WEDEL, H. (2001). *Siyaset ve Cinsiyet.* (C. KURULTAY, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Sürdürülebilir Moda İçin Modüler Giysi Tasarım Çalışmaları

Öğr. Gör. Nezla ÜNAL[134]

Özet

Moda sektöründe son yıllarda etkisini gösteren hızlı moda akımı, insanları çok hızlı bir şekilde gardroplarında ki giysilerini yenilemeye teşvik etmektedir. Hızlı moda akımının sonucu olarak da ortaya kullanılmayan giysi yığınları çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde kullanılmayan giysilerin bir kısmının kullanıcılar arasında el değiştirdiği, bir kısmının dönüştürülerek yeniden kullandığı, önemli bir kısmının ise çöpe giderek atık konumuna düştüğü görülmektedir. Oysa günümüzde her alanda karşımıza çıkan sürdürülebilirlik kavramını kullanmadığımız ya da farklı formalarda kullanmak istediğimiz kıyafetlerimiz içinde uyarlayabiliriz.

Bu noktadan hareketle bu çalışmada tek kullanımlık giysi kategorisinde bulunan abiye elbise gelinliğe, özel gün kıyafeti kına kıyafetine, lastikli pantolon degaje yaka günlük elbiseye dönüştürülerek modüler giysi tasarım çalışması yapılmıştır.

Çalışmanın sonucunda üç kıyafetten altı farklı modüler giysi tasarımı yapılarak sürdürebilir moda anlayışına katkı sağlamaya ve giysi israfının önüne geçebilecek tasarımlar yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir moda, modüler tasarım, moda.

Modular Clothing Design for Sustainable Fashion

Abstract

The rapid trend of the fashion industry, which has been influencing the fashion industry in recent years, encourages people to renew their clothes in their wardrobes very quickly. As a result of the rapid fashion trend, unused clothing piles emerge. When the researches are examined, it is seen that some of the unused garments are changed hands among the users, some of them are transformed and reused, and a significant part of them goes to the trash and becomes waste. However, we can adapt the concept of sustainability that we encounter in every field in our clothes that we do not use or we want to use in different jerseys.

From this point of view, modular garment design work has been done by converting evening dress to wedding dress, special day dress to henna dress, rubber pants degaje collar everyday dress in disposable garment category.

As a result of the study, six different modular garment designs were designed from three outfits to contribute to the sustainable fashion understanding and designs that could prevent garment wastage.

Keywords: Sustainable fashion, modular design, fashion.

[134] Denizli Pamukkale Üniversitesi Buldan Meslek Yüksek Okulu

1. Giriş

Tekstil ve moda endüstrisi en eski ve en büyük sektörler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte çevreyede en fazla zararı veren sektör grubu içerisinde yer almaktadırlar. Tüketicilerin hızlı moda akımına uyması ve üretim kaynaklarının ve modellerinin sınırsız oluşuda çevreye verilen zararı artırmaktadır. Hem çevreye olan zararı, hem de ekonomik yükü gibi çeşitli sebepler incelenmiş ve zamanla sürdürülebilir moda kavramı ortaya çıkmıştır (Mangır, 2016).

Sürdürülebilir moda, geri dönüşümü sağlanabilen moda ürünlerinin tasarlanıp, piyasaya sürülmesi olarak tanımlanabilir. Sürüdürülebilirlik kavramı için en bilinen tanım Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonun yaptığı 'bugünün gereksinimlerini gelecek kuşakların kendi gereksinimlerinin karşılamamalarını engelllemeyecek şekilde karşılayabilmesidir' şeklindeki tanımıdır (Ayanoğlu ve Ağaç, 2017)

Sürdürülebilir moda ile ilgili kaynaklar incelendiğinde modanın yerel standarlar ile üretilmesi, etik olarak üretilmesi, geri dönüşüm materyallerinin kullanılması, organik materyal seçilmesi ve uzun ömürlü üretim yapılması gibi ortak kriterler ortaya çıkmaktadır(Mangır, 2016).

Sürdürülebilir moda kavramının önündeki en büyük engellerden bir taneside hızlı moda akımıdır. Hızlı moda akımında bir ürünün tasarım ve ürün geliştirme aşaması iki haftadan daha az bir süreye sığdırılmaktadır. Hızlı moda akımı tekstil ve konfeksiyon sektörüne sürdürülebilirlik açısından bakıldığında önemli bir tehdit unsurudur (Can ve Ayvaz, 2017).

Hızlı moda akımına karşılık bazı kesimlerce yavaş moda akımı oluşturulmuştur. Yavaş moda ürünlerinin uzun ömürlü, dayanıklı, çevre dostu ürünlerin dikkatli ve hassas bir şekilde işinin ehli kişilerce üretimesi tasarımcı-üretici ve kullanıcı arasında şeffaf bir iletişim oluşmasını sağlar (Kipöz, 2013).

Her alanda üretimin hızlanması, üretim maliyetlerinin düşürülerek ürün çeşitliliğine önem verilebilmesi için modüllerden faydalanılması , kişiye özel ürünlerin toplumsal olarakta üretilebilmesi içinde bulunduğumuz dönemde büyük önem taşımaktadır. Modüler üretim yaklaşımı sadece üretim aşamalarında değil, tasarım gibi farklı aşamalarda da avantaj sağlamaktadır (Soyuer, 2005). Yavaş moda akımında etkilenen Bernardes vd. İse ikinci el giysi kiralama sisteminin incelemişler ve bu sistemin sonucunda geri dönüşlerin olumlu olduğunu belirtmişlerdir (Bernardes, 2018).

Sürdürlebilir moda için tasarımlar üç farklı başlık altında toplanabilir. Bunlar malzeme odaklı tasarım, kalıp odaklı tasarım ve modüler tasarımdır. Malzeme odaklı tasarım da atık malzemeler, eski giyilmeyen kıyafetlerin kumaş ve yardımcı malzemeleri dönüştürülüp yeni tasarım ürünü olarak ortaya çıkarılması hedeflenir. Kalıp odaklı tasarım ise, zero wate design yani kumaş firesiz kesimi önermektedir. Carrrico ve Kim kumaş firesiz tasarımda pastal planları mozaik kesim, puzzle kesim, çoklu giysi kesim gibi çeşitli önerilerde bulunmuştur. Modüler tasarım, cırt bantlar, fermuarlar, kopçalar, çeşitli birleştirici ve kapatıcı yardımcı malzemeler ile farklı giyim şekillerine dönüştürülebilen elbiseler tasarlanmaktadır (Ayanoğlu ve Ağaç, 2017).

2. Materyal ve Metot

Bu çalışmada, sürdürülebilir moda kavramına katkı sağlayabilmek için modüler giysi tasarım çalışmaları yapılmıştır. Çalışmadaki modüler giysi tasarımları şu şekildedir;

Tek kullanımlık giysi kategorisinde bulunan abiye elbise gelinliğe,

Özel gün kıyafeti kına kıyafetine,

Lastikli pantolon degaje yaka günlük elbiseye dönüştürülmüştür.

3. Bulgular ve Yorum

Çalışmanın bu bölümünde modüler giysi tasarımlarının forografik görünümleri ve model tanımlamalarına yer verilmiştir.

Şekil 1: Mini Abiye Elbisenin Gelinliğe Dönüşümünün Fotografik Görünümü

Şekil 1’de Beyaz saten kumaş üzerine dantel geçirilerek 38 beden pensli, fakir kollu, sıfır yaka ve arkadan fermuarlı mini elbiseye, sağ ve sol yanlarından bel hizasında çıt çıt yardımıyla organze tül geçirilerek kuyruklu mini etek modelli gelinliğe dönüştürülmüştür.

Şekil 2: Özel Gün Kıyafetinin Kına Kıyafetine Dönüşümünün Fotografik Görünümü

Şekil 2’de kırmızı ipek kumaştan, straptez, kalp yakalı, diz üstü hizasında, arkadan fermuarlı ve pensli elbiseye, ön ortasından başlayarak bel çevresini tamamen saran ve kopçalar ile tutturulan büzgülü şifon tül ile etek parçası eklenmiş, baş kısmına ise şifon tülün

kenarlarına boncuklu güpür eklenerek duvak örtüsü yapılmış ve kına kıyafetine dönüştürülmüştür.

Şekil 3: Lastikli Pantolonun Degaje Yakalı Elbiseye Dönüşümünün Fotografik Görünümü

Şekil 3'de turuncu renkli Buldan Bezi kumaşından beli lastikli geniş paça pantolon, sağ bacak kısmının beden, sol bacak kısmının yaka olarak boyun çevresine geçirilmesi ile degaje yakalı midi boy elbiseye dönüştürülmüştür.

4. Sonuç

Bu çalışmanın sonucunda sadece bir fonksiyonlu olan kıyafetler üzerine çeşitli kapatıcı, birleştirici yardımcı malzemler aracılıgıyla küçük eklentiler yapılarak farklı giysi tasarım çalışması yani modüler tasarım çalışmalarına örnek uygulamalr yapılmıştır. Bu çalışmanın sürdürülebilir moda ve ekolojik uygulamalra katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bakımından önemli olduğu varsayılmaktadır.

KAYNAKÇA

Soyuer, H. (2005), Kitlesel Kişiye Özel Üretimde Modüler Üretim Anlayışı, 5.Uluslararası Üretim Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Kitabı, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 25-27 Kasım 2005, İstanbul, 177-180.

Ayanoğlu, S, Ağaç, S . (2017). Sürdürülebilir Moda Kavramına Yönelik Tasarım Fikirleri. Art-e Sanat Dergisi, 10 (19) , 252-273 . DOI: 10.21602/sduarte.285083

Mangır, A . (2016). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yavaş ve Hızlı Moda. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi , 19 (41.YIL ÖZEL SAYISI) , 143-154 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/selcuksbmyd/issue/26854/282493

Can, Ö., Ayvaz, K.M. (2017), Tekstil ve Modada Sürdürülebilirlik, Akademia Sosyal Bilimler Dergisi, 3, 110-119.

Kipöz, Ş. **(2013),** Slow Fashion Ethics: Re- production of Memory Through Deconstruction, 10th European Academy of Design Conference – Crafting the Future, 1-12.

http://www.revistaindustriatextila.ro/images/2018/02/IndustriaTextila_02_2018.pdf, Sayfa 152 Bernardes vd. (2018).

Tehâfüt'te Gök Akılları, Nefisleri ve Küreleri Tartışmaları

Asst. Prof. Dr. Ömer Faruk ERDOĞAN[135]

Özet

Tartışmanın zemininde yer alan Gazzâlî'nin *Tehâfüt*'ünde yer bulan felekler hakkındaki görüşleri, yine diğer meselelerde olduğu gibi, filozoflara gösterilen reaksiyonun bir yansımasıdır. *Tehâfüt*'ün on dört, on beş ve on altıncı meselelerini kapsayan bu konu, Gazzâlî tarafından ontoloji, kozmoloji ve epistemoloji gibi felsefenin omurgasını oluşturan başlıklar bağlamında tartışılmıştır. Feleklerin dairesel hareket etmesiyle başlayan tartışma, onların canlılığı, irade sahibi olmaları ve bu iradelerinin neticesinde Allah'a ibadet etmeleri ve nihayetinde sonsuz cüz'î bilgiyle müşerref olmaları gibi filozof kabullerinin eleştirisi ile son bulmaktadır. On dört ve on beşinci meselelerde feleklerin dairesel hareketiyle adeta Allah'a ibadet eden bir canlı ve bu özelliğinden dolayı sudûr sürecinin en şerefli varlığı olduğunu filozoflardan nakleden Gazzâlî, on altıncı meselede hem önceki tartışmaları devam ettirmekte hem de bilgi meselesini merkeze alarak tartışma zeminini farklı bir noktaya çekmektedir. Gazzâlî'nin Tehâfüt'te tartıştığı her üç mesele aslen din-felsefe münasebetinin izlerini taşımaktadır. Bu münasebetin izleri ilk olarak, filozofların felekler ile melekleri kategorik olarak eşitlemelerinde ve göksel varlıkları nübüvvet ile ilişkilendirmelerinde aranabilir.

Anahtar Kelimeler: Gök Akılları, Göksel Nefisler, Gök Küreleri, Gazzâlî, Tehâfüt.

Discussions of Celestial Minds, Celestial Spirits and Celestial Spheres at *Tahāfut Al-Falāsifa*

Abstract

Al-Ghazālī's views on the paralyzes in *Tahāfut al-falāsifa* are, as in other matters, a reflection of the reaction to philosophers. This issue, which covers fourteen, fifteen and sixteenth issues of *Tahāfut al-falāsifa*, has been discussed by al-Ghazālī in the context of the basic disciplines of philosophy such as ontology, cosmology and epistemology. The controversy, which began with the circular movement of the celestial/paralysis, ended with a critique of philosophers assumptions such as being alive, having will and knowing endless particulars. In the fourteenth and fifteenth issues, Ghazali has conveyed from the philosophers that they are a creature worshiping God through the circular movements of the paralysis. According to Ghazali, philosophers argue on the sixteenth issue by focusing on the epistemology of the celestials that are at the top of creation because they worship God. Al-Ghazālī's three issues discussed in *Tahāfut al-falāsifa* are essentially traces of the relationship between religion and philosophy. The traces of this relationship can first be seen when philosophers accept the celestials and angels in the same category. Secondly, it can be sought in associating celestial beings with prophecy.

Key Words: Celestial Minds, Celestial Spirits, Celestial Spheres, Al-Ghazālī, *Tahāfut al-falāsifa.*

[135] Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Orcid ID: 0000-0003-4131-3532

A. GİRİŞ

Din-felsefe ilişkisi üzerinden Gazzâlî'nin Müslüman Meşşâî filozofları ve bunların akıl hocalarını *Tehâfüt*'te ve bağlantılı eserlerinde tenkit etmesiyle başlayan süreç, tercihe açık bir ikililiğe sebep olmuştur. Gazzâlî'nin eleştirisindeki haklılık ya da haksızlık payı bir değerlendirme konusu iken, filozofların aslen ne dediği ya da demek istediği de ayrı bir değerlendirme konusudur. Buna *Tehâfüt şerhleri*nin ve reddiyelerinin ne dediklerini de eklediğimizde ortaya din-felsefe ilişkisinde çözümü zorunlu bir sürecin varlığı zuhur etmektedir.

*Tehâfüt'*ün felsefî düşünceye yaptığı en büyük katkı, amacının dışında gerçekleşmiştir. Muhatabı susturmaktan ziyade kendisine birçok muhatap kazandıran ve farklı görüşlerin tartışıldığı bir zeminin inşasına katkı yapmıştır. Bu katkı daha sonraları İbn Rüşd'ün Gazzâlî tenkidiyle başlayan ve sonraki süreçlerde daha çok Gazzâlî destekçiliği ile devam eden "*Tehâfüt* Geleneği" diye adlandırılabilecek bir akımın ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bilindiği kadarıyla Gazzâlî'nin *Tehâfüt*'ünden sonra, sayısı onları bulan *Tehâfütler* yazılmış ve bunların İbn Rüşd'ün *Tehâfüt* reddiyesi hariç tamamı Gazzâlî'nin kitabına yapılan *şerh, hâşiye* ya da *talik*lerden meydana gelmiştir. Gazzâlî'nin yirmi meselede işlediği felsefî tartışmalar Hocazâde Muslihuddîn Efendi (ö. 893/1488) tarafından daha da genişletilerek yirmi üç meseleye çıkartılmıştır. Hocazâde'den sonraki *Tehâfüt* şerhleri ise Gazzâlî'nin sistematiğinden ziyade Hocazâde'nin sistematiğini takip etmişlerdir. Gazzâlî'den sonraki ilk *Tehâfüt şerhi* anlaşılacağı üzere Osmanlı'nın felsefe-kelâm sentezinin bir ürünü olan Hocazâde'ye aittir. Bir yarışmanın ürünü olarak bununla aynı dönemde yazılan Alâüddîn Alî et-Tûsî'nin (ö. 887/1482) *Tehâfüt şerhi* de bu geleneğin önemli kaynaklarından diğeri olmuştur. Yazılan diğer *Tehâfütler* de yer yer bütün meseleleri çözüme kavuşturmak istemiş, yer yer ise yazarları tarafından bir anda sonlandırılmışlardır. Hocazâde ve Ali Tûsî'den sonraki süreçte bildiğimiz kadarıyla Mehmed Emin el-Üsküdârî'nin (ö. 1149/1736) *talik* niyetiyle yazdığı *Tehâfüt* dışında bütün meseleleri ele alan bir *Tehâfüt şerhi* yazılmamıştır. Yukarıda sayılanlar dışında Kemâl Paşazâde (ö. 940/1534)[136] ve Muhyiddîn Muhammed el-Karabâğî'nin (ö. 942/1535) önemli kabul edilen *Tehâfüt haşiyeleri*dir.[137]

Tehâfütler'deki en önemli ayrım, bünyelerini teşkil eden önermelerin menşelerinin birisinde vahiy diğerinde akıl olduğu iki sistemde, din ile felsefede kurulduğu iddia edilen ahenktir. Gazzâlî aklı topyekûn kaldırıp atmamıştır. Aslında onun eleştirisinin doğrudan akla değil, bu aklı yanlış kullandığını iddia ettiği Fârâbî, İbn Sînâ ve bunların akıl hocaları Aristo'ya yapıldığı *Tehâfüt* incelendiğinde görülecektir. İlahiyat konusu bütün felsefe demek olmadığına göre, Gazzâlî'nin, ilahiyat konusunda filozofların çelişkilerini göstermesi bütün felsefeyi ve bilhassa matematik ilimlerini yıktığına delalet etmez, aksini iddia etmek *Tehâfüt*'teki Gazzâlî'yi tahrif etmektir.[138] Gazzâlî'nin *Tehâfüt*'ü ve bu kitaba yapılan

---

[136] Kemâl Paşazâde'nin *Haşiyâ alâ tahâfüt al-felâsife*sinin gerek adı, gerekse muhtevası hakkında kaynaklarda farklı bilgiler verilmektedir; onun Hocazâde'nin *Tehâfüt al-felâsife*sinin bir hâşiyesi veya hâşiyeleri veya bir şerhi veya bir ta'likatı olduğuna dair farklı görüşler ileri sürülmektedir ki bunlardan doğrusu birinci görüş, yani söz konusu eserin bir haşiyesi veya haşiyeleri olduğudur. Arslan bunu Kemal Paşazâde'nin *Tehâfüt* haşiyesi Gazzâlî sonrası kelâm düşüncesinin bu meseleler üzerindeki çalışmalarını, elaborasyonlarını tekrarlamak, özetlemekten ibarettir şeklinde dillendirir. Bk. Kemal Paşazâde, *Hâşiye alâ tehâfüt el-felâsife,* trc. Ahmet Arslan (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 4-16.

[137] Bu konuda bk. Ömer Faruk Erdoğan, "Osmanlı'da Kelâm-Felsefe İlişkisi ve Tehâfüt Geleneği", *TALİD Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/28, (Aralık 2016): 273-326.

[138] Mübahat Türker Küyel, *Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe-Din Münasebeti* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1956), 356.

şerhlerin maksatlarına dair bu girişten sonra *Tehâfüt*'te gök akıları, nefisleri ve kürelerinin tartışıldığı bölümleri şu başlıklar altında inceleyebiliriz.

1. GÖĞÜN CANLI OLUP DAİRESEL HAREKETİYLE YÜCE ALLAH'A İTAAT ETTİĞİNE DAİR FİLOZOFLARIN DELİL GETİRME KONUSUNDA ACİZ BIRAKILMALARI

Bu mesele Gazzâlî'nin *Tehâfüt*'ünün on dördüncü meselesi iken, Hocazâde'nin *Tehâfüt* şerhinin on beşinci, Ali Tûsî'nin kitabının on dördüncü ve Üsküdârî'nin *Tehâfüt*'e yazdığı *Telhîs*'in on altıncı meselesi olarak tartışılmıştır. İbn Rüşd, meseleyi Gazzâlî'nin sıralamasına uymak suretiyle on dördüncü mesele olarak ele almıştır. Diğer önemli *Tehâfüt* şârihleri Kemal Paşazâde ve Karabâğî ise *Tehâfüt*'ün sadece belli meselelerini incelemek kaydıyla feleklerin tartışıldığı meselelere kitaplarında yer vermemişlerdir.

Meselenin odağında tartışılan konular şunlardır: Filozoflara göre felek canlı ve nefis sahibidir. Feleklerin canlılıkları onların dairesel hareketlerinden kaynaklanmaktadır. İnsanların iradeli hareketleri ile feleklerin dairesel hareketlerinin neticesinde ortaya çıkan hareketleri de iradelidir. Feleklerin bu hareketi filozoflara göre zorlamalı ya da tabiî olamaz. Zorakî değildir çünkü zorakî hareket ettiren şey, ya irade ile veya zorakî olarak hareket eden bir başka cisimdir ve bu durum zorunlu olarak bir iradede sona erer. Tabiî değildir, çünkü tek başına tabiat asla hareketin sebebi olamaz. Cismin bulunduğu yer kendine uygunsa asla başka yere hareket etmez. Çünkü cismin tabiî olarak uzaklaştığı yer, tabiî olarak varmak istediği yer değildir. Her hareket, -eğer zorunluysa- bir yere ulaşmak veya bir yerden uzaklaşmaktan ibarettir. Dolayısıyla geriye feleğin dairesel hareketinin sebebinin irade olduğu kalır.

Gazzâlî'nin bu konudaki iddiaları, kanaatimizce İbn Sînâ'nın *Metafizik, İşârât*[139]*, Necât, Dânişnâme-i Alâî, Semâ ve Âlem, Oluş ve Bozuluş* gibi eserlerinden etkilenerek oluşmuştur. Hatta bu tasnif, metinlerin anlatım sırasına da yansımaktadır. Yalnız bu tasnifte Gazzâlî, İbn Sînâ'nın ulaştığı amacı ilk başta söylemiş (feleklerin hareketindeki amaç Yüce Allah'a itaat etmektir), ondan sonra bunun nasıl gerçekleştiğini fizik ve metafizik ilişkisi üzerinden kozmolojiye vurgu yaparak açıklamıştır. Bu konu Fârâbî ve İbn Sînâ'da cisimlerin hareketlerinden başlayarak feleklerin nefislerini hareket ettiren Yüce İlke'ye kadar götürülmüştür. Gazzâlî'nin *Tehâfüt'*teki tasnifinin bu bağlamda kelâmî olmaktan öte felsefî olduğuna şüphe yoktur. Gazzâlî'nin itirazı bu fikre değil, zira canlı olmak için özel bir şekil sahibi olmak şart değildir, sadece bu fikre akıl delaleti ile ulaşıldığı iddiasına karşı yöneltilmiştir.

> "Filozofların, göğün canlı olduğu ve Allah'a ibadet ettiği yönündeki kabullerini inkâr etmek mümkün olmadığı gibi bunun imkânsızlığı da ileri sürülemez. Cisim her ne

[139] Son derece veciz bir üslûpla yazılan *İşârât*, girişinde felsefenin ilke ve önermelerinin ele alınacağı belirtmekte, mantık ilmiyle başlayıp fizikle devam etmekte ve metafizik bölümüyle sona ermektedir. Bundan önce yazılan *Kitâbü'n-necât* ve muhtemelen daha sonra kaleme alınan *Uyûnü'l-hikme* gibi mantık, tabiat (fizik), metafizik ve ahlâk (el-ilâhiyyât ve't-tasavvuf) şeklinde üç bölümden oluşan *el-İşârât ve't-tenbîhât*'ın mantık bölümü on "nehc"den (yöntem) meydana gelirken fizik, metafizik ve ahlâk bölümlerinden her biri belli bir konu bütünlüğü oluşturan on "nemat"tan (ünite) oluşmaktadır. Bk. Ali Durusoy, "el-İşârât ve't-Tenbîhât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul TDV Yayınları, 2001), 23: 421-422.

şekilde olursa olsun, Yüce Allah her cisimde hayat yaratmaya kâdirdir.[140] Bizim buradaki temel itirazımız bunun aklî delillerle ispatlanamayacağı üzerine olacaktır. Eğer bu doğru ise, bunu ancak Allah'tan gelen bir ilham ya da vahiy aracılığıyla peygamberler bilirler. Dolayısıyla aklın kanıtı böyle bir şeyi ortaya koyamaz. Fakat biz deriz ki: Filozofların bu konuda ortaya koydukları (her ne kadar aklî olduğunu iddia etseler de) sadece zandan ibarettir, burhan değildir."[141]

Ona göre buradaki asıl sorun, meselenin ancak aklî delillerle bilinebileceğini savunan filozofların tutumudur. Oysa feleklerin canlılığı aklî delillerle bilinemez. Çünkü Allah'tan gelen bilgi ancak vahiy ve ilham yoluyla ve Peygamber aracılığı ile gelebilir. Gazzâlî'nin bu tavrı *Tehâfüt*'üne yazdığı girişle ve diğer meselelere karşı almış olduğu tavırla tutarlıdır. Ona göre filozofların bu hususta sahip oldukları bilgiler birer zannî ifadedir.[142]

2. GÖĞÜ HAREKET ETTİREN AMAÇ HAKKINDA FİLOZOFLARIN GÖRÜŞLERİNİN ÇÜRÜTÜLMESİ

Gazzâlî'nin *Tehâfüt*'ünün on beşinci meselesi olan feleğin hareketindeki amaç hakkındaki tartışmalar Ali Tûsî'nin kitabında on beşinci, Hocazâde'nin *Tehâfüt* şerhinde on altıncı ve Üsküdârî'nin *Telhîs*'inde on yedinci mesele olarak tartışılmıştır. İbn Rüşd, meseleyi yine Gazzâlî'nin sırasına uygun olarak on beşinci meselede ele almıştır. Kemal Paşazâde ve Karabâğî ise bu meseleye kitaplarında yer vermemişlerdir.

Gazzâlî'ye göre filozoflar, feleğin canlı ve iradeli olduğunu; dairesel hareketi ile Allah'a itaat ve ibadet ettiğini söylemişlerdir. Her iradeli hareketin bir amacı vardır. Feleklerin hareketinin amacı da Allah'a benzemek ve O'na ibadet etmektir. Feleklerin nefislerinden en değerlileri Allah'a en yakın olanlarıdır. Onların amacı yalnızca kendileri için olabildiğince en yüksek yetkinliğe erişmek bakımından, İlk İlke'ye benzemektir. Gök meleklerinin Allah'a boyun eğmelerinin anlamı işte budur. Böylece bunlar mecazi olarak her şeyden münezzeh olan Allah'a yaklaşırlar ve ona yüce bir aşk ile bağlanırlar.[143] Bu bağlılık hiyerarşik bir sıradüzene göre konumlanır. En yukarıda her şey bilfiil yetkindir. Aşağı doğru indikçe bilkuvvelik varlığa bulaşarak süflî âlemdeki bayağı varlıkların sıralanmasına kadar giden ontik bir varlık süreci meydana gelir.

Anlaşılmaktadır ki meselenin odağında yer alan felekî hareketlerin gayesi; konusu, öncelikle ay üstü âlemde vuku bulan felekî hareketlerin bir gayeye yönelik olmasından dolayı, meydana gelen hareketlerin ay altı âleme de etki etmesini gerekli kılması hakkındadır.[144] Bu durum doğal olarak yaratan ile yaratıcı arasındaki irtibatın sağlanmasında felekî hareketlere yüklenen anlam ve görevin teşhisini zorunlu kılmaktadır.

Sonuç olarak göğün muharrik sebebi ve maksadı hususunda Gazzâlî'nin filozoflara karşı yöneltmiş olduğu itiraz, onların bu konuda burhanî delillere sahip olmadıklarını göstermek gayesini taşımaktadır. 'Göğün muharrik maksadının hareket etmek suretiyle

---

[140] Benzer olarak Gazzâlî *Tehâfüt*'te şunu da söyler: "(Filozofların) göğün bir amaca yönelik hareket eden canlı olduğuna yönelik fikirlerini kabul etmek mümkündür." Gazzâlî, *Tehâfütü'l-felâsife,* tah. Süleyman Dünya, trc. Mahmut Kaya (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 154.

[141] Gazzâlî, *Tehâfüt*, 144-145; İbn Rüşd, *Tehâfütü't-tehâfüt,* trc. Mehmet Dağ (Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 1986), 259.

[142] Küyel, *Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe-Din Münasebeti,* 327.

[143] Bk. Gazzâlî, Gazzâlî, *Felsefenin Temel İlkeleri Makasıd el-Felasife,* trc. Cemalettin Erdemci (İstanbul: Vadi Yayınları, 2001), 223.

[144] Gürbüz Deniz, *Kelâm-Felsefe Tartışmaları Tehâfütler Örneği* (Ankara: Fecr Yayınları, 2009), 226.

Allah'a benzemek olduğu hususunda filozofların çürütülemez delilleri yoktur. O bakımdan mesela, mekândan mekâna geçmek bir kemâl değil, bir budalalık olabilir. Allah'a benzemek maksadı Doğu'ya ve Batı'ya dönmekle izah edilemez, zira bu yönlerin tersine olması da mümkündür. Allah tagayyürden uzak olduğu için ona benzemek isteyenin sükûnette kalması daha akla uygundur.'[145] gibi görüşler Gazzâlî'nin bu meselede filozofları tenkit ettiği başlıca hususlardır.

3. GÖKLERİN NEFİSLERİNİN BU ÂLEMDE MEYDANA GELEN BÜTÜN CÜZ'ÎLERİ BİLDİĞİ HAKKINDA FİLOZOFLARIN GÖRÜŞLERİNİN ÇÜRÜTÜLMESİ

Gazzâlî'nin *Tehâfüt*'ünde epistemolojik bakımdan tartışılan bu husus kitabın on altıncı meselesi olarak yer bulmuştur. Aynı konu Ali Tûsî'de yine on altıncı, Hocazâde'nin *Tehâfüt* şerhinde on yedinci ve Üsküdârî'nin *Telhîs*'inde ise on sekizinci mesele olarak tartışılmıştır. İbn Rüşd *Tehâfüt*'teki sırayı takip ederek tartışmaya kitabının on altıncı meselesinde yer vermiştir. Kemal Paşazâde ve Karabâğî yine sınırlı *Tehâfüt* şerhlerinin bir meselesi olarak bu hususu müstakil bir konu başlığında tartışmamışlardır.

Gazzâlî *Tehâfüt*'ün bu meselesinde ontolojik-kozmolojik olan tartışmayı epistemik bir zemine çekmektedir. Feleklerin canlılığı, hareketleri, itaati ve iradeleriyle yöneldikleri yüce İlke'ye benzeme arzuları önceki meselelerde ontolojik-kozmolojik olarak temellendirilmiş iken; bu meselede feleklerin iradeye sahip olmalarının neticesinde cüz'î bir bilgiye mazhar oldukları iddiaları ile epistemik bir alana çekilmiştir. Filozoflara göre dairesel hareket, bütün hareketlerin tasavvurunu/bilgisini kuşattığı için felek bütün meydana gelenlerden haberdardır. Böylece gökteki ve yerdeki düzen de bu bilginin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca filozoflar semavî cisimler ile insan nefisleri arasındaki ilişkiyi sebeplilik zincirinin bir halkası olarak görmüşler ve bu teselsülü İlk İlke'de sona erdirmişlerdir. Cüz'î olayların sebepleri semâvî hareketlere yükselip sona erdiğine göre, bu hareketleri tasavvur edenin onları da tasavvur etmesi gerekir. İnsan sınırlı ve eksik bilgisi ile bunu yapamaz. Oysa göklerin nefisleri, ilk sebebi ve ilk sebebin gereklerini ve gereklerin de gereklerini, sebeplilik zinciri sona erinceye kadar bilir.

Bu mesele bazen dolaylı bazen de dolaysız olarak peygamberlerin vahyi nasıl anladıkları ile de ilgilidir. Tartışma konusu; âlemde olmuş, olmakta olan ve olacak olanların bilgisinin nereye dayandırılacağıdır. Âleme ait bilgiler, filozoflar tarafından semavî nefislere, yani üst sebeplere dayandırılırken, kelâmcılar tarafından ise her hangi bir üst yaratılmışlığın illetine değil doğrudan Allah'a dayandırılmıştır.[146] Gazzâlî bu meselede kelâmcılar gibi düşünerek filozofların sadece kelâmcılara değil, aklı başında bütün şeriat ehline karşı geldiklerini söylemektedir. Gazzâlî filozofların fikirlerine itiraz etmekle birlikte onların bu görüşlerinin referans kaynağının yanlışlığına da vurgu yapmaktadır. Yani Gazzâlî'nin bu konuda asıl iddiası bu hususta söz sahibinin akıl değil, şeriat olduğudur.[147]

---

[145] Küyel, *Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe-Din Münasebeti,* 332.

[146] Deniz, *Kelâm-Felsefe Tartışmaları,* 213.

[147] İbn Rüşd'e göre Gazzâlî'nin, "insan aklının kavrayamayacağı her şey için Şeriata başvurulması zorunludur." sözü doğrudur; çünkü vahiyle elde edilen bilgi, ancak aklî bilgilerin bir tamamlayıcısı niteliğindedir. Başka bir deyişle, aklın yetersiz olduğu her şeyi Allah insana vahiy vasıtasıyla bildirmiştir. Bilinmesi insan hayatı ve varlığı için zorunlu olan şeyleri kavrayamamak, ya mutlak anlamdadır, yani akıl olması bakımından bu tür şeyleri kavramak aklın tabiatında bulunmamaktadır, ya da bu şeyleri kavramak belli bir insan sınıfının tabiatının dışında bulunmaktadır. Bu tür güçsüzlük, ya yaratılıştan vardır, ya da eğitimden yoksunluk gibi dış bir nedenden ileri gelmektedir. Vahyin verdiği bilgi ise, bütün bu insan sınıflarına Allah'ın bir bağışıdır.

Gazzâlî, 'nebi gaybı *Mahfuz Levha'*ya muttali olarak değil, sadece Allah'ın bildirmesiyle bilebilir,' demek suretiyle meseleyi imkân, irade ve kudret mefhumlarına dayanmaktadır.[148]

B. SONUÇ

Gazzâlî, çalışmamızın konusu olan *Tehâfüt*'ün üç meselesindeki filozof iddialarına, göğün canlı olmasının aklî olarak ispat edilemeyeceği varsayımından yola çıkarak kademeli bir şekilde itiraz etmektedir. On dördüncü mesele, filozoflar adına, göğün nefis sahibi canlı olduğu ve dairesel hareketinin neticesinde bir irade ile hareket ettiği; bunun sonucu olarak da gök nefislerinin Allah'a ibadet ettiği iddiasına dayanmaktaydı. On beşinci meselede ise bu iddiayı bir basamak ileri götüren Gazzâlî, filozoflar adına, göğün canlılığı ve iradeli hareketinin bir sonucu olarak ortaya çıkan Allah'a benzeme konusuna değinmektedir. Bu benzeşmeyi izah ederken de filozofların aşağıdan yukarı ve yukarıdan aşağı hareket alanına sahip sudûr anlayışlarındaki varlık hiyerarşisine vurgu yapmaktadır.[149] On altıncı meselede ise Gazzâlî'ye göre filozoflar, feleklerin cüz'îleri kuşattığı kabulünden yola çıkarak dairesel hareketleri iradeli yapanın, feleklerin, irade edilen şeylerin yani cüz'îlerin bilgisine sahip olması olduğunu iddia etmişlerdir. Böylece onların görüşüne göre gökteki ve yerdeki düzen de bu bilginin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Gazzâlî, bu meselede hem önceki tartışmaları devam ettirmekte hem de bilgi meselesini merkeze alarak tartışma zeminini farklı bir noktaya çekmektedir. Bu kısım yine din-felsefe münasebetinin izlerini taşımaktadır. Bu münasebetin izleri ilk olarak, filozofların felekler ile melekleri kategorik olarak eşitlemelerinde ve göksel varlıkları nübüvvet ile ilişkilendirmelerinde aranabilir. Din-felsefe ilişkisinde Gazzâlî için asıl dikkat çeken husus, gök nefislerinin her şeyi bildiği gibi bir iddianın dini açıdan ne kadar vahim sonuçlar doğuracağıdır. Çünkü ona göre gök nefisleri yaratılmıştır ve onların sonsuz sayıda tikelleri bilmeleri imkânsızdır.

Bk. İbn Rüşd, *Tehâfütü't-tehâfüt,* 135; Hüseyin Sarıoğlu, *İbn Rüşd Felsefesi* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2003), 103.

[148] Küyel, *Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe-Din Münasebeti,* 337-339.

[149] Gazzâlî, *Tehâfüt*, 154-155.

C. KAYNAKÇA

Deniz, Gürbüz. *Kelâm-Felsefe Tartışmaları Tehâfütler Örneği*. Ankara: Fecr Yayınları, 2009.

Durusoy, Ali. "el-İşârât ve't-Tenbîhât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 23: 421-422. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Erdoğan, Ömer Faruk. Osmanlı'da Kelâm-Felsefe İlişkisi ve Tehâfüt Geleneği. TALİD Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 14/28 (Aralık 2016): 273-326.

Gazzâlî, Ebû Hâmid. *Felsefenin Temel İlkeleri Makasıd el-Felasife.* Trc. Cemalettin Erdemci. İstanbul: Vadi Yayınları, 2001.

Gazzâlî, Ebû Hâmid. *Tehâfütü'l-felâsife.* Thk. Süleyman Dünya. Trc. Mahmut Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd. *Tehâfütü't-tehâfüt*. Trc. Mehmet Dağ. Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 1986.

Kemal Paşazâde. *Hâşiye alâ tehâfüt el-felâsife.* Trc. Ahmet Arslan. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Küyel, Mübahat Türker. *Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe-Din Münasebeti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1956.

Sarıoğlu, Hüseyin. *İbn Rüşd Felsefesi*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2003.

Eflâtun'un *Timaios* Dialoğunda Felek Kavramı

Asst. Prof. Dr. Ömer Faruk ERDOĞAN[150]

Özet

İnsanlık tarihi boyunca var eden (ler) ve var olanlar arasındaki ilişki tartışılagelmiştir. Bu da doğal olarak Tanrı-âlem-insan arasındaki bağlantıda kozmolojiye kilit bir rol vermektedir. Yaratılışın mahiyetine dair oluşan merak, evrenin varlığa getirilmesi ile ilgili kozmik boyutta bir kısım teorilerin çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu noktada Antik dönemin en önemli filozoflarından biri kabul edilen Eflâtun, özellikle *Timaios* diyaloğunda kozmolojiye dair önemli tespitlerde bulunmaktadır. *Timaios* diyalogu, öz olarak Tanrı-evren-insan ilişkisini ve bunlar arasındaki varlık hiyerarşisini belirleyen üç adet metafizik makaleden oluşmaktadır. *Devlet*'in bir devamı niteliğindeki diyalog Atlantis mitiyle başlar, sonrasında göksel cisimleri anlatır. Bunlar akıl, nefis ve küre şeklinde sıralanan Tanrı'nın ilk olarak yarattığı ikincil Tanrılar yani feleklerdir. İkinci makale dört elementin nitelikleri ve evrenin oluşundaki yerini tartışır. Üçüncü makale ise insanın yaratılması ile Tanrı ve Tanrı'nın ilk yarattığı felekler arasındaki ontik ve kozmik ilişki anlatılır. *Timaios* diyaloğunda Eflâtun, kaotik düzensizlikten uzak, evrenin bir yaratıcısı, yaşatıcısı ve düzenleyicisi olduğunu savunur. Eflâtun'un Tanrısı *Demiurgos*, ilkel kaos durumunu düzenli ve planlanmış bir kozmosa dönüştüren mitsel bir karakterdir.

Anahtar Kelimeler: Tanrı, Felek, Eflâtun, Timaios.

The Term Celestial In Plato's *Thimaios* Dialogue

Abstract

Throughout the history of humanity, the relationship between creative power and creation has been discussed. This, of course, gives cosmology a key role in the connection between God-world-human. The curiosity about the nature of creation has led to the emergence of some cosmological theories about the creation of the universe. At this point, Plato, considered the most important philosopher of the ancient period, makes important determinations about cosmology especially in the *Timaios* dialogue. The *Timaios* dialogue consists of three metaphysical articles that essentially determine the relationship between God and the universe and the human being and the hierarchy of existence between them. The dialogue, which is a continuation of the state dialogue, starts with the myth of Atlantis and then tells the celestial objects. These are the first creations of God, which are arranged in the form of mind, spirit and sphere. They are secondary gods/the paralysis. The second article discusses the properties of the four elements and their place in the formation of the universe. The third article describes the ontic and cosmic relationship between the creation of man and the celestial/paralysis that God first created. In the *Timaios* dialogue, Plato argues that he is a creator, a keeper and a regulator of the universe, far from chaotic disorder.

[150] Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Orcid ID: 0000-0003-4131-3532

Demiurgos, the God whom Plato believes, is a mythical character that transforms primitive chaos into a regular and planned cosmos.

Key Words: God, Celestial/Paralysis, Plato, Timaios.

A. GİRİŞ

Eflâtun'a kadar gelen süreçte Tanrı, evren ve insan ilişikli bağlamında felekler hakkındaki müktesebât Babilliler,[151] Fenikeliler, Yahudiler, Persler, İslâm Öncesi Türkler ve Hellenistik dönemin düşünürleri tarafından tartışılagelmiştir. Bunlar daha çok mitolojik unsurlardan oluşan çeşitli varlığa gelme ya da getirilme teorileridir.[152] Daha çok mitik, dinî ve ahlâkî yönüyle kendinden söz ettiren Grek düşüncesinde, Eflâtun'a kadar yaratılış ile ilgili çeşitli teoriler öne sürülmüştür. Evrenin yaratılışı ile ilgili teorilerde dikkat çeken husus, yaratıcı gücün varlığına olan inanç ve varlığın ondan çıkışının mutlaklığına bağlanmasıdır. Buranın doğal bir neticesi olan Tanrı-âlem ilişkisinde insanın mikro evren olarak telakki edilmesi ise bilindik bir düşüncenin ilk merhalesi olarak kabul edilebilir.[153]

İslâm kaynakları Eflâtun hakkında iki ayrı kategori üzerinden bilgilendirme yapmıştır. Bunlardan ilki malum olduğu üzere meşhur tabakât kitaplarından aktarılan bilgilerdir. Diğeri ise Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ gibi filozofların eserlerinden aktarılan bilgilerdir. Bu ikinci tip kaynaklar Eflâtun'un felsefesini anlamak bakımından daha faydalıdır.[154] Özellikle Fârâbî bu noktada yazdığı müstakil eserle onun anlaşılmasına önemli katkı yapmıştır.

1. *TİMAİOS* DİYALOGUNUN İÇERİĞİNE DAİR

Eflâtun'un diyalogları içinde çalışma konumuzu ilgilendireni *Timaios*'tur. Bu diyalogda Eflâtun din-felsefe uzlaşısının bir denemesini de yapmak istemektedir. Eflâtun'un bilhassa *Timaios*'ta vurguladığı Tanrı kuramı dinsel düşünceler tarihinde özellikle de dördüncü yüzyıldan itibaren Hıristiyan teolojisi, İsmailliye Batinilik'i ve İtalyan Rönesans'ı üzerinde farklı biçimlerde de olsa etkide bulunmuştur.[155] Bu dialogun içeriği Müslüman tabakât kitaplarında genel olarak şöyle geçer: "Metafiziğe dair üç makaleden ibarettir. Bu kitapta Eflâtun âlemlerin tertibini zikretmiştir. Tabiat hakkındaki bölümlerde ise tabiat âleminin oluşunu, ondaki varlıkları, oradaki tanzimi, renkleri, onların terkibini, farklılıkları anlatmıştır."[156]

Şiirsel bir anlatım biçimi olarak mite başvurulan *Timaios* diyalogunda Eflâtun, duyumsanabilir fiziki âlemin bir başlangıcı olup kör bir tesadüfün ve akıl-dışı düzensiz

---

[151] Bu konu hakkında bk. Mircea Eliade, *Babil Kozmolojisi ve Simyası*, trc. Mehmet Emin Özcan (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2002), 22-25, 36-39.

[152] Walther Kranz, *Antik Felsefe*, trc. Suad Y. Baydur (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1994), 11-12; Hamdi Rakıp Atademir, *Aristo'nun Mantık ve İlim Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974), 20.

[153] Bk. Jennifer Trusted, *Fizik ve Metafizik*, trc. Seval Yılmaz (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 22.

[154] Fahrettin Olguner, "Batı ve İslâm Kaynakları Işığında Eflâtun", *İdealar Kuramı Platon Felsefesi Üzerine Araştırmalar*, der. Ahmet Cevizci (İstanbul: Gündoğan Yayınları, 1999), 10.

[155] Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* trc. Ali Berktay (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2003), 2: 229.

[156] Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihâl,* trc. Mustafa Öz (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 320-325; Fahreddin Olguner, *Batı ve İslâm Dünyasında Eflâtun'un Timaios'u,* (Konya: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları,1990), 3.

zorunlulukların olduğu kaotik durumdan düzenleyici yaratıcı bir zekânın eylemiyle kozmos olarak biçimlendirildiğine değinir. Kurucu, düzenleyici, zanaatkâr ve evrenin babası olarak *Demiurgos*, idealar dünyasını rol-model alarak ezelî dört maddi öğeyi olumsal dünyanın annesi veya kapı olarak tanımlanan *khora*da biçimlendirerek maddi dünyayı oluşturmuştur. Ayrıca kurucu ilk neden olarak Tanrı, ölümlü varlıkların yaratımından sorumlu olan ikincil Tanrıları da yaratmıştır.[157]

> "Sokrates! İşte tam da bu nedenle, tanrıların var oluşları,[158] dünyanın ortaya çıkışı gibi çok sayıda konuyla ilgili olarak birbirleriyle tam anlamıyla uyumlu ve her şeyiyle doğru açıklamalar yapamazsam buna şaşırma. Ancak yaptığım açıklama, akla uygun açıklamalardan biri olursa bu açıklamaları yapan kimsenin ve bu konuda karara varan sizlerin akla en yakın gelen şeyi kabul etmenize sevinmeliyim. Zaten daha fazlasını da bekleyemem."[159]

Kısacası *Timaios*, Eflâtun'un diğer eserlerinde nadiren görülen fiziksel, fenomenel dünya konusunu ele alır. Bu *Timaios*'u önemli kılan göz ardı edemeyeceğimiz bir unsurdur. Çünkü Eflâtun eserlerinde daha çok insan davranışları, siyaset, bilgi, sanat gibi konuları ele almıştır. Burada ise farklı bir üslûpla kozmoloji ya da kozmogoni konusuna eğilir. *Timaios*'ta dikkat çeken bir başka özellik ise, oluş ve Tanrı ya da tanrılar ile ilgili getirmiş olduğu açıklamalardır. Bunun gerçek anlamda bir teizmin göstergeleri olup olmadığı tartışmalıdır.[160]

2. *TİMAİOS*'TA TANRI VE FELEKLER:

Timaios'ta Tanrı ile beraber diğer tanrılardan bahsedilmesi dikkat çekicidir. Bunda Atina, İyonya ve Mısır öğretilerinin etkisi olabileceğini kabul etmekle beraber, bu husus ilâhî dinlerdeki melek inancının Eflâtun felsefesine yansımış şekli olarak da yorumlanabilir. Bunların Tanrı'dan sonra gelen ve evrenin düzen ve işleyişinden sorumlu tutulan varlıklar olduğunu söylemek suretiyle Tanrılar yerine, felekler ya da melekler ifadelerini kullanmak yanlış olmayacaktır.[161]

Diyalog, Sokrates ile *Timaios*'un konuşması ile başlar. *Timaios* evren ve yaratılışı hakkında en yetkin kişidir. İlk soru doğal olarak evrenin ezelî mi sonradan mı var edilmiş olduğudur. Eflâtun bu konudaki görüşünü bazı mitsel hikâyeleri dercettikten sonra evrenin sonradan yaratıldığı kabulüyle neticelendirmektedir. Bu hâdis olma, doğal olarak onu yaratan bir yaratıcıyı da zorunlu kılmaktadır. Eflâtun'a göre bu evrenin yaratıcısını (baba) bilmek zordur, bildikten sonra ise başkalarına anlatmak daha da zordur. Yaratıcı, evreni ilksiz örnekten yaratmıştır.[162]

---

[157] Bk. Eduard Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi,* trc. Ahmet Aydoğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2001), 195-196; Adnan Akan, "Timaios Diyaloğunun Etik-Politik Okuması", *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar* 9/2 (Temmuz 2016): 2-3.

[158] Eflâtun daha önceki diyaloglarında da tanrı ya da tanrılardan bahsetmektedir. Bunlardan biri de *Phaidon* diyalogudur. *Phaidon* diyalogunda insanların tanrıların malı olduğundan ve tanrılar tarafından korunduğundan söz edilir. Bk. Platon, *Phaidon,* trc. Suut Kemal Yetkin ve Hamdi Rakıp Atademir (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989), 19-22.

[159] Platon, *Timaios*, trc. Erol Güney ve Lütfi Ay (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989), 30.

[160] Şamil Öçal, " Platon'un Timaios Diyalogunda Tanrı ve Evrenin Oluşumu", *Beytülhikme An International Journal of Philosophy* 1 (2017): 68.

[161] Bk. Platon, *Timaios*, 109.

[162] Bk. Platon, *Timaios*, 27-29.

Eflâtun, buraya kadar evrenin sonlu ve başlangıcı olduğunu, bununla birlikte bir yaratıcısı bulunduğunu vurgulamakta ve bunu kavramanın ve meseleyi felsefî anlamda izah etmenin zorluğuna değinmektedir.[163] Bu aşamadan sonra asıl soruna, yani varlığın Yaratıcı'dan nasıl var olduğu sorusuna çözüm bulmak gerekir. Eflâtun meseleyi *Timaios* karakteri üzerinden şöyle anlatır:

> "Evreni yaratan, varlığı neden yarattı? Çünkü yaratan iyidir, iyi olanda da hiçbir şeye karşı hırs uyanmaz. O, bundan dolayı her şeyin kendisine benzemesini ister. Evren düzeninin en esaslı ilkesi budur. O, düzenin her bakımdan iyi olduğunu düşünerek onu düzensizlikten düzene soktu. Lakin her şeyden üstün olanın yaratacağı nesnenin en güzel nesne olmamasına imkân yoktur. Biraz düşününce farkına vardı ki, gözle görünecek şekilde yaratılmış şeylerden, hiçbir zaman zekâsı olan bir bütünden daha güzel, zekâsız bir bütün çıkmaz. Bundan başka, hiçbir varlıkta ruh olmayınca zekâ bulunmayacağını da anladı. Bu düşüncenin sonunda zekâyı ruha, ruhu da bedene koydu ve evrene en mükemmel şeklini verdi. İşte bu vasıfla donatılmış evrenin bir ruhu, bir zekâsı olduğunu Tanrı'nın yarattığı bir canlı olduğunu söylemek gerekir."[164]

Mitik dilde evrenin canlı olduğunu söylemek onun akla ve kendiliğinden hareket edebilmek yeterliğine sahip olduğu anlamına gelir. Evrenin akla sahip olduğunu söylemek de temelde onun davranışının düzenli olduğu anlamına gelir. Evrenin canlı bir yaratık ve akıl sahibi olduğunu söylemek onun davranışının düzenli olduğu şeylerin rastgele olmayıp en iyiden yana oldukları anlamına gelir.[165] Bu bakımdan Eflâtun, Yunan dünyasına özgü olan kaostan kozmosa geçiş fikrini ve hiçbir şeyin hiçlikten, yokluktan yaratılamayacağını söylemektedir. Elbette Eflâtun da kendisinden önceki düşünürlerden veya mitolojik anlatılardan farklı bir yön bulunur. Bu yön, evrenin düzenli bir kozmos olarak inşa edilmesi sürecinde aktif ve fail bir rol oynayan Tanrı fikrinden ileri gelir. Eflâtun'da görülen Tanrı fikri tragedyaların insan biçimli Tanrı söylemlerinden ve doğa filozoflarının insanın yapıp ettiklerinden ve içinde bulunduğu sosyo-kültürel dünyadan kopuk Tanrı kavrayışlarından farklı bir mahiyete sahiptir.[166]

Eflâtun'un ifadeleri akla doğrudan sudûr sürecini getirmektedir. Evrendeki oluş ona göre de akıllara bağlanmakta, İlk Yaratan bu vasfa sahip olmakla varlığa, varlığını vermekte ve bunlar ruh sahibi olarak iyiliğin kaynağından çıkmaktalar. Bu bakımdan İslâm filozoflarının metafiziği ile mukayese edildiğinde Eflâtun'un İslâm filozoflarına kaynaklık ettiği söylenebilir. Ona göre Tanrı, varlığı zorunlu olanı; evren de Tanrı'dan sudûr eden hâdis ve mümkün varlığı temsil etmektedir. Evren, varlığını Tanrı'dan aldığı için en mükemmel şekle sahip, aklı ve ruhu olan canlılık vasfına haiz yüce bir varlıktır.

Eflâtun bu ifadelerin devamında evrenin gözle görülür tek bir canlı varlığa benzediğini iddia etmiştir. Eflâtun'a göre tek bir gök ve iki canlı vardır. Biri Tanrı diğeri ise her şeyi içine alan evren.[167] Filozof, evrenin varlığa gelmesini bir sürece bağlamaktadır. Eflâtun'a göre Tanrı, önce ateş ve toprağı yaratıcı unsur kılmış; bunların arasına da orantılı

---

[163] Platon, *Timaios*, 30.

[164] Platon, *Timaios*, 30-31; *Phaidros*, trc. Hamdi Akverdi (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990), 50-51.

[165] William Thomas Jones, *Klasik Düşünce: Batı Felsefesi Tarihi***,** trc. Hakkı Hünler (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2006), 1: 297.

[166] Charles Kahn, *Plato and The Post-Socratic Dialogue (*New York: Cambridge University Press, 2013), 179; Akan, "Timaios Diyaloğunun Etik-Politik Okuması", 10.

[167] Platon, *Timaios*, 32.

olarak su ve havayı koymuştur. Bu uyum, maddesel bir göğü meydana getirmiştir. Onun şekline gelince, ona en uygun şekil olarak da küreyi belirlemiştir.[168] *Timaios*'un *Demiurgos* tarafından yaratılan bu ilk tanrısal küresi, bir, eşsiz, ebedî, tam, küresel ve homojen bir bütündür.[169]

> "Yapıcısı, onun (evrenin) başka şeylere muhtaç olmaktansa kendi kendine yetmesinin daha iyi olacağını düşünmüştü. Hiçbir şeyi ne tutmayı, ne de itmeyi ona gerekli kıldı. Onun için ayaklar yahut hareket etmeye yarayan başka organlar yaratmadı. Ona bünyesine uygun bir hareket, yedi hareketten akla, zekâya en çok yarayan hareketi verdi. Böylece onu kendi üzerinde olduğu yerde döndürdü ve ona dairesel hareketi verdi. Böylece Tanrı kendini düşünerek evreni kusursuz bir cisim yaptı. Ortasına bir ruh koydu, onu evrenin dışı dâhil her yana yaydı. Böylece Tanrı; daire şeklinde, biricik, kusursuzluğu ile başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan, bilgisi ile kendine yeten bir gök kurdu."[170]

Ona göre ruhun kuruluşu bitince, tene ait her şey konulmuş, ruhla ten birbirine bağlanmıştı. Böylece, ortasından ta uçlarına kadar göğün her tarafına yayılan, onu dışarıdan daire şeklinde çeviren ve kendi üzerinde dönen ruh, bundan sonra gelecek zamanların devamlı ve sakin hayatının Tanrılık başlangıcı olur. Böylece bir yandan göğün gözle görünür vücudu, öte yandan da gözle görünmeyen, fakat akılla ahenge bağlı olan, akıl ve ölmezlik sahibi varlıkların en kemâle ermişi tarafından yaratılmış şeylerin en kemâle ermişi olan o ruh doğmuştur.[171] Evrenin ruhu ile insan ruhunu dairesel harekette birleştiren Eflâtun, yaratılış ve amaç olarak her ikisinin de kemâle ermek istediğini ve kemâl sahibi bir Yaratıcı'da varlık bulduklarını söylemektedir. Bu kemâl ya da ölümsüzlük, ölümsüzlüğün taklidi olan zamanın yaratılmasına sebep olmuştur. Ama bu zaman, geçmişi, şimdiyi ve geleceği kapsayan, oldu, olacak gibi bir süreci içine almaz.[172]

Eflâtun'a göre Tanrı zamanı korumak için gök cisimlerini yaratmış, her birini belli bir konuma yerleştirerek, sayılan zamandan sayılamayan zamana giden bir dairesel süreç meydana getirmiştir. Sudûr sürecindeki kozmolojik hiyerarşiyi anımsatan, Gazzâlî'nin filozof iddiaları bakımından önemli olan ve kökeninde Hermes'in olduğu bu tasnif Eflâtun'un kozmolojiye dair görüşlerinin İslâm felsefesine tesir ettiğine dair önemli bir göstergedir.[173]

Eflâtun *Timaios* diyaloğunda şu ana kadar Yaratıcı, âlem ve ruh arasındaki ilişkiyi zaman ve mekân üzerinden açıklamıştır. Evrenin dairesel hareket ettiğini söyleyen filozof, hareket ile hareket ettirenin, ontolojik eşitsizlik ve nedensellik bağlamında birbirinden ayrı olduğunu iddia eder. Bu ikisi Eflâtun'a göre gereklidir. Hareket daima bir hareket ettiriciye bağlıdır. Bunlar aynı cins değillerdir. Evren daire şeklinde olduğu için tabiî olarak hareket eder. Bu hareket cisimleri birbirine sıkıştırır ve asla boşluğa müsaade etmez. Bütün mevcudat, dört unsurun boşlukları sıkıştırarak meydana getirdiği nispetiyle varlıklarını alırlar.[174] Eflâtun'un evren sisteminde boşluğun varlığına yer olmadığı hususu, işleyiş

---

[168] Platon, *Timaios*, 33-35.
[169] Bk. Öçal, " Platon'un Timaios Diyalogunda Tanrı ve Evrenin Oluşumu", 74.
[170] Platon, *Timaios*, 36.
[171] Platon, *Timaios*, 39.
[172] Platon, *Timaios*, 39-41.
[173] Bk. Platon, *Timaios*, 42-43, 44.
[174] Platon, *Timaios*, 80-84, 115.

bakımından benzer şekilde özellikler barındıran insan vücudu için de geçerlidir.[175] Onun mikro evren insan ile makro evren kâinat arasındaki benzerlikten müteşekkil bir karşılaştırma yapması dikkat çekicidir.

B. SONUÇ

Timaios'ta Eflâtun fizik-metafizik, madde-ruh ilişkilerinden hareketle din-felsefe uzlaşısının bir denemesini yapmak istemiştir. Diyalog, Tanrı, bütün olarak evren ve insan ilişkisi üzerine kurulmuştur. Mitlere bağlı kalınsa da her şeyi yaratan yaşatan ve düzenleyen *Demiurgos* adında bir Tanrıdan bahsedilmektedir. *Demiurgos* ilkel kaos durumunu düzenli ve planlanmış bir kozmosa dönüştüren mitsel bir karakterdir. Eflâtun, bu Tanrının yarattığı ilk varlığın ikincil Tanrılar olduğunu söylemekte ve bunlara Tanrısal vasfa haiz özel görevler vermektedir. Bunlar Tanrı'dan sonra gelen ve evrenin düzen ve işleyişinden sorumlu tutulan varlıklardır. Bu haliyle Tanrılar yerine, felekler ya da melekler ifadelerini kullanmak yanlış olmayacaktır. Varlığa ait bu iki aşamanın insanla ilişkisi, insanın varlığından ötürüdür. İnsan ruh ve bedeniyle Tanrı ve evrene bağlıdır. Evrenin ruhu ile insan ruhu dairesel hareketle birleşir, yaratılış ve amaç olarak her ikisi de kemâl sahibi bir Yaratıcı'da varlık bulmak isterler. Bu yaratıcı filozofa göre her şeyi sonsuz aşk ve sevgisi ile birbirine bağlamakta, kendisine benzetmek isteyerek kemâle ulaştırmayı arzu etmektedir.

C. KAYNAKÇA

Akan, Adnan. "Timaios Diyaloğunun Etik-Politik Okuması". *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar* 9/2 (Temmuz 2016): 1-23.

Atademir, Hamdi Rakıp. *Aristo'nun Mantık ve İlim Anlayışı.* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.

Eliade, Mircea. *Babil Kozmolojisi ve Simyası*. Trc. Mehmet Emin Özcan. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2002.

Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2.* Trc. Ali Berktay. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2003.

Kahn, Charles. *Plato and The Post-Socratic Dialogue.* New York: Cambridge University Press, 2013.

Kranz, Walther. *Antik Felsefe*. Trc. Suad Y. Baydur. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1994.

Jones, William Thomas. *Klasik Düşünce: Batı Felsefesi Tarihi 1***.** Trc. Hakkı Hünler. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2006.

Olguner, Fahreddin. *Batı ve İslâm Dünyasında Eflâtun'un Timaios'u.* Konya: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları,1990.

[175] Doğa ve insanın kökenini işleyen mit bu çerçevede makro kozmos ile mikro kozmos benzerliği ve vurgulanan bu benzerlik bakımından ele alınan gayeyi bize sunarken M.R. Wright'in dikkat çektiği gibi eğitsel bir amacı da içermektedir. Bk. Maureen Rosemary Wright, "Myth, Science and Reason in the Timaeus", *The Southwestern Journal of Philosophy* 6/2 (1975): 7-15.

Olguner, Fahrettin. “Batı ve İslâm Kaynakları Işığında Eflâtun”. *İdealar Kuramı Platon Felsefesi Üzerine Araştırmalar*. Der. Ahmet Cevizci. 10-35. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 1999.

Öçal, Şamil. “Platon’un Timaios Diyalogunda Tanrı ve Evrenin Oluşumu”. *Beytülhikme An International Journal of Philosophy* 1 (Aralık 2017): 65-83.

Platon. *Timaios*. Trc. Erol Güney ve Lütfi Ay. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989.

Platon. *Phaidros*. Trc. Hamdi Akverdi. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990.

Platon. *Phaidon.* Trc. Suut Kemal Yetkin-Hamdi Rakıp Atademir. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989.

Rosemary, Maureen Wright. “Myth, Science and Reason in the Timaeus”. *The Southwestern Journal of Philosophy* 6/2 (1975): 7-15.

Şehristânî, Ebü’l-Feth Tâcüddîn. *el-Milel ve’n-Nihâl.* Trc. Mustafa Öz. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2011.

Trusted, Jennifer. *Fizik ve Metafizik*. Trc. Seval Yılmaz. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.

Zeller, Eduard. *Grek Felsefesi Tarihi.* Trc. Ahmet Aydoğan. İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.

Yerel Seçimlerde Seçmen Tercihine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi: Alanya Örneği

Asst. Prof. Dr. Engin ÜNGÜREN[176]
Yaşar Yiğit KAÇMAZ[177]
Serdar ARSLAN[178]

Özet

Yapılan araştırmalar seçmenlerin, seçimlerde oy kullanırken tercihlerinin kültürel, dinsel, ekonomik, politik, sosyolojik ve psikolojik faktörler gibi birçok faktör tarafından etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda seçmenin neye göre oy verdiğini, tercihlerini hangi faktörler tarafından etkilendiğinin belirlenmesi birçok bilim dalının merak ettiği ve araştırdığı bir olmuştur. Aynı zamanda seçmen davranışları üzerinde yapılan araştırmalar, seçmenlerin yerel seçimler ile genel seçimlerdeki tercihlerinin farklılaştığını ortaya koymaktadır. Bu araştırmanın temel amacını, yerel seçimlerde Alanya'da bölgesinde oy kullanacak seçmenlerin tercihlerinin kültürel, dinsel, politik, sosyolojik, faktörler tarafından nasıl ve ne derece etkilendiğinin belirlenmesi oluşturmaktadır. Aynı zamanda seçmenlerin demografik özelliklerine göre tercihlerinin nasıl şekillendiğinin belirlenmesi ve kültürel, dinsel, politik, sosyolojik faktörlerin seçmenlerin demografik özelliklerine göre nasıl bir etki ve farklılık oluşturduğunun belirlenmesi araştırmanın alt amacını oluşturmaktadır. Nicel yöntemle gerçekleştirilen araştırmada, veriler anket formları aracılıyla elde edilmiştir. Anket formaları seçmenlerle yüz yüze görüşülerek doldurulmuştur. Araştırmanın ana kütlesini Alanya bölgesi kapsamında yaşamakta olan 18 yaş ve üstü tüm seçmenler oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında bölgeler merkez, doğu ve batı olmak üzere üç tabakaya ayrılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seçmen Davranışı, Yerel Seçimler, Alanya.

1. GİRİŞ

Demokratik ülkelerde gerek hükümetler gerekse yerel yöneticiler seçmenlerin seçimlerde kullandıkları oylar ile iş başına gelmektedir (Akgün, 2000: 75; Çağlar ve Gelir, 2014: 28). En genel anlamıyla seçim, birden fazla seçenek arasında yapılan tercihi ifade etmektedir. Siyasi anlamda seçim ise kamu yöneticilerini belirlemek amacı ile seçmenin çok sayıda aday arasında yapacağı tercihtir (Türk, 2006: 76; Canöz ve Bakan, 2015:485; Çavuşoğlu ve Pekkaya, 2016: 19). Seçimler, siyasi partiler, adaylar ve seçmenleri bir araya getirerek aralarında iletişim ve etkileşim kurmayı sağlayan bir işleve sahiptir (Baltacı ve Eke, 2012:115). Seçimlerin ortaya çıkması ile siyasal iletişimin aktörleri olan siyasi partiler, adaylar ve seçmenle çeşitli iletişim mecraları içerisinde etkileşim içerisine girmektedir (Başarır, 2017:219). Bu noktada siyasi partiler ve adaylar seçmenlerin davranışlarını dikkatle izlemekte ve ona göre hareket etmektedir. Bu nedenle seçmen davranışları son

[176] Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İşletme Fakültesi,
[177] Doktora Öğrencisi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
[178] Arş. Gör., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İşletme Fakültesi

zamanlarda bir hayli üzerinde araştırma gerçekleştirilen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Seçmen, kendisine genel ya da yerel seçimlerde yasalar çerçevesinde oy kullanma hakkı tanınan yani seçme hakkına sahip birey olarak tanımlanmaktadır (Baltacı ve Eke, 2012:115; Gümüş, 2006:6). Demokratik ülkelerde seçmenler birbirinden farklı niteliklerde heterojen bir yapıya sahiptir. Seçmenlerin bu heterojen yapısı seçimlerde farklı davranışlar sergilemesine neden olabilmektedir (Başarır, 2017:220). Seçmenlerin seçim süresince veya öncesinde verdikleri seçimlerine yönelik kararlar birçok farklı değişkenin etkisi altında kalabilmektedir (Baltacı ve Eke, 2012:115). Bu noktada, siyasi partiler oylarına talip oldukları seçmenleri çok iyi tanımaları ayrıca seçmenlerin oy verirken hangi davranışları sergilediklerini ve hangi etkenlerden etkilendiklerini bilmeleri gerekmektedir (Ercins, 2007:26). Bu çalışma, yerel seçimlerde seçmenlerin kararlarını etkileyen değişkenlerin belirlenmesi amacı ile gerçekleştirilmiştir.

2.SEÇMENLERİN OY VERME KARARLARINI ETKİLEYEN DEĞİŞKENLER

Siyasal iktidarın belirlenmesinde siyasi partilerin davranışları kadar seçmenlerinde davranışları da etkilidir (Çinko, 2006:104). Bir siyasi partinin ya da adayın başarısını belirleyen en önemli unsur olan seçmen, elinde bulundurduğu oy ile bütün seçim çalışmaların bir numaralı hedefi halindedir (Demirtaş, 2017:35). Bu nedenle seçmenlerin davranışlarının ve oy verme kararlarının incelenmesi gerekmektedir. Gerçekleştirilen çalışmalar seçmenlerin davranışlarının ve seçim süresince veya öncesinde verdikleri seçimlerine yönelik kararların birçok farklı değişkenin etkisi altında kalabildiğini göstermektedir (Baltacı ve Eke, 2012:115). Siyasi partilerin seçmenleri etkilemek için yaptıkları propagandalar, adayların profil ve davranışları, sosyolojik yapı, psikolojik yapı, ekonomik yapı gibi birçok değişken seçmenlerin kararlarında etki sahibi olabilir. Bu bölümde seçmenlerin kararlarını etkileyen değişkenler kavramsal çerçevede ele alınmıştır.

2.1. Siyasi Propagandalar

Türk Dil Kurumu propagandayı "bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacı ile söz, yazı ve benzeri yollarla gerçekleştirilen çalışma, yaymaca" olarak tanımlamaktadır (TDK, 2018). Siyasal anlamda propaganda ise, dikkat dağılımını etkileyerek, dikkatleri belirli konulara çekilmesine yönelik bir etkileme aracı olarak tanımlanır (Divanoğlu, 2008:114). Siyasi partiler ve adaylar amaçlarına ve hedef kitlelerine ulaşmak, hedef kitlelerinden destek almak ve onların gözünde konumlarını koruyabilmek için çeşitli propaganda teknik ve araçlar kullanmaktadır (Masciulli vd., 2009:5). Siyasi partilerin ve adayların yapmış oldukları propaganda teknik ve araçları seçim kampanyaları, kamuoyu araştırmaları, yüz yüze oy toplama teknikleri, kitle iletişim araçları ve parti toplantıları (mitingler, açık hava toplantıları vb.) olmak üzere beş temel şekilde açıklanmaktadır (Baltacı ve Eke, 2012:116). Bahsi geçen siyasi propagandaların ilki seçim kampanyalarıdır. Siyasi partiler ve adayların seçmen ile arasında iletişimi sağlamak ve yönlendirmek amacı ile ihtiyaç duydukları bilgilendirici ve etkileyici iletişim çabalarının tamamı seçim kampanyalarını ortaya çıkarmıştır. Bahsi geçen seçim kampanyaları seçmenlere siyasi partiler veya adaylar hakkında çeşitli mesajlar, sloganlar ve vaatler aracılığı ile bilgi aktarmak, seçmenleri belirli adaylara oy vermeye yöneltmek amacı ile

yapılmaktadır (Balcı, 2003:145-146). Bir diğer temel siyasi propaganda çeşidi kamuoyu araştırmalarıdır. Kamuoyu araştırmaları en genel anlamıyla belirli bir konuda kamuoyunun eğilimlerini belirlemek amacıyla tasarlanan bir araştırma olarak ifade edilmektedir (Mutlu,1998:195'den akt. Balcı ve Ayhan, 2004:137). Kamuoyu araştırmaları seçimleri hangi siyasi parti veya adayın kazanacağından seçmenlerin yaşadığı sorunlara kadar birçok farklı konuda gerçekleştirilebilir. Özellikle seçim öncesinde gerçekleştirilen kamuoyu araştırmaları seçmenlerin oy verme kararlarında önemli bir işleve sahiptir. Seçmen kamuoyu araştırma sonuçlarından edindiği bilgilere göre önde olan adaya yönelebilmekte veya zayıf olanı destekleyebilmektedir (Çavuşoğlu ve Pekkaya, 2016: 24). Bununla birlikte, kamuoyu araştırmaların siyasi partiler ve adaylar içinde önem arz ettiği bilinmektedir. Kamuoyu araştırma sonuçlarına göre seçmenin kendilerine yönelik düşünce ve eğilimlerini öğrenen siyasi partiler ve adaylar seçim stratejilerini bu sonuçları dikkate alarak düzenlemekte veya değiştirebilmektedir (Balcı ve Ayhan, 2004:138-139). Siyasi propagandalarda bir diğer yöntem yüz yüze oy toplama tekniklerdir. Yüz yüze oy toplama teknikleri, seçim öncesinde adayların gerek sokaklarda, gerek telefon, internet gibi iletişim kanallarıyla, gerekse seçmenlerin katıldıkları organizasyonlarda seçmenlerle birebir iletişim kurarak gerçekleştirdikleri görüşmeler olarak ifade edilmektedir (Baltacı ve Eke, 2012:116). Bir diğer siyasi propaganda çeşidi ise kitle iletişim araçlarıdır. Siyasi propaganda araçlarından kitle iletişim araçları son yıllarda sıklıkla kullanılan ve son derece etkili bir araç olarak dikkat çekmektedir. Bu araçlar yazılı, görsel ve sözlü araçlar olarak sınıflandırılabilir. Bahsi geçen araçlardan yazılı olanlar her türlü gazete, dergi, kitapçık, broşür, afiş ve benzeri kaynaklardır. Görsel araçlar ise genellikle televizyon ve internet olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle teknolojinin ilerlemesi ile internet ve sosyal medya siyasi propagandada önemli bir araç haline gelmiştir. Son olarak sözlü araçlar incelendiğinde ise radyo ve görsel araçlarda yer alan televizyon ve internet sözlü araçlar olarak sayılabilir (Balcı vd., 2011:49; Baltacı ve Eke, 2012:116-117; Bayraktutan vd., 2014:60). Son olarak parti toplantıları siyasi propaganda aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi propaganda çalışmalarında ülkemizde kullanılan etkin araçlardan bir tanesi parti toplantılarıdır. Siyasi partiler ve adayları seçim öncesi süreçlerde düzenlemiş oldukları mitingler, açık hava ve kapalı alan toplantılarında seçmenlerin kararlarını etkilemek için propaganda faaliyetleri gerçekleştirmektedir (Baltacı ve Eke, 2012:117).

2.2. Aday Profil ve Davranışları

Seçimlerde seçmenlerin kararlarını etkileyen en önemli değişkenlerden bir tanesi adayların profilleri ve davranışlarıdır. Adayların seçmenlerin zihninde oluşturdukları izlenim seçmen davranışında önemlidir. Bu izlenim, adayın kişisel özellikleri, fiziksel yapısı ve görünüşü, yaşam biçimi ve farklı konulara karşı davranış ve tavrı olarak ifade edilmektedir (Newman ve Sheth, 1985:178).

Siyasi partiler adayları belirlerken dikkat ettikleri temel özellikler adayın parti ideolojisine, tüzüğüne, programına, insan yapısına ve inanç yapısına uygun olmasıdır. Aday bu özellikleri sağladıktan sonra seçmenden oy alabilecek diğer özellikleri taşıması gerekmektedir. Bu özellikler yerine göre yaşı, eğitimi, dini görüşü, maddi durumu, cinsiyeti, konuşması, fiziği, kariyeri, mesleği ve imajıdır. Bu özellikler özellikle siyasi partiler arası farklılıkların azaldığı durumlarda seçmen davranışı üzerinde önemli etkiye sahiptir (Canöz, 2010: 96-97).

2.3. Sosyolojik Yapı

Seçmenlerin içinde bulundukları sosyolojik yapı seçmen davranışları üzerinde doğrudan etkili olabilmektedir. Seçmenlerin dinsel, etnik ve mesleki durumları gibi sosyal bölünmeleri seçimlerde sergiledikleri davranışlar üzerinde önemli rol oynamaktadır (Akgün, 2000: 77; Çinko, 2006:109). Sosyolojik yapı içerisinde seçmen davranışını etkileyen en önemli öğelerden bir tanesi aile başta olmak üzere referans grupları olarak karşımıza çıkmaktadır. Referans grupları bireyin tutumunu, düşüncelerini, değer yargılarını doğrudan veya dolaylı yoldan etkileyen insan gruplarıdır (Aydın ve Özbek, 2004:147; Boyraz, 2017:3-4). Bu referans grupları başta aile olmak üzere dini, etnik veya mesleki gruplar olabilir. Seçmenler içinde bulundukları referans gruplarında politikleşebilmekte, oy verirken grup normlarına göre hareket edebilmekte ve değerler geliştirebilmektedir (Başarır, 2017:220). Sosyolojik yapı içerisinde seçmen davranışları etkileyen bir diğer öğe din olarak karşımıza çıkmaktadır. Din tarih buyunca siyaset ile farklı şekillerde ilişki içerisinde olmuş ve bu ilişkilerin sonucunda bireylerin sosyolojik yapıları şekillenmiştir. Dinin bu etkisi bireylerin seçmen davranışlarına da yansımaktadır (Bayyiğit, 2003: 30).

2.4. Psikolojik Yapı

Psikolojik yapı seçmenin geçmişten günümüze geliştirmiş olduğu siyasi görüşü ile ilgilidir. Bireylerin küçük yaşlarda aileleri ve içinde bulundukları sosyal ortamlarda etkisi altında kaldıkları siyasal tutumlar ve ideolojik yönelimler bireylerin ileride oy verme davranışlarını etkileyebilmektedir (Akgün, 2000: 78; Aydın ve Özbek, 2004:148; Beren, 2013:195; Canöz ve Bakan, 2015:486; Boyraz, 2017:3). Seçmenlerin seçimlerde sergilemiş oldukları davranışlarında geçmişte bir siyasi partiye veya siyasal ideolojiye yönelik geliştirmiş oldukları olumlu tutumları etkili olabilmektedir (Farney ve Levine, 2007:196). Seçmenler niçin oy verdiğini bilmeden, olumlu tutum geliştirdikleri siyasi partinin veya ideolojinin adayına oy verebilirler. Seçmenin geliştirmiş olduğu olumlu tutumun şiddeti, diğer adayları değerlendirmesinde önemli rol oynamaktadır (Başarır,2017:220).

2.5. Ekonomik Yapı

Seçmenlerin ekonomik yapıları özellikle son yıllarda oy verme davranışlarını etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Standart ekonomi teorisine göre seçmenler mevcut iktidarın geçmiş dönemdeki performanslarını değerlendirerek kendilerine en üst düzeyde fayda sağlayacak adaya oy vermektedir (Çinko, 2006:104). Bu bağlamda seçmenler ekonomik yapıları ve hedefleri doğrultusunda en uygun adaya oy vermeyi tercih edebilmektedir (Akgün, 2000:78). Seçmenlerin bu davranışı sergilemesindeki neden fayda maksimizasyonu sağlama düşünceleridir. Seçmenin bir önceki seçimlerde oy verdiği siyasi parti beklentileri karşılayamamışsa seçmen bir sonraki seçimde fikrini değiştirebilir (Beren, 2013:195-196; Boyraz, 2017:4).

3. KONU İLE İLGİLİ GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMALAR

Canöz (2010) Konya ilinde yer alan Selçuk Üniversitesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirmiş olduğu çalışmasında aday imajının seçmen davranışı üzerindeki etkisini belirlemeye çalışmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemi kullanılarak 2009 yerel seçimleri öncesinde 491 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Bulgular incelendiğinde katılımcılar oy

verecekleri adayda en çok dürüstlük, güvenirlik, olumlu imaj ve yeni projelere sahip olma özelliklerini aramaktadır. En az aranan özellikler ise adayın maddi durumunun iyi olması, adayın aynı mahallede yaşıyor olması ve yakın çevrenin bu adayı destekliyor olmasıdır.

Baltacı ve Eke (2012) gerçekleştirmiş oldukları çalışmalarında siyasi propaganda araçlarının seçmen davranışları üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışma 2007 Genel Seçimleri ile ilgilidir. 2007 yılında Isparta ilinde gerçekleştirilen çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış olup 397 bireye anket uygulanmıştır. Araştırma bulguları incelendiğinde siyasi partiler tarafından gerçekleştirilen siyasi propagandaların seçmen davranışı üzerinde kısmen etkili olduğu saptanmıştır. Katılımcıların %24'lük kısmı siyasi propagandaların seçmen davranışı üzerinde etkisi olduğunu düşünürken, %16'lık kısmı bu konuda kararsız ve %60'lık kısmı etkili olmadığını düşünmektedir. Çalışmada dikkat çekici bir diğer bulgu ise televizyonun diğer siyasi propaganda araçlarına göre daha etkili olduğudur. Katılımcıların yarısından fazlası televizyonlarda gerçekleştirilen siyasi propagandalardan etkilendiklerini belirtmektedir.

Çağlar ve Gelir (2014) Isparta ilinde gerçekleştirmiş oldukları çalışmalarında seçmen tercihlerinde aday imajı ve aday imajını belirleyen faktörleri tespit etmeye çalışmışlardır. 2014 yerel seçimleri öncesinde gerçekleştirilen çalışma nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiş olup 450 kişiye anket uygulanmıştır. Bulgular incelendiğinde seçmen davranışını etkileyen en önemli unsurlardan aday faktörü daha sonra ise parti bağlılığı olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte, katılımcılar bağlı oldukları partinin adayını beğenmedikleri takdirde başka bir parti adayına oy verebileceklerini belirtmişlerdir.

Çakır ve Biçer (2015) gerçekleştirmiş oldukları çalışmalarında seçmenlerin oy verme davranışlarını yerel bazda incelemişlerdir. Kayseri ilinde gerçekleştirilen çalışma kapsamında nicel araştırma yöntemi kullanılmış olup 905 katılımcıya anket uygulanmıştır. Bulgular incelendiğinde katılımcılar en çok parti genel başkanın karizması, adayın proje ve vaatleri ve belediye meclis üyeleri ve adayın ekibi kriterlerinin oy verme davranışlarında etkili olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte en düşük etkiye sahip kriterler partilerin ev ziyaretleri, broşür ve ilanlar, seçim propagandasında kullanılan müzikler, gazete ilanları, halkın çoğunluğunun eğilimleri, seçim toplantıları, kamuoyu araştırmaları ve anket sonuçlarıdır.

Çavuşoğlu ve Pekkaya (2016) Zonguldak ilinde yer alan Bülent Ecevit Üniversitesinde gerçekleştirmiş oldukları çalışmalarında öğrencilerin yerel seçimlerde siyasal davranışlarına etki eden nedenleri belirlemeye çalışmışlardır. Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada 400 öğrenciye anket uygulanmıştır. Bulgular incelendiğinde katılımcıların oy verme kararlarında adayın etnik kökeni, adayın o ilden olması, adayın iktidar partisinden olması konularının etkili olmadığı saptanmıştır. Bununla birlikte, başta adayın hizmet tecrübesi olmak üzere adayın projeleri, adayın vaatleri ve adayın eğitimi konularının katılımcıların oy verme kararlarında en etkili konular olduğu belirlenmiştir.

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu araştırmanın temel amacını, yerel seçimlerde Alanya'da bölgesinde oy kullanacak seçmenlerin tercihlerinin kültürel, dinsel, politik, sosyolojik, faktörler tarafından nasıl ve ne derece etkilendiğinin belirlenmesi oluşturmaktadır. Keşifsel bir araştırma özelliği taşımaktadır. Araştırmanın evrenini Alanya'da ikamet eden, 18 yaş ve üzeri seçmen nüfusu

oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında bölgeler merkez, doğu ve batı olmak üzere üç tabakaya ayrılmıştır. Araştırmanın örneklemini bu üç bölgeden tesadüfi olarak seçilen 1100 seçmen oluşturmaktadır. Araştırma 01 Mart-31 Mart 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında nicel araştırma yöntemi tercih edilmiş olup, katılımcıların seçmen davranışını belirlemek amacı ile anket tipi ölçek ile ölçüm gerçekleştirilmiştir. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin sorular yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde katılımcıların yerel seçimlerde hangi kriterlere göre oy kullandığını belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır. İfadeler, literatür araştırması sonucu araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur. Temel ölçekleme yöntemi olarak 10'lu likert ölçeği kullanılmıştır.

4.1. Bulgular

Tablo 1: Katılıcıların Demografik Bilgileri

Cinsiyet	**n**	**%**		**Medeni Durum**	**n**	**%**
Kadın	283	25,7		Bekar	344	31,6
Erkek	817	74,3		Evli	744	68,4
Toplam	**1100**	**100**		**Toplam**	**1100**	**100**
Eğitim Durumu	**n**	**%**		**Yaş**	**n**	**%**
İlkokul	260	23,8		18-27 Yaş	251	22,8
Ortaokul	195	17,9		28-37 Yaş	300	27,3
Lise	442	40,5		38-47 Yaş	297	27,0
Önlisans	106	9,7		48-57 Yaş	139	12,6
Lisans	88	8,1		58 ve üzeri yaş	71	6,5
Gelir Durumu	**n**	**%**		**Meslek**	**n**	**%**
Asgari Ücret	309	33,2		Esnaf	371	33,7
1500-2500 TL	278	29,9		Özel Sektör Çalışanı	292	26,5
2501-3500 TL	235	25,3		İşsiz (iş arıyor)	122	11,1
3501-4500 TL	73	7,8		Emekli	91	8,3
4501 TL ve üzeri	35	3,8		Öğrenci	81	7,4
Bölge	**n**	**%**		Ev Hanımı (iş aramıyor)	78	7,1
Merkez	419	38,8		Kamu çalışanı	47	4,3
Bati	346	32,1		Diğer	18	1,6
Doğu	314	29,1				

Tablo 1'de katılımcıların demografik dağılımlarına ilişkin bulgular yer almaktadır. Bulgular incelendiğinde katılımcıların %25,7'sinin kadın, %74,3'ünün ise erkek olduğu, bununla birlikte %31,6'sının bekar ve %68,4'ünün evli olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşları incelendiğinde %22,8'inin 18-27 yaş, %27,3'ünün 28-37 yaş, %27'sinin 38-47 yaş, %12,6'sının 48-57 yaş ve %6,5'inin 65 ve üzeri yaş aralığında olduğu saptanmıştır. Katılımcıların eğitim durumları ise %23,8'sı ilkokul, %17,9'u ortaokul, %40'5'i lise, % 9,7'si ön lisans ve %8,1'i lisans mezunu şeklindedir. Katılımcıların ikamet ettiği bölgeler incelendiğinde Merkez, Doğu ve Batı bölgeleri arasında dengeli bir dağılım olduğu görülmektedir. Katılımcıların önemli çoğunluğu (%60,2) esnaf ve özel sektör çalışanıdır.

Tablo 2: Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Önerme Sayısı	X	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach
Siyasi Kampanya ve Görünürlük Çalışmaları	5	6,34	10,332	15,10	,818
Seçmenlerin Siyasi Görüşü	4	6,35	7,578	11,08	,805
Halka Yakınlık	4	8,59	6,553	9,58	,895
Projeleri ve Ekibi	4	8,20	4,513	6,60	,817
Kişisel Donanım	4	8,15	4,063	5,94	,827
Dini Görüş ve Yaşantısı	3	8,10	3,283	4,80	,895
Mesleki Özellik	3	7,40	2,833	4,14	,897
Etnik Kökeni	3	6,97	2,483	3,63	,814
Giyim Tarzı ve Fiziksel Görünüm	3	6,92	1,997	2,92	,788
Aile Yapısı ve Yaşantısı	3	6,21	1,777	2,60	,789
Mensup Olduğu Aile	2	5,71	1,477	2,16	,765
Seçmenlerin Ait Olduğu Sosyal Grup	2	5,07	1,297	1,90	,828
Basın ve Sosyal Medya Haberleri	2	6,44	1,147	1,68	,785
Araştırma Sonuçları	2	4,57	1,047	1,53	,801
KMO	,881				
Bartlett Küresellik Testi	11191,688 df(378) sig=,000				
Toplam varyansı açıklama oranı %	%73,63				
Güvenirlik katsayısı	a=,908				

Tablo 2'de verilere ait faktör analizi sonuçları sunulmuştur. Bartlett Küresellik Testi ve KMO sonuçları, verinin faktör analizine istatistiksel olarak uygun olduğunu göstermektedir. Ayrıcan Cronbach's Alpha Güvenirlik katsayısının (0,908) 0.70'in üzerinde olması, faktörlerin güvenilir olduğunu göstermektedir (Hair vd., 1998). Faktör analizi sonuçları, verilerin 14 faktör altında toplandığını göstermektedir. Bu 14 faktörün adayın ve seçmenin çeşitli özelliklerini ifade ettiği görülmektedir.

Tablo 3: Kümeleme Analizi Sonuçları

Faktörler		Kümeler		
		1.Küme n=297 (%27)	2.Küme n=645 (%59)	3.Küme n=158 (%14)
Halka Yakınlık	x	9,07	8,77	6,90
Projeleri ve Ekibi	x	8,99	8,27	5,47
Kişisel Donanım	x	8,96	8,27	5,50
Dini Görüş ve Yaşantısı	x	9,59	8,01	5,07
Mesleki Özellik	x	8,84	7,46	4,46
Etnik Kökeni	x	9,04	6,74	4,02
Fiziksel Görünüm	x	8,56	6,88	4,01
Seçmenlerin Siyasi Görüşü	x	8,80	5,74	4,23
Siyasi Kampanya ve Görünürlük Çalışmaları	x	8,71	5,96	3,47
Aile Yapısı ve Yaşantısı	x	8,70	5,80	3,19
Mensup Olduğu Aile	x	8,75	5,02	2,83
Seçmenlerin Ait Olduğu Sosyal Grup	x	8,05	4,16	3,19
Basın ve Sosyal Medya Haberleri	x	8,84	6,13	3,18
Araştırma Sonuçları	x	7,67	3,60	2,68

Elde edilen faktörlerin seçmenin oy kullanma davranışında ne derece etkili olduğunu daha net ortaya koymak adına kümeleme analizi gerçekleştirilmiştir. Tablo 3'te kümeleme analizi sonuçları sunulmuştur. Analiz sonucunda, oy kullanma davranışı benzerliğine göre 3 küme oluştuğu görülmektedir. 1. Küme, araştırmaya katılan seçmenlerin %27'sini oluşturmaktadır. Bu kümede yer alan seçmenlerin oy verme davranışının tüm faktörlerden yüksek derecede etkilendiği görülmektedir. Bu küme için en az etkili faktör olan araştırma sonuçları faktörü dahi, ortalama 7,67 skorundadır. 2. Küme, en kapsayıcı küme olarak katılımcı seçmenlerin %59'unu temsil etmektedir. Bu küme için araştırma sonuçları faktörü haricindeki faktörlerin orta ve yüksek derecede etkili olduğu söylenebilir. Katılımcıların %14'ünü kapsayan 3. Küme içinse yalnızca halka yakınlık faktörünün yüksek önem arz ettiğini söylemek mümkündür. Diğer tüm faktörler ancak orta ve düşük seviyede etkili olabilmektedir.

5. SONUÇ

Bu araştırma, Alanya bölgesinde ikamet eden seçmenin yerel seçimlerdeki oy tercihini hangi faktörlerin etkilediğini ortaya koymayı hedeflemiştir. Araştırma sonucunda; adayın kişisel, sosyolojik ve politik özelliklerinin seçmen davranışında en önemli unsur olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bilhassa halka yakınlık faktörünün seçmenlerin tümü için yüksek önem arz eden bir özellik olduğu görülmektedir. Adayın bireysel özelliklerini ifade eden aşağıdaki faktörler, seçmenin en az %85'inin oy kararında etkilidir:

- Halka yakınlık
- Mesleki özellik
- Projeleri ve ekibi
- Etnik kökeni
- Kişisel donanımı

- Fiziksel görünümü
- Dini görüşü ve yaşantısı

Dolayısıyla, adayın mensup olduğu partiden ziyade kim olduğu ve nasıl bir insan olduğu seçmen davranışını etkilemektedir. Alanya Bölgesi için siyasi partilerin doğru adaylarla seçime girmesinin ne derece önemli olduğu verilerle vurgulanmaktadır.

Seçmene dair demografik verilerin seçmen davranışında önemli bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Oy verme davranışı demografik özelliklere göre farklılık arz etmemektedir.

Bu araştırma, 1100 seçmene ulaşması ve sunduğu bilgilerin önemi bakımından özellikle yerel seçim adayları ve siyasi partiler için önemli bir rapor niteliğindedir. Yerel siyasete yönetsel katkısının yüksek olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, akademik anlamda seçmen davranışını konu edinen az sayıda araştırmadan biri olarak özellikle kamu yönetimi ve davranış çalışmaları alanına faydalı veriler sunacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Akgün, B. (2000). Türkiye'de seçmen davranışı: Partizan tutumlar, ideoloji ve ekonomik faktörlerin oy verme etkisi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri MYO Dergisi, 4, 75-92.

Aydın, K., & Özbek, V. (2004). Ailenin seçmen davranışları üzerindeki etkisi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (8), 144-167.

Bayyiğit, M. (2003). Sağlık/Din Sosyolojisi. Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16(16).

Balcı, Ş. (2003). Politik Kampanyalarda İmaj Yönetimi (Genç Parti Örneği). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (9), 143-162.

Balcı, Ş., & Ayhan, B. (2004). Seçmen Tercihlerinin Belirlenmesine Yönelik Yapılan Kamuoyu Araştırmalarında Güvenilirlik ve Geçerlilik Problemleri: "28 Mart 2004 Yerel Seçimleri Örneği". Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (11), 135-167.

Baltaci, C., & Eke, E. (2012). Siyasal Propaganda Araçlarının Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisine Yönelik Seçmen Algısı: Isparta Örnek Olayı. Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya Isletme Fakültesi Dergisi, 4(1).

Başarır, M. (2017). Seçmenlerin Oy Verme Davranışları İle Liderlerin Hitaplarında Aradıkları İkna Bileşenleri Ve Üslup Çeşitleri Arasındaki İlişki. İNİF E-DERGİ, 1(2), 218-233.

Bayraktutan, G., Binark, M., Çomu, T., Doğu, B., İslamoğlu, G., & Aydemir, A. T. (2014). Siyasal iletişim sürecinde sosyal medya ve Türkiye'de 2011 genel seçimlerinde Twitter kullanımı. Bilig, (68), 59-96.

Beren, F. (2013). Seçmen tercihine etki eden faktörler ve seçim güvenliği: Şanlıurfa ili örneği. Akademik İncelemeler Dergisi (AID), 8(1), 191-214.

Boyraz, E. (2017). Seçmen Kimdir, Ne İster? Yerel Seçimlerde Seçmen Pazarının Bölümlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences, 31(1).

Canöz, K. (2010). Seçmen tercihinde aday imajının rolü: 29 Mart 2009 yerel seçimleri öncesinde Konya seçmeni üzerine bir araştırma. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, 6(2), 95-114.

Canöz, K., & Bakan, Ö. (2015). Türkiye'de eğitimli seçmenin yerel seçimlerde oy verme kriterleri.

Çakır, H., & Biçer, A. (2015). Türkiye yerel seçimlerinde seçmen tercihlerini etkileyen kriterler: 30 Mart 2014 yerel seçimleri Kayseri örneği. Erciyes İletişim Dergisi, 4(1).

Çavuşoğlu, H., & Pekkaya, M. (2016). Yerel Seçimlerde Genç Seçmenlerin Siyasal Davranışlarına İlişkin Bir İnceleme: Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 12(29), 17-40.

Çinko, L. (2006). Seçmen Davranışları İle Ekonomik Performans Arasındaki İlişkilerin Teorik Temelleri Ve Türkiye Üzerine Genel Bir Değerlendirme. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 61(01), 103-116.

Demirtaş, M. C. (2017). Siyasal Değerlerin Seçmen Davranışlarına Yönelik Etkileri Üzerine Bir Araştırma. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(1), 33-52.

Divanoğlu, S. U. (2008). Seçim Kampanyalarında Siyasal Pazarlama Karması Elemanlarının Yeri ve Önemi. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2), 103.

Ercins, G. (2007). Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Faktörlere Bağlı Olarak Değişen Seçmen Davranışı. CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 8(2), 25-40.

Farney, J., & Levine, R. (2007). Canadian voting behaviour in comparative perspective. Selected Works, Retrieved January 09, 2015, from http://works.bepress.com/renan/7/.

Gelir, Y. (2014). Yerel seçimlerde aday imajı: 30 mart 2014 yerel seçimleri öncesinde Isparta seçmeni üzerine bir araştırma. Sosyal Bilimler Dergisi, 16(2), 27-50.

Gümüş, B. (2006). Eğitim düzeyinin seçmen davranışındaki rolü ve Antalya örnek olayı (Doctoral dissertation, Sosyal Bilimler).

Hair, J.F., Anderson, R.E., Tatham, R.L. and Black, W.C., Multivariate Data Analysis (Fifth Edition). Prentice-Hall Inc., Upper Saddle River, NJ., 1998.

Masciulli, J., Molchanov, M. A. ; Knight, W. A. (2009): "Political Leadership in Context", (Eds: Joseph, Masciulli; Mikhail A. Molchanov; Andy Knight, W.), in: The Ashgate Research Companion to Political Leadership, Burlington, VT: Ashgate, 3-27.

Mutlu, E. (1998) İletişim Sözlüğü, Ankara: Ark Bilim ve Sanat Yayınları.

Newman, B. I., & Sheth, J. N. (1985). A model of primary voter behavior. Journal of Consumer Research, 12(2), 178-187.

Türk, H. S. (2006). Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih. Anayasa Yargısı Dergisi, 23, 75-112.

Türk Dil Kurumu. (2018). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56c2436e2b50b8.98798431. (erişim tarihi: 05.05. 2018).

-

One Myth to Bind Them All: Mythical Variety in Tolkien's *The Lord of the Rings*

Ph.D. Mehmet Galip ZORBA[179]

Abstract

Myths have been a rich source of inspiration for authors since ancient times as they tell stories incorporating supernatural entities and events. Therefore, it is not surprising to encounter mythical elements in many literary works. J. R. R. Tolkien is among those authors who found inspiration in myths, yet many of Tolkien's works were written in an attempt to create a mythology for England. For decades, many critics have been focusing on Tolkien's legendarium to follow the traces of Christianity or its Nordic roots rather than considering his Middle-earth a melting pot for miscellaneous myths. Holding this view, Tolkien is described as a mythopoeic author who skillfully amalgamates fiction with mythic elements. Therefore, studying his works in terms of mythical aspects attaches much significance to reveal the building blocks of his myth-making. This study aims to analyze Tolkien's *The Lord of the Rings* trilogy in terms of mythic elements, focusing on main characters, significant places and objects along with the functions of employing these elements. Mythical analysis of the trilogy reveals that Tolkien elaborately integrates not only elements of Nordic myths but also elements of classical and Celtic myths into his fiction. Furthermore, he binds these myths together in order to create a coherent and rich mythology for England, and thus mythical elements deeply permeate almost every part of *The Lord of the Rings*.

Keywords: mythology, mythical elements, fantastic literature, *The Lord of the Rings*, Tolkien

Introduction

The word 'myth' is a Greek origin word derived from the word 'mythos' meaning 'word', 'speech' or story', and these stories are "socially powerful traditional stories" (Buxton, 2004, p. 18) once told by a particular cultural group to explain how the world and all the things related to it came into existence and to regulate the social life (Abrams, 2005; Cuddon, 2013). In addition, there is a privileged and multifaceted relationship between literature and myth. These socially powerful stories have been a rich source of inspiration for many authors in various time periods (Conner, 2010). According to Sears (2014), authors use myths due mainly to three reasons; "to add flavor to their works", "to rework mythological styles or themes", and "to use myths as a starting point for their own stories" (p. 37). From this stance, mythology is an important aspect of literature, and literature is a means of extending mythology (Coupe, 2009).

Among all those authors finding inspirations in myths, Tolkien has a unique place due to his purpose and competence. As a professor of English literature, Tolkien used his

[179] Akdeniz University, Faculty of Letters, Department of English Language & Literature

good command of knowledge on literature and mythology to create a mythology for England (Chance, 2001), and thus, he is often considered a mythopoeic author meaning myth-maker. Accordingly, studying his works in terms of mythical aspects attaches much significance to reveal the building blocks of his myth-making.

This study aims to analyze Tolkien's *The Lord of the Rings* in terms of the mythical elements that the trilogy incorporates specifically focusing on from what mythologies Tolkien was inspired and how and why he uses myths in the trilogy. However, *The Lord of the Rings* incorporates a broad spectrum of characters, races, objects and places whose origins are implicitly or explicitly based on myths. Therefore, it was a need to narrow down the scope of the study. This process was carried out holding two related perspectives. First, almost all ancient mythologies are based on the notion of "the invisible must be understood by the visible" (Hamilton, 1999, p. 5). That is to say, ancient people used myths to make their gods and goddesses visible. Secondly, Tolkien claims that "myths, far from being lies, were the best way of conveying truths which would otherwise be inexpressible" (Pearce, 1998, p. 58). Holding these two views, the scope of this study was narrowed down, and main characters, significant races, places and objects were selected since what is mythical in them is more tangible.

Mythical Varieties in Tolkien's *The Lord of the Rings*

Many of Tolkien's works have long been the subject of many studies whose focus is mainly on following the traces of Christianity or the Nordic roots found in it. However, the Middle-earth is actually a melting pot for miscellaneous myths. Tolkien amalgamates various myths and skillfully harmonizes mythical attributes taken from different mythologies while creating characters, races, places and objects in *The Lord of the Rings*. Gandalf, Goldberry and Lady Galadriel as characters, Elves, Trolls and Orcs as races, Lothlórien as a place, and Andûril and the One Ring are the best examples underpinning this view.

In *The Lord of the Rings*, Gandalf is depicted as a powerful magician, a protective figure and a good counselor. His name is derived from an Old Norse name 'Gandrálfr' meaning magical elf, yet in Norse mythology he is not an elf but a dwarf (Shippey, 1992). In addition to etymological roots, in character Gandalf is most like Merlin, both are depicted as "powerful, prophetic, mysterious, and unexpectedly human" (Noel, 1977, p. 109) whereas his appearance is comparable to the Nordic god Odin who is also good as casting spells, runes and incantations (Noel, 1977, p. 111).

Another example is Goldberry one of the limited female characters found in *The Lord of the Rings*. She is Tom Bombadil's wife and is described as "daughter of the River" (Tolkien, 2010, p. 128), "framed in light", "like sunlight through a white shell" (Tolkien, 2010, p. 137) whose "long yellow hair rippled down her shoulders", and whose "gown was green as young reeds and shot with silver like beads of dew her belt was of gold, shaped like a chain of flag-lilies set with the pale-blue eyes of forget-me-nots" (Tolkien, 2010, p. 128). Apparently, Tolkien associates Goldberry with water, sunlight, flowers, namely nature itself. When it comes to Goldberry's mythical origin, it is clear that she shares similarities with significant Celtic and Roman goddesses. Etain, the Celtic goddess of sunlight, means 'shining one', and she is often depicted as a young blonde woman in Celtic mythology. Furthermore, she is mainly associated with the sea, rain, water, fertility (Matson & Roberts, 2010). In a similar vein, Flora, the goddess of flowers in Roman mythology, is often associated with nature and the season of spring. Besides, just like Goldberry and Etain, she

is often depicted as a beautiful, white-skinned, young blonde woman as well. Accordingly, Goldberry shares major similarities with Etain and Flora in terms appearance and main attributes.

Similar to Goldberry, Lady Galadriel, another female character, is described as a "very tall", "deep gold" "grave and beautiful" Elf lady who is "clad wholly in white" (Tolkien, 2010, p. 360). Literally, Lady Galadriel belongs to another world, Valinor but she has to live in Lothlórien, Middle-earth because of her past. She is associated with water and through her special water-mirror –which is also known as the mirror of Galadriel. This is not an ordinary mirror as she can see the past, the present and the future through this mirror. In addition, Lothlórien, her realm, has fertile soil and is always protected against the evil due to the third Elven Ring called Nenya which is also known as The Water Ring. Lady Galadriel's otherworldliness and her visionary powers are similar to those possessed by Morrigan, a Celtic goddess. Like Lady Galadriel, Morrigan belongs to another world called the Otherworld which is regarded as "a magical utopia where sickness, old age, and grief were unknown" (Matson & Roberts, 2010, p. 92). Besides, Morrigan is also depicted as "a woman who foretells the future" in disguise of a crow (Monaghan, 2004, p. 339). Lastly, Morrigan is also known as a water goddess, ruling over rivers and lakes. In addition to her visionary powers, Lady Galadriel also represents fertility in the trilogy. She gives Sam Gamgee some earth from her own orchard which can turn even the most barren land into a fertile one. In this sense, she is similar to Demeter, the goddess of fertility in Greek mythology, and it was believed that in her absence the world would turn into a waste land.

When it comes to races in *The Lord of the Rings*, it is seen that Tolkien gives detailed descriptions for some, which makes those more tangible in terms of mythical elements. Elves are one of those races about whom Tolkien gives a considerable amount of detail. He depicts Elves as pointed-ear, white-skinned, beautiful, helpful and good-natured beings. In addition, they are also portrayed as god-like beings that are superior to almost all the other races. Most of the Elves are sharp-sighted and can see much better than other beings and creatures. While Aragorn, Gimli and Legolas are after a pack of orcs that kidnapped their Hobbit friends, Aragorn says that "they are beyond my sight. What do your Elvish eyes see Legolas?" and Legolas replies "I fear they have passed even beyond my sight" (Tolkien, 2010, p. 429). Besides, Elves have a good command of knowledge and wisdom. Frodo and his companions encounter with a group of Elves while running away from Black Riders. Frodo asks Gildor, the leader Elf, how he knows a lot about himself. Gildor replies "We know many things" (Tolkien, 2010, p. 83). Furthermore, Elven artifacts and artifacts are also superior. Tolkien puts some unusual features and extraordinary functions in Elven equipment. For instance, *Lembras* are delicious Elvish cakes which "remain sweet for many days, if they are unbroken and left in their leaf wrappings" (Tolkien, 2010, 376). Moreover, one cake "keep[s] a traveler on his feet for a day of long labor even if he be a tall man" (Tolkien, 2010, 376). Elvish cloaks are extraordinary clothes which provide camouflage for the wearer. Tolkien describes them as follows:

> "… they are Elvish robes certainly… They are light to wear and warm enough or cool enough at need. And you will find them great aid in keeping out of the sight of unfriendly eyes, whether you walk on stones or the trees" (Tolkien, 2010, 376).

When it comes to mythical origins of Elves, it is seen that they are commonly mentioned in Norse mythology, yet they do not often play an active part in Nordic myths as

they were believed to live in other worlds (Daly, 2010). In Norse mythology, a distinction is made between light-elves and dark-elves. When compared to Tolkien's descriptions, it can be inferred that Elves in the trilogy are similar to those light-elves in Norse mythology. Furthermore, there are also references to elves in Celtic myths. In Celtic mythology, there is a land only inhabited by fairies and elves, and it is called 'Tir na nÔg' meaning "land of eternal youth" (Matson & Roberts, 2010, p. 109). It was believed that this place was an island beyond the edges of any known maps, to the west of Ireland (Nat. Geo., 2008). In *the Lord of the Rings*, there is a similar a land, called Valinor to which Elves permanently move for eternal youth, peace and happiness.

Trolls are another type of creatures that take place both in *The Lord of the Rings* and Norse mythology. In many Norse myths, trolls are depicted as strong, ugly giants whose skins are dull and who live in caves as sun-light turns them to stone (Nat. Geo., 2008; Daly, 2010). In addition, they are also mentioned in some Celtic myths in which they are often named 'trows', and appear as small and malign creatures who dwell in mounds or near the sea (Britannica, 2017). In Tolkien's legendarium, there are two different types of trolls. In *The Hobbit*, they are portrayed as strong but silly creatures who are afraid of sun light whereas in *The Lord of the Rings*, they are strong, agile, "cunning and armed with dreadful weapons" (Tolkien, 2010, p. 46). In addition to plot-based functions of such a portrayal, this also shows that Tolkien is not satisfied with traditional appearances of mythical entities and is eager to enrich them.

This approach is clear in descriptions of orcs as well. Tolkien describes orcs as squat, bow-legged, and dark, with squinting eyes and sharp teeth, and they generally live underground and stay in the dark. Although, Orcs have taken their name from Orcus, the lord of the Underworld in Roman mythology (Noel, 1977; Bullfinch, 1979), they are associated with 'ogres' in Norse mythology which are depicted as ugly creatures living in Jotunheim (Daly, 2010), and with goblins in Celtic mythology which are often depicted as wild, unearthly and nocturnal creatures (Monaghan, 2004; Matson & Roberts, 2010; Rolleston, 2013). However, Tolkien's orcs are skillful at making weapons, and they are fierce fighters whose focus is to kill and destroy, and they of irredeemable evil creatures eating raw flesh, including that of men or of their fellow orcs, and thus they are associated with death (Rudd, 2011).

When it comes to specific places (or locations) and their mythical roots, Lothlórien is a foremost example involving mythical origins. It is a hidden and protected forest inhabited by the Wood-elves. However, it is much more like a different world, and only privileged people have access to Lothlórien, such as Gandalf because "it is said that few come out who once go in" (Tolkien, 2010, p. 342). Besides, "its folk seldom seen" as they "dwell deep in the woods and far from the northern border" and "there is a secret power here that holds evil from the land" (Tolkien, 2010, p. 342). What is more, Tolkien clearly describes Lothlórien in which time passes slowly.

> Well, I can remember three nights there for certain, and I seem to remember several more, but I would take my oath it was never a whole month. Anyone would think that time did not count in there! (Tolkien, 2010, p. 395)

In terms of its restricted access and time, Lothlórien is similar to fairy mounds. In Celtic mythology, they are mythical sites where people of the Otherworld live out of sight (Matson & Roberts, 2010, p. 102), and more importantly, in these places time passes slowly or suspended (Monaghan, 2004, p. 436).

Tolkien's amalgamation of different mythologies can also be seen in the significant objects. In the trilogy, there is a sword named Andûril –formerly called Narsil– which was first forged by dwarves, yet the sword was broken during the battle against Sauron. Although it was broken, it was strong enough to cut out Sauron's hand. When it is re-forged by the elven-smiths, Aragorn renames it Andûril which means 'Flame of the West'. This sword is the symbol of Aragorn's nobility and royalty as the legal heir of Isilidur. The mythical source of Andûril is undoubtedly the sword of Sigurd, a hero in Norse mythology. Similar to Aragorn, Sigurd inherits the fragments of his father Sigmund's sword broken in a battle. This sword is re-forged by the dwarf Regin and Sigurd renames Gramr meaning 'wrath' (Carter, 1969; Orchard, 1997). Furthermore, there are also similarities between Andûril and the legendary sword Excalibur. Just like Aragorn, Arthur has to pull the sword Excalibur out of the anvil so as to prove that he is the legal heir of Uther the Pendragon, and the sword is the symbol of his nobility and royalty.

The most important object which has mythical origins is the One Ring. The idea of using rings of power does not originally belong to Tolkien. He was inspired by various historical, artistic sources, yet the most influential sources were myths. In Norse mythology, both Odin and the dwarf Andvari have magical rings whose primary powers are increasing wealth. Odin's ring, named Draupnir, is forged by Dwarves, is actually an arm-ring and is famous for mostly fulfilling wishes, thus it is also known as the wishing ring (Daly, 2010). Andvari's ring, called Andvaranaut, is more similar to Sauron's the One Ring as its nature is malevolent and it brings destruction to its wearer due to the curse put on it. In addition, similar to the One Ring, Andvari's ring paves the way for an unbearable desire to possess it whoever sees it (Daly, 2010). In *The Lord of the Rings*, the One Ring is completely bound to his master Sauron. Just like the curse on Andvaranaut, the One Ring gradually but definitely corrupts its wearer only to be found by its master. Furthermore, the One Ring also provides invisibility to its wearer. This feature is similar to those magical rings seen in Celtic mythology. In Celtic myths and in some Arthurian legends, magic rings are often portrayed as a protective talisman against evil forces or dragons, and these rings also provide invisibility to their wearers. For instance, in one Celtic myth, a flock of jackdaws are assigned to find a magic ring by the king of Munster in return for having shelter against crows. Jackdaws find the ring and the king uses it against the Fomorian attack and saves his kingdom. In an Arthurian legend, Sir Owain is given a magic ring which makes him invisible and in this way he can escape from the ambush set by his enemies (Matson & Roberts, 2010).

Conclusion

In conclusion, myths were a rich source of inspiration for Tolkien. In *The Lord of the Rings*, it is clear that Norse mythology is the main source of inspiration, yet Tolkien also harmonizes Roman and Celtic mythologies with myth-like ancient legends such as the Arthurian legend while creating his Middle-earth. What makes Tolkien a unique mythopoeic author is that he does not use mythical elements as they are seen in mythologies. He skillfully and elaborately amalgamates different mythical elements so as to create multi-layered and unique settings and characters incorporating attributes from different mythologies. Accordingly, it can be said that he wields various myths and binds them in order to create a coherent and rich mythology for England. Lastly, Tolkien's works provide a broad spectrum of characters and settings which have either explicitly or implicitly mythical origins. Therefore, there is still a need for studies focusing on mythical aspects in Tolkien's works.

References

Bullfinch, T. (1979). *Bullfinch's mythology: The age of fable, the age of chivalry, legends of Charlemagne.* USA: Gramercy Books.

Buxton, R. (2004).*The complete world of Greek mythology*. UK: Thames & Hudson.

Carter, L. (1969). *A look behind the lord of the rings.* New York: Ballantine.

Chance, J. (2001). *Tolkien's art: A mythology for England*. USA: The University Press of Kentucky.

Connor, N. (2010). *The everything classical mythology book: From the heights of Mount Olympus to the depths of the Underworld*. Avon, Massachusetts: Adams Media

Coupe L. (2009). *Myth*. NY, USA: Routledge.

Cuddon, J. A. (1998). *Dictionary of literary terms and literary theory*. UK: Penguin Books.

Daly, K. N. (2010). *Norse mythology: A to Z*. USA: Chelsea House.

Encyclopedia Britannica (2017). *Trolls*. Retrieved on October 7, 2019 from https://www.britannica.com/topic/troll

Hamilton, E. (1999). *Mythology: Timeless tales of gods and heroes*. USA: Grand Central Publishing.

Matson, G., & Roberts, J. (2010). *Celtic mythology: A to Z*. USA: Chelsea House.

Monaghan, P. (2004). *The encyclopedia of Celtic mythology and folklore*. USA: Facts on File.

National Geographic. (2008). *Essential visual history of world mythology*. USA: National Geographic Society.

Noel, R. S. (1977). *The mythology of Middle-earth*. USA: Houghton Mifflin.

O'Connor, P. (2002). *Beyond the mist*. Australia: McPherson's Printing Group.

Orchard, A. (1997). *The dictionary of Norse myth and legend*. UK. Cassell.

Pearce, J. (1998). *Tolkien: Man and myth*. UK: Harper Collins.

Rolleston, T. W. (2013). *Myths and legends of the Celtic race*. NW, USA: Thomas Y. Crowell Company.

Rudd, J. (2011). *A critical companion to J. R. R. Tolkien: A literary reference to his life and work*. New Yok: Hermitage Publishing.

Sears, K. (2014). *Mythology 101: From gods and goddesses to monsters and mortals, your guide to ancient mythology*. Avon, Massachusetts: Adams Media.

Shippey, T. (1992). *The road to Middle-Earth: How J. R. R. Tolkien created a new mythology*. USA: Houghton Mifflin.

Tolkien, J. R. R. (2010). *The Lord of the Rings: A Complete Trilogy* (Electronic edition). USA: Harper Collins Publication.

Meslek Lisesi Öğrencilerinin İşletmelerdeki Beceri Eğitimi

Asst. Prof. Dr. Ahmet ŞAHİN[180]
Hasan YALÇIN[181]

Özet

Çalışmanın amacı meslek lisesi öğrencilerinin mesleki eğitim kapsamında işletmelerde yaptıkları beceri eğitimlerine ilişkin meslek lisesi öğretmenleri ve öğrencileri ile işletme yetkililerinin görüşlerini tespit etmektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden bütüncül çoklu durum çalışma deseni kullanılmıştır. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile kolay ulaşılabilir durum örneklemesi birlikte kullanılarak meslek liselerinde öğrenim gören dört on ikinci sınıf öğrencisi, yine bu okullarda çalışan dört öğretmen ve beceri eğitimi kapsamında öğrenci çalıştıran üç işletme yetkilisi çalışma grubuna alınmıştır. Verilerin toplanması sürecinde katılımcılarla bire bir yüz yüze görüşmeler yapılmış, görüşmelerde araştırmacılar tarafından hazırlanmış yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda öğrencilerin işletmelerde beceri eğitimi kapsamında yaptığı uygulamaları, süreçte karşılaştıkları problemleri, beceri eğitiminin öğrenciye katkısını ve beceri eğitiminden beklentileri belirlemeye yönelik açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Verilerin analizinde tümevarımsal içerik analizi ve betimsel analiz teknikleri kullanılmıştır. Sonuç olarak; öğrencilerin işletmelerde beceri eğitimi kapsamında mesleki beceri temelli çalışmaların yanında teknik olmayan amaç dışı çalışmalar da yaptıkları görülmüştür. Ayrıca işletmelerde beceri eğitimi kapsamında yapılan çalışmaların öğrencinin gelecekteki mesleki hayatına çoğunlukla olumlu düzeyde destekleyici katkı sağladığı tespit edilmiş, işletmelerde beceri eğitiminin alt sınıf düzeylerine de yaygınlaştırılmasının öğrenci gelişimine daha fazla katkı sağlayacağı ifade edilmiştir. Ancak, öğretmenler ve işverenler, işletmelerde beceri eğitiminin öğrencinin kişisel ve mesleki gelişimine yapacağı olumlu katkı konusunda öğrencilerin yeterli bilinç düzeyine sahip olmadığını belirtmişlerdir.

Anahtar Sözcükler: Meslek lisesi öğrencisi, mesleki eğitim, işletmelerde beceri eğitimi

Professional Skill Trainings of Vocational High School Students in Enterprises

Abstract

The aim of the study is to determine the opinions of vocational high school teachers, students and corporate representatives about the skill training of vocational high school students in the enterprises within the scope of vocational education. In the study, a holistic multi case study design, one of the qualitative research methods, was used. In the

[180] Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
[181] Öğretmen, MEB / Eğitim Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi

determination of the study group, one of the purposeful sampling methods, criterion sampling and convenience sampling were used together. Four twelfth grade students studying in vocational high schools, four teachers working in these schools and three corporate representatives were included in the study group. During the data collection process, face-to-face interviews were conducted with the participants and a semi-structured interview form prepared by the researchers was used in the interviews. In the interview form, open-ended questions were aimed to determine the applications of the students within the scope of skills training in enterprises, the problems they face during the process, the contribution of skill training to the student and the expectations from skill training. In the interview form, the open-ended questions about the applications of the students within the scope of skill training in the enterprises, the problems they face during the process, the contribution of the skill training to the student and the expectations from the skill training were included. Inductive content analysis and descriptive analysis techniques were used in the analysis of the data. As a result, in addition to practices based on professional skills, it was also observed that students do tasks which are non-technical within the scope of skill training in enterprises. In addition, it was found that the studies conducted within the scope of skill training in the enterprises mostly contributed positively to the future professional life of the student. It has been stated that dissemination of skill training to the lower grade levels will contribute to student development more. However, the teachers and corporate representatives stated that students do not have sufficient level of awareness about the positive contribution of skill training to the personal and professional development of themselves.

Key Words: Vocational high school student, vocational education, skill training in enterprises.

Giriş

Eğitim sistemleri sürdürülebilir kalkınmanın anahtarı olarak görülmektedir. Dolayısıyla eğitimin insanlar üzerindeki önemi ve etkileri geçmişten günümüze artmış ve insan gücü, günümüz dünyasının en önemli kapitallerinden birisi haline gelmiştir. Eğitim ve kalkınma arasındaki yakın ilişki, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin eğitim sistemlerine önemli düzeyde yatırımlar yapmalarına neden olmuştur. 21. yüzyıl becerileri ile donatılmış uzman ve nitelikli insan gücü yetiştirme sorumluluğu eğitim sistemlerinin önemini daha da artırmıştır (Sabancı ve Şahin, 2006; Şahin ve Sabancı, 2018).

Dünya'da söz sahibi olan ve ekonomileri güçlü ülkelerin ortak özelliği nitelikli insan gücüne sahip olmalarıdır. Bu bağlamda eğitimin özellikle de mesleki teknik eğitimin üstlendiği rol büyüktür (Uçar ve Özerbaş, 2013). İşte bu nedenle ülkelerin mesleki eğitim sistemleri iş dünyasının gereksinim duyduğu insan kaynağını yetiştirebilme bağlamında nitelikli ve rekabet edebilir bir eğitim hizmeti sunabilmelidir (Binici ve Necdet, 2004). Üstün ve Savaş (2009) ülkemizin genç bir nüfusa sahip olduğunu belirterek bu genç insan kaynağının ihtiyaç duyulan nitelikte işgücüne dönüşmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Mesleki ve teknik eğitim, zihinsel, duygusal, sosyal, ekonomik ve kişisel yönden bütüncül gelişimi esas alarak mesleklerin gerektirdiği bilgi, beceri, tutum ve davranışları bireye kazandırmaya çalışan eğitim sürecidir. Günümüzde mesleki ve teknik eğitim öğrencilerinin eğitimleri okul-işyeri işbirliğine dayanan bir sistemle gerçekleştirilmektedir. Bu sistemde öğrenci haftanın belirli günlerinde okula belirli günlerinde de işletmelere gitmektedir (Şahinkesen, 1992). Bu kapsamda mesleki ve teknik eğitim veren ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören 12.sınıf öğrencileri okullarında iki günlük teorik eğitimin yanı

sıra 24 ders saatine karşılık gelen ve işletmelerde beceri eğitimi olarak adlandırılan uygulamalı bir ders almaktadırlar (MEB, 1986; MEB, 2013). Anadolu Meslek Programında bu ders kapsamında öğrenciler haftada üç gün ve günde sekiz saat olmak üzere alanıyla ilgili bir işletmede çalışmaya başlarlar. Bu işletme, öğrenciyi, işletmelerde beceri eğitimi dersinin ve alanın öğretim programında yer alan yeterlikleri kazandırmak ve öğrenciyi meslek hayatına hazırlamak için çalıştırır. İşletmelerde beceri eğitiminde esas amaç, öğrencilerin mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve tecrübeyi işbaşında yaparak yaşayarak ve birincil kaynaklardan elde etmesidir. Son sınıf öğrencileri işletmelerde beceri eğitimi dersinin yanında haftanın kalan iki günü okula devam ederler. Alanlarına göre farklılık göstermekle beraber bu öğrenciler okullarında on altı ders saati ile yirmi dört ders saati arasında teorik derslere devam ederler (MEB, 2013). Bu model ile okul ve işyeri bütünleşmesi sağlanarak ve işyerlerinin işgücü beklentilerine uygun insan yetiştirme ve buna uygun mesleki eğitim hizmeti sunmak amaçlanmıştır (Aksoy, 2017).

Kumru ve Demirtaş (2015) işletmelerde beceri eğitimine giden 19 meslek lisesi çocuk gelişimi öğrencisiyle staja ilişkin görüşlerini belirlemek üzere görüşmeler yapmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğrenciler işletmelerde beceri eğitiminin öğrencinin gelişimine olumlu katkı sağladığını, bu kurumlardaki usta öğreticilerle ilgili sorun yaşamalarına rağmen okulda kazandıkları teorik bilgileri ve uygulamalı becerileri bu eğitim kurumlarında kullanabildiklerini belirtmişlerdir. Üstün ve Savaş (2009) ise kız meslek lisesi öğrencileriyle yaptıkları çalışmalarında öğrencilerin beceri eğitimi aldıkları işletmelerde ucuz iş gücü olarak algılandığını belirlemişlerdir. Aykır ve Taşpınar (2017), çocuk gelişimi ve eğitimi alanında işletmelerde verilen eğitimin işlevselliği ile ilgili paydaş görüşleri adlı çalışmasında 14 öğrenci ve 8 usta öğretici ile görüşmeler yapmıştır. Araştırma sonuçlarına göre işletmelerde beceri eğitiminin öğrencilerin akademik, kişisel ve mesleki gelişimine katkı sağladığı ancak ücretlerin öğrencilere zamanında ödenmediği tespit etmiştir. Yılmaz (2016), ticaret meslek lisesi öğrencilerinin işletmelerdeki beceri eğitimi uygulaması aracılığıyla iş bulma olanaklarını incelediği bir çalışmasında öğrencilerin % 60'ının amaçlarının lisenin amaçlarıyla alakalı olmadığını, öğrencilerin % 48'inin beceri eğitimini kamu kurumlarında yaptıklarını, öğrencilerin % 46'sının işletmelerde beceri eğitimi dersi amaçları dışındaki işlerde çalıştırıldıklarını, öğrencilerin % 69'unun beceri eğitimi sonunda işe devam etmediklerini, işletmelerin % 39'unun öğrencilerin maaşlarını yatırmada sorunlar çıkardıklarını tespit etmiştir. Bunların yanı sıra öğrencilerin %77'si işletmelerde aldıkları beceri eğitiminin kendilerini hayata hazırladığını belirtmişlerdir. Pehlivan ve Araklı (2018), ortaöğretim kurumlarında verilen muhasebe eğitiminin muhasebecilik mesleğine uygunluğunun değerlendirilmesi adlı araştırmasında işletmelerde beceri eğitiminin süresinin bir yıldan fazla olması gerektiği, bu eğitimin önceki sınıf seviyelerinde de yapılması gerektiği sonuçlarına ulaşmıştır. Üstün ve Savaş (2010) ise 138 meslek lisesi son sınıf öğrencisi ile yaptığı çalışmasında işletmelerde beceri eğitiminin öğrenci gelişimine olumlu katkı yaptığını ancak okul, işveren ve veli arasındaki iş ve işlemlerin orta düzeyde yerine getirildiğini tespit etmişlerdir. Akkaya (2008) yüksek lisans tezinde 233 öğrenci, 58 işletme ve 46 koordinatör öğretmene ölçekler uygulamış işletmelerin öğrencileri alırken herhangi bir kriterinin olmadığı ve öğrencilerin işletmelerde beceri eğitimini bitirdikleri kurumda daha sonraki zamanlarda çalışmak istemediği sonuçlarına ulaşmıştır.

Bütünde değerlendirildiğinde işletmelerde beceri eğitiminin mesleki eğitim açısından önemli olduğu ancak uygulamada eğitimin niteliğini azaltan sorunların bulunduğu görülmektedir. Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı meslek lisesi öğrencilerinin mesleki eğitim kapsamında işletmelerde yaptıkları beceri eğitimlerine ilişkin öğretmen, öğrenci ve

işletme yetkilisi görüşlerini tespit etmektir. Böylece mevcut durumun daha iyi anlaşılması sağlanarak sistemin geliştirilmesine dönük öneriler sunulabilecektir. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Öğrenciler işletmelerde beceri eğitimi kapsamında neler yapmaktadır?
2. İşletmelerde beceri eğitimi kapsamında karşılaşılan sorunlar nelerdir?
3. İşletmelerde beceri eğitiminin öğrenciye katkısı nedir?
4. İşletmelerde beceri eğitimine ilişkin beklentiler nelerdir?

Yöntem

Çalışmanın amacı meslek lisesi öğrencilerinin mesleki eğitim kapsamında işletmelerdeki beceri eğitimlerine ilişkin görüşlerini tespit etmektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden bütüncül çoklu durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışmaları bir durumu derinlemesine betimleme ve analiz geliştirme amacıyla kullanılır (Creswell, 2018, s.104). Bu araştırmalarda gerçek yaşamdaki bir durum güncel bağlamı içinde araştırılır (Yin, 2011, s.17). İşletmelerde beceri eğitimi kapsamında öğrencilerin ne tür çalışmalar yaptıklarını, işletmelerde beceri eğitim kapsamında ne tür sorunlarla karşılaştıklarını ve beceri eğitiminin öğrenciye katkısı ve beceri eğitimine ilişkin beklentileri belirlemek amaçlandığından araştırma durum çalışması olarak desenlenmiştir.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile kolay ulaşılabilir durum örneklemesi birlikte kullanılarak (Yıldırım ve Şimşek, 2011) meslek liselerinde öğrenim gören dört 12. sınıf öğrencisi, yine bu okullarda çalışan dört öğretmen ve beceri eğitimi kapsamında öğrenci çalıştıran üç işletme yetkilisi çalışma grubuna alınmıştır. Dördüncü işletme yetkilisi ise çalışmaya katılımı kabul etmemiştir.

12. sınıfta işletmelerde beceri eğitimine devam eden dört öğrenci, bu öğrencilerin dersine giren iki teknik öğretmen ve iki kültür öğretmeni olmak üzere toplam dört öğretmen ve üç işletme yöneticisi ile toplam on bir görüşme yapılmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin tamamı erkektir ve işletme devamsızlıkları yoktur. Öğretmenlerin ise 2 (%50)'si kadın ve 2 (%50)'si erkektir. Yine iki öğretmen meslek dersi öğretmeni, diğer ikisi ise kültür dersi öğretmenidir. Meslek dersi öğretmenleri işletmelerde beceri eğitimi kapsamında öğrencilere danışmanlık yapmaktadır. İşletme yöneticilerinin tamamı erkektir. İki işletme iklimlendirme sektöründe diğer işletme ise elektronik sektöründe faaliyet göstermektedir.

Veri Toplama Süreci ve Analizi

Verilerin toplanması sürecinde katılımcılarla bire bir yüz yüze görüşmeler yapılmış, görüşmelerde araştırmacılar tarafından hazırlanmış yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda öğrencilerin işletmelerde beceri eğitimi kapsamında yaptığı uygulamaları, süreçte karşılaştıkları problemleri, beceri eğitiminin öğrenciye katkısını ve beceri eğitiminden beklentileri belirlemeye yönelik açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Görüşme formları öğrenci, öğretmen ve işletmeciler için ayrı ayrı hazırlanmıştır.

Detayda öğrencilere işletmelerde beceri eğitimi kapsamında işletmelerde ne tür çalışmalar yaptıkları, okulda kazandıkları becerileri işletmelerde çalışırken uygulayabilme dereceleri, işletmelerde beceri eğitim kapsamında ne tür sorunlarla karşılaştıkları ve bu

sorunların çözümüne ilişkin olarak önerileri, işletmelerde beceri eğitiminin öğrencinin hayatına olan etkisi ve öğrencilerin bu süreçte okuldan beklentileri gibi sorular yer almaktadır. Öğretmenlere işletmelerde beceri eğitim uygulaması sırasında karşılaştıkları problemler, bu problemlerin çözümüne ilişkin görüşleri ile beceri eğitiminin öğrencinin akademik başarısına ve öğrencinin devam/devamsızlık durumuna olan etkisini değerlendirmelerine yönelik sorular sorulmuştur. İşletmelere ise uygulama sırasında karşılaştıkları problemler ve bu problemlerini çözümüne yönelik önerileri ile öğrencilerden ve okuldan beklentileri gibi sorular sorulmuştur. Görüşmelerde katılımcıların düşünceleri araştırmacılar tarafından yazılı olarak not edilmiştir. Tüm söylenenleri not edebilmek için bazen katılımcı görüşleri normal bir cümle şeklinde olmak yerine ana fikri yansıtan terimler şeklinde not edilmiştir.

Verilerin analizinde tümevarımsal içerik analizi ve betimsel analiz teknikleri kullanılmıştır. Verilerin analizi sürecinde kodlamalar araştırmacılar tarafından birlikte yürütülmüştür. Birlikte kodlama süreci ortak anlayış gerektirdiği için kodlamada güvenirliğini artırıcı özellik taşıdığı söylenebilir. Ayrıca araştırmaya katılan katılımcılardan Öğretmen 2, Öğrenci 1 ve İşletme 2'ye araştırma sonuçları okutulmuş ve kendi görüşlerinin araştırmaya doğru şekilde yansıtılıp yansıtılmadığını teyit etmeleri istenmiştir. Katılımcı teyitleri araştırma sonuçlarının güvenilir olduğunu göstermektedir. Araştırmada tüm süreçlerin açık şekilde ortaya konması, verilerin arşivlenmesi ve gerekli görüldüğü takdirde denetime açık olması çalışmanın güvenirliğini artırmaktadır. Katılımcıların görüşlerini daha iyi yansıtabilmek amacıyla da katılımcı konuşmalarından doğrudan alıntılara da yer verilmiştir (Creswell, 2018; Yıldırım ve Şimşek, 2011). Çalışmalarda katılımcıların kişisel bilgilerinin gizli tutulması amacıyla isimlerin yerine öğrenciler için Ö1,Ö2, Ö3 ve Ö4; öğretmenler için T1, T2, T3 ve T4 ve işletmeler için İ1, İ2 ve İ3 şeklinde kodlar kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde öğrencilerin işletmelerdeki beceri eğitimlerine dair öğrenci, öğretmen ve işletme yetkilisi görüşlerine yer verilmiştir.

İlk olarak işletmelerde beceri eğitimi kapsamında öğrencilere neler yaptıkları sorulmuş ve öğrencilerden gelen yanıtlar analiz edilerek Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Öğrencilerin İşletmelerde Yaptığı Çalışmalar

Tema	Kod	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4
Teknik Çalışmalar	Montaj	✓	✓	✓	
	Servise gitme	✓	✓	✓	
	Klima temizleme		✓	✓	
	Kanal ayarlama	✓			
	Kablo çekme			✓	
Teknik Olmayan Çalışmalar	Temizlik	✓	✓		✓
	Ustaya teknik olmayan yardım	✓			✓
	Dükkân bekleme				✓

Öğrencilerin işletmelerde yaptıkları çalışmalar "Teknik çalışmalar" ve "Teknik olmayan çalışmalar" olmak üzere iki tema altında toplanmaktadır.

Çalışmaya katılan öğrencilerin görüşlerine göre işletmelerde yaptıkları teknik işler montaj, servise girme, klima temizliği, kanal ayarlama ve kablo çekmedir. Montaj ve servise

gitmeyle ilgili olarak öğrenciler işletmede servise gittiklerini veya dükkânda montaj yaptıklarını belirtmiştir. Ö1 bu konuda "*Çanak kurma işi yapıyorum.*", Ö2 "*Montaja gidiyorum."* ve Ö3 ise "Çoğunlukla *sigortalara bakıyorum."* şeklinde neler yaptıklarını ifade etmişlerdir. Klima Temizliği ile ilgili olarak ise Ö2 "*Klima temizliği",* ve Ö3 *"Klima temizleme"* ifadeleriyle klima ile ilgili yaptıkları işleri belirtmişlerdir. Ö1 *"Kanal ayarlama yapıyorum."* şeklindeki cevabıyla işletmede kanal ayarlama işini yaptığını belirtmiştir. Ö3 ise kablo çekme ile ilgili olarak *"Genelde kablo çekme işi yapıyoruz."* diye yaptığı işi ifade etmiştir.

Temizlik, ustaya yardım ve dükkân bekleme ise öğrencilerin işletmelerde yapmış oldukları teknik olmayan işlerdir. Öğrencilerden Ö1 *"Temizlik yapıyorum."* şeklinde Ö4 ise *"Dükkân temizliği yapıyorum."* diyerek işletmelerde temizlik yaptıklarını belirtmişlerdir. Ö1 *"Malzeme taşımaya yardım ediyorum."* diyerek, Ö4 ise *"Ustaya malzeme veriyorum."* sözleriyle de işletmelerde ustalarına yardım ettiklerini vurgulamışlardır. Ö4 ayrıca dükkân beklediklerini *"Dükkan da bekliyorum."* diyerek dile getirmiştir.

İkinci olarak öğrenci, öğretmen ve işletme yetkililerine süreç içerisinde karşılaştıkları problemler sorulmuştur. İşletmelerde beceri eğitimi kapsamında işletmelerde çalışan öğrencilerin karşılaştıkları, öğretmenlerin karşılaştıkları ve işletmelerin karşılaştıkları problemlere ait görüşler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Süreçte Karşılaşılan Problemler

Tema	Kod	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	T1	T2	T3	T4	İ1	İ2	İ3
Öğrenci kaynaklı problemler	Okula aidiyetin azalması								✓			
	Bazı arızaların tespitinde yetersiz kalma	✓										
	Öğrencilerin bilinçsizliği						✓					
	Amaçsızlık										✓	
	Devamsızlık							✓				
	Meslek- öğrenci uyumsuzluğu							✓				
	İşletmelerde beceri eğitimine geç başlanması									✓		
İşletme kaynaklı problemler	İşletme bilinçsizliği						✓					
	Müşterilerle yaşanan problemler		✓		✓							
	Çalışma saatlerinin uygunsuzluğu											✓
	Okulda gösterilen konular ile işletmelerde yapılan etkinliklerin farklı olması	✓										
	Ücret azlığı									✓		

Öğrencilerin işletmelerde yaptıkları beceri eğitimi sürecinde yaşanan sorunlar öğrenci kaynaklı ve işletme kaynaklı olmak üzere iti tema altında toplanmıştır.

Öğrenci kaynaklı problemlerden ilki öğrencilerin okula aidiyetlerinin azalmasıdır. Bu konuda T4 *"Öğrenciler üç gün staja gidip iki gün okula geldikleri için kendilerini okula ait hissetmemektedirler."* diyerek öğrencilerin okula karşı olan aidiyet duygusunun azaldığını belirtmektedir. Ö1 ise *"Bazı arızalarda (televizyon) bir şey bilmeyince yapamıyoruz."*

şeklindeki görüşüyle bazı arızalarda yetersiz kaldıklarını ve karşılaştıkları arıza konusunda daha önce tecrübeleri olmadığı için işlem yapamadıklarını ifade etmektedir. T2 de *"İşletmelerde beceri eğitiminin, öğrenciler ve işletmeler tarafından tam olarak anlaşılmadığını düşünüyorum."* sözüyle öğrencilerin süreç konusunda bilinçsiz oldukları için problem yaşadıklarını belirtmektedir. Öğrencilerin herhangi bir amacı olmadan işletmeye geldikleri de başka bir öğrenci kaynaklı sorun olarak görülmektedir. Bu konuda İ2 *"Öğrenciler işletmelere gelirken bir şey öğrenmeye değil gelmiş olmak için geliyorlar."* şeklinde görüş bildirmiştir. Ayrıca işletmelerde beceri eğitiminin öğrencilerin devamsızlığa etkisinin olmasının problem yarattığını belirten görüşler yer almaktadır. Devamsızlık konusunda T3 *"Öğrenciler okulda koptukları için devamsızlık yapıyorlar, derslere girmek ders çalışmak zor geliyor. İşletmelerde beceri eğitimi dersinden geçtikleri takdirde sınıfı geçeceklerini düşünerek sınavları takmıyorlar."* şeklinde görüş bildirmiştir. Öğrencilerin ilgi ve yetenekleri ile seçtikleri mesleki alanın farklı olmasından kaynaklı da problemlerin yaşandığına ilişkin düşünceler bulunmaktadır. Konuyla ilgili olarak T3 *"Öğrenciler alan seçimini yaparken ilgi ve yeteneklerine uygun alan seçmedikleri için alanın uygun sektör kanallarına yönelmek istemiyor, alan ile alakalı olmayan, gelecekte çalışmayı düşündükleri farklı iş kollarında staj yapmak istiyor bu da zorlama ile staj yapmaya itiyor."* şeklinde görüşünü bildirmiştir. Son olarak 12. sınıflara yönelik işletmelerdeki beceri eğitimine geç kalındığını belirten ifadeler bulunmaktadır. Bu konuda İ1 *"Öğrencinin son sınıfta staj görmesinin öğrenci için bir katkı sağlamadığını düşünüyorum. Daha erken başlanırsa faydalı olur."* şeklinde görüş bildirmiştir.

İşletme kaynaklı problemlerle ilgili olarak öğrencilerin işletmelerin süreçleri hakkında bilinçsiz olduklarını belirten ifadeler tespit edilmiştir. Bu konuda T2 *"İşletmelerde beceri eğitiminin öğrenciler ve işletmeler tarafından tam olarak anlaşılmadığını düşünüyorum."* şeklinde görüş bildirerek işletmelerin ve öğrencilerin beceri eğitim konusunda yeterince bilinçli olmadıklarını belirtmiştir. Ayrıca öğrencilerin müşterilerle problem yaşadıklarını Ö2 *"Bazı müşteriler sıkıntılı oluyor"* ve *Ö4 "Bazı müşteriler sorunlar çıkarıyor"* sözleriyle dile getirmişlerdir. Çalışma saatlerinin uygunsuzluğu konusunda ise işletme yetkilisi İ3 *"Çalışma saatlerinin daha iyi düzenlenmesi gerekir."* sözleriyle problem yaşadıklarını belirtmiştir.

Üçüncü olarak öğretmen, öğrenci ve işyeri yetkililerine işletmelerde beceri eğitiminin öğrenciye olan katkısı sorulmuştur ve ilgili görüşler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. İşletmelerde Beceri Eğitiminin Öğrenciye Olan Katkısına İlişkin Görüşler

Tema	Kod	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	T1	T2	T3	T4
Okul Başarısına Olan Etkisi	Katkısı var.				✓		✓		
	Katkısı yok.	✓		✓				✓	
	Başarıyı düşürüyor.					✓			✓
Mesleki Gelişime Olan Etkisi	İşletmeye uyumu		✓	✓					
	İnsan ilişkileri		✓		✓				
	Tecrübe kazanmak					✓			
	Mesleğe uyumu			✓			✓		✓
	Yetersiz							✓	
Devamsızlığa Olan Etkisi	Okul devamsızlığını artırmaktadır.					✓		✓	✓
	Devamsızlığa etkisi yoktur.						✓		

İşletmelerde beceri eğitiminin öğrenciye katkısı okul başarısına, mesleki gelişimine ve devamsızlığa etkisi olmak üzere üç tema altında toplanmıştır.

İşletmelerde beceri eğitiminin öğrencinin okul başarısına olan etkisi hakkında katkısı var, katkısı yok ve başarıyı düşürüyor şeklinde üç görüş ortaya çıkmıştır. İşletmelerde beceri eğitiminin okul başarısına katkısının olduğuna ilişkin katılımcılardan Ö4 *"Evet, işletmede öğrendiğimiz okulda faydası oluyor."* ve T2 *"Hedefi olan bir öğrenci için bu uygulamanın akademik başarısına olumsuz bir etkisi olduğunu düşünmüyorum. Aksine faydalı olacağı kanaatindeyim."* şeklinde görüş bildirmişlerdir. İşletmelerde beceri eğitiminin öğrencinin okul başarısına katkısının olmadığına ilişkin de katılımcılardan Ö1 *"Bence yok. Oradaki işleri okulda yapmıyoruz. O yüzden katkısı olmaz", Ö3 "Bir başarısı olmuyor, çünkü okulda gösterilenlerle aynı işler olmuyor."* ve T3 *"Öğrenciler okula geldikleri iki gün isteksiz geliyor ve akademik açıdan bir kaygı yaşamıyor."* şeklinde görüş bildirmiştir. T1 "*İşletmelerde çalışan öğrenciler kendi yetişkin bir birey olarak görmekte, okula geldiğinde öğrenci olmaktan hoşlanmamakta. Çalışan birey olmakla öğrenci olmak arasında bocalamakta. Okula ve derslere adapte olamadığından akademik olarak başarısız olmakta."* ve *T4 "Öğrencilerin akademik başarısını son derece olumsuz etkilemektedir."* sözleriyle işletmelerde beceri eğitiminin öğrencinin başarısını düşürdüğünü belirtmektedirler.

İşletmelerde beceri eğitiminin öğrencinin mesleki gelişimine etkisi hakkında öğrencilerin işletmeye uyumu, insan ilişkileri, tecrübe kazanmak, mesleğe uyumu ve yetersiz olmak üzere beş farklı kategoride görüş tespit edilmiştir. İşletmelerde beceri eğitiminin öğrencilerin mesleğe uyumuna olumlu yönde katkı sağladığını Ö2 *"İşletmede nasıl çalışıldığını, işletme yerlerinin kurallarının olduğunu öğreniyoruz."* sözleriyle, Ö3 ise *"İlerde kolay iş buluruz, çevren artar."* ifadesiyle belirtmektedir. Ayrıca Ö2 *"Her insana nasıl davranılır. Bunu öğreniyorum"* ve Ö4 *"İnsanlara karşı nasıl davranılması gerektiğini öğreniyoruz."* sözleriyle beceri eğitiminin kendilerinin insan ilişkilerine olumlu katkı sağladığını belirtmektedirler. Öğrencilerin tecrübe kazandığını ise T1 *"İş hayatı konusunda tecrübe edinerek farkındalıkları artıyor. Çalıştıklarından yaşayarak öğrenip bilinçleniyor."* şeklinde belirtmiştir. Öğrencilerin mesleğe uyumuna yönelik katkıyı da Ö3 *"Kolay iş buluruz, çevremiz çoğalır.",* T2 *"İşletmelerde beceri eğitimini doğru bir şekilde alan öğrenci mezun olduktan sonra hayatta daha başarılı olduğunu düşünmekteyim. "* ve T4 *"Kendi alanları ile ilgili mesleklerine olumlu katkısının olduğunu düşünüyorum."* sözleriyle ifade etmektedirler.

İşletmelerde beceri eğitiminin öğrencilerin devamsızlığına yönelik etkisi hakkında ise T1 *"Okula isteksiz geldiklerinden sık sık devamsızlık yapıyorlar",* T3 *"Öğrenciler okuldan koptukları için genellikle devamsızlık yapıyorlar"* ve T4 *"Öğrenci haftada 3 gün staja gittiği için okul ortamından uzaklaşıyor. Okula gelmek istemiyor, keyfine göre hareket ederek devamsızlık yapıyorlar."* şeklinde görüş bildirerek öğrencilerin devamsızlığını artırdığına vurgu yapmışlardır. T2 ise *"Öğrencinin devam devamsızlığına etkisinin olduğunu düşünmüyorum"* şeklindeki sözüyle işletmelerde yapılan beceri eğitiminin öğrencilerin okul devamsızlığına etkisi olmadığını belirtmiştir.

Son olarak işletme yetkililerine ve öğrencilerine işletmelerde beceri eğitimi süreciyle ilgili beklentiler sorulmuştur. Görüşler Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Öğrenciden ve Okuldan Beklentilere İlişkin Görüşler

Tema	Kod	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	İ1	İ2	İ3
Öğrenciden beklentiler	Etkili iletişim kurma					✓		
	Dürüstlük					✓		
	İşini sevmesi						✓	
	İşletmelerde beceri eğitimi sonrasında çalışmaya devam etmesi							✓
	İşi ciddiye alması					✓		
Okuldan beklentiler	Ölçme değerlendirme	✓						
	Diploma		✓					
	Okul-yaşam arasında bağ kurmaları		✓	✓				
	Kalifiye eleman						✓	✓
	Öğrencilerin bilinçlenmesi							✓
	Günlük ders sayısının azaltılması				✓			

İşletmelerde beceri eğitimi sürecine ilişkin beklentiler öğrenciden ve okuldan beklentiler olmak üzere iki tema altında toplanmıştır.

İşletmelerde beceri eğitimi sürecine ilişkin öğrencilerden beklentiler etkili iletişim kurma, dürüstlük, işini sevmesi, işletmelerde beceri eğitimi sonrasında çalışmaya devam etmesi ve işi ciddiye alması şeklindedir. İ1 *"Hizmet sektöründe müşterilerle iletişim kurmak önemlidir. Öğrencilerin staja başlamadan önce müşterilerle etkili iletişim kurma becerilerini kazandıracak tedbirler alınmalıdır."* sözüyle öğrencilerden etkili iletişim kurma tekniklerini bilerek işletmeye gelmeleri beklentisi içerisindedir. İ2 ise *"Dürüst eleman olması"* diye öğrencilerden dürüst davranmalarını beklediğini belirtmiştir. Öğrencilerden işini sevmesini beklediğini ise işletme yetkilisi İ2 *"İşini seven ve işini yapan eleman olması"* sözüyle ifade etmiştir. İ3 *"Staj bittiğinde kendi alanında devam etmesi gerekir."* diyerek işletmelerde beceri eğitimi sonrasında öğrencilerin çalışmayı bıraktıklarını, ancak çalışmaya devam etmeleri gerektiğini belirtmiştir. İ1 ise "*Hayatın zorluğunu görüp en azından okuldaki mesleki eğitime önem verip süreci ciddiye almalı."* şeklindeki düşüncesiyle öğrencilerin işlerini ciddiye almasını beklediğini ifade etmiştir.

Okuldan beklentilere ilişkin görüşler ise ölçme değerlendirme, diploma, okul-yaşam arasında bağ kurmaları, kalifiye eleman, öğrencilerin bilinçlenmesi ve günlük ders sayısının azaltılması şeklindedir. Ö1 *"Okullar bizi işletmelerde öğrendiğimiz ya da neler öğrendiğimiz konusunda test etsin. Bize kazandırdıkları nelerdir diye ölçsünler."* diyerek işletmelerde kazandıkları bilgi ve becerilerin ölçülerek değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ö2 ise okul sadece diplomaya götüren bir araç olarak gördüğünü *"Diploma versinler yeter."* sözüyle vurgulamıştır. Ayrıca okuldaki öğretilenlerin işletmelerde beceri eğitimi kapsamında işyerlerinde yapılan etkinliklere yakın olması gerektiğini belirten görüşler bulunmaktadır. Bu konuda Ö2 *"Derste işletmelerde gördüğümüz şeyleri göstermek ve devre yerine bir şeyler tasarlamak"* ve Ö3 *"Her şey gösterilmeli, işler uygulamalı olmalı, TV bozulduğu zaman onu öğrenciye uygulamalı olarak göstermelidir."* diye okulda öğrenilenlerle yaşam arasında bağ kurulması gerektiğini, okulda öğrenilenlerin günlük yaşamda kullanılabilir ve katkı sağlayıcı nitelikte olması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca işletmelerin öğrencilerin daha bilgili ve tecrübeli olarak gelmesini beklediğini belirten ifadeler yer almaktadır. Bu konuda İ2 *"İşini yapan eleman istiyorum."* ve İ3 *"Daha becerikli öğrencilerin yetiştirilmesi gerekir."* şeklinde görüşlerini bildirmiştir. Son olarak

öğrencilerin ders sayısının fazla olduğu ve ders sayısının azaltılması gerektiğini belirten ifadeler tespit edilmiştir. Bu konuda Ö4 *"Haftanın iki günü okuldayız. Günlük on saat görüyoruz. Çok fazla."* şeklinde görüş bildirmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi 12. sınıf öğrencilerinin işletmelerde gördüğü beceri eğitimi dersi süreciyle ilgili öğrencilerin, öğretmenlerin ve işyeri yetkililerinin görüşlerine başvurulmuştur. Öğrenci ve öğretmen görüşlerine göre işletmelerde beceri eğitimi, mesleki ve kişisel gelişim olarak öğrenciye olumlu katkı sağlamaktadır. Ancak öğrencinin akademik başarısına ve devamsızlık durumuna olumsuz etkisinin olduğu da katılımcılar tarafından dile getirilmektedir. Kumru ve Demirtaş (2015) araştırmasında işletmelerde beceri eğitiminin faydalı olduğunu belirtmiştir. Aykır ve Taşpınar (2017) da benzer şekilde beceri eğitiminin öğrencilere olumlu katkı yaptığını belirtmiştir. Yılmaz (2016) tarafından muhasebe meslek alanında yapılan bir araştırmada da öğrencilerin işyerlerinde beceri eğitimi yaparak yeni bilgi ve beceriler kazandığına yönelik bulgular elde edilmiştir. Söz konusu çalışma sonuçları bu araştırmanın sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir.

Öğrenciler, okulda öğretilen bilgilerle işletmelerde karşılaştıkları problemleri çözemediklerini belirtmişlerdir. İşletmeler ise öğrencilerin işletmelere isteksiz olarak geldiklerini, öğrencilerin daha kalifiye olarak gelmesi gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Ayrıca öğretmen ve işletme yetkilileri 12. sınıf öğrencilerinin işletmelerde beceri kazanmaları için geç kalındığını ve sürenin yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde Pehlivan ve Karlıklı (2018), işletmelerde beceri eğitimi süresinin uzatılması gerektiğini ve öğrencilerin işletmelerde beceri eğitimi çalışmalarının daha alt sınıflara yayılması gerektiğini belirtmiştir. Üstün ve Savaş (2009) ise araştırmalarında öğrencilerin meslek liselerinden eksik bilgi ve beceri ile mezun olduklarını ve 600 saatlik işletme beceri eğitiminin nitelik ve nicelik açısından yetersiz olduğu vurgulamaktadır. Benzer şekilde Pehlivan ve Karlıklı (2018)'ın çalışmalarında da işletme yetkililerinin, staja gelen öğrencilerin yeterince bilinçli olmadığı ve öğrencilerin sadece 12. sınıfta bir yıl süreyle staja gönderilmelerinin yetersiz olduğu düşüncesinde oldukları belirlenmiştir.

Ayrıca çalışmamızda öğretmenler ve işletme yetkilileri öğrencilerin alanlarına istemeden geldikleri için okuldan sonra işlerine devam etmediklerini, işlerini ciddiye almadıklarını ve öğrencilerde aidiyet duygusunun gelişmediğini belirtmiştir. Akkaya (2008)'ın bulduğu öğrencilerin büyük çoğunluğunun mezun olduktan sonra staj yaptıkları kurumda çalışmaya devam etmedikleri sonucu bu durumu desteklemektedir. Yılmaz (2016) da çalışmasında öğrencilerin %60'lık bir bölümünün istemedikleri alanda öğrenim gördüklerini belirtmiştir. Bu durumda okulun amaçları ile öğrencilerin amaçlarının ortak olmaması, istenilen nitelikte öğrenci ihtiyacının karşılanmasını güçleştirmektedir.

Sonuç olarak öğrencilerin işletmelerde beceri eğitimi kapsamında mesleki beceri temelli çalışmaların yanında teknik olmayan amaç dışı çalışmalar da yaptıkları görülmüştür. Ayrıca işletmelerde beceri eğitimi kapsamında yapılan çalışmaların öğrencinin gelecekteki mesleki hayatına çoğunlukla olumlu düzeyde destekleyici katkı sağladığı tespit edilmiş, işletmelerde beceri eğitiminin alt sınıf düzeylerine de yaygınlaştırılmasının öğrenci gelişimine daha fazla katkı sağlayacağı ifade edilmiştir. Ancak, öğretmenler ve işverenler, işletmelerde beceri eğitiminin öğrencinin kişisel ve mesleki gelişimine yapacağı olumlu katkı konusunda öğrencilerin yeterli bilinç düzeyine sahip olmadığını belirtmişlerdir.

KAYNAKÇA

Akkaya, M. (2008). *Türkiye'de giyim eğitimi veren meslek liselerindeki öğrencilerin sanayi uygulamalarının işletmeler, öğrenciler ve koordinatör öğretmenler açısından değerlendirilmesi*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.

Aksoy, H.H. (2017). Meslek liseleri öğrencilerinin işletmelerde beceri eğitimi: Okul destekli çocuk işçiliği. *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi,16* (62-63), 74-82.

Aykır, Z. & Taşpınar, M. (2017). Çocuk gelişimi ve eğitimi alanında işletmelerde verilen eğitimin işlevselliği ile ilgili paydaş görüşleri. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi 4(2),* 146-171.

Binici, H. & Necdet, A. R. I. (2004). Mesleki ve teknik eğitimde arayışlar. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *24*(3), 383-396.

Creswell, J. W. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri* (M, Bütün ve S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 2013).

Kumru, M. & Demirtaş, Z. (2015). İşletmelerde beceri eğitimine (staja) giden meslek lisesi çocuk gelişimi öğrencilerinin staja ilişkin görüşleri. Uluslararası Katılımlı III. Çocuk Gelişimi ve Eğitim Kongresi "Erken Müdahele", *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal, 1, 433-445*

MEB. (1986). Mesleki Eğitim Kanunu. *Resmi Gazete.*

MEB. (2013). Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği. *Resmi Gazete.*

Pehlivan, A. & Karlıklı, M. (2018). Ortaöğretim kurumlarında verilen muhasebe eğitiminin muhasebecilik mesleğine uygunluğunun değerlendirilmesi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Ocak 2018, 6(1),* 151-165.

Sabancı, A. & Şahin, A. (2006). Farklı branşlardan atanan ilköğretim okulu sınıf öğretmenlerinin yeterlik düzeyleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 48*(48), 531-556.

Şahin, A. & Sabancı, A. (2018). The Perception of Pedagogical Formation Students have towards Educational Concepts: Metaphoric Study. *Journal of Education and Future,* (13), 179-207.

Şahinkesen, A. (1992). Eğitimde İkili Sistem (Okul-İşyeri İşbirliğine Dayalı Sistem). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 25*, 687-701.

Üstün, G. & Savaş, D. (2009). İşletmelerde yapılan beceri eğitimi sırasında gerekli uygulamaların yerine getirilmesi hakkında K.M.Ş öğrenci görüşleri. *e-Journal of New World Sciences Academy, 4(3),* 104-117.

Uçar, C. & Özerbaş, M. A. (2013). Mesleki ve teknik eğitimin dünyadaki ve Türkiye'deki konumu. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, *2*(2), 242-253.

Üstün, G. & Savaş, D. (2010). İşletmelerde yapılan beceri eğitiminin amacına ve mesleki eğitim yönetmeliği hükümlerine göre uygulanma düzeyi hakkında kız meslek lisesi

öğrencilerinin görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 43*(1), 1-16.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yılmaz, Y. (2016). Ticaret meslek lisesi öğrencilerinin işletmelerdeki beceri eğitimi uygulaması aracılığıyla iş bulma olanaklarının incelenmesi: Erzurum ilinde bir araştırma. *IJSSER, 2*(2), 554-566.

Yin, R. K. (2011). *Qualitative research from start to finish*. New York, USA: The Guilford Press.

Keyfiyet Anlayışı ve Onun "Dede Korkut Kitabı"nın Dilinde İfadesi

Nermin Abdulhüseynli[182]

Özet

"Dede Korkut Kitabı" kendi sanatsal değerine göre diğer ortak Türk abidelerinden ayrılmaktadır. Bu abidenin dili üzerinde çalışmak ve bu nadir söz sanat örneğini incelemek Türk lehçelerinin benzer ve farklı yönlerinin öne çekilmesine neden olacaktır. Akraba dillere ait ortak Türk anıtlarını karşılaştırmalı olarak incelenmek, bu dillerin genel söz varlığının çerçevesini öğrenmek ve onların her birinin sonraki gelişimini izlenmek bilim için mühim ilgi doğurmaktadır.

Aynı özellikler bu dillerin yakınlığını, farklı yönler ise bu dillerin kendine has gelişme yolunun olduğunu kanıtlıyor. Böyle benzer yönlerden biri keyfiyet (kalite) anlamlı bileşenlerin destanın dilinde kullanılmasıdır. Bu anlamı taşıyan kelime ve kelime grubları anıtın sanatsal değerini, şiirsel gücünü artırıyor. Destanda keyfiyetin farklı dil düzeylerinde tezahürüne rastlanmaktadır. Sıfatlar kalite (keyfiyet) bildirmekte daha çok üstünlük sağlamaktadır. Onların kalite bildirmesi tüm Türk lehçeleri için ortak özelliktir. Sıfatların yapısındaki çeşitlilik kalite bildirmekte daha aktiftir. Basit ve sıradan dereceli sıfatlarda bu biraz zayıf, türeme, birleşik sıfatlarda ise yaranma yöntemine bağlı olarak kalitenin taktimi daha güçlü olacaktır. Keyfiyetin tanıtımında destanda paralel şekilde kullanılan ve yapısına göre birleşik olan sıfatlar şimdi de çağdaş Türk lehçelerinde aktif işlenmektedir. Örneğin: *Karşı yatan* ***kara*** *dağlar;* ***Kanlı-kanlı*** *sular; Karaca Çoban darp eyledi,* ***kaba*** *ağacı yeriyle-yurduyla kopardı;* ***Acı*** *ayran dökülende çap-çap içen; Kanı hanım, altunda* ***yahşi*** *atı yok!*

Örneklerde gördüğümüz *kara, kanlı-kanlı, kaba, acı, yahşi* sözleri Oğuz grubu Türk lehçelerinde şimdi de kullanılmaktadır. Sıfatın derece belirtisinin aynı ve farklı sözcük tekrarı ile verilmesine hem destanın dilinde hem de çeşitli Türk lehçelerinde rastlanılır. Örneğin: ***Kara-kara*** *(siyah-siyah) dağlarda çevirdim, alınmadın Basat!*

Çalışmamızda destanın dilinde çağdaş dönemle sesleşen ifadelere daha önemli yer verilecek, çeşitli Türk lehçelerinde kalite bildiren sıfatların özellikleri ayrıntılı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Türk Lehçeleri, Abideler, Dede Korkut, Sıfat, Keyfiyet.*

Abstract

"The book of Dede Korkud" differs from other common Turkish monuments according to its artistic value. Working on the language of this monument and examining this rare example of art will lead to the similar and different aspects of Turkish dialects to be brought forward. A comparative study of the common Turkish monuments of related languages, learning the framework of the general vocabulary of these languages, and monitoring the subsequent development of each of them raises significant interest for science.

[182] Azerbaycan, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan Dilciliği Bölümü, Doktora öğrencisi.

The same features prove the affinity of these languages, and different aspects prove that these languages have their own way of development. One such aspect is the use of meaningful components in the language of the epic. Words and phrases that carry this meaning increase the artistic value and poetic power of the monument. There are manifestations of arbitrariness in the epic at different language levels. In simple and ordinary grade adjective adjectives, the presentation of quality will be stronger depending on the method of utility. The adjectives which are used to the epic in the promotion of arbitrariness and which are combined according to their structure are now actively processed in contemporary Turkish dialects. For example: *The opposing land* ***black*** *mountains;* ***Bloody-bloody*** *waters; Karaca Shepherd battered, ripped the* ***rough*** *tree with its place;* ***Bitter*** *buttermilk spill diameter-diameter smoker; Blood, lady, there's no* ***wild*** *horse underneath!*

The black, bloody-bloody, rough, bitter and wild words we see in the examples are now used in Oguz group Turkish dialects. Giving the same and different word repetition of the adjective degree sign is found both in the language of the epic and in various Turkish dialects. For example: ***Black-black*** *I have turned in the mountains, not taken Basat!*

In our study, the expression of the epic in the language of the contemporary period will be given more importance, the characteristics of adjectives that declare quality in various Turkish dialects will be examined in detail.

Keywords: *quality, adjective, functional grammar, sign, frazeological combinations.*

Türk dilli halkların 11. yüzyıldaki en eski sözlü anıtı olan "Dede Korkut" destanı, dil tarihi çalışmalarında önemli rol oynayan dil olgusu açısından zengindir. "Dede Korkut Kitabı" kendi sanatsal değerine göre diğer ortak Türk abidelerinden ayrılmaktadır. Bu abidenin dili üzerinde çalışmak ve bu nadir söz sanat örneğini incelemek Türk lehçelerinin benzer ve farklı yönlerinin öne çekilmesine neden olacaktır. Akraba dillere ait ortak Türk anıtlarını karşılaştırmalı olarak incelenmek, bu dillerin genel söz varlığının çerçevesini öğrenmek ve onların her birinin sonraki gelişimini izlenmek bilim için mühim ilgi doğurmaktadır. A.Demirçizade "Kitabi-Dede Korkut" destanlarının dili" adlı monografisinde de bu konuya atıfta bulunarak yazıyor: "Kitabi-Dede Korkut" destanlarının dili grammatik kuruluşuna göre de, modern Azerbaycan dili kimi, iltisakidir və türk dilleri ailesine dahil olan dillere, özellikle onun güney-batı grupundan olan dillere çok benzerdir" (1, 27).

Aynı özellikler bu dillerin yakınlığını, farklı yönler ise bu dillerin kendine has gelişme yolunun olduğunu kanıtlıyor. Böyle benzer yönlerden biri keyfiyet (kalite) anlamlı bileşenlerin destanın dilinde kullanılmasıdır. Bu anlamı taşıyan kelime ve kelime grubları anıtın sanatsal değerini, şiirsel gücünü artırıyor.

Keyfiyet anlamlı sözleri incelerken ilk önce alametle kalitenin farkını belirlemek gerekir. Keyfiyet konu ve olayın onun kendisi ile ilgili olan öyle bir belirliliyidir ki, sırf o, konu ve olayı tüm diğerlerinden ayırır, onu başkası değil, tam olarak aynı şey yapır, kısacası, kendi mahiyetini kabartıyor. Konu ve olay sırf bu alamet belirliliyi sayesinde somut bir şey olarak idrak edilir. Örneğin, esas kelime türlerinden olan sıfat diğer kelime türlerinden sadece onun kendisi için karakteristik olan derece, kalite, alamet ve başka özelliklerine göre ayrılır. Başka tür söylersek, bir kelime grubu olarak sıfatı diğer temel konuşma bölümlerinden ayıran esas faktör keyfiyet belirtisine sahip olmasıdır.

Destanda keyfiyetin farklı dil düzeylerinde tezahürüne rastlanmaktadır. Bu açıdan araştırmamızda fonetik, leksik-semantik, sözdizimsel keyfiyet düzeyine, aynı zamanda morfolojik yönteme baş vurduk.

Sıfatlar kalite (keyfiyet) bildirmekte daha çok üstünlük sağlamaktadır, yani kalite deyince ilk akla gələn sıfatlardır. Bunun sebebi ise onların kendi dahili semantikasında keyfiyyet məzmununun daha öncelikli olmasıdır. Sıfatların kalite bildirmesi tüm Türk lehçeleri için ortak özelliktir. Sıfatların yapısındaki çeşitlilik kalite bildirmekte daha aktiftir. Basit ve sıradan dereceli sıfatlarda bu biraz zayıf, türeme, birleşik sıfatlarda ise yaranma yöntemine bağlı olarak kalitenin taktimi daha güçlü olacaktır. Keyfiyetin tanıtımında destanda paralel şekilde kullanılan sıfatlar şimdi de çağdaş Türk lehçelerinde aktif işlenmektedir. Örneğin: *Karşı yatan kara dağlar; Kanlı-kanlı sular; Karaca Çoban darp eyledi, kaba ağacı yeriyle-yurduyla kopardı; Acı ayran dökülende çap-çap içen; Kanı hanım, altunda yahşi atı yok!*

Örneklerde gördüğümüz *kara, kanlı-kanlı, kaba, acı, yahşi* sözleri Oğuz grubu Türk lehçelerinde şimdi de kullanılmaktadır. Sıfatın derece belirtisinin aynı ve farklı sözcük tekrarı ile verilmesine hem destanın dilinde hem de çeşitli Türk lehçelerinde rastlanılır. Örneğin: *Kara-kara (siyah-siyah) dağlarda çevirdim, alınmadın Basat!*

Destanda renk bildiren sıfatların da kalite bildirmesini gözlemleye biliyoruz. Örneğin, ‘‘Kara ölüm geldüğünde keçit versün! Mısrasında kara renk olumsuz içerikli kalite bildiren sıfat kimi kullanılmış, ölümün kötülüyüne işare edilmişdir. Kırgızca ise kapa şeklinde işlenmektedir

Türeme sıfatlar da ortak Türk dilleri abidesinin dilinde işlenmektedir və hâlâ da anlamını yitirmemişdir. Örneğin:

Biner olsa hünerlidir, Şişlik olsa, erdemlidir, Karangu akşam olunca kaygılu çoban gibi mısralarda hünerli, erdemli, kaygılı sözleri *–lı* eki ile yaranarak kalite bildirmeye hızmet etmişdir.

Morfoloji yöntemle oluşan sıfatlar destanın dilinde daha çok görülmektedir. Örneğin: Ağayılda ağca koyun:

Gagavuzca – alaca, sarıca

Türkçe- akca, düzce

Türkmence - akca, kıskaca

Memedeli Kıpçak "Dede Korkut kitabı"nın dilinde elamet ve keyfiyet bildirən sözler" kitabında keyfiyyet anlamlı sözleri iki gruba ayırıyor: 1. "Dede Korkut kitabı"nın dilinde huy, dahili keyfiyet, psikoloji özellik ve elamet bildirən sözler, 2. "Dede Korkut kitabı"nın dilinde genel keyfiyet bildiren sözler.

Birinci gruba o, "alçak", "aciz", "çıplak", "deli", "imirze (anıtda "yakışıklı", "iyi görünümlü" manasında)", "imrençi (anıtda "sevimli" manasında)", "ince", "karı", "kahil (anıtda "tembel" manasında)", "yazık", "zelil", "yaman" ve s. kimi sözleri dahil etmişdir (2, 37-58).

İkinci gruba ise "aç", "arı", "bedevi", "beg", "bol", "daz", "düz", "eyü", "erkek", "esen", "ezvay", "hoş", "möhkem (sağlam)", "şen", "yalın", "yahşı", "açuq", "bağlu", "eyiblü", "erebi", "kardaşsız", "ötkün", "kutlu", "kutsuz" ve s. kimi sözler dahil edilmişdir (2, 58-100).

Memedeli Kıpçak bu bölgüde elamet ve keyfiyet anlayışını özleştirmişdir, daha doğrusu, o, elamet bildiren sözleri de keyfiyet manalı sözler gibi kabul ederek bölgünü iki türlü aparmıştır: elamet ve keyfiyet bildirenler, sırf keyfiyet bildirenler. Zann ediyoruz ki, bu bölgüde dolaşıklık vardır. Makalenin evvelinde de gösterdiyimiz gibi, elamet ve keyfiyet anlayışları bir-birinden semantik açıdan ayrılıyor. Keyfiyet predmetleri bir-birinden farklandıran, birini diğerinden ayıran spesifik özelliklerdir.

Sıfatlardan başka isimler de kalite bildire biliyor. Mesela, Dolması altun beşikde kundakladığım oğul, Kaytabanda kızıl deve senin gider.

Egni berk demir donum giyerdim, Kara polat uz kılıcım belime bağlardım. Örneklerde gördüyümüz *altın, kızıl, demir, polat* isimleri ait oldukları sözlerin keyfiyetini bildirmek özelliğine maliktir, sert, dayanıklı anlamına gelir.

Destanda aynı zamanda bir eşyayı diğer eşyayla kalite anlamında mükayasa hallarına da rast geliniyor. Bu zaman eşyaya –ca, -ce eki ekleniyor. Örneğin:

Başındağı tuğulğanı ne ögersin, mere kafir,

Başımdakı börkümce gelmez bana!

Altmış tutam gönderini ne ögersin, murdar kafir,

Kızılcık değeneğimce gelmez bana!

Kılıcını ne ögersin mere kafir,

Eyri başlı çokmağımca gelmez bana!

Göründüyü üzere nümunelerde Salur Kazan börkünün, deyeneyinin, çomağının düşmenin tuğulğanından, gönderinden, kılıncından üstün olduğunu bildiriyor.

Destanın dilinde deyimsel bileşiklere de rast gelinmektedir. Örneğin*, Ata adını yüritmeyen hoyrat oğul*! Ata adını yüritmeyen deyimsel bileşikdir ve kötü anlamlı kalite bildiriyor.

Sıfat fiiller de keyfiyet bildirmeye hizmet ede biliyor. Bunun nedeni sıfat fiilerin sıfatla ikili özellik taşımasıdır. Örneğin:

Konuğu gelmeyen kara evler yıkılsa yek!

At yemeyen acı otlar bitince bitmese yek!

Adam içmez acı sular sızınca sızmasa yek!

Veya

Karılar dört dürlüdür

Birisi solduran soptur

Birisi dolduran totdur.

Örneklerden de gördüyümüz gibi sıfat fiiller isimlere aid olarak işlenmiş ve kalite bildirmektedir. "Kitab-ı Dede Korkut"un söz varlığına baktığımızda hatta birleşik sıfat fiilerle ifade edilen keyfiyet anlamlı örneklere de rastlamak mümkündür. Örneğin:

Karangu akşam olanda güni doğan,

Kar ile yağmur yağanda er gibi duran,

Karakuc atları gördüginde bozlaşdıran,

Ağca koyun gördüginde kuyruk çırpıb kamçılayan,

Arkasını urub berk ağılın ardın söken,

Krma-bükec semüzin alub tutan,

Kanlu kuyruq yüzüp çap-çap yudan,

Avazı kaba köpeklere ğavğa salan,

Çakmakluca çobanları dünle yügürden,

Ordumun haberin bilürmisin, degil bana!

Veya

İtümle bir yalakta yundım içen azğun kafir,

Altındağı alaca atın ne ögersin,

Ala başlu keçimce gelmez bana!

Veya

Berü gelgil, ak südin emdigim kadunım ana!

Keyfiyet anlamını ifade eden kelime grupları da destanın dilinde çokluk oluşturur.

Örneğin:

Kara donlu, azğun dinli kafirlere

Bir oğul aldırdınsa degil bana!

Ağ birçekli, izzetli canım ana!

Örneklerdeki *kara donlu, azğun dinli, ağ birçekli, izzetli* kelime grupları keyfiyet anlamını bildirmek için kullanılmışdır.

Çalışmamızda destanın dilinde çağdaş dönemle sesleşen ifadelere daha önemli yer verilmiş, çeşitli Türk lehçelerinde kalite bildiren sözlerin özellikleri ayrıntılı incelenmiştir. Böylece, yaptığımız incelemeler sonucunda belli oluyor ki, abidenin dilinde mevcut olan keyfiyet içerikli kelimelerin, ifadelerin esas ağırlık merkezini sıfatlar oluşturmaktadır. Fakat sıfatla birlikte isimlerin, sayı sıfatlarının, sıfat fiillerin, deyimlerin de aynı anlamı, yani keyfiyeti yansıttığını görebiliyoruz.

KAYNAKÇA

1. Demirçizade, Ebdülezel. (1999). “Kitab-ı Dede Korkut” Destanlarının Dili. Bakü: İlim.
2. Kıpçak, Memmedeli. (2012). “Dede Korkut Kitabı”nın Dilinde Alamet ve Keyfiyet Bildiren Sözler. Bakü: MBM yayınları.
3. Kıpçak, Memmedeli. (2000). Kemiyet Anlayışının Dilde İfadesi. Tarihî-tipoloji Tetkikat. Bakü: İlim.
4. “Kitab-ı Dede Korkut”. Asıl ve sadeleştirilmiş Metinler. (2004). Bakü: Önder.
5. Zeynalov, Ferhat. (1974). Türk Dillerinin Mukayeseli Grameri. Bakü: ADÜ yayınları.

Islamic Motifs in James Clarence Mangan's Poems (1838-1844)

MA. Student, Mehmet AKGÜL[183]
Prof. Dr., Arda ARIKAN[184]

Abstract

Although James Clarence Mangan (1803-1849) had never left his homeland, he depicted a vivid picture of Anatolia and the contemporary Middle East with the region's ethnic groups, poets, and geographical and historical realities which he could access only through the published materials available to him. Despite the fact that Mangan's work included various details on the beliefs, historical, and cultural practices of the native people living in the Middle East, not enough attention has been given to his work in Turkish academia apart from a few descriptive studies that focused on the content of his work. However, a close reading of Mangan's works will show that he made various linguistic, cultural, and religious references to the Middle East. Mangan's poetry includes various references to the Middle East which shows his attempts to get out of the epistemological impasse he went through in the western context. In this paper, a descriptive analysis of the content of Mangan's poems written between the years of 1838-1844 is provided to exemplify the Islamic sources he employed in his poetry.

Introduction

The earliest biographer of Mangan, O'Donoghue states that Mangan had a mournful life in Ireland where he had never left (1897: 16). Mangan's life was quite tough since he had a lonely and gloomy spirit in his hometown penning prose, poetry, and translations. O'Donoghue argues that Mangan was a desolate and remarkably genius literary figure producing poems exceeding beyond the borders of Ireland (1897: 16). Arıkan and Birlik express that Mangan translated and rewrote the works of various Middle Eastern poets' that had already been translated by Germans (2017: 8). In his poetry, he delineated a vivid picture of the Middle East with its geography, culture, and history. An analysis of his poems reveals that there are many references to the Middle East even though he had never set foot here. While depicting the Middle East, Mangan created powerful allusions to Islam. Despite this rich content, his poetry remains understudied.

Mangan's translations as well as his appropriation of various Middle Eastern and Asian poems are indeed contextualized as though they were native to Ireland. Lennon argues that "For Mangan, Asia, and the Middle East suggested antiquity, but its literature could also be native and familiar – 'not all are exotics'" (2014: 66). His works, on the other hand,

[183] Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, English Language and Literature, MA Program & Lecturerer, Antalya Bilim University
[184] Akdeniz University, Faculty of Letters, Department of English Language and Literature

"reanimated concepts of antiquity to address Ireland's anomalous modernization and Anglicization in the nineteenth century" (Sturgeon, 2014: 10). Hence, Mangan's appropriations of Islamic and/or Middle Easters themes, motifs, and personae should be understood within the framework of such personal reaction of the poet to his Catholic Ireland that was becoming more and more modernized, and thus Anglicanized.

The City of Truth (1838) by Mohammed, Niazi VI, represents Mangan's vision of the city "Ranking higher far than Paradise." The place Mangan calls "the City of Truth" differs from the Christian concept of Paradise, although both heaven and paradise are mentioned in the Torah and New Testament as two separate entities. However, in the rest of the poem, the reader comes to see that Mangan's "paradise" is full of Islamic references and allusions. "Selsibil", for example, is mentioned in the Koran as follows "And they will be given to drink there of a Cup mixed with Zanjabil, A fountain there called Salsabil" (76: 17-18, The Holy Kuran). It is inferred that Selsebil is and everlasting and fluid fountain in which rare people attain the merit to drink Zanjabil from it (Cebeci, 2009). The ones who drink Zanjabil from this fountain (Selsebil) is more privileged than the ones drinking wine because Selsibil is placed in a palace-hall, though the latter ones are in a bower. Thus, Mangan's description of this place is the idyllic place where Allah resides. Another important aspect is that Mangan writes Allah in capital letters. Lastly, by writing "whom ALLAH," Mangan might be echoing the sound of "Hu Allah!", the Sufi exclamation of chanting God's name:

The City of Truth (1838)
This fair City is unseen: it lies
Isolated from our earthly ball;
Ranking higher far than Paradise
'Tis the CITY OF THE TRUTH alone,
And of Truth's inestimable All.
They whom ALLAH from the First hath known,
Known and chosen, here are gathered all.
Some drink precious wine, some Selsibil.
Some in bower, some in palace-hall (17-26)

It is mentioned in "the City of Truth" that Mangan might be echoing the sound of "Hu Allah!", and in the following poem named "Passage" translated by Mangan from Hudayi II, it is deduced that Mangan echoes "YA HU" with a sigh. Arıkan and Birlik state that "YA HU! refers to vanity/futility of the earthly life in this context (2017: 18). Hence, it can be inferred that this place is where the earthly life is vanished. Humans should not be devoting themselves to these earthly desires and should not forget ALLAH who is up. In "Passage", "Remember Him whom Heaven and Earth adore!", just like mentioned in the Koran "O ye who have believe! Remember Allah with much remembrance" suggests the point that Allah should be remembered and worshipped through praying and good deeds in this earth (33:41, The Holy Kuran).

In "Passage", the poetic persona is considered to be Hudayii who "alone by birth/Is guided by the Guardian Four alway". Historical studies shows that Hudayi II (Hudâyî Kadîm Mustafa), worked as a muezzin in the Haseki Hurrem Sultan Mosque during the

reign of Suleiman the Magnificent (Yekbaş, 2013). In the poem, Hudayii associates himself with the voice of all who believe the futility of the earth. The poem also acknowledges that "The Guardian Four" refers to the four khalifs next in succession to Mohammed, namely Abubekhr, Omar, Osman, and Ali (Martin, 1996: 364):

Passage (1838) [Hudayı II]

Remember Him whom Heaven and Earth adore!
YA HU!
…
O, trust HUDAYII he alone from birth
YA HU!
Is guided by the Guardian Four alway,
YA HU!
He is alone the Friend of GOD on Earth
YA HU! (33-34, 49-54)

The Western concept of "Reasoning" is attacked by Mangan in a series of his poems. In "Relic", Mangan breaks away from the reasoning associated with the 19th century Western philosophy. From an ontological perspective, Mangan's position against such reasoning is closely associated with Islam. In the poem, it is noted that "the Reason of Man" is indeed a senseless dream as Mangan writes "What a senseless dream of the Reason of Man." Such break away shows that Mangan's vision of reality contrasts with that of the Western thinkers of his time. In this re-conceptualization, "the Reason of Man" is incapable of understanding the order, harmony, and consistency of the "Great Caravan" that belongs to "Allah's inscrutable Will and Existence":

Relic [Of Yusuf Scheiki] (1838)

What a senseless dream of the Reason of Man,
To think it can rifle the Great Caravan
Of ALLAH's inscrutable Will and Existence,
When the tinkling tones of the Caravan-bell,
As the Caravan moves through the misty Dell
Of the World, are themselves half-lost in the Distance!

Similarly, the poem titled "On the Occasion of the Truce between Russia and Turkey" reveals Mangan's reaction to the western philosophy. The nineteenth line, "VOLTAIRE, that crookedest of reasoners" demonstrates how Mangan was dissatisfied with the reasoning associated with Voltaire who is known to be the leading figure of the Western Enlightenment.

Allah's greatness is a prevailing subject in some of Mangan' poems. In "Night is Nearing", "Allah Akbar", is the starting exclamation in each stanza. Likewise, in one of Mangan's original poems named "the Wail and the Warning of the Three Khalenders", Mangan writes echoes the uniqueness of Allah by writing 'La' lahá il-Allah!' (There is no God but Allah). As much as Mangan uses the Koran and some Islamic entities in his poetry, some Biblical allusions are also visible in his poetry. In "Night is Nearing", Mangan uses a

biblical allusion to highlight the futility of the effort of understanding life by writing. “For you know very well that the day of the Lord will come like a thief in the night” (I Thessalonians 5:2-3, Biblehub). Interestingly, Mangan’s Biblical allusion is given under the exclamation “Allah Akbar!”, showing that the Islamic emblem is juxtaposed with the Christian one:

Night is Nearing (1840) [Baba Khodjee]
Allah Akbar!
All things vanish after brief careering;
Down one gulf Life’s myriad barks are steering;
Headlong mortal! hast thou ears for hearing?
Pause! Be wise! The night, thy Night, is nearing!
Night is nearing!
Allah Akbar! (1-6)

His poem “Invocation” starts with “IN THE NAME OF GOD MOST MERCIFUL, AND FROM WHOM ALONE ALL POWER BEGINS”. Here, Mangan partly translates the beginning of the Islamic quotation “Bismillahirrahmanirrahim”. Hence, Allah is presented as the creator of all existences and appears as an omniscient figure. It is also important to note that Mangan writes this part in capital letters to highlight its significance. Similarly, in “To Mailuka” Mangan cites Allah as the creator of all existences who creates day (light) and night (darkness). From a theological perspective, it can be deduced that unlike the Koran which does not explicate day and night in hierarchical terms, the Bible prioritizes the day: “For you are all children of light, children of the day. We are not of the night or of the darkness” (I Thessalonians 5:5, Biblehub). On the other hand, the Koran which claims that “That is because Allah merges night into day, and He merges day into night, and verily it is Allah Who hears and sees (all things)” displays that there is no hierarchy between the day and the night as Allah is the creator of both of them (22:61, The Holy Kuran). This finding can be supported by using other pieces written by Mangan such as his poem titled “Life and Its Illusions”, in which he writes “Day dies – Night lives”:

To Mailuka (1838) [Lamii]
SEE THAT GOD SHOULD BE ADORED
FOR DARKNESS AS THE LIGHT;
Allah akbar! GOD THE LORD
MADE NOT ONLY DAY BUT NIGHT. (5-8)

In “Heaven First of all within Ourselves, Mangan focuses on the processes of life from childhood to old age. Through the binary opposition of body and spirit, the former one is associated with the past and the latter with heaven. However, in the nineteenth line “So the heart that in grief looks to ALLAH above, still reflects the same heaven from its depth as before!” the spirit, associated with heaven, becomes privileged as it turns to Allah and prays.

One of the cultural elements that Mangan mentions is Nowruz which is a Persian festival dating back Zoroastrianism and Parsiism (Nōrūz, 2013). The Nowruz festival is in

spring during which new roses flourish. In the time of Nowruz, the Earth becomes similar to Eden knowns as heaven. More importantly, Mangan associates Nowruz with Islam as there is a blessing to Allah for granting these days to humans. As a literary device Mangan uses pun by writing *Nourooz'iz* as it may sound like new roses:

The Days of Nourooz'iz (1840) [Aboul Kazım]
Chor. – Raise the glad chorus in praise of Nourooz'iz !
ALLAH be bless'd for the Days of Nourooz'iz !
Now is Earth Eden, for Nature diffuses
Love, as their soul, through the Days of Nourooz'iz! (5-8)

In "Passage", the sacred day, Friday is mentioned "let thy day of wooing and wedding both be Friday" which highlights the significance of Friday. In the Koran (62:9, The Holy Kuran) "O ye who believe! When the call is proclaimed to prayer on Friday (the Day of Assembly), hasten earnestly to the Remembrance of Allah, and leave off business (and traffic): That is best for you if ye but knew!" clearly points out the importance of Friday prayer in Islam. It is also critical to express that Friday prayer is cited in a way that believers increase their profit through praying. In addition to this, "turban" is seen as a cultural element of the Middle East geography in Mangan's poems called "The Thug's Ditty and Stammering or Tipsy Ghazzel by Foozooli" as follows: "All round my turban! 'tis Necromancy that gets the blind side of the soul!".

In his poetry, Mangan sheds light on a historical incident which deeply affected the Islamic world; Al-Mohara. In the poem, Mangan associates himself with Islamic people by adding onto their cry in this sorrowful event:

The Howling Song of Al-Mohara (1840) [Arabian]
My Heart is as a House of Groans
From dusky eve to dawning grey;
…
O! the Bloodguilty ever sees
But sights that make him rue,
As I do now, and cry therefore,
All night long, on my knees
Evermore,
Allah, Allah hu! (1-2, 85-90)

Many Islamic characters appear in Mangan's poems. Firstly, Moostanzar-Billah was the thirty-sixth khalif of Abbasid Caliphate. In the time Baibars, Moostanzar-Billah was given a kiosk to spend his remaining life (Yiğit, 2006). In his ruined kiosk, mansion, there sounds a lullful, soothing music. The muezzin is righteous Moostanzar and he "chaunted the *Allah-el illah"* referring to the Azan. The kiosk has the Godly atmosphere. In the phrase "I mused alone in that ruined kiosk", Mangan associates his mournful life with the ruined kiosk here:

The Kiosk of MOOSTANZAR-BILLAH (1840) [Arabian]
A Song to the rose, the Summer's daughter!
"The lullful music of TEEGREEZ' flow

Was blended with echoes from many a mosque,
As the Mooezeen chaunted the *Allah-eh-illah*
...
For I stood in the ruined Kiosk
Of the Khalif MOOSTANZAR-BILLAH (4-7, 11-12)

Sufism is a prevalent theme in Mangan's poetry. It can be broadly defined as the inner and mystic dimension of Islam that differs from the traditional Islam (see What is Sufism in Schimmel, 1975) (pp. 3-22). Mangan mentions another significant holy figure Imam Ebusuud in "on the Imam Ebusund", who was the mufti (Sheikh ul-Islam) of the Ottoman Empire in the time of Suleiman the Magnificent. Historical records indicate that he issued a fetwa on banning drinking coffee in coffeehouses (Düzenli, 2007: 394). This fetwa was considered to be a prominent protest on Sufism as coffee has been closely knitted with Sufism. And, "Omur, Olum, Allah, Aalem" may be given as the basic faiths of Sufism. He asks Ebusuud "Quære - does he comprehend it?" Quære means query or question in Latin.[185]. Mangan questions the mufti about his fetwa. Furthermore, in one of Mangan's original poems "To a Groaner", there is a hadith: "Küntü kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en-u'rife" which conveys the meaning that "I was a hidden treasure and wanted to be known". (Küntü kenzen-Gizli Hazine, 2018). It holds the belief that Allah created this world to be known and worshipped by humans. In the Koran "I have only created Jinns and men, that they may serve Me." explains the reason of the creation of this world (51:56, The Holy Kuran). Likewise, "The Soffees' Ditty" reveals the notion of Sufism in a more concrete way. In the poem, there are virtues that Sufis obtain in this world to attain Allah's mercy in afterworld. Mangan associates himself with Sufis as "*we* sing" the ditty, tune. Mangan might echo Bismillah by writing it in the chorus. Thus, in these poems of his, Mangan highlights that Sufism is the certain way of understanding the universe, that is, through revelation as advocated by Ghazali. This belief presents a direct contrast with the idea of creation of the universe that was popular in Mangan's time:

The Soffees' Ditty (1844)
Docility, Poverty, Courage, and Meekness,
Wisdom, and Silence, and Patience, and Prayer without ceasing.
Such are the tone and the tune of the ditty that *we* sing.
…
Bismillah! There is no strength or wisdom
But in GOD, the High, the Great! Thou, O,
Soffee, art but a creature of clay; therefore,
Indulge not in pride. (4-6, Chorus)

[185] https://www.merriam-webster.com/dictionary/quaere

Conclusion

Mangan's descriptions of the Middle East geography, culture and practices apparently illustrate that he does not conceive the Middle East as a merely exotic place. O'Donoghue reports that Mangan used original Oriental poems to translate into English, therefore, his translation is considered to be genius rewritings (1897: 89). It is also quoted that Mangan consulted the Koran and read it with delight (1897: 89). According to O'Donoghue, Mangan's use of Islamic images shows a break away from Western traditions that are based on reasoning (1897: 90). Moreover, in Mangan's poetry, it is plainly understandable that his use of Islamic allusions is purely original, respectful, and harmonious with Islamic traditions. Lastly, Mangan's perception of Islam as he reflected in his poetry is based on the neo-platonic conception of the universe as has affected English Romantics especially Coleridge (see Birlik, 2011 for more information, pp. 106-112). All in all, the bulk of Islamic references made by Mangan in his poetry is remarkable when the poet's historical and geographical affiliation with the Catholic Ireland is considered.

References

Arıkan, A. & Birlik N. (2017) James Clarence Mangan'ın Seçilmiş Şiirlerinde Orta Doğu Coğrafyasına Ait İmgeler. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 14*(3), 7-23.

Biblehub. English standard version. Retrieved from https://biblehub.com/esv/1_thessalonians/5.htm

Birlik, N. (2011). *Samuel Taylor Coleridge'in Söyleşi ve Yüksek İmgelem Şiirleri.* Ankara: Ürün Press.

Cebeci, L. (2009). Selsebîl. Retrieved from: https://islamansiklopedisi.org.tr/selsebil--cennet.

Düzenli, P. (2007). *Osmanlı Hukukçusu Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi ve Fetvâları* (Doctoral Dissertation, Selçuk University, Konya, Turkey). Retrieved from: http://docs.neu.edu.tr/library/nadir_eserler_el_yazmalari/TEZLER_YOK_GOV_TR/211036%20ebussud%20fetvalar%C 4%B1.pdf.

Küntü Kenzen-Gizli Hazine. (2018). Retrieved from https://islamvetasavvuf13.wordpress.com/2018/08/26/kuntu-kenzen-gizli-hazine/.

Lennon, J. (2014) 'Antiquity and Futurity in the Writings of James Clarence Mangan. *Essays on James Clarence Mangan: The man in the cloak.* Ed. S. Sturgeon. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Martin, A. (Ed). *The Collected Works of James Clarence Mangan.* Irish Academic Press, 1996.

Nōrūz. (2013). Retrieved from: https://www.britannica.com/topic/Noruz.

Quaere. (n.d.). In *Merriam-Webster's dictionary.* Retrieved from: https://www.merriam-webster.com/dictionary/quaere.

O'Donoghue, J. C. (1897). *The life and writings of James Clarence Mangan.* Edinburgh: Patrick Geddes & Colleagues.

Schimmel, A. (1975). *Mystical Dimensions of Islam*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press. Retrieved from: http://www.fatuma.net/text/schimmel.pdf.

Sturgeon, S. (2014). *Essays on James Clarence Mangan: The Man in the Cloak.* New York: Palgrave Macmillan.

The Holy Kuran. The Man. Retrieved from http://www.theholyquran.org/?x=s_main&y=s_middle&kid=14&sid=76

Yekbaş, H. (2013). HÜDÂYÎ-İ KADÎM, Mustafa. Retrieved from: http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=145.

Middle Eastern Women in James Clarence Mangan's Poetry

MA. Student, Hünkar BALYEMEZ[186]
Prof. Dr. Arda ARIKAN[187]

Abstract

Mangan's poetry includes various women from the Middle East, each portrayed by an admirer who respectfully writes about these women. Unlike his contemporaries who tended to portray women of their times in terms of physical qualities, Mangan's Middle Eastern are depicted as pure and beautiful beings. In this paper, Mangan's Middle Eastern women are studied by analyzing his poems written in the years of 1838-1844. It is suggested that Mangan's Middle Eastern women appear as sources of beauty, admiration and respect unlike those women depicted by other poets of the West who perceived women as sources of carnal pleasure and at times as sources of danger. It is concluded that Mangan's Middle Eastern women are depicted in non-hierarchical terms which point at the originality of the poet. James Clarence Mangan differs from his contemporaries in the way he depicts the Oriental women in his poetry. His Oriental women are neither femme fatale nor supernatural beings as in the works of the other Oriental Renaissance poets. He tries to give a realistic depiction of them or he tries to depict them by following some Eastern literary traditions. Rather than establishing a hierarchy between himself and these women, he usually looks up to them with respect or they appear as objects of desire and are usually put on a pedestal. This paper aims to look at the depiction of Oriental women in his poems written between 1838 and 1844 and to underline how he departs from the cliché Western perceptions about the Oriental women.

Keywords: James Clarence Mangan, Middle East, Middle Eastern Women, West

Özet

Mangan, şiirlerinde bulunan çeşitli Ortadoğu kadınlarını hayranlıkla tasvir etmiş ve onlar hakkında saygılı bir üslupla şiirlerini kaleme almıştır. Kendi zamanlarının kadınlarını fiziksel özellikleri yoluyla tasvir etmeye meyilli olan çağdaşlarının aksine, Mangan'ın Ortadoğulu kadınları saf ve güzel varlıklar olarak betimlenmiştir. Bu çalışma Mangan'ın şiirlerindeki Ortadoğulu kadın anlatısı belirlenen yıllar arasındaki şiirleri analiz edilerek yapılmıştır. Mangan'ın şiirlerindeki Ortadoğulu kadınlar, bu kadınları cinsel hazzın ve zaman zaman tehlikenin kaynağı olarak algılayan ve betimleyen Batılı çağdaşlarının aksine; güzelliğin, hayranlığın ve saygının kaynağı olarak görülür. Mangan'ın Ortadoğu kadınlarının hiyerarşik olmayan bir şekilde betimlenmesinin şairin özgünlüğüne işaret ettiği sonucuna varılmıştır. Mangan, şiirlerinde Doğulu kadını betimleyiş şekliyle çağdaşlarından ayrılır. Onun şiirlerinde Doğulu kadınlar, diğer Doğu Aydınlanmacısı şairlerin şiirlerinde olduğu gibi baştan çıkarıcı, tehlikeye sebep olan ya da doğaüstü varlıklar değillerdir. Şair, Doğulu

[186] Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, English Language and Literature, MA Program & Instructor
[187] Akdeniz University, Faculty of Letters, Department of English Language and Literature

kadınların gerçekçi bir betimlenişini vermeye çalışmıştır ya da onları Doğu Edebiyatı geleneklerine uygun şekilde betimlemeye çalışmıştır. Bu kadınlarla kendisi arasında bir hiyerarşi kurmak yerine, şair bu kadınlara saygıyla yaklaşmış ya da bu kadınlar arzunun kaynağı gibi görünmüş ve baş tacı edilmişlerdir. Bu çalışma, Mangan'ın 1838-1844 yılları arasında yazdığı şiirlerinde Doğulu kadınları betimleyişine ve Mangan'ın Batı'nın Doğulu kadınları algılayış klişesinden nasıl ayrıldığına vurgu yapmak amacını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: James Clarence Mangan, Orta Doğu, Orta Doğulu Kadınlar, Batı

1. Introduction

During the Romantic Period of English Literature, women were often portrayed as sources of danger as well as of carnal pleasure. James Clarence Mangan (1803-1849) was an Irish poet considered as the "National Poet" of Ireland by James Joyce (Elmann, 1991: 66) as an interesting figure who had never left Ireland during his life (O'Donoghue, 1897: 16).

O'Donoghue (1897) states that Mangan looked upon the fair sex as essentially cruel and malicious by citing one of his poems “Man at most is made of clay—/ Woman seems a block of granite!” Despite this note, in Mangan's poems, his perception of Middle Eastern (ME) women differs from his depictions of the western ones. In this paper, it is argued that Mangan's ME women are depicted in a praising and elevated way as he describes these women by comparing them to the rose, cedar, or peri.

In Mangan's poems, ME Women are associated with mystery and uniqueness. Furthermore, they are seen as sources of admiration. His ME women are non-erotic, free, and omnipotent beings who serve as ideal rulers, padishahs, and sultans. Hence, this paper aims to take a closer look at Mangan’s depictions of ME women by focusing on his poems written between 1838 and 1844.

2. How ME Women were represented in Mangan's Poems?

In Mangan's poems, one of the most common features attributed to women is being and remaining mysterious. In one of his poems, “To Mihri” (Martin, 1996: 7), Mangan exclaims:

> My starlight, my moonlight, my midnight, my noonlight
>
> Unveil not, unveil not, or millions must pine. (Martin, 1996: 7)

In this poem, Mangan begs Mihri so that she remains mysterious by continuing her veiling. If she unveils, Mangan further exclaims, millions of people will suffer. In the following lines, it is said that if she shows your beauty, her hair will be seen darker than night and her body will shine so bright that it will be seen brighter than the sun. In "To Amine, On Seeing Her About To Veil Her Mirror" Mangan writes "Veil not thy mirror sweet Amine" (Martin, 1996: 174). Unlike many of his contemporaries who consider women as a source of carnal pleasure, Mangan’s approach to ME women is exclusively respectful and in full admiration.

In "A Nondescript" Lulu is also described as a peri, a non-erotic and supernatural being. Similar to various Ottoman poets, the words rose, cedar and peri-spirit are used by Mangan to portray Lulu's appearance:

To give my LULU’s form its merit;

For when she sits, she seems a rose

And when she stands, a queenly cedar,

And when she moves, a Peri-spirit! (Martin, 1996: 11)

In "A Trophy Taken From Love" (Martin, 1996: 67) the reader is exposed to Gülnare's powerful control over Mangan’s existence. Gülnare’s existence is prioritized as she has a higher status than Mangan. In this elevated tone, although her physical features or emotions are not mentioned, the reader experiences the impact of Gülnare's powerful love on Mangan. In "To Amine" (Martin, 1996: 70) Amine is portrayed in non-erotic terms as for Mangan, Amine's eyes are the main reason for his admiration of Amine. In "To Amine, On Seeing Her About To Veil Her Mirror" (Martin, 1996: 174) Mangan confesses that Amine’s beauty creates jealousy and despair. In these depictions, Mangan continues to treat these ME women by departing from the overused, worn-out Orientalist descriptions.

Being an omnipotent figure such as a sultan or a padishah are some features attributed to ME women by Mangan. In "A Trophy Taken From Love" (Martin, 1996: 67), Mangan’s painful experience against Gülnare's sugar-like love is expressed. It is articulated that Gülnare can control the poet even with her one single hair. It can be inferred that the title "creator" is given to Gülnare by Mangan. This image of the powerful woman is also expressed in "To Rayab Ana Sherehemiz, The Female Traveller" (Martin, 1996: 69) in which Rayab Ana can change the situation of the world by her single decision. Similarly, this omnipotent ME woman reappears in "To Zelica" as follows:

Come, Zelica, and be my bosom’s one tenant

Its Padishah and Sovereign of Sovereigns:

Peace cannot bless that country or that continent

In which no Sultan or Sultana governs. (Martin, 1996: 72)

Although having a female padishah has never been a historical reality in the Middle East, this title is given to Zelica by Mangan who cannot find peace without her rule.

3. Conclusion

It can be inferred that unlike his contemporaries, Mangan's treatment of women and especially ME women does not stem from a strong sexual desire or erotic hunger. In contrast, similar to the findings of Arıkan and Birlik (2018), the poems analyzed in the study depict women's unique existence as a proof of God's greatness with their unique physical features and their status as padishahs and sovereigns.

References

Arikan, A., & Birlik N. (2017). James Clarence Mangan'ın Seçilmiş Şiirlerinde Ortadoğu

Coğrafyasına Ait İmgeler. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 14*(3), 7-23.

Arikan, A., & Birlik, N. (2018). Middle Eastern Women in James Clarence Mangan's Poetry. The 4th International Language, Culture and Literature Symposium, Antalya.

Eco, U., & Weaver, W. (2016). *The Name of The Rose*. London: Vintage.

Shakespeare, W. & Bevington, D. M. (2018). *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*. Peterborough, Ontario: Broadview Press.

Elmann, M. (1991) *Four Dubliners: Wilde, Yeats, Joyce and Beckett*. London and Cardinal: Sphere.

Homer, Butler, S., Dirda, M., & Homer. (2008). *The Illiad & The Odyssey*. New York: Barnes & Noble Books.

Martin, E. (1996). (Ed). *The Collected Works of James Clarence Mangan*. Dublin: Irish Academic Press.

O'Donoghue, J. D. (1897). *The Life and Writings of James Clarence Mangan*. Edinburgh: Patrick Geddes & Colleagues.

Animals in James Clarence Mangan's Poetry (1838-1844)

MA. Student Aslı Yasmin UZSÜREN,[188]

Prof. Dr., Arda ARIKAN[189]

Abstract

James Clarence Mangan (1803-1849) was one of those poets who used animal imagery in his poems in an authentic manner. Since he is frequently cited as a Romantic poet, it is possible to see nature and animal representation in his poems although his treatment of animals requires special attention for he diverts from his contemporaries in his use of animals with their rather Eastern connotations. Hence, the aim of this study is to examine James Clarence Mangan's poems written between the years of 1838 and 1844 to see how animals are represented in his poems. James Clarence Mangan's poems differ from the works of his contemporaries for many reasons mainly because his poetry treats external reality in a unique way. His treatment of animals is a case in point. In his poems, the ways he employs images or metaphors (or extended metaphors) about animals are characterized by his interest in the non-West as his animals appear with their eastern connotations as in the example of the nightingale. This paper will explore the ways Mangan departs from his contemporaries in his treatment of animals referring to specific poems.

Keywords: James Clarence Mangan, Animals, Animal Studies, Animal Imagery

Introduction

From the beginning of history, animals have always been mankind's companions. Humans and animals have always coexisted in the same environment, sharing similar concerns such as nourishment, warmth, and safety. It is no coincidence that after thousands of years of harmony, animals and humans still share parts of their lives in each other's. From the perspective of humanities, animals and their relationship with humans have a whole field of their own. First began to take hold in the 1970s, animal studies is a growing interdisciplinary field that incorporates knowledge originating from literature, sociology, religion, and philosophy among many others. This study aims to build a parallel between animal studies and the great Irish poet James Clarence Mangan's poetry. In order to conduct this study, James Clarence Mangan's selected poems between the years of 1838 and 1844 that have been analyzed by close reading have been taken into consideration. The relationship between Mangan and animals has been thoroughly viewed to conduct an in-depth analysis. Animal Studies as a literary theory has been used as a baseline to analyze the poems. To integrate Animal Studies into this study, animals have been analyzed as images, and their symbolic, or metaphorical meanings have been taken into consideration. The method of the study is that the animals that were mentioned in at least five of Mangan's poems have been analyzed to come up with a viable argument. Firstly, the selected poems of

[188] Isparta Süleyman Demirel University, Department of Western Languages and Literatures
[189] Akdeniz University, Faculty of Letters, Department of English Language and Literature

Mangan between the years of 1838 and 1844 are analyzed by close reading. While conducting this study Mangan's poems that have animal connotations have been taken into consideration, and among the 363 poems of Mangan's between the years of 1838 and 1844 the number of poems that mention at least one animal is 72 and the total number of animals that have been mentioned in these poems is 63. In order to keep the scope of this study to-the-point, the animals that are mentioned in more than five of Mangan's poems (snakes, serpents and reptiles; nightingales/bulbul; horses/steeds; lions) are analyzed to understand the meanings attributed to these animals. Animals mentioned in his poetry include: alligator, panther, goose, owl, jaguar, eagle, shellfish, swarm, butterfly, fox, lamb, beetle, hound, parrot, whale, mice, puppy, hen, ape, lizard, hawk, crock, pig, swine, mule, dragon, bee, fowl, wolf, monkey, raven, turkey, dog, sheep, ass, swan, seal, mole, deer, reptile, gander, mouse, nightingale, bird, serpent, snake, roe, leopard, cat, horse, fish, worm, bulbul, cow, swarm, dove, steed, cub, camel, crow and lion. In addition to this, some of his poems carry animal names as for their titles: "Make the Lion the Painter", "The Bold Dragoon", "The Eagle and the Dove", "The Fox-Chorus", "The Cat and the Looking-Glass", "The Lion's Ride".

Findings

Table 1.

Animals that have been mentioned in at least five of Mangan's poems.

Animals	**Number of poems that mention these animals**
Snakes, Serpents, Reptiles	12
Nightingales/Bulbul	10
Horses and Steeds	10
Lions	5

The animals mentioned in Mangan's are shown in Table 1.

Table 2.

Symbolic meanings of mentioned animals.

Animals	**Symbolic Meanings**
Snakes, Serpents, Reptiles	Evil
Nightingales/Bulbul	Virtue, goodness, beauty
Horses and Steeds	Travel, movement, military, might
Lions	Power, strength, majesty, fear

As for their symbolic meanings: snakes, serpents, and reptiles are highly associated with evil while nightingales/bulbul are associated with virtue, goodness and beauty and horses are associated with travel, movement, military, and might. Finally, lions are associated with power, strength, majesty, and fear.

As for the first category; snakes, serpents and reptiles' evil connotation can be seen in the poems such as "The City of the Truth", "An Incongruity", "The Hundred-Leafed Rose", and "Most Melancholic":

> O, stand up! The serpent and his mates,
>
> But not Man, were born to creep and crawl;
>
> Reptile enters not the Holy Gates. (The City of Truth, 93-95)

In "The City of Truth", serpent and reptile are associated with evil in a Biblical sense for they cannot enter the Holy Gates. Similarly, in "An Incongruity", Mangan speaks of verses from the Koran that associate snakes with evil again:

> The Koran warns thee snakes are not allowed
>
> To loll or lie
>
> On Eden's beds of violets and roses! (An Incongruity, 4-6)

In Judeo-Christian religious traditions, the snake earned its stereotypical image due to its depiction in the Book of Genesis where the serpent deceives Adam and Eve into the first sin. As implied in the text the snake was actually Satan in disguise. Because of their seductive image snakes are often portrayed to be sly hypnotists.

For the next category; nightingales and/or bulbul's symbolic meanings can be seen in the poems "The City of Truth", "Bamberg: The Drop-Scene", "The Kiosk of Moonstanzar-Billah" and "The Little Hut". It is an important point that Mangan differs from his contemporaries in the way he treats the East or the Non-West. Arıkan and Birlik (2018) state that "He recognizes the subjectivity and autonomy of the East in his descriptions of the East, and even goes further and glorifies it with positive descriptions and judgments…" (184). Mangan prefers to use the word "bulbul" rather than the nightingale at the cost of presenting linguistic deviation in this poem. It is also seen that they are used with their Eastern connotations to convey attributes like virtue, goodness, and beauty. While it is a bird associating sadness and death, or art coming out of suffering in Western literature, it is affiliated with the opposite qualities in Mangan's poetry. Robles (2016) explains the nightingales' symbolism in Western literature: "In the European lyric tradition, no songbird is more prominent than the nightingale. No doubt this has to do with the fact that the nightingale (Luscinia megarhynchos) is a beautiful singer that sings at night, as well as in the day, but it also has to do with the double symbolism of mourning and melancholia that has attached to it from antiquity." (p. 88). For example, as Mangan's contemporary, the Romantic poet Samuel Taylor Coleridge associates nightingale with melancholy:

> And hark! the Nightingale begins its song,
>
> 'Most musical, most melancholy' Bird!

A melancholy Bird? O idle thought!

In nature there is nothing melancholy. (The Nightingale, 12-15)

Different from his contemporaries, Mangan associates nightingale with positive connotations:

There sweet nightingales, like living flutes

Bind the senses and the soul in thrall. (The City of Truth, 13-14)

As it is seen in the poem, Mangan attributes sweetness to nightingales. And nightingales have the ability to "bind the senses and the soul" with their songs.

And thy nightingales in cages

Warble songs of Paradise. (Bamberg: A Drop-Scene, 5-6)

In "Bamberg: A Drop-Scene", Mangan associates with nightingales in a Biblical sense since they "warble songs of Paradise":

The bulbul's melody broke from the dell

A song to the rose, the Summer's daughter! (The Kiosk of Moonstanzar-Billah, 3-4)

Finally, it is seen that Mangan prefers to use "bulbul" instead of the nightingale. In this way, he attributes an Eastern connotation to the bird. Arıkan and Birlik (2017, p. 12) state that "In Mangan's poems, the Middle Eastern names are often used in their original form, without translating them in accordance with the spelling or pronunciation of the English language… It can be said that the poet used some of these non-English words, which he wrote mainly in accordance with English grammar rules, to contribute to the sound features of the poem and in particular to form a harmony."

Horses and steeds' symbolic meanings can be seen in the poems "An Elegy" and "Lament for Alhama, and Death of the Moor Alfaquee":

O, horses' hoofs would tramble down

The mount whereon the martyr-Saint

Was crucified. (An Elegy, 37-38)

In "An Elegy", an example of 'might' can be seen since the "horses' hoofs would tramble down the mount":

Off-springing from his mule with speed,

He bounded on his Arab steed. (Lament for Alhama, and Death of the Moor Alfaquee 11-12)

Horses are traditionally seen as noble creatures since humans use them for transport. And in this poem, travel and movement can be seen in the provided lines.

For the last category; lions' symbolic meanings can be seen in the poems "The Glove", "The Lion's Ride", "Make the Lion the Painter" and "The Abduction of the Lady Gertrude von Hochburg". As an animal that has been attributed with the kingship of the

wild, the lion often represents power, strength, majesty, and fear in Mangan's poetry. In Mangan's poetry, the lion has always been spoken about with adjectives such as great, hero, and glare. Similarly, the lion of the Bible is described as fierce, roaring, vicious, and strong, and the lion of the Koran is mentioned as something to fear:

And straightway a gate is unclosed,

And sneakingly then, like a hero disposed

To turn dodger, and linger,

A lion steps out. (The Glove, 14-17)

In "The Glove", the lion is described as a majestic hero:

But, ah! Even Ritter-love may fear

To breast the lion in his lair! (The Abduction of the Lady Gertrude von Hochburg, 153-154)

In this poem, the lion is introduced as something to fear.

Apart from their symbolic representations, Mangan uses animals' names for their rhythmic qualities especially for creating rhymes. Using animal names to achieve a special rhythmic tone is most apparent in "The Fox-Chorus":

'Tis a Town's-cadger, stiff a corse,

He sits astride of a horse. (7-8)

We shall see, we shall see, for he knocks;

Rapp! Rapp! Lo, he bringeth a Fox! (19-20)

He leathers away, rub-a-dub,

And he calls the student a cub. (73-74)

Conclusion

Our analysis shows that Mangan's use of animals in his poetry is framed within stylistic rather than image-based concerns. Mangan uses animals to create a certain sound system (rhyme, rhythm, and repetition of certain sounds) for a purpose such as creating an ironic, humorous or childish mood. Similarly, in his most melodious poems, animals are used extensively as can be seen in his poem "The Fox-Chorus". Furthermore, it is understood from the symbolic meanings of animals that attributed to them that Mangan is highly inspired by the Bible and the Koran. In addition, differing from his contemporaries, Mangan attributes some animals with their Eastern connotations as in the example of the nightingale/bulbul. Although some of the animals he uses can be understood in stereotypical terms (that the snake is representative of the evil in the Biblical sense), there is originality in Mangan's use of animal imagery. Such originality can be seen in numerous poems such as in "Make the Lion the Painter" in which the lion is situated in city life rather than in nature:

However, a great Lion sauntered down the Street,

And, glancing at the Picture with an eye. (11-12)

References

Arıkan, A., & Birlik, N. (2017). James Clarence Mangan'n Seçilmiş Şiirlerinde Orta Doğu Coğrafyasna Ait İmgeler. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, *14*(3), 7–23.

Arıkan, A., & Birlik, N. (2018). Batı'nın Osmanlı Coğrafyasına Bakışını Tersine Çeviren İrlandalı Şair: James Clarence Mangan. *Folklor/Edebiyat*, *24*(94), 183–195.

Kalof, L. (2017). *The Oxford Handbook of Animal Studies*. New York: Oxford University Press.

Mangan, J. C. (1996). *The Collected Works of James Clarence Mangan*. (J. Chuto, Ed.). Blackrock, Co. Dublin: Irish Academic Press.

Robles, M. O. (2016). *Literature and Animal studies*. London: Routledge Taylor & Francis Group.

Waldau, P. (2013). *Animal Studies: An Introduction*. Oxford University Press.

Serbest Bölgelerin Bölge Ekonomisine Katkıları: Denizli Denser Aş Örneği

Asst. Prof. Dr. Yusuf KAYA[190]

Özet

Uluslararası ticaret hacimlerinin arttırılmasında, özellikle gelişmekte olan ülkelerin çokça başvurduğu serbest bölge kurumları, bulundukları ülkenin ve bölgenin ekonomik gelişimine doğrudan katkıda bulunmaktadırlar. 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlaşan, ülke sınırları içerisinde kurulmalarına rağmen, bölgede faaliyet gösteren kuruluşlara, vergi ve gümrük kanunlarında ayrıcalık sağlayan serbest bölgeler, ülkemizde de hızla yaygınlaşmış, 2019 yılı itibariyle 18 adede ulaşmıştır. Sayının ilerleyen yıllarda da hızla artması beklenmektedir. Serbest bölgeler bulundukları yerde, ihracat yapacak olan firmaların, uluslararası piyasada rekabetle başa çıkmalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda serbest bölgeler, firmalara sağladığı vergi avantajları dışında, uygun maliyetli enerji, gümrüksüz alanda stok tutma, takas mekanizması, serbest kar ve sermaye transferi gibi birçok farklı alanda fayda sağlamaktadır. Bu çalışmada serbest bölgelerin bulundukları ile ve bölgeye katkılarının yanında, Denizli'de 2002 yılında kurulan Denizli Serbest Bölge Müdürlüğü'nün faaliyetleri ve Denizli ihracatına olan etkileri aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Serbest Bölgeler, Denizli Serbest Bölgesi, Uluslararası Ticaret

Abstract

In order to increase the volume of international trade, especially the free trade zone institutions, which are mostly used by developing countries, directly contribute to the economic development of the country and the region. The free trade zones, which have become widespread since the second half of the 20th century and which have been established within the borders of the country, are privileged in tax and customs laws to the organizations operating in the region, have rapidly expanded in our country and reached 18 in 2019. The number is expected to increase rapidly in the following years. Free trade zones, where they are located, aim to help the export companies to cope with the competition in the international market. In this context, apart from the tax advantages it provides to companies, free trade zones provide benefits in many different fields such as cost-effective energy, stock-keeping in duty-free area, clearing mechanism, free profit and capital transfer. In this study, besides the presence and contribution of free trade zones, the activities of Denizli Free trade zone Directorate established in Denizli in 2002 and its effects on Denizli exports will be explained.

Keywords: Free trade zones, Denizli Free Trade Zone, International Trade

[190] Dr.Öğr.Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Buldan MYO, ykaya@pau.edu.tr

1. SERBEST BÖLGE KAVRAMI VE ÜLKE EKONOMİLERİNE OLAN ETKİLERİ

1.1. Serbest Bölgelerin Tanımı, Amaçları ve Tarihçesi

Serbest bölgeler, ülkelerin gümrük rejimlerinden bağımsız, özel statüye tabi, uluslararası ticaret hacminin yaygınlaşması ve ülkelerin rekabet gücü kazanması için kurulan bölgelerdir.

Erdoğan ve Ener (2005) serbest bölgeleri, ülke sınırları içerinde olmalarına rağmen, dış ticaret, gümrük ve vergi kanunları açısından gümrük sınırı dışında sayılan bölgeler olarak tanımlamıştır. Tümenbatur (2012) ise serbest bölgeleri, yatırım ve üretim arttırılması, yabancı yatırımcı ve teknoloji girişini hızlandıran, ekonominin girdi ihtiyaçlarını karşılayan, ülkedeki hukuki ve idari düzenlemelerin bir kısmından muaf tutulan, geniş teşvik ve avantajlar sunan bölgeler olarak tanımlamıştır.

Eskiden serbest liman olan ve dış ticaret bölgesi olarak da adlandırılan serbest bölgeler, gümrük idaresinin müdahalesi olmadan malların çıkarılabileceği, taşınabileceği, üretilebileceği veya yeniden yapılandırılabileceği ve yeniden ihraç edilebileceği alanlardır. Sadece mallar, bölgenin bulunduğu ülkedeki tüketicilere taşındığında, geçerli gümrük vergilerine tabi tutulurlar. Serbest ticaret bölgeleri, büyük limanlar, uluslararası havaalanları ve ulusal sınırlar çevresinde - ticaret için birçok coğrafi avantaja sahip - bölgeler şeklinde düzenlenmiştir. Örnekler arasında Hong Kong, Singapur, Colón (Panama), Kopenhag, Stockholm, Gdansk (Polonya), Los Angeles ve New York bulunmaktadır. Alternatif Gümrüklü depo ve ilgili sistemler gibi cihazlar bazı büyük limanlarda (örneğin, Londra ve Amsterdam) kullanılmaktadır.

Bir serbest ticaret bölgesinin temel amacı, bir limandan, havaalanından veya sınırlandırmanın, yüksek tarifeler ve karmaşık gümrük düzenlemelerinin neden olduğu ticareti engellemektir. Sistemin avantajları arasında, gümrük muayenelerindeki formalitelerin azalmasıyla gemi ve uçakların daha hızlı geri dönüşü ve aynı zamanda malları serbest bir şekilde imal etme, iyileştirme ve saklama kabiliyeti de bulunmaktadır.

Serbest bölgelerin kuruluş amaçları, ülkeler arası da farklılık gösterebilmektedir. Temel amaç, ülkenin dış ticaret hacmini arttırmak olsa da özellikle gelişmekte olan ülkeler, istihdamın arttırılması, ülkeye döviz girişinin artması, doğrudan yatırımların artmasını da amaçlamaktadırlar. Genel olarak bakıldığında ise serbest bölgelerin kuruluş amaçları aşağıdaki gibi sayılabilir (Tümenbatur, Bakan ve Gökmen, Kutlu);

- Ülkenin dış ticaret hacmini arttırmak
- Ucuz mal temini ile uluslararası ticarette rekabetçi olabilmek
- Teknoloji ve yabancı sermaye girişini hızlandırmak
- Ülkenin istihdamını arttırarak, işsizliği azaltmak
- Kaynakları etkin ve verimli kullanmak
- Transit ticaretin sağlanması
- Ülkeye döviz girişini arttırmak
- Dış finansman olanaklarından yararlanmak

Serbest Bölgelerin tarihçesine bakıldığında, birebir günümüzdeki anlamda olmasa da Antik Yunanlılardan bu yana izleri sürülebilir (Bakan ve Gökmen, 2014:3). Yakın tarihte ise 18.yüzyıldan bu yana serbest bölge uygulamaları yürüten Singapur ve Hong Kong şehirleri

halen dünyada ticarete yön veren şehirlerdir. Amerika Birleşik Devletleri ise ilk olarak 1934 yılında, uluslararası ticareti hızlandırmak amacıyla serbest ticaret bölgesi yasasını çıkarmıştır ve 30 Ocak 1936 'da ilk serbest bölgesi olan New York Serbest Bölgesi kurulmuştur (https://enforcement.trade.gov/ftzpage/history/earlyyears.html). Ülkemizde ise Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde çalışmalara başlanmasına karşın Cumhuriyet dönemine kadar gelişme kaydedilememiştir. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında 22.06.1927 yılında "1132 sayılı Serbest Mıntıka Kanunu" çıkarılmış, 1953 yılında ise "6209 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu" kabul edilmiştir. Ancak her iki yasa sonucunda da istenen başarı gelmemiştir. 1980 yılına kadar, dışa kapalı bir ekonomi modeli uygulanan ülkemizde, 24 Ocak 1980 kararları sonrası, serbest piyasa ekonomisi ve ihracata yönelik dış ticaret politikası izlemeye başlamıştır. 1953 yılında çıkarılan yasanın yetersizliği göz önünde bulundurularak 15.06.1985 tarihinde "3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu" yayımlanmıştır.

1.2. Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomilerine Olan Etkileri

Hızla büyüyen dünya ticaretinden pay almak ve dış ticaret hacmini büyütmek isteyen ülkeler 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, serbest bölge açma ve şehirlerini ticaret şehirleri haline getirmede yarışa girmişlerdir. Özellikle Güneydoğu Asya'da Hong Kong ve Singapur' un başarıları, gelişmekte olan ülkeler için birer model haline gelmelerine sebep olmuştur. Bu kapsamda çalışmanın bu bölümünde serbest bölgelerin ülke ekonomileri için sağladığı olumlu etkilere ve ülke için olası olumsuz etkilerine değinilecektir. Serbest bölgelerin ülkeler için önemli olumlu etkileri aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- Serbest bölgeler, firmalara sağladığı vergi ve gümrük avantajlarıyla, işletmelerin küresel piyasada çok daha rekabetçi hale gelmelerini sağlamış ve bu durum ülkelerin ihracatına doğrudan katkı sağlamıştır.

- Ülke ihracatının artması, ülkenin ödemeler dengesinde var olan açıkları kapatmalarına ya da ticaret fazlası sağlayarak zenginleşmelerine katkıda bulunur.
- Serbest bölgelerin üretimi ve yatırımı teşvik etmesi nedeniyle, ülkelerin istihdam sorunu alacaktır.
- İthalat işlemlerini kolaylaştırması nedeniyle, serbest bölgelerden yapılacak ithalat firmalara esneklik ve zaman kazandırır.
- Ülkeye doğrudan yatırım çeken serbest bölgeler, teknoloji ve sermaye transferi yoluyla ülkelerin kalkınmasına ve refahına katkıda bulunacaktır.
- Kara, deniz ve hava taşımacılığı için uygun yerlerde kurulan serbest bölgeler, uluslararası taşımacılık gelirlerini arttıracaktır.
- Ülkenin vergi ve gümrük kanunlarında sağladığı istisna ve muafiyetlerden ötürü, bürokrasi azalacak ve ülkeye yabancı sermaye girişi kolaylaşacaktır.

Serbest bölgeler ülkeler için olumlu etkileri dışında gerekli önlemler alınmazsa bazı olumsuz etkilere de sebep olabilir. Bunlar;

- Ticari anlamda, ülke geneline göre özerk yapıda olan serbest bölgeler, gerekli önlemler alınmazsa, yasa dışı mal ve döviz kaçakçılığında kullanılabilirler.
- Serbest bölgedeki firmalar, ülke genelinden farklı olarak asgari ücret koşulunu sağlamak zorunda olmadıkları için, düşük maaşlı işçi çalıştırabilirler. Bu durum, çalışanların ağır şartlarda çalışmalarına yol açabilir.

- Serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmaların, yurtiçine yapmış oldukları satışlar, sektörde haksız rekabete yol açabilir.
- Serbest bölgelerin kuruluş yerleri, doğru seçilmez ise hızlı ve çarpık kentleşmeye yol açabilir.
- Önlem alınmazsa hızlı nüfus artışı ve üretim yapan firmalardan kaynaklı çevre kirliliği sorunları yaşanabilir.

1.3. Türkiye'deki Serbest Bölgeler ve Ülke Ekonomisine Olan Etkileri

Yasal düzenlemenin ortaya çıkışı ve ülkede ihracatın desteklenmesiyle beraber 2019 yılı itibariyle toplamda 18 adede ulaşan Serbest bölge kurulmuştur. 1987 yılında kamu kuruluşu olarak kurulan Antalya ve Mersin Serbest Bölgelerinden sonra diğer serbest bölgeler özel sektör aracılığıyla kurulmuşlardır. Ülkemizde bulunan serbest bölgeler aşağıdaki gibidir (https://ticaret.gov.tr/data/5d22e2c113b8760d8c272855/SEB_Bolge_iletisim_web_resimli_39_bw.pdf);

- Mersin Serbest Bölgesi
- Antalya Serbest Bölgesi
- Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi
- Ege Serbest Bölgesi
- Denizli Serbest Bölgesi
- İzmir Serbest Bölgesi
- İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi
- İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi
- İstanbul Trakya Serbest Bölgesi
- Avrupa Serbest Bölgesi
- Kocaeli Serbest Bölgesi
- Tübitak-Mam Teknoloji Serbest Bölgesi
- Bursa Serbest Bölgesi
- Trabzon Serbest Bölgesi
- Rize Serbest Bölgesi
- Samsun Serbest Bölgesi
- Gaziantep Serbest Bölgesi
- Kayseri Serbest Bölgesi

2016 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren Mardin Serbest Bölgesi, yetersiz işlem ve talepten dolayı Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmıştır.

2019 yılı itibariyle faaliyette bulunan 18 serbest bölgenin dış ticaret hacimleri Tablo 1'de gösterilmiştir:

Tablo 1: Serbest Bölge Dış Ticaret Hacimleri (Bin ABD Doları)

BÖLGELER	2014	2015	2016	2017	2018	Son 5 yıldaki % değişim
İstanbul Endüstri ve Ticaret	3.327.829	2.939.480	2.768.535	3.096.670	2.534.746	-23,83
Ege	4.293.268	3.878.767	4.075.581	4.327.519	4.403.877	2,58
İstanbul Atatürk Havalimanı	1.518.438	1.271.014	1.096.455	1.135.613	1.077.543	-29,04
Mersin	3.509.193	3.389.099	2.856.284	2.935.266	2.962.452	-15,58
İstanbul Trakya	1.633.496	1.320.836	1.121.674	1.264.534	1.306.325	-20,03
Bursa	1.934.424	1.746.803	1.835.456	1.766.078	1.918.151	-0,84
Avrupa	2.447.756	2.338.770	1.972.380	2.030.141	2.309.868	-5,63
Antalya	833.450	682.537	661.597	722.791	668.585	-19,78
Kocaeli	700.819	419.707	482.237	586.335	577.214	-17,64
Kayseri	806.459	737.563	752.559	853.353	948.783	17,65
İzmir	319.987	242.664	208.802	351.495	491.637	53,64
Samsun	111.085	120.920	80.897	81.829	141.205	27,11
Adana-Yumurtalık	515.598	570.263	602.455	814.514	1.198.761	132,50
Gaziantep	134.455	86.296	69.575	33.245	39.388	-70,71
TÜBİTAK-MAM Tek.	174.486	76.052	63.774	65.638	69.843	-59,97
Trabzon	46.569	375.695	365.860	285.619	248.822	434,31
Denizli	121.408	61.012	17.821	27.025	31.662	-73,92
Rize	3522	3185	1136	918	202	-94,26
TOPLAM	**22.432.242**	**20.260.663**	**19.033.079**	**20.378.584**	**20.929.063**	**-6,70**

Kaynak : https://ticaret.gov.tr/serbest-bolgeler/serbest-bolgeler-istatistikleri

Tablo 1 incelendiğinde, Türkiye'deki serbest bölgelerin toplam dış ticaret hacimlerinin 2018 yılı itibariyle yaklaşık 21 milyar dolar civarında olduğu görülmektedir. Ticaret Bakanlığı'nın verilerine göre 2018 yılında Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmi 391 milyar dolardır. Buna göre serbest bölgeler ülkenin dış ticaret hacminin yaklaşık % 5'ini gerçekleştirmektedir. Serbest bölgelerin dış ticaret hacmi 5 yılda %6,7 küçülmüştür. Bu dönemde Türkiye'nin dış ticaret hacmi de %2 küçülmüştür. Serbest bölgelerde yaşanan bu küçülme dikkat çekicidir. Tablo 2'de ise Serbest Bölgelerin istihdam sayıları son 2 yıl için karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir;

Tablo 2: Serbest Bölge İstihdam İstatistikleri

BÖLGELER	2017	2018	% Değişim
Ege	19.634	18.707	-4,72
Bursa	10.073	9.937	-1,35
Mersin	8.075	10.376	28,50
Antalya	4.022	4.526	12,53
İstanbul Endüstri ve Ticaret	6.334	6.353	0,30
Kocaeli	1.580	1.445	-8,54
TÜBİTAK-MAM Tek.	1.381	1.469	6,37
Avrupa	4.228	4.228	0,00
Kayseri	4.046	4.596	13,59
İzmir	2.039	3.498	71,55
İstanbul Trakya	2.349	2.397	2,04
İstanbul Atatürk Havalimanı	1.282	1.347	5,07
Adana-Yumurtalık	1.267	1.300	2,60
Samsun	439	354	-19,36
Gaziantep	136	168	23,53
Trabzon	49	54	10,20
Denizli	45	48	6,67
Rize	5	5	0,00
TOPLAM	**66.984**	**70.808**	**5,71**

Kaynak: https://ticaret.gov.tr/serbest-bolgeler/serbest-bolgeler-istatistikleri

Serbest bölgelerde geçen yıla göre istihdam edilen personel sayısı %5,71 oranında artmış ve toplamda 70.808 kişiye ulaşmıştır. Ülkede serbest bölge sayısının artmasına ve daha fazla talep görmesine bağlı olarak ileride daha çok personelin istihdam edileceği tahmin edilmektedir.

3. DENİZLİ SERBEST BÖLGESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Denizli Serbest Bölgesi 3 Mayıs 2000 tarihinde, 24038 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuştur. Tamamen özel sektöre ait olan Denizli Serbest Bölge, Denser Denizli Serbest Bölge Kuruluş Anonim Şirketi tarafından yönetilmektedir. Denizli ili coğrafi konum olarak Ege bölgesinde bulunmakla beraber, Ege, Akdeniz ve İç Anadolu bölgelerinin kesişim noktasında bulunmaktadır. Başta üzüm, zeytin ve incir olmak üzere çok çeşitli tarımsal ürün yetişmekte ve konumu itibariyle bunların ihracat edilmesinde Denizli stratejik bir konumda bulunmaktadır. Denizli 1980'lerle beraber özellikle tekstil ihracatıyla Türkiye'nin kalkınmasında önemli rol oynamıştır. İl'de başta Türkiye'nin en büyük tekstil fabrikası Menderes AŞ. Olmakla beraber çok sayıda tekstil fabrikası bulunmaktadır. Denizli'nin bir diğer önemli ihracat kalemi ise doğal taşlardır. Yörede ve çevresinde traverten ve mermer olmak üzere çok sayıda ocak bulunmakta, ayrıca bunları işleyip plaka haline getiren fabrikalar yer almaktadır. Tablo 3'de Denizli ilinin son 5 yıldaki ihracat rakamları izlenmektedir;

Tablo 3: Denizli İhracat İstatistikleri

Bin ABD Doları	2014	2015	2016	2017	2018
Denizli	2.815.481	2.516.246	2.403.335	2.778.975	3.109.370

Kaynak: TUİK 2018

TUİK raporlarına göre 2018 yılında Türkiye yaklaşık 168 milyar dolar ihracat yapmıştır. Denizli'nin toplam ihracatta oranı ise yaklaşık %2'dir. Serbest bölgeler içerinde ise Denizli 2018 yılı içerisinde yapılan toplam dış ticaret hacmin ancak %0,15'ini gerçekleştirmiştir. Denizli Serbest Bölgesi'nin 2018 yılı toplam dış ticaret hacmi 31 milyon dolar olarak gerçekleşirken, ilin toplam dış ticaret hacmi yaklaşık 4 milyar dolardır. Buna göre ilin toplam dış ticaret hacminin sadece %0,77'si Denizli Serbest Bölgesi'nden gerçekleşmiştir. Bu da oldukça düşük bir rakam olarak kalmıştır.

Denizli Serbest Bölgesi'nde hali hazırda 13 üretim firması, 27 ticaret firması ve 1'de müteahitlik firması bulunmaktadır. Kiralanabilir ofis ve depoların doluluk oranı %66 olmasına karşın, üretim alanındaki doluluk oranı %3,8 dir. Kuruluş tarihi yeni olmamakla beraber Denizli Serbest Bölgesi'nin hala yeterince büyüklüğe ulaşamadığı söylenebilir.

Denizli Serbest Bölge Denser AŞ, firmalara serbest bölgenin daha cazip hale gelmesi için, kira bedellerini de ülkedeki diğer serbest bölgelere göre çok daha uygun fiyatlı tutmuştur. 2019 yılı itibariyle dış ticaret hacmi açısından Türkiye'nin en büyük serbest bölgesi olan Ege Serbest Bölgesi'nde kiralar m^2 başına 60 ABD doları seviyesinde iken, Denizli Serbest Bölgesi'nde üretim yapacak firmalar için yaklaşık 2 ABD Doları, ticaret firmaları için ise 4 $ olarak belirlenmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Serbest Bölgeler, firmalara sağladığı vergi ve gümrük avantajlarıyla, uluslararası piyasalarda yerel şirketlerin rekabet güçlerini arttırmayı hedefleyen, ülke ekonomisine de döviz girişi sağlayan, istihdam yaratan bölgelerdir. Ülkemizde de 2019 yılı itibariyle 18 serbest bölge bulunmakta ve bu bölgeler toplam dış ticaret hacmimizin yaklaşık %5'ini gerçekleştirmektedir.

Denizli ili, Türkiye'nin 1980 kararları sonrasında dışa açılmasıyla, ülkenin ihracatına doğrudan katkı yapan en önemli ticaret kentlerinden biri olmuştur. Özellikle tekstille adından söz ettiren kent, son dönemde doğal taş ihracatıyla ticaret hacmini arttırmıştır. 2018 yılı itibariyle Türkiye'nin toplam ihracatının yaklaşık %2 si Denizli'den yapılmaktadır. Bu bağlamda ülkenin ihracatına katkı yapan bu kentte serbest bölge açılması doğru bir karar olarak göze çarpmaktadır. Ancak, kuruluşunun üzerinden yaklaşık 20 yıl geçmesine karşın, Denizli Serbest Bölge'nin istenen ticaret hacmini yakaladığını söylemek güçtür. Yıllık yaklaşık 4 milyar dolar ticaret hacmi olan kentin, 2018 yılında sadece 31 milyon doları Denizli Serbest Bölgesi'nden gerçekleştirilmiştir. Son 5 yıla bakıldığında da Denizli Serbest Bölge'de 2014 yılında 121 milyon dolar seviyesinde olan dış ticaret hacminin hızla düştüğü

görülmektedir. Denizli Serbest Bölge'nin doluluk oranları da 2019 yılı itibariyle oldukça düşüktür. Denizli Serbest Bölgesi'ne olan ilginin artması adına, kira bedellerinin diğer serbest bölgelere göre düşük tutulması olumludur. Bu durumun devamının sağlanması gerekmektedir. Hızla sanayileşen ve küresel piyasalarda rekabetçi olmasından dolayı büyüyen Türkiye'nin genel olarak serbest bölgelerde yakaladığı dış ticaret hacmi de yetersizdir. Başta Denizli olmak üzere ihracatın arttırılabileceği kentlerde, serbest bölgelerin ihracatçıya sağladığı avantajların, firmalara anlatılması gerekmektedir. Bu açıdan bunun henüz başarılamadığı saptanmıştır.

KAYNAKÇA

Bakan S. Ve Gökmen S. (2014). "Serbest Bölgeler Ve Dış Ticaret İlişkisi: Gaziantep Serbest Bölgesi Örneği" Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:13, Sayı:51 Sayfa: 34-51

Erdoğan, E. Ve Ener, M. (2005). Küresel Pazarların Ekonomik Üsleri: Serbest Bölgeler. Ankara. Nobel Yayınları

Kutlu, E. (2008). İthalat ve İhracat Uygulamaları. Eskişehir. Açıköğretim Yayınları.

https://enforcement.trade.gov/ftzpage/history/earlyyears.html (Erişim Tarihi: 18.09.2019)

https://ticaret.gov.tr/data/5d22e2c113b8760d8c272855/SEB_Bolge_iletisim_web_resimli_39_bw.pdf (Erişim Tarihi: 19.09.2019)

https://ticaret.gov.tr/serbest-bolgeler/serbest-bolgeler-istatistikleri (Erişim Tarihi: 21.09.2019)

Tümenbatur A. (2012). "Serbest Bölgeler Ve Türkiye Ekonomisine Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme" Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 3, Sayfa: 339-356

Badiou ve Kötülük Problemi[191], [192]

Doç. Dr. Nurten KİRİŞ YILMAZ[193]

Özet

Kötülük problemi oldukça eski bir problem olarak günümüzde de pek çok bilim insanı tarafından ele alınıp çalışılan bir problemdir. Sosyal bilimlerin alt dalları ve özellikle İlahiyat Fakültelerinde ve Felsefe bölümlerinde araştırmacıların üzerinde yoğunlaştığı alanlardan biri olan kötülük problemi çağdaş bir filozof olan Alain Badiou (1937-) tarafından da ele alınmıştır. Ancak Badiou için kötülük probleminin üzerinde durulmasının sebebi problemin köklü bir tarihinin olması ve hala cazibesini kaybetmemiş olması değildir. Badiou kötülük problemini ele alırken etik ilgisi içinde ele alır ve aslında onun etik görüşü onu zorunlu olarak kötülük problemi üzerinde durmaya sevkeder. Çünkü ona göre günümüzde ortaya konan etik ilkeler aslında ideolojiler haline gelmiştir ve bu etik ideolojiler kötülük üzerine anlaşma yapmış taraflarca oluşturulmuştur. Badiou Hakikat(ler) Etiği görüşünü geliştirirken varlık felsefesinden hareketle önce hakikat sürecini açıklar. Ona göre bir hakikat sürecinin olay, sadakat, hakikat gibi boyutları vardır ve kötü düşüncesi hakikatin bu üç sürecine bağlıdır ve bu süreçlerle bağlantılı olarak kötü üç anlama gelir. Bunlardan ilki *taklit* ya da *terör* anlamında kötü, ikincisi *ihanet* anlamında kötü, üçüncüsü ise *felaket* anlamında kötü olarak hakikat etiğinin ortadan kaldırmaya çalıştığı kötülüklerdir. Bu kötü türlerini biraz daha ayrıntılı bir şekilde ele alarak baktığımızda ilk olarak Badiou'nun varlık felsefesini oluşturduğu kavramları biraz daha açık hale getirmemiz gerekmektedir. Badiou, taklit ve terör olarak kötülük, ihanet ve adlandırılamayan olarak kötülük türlerini durum, olay, özne, sadakat gibi kavramlardan hareketle ortaya koyar. Bu nedenle çalışmamızda önce filozofa ait bu özel kavramlar ele alınacak ardından da kötülük problemine ilişkin çağdaş dönemde ele alınmış bu farklı yaklaşım bir bütün olarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kötülük, Kötülük Problemi, Kötü, Taklit, Terör, İhanet.

Badiou and the Problem of Evil

Abstract

The problem of evil is a problem that has been studied and considered by many scientists today as a very old problem. The problem of evil, which is one of the areas that researchers concentrate on in the sub-disciplines of social sciences and especially in Faculties of Theology and Philosophy, has been also addressed by the contemporary philosopher Alain Badiou (1937-). For Badiou, however, the problem of evil is not emphasized by the fact that the problem has a long history and still has not lost its appeal.

[191] Bu çalışma 19-21 Ekim 2019 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen **IV. SADAB Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri** Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur

[192] Bu çalışma, Nurten, Kiriş Yılmaz, (2014), *Alain Badiou ve Etik*, (Danışman Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN), Basılmamış Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla. başlıklı doktora tezinden üretilerek hazırlanmıştır.

[193] Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, nurtenkiris@sdu.edu.tr.

For Badiou, however, the problem of evil is not emphasized by the fact that the problem has a long history and still has not lost its appeal. When Badiou deals with the problem of evil, he deals with it in ethical interest, and in fact his ethical view urges him to dwell on the problem of evil. Because, according to him, the confessed ethical principles today have become ideologies, and these ethical ideologies have been formed by the parties who have made an agreement on evil. When Badiou develops the view of Truth(s) Ethics, he first explains the process of truth based on the philosophy of being. According to him, a process of truth has dimensions such as event, loyalty, truth, and bad thinking depends on these three processes of truth. Evil in connection with these processes means three. The first is evil in terms of imitation or terror, the second is evil in terms of betrayal, thirdly, they are the evils that the ethics of truth tries to eradicate the evil in the sense of disaster. Badiou, emerges the types of evil as imitation and terror, betrayal, and unnamed from the concepts of situation, event, subject, loyalty. For this reason, in our study, first of all, these special concepts of philosopher will be discussed, and then this different approach, which has been dealt with in the modern era, will be put forward as a whole.

Keywords: Evil, Evil Problem, Bad, Imitation, Terror, Betrayal.

GİRİŞ

Alain Badiou günümüzde felsefenin pek çok alt dalı ile temasa geçmiş metafizik, etik, siyaset gibi pek çok konuda çalışma ortaya koymuş bir düşünürdür. Onu çalışmalarında öne çıkan görüşlerinin başında *Hakikat(ler) Etiği* gelmektedir. Ortaya koyduğu etik görüşünde Badiou, çağdaş felsefenin etiğe yeniden dönüş yapması ve bu içi boşaltılmış olan kavramın yeniden değerlendirilmesi gerektiğini öne sürer. Buradan hareketle etiğin önemli kavramı olan *İyi* ve *Kötü* kavramlarını ele alır. Badiou'ya göre *hakikatler* var olduğu ya da bu *hakikatler*e sadık olan *özne*ler olduğu sürece *İyi* ve *Kötü* olacaktır. Burada önemsenmesi gereken nokta *hakikat*e *sadık* olan *özne*lerden kastedilenin çıkarının peşine düşen *insan-hayvan*ın olmadığıdır. Burada Badiou'nun özel olarak ayırdığı *insan-hayvan*, çıkarlarının peşinde koşan, faydacı ve tek derdi günü kurtarmak olan varlıktır. Badiou şöyle der, "insan denen hayvanın normal davranışı (…) çıkarının peşine düşmekten ya da kendini korumaktan başka bir şey değildir."[194] Bu *insan-hayvan* için *hakikat* yoktur. *Hakikat özne* için geçerlidir ve *özne* sayesinde ortaya çıkar. *Hakikat*ler kendilerine *sadık özne*nin varlığı ölçüsünde ortaya çıkar ve *Kötü* de bu ölçüde var olur.[195] Badiou için felsefe tarihi genellikle *Kötü* kavramının temellendirmesi üzerinden hareket etmektedir. O, bu durumu *İyi* kavramını önceleyerek aşmaya çalışmıştır. Badiou, "eğer Kötü varsa, onu İyi'den kalkarak kavramamız gerekir. İyi ve dolayısıyla hakikatler hesaba katılmadığında, geriye sadece hayatın acımasız masumiyeti, hem İyi'nin hem de Kötü'nün aşağısında olan masumiyeti kalır" der. Badiou'ya göre bu masumiyet ne İyi'dir, ne Kötü; çünkü o, hem İyi'nin hem Kötü'nün aşağısındadır.[196]

Tarihsel olarak baktığımızda 'Kötülük Problemi' oldukça önemli bir problemdir ve bu konuda pek çok formülasyon bulunmaktadır. Badiou da, Modern Felsefenin en önemli problemlerinden biri olan kötülük problemini ele alır. Kötülük problemi genellikle teolojik bir problem olarak görülür ve klasik bir biçimde şu soruyla formüle edilir; "(…) İyi bir Tanrı, nasıl olur da acı çeken masumlarla dolu bir dünya yaratabilir?"[197] Neiman'ın ele

[194] Alain, Badiou, (2006b), *Etik*. (Tuncay Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları, s. 55.
[195] Badiou, 2006b, s. 66.
[196] Badiou, 2006b, s. 66.
[197] Susan, Neiman, (2006), *Modern Düşüncede Kötülük*. (Ayhan Sargüney, Çev.). İst.: Ayrıntı Yay., s. 13.

aldığı şekliyle bu soru, çağdaş felsefe ile birlikte üzerine düşünülmesi gereken bir iddiadan öte, anlaşılmaz bir iddia haline gelmiştir. Kötülük problemi üzerine konuşan çağdaşlara göre Kant, Tanrı'nın insan bilgisini aştığını tartışmaya başladığından beri Tanrı'dan kaynaklanan problemleri çözme işi ile artık felsefe uğraşmaz olmuştur.[198] Kötülük ve kötülük problemi ile ilgili bir dilemma bulunmaktadır. Bu dilemmaya göre; "kötülük sözcüğünün, XVIII. yüzyıldaki hem insanın zalimliklerini hem de onun acı çektiği durumları anlatmak için olan kullanımının kabulünde(n)"[199] dolayıdır. Buna göre kötülük, "açıklama ya da telafiye yer bırakmayan mutlak zalimliktir."[200] Tüm bu açıklamalardan hareketle denilebilir ki artık Modern kötülük tasavvurları, dünyanın halinden dolayı Tanrı'yı suçlamaktan vazgeçmiş ve insanın bu anlamda sorumluluğu üzerine almasına fırsat vermiştir.

Badiou için ise kötülük problemi, önemli bir problemdir, ama bunun nedeni problemin köklü tarihi değildir. Badiou günümüz etik ideolojilerinin kökeninde kötülük üzerine oluşturulmuş mutabakat olduğunu iddia ettiği için kötülük problemini önemser. Ona göre bu mutabakat, hakikatin olumlayıcı yönünü ortadan kaldırması nedeniyle problemlidir. Ancak bu problemler nedeniyle kötülüğün görmezden gelinmesi ve yalnızca teolojik konular içine hapsedilmesi doğru değildir. Bu nedenle bu sorun ele alınmalıdır. Badiou'ya göre Kötü bir mutabakatla ya da *a priori* olarak tanınamayacağına göre onu ancak hakikat sürecinin içerisinde bulabiliriz.[201] Yani onun için kötülüğün kaynağı hakikatin çeşitli sebeplerle biçim değiştirerek zaptedilememesidir. O, "Kötü, eğer varsa, hakikatin gücünün zapt edilmeyen bir sonucudur"[202] der. Bu cümleden de anlaşılacağı üzere Badiou, kötüyü dışa atfetmez. Onun iddiası Kötü'yü, "(…) hakikat-sürecinin olası boyutu olarak tanımlamaktır."[203] Onun sisteminde kötülüğe sebep olan şey, hakikatin yanlışa evrilmesidir. Badiou bunu şöyle açıklar, "çoğunlukla Kötülüğün yalan, cehalet ya da ölümcül bir budalalık olduğu söylenir. Oysa Kötülüğün koşulu bir hakikat sürecidir daha ziyade. Ancak karar verilemez noktasında bir hakikat aksiyomu, ayırt edilemez noktasında bir hakikat yolu, türeyimsel olan için bir varlık beklentisi ve adlandırılamayan noktasında bir adlandırma zorlaması varsa vardır Kötülük."[204] Yani Badiou için kötülüğün sebebi bir hakikat sürecinin değiştirilmesi ya da bozulmasıdır. Kötülüğün oluşmasının temel sebebi, kendi seyrinde devam edecek olan bir hakikat sürecinin bozulmasıdır ama bu bozulmayı sağlayan temel itki hakikatin gücünün her şeye yetmesine dair var olan arzudur. Kötülüğün temeli tam olarak burada yatar.[205]

Öte yandan Badiou *Etik: Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme* adlı eserinde Kötü'nün sınırlarını çizmeye çalışarak temel ilkeler belirler. Bu temel ilkeler şöyledir:[206]

1. Kötü vardır.
2. Kötünün, insan-hayvanın, (…) çıkarlarının peşine düşmek için başvurduğu şiddetten (…) ayırt edilmesi gerekir.
3. Yine de radikal bir kötü yoktur, (…).
4. Kötü, onu ancak (…) bir hakikat-süreci tarafından yakalanması

198 Neiman, 2006, s. 13.
199 Neiman, 2006, s. 13.
200 Neiman, 2006, s. 13.
201 Badiou, 2006b, s. 67
202 Badiou, 2006b, s. 66.
203 Badiou, 2006b, s. 67.
204 Alain, Badiou, (2006a), *Sonsuz Düşünce.* (Tuncay Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları, s.34.
205 Badiou, 2006a, s. 34.
206 Badiou, 2006b, s. 71.

perspektifinden kavradığımız takdirde sıradan yırtıcılıktan ayrı bir şey olarak görülebilir.

5. (…), kötü insan-hayvana değil, özneye ait bir kategoridir.

6. Ancak insan zaten olduğu Ölümsüz haline gelmeye muktedir olduğu sürece Kötü vardır.

7. Hakikatler etiği -bir sadakate sadakatin tutarlılık ilkesi ya da 'devam et!' düsturu olarak -her tekil hakikatin mümkün kıldığı Kötü'yü savuşturmaya çalıştığı şeydir.

Badiou'ya göre bu önermeler, bir hakikatle ya da hakikatlerin genel biçimi hakkında bildiklerimizle bağlandığında anlam kazanmaktadır ve bu nedenle bu konunun açıklanması için kısaca hakikat sürecine değinmek gerekecektir. Hakikat sürecinin *olay, sadakat, hakikat* gibi boyutları vardır. Badiou olay kavramını şu şekillerde ifade eder. Ona göre olay, bir durumun boşluğunu açığa çıkarır. Bir durum içinde dolaşan bilgilerden oluşur. Olay, durumun bilinmeyenine yani boşluğa ad verir, boşluğu adlandırır.[207] "(…) Olay, durumun başına gelen ve bir an parlayıp sönen bir tür eklenti olduğu için ortadan kaybolmak zorunda olduğuna göre, durumda ondan alıkonan ve sadakate kılavuzluk etme hizmeti gören şey, kaybolan olaya tekrar göndermede bulunan bir iz ya da bir ad gibi bir şey olmalıdır."[208] Sadakat ise kurallarını kendisi belirler, hiçbir zaman kaçınılmaz ya da zorunlu değildir. Sadakat, duruma bizzat olayın buyruğuyla sadık olmaktır ve o "içkin ve sürekli bir kopuştur."[209] Son olarak Hakikat ise, "bilgilerde 'delik' açar, onlarla aynı cinstendir, ama aynı zamanda yeni bilgilerin bilinen tek kaynağıdır."[210] Sonuç olarak Badiou düşüncesinde Kötü yaklaşımı hakikatin bu üç sürecine bağlıdır ve bu süreçlerle bağlantılı olarak *terör, ihanet* ve *felaket* olmak üzere üç şekilde karşımıza çıkar. Bunlar;[211] Bir olayın eski durumun boşluğunu değil doluluğunu açığa çıkardığına inanmak, taklit ya da terör anlamında kötü,

1. Bir olayın eski durumun boşluğunu değil doluluğunu açığa çıkardığına inanmak, *taklit* ya da *terör* anlamında Kötü'dür.

2. Bir sadakate yaraşır biçimde yaşamayı başaramamak, *ihanet* anlamında, kişinin olduğu Ölümsüz'e ihanet etmesi anlamında kötü'dür.

3. Bir hakikati bütünselci, totaliter güçle özdeşleştirmek, *felaket* anlamında Kötü'dür.

Taklit ya da *terör* anlamında Kötü, olayla başlamaktadır. Olay bir durum içinde önceden hesaplanamayan ve bir anda beliriverendir. Bir anda ortaya çıkar, boşluğun içinde bir anı yakalar ve ona ad verir. Sadakat ise olayın sonunda ortaya çıkan bir kopuştur. Ama bu kopuş oluştuktan sonra artık evrensel bir hale bürünür. Badiou'ya göre işte tam da bu noktada, "bir durum içindeki radikal kopuş, gerçek hakikat süreçlerinden ödünç alınmış adlarla, söz konusu durumun boşluğuna değil de 'dolu' tikelliğine ya da sözde tözüne çağrıda bulunduğunda, karşımıza bir *hakikat taklidi* var demektir."[212] Badiou bu *taklit* hakikat kavramını çok özenle seçer. Ona göre taklit hakikat sürecinde gerçek anlamdaki

[207] Badiou, 2006b, s. 73.
[208] Badiou, 2006b, s. 76.
[209] Badiou, 2006b, s. 72.
[210] Badiou, 2006b, s. 74.
[211] Badiou, 2006b, s. 75-76.
[212] Badiou, 2006b, s. 78.

hakikatin bütün süreci mevcuttur. Olay, olayın adlandırılışı, sadakat yükümlülüğü ve özne de vardır. Fakat bunların hepsi taklittir. Ancak yine de taklit hakikati, gerçek hakikatten ayıran önemli hususlar da vardır. Badiou'ya göre örneğin "özne-taklidi, taklit-olayın ona değer verilmesini ve hakimiyet kazanmasını garanti altına alacak şekilde tasarlandığı topluluk tözüne keyfi biçimde ait olmadıkları ilan edilen başkalarının/ötekilerin insani hayvanlığının üzerinde bir yerlere yerleştirilir –ama buradan hiçbir Ölümsüz çıkmaz." Oysa gerçek hakikat özneyi ölümsüze ulaştırır.

Taklit sadakat ise, "bir olaya sadakatin tersine, durumla arasındaki kopuşu, boşluğun evrenselliğiyle değil, soyut bir kümenin (…) kapalı tikelliği ile düzenler. Hiç durmadan bu kümeyi inşa etmekle uğraşır ve bunu yapmak için de elinde kümenin etrafını kuşatan her şeyi 'boşaltmak'tan başka bir araç yoktur."[213]

Taklit süreci, her bakımdan sahici bir hakikat sürecine benzemeye çalışır. Sahici bir olaya her sadakat gösterme, kendisi dışında olan düşmanlarını da adlandırır. Badiou, "hakikatler etiği her zaman şu ya da bu ölçüde militandır, kavgacıdır" der.[214] Çünkü hakikatler etiği yerleşik bilgiler ve kanaatlerle hakikat sürecini kesintiye uğratacak, bozmaya, insan-hayvanın çıkarlarına geri döndürmeye, özne olarak ortaya çıkan ölümsüzü aşağılamaya çalışacak her türlü çabaya karşı mücadele verir. Bunu da düşmanları adlandırarak yapar.[215] Örneğin bazı cinsel tutkuların aşk olayının taklitleri olduğu söylenebilir. Badiou'ya göre bilimde ve sanatta da bu tür sadakat taklitleri vardır ve bunun Kötü olduğunu söyleyen Badiou, "ilk Kötü tanımımız şudur: Kötü, bir hakikatin taklit edilmesi sürecidir."[216] Özetle Badiou için bu taklit hakikat, kendi uydurduğu bir ad altında, evrensel bir söylem içererek kendi terörünü herkese uygular ve hatta bu taklit olan hakikate sadık kalmak bir terör uygulamak ya da katliam yapmakla aynıdır.

Badiou'nun ikinci kötülük tanımı ise *ihanet*tir. Öncelikle Badiou için bir hakikat süreci kendi içinde tutarlı çokluklardan oluştuğu için krize girebilecek herhangi bir olaydan etkilenmez. Bu nedenle olay ile başlayan hakikat süreci kesintiye uğramaksızın sonsuza kadar gider. Kriz ya Özne ya da sadakat krizi olarak ortaya çıkar. Badiou'nun örnekleriyle bir araştırmacının cesaretinin kırılması, bir militanın gevşemesi ve ilkelerini kaybetmesi, bir sanatçının kısırlığı özne krizleridir. Bu krizler sıradan çıkarlar ile çıkar gözetmeyen çıkarların, *insan-hayvan* ile öznenin, Ölümlü ile Ölümsüzün arasındaki krizlerdir. Badiou için, "bir sadakat krizi her zaman, bir imgenin çökmesinin ardından, tutarlılığın (ve dolayısıyla etiğin) tek düsturu olan 'Devam et!' düsturunu sınayan şeydir."[217] Sadık olunan hakikat bir kötülüğe (taklit olarak) benzeyebilir ve kötülük mü hakikat mi olduğu bilinmediği için bir hakikate ihanet etmeye maruz kalınabilir. Ancak hakikatten vazgeçmek o kadar da kolay değildir. Badiou'ya göre bir hakikatten vazgeçmek demek, her zaman öznenin söz konusu Ölümsüzün asla varolmadığına ikna olması demektir. Çünkü eğer Ölümsüzün varlığı fark edilirse, o onu ortaya çıkaran hakikatlerin sonsuz gücüne sahip olduğu için her daim 'devam et!' buyruğu ile devam etmeye doğru gidecektir. Badiou için eğer özne-oluşa ihanet edilirse işte o zaman öznesini oluşturduğu hakikatin düşmanı olunur.[218]

[213] Badiou, 2006b, s. 78.
[214] Badiou, 2006b, s. 79.
[215] Badiou, 2006b, s. 79.
[216] Badiou, 2006b, s. 81.
[217] Badiou, 2006b, s. 82.
[218] Badiou, 2006b, s. 82.

Bir hakikat etiğinde ihanetin ortaya çıktığı an onun karar verilemez olduğu andır. Çünkü karar verilemez olan her nokta kriz noktasıdır. Kriz noktasında yaşanılan her yenilgi kendini ihanet olarak sunar. Bu ikinci kötülük türüdür. İhanet, taklitten sonra, bir hakikatin mümkün kıldığı kötülüğün ikinci adıdır. Ayrıca ihanet olarak kötülük, "geri dönüşü olmayan bir Kötülüktür."[219]

Felaket olarak kötülük problemi söz konusu olduğunda ise, *adlandırılamayan*ın ne olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Badiou'ya göre, "Bir durumun unsurlarını –bu duruma ait olan her şeyi- 'tartışabilmek' için bunların şu ya da bu şekilde adlandırılmaları gerekir. 'Adlandırmak', insan denen hayvanların bu unsurlar hakkında iletişim kurabilecek, bunların varlıklarını toplumsallaştıracak ve bunları kendi çıkarlarına göre düzenleyecek bir konumda olmalarını içerir."[220] Bu anlamda hakikat bir güce sahiptir. Ancak Badiou'ya göre hakikatin bu gücünün mutlaklaştırılması da Kötü'ye sebep olacaktır. "Bir hakikatin gücünün her mutlaklaştırılması bir Kötülük örgütler"[221] ve Badiou buradan hareketle "bu yüzden de bu Kötülük figürüne bir felaket, hakikatin gücünün mutlaklaştırılmasının sonunda ortaya çıkan bir hakikat felaketi" diyeceğim der.[222]

Yani hakikatin adlandırılamayanı hiçbir şekilde zorlanamayan tek noktadır. Bu noktayı zorlamak ve bir ad vermek kötülüğün oluşmasına neden olur. Bir hakikat sürecinin adlandırılamayan noktasını belirlemek, felsefenin zor görevlerinden biridir. Kötü, bir hakikat koşulu altında ne pahasına olursa olsun, adlandırılamayanı zorla adlandırmak istemektir. Felaket ilkesi tam olarak böyledir. Kısacası; "Taklit (olayla bağlantılı), ihanet (sadakatle bağlantılı) ve adlandırılamayanın zorlanması (hakikatin gücüyle bağlantılı): Bunlar (…) Kötülük'ün figürleridir."[223]

SONUÇ

Eğer bu süreçler gerçekleştirilmezse yani; etik bir özne hakikat süreçlerinin işlemlerine uygun davranmayarak, hakikate sadık kalmayarak, kendi çıkarları peşine düşen varlık gibi davranarak, taklit hakikate sadık kalarak ve adlandırılmaması gereken biricik süreçleri adlandırarak Kötülük'ü ortaya çıkarır. Sonuç olarak bu sorun artık Tanrı ya da metafizik kaynaklı bir sorun değildir. Badiou için bu sorun hakikat sürecini doğru işletemeyen ve ölümsüze ulaşamayan öznelerin sorunudur.

KAYNAKÇA

Badiou, Alain. (2006a). *Sonsuz Düşünce.* (Tuncay Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Badiou, Alain. (2006b). *Etik*. (Tuncay Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Neiman, Susan. (2006). *Modern Düşüncede Kötülük*. (Ayhan Sargüney, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

[219] Badiou, 2006b, s. 83.
[220] Badiou, 2006b, s. 84.
[221] Badiou, 2006b, s. 87.
[222] Badiou, 2006b, s. 87.
[223] Badiou, 2006b, s. 89.

Bauman ve Postmodern Etik*

Assoc. Prof. Dr. Nurten KİRİŞ YILMAZ[224]

Özet

Zygmunt Bauman (1925-2017) Postmodernizm görüşünün bir teori olarak ele alınıp incelenmesine büyük katkı sağlamış olan bir düşünürdür. Onun *Postmodern Etik* isimli çalışması kendi içinde hem *modern* kavramına hem de *postmodern* kavramına olan bakışı barındıran, öte yandan etik ve ahlak kavramlarını farklı bir perspektiften sunan bir çalışmadır. Kavramın etimolojik kökenine bakıldığında –post kelimesinin İngilizcede sonra anlamına geldiği bilinmektedir. Bu anlamda da postmodern kavramı, modernizm sonrası olarak okunabilmektedir. Burada asıl sorun modernizmin ne olduğunun ortaya konulmasıdır. Felsefe tarihinde modern çağ, modern dönem, modern dönem filozofu gibi söylemler sıklıkla kullanılmaktadır. Bu kullanımdan iki şey kastedilmektedir; birinci anlamda modern kavramı yeni anlamında kullanılmaktadır ki bu, Aydınlanma felsefesinin Antik Yunan felsefesine göre daha modern olması şeklinde örneklendirilebilir. Bir diğer yandan modern felsefe dediğimiz dönem aslında tam bir tarih sınırıyla belirlenemese de 15. yy. ve 18. yy. arası yani Rönesans ve Reform hareketlerini içeren, felsefe, bilim, sanat, kültür gibi her alanda yeniliklerin olduğu dönemdir. Özellikle 17. Yüzyıl, akıl ile açıklamanın ön plana çıktığı dönem ve Aydınlanma çağı modern dönem olarak adlandırılır. Postmodern kelimesi ise, 1930'lu yıllarda kullanılmaya başlanmış asıl olarak sanat akımı olarak 1960'lardan sonra ön plana çıkmıştır. Sanat, Kültür, Edebiyat, Sosyoloji gibi pek çok alanda kendisine yer bulan Postmodernizm akımı her alanda ayrı bir anlama geldiği için onu tek bir şekilde tanımlamak zordur. Bauman ise bu kavramı, etik bağlamda ele almıştır. O, *Postmodern Etik* isimli çalışmasının konusunun postmodern perspektifin kendisi olduğunu, modern çağın kendi kendisini yok ettiği bir evreye ulaştığını ve bu nedenle daha önceki etik teorilerin izlediği yolun çıkmaz yol olduğunun görüldüğünü ve bu durumun yeni bir ahlak anlayışının önünü açtığını söyleyerek açıklar. Yani Bauman'a göre, *Postmodern Etik* yaklaşımın yeniliği modern yaklaşımların ileri sürdüğü gibi bir etik yaklaşımdan ziyade, yeni bir tarzda meseleyi ele almaya çalışmasıdır. Burada postmodern etiğin konusu, modern etiğin konusundan farklı değildir ama bakış açısı ve yaklaşımı yenidir. Çalışmamızda Bauman'ın bu yeni yaklaşımı ele alınarak modern ve postmodern etik yaklaşımları karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Modern, Postmodern, Bauman, Etik.

Bauman and Postmodern Ethics

Abstract

Zygmunt Bauman (1925-2017) is a thinker who has made a great contribution to the study of Postmodernism to be considered and examinedas a theory. His work, Postmodern

* Bu çalışma 19-21 Ekim 2019 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen IV. SADAB Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

[224] Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, nurtenkiris@sdu.edu.tr.

Ethics, is a work that incorporates both the modern concept and the postmodern concept and presents the concepts of ethics and morality from a different perspective.When the etymological origins of the concept are considered, it is known that the word post means English ‘’after ’’.In this sense, the postmodern concept can be read as ‘’after’’modernism.The real problem here is to reveal what modernism is.In the history of philosophy, discourses such as modern era, modern age, modern period philosopher are frequently used.This use refers to two things; In the first sense, the concept of modern is used in its new sense, which is exemplified by the fact that the Enlightenment philosophy is more modern than the Ancient Greek philosophy.On the other hand, although the period we call modern philosophy cannot be determined with a full historical boundary, it is the period between the 15th and 18th centuries, in which there are innovations in all fields such as philosophy, science, art and culture, including the Renaissance and Reform movements.Especially the 17th century is the period when the reason and explanation came to the forefront, that is, the age of the Enlightenment is called the modern period.The word postmodern began to be used in the 1930s.It became the main artistic movement after the 1960s.Postmodernism, which has its place in many fields such as Art, Culture, Literature and Sociology, has a different meaning in every field and it is difficult to define it in a single way.Bauman, on the other hand, discussed this concept in an ethical context.He argues that the subject of his work, Postmodern Ethics, is the postmodern perspective itself,that the modern era has reached a stage of self-destruction, and therefore the path that previous ethical theories followed was seen as a dead end,and that this paves the way for a new understanding of morality.In other words, according to Bauman, the novelty of the Postmodern Ethics approach is that it tries to address the issue in a new way rather than an ethical approach as modern approaches suggest.Here the subject of postmodern ethics is no different from that of modern ethics, but its perspective and approach is new.In this study, this new approach of Bauman will be discussed and modern and postmodern ethical approaches will be compared.

Keywords: Modernity, Postmodernity, Bauman, Ethics.

GİRİŞ

Ünlü teorisyen Zygmunt Bauman'ın *Postmodern Etik* isimli çalışmasından hareketle ortaya koyacağımız bu çalışmada öncelikle Postmodernizmin ve Postmodern Etik ile kastedilenin ne olduğuna değinilecektir. Postmodern kelimesi felsefe sözlüğünde şöyle tanımlanır; "[İng. Post-modern; Fr. Postmoderne] kültür dünyasının, modern dünya ile ilgili yaygın bir kötümserlik ve televizyon, popüler kültür ve seyahat türünden dikkati, insan yaşamının şimdisi, şu anı dışında kalan tüm dönemlerinden uzaklaştıran araçların yoğunluğuyla belirlenen dönüşümü sonucunda ortaya çıkan kültürel koşulları betimlemek için kullanılan sıfat."[225] Yine sözlükte postmodernizm kelimesi; "[İng. Post-modernism; Fr. postmodernisme] kapitalist kültürde, ya da daha genel olarak Batı dünyasında, yirminci yüzyılın son çeyreğinde, resim, edebiyat, mimari, v.b.g., güzel sanatlar alanında ve bu arada özellikle de felsefe ve sosyolojide belirgin hale gelen hareket, akım, durum veya yaklaşım" olarak tanımlanır.[226] Bu genel anlam dışında felsefe sözlüğünde Postmodernizm tanımı bizim çalışmamızda ele alacağımız bağlama uygun olarak şu şekilde ele alınır; "postmodernizm, modernliğin ahlaki iddialarına, modern öznede temellenen evrensel bir etik düşüncesine, özellikle de yararcılık ve bireycilik diye ifade edilen etik anlayışlara

[225] Ahmet Cevizci, (2000), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, s. 761-762.
[226] Cevizci, 2000, s. 761-762.

şiddetle karşı çıkıp, bir 'öteki etiği'nin savunuculuğunu yapar."[227] Best ve Kelner ise *Postmodern Teori*adlı çalışmada, "postmodern teorisyenler, günümüzün yüksek teknolojili medya toplumunda yeni ortaya çıkan değişim ve dönüşüm süreçlerinin yeni bir postmodern toplum kurmakta olduğunu ve postmodern toplumun savunucuları da postmodernlik çağının yeni kavram ve teorileri gerektiren yeni bir tarihsel çağı, yeni bir toplumsal-kültürel formasyonu oluşturduğunu ileri sürer."[228]Bu anlamlarıyla postmodernizm modern sonrasında gelen toplumsal, siyasal, kültürel ve sanatsal (vb.) alanlardaki değişmeyi temsil etmektedir. Zaten postmodernizm üzerine bir kez çalışmaya başlayan ya da söz söyleyecek olan düşünür, teorisyen ya da sanatçılar muhakkak modernlik tanımından hareket ederler. Bu anlamda Harvey'in ele almış olduğu *Postmodernliğin Durumu* başlıklı çalışmasına başlarken yapmış olduğu şu belirlemeler genel modern- postmodern yaklaşımının özeti niteliğindedir. Buna göre Harvey, Baudelarie'nin 1863'te yayınlamış olduğu "Modern Hayatın Ressamı" isimli denemesinden yaptığı "modernite, anlık olandır, geçip gidendir, olumsal olandır; sanatın yarısıdır; öteki yarısı ise, sonsuz olandır, değişmeyendir"[229] alıntısından hareketle modern olanın hem değişmekte olan yanını hem de kendi içindeki çelişkilerini ileri sürmek istemiştir. Aslında burada ima edilen modernitenin kendine kadar olan sürece, yani modern öncesine göre hızla değişmesidir. Aksi takdirde, "modern hayat, gelip geçici, anlık, parçalanmış ve olumsal olanla gerçekten bu derece iç içe geçmişse, bundan bir dizi önemli sonuç doğar. Her şeyden önce, modernitenin, bırakalım modern-öncesi toplumsal düzenleri, kendi geçmişine bile saygı göstermesi mümkün değildir. Her şeyin geçiciliği, bir tarihsel süreklilik duygusunu korumayı güçleştirir. (…) Dolayısıyla modernite yalnızca kendinden önceki tarihsel durumların her biriyle ya da hepsiyle acımasız bir kopuş gerektirmez; aynı zamanda, kendi içinde bitmek bilmeyen bir iç kopuşlar ve bölünmeler süreci yaşar."[230] Bu alıntı Bauman'ın ele aldığı postmodernizm düşüncesinin karşına koyduğu modernizm düşüncesiyle paralellik taşımaktadır. Ona göre de modernizm kendi içindeki ve kendinden önceki süreçlere karşı bağımsız davranmayı seçmiş ve böylece de içkin bir kopuş yaşamıştır. Bu hususa Bauman'ın görüşlerine değindiğimizde yeniden yer verileceğinden burada bir giriş yapmış olmak yeterlidir. Öte yandan Postmodernizmin kelime anlamı, kelimenin tarihsel süreci hakkında da fikir vermekte olduğundan bu tanımlamalar bizim çalışmamızın girişi için yeterlidir. Çalışmamızın bundan sonraki kısımlarında Zygmunt Bauman'ın (1925-2017) *Postmodern Etik*[231] adlı eserinden hareketle, bu önemli düşünürün postmodern olan etik tanımlamaları üzerinde durulacaktır.

Bauman'ın *Postmodern Etik* Görüşü

20. yüzyılın ünlü sosyolog ve teorisyeni olan Bauman, "postmodern" kelimesinden hareketle ortaya koyduğu felsefe, sosyoloji, toplum, ekonomi teorileriyle ünlüdür. Özellikle felsefe disiplininin önemli bir alt dalı olan etik üzerine yaptığı belirlemeler bu bağlamda oldukça dikkat çekicidir.Bauman çalışmamızın konusunu oluşturan *Postmodern Etik* isimli çalışmasının başında, modern ve postmodern perspektifte ahlak görüşlerine değinerek, ahlaki sorumluluklar ve etik kurallar üzerine değerlendirmede bulunmuş ve sonrasında evrensellik, özgürlük, öteki, ahlaki ilerleme gibi önemli konuları sırasıyla ele almıştır.

---

[227] Cevizci, 2000, s.762.
[228] Steven, Best, Douglas, Kelner, (2011),*Postmodern Teori*, (çev. Mehmet Küçük), İst. Ayrıntı Yay., s. 16.
[229] David, Harvey, (2003), *Postmodernliğin Durumu*, (çev. Sungur Savran), İst. Metis Yayınları, s. 23.
[230] Harvey, 2003, s. 24-25.
[231] Zygmunt Bauman,(2011), *Postmodern Etik*, (çev. Alev Türker), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman adı geçen kitabının giriş kısmında "adından da anlaşılacağı gibi, bu kitap, bir postmodern etik incelemesidir, postmodern ahlak incelemesi değil"[232]belirlemesini yaparak başlar. Onun burada ele almak istediği asıl konu ya da asıl maksat; geçmişten günümüze gelen ahlaki sorunları ele alıp, bunlardan hangisinin insan eylemelerinin temel sebebini oluşturduğunu ifade etmek değildir. Sözgelimi o, insanın eylemlerinin sebebi *mutluluk* ya da *fayda*dır tarzında bir kabul ile başlayıp bunu çözümleme işine girişmez. Bunun Bauman açısından sebebi ise; günümüzün "ahlaki gündeminin", geçmişin ele aldığı konulardan tamamen farklı olmasıdır.[233] Bu nedenle Bauman kitabının asıl konusunu "postmodern perspektifin kendisi[dir]"[234] olarak belirler. Kanık Bauman'ın bu görüşünü şöyle ele almıştır:

> Bauman kendi sosyoloji düşüncesi bağlamında özgürlük kavramını modern ve postmodern dönemin özellikleri bağlamında etik ve ahlakla olan ilişkisine değinmektedir. Bauman 'ahlaklı olmayı' insanın iyi ve kötü arasında bir seçim tercihinde bulunabilme imkânına sahip aktörün özgürlüğüyle ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda modernitenin etik çağına, postmodernitenin ahlak çağına işaret ettiğini temellendirmeye çalışır. Bu yargıya ulaşmasındaki temel gerekçesi ise modern projenin yanlış seçim imkânının olmadığı bir dünya tasarlamasıdır. Ahlaki durumun özelliği olan müphemlik modernlik tarafından ortadan kaldırılmış ve yerine etik yasa yerleştirilmiştir. Öyle ki bu durumda ortaya 'yüksüzleştirilmiş' ve 'yerinden edilmiş' bir kimlik çıkmıştır. Dolayısıyla onun bakış açısında modernliğin olduğu yerde ahlaktan bahsetmemiz mümkün değildir.[235]

Ortaya konulan bu yeni etik yasaya göre eyleyen yeni bir kimliğe sahip insan temel problem alanı olmuştur ve postmodern etik görüşüyle Bauman bu görüşe karşı çıkmaktadır. Öte yandan Bauman'ın yapmaya çalıştığı şekliyle sadece Postmodern perspektifin kendisini konu olarak almak, bir yandan da modern perspektiflerin tamamen sonunun geldiğini ifade etmek de demektir. Bauman için postmodern etik, modern etik konularına olan yaklaşımdan farklı olarak, herkes tarafından kabul edilecek, genel geçer bir kabule sahip değildir. O bu durumu şöyle ifade eder; "bence, postmodern etik yaklaşımının yeniliği, her şeyden önce tipik modern ahlaki kaygıların terk edilmesinde değil, ahlaki sorunları ele almanın tipik modern yollarının (yani, politik pratikte ahlaki meselelere zora dayalı normatif düzenlemeyle yanıt vermenin; teoride ise felsefi olarak mutlak, evrensel ve temel olanın aranmasının) reddedilmesinde yatıyor."[236] Yani Bauman için postmodern etik, tamamen yeni olan birtakım problemlerle uğraşmamaktadır. O, modern ahlaki meseleleri yeniden ele alıp incelemektedir. Bauman etiğin en büyük meseleleri olarak gördüğü, *insan hakları, toplumsal adalet, barışçıl iş birliği* gibi konuların postmodern etikte de ele alındığını ifade ederek, onların sadece yeni bir şekilde ele alındığını söyler.[237] Dahası o postmodern etik yaklaşımını daha vurgulu bir şekilde ele alarak, postmodernizmin etik yanının ısrarla

---

[232] Bauman,2011, s. 9.
[233] Bauman,2011, s.9.
[234] Bauman,2011, s.10.
[235] Cengiz, Kanık, (2015), Zygmunt Bauman, "Parçalanmış Hayat-Postmodern Ahlâk Denemeleri", (çev. İsmail Türkmen), İstanbul Ayrıntı Yayınevi, 2. Basım, 2014. (Adlı eserin tanıtımı), *Milel ve Nihal Dergisi*, Kitap Tanıtımı ve Tenkitler Bölümü, Cilt/Volume: 12 Sayı/Number: 2 Temmuz -Aralık / July-December 2015, ss. 191-196, s.191-192.
[236] Bauman,2011, s.12-13.
[237] Bauman,2011, s. 13.

savunulması gerektiğini ifade edecektir. Kendisiyle yapılan bir röportajda bu hususta ifade ettiği şu cümleler ve örnekler söylediklerimizi açıklamak açısından çok önemlidir:

> Ben, postmodernitenin etik yanının vurgulanması taraftarıyım ve estetize olma (aesthetization) hakkında yazan insanlara katılıyorum. Demin söylemeye çalıştığım gibi postmodern topluluklar, estetik toplulukları hatırlatıyor. Ama etik konular postmodernite için daha merkezî bir öneme sahiptir, çünkü insanî ilişkilerin etiksel düzenlenmesini ele almanın modern şekli, bir sona doğru yaklaşıyor. Bu modern biçim iki yönlüydü: İlk olarak o, kilise veya devlet gibi örgütler ve kurumlar aracılığıyla, ahlâkî sorumluluğu bireylerden devralma çabasıydı; ikinci olarak da bu modern biçim, benim 'adiaphorization' dediğim şeydi. *Aidophoric*, imanî bakış açısıyla ilgisi olmayan demekti ve de kilisenin onlara dair bir duruşu yoktu. Yani bu sorular ne iyi ne de kötüydü. Ben 'aidophorization'u bir alegori (benzetme amaçlı) olarak kullanıyorum: Günümüzde olan şey, ahlâk açısından *aidophoric* olarak gösterilen birtakım önemli insan davranışlarıdır –onların ahlâkî bir bakış açısıyla ilgileri yoktur. Örgütler tarafından düzenlenen çoğu faaliyet *aidophorizatiıon* ile karşı karşıya kalır: Bir kişinin, yaptığı işle ilgili ahlâkî bir sorumluluk kaygısı duymaması. Ahlâkî düzenlemenin her iki biçimi de, günümüzde kriz içindedir; bizlere ne yapmamız gerektiğini söyleyen büyük kurumlara artık güvenmiyoruz. Kiliseler, siyasî partiler, akademik kurumlar vb. otoritelerini önemli oranda yitirmektedirler. Bireylerden koparılıp götürülen sorumluluk duygusu geri dönüyor –siz ve ben, kendi kararlarımızla başbaşayız. Mutlak ve evrensel olmanın tüm görünürlüğüne sahip ahlâkî bir kodumuz yok. Sanki modernite hiç yaşanmamış gibi, yeniden, ahlâkî sorunlarla karşı karşıyayız: Bireysel sorumluluğa doğru gerisin geri püskürtülüyoruz. İşte bu nedenle, toplumu, ahlâkın yaratıcısı ve koruyucusu olarak gören sosyolojik ahlâk teorilerinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Postmodern durumu anlamaya çalışan herhangi bir çabada, bu çok önemli bir unsur gibi görünmektedir.[238]

Bauman tüm bu belirlemeler ışığında şu önemli tespitte de bulunur; ona göre ahlakın en doğru şekilde yapılan tanımının başarısı modern çağ sayesinde "insanın düşünce, duygu ve eylemlerinin 'doğru' ve 'yanlış' arasındaki ayrımla ilişkili yönü olarak ayrıldıysa, bu, genel olarak modern çağın başarısıydı."[239] Yani ona göre geleneksel ahlak görüşleri, ahlak kavramlarını modern felsefenin alıp incelediği gibi inceleyememiştir. Geleneksel ahlak anlayışlarında doğru ve yanlış tek bir ölçekle ele alınmış ve bu ölçekte "ilahi yaratımın ürünüydü; ilahi takdirin gözetimindeydi."[240] Bu anlayışta doğru ve yanlışı seçici olarak insan, özgür iradeye değil, Tanrı'nın inayetine dayalı seçim yapmaktadır ve burada insanların tümü ilahi kurallara uyma konusunda eşit olarak ele alınmıştır. Modern felsefenin bireyi ön plana çıkaran görüşleri geleneğin otoritesinin yıkılmasına sebep olduğu için bir yönden de geleneksel ahlak görüşünün sonunun gelmesine sebep olmuştur. Bauman, "geleneğin kontrolünün (…) giderek gevşemesiyle ve artan sayıda erkek ve kadının

---

[238] Zygmunt Bauman, (2002), "Modernite, Postmodernite ve Etik", (çev. Aytaç Yıldız), (Cantell & Pedersen ile söyleşi), *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl: 6, Sayı:19, Ankara: Doğu Batı Yayınları.**Erişim Adresi:** https://www.academia.edu/37950853/Modernite_Postmodernite_ve_Etik_Zygmunt_Bauman, **Erişim Tarihi:** 19.10.2019, s. 3-4.

[239] Bauman, 2011, s. 13.

[240] Bauman, 2011, s.13.

yaşamının yönlendirildiği, karşılıklı olarak özerk olan bağlamların artmasıyla birlikte; başka bir deyişle, bu erkeklerin ve kadınların, henüz verilmemiş ya da verilmiş ama eksik olarak verilmiş kinliklerle donatılmalarıyla (…) birlikte değişti"[241] diyerek açıklamaktadır. Öte yandan Bauman geleneksel ahlaki öğretinin Tanrı eksenli olması ve modern etik anlayışın Tanrı'dan bağımsız bir şekilde ele alındığı gibi görüşlere de karşı çıkar. Ona göre modernliğin ortaya çıkmasıyla birlikte insanların dinsel dogmalardan bir anda kurtuldukları, bir anda seküler bir dünya anlayışı inşa ettikleri ve yine bir anda bireysel düşünmeye başladıkları hikâyesi doğru değildir.[242] Bauman bunun yerine, insanların modern gelişmelerle birlikte farklı çıkarlara, farklı ilgilere sahip olduğunu -kadınlar ve erkekler olarak- bu nedenle de birbirleriyle "gevşek" ilişkiler kurduklarını söyler. Ona göre, "(…) birleştirici bir dünya görüşünü destekleyen 'her şeyi kapsayıcı' bir düşüncenin amaçlarına iyi hizmet etmesi ve dolayısıyla hayallerini etkilemesi ihtimal dışı kalmıştır."[243] Yani ona göre Tanrı, kilise ya da en genel anlamda din bağlamından çıkmak ve bireysel dünya görüşünü benimsemek, modern felsefenin çabaları sonucunda değil, sürecin doğal ilerleyişi nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bauman'a göre inancın yerine aklı, insanların doğalarından getirdiği bir ahlak metodunun yerine rasyonel kuralları, itaat eden ve sadece itaat etme konusunda eşit olan insanların yerine bireyi getirmeye çalışan modern felsefe ve etik başarılı olmak için çok uğraşmış ama başarılı olamamıştır. Bauman, "işte bu nedenle, gerek modern yasa koyucular gerekse modern düşünürler, ahlakın, insan yaşamının 'doğal bir özelliği' olmaktan çok, tasarlanması ve insan davranışına sokulması gereken bir şey olduğunu hissettiler; bu nedenle her şeyi kapsayan birleştirici bir etik (…) oluşturmaya ve dayatmaya çalıştırlar; yine bu nedenle, bu yöndeki en içten çabaları boşa çıktı (…)."[244]Öte yandan Bauman buradan hareketle postmodern insana da bir eleştiri getirerek, "modernliğin uzun, yılankavi ve helezonik macerasından bizim kendi dersimizi çıkarmamız gerekiyordu: İnsanın varoluşsal durumu, tedavisi olmayan ölçüde müphemdir; iyi daima kötüyle iç içedir; eksiklerimiz için yazılan ilaçların dozunu ayarlamak (tam dozunda mı yoksa öldürücü dozda mı olduğunu bilmek) tam olarak mümkün değildir. Bizim bu dersi almış olmamız gerekiyordu. Fakat aldığımız söylenemez"[245] diyerek, içinde bulunduğumuz duruma karşı olan hoşnutsuzluğunu dile getirir.

Yani modern felsefenin matematik gibi kesin bir felsefe oluşturmaya çalıştığı bu dönem aslında sürecin devamıdır ve modern felsefe Bauman için amacına ulaşma konusunda çok da başarılı olamamıştır. O, "modernliğin ahlaki düşünce ve pratiğini, *müphem olmayan, aporetik olmayan etik bir kodun* olanaklılığına duyulan inanç harekete geçiyordu."[246] Yani burada kesin bir bilim gibi görülen bir ahlak anlayışı söz konusudur. Bauman için postmodern alan, böyle bir ahlaki anlayışı hem kabul etmemekte ve hem de bu olasılığa inanmamaktadır. Ona göre, "kusursuz -evrensel ve sarsılmaz temellere sahip- etik kod hiçbir zaman bulunmayacaktır; (…) Aporetik olmayan, müphem olmayan bir ahlak, evrensel olan ve 'nesnel temellere dayanan' bir etik, pratik olarak imkânsızdır; hatta belki de (…) terimlerdeki bir çelişkidir."[247]

---

[241] Bauman, 2011, s.13.
[242] Bauman, 2011, s.15.
[243] Bauman, 2011, s.15.
[244] Bauman, 2011, s.15.
[245] Zygmunt, Bauman, (2013),*Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, (çev. İsmail Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 120.
[246] Bauman, 2011, s. 20.
[247] Bauman, 2011, s.20.

Bauman'ın *Postmodern Etik* kitabının başında etik üzerinde konuşacağını söylediği o ilk andan itibaren postmodern kavramına uygun olarak ortaya koyduğu etik görüşünden önceki tüm etik yaklaşımları eleştireceği tahmin edilen bir şey olmuştur. O, modern ve öncesindeki etik görüşleri eleştirmekle kalmayıp, aynı zamanda içinde bulunduğumuz ahlaki durumu postmodern perspektiften hareketle birkaç başlık altında ele alır ancak tüm bunların sonunda da hiçbir etik kodun çıkmayacağını ve postmodern anlayışın "ahlaki yaşamı daha kolay kılma ihtimali" olmadığını sadece biraz daha ahlaki kılabileceğini belirtir.[248] Ancak çalışmamızın bu kısmında yine de Bauman'ın ele aldığı şekliyle yedi maddede açıkladığı *Postmodern Etik*[249] belirlemelerini ele alacağız. Buna göre;

1) "İnsan özünde iyidir ve doğasına uygun olarak hareket etmesine yardımcı olmak yeterlidir" ve "İnsan özünde kötüdür ve kendi itkileriyle hareket etmesi önlenmelidir" şeklindeki, birbiriyle çelişen, buna karşılık sık sık aynı iman gücüyle dile getirilen iddiaların ikisi de yanlıştır. Buna karşılık postmodern perspektife göre şu daha kabul edilebilirdir: "İnsan birlikteliğinin esas yapısı düşünüldüğünde, müphem olmayan bir ahlak varoluşsal olarak imkânsızdır"; (…) "rasyonellik ahlaki itkiyi hükümsüz kılamaz (…) Dolayısıyla ahlaki davranış garantilenemez(…)." Bauman için son tahlilde mükemmel insan ve mükemmel toplum olanaksızdır ve bu yöndeki çabalar zalimliğe ve ahlaksızlığa yol açar.[250]

2) "Ahlaki fenomenler doğaları gereği 'gayrı-rasyonel'dirler." Ahlaksal olan fayda, yarar gibi şeylerle açıklanamaz, ahlaki olan, monoton ve öngörülebilir değildir, bu nedenle "herhangi bir 'etik kod' tarafından kapsanamazlar. Etik, Yasa gibi düşünülür" ve *uygun* olan ve *uygunsuz* eylemleri belirlemeye çalışır. Müphemliği ortadan kaldıracak, birden fazla yorumu önleyecek, uygun olan ve olmayan arasında yapılacak seçimlerde uyulacak kuralları ortaya atmak için kesin tanımlar getirmeye çalışır.[251] "Sorumlulukla oluşturulan ahlaki benliğin yerine öğrenilebilir kurallar bilgisini koyuyor"; etik, "yasa koyuculara ve kanun bekçilerine karşı sorumluluğu yerleştiriyor", ahlaki özneyi ve benliği yok ediyor.[252]

3) "Ahlak ıslah olmaz bir şekilde *aporetiktir*. Müphem olmayan bir şekilde iyi olan pek az seçenek vardır." Öte yandan Bauman' a göre, "ahlaki benlik müphemlik ortamında hareket eder, hisseder, eyler ve belirsizlikle ölür."[253]

4) "Ahlak *evrenselleştirilemez*." Bauman, "bu açıkça göreci ve sonuçta nihilist olan ahlak görüşüne' karşı çıktığını ve kendisinin, 'tüm farklılıkları bastırmak ve en önemlisi ahlaki yargının tüm yabani –özerk, zaptolunamaz ve denetlenemez- kaynaklarını ortadan kaldırmak için gayretli bir çabaya girişme niyetinin pek de iyi gizlenmeyen bir ilanı olarak işlev gören ahlaki evrenselciliğin somut bir çeşidine karşı çıkıyor."[254]

---

[248] Bauman, 2011, s.26.

[249] Postmodern Etik kitabı içinden alınmış olan maddeleri yazarken ara ara bağlayıcı cümleler kullandık ama tırnak içinde aldığımız kısımlar aynı sayfalar arasında geçtiği için tümüne bir kere olacak şekilde alıntılama yaptık. İlgili kısım Bauman, 2011: 20-26. Sayfalar arasında geçmektedir.

[250] Bauman, 2011, s.20-21.

[251] Bauman, 2011, s.21.

[252] Bauman, 2011, s.22.

[253] Bauman, 2011, s.22.

[254] Bauman, 2011, s.23.

5) " 'Rasyonel düzen' açısından ahlak *irrasyonel*dir ve öyle kalacaktır. Tek biçimliliğe ve disiplinli, eşgüdümlü eylemin talep edilmesine yönelen her toplumsal bütünlük için, ahlaki benliğin inatçı ve esnek özerkliği bir skandaldır." Bauman tek biçimli ahlak görüşlerine ve genele hitap eden ahlaki normlara karşı çıkar. Ona göre, "ahlaki itkiler (…) herhangi bir düzenlemenin idaresi için vazgeçilmez bir kaynaktırlar: tüm toplumsal düzenlerin kalıba dökülmesini sağlayan toplumsallığın ve ötekilere bağlılığın hammaddesini sağlarlar."[255]

6) Bauman'a göre ahlaki sorumluluğun "hiçbir 'temeli' yoktur; hiçbir nedeni, hiçbir belirleyici etkeni yoktur. Var olmamasını istemek veya sağlamak neden mümkün değilse, varlığının gerekli olduğunu ikna edici bir şekilde savunmak da aynı nedenle mümkün değildir."[256]

7) Bauman, bazı postmodernist yazarları *aceleci* olarak tanımlar ve onlara "her şey uyar" düşüncelerinden dolayı karşı çıkarak "etik kodların gözle görünür bir şekilde azaltılamaz çeşitliliği karşısında bu konuda yapabileceğimiz hiçbir şey yok gibisinden bir silahsızlanmayı da talep edemez veya dolaylı olarak tavsiye edemez." görüşüyle karşı çıkar. O, "modern toplumlar evrensel etiği geliştirme maskesi altında ahlaki dar görüşlülüğü uygular. İktidara dayalı herhangi bir etik kod ile ahlaki benliğin son derece karmaşık durumu arasındaki uyumsuzluğu ortaya koyarak ve toplumun ahlakın esas yaratıcısı ve tek güvenilir bekçisi olma iddiasının sahteliğini gözler önüne sererek, postmodern perspektif, etik kodların ve önerdikleri ya da destekledikleri ahlaki uygulamaların görecililiğinin, bunların dar görüşlü olarak aşağıladıkları kodlanmamış ahlaki durumun ve ahlaki davranışın değil, evrensellik iddiasında bulunan *etik kodların politik olarak* desteklenen dar görüşlülüğünün sonucu olduğunu gösterir." [257]

SONUÇ

Postmodernizm kavramı 1930'lu yıllar ve sonrasında ön plana çıkmış ve etkisini hala sürdüren önemli bir düşünce hareketini temsil eder. Bu kavram kapsamı itibariyle sanat, edebiyat ve kültür gibi birçok alanda etkisini göstermiş ve düşünürler tarafından bu bağlamda incelenmiştir. Ancak Bauman, diğer düşünürlerden ayrı olarak postmodernizmi etik temelinde incelemiştir. Çünkü böylesine bir değişimin ortaya koyduğu ürünlerin; sanat alanını olduğu kadar ahlak alanını da etkilediğini düşünmüştür. Bauman, insanların birbirleriyle ilişkilerini ilgilendiren ve kişinin "öteki"ne olan davranışını belirleyen etik alanının, postmodernizmin bakış açısından incelenmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu minvalde, modernizmin etiği ele alış şeklini ve yöntemini sorunlu bulmuştur.

Modernizm, etiğin temellerini kurma çabasında evrenselci bir anlayış sergilemiş, bu temellerin normatif olarak ortaya koyulmasına neden olmuştur. Bu normatif kurallar belli etik kodların yaratılmasına sebep olmuştur. Aslında etik kodlar, modernizm düşüncesinde apaçık olarak görülen kodlar olmasa da, bu kodların evrensel olabileceğine olan inanç apaçıktır. Bauman tam da, modernizmdeki bu evrensele olan inancı eleştirmiştir. Ona göre hiçbir zaman evrensel olarak, değişmeyen etik kodlar ortaya koyulamayacaktır. Bu anlamda modernizm düşüncesinde ortaya koyulan etik kodlar ancak *müphem* ve *aporetik* olabilir.

[255] Bauman, 2011, s.23.
[256] Bauman, 2011, s. 24.
[257] Bauman, 2011, s. 25.

Bauman'ın ortaya koyduğu postmodern etik, etik alanını ortadan kaldırmak yerine onu yeniden değerlendirmeye ve sorgulamaya çalışır. Etik alanını postmodernizm açısından soruşturulmasına olanak sağlar. Onun amacı müphem olmayan bir etik kod yaratmak değil, etiği bireyde, ahlaki sorumluluk üzerinden yeniden üretmektir. Sonuç olarak; postmodern etik, Bauman'ın da belirttiği gibi ahlaki yaşamı daha kolay kılmaz sadece biraz daha ahlaki kılabilir.

KAYNAKÇA

Bauman, Zygmunt, (2002), "Modernite, Postmodernite ve Etik", (çev. Aytaç Yıldız), (Cantell & Pedersen ile söyleşi), *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl: 6, Sayı:19, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Erişim Adresi:

https://www.academia.edu/37950853/Modernite_Postmodernite_ve_Etik_Zygmunt_Bauman, **Erişim Tarihi:** 19.10.2019, s. 3-4.

Bauman, Zygmunt,(2011), *Postmodern Etik*, (çev. Alev Türker), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt, (2013), *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, (çev. İsmail Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Cevizci, Ahmet, (2000), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Harvey, David, (2003), *Postmodernliğin Durumu*, (çev. Sungur Savran), İstanbul: Metis Yayınları.

Kanık, Cengiz, (2015), Zygmunt Bauman, "Parçalanmış Hayat-Postmodern Ahlâk Denemeleri", (çev. İsmail Türkmen), İstanbul Ayrıntı Yayınevi, 2. Basım, 2014. (Adlı eserin tanıtımı), *Milel ve Nihal Dergisi*, Kitap Tanıtımı ve Tenkitler Bölümü, Cilt/Volume: 12 Sayı/Number: 2 Temmuz-Aralık/July-December 2015, ss. 191-196.

Best, Steven,-Kelner, Douglas, (2011), *Postmodern Teori*, (çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Etik Alanda Önemli Bir Kavram Olarak Altruizm (Özgecilik-Diğerkâmlık)*

Assoc. Prof. Dr. Nurten KİRİŞ YILMAZ[258]

Özet

Altruizm kavramı felsefe, psikoloji ve toplum bilimlerinin alanı içine giren bir kavramdır. Toplum içinde yaşayan insanların bir diğerini içeren bakış açılarını ele alan bu yaklaşım insanların eylemlerini konu alan etik alanın ilgisi içine de girmektedir. Alturizm (özgecilik-diğerkâmlık) sözlük anlamı itibariyle başkalarının iyiliği için özel olarak uğraş verme, başkalarının iyiliği için çalışmayı yaşam ve ahlak ilkesi yapma, bencillik etmeme ve *ben*i ötekilerden daha değerli görmeyip aksine ötekini benden daha değerli görme yaklaşımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda da egoizmin ve egoist etiğin karşıtı durumundadır.

Altruizm sözlük anlamı itibariyle en temelde özellikle dinlerin ve toplumsal yaklaşımların salık verdiği bir görüştür. Örneğin İslam dininde "birbirinin derdiyle dertlenmeyen kullar hakiki mümin değildir" ve "yanı başındaki komşusu açken tok olarak geceleyen kişi mümin değildir" hadisleri altruist yaklaşımı destekler niteliktedir. Felsefe tarihinin başından itibaren ihtiyaçlarını tek başına karşılayamayacak olan insanların iş bölümü yaparak birlikte yaşamak için toplum oluşturmaları görüşünü de ele alırsak burada gönüllü olarak herkesin diğerinin derdi için çaba sarfetmesi gerektiği gibi genel bir kabulle karşılaşırız. Yani altruist ya da özgeci davranışlar hem etik açıdan hem dinler ve toplumsal birliktelik açısından önemli bir yere sahiptir. Ancak Ayn Rand'ın (1905-1982) *Acil Durumlar Etiği* isimli çalışmasında altruizm kavramı çarpıcı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çalışmaya göre, benin dışında kalan diğer insanlara yardım etmesini etik ilke haline getiren yaklaşımlar, insanların birbirine büyük bir dostlukla yaptığı yardım ve iyi niyetin yerine, kendisini feda eden bir varlığı ikame etmiştir. Kendisini feda eden bir varlık öteki olanla, *ben*in dışında olanla eşit seviyede değil onun hizmetinde, emrinde olan bir kurban haline düşürülmüştür. Bu görüşünü çeşitli örneklerle ifade eden Rand'ın altruizm kavramı üzerine yaptığı belirlemelerin ahlak felsefesi açısından nasıl ele alınabileceğinin inceleneceği bu çalışmada, etik alanda önemli bir kavram olan altruizm kavramına detaylı bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Altruizm, Bencillik, Etik, Ayn Rand.

---

* Bu çalışma 19-21 Ekim 2019 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen IV. SADAB Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

[258] Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, nurtenkiris@sdu.edu.tr

Altruism as an Important Concept in Ethics (Altruism-Selflessness)

Abstract

This approach, which deals with the mutual perspectives of people living in the community, is also of interest in the ethical field that deals with people's actions. Alturizm as dictionary meaning is to campaign specifically for the good of others, to make the work for the good of others as principle of life and morality, not being selfish and not seeing oneself as more valuable than others, but rather seeing others as more valuable than oneself. In this sense, it is the opposite of egoism and egoist ethics.

Altruism, in its most literal sense, is a view that is especially recommended by religions and social approaches. For example, in the Islamic religion, the Hadiths "worshipers who are not worried about each other, are not genuine believers" and "if the person sleeping fully when the neighbor next door is hungry, is not a real believer" supports the altruist approach. From the beginning of the history of philosophy, if we take into consideration the opinion that people who cannot meet their needs on their own , by forming a division of labor and forming a society to live together, here, we face a general acceptance that everyone should strive voluntarily for the other's concern.

However, in Ayn Rand's (1905-1982) Ethics of Emergency Situations study, the concept of altruism is strikingly discussed. According to this study, the approaches that make helping other people outside of themselves as ethical principles, has replaced a being that sacrificed him/herself for others. Instead of the help and goodwill that people make to each other with great friendship, a self-sacrificing entity is not on par with the other, with the outsider and he/she had turned to a sacrifice and a servant under the service of others. In this study, how Rand's determinations on the concept of altruism can be handled in terms of moral philosophy will be examined and a detailed perspective on the concept of altruism which is an important concept in the ethical field will be tried to be developed.

Keywords: Altruism, Selfishness, Ethics, Ayn Rand.

Etik Alanda Önemli Bir Kavram Olarak Altruizm (Özgecilik-Diğerkâmlık)

GİRİŞ

Felsefe disiplininin önemli bir alt alanı olan ahlak felsefesi ya da etik, en genel anlamda insan eylemlerini ele alıp, neyin iyi neyin kötü olduğunu belirlemeye ve ahlaki davranış, ahlaki görev ya da sorumlulukları ortaya koymaya çalışan alandır.

Etik alan bütün bireyleri ilgilendirmekte, bireylerarası bir ayrıma izin vermemektedir. Dolayısıyla her birey eşit oranda etik haklara sahip olduğu gibi, sorumluluklar konusunda da eşit konumdadır. Bu nedenle toplumu oluşturan bireylerin birbirleriyle kurdukları iletişim aynı zamanda etik ilgisi içinde ele alınmak zorundadır. Antik metinlerden itibaren göze çarpan en önemli nokta, insanların bir toplum oluşturarak yaşamaları ve bu toplumun devamı için konulan kurallara da zorunlu ya da gönüllü olarak uymalarıdır. Bu nedenle bir toplum içinde yaşayan birey, hem kendi çıkarlarını hem de ötekinin çıkarlarını koruyan konumdadır. Burada önemli nokta her bir insan teki diğerinin haklarını mı, yoksa kendi haklarını mı önceleyecektir? Pek çok ahlak prensibi bu soruya cevap vermiştir ama biz çalışmamızda altruism/özgeci/diğerkâm yaklaşımı ele alacağımız için bu etik yaklaşımı ve karşıtı olarak egoism/benseverlik/bencillik ya da egoist etik yaklaşımlarını burada bir değerlendirmeye tabi tutacağız.

Altruist/Özgeci/Diğerkâmcı Etik

Bu iki etik yaklaşım ele alındığında dinlerin, toplumsal kurumların ve günümüze kadar ulaşan geleneksel ya da anonim öğretilerin çoğunun egoist/bensever düşünceye mesafeli dururken, altruist/elsever/özgeci/diğerkâmcı düşünceye daha yakın ve yatkın oldukları görülmektedir. Bu iki yaklaşıma ilişkin görüşler bilimlerin, siyaset alanına ilişkin teorilerin, eğitim yaklaşımlarının da odak noktasını oluşturmaktadır. Topses'e göre, "insanın ontolojik varlığının, bensever (egoizm) ya da elsever mi (alturizm) olduğu ve insanın bu niteliklerinin kalıtımın doğrudan ürünü mü yoksa çevresel etmenlerin ürünü mü olduğuna ilişkin görüşler, yaklaşım alanları, ilk çağlardan bu yana felsefenin, 19. yüzyıl sonrası ise Psikolojinin, Sosyal Psikolojinin, dahası ve siyaset ekonomi bilimcilerinin araştırma ve inceleme konusunu oluşturmuştur."[259]Yani etik alanın kavramları olarak ele aldığımız bu kavramlar aslında pek çok alanın içinde konu edilmektedir. Yavuzer'in aktardığına göre ise, özgeci yaklaşımların birtakım hipotezleri vardır. Bunlar;[260]

> 1-İnsan doğasının bir parçası olan kişisel çıkarlar var olmakla birlikte, başkalarına karşı hissedilen şefkat duygusunun yardım etme motivasyonunu tetiklediği.
>
> 2-Antropologların çalışmalarında ise özgeciliğin insan evriminde önemli bir faktör olduğu ve özgeci davranışları etkileyen duygusal eğilimlerin genetik bileşenlerinin olduğu.
>
> 3-Yardım etme davranışındaki nihai hedeflerin ve özgeciliğin var olup olmadığının sorgulandığı deneysel çalışmalarda motivasyon kaynağı olarak empatik kaygının olduğu.
>
> 4-(…) Özgeci motivasyonun empatik kaygı dışında kaynakları olup olmadığı sorusunu değerlendirilmesinde özgeci kişilik için ahlaki muhakeme ve içselleştirilmiş prososyal değerler, olumlu benlik kavramı oluşturma gibi kaynaklar bildirilmiştir.

Yani bu noktada bireyin altruist/özgeci/diğerkâmcı davranmasının sebepleri varoluşsal, bilimsel, psikolojik alanlarda değerlendirilmektedir. Dinler ise, özgeci yaklaşımı hem olumlu olarak değerlendirirler ve hem de bunun insan doğasına en uygun yaklaşım olduğunu dile getirirler. Özcan'ın aktardığına göre,

> (…) dinlerde diğerkâmlığın temel bir özellik veya ahlaki bir erdem/ilke olarak temayüz ettiğini ve bu ilkenin pozitif formda 'kişinin kendisi için istediği[ni] bir şeyi bir başkası içinde istemesi' veya negatif formda 'kişinin kendisi için istemediği bir şeyi bir başkası için de istememesi' şeklinde formüle edilebileceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla bir çok dinin temel kaynağında vurgulanan ve '*altın kural*' olarak nitelendirilen bu ilke, insanların temel haklarına saygının sloganı olarak da değerlendirilebilir. Bu bağlamda

[259] Gürsen, Topses, (2012), "Elseverlik (Alturizm) ve Benseverlik (Egoizm) Ölçeğiyle İlgili Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE), 1*(2), ss. 60-71, s. 60-61.

[260] Nurgül, Yavuzer, (2017), "Bir Prososyal Davranış Kaynağı Olarak Özgeci Motivasyonun İlgili Alan Yazını Işığında Değerlendirilmesi", *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi,* Cilt:14-1, Sayı:27, 2017-1, ss.105-126, s. 106-107.

özellikle Hinduizm, Budizm, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi dinler ön plana çıkmaktadır.[261]

Bu noktada altruist/özgecilik/diğerkâmcılık kavramının ne olduğuna değinmek gerekmektedir. Bilimler kendi alanlarına göre, dinler kendi yaklaşımlarına göre altruizmi/özgeciliği/diğerkâmcılığı tanımlamışlardır. Ancak burada kelimenin etimolojik kökenini ele almak önemlidir. Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre altruizm /özgecilik, "kişisel yarar gözetmeksizin başkasına yararlı olmaya çalışan (kimse), diğerkâm"[262] anlamlarına gelmektedir. Felsefe sözlüğünde özgecilik [İng. Altruism; Fr. Alruisme; Al. altruismus]. İnsanlığı, insanları çıkar gözetmeden sevme, kişinin kendisini başka insanların ve toplumun refahına, genel iyiliğine adaması tavrı; başkalarının iyiliğini temele alan, diğer insanlara karşı iyiliksever, iyi niyetli, hoşgörülü ve yardımsever olmayı bir tavır olarak ön plana çıkartan, 'başkası için yaşamak' formülüne göre davranmayı öneren ahlak anlayışı; bencilliğin ve bireyciliğin karşısında yer alan bir görüş olarak, kişinin kendini hiçbir çıkar gözetmeden, başkalarının ihtiyaç ve çıkarlarına adaması gerektiğini dile getiren öğreti, olarak tanımlanmıştır.[263]

Arapça *ferağat* kelimesi de altruizm/özgecilik/diğerkâmlık kelimeleri karşılığında kullanılmaktadır. Dalkılıç'ın yazmış olduğu ansiklopedi maddesinde ferağat ahlakı, alturizm; egoizmin/bencilliğin zıttı olan diğerkâmlığı ifade için kullanılır. Dalkılıç'a göre bu kelime;

> (…) Psikolojide, bireyler arasında mevcut bağlardan veya bireysel bir düşünce ve *ferağat*tan hasıl olan, başkalarına karşı hissedilen ve beslenen sevgi ve sempati, özgeciliği, özgeci bir tutum ya da yönelimi ifade eder. Buna göre, ahlakta, başkalarına karşı samimiyetle ve teslimiyet de ahlaklılığın üstün değerini esas alan okulun *ferağat* ahlakını esas aldığı söylenir. Söz konusu ahlak anlayışı ve felsefesi, hazcılığa(hedonizm), bireyciliğe(indivudalizm) ve bencilliğe(egoizm) karşıdır.[264]

Altruizm/özgecilik kavramı ilk olarak Fransız filozof Auguste Comte tarafından kullanılmış ve onun tarafından "kişinin başkasını başkası için sevmesi"[265] olarak tanımlanmıştır. Kasapoğlunun, Hançerlioğlu'ndan aktardığına göre Comte'un özgecilik anlayışı şöyledir; "Comte'a göre, 1789 Fransız İhtilali'nin getirdiği bireycilik ve onun zorunlu sonucu olan bencillik toplumda bir başsızlık doğurmuştur. Bu başsızlığı gidermek için yeni toplum düzenine ihtiyaç duyulmuştur. Bu düzende toplum etkilidir ve söz konusu toplumsal düzenin başlıca ilkesi başkaları için yaşamak olmalıdır. Comte'un özgecilik dediği şey budur."[266] Yine Günör'ün aktardığına göre;

> Comte, özgeciliği 'başkaları için yaşama eğilimi veya arzusu' olarak tanımlamıştır. Comte, bireylerin egoizm doğrultusunda eylemde bulundukları zaman sadece kişisel çıkar ve kişisel memnuniyet arama

---

[261] Şevket, Özcan, (2018), "Dünya Dinlerinde Altın Kural: Diğerkâmlık", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, cilt/Vol:7, Sayı/Issue: 1, ss. 285-308, s. 287.

[262] "Özgeci", Türk Dil Kurumu Sözlüğü, **Erişim Adresi:** www.tdk.gov.tr. **Erişim Tarihi:** 25.10.2019.

[263] Ahmet, Cevizci, (2000), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, s. 727.

[264] Bayram Dalkılıç, (2009), *Felsefe Ansiklopedisi*, (Ed. Ahmet Cevizci), Cilt 6, Ankara: Nobel Basımevi, s. 448-449.

[265] Cevizci (akt.), 2000, s.727.

[266] Figen, Kasapoğlu, (2014), "İyilik Hali İle Özgecilik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", ***Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,*** s.1, v. 7, n. 13, p. 271-288, Ocak. **Erişim Adresi:** http://hikmetyurdu.com/index.php/hikmetyurdu/article/view/254, **Erişim Tarihi:** 06. 10. 2019, s. 274.

> eğilimi gösterdiklerini belirterek, özgecilik ile egoizm arasında bir karşıtlık olduğunu belirtir. Önemli bir sosyolog olan A. Comte, özgeciliğin daha ziyade ahlaki bir boyutu olduğunu düşünmektedir. Comte, bu düşüncesini şu sözlerle açıkça ortaya koyar; "egoizmi özgeciliğe çevirmek için entelektüel etki kadar ahlaki etki de gereklidir." Yani, Comte'un hayal ettiği toplumun gerçekleşebilmesi için özgeciliğin ahlaki bir boyutunun olması gereklidir. Yine buna göre bireyler toplumda etkin bir biçimde yer alırlar ve onların eylemlerinin seçimlerinde önemli olan nokta özgeci eylemleri seçmeleridir.[267]

Tüm bu bilgiler ışığında bildirimizin asıl konusu olan Ayn Rand'ın görüşüne baktığımızda onun altruizm kavramını ele aldığı özel örneklerden hareketle şimdiye kadar aktarılanın olumlu anlamının aksine, olumsuz anlamda ele aldığını görmekteyiz.

Ayn Rand ve *Acil Durumlar Etiği*

Ayn Rand bu çalışmasında altruism kavramının hem kelime karşılığının olumlu anlamına, hem dinlerin ve pek çok disiplinin olumlu yaklaşımına, hem de Comte'un bu etik anlayışı toplumun neredeyse resmi etik anlayışı olarak görmesine paralel bir çizgi ile karşılaşmak mümkün değildir. Rand altruizm etiğini şöyle ele alır;

> Diğerlerine yardım etme konusunu etiğin merkezi ve asıl konusu haline getirmekle, altruism, insanlar arasındaki gerçek yardımseverlik ve iyi niyet kavramını yok etmiştir. İnsanı, bir başka insana yardım etmenin bir bencil olmama eylemi olduğu fikrine inandırmış ve böylece bir kişinin diğer insanlar üzerinde kişisel bir çıkarı olamayacağını -bir başka kişiye *değer vermenin* kendini feda etmek anlamına geldiğini- bir kişinin diğerlerine karşı hissedebileceği herhangi bir sevgi, saygı veya hayranlığın onun kendi memnuniyet kaynağı olamayacağını, fakat onun kendi varlığına karşı bir tehdit olduğunu, bunun sevdikleri üzerinde imzalanmış bir kendini feda etme açık çeki olduğunu ima etmiştir.[268]

Yani Rand'a göre burada öteki o kadar önemsenmektedir ki ben, kendisini hiçe saymakta, ötekinin hizmetine sunmakta adeta ona köle olmaktadır. Burada eşitlik ortadan kalkmakta, ben kendi değerini feda etmektedir. Rand'ın düşüncesine göre, bir insanın kendi değerini önemsemeksizin diğerine kendisini feda etmesi, ötekinin hiyerarşisini üste koymak ve kendisini onun altında ya da değersiz görmesi anlamına gelmektedir. Oysa altruist etik görüşüne sahip birisi öncelikle dost, akraba ya da arkadaş olup olmadığını kontrol etmeden ve belki de ona kötülük edene, düşmanına karşı da aynı eylemlerde bulunmalıdır. [269] Rand'a göre bu nokta altruizmin etik bir ilke olmasını engellemekte, hatta kişinin kendisine yaptığı etik ihlali olmaktadır. Çünkü Rand için kişinin kendi değerini hiçe sayacak ölçüde ötekini yüceltmesi akılcı davranma prensibine de aykırı olacaktır. O bu nedenle bu prensibi

---

[267] Recep Batu, Günör, (2016), "Siyasi ve Etik Bir Kavram Olarak Özgecilik Düşüncesi", *felsefelogos*, Yıl 20, Sayı 61, Istanbul: Fesatoder Yayınları. **Erişim Adresi**, https://www.academia.edu/34162444/Siyasi_ve_Etik_Bir_Kavram_Olarak_Özgecilik_Düşüncesi, **Erişim Tarihi:** 06.10. 2019, ss. 49-60. s. 52.

[268] Ayn, Rand, (2013), *Bencilliğin Erdemi*, (Çev. Nejdet Kandemir), İstanbul, Plato Film Yayınları, ss. 60-71, s. 61.

[269] Rand, 2013, s. 62.

açıklayarak; "daima değerlerinizin hiyerarşisine uygun olarak davranın ve asla daha değerli bir şeyi daha az değerli bir şey karşısında feda etmeyin."[270] diyecektir.

Ancak akılcı davranma prensibinin içine saplanıp kaldığı sorun ise, burada bahsi geçen ötekinin kendimizden daha az değerli olduğuna ilişkin hiyerarşinin kesin bir ölçüsünün olmamasıdır. Bu tip bir hiyerarşinin muğlâklığında; aklın da, ahlakın da konumlandırılacağı bir sağlam zemin yoktur.

Burada iki uç bakış açısı arasında kalınmaktadır. Buna göre insan; arkadaşlık, dostluk ve akrabalık gibi ilişkilerle tanıdığı ötekine karşı sevgi besler ve bu sevgiden hareketle ötekine karşı fedakar davranırsa aslında bencillik mi etmektedir, yoksa yardımseverlik mi? Öte yandan kurtarılması gereken kişi bir yabancı ise ona karşı duyulacak empati, iyi niyet ve yardımseverlik hissi kendini öteleyip ötekinin emrine sunan bir kölelik anlayışı, yardımseverlik mi yoksa kendi öz saygısına vurulmuş bir darbe mi olacaktır? Rand bu soruları şu belirlemeleri yaparak açıklar;

> Kişinin sevdiklerine yardım etmesindeki erdem, 'bencil olmama' veya 'fedakârlık' değil *dürüstlük*tür. Dürüstlük kişinin kendi inançlarına değerlerine duyduğu sadakattir; kişinin değerlerine uygun olarak davranması; onları ifade etmesi, yüceltmesi ve gerçekliğe uyarlama politikasıdır. Eğer bir kişi bir kadını sevdiğini söylerse, ancak ona karşı davranışları kayıtsız, düşmanca veya zarar verici ise, onu ahlaksız yapan şey onun dürüst olmayışıdır.[271]

Rand için bu noktadan hareketle tanımadığımız ötekine karşı kendimizi feda etmemizin etik bir ilke olması sorunludur. Çünkü sadece acil bir durumda devreye girecek bir ilkeyi genele yaymak için elimizde sağlam bir temel yoktur. O, *Acil Durumlar Etiği* isimli çalışmasında boğulma, ateş ortasında mahsur kalma, hızla giden bir kamyonun önünde duran ya da bir uçurumda asılı kalan birine karşı nasıl eylenileceği hususlarından yola çıkarak verilen birtakım örneklerden hareketle, acil bir durumun etik anlayışının altruist olup olmadığını sorgulamaktadır. Rand'ın düşüncesine bakıldığında savunduğu durumun insanın yalnızca acil bir durum karşısında yabancılara yardım etmesi gerektiği yönündedir. Bu yardımın sebebi de iyi niyet ve saygıdır. Oysa altruist etiğe göre insan ötekine kendisini adamaya her daim hazırdır. Rand'a göre, "Altruist etik 'kötü evren' metafiziğine; yani insanın bizzat doğası gereği çaresiz ve mahvolmaya mahkûm olduğu, insan için başarı ve mutluluğun söz konusu olmadığı, acil durumlar ve felaketlerin insan yaşamının bir parçası olduğu ve insanın asıl amacının bunlarla mücadele etmek olduğu teorisine dayanır."[272]

Rand buna karşı çıkarak, yaşanan geçici bazı talihsizlikler için yardımsever veya diğerkâmcı olunabilir. Ancak her an, her daim ötekinin hizmetinde olmak ile ihtiyaç halinde yardıma koşmak aynı şey değildir. Her bir insan teki doğasının ona bahşetmediği ve ancak kendi çabasıyla ortaya koyabileceği şeyler için mücadele etmelidir. Yani bir insan çalışmadığı için, zengin olan birinin ona bütün mal varlığını açması uygun değildir.

> İnsan ve varoluşun *metafiziksel* doğası gereği, insan yaşamını kendi çabasıyla sürdürmek zorundadır; insanın ihtiyaç duyduğu değerler -servet ya da bilgi gibi- ona doğanın bir hediyesi olarak otomatik olarak verilmez, fakat insanın kendi düşünmesi ve çabası ile keşfedilmeleri ve elde edilmeleri gerekir. Bu bakımdan,

[270] Rand, 2013, s. 62.
[271] Rand, 2013, s. 65.
[272] Rand, 2013, s. 70.

> insanın başkalarına karşı tek yükümlülüğü, değerlerini başarmada, kazanmada ve onları korumada insanı özgür kılan bir sosyal sistemi sürdürmektir.[273]

Yani Rand için, 'kötü evren' metafiziğinden hareket eden bir yaklaşım olarak altruism, istisnai olan koşulları sanki sürekli olan şeylermiş gibi ele alıp, buradan hareketle farazi durumlar üzerine ahlaki belirlemeler yapmaktadır. Oysa Rand sisteminde bir etiğin öne süreceği ilke, başkalarına her hal ve koşulda değer vermelisin değil, sosyal bir sistemi sürdürmek adına gerektiğinde, gerektiği gibi davranmalısın olmalıdır. O buradan hareketle, bir kişinin yaşamının ahlaki amacının diğerlerini öncelemek değil, kendi mutluluğunu elde etmek olduğunu ifade edecektir.

> Bir kişinin yaşamının ahlaki amacı kendi mutluluğunu elde etmektir. Bu, o kişinin tüm insanlara kayıtsız kalacağı, insan yaşamının onun için değersiz olduğu ve insanın bir acil durumda diğerlerine yardım etmek için hiç bir sebebe sahip olmadığı anlamına gelmez. Fakat bu, kişinin kendi hayatını başka kişilerin refahından sonraya koymayacağı, kendisini başkalarının ihtiyaçları için feda etmeyeceği, diğer insanların sıkıntılarının onun asıl ilgisi olmadığı, onun yaptığı herhangi bir yardımın bir kural değil bir *istisna*, bir görev değil cömertlik eseri (…) olduğu, bu yardımın *sınırlı* ve *istisnai* olduğu (…) ve felaketlerin değil değerlerin insan hayatının amacı, birincil ilgisi ve itici gücü olduğu *anlamına* gelir.[274]

SONUÇ

Altruizm, özgecilik ya da diğerkâmlık kelimeleri sözlük anlamları itibariyle kendisini sonralayıp, 'öteki' için kendi haklarından feragat etme anlamlarına gelmektedir. Bu anlamda bu yaklaşım, 'ben'i önceleyen egoist etik anlayışa karşı olan bir görüştür. Genellikle bilimlerin, dinlerin, toplumsal anlayışların kabul ettiği bu görüş; 'kendine yapılmasını istemeyeceğin bir davranışı başkalarına da yapmamalısın' kabulünden hareket etmektedir. Ayn Rand ise *Acil Durumlar Etiği* isimli çalışmasında altruizm kelimesini ve altruist etiği ele alarak, insanın kendisini öteleyerek, sadece öteki odaklı yaşamasının ahlaki bir ilke olarak alınamayacağını ileri sürer. Onun burada yaptığı ayrım acil bir durum yani istisnai olan ve bir kereye mahsus, kalıcı olmayan bir durum için geçerli olabilecek bir değer durumunu genele yayılan bir ahlak ilkesi şeklinde düşünmenin olanaksızlığı üzerinedir. Tanıdığımız bir ötekine karşı göstereceğimiz iyi niyet ve yardımseverlik ile hiç tanımadığımız ve hatta düşmanımız olabilecek olan ötekine karşı zorunlu olduğumuz bir iyi niyet ya da yardımseverlik görüşü ahlaki açıdan ciddi sorunlar taşımaktadır. Çünkü her daim başkasına yardım etmek için hazır olmak ve bunu ahlaki bir ilkeden hareketle kabul edilebilir hale getirmek, kendine verilen değeri düşürür ve kendine saygı eksikliğine sebep olur. Bu nedenle altruizmi eleştiren Rand, bu tür bir etiğin ancak acil durumlarda geçerli olabileceğini ele alır. Acil durumlar karşısında yapılan yardımseverlik, her an, her saniye yardım etmeye hazır, kendisini buna vakfetmiş, özsaygısı olmayan bir birey olmaktan da kurtaracağı için çok önemlidir. Ona göre insanın ahlaki amacı mutluluktur ve o da ancak ahlaki değerlere sahip olması ile mümkün olacaktır.

---

[273] Rand, 2013, s. 69-70.
[274] Rand, 2013, s. 70-71.

KAYNAKLAR

Cevizci, Ahmet, (2000), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Dalkılıç, Bayram, (2009), *Felsefe Ansiklopedisi*, (Ed. Ahmet Cevizci), Cilt 6, Ankara: Nobel Basımevi.

Günör, Recep Batu, (2016), "Siyasi ve Etik Bir Kavram Olarak Özgecilik Düşüncesi", *felsefelogos*, Yıl 20, Sayı 61, İstanbul: Fesatoder Yayınları. **Erişim Adresi**, https://www.academia.edu/34162444/Siyasi_ve_Etik_Bir_Kavram_Olarak_Özgecilik_Düşüncesi, **Erişim Tarihi:** 06.10. 2019, ss. 49-60.

Kasapoğlu, Figen, (2014), "İyilik Hali İle Özgecilik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", ***Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,*** s.1, v. 7, n. 13, p. 271-288, Ocak. **Erişim Adresi:** http://hikmetyurdu.com/index.php/hikmetyurdu/article/view/254, **Erişim Tarihi:** 06. 10. 2019.

Özcan, Şevket, (2018), "Dünya Dinlerinde Altın Kural: Diğerkâmlık", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, cilt/Vol:7, Sayı/Issue: 1, ss. 285-308.

Rand, Ayn, (2013), *Bencilliğin Erdemi*, (çev. Nejdet Kandemir), İstanbul, Plato Film Yayınları, ss. 60-71.

Topses, Gürsen, (2012), "Elseverlik (Alturizm) ve Benseverlik (Egoizm) Ölçeğiyle İlgili Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE), 1*(2), ss. 60-71.

Yavuzer, Nurgül, (2017), "Bir Prososyal Davranış Kaynağı Olarak Özgeci Motivasyonun İlgili Alan Yazını Işığında Değerlendirilmesi", *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi,* Cilt:14-1, Sayı:27, 2017-1, ss.105-126, s. 106-107.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, **Erişim Adresi:** www.tdk.gov.tr. **Erişim Tarihi:** 25.10.2019.

Bor Madeninin Özel Sektör Eliyle İşletilmesi

Asst. Prof. Dr. Vehbi KARA[275]

Özet

Türkiye'nin bor madenleri başlangıçta yabancı şirketler eliyle işletilmekteydi. 1968 yılında yabancı şirketlerin imtiyazlarının devlete devredilmesi ile başlayan serbest piyasa ekonomisinden uzaklaşma süreci halen devam etmektedir.

Etibank ve bir kısım küçük ölçekli yerli şirket tarafından işletilen bor tesisleri en sonunda 1978 yılında bor madenlerinin devletçe işletilmesi kararı ile sonuçlanmıştır. Bu tarihten itibaren madencilik, yatırım, üretim ve pazarlama konusundaki tüm aktiviteler devlete ait "Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü" tarafından yerine getirilmektedir.

Hâlbuki serbest piyasa mekanizması içinde özel işletmeler, kamu işletmelerinden daha etkin çalışmaktadır. Özellikle akademik çevrelerde, kamu kesiminin büyümesinin ve bu büyüme nedeniyle daha çok kaynak kullanılmasının etkinliği düşürdüğü görüşü hâkimdir. Özelleştirme ile kamu kesiminin payının küçültülmesi, dolayısıyla serbest kalan kaynakların özel kesim tarafından üretilecek mal ve hizmetlere tahsisi amaçlanmaktadır. Bu sayede ekonomide kaynakların daha etkin kullanılacağı, üretim artışının sağlanacağı ve büyümenin hızlanacağı düşünülmektedir. Böylece hem tek tek işletmelerin, hem de tüm ekonominin etkinliğinin sağlanacağı ve sonuç olarak ekonomide verimliliğin artacağı kabul edilmektedir.

Türkiye, 1980'lerden itibaren başlayan özelleştirme çabaları sonucunda ekonomik olarak büyük bir gelişme kaydetmiştir. Buna mukabil dünyada çok az sayıda ülkede bulunan bor madeninden devletleştirme uygulamaları nedeni ile yeterince yararlanılamamaktadır.

Ülkemizin kalkınması ile ilgili olarak akademik düşünceler yanında, uluslararası organizasyonların yaklaşımları da bu yöndedir. Çünkü bu işletmeler ulusal kaynakları savurganlığa itmektedir. Bütçe açıklarının ve enflasyonun en önemli nedenlerinden bir tanesi olarak devletçilik gösterilmektedir. Sonuç olarak kamu işletmeleri büyümeyi yavaşlatmaktadır.

Bor işletmelerinin özel sektör tarafından işletilmesi ve devletin klasik fonksiyonları ile ilgisi bulunmayan ekonomik işletmeleri özel sektöre devredilmesinin ülkemiz açısından daha yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Özelleştirme, Büyüme, Verimlilik.

Privatization of Boron Mine Operations

Abstract

Turkey's boron mines were mainly operated by foreign companies in the past. The process of moving away from the free market economy, which started with the transfer of the privileges of foreign companies to the state in 1968, is still continuing.

[275] İstanbul Üniversitesi

Boron plants operated by Etibank and a number of small-scale domestic companies eventually resulted in the decision to operate the boron mines by the state in 1978. Since then, all activities in the field of mining, investment, production and marketing are carried out by the state-owned Eti Mining Operations General Directorate.

However, within the free market mechanism, private enterprises operate more effectively than public enterprises. Particularly in academic circles, it is discussed that the growth of the public sector and the use of more resources due to this growth decreases efficiency. 167/5000

Privatization aims to reduce the share of the public sector and thus allocate free resources to the goods and services to be produced by the private sector. In this way, it is thought that resources will be used more effectively in the economy, production will increase and growth will accelerate.

Turkey has made great progress economically, starting with privatization efforts since the 1980s. On the other hand, boron mines, which are found in very few countries in the world, cannot be utilized sufficiently due to nationalization practices.

In addition to academic considerations regarding the development of our country, the approaches of international organizations are also in this direction. Because these enterprises push national resources to extravagance. Statism is considered as one of the most important reasons of budget deficits and inflation. As a result, public enterprises are slowing growth.

It is considered that it would be more beneficial for our country to operate boron enterprises by the private sector and to transfer economic enterprises that are not related to the fundamental functions of the state to the private sector.

Keywords: Privatization, Growth, Efficiency

GİRİŞ

Türkiye'nin bor madenleri başlangıçta yabancı şirketler eliyle işletilmekte iken 1968 yılında yabancı şirketlerin imtiyazlarının devlete devredilmesi ile sonuçlanan devletçi bir yapı ile karşı karşıya kalmıştır. Serbest piyasa ekonomisinden uzaklaşılması Türkiye ekonomisi açısından son derece zararlı bir durumdur.

Halen Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü tarafından işletilen bor tesisleri; 1978 tarihinden itibaren madencilik, yatırım, üretim ve pazarlama konusunda kamuoyu beklentilerinin çok gerisinde kalmıştır. Bunun yerine serbest piyasa mekanizması içinde özel işletmeler şeklinde işletilmesi halinde çok daha güçlü ve sağlam yapıda olacağı değerlendirilmektedir. Bu durum ülke menfaatleri açısından da çok önemlidir.

1. Bor İşletmelerinin Özelleştirilmesi Çabaları

Devlet eliyle işletilen şirketlerin verimsizliği daima tartışma konusu olmuştur. Bu konuda Batı dünyasında birçok eser kaleme alınmıştır. Bireyciliğe dayalı, devletin müdahalesini gerektirmeden giderek zenginleşen yeni bir dünyanın doğduğu önemli yazarlar tarafından dile getirilmiştir (Smith, 2009).

Siyasi bakımdan özgürlükler serbest piyasa kurumlarının gelişmesi ile birlikte paralel olarak gelişmiştir (Friedman, 1988)

Bor madenlerimizin özelleştirilme çalışmaları 2015-2017 kapsamındaki Orta Vadeli Program ile ele alınmış fakat bazı kurumların engel olması nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. 08.10.2014 tarihli ve 29139 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete`de yayımlanan Orta Vadeli Program, Maliye Bakanının basın yayın kuruluşlarına yaptığı açıklamalar ile daha ayrıntılı bir şekilde kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır.

Bu konuda kapsamlı bir mülkiyet kanunun işlerlik kazanması ülke büyümesine güç katacağı iktisat uzmanları tarafından dile getirilmiştir (De Soto, 2005). İşte devlet bu düşünceye uygun olarak Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü`ne ait olan Sülfirikasit ve Borikasit fabrikalarının özelleştirileceği kamuoyuna açıklanmıştır. Bu maksatla 1985 yılında yürürlüğe giren 3123 sayılı Maden Kanunu`nun 49. maddesi ile başlayan süreç halen devam etmektedir.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar Kurulu tarafından imzalanarak 5 Mart 2012 tarihinde Başbakanlığa iletilen "Bor Tuzları, Trona ve Asfaltit Madenleri ile Nükleer Enerji Hammaddelerinin İşletilmesini, Linyit ve Demir Sahalarının Bazılarının İadesini Düzenleyen Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı" zamanın Başbakanının imzasıyla, 20 Mart 2012 tarihinde B.02.0.KKG.0.10/101-487/1319 sayılı yazıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na gönderilmiştir.

Tasarı ile mevcut Kanunun 2. maddesine eklenen ve komisyonda kabul edilen fıkrada; "Bu madenlerin ruhsat sahaları ve rezervleri Devletin mülkiyetinde kalmak ve elde edilecek ürün ve atıkların satışı Devlet eliyle yapılmak kaydıyla; dekapaj, ürün çıkarma, kırma eleme, ayıklama ve yıkama, paketleme, tahmil - tahliye, nakliye ile temizlik ve diğer benzeri işler ihale yoluyla üçüncü şahıslara gördürülebilir." Denilmekteydi.

İstenen yasa değişikliğiyle Bor, Toryum ve Uranyum madenlerinin üretiminin özel sektörce yapılmasının önünde hiçbir engel kalmayacaktı. Bu tasarı kabul edildikten sonra madencilikte bir özelleştirme yöntemi olan "işletme hakkının devredilmesi" bir fırsat olacağı beklentisi meydana gelmişti. Bu sayede bor madenlerimizin çok daha verimli olarak işletilmesi düşünülüyordu (Şahin, 2016).

TBMM Sanayi, Ticaret, Enerji, Tabii Kaynaklar, Bilgi ve Teknoloji Komisyonu tarafından alt komisyona gönderilen ve sonrasında alt komisyon tarafından hazırlanan kanun tasarısı teklifi üst komisyonda kabul edilmiştir. Ancak ihtisas komisyonu tarafından Enerji ve sanayi alt Komisyonunda görüşülerek karara bağlanan Kanun tasarısı, bazı meslek odaları ve sendikaların, olaya müdahil olması sonucunda yaşama geçirilememiş kadük olmuştur.

Bor madenlerimiz başta olmak üzere devlet tarafından işletilen tesislerin özelleştirilmesi; bazı kuruluşlar tarafından "ayrıcalıklı kişilere peşkeş çekme" olarak değerlendirilmektedir. Bunun ne derece hatalı olduğu konusunda çok sayıda bilimsel çalışma yapılmıştır.

Halen yürürlükteki 2840 sayılı Kanuna göre bor tuzları, uranyum ve toryum madenlerinin aranması ve işletilmesi; devlet eliyle yapılabilmektedir. Bu madenler için 6309 sayılı Maden Kanunu gereğince gerçek ve özel hukuk tüzelkişilerine verilmiş olan ruhsatlar iptal edilmiştir.

Yapılmak istenen özelleştirme kamuoyu önünde tartışılırken sadece Borikasit ve Sülfirikasit fabrikalarının özelleştirileceği ifade edilmiş bor madenlerinin ruhsat hukukunun 2012 yılında olduğu gibi devlette kalacağı belirtilmişti. Buna rağmen yine de bor kimyasalları üretiminde hammadde güvenilirliğini tehlikeye düşeceği iddiaları gündemde kalmıştır.

Borikasit ve Sülfirikasit fabrikalarının özelleştirilmesi sonucunda toryum ve uranyum madenlerinin üretiminin de özel sektörce yapılmasının önü açılacaktır. Bu fabrikaların özelleştirilmesiyle toryum ve uranyum gibi nükleer enerji hammaddelerinin üretimi de devlet tekelinden çıkarılacak çok daha verimli bir şekilde işletilmesi imkanı doğacaktır. Devlete yük olan işletmeler vergi gelirleri ile bu sefer devlet bütçesine katkı sunmaya başlayacaktır.

Yapılacak özelleştirmeler sonucunda bazı endişelerin giderilmesi maksadı ile "Rezervlerin ve ruhsat sahasının mülkiyetinin devlette kalacaktır" ifadesi dahi devletçiliği savunan kişi ve kurumları bir türlü tatmin etmemektedir. Hâlbuki bu şekildeki bir uygulama siyasi tercih olup halkın oyları ile iktidara gelen yöneticilerin icraatlarına engel olmaktadır.

Aranmasından, işletmesine ve uç ürüne dönüştürülmüş ürünün pazarlanmasına kadar, her aşamasının kamu eliyle yürütüldüğü bir endüstrisinin ülkemizin ve halkımızın yararına olmadığı bilimsel çalışmalarla ispatlanmış durumdadır. Batı dünyasının sanayileşme konusunda elde ettiği başarıların altında "serbest piyasa ekonomisinin" olduğu bir gerçektir.

Kişi başına gelir seviyesinin 10 bin dolar seviyesinde kilitlenmesi durumuna "orta gelir tuzağı" adı verilmektedir. Ülkemiz en son 2008 yılında 10931 dolar seviyesine çıktıktan sonra bu seviyede çakılıp kalmış 2018 yılında 9385 dolar ile son 10 yılda hiçbir mesafe kat edememiştir. Bunun en önemli sebeplerinden bir tanesi ülkemizde devletçi politikaların hala güçlü olarak uygulanmasıdır.

Ekonomik gelişmelerde kamu kesiminin büyümesi ve bu büyüme nedeniyle daha çok kaynak kullanılması ülke sanayimizin önündeki en büyük engellerden bir tanesidir. Özelleştirme ile kamu kesiminin payının küçültülmesi, dolayısıyla serbest kalan kaynakların özel kesim tarafından üretilecek mal ve hizmetlere tahsisi amaçlanmaktadır.

Bu sayede ekonomide kaynakların daha etkin kullanılarak üretim artışının sağlanacağı ve büyümenin hızlanacağı bütün dünya üzerinde aynı sonuçları doğurduğu bir gerçektir. Böylece hem tek tek işletmelerin, hem de tüm ekonominin etkinliğinin sağlanacağı ve sonuç olarak ekonomide verimliliğin artacağı kabul edilmektedir.

Bor işletmelerinin de özelleştirmeye tabi tutularak çok daha verimli bir şekilde kullanılacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca bor ürünlerindeki fiyat belirleme mekanizması rolünü piyasanın belirlemesi, sistemin daha sağlıklı işlemesine yol açacaktır.

Türkiye, 1980'lerden itibaren başlayan özelleştirme çabaları sonucunda ekonomik olarak büyük bir gelişme kaydetmiştir. Buna mukabil dünyada çok az sayıda ülkede bulunan bor madeninden devletleştirme uygulamaları nedeni ile yeterince yararlanılamamaktadır.

Ülkemizin kalkınması ile ilgili olarak akademik düşünceler yanında, uluslar arası organizasyonların yaklaşımları da bu yöndedir. Çünkü bu işletmeler ulusal kaynakları savurganlığa itmektedir. Bütçe açıklarının ve enflasyonun en önemli nedenlerinden bir tanesi olarak devletçilik gösterilmektedir. Sonuç olarak kamu işletmeleri büyümeyi yavaşlatmaktadır.

Bor işletmelerinin özel sektör tarafından işletilmesi ve devletin klasik fonksiyonları ile ilgisi bulunmayan ekonomik işletmeleri özel sektöre devredilmesinin ülkemiz açısından daha yararlı olacağı üzerinde düşünülmesi gereken çok önemli bir husustur.

2. Varlık Fonu İle Kamu Kurumlarının Etkin Olarak Kullanılması

Türkiye Varlık Fonu (TVF), portföyünde bulunan kamu kurum ve kuruluşlarını 5 yıl içerisinde yeniden yapılandırarak dönüştüreceğini açıklamıştır. Bu kapsamda, dünya bor

üretiminde açık ara lider konumunda bulunan Eti Maden'in de yeniden yapılandırmaya alınacağı ve madencilik ile bor işleme ve pazarlama birimlerinin birbirinden ayrılarak iki ayrı şirkete dönüştürüleceği ifade edilmiştir. Bu sayede üretimin özel sektör eliyle daha da güçlü olarak gerçekleşebileceği düşünülmüştür (Kara, 2017)

Hükümetin bor madenlerini özelleştirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuş fakat devletçi ekonomi yanlılarının engeli ile karşılaştığı ifade edilmişti. Eti Maden'in özel şirket statüsündeki TVF portföyüne alınması, bu önemli madenin yabancıların eline geçmesine neden olabileceği yeni bir eleştiri konusu olmuştur. Hâlbuki ülkemiz sermaye girişi açısından zayıf kalındığı için bir türlü orta gelir tuzağını aşamamaktadır.

Sermaye ihtiyacı için ya tasarruf oranı arttırılarak kaynak meydana getirilecek ya da dış borçlanma yolu gerekli yatırımlar yapılabilecektir. Üçüncü yol ise ülke dışından gelen yatırımcıların teşvik edilmesi ve "kazan-kazan" anlayışıdır. Hem yatırımcının hem de ülke vatandaşlarının güçlenmesi için en ideal yöntemlerden bir tanesi budur (Kozlu, 1996).

Devletçi anlayış nedeni ile bor ve bor ürünlerinin Türkiye'nin döviz gelirlerini çoğaltacak bir araştırma, üretim ve pazarlama stratejisi oluşturulmamıştır. Bor madenlerinin değeri ve önemi göz önünde bulundurulduğunda, devlet tarafından, tek elden işletilmesinin, verimsizlik nedeni ile kamu yararı açısından büyük zararlara yol açtığı anlaşılmaktadır.

Dünya bor pazarı yıllık 60-80 milyar dolar seviyesindedir. Uluslar arası bor piyasasının büyük oyuncuları, Türkiye'deki bor yataklarının modern bir şekilde işletilmemesinden dolayı her yıl kendi karlarını arttırabilmişlerdir. Buna mukabil ülkemiz son 18 yılda 3 kat büyümüş olmasına rağmen bor ürünleri konusunda aynı gelişmeyi kaydedememiştir.

Bor ürünlerinin gerçek fiyatının belirlenmesi; üretim, işletme, araştırma, pazarlama faaliyetlerinin rekabetçi bir ortamda yapılmasına bağlıdır. Devlet eliyle tek elden yürütülen bir bor piyasasının Türkiye'nin çıkarlarını koruyabilmesi mümkün değildir. Türkiye'yi katma değeri düşük ham cevher satmak yerine katma değeri çok yüksek rakamlara ulaşabilen uç ürünleri üretip satması sayesinde ihracat gelirlerini artırma imkânı bulabilecektir (Kara, 2017).

Buna mukabil ülke tasarruflarının düşük kalması ve kredi derecelendirme kuruluşlarının ülkemiz hakkındaki olumsuz kanaatleri nedeniyle yüksek faizle borçlanmak zorunda kaldığımız acı bir gerçektir.

SONUÇ

Türkiye, yüzyılımızda petrol kadar önemli olabileceği düşünülen bor madeninin dünyadaki en büyük rezerv ülkesidir. Ancak üretim ve işletilmesinin devlet tekelinde olması nedeniyle bunun avantajlarını tam anlamıyla değerlendirememektedir.

Gerek rafine bor ürünleri, gerekse bor uç ürünleri ihracatından potansiyelinin çok altında gelir elde etmektedir. Özellikle sanayinin pek çok alanında kullanılan bor uç ürünleri üretiminde Türkiye'nin alması gereken çok yol vardır.

Türkiye'nin bor madenlerinden yeterince yararlanamaması bu güne kadar konuya stratejik bir yaklaşım getirilememiş olmasından kaynaklanmaktadır. 1978 yılında bor yataklarının devletleştirilmesine kadar sektör büyük ölçüde yabancı firmaların ve bazı küçük ölçekli Türk firmalarının elinde idi. Bor madenlerinin devletleştirilerek devlet adına işletilmek üzere Etibank'a bırakılmasından sonra ise ne yazık ki ciddi ilerlemeler sağlanamamıştır.

Bor madeninin çıkarılması, işletilmesi, pazarlaması devlet tekelinde olması ciddi bir sorun olduğu gibi yerli sanayicilerin bor uç ürünleri üreten işletmeleri ve bor kullanan sanayileri kurulmasında hukuki sorunlar bulunmaktadır. Bu konuda Danıştay'ca verilmiş iki farklı karar olup belirsizliğin giderilmesi gerekmektedir.

Bor işletmeciliğinin ülkemize katkı sağlayabilmesi için uç ürünlerine dayalı ileri teknoloji gerektiren yatırımların yapılması şarttır. Halihazırda İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) laboratuarlarında geliştirilen 20'nin üzerinde ileri bor ürünü olduğu tespit edilmiştir. Eti Holding A.Ş.'nin tüm bu yatırımları tek başına yapabilecek mali ve idari güce sahip olmadığı göz önünde bulundurularak özel sektörün gücüne ve dinamizmine ihtiyaç duyduğu tartışmasız bir gerçektir.

Özel sektörün bor kullanan ileri teknolojili sanayilere yatırım yapabilmesi için devletçe teşvik edilmesi, bu konuda etkin bir devlet-sanayi işbirliği sağlanması, ülkemizin bu doğal zenginliğinden azami faydayı sağlayabilmesi için önemlidir. Bu amaçla çeşitli teşviklerin sağlandığı bor teknoloji serbest bölgeleri kurulmalıdır. Bu serbest bölgelerde, yüksek teknolojili bor uç ürünlerinin araştırılması, patentli ürünlerin üretilmesi ve ihraç edilmesi teşvik edilmelidir. Bölgede faaliyet gösterecek firmalar yüksek teknolojiye yatırım yapan, katma değeri yüksek bor uç ürünleri üreten firmalar arasından seçilmelidir. Serbest bölgenin gümrük kapısı ihtisas gümrüğü olarak yapılandırılmalıdır.

Gerekli laboratuar ve test cihazları alt yapısı sağlanması maksadıyla 2001'den beri faaliyette olan TÜBİTAK-Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi (TEKSEB) uygulamaları son derece faydalı sonuçlar elde edilmesine yol açmıştır. Bor teknoloji serbest bölgesinin kurulmasında ve işletilmesinde model olabileceği değerlendirilmektedir.

Ulusal Bor Araştırma Enstitüsünün kurulmuş olması bor madeninin bilinen kullanım alanlarının araştırmasını ve yeni kullanım alanlarının keşfedilmesini sağlamak için önemli bir gelişme olmuştur. Bu enstitü bünyesindeki araştırma gruplarınca uluslar arası bor pazarı takip edilerek Türkiye'nin dünyadaki en büyük rezerve sahip ülke olarak gücünü, etkinliğini artırıcı önlemler geliştirilebilir. Ulusal Bor Araştırma Enstitüsü ile geliştirilecek ürünleri kullanacak sektörlerin, yurt içindeki ve yurt dışındaki üniversitelerin, araştırma kurumlarının ve teknoparkların işbirliğinin sağlanması da önemlidir. Enstitünün öncelikli hedefi özel sektöre dayalı katma değeri yüksek yeni ürünlerin geliştirilmesi olmalıdır.

Türkiye'nin halihazırda ihracat yaptığı pazarlardaki durumunun ve ihracat yapmadığı pazarlardaki potansiyelin detaylı bir araştırmasının yapılması gerekmektedir. Özellikle bor/bor ürünleri ithalatı artan ülkelerdeki fırsatların değerlendirilebilmesi için çalışmalar yapılmalıdır. Zira geleneksel pazarlarda devlet sektörünün hantal yapısından dolayı Türkiye'nin pazar payı azalmaktadır.

Türkiye'nin ihracat yapmadığı ülkelerde pazar araştırmaları yapılabilmesi özel sektörün gayretleri ile aşılabilecek bir durumdur. Bor madenlerinin serbest piyasa şartlarında işletilmesi AR-GE çalışmalarının etkin katılımının sağlanması, şirketlerin verimliliği ve etkinliği açısından önemlidir.

Eti Bor tesislerinin modernizasyonu için özelleştirilmesi son derece yararlı olacaktır. Tesislerin standartlara uygun kaliteli ürünleri üretebilecek seviyeye getirecek yatırımların yapılması mümkündür. Dünya talebinin ham bordan rafine bor ürünlerine kaymakta olduğu göz önünde bulundurularak rafine ürünleri üretecek özel tesislere yatırım yapılması gereklidir.

Türkiye, ancak özel sektör sayesinde bor'da yüksek teknolojiyi üreten ve yüksek teknolojili uç ürünleri satan ülke konumuna gelebilecektir. Pazarın lideri olabilmek için en büyük rezerv ülkesi olan Türkiye'nin bor ihracatından azami geliri elde edebilmesi teknolojiye ve pazara hâkimiyet bu yolla sağlanabilecektir.

KAYNAKLAR

De Soto, H. (2005) Sermayenin Sırrı, Çev. Aygen, M. Liman Kitapları, Ankara, 8-9.

Friedman, M. (1988) Kapitalizm ve Özgürlük, Çev. Erberk, D- Himmetoğlu, N., Altın Kitaplar Matbaası, İstanbul, 26.

Kara, V. (2017) Beşeri Yaşam Devirleri, Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 41-68.

Kara, V. (2017) Kapitalizm Sonrası Dönem Malikiyet Ve Serbestiyet Devri, İMAK Ofset, İstanbul,

Smith, A. (2009) Milletlerin Zenginliği, Çev. Haldun Derin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 9-17.

Şahin H. (2016) Paranın Doğası ve Türleri Üzerine Bir İnceleme, Liberal Düşünce Dergisi, Ankara, 21(84) 93-102.

Kozlu, C. (1996) Türkiye Mucizesi İçin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 133-134.

Readers Theatre from Theory to Practice: Benefits and Challenges

Assoc. Prof. Dr. Claudia NICKOLSON[276]
Prof. Dr. Arda ARIKAN[277]

Abstract

Often used in lower level classrooms and especially with young children, readers theatre has been found to have a positive impact on the development of children's oral reading proficiency and fluency. In readers theatre, the participant's aim is to read a text aloud in an effective manner so that the action is visualized by readers and viewers vividly and expressively. Although readers theatre has many educational benefits such as increasing students' reading and speaking proficiency, motivating them to improve their language and interpersonal skills, and increasing an interest in cooperating and meaning-making, it has many challenges such as those associated with students' psychological conditions. In this paper, following a brief review of the literature on readers theatre, classroom procedures are discussed by focusing on the benefits and challenges of readers theatre.

Keywords: Readers Theatre from Theory to Practice: Benefits and Challenges

Introduction

Drama has been used in the classroom as a tool for promoting active learning since the progressive era of the 1920s and was more recently revived in the 1980s and 1990s with the introduction of Howard Gardner's theories of multiple intelligences (1993). The integration of dramatic-arts activities such as Readers Theater in the classroom has been found to support every aspect of students' literacy development and offers new ways for students to engage with the text in meaningful ways (Mcmaster, 1998).

As argued by Allington and Walmsley (1995), those who have reading problems need more opportunities engage with text. That is to say, those who cannot read successfully should read different texts in differing ways. Among many applications suggested and put into practice to minimize the negative consequences of traditional classroom reading practices, readers theater (RT) integrates drama with reading and writing lessons in which "a story text is converted to a script" (Keehn, Harmon, & Shoho, 2008, p. 338).

Often used in lower level classrooms and especially with young children, RT has been found to have a positive impact on the development of children's oral reading proficiency and fluency. In RT, the participant's aim is to read a text aloud in an effective manner so that the action is visualized by readers and viewers vividly and expressively. While it is a theatrical form, the students do not engage in physical actions associated with the script and are often seated while reading. In this paper, following a brief review of the

[276] North Carolina University Pembroke, North Carolina, USA
[277] Akdeniz University, Antalya, Turkey

literature on RT, classroom procedures are discussed by focusing on the benefits and challenges of RT applications.

RT: Benefits and Challenges

RT has many educational benefits such as increasing students' reading and speaking proficiency, motivating them to improve their language and interpersonal skills, and increasing an interest in cooperating and meaning-making. RT helps "the development of literacy skills" (Moran, 2006, p. 318). Furthermore, RT may promote vocabulary acquisition by offering repeated exposures to words (Keehn, Harmon, & Shoho, 2008, p. 340).

"The RT activity clearly motivated even the reluctant readers and helped engage all the children in the literature" (Moran, 2006, p. 319). RT appears to have nurtured students' motivation to practice oral reading and may have fostered feelings of success as a reader via the public performances (Keehn, Harmon, & Shoho, 2008, p. 355). For both emergent readers and older students, RT can help to increase students' self-esteem and confidence. RT has many challenges such as those associated with students' psychological conditions among which shyness is the leading one. Teachers must be willing to encourage introverted students and also challenge those students who may be more gifted in the dramatic arts.

Teachers who are new to RT applications may find the processes tiring because they must plan carefully and observe students' work closely. Readers Theatre experiences are more time consuming for teachers and students when they are more structured, with students choosing their favorite story or pages, engaging in scriptwriting and sharing their efforts with an audience. They can also take the form of more spontaneous informal improvisations, such as students taking turns retelling a story which takes less time and effort (Buehl, 2001).

Moran (2006) states that while employing RT, teachers should

1. choose developmentally appropriate texts
2. determine the dramatic experience level of the children
3. model expressive reading
4. make practice a priority
5. involve families
6. perform for an audience
7. be persistent (pp. 320-322).

Hence, the teachers' role is of great importance in RT. As cited in Keehn, Harmon, and Shoho (2008):

> While students practice reading in repertory groups, the teacher actively listens to the oral reading and coaches students in expressiveness and phrasing. This feedback is important to students' fluency growth. Pany and McCoy (1998) found that repeated reading with feedback and guidance was superior to repeated reading alone. (p. 339)

RT is closely associated with increasing students' fluency. As suggested by Rinehart (1999), "It makes theoretical sense that repeated reading of familiar material might result in fluency gains" (p. 72). Rinehart (1999) concluded that students who participated elementary

classrooms in which RT was employed "were excited about reading their scripts because they could and because someone wanted to listen" (p. 87). Review of the relevant research on RT by Tsou (2011, p. 731) showed that "a successful performance leads to increased self-confidence and boosts interesting in reading (Rizopoulos, 2004), and the related sense of confidence can lead to a noticeable rise in learners' language fluency and motivation (Clark, 2006; Worthy & Broaddus, 2001; Worthy & Prater, 2002)."

Procedures

Conceptualizing poetry as a performative process is at the heart of RT. Forms of drama such as RT, choral readings and explorations of poetry offer opportunities for students to enhance oral language and listening skills. Young and Nageldinger (2010) cites Jorge Luis Borges who rightly put "Truly fine poetry must be read aloud. A good poem does not allow itself to be read in a low voice or silently. If we can read it silently, it is not a valid poem: a poem demands pronunciation. Poetry always remembers that it was an oral art before it was a written art." (1972, p. 9). We whole-heartedly believe these words, and concur that poetry is meant to be performed (p. 51). Hence, through applications of RT during which poetry is treated as a performative and real-life act, the sound of poetry will have a lasting influence on readers/performers.

Apart from teachers' involvement, students are considered to have an active role when it comes to participating directly in the process. Richards and Goldberg (2003) outline practical applications for linking dramatic activities like Reader's Theater to literacy lessons. Teachers must consider ways to challenge and engage students who may not wish to perform for an audience; consider other student strengths, roles and responsibilities. They must also consider ways to encourage and include students from diverse cultures to use their individual experiences, heritages, interests, and strengths in developing lessons that maximize literacy learning and social interactions (p.98).

The process of employing RT with students can be summarized, in Clark, Morrison and Wilcox' (2009) words, as follows:

> Students create the drama through their voices as they expressively read their parts without acting, changing positions on a stage, or using props. Students are given the script several days in advance and provided time to read and reread their assigned parts prior to a final performance. (p. 360)

Conclusion

RT is a staged reading of a play or dramatic piece of work designed to entertain, inform or influence (Moran, 2006, p. 317). The performance is highly stylized, meaning that actions are implied rather than performed. For example, an actor may turn her back to the audience to indicate that her character has left the stage or use her hand to pantomime knocking on a door (Moran, 2006), p. 317-318). Costumes, scenery, and props are rarely used but may be suggested by an accessory such as a crown or sign (Moran, 2006), p. 317-318). The entire process is a jointly interpretive act for both readers and the audience (Moran, 2006, p. 318).

In short, as Clementi (2010) concludes, RT "is a fun, motivational way for students to improve their fluency, thereby increasing their comprehension and overall reading ability. Instead of boring students by rereading books, passages, and poems, RT allows students to improve their fluency constantly as they reread in anticipation of performing" (no page).

References

Allington, R. L., & Walmsley, S. A. (1995). *No quick fix*. Newark, DE: International Reading Association.

Borges, J. L. (1972). *Seven nights*. New York, NY: New Directions.

Buehl, D. (2001). *Classroom strategies for interactive learning* (2nd ed.) Newark, DE: International Reading Association.

Clark, R., Morrison, T. G., & Wilcox, B. (2009). Readers' Theater: A Process of Developing Fourth-Graders' Reading Fluency. *Reading Psychology, 30*(4), 359-385, DOI: 10.1080/02702710802411620

Clementi, L. B. (2010). Readers Theater: A Motivating Method to Improve Reading Fluency. *Phi Delta Kappan, 91*(5), 85-88.

Gardner, H. (1993). *Multiple intelligences: Theory into practice*. New York: Basic Books.

Keehn, S., Harmon, J., & Shoho, A. (2008). A Study of Readers Theater in Eighth Grade: Issues of Fluency, Comprehension, and Vocabulary. *Reading & Writing Quarterly*, *24*(4), 335-362, DOI: 10.1080/10573560802004290

McMaster, J. (1998). "Doing" literature: Using drama to build literacy classrooms: The segue for a few struggling readers. *The Reading Teacher*, 1(7), 574-584.

Moran, K. J. K. (2006). Nurturing Emergent Readers Through Readers Theater. *Early Childhood Education Journal*, *33*(5), 317-323.

Richards, J., & Goldberg, M. (2003). Integrating Dramatic-Arts Literacy with Reading Lessons in Richards & McKenna (Eds.) *Integrating Multiple Literacies in K-8 Classrooms: Cases, Commentaries, and Practical Applications*. (pp.80-100). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Assoc.

Rinehart, S. D. (1999). "Don't Think For a Minute That I'm Getting Up There": Opportunities For Readers' Theater in a Tutorıal For Children With Reading Problems. *Reading Psychology*, *20*(1), 71-89. DOI: 10.1080/027027199278510

Tsou, W. (2011). The Application of Readers Theater to FLES (Foreign Language in the Elementary Schools) Reading and Writing. *Foreign Language Annals*, *44*(4), 727-748.

Young, C., & Nageldinger, J. (2010). Considering the Context and Texts for Fluency: Performance, Readers Theater, and Poetry. *International Electronic Journal of Elementary Education*, *7*(1), 47-56.

Anaokulu Çocuklarının Sosyal Becerileri İle Sosyal Kimlik Gelişimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Öğr. Gör. Öznur PURTAŞ[278]

Özet

İnsan hayatında iyi sosyal becerilere sahip olmak, yakın ve uzak çevre ile dengeli bir ilişki yürütmek ve sosyalleşmek önemli bir yer tutar. Bu nedenle okul öncesi dönemde çocukların sosyal becerileri kazanmaları sağlanmaya çalışılır. Kimlik ise kişinin kendine has davranış ve düşüncelerini oluşturan ögelerin bütünüdür. Çocuklar büyüdükçe milli ve dini kimliklerinin farkına varmaya başlarlar. Bu gelişim sürecinde erken çocukluk yıllarında oluşan öğrenmelerin, bireyin davranışları konusunda belirleyici olduğu belirtilmiştir. Bu araştırmada anaokulu çocuklarının sosyal beceri gelişimleri ile sosyal kimlik gelişimleri arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Araştırma ilişkisel tarama modelindedir. İlişkisel tarama modelleri incelenen olaya müdahale etmeden, gerçek durumu betimlemeyi ve aralarında var olan ilişkiyi bulmayı amaçlar. Araştırmaya amaçlı örneklem belirleme yöntemi ile 80 anaokulu çocuğu (40 kız, 40 erkek) alınmıştır. Ölçme aracı olarak Dumans Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği ve Dumans Sosyal Kimlik Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır. Gruplar arası fark analizlerinde T-testinden faydalanılmış ve gruplar arası ilişki için Pearson Korelasyon değeri hesaplanmıştır. Analizler %95 güven aralığında ($p \leq .05$) değerlendirilmiştir. Sonuçlar çocukların sosyal beceri ve sosyal kimlik gelişim puanları arasında yüksek düzeyde ve pozitif bir korelasyon olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Beceri, Sosyal Kimlik. Anaokulu, Çocuk

ABSTRACT

Having good social skills, maintaining a balanced relationship with the close and distant environment and socializing occupies an important place in human life. For this reason, it is aimed to ensure that children acquire social skills in preschool period. Identity, on the other hand, is the whole of the elements that make up one's own behavior and thoughts. As children grow up, they become aware of their national and religious identity. It was stated that the learning that occurred in early childhood was a determinant of the individual's behavior during identity development process. In this study, the relationship between social skills development scores and social identity development scores of kindergarten children was examined. The research is a relational screening model. Relational screening models aim to describe the real situation and find the relationship

[278] Yozgat Bozok Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü

between them without interfering with the event being examined. 80 kindergarten children at 5 years old age group (40 girls, 40 boys) were included in the study. Dumans Social Skills Assessment Scale and Dumans Social Identity Assessment Scale were used as measurement instruments. T-test was used for difference analysis between groups and Pearson Correlation value was calculated for inter-group relationship. Analyzes were evaluated at 95% confidence interval ($p \leq .05$). The results showed that there was a high and positive correlation between children's social skills and social identity development scores.

Keywords: Social Skill, Social Identity, Preschool, Children

GİRİŞ

İnsan yaşamının vazgeçilmez bir parçası olan sosyal etkileşim, bireyin mutlu ve uyumlu olması için gereklidir (Çetin, Bilbay & Kaymak, 2003). Sosyal etkileşimler sonucunda birey kendisini tanır ve dünyanın işleyişi hakkında bilgi sahibi olur. Bireyin içinde bulunduğu kültürel değerler onun sosyal becerilerine de şekil verir. Sosyal yönden yeterli olan çocuklar ise kendilerini dünyada bir fark yaratabileceklerine inanan değerli insanlar olarak görürler (Kostelnik, Whiren, Soderman & Gregory, 2005).

İnsan hayatında iyi sosyal becerilere sahip olmak, yakın ve uzak çevre ile dengeli bir ilişki yürütmek ve sosyalleşmek önemli bir yer tutar. Sosyal becerisi olan çocuklar ise katıldıkları etkinliklerden daha çok zevk alır ve kendi kararlarını kendileri verirler. Sosyal becerilerdeki yetersizliğin sonuçları üzerine yapılan araştırmalar; düşük sosyal becerilerin, çocuklukta yaşanan zorluklar ve ileri yaşlarda yaşanabilecek uyumsuzluklarla ilişkili olduğunu göstermiştir (Çetin, Bilbay & Kaymak, 2001). Bu nedenle okul öncesi dönemden başlayarak çocukların sosyal becerileri kazanmaları sağlanmaya çalışılır. Sosyal kimlik ise sosyal etkileşimler ve bireyin kendine has kişisel gelişimi çerçevesinde düşüncelerini oluşturan ögelerin bütünüdür. Bireyin kişilik özelliklerini dikkate alarak, kendisi ile ilgili yaptığı tanımlama, belirli bir grup ortamında da varlığını sürdürebilir (VVetherell, 1996). Ayrıca grup ortamında, grup normlarına uygun olarak yeni bir kimlik gelişebilir. Böylece kendimizi bir toplumsal grubun üyesi ve o grubun özelliklerine sahip birisi olarak algılayabiliriz (Brehm & Kassin, 1993). Çocuklar büyüdükçe milli ve dini kimliklerinin farkına varmaya başlarlar. Bu gelişim sürecinde erken çocukluk yıllarında oluşan öğrenmelerin, bireyin davranışları konusunda belirleyici olduğu belirtilmiştir (Çetin, Bilbay & Kaymak, 2001).

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma anaokulu çocuklarının sosyal beceri seviyeleri ile sosyal kimlik gelişimleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacı ile yapılmıştır. Bu nedenle araştırma ilişkisel tarama modelinde, betimsel bir çalışmadır. İlişkisel tarama modeli, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını belirlemeyi amaçlayan tarama yaklaşımıdır. İlişkisel tarama modelinde, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği; değişme varsa bunun nasıl olduğu saptanmaya çalışılır (Karasar, 2011). Bu çalışmada ilişkisel tarama modeline uygun olarak çocukların sosyal beceri seviyeleri ve sosyal kimlik gelişimleri betimlenerek, aralarındaki ilişkiye bakılmıştır.

Evren Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul İli merkez ilçelerinde yer alan anaokulları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme derinlemesine araştırma yapabilmek amacıyla çalışmaya uygun zengin durumların seçilmesidir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012). Tipik durum örnekleme yöntemi, araştırma problemi ile ilgili olarak evrende yer alan çok sayıdaki durumdan tipik olan bir durumun belirlenerek bu örnek üzerinden bilgi toplanmasıdır. Bu araştırma kapsamında çalışmaya katılmayı kabul eden üç anaokulundan ebeveyn izni alınmış 5 yaş grubu 80 çocuk (40 kız ve 40 erkek) çalışmaya katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada çocukların sosyal becerilerine yönelik veriler Dumans SBD Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği ile toplanmıştır. Dumans SBD ölçeği 4-7 yaş grubu çocukların sosyal beceri seviyelerini belirlemek amacı ile hazırlanmıştır. Ölçekte toplam 22 madde vardır ve katılımcı tarafından en fazla 22 puan alınabilir. Çocukların sosyal kimlik gelişimlerine yönelik veriler ise Dumans SKD Sosyal Kimlik Derecelendirme Ölçeği ile toplanmıştır. Dumans SKD ölçeği 4-6 yaş grubu çocuklar için hazırlanmıştır ve 43 maddesi vardır. Bu ölçekten alınabilecek en yüksek puan kırk üçtür.

Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan verilerin istatistiksel analizleri yapılarak, sonuçları yordanmaya çalışılmıştır. Yapılan tüm analizlerde SPSS (22) programından faydalanılmıştır. Betimsel istatistikler için aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. *Aritmetik ortalama* en yaygın kullanılan merkezi dağılım ölçüsüdür. Bir veri setindeki değerlerin hangi değer etrafında toplanmış olduğunu gösterir. *Standart sapma* ise gözlemlerin ortalamadan ne kadar uzaklaştığını gösterir (Kalaycı, 2008, s.51). Gruplar arası fark analizlerinde T-testinden faydalanılmış ve gruplar arası ilişki için Pearson Korelasyon değeri hesaplanmıştır. Analizler %95 güven aralığında ($p \leq .05$) değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Bu araştırma anaokulu çocuklarının sosyal beceri seviyeleri ile sosyal kimlik gelişimleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapışmıştır. Araştırmayla ilgili olarak toplanan veriler değerlendirilerek analiz edilmiş ve bulgular çizelgeler halinde verilmiştir.

Tablo 1. Sosyal beceri gelişim seviyesi

Boyut	**n**	**Top. puan**	$\bar{x}$	**ss**
Sosyal beceri	80	830	10.37	2.54

Tablo 1 çocukların sosyal beceri değerlendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların toplamını, aritmetik ortalamasını ve standart sapmasını göstermektedir. Tabloya göre, çocuklar toplam 830 puan elde etmişlerdir. Bu puanın aritmetik ortalaması 10.37, standart sapması ise 2.54 olarak bulunmuştur.

Tablo 2. Sosyal kimlik gelişim seviyesi

Boyut	**n**	**Top. puan**	$\bar{x}$	**sd**
Sosyal kimlik	80	1531	19.14	3.51

Tablo 2 çocukların sosyal kimlik derecelendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların toplamını, aritmetik ortalamasını ve standart sapmasını göstermektedir. Tabloya göre, çocuklar toplam 1531 puan elde etmişlerdir. Bu puanın aritmetik ortalaması 19.14, standart sapması ise 3.51 olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Çocukların sosyal beceri ve sosyal kimlik gelişim puanları arasındaki ilişki

		Sosyal Beceri	
	n	***r***	***p***
Sosyal kimlik	80	.724	.003*
$p \leq .05$			

Tablo 3 çocukların sosyal beceri ile sosyal kimlik gelişimleri arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Tabloya göre, çocukların sosyal beceri ile sosyal kimlik gelişimleri arasında yüksek seviyede pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır. Buna göre çocukların sosyal becerileri ile sosyal kimlik gelişimleri benzer düzeylere sahiptir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Çocukların sahip olduğu sosyal beceriler, onları hayata hazırlayan en temel özelliklerdir. Çocuklar kişiler arası problemlerini bu beceriler ile yönetir, toplumla uyum süreçlerini de bu beceriler ile sağlarlar. Sosyal etkileşimler ve grup aidiyet ihtiyacı çocukların sosyal kimlik gelişimlerini de etkilemektedir. Bu araştırmada anaokuluna devam eden beş yaş grubu çocukların sosyal beceri ile sosyal kimlik gelişim puanları arasında yüksek ve pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu nedenle çocukların sosyal etkileşimlerinde, onlara sosyal kimlik ve davranış modellerinin de sunulmasında fayda vardır. Sosyalleşme süreçlerinde milli değer, örf ve adetleri temsil eden sembol ve etkinliklerin çocuklara sunulması, onların kimlik gelişimlerinde bu değerlerden yoksun kalmamasını sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Brehm, S. S., & Kassin, S. M. (1993). *Social psychology* (2nd ed.). Boston: Houghton Mifflin Company.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem

.

Çetin, F., Bilbay, A.A. & Kaymak, D.A. (2003). *Çocuklarda Sosyal Beceri*. İstanbul: Epsilon.

Çetin, F., Bilbay, A.A. & Kaymak, D.A. (2001). *Araştırmadan uygulamaya çocuklarda sosyal beceriler. (*1 Ed). İstanbul: Epsilon

Duman, G. (2015). *Okul öncesi eğitimde beden eğitimi ve oyun*. Ankara: Eğiten.

Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.

Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Kostelnik, M. J., Whiren, A. P., Soderman, A. K. & Gregory, K. (2005). *Guiding children's social development. Theory to Practice.* USA: Thomsom & Demler Learning.

VVetherell, M. (1996). *Identities, groups and social issues.* London: SAGE.

Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Assoc. Prof. Dr. Gökhan DUMAN[279]
Öğr. Gör. Öznur PURTAŞ[280]

Özet

Sosyal beceri; iletişim, problem çözme, karar verme, kendini ve akran ilişkilerini yönetme gibi olumlu sosyal ilişkileri başlatmaya ve sürdürmeye izin verir. Bu nedenle çocukların bilişsel, dil ve duygusal gelişimlerine de katkıda bulunur. Sosyal yönden yeterli çocukların, akademik ve normal yaşantılarında daha mutlu oldukları belirtilmiştir. Sosyal beceri kazanımında görülen yetersizliklerin belirlenmesi, çocuğun sosyal ve diğer gelişim alanlarına yansıyacak olumsuzlukların önüne geçilmesi açısından gereklidir. Bu çalışmanın amacı çocukların sosyal becerilerinin belirlenmesini sağlayacak bir ölçme aracının geliştirilmesidir. Bu amaçla sosyal beceri değerlendirme ölçeği hazırlanmıştır. Ölçeğin geliştirilme aşamasında dört ve yedi yaş arası bin çocuğa ulaşılmıştır. Ölçek maddelerine ilişkin puanlamada katılımcı davranışı gösterir ise 1 ve davranış yok ise 0 şeklinde değerlendirilmiştir. Ölçeğin geliştirme, geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında uzmanlar arası uyum katsayısı (Kendall's W) ve alt boyutlarda Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ve uyum indeks değerlerinden faydalanılmıştır. Bu analizler madde, alt boyut ve ölçek düzeyinde grafik ve tablo haline getirilmiştir. Sonuçlar sosyal beceri değerlendirme ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Beceri, Anaokulu, Çocuk

Abstract

Social skills serve as a mean to initiate and maintain positive social relationships such as communication, problem solving, decision-making, self-and peer relationships. Therefore, it also contributes to children's cognitive, language and emotional development. It is stated that socially sufficient children are joyful in their academic and normal lives. Identifying the deficiencies seen in the acquisition of social skills is necessary in order to prevent the negative effects of the lacking in social development. The aim of this study is to develop an assessment tool to determine the social skills of children. For this purpose, social skills assessment scale was prepared. During the development phase of the scale, a thousand children between the ages of four and seven were reached. The scale was evaluated as 1 if the participant shows behavior and 0 if there is no aimed behavior. In the development, validity and reliability studies of the scale, the coefficient of agreement between the experts (Kendall's W) and the confirmatory factor analysis (CFA) and fit index values were used in the sub-dimensions. These analyzes were made into graphs and tables at item, sub-dimension and scale level. The results showed that the social skills assessment scale was a valid and reliable measurement tool.

Key Words: Social Skills, Preschool, Children

[279] Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitim ABD.
[280] Yozgat Bozok Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO

GİRİŞ

İnsan sosyal bir varlıktır ve çocukluk çağından itibaren çevresindeki insanlarla iletişime girerek sosyalleşmeye başlar. Sosyal beceri; iletişim, problem çözme, karar verme, kendini ve akran ilişkilerini yönetme gibi olumlu sosyal ilişkileri başlatmaya ve sürdürmeye izin verir. Bu nedenle çocukların bilişsel, dil ve duygusal gelişimlerine de katkıda bulunur. Sosyal yönden yeterli çocukların, akademik ve tipik yaşantılarında daha mutlu oldukları belirtilmiştir (Kamaraj, 2004). Bireyin başkaları ile iyi ilişkiler kurmasında, toplumsal kurallara uymasında, sorumluluk yüklenebilmesinde, başkalarına yardım etmesinde, haklarını kullanabilmesinde sosyal becerilerin önemi büyüktür (Genç, 2005).

Günümüzde sosyal ilişkilerde zorlanan, ilişki kurmada ve kurduğu ilişkiyi sürdürmede başarılı olamayan pek çok çocuk bulunmaktadır. Bu çocuklar kendilerini yalnız veya uyumsuz hissetmektedir. Bu duygular çocukların gelecekte yaşamsal ve akademik açıdan başarısızlığa itmektedir (Buhs, Ludd & Herald, 2006). Sosyal becerilerde görülen aksamalar duygusal sorunlara yol açmakta, suça eğilimi artırmakta ve kişisel arası ilişkileri başarı ile yönetmekte zorluklara neden olmaktadır (Conroy & Brown, 2004). Sosyal becerilere sahip olan çocukların ise; paylaşma, yardım etme, kurallara ve yönergelere uyma, başkalarına güven duyma, işbirliği içinde çalışma, bağımsız çalışma, sınıfa bir gruba girme, arkadaş edinme, çatışmadan kaçma, öfkesini kontrol etme, eleştirileri kabul etme ve işbirliği ile oynama davranışları göstermesi beklenmektedir (Sarı, 2007; Akfırat-Önalan, 2006). Çocuğun kazanması gereken sosyal beceriler zamanında kazanılmadığında, bu becerilerin ileriki yıllarda kazanılması zorlaşmaktadır. Sosyal becerilerdeki uyumsuzluk, çocukların sosyal çevrelerini de olumsuz olarak etkileyebilmektedir.

Erken çocukluk dönemi çocuklara sosyal becerilerin kazandırılması için en verimli yıllardır. Bu dönemde eğitimci ve araştırmacıların çocukların sosyal becerilerini desteklemeye yönelik çalışmalarına rehberlik edecek ölçme araçlarının geliştirilmesi ve etkin olarak kullanması büyük önem kazanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma okul öncesi dönem dört ve yedi yaş grubu çocukların sosyal beceri seviyelerinin belirlenmesi amacı ile yapılmış bir ölçek geliştirme çalışmasıdır. Bu amaçla alan yazını ve uzman görüşleri doğrultusunda ölçek maddeleri ve alt boyutlar belirlenmiştir. Toplam yirmi iki maddeden oluşan ölçek dört alt boyuta ayrılmıştır (temel sosyal beceriler, okulla ilgili beceriler, arkadaşlık kurma becerileri ve duyguların üstesinden gelme). Ölçek maddelerine ilişkin puanlamada çocuk belirlenen davranışa sahip ise 1 ve davranış yok ise 0 şeklinde değerlendirilmiştir. Ölçeğin geliştirme, geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında uzmanlar arası uyum katsayısı (Kendall's W) ve alt boyutlarda Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile uyum indeks değerlerinden faydalanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini dört ve yedi yaş grubu çocuklar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi tabakalı amaçsal örnekleme olarak belirlenmiştir. Tabakalı amaçsal örnekleme yöntemi belli alt grupların özelliklerini göstermek, betimlemek ve bunlar arasında karşılaştırmalara olanak tanımak amacı ile tercih edilir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012). Araştırmaya veri toplamaya elverişli olan Ankara, İstanbul,

Yozgat, Mersin, Kahramanmaraş ve Ordu illeri seçilmiştir. Örneklem belirlenirken araştırmaya katılmayı kabul eden alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerden gelen eşit sayıda dört ve yedi yaş grubu kız ve erkek çocuk ile çalışılmıştır. Alt sosyo-ekonomik düzeye sahip çocuklar örneklemin yüzde otuzunu, orta sosyo-ekonomik düzeye sahip çocuklar örneklemin yüzde ellisini ve üst sosyo-ekonomik düzeye sahip çocuklar örneklemin yüzde yirmisini oluşturmuştur.

Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde sürekli değişkenlerde örnek büyüklüğü tahmin formülünden faydalanılmıştır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012):

$$n = \frac{n_0}{1 + \frac{n_0 - 1}{N}} \qquad n_0 = (t^2 PQ)/d^2$$

Örneklem büyüklüğünü tahmin formülüne göre N evren büyüklüğünü, t güven düzeyine karşılık gelen tablo değerini, PQ evren için tahmin edilen varyansı, d tahmini tolerans miktarını temsil eder. Anaokuluna devam eden dört ve yedi yaş arası iki yüz bin çocuk olduğu (AÇEV, 2013) varsayıldığında, en az 785 çocuğun örnekleme alınması gereklidir. Buna göre çalışmanın örneklemini oluşturan bin çocuğun evreni temsil edebilecek yeterlikte olduğu görülmektedir. Kız ve erkek çocukların dağılım sayıları ve sosyal beceri seviyelerine yönelik betimsel analizleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada çocukların sosyal becerilerine yönelik veriler Dumans SBD Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği ile toplanmıştır. Ölçekte yer alan dört alt boyuttan temel sosyal becerilere yönelik olarak 4, okulla ilgili becerilere yönelik 4, arkadaşlık kurma becerilerine yönelik 7 ve duyguların üstesinden gelme alt boyutuna yönelik olarak 7 madde vardır. Toplamda yer verilen bu yirmi iki maddeye yönelik davranışlar var ise 1 ve olmayan davranışlar 0 olarak puanlanmıştır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan yirmi ikidir ve ölçeğin uygulaması bir çocuk için ortalama 30 dakika sürmektedir. Ölçeğin uygulamasında gözlem ve yetişkin (öğretmen ve ebeveyn) görüşlerinden faydalanılır.

BULGULAR

Bu araştırmanın amacı okul öncesi dönem dört ve yedi yaş grubu çocukların sosyal beceri düzeyinin belirlenmesini sağlamak üzere bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmayla ilgili olarak toplanan veriler analiz edilmiş ve bulgular çizelgeler halinde verilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyete göre çocukların dağılımları ve sosyal beceri puanları

Yaş	Cinsiyet	Çocuk Sayısı	$\overline{X}$	ss
4	Kız	127	8.57	2.25
4	Erkek	123	7.41	2.26
5	Kız	126	10.45	1.67
5	Erkek	124	9.58	1.70
6	Kız	125	12.77	2.24
6	Erkek	125	12.39	2.27
7	Kız	126	14.61	2.24
7	Erkek	124	14.23	2.26
Toplam		1000	11.25	2.11

Tablo 1 çocukların cinsiyete göre dağılımlarını ve sosyal beceri değerlendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalamasını ve standart sapmasını göstermektedir. Tabloya göre, çalışmaya katılan 4 yaş grubu 127 kız çocuğunun sosyal beceri değerlendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 8.57 ve 123 erkek çocuğunun aritmetik ortalaması 7.41 olarak bulunmuştur. Beş yaş grubu 126 kız çocuğunun sosyal beceri değerlendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 10.45 ve 124 erkek çocuğunun 9.58 olduğu görülmüştür. Altı yaş grubu 125 kız çocuğunun ise sosyal beceri değerlendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 12.77 ve 125 erkek çocuğunun 12.39 olarak bulunmuştur. Dört ve yedi yaş grubu çocukların ölçekten aldıkları ortalama puanın 11.25 olduğu belirlenmiştir. Puanlar çocukların yaş grubu yükseldikçe sosyal beceri seviyesinin arttığını göstermektedir.

Tablo 2. Temel sosyal beceriler alt boyutu doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçları

Alt Boyut	Madde	DFA	$\chi 2$/ (df)	RMSEA
Temel Sosyal Beceriler	1	.56	3.78	0.071
	2	.58		
	3	.55		
	4	.58		

Alt boyut DFA: 0.56

Tablo 2 sosyal beceri değerlendirme ölçeği, temel sosyal beceriler alt boyutu doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçlarını göstermektedir. Tabloya göre, temel sosyal beceriler alt boyutu maddelerinin, DFA 0.56, uyum indeks değeri $\chi 2$/ (df) 3.78 ve RMSEA 0.071 olarak bulunmuştur. Buna göre DFA ilişkin uyum indeks değerleri $\chi 2$/ (df) açısından kabul edilebilir uyum ve RMSEA açısından da kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Okulla ilgili beceriler alt boyutu doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçları

Alt Boyut	Madde	DFA	χ2/ (df)	RMSEA
Okulla İlgili Beceriler	1	.42	3.61	0.079
	2	.40		
	3	.47		
	4	.48		

Alt boyut DFA: 0.44

Tablo 3 sosyal beceri değerlendirme ölçeği, okulla ilgili beceriler alt boyutu doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçlarını göstermektedir. Tabloya göre, okulla ilgili beceriler alt boyutu maddelerinin, DFA 0.44, uyum indeks değeri χ2/ (df) 3.60 ve RMSEA 0.079 olarak görülmüştür. Buna göre DFA ilişkin uyum indeks değerleri χ2/ (df) açısından kabul edilebilir uyum ve RMSEA açısından da kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğu bulunmuştur.

Tablo 4. Arkadaşlık kurma becerileri alt boyutu doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçları

Alt Boyut	Madde	DFA	χ2/ (df)	RMSEA
Arkadaşlık Kurma Becerileri	1	.52	3.68	0.077
	2	.49		
	3	.47		
	4	.56		
	5	.50		
	6	.45		
	7	.50		

Alt boyut DFA: 0.49

Tablo 4 sosyal beceriler değerlendirme ölçeği, arkadaşlık kurma becerileri alt boyutu doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçlarını göstermektedir. Tabloya göre, arkadaşlık kurma becerileri alt boyutu maddelerinin, DFA 0.49, uyum indeks değeri χ2/ (df) 3.68 ve RMSEA 0.077 olarak bulunmuştur. Buna göre DFA ilişkin uyum indeks değerleri χ2/ (df) açısından kabul edilebilir uyum ve RMSEA açısından da kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 5. Duyguların üstesinden gelme alt boyutu doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçları

Alt Boyut	Madde	DFA	χ2/ (df)	RMSEA
Duyguların Üstesinden Gelme	1	.52	3.66	0.078
	2	.50		
	3	.42		
	4	.47		
	5	.45		
	6	.37		
	7	.59		

Alt boyut DFA: 0.47

Tablo 5 Sosyal beceriler değerlendirme ölçeği, duyguların üstesinden gelme alt boyutu doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçlarını göstermektedir. Tabloya göre, duyguların üstesinden gelme alt boyutu maddelerinin, DFA 0.47, uyum indeks değeri χ2/ (df) 3.66 ve RMSEA 0.078 olarak bulunmuştur. Buna göre DFA ilişkin uyum indeks değerleri χ2/ (df) açısından kabul edilebilir uyum ve RMSEA açısından da kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğu bulunmuştur.

Tablo 6. Sosyal beceriler değerlendirme ölçeği doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçları

Ölçek	Alt boyut sayısı	χ2/ (df)	RMSEA
Sosyal Beceriler Değerlendirme	4	3.67	0.077

Tablo 6 Sosyal beceriler değerlendirme ölçeği doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçlarını göstermektedir. Tabloya göre, sosyal beceriler değerlendirme ölçeğinin alt boyutlarının uyum indeks değeri χ2/ (df) 3.67 ve RMSEA 0.077 olarak bulunmuştur. Buna göre ölçeğin genel DFA ilişkin uyum indeks değerleri χ2/ (df) açısından kabul edilebilir uyum ve RMSEA açısından da kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğu görülmüştür.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırma okul öncesi dönemde bulunan dört ve yedi yaş grubu çocukların sosyal beceri gelişim düzeylerinin belirlenmesini sağlamak amacı ile geliştirilen ölçeğin analiz sonuçlarını vermektedir. Ölçeğin genel puanlarına dayalı olarak kurulan DFA modeline ilişkin olarak uyum indeks değerleri incelendiğinde χ2/ (df) açısından kabul edilebilir uyum (Byrne, 2013) ve RMSEA açısından da kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin geneline ilişkin olarak birinci düzey ve dört alt boyutlu kurulan DFA modelinin doğrulandığı sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal becerilere ait dört alt boyut için hesaplanan Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0.80 olarak hesaplanmıştır. Bu durum yüksek düzeyde güvenirliğe işaret etmektedir (Özdamar, 1999). Bu bağlamda dört ve yedi yaş grubu çocukların sosyal becerilerinin belirlenmesinde, Dumans SBD Sosyal Beceriler Değerlendirme Ölçeğinin güvenirlik katsayısının kabul edilebilir bir güvenirlik düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir.

KAYNAKLAR

AÇEV (2013). Okul öncesi eğitimde kalite standartlarının uygulamalarına yönelik değerlendirme ve denetim sistemi öneriler raporu. İstanbul: AÇEV.

Akfırat-Önalan, F. (2006). Sosyal yeterlilik, sosyal beceri ve yaratıcı drama. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 1(1): 39-58.

Buhs, E., Ludd, G. W. & Herald, S.L. (2006). Peer exclusion and victimization: processes that mediate the relation between peer group rejection and children's classroom engagement and achievement, *Journal of Educational Psychology*, 98 (1), 1–13.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.

Conroy, M. A. & Brown, W. H. (2004). Early identification, prevention, and early intervention

with young children at risk for emotional or behavioral disorders: Issues, trends, and a call for action. Behavioral Disorders, 29, 224-236.

Genç, S.Z. (2005). İlköğretimde sosyal becerilerin gerçekleşme düzeyinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 41–54.

Kamaraj, I. (2004). *Sosyal becerileri derecelendirme ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması ve beş yaş çocuklarının atılganlık sosyal becerisini kazanmalarında eğitici drama programının etkisi.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özdamar, K. (1999) *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi 1*, Eskişehir: Kaan Kitabevi.

Sarı, E. (2007). *Anasınıfına devam eden 5-6 yaş grubu çocukların, annelerinin çocuk yetiştirme tutumlarının çocuğun sosyal uyum ve becerilerine etkisinin incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Okuma Yazmaya Hazırlık Becerileri Değerlendirme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Assoc. Prof. Dr. Gökhan DUMAN[281]

Öğr. Gör. Merve KOÇAK[282]

Özet

Okul öncesi eğitim çocukları ilkokul eğitimine hazırlamayı amaçlar. Bu nedenle çocuklara okuma yazmaya yönelik ön becerilerin kazandırılması gereklidir. Sözel dil becerileri, yazı farkındalığı, ses bilgisi farkındalığı ve harf bilgisi farkındalığı okuma yazmaya hazırlık becerilerinin alt basamaklarını oluşturmaktadır. Okuma yazma ön becerilerine sahip olan çocukların, ilerleyen okul kademelerinde daha başarılı olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle okuma yazmaya hazırlık becerileri çocuğun akademik başarısı için gereklidir. Bu çalışmanın amacı okul öncesi dönem çocukların okuma yazmaya hazırlık becerilerinin belirlenmesi için bir ölçme aracı geliştirmektir. Bu amaçla okuma yazmaya hazırlık becerileri değerlendirme ölçeği hazırlanmıştır. Ölçeğin geliştirilme aşamasında dört ve altı yaş arası bin çocuğa ulaşılmıştır. Ölçek maddelerine ilişkin puanlamada katılımcı görevi yapar ise 1 ve yapamaz ise 0 şeklinde değerlendirilmiştir. Ölçeğin geliştirme, geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında uzmanlar arası uyum katsayısı (Kendall's W) ve alt boyutlarda Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ve uyum indeks değerlerinden faydalanılmıştır. Bu analizler madde, alt boyut ve ölçek düzeyinde grafik ve tablo haline getirilmiştir. Sonuçlar Dumans OYHB Okuma Yazmaya Hazırlık Becerileri Derecelendirme Ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiştir. Araştırmaya katılan çocukların demografik özellikleri ile yapılan geçerlik ve güvenirlik analizleri çalışmada detaylı olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Okuma Yazma, Anaokulu, Çocuk

Abstract

Pre-school education aims to prepare children for primary school education. Therefore, it is necessary to provide children with preliminary skills for reading and writing. Verbal language skills, writing awareness, phonetics awareness and letter knowledge awareness constitute the basic steps of literacy skills. It was determined that children with pre-literacy skills were more successful in further school levels. Literacy skills are therefore essential for the child's academic achievement. The aim of this study is to develop a assessment tool for determining the literacy skills of preschool children. During the development phase of the scale, one thousand children aged between four and six were reached. In the scoring of the scale items, it was evaluated as 1 if the participant performs the task and 0 if the participant cannot. In the development, validity and reliability studies of the scale, the coefficient of agreement between the experts (Kendall's W) and the confirmatory factor analysis (CFA) and compliance index values were used in the sub-dimensions. These analyzes were made into graphs and tables at item, sub-dimension and scale level. The results showed that the Dumans OYHB Literacy Skills Rating Scale was a

[281] Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitim ABD.
[282] Yozgat Bozok Üniversitesi, Çekerek Sağlık Hizmetleri MYO

valid and reliable instrument. The demographic characteristics and validity and reliability analyzes of the children who participated in the study were presented in detail in the study.

Keywords: Emergent Literacy, Preschool, Children

GİRİŞ

Okul öncesi eğitim çocukları ilkokul eğitimine hazırlamayı amaçlar (MEB, 2013). Bu nedenle çocuklara okuma yazmaya yönelik ön becerilerin kazandırılması gereklidir. Sözel dil becerileri, yazı farkındalığı, ses bilgisi farkındalığı ve harf bilgisi farkındalığı okuma yazmaya hazırlık becerilerinin alt basamaklarını oluşturmaktadır. Okuma yazma ön becerilerine sahip olan çocukların, ilerleyen okul kademelerinde daha başarılı olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle okuma yazmaya hazırlık becerileri çocuğun akademik başarısı için gereklidir.

Okuma ve yazmayı öğrenme yüksek düzeyde bir yeterliliktir. Fakat erken çocukluk eğitimi sonradan kazanılan okuma yazma gelişimi için önemli bir altyapı oluşturur (Neumen & Dickinson, 2001). Çocukların ilkokulda okuma yazma çalışmalarına başlayabilmeleri için çocuğun okuma yazma öğrenimi için yeterli hazır bulunuşluk düzeyine sahip olması gerekir. Okul öncesi dönemde yapılan okuma yazmaya hazırlık çalışmaları öğrencilerin gerekli becerileri kazanmasını hedefler. Çocuklar, okuma yazmaya yönelik deneyimlerini sürekli olarak gelişimsel bir sırayla edinirler (Pinto, Bigozzi, Gamanossi & Vezzani, 2009). Bu gelişimsel dönemde çocukların, görsel ve yazılı kaynakları fark etme, yazının kendine özgü özellikleri olduğunu anlama, gözlem becerilerini geliştirme, okunanların yazılabilirliğini yazılanların ise okunabilirliğini keşfetme vb. okuma yazma deneyimleri kazanmaları onların okuma yazma sürecine hazır olmalarına yardımcı olur.

Çocukların konuşmayı doğal yollarla öğrendiği gibi, okuma yazma becerisinin de çocuğun gelişiminin doğal bir parçası olarak görülmesi gereklidir. Bu bağlamda, okuma yazma becerilerinin tanımlanması, özelliklerinin bilinmesi ve bu süreçte ortaya çıkan sorunların değerlendirilmesi de ayrıca önem taşımaktadır (Yazıcı, 2002, s.26). Okul öncesi dönem çocuklara okuma yazmaya hazırlık becerilerinin kazandırılması için en verimli zaman dilimidir. Bu nedenle eğitimci ve araştırmacılar tarafından yapılan okuma yazmaya hazırlık etkinliklerini desteklemeye yönelik ölçme araçlarının geliştirilmesi ve etkin olarak kullanması büyük önem arz etmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma okul öncesi dönem dört-altı yaş arası çocukların okuma yazmaya hazırlık becerilerinin belirlenmesi amacı ile yapılmış bir ölçek geliştirme çalışmasıdır. Bu amaçla alan yazını ve uzman görüşleri doğrultusunda ölçek maddeleri ve alt boyutlar belirlenmiştir. Toplam 22 maddeden oluşan ölçek beş alt boyuta ayrılmıştır (el becerileri, işitsel algı, kelime dağarcığı, dinleme ve konuşma becerileri ve okuma yazma farkındalığı). Ölçek maddelerine ilişkin puanlamada çocuk belirlenen davranışa sahip ise 1 ve davranış yok ise 0 şeklinde değerlendirilmiştir. Ölçeğin geliştirme, geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında uzmanlar arası uyum katsayısı (Kendall's W) ve alt boyutlarda Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile uyum indeks değerlerinden faydalanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini dört ve altı yaş arası çocuklar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi tabakalı amaçsal örnekleme olarak belirlenmiştir. Tabakalı amaçsal örnekleme yöntemi belli alt grupların özelliklerini göstermek, betimlemek ve bunlar arasında karşılaştırmalara olanak tanımak amacı ile tercih edilir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012). Araştırmaya veri toplamaya elverişli olan Ankara, İstanbul, Yozgat, Mersin, Hatay ve Sinop illeri seçilmiştir. Örneklem belirlenirken araştırmaya katılmayı kabul eden alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerden gelen eşit sayıda dört ve altı yaş grubu kız ve erkek çocuk ile çalışılmıştır. Alt sosyo-ekonomik düzeye sahip çocuklar örneklemin yüzde otuzunu, orta sosyo-ekonomik düzeye sahip çocuklar örneklemin yüzde ellisini ve üst sosyo-ekonomik düzeye sahip çocuklar örneklemin yüzde yirmisini oluşturmuştur.

Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde sürekli değişkenlerde örnek büyüklüğü tahmin formülünden faydalanılmıştır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012):

$$n = \frac{n_0}{1 + \frac{n_0 - 1}{N}} \qquad n_0 = (t^2 PQ)/d^2$$

Örneklem büyüklüğünü tahmin formülüne göre N evren büyüklüğünü, t güven düzeyine karşılık gelen tablo değerini, PQ evren için tahmin edilen varyansı, d tahmini tolerans miktarını temsil eder. Anaokuluna devam eden dört ve altı yaş arası yüz elli bin çocuk olduğu (AÇEV, 2013) varsayıldığında, en az 586 çocuğun örnekleme alınması gereklidir. Buna göre çalışmanın örneklemini oluşturan bin çocuğun evreni temsil edebilecek yeterlikte olduğu görülmektedir. Kız ve erkek çocukların dağılım sayıları ve okuma yazmaya hazırlık beceri seviyelerine yönelik betimsel analizleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada çocukların okuma yazmaya hazırlık becerilerine yönelik veriler Dumans OYHB Okuma Yazmaya Hazırlık Becerileri Derecelendirme Ölçeği ile toplanmıştır. Ölçekte yer alan beş alt boyuttan el becerilerine yönelik olarak 6, işitsel algıya yönelik olarak 4, kelime dağarcığına yönelik olarak 4, dinleme ve konuşma becerilerine yönelik olarak 5 ve okuma yazma farkındalığına yönelik olarak 3 madde vardır. Toplamda yer verilen bu 22 maddeye yönelik beceriler var ise 1 ve olmayan beceriler ise 0 olarak puanlanmıştır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan yirmi ikidir ve ölçeğin uygulaması bir çocuk için ortalama otuz dakika sürmektedir. Ölçeğin uygulamasında gözlem ve yetişkin (öğretmen ve ebeveyn) görüşlerinden faydalanılır.

BULGULAR

Bu araştırmanın amacı okul öncesi dönem dört ve altı yaş arası çocukların okuma yazmaya hazırlık beceri düzeylerinin belirlenmesini sağlamak üzere bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmayla ilgili olarak toplanan veriler analiz edilmiş ve bulgular çizelgeler halinde sunulmuştur.

Tablo 1. Cinsiyete göre çocukların dağılımları ve okuma yazmaya hazırlık beceri puanları

Yaş	Cinsiyet	Çocuk Sayısı	$\overline{X}$	ss
4	Kız	127	9.41	2.74
4	Erkek	123	9.12	2.77
5	Kız	126	10.68	2.62
5	Erkek	124	10.37	2.17
6	Kız	126	12.52	2.18
6	Erkek	124	12.23	2.31
Toplam		1000	10.71	2.46

Tablo 1 çocukların cinsiyete göre dağılımlarını ve okuma yazmaya hazırlık becerileri değerlendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalamasını ve standart sapmasını göstermektedir. Tabloya göre, çalışmaya katılan 4 yaş grubu 127 kız çocuğunun okuma yazmaya hazırlık becerileri değerlendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 9,41 ve 123 erkek çocuğunun aritmetik ortalaması 9.12 olarak bulunmuştur. Beş yaş grubu 126 kız çocuğunun okuma yazmaya hazırlık becerileri değerlendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 10.68 ve 124 erkek çocuğunun 10.37 olduğu görülmüştür. Çalışmaya katılan altı yaş grubu 126 kız çocuğunun ise okuma yazmaya hazırlık becerileri değerlendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 12.52 ve 124 erkek çocuğunun 12.23 olarak bulunmuştur. Dört ve altı yaş grubu çocukların ölçekten aldıkları ortalama puanın 10.71 olduğu belirlenmiştir. Puanlar çocukların yaş grubu yükseldikçe okuma yazmaya hazırlık becerileri puanlarının arttığını göstermektedir.

Tablo 2. Okuma yazmaya hazırlık becerileri derecelendirme ölçeği alt boyutları faktör analizi ve uyum indeksi sonuçları

Boyut	Madde Sayısı	DFA	$\chi 2$/ (df)	RMSEA
El becerileri	6	.44	0.95	0.000
İşitsel algı	4	.62	2.61	0.071
Kelime dağarcığı	4	.41	0.97	0.000
Dinleme/konuşma	5	.65	2.65	0.072
Okuma yazma farkındalığı	3	.50	2.07	0.000
Genel	22		1,68	0.063

Tablo 2 okuma yazmaya hazırlık becerileri değerlendirme ölçeği; el becerileri alt boyutu, işitsel algı alt boyutu, kelime dağarcığı alt boyutu, dinleme/konuşma alt boyutu ve okuma yazma farkındalığı alt boyutu ile ölçeğin geneline ilişkin doğrulayıcı faktör analizi uyum indeksi sonuçlarını göstermektedir. Tabloya göre, el becerileri alt boyutu maddelerinin, DFA 0.44, uyum indeks değeri $\chi 2$/ (df)0,95 ve RMSEA 0.000 olarak bulunmuştur. İşitsel algı alt boyutu maddelerinin, DFA 0.62, uyum indeks değeri $\chi 2$/ (df) 2.61 ve RMSEA 0.071 olarak bulunmuştur. Kelime dağarcığı alt boyutu maddelerinin, DFA

0.41, uyum indeks değeri χ2/ (df) 0.97 ve RMSEA 0.000 olarak bulunmuştur. Dinleme/konuşma alt boyutu maddelerinin, DFA 0.65, uyum indeks değeri χ2/ (df) 2.65 ve RMSEA 0.072 olarak bulunmuştur. Okuma yazma farkındalığı alt boyutu maddelerinin ise, DFA 0.50, uyum indeks değeri χ2/ (df) 2.07 ve RMSEA 0.000 olarak bulunmuştur. Ölçek geneline bakıldığında DFA uyum indeks değeri χ2/ (df) 1.68 ve RMSEA 0.063 olduğu görülmüştür. Buna göre ölçek geneli DFA ilişkin uyum indeks değerleri χ2/ (df) açısından mükemmel uyum ve RMSEA açısından ise kabul edilebilir uyum indeksine sahiptir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırma okul öncesi dönemde bulunan dört ve altı yaş grubu çocukların okuma yazmaya hazırlık becerileri düzeylerinin belirlenmesini sağlamak amacı ile geliştirilen ölçeğin analiz sonuçlarını vermektedir. Ölçeğin genel puanlarına dayalı olarak kurulan DFA modeline ilişkin olarak uyum indeks değerleri incelendiğinde χ2/ (df) açısından mükemmel uyum (Byrne, 2013) ve RMSEA açısından da kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin geneline ilişkin olarak birinci düzey ve beş alt boyutlu kurulan DFA modelinin doğrulandığı sonucuna ulaşılmıştır. okuma yazmaya hazırlık becerileri düzeylerine ait beş alt boyut için hesaplanan Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0.80 olarak hesaplanmıştır. Bu durum yüksek düzeyde güvenirliğe işaret etmektedir (Özdamar, 1999). Bu bağlamda dört ve altı yaş grubu çocukların okuma yazmaya hazırlık becerilerinin değerlendirilmesinde Dumans OYHB Okuma Yazmaya Hazırlık Becerileri Değerlendirme Ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

KAYNAKLAR

AÇEV (2013). *Okul öncesi eğitimde kalite standartlarının uygulamalarına yönelik değerlendirme ve denetim sistemi öneriler raporu*. İstanbul: AÇEV.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: Pegem.

Byrne, B.M. (2013). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming.* New York: Routledge.

Pinto, G., Bigozzi, B., Gamannossi, B.A. & Vezzani, C. (2009). Emergent literacy and leaming to write; A predictive model foritalian language. *Europen Journal of Psychology of Education*,14(1), 61-78.

MEB (2013). *Okul öncesi eğitim programı.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı

Neuman, S. B., & Dickinson, D. ((2001). Introduction. In S. B. Neuman & D. K. Dickinson (Eds.), *Handbook of early literacy research* (pp. 3-10). New York, NY: The Guilford Press.

Özdamar, K. (1999) *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi 1,* Eskişehir: Kaan.

Yazıcı, Z. (2002). Okul öncesi eğitiminin okul olgunluğu üzerine etkisinin incelenmesi. *Milli*
Eğitim Dergisi, Güz, 155-156.

Sosyal Kimlik Değerlendirme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Assoc. Prof. Dr. Gökhan DUMAN[283]

Özet

Sosyal kimlik bir kimsenin benliğinin belirli bir sosyal gruba ait olmasından kaynaklanan bilgisi veya bilinç durumu olarak tanımlanmıştır. Erken çocukluk sosyal kimlik gelişiminin şekillenmesi açısından önemli bir dönemdir. Bu kimlik toplum içinde özellikle aileden gelen değerler ve başkaları ile kurulan iletişimler çerçevesinde şekillenir. Yabancı eğitsel materyal, çizgi film, karakter ve kitapların yoğun olarak kullanıldığı bu dönemde, çocukların sosyal kimlik gelişimlerinin takip edilmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı çocukların sosyal kimlik gelişiminin belirlenmesini sağlayacak bir ölçme aracının geliştirilmesidir. Ölçeğin geliştirilme aşamasında dört ve yedi yaş grubu bin çocuğa ulaşılmıştır. Ölçek maddelerine ilişkin puanlamada katılımcı davranışı gösterir ise 1 ve davranış yok ise 0 şeklinde değerlendirilmiştir. Ölçeğin geliştirme, geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında uzmanlar arası uyum katsayısı (Kendall's W) ve alt boyutlarda Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ve uyum indeks değerlerinden faydalanılmıştır. Bu analizler alt boyut ve ölçek düzeyinde grafik ve tablo haline getirilmiştir. Sonuçlar sosyal kimlik derecelendirme ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal kimlik, anaokulu, çocuk

Abstract

Social identity is defined as the knowledge or state of consciousness that results from the belonging of a person to a certain social group. Early childhood is an important period in shaping the development of social identity. This identity is shaped by the values of family and communication with others. In this period, foreign educational materials, cartoons, characters and books are used extensively. Because of that it is important to follow the development of children's social identity development. The aim of this study is to develop an assessment tool to determine the social identity development of children. During the development phase of the scale, a thousand children between four and seven year's old were reached. The scale was evaluated as 1 if the participant shows targeted behavior and 0 if there is no behavior. In the development, validity and reliability studies of the scale, the coefficient of agreement between the experts (Kendall's W) and the confirmatory factor analysis (CFA) and fit index values were used in the sub-dimensions. These analyzes were made into graphs and tables at the sub-dimension and scale level. The results showed that the social identity rating scale was a valid and reliable measurement tool.

Key Words: Social identity, preschool, children

[283] Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitim ABD

GİRİŞ

Kimlik bir kişinin kendisini tanımlaması ve kendini diğer kişi veya gruplar arasında konumlamasıdır. Sosyal kimlik ise kimliğin kişiler arasında ifade edilmesidir (Bilgin, 2007). Sosyal kimlik bir kimsenin benliğinin belirli bir sosyal gruba ait olmasından kaynaklanan bilgisi veya bilinç durumudur (Tajfel, 1981).

Sosyal kimlik gelişimi ile ilişkili olarak Erikson (2014) bireyin olgunlaşmasına vurgu yapar. Olgunlaşma sürecinde toplum bireye yeni yeterlilikler kazandırırken, aynı zamanda yeni sorumluluklar da yükler. Bu süreçte toplum çocuğun gereksinimlerini aile, okul ve toplumsal yapılar ile karşılarken, çocukta kendi yaşam döngüsünü toplumsal yaşam döngüsünün içinde bulur. Bu nedenle kültür çocuğun sosyal kimlik gelişiminde önemli etkiye sahiptir. Kültür ve kültürel yapılar çocuğun psiko-sosyal gelişimini her yaşa uygun şekilde yönlendirir, artırır ve şekillendirir. Erikson, bireyin gelişimini biyolojik değişkenler, toplumsal-çevresel etkiler ve ego süreci olarak belirtilen kişisel deneyimler olmak üzere üç değişken arasındaki ilişki olarak görür. Bununla birlikte bireyin her evrede çözmesi gereken içsel çatışmaları vardır. Ergenlik evresinde kimlik duygusuna karşı kimlik kargaşası (identity confusion) temel çatışmayı oluşturur. Kimlik duygusu, bedeninde kendini evinde hissetme, nereye doğru gidiyor olduğunu bilme ve kendisi için önemli olan insanların onu kabul ettiği duygusudur (Erikson, 2014).

Sosyal Kimlik Kuramı çerçevesinde sosyal kimliğin gelişimi grup kavramı merkeze alınarak incelenmiştir (Demirtaş, 2003). Kuram bireyin grup üyeliğini, gruplar arası süreçleri, gruplar arası ve grup içi ilişkileri ön plana almıştır. Buna göre bireyler kendilerini tanımlarken üyesi oldukları sosyal grubu temel alırlar ve buna göre kendilerini kategorilendirirler (Turner, 1987). Bu kategorileştirme sonucunda ise kendilerini yerleştirdikleri o grupla özdeşleştirerek sosyal kimliklerini oluşturur (Demirtaş, 2003). Bireyin çevresinde bulunan diğer gruplar ise o bireye kendi grubunu değerlendirmesi için birer model oluşturur. Birey kendi grubuyla diğer gruplar arasında sosyal karşılaştırma yapar (Turner, 1987). Bireyler kendilerini diğer gruplarla karşılaştırırken, kendi benlik saygılarını yüksek tutmak ve olumlu bir sosyal kimlik edinmek için grup içi taraf tutarlar. Buna göre kendi gruplarını ayırır ve diğer grupları da küçümserler (Doosje ve Elemers, 1997). Sonuç olarak bireyin kendi grubunun olumlu bir imaja sahip olup olmaması, üyesi olduğu grubun yapısına ve konumuna bağlıdır (Condor, 1990).

Erken çocukluk sosyal kimlik gelişiminin şekillenmesi açısından oldukça önemli bir dönemdir. Her çocuğun sosyal bir kimliği vardır. Bu kimlik toplum içinde özellikle aileden gelen değerler ve başkaları ile kurulan iletişimler çerçevesinde şekillenir. Yabancı eğitsel materyal, çizgi film, karakter ve kitapların yoğun olarak kullanıldığı bu dönemde çocukların sosyal kimlik gelişimlerinin takip edilmesi önem arz etmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma okul öncesi dönem dört ve yedi yaş grubu çocukların sosyal kimlik gelişim seviyelerinin belirlenmesi amacı ile yapılmış bir ölçek geliştirme çalışmasıdır. Bu amaçla alan yazını ve uzman görüşleri doğrultusunda ölçek maddeleri ve alt boyutlar belirlenmiştir. Toplam 43 maddeden oluşan ölçek iki alt boyuta ayrılmıştır (çocuğa yönelik özellikler ve sosyal çevreye yönelik özellikler). Ölçek maddelerine ilişkin puanlamada çocuk belirlenen davranışa sahip ise 1 ve davranış yok ise 0 şeklinde değerlendirilmiştir.

Ölçeğin geliştirme, geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında uzmanlar arası uyum katsayısı (Kendall's W) ve alt boyutlarda Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile uyum indeks değerlerinden faydalanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini dört ve yedi yaş grubu çocuklar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi tabakalı amaçsal örnekleme olarak belirlenmiştir. Tabakalı amaçsal örnekleme yöntemi belli alt grupların özelliklerini göstermek, betimlemek ve bunlar arasında karşılaştırmalara olanak tanımak amacı ile tercih edilir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012). Araştırmaya veri toplamaya elverişli olan Ankara, İstanbul, Yozgat, Mersin, Hatay ve Sinop illeri seçilmiştir. Örneklem belirlenirken araştırmaya katılmayı kabul eden alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerden gelen eşit sayıda dört ve yedi yaş grubu kız ve erkek çocuk ile çalışılmıştır. Alt sosyo-ekonomik düzeye sahip çocuklar örneklemin yüzde otuzunu, orta sosyo-ekonomik düzeye sahip çocuklar örneklemin yüzde ellisini ve üst sosyo-ekonomik düzeye sahip çocuklar örneklemin yüzde yirmisini oluşturmuştur.

Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde sürekli değişkenlerde örnek büyüklüğü tahmin formülünden faydalanılmıştır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012):

$$n = \frac{n_0}{1 + \frac{n_0 - 1}{N}} \qquad n_0 = (t^2 PQ)/d^2$$

Örneklem büyüklüğünü tahmin formülüne göre N evren büyüklüğünü, t güven düzeyine karşılık gelen tablo değerini, PQ evren için tahmin edilen varyansı, d tahmini tolerans miktarını temsil eder. Anaokuluna devam eden dört ve yedi yaş arası iki yüz bin çocuk olduğu (AÇEV, 2013) varsayıldığında, en az 785 çocuğun örnekleme alınması gereklidir. Buna göre çalışmanın örneklemini oluşturan bin çocuğun evreni temsil edebilecek yeterlikte olduğu görülmektedir. Kız ve erkek çocukların dağılım sayıları ve sosyal kimlik gelişim seviyelerine yönelik betimsel analizleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada çocukların sosyal kimlik gelişimine yönelik veriler Dumans SKD Sosyal Kimlik Derecelendirme Ölçeği ile toplanmıştır. Ölçekte yer alan iki alt boyuttan çocuğa yönelik özelliklere yönelik olarak 22, sosyal çevreye yönelik özelliklere yönelik olarak 21 madde vardır. Toplamda yer verilen bu 43 maddeye yönelik davranışlar var ise 1 ve olmayan davranışlar 0 olarak puanlanmıştır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan kırk üçtür ve ölçeğin uygulaması bir çocuk için ortalama 40 dakika sürmektedir. Ölçeğin uygulamasında gözlem ve yetişkin (öğretmen ve ebeveyn) görüşlerinden faydalanılır.

BULGULAR

Bu araştırmanın amacı okul öncesi dönem dört ve yedi yaş grubu çocukların sosyal kimlik gelişim düzeylerinin belirlenmesini sağlamak üzere bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmayla ilgili olarak toplanan veriler analiz edilmiş ve bulgular çizelgeler halinde verilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyete göre çocukların dağılımları ve sosyal kimlik puanları

Yaş	Cinsiyet	Çocuk Sayısı	$\overline{X}$	ss
4	Kız	126	17.34	2.37
4	Erkek	124	17.41	2.25
5	Kız	126	19.45	2.63
5	Erkek	124	19.58	2.70
6	Kız	126	23.65	2.14
6	Erkek	124	23.38	2.41
7	Kız	125	27.61	2.34
7	Erkek	125	27.23	2.36
Toplam		1000	21.96	2.40

Tablo 1 çocukların cinsiyete göre dağılımlarını ve sosyal kimlik derecelendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalamasını ve standart sapmasını göstermektedir. Tabloya göre, çalışmaya katılan 4 yaş grubu 126 kız çocuğunun sosyal kimlik derecelendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 17,34 ve 124 erkek çocuğunun aritmetik ortalaması 17.41 olarak bulunmuştur. Beş yaş grubu 126 kız çocuğunun sosyal kimlik derecelendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 19.45 ve 124 erkek çocuğunun 19.58 olduğu görülmüştür. Altı yaş grubu 126 kız çocuğunun ise sosyal kimlik derecelendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 23,65 ve 124 erkek çocuğunun 23.38 olarak bulunmuştur. Yedi yaş grubu 125 kız çocuğunun ise sosyal kimlik derecelendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 27,61 ve 125 erkek çocuğunun 27.23 olarak bulunmuştur. Dört ve yedi yaş grubu çocukların ölçekten aldıkları ortalama puanın 21.96 olduğu belirlenmiştir. Puanlar çocukların yaş grubu yükseldikçe sosyal kimlik derecelendirme puanlarının arttığını göstermektedir.

Tablo 2. Sosyal kimlik derecelendirme ölçeği alt boyut ve genel faktör analizi ve uyum indeksi sonuçları

Boyut	Madde Sayısı	DFA	$\chi 2$/ (df)	RMSEA
Çocuğa Yönelik Özellikler	22	.67	2.71	0.069
Sosyal Çevreye Yönelik Özellikler	21	.62	2.74	0.072
Genel	43		2,88	0.068

Tablo 2 sosyal kimlik derecelendirme ölçeği; çocuğa yönelik özellikler alt boyutu, sosyal çevreye yönelik özellikler alt boyutu ve ölçeğin geneline ilişkin doğrulayıcı faktör analizi uyum indeksi sonuçlarını göstermektedir. Tabloya göre, çocuğa yönelik özellikler alt boyutu maddelerinin, DFA 0.67, uyum indeks değeri $\chi 2$/ (df) 2,71 ve RMSEA 0.069 olarak bulunmuştur. Sosyal çevreye yönelik özellikler alt boyutu maddelerinin ise, DFA 0.62, uyum indeks değeri $\chi 2$/ (df) 2,74 ve RMSEA 0.072 olarak bulunmuştur. Ölçek geneline bakıldığında DFA 0.66, uyum indeks değeri $\chi 2$/ (df) 2,88 ve RMSEA 0.068 olduğu görülmüştür. Buna göre ölçek geneli DFA ilişkin uyum indeks değerleri $\chi 2$/ (df) açısından mükemmel uyum ve RMSEA açısından ise kabul edilebilir uyum indeksine sahiptir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırma okul öncesi dönemde bulunan dört ve yedi yaş grubu çocukların sosyal kimlik gelişim düzeylerinin belirlenmesini sağlamak amacı ile geliştirilen ölçeğin analiz sonuçlarını vermektedir. Ölçeğin genel puanlarına dayalı olarak kurulan DFA modeline ilişkin olarak uyum indeks değerleri incelendiğinde $\chi 2/$ (df) açısından mükemmel uyum (Byrne, 2013) ve RMSEA açısından da kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin geneline ilişkin olarak birinci düzey ve iki alt boyutlu kurulan DFA modelinin doğrulandığı sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal kimlik gelişimine ait iki alt boyut için hesaplanan Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0.84 olarak hesaplanmıştır. Bu durum yüksek düzeyde güvenirliğe işaret etmektedir (Özdamar, 1999). Bu bağlamda dört ve yedi yaş grubu çocukların sosyal becerilerinin belirlenmesinde, Dumans SKD Sosyal Kimlik Derecelendirme Ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

KAYNAKLAR

AÇEV (2013). *Okul öncesi eğitimde kalite standartlarının uygulamalarına yönelik değerlendirme ve denetim sistemi öneriler raporu*. İstanbul: AÇEV.

Bilgin, N. (2007). *Kimlik inşası*. Ankara: Aşina Kitaplar.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: Pegem.

Byrne, B.M. (2013). Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming. New York: Routledge.

Condor, S. (1990). "Social stereotypes and social identity." Social identity theory: Constructive and critical advances. (Der.) D. Abrams ve M. A. Hogg. London: *Harvester Wheat Sheaf.* 230-251.

Demirtaş, H. A., (2003). Sosyal kimlik kuramı: temel kavram ve varsayımlar. *İletişim Araştırmaları*, 1(1), 123-144.

Doosje, B., & Ellemers, N. (1997). Stereotyping under Threat: The Role of Ingroup Identification. In R. Spears, P. Oakes, N. Ellemers, & S. A. Haslam (Eds.), *The social psychology of stereotyping and group life* (pp. 257-272). Oxford: Blackwell.

Erikson, E. (2014). *İnsanın 8 Evresi*. Gonca Akkaya (Çev.). İstanbul: Okuyan Yayın

Özdamar, K. (1999) *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi 1*, Eskişehir: Kaan.

Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories: studies in social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Turner, J. C., (1987) *Rediscovering the social group: a self categorization theory.* Oxford: Basil Blackwell.

Temel Motor Beceriler Değerlendirme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Assoc. Prof. Dr. Gökhan DUMAN[284]

Özet

İnsanın yaşamı boyunca motor becerilerinde meydana gelen değişimler ve bu değişimler üzerinde etkisi olan faktörler motor gelişim alanı ile ilgilidir. Sinir-kas kas mekanizması olgunlaştıkça, motor gelişim ilerlemeye devam eder. Temel motor beceriler çocuğun motor gelişiminin devam etmesinin bir ön koşuludur. Aynı zamanda çocukların sosyal, dil ve özbakım gelişimlerini destekleyen bir gelişim alanıdır. Bu nedenle motor gelişim alanının takip edilmesi oldukça önemlidir. Bu çalışmanın amacı okul öncesi dönem çocuklarının görsel-motor koordinasyonunun belirlenmesini sağlamak üzere bir ölçme aracı geliştirmektir. Bu amaçla 4-6 yaş grubunda 1000 çocuğa ulaşılarak veri toplanılmıştır. Ölçek maddelerine ilişkin puanlamada katılımcı görevi yapar ise 1 ve yapamaz ise 0 şeklinde değerlendirilmiştir. Ölçeğin geliştirme, geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında uzmanlar arası uyum katsayısı (Kendall's W) ve alt boyutlarda Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ve uyum indeks değerlerinden faydalanılmıştır. Bu aşamaları tamamlanan ölçek ile toplanan verilerin benzer ölçek geçerliği sınanmıştır. Sonuçlar Dumans TMB Temel Motor Beceriler Değerlendirme Ölçeğinin 4-6 yaş grubu çocuklar için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Motor gelişim, anaokulu, çocuk

Abstract

Changes in motor skills throughout human life and the factors that affect these changes are related to the motor development. As the neuromuscular muscle mechanism matures, motor development continues to progress. Basic motor skills are a prerequisite for the continuation of the child's motor development. This development also supports children's social, language and self-care development. Therefore, it is very important to screen the motor development field. The aim of this study is to develop a measurement tool to determine the visual-motor coordination of preschool children. For this purpose, data were collected by reaching 1000 children in the 4-6 age group. In the scoring of the scale items, it was evaluated as 1 if the participant performs the task and 0 if the participant cannot. For validity and reliability studies of the scale, the coefficient of agreement between the experts (Kendall's W) and the confirmatory factor analysis (CFA) and fit index values were used in the sub-dimensions. The validity of the scale was analyzed using similar scale validity. The results showed that the Dumans TMB Basic Motor Skills Assessment Scale is a valid and reliable instrument for 4 to 6 years old children.

Keywords: Motor development, preschool, children

[284] Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitim ABD

GİRİŞ

Motor gelişim, bireysel, çevresel ve harekete ilişkin faktörlerin etkileşimiyle hareket becerilerinde meydana gelen değişimlerdir (Şahin, 2015). İnsanın yaşamı boyunca motor becerilerinde meydana gelen değişimler ve bu değişimler üzerinde etkisi olan faktörler motor gelişim ile ilgilidir. Sinir-kas kas mekanizması olgunlaştıkça, motor gelişim ilerlemeye devam eder. Birbirinden farklı kas grupları ve organlar birlikte çalışarak motor becerilerin oluşmasını sağlar. Aynı ya da benzer davranışların tekrar edilmesi ise motor becerilerde ilerleme ya da başka bir ifade ile o davranışta uzmanlaşmayı beraberinde getirir.

Motor gelişim, motor becerinin kazanılması ve geliştirilmesi sürecidir (Duman, 2015). Bu süreçte büyüme, olgunlaşma, hazır bulunuşluk düzeyi ile öğrenme önemli yer tutmaktadır. Motor gelişimin temellerinin atıldığı ve ilerleyen yıllarda motor fonksiyonların sağlıklı bir şekilde çalışmasını sağlayan dönem erken çocukluk yıllarıdır. Temel hareket becerilerinin gelişiminde iki ve yedi yaş arasındaki çocuklara zengin uyarıcılar ve uygun eğitim fırsatları sağlanmalıdır (Gallahue ve Ozmun, 2006). Bu fırsatlar yetişkinlikte ve ergenlik süresince, bireyin sporla ya da yaşamını idame etmesinde gerekli becerilerdeki başarının temelini oluşturur.

İnsanda motor davranışlardaki gelişim basit refleks hareketlerle başlar ve üst seviye koordine edilmiş motor becerilerle sonuçlanır (Gallahue, 1982). Çocukların hareket gelişimi refleksler, duruşa ait hareketler, yürüme, koşma ve atlama gibi beceriler şeklinde olmaktadır. Sinir sistemi ve kasların gelişimi motor becerilerin kazanılması için gerekli temeli hazırlamaktadır (Gabbard, 2012). Motor gelişim için verilen eğitim, cesaretlendirme ve çevresel koşullar, motor beceri gelişimine yaşam boyunca katkıda bulunur. Becerinin üst düzeyde gerçekleştirilmesi ise öncelikle öğrenme gerektirir (Boz, 2015). Motor performans ortaya konulurken temel davranışlarındaki yetenekler önemli rol oynar. Örneğin küçük bir topu yakalama, el-göz koordinasyonu, parmak hünerleri, bilek-parmak hızı ve kol-el becerisine yani motor becerisindeki yeteneklere bağlıdır. Motor beceri insanın bazı uzuvlarının ve genelinin hareketini gerektirir ve bu hareketlilik istemli olmalıdır. Çocuklar okul öncesi yıllar boyunca «Temel Motor Beceriler» olarak adlandırılan ve gelecekteki karmaşık beceriler için temel oluşturan becerilerde deneyim elde ederler. Temel motor beceriler çocuğun motor gelişiminin devam etmesinin bir ön koşuludur. Daha ileri düzeydeki özel becerilerin alt yapısını ilk basamağını oluşturur. Temel motor beceriler, denge, koşma, atlama, sıçrama, sekme, yakalama, fırlatma, topa ayakla vurma gibi hareketlerdir. Bu beceriler tüm çocuklarda bulunan ortak özellikler ve yaşam için gerekli beceriler olduğundan temel motor beceriler olarak adlandırılırlar. Erken çocukluk döneminde çocukların motor gelişimi aynı zamanda onların sosyal, dil ve özbakım gelişimlerini destekleyen bir gelişim alanıdır (Özkür, 2018). Çocukların ergenlik ve yetişkinlik dönemlerine katkısı da düşünüldüğünde, bu gelişim alanının takip edilmesi oldukça önemlidir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma okul öncesi dönem dört ve altı yaş grubu çocukların temel motor beceri gelişim seviyelerinin belirlenmesi amacı ile yapılmış bir ölçek geliştirme çalışmasıdır. Bu amaçla alan yazını ve uzman görüşleri doğrultusunda ölçek maddeleri ve alt boyutlar belirlenmiştir. Toplam 47 maddeden oluşan ölçek iki alt boyuta ayrılmıştır (kaba motor ve

ince motor). Temel Motor Beceriler Değerlendirme Ölçeğinin içeriğinde; yürüme gibi kaba motor ve kalem tutma gibi ince motor becerilerin ölçüldüğü etkinlikler yer alır. Ölçek maddelerine ilişkin puanlamada katılımcı görevi yapar ise 1 ve yapamaz ise 0 şeklinde değerlendirilir. Ölçeğin geliştirme, geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında uzmanlar arası uyum katsayısı (Kendall's W) ve alt boyutlarda Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile uyum indeks değerlerinden faydalanılmıştır. Benzer ölçek geçerliliği için ise okul öncesi dönem çocuklarının kaba ve ince motor gelişimine yönelik olarak Kanmaz (2017) ve Alıcı (2017) tarafından hazırlanan görevlerin korelasyon değerleri analiz edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini dört ve altı yaş grubu çocuklar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi tabakalı amaçsal örnekleme olarak belirlenmiştir. Tabakalı amaçsal örnekleme yöntemi belli alt grupların özelliklerini göstermek, betimlemek ve bunlar arasında karşılaştırmalara olanak tanımak amacı ile tercih edilir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012). Araştırmaya veri toplamaya elverişli olan Ankara, İstanbul, Yozgat, Mersin, Kahramanmaraş ve Ordu illeri seçilmiştir. Örneklem belirlenirken araştırmaya katılmayı kabul eden alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerden gelen eşit sayıda dört ve altı yaş grubu kız ve erkek çocuk ile çalışılmıştır. Alt sosyo-ekonomik düzeye sahip çocuklar örneklemin yüzde otuzunu, orta sosyo-ekonomik düzeye sahip çocuklar örneklemin yüzde ellisini ve üst sosyo-ekonomik düzeye sahip çocuklar ise örneklemin yüzde yirmisini oluşturmaktadır.

Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde sürekli değişkenlerde örnek büyüklüğü tahmin formülünden faydalanılmıştır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012):

$$n = \frac{n_0}{1 + \frac{n_0 - 1}{N}} \qquad n_0 = (t^2 PQ)/d^2$$

Örneklem büyüklüğünü tahmin formülüne göre N evren büyüklüğünü, t güven düzeyine karşılık gelen tablo değerini, PQ evren için tahmin edilen varyansı, d tahmini tolerans miktarını temsil eder. Anaokuluna devam eden dört ve altı yaş arası yüz elli bin çocuk olduğu (AÇEV, 2013) varsayıldığında, en az 586 çocuğun örnekleme alınması gereklidir. Buna göre çalışmanın örneklemini oluşturan bin çocuğun evreni temsil edebilecek yeterlikte olduğu görülmektedir. Kız ve erkek çocukların dağılım sayıları ve temel motor beceri gelişim seviyelerine yönelik betimsel analizleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada çocukların görsel-motor gelişimine yönelik veriler Dumans TMB Temel Motor Beceriler Değerlendirme Ölçeği ile toplanmıştır. Ölçek içerisinde yürüme gibi kaba motor davranışlara yönelik 28 görev ve kalem tutma gibi ince motor davranışlara yönelik 19 madde yer almaktadır. Doğru olarak kullanılan beceriler 1 ve henüz kazanılmamış beceriler 0 olarak puanlanır. Bir çocuk bütün becerileri doğru olarak sergilediğinde en fazla 47 puan alabilmektedir. Benzer ölçek geçerliğine yönelik olarak kullanılan maddeler için de bu çalışmaya özgü olarak aynı puanlama yöntemi izlenmiştir.

BULGULAR

Bu araştırmanın amacı okul öncesi dönem dört ve altı yaş grubu çocukların temel motor beceri seviyelerinin belirlenmesini sağlamak üzere bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmayla ilgili olarak toplanan veriler analiz edilmiş ve bulgular çizelgeler halinde verilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyete göre çocukların dağılımları ve temel motor beceri puanları

Yaş	Cinsiyet	Çocuk Sayısı	$\overline{X}$	ss
4	Kız	162	19.01	2.37
4	Erkek	160	20.56	2.51
5	Kız	162	25.62	2.78
5	Erkek	160	26.18	2.79
6	Kız	180	30.86	2.62
6	Erkek	176	32.14	2.73
Toplam		1000	25.72	2.63

Tablo 1 çocukların cinsiyete göre dağılımlarını ve temel motor beceriler değerlendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalamasını ve standart sapmasını göstermektedir. Tabloya göre, çalışmaya katılan 4 yaş grubu 162 kız çocuğunun temel motor becerileri değerlendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 19.01 ve 160 erkek çocuğunun aritmetik ortalaması 20.56 olarak bulunmuştur. Beş yaş grubu 162 kız çocuğunun temel motor becerileri değerlendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 25.62 ve 160 erkek çocuğunun 26.18 olduğu görülmüştür. Altı yaş grubu 180 kız çocuğunun ise görsel-motor koordinasyon değerlendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 30.86 ve 176 erkek çocuğunun 32.14 olarak bulunmuştur. Dört altı yaş grubu çocukların ölçekten aldıkları ortalama puanın 25.72 olduğu belirlenmiştir. Puanlar yaş grubu büyüdükçe temel motor beceri seviyesinin arttığını işaret etmektedir.

Tablo 2. Temel motor becerileri alt boyutları ve geneli doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçları

Boyut	Madde Sayısı	DFA	$\chi 2$/ (df)	RMSEA
Kaba Motor Beceriler	28	.60	2.51	0.072
İnce Motor Beceriler	19	.58	2.50	0.070
Genel	47	.60	2,51	0.072

Tablo 2 temel motor becerileri değerlendirme ölçeği, kaba ve ince motor becerileri alt boyutları doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçlarını göstermektedir. Tabloya göre, kaba motor becerileri alt boyutu maddelerinin, DFA 0.60, uyum indeks değeri $\chi 2$/ (df) 2.51 ve RMSEA 0.072 olarak bulunmuştur. İnce motor becerileri alt boyutu maddelerinin ise DFA 0.58, uyum indeks değeri $\chi 2$/ (df) 2.50 ve RMSEA 0.070 olarak bulunmuştur. Ölçek geneline bakıldığında DFA 0.60, uyum indeks değeri $\chi 2$/ (df) 2.51 ve RMSEA 0.072 olduğu görülmüştür. Buna göre DFA ilişkin uyum indeks değerleri $\chi 2$/ (df) açısından

mükemmel uyum ve RMSEA açısından ise kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Benzer ölçek geçerliği korelasyon değerleri

Dumans TMB Ölçeği Alt Boyutları			Benzer Ölçek
Kaba Motor		*r*	.87
		p	.00
İnce Motor		*r*	.85
		p	.00
	Genel	*r*	.86
		p	.00

p≤ .05

Tablo 3 Dumans TMB Ölçeği alt boyutları ile benzer ölçek test sonuçları arasında korelasyon değerlerini göstermektedir. Tabloya göre, Dumans TMB ölçeği alt boyutları ile benzer ölçek testi arasında görülen en yüksek korelasyon katsayısı .87 (p<.01) değeri ile kaba motor alt boyutuna ait olduğu bulunmuştur. En düşük korelasyon katsayısı ise .85 (p<.01) değeri ile ince motor alt boyutuna ait olduğu görülmüştür.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırma okul öncesi dönemde bulunan dört ve altı yaş grubu çocukların motor beceri gelişim düzeylerinin belirlenmesini sağlamak amacı ile geliştirilen ölçeğin analiz sonuçlarını vermektedir. Ölçeğin genel puanlarına dayalı olarak kurulan DFA modeline ilişkin olarak uyum indeks değerleri incelendiğinde $\chi 2/$ (df) açısından mükemmel uyum (Byrne, 2013) ve RMSEA açısından ise kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin geneline ilişkin olarak birinci düzey ve iki alt boyutlu kurulan DFA modelinin doğrulandığı sonucuna ulaşılmıştır. Motor beceriler alt boyutları için hesaplanan Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0.85 olarak hesaplanmıştır. Bu durum yüksek düzeyde güvenirliğe işaret etmektedir (Özdamar, 1999). Ölçüt geçerliliğine ilişkin olarak ise benzer ölçek geçerliği yönteminden faydalanılmıştır. Sonuçlar iki ölçek arasında 0.86 (p≤ .05) korelasyon katsayısı değeri ile yüksek oranda pozitif yönlü bir ilişki göstermiştir. Bu bağlamda dört altı yaş grubu çocukların temel motor beceri gelişiminin değerlenmesinde, Dumans TMB Temel Motor Beceriler Değerlendirme Ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu belirlenmiştir.

KAYNAKLAR

AÇEV (2013). *Okul öncesi eğitimde kalite standartlarının uygulamalarına yönelik değerlendirme ve denetim sistemi öneriler raporu*. İstanbul: AÇEV.

Alıcı, C., E. (2017). *Okul öncesi dönemde tersine kaynaştırma gruplarında yer alan cerebral palsy'li çocukların ince motor becerilerinin oyunla desteklenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Boz, M. (2015). Motor gelişim. G. Duman (Ed.), *Okul öncesi dönemde beden eğitimi* içinde (s. 164-183), Ankara: Hedef.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012*). Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.

Byrne, B.M. (2013). Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming. New York: Routledge.

Demirler Ö. F. (2018). Visual-motor integration and its effects on children's development. (Book chapter in Educational Research and Practice), St. Kliment Ohridsky University Press: Bulgaria

Duman, G. (2015). *Okul öncesi eğitimde beden eğitimi ve oyun*, Ankara: Eğiten.

Gabbard, C. (2012). *Lifelong Motor Development*. Pearson: USA.

Gallahue, D. (1982). *Understanding motor development in children*. New York: John Wiley and Sons.

Gallahue, D., & Ozmun, J. (2006). *Understanding motor development.* New York: McGraw-Hill.

Kanmaz, T. (2017). *Hareketli oyun eğitim programının okul öncesi kaynaştırma eğitimi alan ortopedik engelli çocukların kaba motor becerilerine etkisinin incelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özdamar, K. (1999) *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi 1*, Eskişehir: Kaan Kitabevi.

Şahin, S. (2015). Okul öncesi dönemde motor gelişim. F. Turan & Yükselen, A. İ. (Eds.), *Okul öncesi döneminde gelişim içinde* (s.120- 145). Ankara: Hedef.

Anaokulu Çocuklarının Motor Gelişimleri ile Yaratıcı Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Öğr. Gör. Gözde KARAHALİLOĞLU[285]

Özet

Okul öncesi eğitim çocukların tüm gelişim alanlarını desteklemeyi ve özgün düşünen bireyler olmalarını sağlamayı amaçlar. Çocukların motor gelişimleri, başlangıçta diğer gelişim alanlarına göre daha hızlı ilerler. Bu nedenle çocuklar vücutlarında olan değişikliklere uyum sağlamaya çalışırlar. Motor değişimler büyük kas ve ince kas motor beceriler olarak ikiye ayrılır. Büyük kas grupları daha çok yer değiştirme ve denge becerileri ile ilgili iken, küçük kas grupları daha manipülatif işlerle ilgilidir. Dolayısı ile çocuğun yapmayı düşündüğü bir eylem aynı zamanda sahip olduğu motor beceriler ile ilgilidir. Çocuk motor gelişim seviyesine göre işler seçmeye başladığında bu durum aynı zamanda onun motor ve özgün düşünme gelişimlerini sınırlar. Dolayısı ile motor gelişimi daha iyi olan çocuklar, daha özgün ürünler ortaya koyabileceği belirtilmiştir. Bu araştırmada anaokulu çocuklarının motor gelişimleri ile yaratıcı becerileri arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Araştırma ilişkisel tarama modelindedir. İlişkisel tarama modelleri incelenen olaya müdahale etmeden, gerçek durumu betimlemeyi ve aralarında var olan ilişkiyi bulmayı amaçlar. Araştırmaya amaçlı örneklem belirleme yöntemi ile 80 anaokulu çocuğu (40 kız, 40 erkek) alınmıştır. Ölçme aracı olarak Dumans Temel Motor Beceriler Değerlendirme Ölçeği ve Dumans Çocuk Özgün Düşünme Testi kullanılmıştır. Gruplar arası fark analizlerinde T-testinden faydalanılmış ve gruplar arası ilişki için Pearson Korelasyon değeri hesaplanmıştır. Analizler %95 güven aralığında ($p \leq .05$) değerlendirilmiştir. Sonuçlar motor gelişim puanları ile yaratıcı beceri gelişim puanları arasında düşük düzeyde ve pozitif bir korelasyon olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Motor Gelişim, Yaratıcılık, Anaokulu, Çocuk

Abstract

Preschool education aims to support all developmental areas of children and ensure that they are original thinking individuals. Children's motor development progresses faster than other areas of development at the beginning. Therefore, children try to adapt to changes in their bodies. Motor changes are divided into major muscle and fine muscle motor skills. Large muscle groups are more concerned with displacement and balance skills, whereas small muscle groups are more concerned with manipulative tasks. Therefore, an action that the child intends to do is also related to his motor skills. When the child begins to select jobs according to the level of motor development, this also limits his motor and original thinking development. Therefore, it is stated that children with better motor development can produce

[285] Yozgat Bozok Üniversitesi, Çocuk Gelişimi Programı

more specific products. In this study, the relationship between the motor development and creative skills of kindergarten children was examined. The research is a relational survey model. Relational screening models aim to describe the real situation and find the relationship between them without interfering with the event being examined. 80 kindergarten children (40 girls, 40 boys) were included in the study by sampling method. Dumans Basic Motor Skills Assessment Scale and Dumans Child Original Thinking Test were used as a measurement tool. T-test was used for difference analysis between groups and Pearson Correlation value was calculated for inter-group relationship. Analyzes were evaluated at 95% confidence interval ($p \leq .05$). The results showed that there was a weak and positive correlation between the scores of motor development and creative skills.

Key Words: Motor coordination, Creativity, Preschool, Children

GİRİŞ

Okul öncesi dönemde çocukların fiziksel, zihinsel, sosyal, duygusal ve dil gelişimleri oldukça hızlıdır. Motor gelişim, motor becerinin kazanılması ve geliştirilmesi sürecidir (Duman, 2015). Motor gelişimin temellerinin atıldığı dönem erken çocukluk yıllarıdır. Motor becerilerinin gelişimi için çocuklara zengin uyarıcılar ve uygun eğitim fırsatları sağlanmalıdır (Gallahue & Ozmun, 2006). Böylece çocukların büyüme, olgunlaşma ve hareketlere karşı hazır bulunuşluk seviyeleri yükseltilmiş olur. Motor gelişimin sağlıklı ilerlemesinde verilen eğitimin, cesaretlendirme ve çevresel koşulların katkısı büyüktür. Becerinin üst düzeyde gerçekleştirilmesi ise öncelikle öğrenme gerektirir (Boz, 2015). Motor becerilerin iyi olması aynı zamanda çocuğun sosyal-duygusal ve özbakım becerilerinin gelişimini doğrudan etkilemektedir (Purtaş & Duman 2017).

Çocukların dünyayı algılayıp tanımalarında bedenlerini kullanarak edindikleri deneyimler oldukça önemlidir. Bundan dolayı motor gelişim, bilişsel gelişim ve algısal gelişim birbirleriyle iç içedir. Yaratıcı düşünce ise, buluşçu, yenilik arayan ya da eski sorunlara yeni çözümler getiren ve özgün düşüncelerin ortaya çıkmasını sağlayan bir düşünce biçimidir (Hançerlioğlu, 2000). Yaratıcı düşünme becerileri, çocukların yeni düşünceleri üretme ve fikirler öne sürme, hipotezler önerme, hayal gücünü kullanma ve alternatif yenilikçi sonuçlar aramalarını sağlar (Wegerif, 2007). Çocukların düşüncelerini hayata geçirmeleri ve bu süreçleri deneyimleyerek daha ileri bir anlayışa ulaşmaları, ürün ortaya çıkarma boyutunda motor becerilerini kullanmalarını gerektirir. Büyük kas grupları daha çok yer değiştirme ve denge becerileri ile ilgili iken, küçük kas grupları daha manipülatif işlerle ilgilidir. Dolayısı ile çocuğun yapmayı düşündüğü bir eylem aynı zamanda sahip olduğu motor beceriler ile sınırlıdır. Çocuk motor gelişim seviyesine göre işler seçmeye başladığında bu durum onun motor ve özgün düşünme gelişimlerini sınırlar. Dolayısı ile motor gelişimi daha iyi olan çocukların, daha özgün ürünler ortaya koyabileceği belirtilmiştir (Gabbard, 2012). Çocukların motor gelişimleri ile yaratıcı becerileri arasında bir ilişki olup olmadığının anlaşılması, yaratıcı düşünceye yönelik alt yapı oluşturan etkinliklerin belirlenmesinde faydalı olacaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma anaokulu çocuklarının motor gelişim seviyeleri ile yaratıcı becerileri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacı ile yapılmıştır. Bu nedenle araştırma ilişkisel tarama modelinde, betimsel bir çalışmadır. İlişkisel tarama modeli, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını belirlemeyi amaçlayan tarama yaklaşımıdır. İlişkisel tarama modelinde, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği; değişme varsa bunun nasıl olduğu saptanmaya çalışılır (Karasar, 2011). Bu çalışmada ilişkisel tarama modeline uygun olarak çocukların motor gelişim ve yaratıcı düşünce seviyeleri ayrı ayrı betimlenerek, aralarındaki ilişkiye bakılmıştır.

Evren Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul İli merkez ilçelerinde yer alan anaokulları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme derinlemesine araştırma yapabilmek amacıyla çalışmaya uygun zengin durumların seçilmesidir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012). Tipik durum örnekleme yöntemi, araştırma problemi ile ilgili olarak evrende yer alan çok sayıdaki durumdan tipik olan bir durumun belirlenerek bu örnek üzerinden bilgi toplanmasıdır. Bu araştırma kapsamında çalışmaya katılmayı kabul eden üç anaokulundan ebeveyn izni alınmış 5 yaş grubu 80 çocuk (40 kız ve 40 erkek) çalışmaya katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada çocukların motor gelişimine yönelik veriler Dumans Temel Motor Beceriler Değerlendirme Ölçeği ile toplanmıştır. Dumans TMB ölçeği 4-6 yaş grubu çocukların görsel-motor koordinasyon beceri seviyelerini belirlemek amacı ile hazırlanmıştır. Ölçek içerisinde yürüme gibi kaba motor davranışlara yönelik 28 görev ve kalem tutma gibi ince motor davranışlara yönelik 19 madde yer almaktadır. Bir çocuk bütün becerileri doğru olarak sergilediğinde en fazla 47 puan alabilir. Çocukların yaratıcılık becerilerine ilişkin veriler Dumans ÇÖD Çocuk Özgün Düşünme Testi ile toplanmıştır. Dumans ÇÖD ölçeği içerisinde farklı düşünmeye yönelik 9, hayal gücüne yönelik 4, orijinalliğe yönelik 4 ve tutuma yönelik 3 olmak üzere toplam 20 vardır. Özgünlük içeren davranışlar 1 ve içermeyen davranışlar 0 olarak puanlanmıştır. Bu ölçekten en fazla 20 puan alınabilir.

Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan verilerin istatistiksel analizleri yapılarak, sonuçları yordanmaya çalışılmıştır. Yapılan tüm analizlerde SPSS (22) programından faydalanılmıştır. Betimsel istatistikler için aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. *Aritmetik ortalama* en yaygın kullanılan merkezi dağılım ölçüsüdür. Bir veri setindeki değerlerin hangi değer etrafında toplanmış olduğunu gösterir. *Standart sapma* ise gözlemlerin ortalamadan ne kadar uzaklaştığını gösterir (Kalaycı, 2008). Motor gelişim ve yaratıcı beceriler arasındaki ilişki Pearson korelasyon katsayısı ile belirlenmiştir.

BULGULAR

Bu araştırma anaokulu çocuklarının motor gelişim seviyeleri ile yaratıcılık becerileri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapışmıştır. Araştırmayla ilgili olarak toplanan veriler değerlendirilerek analiz edilmiş ve bulgular çizelgeler halinde verilmiştir.

Tablo 1. Motor beceri gelişim seviyesi

Boyut	**n**	**Top. puan**	$\bar{x}$	**ss**
Motor gelişim	80	2226	27.83	3.47

Tablo 1 çocukların temel motor beceriler değerlendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların toplamını, aritmetik ortalamasını ve standart sapmasını göstermektedir. Tabloya göre, çocuklar toplam 2226 puan elde etmişlerdir. Bu puanın aritmetik ortalaması 27.83, standart sapması ise 3.47 olarak bulunmuştur.

Tablo 2. Yaratıcı beceriler gelişim seviyesi

Boyut	**n**	**Top. puan**	$\bar{x}$	**sd**
Yaratıcı düşünce	80	766	9.58	3.79

Tablo 2 çocukların özgün düşünme testinden elde ettikleri puanların toplamını, aritmetik ortalamasını ve standart sapmasını göstermektedir. Tabloya göre, çocuklar toplam 766 puan elde etmişlerdir. Bu puanın aritmetik ortalaması 9.58, standart sapması ise 3.79 olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Çocukların motor gelişim ve yaratıcı beceri puanları arasındaki ilişki

	Motor Gelişim		
	n	***r***	***p***
Yaratıcı Beceriler	80	.265	.0,046*

$p \leq .05$

Tablo 3 anaokulu çocuklarının motor gelişim ile yaratıcı beceri gelişimleri arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Tabloya göre, çocukların motor gelişim ile yaratıcı beceri gelişimleri arasında orta seviyede pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır. Buna göre çocukların motor gelişimi ile yaratıcı becerileri benzer düzeylere sahiptir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Çocukların etkinliklere katılımları, oyunları ve ortaya çıkardıkları ürünler motor becerilerini kullanmalarını gerektirir. Çocukların bütün eylemleri sahip oldukları motor beceriler ile sınırlıdır. Dolayısı ile motor gelişimi iyi olan çocukların, daha özgün düşünceye sahip olacağı ya da orijinal ürünler ortaya koyabileceği düşünülmüştür (Payne & Isaacs, 2005).

Büyük kas grupları daha çok yer değiştirme ve denge becerileri ile ilgili iken, küçük kas grupları daha manipülatif işlerle ilgilidir. Dolayısı ile çocuk motor gelişim seviyesine göre işler seçmeye başladığında bu durum onun yaratıcı beceri gelişimini sınırlar. Motor gelişimi daha iyi olan çocukların ise, daha özgün ürünler ortaya koyabileceği belirtilmiştir (Özer & Özer, 2002). Bu çalışma sonuçları beş yaş grubu çocukların motor gelişim puanları ile yaratıcı beceri puanları arasında düşük düzeyde pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Buna

göre motor gelişim seviyesi çocuğun özgünlüğüne giden yolda henüz çok belirleyici değildir. Bu nedenle yaratıcılık konusunda çocukların motor gelişimleri takip edilmekle birlikte, çocukların oyunlarına ve çocuklara karşı yetişkin tutumlarına odaklanmak daha faydalı olabilir.

KAYNAKLAR

Boz, M. (2015). Motor gelişim. G. Duman (Ed.), *Okul öncesi dönemde beden eğitimi* içinde (s. 164-183), Ankara: Hedef.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.

Duman, G. (2015). *Okul öncesi eğitimde beden eğitimi ve oyun*. Ankara: Eğiten.

Gabbard, C. (2012). *Lifelong motor development*. Pearson: USA.

Gallahue, D., & Ozmun, J. (2006). *Understanding motor development.* New York: McGraw-Hill.

Hançerlioğlu, O. (2000). *Felsefe ansiklopedisi (Kavramlar ve Akımlar-7)* (3. Basım). İstanbul: Remzi.

Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: Nobel.

Özer, D. S. & Özer, K. (2002), Çocuklarda motor gelişim. Ankara: Nobel.

Payne, V.G., & Isaacs, L.D. (2005). *Human motor development: A life span approach* (6th ed.). Boston: McGraw Hill.

Purtaş, Ö. & Duman, G. (2017). *Okul öncesi eğitim programı hareket ve bütünleştirilmiş hareket etkinliklerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Wegerif, R. (2007). Teaching thinking: metaphors and taxonomies. *Dialogic Education and Technology*, 7, 125-157.

Çocuk Özgün Düşünme Testi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Assoc. Prof. Dr. Gökhan DUMAN[286]
Öğr. Gör. Gözde KARAHALİLOĞLU[287]

Özet

Bir çocuğun yaratıcılığını engelleyen çoğu duygusal nitelikli çeşitli etkenler bulunabilir. Bunlardan bazıları başarısızlık korkusu, komik duruma düşme endişesi, güvensizlik, kıskançlık, olumsuz zihinsel tutum, uyumlu olma endişesi ya da otoriteye aşırı bağımlılık duygusudur. Bunlar aynı zamanda bir toplumun rekabet gücünü etkileyen etmenlerdir. Ölçeğin geliştirilme aşamasında dört ve on yaş arası 1000 çocuğa ulaşılmıştır. Ölçeğin geliştirme, geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında uzmanlar arası uyum katsayısı (Kendall's W) ve alt boyutlarda Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ve uyum indeks değerlerinden faydalanılmıştır. Sonuçlar Dumans ÇÖD Çocuk Özgün Düşünme Testinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Özgün düşünme, yaratıcılık, çocuk

Abstract

There may be several emotional factors that affect a child's creativity. Some of them would be fear of failure, anxiety about falling into a funny state, insecurity, jealousy, negative mental attitude, anxiety of being harmonious, or excessive dependence on authority. These attitudes are also factors that affect the competitiveness of a society. At the stage of development of the scale, 1000 children between the ages of four and ten were reached. In the development, validity and reliability studies of the scale, the coefficient of agreement between the experts (Kendall's W) and the confirmatory factor analysis (CFA) and compliance index values were used in the sub-dimensions. The results showed that Dumans ÇÖD Child Original Thinking Test is a valid and reliable measurement tool.

Keywords: Original thinking, creativity, children

GİRİŞ

Yaratıcılık doğuştan gelen bir yetkinlikten ziyade, zaman içinde kazanılan ve uygun ortamlarda geliştirilen bir düşünme ve davranış biçimidir. Sadece yaratıcı becerilere sahip bireyler özgün bir düşünceye sahip olabilir ya da özgün ürünler ortaya koyabilirler. Ancak bu yetkinliğe sahip olmak için kişilerin geliştirmesi gereken bazı beceriler vardır. Bu becerilerin kazanılması erken çocukluk yıllarına kadar dayanmaktadır. Bir çocuk için kendini özgür ve açık şekilde ifade etmek oldukça mutluluk vericidir.

Yaratıcılık sorunlara, eksikliklere, problemlere, uyumsuzluklara karşı duyarlı olma, çözümler arama, çözüm yolları deneme ve çözme süreci olarak tanımlamaktadır (Torrance, 2003). Yaratıcı beceriler en çok sanatsal faaliyetler ile ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle insanların sahip olduğu bilgi, beceri ve yeteneklerin yeniden yapılandırdığı sanatsal bir

[286] Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi ABD
[287] Yozgat Bozok Üniversitesi Çocuk Gelişimi Programı

üretim süreci olarak da tanımlanır (Genovard, Prieto, Bermejo & Ferrandiz, 2006). Çocukların eğitiminde onlara deneme yapmalarına fırsat tanıyan ve düşüncelerine saygı duyan bir yaklaşım olmalıdır. Böylece özgün düşünceler üretmekten vazgeçmezler. Bir çocuğun yaratıcılığını engelleyen çoğu duygusal nitelikli çeşitli etkenler bulunabilir. Bunlardan bazıları başarısızlık korkusu, komik duruma düşme endişesi, güvensizlik, kıskançlık, olumsuz zihinsel tutum, uyumlu olma endişesi ya da otoriteye aşırı bağımlılık duygusudur (AÇEV, 2013). Hâlbuki özgün düşünme ve özgün ürünler ortaya koyma, toplumun rekabet gücünü artıran etmenlerdir. Çocukların erken yaşlardan itibaren özgün bir amaç geliştirme ve bu amaca ulaşmaya yönelik becerilere sahip olma alışkanlıklarına sahip olması gereklidir.

Erken çocukluk yıllarında yaratıcı becerileri ya da özgün düşünme becerilerini destekleyen etkinlikler farklı zihinsel ve sosyal süreçleri kapsamalıdır. Böylece çocuklar yeni fikirleri ve kavramları öğrenme, deneyimleme fırsatları edinir. Çocukların özgün düşünce geliştirme becerilerine sahip olabilmeleri için yeni fikirler üretmeye teşvik edilmesi gerekir. Bu tutum okul öncesi dönemde gelişmeye başlamaktadır. Bu nedenle çocukların özgün ve yaratıcı düşünce becerilerinin erken çocukluk yıllarından itibaren takip edilmelidir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma dört ve on yaş grubu çocuklarının özgün düşünme seviyelerini belirlemek amacı ile yapılmış bir ölçek geliştirme çalışmasıdır. Bu amaçla alan yazını ve uzman görüşleri doğrultusunda ölçek maddeleri ve alt boyutlar belirlenmiştir. Toplam yirmi maddeden oluşan ölçek dört alt boyuta ayrılmıştır (farklı düşünme, hayal gücü, orijinallik ve tutum). Ölçeğin geliştirme, geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında uzmanlar arası uyum katsayısı (Kendall's W) ve alt boyutlarda Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile uyum indeks değerlerinden faydalanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklemi tabakalı amaçsal örnekleme olarak belirlenmiştir. Tabakalı amaçsal örnekleme yöntemi belli alt grupların özelliklerini göstermek, betimlemek ve bunlar arasında karşılaştırmalara olanak tanımak amacı ile tercih edilir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012). Araştırmaya veri toplamaya elverişli olan Ankara, İstanbul, Yozgat, Mersin, Kahramanmaraş ve Giresun illeri seçilmiştir. Örneklem belirlenirken araştırmaya katılmayı kabul eden alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerden gelen eşit sayıda dört ve on yaş grubu bin çocuk ile çalışılmıştır. Alt sosyo-ekonomik düzeye sahip çocuklar örneklemin yüzde otuzunu, orta sosyo-ekonomik düzeye sahip çocuklar örneklemin yüzde ellisini ve üst sosyo-ekonomik düzeye sahip çocuklar örneklemin yüzde yirmisini oluşturmuştur. Dört-on yaş grubu çocukların dağılım sayıları ve özgün düşünme becerilerine yönelik betimsel analizleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada dört-on yaş grubu çocukların özgün düşünme becerilerine yönelik veriler özgün düşünme testi ile toplanmıştır. Ölçek içerisinde farklı düşünmeye yönelik dokuz, hayal gücüne yönelik dört, orijinalliğe yönelik dört ve tutuma yönelik üç olmak üzere toplam yirmi madde vardır. Özgünlük içeren davranışlar 1 ve içermeyen davranışlar 0 olarak puanlanmıştır. Ölçeğin uygulama aşaması bir çocuk için ortalama 30 dakika sürmektedir.

BULGULAR

Bu araştırmanın amacı dört ve on yaş grubu çocuklarının özgün düşünme seviyesinin belirlenmesini sağlamak üzere bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmayla ilgili olarak toplanan veriler analiz edilmiş ve bulgular çizelgeler halinde verilmiştir.

Tablo 1. Yaş grubuna göre çocukların dağılımları ve özgün düşünme puanları

Yaş	Çocuk Sayısı	$\overline{X}$	ss
4	142	8.69	2.81
5	144	10.52	2.87
6	145	12.27	2.92
7	142	13.55	2.90
8	142	15.21	2.78
9	142	16.18	2.65
10	143	17.12	2.64
Toplam	1000	13.36	2.79

Tablo 1 çocukların yaş grubuna göre dağılımlarını ve Dumans ÇÖD Çocuk Özgün Düşünme Testinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalamasını ve standart sapmasını göstermektedir. Tabloya göre, çalışmaya katılan 4 yaş grubu 142 çocuğun çocuk özgün düşünme testinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 8.69 olarak bulunmuştur. Beş yaş grubu 144 çocuğunun çocuk özgün düşünme testinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalamasının 10.52 olduğu görülmüştür. Altı yaş grubu 145 çocuğun çocuk özgün düşünme testinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 12.27 olarak bulunmuştur. Yedi yaş grubu 142 çocuğun çocuk özgün düşünme testinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 13.55 olarak bulunmuştur. Sekiz yaş grubu 142 çocuğun çocuk özgün düşünme testinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 15.21 olarak bulunmuştur. Dokuz yaş grubu 142 çocuğun çocuk özgün düşünme testinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 16.18 olarak bulunmuştur. On yaş grubu 143 çocuğun ise çocuk özgün düşünme testinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalamasının 17.12 olduğu görülmüştür. Dört on yaş grubu çocukların ölçekten aldıkları ortalama puanın 13.36 olduğu belirlenmiştir. Puanlar yaş grubu büyüdükçe çocuk özgün düşünme seviyesinin arttığını işaret etmektedir.

Tablo 2. Özgün düşünme testi alt boyutları doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçları

Boyut	Madde Sayısı	DFA	χ2/ (df)	RMSEA
Farklı düşünme	9	.65	3.27	0.072
Hayal gücü	4	.58	3.78	0.078
Orijinallik	4	.61	3.36	0.080
Tutum	3	.57	3.52	0.082
Genel	20		3,64	0.078

Tablo 2 çocuk özgün düşünme testi; farklı düşünme alt boyutu, hayal gücü alt boyutu, orijinallik alt boyutu ve tutum alt boyutu ve ölçeğin geneline ilişkin doğrulayıcı faktör analizi uyum indeksi sonuçlarını göstermektedir. Tabloya göre, farklı düşünme alt boyutu maddelerinin, DFA 0.65, uyum indeks değeri χ2/ (df) 3,27 ve RMSEA 0.072 olarak bulunmuştur. Hayal gücü alt boyutu maddelerinin ise, DFA 0.58, uyum indeks değeri χ2/ (df) 3,78 ve RMSEA 0.078 olarak bulunmuştur. Orijinallik alt boyutu maddelerinin ise, DFA 0.61, uyum indeks değeri χ2/ (df) 3.36 ve RMSEA 0.080 olarak bulunmuştur. Tutum alt boyutu maddelerinin ise, DFA 0.57, uyum indeks değeri χ2/ (df) 3.52 ve RMSEA 0.082 olarak bulunmuştur. Ölçek geneline bakıldığında uyum indeks değeri χ2/ (df) 3,64 ve RMSEA 0.078 olduğu görülmüştür. Buna göre genel DFA ilişkin uyum indeks değerleri χ2/ (df) açısından kabul edilebilir uyum ve RMSEA açısından kabul edilebilir uyum indeksine sahiptir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırma dört ve on yaş grubu çocukların özgün düşünme beceri seviyelerinin belirlenmesi amacı ile geliştirilen ölçeğin analiz sonuçlarını vermektedir. Ölçeğin genel puanlarına dayalı olarak kurulan DFA modeline ilişkin olarak alt boyutlar uyum indeks değerleri incelendiğinde χ2/ (df) açısından kabul edilebilir uyum (Byrne, 2013) ve RMSEA açısından da kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin geneline ilişkin olarak birinci düzey ve dört alt boyutlu kurulan DFA modelinin doğrulandığı sonucuna ulaşılmıştır. Çocukların özgün düşünme becerilerine yönelik dört alt boyut için hesaplanan Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0.80 olarak hesaplanmıştır. Bu durum yüksek düzeyde güvenirliğe işaret etmektedir (Özdamar, 1999). Bu bağlamda dört ve on yaş grubu çocukların özgün düşünme becerilerinin belirlenmesinde, Dumans ÇÖD Çocuk Özgün Düşünme Testinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

KAYNAKLAR

AÇEV (2013). *Okul öncesi eğitimde kalite standartlarının uygulamalarına yönelik değerlendirme ve denetim sistemi öneriler raporu*. İstanbul: AÇEV.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.

Byrne, B.M. (2013). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming.* New York: Routledge.

Genovard, C., Prieto, M. D., Bermejo, M. R. & Ferrándiz, C. (2005). History of creativity in Spain. In J. C. Kaufman & R. J. Sternberg (Eds.), *The ınternational handbook of creativity* (pp. 68-95). Massachusetts: Cambridge University Press

Özdamar, K. (1999) *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi 1*, Eskişehir: Kaan Kitabevi.

Torrance, E. P. (2003). The millenium: a time for looking forward and looking back. *The Journal of Secondary Gifted Education*, 15(1), 6- 12.

Anaokulu Çocuklarının Görsel-Motor Koordinasyon Seviyeleri İle Sosyal Beceri Gelişimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Öğr. Gör. FATMA ÖZKÜR[288]

Özet

Bu araştırma anaokulu çocuklarının görsel-motor koordinasyon seviyeleri ile sosyal beceri gelişimleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacı ile yapılmıştır. Araştırma ilişkisel tarama modelinde, betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın örneklemini İstanbul İli merkez ilçelerinde anaokullarına devam eden 5 yaş grubu 80 çocuk (40 kız, 40 erkek) oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak Dumans GMK Görsel-Motor Koordinasyon Değerlendirme Ölçeği ve Dumans SBD Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır. Gruplar arası fark analizlerinde t-Testi kullanılmış ve gruplar arası ilişki için Pearson Korelasyon değeri hesaplanmıştır. Sonuçlar çocukların görsel-motor koordinasyon seviyeleri ile sosyal becerileri arasında orta derecede pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Görsel-motor koordinasyon, sosyal beceri, anaokulu

Abstract

This study was conducted to determine the correlation between visual-motor coordination levels and social skills development of kindergarten children. The research is a descriptive study in relational survey model. The sample of the study consisted of 80 children (40 girls and 40 boys) of 5 years of age attending kindergartens in central districts of Istanbul. Dumans GMK Visual-Motor Coordination Assessment Scale and Dumans SBD Social Skills Assessment Scale were used as data collection tools. T-test was used for difference analysis between groups and Pearson Correlation value was calculated for inter-group relationship. Results indicated that there was a moderate level positive correlation between visual-motor skill level and social skill development.

Key Words: Visual-motor coordination, social skills, preschool

GİRİŞ

Okul öncesi dönemde çocuklar fiziksel, zihinsel, sosyal, duygusal ve dil gelişimleri açısından oldukça hızlı ilerler. Okul öncesi eğitim alan çocuklar, sonraki yaşamlarında kullanacakları temel becerileri kazanırlar (Başal, 2005). Okul öncesi dönemde kazanılan önemli becerilerden biri de görsel-motor koordinasyondur. Yürüme, koşma, atlama, tırmanma, yemek pişirme, giyinme-soyunma, düğme ilikleme, el-yüz yıkama, diş fırçalama, bisiklet, araba ya da bilgisayar kullanma, boyama, okuma-yazma, makas kullanma gibi önemli beceriler görsel-motor koordinasyon becerileri ile ilgilidir (Ercan & Aral, 2011). Bu

[288] Nişantaşı Üniversitesi, Nişantaşı MYO, Çocuk Gelişimi Programı - Çocuk Gelişimi

becerilerde görülen yetersizlikler, çocukların akademik becerileri kazanmasını, okul etkinliklerine katılmasını ve sosyal ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Görsel-motor koordinasyon, kendini oluşturan iki alt boyutun birlikte çalışması ile oluşmaktadır (Beery & Beery, 2010). İlk alt boyut olan görsel algı, görsel uyarıcıları fark etme, uyarıcılar arasında ayrım yapabilme ve önceki deneyimlerle ilişkilendirerek bu uyarıcıları deşifre edebilme yeteneğidir (Frostig, 1968). Görsel algı yeteneği, beş duyu ile yapılan girdilerin yüzde seksenini oluşturur. Çocuklar görsel algı yetenekleri ile dış çevre hakkında bilgi edinmekte, davranışlarının kontrolünü sağlamakta ve bilişsel etkinliklere uyum göstermektedir (Marriot, 2000 ; Bezrukikh & Terebova, 2009).

Görsel-motor koordinasyonu oluşturan ikinci alt boyut motor koordinasyondur. Motor koordinasyon düzgün, doğru ve kontrollü hareketler yapabilme yeteneğidir (Şahin, 2015). Kaba motor becerilerden yürümek, koşmak ve ince motor becerilerden enstrüman çalmak, dikiş dikmek gibi işler için motor koordinasyon gereklidir (Duman, 2015). Kaba ve ince motor beceriler için gerekli koordinasyonun kurulması; değişik hareketlerin denenmesi, hareketlerin doğru yapılış şekillerinin öğrenilmesi ve doğru yapılan hareketlerin tekrar edilmesi ile mümkün olmaktadır. Motor koordinasyonda görülen yetersizliklerin çocukların konuşma, okuma, yazma, matematik öğrenme alanlarında ve sosyal ilişkilerinde sorunlara yol açtığı belirlenmiştir (Rigoli vd., 2013).

Okul öncesi eğitim alan çocukların sosyal becerilerinin de daha iyi gelişmesi beklenir. Sosyal beceri; başkaları ile iletişim kurma, problem çözme, karar verme, kendi davranışlarını yönetme ve olumlu akran ilişkileri geliştirme gibi insanın toplumla yaşamasını kolaylaştıran becerilerdir (Kapıkıran, İvrendi & Adak, 2005). Bu beceriler sosyal durumlar içerisinde olumlu sosyal sonuçları olan, ayırt edilebilir, tanımlanabilir, öğrenilebilir ve gözlenebilir davranışlardır (Merrill, 2003). Sosyal becerilerin kazanılması, çocuğun sosyal yeterliliği için gereklidir. Sosyal yeterlilik, çocukların akranları ve yetişkinler ile iletişimlerinde, sosyal becerilerini uygun ve etkili şekilde kullanması olarak tanımlanır (Lin, 1996). Sosyal becerilere sahip olmak, sosyal olarak yeterli olmanın basamaklarından biridir. Sosyal yönden yeterli çocukların, akademik ve normal yaşantılarında daha mutlu oldukları belirtilmiştir (Merrill, 2003).

Çocukların sahip olduğu görsel-motor koordinasyon seviyeleri, onların dahil oldukları etkinliklerde kendi istediklerini ve kendilerinden bekleneni yapabilmeleri için bir alt yapıdır. Çocukların işlerinde başarılı olmaları ve grup içerisinde üzerine düşeni başarı ile tamamlamaları sosyal yönden zengin deneyimler barındıran süreçlerde bulunmalarını sağlar. Bu nedenle çocukların sahip olduğu görsel-motor koordinasyon beceri seviyesinin belirlenmesi, onların sosyal gelişimlerine etkisi olabilecek bir etkenin yordanması açısından gereklidir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma anaokulu çocuklarının görsel-motor koordinasyon seviyeleri ile sosyal beceri gelişimleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacı ile yapılmıştır. Bu nedenle araştırma ilişkisel tarama modelinde, betimsel bir çalışmadır. İlişkisel tarama modeli, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını belirlemeyi amaçlayan tarama yaklaşımıdır. İlişkisel tarama modelinde, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği; değişme varsa bunun nasıl olduğu saptanmaya çalışılır (Karasar, 2011). Bu çalışmada

ilişkisel tarama modeline uygun olarak çocukların görsel-motor koordinasyon ve sosyal beceri gelişim seviyeleri ayrı ayrı betimlenerek, aralarındaki ilişkiye bakılmıştır.

Evren Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul İli merkez ilçelerinde yer alan anaokulları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme derinlemesine araştırma yapabilmek amacıyla çalışmaya uygun zengin durumların seçilmesidir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012). Tipik durum örnekleme yöntemi, araştırma problemi ile ilgili olarak evrende yer alan çok sayıdaki durumdan tipik olan bir durumun belirlenerek bu örnek üzerinden bilgi toplanmasıdır. Bu araştırma kapsamında çalışmaya katılmayı kabul eden üç anaokulundan ebeveyn izni alınmış 5 yaş grubu 80 çocuk (40 kız ve 40 erkek) çalışmaya katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada çocukların görsel-motor gelişimine yönelik veriler Dumans GMK Görsel-Motor Koordinasyon Değerlendirme Ölçeği ile toplanmıştır. Dumans GMK ölçme aracı 4-6 yaş grubu çocukların görsel-motor koordinasyon beceri seviyelerini belirlemek amacı ile hazırlanmıştır (Duman, 2019). Ölçek içerisinde ince motor beceri gerektiren görevler, çizerek birleştirmeye dayalı görevler, verilen şekilleri kopyalamaya dayalı görevler ve birleştirilmiş şekilleri ayırmaya yönelik görevlere dayalı yirmi madde vardır.

Araştırmada çocukların sosyal beceri gelişimine yönelik veriler Dumans SBD Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği ile toplanmıştır. Dumans SBD ölçme aracı 3-6 yaş grubu çocukların sosyal beceri gelişimlerini ölçmek amacıyla hazırlanmıştır (Duman, 2019). Ölçek içerisinde dört alt boyut (temel sosyal beceriler boyutu, okulla ilgili beceriler boyutu, arkadaşlık kurma becerileri boyutu ve duyguların üstesinden gelme boyutu) vardır ve ölçek toplam yirmi iki maddeden oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan verilerin istatistiksel analizleri yapılarak, sonuçları yordanmaya çalışılmıştır. Yapılan tüm analizlerde SPSS (22) programından faydalanılmıştır. Betimsel istatistikler için aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. *Aritmetik ortalama* en yaygın kullanılan merkezi dağılım ölçüsüdür. Bir veri setindeki değerlerin hangi değer etrafında toplanmış olduğunu gösterir. *Standart sapma* ise gözlemlerin ortalamadan ne kadar uzaklaştığını gösterir (Kalaycı, 2008). Görsel-motor koordinasyon ve sosyal beceri arasındaki ilişki Pearson korelasyon katsayısı ile belirlenmiştir.

BULGULAR

Bu araştırma anaokulu çocuklarının görsel-motor koordinasyon seviyeleri ile sosyal beceri gelişimleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapışmıştır. Araştırmayla ilgili olarak toplanan bilgiler değerlendirilerek analiz edilmiş ve bulgular çizelgeler halinde verilmiştir.

Tablo 1. Görsel-Motor Koordinasyon Gelişim Seviyesi

Boyut	**n**	**Top. puan**	$\bar{x}$	**ss**
Görsel-motor koordinasyon	80	700	8.75	2.26

Tablo 1 çocukların görsel-motor koordinasyon ölçeğinden elde ettikleri puanların toplamını, aritmetik ortalamasını ve standart sapmasını göstermektedir. Tabloya göre, çocuklar toplam 700 puan elde etmişlerdir. Bu puanın aritmetik ortalaması 8.75, standart sapması ise 2.26 olarak bulunmuştur.

Tablo 2. Sosyal Beceri Gelişim Seviyesi

Boyut	**n**	**Top. puan**	$\bar{x}$	**sd**
Sosyal beceri	80	1408	17.6	3.15

Tablo 2 çocukların sosyal beceri ölçeğinden elde ettikleri puanların toplamını, aritmetik ortalamasını ve standart sapmasını göstermektedir. Tabloya göre, çocuklar toplam 1408 puan elde etmişlerdir. Bu puanın aritmetik ortalaması 17.6, standart sapması ise 3.15 olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Anaokulu Çocuklarının Görsel-motor koordinasyon ile Sosyal Beceri Gelişimleri Arasındaki İlişki

	Görsel-motor koordinasyon		
	N	***r***	***p***
Sosyal Beceri	80	.527	.0,028*

$p \leq .05$

Tablo 3 anaokulu çocuklarının görsel-motor koordinasyon ile sosyal beceri gelişimleri arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Tabloya göre, çocukların görsel-motor koordinasyon ile sosyal beceri gelişimleri arasında orta seviyede pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır. Buna göre çocukların görsel-motor becerileri ile sosyal becerileri benzer düzeylere sahiptir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Görsel-motor koordinasyon çocukların yaptıkları işleri ya da uğraşılarını başarı ile tamamlayabilmeleri için uzuvlar arasında gerekli beraber çalışma koordinasyonu sağlar. Bu koordinasyon uzuvların hangi oran ve sıklıkta nasıl bir güç sağlayacaklarını içermektedir. Bu koordinasyon hareketler tekrar tekrar yapıldıkça gelişmekte, ortaya çıkan ürünlerin kalitesi çocukların özgüvenini geliştirmektedir. Aynı zamanda grup içerisinde bulunabilmek, üzerine düşen görevleri yapmakla mümkündür. Grup içi ve gruplar arası iletişimler bir çocuğun sosyal beceri gelişiminde önemli deneyimler sağlamaktadır. Bu nedenle iki gelişim alanı arasındaki ilişkinin belirlenmesi, özellikle sosyal beceri gelişiminin alt yapısının desteklenmesi için gereklidir. Sonuçlar çalışmaya katılan çocukların iki gelişim alanı

arasında orta seviyede olumlu bir ilişki olduğunu göstermiştir. Dolayısı ile çocukların davranış kazanmaları sağlanırken, bütüncül bir yaklaşım sergilenmelidir.

KAYNAKLAR

Başal, H. A. (2005). *Okul öncesi eğitim*. İstanbul: Morpa.

Beery, E., & Beery, N. (2010). *Beery vmı with suplemental developmental tests of visual perception and motor coordination administration, scoring and teaching manual.* (6 th Ed.), Minneapolis: NCS Pearson.

Bezrukikh, M.M. & Terebova, N.N. (2009). Characteristic of the development of visual perception in five-to seven year-old children. *Human Physiology*, 35(6), 684-689.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.

Ercan, Z.G., & Aral, N. (2011). Beery-Buktenica gelişimsel görsel-motor koordinasyon testinin altı yaş (60-72 ay) Türk çocuklarına uyarlanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4*, 136-145.

Duman, G. (2015). *Okul öncesi eğitimde beden eğitimi ve oyun*. Ankara: Eğiten.

Duman, G. (2019). *Dumans GMK görsel-motor koordinasyon değerlendirme ölçeği.* SADAB 4rd international social research and behavioral sciences symposium book, Antalya.

Frostig, M. (1968). *Pictures and patterns*. Teacher's Guide.USA.

Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.

Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Kapıkıran, A.N., İvrendi, A. B., & Adak, A. (2005). Okul öncesi çocuklarında sosyal beceri: Durum saptaması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 20–28.

Lin, A. S. (1996). *The effects of curriculum-based peer-mediated social skills training on the possitive peer interactions of preschool children whith special needs*. Doctoral dissertation. The Ohio State Universty, USA.

Marriott, G.R. (2000). *Developmental differences in visual-motor integration in children from 4 to 6-years-old on the kindergarten diagnostic instrument* -second Ed. Ph.D. dissertation. United States Texas: Texas Woman's University,. ProQuest Digital Dissertations database. (Publication No. AAT 9993955).

Merrill, K. W. (2003). *Preschool and kindergarten behavior scales*. Second Edition. Examiner's Manual. Pro-ed. An International.

Rigoli, D., Piek, J. P., Kane, R., Whillier, A., Baxter, C., & Wilson, P. (2013). An 18-Month follow-up investigation of motor coordination and working memory in primary school children. *Human Movement Science,* 32(5), 1116-1126.

Şahin, S. (2015). *Okul öncesi dönemde motor gelişim*. F. Turan & Yükselen, A. İ. (Eds.), Okul öncesi döneminde gelişim içinde. Ankara: Hedef.

Görsel-Motor Koordinasyon Değerlendirme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Assoc. Prof. Dr. Gökhan DUMAN[289]
Öğr. Gör. FATMA ÖZKÜR[290]

Özet

Görsel-motor koordinasyon, tüm motor becerilerin doğru şekilde çalışmasını sağlayan önemli bir gelişim alanıdır. Çocukların görsel-motor koordinasyon seviyelerinin belirlenmesi, çocukların ileriki yıllarda karşılaşacağı yaşamsal ve akademik sorunların önlenmesi için gereklidir. Bu çalışmanın amacı okul öncesi dönem çocuklarının görsel-motor koordinasyonunun belirlenmesini sağlamak üzere bir ölçme aracı geliştirmektir. Bu amaçla 4-6 yaş grubunda 1000 çocuğa ulaşılarak veri toplanılmıştır. Ölçek maddelerine ilişkin puanlamada katılımcı görevi yapar ise 1 ve yapamaz ise 0 şeklinde değerlendirilmiştir. Ölçeğin geliştirme, geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında uzmanlar arası uyum katsayısı (Kendall's W) ve alt boyutlarda Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ve uyum indeks değerlerinden faydalanılmıştır. Bu aşamaları tamamlanan ölçek ile toplanan veriler, alanda kullanılan bir diğer ölçeğin sonuçları ile ilişkilendirilerek, benzer ölçek geçerliliği sınanmıştır. Sonuçlar Dumans GMK Görsel-Motor Koordinasyon Değerlendirme Ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiştir.

Abstract

Visual-motor coordination is an important area of development ensuring all motor skills work correctly. Determination of visual-motor coordination levels of children is necessary to prevent the life and academic related problems that children can face in the future. The aim of this study is to develop an assessment tool to determine the visual-motor coordination of preschool children. For this purpose, data were collected by reaching 1000 children in the 4-6 age group. In the scoring of the scale items, it was evaluated as 1 if the participant performs the task and 0 if the participant cannot. In the development, validity and reliability studies of the scale, the coefficient of agreement between the experts (Kendall's W) and the confirmatory factor analysis (CFA) and compliance index values were used in the sub-dimensions. Besides similar scale validity of the new scale was tested by correlating the data collected. The results showed that Dumans GMK Visual-Motor Coordination Assessment Scale is a valid and reliable measurement tool.

[289] Gazi üniversitesi-Okul Öncesi Eğitimi
[290] Nişantaşı Üniversitesi - Nişantaşı MYO Çocuk Gelişimi

GİRİŞ

Görsel-motor koordinasyon; görsel uyaranlardan gelen sinyallerin kullanılarak, zihin ve beden koordinasyonu içerisinde uygun motor cevapların oluşturulmasıdır (Maneval, 1999). El-göz koordinasyonu olarak da adlandırılan görsel-motor koordinasyon yürüme, koşma, atlama, tırmanma, yemek pişirme, giyinme-soyunma, düğme ilikleme, el-yüz yıkama, diş fırçalama, bisiklet, araba ya da bilgisayar kullanma, boyama, okuma-yazma, makas kullanma gibi becerileri kapsamaktadır. Ayrıca bireyin kendisine yetebilir hâle gelmesinde, akademik becerilerin gelişmesinde ve sosyal hayatta başarılı olmasında görsel-motor koordinasyon becerileri büyük bir öneme sahiptir (Ercan, 2009).

Görsel-motor koordinasyon, görsel algı ve motor koordinasyonun birlikte çalışması ile oluşmaktadır (Beery & Beery, 2010). Görsel algı; görsel ayırt etme, eşleştirme, sınıflandırma, şekil-zemin ayrımı, nesneler arası mekan ilişkisi ve görsel bellek alanlarında incelenmektedir (Brown, Rodger & Davis, 2003). Bu alanlardan ilki olan *görsel ayırt etme*, nesnelerin renk, şekil, hacim, büyüklük özelliklerine göre benzerlikleri ve farklılıkları ayırma becerisidir. Çocuklar 3-4 yaşlarında kolay şekilleri birbirinden ayırt edebilirler (Erdemir, 1999). *Eşleştirme ve sınıflandırma* benzerlikleri fark ederek nesneleri gruplayabilmektir. Görsel algının gelişim sürecinde çocuklar ilk önce nesneleri eşleştirir ve sınıflandırırlar. 2 yaşındaki çocuklar benzer iki nesneyi eşleştirebilirken, 3-4 yaşındaki çocuklar ise renk ve şekil benzerliği gösteren iki nesneyi bu özellikleri yardımıyla eşleştirebilirler. 5-6 yaşındaki çocuklar daha fazla özelliğe göre eşleştirme yapabilirler. *Şekil-zemin ayrımı* birden fazla farklı uyarıcı içerisinden seçilmesi gereken uyarıcıyı algılayarak uyarıcıya odaklanma ve dikkat etmedir (Volman, Schendel & Jongmans, 2006). Çocukların bulundukları yerdeki konumlarını fark etmeye başlaması eşleştirme ve sınıflandırma becerisini kazandıktan sonra başlamaktadır. *Nesneler arası mekân ilişkisi* iki ya da daha fazla objenin arasındaki mekânsal ilişkilerin algılanmasıdır. Çocuklar şekil-zemin ayrımını kazandıktan sonra yakın çevrelerindeki nesneler ile kendileri arasındaki ilişkileri, uzaklıkları, boyutları değerlendirmeyi öğrenirler (Dönmez vd., 2000). Son olarak *görsel bellek* ise görüş alanında bulunan görsel bilgileri belleğe yerleştirme ve daha sonra bu bilgileri zihinsel olarak hatırlama becerisidir (Morgan, 2011).

Motor koordinasyon ise düzgün, doğru ve kontrollü hareketler yapabilme yeteneğidir (Şahin, 2015). Kaba motor becerilerden yürümek, koşmak ve ince motor becerilerden enstrüman çalmak, dikiş dikmek gibi işler için motor koordinasyon gereklidir. Kaba ve ince motor beceriler için gerekli koordinasyonun kurulması; değişik hareketlerin denenmesi, hareketlerin doğru yapılış şekillerinin öğrenilmesi ve doğru yapılan hareketlerin tekrar edilmesi ile mümkün olmaktadır (Duman, 2015).

Görsel algı ve motor becerilerdeki eksiklikler ya da gecikmeler, akademik becerilerin kazanımında, okul aktivitelerine katılımda, sosyal ilişkilerin kurulmasında, benlik algısında çocukların tüm yaşamında olumsuzluklara yol açmaktadır. Bu sebeple çocukların erken yaşlardan itibaren görsel-motor koordinasyon becerilerinin değerlendirilmesi ve eksikliklerin tespit edilmesi gereklidir (Aral & Erturan, 1999; Arıkök, 2001; Cengiz, 2002). Dumans GMK Görsel-Motor Koordinasyon Ölçeğinin geliştirilme nedeni, çocuklarda görsel-motor koordinasyon gelişiminin önemini bilerek, bu alana geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı kazandırmaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma dört ve altı yaş grubu anaokulu çocuklarının görsel-motor koordinasyon seviyelerinin belirlenmesi amacı ile yapılmış bir ölçek geliştirme çalışmasıdır. Bu amaçla alan yazını ve uzman görüşleri doğrultusunda ölçek maddeleri ve alt boyutlar belirlenmiştir. Toplam yirmi maddeden oluşan ölçek dört alt boyuta ayrılmıştır (ince motor, birleştirme, kopyalama ve ayırma). Ölçek maddelerine ilişkin puanlamada katılımcı görevi yapar ise 1 ve yapamaz ise 0 şeklinde değerlendirilmiştir. Ölçeğin geliştirme, geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında uzmanlar arası uyum katsayısı (Kendall's W) ve alt boyutlarda Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile uyum indeks değerlerinden faydalanılmıştır. Görsel-motor gelişim alanında kullanılan bir diğer ölçek Beery-Buktenika Görsel-Motor Koordinasyon Testidir (Özkür, 2016). Bu test kullanılarak elde edilen sonuçlar ile Dumans GMK Görsel-Motor Koordinasyon Değerlendirme Ölçeği ile elde edilen sonuçlar arasında korelasyon değerlerine bakılarak, benzer ölçek geçerlik analizleri yapılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini anaokuluna devam eden dört ve altı yaş grubu çocuklar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi tabakalı amaçsal örnekleme olarak belirlenmiştir. Bu örnekleme yöntemi belli alt grupların özelliklerini göstermek, betimlemek ve bunlar arasında karşılaştırmalara olanak tanımak amacı ile tercih edilir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012). Araştırmaya Ankara, İstanbul, Yozgat, Mersin, Kahramanmaraş ve Ordu illeri seçilmiştir. Örneklem belirlenirken araştırmaya katılmayı kabul eden alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeye sahip okullardan eşit sayıda dört ve altı yaş grubu kız ve erkek çocuk ile çalışılmıştır. Alt sosyo-ekonomik düzeye sahip semtlerde bulunan okullardan seçilen çocuklar örneklemin yüzde otuzunu, orta sosyo-ekonomik düzeye sahip semtlerde bulunan okullardan seçilen çocuklar örneklemin yüzde ellisini ve üst sosyo-ekonomik düzeye sahip semtlerde bulunan okullardan seçilen çocuklar örneklemin yüzde yirmisini oluşturmuştur.

Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde sürekli değişkenlerde örnek büyüklüğü tahmin formülünden faydalanılmıştır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012):

$$n = \frac{n_0}{1 + \frac{n_0 - 1}{N}} \qquad n_0 = (t^2\,PQ)/d^2$$

Örneklem büyüklüğünü tahmin formülüne göre N evren büyüklüğünü, t güven düzeyine karşılık gelen tablo değerini, PQ evren için tahmin edilen varyansı, d tahmini tolerans miktarını temsil eder. Anaokuluna devam eden dört ve altı yaş arası yüz elli bin çocuk olduğu (AÇEV, 2013) varsayıldığında, en az 586 çocuğun örnekleme alınması gereklidir. Buna göre çalışmanın örneklemini oluşturan bin çocuğun evreni temsil edebilecek yeterlikte olduğu görülmektedir. Kız ve erkek çocukların dağılım sayıları ve görsel-motor koordinasyon becerilerine yönelik betimsel analizleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada çocukların görsel-motor gelişimine yönelik veriler Dumans GMK Görsel-Motor Koordinasyon Değerlendirme Ölçeği ile toplanmıştır. Ölçek içerisinde ince

motor beceri gerektiren görevler, çizerek birleştirmeye dayalı görevler, verilen şekilleri kopyalamaya dayalı görevler ve birleştirilmiş şekilleri ayırmaya yönelik görevlere dayalı yirmi madde vardır. Doğru yanıtlar 1 ve yanlış yanıtlar 0 olarak puanlanmaktadır. Benzer ölçek geçerliliğine yönelik olarak ise Fatma Özkür (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan Beery-Buktenika Görsel-Motor Koordinasyon Testi kullanılmıştır. Bu testte dört altı yaş grubu çocukların görsel-motor koordinasyon becerilerini ölçmek için otuz madde yer almaktadır. Bu testte de doğru yanıtlar 1 ve yanlış yanıtlar 0 olarak puanlanmıştır. Her iki ölçeğin uygulaması da bir çocuk için ortalama 10 ila 15 dakika arasında değişmektedir.

BULGULAR

Bu araştırmanın amacı okul öncesi dönem dört ve altı yaş grubu çocuklarının görsel-motor koordinasyonunun belirlenmesini sağlamak üzere bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmayla ilgili olarak toplanan veriler analiz edilmiş ve bulgular çizelgeler halinde verilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyete göre çocukların dağılımları ve görsel-motor koordinasyon puanları

Yaş	Cinsiyet	Çocuk Sayısı	$\overline{X}$	ss
4	Kız	163	8.77	2.54
4	Erkek	162	8.60	2.56
5	Kız	162	11.06	1.78
5	Erkek	160	10.80	1.79
6	Kız	181	13.86	2.34
6	Erkek	172	13.14	2.37
Toplam		1000	11.03	2.23

Tablo 1 çocukların cinsiyete göre dağılımlarını ve görsel-motor koordinasyon değerlendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalamasını ve standart sapmasını göstermektedir. Tabloya göre, çalışmaya katılan 4 yaş grubu 163 kız çocuğunun görsel-motor koordinasyon değerlendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 8.77 ve 162 erkek çocuğunun aritmetik ortalaması 8.60 olarak bulunmuştur. Beş yaş grubu 162 kız çocuğunun görsel-motor koordinasyon değerlendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 11.06 ve 160 erkek çocuğunun 10.80 olduğu görülmüştür. Altı yaş grubu 181 kız çocuğunun ise görsel-motor koordinasyon değerlendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 13.86 ve 172 erkek çocuğunun 13.14 olarak bulunmuştur. Dört altı yaş grubu çocukların ölçekten aldıkları ortalama puanın 11.03 olduğu belirlenmiştir. Puanlar yaş grubu büyüdükçe görsel-motor koordinasyon seviyesinin arttığını işaret etmektedir.

Tablo 2. İnce motor becerileri alt boyutu doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçları

Alt Boyut	Madde	DFA	χ2/ (df)	RMSEA
İnce Motor	1	.76	2.89	0.068
	2	.74		
	3	.70		
	4	.73		
	5	.71		
	6	.74		

Alt boyut DFA: 0.73

Tablo 2 görsel-motor koordinasyon değerlendirme ölçeği, ince motor becerileri alt boyutu doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçlarını göstermektedir. Tabloya göre, ince motor becerileri alt boyutu maddelerinin, DFA 0.73, uyum indeks değeri χ2/ (df) 2.89 ve RMSEA 0.068 olarak bulunmuştur. Buna göre DFA ilişkin uyum indeks değerleri χ2/ (df) açısından mükemmel uyum ve RMSEA açısından ise kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Birleştirme becerileri alt boyutu doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçları

Alt Boyut	Madde	DFA	χ2/ (df)	RMSEA
Birleştirme	1	.74	2.94	0.071
	2	.67		
	3	.64		
	4	.70		
	5	.73		
	6	.71		

Alt boyut DFA: 0.70

Tablo 3 görsel-motor koordinasyon değerlendirme ölçeği, birleştirme becerileri alt boyutu doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçlarını göstermektedir. Tabloya göre, birleştirme becerileri alt boyutu maddelerinin, DFA 0.70, uyum indeks değeri χ2/ (df) 2.94 ve RMSEA 0.071 olarak bulunmuştur. Buna göre DFA ilişkin uyum indeks değerleri χ2/ (df) açısından mükemmel uyum ve RMSEA açısından ise kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğu bulunmuştur.

Tablo 4. Kopyalama becerileri alt boyutu doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçları

Alt Boyut	Madde	DFA	χ2/ (df)	RMSEA
Kopyalama	1	.71	2.90	0.070
	2	.71		
	3	.75		
	4	.72		
	5	.70		
	6	.69		

Alt boyut DFA: 0.72

Tablo 4 görsel-motor koordinasyon değerlendirme ölçeği, kopyalama becerileri alt boyutu doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçlarını göstermektedir. Tabloya göre, kopyalama becerileri alt boyutu maddelerinin, DFA 0.72, uyum indeks değeri χ2/ (df) 2.90 ve RMSEA 0.070 olarak bulunmuştur. Buna göre DFA ilişkin uyum indeks değerleri χ2/ (df) açısından mükemmel uyum ve RMSEA açısından ise kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 5. Ayırma becerileri alt boyutu doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçları

Alt Boyut	Madde	DFA	χ2/ (df)	RMSEA
Ayırma	1	.62	4.19	0.072
	2	.60		

Alt boyut DFA: 0.61

Tablo 5 görsel-motor koordinasyon değerlendirme ölçeği, ayırma becerileri alt boyutu doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçlarını göstermektedir. Tabloya göre, ayırma becerileri alt boyutu maddelerinin, DFA 0.61, uyum indeks değeri χ2/ (df) 4.19 ve RMSEA 0.072 olarak bulunmuştur. Buna göre DFA ilişkin uyum indeks değerleri χ2/ (df) açısından kabul edilebilir uyum ve RMSEA açısından ise kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğu bulunmuştur.

Tablo 6. Görsel-motor koordinasyon ölçeği doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçları

Ölçek	Alt boyut sayısı	χ2/ (df)	RMSEA
GMK	4	2.89	0.071

Tablo 6 görsel-motor koordinasyon değerlendirme ölçeği doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçlarını göstermektedir. Tabloya göre, görsel-motor koordinasyon ölçeğinin alt boyutlarının uyum indeks değeri χ2/ (df) 2.89 ve RMSEA 0.071 olarak bulunmuştur. Buna göre DFA ilişkin uyum indeks değerleri χ2/ (df) açısından mükemmel uyum ve RMSEA açısından ise kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 7. Benzer ölçek geçerliği korelasyon değerleri

Dumans GMK Ölçeği Alt Boyutları		Beery-Buktenika Görsel Motor Koordinasyon Testi
İnce Motor	*r*	.80
	p	.00
Birleştirme	*r*	.82
	p	.00
Kopyalama	*r*	.84
	p	.00
Ayırma	*r*	.82
	p	.00
Toplam	*r*	.82
	p	.00

p≤ .05

Tablo 7 Dumans GMK Ölçeği alt boyutları ile Beery- Buktenika görsel-motor koordinasyon test sonuçları arasında korelasyon değerlerini göstermektedir. Tabloya göre, Dumans GMK ölçeği alt boyutları ile Beery-Buktenika görsel-motor koordinasyon testi arasında görülen en yüksek korelasyon katsayısı .84 (p<.05) değeri ile kopyalama alt boyutuna ait olduğu bulunmuştur. En düşük korelasyon katsayısı ise .80 (p<.05) değeri ile ince motor alt boyutuna ait olduğu görülmüştür.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırma okul öncesi dönemde bulunan dört ve altı yaş grubu çocukların görsel-motor gelişim düzeylerinin belirlenmesini sağlamak amacı ile geliştirilen ölçeğin analiz sonuçlarını vermektedir. Ölçeğin genel puanlarına dayalı olarak kurulan DFA modeline ilişkin olarak uyum indeks değerleri incelendiğinde $\chi 2/$ (df) açısından mükemmel uyum (Byrne, 2013) ve RMSEA açısından ise kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin geneline ilişkin olarak birinci düzey ve dört alt boyutlu kurulan DFA modelinin doğrulandığı sonucuna ulaşılmıştır. Görsel-motor koordinasyon becerilerine ait dört alt boyut için hesaplanan Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0.82 olarak hesaplanmıştır. Bu durum yüksek düzeyde güvenirliğe işaret etmektedir (Özdamar, 1999). Ölçüt geçerliliğine ilişkin olarak ise benzer ölçek geçerliği yönteminden faydalanılmıştır. Dumans GMK ölçeğinin dört alt boyuttan oluşması ve Beery-Buktenika Görsel-Motor Koordinasyon Testinin bütüncül bir yapı içermesi iki ölçek arasında yapısal bir fark oluşturmaktadır. Ayrıca iki ölçeğin madde sayıları birbirinden az da olsa farklıdır. İki ölçek arasındaki yapısal farkların korelasyon değerlerini etkilediği de düşünülmelidir. Buna rağmen sonuçlar iki ölçek arasında 0.82 (p≤ .01) korelasyon katsayısı değeri ile yüksek oranda pozitif yönlü bir ilişki göstermiştir. Bu bağlamda dört altı yaş grubu çocukların görsel-motor koordinasyon becerilerinin belirlenmesinde, Dumans GMK Görsel-Motor Koordinasyon Değerlendirme Ölçeğinin güvenirlik katsayısının kabul edilebilir bir güvenirlik düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

AÇEV (2013). Okul öncesi eğitimde kalite standartlarının uygulamalarına yönelik değerlendirme ve denetim sistemi öneriler raporu. İstanbul: AÇEV.

Aral, N. & Erturan, N. (1999). Frostig görsel algı testi ve eğitim programına dayalı olarak dört sekiz yaş arası serebral palsili çocuklarda görsel algı davranışının incelenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(3), 58-63.

Arıkök, İ. (2001). *Beş-altı yaş çocuklarında görsel algı eğitiminin okuma olgunluğuna olan etkisinin incelenmesi.* Yayımlanmamış yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Beery, E., & Beery, N. (2010). *Beery vmı with suplemental developmental tests of visual perception and motor coordination administration, scoring and teaching manual.* (6 th Ed.), Minneapolis: NCS Pearson.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.

Brown, G.T., Rodger, S. & Davis, A. (2003). Test of visual perceptual skills-revised: An overview and critique. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*. *10*, 3-15.

Byrne, B.M. (2013). Structural Equation Modeling with AMOS: Basic Concepts, Applications, and Programming. Routledge.

Cengiz, Ö. (2002). *5 ve 6 yaş çocuklarının görsel algı gelişimini destekleyici eğitim programının etkisi.* Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Duman, G. (2015). *Okul öncesi eğitimde beden eğitimi ve oyun*, Ankara: Eğiten.

Dönmez, N.B., Abidoğlu, Ü., Dinçer, Ç., Erdemir, N. & Gümüşçü, Ş. (2000). *Okul öncesi dönemde dil etkinlikleri*. İstanbul: Ya-pa Yayın Pazarlama.

Ercan, Z.G. (2009). *Anasınıfına devam eden altı yaş çocuklarına verilen görsel algı eğitiminin görsel-motor koordinasyon gelişimine etkisinin incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Erdemir, N. (1999). *Algısal becerilerin geliştirilmesine yönelik etkinlikler: Gazi Üniversitesi Anaokulu/ anasınıfı öğretmen el kitabı.* İstanbul: Ya-pa.

Maneval, K.L. (1999). *Visual-motor integration training and its effects on self-help skills in preschool students with disabilities*. Master Thesis. Rowan University.

Morgan, C.T. (2011). *Psikolojiye giriş*. (Çev.: Karakaş S. & Eski R.). Konya: Eğitim Akademi.

Özkür, F. (2016). *36-79 aylık çocuklar üzerinde uygulanan beery-buktenıca gelişimsel görsel-motor koordinasyon testinin geçerlik ve güvenirlik çalışması*. Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özdamar, K. (1999) *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi 1*, Eskişehir: Kaan Kitabevi.

Schumacker, RE. & Lomax, RG. (2004). *A beginner's guide to structural equation modeling*. New Jersey: Taylor & Francis.

Şahin, A. (2015). Engellilerde sosyal gelişim yetersizlikleri: sosyalleşme sürecinde sporun faydaları. *Uluslararası multidisipliner akademik araştırmalar dergisi*, 2(3), 20-28.

Volman, M. J. M., Van Schendel, B.M. & Jongmans, M. (2006). Handwriting difficulties in primary school children: a search for underlying mechanisms. *American Journal of Occupational Therapy, 60*, 451–460.

Türkçe Erken Çocukluk Dil Gelişimi Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Assoc. Prof. Dr. Gökhan DUMAN[291]
Öğr. Gör. Fatma ÖZKÜR[292]

Özet

Dil gelişimi ses, sembol ve sözcüklerin, konuşulan dile ait kurallar bütünü içerisinde kullanılmasını kapsayan bir süreçtir. Dil gelişimi doğumla birlikte başlar ve yaşam boyu devam eder. Ancak dil gelişiminde erken çocukluk yılları kritik bir öneme sahiptir. Bu dönemde çocukların dil gelişim ile ilgili becerileri kısıtlandığında, hayat akışı da doğrudan olumsuz olarak etkilenmektedir. Bu sebeple çocukların dil gelişimlerinde görülen sorunların erken tespiti, onların doğru eğitim almaları ve ilerde ortaya çıkabilecek olumsuz durumların engellenmesi açısından gereklidir. Bu çalışmanın amacı erken çocukluk yıllarında dil gelişim seviyesinin belirlenmesini sağlamak üzere bir ölçme aracı geliştirmektir. Bu amaçla 4-6 yaş grubunda 1000 çocuğa ulaşılarak veri toplanmıştır. Ölçek maddelerine ilişkin puanlamada katılımcı görevi yapar ise 1 ve yapamaz ise 0 şeklinde değerlendirilmiştir. Ölçeğin geliştirme, geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında uzmanlar arası uyum katsayısı (Kendall's W) ve alt boyutlarda Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ve uyum indeks değerlerinden faydalanılmıştır. Sonuçlar Dumans TEÇDG Türkçe Erken Çocukluk Dil Gelişimi Ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Dil, Anaokulu, Çocuk

Abstract

Language development is a process involving the use of sound, symbols and words within the gramer rules of spoken language. Language development begins with birth and continues through life. However, early childhood years have a critical role in language development. For this reason, early intervention of problems in children's language development is necessary for them to receive proper education and to prevent future negative situations. The aim of this study is to develop a measurement tool to determine the level of language development in early childhood years. For this purpose, data were collected by reaching 1000 children in the 4-6 age group. In the scoring of the scale items, it was evaluated as 1 if the participant performs the task and 0 if the participant cannot. In the development, validity and reliability studies of the scale, the coefficient of agreement between the experts (Kendall's W) and the confirmatory factor analysis (CFA) and compliance index values were used in the sub-dimensions. The results showed that Dumans TEÇDG Turkish Early Childhood Language Development Scale is a valid and reliable measurement tool.

Keywords: Turkish, Language, Preschool, Children

[291] Gazi üniversitesi-Okul Öncesi Eğitimi
[292] Nişantaşı Üniversitesi, Çocuk Gelişimi

GİRİŞ

Dil, insanların karşılıklı iletişim kurmasına yarayan, düşüncelerini ve davranışlarını kontrol etmek amacıyla kullandıkları işaretlerden oluşan karmaşık ve dinamik bir sistemdir (Bodrova & Leong, 2017). Dil gelişimi ise, kelimelerin, sayıların, sembollerin kazanılması, saklanması ve dilin kurallarına uygun olarak kullanılmasıdır. Dilin kendine özgü kuralları ve kurallar çerçevesinde gelişen bir sistemi vardır (Senemoğlu, 1989).

Dil gelişimi doğumla birlikte başlar ve yaşam boyu devam eder. Dilin edinimindeki ilk aşama bebeklerin maruz kaldıkları dilin ses özelliklerini tanıma ve ayırt etmedir (Levey & Polirstok 2011). Bebekler üçüncü aydan itibaren, annelerinin sesini başka birinin sesinden ayırabilirler. 12-15 ay civarında ilk sözcüklerini söylerler. 15 aylık bir bebek, daha çok işaret amaçlı dil kullanımını tercih eder. 18 aylık bir bebek yaklaşık olarak 20-30 kapasitelik kelime hazinesine sahiptir. Yetişkinlerle soru-cevap şeklinde iletişim kurmaya çalışır. 21 aylık bir çocuk bazı zamirleri anlar ve benim, senin, ben ve sen kelimelerini sıklıkla kullanır. 24 aylık çocuğun söz dağarcığında yaklaşık 200-300 kelime vardır. Kısa ve tam olmayan cümleler kurar. Üç yaşındaki çocuklar artık kelimelerle oynayabilir, 900-1000'e varan bir kelime hazinesine sahiptirler. 4 yaşında ise yaklaşık 1500-2000 kelime dağarcığıyla oldukça çok soru sorarlar ve daha karmaşık cümle yapılarını kullanırlar. Çocuklar gramer kurallarının %90'ını 5-6 yaşlarında tamamlarlar. Duygularını ifade etmeye başlarlar ve 2-3 bin konuşma, 20-24 bin anlama kelime hazinesine sahiptirler (Dağabakan & Dağabakan, 2006).

Dil gelişiminde okul öncesi dönem kritik bir öneme sahiptir. Dil edinim becerisine sahip insanoğlunun dil kullanımı ve dolayısı ile bu kullanımların şekillenmesi çocukluk yıllarına dayanır. Dil kullanımı çocuğun akademik başarısı, kendini ifade etmesi, konuşulanı anlaması ve sosyalleşmesi açısından gereklidir. Bu beceriler kısıtlandığında, hayat akışı da doğrudan olumsuz olarak etkilenmektedir. Bu nedenle okul öncesi dönem çocuğunun dil gelişiminin sağlıklı olup olmadığı yakından takip edilmelidir (Öztürk, 1995).

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma dört ve altı yaş grubu anaokulu çocuklarının dil gelişim seviyelerini belirlemek amacı ile yapılmış bir ölçek geliştirme çalışmasıdır. Bu amaçla alan yazını ve uzman görüşleri doğrultusunda ölçek maddeleri ve alt boyutlar belirlenmiştir. Toplam elli maddeden oluşan ölçek beş alt boyuta ayrılmıştır (özelliklerini ifade edici beceriler, dil bilgisine yönelik beceriler, cümle tekrarı becerileri, görsel materyal okuma becerileri, yanıt verme becerileri). Ölçeğin geliştirme, geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında uzmanlar arası uyum katsayısı (Kendall's W) ve alt boyutlarda Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile uyum indeks değerlerinden faydalanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini anaokuluna devam eden dört ve altı yaş grubu çocuklar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi tabakalı amaçsal örnekleme olarak belirlenmiştir. Tabakalı amaçsal örnekleme yöntemi belli alt grupların özelliklerini göstermek, betimlemek ve bunlar arasında karşılaştırmalara olanak tanımak amacı ile tercih edilir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012). Araştırmaya veri toplamaya elverişli olan Ankara, İstanbul, Yozgat, Mersin, Kahramanmaraş ve Giresun illeri seçilmiştir. Örneklem

belirlenirken araştırmaya katılmayı kabul eden alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerden gelen eşit sayıda dört ve altı yaş grubu kız ve erkek çocuk ile çalışılmıştır. Alt sosyo-ekonomik düzeye sahip çocuklar örneklemin yüzde otuzunu, orta sosyo-ekonomik düzeye sahip çocuklar örneklemin yüzde ellisini ve üst sosyo-ekonomik düzeye sahip çocuklar örneklemin yüzde yirmisini oluşturmuştur.

Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde sürekli değişkenlerde örnek büyüklüğü tahmin formülünden faydalanılmıştır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012):

$$n = \frac{n_0}{1 + \frac{n_0 - 1}{N}} \qquad n_0 = (t^2\,PQ)/d^2$$

Örneklem büyüklüğünü tahmin formülüne göre N evren büyüklüğünü, t güven düzeyine karşılık gelen tablo değerini, PQ evren için tahmin edilen varyansı, d tahmini tolerans miktarını temsil eder. Anaokuluna devam eden dört ve altı yaş arası yüz elli bin çocuk olduğu (AÇEV, 2013) varsayıldığında, en az 586 çocuğun örnekleme alınması gereklidir. Buna göre çalışmanın örneklemini oluşturan bin çocuğun evreni temsil edebilecek yeterlikte olduğu görülmektedir. Kız ve erkek çocukların dağılım sayıları ve dil gelişim düzeylerine yönelik betimsel analizleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada dört-altı yaş grubu çocukların dil gelişimine yönelik veriler Türkçe Erken Çocukluk Dil Gelişim Ölçeği ile toplanmıştır. Ölçek içerisinde özelliklerini ifade edici beceriler, dil bilgisine yönelik beceriler, cümle tekrarı becerileri, görsel materyal okuma becerileri ve yanıt verme becerilerine dayalı elli madde vardır. Doğru yanıtlar 1 ve yanlış yanıtlar 0 olarak puanlanmaktadır. Benzer ölçek geçerliğine yönelik olarak ise İfade Edici Dil Becerileri Ölçeği (Şahan Akpunar, 2019) kullanılmıştır. Bu test içerisinde üç-altı yaş grubu çocukların ifade edici dil becerilerini ölçmeye yönelik 49 madde vardır. Benzer şekilde doğru yanıtlar 1 ve yanlış yanıtlar 0 olarak puanlanmıştır. Her iki ölçeğin uygulaması da bir çocuk için ortalama 30 ila 35 dakika arasında değişmektedir.

BULGULAR

Bu araştırmanın amacı okul öncesi dönem dört ve altı yaş grubu çocuklarının dil gelişim seviyesinin belirlenmesini sağlamak üzere bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmayla ilgili olarak toplanan veriler analiz edilmiş ve bulgular çizelgeler halinde verilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyete göre çocukların dağılımları ve dil gelişim puanları

Yaş	Cinsiyet	Çocuk Sayısı	$\overline{X}$	ss
4	Kız	165	38.78	2.61
4	Erkek	160	38.30	2.70
5	Kız	165	41.14	1.68
5	Erkek	160	40.80	1.80
6	Kız	180	42.11	1.29
6	Erkek	170	42.04	1.56
Toplam		1000	40.52	2.93

Tablo 1 çocukların cinsiyete göre dağılımlarını ve Türkçe erken çocukluk dil gelişim ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalamasını ve standart sapmasını göstermektedir. Tabloya göre, çalışmaya katılan 4 yaş grubu 165 kız çocuğunun Türkçe erken çocukluk dil gelişim ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 38.78 ve 160 erkek çocuğunun aritmetik ortalaması 38.30 olarak bulunmuştur. Beş yaş grubu 165 kız çocuğunun Türkçe erken çocukluk dil gelişim ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 41.14 ve 160 erkek çocuğunun 40.80 olduğu görülmüştür. Altı yaş grubu 180 kız çocuğunun Türkçe erken çocukluk dil gelişim ölçeğinden elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması 42.11 ve 170 erkek çocuğunun 42.04 olarak bulunmuştur. Dört altı yaş grubu çocukların ölçekten aldıkları ortalama puanın 40.52 olduğu belirlenmiştir. Puanlar yaş grubu büyüdükçe dil gelişim seviyesinin arttığını işaret etmektedir.

Tablo 2. Türkçe erken çocukluk dil gelişimi ölçeği alt boyutları genel doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksi sonuçları

Boyut	Madde Sayısı	DFA	χ2/ (df)	RMSEA
Özelliklerini ifade edici beceriler	4	.55	1.14	0.000
Dil bilgisine yönelik beceriler	14	.63	3.82	0.070
Cümle tekrarı becerileri	14	.72	4.26	0.072
Görsel materyal okuma becerileri	8	.74	3.15	0.075
Yanıt verme becerileri	10	.78	3.77	0.071
Genel	50		3.15	0.068

Tablo 2 Türkçe erken çocukluk dil gelişim ölçeği; özelliklerini ifade edici beceriler alt boyutu, dil bilgisine yönelik beceriler alt boyutu, cümle tekrarı becerileri alt boyutu, görsel materyal okuma becerileri alt boyutu, yanıt verme becerileri alt boyutu ve ölçeğin geneline ilişkin doğrulayıcı faktör analizi uyum indeksi sonuçlarını göstermektedir. Tabloya göre özelliklerini ifade edici beceriler alt boyutu maddelerinin, DFA 0.55, uyum indeks değeri χ2/ (df) 1.14 ve RMSEA 0.000 olarak bulunmuştur. Dil bilgisine yönelik beceriler alt boyutu maddelerinin, DFA 0.63, uyum indeks değeri χ2/ (df) 3.82 ve RMSEA 0.070 olarak bulunmuştur. Cümle tekrarı becerileri alt boyutu maddelerinin DFA 0.72, uyum indeks

değeri χ2/ (df) 4.26 ve RMSEA 0.072 olarak bulunmuştur. Görsel materyal okuma becerileri alt boyutu maddelerinin DFA 0.74, uyum indeks değeri χ2/ (df) 3.15 ve RMSEA 0.075 olarak bulunmuştur. Yanıt verme becerileri alt boyutu maddelerinin ise, DFA 0.78, uyum indeks değeri χ2/ (df) 3.77 ve RMSEA 0.071 olarak bulunmuştur. Ölçek geneline bakıldığında DFA, uyum indeks değeri χ2/ (df) 3.15 ve RMSEA 0.068 olduğu görülmüştür. Buna göre özelliklerini ifade etme alt boyutu DFA ilişkin uyum indeks değerleri χ2/ (df) açısından mükemmel uyum ve RMSEA açısından kabul edilebilir uyum indeksine sahiptir. Diğer alt boyutlar ve ölçeğin geneli ise DFA ilişkin uyum indeks değerleri χ2/ (df) açısından kabul edilebilir uyum ve RMSEA açısından da kabul edilebilir uyum indeksine sahiptir.

Tablo 3. Benzer ölçek geçerliği korelasyon değerleri

Türkçe Erken Çocukluk Dil Gelişim Ölçeği Alt Boyutları		İfade Edici Dil Becerileri Ölçeği
İfade edici	*r*	.92
	p	.00
Dil bilgisi	*r*	.86
	p	.00
Cümle tekrarı	*r*	.86
	p	.00
Görsel materyal okuma	*r*	.85
	p	.00
Yanıt verme	*r*	.86
	p	
Toplam	*r*	.88
	p	.00

p≤.05

Tablo 3 Türkçe erken çocukluk dil gelişim ölçeği alt boyutları ile ifade edici dil becerileri ölçeği test sonuçları arasında korelasyon değerlerini göstermektedir. Tabloya göre, Türkçe erken çocukluk dil gelişim ölçeği alt boyutları ile ifade edici dil becerileri ölçeği testi arasında görülen en yüksek korelasyon katsayısı .92 (p<.05) değeri ile ifade edici alt boyutuna ait olduğu bulunmuştur. En düşük korelasyon katsayısı ise .85 (p<.05) değeri ile görsel materyal okuma alt boyutuna ait olduğu görülmüştür. Her iki test alt boyut maddeleri arasında yüksek bir korelasyon vardır. Buna göre Türkçe erken çocukluk dil gelişim ölçeğinin benzer test analizine göre ölçek geçerliğini sağladığı söylenebilir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırma okul öncesi dönemde bulunan dört ve altı yaş grubu çocukların Türkçe dil becerileri gelişim düzeylerinin belirlenmesini sağlamak amacı ile geliştirilen ölçeğin analiz sonuçlarını vermektedir. Ölçeğin genel puanlarına dayalı olarak kurulan DFA modeline ilişkin olarak alt boyutlar uyum indeks değerleri incelendiğinde χ2/ (df) açısından kabul edilebilir uyum (Byrne, 2013) ve RMSEA açısından da kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğu görülmüştür. Buna göre ölçeğin geneline ilişkin olarak birinci düzey ve beş alt boyutlu kurulan DFA modelinin doğrulandığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkçe dil becerilerine ait beş alt boyut için hesaplanan Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0.84 olarak hesaplanmıştır. Bu durum yüksek düzeyde güvenirliğe işaret etmektedir (Özdamar, 1999). Ölçüt geçerliliğine ilişkin olarak ise benzer ölçek geçerliği yönteminden

faydalanılmıştır. Sonuçlar iki ölçek arasında 0.88 ($p \leq .05$) korelasyon katsayısı değeri ile yüksek oranda pozitif yönlü bir ilişki göstermiştir. Bu bağlamda dört ve altı yaş grubu çocukların dil becerilerinin belirlenmesinde, Dumans TEÇDG Türkçe Erken Çocukluk Dil Gelişimi Ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

KAYNAKLAR

AÇEV (2013). *Okul öncesi eğitimde kalite standartlarının uygulamalarına yönelik değerlendirme ve denetim sistemi öneriler raporu*. İstanbul: AÇEV.

Bodrova, E. & Leong, D., J. (2017). Tools of the mind: A Vygotskian early childhood curriculum. In book: *International handbook of early childhood education*, pp.1095-1111, DOI: 10.1007/978-94-024-0927-7_56.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.

Byrne, B.M. (2013). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming.* New York: Routledge.

Dağabakan, O. & Dağabakan, F. (2007). Dil ve çocukta dil gelişim kuramları. *Milli Eğitim Dergisi*,174,155-161.

Levey S & Polirstok S. (2011). *Language development: Understanding language diversity in the classroom.* U.S.A: SAGE.

Öztürk, H. (1995). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden ve etmeyen birinci sınıf çocukların alıcı dil ve ifade edici dil düzeyleri*. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özdamar, K. (1999) *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi 1*, Eskişehir: Kaan.

Senemoğlu, N. (1989). Okul öncesi eğitimde dilin önemi. *Milli Eğitim Vakfı Dergisi*, 4(14), 21-22.

Şahan Akpunar, G. (2019). *İfade edici dil becerileri değerlendirme ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışmaları.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Vergi kaçırma ile Vergiden Kaçınmanın Mukayesesi (Sebep, Yöntem ve Etki Farklılıkları)

Prof. Dr. Engin ÖNER[293]

Özet

Mükellefin vergiye bakışı, uygulamadaki eksiklikler, vergi bilinci ve ahlakının yeterince yerleşmemesi vb. sebepler sonucu vergi kaçırma ve/ veya vergiden kaçınma gibi olumsuz durumlar ile karşılaşılmaktadır. Kanunlara göre vergi ödemekle yükümlü gerçek ve tüzel kişilerin yani kanuni mükelleflerin, kasti olarak kanunlara karşı gelerek devleti vergi kaybına uğratmalarına vergi kaçırma denilmekte olup, suçtur ve hukuki değildir. Üzerine vergi konulmuş malın vergisini ödememek niyetiyle satın almaktan vazgeçilmesi ise vergiden kaçınma olup, suç değildir ve hukukidir.

Vergi kaçakçılığının **mali** (*yeterli vergi toplanamaması*), i**ktisadi** (*bütçe ve kamu hizmetlerinin aksaması, kalkınma ve istikrarın bozulması, enflasyonu arttırması ve firmalar arasında haksız rekabete sebep olması*) ve **sosyo-psikolojik** (*dürüst mükellefleri vergi kaçırmaya teşvik etmesi*) olumsuz etkileri söz konusudur.

Vergiden kaçınma yüksek boyutlu olduğunda, devlet açısından amaçlanan *vergi hasılatının yetersiz kalması*, dolayısıyla **kamu hizmetlerinin aksaması** sorunu vardır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Kaçırma, Vergiden Kaçınma, Vergi Kaçakçılığı.

Comparison of Tax Evasion and Tax Avoidance (Reason, Method and Effect Differences)

Abstract

Tax evasion and / or tax avoidance occurs due to reasons such as taxpayer's view of taxation, deficiencies in implementation, insufficient tax awareness and ethics. According to the law, the real and legal persons who are obliged to pay taxes, that is, legal taxpayers, deliberately violating the law by the tax loss of the state is called tax evasion, crime and is not legal. Abandonment of the purchase with the intention of not paying the tax of the goods on which tax is imposed is tax avoidance, is not a crime and is legal.

Tax evasion has negative effects on fiscal (insufficient tax collection), economic (disruption of budget and public services, deterioration of development and stability, increasing inflation and causing unfair competition among firms) and socio-psychological (encouraging honest taxpayers to evade taxes).

When tax avoidance is high-sized, there is the problem of insufficient tax revenue intended for the state, hence disruption of public services.

Keywords: Tax Evasion, Tax Avoidance**,** Tax Fraud.

[293] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü.

1. Giriş

Maliye politikasının önemli bir aracı olan vergi politikasında başarıya ulaşabilmek için *vergilerin* sayıca az ve kolay anlaşılır olması, tarifenin adil ve gelir düzeyine göre ödeme gücünü dikkate alması, lüks tüketimi ve israfı önleyici olması, vergi kayıp ve kaçağını azaltıcı olup, kayıt dışı ekonomiyi vergilendirmesi, ihracat, istihdam ve kalkınmayı teşvik edici olması, genel sorunların çözümüne yardımcı olacak sade, anlaşılır ve kalıcı bir vergi reformu yapılması, vergi bilincinin tüm toplumda yerleştirilmesi vb. hususların dikkate alınması gerekmektedir.

Mükelleflerin vergiye yükledikleri anlamın her bir bireyde farklılaşması, beklenen vergi gelirlerinin yeterince temin edilemeyip, sık sık vergi aflarına veya yeniden yapılandırmalara başvurulması vb. durumlar vergi adaletini zedelediği gibi; vergide motivasyonu düşürmekte, çeşitli tenkit veya tepkilere de yol açabilmektedir. Bu da, bazı mükelleflerin vergiyi bir yük olarak görmeleri sonucunda vergiden kaçınma ve vergi kaçırma gibi olumsuz davranışlar içerisine girmesine neden olmaktadır (**Apak, T. 2017;** İnanç, M. 2012: 188).

2. Vergi Kaçırma

Kanunlara göre vergi ödemekle yükümlü gerçek ve tüzel kişilerin yani kanuni mükelleflerin kasti olarak kanunlara karşı gelerek devleti vergi kaybına uğratmalarına vergi kaçırma denir. Suçtur ve hukuki değildir. Vergi kaçakçılığının bir sebep, bir de sonuç unsuru vardır. Sebep unsuru kanunlara karşı bilinçli hareket etmektir. Sonuç unsuru ise devletin vergi kaybına uğramasıdır.

Vergi kaçırma (tax evasion), mükelleflerin vergi borçlarının ortaya çıkmasıyla birlikte yürürlükte olan vergi kanunlarına aykırı hareket ederek vergi borcunun kısmen ödenmesine veya hiç ödenmemesine yol açtıkları durumdur (Öğretir, A. H. 2017: 202; Karadeniz, M. 2019: 158).

Vergi kaçakçılığı suç oluşturan eylemlerle ilgili olup, vergiyi doğuran olayın ortaya çıktığı, mükellefiyetin oluştuğu, mükellefin ise çeşitli hileli yollara başvurarak vergi ödemekten kaçtığı; kısaca vergisel yükümlülüklerin vergi kanunlarına aykırı olarak kısmen veya tamamen yerine getirilmemesi olarak tanımlanmaktadır (**Apak, T. 2017;** Bilici, N. ve Bilici, A. 2013:190).

Vergi usul kanunumuzda vergi kaybı, "vergi ziyaı" olarak belirtilmekte, "vergi ziyaı, mükellefin veya sorumlunun vergilendirme ile ilgili ödevlerini zamanında yerine getirmemesi veya eksik yerine getirmesi yüzünden, verginin zamanında tahakkuk ettirilmemesini veya eksik tahakkuk ettirilmesini ifade eder. Şahsi, medeni hâller veya aile durumu hakkında gerçeğe aykırı beyanlar ile veya sair suretlerle verginin noksan tahakkuk ettirilmesine veya haksız yere geri verilmesine sebebiyet vermek de vergi ziyaı hükmündedir" (VUK mad. 341) şeklinde yer almaktadır.

Ayrıca "VUK 341. maddede yazılı hâllerde vergi ziyaına sebebiyet verildiği takdirde, mükellef veya sorumlu hakkında ziyaa uğratılan verginin bir katı tutarında vergi ziyaı cezası kesilir. Vergi ziyaına 359. maddede yazılı fiillerle sebebiyet verilmesi hâlinde bu ceza üç kat, bu fiillere iştirak edenlere ise bir kat olarak uygulanır" (VUK mad. 344) Hükmü ile vergi kaybının cezası idari (parasal) anlamda belirtilmektedir.

Sadece idari anlamda vergi suç ve cezası kapsamında olmayıp, aynı zamanda adli suç ve ceza kapsamında da olan vergi kaçakçılığı için öngörülen fiiller ve cezalar VUK 359. Maddede düzenlenmiştir. Şöyleki;

"a) Vergi kanunlarına göre tutulan veya düzenlenen ve saklanma ve ibraz mecburiyeti bulunan; 1) Defter ve kayıtlarda hesap ve muhasebe hileleri yapanlar, gerçek olmayan veya kayda konu işlemlerle ilgisi bulunmayan kişiler adına hesap açanlar veya defterlere kaydı gereken hesap ve işlemleri vergi matrahının azalması sonucunu doğuracak şekilde tamamen veya kısmen başka defter, belge veya diğer kayıt ortamlarına kaydedenler, 2) Defter, kayıt ve belgeleri tahrif edenler veya gizleyenler veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenleyenler veya bu belgeleri kullananlar, hakkında ***on sekiz aydan üç yıla kadar hapis cezasına*** hükmolunur. Varlığı noter tasdik kayıtları veya sair suretlerle sabit olduğu hâlde, inceleme sırasında vergi incelemesine yetkili kimselere defter ve belgelerin ibraz edilmemesi, bu fıkra hükmünün uygulanmasında gizleme olarak kabul edilir. Gerçek bir muamele veya duruma dayanmakla birlikte bu muamele veya durumu mahiyet veya miktar itibariyle gerçeğe aykırı şekilde yansıtan belge ise, muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belgedir.

b) Vergi kanunları uyarınca tutulan veya düzenlenen ve saklama ve ibraz mecburiyeti bulunan defter, kayıt ve belgeleri yok edenler veya defter sahifelerini yok ederek yerine başka yapraklar koyanlar veya hiç yaprak koymayanlar veya belgelerin asıl veya suretlerini tamamen veya kısmen sahte olarak düzenleyenler veya bu belgeleri kullananlar, ***üç yıldan beş yıla kadar hapis cezası*** ile cezalandırılır. Gerçek bir muamele veya durum olmadığı hâlde bunlar varmış gibi düzenlenen belge, sahte belgedir.

c) Bu Kanun hükümlerine göre ancak Maliye Bakanlığı ile anlaşması bulunan kişilerin basabileceği belgeleri, Bakanlık ile anlaşması olmadığı hâlde basanlar veya bilerek kullananlar ***iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası*** ile cezalandırılır." hükmü ile vergi kaçakçılığı suçuna ilişkin fiilleri işleyen failler hakkında hem idari (para) cezası, hem de adli (hürriyeti bağlayıcı) cezalar uygulanmaktadır.

3. Vergiden Kaçınma

Üzerine vergi konulmuş malın vergisini ödememek niyetiyle satın almaktan vazgeçilmesine vergiden kaçınma (tax avoidance) denir. Suç değildir (Öner, E. 2018: 12). Başka bir deyişle, vergiden kaçınma vergi kanunlarındaki boşlukları bulma ve bu boşluklardan yararlanarak ödenecek verginin yasal yollarla azaltılması ya da vergiyi doğuran olaya neden olmayarak vergi mükellefi olmaktan kurtulmaktır (Karadeniz, M. 2019: 159; İnanç, M. 2012: 17).

Vergiden kaçınmada, vergi kanunlarına aykırı hareket etmeksizin, vergi doğuran olaya sebep olunmaması, örneğin "bir kişinin vergi kapsamı dışındaki kaynaklardan kazanç ya da irat elde etmesi, vergi dışı servet unsurlarını edinme çabası, kanun boşluklarından yararlanarak verginin doğmasına sebep olmaması, yüksek vergi nedeniyle taşıt ya da konut satın almaması vb. gibi" durumlar suretiyle bireylerin vergi mükellefiyetinden kurtulması ve hazinenin vergi kaybına uğraması söz konusudur **(Apak, T. 2017;** Orhaner, E. 1992: 155**).**

Vergiden kaçınmada kişi yasal zemindedir. Vergi ödememek veya daha az vergi ödemek için tercihlerini farklılaştırır. Örneğin kişi, 2000 cc motor bir otomobil almak suretiyle yüksek ÖTV, KDV ve MTV vergilerini ödemek yerine tercihini daha düşük silindir hacmine sahip bir otomobilden yana kullanır. Aynı şekilde, sigara veya içki üzerindeki vergi yükünü yüksek bulup, alışkınlıklarında değişikliğe gidebilir. Ya da yatırımlarını vergi yükünün olmadığı veya daha düşük olduğu alanlara kaydırabilir. Vergiden kaçınmada önemli olan, vergiden kaçınan kişinin herhangi bir hukuk kuralını ihlal etmemesidir. Kişi

var olan hukuk normları içindeki tercihleri ile daha az vergi ödeme veya hiç vergi ödememe yönünde irade sergilemektedir (Aykın, H. 2017).

4. Vergi Kaçırma ile Vergiden Kaçınmanın Mukayesesi

A. Sebepler

Vergi kaçakçılığının başlıca sebepleri içinde; vergi kanunlarının sık sık değişmesi, kanun ve vergilerin çokluğu, çok detaylı olması, vergi oranlarının yüksek olması, dolaylı vergilerin dolaysız vergilere nazaran fazla olması, istisna ve muaflıkların fazlalığı, vergi türleri ile vergi af kanunlarının sıklığı ***kanundan doğan sebepleri***; vergi inceleme ve denetiminin etkin olmaması ve yetersizliği, vergi idarelerinin yetersizliği, kayıt dışı sektörlerin kontrollerinin sürekli olarak yapılmaması, bilgi işlem sistemindeki gecikmeler ve otomasyon ağının yaygınlaştırılamaması ile mükellefle işbirliğinin yeterince sağlanamaması da ***idari sebepleri***; mükellefte vergi bilinci ve vergi ahlakının yerleşmemesi, verginin iktisadi güçlerinde oluşturduğu azalma, belge düzenine uyulmaması, vergi ödemeye bakış farklılıkları, diğer bir ifade ile toplumdaki vergi zihniyeti ve vergi ahlakı düzeyi, mükelleflerin vatandaşlık algıları ve kurallara uymama noktasındaki davranışları ***ferdi sebepleri*** oluşturmaktadır (Öner, E. 1991: 97; Yalama, G. Ö. ve Gümüş, E. 2013: 84; **Apak, T. 2017;** Çiçek, S. ve Sabbağ, J. 2016: 51; Sabankaya, M. 2019: 162).

Vergiden kaçınmanın en önemli (hatta tek) sebebi "*verginin oransal yüksekliği karşısında, vergili ürünle muhatap olunduğunda ödenecek vergi dolayısıyla iktisadi güçte ortaya çıkacak eksilme"*nin rahatsızlığıdır.

B. Yöntemler

Vergi kaçırma usullerinin başlıcaları mal alım-satımının veya hizmetin gizlenmesi, giderlerin şişirilmesi, yeniden değerleme ve amortisman hileleri - aktifleştirilmesi gereken (dolayısıyla amortisman ayrılmak suretiyle parça parça şeklinde giderleştirilmesi gereken ödemelerin) doğrudan bir kerede gider olarak dikkate alınması, beyanname verilmemesi veya eksik beyanda bulunulması, işe başlamanın gizlenmesi, haksız olarak götürü usul veya vergi muaflığından yararlanılması ve belgeler üzerinde hile yapılması, transfer fiyatlaması yoluyla ilgili işletmeye minimum veya maksimum bedelle mal veya hizmet alarak ya da satarak ulaşılan karın bir kısmının daha düşük vergili bir yerde yapılması;, envanter kayıtlarında oynamalar yapılarak, sözde kiralama şirketleri kurularak, fiyatlar yüksek veya düşük gösterilerek, merkezi Türkiye"de olduğu halde Türkiye"deki çalışma gösteren yabancı bir şirketin şubesiymiş gibi gösterilip karın bir bölümünü dışarıda (daha düşük vergili ülkelerde) oluşturulması, cari yıl gelirinin gelecek yılın kazancıymış gibi bir sonraki yıla kaydırılması, ödemesi gereken verginin düşük beyan edilmesi, düşük beyana yol açacak işlem ve eylemlere girişilmesi, vergiye tabi gelir kazançlarını tamamen vergi idaresinin bilgisi dışında tutulması, gereken şartlar taşınmadığı durumda istisna ya da muaflıklardan yararlanılması, gerçek olmayan veya içeriği itibariyle karmaşık ve eksik şekilde dosya gösterilmesi vb. (Öner, E. 1994: 126; Aykın, H. 2017; Sabankaya, M. 2019: 164) sayılabilir.

Vergiden kaçınma yollarını "**vergi kanunlarında düzenlenen istisna ve muafiyetlerden yararlanmak, sponsorluk harcamaları yapmak, şüpheli alacaklara karşılık ayırmak, çeşitli leasing anlaşmaları yapmak, Şirket birleşmeleri ve satın alma yapmak, vergi ertelemesi yöntemlerini uygulamak, nakit sermaye artırımında bulunmak"** gibi sıralamak mümkün olup; vergiden kaçınma durumunda, mükellef vergi doğuran olayla ilişki kurmayarak veya vergi oranı düşük olan ikame mal ve hizmet satın alma yoluna giderek yüksek miktarda vergiden kaçınmış olur. Örneğin, kişi sigara, alkol

tüketmeyerek bu ürünlere ilişkin KDV ve ÖTV'nden kaçınabilir; ya da yeni araba satın almak yerine, kullanılmış arabayı tercih ederek yüksek oranlı ÖTV ve KDV ödemekten kaçınabilir (**Apak, T. 2017;** Kapusuzoğlu, A. 2008: 127; Bilici, N. ve Bilici, A. 2013: 190; Çiçek, S. ve Sabbağ, J. 2016: 59).

C. Etkiler

Vergi kanunlarına aykırı davranılarak, vergi borcu doğduğu halde, elde edilen gelirin kasti olarak kısmen veya tamamen gizlenip, vergisinin az ödenilmesi veya hiç ödenilmemesi (vergi kaybına yol açılması) anlamına gelen vergi kaçakçılığı; ülkemizde uzun yıllardan beri süregelen enflasyon, işsizlik, bütçe açıkları, adaletsiz gelir dağılımı, iktisadi istikrarsızlık vs. gibi sorunların da ana kaynağıdır (Öner, E. 1992: 69).

Vergi kaçakçılığının özellikle mali, iktisadi ve sosyo-psikolojik olumsuz etkileri söz konusudur. Şöyleki; vergi mükelleflerinin bilinçli bir şekilde vergi ödememeleri veya eksik ödemeleri sonucu gerçekleşen vergi kaçakçılığı sonucunda, kamu kaynaklarının büyük bir kısmını oluşturan vergi gelirlerinde azalma meydana gelmekte; *mali açıdan* kamu gelirlerini azaltan vergi kaçakçılığı; yeterli vergi toplanamaması, bütçe açıklarının artması ve bütçe dengesinin sağlanamaması, bütçe ve kamu hizmetlerinin aksaması, yüksek vergi oranı uygulamalarına yol açması, adaletsiz bir vergi sisteminin oluşması ve dengesiz gelir dağılımının ortaya çıkması gibi *iktisadi ve sosyal yönlerden* kalkınma ve istikrarı bozup, enflasyonu artırmakta ve firmalar arasında haksız rekabete sebep olmaktadır. Vergi, kalkınmada temel unsur olan yatırımların finansmanında kullanılırken, vergi kaçakçılığının büyük boyutlarda olması sonucunda, iktisadi kalkınma için gerekli yatırımların çoğunun yapılması engellenmekte veya bu finansman ihtiyacı mümkün olduğunca, enflasyonist eğilimli iç ve dış borçlanma veya emisyon gibi araçlarla giderilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca vergi kaçırma suçuyla etkin mücadele edilmemesi, toplumdaki adalet anlayışının yıpranmasına yol açabilir ve bu durum halkın vergi sistemine olan güvenini sarsabilir. Sonuçta bireylerin kanunları hiçe sayarak vergi kaçakçılığına yönelmesi ve o ülkede vergi kaçakçılığının artması, vergiye gönüllü uyum gösteren mükelleflerin de kamu otoritesini önemseme eğilimini zedeleyecektir (İnanç, M. 2012: 19; Yalama, G. Ö. ve Gümüş, E. 2013: 82; Kapusuzoğlu, A. 2008: 139; Öner, E. 2018:128).

Vergiden kaçınma halinde, bir vergi suçu söz konusu değildir. Ancak yüksek vergi oranları, kanun boşlukları, muafiyet ve istisnaların yaygın olarak kullanılması gibi nedenlerle vergiden kaçınma arttığında; devlet bütçesinde oluşturduğu kayıp da ciddi boyutlara ulaşabilmekte, yapılan işlemler yasal olduğundan vergi ahlâkı açısından toplum nezdinde tepki çekmemekte, devlet açısından amaçlanan vergi hasılatı yetersiz kalıp vergi erezyonuna neden olmakta, mali yetersizlik kamu hizmetlerinin de aksamasına yol açmaktadır (Öğretir, A. H. 2017: 201; İnanç, M. 2012: 17; Öner, E. 2018: 129).

5. Sonuç

Vergi kanunlarının sık sık değişmesi, kanun ve vergilerin çokluğu, çok detaylı olması, idari uygulamalardaki eksiklik ve yetersizlikler, vergi bilinci ve ahlakının yeterince yerleşmemesi, vergi oranlarının yüksekliği ve mükelleflerin belirli bir kısmının vergiyi bir yük olarak görmesi sonucunda vergiden kaçınma ve vergi kaçırma gibi olumsuz davranışlar ortaya çıkmaktadır.

Vergi kaçırma, kanunlara göre vergi ödemekle yükümlü gerçek ve tüzel kişilerin yani kanuni mükelleflerin kasti olarak kanunlara karşı gelerek devleti vergi kaybına uğratmasıdır.

Kanuna göre suç olan vergi kaçakçılığında *kanunlara karşı bilinçli hareket etmek* şeklinde sebep unsuru ve *devletin vergi kaybına uğraması* anlamında sonuç unsuru bulunmaktadır.

Vergi usul kanunumuzda vergi kaybı, "vergi ziyaı" (VUK mad. 341) olarak belirtilmiş; sadece idari anlamda vergi suç ve cezası kapsamında olmayıp, aynı zamanda adli suç ve ceza kapsamında da olan vergi kaçakçılığı için öngörülen fiiller ve cezalar VUK 359. Maddede düzenlenmiştir.

Üzerine vergi konulmuş malın vergisini ödememek niyetiyle satın almaktan vazgeçilmesine vergiden kaçınma denilmekte olup, hukuki anlamda suç değildir.

Vergiden kaçınmada, vergi kanunlarına aykırı hareket etmeksizin, vergi doğuran olaya sebep olunmaması suretiyle kişilerin vergi mükellefiyetinden kurtulması ve hazinenin vergi kaybına uğraması söz konusudur**.**

Vergi kaçakçılığının *idari, ferdi ve kanundan doğan sebeplerinin* var olmasına karşılık; vergiden kaçınmanın en önemli (hatta tek) sebebi "*verginin oransal yüksekliği karşısında, vergili ürünle muhatap olunduğunda ödenecek vergi dolayısıyla iktisadi güçte ortaya çıkacak eksilme"*nin rahatsızlığıdır.

Vergi kaçırma ve vergiden kaçınmanın çeşitli usul ve yolları olup, etki noktasında; vergi kaçakçılığının ülkemizde uzun yıllardan beri süregelen enflasyon, işsizlik, bütçe açıkları, adaletsiz gelir dağılımı, iktisadi istikrarsızlık vs. gibi sorunların ana kaynağı olduğu ve iktisadi, mali ve sosyo-psikolojik olumsuz etkilere yol açtığı kaçınılmaz bir gerçektir.

Vergiden kaçınma halinde ise, devlet bütçesinde oluşan kaybın ciddi boyutlara ulaşması, devlet açısından amaçlanan vergi hasılatının yetersiz kalmasına, sonuçta toplum için gerekli olan kamu hizmetlerinin de aksamasına yol açmaktadır.

Son söz olarak, vergi, devletin iktisadi (kaynakları etkin kullanma, iktisadi istikrar ve kalkınmayı sağlama), mali (kamu harcamalarını finanse edecek gelir sağlama) ve sosyal (gelir ve servet dağılımında adil dağılımı gerçekleştirme) alanlardaki faaliyetlerine ilişkin düzenlemelerde kullanılan bir önemli araç olduğundan; vergiden kaçınma ve özellikle de vergi kaçırma gibi olumsuz hususların etkili bir şekilde önlenebilmesi veya en azından düşük düzeylere çekilebilmesi son derece hayati bir önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

Apak, T. (2017). "Vergi Kaçırma Vergiden Kaçınma". Vergi Kaçıramazsınız AncakVergidenKaçınabilirsiniz.http://www.alomaliye.com/2017/06/05/vergi-kacirma-vergiden-kacinma/ erişim tarihi: 14.09.2019.

Aykın, H. (2017). "Vergiden Kaçınma-Vergi Kaçırma-Vergi Kaçakçılığı Kavramları". https://vergidosyasi.com/2017/03/21/vergiden-kacinma-vergi-kacirma-vergi-kacakciligi kavramlari/. erişim tarihi: 14.09.2019.

Bilici, N. ve Bilici, A. (2013), Kamu Maliyesi. Yenilenmiş İkinci Baskı. Seçkin Yayıncılık san. Ve Tic. A.Ş., Ankara – Şubat.

Çiçek, S. ve Sabbağ, J. (2016), "Mükelleflerin Vergiden Kaçınma Algısı ve Demografik Belirleyicileri Üzerine Bir Araştırma: Isparta Örneği", Sosyoekonomi,4566.Vol.24(28) https://www.researchgate.net/publication/299443404_Mukelleflerin_Vergiden_Kac

inma_Algisi_ve_Demografik_Belirleyicileri_Uzerine_Bir_Arastirma_Isparta_Ornegi. erişim tarihi: 17.09.2019.

İnanç, M. (2012). "Vergi Ahlakını Şekillendiren Faktörlerin Vergiden Kaçınma ve Vergi Kaçırma Üzerindeki Etkisi: Biga Örneği". T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Proje No: 2011/095, Çanakkale.

Kapusuzoğlu, A. (2008). "Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonominin Vergi Kaçakçılığının Oluşumundaki Rolü". Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2008,Cilt:1,Yıl:9,Sayı:16.https://dergipark.org.tr/tr/pub/basbed/issue/43957/174823 . erişim tarihi: 18.09.2019.

Karadeniz, M. (2019). Üstad-ı Maliye, genişletilmiş 3. Baskı, Savaş Kitap Yayınevi, Ankara.

Orhaner, E. (1992), Kamu Maliyesi. Gazi Üniversitesi. Emek Kitabevi, Ekim /Ankara.

Öğretir, A. H. (2017). Maliye (Konu Anlatımlı), 4. Baskı, Editör Doç.Dr. Yüksel Bilgili, 4T Yayınevi, Mim Danışmanlık Eğitim ve Yayıncılık Ltd. Şti, İstanbul.

Öner, E. (1991), Türkiye'de Vergi Kaçakçılığı - Başlıca Sebepler, Etkiler ve Önlemler, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Öner, E. (1994), Bir Mali Olay: Vergi ve İktisadi Etkileri (Gelir Vergisinin İktisadi Tahlili), Atatürk Üniversitesi. "İİBF Z.F. Araştırma Merkezi Yayın No: 189, Erzurum.

Öner, E. (2018). Kamu Maliyesi, 3. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık TİC. LTD. ŞTİ. Ekim, Ankara.

Sabankaya, M. (2019). "Vergi Kaçakçılığının Etkilerinin Kayıt Dışı Ekonomiye Olan Eğilimler Açısından İncelenmesi". Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD) Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (EJRSE) ISSN: 2148-9963. cilt 6 sayı 4 yıl 2019, s 160-166. httpsdergipark.org.trtrdownloadarticle-file703422.pdf. erişim tarihi: 18.09.2019.

Yalama, G. Ö. ve Gümüş, E. (2013). "Vergi Kaçırma Eğilimini Belirleyen Faktörler: Eskişehir'den Bulgular". Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 9, Sayı 20, 2013, ss. 77-98. Int. Journal of Management Economics and Business, Vol. 9, No. 20, 2013, pp. 77-98.

Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması (Maliye Politikalarının Rolü)

Prof. Dr. Engin ÖNER[294]

Özet

Gelir dağılımı genel olarak milli gelirin dağılımını ifade eder. Adaletin sağlanması ve ölçülmesi bakımından gelir dağılımında lorenz eğrisi metodu ve gini katsayısı kullanılmaktadır. Gelir dağılımının coğrafi, sektörel, fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımı çeşitleri söz konusu olup; ayrıca birincil ve ikincil gelir dağılımı ile dikey ve yatay gelir dağılımı da söz konusudur. Bir ülkede gelir dağılımında adalet sağlanamamışsa devletin müdahalesiyle bir takım önlemler alınabilir. Şöyleki, devlet emek, servet ve faktör fiyatlarında düzenlemeler yaparak paylaşımı daha olumlu hale getirebilir. Ya da maliye politikası aracılığıyla (vergi, borç, harcama politikalarıyla) etkili önlemler sonucu adaletsiz dağılımı daha adil hale getirmek mümkün olabilir.

Anahtar Kelimeler: Gelir Dağılımı, Adaletin Sağlanması, Maliye Politikaları.

Providing Justice in Income Distribution (The Role of Fiscal Policies)

Abstract

Income distribution refers to the distribution of national income in general. The lorenz curve method and the gini coefficient are used in income distribution in order to ensure justice and measure. Geographical, sectoral, functional and personal income distribution types of income distribution are; In addition, there are primary and secondary income distribution and vertical and horizontal income distribution. If justice cannot be achieved in the distribution of income in a country, some measures can be taken with the intervention of the state. That is, the government can make sharing more positive by making adjustments in labor, wealth and factor prices. Or, through fiscal policy (tax, debt, expenditure policies), it may be possible to make the unfair distribution more fair as a result of effective measures.

Keywords: Income Distribution, Providing Justice, Fiscal Policies.

1. Giriş

Gelir Dağılımı genel olarak milli gelirin dağılımını ifade eder. Belirli bir dönemde ülkedeki milli gelirin coğrafi, sektörel, fonksiyonel ve kişisel anlamda dağılımı söz konusudur.

Gelir dağılımında lorenz eğrisi metodu yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu metodda yer alan *mutlak eşitlik doğrusu'*nun altında lorenz eğrileri fiili durumlara göre tespit edilip, doğruya yaklaşıldığına adalet, doğrudan uzaklaşıldığı oranda adaletsizlik ortaya çıkmaktadır.

[294] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü

Lorenz eğrisi yanı sıra, adaletin ne derece sağlandığına ilişkin hesaplamalarda ***Gini katsayısı*** da kullanılmakta olup, gelir dağılımı adilse (mutlak eşitse) katsayı "0"dır. Katsayı "1"e yaklaşıyorsa gelir dağılımında adalet olmadığı anlaşılmaktadır.

Gelir dağılımının coğrafi, sektörel, fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımı çeşitleri söz konusu olup; ayrıca birincil ve ikincil gelir dağılımı ile dikey ve yatay gelir dağılımı da söz konusudur.

Gelir dağılımında adalet olmadığında, Devlet emek, servet ve faktör fiyatlarında düzenlemeler yaparak paylaşım olumlu hale getirilebilir veya maliye politikası aracılığıyla (vergi, borç, harcama politikalarıyla) alınacak etkili önlemler sonucu adaletsiz dağılımı adil hale getirmek mümkün olabilir.

2. Gelir Dağılımı

Gelir Dağılımı belirli bir dönemde ülkedeki gelirin coğrafi, sektörel, fonksiyonel ve kişisel anlamda dağılımı anlamında olup; adil bir dağılım sosyal adalete uygun düşmekte; emeğe, kabiliyete, bilgi ve beceriye dayalı bir paylaşım istenen hedef olmaktadır.

Gelir dağılımında kullanılan ***lorenz eğrisi metodu'*** nda gelir 5 dilimlik %20'lik paylara bölünüp, tüketici birimlerin milli gelirden aldığı pay ortaya çıkarılmaktadır. Kare şeklindeki diyagramın dikey ekseni milli geliri, yatay eksen ise tüketici birimleri göstermektedir. Diyagramda 45 derecelik açı ile sol alt köseden sağ üst köşeye doğru çizilen doğru *mutlak eşitlik doğrusu*dur. Lorenz eğrileri bu doğrunun altında fiili durumlara göre tespit edilip, eğriler doğruya yaklaştığında adalet, doğrudan uzaklaştığında ise adaletsizlik ortaya çıkmaktadır (Öner, E. 2018: 202).

Lorenz eğrisi yanı sıra, adaletin ne derece sağlandığına ilişkin hesaplamalarda ***Gini katsayısı*** da kullanılmaktadır. Bu katsayı, mutlak eşitlik doğrusu ile lorenz eğrisi arasında kalan alanın, mutlak eşitlik doğrusu altında kalan üçgenin alanına oranıdır. Gini katsayısı "0" ile "1" arasında olup, gelir dağılımı adilse (mutlak eşitse) katsayı "0"dır. Katsayı "1"e yaklaşıyorsa adaletsizlik artıyor demektir (Öztürk, N. 2012: 435).

A. Gelir Dağılımının Çeşitleri

Gelir dağılımının coğrafi, sektörel, fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımı çeşitleri söz konusu olup; ayrıca birincil ve ikincil gelir dağılımı ile dikey ve yatay gelir dağılımı da söz konusudur. Bunları aşağıdaki şekilde kısaca açıklayabiliriz;

a. Coğrafi (Bölgesel) Gelir Dağılımı

Bölgeler arası dağılımdır. Çeşitli bölgelerde farklı dağılım olup, kimi bölgelerde paylaşım diğerlerine göre daha yüksektir. *Ekonomik gelişmesi hızlı olan bölgelere, diğer bölgelerden işgücü ve sermaye kaymasına yatırımların geriye doğru etkisi; gelişmiş bölgelerden geri kalmış bölgelere doğru olmasına ise yatırımların ileriye doğru etkisi denir* (Türk, İ. 1988: 276). Yatırımların ileriye doğru etkileri gelişmiş, geriye doğru etkileri de gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkar.

b. Sektörel Gelir Dağılımı

Ülkedeki ana sektör olan tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldıkları payları, alt sektörler arasındaki paylaşımı ifade etmektedir. Sektörlerin önceliği, kalkınmadaki önem seviyeleri paylaşımın nispi oranlarını belirlemektedir.

c. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Üretim faktörlerinin (faiz, kar, rant ve ücretin) milli gelirden aldıkları payı göstermektedir. Gelir dağılımının adil olarak paylaşımında üretim faktörlerinin ekonomideki payları, ekonomiye katkı ve güç oranları önemli ölçütlerden olmaktadır.

d. Kişisel Gelir Dağılımı

Toplam gelirin ülke nüfusuna paylaşımını, kişilerin bireysel olarak aldığı payı ifade eder. Kişisel gelir dağılımı, bir toplumun bireyleri arasında gelir dağılımı eşitsizliğinin olup olmadığını gösteren en önemli gelir dağılımı çeşitlerinden birisidir (Ürper, T. D. 2018: 104).

e. Diğerleri

Coğrafi, sektörel, fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımı yanı sıra ***birincil gelir dağılımı*** (devletin serbest piyasa ekonomisine hiçbir müdahalesi olmadan, üretim sürecine katılan üretim faktörlerinin gelirden belirli oranlarda pay alması); ***ikincil gelir dağılımı*** (devletin ekonomiye, serbest piyasa sürecine müdahale ederek, gelir dağılımında adaleti sağlamaya yönelik olarak rol üstlenmesi sonucu oluşan dağılım) çeşitleri (Öztürk, N. 2012: 429) söz konusu olup; ayrıca farklı gelir gruplarındaki gelir dağılımına ***dikey gelir dağılımı***; aynı gelir gruplarında olanlar arasındaki dağılımı ifade eden ***yatay gelir dağılımı*** (Öztürk, N. 2012: 430) çeşitleri de vardır.

3. Gelir Dağılımında Adalet İçin Maliye Politikaları

Emek, servet ve faktör fiyatları gelir dağılımını belirleyen faktörlerin önemlileri olup; kişisel gelir dağılımının sosyal barış, iktisadi istikrar, fırsat eşitliği, toplumsal refah, tam istihdam, yüksek ve düşük gelir grupları arasındaki farkın açılması ya da kapanması noktalarında önemi vardır (Türk, İ. 1988: 281-284). Eğer kişisel gelir dağılımı bir ülkede adalete yakınsa, bu faktör yukarıda sıralanan hususlarda olumlu katkı sağlayacaktır.

Bir ülkede gelir dağılımında adalet sağlanamamışsa devletin müdahalesiyle bir takım önlemler alınabilir. Şöyleki; devlet, emek (eğitim imkânlarını iyileştirme ve genele yayma, vasıflı elemanları artırma vs.), servet (kamulaştırma, serveti olmayanları birtakım toprak vs reformlarla servet sahibi yapma ya da servet intikallerinde verasetin sınırlandırılması hatta kaldırılması vs.) ve faktör fiyatlarında düzenlemeler (faize müdahale, asgari ücret ayarlaması ve vergi indirimleri, kira dondurulması, kar tavanı belirlemesi, fiyat destekleme uygulamaları vs.) yaparak paylaşımı daha olumlu hale getirebilir. Diğer bir ifade ile, devlet, bazı mal ve hizmetleri düşük gelirlilere parasız olarak veya çok düşük bedellerle, maliyetlerinin altında sunarak veya bir üretim faktörü karşılığı olmaksızın transfer harcamaları yoluyla; diğer taraftan, yüksek gelir elde edenlerden artan oranlı tarifelerle sağlanan vergiyi, yine transfer harcamaları yoluyla düşük gelir gruplarına aktararak, piyasanın sağlayamadığı adil gelir dağılımını gerçekleştirmeye çalışması gerekmektedir. Yüksek gelir gruplarının daha çok vergilendirilmesini sağlayan, yaygın ve zorunlu ihtiyaçlara cevap veren malları düşük, lüks tüketim mallarını yüksek oranlarda

vergilendirecek bir politika, gelir dağılımının düzelmesini sağlayabilecektir. (Türk, İ. 1988: 286-288); Yüce, M. 2001; Ersezer, D. 2006: 266; Ürper, T. D. 2018: 27).

Maliye politikası aracılığıyla (vergi, borç, harcama politikalarıyla) etkili önlemler sonucu adaletsiz dağılımı daha adil hale getirmek mümkün olabilir. Maliye politikaları gelirin vergi, harcama ve borçlanma araçları ile yeniden dağılımına yön verebilmekte ve uzun vadede milli gelir, üretim artışı, enflasyon ve işsizlik gibi değişkenlerde meydana getirebileceği değişiklikler yolu ile gelir dağılımı üzerinde önemli etkilerde bulunabilmektedir. Zira gelir dağılımında adaletin sağlanması maliye politikasının en önemli sosyal amacıdır. Gelir dağılımının iyileştirilmesi için devletin yüksek gelirli kişilerden düşük gelirli kişiler lehine gelir transfer eden vergi ve harcama politikası uygulaması gerekir (Sürücü, Z. 2007: 251; Öğretir, A. H. 2017: 462). Biraz daha detaylandıralım;

A. Vergi Politikası

Vergilerin çeşitliliği uygulanılacak politikaları farklı kılmaktadır. Dolaylı (harcama) vergiler ve dolaysız (gelir ve servet) vergiler aracılığıyla birtakım selektif uygulamalar yapılarak adaletsiz dağılımının olumlu yönde iyileştirilmesi söz konusudur.

İzlenen vergi politikaları, vergilemede ödeme gücünün dikkate alınıp alınmadığı, vergi oranı, vergilerin niteliği (dolaylı-dolaysız), vergi denetiminin dozajı ve yansıtılma olanaklarının varlığına bağlı olup, tüm bunlar gelirin yeniden dağılımı üzerinde etkilidir. Şüphesiz, bir vergi, mali güce uygunluğu ölçüsünde adaletlidir ve maliye politikasının sosyal amacına da uygundur (Yüce, M. 2001).

Vergi politikası yüksek gelirlilerin vergi yüklerini artırmalı, düşük gelirlilerin vergi yükünü ise azaltmalıdır. Vergi sistemi mükelleflerin ödeme gücünü gözeten araçlarla (artan oranlı tarifenin uygulanması, gelir ve servet artışlarının vergilendirilmesi, zorunlu tüketim harcamalarının düşük oranda vergilendirilmesi veya alınan vergilerin iade edilmesi, vergi istisna ve muafiyetlerinin kapsamının gelir dağılımını iyileştirmeye yönelik düzenlenmesi vs.) donatıldığı sürece gelir dağılımı iyileşir (Öğretir, A. H. 2017: 463).

a. Gelir Vergisi

Genel nitelikte olup, istisna ve muaflıkların az olduğu, beyan esasına dayalı tarhın doğru şekilde yapıldığı, kaçakçılığın minimize edildiği, artan oranlar usulünün etkin bir şekilde (yerine göre dik artan oranlılık ve yerine göre yumuşak artan oranlılık) kullanıldığında ve vergi yüküne katılım gelir düzeylerine göre az kazananın az, çok kazananın çok vergi verdiği durumlarda müsbet sonuçlar ortaya çıkacaktır.

Uygulamada Türkiye'de gelir vergilerinin tahsilat sistemi yatay ve dikey adaletin sağlanmasına imkân vermemektedir. Vergileri kaynaktan kesilen ücretliler, enflasyonun yarattığı şişkinlik dolayısıyla yasalarla öngörülenden daha ağır vergi yüküne maruz kalırken, gelirini bir sene sonra beyan edip vergisini üç taksitte ödeyen beyannameli mükellefler ise, enflasyonun yarattığı erozyon nedeniyle, yasalarla öngörülenden daha az vergi yüküne maruz kalmaktadırlar (Yüce, M. 2001).

b. Kurumlar Vergisi

Şirketlerin kazançlarıyla ilgili olup, kar üzerinden alınmaktadır. Hisse sahiplerinin gelir düzeyi, şirketleşmenin halka açık olup olmaması ve şirket ortaklarının gelir dağılımı ile uygulanan vergi oranları gelir dağılımı üzerinde çeşitli etkiler yapacaktır. Halka açık olmayan ve geliri yüksek olan hisse sahiplerini yüksek oranda vergileme politikası gelir dağılımını, düşük gelirliler lehine etkileyecektir.

c. Emlak (Arsa, Arazi, Bina) Vergileri

Mülkiyet açısından yüksek gelir gruplarına dağılmışsa; indirim, istisna ve muaflıklar çok yaygın değilse ve vergi oranları gerçek manada bu servet unsurlarını vergilendiriyorsa olumlu sonuç olacaktır.

d. Veraset ve İntikal Vergisi

Özellikle ölümle ilgili servet transferinden alınan bir vergi olup, yüksek miktarlarda servet intikallerinin vergi dışı bırakılması gelir dağılımını olumsuz etkileyecek, artan oranlar usulünün kullanılarak, psikolojik yönlerde dikkate alınarak vergileme yapılması gelirin adil paylaşımında olumlu sonuç doğuracaktır.

e. Harcama ve Tüketim Vergileri

Özellikle tersine artan oranlı yapılarından dolayı düşük gelirliler aleyhine sonuç göstermektedirler. Bu tür vergilerin lüks tüketim üzerinde yüksek oranlı, zorunlu gıda mallarında düşük oranlı ya da vergisiz olması dağılımı olumlu etkileyecektir. Aksine harcama vergilerinin (KDV) zorunlu gıda malları üzerinde yüksek oranlı uygulanması var olan adaletsizliği daha da artıracaktır. Bu tür vergilerin genel olması, vergi yansıtılmasının çok az gerçekleşmesi ve değer üzerinden alınması adil paylaşıma faydalı olacaktır. *Advalorem vergiler; gıda mallarını daha düşük, lüks malları daha yüksek vergilendirdiği için, spesifik vergilere göre gelir dağılımını daha az bozmaktadır* (Türk, İ. 1988: 301).

Katma değer vergisinin gelir dağılımını bozucu etkilerinin giderilmesi için yapılması gereken şey, gıda maddeleri, faydalı bir kısım hizmetler gibi tüketilmesi zorunlu olan mal ve hizmetlerde istisnaya ve muafiyete tabi tutulmasıdır. Türkiye'de katma değer vergisi gelir dağılımında adaleti bozan bir vergi çeşididir. Çünkü Türkiye'de aynı çeşit malların farklı oranlarda vergi oranlarına tabi tutularak satılması, farklı gelir gruplarında aynı malı alan kişiler arasında adaletsizliğe yol açmaktadır. Aynı malı talep eden farklı gelir gruplarına aynı oranda da vergi uygulanması da adaleti bozucu bir diğer etmen olmaktadır (Bilgiç, A. 2015: 78).

B. Harcama Politikası

Kamu harcamalarının gelir dağılımında olumlu olabilmesi için harcama kalemlerinin öncelikli düşük gelir gruplarına yönelik kullanılması gerekmektedir. *Tüm topluma fayda sağlayan bölünemez kollektif nitelikli mal ve hizmetlerin ve harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi nötr olmaktadır* (Türk, İ. 1988: 307). Reel, cari, yatırım ve transfer vb. harcamalarının bütün topluma hizmet sağlayan kamu hizmetlerinde ve ölçülebilir, bölünebilir türdeki kamu hizmetlerinde kullanılıp özellikle gelir düzeyi yetersiz olan kesimlere yönlendirilmesi; düşük fiyatlı ya da parasız hizmet sunulması, eğitim açısından geliri az olan ailelerin çocuklarına maddeten destek verilmesi veya burs imkânlarının tanınması, yaşlılık maaşları, emekli maaşları, işsizlik maaşları, vergi iadeleri olumlu

sonuçlar sağlayacaktır. Faiz ödemeleri ve harcamaların yüksek gelir gruplarına yönelik kullanılması gelir dağılımını olumsuz yönde etkileyecektir.

Günümüzde, giderek daha aktif bir şekilde ekonomik ve sosyal yaşantıya müdahale eden devlet, uygulayacağı kamu harcamaları politikalarıyla, asgari geçim düzeyinin altında bulunan yoksul kesimlere doğrudan doğruya bedelsiz mal veya hizmet sunarak ya da sosyal transferler kanalıyla onların satın alma güçlerini yükseltme çabasını gösterebilme yeteneğine sahiptir. Nitekim, günümüz sosyal devletlerinin bu tür harcama politikalarını çok daha yaygın ve rahatlıkla uyguladıkları kolaylıkla gözlemlenebilir. Bazı ülkeler ise, böyle doğrudan bir harcama politikasını uygulamak yerine, bu kesimin ağırlıklı olarak yararlandığı sağlık, eğitim harcamalarını öncelik vermek ve bunların devlet bütçesi içindeki nispi yüklerini artırmak suretiyle gerçekleştirirler. Cari ve yatırım harcamalarının özellikle düşük gelirli kişilerin yararlandığı mal ve hizmetlere yönlendirilmesi transfer harcamaları düşük gelirlilere veya gelir elde edemeyenlere aktarılması olumlu olacaktır. Toplumdaki servet farklılıklarına yönelik olarak yapılan sosyal transfer harcamalarının (emekli memur maaşı, işsizlik sigorta ödemeleri, öğrenci bursları vs.) genel özelliği, toplumdaki gelir dağılımında adaleti sağlamaktır. Eğitim, sağlık gibi insan sermayesini iyileştiren harcama kalemleri uzun dönemde gelir dağılımını iyileştirmektedir. Ayni ve nakdi transfer harcamalarının etkisi ise ülkelere göre değişmekle beraber, birçok ülkede ayni yardımların gelir dağılımını iyileştirmede daha etkin olduğu, gelire bağlı transferlerin ise çalışma şevkini düşürücü etkilerinden dolayı gelir dağılımı üzerinde istenen iyileşmeyi sağlayamadığı ileri sürülmekte; kısaca, harcama politikası düşük gelirlilere yönlendirildiği sürece gelir dağılımı olumlu etkilenmektedir (Yüce, M. 2001; Öğretir, A. H. 2017: 463; Ürper, T. D. 2018: 103; Karadeniz, M. 2019: 99).

C. Borçlanma Politikası

Alınan borçların gelir düzeyi düşük kesimlere doğrudan gelir aktarımı veya iktisadi, mali destek şeklinde yönlendirilmesi olumlu olacakken; borçlanılan kesimin yüksek gelirli olması ve onlara faiz ödenilmesi, borcun gelir ve servet etkilerinin ortaya çıkması bu politikanın gelir dağılımını genelde olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir (Öner, E. 2018: 205).

Borçlanma politikası yanlış uygulandığı zaman gelir dağılımını en çok bozan politikalardan birisi haline gelmektedir. Enflasyon dönemlerinde efektif talebi düşürmek açısından piyasadan paranın çekilip, diğer yatırımlarda üretken olarak kullanılması için devlet borçlanmaya başvurmaktadır. Ancak bu borçlanma ülkemizde olduğu gibi tam tersine bütçe açıklarını kapatmak ve cari harcamalar da kullanılmak üzere yapılarak verimsiz alanlarda kullanıldığı durumlarda gelir dağılımı olumsuz etkilenmektedir (Sürücü, Z. 2007: 252).

4. Genel Değerlendirme ve Sonuç

21. Yüzyılın bilinen en önemli iktisadi ve sosyal sorunu gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Bugün dünyada hem ülke içinde hem de ülkeler arasındaki gelir dağılımı adaletsizliği sebebiyle bir ekmeğe muhtaç yoksul insanlar, savaş içinde büyüyen çocuklar ve yaşadığı toprakları terk etmek zorunda kalan nesiller yetişmektedir. Toplumlar arasında olması gereken sevgi, hoşgörü ve fedakarlık yerini bencillik, kibir ve nefret gibi duygulara terk etmiştir. Gelir dağılımı eşitsizliği sadece dünya ülkeleri arasında yaşanan bir sorun

değil, aynı zamanda bir ülkede bölgeler ve kişiler arasında da yaşanan bir sorundur (Kubar, Y. 2007: 228; Sinanoğlu, R. 2017; Acar, İ. 2015: 44).

Milli gelirin ülkede dağılımını ifade eden gelir dağılımının coğrafi, sektörel, fonksiyonel ve kişisel olmak üzere çeşitleri söz konusu olup; ayrıca birincil ve ikincil gelir dağılımı ile dikey ve yatay gelir dağılımı da söz konusudur;

Coğrafi (bölgesel) gelir dağılımı bölgeler arasında milli gelirden alınan payların dağılımını, sektörel gelir dağılımı tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldıkları payları, fonksiyonel gelir dağılımı üretim faktörlerinin (faiz, kar, rant ve ücretin) milli gelirden aldıkları payı göstermektedir. Kişisel gelir dağılımı toplam gelirin ülke nüfusuna paylaşımını yani kişilerin bireysel olarak aldığı payı ifade eder.

Bu dağılım çeşitleri yanı sıra, devletin serbest piyasa ekonomisine hiçbir müdahalesi olmadan, üretim sürecine katılan üretim faktörlerinin gelirden belirli oranlarda pay almasına birincil gelir dağılımı, devletin ekonomiye, serbest piyasa sürecine müdahale ederek, gelir dağılımında adaleti sağlamaya yönelik olarak rol üstlenmesi sonucu oluşan dağılıma ikincil gelir dağılımı, farklı gelir gruplarındaki gelir dağılımına dikey gelir dağılımı ve aynı gelir gruplarında olanlar arasındaki dağılımı ifade eden yatay gelir dağılımı vardır.

Türkiye'de de gelir dağılımının daha adil hale getirilmesi önemli bir konudur. Toplumsal barışın sağlanması ve korunabilmesi büyük ölçüde gelir dağılımının adil olmasına ve asgari gelir düzeyinin belirli bir noktanın altına düşmemesine bağlıdır. Çünkü gelir dağılımında eşitsizliğin artması, sadece ekonomik değil aynı zamanda politik ve sosyo-kültürel sorunlar da oluşturmaktadır. Bu nedenle konuya, çok daha geniş bir perspektiften bakılması gerekmektedir. Adil gelir dağılımı, farklı gelir grupları arasında büyük uçurumlar oluşmasına ortam oluşturmayan dağılım olarak tanımlanabilir. Ancak, gelir dağılımının kendiliğinden adil olarak gerçekleşmesi mümkün olmamaktadır. Devlet tarafından gelir dağılımına müdahale edilmesi sosyal devletin de bir gereği olarak görülmektedir (Ersezer, D. 2006: 256; Kubar, Y. 2007: 243).

Gelir dağılımında adaleti sağlamak için devletin müdahalesiyle emek, servet ve faktör fiyatlarında bazı önlemler alınabilir. Şöyleki; devlet emek (eğitim imkânlarını iyileştirme ve genele yayma, vasıflı elemanları artırma vs.), servet (kamulaştırma, serveti olmayanları birtakım toprak vs reformlarla servet sahibi yapma ya da servet intikallerinde verasetin sınırlandırılması hatta kaldırılması vs.) ve faktör fiyatlarında düzenlemeler (faize müdahale, asgari ücret ayarlaması ve vergi indirimleri, kira dondurulması, kar tavanı belirlemesi, fiyat destekleme uygulamaları vs.) yaparak paylaşımı daha olumlu hale getirebilir.

Ya da maliye politikası (vergi, borç, harcama politikaları) aracılığıyla alınacak önlemler sonucu adaletsiz dağılımı daha adil hale getirmek mümkün olabilir. Maliye politikası araçlarından artan oranlı gelir ve servet vergileri ile lüks tüketimi vergilendiren dolaylı vergiler gelir dağılımını olumlu etkilerken, zorunlu tüketim üzerine konulan dolaylı vergiler bu dağılımı olumsuz etkilemektedir. Vergi politikası yüksek gelirlilerin vergi yüklerini artırmalı, düşük gelirlilerin vergi yükünü ise azaltmalıdır. Cari ve yatırım harcamaları özellikle düşük gelirli kişilerin yararlandığı mal ve hizmetlere yönlendirilmeli, transfer harcamaları düşük gelirlilere veya gelir elde edemeyenlere aktarılmalıdır. İstihdamı artırıcı politikalar, işsizlere iş imkânının verildiği uygulamalar, istikrarlı kalkınma amacının sağlandığı dönemler uzun vadede gelir dağılımını da olumlu etkilemektedir. Alınan borçların gelir düzeyi düşük kesimlere doğrudan gelir aktarımı veya iktisadi, mali destek şeklinde yönlendirilmesi olumlu katkı sağlayacaktır. Ancak istikrarsızlıkların (enflasyon,

deflasyon, stagflasyon, slamflasyon ile istikrarsız, dengesiz kalkınma vb.) ağır şartlarda hüküm sürdüğü, vergi kayıp ve kaçağının yüksek olduğu, emek ve sermaye arasında emek lehine düzenlemelerin yapılamadığı, iş ve işçi-memur güvenlik ve sağlık önlemlerinin yeterince olmadığı ülkelerde adil gelir dağılımından bahsetmek mümkün değildir.

KAYNAKLAR

Acar, İ. (2015). "Türkiye' de Gelir Dağılımı". HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi Cilt: 4, Yıl: 4, Sayı: 8 (2015/1) ISSN: 2147-3668. httpsdergipark.org.trtrdownloadarticle-file84820. erişim tarihi: 22.09.2019.

Bilgiç, A. (2015). "Türkiye'de Uygulanan Vergilendirme Politikalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri: 1990-2013 Dönemi", T.C. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı YüksekLisansTeziEskişehir.http://openaccess.ogu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11684/393/10076460.pdf.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Erişim tarihi: 23.09.2019.

Ersezer, D. (2006). "Gelir Dağılımı Politikası ve Araçları". Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, *Fırat University Journal of Social Science* Cilt: 16, Sayı:1,Sayfa:255-268,httpweb.firat.edu.trsosyalbildergiarsivcilt16sayi1255-268.pdf. erişim tarihi: 23.09.2019.

Karadeniz, M. (2019). Üstad-ı Maliye, genişletilmiş 3. Baskı, Savaş Kitap Yayınevi, Ankara.

Kubar, Y. (2011). "Bir İktisat Politikası Amacı Olarak Gelir Dağılımı: Türkiye Örneği (1994 – 2007) Analizi ". ss. 227 - 246. http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/tr/download/article-file/107636. erişim tarihi: 22.09.2019.

Öğretir, A. H. (2017). Maliye (Konu Anlatımlı), 4. Baskı, Editör Doç.Dr. Yüksel Bilgili, 4T Yayınevi, Mim Danışmanlık Eğitim ve Yayıncılık Ltd. Şti, İstanbul.

Öner, E. (2018). Kamu Maliyesi, 3. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık TİC. LTD. ŞTİ. Ekim, Ankara.

Öztürk, N. (2012), Maliye Politikası. Ekin Yayınevi, Mart.

Sinanoğlu, R. (2017). "Gelir Dağılımında Adalet". http://resatsinanoglu.com/195/gelir-dagiliminda-adalet.html. erişim tarihi: 13.09.2019.

Sürücü, Z. (2007). "Türkiye'de Gelir Dağılımı Bozukluğunu Önlemeye Yönelik Kamu Politikaları". T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler EnstitüsüMaliyeAnabilimDalıYüksekLisansTezi.http://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/11574/205415.pdf?sequence=1&isAllowed=y. erişim tarihi: 22.09.2019.

Türk, İ (1988), Maliye Politikası, Gözden Geçirilmiş 7. Bası, Sevinç Yayınevi, Ankara.

Ürper, T. D. (2018). "Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği". Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye

Anabilim Dalı. Ankara, 2018. http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/. erişim tarihi: 22.09.2019.

Yüce, M. (2001). "Türkiye'de Gelir Dağılımındaki Adaletsizliğin İzlenen Vergi Ve Harcama Politikaları İle Bağlantısı". Endüstri İlişkileri ve İnsan KaynaklarıDergisi.Yıl: 2001**.**Cilt: **3** Sayı: **2** Sıra: 1 /No: 73 /https://www.isguc.org /?p=article&id=73&cilt=3&sayi=2&yil=2001. erişim tarihi: 13.09.2019.

Art as a Didactic Network

Johan Granberg, Ph.D
Byrad Yyelland, Ed.D
Rhys Himsworth

Abstract

This article aims to unearth some of the didactic structures and linkages that evolve from and around art practices. In particular, the authors focus on how knowledge is accumulated, sustained and transmitted as know-how and craftmanship within those didactic structures. Using the dual analytic lenses of Actant Network Theory (ANT) and Symbolic Interactionism (SI), the intention of this paper is to examine the artist as an artisan within an artisan network. The research presented in this article is a part of a much larger international study of artist communities during which the authors visited 29 locations in 17 countries. Throughout this international phenomenological study, the authors completed approximately 200 site visits and conducted approximately 200 interviews with artists, artisans, museum curators, gallery owners, and other relevant informants. The part of the study presented in this paper focuses on loci of vivid art communities that have a particularly recognized historical attraction and well-established relationships between artisans and artists.

Introduction Why Art, is Thinking, is Making

Art, creativity and creative economics have increasingly been added to the mix when we discuss sustainable and viable society development. The urban studies theorist Richard Florida[295] stated that it is not businesses but rather, creative communities that determine contemporary economic growth and sustainability. If this is true, the question of how creativity in all its forms is accumulated, sustained and transmitted is also becoming increasingly important. In this paper we attempt to unearth didactic structures found in two case studies. The information provided is intrinsically site specific, yet it informs us of general creative knowledge structures.

Creativity stems from the Latin world *creare* meaning "to make, bring forth, produce, procreate, beget, cause." If we understand creativity as an act of making it is not the notion of passive imagination but an active imagination that somehow reshapes the world around us. In this sense the act of making is both processual and productive, a definition that is supported in the work of sociologist Richard Sennett, who notes similarities in the attitude towards productive labor in such dissimilar fields as biology, carpentry, art, and design.[296] Sennet recognizes that the work of a biologist conducting experiments, a carpenter building a house, and an artist working on a composition are each unique and therefore inherently different in many aspects; however, these activities have one thing in common—the idea that labor in itself is the vehicle for the cognitive process. In other words,

[295] Florida, *The Rise of the Creative Class, Revisited*, 2014.
[296] Sennett, The Craftsman

the physical act of labor is an expression of thought. This research offers an application of Sennet's definition in two international case studies through looking at the creation of art as a productive activity not unlike the production of objects of craft. In other words, the production of both crafts and of art are processes of *making* and these processes occur within specific production networks.

Methodology

The research was conducted through a triangulation of on-site observations, focus groups and individual interviews with informants. This multi-leg process of data collection strategies "allows the researcher to pinpoint aspects of a phenomenon more accurately by approaching it from different vantage points using different methods."[297] Another intrinsic strength of triangulation is that it enables "different kinds of data from different sources to see whether they corroborate one another."[298] In this study, triangulating the data collection strategies of observation, focus groups and interviews enabled us to gather data that are both comprehensive and rich.

Theoretic Underlay

Actant Network Theory and Symbolic Interactionism

In ordered to understand the didactic structures in play within this *making* where knowledge is accumulated, sustained and transmitted as know-how and craftmanship, the artist is a part of a larger network. How then, is such a network is constituted? According to Sociologist and philosopher Bruno Latour, interactions such as *making* form a *network* that includes the humans involved but also non-human components including the materials, environment and the final product itself.[299] Latour argues that the difference between living bodies and inert objects are, if not non-existent, at least unimportant. Interaction amongst the various 'members' of the network follows similar principles regardless of whether it is between human and human, human and non-human, or non-human and non-human. Humans and non-humans only differ in what role they play in the network in which they are active. An artist may sit on a bench but a hammer also sits on a bench. An artist paints on a canvas but in the painting process the brush and paint also paint the canvas and the canvas acts to collect and hold the paint. A hammer can act as a tool to build in one type of interaction and as a weapon to kill in another type of interaction. Latour refers to components of interaction with the term *actant*, a term that "does not limit itself to human individual actors but extends the word actor - or actant- to non-human, non-individual entities."[300] This notion is echoed in symbolic interactionism.

Symbolic interactionism initiates methodology and analysis from the standpoint that humans and non-humans, which would include both physical and non-physical objects including our past, our sense of self, our ideas, perspectives and emotions, as objects. Humans define and redefine meanings and values of objects and processes, and share these definitions and meanings through social interactions with one another. As seen through the analytic lens of SI, understandings and definitions of what it art and indeed, what is real, are processually and socially constructed, or in other words, are under constant construction and reconstruction. Understandings are never still but rather, are in a state of continual process,

---

[297] Sommer, *By Robert Sommer - A Practical Guide to Behavioral Research*.
[298] Walsh, "Doing Ethnography."
[299] Latour, *Sociology of Monsters*.
[300] "Latour-Clarifications.pdf," 2.

somewhat like a flowing river. From this perspective,

> objects are constitutive of and constituted through interactions…people interact with objects, and use objects to interact with others (objects as situated resources)…people shape, design and orient to objects as emerging in and through social interaction (objects as practical accomplishments). (Nevile, et al. pg. 4)

Charon explains further…

> Anything can become a social object for the human actor. Whatever we use is a social object to us in a given situation. Our use defined it, and almost always the use has arisen socially. 'It' changes as our use for it changes. This view alters the nature of the world humans act in.[301]

Two different Networks

Bali and Pietrasanta

How does this theoretical framework manifest itself when we superimpose it in art production? We shall attempt to provide an answer to this question through focusing on to locations with historical strong art scenes: Bali, Indonesia; and Pietrasanta, Italy.

Bali has long been recognized as a vivid, creative community. As early as the 1920s, Bali generated interest from the international art community. For example, the Mexican painter, ethnologist and art historian Miguel Covarrubias, visited the island in 1930 and the actor, Charlie Chaplin, and author Noël Coward in 1932. Covarrubias expressed his impression of Bali as: "Everybody in Bali seems to be an artist"[302] in his book *Island of Bali.*[303] Today, Bali is predominantly a tourist economy. In 2010, Bali, with a population of a little short of four million,[304] had over seven million tourists [305] and from January to October 30, 2019 Bali, welcomed 5.2 million foreign tourists.[306] Therefore, it might be hard to detect "genuine utterances of art" within the myriad of souvenir shops and galleries advertising "art on sale." However, away from the chaotic urban sprawl of Denpasar, and the Australianized beach culture and trendy boutiques, spas and resorts, there still exists a genuine Balinese art scene.

If true art utterances are difficult to detect in Bali the opposite can be said of Pietrasanta. Walking around in this small Italian town one constantly hears the sounds of tools coming down hard on stone. Since the 15th century when Pope Leo X sent Michelangelo[307] to investigate the possibility of quarrying marble from Monte Altissima in the Apuan Alps, Pietrasanta has been an artistic center rivaling the nearby town of Carrera. The two Tuscan towns of Carrera and Pietrasanta still attract sculptors from across the world. In 1997, curator Françoise Yohalem wrote, "[t]here are more sculptors per square meter in this area of Tuscany than in any other place on earth."[308] It is possible that statistics have changed since 1997 but it is fair to say that Pietrasanta still hosts a vibrant community

---

[301] Charon, *Symbolic Interactionism*.
[302] Covarrubias, *Island of Bali -- With an Album of Photographs by Rose Covarrubias*.
[303] Ibid.
[304] "Indonesia (Urban City Population): Provinces & Cities - Statistics & Maps on City Population."
[305] "Update Statistik Wisman3eng.xls - Int-Progress-2006-2010-Nat.pdf."
[306] https://www.thejakartapost.com/news/2018/11/19/bali-airport-records-52-million-foreign-tourists.html
[307] Orlandi and Cancogni, *Pietrasanta, la storia, i monumenti, gli artigiani*, 24.
[308] Yohalem, "Sculpting in Tuscany: A Guide."

of artists. Famous artists who have been active in this region include Henry Moore, Cèsar, Emile Gilioli, Joan Mirò and Henri-Georges Adam. Among the many contemporary artists who have connections there, we find such names as Damien Hirst, Tony Cragg (whose works we saw under production during research of this site), Barry Flannagan, and Igor Mitoraj. During our field study of Pietrasanta we found sculptors from around the world collaborating here with the local stone carvers and artisans in the mosaic studio or foundry.

Two sites two didactic models

Ketut Muja's studio is located in Singapadu, a 20-minute drive south of Ubud, Bali. When we first visited this studio it housed an entire family collective of artists. The founder, Ketut Muja, was a sculptor, woodcarver and authority of the Balinese art scene. His sculptures have been exhibited around the world. This studio complex also used to house the studios of Ketut Muja's two sons, Wayan Jana, a sculptor and woodcarver, and Ketut Sugantika, a painter and sculptor. When we visited again in 2019, we were saddened by the news that both Ketut Muja and Ketut Sugantika had passed away. However, the wood carving tradition is still vivid in the work of Wayan Jana.

Ketut Muja was an autodidact, someone who is self-taught. He began his practice as a traditional wood carver but saw a definite split between the practice of an artist and that of an artisan. He saw no conflict between the two and in fact, he described his art practice as an elevated form of craftwork. He explained that creating art enables him to dig deeper into his creative practice. This is almost the same sentiment Walter Gropius expressed in the Bauhaus manifesto from 1919.

> Architects, sculptors, painters – we all must return to craftsmanship! For there is no such thing as "art by profession." There is no essential difference between the artist and the artisan. The artist is an exalted artisan. Merciful heaven, in rare moments of illumination beyond man's will, may allow art to blossom from the work of his hand, but the foundations of proficiency are indispensable to every artist. This is the original source of creative design.[309]

These statements might indicate the that the artist—in respect of the making—is self-sufficient and self-contained, he is both a craftsman and an artist. The image of an artist as a lone force is perhaps the most common connotation of what an artist is—a creative singularity. However, working from the ANT perspective, one understands artists and processes of making art through understanding the networks that artists function within. Art-related networks include other artists and artisans, tools, materials, studios, factories, shops, schools, institutions and so forth. And already the Balinese wood carver is part of a big network of tool, toolmakers and spaces. This network becomes even more complex when we move focus to Pietrasanta. Symbolic interactionism combines with ANT to highlight the ongoing processes of definition and redefinition of objects, including knowledge itself, and the application and interpretation of symbols and the meanings attributed to them in regard to these objects and processes via interactions amongst the network members. As seen through these dual lenses, the definition of marble as optimal for carving, the meaning of "tool" attributed to various physical objects, and the ideation of processes for producing art with marble are symbolic constitutions transmitted amongst network members through interaction.

[309] "Manifesto | Bauhaus Online."

One narrative starts with Michelangelo's finding of marble, but it is just one of many types of available stones available for sculptors in Pietrasanta. On a visit to one of the numerous stone depots, one can find stones from all over the world. Furthermore, an artist in Pietrasanta is not limited to cutting stones. Although the origin of the network was based on stone carving, we find a series of parallel industries thriving in Pietrasanta today, including studios and a plentitude of foundries as additional actants. Foundries serve a unique role in the network since the processes of cutting and casting differ profoundly in terms of *technium*, Latour's term for techniques and technologies. The extent to which both material and *technia* are available in Pietrasanta is highly unique. However, what is of utmost relevance to this research is gaining an understanding of the historical growth of this network, understanding how it has evolved and how it is maintained. For this, let us sketch a quick timeline.

(1) **Marble is found**: marble is a metamorphosed limestone that started to form millions of years ago on the bottom of the sea. It is not only the white color of marble that makes it suitable for artists, but also, marble is a soft stone and therefore easy to cut; for example, carving granite will take three times as long. Furthermore, marble is isotropic, uniform in all orientations which means it is easy to form. These properties have made marble a favorite for artists and architects throughout history.

(2) **Concentration of artisans**: marble is an extremely heavy stone and therefore difficult and costly to transport. Much of this weight, and therefore cost and degree of difficulty, is reduced if the stone is cut into the final sculptures and/or architectural details before shipping. Therefore, Pietrasanta attracts a large network, or community, of stonecutters—Artisans. These artisans bring with them the definitions of themselves as artisans, of marble as optimal for their artistic intentions and processes, and the knowledge (tools, skills, and education) of stonecutting.

(3) **Influx of Artists**: with the availability of marble and the concentration of artisans Pietrasanta becomes a good place for artist to make a sculpture of marble. We therefore see an influx of artists to this location, resulting in creation of the identity, or connotation, which becomes the *brand,* of Pietrasanta as a place for artists. These artists bring with them the knowledge (tools, skills, and education) of sculpting.

(4) **Translation of stone**: a concentration of sculptors brings new knowledge of a particular type of making—the ability to sculpt--and this making is not limited to the material of marble. Other stones can also be sculpted, thereby creating a need for other types of stones to be brought in to Pietrasanta. Sculptors working in collaboration with artisans can *make* with any type of stone. Thus, we see application of the same techniques and technologies but with a variety of different materials which must be imported into the area.

(5) **Translation of the industry**: a sculptor's education puts the artist in contact with not only stonecutting, but also with mold making, casting and metalwork. The concentration of artists brings new knowledge that generates a fertile ground within

which foundries can develop, in this case different technologies and different material, creating the establishment of new industries through ideas and meanings shared within the network through social interaction.

The network outlined above is strengthened and enhanced by each of the network members, including the stone brought to this location from other areas in the world and skilled workers in parallel industries, such as the foundry. Some may say that Pietrasanta's key to success is its proximity to the material of marble, yet marble is simply the catalyst for the network and not in itself a sustainer of the network—visiting artists might choose to work in other stones and other techniques and technologies available in Pietrasanta had they defined marble as less attractive than other materials (Swan, 2007).

The two networks presented in these case studies, the Balinese and the Italian, help us to understand how meanings and creativity are sustained and developed within these artisan/artisan networks. One must also remember that the artisan/artist is not fixed but is a fluxing modality. Ketut Muja began as an artisan working in the heavily anchored tradition of Balinese wood carving and developed into am artist working with much greater personal agency. With this in mind, what is the relationship of permanence with mobility in the artisan/artist network? We found that artists might enter the network only for a short period of time and then leave to operate elsewhere, taking their knowledge with them. In contrast, artisan knowledge was much more heavily anchored to local technology and proximity to the physical materials in use. In Pietrasanta, some artisans have been working in the same workshop their entire lives whereas many artists only come to Pietrasanta once in their career. In terms of ANT, the quarry and stonecutter (artisan) are permanent and geographically fixed actants in the network but artists enjoy a mobile modus operandi.

The quality of craft is measured from the refinement of a technique as reflected in how well a technique is copied and understood, and how well the final object is executed after a plan or a model. In contrast, the quality of art is measured by how innovatively the technique is utilized, how uniquely the result is positioned in the world of art and perhaps how this work reflects an artistic vision that is ahead of the current times. Whereas artists are inherently creators of new technique and keen users of the latest technology, artisans are technique wardens and retainers of technology.

Conclusion

If we look closely, we find that the progress of places for art such as Pietrasanta and Bali is due to the maintenance and development of techniques and technology and that the balance between the underlaying didactic mechanisms concerning permanence versus mobility and tradition versus innovation seems to be important for a flourishing art community. The current research found that, regardless of location, sustainable artist communities appear to include a healthy mix of innovative artists and educated artisans as well as appropriate production facilities. This mix might differ, some network leans towards permanence and tradition whereas other lean more to mobility and innovation; however, successful Didactic Networks of Art seem to include physical facilities of making, the knowledge how to make and the understanding of imagination.

*This publication was made possible by the NPRP award [*NPRP 5 – 1109 – 6 – 031*] from the Qatar National Research Fund (a member of The Qatar Foundation). The statements made herein are solely the responsibility of the authors.*

References

Covarrubias, Miguel. (1950) Island of Bali-With an Album of Photographs by Rose Covarrubias. Alfred Knopf, New York.

"Indonesia (Urban City Population): Provinces & Cities - Statistics & Maps on City Population." Accessed May 20, 2013. http://www.citypopulation.de/Indonesia-MU.html.

Latour, Bruno. Sociology of Monsters: Essays on Power, Technology and Domination. Edited by John Law. Routledge, 1991.

"Manifesto Bauhaus Online." Accessed May 19, 2013. http://bauhaus-online.de/en/atlas/das-bauhaus/idee/manifest.

Nevile, M., Haddington, P., Heinemann, T. & Rauniomaa, M., (2014). On the interactional ecology of objects. Interacting with Objects: Language, materiality, and social activity (M. Nevile, T. Heinemann & M. Rauniomaa eds.) (2014). Amsterdam, NE: John Benjamins Publishing Company, 3-26.

Sennett, Prof. Richard. (2009) The Craftsman. Yale University Press.
Swan, J., Bresnen, M., Newell, S. & Robertson, M. (2007). The object of knowledge: The role of objects in biomedical innovation. Human Relations, 60(12), 1809-1837.

Yohalem, Françoise. "Sculpting in Tuscany: A Guide." Sculpture Magazine 16, no. 7 (September1997). http://www.sculpture.org/documents/scmag97/carra/sm-carra.shtml.

Restorasyon Çalışmalarında "Aura"

Öğr. Gör. H. Mert ERDOĞAN[310]

Öğr. Gör. Evrim KAFA DURAN[311]

Özet

Walter Benjamin'in 1936 tarihli "Mekanik Reprodüksiyon Çağındaki Sanat Eserleri" makalesinde ortaya koyduğu iki görüş vardır: Birincisi, üretim araçlarındaki değişikliklerin temel olarak, türeyen sanatın sanat yönlerini değiştirdiği iddiası. İkincisi, bu gücü "aura" olarak tanımlaması - otantik sanat nesnesinin mistik, benzersiz özellikleri.

W. Benjamin, ayrıca "Teknik Olanaklarla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı" başlıklı makalesinde modern teknoloji çağına kadar bir sanat eserinin aurası olduğunu söyler. Ortaçağ ve Rönesans döneminde bu aura esas itibariyle türetilen dinsel bir haledir. Aura; özgün yapıtın varlığıyla, hakikiliğiyle ve sanat eserinin yaratıldığı yerdeki benzersiz varoluşuyla alakalı bir kavramdır: "Bir sanat eserinin en kusursuz biçimde çoğaltılmış halinde bile bir öğe eksiktir: o sanat eserinin zaman ve uzam içindeki buradalığı, eserin meydana getirilmiş yerdeki biricik varlığı (…)"

Bu görüşlerdeki temel itki bir sanat eserinin –ki buna rahatlıkla mimari yapılar/anıtlar vb. eklenebilir-, üretildiği/tasarlandığı zaman varolan aurası, kopya edildiği zaman yok olacaktır –Reprodüksiyon ya da rekonstrüksiyon). "(…) Benjamin'e göre, bazı fotoğrafların bir aurası varken, Rembrandt'ın bir resminin mekanik çoğaltma çağında aurası yitirilebilmektedir".

Viollet-le-Duc'un Carcassone surlarında yapmaya çalıştığı ya da 12. yy yaratısı olan Notre Dame'daki çalışması sırasında "Stilistik Rekompozisyon" kuramına uygun olarak 13. yy pencerelerini yok etmekten çekinmemesi, restorasyon çalışmalarında –özellikle belli bir dönem içersindeki çalışmaları düşünürsek-, aynı modern çağın sanat eserlerindeki reprodüksiyon mantığıyla, rekonstrüksiyonun bir enstrüman olarak kullanıldığı söylenebilir.

Alois Riegl'in ortaya koyduğu "kuntswollen" kavramından hareketle, üretilen her nesne sanatın, toplumun ve zamanın isteğine göre şekillenecektir. Taklit/Kopya/Yeniden-Kurma, mimari rekonstrüksiyonlarda nasıl okunmalı? MÖ 4. yy'a ait bir anıtın, MS 2019 yılındaki rekonstüksiyonu eserin aura'sını zedeler mi?

Anahtar Kelimeler: Mimari reskonstrüksiyon, Walter Benjamin, aura, reprodüksiyon, kuntswollen.

[310] Öğr. Gör., Antalya Akev Üniv., Meslek Yüksekokulu, Mimari Restorasyon Programı, halil.erdogan@akev.edu.tr

[311] Öğr. Gör., Antalya Akev Üniv., Meslek Yüksekokulu, Mimari Restorasyon Programı, evrim.kafa@akev.edu.tr

Abstract

Walter Benjamin has two views on his essay titled “The Work of Art In The Age Of Mechanical Reproduction” (1936): first argument is cahanges in production techniques changed art aspects of derived art. Second is the consept of “aura” defined as mystical and unique features of authentic work of art. Besides Benjamin asserts a work of art had “aura” until age of modern technology.

Basic hypothesis in these views, architectural structures and monuments loses its “aura” if it will copy such as reproduction or reconstruction.

Viollet-le-Duc who founder of the “sitilistic recomposition theory” restored fortification walls of Carcassonne. In restoration works, reconstruction used as a method just as reproduction of work of arts in the modern age.

If so how to be evaluated replica/copy/reconstruction on architectural reconstruction?

Keywords: Architectural Reconstruction, Walter Benjamin, Aura, Reproduction, Restoration.

Walter Benjamin’in Aura Kavramına Kısa Bir Bakış

Walter Benjamin’in 1931 ve 1936 yıllarında yazdığı Fotoğrafın Kısa Tarihçesi ile Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı isimli eserlerinde dile getirdiği Aura kavramı, kopya/yeniden üretim konularında çığır açan bir bakış yaratmıştır. Sanat eserinde bulunan Aura’nın oluşabilemesi için bazı koşulların sağlanabilmesi gereklidir. Bunlar “Biriciklik”, “Buradalık” ve “Kült Değeri” gibi koşullardır ve Benjamin’in savladığı üzere yeniden-üretim tekniklerinin doğuşu ile beraber bu koşullar sekteye uğramakta, dolayısıyla sanat eserindeki aura yok olmaktadır (Gürdal, 2015: 67). Mekanik çoğaltma çağında üretilen sanat eserinin aurasını sorgulayan Benjamin, aura kavramının tarihsel bir kavram olduğunu açıklar. El ürünü bir eserin aurası varken, mekanik yoldan üretilen kopyanın/eserin aurası yoktur. Benjamin’in savladığı şey; bazen, bazı fotoğraflarda bir aura bulunabilir iken, örneğin Claude Monet’nin bir resminin en hatasız, en kusursuz şekilde mekanik yöntemlerle yeniden üretimi/kopyalanması auranın yitimine sebep olacaktır (Özel Sağlamtimur, 2013: 245).

Eserin aslının önemi, Aura için olmazsa olmaz koşullardan olan biriciklik kavramı ile açıklanabilir. Buradalık olarak isimlendirilmesi gereken bir diğer koşul ise sanat eserinin zaman – mekân içerisindeki yerini var eden ve bir nev-i mecbur kaldığı tarihsel süreçteki yeridir. Bu süreçler boyunca değişen tüm fiziksel ya da kimyasal değişimler takip edilebilir ve tabir-i caiz ise belge niteliğindeki değeri artarken, bunun bir kopya ile/yeniden-üretimle gerçekleşebilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu yüzden buradalık ile kült değeri birbirinden ayrı değerlendirilmemektedir (Gürdal, 2015: 69). Walter Benjamin’in dile getirdiği tüm savlar, araştırmamızın bel kemiğini oluşturacak olan mimari ya da restorasyon çalışmaları özelinde değil, genel olarak sanat eserleri için ortaya atılmıştır. Peki, Walter Benjamin’in bir eserde varolduğunu ve kopyalanınca/yeniden-üretilince yok olduğunu aktardığı “aura”nın, bir mimari eserin yeniden ayağa kaldırılmasında ya da yapının orijinal halinden basitçe kopyalanarak onarılması durumunda ortaya çıkan sonuçlarda “aura” arayabilmemiz mümkün mü? Bunu anlayabilmemiz için, özellikle restorasyon çalışmalarında karşımıza çıkan süreçleri irdelememiz gerekmektedir.

Üslup Birliğine Ulaşma Kaygısı ve Aura'nın Keşfi

18. yy'ın sonlarında, Fransız devriminin yaşandığı dönemde halk, özellikle dinsel işlevli anıtlara büyük hasarlar vermiştir. Bunun sebebi halkın krallığa, kiliseye ve soylulara karşı duyduğu nefrettir. Devrim sonrasında da yapılar uzun süre bakımsız kalmışlardır. Ancak 1830 tarihinden sonra yapılara tekrar ilgi gösterilmeye başlanmıştır (Ahunbay, 2011: 8). Böylece anıtların korunması ve onarılması yönünde düşünceler oluşmaya başlamıştır. Dönemin önde gelen mimarı Viollet Le Duc (1814-1879) yapılan onarımların öznel yorum içermemesi ve belirli bir standarda bağlanması amacıyla çalışmalar yapmıştır. Le Duc'un görüşü özelinde, yapıya sonradan eklenmiş olan ve yapının üslupsal birlikteliğini bozan eklerin kaldırılması gerektiğini savlanır. Aynı zamanda yapıda zamanla yıkılmış olan ya da eksik yapılmış olan kısımların da tamamlanması gerektiğini savunmaktadır. Yani ona göre restorasyon, yapının belki de hiç olmamış bir hali ile ayağa kaldırılması demektir (Kuban, 2000: 27).

Viollet Le Duc'ün *üslüp birliği* yani *stilistik rekompozisyon* görüşünün, çoğu uygulamasından da anlaşıldı üzere temel prensibi, rekonstrüksiyon çalışmalarıdır. 1846 yılında Fransa'nın güneyindeki Carcassonne kentinde birçok yapının restorasyonu ile görevlendirilmiş, bu görevlendirme sırasında özellikle kentin sur duvarlarında geniş çaplı rekonstrüksiyon uygulamaları yapmıştır (Mazlum, 2014: 72).

Çağdaş koruma ilkelerine bakıldığında, üslup birliğine ulaşma kuramının savunduğu ilkelerin çoğu terk edilmiş olsa da bazı ilkeler hala geçerliliğini korumaktadır. Restore edilecek olan yapının mevcut halinin çizimlerinin yapılması, fotoğraflarla belgelenmesi, üslup ve strüktürünün derinlemesine analiz edilmesi bugün de hala geçerliliğini koruyan koruma ilkelerindendir (Ahunbay, 2011: 11). Fakat daha da önemlisi, bugün hala tartışılagelen eserin/yapının nasıl korunması gerektiğine dair görüşlerin temelinin atılmış olmasıdır. Özellikle mimari yapıların sanat eseri olup olmadığına dair tartışmalar son yüzyılın en büyük sanat felsefesi tartışmalarından birisi olmuştur. Bu tartışmalar önemlidir, zira buna binaen mimari yapıyı nasıl ele almamız gerektiğine dair düşünceler, dolaylı yoldan şekil değiştirebilir. Eğer bir mimari yapı, sanat eseriyse ona koruma anlamındaki yaklaşımımız daha farklı olmak zorundadır. Bu açıdan bakıldığına Stilistik Rekompozisyoncuların teoride ortak bir şekilde dile getirdikleri, yapıya ait bezeme planlarının olduğu gibi korunması gerekliliği, daha farklı okumalar gerektirmektedir. *"(...) bezemelerde erozyona uğramış veya parçalanmış dahi olsalar, tarihi mesajları ve «aura'ları» nedeniyle hiç dokunulmaması gereken detaylar vardır. Bunlardan özgün olanların korunması ve sahtecilikten arındırılmış bir şekilde konservasyonlarının yapılması gerekmektedir"* (Ersen, 2015: 10) görüşü, mimariye dair Aura'nın varlığı ile alakalı ilk söylemdir.

Romantik Görüş: Nam-ı Diğer Anti-Restorasyon ve Sanat Eseri Değeri

Stilistik Rekompozisyon'a (Üslup Birliği) karşı doğmuş Romantik Görüş'ün öncüsü John Ruskin (1819-1900), Üslup Birliği fikri ile yapılan restorasyonun, yapının tarihsel değerini yok ettiğini ileri sürmektedir. Ruskin, 1849'da "The Lamps of Architecture" kitabının hemen ardından "Stones of Venice" kitabını yazmıştır ve bu iki eserde, eski binalara duyulan hayranlıktan bahsedilmektedir (Vinas, 2005: 3 - 4). Ruskin'e göre restorasyon bir yapının başına gelebilecek en büyük felakettir ve eskinin yerine kopyasını

koymaktır. Yapının bakımsız bırakılarak tahrip olmasına neden olmak ve ardından restorasyon yapmaktansa, yapının tahrip olmasını engelleyici önlemler almayı savunur (Ahunbay, 2011: 14). Yani tarihi yapının bir belge gibi korunması gerektiğini, herhangi bir müdahalede bulunulmaması ve kendi doğal ömrü ile son bulması fikrini destekler (Kuban, 2000: 28).

Romantik görüş prensip olarka sanat yapıtlarının dokunulmazlığı temel alarak, üslup birliğine ulaşma kaygısına tam karşıt görüştedir ve bu sebeple "Anti-Restorasyon" olarak tanımlanmaktadır (Ahunbay, 2011: 4). Günümüzde antik sit alanlarında yapılan minimum müdahale ile sağlamlaştırma fikri, Ruskin'in hiç müdahale etmeme fikrinden doğmuştur denlilebilir. Tarihi bir yapıya en az müdahale ilkesi direkt olarak Ruskin'in görüşü olmasa da ondan etkilenmiş olan bir tavırdır (Kuban, 2000: 28).

Bu görüşler sonucunda ortaya çıkan en önemli olgu tarihi belge değeridir; eski mimari yapıların da birer tarihi belge olduğu görüşünün savunulduğu (Ersen 2015: 12) ve bu yüzden de her şeyin olduğu gibi, –tabir-i caiz ise- Aura'sını yıkmadan korunması gerektiği savunulmaktadır. Bu bir nev-i eserin biricikliğinin yitimine karşı geliştirilen bir kuramdır; aynı Walter Benjamin'in sanat eserlerinin yeniden-üretim teknikleriyle biricikliğinin yitiminden bahsetmesi gibi (Gürdal, 2015: 68). Mimari yapılarda oluşan tarihi belge değeri, özünde bulunan tarihsel tanıklıkla aynı aksta denebilir. Benjamin'in aktarımına göre, tarihsel tanıklık ise özgünlükle eşdeğer görülmelidir ve auranın yitimiyle tüm nesneler tarihsizleşmeye başlayacaktır (Buçan, 2014: 47).

Çağdaş Restorasyon Kuramı

Camillo Boito (1836 – 1914), kendi dönemine kadar ortaya atılmış olan üslup birliği, romantik görüş, tarihi restorasyon kuramlarının ayrı ve parçalı olan görüşlerini, çağdaş restorasyon anlayışı içerisinde uzlaştırmış bir İtalyan mimar, tarihçi ve restoratördür (Ahunbay, 2011: 18).

Boito'nun dönemindeki görüşleri günümüze oldukça yakındır. Yarattığı ilkelere bakılarak üslup birliğine ulaşma kaygısı ile yapılan yanlış restorasyonları önlemeye yönelik önlemler içerdiği ve romantik görüşün kaderci tavrına karşı olduğu görülmektedir. Ayrıca restorasyonun kaçınılmaz olduğu durumlarda belirli ilkeler baz alınarak yol izlenebileceğini belirtmektedir. Ayrıca Boito, "Questioni Practiche di Belle Arti" isimli yapıtında üslupsal bütünlemeye karşı çıkmış, bunu bir aldatmaca ve sahtekarlık olarak değerlendirmiştir. Aynı şekilde üslupsal bütünlemenin kontrastı olan Ruskin'in romantik görüşüne de karşı çıkmış, yapıyı tarihi ve estetik bir değer bütünü olarak düşünüp, korunmasının teknik bir müdahale olarak görülmesi gerektiğini savunmuştur (Boito, C., çev., 2018: 11).

Stilistik Rekompozisyon kuramından çağdaş kuramlara kadar yaşanan tüm bu süreçte, eserlere doğru yaklaşımın nasıl olması gerektiği aranmıştır. Bu süreçte Walter Benjamin'in eserlerde kaybolan "aura" kavramının, mimari bağlamında yapılan onarım/tamlama/yeniden-ayağa-kaldırma müdahalelerinde –olası- kaybolan estetik/tarihi vs değeri de aura olarak nitelendirilebilir. Bu yüzden mimari yapılarda aura'nın kaybolmaması için en doğru müdahalenin aranması gerekmektedir.

Örneklerle Mimari Restorasyon Çalışmalarında Aura

Carcassonne

Slitistik Rekompozisyon yaklaşımının kurucusu olan Viollet-le-Duc, 1846 yılında Fransa'nın güneyinde bir Roma kenti olan Carcassonne'nin restorasyonu ile görevlendirilmiştir. Fransız Devrimi'nden sonra işlevini yitirmiş olan kentin sur duvarlarda devşirme malzeme kullanıldığı ve oldukça harap durumda olduğu gözlemlenmekte iken Le-Duc kentin surlarını 13. yy sonundaki haline getirmek iddiasıyla rekonstrüksiyon denilebilecek boyutta müdahalelerde bulunmuştur (Jokilehto, 1999: 147-149).

Carcassonne surlarına Le-Duc tarafından yapılan müdahaleyi -yani surları 13. yy daki haline döndürme çabasının- *yeni bir aura yaratılması* ile sonuçlandığı söylenebilir (Şekil 1).

Şekil 1: Carcassonne Kenti (https://whc.unesco.org/en/list/345/gallery/, erişim 09.10.2019)

Frauenkirche

Günümüz çağdaş koruma anlayışında rekonstrüksiyon çok tercih edilmeyen bir uygulama biçimidir. Ancak II. Dünya Savaşı rekonstrüksiyona bakış noktasında bir milat olarak kabul edilmektedir. Savaş sonrasında yıkılmış olan kentleri ayağa kaldırmak, savaşı yaşayan halka yeniden yaşam gücü vermiş ve psikolojilerinin düzelmesi noktasında katkı sağlamıştır (Yarlıgaş, 2017: 41).

Dresden kentinde bulunan Frauenkirche yapısı, simgesel ve anı değerinin yanı sıra kent siluetindeki etkisi ile önemli bir yere sahipti (Şekil 2). Bu yüzden II. Dünya savaşında önemli bir kısmı yıkılan kilisenin rekonstrüksiyonu uzun yıllar tartışmalara sebep olmuştur. 1992 yılında başlayan rekonstrüksiyon uygulamalarında mümkün olduğunca özgün taşların tekrar kullanılması sağlanmıştır (Jager, 2003: 645) (Şekil 3, 4). Yapıda uygulanmış olan rekonstrüksiyonun, yapının tarihi belge niteliğini zedelemiş olmasına karşın toplumda savaşın izlerini silmeye yönelik psikolojik ve sosyolojik olarak olumlu etkileri olmuştur. Bu yönüyle uygulamanın *yeni bir aura yaratılması* ile sonuçlandığı söylenebilir.

Şekil 2: 19. yy'da Frauenkirche (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/51/Dresden_Frauenkirche_1880.jpg - Erişim: 09.10.2019)

Şekil 3,4: Rekonstrüksiyon sonrası özgün taşlar ve yeni taşlarla Frauenkirche, Dresden (Kafa Duran, Kişisel Arşivi, 2016)

Side Vespasian Anıtı

Çağdaş koruma anlayışında gerekli görülen durumlarda bütünleme müdahalelerine gidilebileceği belirtilmiştir. Gerekli görülme durumu ise ucu açık bir kavram olduğundan tarihsel süreçte tartışılan bir konu olmuştur. Bütünlemenin neden, ne ve nasıl yapıldığı üzerine farklı görüşler ortaya atılmıştır. 1990 tarihli Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü'nün *bakım ve koruma* başlıklı altıncı maddesinde; arkeolojik alanlarda korumanın hedefi, uzun vadede yerinde korumayı sağlamak şeklinde açıklanmıştır (ICOMOS, 1990).

Side Antik Kenti'nde Agora Hamamı'nın yanında bulunan Vespasian Anıtı üç adet mermer kaplamalı bölüme sahiptir. Bugün müzede sergilenen heykeller, bu bölmelerin içerisinde bulunmuştur. Yapı 1962 yılında restore edilmiştir (Karaca, 2008: 214-216). Restorasyon sırasında mevcutta bulunan özgün parçalar olabildiğince kullanılmıştır; buna rağmen eksik kalan kısımlar için ise çimento harç kullanılarak bütünleme yapılmıştır. Çimento 20. yy ilk yarısından sonra uygulanan restorasyonlarda sık karşılaşılan bir malzemedir (Alanyalı, 2013: 40). Kullanılmış olan çimento harcın özgün malzemeden renk, doku ve malzeme olarak kolaylıkla ayrıştırılabilmesi, çağdaş koruma anlayışında temel olan "özgün ile yeni malzemenin ayırt edilebilmesi" bağlamında olumlu olarak görülmektedir (Kafa Duran, 2019: 55-56) (Şekil 5).

Hem özgün ile yeni malzemenin kolay ayırtedilebilmesi hem de bütünleme uygulaması sayesinde ziyaretçiler tarafından anıtın bir bütün olarak algılanması sağlanırken; kullanılmış olan farklı malzemenin özgün anıtın önüne geçmesi, daha fark edilir olması nedeniyle Walter Benjamin'in "aura" kavramı bağlamında değerlendirildiğinde *aura kaybı* ile sonuçlandığı söylenebilir.

Şekil 5: Side Vespasian Anıtı çimento harçlı onarım sonrası durumu ve restitüsyonu (http://www.antikcagyolculari.com/antalya/side-antik-kenti/, b.t., -Erişim: 25.10.2019)

Sagalassos Antoninler Çeşmesi

Burdur ili Ağlasun ilçesinde bulunan Sagalassos Antik Kenti'nde birçok anastilosis uygulaması yapılmıştır. Geç Helenistik döneme ait olan Antoninler Çeşmesi bu uygulamalar içerisinde başarılı bulunan ve tanınan bir uygulamadır.

Kentte yapılan anastilosis uygulamalarında çağdaş konservasyon prensiplerinden olan iki önemli noktaya dikkat edilmektedir: Minimum müdahale ve müdahalenin ayırt edilebilir olması. Kentte uygulanan anastilosis çalışmalarının amacının direkt olarak rekonstrüksiyon olmadığı ancak mümkün olduğunca yapıları orijinal konumlarına getirmek olduğu vurgulanmıştır. Bunu yaparken de özgün malzeme ve teknik kullanımı benimsenmiştir. Eksik olan hiçbir kısımda estetik amaçlı parçalar kullanılmamıştır. Sadece işlevsel olarak gereklilik gerektiren özgün malzemelerle üretilmiş elemanlarda bütünlemeler yapılmıştır. Çeşmeyi ayağa kaldırma çalışmaları 1998 yılında başlamış, 2010 yılında son bulmuştur (Torun, Ercan, 2013: 37). Çeşmede bulunan heykeller ise restorasyon ve konservasyon çalışmaları yapılarak Burdur Müzesi'ne teslim edilmiştir. Çeşmede antik dönem ihtişamını tekrar yaşatmak amacıyla replikaları yapılan heykeller orijinal konumlarına yerleştirilmiştir (Şekil 7).

Antoninler Çeşmesi'nde yapılan uygulamalar Benjamin'in "aura" kavramı bağlamında; yapı özelinde anastilosis uygulaması ve plastik eserlerin repliklarının yapılması olarak iki farklı başlıkta değerlendirilmelidir. Anastilosis uygulamasında neredeyse tamamı özgün olan blokların kullanılmış eksik kısımlarda özgün malzeme kullanılarak bütünleme yapılmıştır. Ancak bütünleme yapılan kısımlar alana gelen ziyaretçinin algılayabileceği kadar belirgin değildir. Bu sebeple ayağa kaldırılmış olan çeşme *yeni aura yaratılması* ya da *auranın tekrar geri kazanılması* olarak değerlendirilebilir. Özgünleri Burdur Müzesi'nde bulunan heykellerin replikalarının çeşmede sergilenmesi ise Benjamin'in "aura" kavramında belirttiği şimdilik, buradalık ve biriciklik özelliklerinin kaybolmasına sebep olduğundan *aura kaybı* olarak değerlendirilebilir.

Şekil 7: Sagalassos Antik Kenti Antoninler Çeşmesi anastilosis uygulaması sonrası ve çeşmeye yerleştirilmiş olan heykel replikları (Kafa Duran, Kişisel Arşivi, 2017)

Kızıl Avlu (Serapeion)

İzmir Bergama'da bulunan ve yapımında kullanılan tuğladan dolayı Kızıl Avlu olarak adlandırılan yapı, MS. 2. yy'da iki adet antik su tüneli üzerine inşa edilmiş olan avlu, 100 x 270 m'lik bir alana kurulmuştur. Dikdörtgen bir bölüm ile bu bölümün iki yanında bulunan dairesel yapılardan meydana gelen yapı, yer altı tanrısı Serapis ile ilişkilendirildiği için Serapeion adıyla da anılmaktadır. Yapı MS 2. yy'da Roma tapınağı, Bizans Dönemi'nde kilise, 1950 yılından sonra ise dairesel olan kısmı Kurtuluş Camii olarak kullanılmıştır (Ulusoy Binan, 2018: 205-207).

Kızıl Avlu'da 2002 yılından itibaren kapsamlı koruma uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Uygulamaların öncesinde yapı detaylı olarak incelenmiş ve deformasyonlar belgelenmiştir. Kule yapılarında ve destek duvarlarında ciddi deformasyonlar gözlemlenmiştir. Ana duvarlarda tuğla malzemenin kayıp olduğu kısımlar özgün malzeme ile bütünlenmiştir (Pirson, 2007: 270-274) (Şekil 8).

Kızıl Avlu'da özgün tuğla malzeme kullanılarak bütünlenen kısımlar, uzun yıllardır toplumun belleğindeki yapının etkisini güçlendirmiştir. Bu sebeple Avlu'daki uygulamalar Benjamin'in "aura" kavramı bağlamında değerlendirildiğinde toplumsal belleğin ve yapının fiziksel sürdürülebilirliğinin sağlanması sebebiyle en kapsamlı ve olumlu uygulamalardan biri olarak örneklenebilir.

Şekil 8: Bergama Kızıl Avlu yapısı

(https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1z%C4%B1l_Avlu, b.t., -Erişim: 10.11.2019)

KAYNAKÇA

Ahunbay, Z. (2011). "Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon", İstanbul, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

Boito, C. (2018). "Korumak mı Restore Etmek Mi?, (A. Tümertekin, Çev.). İstanbul: Janus Yayıncılık.

Kuban, D. (2000). "Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu", İstanbul, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

Mazlum, D. (2014). "Koruma Kuramının Mimari Rekonstrüksiyona Bakışı". Mimarlık Dergisi, 380, s.72-73..

Vinas, S. M. (2005). "Contemporary Theory of Conservation", Oxford : Butterworth Heinemann. .

Gürdal, N. 2015 "Aura'nın Yitiminden Sonra Sanat Eseri – The Work Of The Art After The Loss Of Aura", Yıldız Journal of Art And Desing, Vol.: 2 Issue: 2, 2015, 67 – 78.

Özel Sağlamtimur, Z (2013) "Walter Benjamin'in Bakış Açısından Tarih ve Fotoğraf İlişkisi - Relationship Between History and Photography from Walter Benjamin's Point of View", İletişim Kuram ve Araştırrma Dergisi - Sayı 37 / Güz 2013, 236 – 250.

Buçan, N. (2014) "Belgesel Ve Toplumsal Belgeci Fotoğrafı Walter Benjamin'le Okumak", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Ersen, A. 2015 "E. E. Viollet-Le-DUC - Stilistik Rekompozisyon 'Üslup Birliği' Anlayışı ve Rekonstrüksiyon Düşüncesinin Kökenleri", Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi, Vol: 14, 2015, 4. (3 -16).

Jokilehto, J. 1999. "A history of Architectural Conservation", Butterworth-Heinemann. Oxford, 870s.

Yarlıgaş, V. 2017 "Almanya'da Mimari Rekonstrüksiyona Bakış: Üç Dönem, Üç Örnek", Mimar.ist Dergisi, (60), ss. 38-45.

Jager, W. 2003. "A Short Summary of the History of the Frauenkirche in Dresden", Construction and Materials, (17), 641-649.

ICOMOS, 1990. **"**Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü", Lozan, http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Tuzukler2&dil=tr/ Erişim: 23 Mart 2019

Karaca, H. 2008. "Side Antik Yerleşiminin Kültürel Peyzaj Açısından Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 344s.

Alanyalı, H. S. 2013. "Antik Yapıların Onarımında Beton Kullanımı", Betonart Dergisi (36), ss. 40-43.

Kafa Duran, E. 2019. "Arkeolojik Alanlarda Uygulanan Restorasyon Müdahalelerinin Değerlendirilmesi: Metropolis Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 132s.

Torun, E., Ercan, S. 2013. "Two Decades of Anastylosis Experience at Sagalassos", Sagalassos, Marc Waelkens and Interdisciplinary Archaeology kitabı içerisinde, Leuven University Press, Belçika, ss. 27-41.

Ulusoy Binan, D. 2018. "Bergama Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri ve Çözümlemesi", Miras 3, Ege Yayınları, İstanbul, 337s.

Pirson, F. 2007. "Pergamon 2006 Yılı Çalışmaları", 29. Kazı Sonuçları Toplantısı içerisinde, (3), TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, ss. 261-284.

Koruyucu Annelerin Koruyucu Annelik Sürecine İlişkin Duygu ve Düşüncelerinin İncelenmesi

Ayşegül SERTOK[312]

Prof. Dr. Gülen BARAN[313]

Özet

Koruyucu aile hizmeti, korunma ihtiyacı olan çocuklara sunulan aile odaklı hizmetlerden biridir. Koruyucu aile uygulamasında temel amaç, yaşamlarının belirli bir döneminde olumsuz yaşam deneyimi olan ve biyolojik aileleri tarafından bakımları çeşitli sebeplerle sağlanamayan çocukların, bu dönemi örselenmeden geçirmeleri, yaşamlarındaki güven ve süreklilik duygularının kesintiye uğramaması ve sağlıklı aile ortamından mahrum kalmamalarıdır. Koruyucu aile uygulamasının önemli bir parçası olan koruyucu annelerin, bu sürece ilişkin duygu ve düşüncelerinin incelenmesi bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Çalışmaya Ankara ilinde ikamet eden ve en az altı ay süre ile koruyucu annelik yapan kadın dahil edilmiştir. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan ve koruyucu annelerin koruyucu aile olma sebepleri, koruyucu aileliğin ilk süreçlerinde kendilerinin ve yerleştirilen çocuğun yaşadıkları zorluklar, koruyucu ailelik hizmetinin kendilerine ve yanlarına yerleştirilen çocuğa katkıları, annelerin sürece ilişkin önerileri gibi konulara yer verilen Görüşme Formu ile veriler toplanmıştır. Verilere ilişkin alt temalar ve temalara ilişkin katılımcı frekansları belirlenerek tablolar oluşturulmuş, yapılan görüşmelerden alıntılara yer verilerek annelerin duygu ve düşünceleri açıklanmıştır.

Çalışma sonucunda; koruyucu annelerin çoğunun (n=10) 12-60 ay arası bir süre ile koruyucu anne oldukları, koruyucu anneleri yanında kalan çocukların çoğunun (n=14) 0-36 ay arasında koruma altına alındıkları, çocukların büyük bir çoğunluğunun (n=16) kurum bakımında 12 aydan az bir süre tutuldukları, hızlı bir şekilde uygun koruyucu ailelerin yanına yerleştirildikleri, annelerin çoğu (n=7) kurum bakımında çocukların maddi ihtiyaçlarının karşılandığının farkında olmalarına rağmen kurum bakımının çocuk gelişimi açısından uygun olmadığının farkında olarak çocukların kurum bakımından çıkarılması gerektiğini düşünmelerinin sebebi ile koruyucu aile oldukları tespitlerine varılmıştır. Ayrıca annelere yanlarına yerleştirilen çocuğa karşı hissettikleri duyguları sorulmuş, annelerin tamamı olumlu duygularını ifade etmişlerdir. Sonuç olarak koruyucu annelerin duygu ve düşünceleri belirlenen yöntem ile anlamlandırılarak ve analiz edilerek mevcut duruma katkı sağlayabilecek öneriler oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aile, Aile odaklı hizmetler, Koruyucu aile hizmeti, Korunma ihtiyacı olan çocuk.

Bir ülkenin geleceği ve toplumsal sağlığının devamlılığının sağlanabilmesi için ailelerin çocuk yetiştirme konusunda bilinçli ve yeterli olması, devletlerin ise çocukların

[312] Çocuk Gelişimci Nevşehir Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü
[313] Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü

korunması ve tam iyilik halinin sağlanması konusunda sorumluluklarının farkında olması, gerekli yasal düzenlemeleri ve uygulamaları hassasiyetle yürütmesi oldukça önemlidir. Bir çocuğun yetiştirilmesi ve gelişimini sağlıklı bir şekilde tamamlayarak yetişkinlik evresine geçebilmesinde rol oynayan en etkili unsur ailedir. Aile ve aile tutumlarının çocuk gelişimi üzerindeki etkisi bugüne kadar birçok çalışmaya konu olmuştur. Çocukların sağlıklı gelişimi üzerinde büyük oranda etkili olan aile kavramının yetersizlikleri veya yoksunluğu beklendik bir şekilde çocukların birçok risk faktörü ile karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır. Çeşitli nedenlerle aileleri yanından ayrılmak zorunda kalan veya ailesi yanında iken beden, fikir ve ruh güvenliğinin tehlike altında olduğu tespit edilen çocuklar, korunmaya ihtiyacı olan çocuklar olarak tanımlanmakta, ülkemizce kabul edilen sözleşmeler, bu konu ile ilgili uygulanan kanunlar gereğince devlet tarafından korunma alınmaktadır.

Korunmaya ihtiyacı olan çocuklar için uygulanan hizmetlerin tümünde çocukların güvenliğinin ve sağlıklı gelişiminin aksamadan devam etmesi ve çocukların örselenmeden yaşamlarına devam etmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla yürütülen tüm hizmetlerde çocuğun yüksek yararı dikkate alınarak çocuğa en uygun hizmet modeli belirlenmektedir. Son dönemlerde, çocukların temel ihtiyaçlarının birçoğunun karşılanmasına rağmen aile içinde aldıkları koşulsuz sevgi, güven ortamı, ait olma olgularının eksikliğine bağlı olarak yaşanan zorluklar göz önünde bulundurulmaya başlanmış ve korunmaya ihtiyacı olan çocuklara sağlanan hizmetlerde aile unsurunun eksik olması sebebiyle çocukların gelişimsel açıdan bütün olarak korunamadığının bilincine varılmıştır. Bu bilinçle birlikte aile odaklı hizmet modellerinin artması ve çocukların olabildiğince aile sevgisi ve ilgisi ile büyümeleri için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuklara Sağlanan Hizmetler

Korunma ihtiyacı olan çocuklara verilen hizmetlerin gelişimi incelendiğinde; geleneksel toplumlarda aile yanında bakım, ekonomik anlamda gelişmiş toplumlarda ise kuruluş bakımı yöntemlerinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Koşar, 2008). Bu bağlamda Türkiye şu anda toplu bakım modellerinin sonlandırılarak, ev tipi bakım ve aile odaklı bakım modellerinin yaygınlaştırıldığı bir dönüşüm sürecindedir. 1910'larda başlayan toplu bakım modelinin 2010'lardan itibaren terk edilmeye başlandığı göz önünde bulundurulursa, Türkiye'de yaklaşık yüz yıllık bir süre kuruluş bakımı modelinin ağırlıklı olarak uygulandığı söylenebilir (Baysal, 2017).

Korunma ihtiyacı olan çocuklar, sosyal hizmetlerin en temel alanlarındandır. Çocuklar, korunma altına alınma sebeplerinden bağımsız olarak ve kendi kendine yeterli hale gelinceye kadar, hizmet alma hakkına sahiptir (Akt. Baysal, 2017). Hak temelli yaklaşım şeklinde de ifade edilen bu yaklaşım Türkiye'de çocuk politikaları açısından temel olarak kabul edilen esaslardan birini oluşturmaktadır. Çocukların ihmal ve istismardan korunması ve çocuğun tam iyilik halinin devamı için yapılan tüm iş ve işlemler çocuk koruma sistemi (ÇKS) olarak nitelenebilir (Yolcuoğlu, 2009).

Ülkemizde çocuklara ilişkin koruma ihtiyacı içerisinde olma durumunun veya ihtiyacının tespiti sürecinde; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde çalışan meslek elemanları tarafından detaylı sosyal incelemeler yapılmakta ve çocukların yüksek yararı ilkesi doğrultusunda kanaatler ilgili aile mahkemelerine sunulmaktadır. Mahkeme kararı doğrultusunda çocukların korunmasına ilişkin 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun 5. maddesindeki koruyucu destekleyici tedbirlerden (Danışmanlık, Eğitim,

Sağlık, Bakım, Barınma Tedbirleri) bir veya birden fazlası uygulanarak çocuğun ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmaktadır. 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanununun 4. Maddesinde kanunun temel ilkelerinden bahsedilmiş; bu maddenin (j) fıkrasında ise; "Çocuklar hakkında tedbir kararı verilirken kurumda bakım ve kurumda tutmanın son çare olarak görülmesi, kararların verilmesinde ve uygulanmasında toplumsal sorumluluğun paylaşılmasının sağlanması" ilkesine yer verilmiştir. Genel anlamda ülkemizde bir çocuğun korunma ihtiyacının tespitinde ve ilgili birimlere bildiriminde tüm bireyler sorumludur. Korunma ihtiyacının tespiti ve gerekli adli bildirimler sonrasında korunma ihtiyacı olan çocukların iyilik halinin sağlanması Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve bakanlığa bağlı il müdürlüklerinin; ayrıca çocuklar ile ilgili iş ve işlemleri yürüten diğer tüm Bakanlıkların da ortak sorumluluğundadır (Çocuk Koruma Kanunu, md. 5 ve md. 4). Korunma ihtiyacı olan çocukların tespiti sonrasında, çocuğun haklarının korunması ve iyilik halinin devamının sağlanması amaçları doğrultusunda kanunlar aracılığı ile devletin çocuklara ve ailelere sağladığı bazı hizmetler bulunmaktadır.

Biyolojik Aile Yanında Bakım ve Destek

Çocuk kendi biyolojik ailesinin yanında olmasına rağmen, ailenin maddi olanaksızlıkları nedeniyle sağlık ve eğitim gibi en temel ihtiyaçlarından yoksun olabilir. Bu durumda olan çocuklar için en sağlıklı bakım, aile yanında verilen bakım hizmetidir. Eğer çocuğun anne ve babası ayrı değilse, barınma sorunu yoksa ve ailede herhangi bir şiddet veya istismar söz konusu değilse en doğru bakımın aile yanında bakım olduğu görülmüştür. Çocukların psikolojik gelişimlerinin sağlıklı olması açısından mümkün olduğunca kendi aileleri yanında büyümeleri gereklidir (Seyyar, 2008). Biyolojik ailesi yanında kalan korunmaya ihtiyacı olan çocuklar için ayni (yiyecek, giyecek, yakacak, ilaç, eğitim malzemeleri vb.) yardımlar yapıldığı gibi başvuru sonucunda belirlenen ihtiyaç sahiplerine nakdi yardımlar da yapılmaktadır (Çiftçi, 2009). Maddi olanaksızlıkların tespiti halinde ise çocukların yararına olmak üzere sosyal ve ekonomik destek hizmeti biyolojik ailelere sağlanmakta ve çocuklar bu sayede aileleri yanında bakılmaya devam etmektedirler. Bu destek Sosyal ve Ekonomik Destek Yönetmeliği kapsamında İllerdeki Sosyal Hizmet Merkezlerince sağlanmaktadır.

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununa göre; "koruyucu ve destekleyici tedbirler, çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yönelik danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma konularında alınacak tedbirlerdir" (Çocuk Koruma Kanunu, md. 5). Korunma ihtiyacı olan çocuğun tespiti ve adı geçen çocuğun desteklenerek ailesi yanında kalmasının çocuğun yararına olacağının tespiti halinde ilgili kanun gereğince çocuğun aile yanında gerekli tedbirlerle desteklenmesi öncelikli amaçtır.

Kurum Bakımı

Ülkemizde çocuklar önceleri 1983 yılında yayınlanan 2828 sayılı Sosyal Hizmet Kanunu çerçevesinde korunma altına alınırken, 2005 yılında 5395 sayılı Çocuk koruma kanununun yayınlanmasından sonra bu kanun kapsamında korunma ve bakım altına alınmaktadırlar. Kurum bakımı, korunmaya muhtaç durumda çocukların birlikte olarak yaşamlarını sürdükleri ve ihtiyaçlarının kurum ve kurum çalışanları tarafından karşılandığı bakım hizmetidir (Demirbilek, 2000). Kurum bakımı kavramının bir başka tanımı ise, korunmaya ihtiyacı olan çocukların farklı nedenlerden dolayı öz ailelerinden ve evlerinden uzakta olarak kaldıkları ve tam zamanlı olarak bakım aldıkları hizmet türüdür (Çiftçi, 2008).

Kurum bakımı korunma ihtiyacı olan çocukların bakım ve korunması için düşünülen en eski bakım yöntemidir. Bu yöntem özellikle çocuğun ailesi yanında bakımı ve korunması için alınan önlemler, geliştirilen politika ve yapılan yasal düzenlemeler işlevsel olmadığında tercih edilen bir yöntemdir (Karataş, 2007).

Kurum bakımı, benzer özellikleri olan çocukların belli bir yerde topluca bakılıp korunması veya bir aile ortamına sahip ya da aile ortamında yaşama şansı bulunmayan çocukların gruplar şeklinde veya toplu olarak bir kurum içerisinde yaşamaları ve bu süre içerisinde kendilerine anne, babalarının yerini alan görevli kişiler tarafından bakılmaları olarak tanımlanmaktadır (Yazıcı, 2012).

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu' nun amacına ve esaslarına uygun olarak faaliyette bulunan kuruluşlar çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları olmuştur. Çocuk yuvaları, 0-12 yaş arası korunmaya muhtaç çocuklarla, gerektiğinde 12 yaşını dolduran kız çocuklarının, bedensel, eğitsel, psiko-sosyal gelişimlerini, sağlıklı bir kişilik veya iyi alışkanlıklar kazanmalarını sağlamakla görevli ve yükümlü yatılı hizmet kuruluşlarıdır. Yetiştirme yurtları ise, 13-18 yaş arası korunmaya muhtaç çocukları korumak, bakmak ve bir iş veya meslek sahibi edinmeleri ve topluma yararlı kişiler olarak yetişmelerini sağlamakla görevli ve yükümlü olan yatılı sosyal hizmet kuruluşlarıdır (Kahraman, 2007). 7 Temmuz 2005' de kanuna eklenen "çocuk evi", toplu kuruluşlar yerine en çok altı-sekiz çocuğun barınmasının sağlandığı ve "sevgi evleri" veya "çocuk evi siteleri", kuruluş bakımı yerine daha küçük birimlerde, aile ortamına benzer yapılar, küçük müstakil binalarda koruma ve bakım hizmeti verilen kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır (Yolcuoğlu, 2009).

Bu kurumlar, olanaklar el verdiği ölçüde aile ortamına en yakın şekilde örgütlenmiştir. Çocukların toplum içinde mutlu ve topluma yararlı birer kişi olarak yetiştirilmelerinde kurum bakımı bazı açılardan yeri doldurulamaz bir ihtiyaçtır. Ancak bazı açılardan dezavantajlar doğurmaktadır. Bu nedenle, modern sosyal refah hizmetleri kapsamında, çocuğun aile ya da aileye benzer bir yapı içinde bakılması önem kazanmaktadır. Bu sebeple öncelikle bakıma muhtaç çocuklardan aileleri var olanların ailelerine "sosyal ekonomik destek" sağlanması, ailesi olmayanların "koruyucu aile" yanına yerleştirilmesi ya da "evlat edindirilmesi" gibi uygulamalar öne çıkmakta, bütün bunların

geçersiz olduğu durumlarda kurum bakımının devreye girmesi istenmektedir (Şenocak, 2006).

Kurum bakımının aile ortamından farklı bir yapı arz etmesi nedeniyle çocuklar birçok gelişim alanlarında olduğu gibi öncelikle psiko-sosyal gelişimlerini sağlıklı olarak tamamlayamamaktadır. Çok sayıda çocuğun bir arada yaşadığı, çocuklarla teke tek ilişkinin kurulamadığı, uyaran eksikliklerinin olduğu, çocukların toplumsal ilişkilerden bir ölçüde soyutlandıkları, az sayıda ve niteliksiz personelin çocuklara bakmakta zorlandığı bir bakım modeli sağlıksızdır, etkili ve de yeterli bir model değildir ve telafisi zor zedelenmelere yol açmaktadır (Tok, 1996).

Evlat Edinme

Evlat edindirme, korunma ihtiyacı olan, aile ortamında yetişmekten yoksun çocuklara bu olanağı sağlayan ve çocuğun fiziksel, zihinsel, duygusal güvenliğini korumaya hizmet eden önemli bir kurumdur. Bu hizmetin amacı; biyolojik ailesi tarafından bakılamayan çocuğa devamlı bir aile, aileye de çocuk sevgisini giderme olanağı sağlamaktır (Şenocak, 2006).

Evlat edinme, kalıcı sürekli bakım sağlayan bir hizmet türüdür. Kan bağına dayanmaksızın bir akitle yasal ve sosyal açıdan ana ve/veya baba ve çocuk bağının kurulmasıdır (Koşar, 1987). Biyolojik aile ve anne bakımından yoksun olan çocukların her yönden sağlıklı gelişimi ve gereksinimleri üzerine araştırma yapan pek çok araştırmacının fikir birliği yaptığı konu, bu çocukların bir an evvel evlat edinmek isteyen ailelerin yanına yerleştirilmesidir (Arnaz, 1983).

Erken yaşta evlat edindirilen sağlıklı çocuklarla, biyolojik ailesi yanında büyüyen sağlıklı çocukların benzerlik gösterdiğini tespit etmiştir (Erol ve Şimşek, 2008).

Korunma altındaki bir çocuğun durumu evlat edinilmeye uygun ise doğrudan evlat edindirilmesi en uygun seçenek olarak değerlendirilmektedir. Korunma altındaki bir çocuğun evlat edinmeye uygunluğu şu üç şarttan birinin gerçekleşmesi ile mümkündür:

• Terk çocuk: Tüm teknik ve yasal inceleme ve araştırmalarla anne/babasının kim olduğu tespit edilemeyen tamamen terk edilmiş olan çocuklar,

• Anne/baba rızası ile evlat edindirmeye uygun hale gelmiş olan çocuklar (Türk Medeni Kanunu, md. 309), ve

• Anne/baba rıza vermemiş ancak özen yükümlülüğünü yerine getirmeyen anne babadan, rıza aranmadan evlat edindirmeye uygun hale gelmiş çocuklar (Türk Medeni Kanunu, md. 311).

Anne/baba rızası ile rızalarının alınmasına gerek olmadığına dair 2. ve 3. maddelerde belirtilen durumların, mahkeme kararı ile tespit edilmiş olması gerekmektedir (Baysal, 2017).

Koruyucu Aile

İngilizce' de "Foster Care" veya "Foster Family" olarak ifade edilen ve ülkemizde "koruyucu aile" olarak tanımlanan bu modelde temel esas; belirli bir ailenin korunma ihtiyacı içinde bulunan çocuk/çocukların ebeveynlik rollerini üstlenmesidir. Bu model çocuğun biyolojik ailesinin; asgari sosyal, duygusal ve fiziksel bakım konularında önemli yetersizlikler göstermesi nedeniyle, biyolojik anne ve babasından ayrılması gereken çocukların, evlat edindirmeye uygun olmadığı durumlarda uygulanmaktadır (Taştekil, 1989). Bakım (foster) kelimesinin anlamı bir başkasının (veya başka şeylerin) büyümesine ve gelişmesine yardımcı olmak anlamına gelir. Aynı zamanda birinin ihtiyaçlarına dikkat edilmesi gerektiği anlamına gelir. Anne ve babalar, bir çocuğa yaşamak ve büyümek için güvenli bir yer vermekte olan, bir çocuğun ebeveyni dışındaki kişilerdir.

Ülkemizde koruyucu aile uygulamasına 1961 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile UNICEF arasında imzalanan protokol sonucu Ankara ilinde başlatılan proje ile geçilmiştir. Proje 1962 yılında Ankara' nın kaza ve köylerinde, 1964 yılında ise İzmir' de uygulanmaya başlanmıştır (akt. Yurdakul, 2016).

Ülkemizde halen koruyucu aile hizmeti, koruyucu ve önleyici bir hizmet modeli olarak Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi' nin 20. maddesi, Medeni Kanun' un 347. maddesi ve 2828 sayılı Kanun'un 22. ve 23. maddesi dayanağında uygulanmaktadır. Koruyucu aile bakım modeli; çocuğun farklı nedenlerle biyolojik ailesi tarafından bakılamadığı ve evlat edindirilmesinin de mümkün olmadığı durumlarda bir aile yanında geçici veya sürekli olarak, gönüllü veya ücretli biçimde devlet denetiminde gerçekleştirilen bir bakım modelidir (Koşar, 2008). Koruyucu aile hizmet modeli çocukların bir aile ortamında büyümesi gerekliliğinin bir sonucu olarak geliştirilmiştir.

Bugünkü Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar adı ile kurulduktan sonra aile odaklı hizmet modelleri üzerinde daha fazla durulmuş ve bu hizmetlere verilen önem giderek artmıştır. Korunma altındaki çocukların koruyucu aile yanında bulunma oranları 2000-2012 yılları arasında ortalama % 7 iken, 2016 yılı sonu itibariyle % 27,30' a ulaşmıştır (Baysal 2017).

İyi planlanmış ve denetim altına alınmış olan koruyucu aile kurumunun yararları korunma ihtiyacı olan çocuklar açısından bakıldığında çok fazladır. Koruyucu aile bakımının çocuğa sağladığı aile ortamı çocuğun psiko-sosyal gelişiminin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Kurum bakımının çocuk üzerindeki etkilerine yönelik yapılan araştırmalar incelendiğinde, bu bakım türünün pahalı olmasının yanında çocuğun gelişimini eksik tamamlamasına yol açtığı da ortaya çıkmaktadır. Zira kurum bakımı bire bir ilişki ve duygusal etkileşimden uzak, çoğunlukla ve yalnızca fizyolojik gereksinimlere cevap verebilecek niteliktedir. Kurumun normal bir toplum yaşantısının şartlarını sağlayamaması çocuğu yapay bir ortama göre şartlandırması ve onun ruh sağlığını ihmal etmesi çok büyük bir risktir. Kurum bakımı ideal ölçülere ulaşmış, çocuğun bütün ihtiyaçlarını karşılayacak hale gelmiş olsa dahi, kışla havası çocukta psikolojik yönden olumsuz etkiler yapmakta ve çocuk kişisel ilişkiler ve deneyimler yönünden eksik kalmaktadır. Bu sebeple aile ortamının çocuğun gelişiminde temel şart

olduğunu kabul eden birçok ülke kurum bakımını en az orana indirip, koruyucu aile bakımının artması için gerekli çalışmaları arttırmışlardır (Akyüz, 1988).

Koruyucu aile, çocuğun ihtiyacı oranında aile ortamında sevgi, ilgi ve hoşgörü gösterilerek büyümesi ve fiziksel, duygusal ve zihinsel olarak sağlıklı gelişip, topluma uyumlu ve yararlı bireyler olmasının sağlanması amacı ile ortaya çıkmış ve geliştirilmiş bir kurumdur. Bu kurum ile çocuğun karmaşık ve sorunlu olan bir döneminin, en az zararla ve normal hayatını kurumsallaşmış bir çevrede devam ettirerek geçirmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Koruyucu aile bakımı ile çocukların güven ve süreklilik duygusuna zarar vermemek de amaçlanmaktadır (Akbulut, 2011).

Koruyucu aile hizmetinin önemli amaçlarından bir diğeri de, çocuğun biyolojik ailesinde yaşanan olumsuzluklar, sorunlar sona erdiğinde biyolojik ailenin yanına dönmesini sağlamaktır. Belirtilen hususlar doğrultusunda hareket eden koruyucu aile hizmeti, belirli bir süre çocuğun bakımını üstlenecek koruyucu aile seçiminde ve aile ile çocuğun uyumunun sağlanması hususunda da tedbirler almaktadır (Yurdakul, 2016).

Koruyucu aile kurumu korunma ihtiyacı olan çocukların, çocuk yuvası, yetiştirme yurdu veya çocuk evi gibi kurumlarda bakılmasının önüne geçilmesini sağlayan, kurum bakımına karşıt veya alternatif bir bakım modeli olmadığı gibi, evlat edinmek isteyen ailelerin, evlat edinmenin gerçekleşmesi için gerekli olan bir yıllık deneme ve yerleştirme süresini (4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, m.305) çocuk ile birlikte geçirmesini sağlayan ve böylece ailelerin çocuk hasretlerini bir an önce gidermeye olanak veren bir ara model değildir (Doğan, 2013).

Koruyucu aile, çeşitli nedenlerle öz ailesi yanında bakımları bir süre için sağlanamayan çocuklarımızın kendi aile ortamlarında eğitim, bakım ve yetiştirilme sorumluluğunu kısa veya uzun süreli olarak, ücretli veya gönüllü statüde devlet denetiminde paylaşan, hissettikleri toplumsal sorumluluğu gösterebilen uygun aile ya da kişilerdir. Tanımdaki ifadelerin çoğuna dikkat etmek gerekmektedir. Tanımda bulunan "Biyolojik ailesi yanında bakımları bir süre için sağlanamayan çocuklar" ifadesi, koruyucu aile hizmet modelinin özünde, bu hizmetin kalıcı olarak değil geçici süreliğine yapılmasının yattığını belirtmektedir. Amaçlanan; koruyucu ailenin, biyolojik aile sorununu çözene kadar biyolojik aileye destek olması, bu süre içerisinde çocuğun bakımı üstlenmesi, çocuğa bir aile ortamı sağlaması ve ebeveyn rolünü geçici süreliğine üstlenen kişiler durumunda olmalarıdır. Biyolojik ailenin baştan bütün sürece katılımını sağlamak, çocuğu geri alma motivasyonunu canlı tutmak ve ana-baba çocuk bağını korumak açısından kurum, dolayısıyla uzman, biyolojik ana-babayı hizmet modelinin içine katar (Koşar, 2008). Tanımda, "çocukların, bakım, eğitim, yetiştirilmeleri sorumluluğunun, kısa veya kalıcı olarak karşılanması" ifadesi geçmektedir. Yukarıda da değinildiği üzere, çocuğun hizmet modeli belki bir ay sonra değişebilmekte, çocuk başka bir ailenin yanına yerleşebilmekte ya da çocuğun biyolojik ailesi sorununu hiçbir zaman çözememekte, başka bir hizmet modeli de çocuğa uygun olmayabilmektedir. Bu durumda da çocuk, reşit olana kadar koruyucu aile yanında kalabilmektedir. Tanımdaki ifadelerden biri de, "devlet denetiminde çocuğun bakımının paylaşılmasıdır". Bu ifadede, koruyucu aileye çocuğun yerleşimi yapıldıktan sonra, meslek elemanları tarafından izleme ve takiplerin sürekli olacağı anlamına gelmektedir. Bu durumla ilgili koruyucu aile en başta bir sözleşme imzalar (Baysal, 2017).

Bir diğer nokta da, eğer çocuk evlat edinmeye uygunsa, öncelikle çocuğun bu hizmetten yararlandırılması gerekmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi ve sözleşmenin üzerine temellendiği ilkelere göre, "çocuğun yüksek yararı" gözetilmelidir. Bazı durumlarda çocuk için evlat edinme ve koruyucu ailelik hizmet modeli olarak iki yararlı durum olabilmekte ancak en yararlı durumun hangisi olduğuna bakılmak durumunda olunmaktadır. "Çocuğun yüksek yararı" ilkesine göre, en yararlı hizmet evlat edinme hizmeti olmaktadır. Çocuk ile ilgili biyolojik ailesi hangi haklara sahipse veya çocuk biyolojik ailesinden hangilerini talep edebilecekse, evlat edinmede de aynı şekilde hakları olmakta ve talep edebilmektedir. Herhangi bir hizmet değişikliği söz konusu olmaksızın, çocuk kalıcı olarak o ailede kalmaktadır. Tüm bu nedenlerle evlat edinilme çocuk için her zaman daha üstün durumda olmaktadır. Bundan dolayı, eğer çocuk evlat edindirilmeye uygunsa, evlat edindirilmesi öncelikle tercih edilmektedir (Tok,1996). Ancak çocukların yaşı büyüdükçe evlat edindirilme şansları da azalmakta ve genellikle en fazla okulöncesi döneme kadar evlat edinme hizmetinden yararlandırılabilmektedirler. Bir diğer durum da şudur ki; çocuk çok küçük olduğu ve evlat edinilmeye uygun olduğu halde, ebeveynleri çocuğun evlat edinilmesine izin vermeyebilmektedir. Biyolojik ailesi için bir süre bakımı sağlanamayan ve biyolojik ailesinin yanına dönme ihtimali olan çocuklar da evlat edindirilmemektedirler. Değinilen tüm bu engellerden dolayı evlat edindirilemeyen çocuk, meslek elemanı tarafından da koruyucu aile yanına yerleştirilmesi uygun görüldüğü takdirde, koruyucu aile yanına yerleştirilmektedir (Yeşilkayalı, 2015).

Günümüzün ekonomik ve toplumsal koşullarında aile içinde yetişme olanağını kaybeden gençlerin, toplumsal hizmet örgütlerinde yetiştirilmesi olgusu; ailenin yerini dolduramamaktadır. Aileden ayrılıp, toplum içinde olduğu gibi bakım kurumlarında bile yetişmek, çocuklar ve gençler açısından bir "risk ortamı" olarak ortaya çıkmaktadır. Bütünüyle aileden yoksun olmak, toplum içinde ailenin gözetim, destek, denetim ve yönlendirme olanaklarından yoksun kalmak, tüm çocuklar ve gençler için açıkça bir risktir (Cılga,1989). Dolayısıyla çocukların karşılaşmış olduğu bütün bu olumsuzlukları olabildiğince ortadan kaldırmak için koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılmaları sağlanmaktadır. Çünkü koruyucu evler, çocuğa bir 'aile' ortamında yaşama fırsatı sunmakla koruyucu bakımı diğer biçimlerinden ayırır. Koruyucu evde çocuk, geçici anne babalar, ailenin diğer üyeleri ve hatta arkadaşlarıyla duygusal bağ kurma, davranış şekillerini, aile rol ve sorumluluklarını öğrenme şansına sahiptir (Brieland, Costin ve Athertan,1975).

Kurum bakımının, koruyucu aile bakımı ile karşılaştırıldığı bir çalışmada; kurumlardaki bakım verenlerin çocuklar üzerinde daha fazla uygunsuz ve etkisiz denetim girişimlerinde bulundukları görülmüştür. Kurumların çocukların ihtiyaçlarına yönelik olmaktan çok uzak oldukları, kurum bakımındaki çocukların koruyucu aile yanındaki çocuklara göre evlat edindirilme oranlarının daha düşük olduğu ortaya çıkmaktadır. Çocuklar için kurum bakımının davranışsal ve duygusal sonuçları ise, çeşitli davranış sorunları, ilgi çekme, seçkisiz yüzeysel arkadaşlıklar kurma, kavgacılık nedeniyle arkadaşlıkları sürdürememe, yaşıtlarından çok erişkinlere yönelme, huzursuzluk, korku ve kaygılar, saldırganlık olarak sıralanabilir. Yine kendilerine sorulduğunda, çocuklar kurumda kendilerini sevilmeyen, iyi bakılmayan, güvenilmeyen, ilgilenilmeyen ve istenmeyen kişiler olarak hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu izlenimleri, koruyucu aile yanında yetişen ya da biyolojik ailelerine dönmüş olan çocuklara göre anlamlı oranda fazla bulunmuştur.

Kurumlarda yetişen çocukların ergenlik dönemine geldiklerinde daha fazla duygusal sorunlara sahip oldukları, sosyal açıdan daha uyumsuz oldukları ve benlik değerlerinin düşük olduğu saptanmıştır (Kahraman, 2007).

Üstüner, Erol ve Şimşek (2007) öğretmenlerle yaptıkları bir araştırmada kuruluşta yaşayan çocukların, koruyucu aile ile ve biyolojik aile ile yaşayan çocuklardan daha fazla "problemli" şeklinde ifade edilen davranış biçimi ortaya koydukları saptamıştır. Öğretmenler de anneler/ bakıcı anneler gibi kuruluşta yaşayan çocuklarda diğer iki gruba göre daha fazla sorun yaşadıklarını ifade etmiştir. Yetiştirme yurtlarında yaşayan ergenler, otorite figürü olarak yetiştirme yurdu personeli ile yaşamak zorunda olmaları, uygun rol modellerinin olmaması, sevgi ve ilginin yeterince gösterilmemesi, duygusal paylaşımlarının sınırlı olması ve bireyselliklerine yeterince önem verilmemesi gibi nedenlerden dolayı öfke duygusu yaşayabilmektedirler (Tambağ ve Öz 2005). Erol ve Şimşek' in "Farklı Bakım Modellerinde Çocuk Ruh Sağlığı" başlıklı çalışmasında en dikkat çekici bulgu, koruyucu aile ve biyolojik ailesi yanında kalan çocukların sorun davranış sıklığı arasında anlamlı bir farklılık olmaması, buna karşılık kurum bakımında yetişen çocukların sorun davranış sıklığının anlamlı düzeyde yüksek oluşudur (Erol ve Şimşek, 2008).

Literatür ve araştırmalara bakıldığında, koruma altına alınan çocuklarda duygusal ve davranışsal problemlerin yaygın olduğu, özellikle kurum bakımındaki çocukların duygusal ve davranışsal sorunlarının diğer bakım modellerine göre daha yüksek olduğun görülmektedir. Sonuç olarak bugüne dek yapılan bilimsel çalışmaların tümü, ekonomik veya fizyolojik tehlikelerle çevrilmiş olmasına karşın, çocukların beden, ruh, ahlak ve düşünce bakımından sağlam yetiştirilmeleri ve eğitimleri konusunda aileden daha iyi bir kurumun bulunmadığını göstermektedir (Koç, 2016).

Koruyucu Aile Olma Süreci

Koruyucu aileler belirli özelliklere göre seçilip, geçici süreyle, çocuğa yaşaması için güvenli bir aile ortamı sağlayabilen kişilerdir (Ekşi, 2004). Koruyucu aile, bir koruma tedbiridir. Çocuğun zihinsel, bedensel ya da psikolojik sorunlar, ekonomik yetersizlikler, boşanma, ölüm, hükümlülük gibi nedenlerle geçici veya sürekli olarak aile ortamında bulunamaması ya da çocuk için aile ortamının zararlı olması halinde devlet tarafından çocuk himaye edilerek, kendisine koruyucu aileler aracılığıyla bir aile ortamı sunulmaktadır (Baysal, 2017).

Koruyucu aile hizmet modelinin üç temel işlevi vardır. Bunlar; bakım (care), koruma (protection) ve tedavi (treatment) olarak sıralanabilir. Koruyucu ailelerin bu işlevleri gereği, seçilmeleri ve sosyal incelemeleri aşamalarında bu özelliklere sahip ve belirli şartları taşıyan kişiler koruyucu ailelik için kabul edilmektedir. Koruyucu aile olabilmek için bir takım şartların varlığı, koruyucu aile seçiminde kuruma yardımcı olacaktır (Doğan, 2013). Koruyucu aile olabilmenin çeşitli şartları bulunmaktadır. Bu şartlar 2828 sayılı yasanın 23. maddesi ile koruyucu aile yönetmenliğinin 4. ve 8. maddelerinde düzenlenmiştir ve şu şekilde sıralanabilir: T.C. Vatandaşı Olmak, Türkiye'de Sürekli İkamet Etmek, En az İlkokul Mezunu Olmak, 25-65 Yaş Aralığında Olmak , Düzenli gelire sahip olmak.

Koruyucu aile olmak isteyen kişi veya aileler öncelikle yaşadıkları ilin Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne başvuruda bulunmalıdırlar (Koruyucu Aile Yönetmeliği, m.8). Müracaat eden kişilerin başvuru koşullarına uygunluğu sosyal çalışma görevlisi tarafından değerlendirilmektedir. Başvuru koşullarına uyum gösteren kişilere koruyucu aile uygulamasının esasları, işleyişi, amacı, kapsamı ve koruyucu aileye verilebilecek çocukların özellikleri anlatılarak ilk görüşme tamamlanır ve koruyucu aile bilgilendirme formu teslim edilir. İlk görüşme sırasında sosyal çalışma görevlisi koruyucu aile olmak isteyen kişilere birtakım sorular sorarak kişiler hakkında genel olarak bilgi toplar. Görüşme sonunda koruyucu aile adayları ile sosyal çalışma görevlisi bir ilk görüşme formu doldururlar. Ek olarak koruyucu aile olmak isteyenlerden yazılı bir başvuru alınır (Baysal, 2017).

Ailelerden bir adet vesikalık fotoğraf, Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarası beyanı, öğrenim durumunu gösterir belgenin aslı veya idarece onaylı örneği, evliler için evlenme cüzdan örneği, iş veya gelir durumunu gösteren belge, adli sicil kaydının bulunmadığına ilişkin yazılı beyan içeren belgeler istenmektedir (Koruyucu Aile Yönetmeliği, m.8). Koruyucu ailelerden çocuğun bakımını, psiko-sosyal gelişimi ve eğitimi etkileyecek derecede fiziksel engeli, ruhsal rahatsızlığı ve bulaşıcı hastalığının olmadığına dair rapor da istenmektedir. Kişilerin evli olmaları halinde her iki eş içinde aynı belgeler ayrı ayrı istenir. Başvuruda bulunan kişiler ile birlikte yaşayan kişilerin bulunması halinde bu kişilerden de adli sicil kaydının bulunmadığına ilişkin yazılı beyan ve ruhsal rahatsızlığı ile bulaşıcı hastalığı bulunmadığına dair rapor istenir (Koruyucu Aile Yönetmeliği, m.8). Başvuruyu yapan aileler koruyucu aile sözleşmesinin yapıldığı andan koruyucu aile ilişkisi sonlanıncaya kadar koruyucu aile hizmetinin bütün yükümlülüklerini kabul etmiş sayılırlar (Baysal, 2017).

Koruyucu aile başvurusu kabul edilen kişi, istenilen evrakları tamamladıktan sonra aileler hakkında sosyal çalışma görevlisi tarafından sosyal inceleme yapılır. Yönetmeliğin 9. maddesinde sosyal çalışma görevlisinin inceleme sırasında dikkat etmesi gereken hususlar aktarılmıştır. İlgili maddeye göre çocuğun yaşayacağı yer ve çevre çocuk yetiştirmek için uygun bir ortam olmalıdır. Çevrenin sağlık açısından da çocuğa uygun olması gerekir. Olası bir acil durumda çocuğun yaşadığı yerin bir sağlık kuruluşuna yakın olup olmadığı, çevredeki eğitim kurumlarının hangi düzeyde olduğu ve güvenli çocuk oyun alanlarının bulunup bulunmadığı gibi konular sosyal çalışma görevlisinin inceleme konuları içerisindedir. Tüm bu değerlendirmeler sırasında koruyucu ailenin ekonomik durumu da incelenir. Koruyucu aile asgari düzeyde korunmaya verilen çocuğun ihtiyaçlarını karşılayabilmelidir. Yani koruyucu aile olmak isteyen kişi belli bir gelir düzeyine sahip olup bunu belgelendirmelidir (Yurdakul, 2016).

Koruyucu aile olmak isteyen ve başvurusu kabul edilen kişi veya ailelerin kişilik özelliği, evliliği, sosyal hayattaki ilişki durumları, toplum hayatına uygun hareket edip etmediği gibi kişiye özgü alanlarda incelemeler yapılmaktadır. Ayrıca çocuk yetiştirme konusunda ne kadar yeterli olduğu, diğer aile üyelerinin bu duruma bakış açıları gibi konularda da inceleme yapılmaktadır. Sosyal inceleme sonucunda kişi veya ailelerin hizmet modeline uygun olup olmadığı ortaya konulur. Tüm bu incelemelerden sonra koruyucu aile dosyası oluşturulur ve dosya komisyona sunulur (Kuş, 2014). Koruyucu aile komisyonu

başvuran aileler için hazırlanan dosyalar üzerinde değerlendirme yaparak hangi çocuğun hangi aileye yerleştirilmesi gerektiğine oy birliği ile karar verir (Yurdakul, 2016).

Koruyucu Aile Sözleşmesi ile koruyucu aile, çocuğun eğitimini, yeteneklerini, becerilerini geliştirmekle yükümlü olacağını, çocuğun biyolojik ailesi ile ilişkilerini zedeleyecek tutum ve davranışlarda bulunmayacağını, çocuğun vasisi tarafından getirilecek görevlere müdahale etmeyeceğini, kurum sosyal çalışma görevlileri tarafından yapılacak periyodik izlemeleri ve mesleki yönlendirmeleri kabul edeceğini, işbirlikçi bir tavır sergileyeceğini ve çocuğa karşı herhangi bir ihmal, istismar veya kötü muamelede bulunmayacağını kabul eder (Koç, 2016).

Koruyucu Aile Modelleri

Süreli Koruyucu Aile Modeli; biyolojik ailesi yanına kısa sürede döndürülme imkanı bulunmayan ya da kalıcı olarak aile yanına yerleştirilemeyen çocuklara, tercihen temel ana-baba eğitimleri ve koruyucu aile birinci kademe eğitimini almış kişi ve ailelerin sağladığı bakımdır (Koruyucu Aile Yönetmeliği, m. 4).

Uzmanlaşmış Koruyucu Aile Modeli; özel zorlukları ve ihtiyaçları olan çocuklara yardımcı olabilecek lisans eğitimine sahip olan veya eşlerden biri en az ilköğretim düzeyinde olmak üzere temel ana, baba eğitimleri, koruyucu aile birinci ve ikinci kademe eğitimlerini almış kişi ve ailelerin sağladığı bakımdır (Koruyucu Aile Yönetmeliği, m. 4).

Geçici Koruyucu Aile Modeli; acil koruma gereken ya da hakkında hizmet planı oluşturulmamış ve kuruluş bakımına yerleştirilmemiş ya da kendisi için planlanan hizmet modelinden çeşitli nedenlerle henüz yararlandırılmamış çocuklar için temel ana, baba eğitimleri ve koruyucu aile birinci ve ikinci kademe eğitimini almış profesyonel kişi ve ailelerin sağladığı birkaç gün ile en fazla bir ay arasında değişen bakımdır (Koruyucu Aile Yönetmeliği, m. 4).

Akraba veya Yakın Çevre Koruyucu Aile Modeli ise, veli ya da vasi dışında kalan kan bağı bulunan akrabalar ya da çocuğun iletişim içinde olduğu ve tanıdığı bakıcı, komşu gibi yakın çevresinde olan, tercih etmeleri halinde en az temel ana, baba eğitimleri kapsamında eğitim almış kişi ve ailelerin sağladığı bakımdır (Koruyucu Aile Yönetmeliği, m. 4).

GEREÇ VE YÖNTEM

Yapılan bu çalışmada koruyucu annelerin koruyucu ailelik sürecine ilişkin duygu ve düşüncelerinin ortaya konması, bu süreci yaşayan ailelere ve ilgili politikalara yönelik önerilerin oluşturulması amaçlanmıştır. Gereç ve yöntem bölümünde araştırma modeli, araştırma grubu, veri toplama araçları ve verilerin analizi hususlarından bahsedilmiştir.

Araştırma modeli

Bu çalışmada araştırma modeli olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma modelini; gözlem, görüşme, doküman analizi gibi nitel bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği bir araştırma yöntemi olarak tanımlamak mümkündür (Yıldırım, 1999). Çalışmada, nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgubilim deseni, farkında olunan ancak

derinlemesine bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Olgubilim araştırmalarında amaç yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmaktır. İçerik analizinde verilerin kavramlaştırılması ve olguyu tanımlayabilecek temaların ortaya çıkarılması çabası vardır. Sonuçlar betimsel bir anlatım ile sunulur ve doğrudan alıntılara yer verilir (Yıldırım, 1999).

Çalışma Grubu

Araştırmanın amaçları doğrultusunda amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu (zincirleme) örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kartopu örneklemi, bilinen bir öğenin merkezinden başlar ve sonra orijinal örneklemin üyelerinden elde edilen yeni öğeler ilave edilerek artırılır. Kartopu örneklemlerinin bu şekilde adlandırılmasının nedeni, karla kaplanmış olan bir yokuştan aşağı yuvarlanan kar topunun devam eden büyümesi ile ilişkili olarak yapılan bir analojidir. (Yıldırım, 1999). Bu araştırmanın çalışma grubunu en az altı ay süre boyunca, kurum bakımında kalmakta iken, yanlarına yerleştirilen koruma altındaki çocuklara koruyucu annelik yapıyor olan koruyucu anneler oluşturmaktadır. Araştırmacı ulaştığı ilk anahtar kişiye çalışmanın amaçları ve süreç hakkında bilgi vererek ulaşabileceği tüm kişilere anahtar kişi aracılığı ile ulaşmıştır. Anahtar ve bu sayede ulaşılan kişiler aracılığıyla yeni kişilere ulaşılmış, çalışma hakkında bilgi verilmiş ve istekli olanlar çalışmaya dahil edilmişlerdir.

Yüz yüze görüşme öncesi tüm kişilere çalışma hakkında bilgi verilmiş ve var ise soruları alınmış, cevaplandırılmıştır. Çalışma grubunun seçiminde kişilerin en az altı ay süre ile koruma altında bulunan bir çocuğa koruyucu annelik yapıyor olmaları ve Ankara ilinde ikamet ediyor olmaları temel ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu ölçütler doğrultusunda 15 koruyucu anne ile gönüllülük esasına dayalı olarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların tümüne çalışmanın amacı anlatılmış ve rızaları alınmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analiz

Koruyucu annelerin koruyucu ailelik sürecine ilişkin duygu ve düşüncelerinin ortaya konmasının amaçlandığı çalışmada veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan Görüşme Formu kullanılmıştır. Olgubilim araştırmalarında başlıca veri toplama aracı olan görüşme, yaşantı ve anlamları ortaya çıkarmak için görüşmeciye uygun bir ortam sunmaktadır (Topkaya, 2006). Olgubilim araştırmalarında farklı bireylerin deneyimleri, duyguları, düşünceleri ayraç içine alınır, analiz edilir ve olgunun (fenomenin) gerçeğini tanımlamak için karşılaştırılır (Merriam, 2013).

Yarı yapılandırılmış görüşmeler sırasında kullanılan görüşme formu; çalışma grubuna ilişkin demografik bilgilerin ve koruyucu ailelik süreçlerine ilişkin duygu ve düşüncelerin öğrenilmesine yönelik olmak üzere iki kısımdan oluşan soruları kapsamaktadır. Demografik bilgiler; yaş, öğrenim durumu, medeni durum, biyolojik çocuğun olma durumu, koruyucu aile olduğu yaş, koruyucu ailesi olduğu çocuğa ilişkin yaş, cinsiyet, koruma altına alınma yaşı ve sebebi gibi bilgileri; koruyucu ailelik süreci ile ilgili duygu ve düşüncelerine ilişkin sorular ise koruyucu ailelik başvurusu öncesi ve sonrasında yaşadığı duygular, yanına yerleşecek çocuğu beklediği süreçteki duyguları, koruyucu ailesi olduğu çocuğa ilişkin mevcut duygu ve düşünceleri, koruyucu ailelik uygulamasına ilişkin düşünceleri ve önerileri ile alakalı bilgileri içermektedir.

Görüşme formu kullanılarak çalışma grubu ile yüz yüze yapılan görüşmeler tamamlandıktan sonra görüşmelere kod verilerek (KA1, KA2, …) görüşme kayıtları yazıya dökülmüştür. 15 görüşmeden oluşan 71 sayfalık bir veri elde edilmiştir. Görüşmeler

sırasında araştırmacı katılımcıların izniyle görüşmeyi, konuşmada duyulduğu şekliyle hiçbir düzeltme yapmadan kayıt etmiş ve yazılı hale getirmiştir.

Araştırmada veriler betimsel bir anlatımla sunularak sık sık doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Görüşmeler analiz edilerek konular belirlenmiş, alt temalar oluşturulmuş ve her bir alt temada yer alan katılımcı kodları, temalara ilişkin görüş belirten katılımcıların frekansları belirlenerek elde edilen bulgular alıntılarla açıklanmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmaya katılan 15 koruyucu annenin çoğunun 41-65 yaş arası (n=12) olduğu, 35-40 yaş arası annelerin sayısının ise 3 olduğu görülmektedir. Bu veriler ışığında çalışmaya dahil edilen annelerin, yasal alt ve üst sınırlar olan 25-65 yaş aralığında olduğu ve koruyucu anne adaylarının çoğunlukla 35 yaşından sonra koruyucu aile olmak üzere müracaat ettikleri söylenebilir.

Çalışma grubunun öğrenim düzeylerine ilişkin dağılım incelendiğinde çoğunluğun üniversite mezunu olduğu (n=12), en düşük öğrenim düzeyinin ise ortaokul mezunu (n=1) olduğu görülmektedir. Koruyucu ailelik uygulamasına dahil olan bireylerin bu hizmet modelinin bilincinde olan ve öğrenim durumları iyi seviyede olan bireyler olduğu tespit edilmiştir. Koruyucu annelerin önemli bir kısmı (n=8) çalışmaktadır. Çalışma hayatı olan ancak emeklilik sebebi ile çalışmayan anne sayısı 2' dir. Çalışmayan koruyucu annelerin sayısının ise 5 olduğu görülmektedir.

Çalışmaya katılan koruyucu annelerin medeni durumlarına bakıldığında ise çoğunluğun (n=10) evli olduğu görülmektedir. Koruyucu annelerin evlilik durumlarının değerlendirilmesinde çoğunun evlilik ilişkilerini problemsiz olarak tanımladıkları, yalnızca bir koruyucu annenin eski eşinin çocuk sahibi olmak istememesi sebebi ile ayrıldıklarını belirttiği görülmüştür. Bekar olan koruyucu annelerin çoğunun ise (n=4) evlilik durumunun koruyucu aile olmak için gerekmediğini düşündükleri, eş durumu sebebi ile yaşlarının ilerlemesi ve çocuk sahibi olma zamanlarının ertelenmemesi gerektiğini, bir çocuğun hiç ebeveyni olmamasının tek bir ebeveyni olmasından daha kötü bir durum olduğunu düşündükleri görülmüştür.

Çalışma grubuna dahil olan koruyucu annelerin çoğunun (n=10) 12-60 ay arası bir süre ile koruyucu anne oldukları görülmektedir. 60 ay ve üzeri süredir koruyucu anne olanların sayısı ise 3' tür. Çalışmanın amacı gereği koruyucu annelerin koruyucu ailelik sürecine ilişkin duygu ve düşüncelerinin incelenmesinde koruyucu annelerin ne kadar süredir bu uygulamanın içerisinde olduklarının önemi vardır. Mevcut durumda koruyucu annelerin çoğunluğunun (n=13) bir yıl ve daha fazla süredir koruyucu ailelik uygulamasının içerisinde olduğu, bu sürecin uzun olmasının koruyucu annelere koruyucu ailelik hakkında daha detaylı duygu ve düşüncelere sahip olma imkanı sağladığı düşünülmektedir.

Çalışmaya katılan koruyucu annelerin çoğunun (n= 12) biyolojik çocuklarının olmadığı, bu annelerden bekar olanların (n=5) biyolojik olarak çocuk sahibi olmayı denemedikleri, evli olan ve biyolojik çocuğu olmayan annelerden çoğunluğunun (n=7) biyolojik olarak çocuk sahibi olmayı denedikleri, ancak olamadıkları belirtilmiştir. Biyolojik çocuğu olan annelerin sayısının (n=3) az olması, çalışma grubuna dahil olan koruyucu annelerin koruyucu aile olma nedenlerinden bir tanesinin; biyolojik olarak çocuk sahibi olamama sebebi olabileceğini göstermektedir.

Araştırmaya dahil olan 15 koruyucu annenin yanına yerleştirilen 17 koruma altında bulunan çocuğun cinsiyetleri oranı arasındaki farkın az olduğu, kız çocuk sayısının 9, erkek çocuk sayısının ise 8 olduğu görülmektedir.

Koruyucu anneleri yanında kalan çocukların çoğunun (n=14) 0-36 ay arasında koruma altına alındıkları, çocukların büyük bir çoğunluğunun (n=16) kurum bakımında 12 aydan az bir süre tutuldukları, hızlı bir şekilde uygun koruyucu ailelerin yanına yerleştirildikleri görülmektedir. Bebekler doğdukları andan itibaren tamamen yetişkinlerin bakımına muhtaçtır ve yaşamın bu ilk yılları bebeğin sağlıklı gelişimi açısından çok önemlidir. Bu nedenle korunmaya ihtiyacı olan çocuğa ve de özellikle bebeğe sağlıklı bir aile ortamı sağlanması o bireyin ilerleyen yılları için çok önemli bir kazanım olacaktır (Özbesler, 2009). Annesinden ayrı olan bebeklerin, yaşamın ilk yıllarında anne yerine geçecek biri ile birebir ilişki kurma ihtiyacı vardır (Taştekil, 1989). Her becerinin kazanımında olduğu gibi bebeğin sağlıklı bir bağlanma gerçekleştirmesi ve buna bağlı olarak yaşadığı dünyaya güven hissinin gelişimi için bebeklik döneminde geçen her gün önemlidir. Bu nedenlerde de çocuk koruma sistemi uygulamalarında aile temelli hizmet modellerine gerekli duyarlılık gösterilmelidir. Tablodan edindiğimiz bilgiler mevcut durumda Ankara ilinde seçilen örneklem içerisindeki çocukların çoğunun (n=16) kurum ortamında en az süre tutularak koruyucu ailelerin yanına yerleştirildiğini göstermektedir.

Çocukların kurum bakımı sonrasında belirli niteliklere sahip koruyucu ailelerin yanında kaldıkları süre, çocukların kurum bakımı ve kurum bakımı öncesi olumsuz yaşam deneyimleri sebebi ile yaşadıkları gelişimsel problemlerin onarılması için önemli bir husustur. Çalışmaya dahil edilen çocukların büyük bir çoğunluğunun (n=15) 12 ay ve üzeri süre ile koruyucu ailelerinin yanında kaldığı görülmektedir.

Koruma altına alınarak çalışma grubunu oluşturan koruyucu ailelerin yanına yerleştirilen 11 çocuğun çoğunun (n=11), parçalanmış aile ve buna bağlı olarak bakım ihmali sebebi ile koruma altına alındığı, çocuklardan 5' inin aile içi fiziksel istismar sebebi ile koruma altına alındığı, 2 çocuğun ise evlilik dışı birliktelik sonucu doğan ve aileleri tarafından terk edilen çocuklar olduğu görülmüştür. Terk bebeklerden bir tanesinin yabancı uyruklu olması sebebi ile evlat edindirme hizmetinden yararlandırılamadığı, bir tanesinin ise annesinin rıza göstermemesi sebebi ile hukuki durumunun evlat edinme hizmetine uygun olmadığı, bu sebeple koruyucu aile yanına yerleştirildiği belirtilmiştir.

Çalışmaya Katılan Koruyucu Annelerin Koruyucu Aile Olma Sebeplerine İlişkin Alt Kategoriler ve Frekanslar

Çalışmaya katılan koruyucu annelerin koruyucu aile olma sebeplerine ilişkin verdikleri cevaplar incelendiğinde; annelerin cevaplarını üç alt kategoride incelemek uygun olmuştur. Verilen cevaplar değerlendirildiğinde annelerin çoğunun (n=6) çocuk sahibi olma isteği ve kurum bakımındaki bir çocuğa yardım etme isteği (n=7) sebebi ile koruyucu anne olmayı tercih ettikleri görülmüştür. Annelerden 2 tanesinin koruyucu aile olma sebepleri yakın çevresi/ akrabası olan bir çocuğa bakmak istemesi kategorisinde değerlendirilmiştir.

Alt Kategoriler	Katılımcı Kodu	Frekans
Çocuk sahibi olma isteği	KA1, KA4, KA6, KA8, KA11	6
Kurum bakımındaki bir çocuğa yardım etme isteği	KA3, KA5, KA7, KA9, KA10, KA12, KA15	7
Yakın çevresi/akrabası olduğu için	KA2, KA13	2

Çeşitli sebeplerle kurum bakımında kalmak zorunda kalan çocuklar tüm gelişim alanlarında kurum bakımında kalmalarına bağlı olarak, bire bir ilgi eksikliği, ilgi eksikliğine bağlı olarak gelişim takiplerinin bir yetişkin tarafından yapılmaması, özel alan ve eşyalarının olmaması, ayrıştırılma ve ötekileştirilme gibi durumlarla karşı karşıya olmaları, istenmediklerini düşünmeleri gibi birçok sebeple olumsuz durumlar yaşamakta ve bu durumlara bağlı olarak yaşıtlarından geri kalmaktadırlar. Ayrıca yaşamlarının her döneminde toplumsal hayata adapte olmakta zorlanmaktadırlar. Çalışmaya katılan annelerin çoğu (n=7) kurum bakımında çocukların maddi ihtiyaçlarının karşılandığının farkında olmalarına rağmen kurum bakımının çocuk gelişimi açısından uygun olmadığının farkında olarak çocukların kurum bakımından çıkarılması gerektiğini düşünmelerinin koruyucu aile olmalarındaki sebeplerden olduğunu belirten nitelikte cevaplar vermişlerdir.

Koruyucu Annelerin Yanlarına Yerleştirilen Çocuğa Karşı Hissettikleri Duygulara İlişkin Alt Kategoriler ve Frekanslar

Alt kategoriler	Katılımcı kodu	Frekans
Olumlu	KA1,KA2,KA3,KA4,KA5, KA6,KA7,KA8,KA9,KA10, KA11,KA12,KA13,KA14, KA15	15
Olumsuz	-	0

Çalışmaya katılan koruyucu ailelerin tümü “Şu an koruyucu annesi olduğunuz çocuk/ çocuklarla ilgili duygularınız nelerdir?” sorusuna olumlu alt kategoriye dahil edilen cevaplar vermişlerdir. Annelerin çoğunun 12 ay ve üzeri süredir koruyucu ailesi oldukları çocuklara karşı olumlu duygular hissettikleri verdikleri cevaplardan anlaşılmaktadır.

Koruyucu annelerin yanlarına yerleştirilen çocuğa ilişkin duyguların olumlu olması, koruyucu ailelik uygulamasının temel amaçlarından biri olan; biyolojik ailesi yanında çeşitli

sebeplerle bakımı sağlanamayan çocuklara sağlıklı bir aile ortamı sağlamak amacının bu uygulama ile yerine getirilebildiğini, çalışmaya katılan koruyucu ailelerin sevgi ve ilgi ile yanlarına yerleştirilen çocukların bakımı ile ilgilendiğini göstermektedir.

Koruyucu Annelerin Koruyucu Aileliklerinin İlk Dönemlerinde Zorluk Yaşayıp Yaşamadıklarına İlişkin Alt Kategoriler ve Frekanslar

Alt kategoriler	Katılımcı kodu	Frekans
Evet	KA1,KA2,KA3,KA4,KA5,KA6,KA7,KA9,KA10, KA12, KA13,KA14, KA15	13
Hayır	KA8, KA11	2

Koruyucu annelerin çoğunun (n=13) koruyucu aile olarak yanlarına çocuk yerleştirildikten sonra zorluk yaşadıkları, az sayıda annenin (n=2) ise herhangi bir zorluk yaşamadığı verilen cevaplardan anlaşılmıştır. Annelerin sorunları arasında; çocuklu yaşama alışık olmama, çocukların kaybetme korkusu sebebi ile anneler ile sık sık fiziksel yakınlık ihtiyacı içerisinde olması, çocukların travmatik yaşantılarının etkileri ile başa çıkmada zorluk, çocuk gelişimine dair bilgi eksikliğine bağlı zorluklar gibi durumlar olduğu tespit edilmiştir.

Koruyucu annelerin çoğunun koruyucu annelik süreçlerinin ilk dönemlerinde zorluk yaşadıkları durumu göz önüne alındığında, halen devlet koruması altında bulunan ve sorumluluklarının çoğu devlet üzerinde bulunan korunmaya ihtiyacı olan bu çocuklara ve koruyucu ailelerine verilecek psikolojik desteğin gerekliliği görülmektedir. Koruyucu ailelere ve koruyucu ailelerin yanındaki çocuklara ilişkin sunulan hizmetin izleme aşamasında bu zorluklar ile bire bir ilgilenilmeli ve koruyucu ailelere gerekli destek sağlanmalıdır.

Koruyucu Annelerin Koruyucu Aileliklerinin İlk Dönemlerinde Yanlarına Yerleştirilen Çocuk/Çocukların Zorluk Yaşayıp Yaşamadığına İlişkin Alt Kategoriler ve Frekanslar

Alt kategoriler	Katılımcı kodu	Frekans
Evet	KA2, KA3, KA6, KA7, KA9, KA10,KA11, KA12, KA13	9
Hayır	KA1, KA4, KA5, KA8, KA14, KA15	6

Araştırmaya katılan koruyucu annelerin yanlarına yerleştirilen çocuğun ilk zamanlarda herhangi bir zorluk yaşayıp yaşamadıkları sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde; annelerin 9’ unun çocuğun zorluk yaşadığını düşündükleri, 6’ sının ise çocuğun herhangi bir zorluk yaşamadığını düşündükleri görülmüştür.

Çocukların yaşadıkları problemler arasında; yeni bir ortama uyum sağlama zorluğu ve tedirginliği, kaybetme ve sahip çıkılmama korkusu, biyolojik ebeveyn özlemi, davranış problemleri ve uyku problemleri olduğu verilen cevaplarda görülmüştür.

Verilen cevaplar incelendiğinde aile yanına yerleştirilen çocukların geçmiş olumsuz yaşantılarına ve istismara maruz kalmaları sebebi ile çeşitli davranış problemleri yaşadıkları, buna bağlı olarak uyku ve iletişim problemleri yaşadıkları görülmüştür.

Koruyucu Annelerin Koruyucu Ailelik Uygulamasının Kendisine Katkıları Hakkındaki Düşüncelerine İlişkin Alt Kategoriler ve Frekanslar

Alt kategoriler	Katılımcı kodu	Frekans
Çocuk sahibi olma ve çocuk yetiştirme imkanı sağladı.	KA1, KA4, KA6, KA7, KA8, KA9, KA10, KA11, KA14	9
Manevi doyum, hareketlilik ve mutluluk sağladı.	KA2, KA3, KA4, KA5, KA6, KA7, KA9, KA12, KA13, KA15	10
Koruyucu ailelerden oluşan sosyal bir çevre sağladı.	KA1, KA11	2
Evlat edinmeden daha kolay bir yol olması hızlı bir şekilde çocuk sahibi olmamı sağladı.	KA1, KA8	2

Çalışmaya katılan koruyucu annelerin, koruyucu ailelik uygulamasının kendilerine kattıkları açısından değerlendirdiğinde; annelerin çoğunun (n=10) koruyucu ailelik uygulamasının kendilerine manevi ve duygusal doyum, hareketlilik ve mutluluk sağladığını belirttiği, bir kısmının (n=9) bu uygulamanın kendilerine çocuk sahibi olma ve çocuk yetiştirme imkanı sağladığını belirttiği, ayrıca 2' sinin koruyucu ailelerden oluşan bir sosyal çevre kazandığı, 2' sinin ise bu uygulamanın evlat edinmeden kolay bir yol olması ve daha hızlı bir şekilde çocuk sahibi olmasını sağlaması açısından kendisine kolaylık sağladığını belirttiği görülmüştür.

Koruyucu Annelerin Koruyucu Ailelik Uygulamasını Yanlarına Yerleştirilen Çocuğa Katkıları Hakkındaki Düşüncelerine İlişkin Alt Kategoriler ve Frekanslar

Alt kategoriler	Katılımcı kodu	Frekans
Aile ile büyümek çocuğun sağlıklı gelişimine katkı sağlar.	KA1, KA3, KA4, KA9, KA6, KA8, KA10, KA11, KA12, KA13, KA14	11
Çocuğun yaşamında birçok alanda kurum bakımından daha iyi olanaklar sağlar.	KA2, KA4,KA5, KA7, KA12, KA13, KA14	7
Evet, olumlu katkıları olan bir uygulama, ancak olumsuz etkileri de var.	KA1	1

Çalışmaya katılan koruyucu annelerin tümü (n=15) koruyucu ailelik uygulamasının yerleştirilen çocuk açısından düşünüldüğünde olumlu katkıları olan bir uygulama olduğunu içeren cevaplar vermişlerdir. Ancak verilen cevaplar alt kategorilere göre incelediğinde; annelerin cevapları üç alt kategoride değerlendirilebilir. Cevapların çoğunun (n=11) koruyucu ailelik uygulaması sayesinde korunmaya ihtiyacı olan çocukların aile ile yaşama olanağı bulduğu, bu olanağın çocuk gelişimine katkı sağladığını içeren cevaplar olduğu görülmüştür. Cevapların bir kısmının ise (n=7) koruyucu ailelik uygulamasının yerleştirilen çocuğun yaşamında birçok alanda kurum bakımından daha iyi olanaklar sağladığını içeren cevaplar olduğu görülmüştür. Çalışmaya katılan koruyucu annelerden bir tanesinin uygulamanın çocuğa olumsuz bir etkisi de olduğuna değindiği görülmüştür.

Koruyucu Annelerin Koruyucu Ailelik Uygulaması Hakkındaki Önerilerine İlişkin Alt Kategoriler ve Frekanslar

Alt kategoriler	Katılımcı kodu	Frekans
Biyolojik aile görüşmelerinin öncesi ve sonrasında planlı bir çalışma yürütülmeli.	KA1, KA3, KA6, KA10, KA12, KA14	6
Koruyucu ailelerin hukuki hakları yeniden değerlendirilmeli.	KA3, KA5, KA7, KA13, KA15	5
Biyolojik ailesi yanına döndürülen çocuklar ile ilgili takip çalışması yapılmalı ve koruyucu aileler ile çocukların görüşmesi biyolojik ailenin insiyatifine bırakılmamalı.	KA1, KA3, KA7	3
Koruyucu ailelere daha fazla eğitim verilmesi gerekmektedir.	KA4, KA6	2
Koruyucu aileler ile ilgili çalışan meslek elemanı yeterli değildir ve arttırılması gerekmektedir.	KA1, KA4, KA8	3
Biyolojik ailelere geri dönüş değerlendirilmesi belirli bir süre için yapılmalı ve sonrasında biyolojik ailelerin hukuki hakları kısıtlanmalıdır.	KA1,KA5, KA7, KA10, KA11, KA12, KA14	7
Hiçbir önerim yok.	KA2, KA9	2

Çalışmaya katılan koruyucu annelerin cevapları incelendiğinde; annelerin çoğunun (n=13) bir önerisinin bulunduğu, geri kalanların ise (n=2) herhangi bir önerisinin olmadığı görülmüştür. Öneri sunan annelerin cevapları kategorilere ayrılarak incelendiğinde ise annelerden 7'sinin çocukların biyolojik ailelerine geri dönüş değerlendirilmelerinin sınırlı bir süre için yapılmasının ve sonrasında biyolojik ailelerin hukuki haklarının kısıtlanması gerektiğine vurgu yaptıkları,6 koruyucu annenin biyolojik aile görüşmeleri hakkında öneriler sundukları, 5 koruyucu annenin koruyucu ailelerin hukuki haklarının revize edilmesi konusunda düşüncelerini belirttikleri, 3 koruyucu annenin biyolojik ailesi yanına döndürülen çocuklar ile ilgili takibi ve koruyucu aileleri ile ilişkilerinin sürdürülmesi hakkında öneriler

sundukları, 3 koruyucu annenin koruyucu aile biriminde çalışan meslek elemanlarının arttırılması konusunda fikirlerini ifade ettiği, 2 koruyucu annenin ise koruyucu ailelere çocuk gelişimi ile ilgili verilecek eğitimlerinin daha fazla olması gerektiğini düşündükleri ve bu alanda öneri sundukları görülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan 15 koruyucu anne ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler, edinilen bulgular ve bulguların koruyucu aile hizmetine ilişkin genel durum ölçeğinde değerlendirilmesi sonucunda ulaşılan sonuçlar şu şekildedir;
Araştırmaya katılan koruyucu annelerin yanında kalan çocukların yarısından çoğunun 0-36 ay arasında koruma altına alındıkları, alındıkları an itibari ile kurum bakımında 12 aydan az bir süre tutuldukları, hızlı bir şekilde uygun koruyucu ailelerin yanına yerleştirildikleri sonuçlarına varılmıştır.

Her becerinin kazanımında olduğu gibi bebeğin sağlıklı bir bağlanma gerçekleştirmesi ve buna bağlı olarak yaşadığı dünyaya güven hissinin gelişimi için bebeklik döneminde geçen her gün önemlidir. Bu nedenlerde de çocuk koruma sistemi uygulamalarında aile temelli hizmet modellerine gerekli duyarlılık gösterilmelidir. Edindiğimiz bilgiler mevcut durumda Ankara ilinde seçilen örneklem içerisindeki çocukların çoğunun kurum ortamında en az süre tutularak koruyucu ailelerin yanına yerleştirildiğini göstermektedir. Bu durumun çocukların yararına olduğu ve gerekli işlemlerin çocuk yararı gözetilerek yapıldığı sonucunu ortaya koymaktadır.

Koruyucu annelerin, koruyucu aile uygulaması hakkında bilgi sahibi oldukları kanalların çeşitlilik oluşturduğu görülmüştür. Ailelerin bilgi aldıkları bu kanalların ve yoğun olarak hangi kanallardan bilgi edindiklerinin tespit edilmesi, koruyucu aile uygulamasının tanıtımı sırasında kullanılması planlanan kaynaklar arasından uygun olanların belirlenmesi aşamasında yarar sağlayacak önemli bir unsurdur. Çalışmada, ailelerin yoğun olarak Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğünden, sonrasında ise sosyal çevrelerinden bilgi aldıkları tespitlerine varılmıştır. Çalışma grubunu oluşturan ailelerin öğrenim düzeyinin yüksek olması, ailelerin ülkede bulunan kurum ve kuruluşların görevlerini biliyor olması sebepleri ile ailelerin doğrudan il müdürlüğüne başvurdukları düşünülmektedir. Bu aşamada toplumun ilgili talepleri doğrultusunda hizmet alabilecekleri kurumları biliyor olması düzenli ve sağlıklı bir toplumsal yaşam için önemli bir unsurdur. Ancak ailelerin direkt olarak il müdürlüklerine başvurma sebeplerinden birisinin evlat edinme hizmetinden yararlanmak üzere başvurma durumunun olduğu, koruyucu annelerden bazılarının bu hizmet modeline uygun olmamaları sebebi ile koruyucu aile uygulaması hakkında bilgilendirildiği şeklinde bir durumun da anneler tarafından ifade edildiği görülmüştür. Koruyucu aile ve evlat edinme uygulamaları arasındaki farklılıkları bilen ve aileleri uygun hizmet modeline yönlendirebilen meslek elemanlarının olması her iki hizmetin de sağlıklı yürütülebilmesi için önemlidir. Bu sebeple tüm birimlerde çalışan meslek elemanlarının olacağı gibi bu birimde çalışmakta olan meslek elemanlarının da yetkin bir şekilde çalışabilmeleri için gerekli hizmet içi eğitimler Bakanlıkça yürütülmelidir.

Ailelerin yoğunlukla bilgi edindiklerini ifade ettikleri bir diğer kanal ise sosyal çevredir. Bireylerin birçok bilgi, davranış ve normları toplum içerisinde toplum ile birlikte

öğrendiği bilinmekte olan bir gerçektir. Koruyucu ailelerden oluşan ve koruyucu ailelik hizmetine ilişkin bilgi sahibi kişilerden oluşan çevrelerin bu hizmetin tanıtılmasında etkin bir rol oynayabileceği sonucuna varılmıştır. Korunma ihtiyacı olan daha fazla sayıda çocuğun koruyucu aile hizmetinden yararlandırılabilmeleri ile bu konuda bilgi sahibi olan kişi sayısının arttırılması adına çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu sebeple, tanıtım programları, Sivil Toplum Kuruluşları ve dernek çalışmaları, görsel ve yazılı medya gibi unsurlar kullanılarak bu hizmetin doğru tanıtılması sağlanmalıdır.

Koruyucu annelerin çoğunun belirli bir neden doğrultusunda koruyucu ailelik uygulamasına dahil olmayı tercih ettiği, bu hizmet modelinin annelere, çocuk yetiştirme ve kurum bakımında olan bir çocuğa yardım edebilme imkanları sağladığı görülmüştür. Annelerin çoğunun kurum bakımı altında kalan çocuklardan hayatlarının bir döneminde haberdar oldukları, bu çocukların varlıklarından ve ihtiyaçlarından haberdar olan bireyler oldukları, aile yoksunluğu yaşayan çocuklar ile empati yapabilme becerisine sahip oldukları ve bu çocuklara şefkatle yaklaştıkları sonucuna varılmıştır. Annelerin karar verme süreçlerinde geçmiş yaşantılarının etkili olduğu görülmüştür. Annelerin çoğunun kurum bakımında çocukların maddi ihtiyaçlarının karşılandığının ancak bunun yeterli olmadığının, kurum bakımının çocuk gelişimi açısından uygun bir yer olmadığının farkında olarak çocukların kurum bakımından çıkarılması gerektiğini düşündükleri, bu düşüncelerinin sebebinin aile bağları ve aile ortamının sıcaklığına değer vermeleri olduğu sonucuna varılmıştır.

Koruyucu annelerin, koruyucu ailelik sürecinin başvuru ve yanlarına çocuk yerleştirilene kadar olan sürecini duygusal açıdan yoğun geçirdikleri, bu süreçte annelerin çoğunun birden fazla duyguyu bir arada yaşadığı sonuçlarına varılmıştır.

Annelerin büyük bir çoğunluğunun duygularını ifade etmekte zorluk yaşamadığı, bu dönemde yaşadıkları duyguları koruyucu aile olma nedenlerine, hayallerine ve beklentilerine bağlı olarak heyecan, sabırsızlık ve mutluluk yaşadıkları, sonraki süreçler ve yeterli olup olmama durumlarına dair kaygı, korku ve endişe yaşadıkları, süreçte yaşadıkları zorluklar sebebi ile de yorgunluk ve zorlanmışlık hissettiklerini ifade ettikleri görülmüştür. Çoğu annenin bu süreçte yanlarına çocuk yerleştirilmeden, hayatlarını ve düşüncelerini çocuk için şekillendirmeye başladığı, bu sürecin başvuru itibari ile çocuk bekleme süreci olarak değerlendirildiği sonuçlarına varılmıştır. Olumsuzluk yaşayan annelerin olumsuz durumlarla yaşadıkları heyecan sayesinde kolaylıkla baş edebildikleri fark edilen bir diğer unsurdur. Yaşanılan olumsuzluk olarak annelerden bazıları, ilgili meslek elemanlarının yoğunlukları sebebi ile kendileri ile yeterince ilgilenemediklerini ifade etmiştir. Bu durumda, koruyucu aileler ile ilgilenmesi gereken meslek elemanı sayılarının, verilen hizmetin kaliteli olması açısından aileler ve çocuklarla yoğun olarak bire bir ilgi kurulabilecek şekilde planlanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Annelerin tümünün duygusal olarak yoğun geçirdikleri ve duygusal dalgalanmalarının çok fazla olduğu bu dönemin farkında olmak ve ailelere bu süreçte gerekli bilgilendirme, danışmanlık ve psikolojik destek hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamak, koruyucu aile uygulamasının etkin yürütülmesi açısından önemli görülmektedir.

Sosyal çalışma görevlilerinin, koruyucu ailelere karşı tutumlarının daha ılımlı olması gerekmektedir. Edinilen sonuçlarda da görüldüğü üzere annelerin süreç içinde birçok kaygı

ve endişe yaşadığı görülmüştür. Bu sebeple koruyucu ailelere karşı sergilenecek tutum ve davranışların yapıcı ve olumlu olmasının koruyucu ailelere sağlayacağı katkının yanı sıra çocuklara ve en nihayetinde hizmetin kendisine önemli bir yarar sağlayacağı açıktır.
Annelerin yanlarına yerleştirilecek çocuklar ile ilgili beklentilerinin çoğunlukla yaş, cinsiyet ve sağlık durumlarına ilişkin beklentiler olduğu, ailelerin bu beklentilerinin koruyucu aile birimleri tarafından süreç içerisinde öğrenildiği, bu durumun eşleştirme sürecine katkı sağladığı sonuçlarına varılmıştır. Bu duruma rağmen görüşme yapılan çoğu annenin beklentiler konusunda kesin sınırlarının bulunmadığı, kesin sınırı bulunan ailelerin ise gerekçelerinin kendi yeterlilikleri, istekleri (bağlanmaya önem vermeleri sebebi ile küçük yaş tercih etmeleri gibi.) ve önemsedikleri durumlar (kız çocuğunun eğitiminin ve yetişmesinin daha önemli olduğu görüşü, erken yaş dönemlerinde çocukların aile ihtiyacının daha fazla olduğu görüşü gibi.) doğrultusunda oluştuğu bilgileri edinilmiştir.

Annelerin bekleme süreci sonrasında, yanlarına yerleştirilecek olan çocukla kurum ortamında ilk karşılaştıklarında yaşadıkları duygularının belirlenmesinde çocuğun tepki ve davranışlarının etkisinin fazla olduğu, ailelerin düşüncelerine bağlı olarak duygularının şekillendiği sonuçlarına varılmıştır. Örneğin, çocuğun sinirli ve gergin olması annelerde kaygı, endişe gibi olumsuz duygular, çocuğun güler yüzlü ve sıcak olması annelerde olumlu duygular oluşturmuştur. Değerlendirme sonucunda çoğu annenin ilk karşılaşma anında olumlu duygular hissettiğini ifade ettiği görülmüştür. Bu süreçte koruyucu ailelerin sosyal çalışma görevlileri tarafından, kurum bakımında koruma ve bakım altında kalan çocukların sosyal- duygusal gelişimi hakkında bilgilendirilmeleri annelerin endişe ve kaygılarının azalmasında etkili olacağı düşünülmüştür.

Çalışmaya katılan bütün koruyucu annelerin şu anda halen koruyucu annesi olduğu çocuk/çocuklara karşı olumlu duygular hissettiği sonucuna varılmıştır. Koruyucu annelerin yanlarına yerleştirilen çocuğa ilişkin duyguların olumlu olması, koruyucu ailelik uygulamasının temel amaçlarından biri olan; biyolojik ailesi yanında çeşitli sebeplerle bakımı sağlanamayan çocuklara sağlıklı bir aile ortamı sağlamak amacının bu uygulama ile yerine getirilebildiğinin göstergesi olarak sonuçlara yansımaktadır. Varılan bu sonuç, koruyucu ailelik uygulamasının çocuklara kabullenildikleri, sevgi içeren bir aile ortamı sağlayabildiğini göstermektedir. Bu aşamada bu uygulamanın korunmaya ihtiyacı olan çocuklar açısından faydalı bir uygulama olduğu ve devamının sağlanmasının gerekliliği düşünülmekte, bu yönde çalışmaların yapılmasının ve devam etmesinin gerekliliğinin önemi görülmektedir.

Koruyucu annelerin koruyucu ailelik süreçlerinin ilk zamanlarında yaşanan sorunlara ilişkin ifadeleri değerlendirildiğinde; hem kendilerine hem çocuklara ilişkin yaşadıklarını ifade ettikleri sorunlarda sosyal çalışma görevlilerinin desteklerinin eksikliklerine değinilen sonuçlara ulaşılmıştır. Anneler koruyucu ailelik süreçlerinin ilk dönemlerinde çocuğun travmatik yaşantılarına dair yaşadığı zorluklara ve çocuğun yaşadığı ruhsal zorluklara, çocuğun gelişimsel yetersizliklerine bağlı yaşadığı zorluklara sıklıkla değinmişlerdir. Ancak çoğu annenin bu süreci yalnız geçirdiği, destek alan annelerin ise farklı kurumlardaki uzman kişilerden destek aldığı bilgilerine ulaşılmıştır. Bu kapsamda ailelerin, özellikle yanlarına çocuk yerleştirilmeden önceki süreçte ve sonraki süreçlerde, sosyal çalışma görevlilerince yeterli derece eğitilmeleri, psikolojik bir destek sürecinden geçmeleri ve ailelere sağlanan desteklerin sürekli ve yeterli olması yönünde bir düzenleme yapılması gerekmektedir.

Koruyucu annelerden biyolojik çocukları olan annelerin koruyucu ailelik süreçlerinin ilk zamanlarında, biyolojik çocuklarının zorluk yaşadıkları, bu zorlukları ailelerinin sosyal destek sistemi içerisinde çözümleyebilecek yeterlilikte oldukları sonuçlarına varılmıştır. Biyolojik çocuğu olup da koruyucu aile olan kişilerin, üç ayrı alanda destek almaları gerekmektedir. Bu destekleri; koruyucu ebeveynler ve yerleştirilen çocuk arasındaki ilişkiye yönelik bir destek, yerleştirilen çocuğun gelişimi ve sağlıklı uyumuna yönelik bir destek, biyolojik çocuğun iyilik haline ve yerleştirilen çocuk ile arasındaki ilişkiye yönelik bir destek olarak sıralayabiliriz. Bu hususlara dikkat edilmemesi halinde hizmetin veriminin azalacağı ve hem yerleştirilen çocuk hem ailenin biyolojik çocuğu açısından zararlı sonuçlar doğurabileceği ihtimalleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Çalışmaya katılan koruyucu annelerin çoğunun aile, yakın arkadaş, komşu ve iş arkadaşı gibi çevrelerinden destek aldıkları, aldıkları bu desteğin koruyucu ailelik süreçlerini hem kendileri açısından, hem yerleştirilen çocuk açısından olumlu etkilediği görülmüştür. Bazı anneler, geniş olan çevrelerinden olumsuza yakın tepkiler aldıklarını belirtmelerine karşın bu tepkilerin annelerin koruyucu aile olma hakkındaki kararlarını etkilemediği görülmüştür. Bu olumsuz tutumun altında konu hakkında çevrenin yeterli bilgi sahibi olmaması, çocuğu bir yük ve yabancı olarak görme gibi düşüncelerin yer aldığı sonucuna varılmıştır.

Koruyucu aile hizmetinin kendilerine etkisini değerlendirilen koruyucu anneler; bu hizmetin kendilerine manevi doyum, hareketlilik ve mutluluk sağladığını, çocuk yetiştirme, iyilik yapma, iyi insanlardan oluşan yeni bir sosyal çevre, hızlıca çocuk sahibi olabilme gibi birçok yönden katkı sağladığını savunmuşlardır. Ailelerin koruyucu aile hizmetinin kendilerine katkı sağlayan bir uygulama olduğunu düşünmeleri, uygulamanın koruyucu aileleri mutlu kılması, süreç boyunca ailelerin belirli konularda doyum sağlamasına yardımcı olması hizmetin verimliliğini ve buna bağlı olarak da korunma altında bulunan çocuğun iyilik halini arttıracağı görüşlerine varılmıştır.

Hizmeti yerleştirilen çocuk açısından değerlendiren koruyucu anneler; tüm çocukların aile ortamında yetişmesi gerektiğini, aile yanında bakım ve koruması sağlanan çocukların sağlıklı olabileceğini, hiçbir çocuğun kurum bakımında kalmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Koruyucu annelerin kurum bakımı ve koruyucu aile hizmeti arasındaki farklılıklar hakkında görüşlerinin bulunduğu, çocukların sevgi, aitlik, ilgi gibi manevi duyguları aile içerisince edinilebileceğini, ailenin çocuk gelişimine katkı sağladığını düşündükleri belirtilmiştir. Koruyucu annelerin, koruyucu aile uygulamasının yerleştirilen çocuğa sağladığı katkıların bilincinde olmaları kendilerine dair başarı ve gurur duygularını arttıracak ve anneyi bu hizmeti yapmaya devam etmek konusunda güdüleyecek ve motivasyonunu yükseltecektir.

Annelerin koruyucu aile hizmetinin toplumsal katkıları konusunda, uygulamayı yerleştirilen çocuk açısından, gelecekteki toplum sağlığı açısından, mevcut toplumun manevi duygularını geliştirmesi açısından ve kurum bakımında kalmakta olan diğer çocuklar açısından değerlendirdikleri görülmüştür. Koruyucu annelerin aile, toplum ve çocuk kavramları açısından bilinçli kişiler olduğu, bu kavramların birbirleri ile etkileşimleri hakkında farkındalık sahibi oldukları görülmüştür. Annelerin çoğu bu uygulamanın korunmaya ihtiyacı olan çocuk ve toplum için faydalı olduğunu düşünmektedir.

Koruyucu annelerin önerilerine ilişkin edinilen bulgular; koruyucu ailelerin, korunmaya ihtiyacı olan çocukların biyolojik aileleri ile görüşmeleri sırasında ve görüşme sonrasında da sosyal çalışma görevlilerinden destek beklediklerini göstermektedir. Biyolojik aile görüşmelerinin koruyucu aileler ve çocuklar arasında zaman zaman iletişim problemleri ve çatışmalar doğurduğu belirtilmiş, çocukların biyolojik aile görüşmeleri sonrasında bir süre farklı davranışlar sergiledikleri ifade edilmiştir.

Koruyucu anneler kendi hukuki haklarını yeterli görmediklerini, biyolojik ailelerin ise haklarının fazla olduğunu düşündüklerini, çocukların biyolojik ailelerinin yanına döndürülmeleri halinde koruyucu aileleri ile de iletişimlerinin devam etmesi gerektiğini düşündüğü, bu durumu yalnızca koruyucu aileler açısından düşünmediği, çocuğun da koruyucu ailesinden birden kopuşunun çocuğa iyi gelmeyeceğini düşündüğü, bu görüşmelerin biyolojik aile insiyatifinde olmaması gerektiğini, bu konu ile ilgili hukuki düzenleme olması gerektiğini savunmuşlardır.

Biyolojik aile görüşmelerinin planlanması gerektiğini düşünen koruyucu anneler, ayrıca biyolojik ailelere geri dönüş değerlendirilmesinin belirli bir süre için yapılması ve sonrasında biyolojik ailelerin hukuki hakları kısıtlanması gerektiğini düşündüğünü de belirtmişlerdir. Çoğunlukla hukuki hak yoksunluğuna değinen annelerin, öneriler kısmında hem kendilerini rahatlatacak hem çocukların yararına olmasını istedikleri durumları göz önünde bulundurdukları görülmüştür. Bu aşamada koruyucu aile uygulamasının, hukuki açıdan yeniden değerlendirilmesi ve hukuki süreçlerin yarattığı imkan ve zorlukların, çocuk yararına olup olmadığı hususunda diğer ülkelerde uygulanan sistemlerle karşılaştırılarak yenilenmesinin gerektiği düşünülmüştür.

Çocukların biyolojik aileleri ile olan görüşmelerinin öncesinde, sırasında ve sonrasında ilgili sosyal çalışma görevlileri ile görüşmeler yapmaları, gerekiyorsa desteklenmeleri gerekmektedir. Biyolojik aile görüşmeler, korunmaya ihtiyacı olup herhangi bir bakım hizmetinden yararlanan tüm çocuklar için psikolojik olarak zorlayıcı bir süreçtir. Çocuklar, gelişim dönemlerine göre bu görüşmeleri anlamlandırmak ve görüşmelere karşı olan duygusal tepkilerini, sorularını ifade etmekte farklı seviyelerde olmaktadırlar. Her çocuğun bu konu ile ilgili farklı şekillerde desteğe ihtiyacı olabilir. Bu destek ilgili sosyal çalışma görevlisi tarafından belirli bir uygulama planı hazırlanarak, düzenli olarak verilmelidir.

Son olarak, Aile, çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde çalışmakta olan sosyal çalışma görevlilerinin sayısının ve yetkinliklerinin artırılması halinde tüm hizmetlerde ve koruyucu aile hizmetinin her sürecinde karşılaşılacak sorunların azaltılması mümkündür. Sayısal eksiklikler, hizmetin taraflarına sağlanan desteklerin aksaklığa uğramasına ve uygulama süreçlerinde olumsuzluk yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu konuda yaşanan yetersizliklerin ve birçok sorunun, alanda çalışan uzmanların sayısının ve niteliklerinin arttırılması ile ortadan kaldırılması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

AKBULUT, S. (2011). Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Aracılığıyla Evlat Edinme ve Koruyucu Aile Kurumu. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

AKYÜZ, E. (1987) Medeni Kanun İle Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu Açısından Korunmaya Muhtaç Çocuklar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi.* 20: 12-20.

AKYÜZ, E. (1988) Korunmaya Muhtaç Çocukların Kurum Veya Koruyucu Aile Yanına Yerleştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 21: 409-420.

AKTÜRK, E., HELVACI, E., SÜMER, N. (2010). *Türk Psikoloji Yazıları.* 13: 42-59

ANONİM (2012). 1982 Anayasası. Erişim: (https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf). Erişim Tarihi: 27.12.2018.

ARNAZ, Z. (1983). Koruyucu Aile Bakımındaki Çocuğun Gelişim Özellikleri, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi*. 1: 111-155.

BACKE, H., HANSEN, E. (2010). Barnogunge i fosterhjem en kunnskapsstatus. Nettdokument. Oslo: NOVA.

BRİELAND, D., COSTİN, L., ATHERTAN, C. R. (1975). Contemporary Social Work: An Introduction to Social Work and Social Welfare, New York: MC Graw Hill Book Company.

BÜYÜKKARAGÖZ, S. (1992). Aile içi Demokrasi ve Eğitim. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 1: 143-151.

ÇETİNKAYA, B. (2010). Ruhsal Açıdan Sağlıklı Aile Sağlıklı Çocuk. 3. Basım. Ankara: Pegem Yayıncılık.

ÇEVİK, Ö., KARAKAŞ, B. (2016). Çocuk Refahı: Çocuk Hakları Perspektifinden Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.* 18: 887-906.

ÇİFÇİ, G. E. (2009). Türkiye'de ve Dünyada Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuklara Yönelik Hizmetlerin Tarihsel Gelişimi. *Aile ve Toplum Dergisi.* Ekim-Kasım-Aralık 2009: 53-65.

CILGA, İ. (1989) Korunmaya Muhtaç Gençlerin Sorunları Ve Yetiştirme Yurtları. T.C. Başbakanlık Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, Gençlik Hizmetleri Daire Başkanlığı. Ankara.

ÇOCUK EVLERİ ÇALIŞMA USUL VE ESASLARI HAKKINDA YÖNETMELİK. (2008). *T.C. Resmi Gazete*. 27015. 5 Ekim 2008.

ÇOCUK KORUMA KANUNU. (2005). *T.C. Resmi Gazete*. 25876. 15 Temmuz 2005.

DEMİRBİLEK, S. (2000). Korunmaya Muhtaç Gençlerin Topluma Kazandırılmasında Yetiştirme Yurtları. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 15: 137-152.

DOĞAN, R. (2013). Bir Koruma Tedbiri Olarak Koruyucu Aile Kurumu ve Koruyucu Aile Yönetmeliği. *Ankara Barosu Dergisi.* 2: 147-170.

EKŞİ, A. (2004). Koruma Altında Çocuklar; Dünyada Beş Kıtanın Çeşitli Ülkelerinden Örnekler. Uslu, R. (Ed.), Koruma Altındaki Çocuklar. Ankara Üniversitesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Yayınları. 9. Baskı. Ankara.

EROL, N. & ŞİMŞEK, Z (2008). Kurum Bakımındaki Çocuk ve Ergenlerde Davranış ve Duygusal Sorunların Epidemiyolojisi. Ulusal Örneklemde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Türk Psikiyatri Dergisi.* 19: 235-246.

EROL N., ŞİMŞEK Z., ÜSTÜNER S. (2007) Çiçekli Dünyamda Elimi Yalnız Bırakma; Dünyada ve Türkiye"de Çocuk Koruma Sistemleri; Kurum Bakımı, Koruyucu Aile ve Evlat Edinme. Ümit Matbaacılık. Ankara.

FRANK, D. A., KLASS, P. E. (1996). Infants And Young Children In Orphanages: One View From Pediatrics And Child Psychiatry. *Pediatrics.* 97: 569-579.

GÖKKAYA, B.V. (2014). Ailelerin, Koruyucu Aile Olma Nedenleri (Sivas İli Örneği). *International Journal Of Human Sciences.*11: 604-620. GÜLER, S., ULUTAK, N. (1992). Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile. *Kurgu Dergisi.* 11: 51-76.
Https1:www.sosyalhizmetuzmanı.org, Erişim Tarihi: 21.12.2018.
KAYA, C. (2008). Türk Hukukunda Evlat Edinme. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
KOÇ, T. (2016), Türkiye'de Koruyucu Aile Hizmetinin Etkinliğinin Arttırılmasına Yönelik Çözüm Önerileri: Türkiye Ve Hollanda Karşılaştırması. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Celal Bayar Üniversitesi. Manisa.
KOMİSYON (1994), 1994 Uluslararası Aile Yılı Özel İhtisas Komisyon Raporları, Ankara: Kılıçaslan Matbaacılık. Yayın No: 82.
KORUYUCU AİLE YÖNETMELİĞİ. (1984). *T.C. Resmi Gazete.* 18532. 1 Ekim 1984.
KORUYUCU AİLE YÖNETMELİĞİ. (1993). *T.C. Resmi Gazete*. 21728. 14 Ekim 1993.
KORUYUCU AİLE YÖNETMELİĞİ. (2012). *T.C. Resmi Gazete*. 28497. 14.Aralık 2012.
KORUYUCU AİLE UYGULAMALARI GENELGESİ. (2015). 2015-6 Sayılı Genelge.
KORUYUCU AİLE ÖDEME İŞLEMLERİ GENELGESİ. (2015). 2015-7 Sayılı Genelge.
KOŞAR, N. G. (1987). Korunmaya Muhtaç Çocuklar. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi.* 5: 72-98.
KOŞAR, N. G. (2008). Türkiye'de Koruyucu Aile ve Evlat Edinme Sistemlerinin Dünü, Bugünü, Yarını. Erol, N. (Ed.). Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Yayını. Ankara.
KULAKSIZ, Y. (2014).Yoksulluk Bağlamında Çocuk İş Gücü. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi.* 2: 91-111.
KUŞ, S. (2014). Koruyucu Aile Hizmeti ve Toplumsal Farkındalık: Çanakkale İli Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi. Çanakkale.
KÜÇÜKLERİN EVLAT EDİNİLMESİNDE ARACILIK FAALİYETLERİNİN YÜRÜTÜLMESİNE İLİŞKİN TÜZÜK. (2009). *T.C. Resmi Gazete*. 27170. 22 Kasım 2001.
MERRİAM, S.B. (2013). Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber. (Çev.Editörü: Selahattin Turan). Nobel Yayınları. Ankara.
METİN, B. (2015). Gelecek Nesillerin Yaşam Fırsatları İçin Ciddi Bir Tehdit: *Çocuk Yoksulluğu. Sosyal Güvenlik Dergisi,* 5: 166-188.
NAZLI, S. (2016). Aile Danışmanlığı. 12. Baskı. Anı Yayıncılık. Ankara.
ORLANDO, R. (2002). The Beavers Systems Model And The Relationship Between Family Competence And Team Effectiveness In Self Managed Family Work Teams. Seton Hall University Dissertations and Theses. New Jersey.

ÖNGÖREN, S. (2017). Boşanma Ve Boşanmanın Erken Çocukluk Dönemi Çocuklar Üzerindeki Etkileri. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi.* 13: 73-87.
ÖZBESLER, C. (2009). Koruyucu Aile Hizmetlerinde Değerlendirme Süreci. *Aile ve Toplum Dergisi.* 4: 86-94.
ÖZDEMİR, N., SEFER, N., TÜRKDOĞAN, D. (2008). Bir Sosyal Sorumluluk Projesi Örneği: Korunmaya Muhtaç Çocuklar. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi.* 32: 283-305.
SAÇAN, S., ŞİMŞEK, Z . (2014). Kurum Bakımından Aile Yanına Döndürülen 6-18 Yaş Çocukların Duygusal Ve Davranış Sorunları. *Qualitative Studies.* 9: 1-18.

ŞENOCAK, H. (2006). Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım Yöntemleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi.* 5: 177-228.
SERDAR, İ. (2000). Koruyucu Aile. Prof. Dr. Seyfullah Edis' e Armağan. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını. İzmir.
SEYYAR, A. (2008). Yerel Siyasetin Gelişiminde Sosyal Politikaların Önemi. *Yerel Siyaset Dergisi.* 25: 55-72.
TAMBAĞ, H., ÖZ, F. (2005). Aileleri İle Birlikte Ve Yetiştirme Yurtlarında Yaşayan Ergenlerin Öfke İfade Etme Biçimleri. *Kriz Dergisi.* 13: 11-21.
TAŞTEKİL, S. (1989). Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmetler-Koruyucu Aile Bakımı İzmir Örneği. (Yayınlanmamış doktora tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
TOK, Ö. (1996). Koruyucu Aile Hizmeti, Standartları ve Ülkemizdeki Durumu. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
TOPKAYA, E. (2006). Yıldırım, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri Güncelleştirilmiş Geliştirilmiş 5. Baskı Ankara Seçkin Yayıncılık. *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi.* 2: 113-118.
ÜSTÜNER, S., EROL, N., ŞİMŞEK, Z. (2005). Koruyucu Aile Bakımı Altındaki Çocukların Davranış ve Duygusal Sorunları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi.* 12*:* 130-140.
YABAN, H. & YÜKSELEN, A. (2007). Korunmaya Muhtaç Yedi–On Bir Yaş Grubundaki Çocukların Sosyal Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi. *Toplumsal ve Sosyal Hizmet Dergisi*. 18: 49-67.
YAVUZER, H. (2004). Ana-Baba Ve Çocuk. İstanbul: Remzi Kitabevi.
YAZICI, E. (2012). Korunmaya Muhtaç Çocuklar Ve Çocuk Evleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 18: 499-525 .
YAZICI, E. (2014). Türkiye'de Çocuk Koruma Sistemi ve Koruyucu Aile Bakım Yönteminde Yeni Yaklaşımlar, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4: 247-270.
YEŞİLKAYALI, D. (2015). Koruyucu Aile Bireylerinin Sosyo demografik Özellikleri İle Empatik Becerileri Ve Özgecilik Durumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi. Ankara.
YILDIRIM, A. (1999). Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi. *Eğitim ve Bilim Dergisi.* 23: 7- 17.
YOLCUOĞLU, İ. G. (2009). Türkiye'de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak Değerlendirilmesi. *Aile ve Toplum Dergisi*. 5: 43-58.
YURDAKUL, A. (2016). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına Bağlı Kurum Bakımında Kalan Çocuklarla Koruyucu Aile Yanında Kalan Çocukların Benlik Saygısı ve Psikososyal Gelişimleri Arasındaki Farklılıkların İncelenmesi. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi. İstanbul.
YURTERİ, A. (2013). Kurum Bakımı Deneyimi Olan Kadınların Çocukluk Dönemi Kurum Yaşantıları: Nitel Bir Çalışma.Hacettepe *University Journal of Economics.* 26.
ZEYTİNOĞLU, S. (2001). Çalışan Çocukların İstismarı ve İhmali. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. İzmir.

Gramsci ve Yetişkin Eğitimi

Assoc. Prof. Dr. H. Eylem KAYA[314]
Berkan ALTAN[315]

Özet

Eleştirel Kuram ve Yeni Marksist harekette önemli bir yeri olan Antonio Gramsci, geleneksel eğitime eleştirel perspektiften bakarak toplumda yarattığı ve yeniden ürettiği eşitsizliği görünür kılmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, eğitimi hegemonya ile ilişkilendirmiştir. Ona göre hegemonya, içinde tüm sosyal gerçekliklerin tek bir sınıf tarafından ya da onun desteğiyle dayatıldığı bir toplumsal koşuldur. Hegemonya ile eğitimin ilişkisi, toplumsal olgularda rızanın kazanılması ve kabul edilebilir hale gelmesi açısından önemlidir. Gramsci eğitim sistemini, ideolojik unsurları sürekli olarak yeniden üreten ve statükoyu sürdüren hegemonyanın parçası bir sistem olarak görmektedir. Dolayısıyla, bireylerin düşünceleri ya da eylemleri de bu kurulu hegemonya üzerinden şekillenmektedir. Gramsci bu noktada, hegemonyanın sürdürülmesinde ya da karşı-hegemonyanın yaratılmasıyla toplumsal dönüşümün gerçekleşmesinde entelektüellere önemli roller düştüğünü söylemektedir. Bu kapsamda, hegemonyanın kurulmasında etkin olan geleneksel entelektüellerin karşısına karşı-hegemonyanın eyleyenleri olan organik entelektüelleri koymaktadır. Dönemin tarihsel ve ekonomik koşullarından etkilenen Gramsci, organik entelektüellerin öneminden bahsederken toplumsal dönüşümün işçi sınıfının bilinçlenmesiyle mümkün olacağını söylemektedir. Dolayısıyla Gramsci, proletaryanın bir pozisyon savaşına angaje olarak, ortak bir proletarya kültürünün oluşturulması gerekliliği üzerinde odaklanmaktadır. Sivil toplum içinde önemli olan bu durumda karşı-hegemonyanın oluşmasında organik entelektüellerin yani yetişkin eğitimcilerin önemini vurgulamaktadır. Böyle bir çıkış noktasıyla bu çalışmada, Gramsci'nin düşüncelerinin yetişkin eğitimindeki önemini anlamak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yetişkin Eğitimi, Hegemonya, Karşı-Hegemonya, Organik Entelektüeller

1. GİRİŞ

Yetişkin eğitimin tanımlanmasında önemli olan bir nokta "yetişkin"in kim olduğudur. İlk olarak yaş ile birlikte düşünülen yetişkinlik tanımlaması, bir ülkeden başka bir ülkeye ve bireyin işlevlerine göre değişiklik göstermektedir. Bazı ülkelerde 15 yaş yetişkinliğin alt sınırı olarak baz alınabilirken bazı ülkelerde ise 18 ya da 21 yaş alt sınır olarak kabul edilebilmektedir. Reşitlik kavramını ortaya koyan ve bireyin yasal sorumluluk alma yaşına da bağlı olan yetişkinlik kavramı sadece yaş kıstasıyla sınırlı kalmamakta yanı sıra, yetişkinlerin sağlık durumu, öğrenmeye yönelik ilgi ve eğilimleri, sosyolojik-psikolojik etmenler ve toplumsal işlevler de yetişkinliği belirleyen nitelikler arasında yer almaktadır.

Yüzyıllar boyunca birçok toplumda, ekonomik, toplumsal ve siyasal bunalımların yaşandığı, birlik ve beraberliğin sarsıldığı, toplumsal değerlerin gelişmelere göre

[314] Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
[315] Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

değişemediği, birey yaşamının değersizleştiği, bireysel ve toplumsal amaçların bütünlüğünü yitirdiği gibi bireysel ve toplumsal bunalım dönemlerinde toplumu yeniden kurma ve biçimlendirme girişimlerinin, hatta bazen toplumsal eylem ve devrimlerin, yetişkinlerin eğitimi yoluyla başarılabileceği kabul edilerek bu doğrultuda uygulamalara ağırlık verilmiştir. Konuyla ilgili somut örneklere bakıldığında, Amerika Birleşik Devletleri'nde göçmenlerin uyum sürecinde yetişkin eğitimi kapsamında Halk Okulları önemli bir yere koyulmuştur. Türkiye'de ise Cumhuriyet İlkelerinin, Atatürk Devriminin, yeni tarım yöntemlerinin benimsetilmesi ve yaygınlaştırılması yetişkin eğitimi aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte yetişkin eğitimi kapsamında, Millet Mektepleri, Köy Enstitüleri ve Halkevleri önemli bir rol oynamıştır (Celep, 2003: 2). Burada özellikle ön plana çıkan nokta yetişkin eğitiminin sosyolojik boyutudur. Dolayısıyla yetişkin eğitimi sosyolojisi, gerek uluslararası gerekse ulus içindeki değişen toplumsal dinamiklerin yetişkin eğitimi süreçlerine yansıma biçimlerinin arka plandaki toplumsal olguların nedenlerini ve bireylerin neden öğrendiği ve nasıl öğrendiğinin sosyolojik bağlamını anlayabilmek adına önemlidir (Kaya, 2016).

Yetişkin eğitimi çalışmalarında, yetişkin bireylerin öğrenip öğrenemeyeceği uzun süre tartışılmış bir konudur. Bu bağlamda, 1930'lu yıllara kadar yetişkin bireyin öğrenemeyeceğine dair görüşler yaygındır. Ancak, 1928 yılında Thorndike'ın yapmış olduğu bir çalışmada yetişkin bireylerin öğrenebileceğini bilimsel olarak açıklamasının ardından tartışmaların odak noktası değişim göstermiştir. Bu tartışma noktalarından ilki, 1970'li yıllarda yetişkin bireyin yaşam deneyimleriyle öğrenme ihtiyaçları üzerinde duran Knowles'ın Andragoji Kuramı, diğeri ise eleştirel kuram ve eleştirel pedagoji temelinde Gramsci, Freire, Mezirow gibi düşünürlerin yetişkin bireyde özgürleşmeyi ve bilinçlenmeyi temel alan çalışmalarıdır.

Eleştirel yetişkin eğitiminde önemli bir yere sahip olan Gramsci (1891-1937) organik entelektüel, gazeteci, büyük bir kuramcı ve önde gelen bir İtalyan Marksistidir. Doğmuş olduğu Sardunya'da gerek engel durumu gerekse iyi olmayan ekonomik koşullar nedeniyle zorlu bir çocukluk geçiren genç Gramsci'nin kazandığı burs, Sardunya gibi tarıma dayalı bir çevreden uzaklaşıp Turin'de üniversite derecesini almasını sağlamıştır. Dönemin Turin'ine bakıldığında ise Fiat'ın doğduğu yer olmasıyla Güneyden göçmen işgücü alan ve her an sokağa dökülmeye hazır, çok militan bir işçi sınıfına sahip olan bir bölge olduğu görülebilmektedir. Dönemin tarihsel ve ekonomik koşullarından etkilenen Gramsci, İtalyan Sosyalist Parti (PSI) içinde önde gelen bir isim olmuştur. Bu bağlamda kendisini devrimci siyasete adayarak hem bir gazeteci hem de bir yetişkin eğitimci olarak işçi sınıfının eğitimiyle ilgilenmiştir. Gramsci, bir yetişkin eğitimci olarak işçi sınıfının bilinçlenmesi ve ortak bir proletarya kültürü yaratmak adına birçok ders, konferans vermiş, gazetelerde, dergilerde yazılar yayınlamış ve döneminde ses getiren Fabrika Konseyi Hareketi'nde başrol olmuştur. 1926 yılında tutuklanan Gramsci, hapishanede yaklaşık iki buçuk yılını notlar yazarak geçirmiştir. Kötüleşen sağlık durumu nedeniyle tutukluluğuna son verilmiş ve kısa bir süre sonra yaşamını yitirmiştir. Ölümünden sonra yazdığı notlar ise *Hapishane Defterleri* adıyla yayınlanmıştır (Mayo, 2011).

Yetişkin eğitiminin genel çerçevede ele alındığı bu çalışmanın amaçları; eğitim uygulamalarında pedandragojik sürecin ne olduğunu anlamak, Gramsciyan bakış açısıyla eğitim ve hegemonya ilişkisini açıklamak ve Gramsci'nin organik entelektüel kavramsallaştırmasında yetişkin eğitiminin önemini ortaya koymaktır.

2. EĞİTİM ve YETİŞKİN EĞİTİMİ

Tarihsel gelişimi içerisinde eğitimin ele alınış biçimlerine bakıldığında; 1900'lü yıllarda, bilgiyi ön plana çıkararak, bilgiyi öğrenme ve bilgiyi kullanma olarak ele alınmıştır. 1930'lu yıllarda eğitim, insan yetiştirme süreci olarak görülmüştür. Sonraki yıllara bakıldığında ise bireyin gelişim süreci şeklinde yaklaşılmıştır. Yanı sıra bireyin, bireysel gelişimiyle beraber toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel yönlerinin de gelişimi tartışma konusu olmuş ve bu doğrultuda eğitim çalışmaları düzenlenmeye başlanmıştır. Akabinde bireyin toplum içinde gelişmesi gerektiği görüşü gündeme gelerek, bireyin aile ve toplum içindeki sorumluluklarını yerine getirmesi, topluma uyum sağlaması, bireysel yeteneklerini en üst düzeye getirmesini sağlamak amacıyla gerekli davranış biçimlerinin kazandırılması gerekli görülmüştür. Böylece eğitim, davranış geliştirme ve değiştirme yoluyla bireyin kişisel, toplumsal, ekonomik ve kültürel bağlamda gelişmesine yardım etme süreci olarak ele alınmıştır (Güneş, 1996: 2).

Sosyolojik bağlamda eğitimin tanımı söz konusu olduğunda ise literatürde birden fazla tanımla karşılaşılmaktadır. Genel olarak bakıldığında eğitimin tanımlarını; amaçları bakımından bireyi temel alan tanımlar ve toplum üzerinde odaklanan tanımlamalar olmak üzere ikiye ayırmak mümkün olacaktır. Bireyi temel alan eğitim tanımlamalarında bir davranış değiştirme süreci odak noktası olurken, toplum üzerinde odaklanan eğitim tanımlamalarında ise topluma uyum sağlama süreci ön plana çıkmaktadır (Kızıloluk, 2013: 5). Bu doğrultuda 20. yüzyılda eğitim sosyolojisinde makro kuramların hâkim olduğu görülmektedir. Bu kuramlar tezlerini modernist düşünceler (kalkınma, insan gücü yetiştirme, gelişme, sınıfsal denetim gibi) üzerinde odaklamışlardır. Klasik eğitim sosyolojisi, ulus-devlet olarak örgütlenen toplumun kendi içindeki farklılıkların nasıl anlaşılacağı ve kendi içinde nasıl eritilebileceği üzerinde durmuştur. Makro yaklaşım etrafında şekillenen çalışmalarda eğitim ve okul, toplumsal bütünleşmenin sağlanmasında ya da kapitalizmin varlığını devam ettirmesi için kullanılan bir araç olarak görülmüştür (Tezcan, 2018: 5). Toplumun bütünleşmesinde eğitimi bir araç olarak görme noktasında Durkheim gibi işlevselciler ön plana çıkarken kapitalizmin var olmasında ve varlığını sürdürebilmesinde eğitimin önemli bir araç olması noktasında ise çatışmacı kuram ön plana çıkmaktadır.

Çatışmacı kuramda önemli bir yere sahip olan Marx ve Engels, üretici eğitimi savunmaktadırlar. Onlara göre eğitim, toplumdaki eşitsizliğin yeniden üreticisidir ve bu eşitsizliğin giderilebilmesi için üretici iş ile birleştirilmelidir. Böylece salt kuramsal olan ve ezbere dayalı öğretimin karşıtı bir görüş savunulmuştur. Bu bağlamda amaç; bedensel iş ve zihinsel iş ayrımının ortadan kalkması ve teori ve uygulamanın birleştirilmesidir. Böylece işçi, bedenen ürettiğine zihnen yabancı olmayacaktır. Aksi taktirde teori ve uygulama bütünleşmedikçe eğitim aracılığıyla, hâkim hegemonya varlığını koruyacaktır (Tezcan, 2013). Yorumlayıcı kurama bakıldığında ise eğitim, bireylerin ileriki yaşantılarında toplumsal yapı içinde alacakları statüyü belirleme açısından çok önemlidir. Eğitimin esas görevi, bireylerin ve grupların, bürokrasi ve toplumsal tabakalaşma içinde ilerde alacakları yere hazırlama çalışmalarıdır. Bu doğrultuda Weber, sanayileşmiş ve teknolojik bir toplum içerisinde eğitimi ele almıştır. Ona göre örgün eğitim, bireyleri özel bir yaşam biçimine hazırlayan bir farklılaşma kurumudur (Ergün, 1994; Tezcan, 2018). Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü adıyla ortaya çıkan eleştirel kuram ise 1960'lı yıllardan itibaren toplumsal kuram üzerinde yapılan tartışmalarda merkezi bir konuma sahip olmakla beraber toplumsal çözümlemelerde alternatif bir paradigma olarak önerilmeye başlanmıştır (Kesik,

2014: 105). Örneğin, Adorno, Marcuse ve Habermas gibi eleştirel kuramcılar yabancılaşma, kültür endüstrisi vb. kavramlar üzerinde odaklanarak, eğitim ve kültürde öznelliklerin ideolojik yeniden üretimine önem vermişlerdir (İnal, 2010: 17).

Eleştirel kuramın eğitime yansıması ise eğitimi radikal bir çerçeveden ele alan eleştirel pedagojinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. En genel ifadeyle "yeni eğitim sosyolojisi" ya da "eleştirel eğitim kuramı" olarak da tanımlanan eleştirel pedagoji okulları, hem tarihsel bağlamda hem de içinde bulundukları sınıfsal farklılıkların şekillendiği, baskın toplumun toplumsal ve siyasal dokusunun bir parçası olarak ele alıp incelemektedir. Eleştirel eğitim kuramcıları, okulların nasıl işlediğini anlamada temel olarak güç ve politika temelli bir bakış açısı sergilemektedirler (McLaren, 2011: 273). Bu kuramcılar eğitimi, mikro boyutta ele alarak sınıfsal ilişkiler, ideoloji, siyaset, devletin ve eğitim sisteminin siyasal ekonomisi, etnisite, popüler kültür, müfredat, ders kitapları, öğrenci sorunları, ders materyalleri gibi birçok konuya değinmişlerdir (Tezcan, 2013: 99-100).

Kuramın entelektüel köklerine bakıldığında ise P. Freire, P. McLaren, H. Giroux, Ivan IIIich, M. Apple gibi isimlerle karşılaşılmaktadır. Eleştirel pedagoji, bilgi ve iktidar arasındaki ilişki, temelde eğitimin toplumsal kurumlarla olan ilişkisi ve bu kurumların eğitime olan etkileri üzerine odaklanmaktadır. Yukarıdan dayatılan geleneksel eğitim anlayışının aksine tabandan kurulacak bir eğitimden yanadır. Dolayısıyla, geleneksel eğitimin itaati içselleştirerek, bireyin özgürlüğünü ve yaratıcı gücünü geliştirmesinde bir bariyer olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda eleştirel pedagoji, bireyin özgürleşmesine ve yaratıcı gücüne engel olan otoriter tavrı ortadan kaldıracak bir eğitim anlayışı geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken bir yandan yürürlükteki eğitim anlayışının dayanaklarını eleştiri süzgecinden geçirerek eğitime ilişkin yıkıcı bir tavır sergilerken, diğer yandan da mevcut eğitimin yerini alacak eğitimin nasıl olması gerektiği üzerinde yapıcı bir tavır sergilemektedir. Bu noktada ise eleştirel pedagojinin "eleştiri dili"nin yanında bir de "imkân dili" geliştirdiğini söylemek mümkün olacaktır (Yılmaz, 2016: 300).

Yetişkin eğitimimin tanımı konusunda ise literatür incelendiğinde çeşitli tanımlamalar ve birbirleri yerine kullanılan farklı kavramlar dikkat çekmektedir. Bu kavramlardan bazıları; halk eğitimi, yığın eğitimi, toplum eğitimi, temel eğitim, kitle eğitimi, yaygın eğitim, sosyal eğitim, yineleme eğitimi, yaşam boyu eğitim, herkes için eğitim, uzaktan eğitim, popüler eğitim, sürekli eğitim ve toplum kalkınmasıdır (Türkoğlu ve Uça, 2011; Sabancı ve Rodoplu, 2013; Kaya, 2016). Bu kavramlar, eşanlamlı ya da yakın anlamlı olarak birbirlerinin yerine kullanılsa da özellikle ülkemizde yetişkin eğitimi kavramı yerine halk eğitimi ve yaygın eğitim kavramları daha çok kullanılmaktadır. Bu bağlamda, ulusal literatüre bakıldığında, tanımsal çerçevenin "halk eğitimi" kavramı üzerinden şekillendiği görülmektedir (Kaya, 2015: 270). Yanı sıra, tanımlamaların çeşitliliği konusunda ise yetişkin eğitimin amacı ya da ulaşmak istediği hedef kitle ön plana çıkmaktadır. Örneğin; İngilizler, yetişkin eğitimi kavramını, çoğunlukla toplumdaki orta sınıfı oluşturan yetişkin bireylerin boş zamanlarını değerlendirmek amacıyla katıldıkları liberal eğitim programları olarak ele almışken, Amerika'da uzun bir süre Amerikalılaştırma eğitimi olarak görülmüştür (Güneş, 1996; Celep, 2003). Öte yandan, yetişkin eğitimi gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde okuma yazma ve mesleki eğitim olarak ele alınabilirken gelişmiş ülkelerde ise praksis temellere dayalı özgürleştirici bir eğitim olarak görülebilmektedir. Burada ön plana çıkan nokta, yetişkin eğitiminin sosyolojik boyutudur. Dolayısıyla yetişkin eğitimi sosyolojisi gerek uluslararası gerekse ulus içindeki değişen toplumsal dinamiklerin yetişkin eğitimi süreçlerine yansıma biçimlerinin arka plandaki

toplumsal olguları ve bireylerin neden öğrendiği ve nasıl öğrendiğinin sosyolojik bağlamını anlayabilmek adına önemlidir (Kaya, 2016).

Çalışmanın bütünselliği açısından üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da yetişkin bireylerin öğrenme eğilimleridir. Bu bağlamda yetişkin eğitimi çalışmalarında, yetişkin bireylerin öğrenip öğrenemeyeceği uzun süre tartışılmış bir konudur. 1930'lu yıllara kadar yetişkin bireyin öğrenemeyeceğine dair görüşler oldukça fazla olmuştur. Ancak, 1928 yılında Thorndike'ın yapmış olduğu bir çalışmada yetişkin bireylerin öğrenebileceğini bilimsel olarak açıklamasının ardından tartışmaların odak noktası değişim göstermiştir. Bu bağlamda üzerinde durulan temel iki konuya değinmek yerinde olacaktır. Bunlardan ilki, yetişkin bireyin yaşam deneyimleriyle öğrenme ihtiyaçları üzerinde duran (Knowles'ın Andragoji Kuramı) çalışmalar, diğeri ise eleştirel kuram ve eleştirel pedagoji temelinde Gramsci, Freire, Mezirow gibi düşünürlerin yetişkin bireyde özgürleşmeyi ve bilinçlenmeyi temel alan çalışmalarıdır.

Bireylerin yaşları, toplumsal rolleri, yaşam deneyimleri dikkate alınarak yetişkin olsun ya da olmasın bir eğitim programı planlanırken pedandragojik (pedagojik ve andragojik) açıdan farklı ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu durum ise çocukların ve yetişkinlerin eğitim sürecinin uygulanmasında farklılaşmanın olduğuna işaret etmektedir (Kaya, 2016: 12). Bu doğrultuda yetişkin bireyler için planlanan bir eğitim sürecinde "andragoji" kavramı ön plana çıkmaktadır. Yetişkin eğitiminde oldukça önemli olan andragoji kavramı, Eduard Lindeman, Mantha Andreso, Alexander Kapp gibi düşünürlerce ele alınmış olsa da Malcolm Knowles'ın çalışmalarıyla önem kazanmakta ve yetişkinlerin öğrenmesine yardım etme bilim ve sanatı; yetişkin eğitimi kuramı ve süreçleri olarak tanımlanmaktadır (Malkoç, 1989; Güneş, 1996). Knowles'a göre, andragojik temellere dayalı yetişkin eğitimi belirli süreçleri içermektedir. Bu süreçler şu şekildedir:

1.Yetişkin öğreniciler, bir şeyi öğrenmeye girişmeden önce onu neden öğrenmeleri gerektiğini bilmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu bağlamda yetişkin öğrenicilerin herhangi bir öğrenme etkinliğinin sonunda sağlayabileceği yarar açık değilse ya da öğrenme, herhangi bir gereksinime cevap vermiyorsa öğrenmenin önünde engel oluşabilmektedir.

2.Yetişkin öğreniciler, kendi yaşam deneyimleriyle aldıkları kararlardan sorumlu olma gibi bir benlik algısına sahip oldukları için başkalarının isteklerine ve dayatmalarına direnebilmektedirler.

3.Yetişkin öğreniciler, bir eğitsel etkinliğe çocuklardan daha çok ve daha farklı nitelikte bir yaşantı birikimiyle katılmaktadırlar. Bu nedenle, deneyimlerini anlatma ve tartışma eğiliminde olmaktadırlar. Bundan dolayı yetişkin öğreniciler, yetişkin eğitimcisini bildiklerini dikey ilişki içerisinde geleneksel bir öğretmen gibi anlatmasını istemezler. Öğrenmeyi kolaylaştıran, öğrenmeye kaynaklık eden yatay bir ilişki içerisinde dost olarak görmek isterler.

4.Yetişkin öğreniciler, yaşamlarında karşılaştıkları problemlerle başa çıkabilmek için gereksinim duydukları şeyleri öğrenmeye hazır olmaktadırlar.

5.Yetişkinlerin öğrenme yönelimlerinin merkezlerinde yaşantıları ve karşı karşıya kaldıkları problemlere çözüm üretme isteği bulunmaktadır.

6.Yetişkin öğreniciler için dışarıdan gelen güdüleyiciler (daha iyi iş, yüksek kazanç vb.) önemlidir; fakat onlar için daha önemli olan iç güdüleyiciler ve baskılardır (iş doyumu, kendine güven, yaşam kalitesi vb.) (Duman, 2007; Akın, 2014; Kaya ve Altan, 2019).

Andragojik temellere dayalı yetişkin eğitiminin süreçlerine bakıldığında yetişkin eğitiminde önemli olan noktalar; yetişkin öğrenicilerin yaşam deneyimleri, karşı karşıya kalınan problemlere çözüm üretme isteği, bilginin neden öğrenildiğinin bilinmesine ve yararın ne olacağına yönelik istek, yaşam deneyimlerinden söz etme isteği ve öz deneyimdir. Bu bağlamda, eğitimin pedandragojik açıdan farklı ele alınması gerekliliği göz önünde bulundurulduğunda, yetişkin öğrenicileri geleceğe hazırlamak yerine, onların mevcut ihtiyaçlarını karşılayan ve bireysel özelliklerini temel alan eğitim programları ön plana çıkmaktadır (Kaya ve Altan, 2019).

3. HEGEMONYA ve EĞİTİM İLİŞKİSİ

Eleştirel kuramda ve yeni Marksist harekette önemli bir isim olan Gramsci, eğitimi hegemonya ile ilişkilendirmektedir. Ona göre hegemonya, içinde tüm toplumsal gerçekliklerin tek bir sınıf tarafından ya da onun desteğiyle dayatıldığı bir toplumsal koşuldur. Burada asıl vurgulanmak istenen nokta, basitçe zorlama yoluyla değil rızaya dayalı egemenliktir (Mayo, 2013: 49). Bunun nedeni ise toplumsal yaşamın, bireyler arasında oluşması, bireyler tarafından rızanın kazanılması ve etki uyandırmasıyla kabul edilebilir hale gelmesidir. Bu bağlamda Gramsci, her hegemonya ilişkisinin aslında bir öğrenme ilişkisi olduğunu söylemektedir. Eğitim süreciyle ilgili kurumlar, iktidarın kültürel temel taşlarını kuran, sivil toplumu oluşturan eğitim, hukuk, medya, din gibi ideolojik toplumsal kurumlardır (Mayo, 2011: 52-53). Dolayısıyla, ideolojik unsurların sürekli yeniden üretildiği eğitim sistemini statükoyu sürdüren, ideolojik hegemonyanın bir parçası olarak görmektedir ve bu noktada eğitim, var olan hegemonyayı korumaktadır. Bireyler, kurum olarak eğitime ilişkin fikirlerini de bu hegemonya üzerinden öğrenmektedir. Bu doğrultuda eğitime ilişkin genel yargılar, genel beklentiler ve anlamlar hegemonya içinde kazanılmaktadır (Yıldırım, 2011; Bağcı, 2014). Süreç içerisinde hegemonyanın sağlanması toplumsal sistemde düzenliliği ve sürekliliği beraberinde getirmektedir. Hegemonyaya dayalı ilişkinin oluşması ve sürekliliği için ise eğitim kurumu olmazsa olmaz koşuldur (Aka, 2009: 330).

Gramsci, dönemin faşist rejiminin klasik ve mesleki olarak ayırdığı eğitim sistemini iki açıdan eleştirmektedir. İlki, liyakat temelindeki herhangi bir farklılaşmaya muhalefet etme radikal geleneği içinde kendini iyi hissetmedir. İkincisi ise tüm sürecin sınıf temelinde bir seçme işleminin yapıldığı temel üzerinde olmasıdır. Gramsci eğitimi, şaşmaz bir göz ve değişmez bir ele sahip olmasına karşın genel bir kültüre, genel fikirlere ve bir ruha sahip olmayan, özel bir mesleğin icrası için yetiştirilen küçük canavarların yetiştirildiği bir "kuluçka makinası" olarak görmektedir. Buna karşılık Gramsci, güçlü bir hümanist temelle, ayrıştırılmaksınız geniş bir eğitim sisteminin bütün çocuklar için aynı olması gerektiğini söylemektedir. Dolayısıyla, eğitim sürecinde çocukların erken yaşlarda dar bir meslek kalıbına sıkıştırılarak sadece mesleki anlamda uzmanlaşmasının önüne geçilmiş olacaktır (Mayo, 2011: 54).

Gramsci'nin eğitim konusundaki görüşlerinde çocuğun ailesi ve yakınlarını içeren kültürel çevresi önemli bir yere sahiptir ve bu bağlamda okul mevcut kültürü çocuklara aktarmalıdır. Ancak mevcut eğitim sisteminde okul ve gündelik pratikler arasında bir bütünlüğün olmaması nedeniyle eğitim ve öğretim arasında kendiliğinden var olan bir bütünlük yoktur. Ona göre, "öğretme" eğitim ve öğretim arasında kurulan bağ ile işlevli hale gelmektedir (Aka, 2009: 333). Bu doğrultuda okul ve gündelik yaşam arasındaki bağı

öğretmen kurmaktadır. Öğretmen, kendisinin temsil ettiği kültür ve toplum tipiyle öğrencilerin temsil ettiği kütür ve toplum tipi arasındaki zıtlığın farkına varmalıdır. Öğretmenin bu noktada, eğitimin birinci tipiyle uyumlu ancak ikinci tipiyle çatışma halinde hızlandırıp düzenlemeyle yükümlü olduğunun da bilincinde olması gerekmektedir (Forgacs, 2010: 388-389)

Söz konusu bağdan kopuk ve sadece fiili olarak görevini yerine getiren öğretmen ise hegemonyanın yeniden üreticisi olarak öğrencilerin kendilerine genellikle hiçbir şey ifade etmeyen ve kolaylıkla unuttuğu formüllerle ve sözcüklerle onların kafalarını doldurmaktadır. Gramsci'ye göre, bu konumda bulunan öğretmenin de eğitilmesi gerekmektedir. Bunun nedeni ise öğretmenin toplumdaki yönetici konumu üzerindeki eleştirel bilincinin farkına varmasının karşı-hegemonyanın kurulmasında gerekli kılınmasıdır. Dolayısıyla eğitimci, kolektif eleştirel bilinci temsil eden ve eğitim-öğretim ilişkisini somut olarak çözümlemek amacıyla kültürel çevre ve eğitilecek özne arasındaki bağı kuracaktır. Bu nedenle Gramsci'nin kavramsallaştırmasında yetişkin eğitiminde de ön plana çıkan hegemonyanın sürdürülebilirliği bağlamında ahlaki ve entelektüel etkinin önemi büyüktür (Aka, 2009: 331).

4. YETİŞKİN EĞİTİMİNDE ORGANİK ENTELEKTÜELLER

Gramsci'ye göre yetişkin eğitiminde, toplumsal değişimin eyleyenlerinin kim olacağı önemli bir noktadır. Ona göre bu eyleyenler, yetişkin eğitimciler ve toplumsal değişimin sonucunu üstlenmiş, hedefi öğrenme olan birey ya da gruplardır. Bu bağlamda eyleyenler, pozisyon savaşında yaşamsal bir rol oynayacak olan entelektüellerdir (Mayo, 2011). Yetişkin eğitimi bağlamında önemli olan Gramsci'nin özgün entelektüellik tartışması, temelde İtalyan entelektüelleri üzerine geliştirdiği sorgulamasından başlamış ve daha sonra evrensel düzeyde bir sorgulamaya ve eleştiriye dönüşmüştür. Özellikle dönemin tarihsel ve ekonomik koşullarından etkilenen Gramsci'nin entelektüeller üzerine düşünmesinin sebebi ise entelektüellerin o dönemde iktidarda olan egemen sınıfın baskısına maruz kalması, dolayısıyla da devlet erkinin tarihsel ve ekonomik alanlarda varlığını önemli ölçüde genişletmiş olmasıdır. Bu koşullar altında entelektüellerin özerkliği sorgulanır hale gelmiştir (Gramsci, 1971; Yaralı Akkaya, 2012: 113).

Toplumsal sınıflar, mekanik olarak kendiliğinden oluşmamaktadır. Dolayısıyla her sınıfın, kendi kültürel pratiklerini, ideolojisini ve hegemonik ilişkilerini ortaya koyması gerekmektedir. Bu bağlamda hukukun, kültürün ve ekonomi-politiğin örgütleyicilerini toplumsal sınıflar yaratmaktadır. Kurulan bu ilişki de entelektüeller aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir (Dural, 2007: 63). Gramsci'nin entelektüellerle ilgili olan düşüncelerinde değinilmesi gereken önemli bir nokta; geleneksel entelektüellerin karşısına organik entelektüelleri koymasıdır. Geleneksel entelektüeller, klasik entelektüel imgesini taşıyan entelektüel kesimdir. Geleneksel entelektüeller, kendilerini temel sınıflardan birine ya da diğerine bağlayabilen kişiler olmakla birlikte kendilerini hangi sınıfla özdeşleştirirlerse ona bağlı olarak devrimci ya da muhafazakâr bir işleve sahip olacaklardır (Yaralı Akkaya, 2012: 122-123).

Organik entelektüeller ise ideoloji olarak var olan hegemonyayı yıkmayı amaçlayan entelektüeller olarak tanımlamaktadır. Ona göre, hegemonya karşıtı kültürel eyleme angaje olan yetişkin eğitimciler iktidarı ele geçirmek isteyen alt gruplarla bağlantılı entelektüeller olarak anlaşılmaktadır. Bu yetişkin eğitimciler alt sınıfa ve madun gruplara yol göstermeye siyasal olarak istekli olmaktadırlar. Eğer böyle olmazsa etkili bir öğrenme ve yol gösterme gerçekleşmemektedir. Bundan dolayı ülkesindeki Halk Üniversitesi çalışmalarına katılan

entelektüellere, organik olmamalarından ve bunun içinde kendilerini o sınıfa adayamamalarından dolayı inanmamaktadır. Yanı sıra, yetişkin öğrenicinin geçmişi ve ilgi çerçevesi bağlamında ilişki kuramayan yetişkin eğitimciler tarafından benimsenen öğrenme yaklaşımını da sorgulamaktadır. Ona göre etkileme, etkili öğretmekten daha önemlidir ve özellikle işçi sınıfı bağlamında daha gerçekçidir. Böylelikle öğrenene kendini adaması ve kendi entelektüellerini kendi yetiştirmesi, geleneksel entelektüellerin asimile olmasında etkili olacaktır (Mayo, 2011). Bu bağlamda Gramsci, organik entelektüellerin temel özelliklerini belirlerken, öncelikle onları geleneksel entelektüellerin karşısına koymakta ve bu doğrultuda bir karşılaştırma yapmaktadır. Dolayısıyla organik entelektüeller, geleneksel entelektüellerin çizgisinde değil, onun karşıtı konumundadırlar (Yaralı Akkaya, 2012).

Bu noktada Gramsci'nin yetişkin eğitimine yönelik fikirleri ve eylemleri (örn. Fabrika Konseyi Hareketi) önemlidir. Toplumsal dönüşüm, işçi sınıfının bilinçlenmesiyle gerçekleşecektir. Dolayısıyla, proletaryanın bir pozisyon savaşına angaje olarak, ortak bir proletarya kültürünün oluşturulması gerekliliği üzerinde odaklanmaktadır. Yetişkin eğitimciler ise proletaryanın bu dönüşümü için önemli bir konumdadır ve yetişkin eğitimcilerden "organik entelektüeller" olarak söz etmektedir. Hegemonya karşıtı kültürel eyleme angaje olan yetişkin eğitimciler, iktidarı ele geçirmek isteyen alt gruplarla bağlantılı organik entelektüeller olarak görülmektedir (Mayo, 2011).

SONUÇ

Yetişkin bireylerin öğrenme eğilimleri çocukların öğrenme eğilimlerinden farklı olduğu için eğitim süreçlerinin planlanmasında andragojik ilke ve teknikler ön plana çıkmaktadır. Bu durumun pedagojik ilke ve tekniklerden farkı ve önemi ise yetişkin bireylerin eğitim sürecine zengin yaşam deneyimiyle katılmasıdır. Dolayısıyla süreçte, tepeden inme bir iletişimden ziyade yatay eksende varlık kazanan iletişimle mümkün olan deneyimlerden ve düşüncelerden söz edebilme olanağı doğmaktadır. Yanı sıra, yetişkin bireylerin yaşamlarında karşılaştıkları problemlere farklı bakış açılarıyla çözüm üretme isteği söz konusu bireylerin gündelik yaşama eyleyen olarak katılımları konusunda da yatay eksenli ilişkinin değeri ortaya çıkmaktadır. Eleştirel yetişkin eğitiminin üzerinde durduğu bu nokta, yetişkin bireylerin eğitim sürecinde sadece gerekli bilginin öğrenilmesi değil aynı zamanda yaşamın her alanına dokunan ve demokratik bir toplum oluşturma bağlamında da önem kazanmaktadır.

Bu noktaya Gramsciyan perspektiften bakıldığında ise hegemonik unsurlarla sürdürülebilir olan toplumsal, kültürel ve ekonomi-politik düzenin değişimi ve dönüşümünde praksis temellere dayalı yetişkin eğitiminin önemli olduğu görülmektedir. Böyle bir eğitim süreci ise geleneksel yetişkin eğitimi modelindeki özne-nesne konumunun tersine dikey eksenli ilişkiden sıyrılarak, yetişkin öğrenicinin de özne/eyleyen olduğu, yetişkin eğitimci-öğrenici arasında etkileşimin ve karşılıklı paylaşımların gerçekleştiği bir yetişkin eğitimi süreci olarak betimlenmektedir. Dolayısıyla, ortak yaşam deneyimleri ve ortak kültürel etmenlerle organik entelektüeller ile yetişkin öğreniciler arasında kurulan bağ, bireylerin bilinçlenmesinde, toplumsal olgu, olay ve nedenlerini sorgulamasında ve de özgürleşmesinde oldukça önemli bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

Aka, A. (2009), Antonio Gramsci ve Hegemonik Okul. *BAÜ SBED, 12*(21), 329-338.

Akın, G. (2014), Andragoji Kavramı ve Andragoji ile Pedagoji Arasındaki Fark. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences,47*(1), 283-300.

Bağcı, Ş.E. (2014), *Yetişkin Eğitimi ve Eşitlik.* İstanbul: Kalkedon.

Celep, C. (2003), *Halk Eğitimi.* Ankara: Anı.

Duman, A. (2017), *Yetişkinler Eğitimi*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Dural, A.B. (2007), A. Gramsci Düşüncesine Tarihsel Blok/ Hegemonya/ Aydınlar ve Bunalım Süreçleri Kavramları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(2), 55-68.

Ergün, M. (1994), *Eğitim Sosyolojisine Giriş.* Ankara: Ocak.

Forgacs, D. (2010), *Gramsci Kitabı Seçme Yazılar 1916-1935*. çev. Yıldız, İ. Ankara: Dipnot.

Gramsci, A. (1971), *Selection From The Prison Notebooks.* Edt. /Çev. Hoare, Q., ve Smith, G.N. London: Lawrence And Wishart.

Güneş, F. (1996), *Yetişkin Eğitimi*. Ankara: Ocak.

İnal, K. (2010), Eleştirel Pedagoji: Eğitim(d)e Modern Özgürleştirici Bir Yaklaşım. *Alternatif Eğitim e-Dergisi*, (1), 14-23.

Kaya, H.E. (2015), Türkiye'de Halk Eğitimi Merkezi. *International Journal of Science Culture and Sport*, (3), 268-277.

Kaya, H.E. (2016), *Yaşam Boyu Yetişkin Eğitimi.* Ankara: Nobel.

Kaya, H.E., ve Altan, B. (2019), Paulo Freire'nin Pedagojisi Temelinde Yetişkin Engelli Bireylerin Eğitimi: Bağcılar Belediyesi Engelliler Sarayı. *ASEAD, 6*(7), 63-82.

Kesik, F. (2014), Eğitim Yönetiminde Çoklu Bir Ses: Eleştirel Kuram. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi, 4*(2), 93-133.

Kızıloluk, H. (2013), *Eğitimin Toplumsal Temelleri*. Ankara: Anı.

LcLaren, P. (2011), *Eleştirel Pedagojiye Giriş.* çev. Eryaman, M.S., ve Arslan, H. Ankara: Anı.

Mayo, P. (2011), *Gramsci, Freire ve Yetişkin Eğitimi.* çev. Duman, A. Ankara: Ütopya.

Mayo, P. (2013), *Gramsci ve Eğitsel Düşünce*. çev. Gayretli, O. İstanbul: Kalkedon.

Sabancı, A., ve Rodoplu, D.E. (2013), Halk Eğitim Merkezlerinin Denetiminde Karşılaşılan Sorunlar. *e-international journal of educational research, 4*(2), 61-77.

Tezcan, M. (2013), *Sosyolojik Kuramlarda Eğitim*. Ankara: Anı.

Tezcan, M. (2018), *Eğitim Sosyolojisi.* Ankara: Anı.

Türkoğlu, A., ve Uça, S. (2011), Türkiye'de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 2*(2), 48-62.

Yaralı Akkaya, A. (2012), Gramsci ve Bourdieu Düşüncesinde Entelektüel Kavramsallaştırmasının Tekel İşçi Eylemi Üzerinden Analizi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara.

Yıldırım, A. (2011), *Eleştirel Pedagoji Paulo Freire ve Ivan Illich"in Eğitim Anlayışı Üzerine.* Ankara: Anı.

Yılmaz, Z. (2016), Paulo Freire'nin Felsefesinde Özgürleşmenin Aracı Olarak Eğitim. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi,* (22), 299-313.

Müzik Biçimleri Dersi Kapsamında Yorumlamaya Yönelik Bilgi ve Becerilerin Geliştirilmesinde İzlenecek Yöntemler[316]

Assoc. Prof. Dr. Sercan ÖZKELEŞ[317]

Özet

Bestecilerin oluşturduğu her bir yapıt kendi içinde ruhsal bir bütünlük oluşturmaktadır. Bir eserin doğru ve etkili bir şekilde ifade edilebilmesi için, öncelikle hangi formda yazıldığı konusunda gereken bilgiye sahip olunması gerekir. Bu çalışmada ise Müzik Öğretmenliği Lisans Programı'nda yer alan müzik biçimleri dersi kapsamında öğrencilerin yorumlama becerilerinin geliştirilmesinde izlenecek yöntemlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda veriler görüşme tekniği ile toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Müzik Eğitimi Anabilim Dalları'nda Müzik Biçimleri dersini yürütmüş ve yürütmekte olan öğretim elemanları oluşturmaktadır. Çalışma grubunu araştırmanın odağı ve veri miktarı dikkate alınarak en az yüksek lisansını tamamlamış, 5 yıl ve üzeri mesleki deneyime sahip olan öğretim elemanları oluşturmuştur. Araştırmada ilk olarak katılımcıların görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilerek doğrudan alıntılara yer verilmiş, ikinci aşamada ise betimsel bir yaklaşımla fark edilmeyen kavram ve temalar içerik analizine tabi tutulmuştur. Çalışma grubundan elde edilen veriler doğrultusunda Müzik Biçimleri dersinde yorumlama becerisi geliştirilirken bireysel çalgı dersini yürüten öğretim elemanlarının seslendirdikleri eserlerin rengi ve deseni hakkında bilgi sahibi olmaları ve müzik biçimleri dersini yürüten öğretim elemanlarının da kuramsal ağırlıklı bir öğretim yöntemi izlemesinden daha çok, yorumlama ağırlıklı bir yaklaşımla dersin işlenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik Biçimleri, Müzikal Yorumlama, Yorumlama Becerisi

Information About The Permormer of Music Forms and Methods For Developing Skills

Abstract

Each work of composers constitutes a spiritual integrity within itself. In order to be able to express a work accurately and effectively, firstly, it is necessary to have the necessary information about which form it is written. In this study, it is aimed to determine the methods that will be followed in the development of students' interpretation skills within the scope of music forms course in Music Teaching Undergraduate Program. For this purpose, data were collected by interview technique. The study group of the research

[316] Bu çalışma "Müzik Eğitimi Bölümlerinde Yürütülen Müzik Biçimleri Dersine Yönelik Öğretim Programı Modeli" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

[317] Müzik Bölümü, Müzik ve Sahne Sanatlar Fakültesi, Ordu Üniversitesi, Ordu, Türkiye

consists of the faculty members who have been and are conducting the Music Forms course in the Departments of Music Education. The study group consists of faculty members who have completed at least a master's degree and have a professional experience of 5 years or more, considering the focus of the research and the amount of data. First of all, in order to reflect the views of the participants in a striking way, the data were analyzed by descriptive analysis method and direct quotations were used. In the second stage, the concepts and themes that were not noticed by a descriptive approach were subjected to content analysis. According to the data obtained from the study group while the interpretation skills were developed in the Musical Forms, course the instructors conducting the individual instrument course should have knowledge about the color and pattern of the works they performed and the instructors conducting the music forms course should be taught with an interpretation-oriented approach rather than a theoretical weighted approach was reached.

Keywords: Music Forms, Musical Interpretation, Interpretation Skills

GİRİŞ

Müzik, kelimelerle anlatılması mümkün olmayan duygularımızı, heyecanlarımızı, bu duygu ve heyecanları sezdirecek, duyuracak tarzda tertiplenmiş sesler vasıtasıyla başka ruhlara aksettirme sanatıdır (Saygun, 1966: 139). Yalın ve özlü anlamıyla müzik, belirli bir amaç ve yöntemle, belirli bir güzellik anlayışına göre işlenerek birleştirilmiş seslerden oluşan estetik bir bütündür. Bir eğitim alanı olarak müzik eğitimi ise, sanat eğitiminin önemli bir boyutudur (Uçan, 2005: 176).

Çağdaş toplumlarda eğitim, bireylerin bedensel (fiziki), bilişsel (zihni), duyuşsal (hissi), ve devinişsel (hareki) yapılarıyla dengeli birer bütün halinde en ileri düzeyde yetiştirmelerini amaçlar. Bu amaçladır ki, çağdaş eğitim "bilim", "sanat" ve "teknik" alanlarının her üçünü de kapsayan bir çerçevede gerçekleştirilmeye çalışılır. Buna göre sanat eğitimi, çağdaş eğitimi oluşturan üç temel bileşenden biridir. Sanat eğitimi kendi içinde çeşitli dallara ayrılır. Bu dalların başlıcalarından biri müzik eğitimidir (Uçan, 2005: 176).

Müzik oluşturma, insanın müziksel eylemlerinin temeldir. Günümüzde müzik oluşturma sürecinin başlıca üç türü vardır:

1- Besteleme (Bağdama): Sesleri belli bir güzellik anlayışına göre, belli bir amaç ve yöntemle ardı ardına ve/ya da üst üste bir araya getirip işleyerek bir bütün oluşturma sürecidir. Bu süreç, tüm yönleriyle yeni ve özgün bir bütün oluşturmadan daha az ya da belirli bir yönüyle yeni ve özgü bir tür oluşturmaya doğru değişen özellikler gösterir.

2- Seslendirme/Yorumlama, bir müzik eserini aslına en uygun biçimde, gereken özen, titizlik ve duyarlıkla gerçekleştirme sürecidir. Bu süreç (şarkı) söyleme,(çalgı) çalma, söyleyen ya da çalan toplulukları yönetme biçiminde gerçekleşir.

3- Doğaçlama ise, akışı daha önceden ayrıntılarıyla saptanmamış belirli bir biçimsel ve armonik yapıda ki bir müziği ya da müziksel tasarımı, o anda seslendirerek biçimlendirme ya da biçimlendirerek seslendirmedir (Uçan, 2005: 176).

Sanatlarda, özellikle müzikte formun amacı, birinci planda anlaşılmayı hedef alır. Bir fikir ve onun gelişimi ile bu gelişimin nedenlerini izleyen bir dinleyici, psikolojik olarak güzellik kavramına en çok yaklaşmış ve müzikteki gerilimlerden sonraki çözümlerde rahatlığa ermiş olur. Sanat, açıklık ve anlaşılma ister; sadece düşünsel olarak değil, aynı zamanda duygusal olarak da rahatlığa eriş için bu gereklidir (Cangal, 2004: ix). Cangal

bestecilik alanında müzik formları bilgilerini öğrenmenin gereklerini açıklarken, müzik formlarının bir bestecilik bilgisi olduğunu ve yaratıcı güce sahip olan bir kimsenin, içyapı malzemelerini (melodi, ritim, armoni) bu bilgisiyle yoğurarak besteler meydana getirdiğini belirtmiştir (Cangal, 2004: ix). Hodeir'e göre de biçim, bir eserin birlik ve bütünlüğüne erişme yoludur. Bunun içine ne denli çok çeşitlilik girerse biçim o denli zengindir; ele alınan çeşitli değişiklikler bir bütün içinde ne denli düzenli iseler eser de o denli kusursuz olur (Hodeir, 2003: 7).

Müzik formlarının temel öğeleri olan motif, cümle ve dönem ilişkisinin anlaşılması eserin seslendirilmesinde oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra, müzik yapıtı yorumlanırken, seslendirilecek eserin dönem özellikleri ve teorik çözümlemeleriyle birlikte keşfedilen yeni fikirlerle de özümsenmesi gerekir. Böylece eserin karakteri yorumcunun da ifade gücüyle, eserin yorumlanmasında farklı bakış açıları kazandırılabilir. Bu sebeple, herhangi bir eser yorumlanırken öncelikli olarak yapıtın en küçük yapı taşları olan motif ve cümle ilişkisinden başlanarak her bir bölümün kendi içinde müzikal analizi yapıldıktan sonra yorumlanmalıdır. Söz konusu bir eserin doğru ve etkili bir şekilde ifade edilebilmesi için, öncelikle hangi formda yazıldığı konusunda gereken bilgiye sahip olunması gerekir. Bu çalışmada ise Müzik Öğretmenliği Lisans Programı'nda yer alan müzik biçimleri dersi kapsamında öğrencilerin yorumlama becerilerinin geliştirilmesinde izlenecek yöntemlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda araştırmanın problem cümlesi "Müzik biçimleri dersi kapsamında yorumlamaya yönelik bilgi ve becerilerin geliştirilmesinde izlenecek yöntemler nelerdir?" şeklinde oluşturulmuştur.

Araştırma, Müzik Eğitimi Anabilim Dalları'nda 2013 – 2014 öğrenim yılı ve öncesindeki Müzik Biçimleri dersini yürütmüş olan öğretim elemanlarıyla sınırlandırılmıştır. Araştırmanın gerçekleştirilmesinde görüşlerine başvurulan öğretim elemanlarının soruları içtenlikle yanıtladıkları varsayılmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Müzik Eğitimi Bilim Dalı'nda yürütülmekte olan Müzik Biçimleri dersi kapsamında öğrencilerin yorumlamaya yönelik bilgi ve becerilerinin geliştirilmesinde izlenecek yöntemlerin tespit edilmesine yönelik tarama modelinde betimsel çalışmadır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen varolan bir durumu varolduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Tarama modelleri, bir araştırmada tek başına uygulanmakla birlikte, taramanın yer almadığı bir araştırma modelinin tek başına var olması düşünülemez (Karasar, 2002: 77).

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme ve görüşme tekniklerinden yararlanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2004: 35).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Müzik Eğitimi Anabilim Dalları'nda Müzik Biçimleri dersini yürütmüş ve yürütmekte olan öğretim elemanları oluşturmaktadır. Çalışma grubunu araştırmanın odağı ve veri miktarı dikkate alınarak en az yüksek lisansını tamamlamış, 5 yıl ve üzeri mesleki deneyime sahip olan öğretim elemanları oluşturmuştur. Katılımcılar, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD, Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD, Harran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD, Balıkesir Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD ve Gazi Osman Paşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD'nda görev yapmışlardır/yapmaktadırlar. Katılımcı olan öğretim elemanlarına "K1, K2, K3,… K16 vb. numaralar verilmiştir..

Tablo 1. Katılımcıların Eğitim Düzeylerine İlişkin Bilgiler

Eğitim Düzeyi	**f**	**%**
Doktora	11	68,75
Sanatta Yeterlik	2	12,5
Yüksek Lisans	3	18,75
Toplam	100	16

Tablo 1'e göre öğretim elemanlarının %18,75'inin yüksek lisans, %12, 75'inin sanatta yeterlilik ve %68,75'inin ise doktora yaptıkları görülmektedir. Buna göre çalışma grubunun çoğunluğunu doktora derecesine sahip öğretim elemanlarının oluşturduğu söylenebilir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada, nitel araştırmada en sık kullanılan yöntemlerden biri olan "Görüşme Yöntemi" kullanılmıştır. Patton görüşmeyi; görüşmenin beceri, duyarlık, yoğunlaşma, bireyler arası anlayış, öngörü, zihinsel uyanıklık ve disiplin gibi pek çok boyutu kapsaması açılarından, hem sanat, hem de bilim olduğunu belirtmiştir (Patton, 1987: 108). Stewart ve Cash (1985) ise görüşmeyi, "önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci" olarak tanımlamıştır

Bu araştırmada da görüşme türlerinden standartlaştırılmış açık uçlu görüşme yaklaşımından yararlanılmıştır. Görüşme yöntemi verinin odağı ve miktarına göre çalışma grubunda belirtilen Müzik Eğitimi Bilim Dalı'ndaki Müzik Biçimleri dersini yürüten öğretim elemanlarına yüz yüze ve görüşme formu ile her iki şekilde de uygulanmıştır.

Çalışma grubundan toplanan veriler ayrıntılı bir rapor halinde katılımcılara gönderilerek verilerin tamlığı, analizlerin kendi gerçekliklerini yansıtmadaki yeterlilikleri ve sonuçların kendi algılarını ve yaşantılarını yansıtıp yansıtmadıkları sorularak, dönütte bulunan dördüncü katılımcının verileri düzenlenerek tekrar işlenmiştir. Araştırmada katılımcılardan toplanan ham veriler ortaya çıkan kavram ve temalara göre düzenlenmiş bir biçimde okuyucuya yorum katmadan ve verinin doğasına sadık kalınarak sunulmuş, ayrıca verilerin

ayrıntılı betimlenerek okuyucuya kendi sonuçlarına ulaşma fırsatının verilmesiyle birlikte araştırmanın geçerliği sağlanmıştır.

Araştırmanın yöntemleri ve aşamaları açık ve ayrıntılı bir biçimde tanımlanmış, veri toplama, işleme, analiz etme, yorumlama ve sonuçlara ulaşma aşamaları açık bir biçimde açıklanmış ve çalışma grubundaki katılımcıların farklı görüşlerine yer verilerek araştırmanın güvenirliği sağlanmıştır. Analizlerin güvenirliği için ise kayıtlar iki ayrı araştırmacı tarafından metne dökülerek analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin güvenirliğini saptamak üzere, veri kaynaklarına tekrar dönülerek veriler teyit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada ilk olarak katılımcıların Müzik Biçimleri dersi kapsamında öğrencilerin bestelemeye yönelik bilgi ve becerilerinin geliştirilmesinde izlenecek yöntemlerin tespit edilmesine yönelik görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilerek doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

İkinci aşamada ise betimsel bir yaklaşımla fark edilmeyen kavram ve temalar içerik analizine tabi tutularak neden sorusunun yanıtları aranmıştır. Her kod belirlenen yaklaşımla irdelendiğinde ilgili temanın bütüncül resmine ulaşılmaya ve böylelikle tümevarımcı yaklaşımla bulgular okuyucuya sunulmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

Katılımcıların müzik biçimleri dersi kapsamında "Yorumlamaya yönelik bilgi ve becerilerin geliştirilmesinde izlenecek yöntemler neler olabilir?" sorusuna verdikleri yanıtlar aşağıda gösterilmiştir.

K1: "Bir cümle yapısının icrasının bir gelişim seyri var. Bu seyrin dinlenirken, çaldırırken, söylenirken yaşanması lazım. Bu, bu derste mutlaka işlenmeli. Bu eksiksiz kazandırılmaz demiyorum. Ama bu konu işlenmeli. Bu işlenmiyor. Motif bile işlenmiyor. Motifin bir ağırlık merkezi var. Bir yığılma yeri var. Bu hissettirilmiyor. Sadece sesler filan, motifin filan, bir anlamlı bütün gibi kavramlar havada kalıyor… Ağırlığı motif düzeyinde bile işlenmiyor. Bunlar eksik kalıyor. Bu da neden oluyor, müziği daha çok birisi kuramsal ağırlıklı, kuramcı yaklaşımıyla işliyorsa bunları veremez. Biraz işin içine icracı, yani bu dersi veren öğretim elemanının aynı zamanda müziği kendi ölçüsünde icracısı da olabilmeli. Öğrenci de denemeli, sınamalı, öğrenmeli. Yani bizim bu derslerimiz ihtiyaca göre, gereksinime göre, öğrencinin de yapısına göre farklı boyutlarda ağırlıklı, daha yoğun hale getirilebilir. Öyle bir sınıf düşünün ki çocukların 15'i 3. sınıf, bunun 10 tanesi bayağı icracı (4 yıl Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi'nde okumuş). Şimdi bunlar temel şeyleri çabuk kavrar. Öyle bir sınıfta bu seslendirme ve yorumlama yönü ağırlıklı olarak yürütülebilir, çünkü onların buna ihtiyacı vardır ve bunun altından kalkabilirler. Ama öyle bir grup var ki daha eli yeni çalgı tutmaya başlamış. Bu öğrencilerle çok fazla ileri düzeyde bir eğitim yapamazsın. Yani dersin işlenişi, öğrenme-öğretme durumları ve sınama-ölçme durumları yine öğrencilerin eğitim düzeyi ile tutarlı olması gerekir".

K2: "Yorumculuk çok daha farklı, besteciliğe göre olay daha farklı. Herkes beste yapmayabilir ama sonuç olarak en yalınından en karmaşığına kadar her şekilde yorumculuk yapıyor yani. Biraz evvel dediğim gibi tekerlemeyi bile söylerken öylesine söylemiyorsun, dinleyenlerin hoşuna gitsin diye bir yerlerinde bir şeyler yapmaya çalışıyorsun. İşin içine sonuç olarak yorum giriyor. Doğru yorum için bir kere biçim konusunda gerçekten alt

yapının olması gerekiyor. Alt yapısı iyi olmayan kişilerde; sanatçılarda, sanat eğitimcilerinde ya da öğrencilerde, bölümleri birbirinden ayırmak çoğu kez mümkün olmayabilir. Ama bak şurası birinci bölüm legato, ikincide bak staccato, non legato oldu şimdi, yani sırf bununla sınırlı değil. Eğer bölümü bir kuş bakışı olarak görebiliyorsa öğrenci, bölümdeki yapıyı hisseder. Bölümdeki yalnızca ezgisel, yalnızca ritmik yapı değil aynı zamanda armonik yapıda, yani şöyle resim olarak baktığında size bir şeyler söyler. İkinci bölüme baktığında yine resim olarak birbirinden ayrılır; birinci bölüm, ikinci bölüm. Bunların hepsi hissettirilmeli, konuşulmalı. Sonuç olarak müziksel biçimlemeyle alınabilecek, kazanılabilecek davranışlar. Kuşkusuz, özellikle eğitimde anahtar sözcüklerden bir tanesi sevgidir. Yani öğrenciye konuyu sevdirmektir. Öğrencide konuyu nasıl sevebilir, kendisi işin içinde olursa sever. Yoksa öğretmen piyano başına geçip sürekli çalar söylerse çocuklar hayal alemine dalarlar ve koparlar. Oysa bir konu işlendikten sonra örneğin; dönem işlendikten sonra, herkes çaldığı çalgısı neyse, çalgısıyla bir dönemlik, yani eserin bir dönemini gösterecek ve sınıfta seslendirecek, kemancı kemanıyla, udi uduyla, bağlamacı bağlamasıyla dönemleri gösterirse ders çok farklı bir hale gelir. Dolayısıyla dersi bu hale getirebilmek çok anlamlı, çok önemli. Örneklendirebilmek ve bu örnekleri öğrencinin kendisinden alabilmek çok anlamlı olur".

K4: "Yine çok miktarda eser dinlemeleri. Müzikal terimlerin, ifadelerin anlamları ve kullanıldığı yerlerle ilgili yeterli bilgi edinmeleri. Bir esere müziksel terimler bulup yazmaları istenebilir. (Forte, crescendo gibi ifadeler). Müziksel terimler ile armonik analiz arasındaki bağlantıyı bulmaları, fark etmeleri istenebilir".

K5: "Formların sınıfta seslendirilmesi öğrenciler tarafından yapılmalı, yorumlama yetenekleri geliştirilmeli".

K6: "O daha farklı. Yorumculuk becerisinin geliştirilmesiyle alakalı, öğrencinin tabi kendi kişisel çalışması çok önemli. Yani yorumculuk bunların hepsinin üstüne ayrı bir şeyler katmalı. Yorumcu çaldığı eserin alt yapısını çok iyi bilmek zorundadır; formunu, dönemini, periyodunu, hangi yüzyılda yazıldığını, hangi dönemin eseri olduğunu, bunları bilmek zorundadır. Dolayısıyla bu tip şeylerin de bilinmesi yorumcuya ayrı özellikler katar. Ayrı bir tecrübe, birikim katar".

K7: "Form bilgisi yoluyla öğrencilerin çalacakları eserleri form yönünden incelemeleri, eseri tanımalarını sağlar (Müziğin akışı içinde müziksel biçim ve yapı öğelerini, cümleler, kalışlar, bölmeler, motifler, fonksiyonlar vb.)".

K8: "Öğrencinin derste herhangi bir formu yaşayarak çalması, burada birinci tema girdi, şurada birinci bölüm bitti gibi etkinlikler yapılabilir. Sonuç olarak dersler arasında ki eşgüdüm bu. Çalgı hocalarıyla paralel gidecek. Bütün çalgı hocalarının müzik biçimlerini bilmesi gerekiyor. Bilmesi gerekiyor derken şekil olarak değil, rengini, desenini bilmesi gerekiyor. Eser çözümlemenin de ana hedefi yorumlamaktır. Çalacak yorumlayacak, yorumlayacak çalacak".

K11: "Öğrencilerin Bireysel Çalgı derslerinde seslendirdikleri eserler üzerinden çalışılan konular incelenip, bu eserlerin Müzik Biçimleri dersinde edinilen bilgiler doğrultusunda nasıl yorumlanabileceği tartışılmalıdır".

K12: "Bireysel Çalgı ve Piyano dersinde çaldıkları eserlerin analizini yapmaları ve türleri öğrendikçe eserlere daha bilinçli bir şekilde yaklaşmaları takip edilebilir".

K13: “Lisans programı kapsamında yer verilen piyano, çalgı vb. derslerin çalışılan eserlere ilişkin müzik biçimlerine yönelik uygulamalara yer verilmesi, doğru ve anlaşılır bir yorumlama yapma becerisine ulaşılmasına katkı sağlayacaktır”.

K14: “Türler arasından seçilecek yine güdüleyici örneklere ait çeşitli görsel ve işitsel kaynakların dinletilmesi etkili olacaktır”.

K15: “Yorumculuk önemli bir alt konudur. Çünkü bu mesleği yerine getiren her ne çalarsa ya da söylerse söylesin, yorumculuk her zaman kıymettedir. Zaten derslerimde, öğrencilerimin bireysel çalgı ve piyano derslerinde çalıştıkları eserlerin biçimsel olarak analiz edilmesini sağlamaktayım. Bununla beraber bu dersi alan öğrencilerin çalgı ve piyano derslerinde daha derinlemesine eserlerini icra ettiklerini sezinlemekteyim. Kısaca Müzik Biçimleri dersinde diğer dersler ile ilişkili bir biçimde (özellikle çalgı ve piyano dersleri) dersin işlenmesi düşüncesini ben de taşımaktayım”.

SONUÇ

Katılımcıların “Yorumculuğa yönelik bilgi ve becerilerin geliştirilmesinde izlenecek yöntemler neler olabilir?” sorusuna verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde, büyük bir çoğunluğu müzik öğretmenliği mesleğinin bir gereği olarak meslek yaşamı boyunca seslendirme çalışmaları yapılacağından Müzik Biçimleri dersi kapsamında öğrencilerdeki yorumlama becerilerinin kazandırılmasına yönelik çalışmalara mutlaka yer verilmesi gerektiği görüşündedirler. Bireysel Çalgı dersini yürüten öğretim elemanlarının seslendirdikleri eserlerin rengi ve deseni hakkında bilgi sahibi olmaları ve Müzik Biçimleri dersini yürüten öğretim elemanlarının da kuramsal ağırlıklı bir öğretim yöntemi izlemesinden daha çok, yorumlama ağırlıklı bir yaklaşımla dersin işlenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Katılımcılar ayrıca öğrencilerdeki yorumlama becerileri geliştirilirken Müzik Biçimleri dersinin bireysel derslerle eşgüdümlü olarak yürütülmesini, bireysel çalgı ve piyano dersini yürüten öğretim elemanlarının ders içinde müzik biçimlerine yönelik bilgilere yer vermelerini ve Müzik Biçimleri ile Bireysel Ses-Çalgı, Piyano dersini yürüten öğretim elemanlarının karşılıklı olarak öğrencilerin derslerdeki yorumlama becerilerine ilişkin durumlarının takip edilmesi gerektiği görüşlerini de bildirmişlerdir.

Müzik biçimleri dersi kapsamında yorumlamaya yönelik bilgi ve becerilerin geliştirilmesinde izlenecek yöntemler şunlardır;

1. Eserin stil özelliklerine uygun olarak etkili ve müzikal bir anlayışla yorumlanması için öncelikle biçim bilgisi, armoni bilgisi, müzik tarihi ve müzik kültürü kapsamındaki bilgilerin kazandırılarak gerekli alt yapının tamamlanmış olması gerekir.

2. Müzikal ifade ve anlatım işaretlerinin (legato, non legato, portato, staccato vb.) cümlelerin yapısı üzerinde gösterilerek eserin yorumlanmasında yaratacağı etkilerin konuşulması ve tartışılması gerekir.

3. Çalışılan eserlerde ezgisel ve ritmik yapının dışında, cümlenin yapısı ve müzikal ifadelerle armonik analiz arasındaki bağlantının fark edilmesi gerekir.

4. Motif-cümle-dönem gibi kavramların hissettirilmesi için dersi yürüten öğretim elemanının sınıf ortamında bu kavramları örneklendirmesi ve öğrencileri de çalgılarıyla deneyerek yaşamaları için teşvik etmesi gerekir. İlaveten farklı müzik türlerinden seçilen işitsel ve

görsel kaynakların (konser kayıtları vb.) sunumu, öğrencilerdeki yorumlama becerisinin geliştirilmesinde etkili olacaktır.

5. Öğrencilerin gerek bireysel çalgı derslerinde çalıştıkları eserler gerekse değişik tür ve formlara sahip örnek eserleri sınıf ortamında seslendirerek paylaşmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Cangal, Nurhan (2004). *Müzik Formları.* Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Hodeir, Andre (2003). *Müzikte Türler ve Biçimler.* (Çeviren: İlhan Usmanbaş). İstanbul: Pan Yayıncılık.

Karasar, Niyazi (2002). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (11. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

MEB Talim ve Terbiye Kurumu Başkanlığı.

http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx, Erişim Tarihi: 21.10.2013.

Özkeleş, Sercan (2014). *Müzik Öğretmenliği Bölümlerinde Yürütülen Müzik Biçimleri Dersine Yönelik Öğretim Programı Modeli*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Patton, Michael Quinn (1987). *How to Use Qualitative Methods in Evaluations* (1st.Edition). California: Sage Publications. 1987.

Saygun, A. Adnan (1966). *Musıki Temel Bilgisi -IV* (Musiki Nazariyatı) 2. Baskı, Ankara: Devlet Konservatuvarı Yayınları.

Stewart, J. Stewart ve Cash, B. William (1985). *Interviewing Principles and Practices*, Dubuque IO: Wm. C. Brown Pub.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2004). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (4. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Uçan, Ali (2005). *Müzik Eğitimi "Temel Kavramlar- İlkeler- Yaklaşımlar*" Ankara: Evrensel Müzikevi.

Müzik Biçimleri Dersinin Yürütülmesinde Kullanılan Öğrenme-Öğretme Strateji, Kuram, Yöntem ve Teknikler[318]

Assoc. Prof. Dr. Sercan ÖZKELEŞ[319]

Özet

Üniversitelerin mesleki müzik eğitimi veren kurumların lisans programlarında yürütülen müzik biçimleri ders kazanımları incelendiğinde öğrencilerde kazandırılması gereken beceriler dört grupta toplanmıştır. Bunlar: "Müzik Kültürü Alanı, Bestecilik Alanı, Çözümleme Alanı ve Yorumlama Alanı"dır. Müzik Kültürü Alanı; Dünyadaki farklı müzik kültürlerine ait müzik türlerinde analiz ve sentez yöntemlerini kullanarak, biçimlerin karakteristik yapılarını, stil ve form arasındaki ilişkiyi, etnik müzik kültürlerinden dünyadaki farklı müzik türlerine kadar geniş bir yelpazede yer alan her tür müzik hakkında bilgi sahibi olabilmek ve müzik türlerinin kültürel kimliğine karşı eleştirel bir bakış açısı oluşturabilmektir. Bestecilik Alanı: Müzik tarihinin farklı dönemlerinden seçilen kompozisyonların besteleme tekniklerinden yararlanılarak melodik yapılarını uygun biçimde tamamlamak, çalgı ve vokal toplulukları için teksesli ve çoksesli boyutta bağımsız yaratıcı çalışmalar yapmak ve düzenleyebilmektir. Çözümleme Alanı: Müzik literatürünü, tarihsel dönemlerdeki çeşitli müzik türlerinden seçilen kompozisyonların müzikal stillerini ve biçim yapılarını; armonik, kontrapuntal ve armonik olmayan çağdaş-açık formların (Müzikal Küme Teorisi, Serializm Teknikleri, Schenker Analizi vb.) prensiplerine göre, amacına uygun analiz yöntemlerini seçerek farklı analiz teknikleri ile temel boyutlarda estetik bir görüş açısıyla çözümleyebilmektir. Yorumlama Alanı: Öğrencilerin bireysel veya grup çalışmalarıyla, tarihsel bağlamda geniş bir yelpazeden farklı müzik türlerini içeren stil ve analiz çalışmaları üzerinde üslup sorunlarını tartışarak, çözümleme yeteneklerinin ve müzikal kimliklerinin gelişmesinde katkıda bulunmak ve kazanılan bu becerilerle hazırladıkları repertuarı müzikal etkinliklerle sunarak yorumlayabilmektir. Bu araştırmada ise lisans programlarında yürütülen müzik biçimleri dersinin müzik kültürü, çözümleme, yorumlama ve bestecilik alanlarına yönelik istendik davranışlarının kazandırılmasında kullanılacak strateji, yöntem ve teknikler müzik kültürü, bestecilik, çözümleme ve yorumlama alanı kapsamında gruplanarak açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik Biçimleri, Öğretim Yöntemleri, Öğretim Teknikleri, Müzik Öğretmenliği Lisans Programı, Mesleki Müzik Eğitimi

[318] Bu çalışma "Müzik Eğitimi Bölümlerinde Yürütülen Müzik Biçimleri Dersine Yönelik Öğretim Programı Modeli" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

[319] Müzik Bölümü, Müzik ve Sahne Sanatlar Fakültesi, Ordu Üniversitesi, Ordu, Türkiye.

Strategy, Theory, Learning and Teaching Used in Teaching Music Forms Methods and Techniques

Abstract

When the forms of music, which are carried out in the undergraduate programs of the institutions providing vocational music education of the universities, are examined, the skills to be gained in the students are grouped into four groups. These are: "Music Culture Area, Composition Area, Analysis Area and Interpretation Area". Music Culture Field; Using the analysis and synthesis methods of different genres of music in the world, the characteristic structures of forms, the relationship between style and form, having knowledge about all kinds of music from ethnic music cultures to different music genres in the world and critical to the cultural identity of music genres to create a perspective. Area of Composition: Composing melodic structures of composers selected from different periods of music history in accordance with their composition techniques, and conducting independent creative works in monophonic and polyphonic dimensions for musical instruments and vocal ensembles. Area of Analysis: Music literature, musical styles and form structures of compositions selected from various musical genres in historical periods; The aim of this course is to provide the students with an aesthetic viewpoint in the basic dimensions by selecting the appropriate analysis methods according to the principles of harmonic, contrapuntal and non-harmonic contemporary-open forms (Musical Cluster Theory, Serialism Techniques, Schenker Analysis etc.). Interpretation Area: To contribute to the development of their analysis skills and musical identities by discussing the style problems on style and analysis studies involving a wide range of different genres of music with individual or group works, and to present the repertoire prepared by these activities through musical activities. In this research, the strategies methods and techniques that will be used in gaining the desired behaviors of music forms course in undergraduate programs towards music culture, analysis, interpretation and composition are explained and grouped within the scope of music culture, composition, analysis and interpretation.

Keywords: Music Forms, Teaching Methods, Teaching Techniques, Music Education Undergraduate Program, Vocational Music Education

GİRİŞ

Planlı eğitim etkinlikleri ile istendik davranışları meydana getiren öğrenme yaşantıları oluşturmaya çalışmak, geçerli öğretme durumları, yani eğitim durumları yaratmak demektir (Ertürk, 1979: 85). Demirel'e (2006: 135) göre ise eğitim durumları, program geliştirme çalışmalarının süreç boyutunu oluşturmaktadır. Öğrencilere istenilen davranışların kazandırılmasını sağlayan öğrenme yaşantılarının düzenlenmesi, eğitim-öğretim durumlarında ele alınmaktadır. Öğrencilerde istenilen davranışların gelişebilmesi amacıyla, öğrenme yaşantılarının düzenlenmesinde belli ölçütlerin olması ve öğrenmelerin nasıl olduğunun bilinmesi gereklidir. Bu nedenle, eğitim durumları, öğrenci açısından öğrenme yaşantıları düzeneği, öğretmen açısından da öğretme yaşantıları düzeneği olarak iki şekilde düşünülebilir.

Eğitim durumları, istendik davranışları her bir öğrenciye kazandırmak için işe koşulan, her türlü zihinsel ve işlemsel faaliyetler olarak da tanımlanmaktadır. Eğitim durumlarında olması gereken değişkenler, ipucu, dönüt, düzeltme, ünitelerin aşamalı dizilmesi, zaman, öğrenme ve öğretme strateji, yöntem ve teknikleri, öğrenme ortamının fiziki yapısı, öğrenci katılganlığı, eğitim teknolojisi (araç-gereç, donanım), öğretmenin

niteliği, sevgi ve yetiştirmeye dönük değerlendirme başlıkları altında sıralanabilir (Sönmez, 2005: 45-46).

Eğitim durumlarını düzenlemede en önemli değişkenler arasında öğretme stratejileri, yöntem ve teknikleri yer almaktadır (Demirel, 2011: 165). Öğretme stratejileri, yöntem ve teknikleri aşağıda verilmiştir.

Sunuş Yoluyla Öğretme Stratejisi

Bir konuyla ilgili ön öğrenmelerin yeterli olmadığı durumlarda veya konunun başlangıcında sunuş yoluyla öğretme stratejisi kullanılabilir. Bu stratejide, sununun öğretmen tarafından etkili bir şekilde organize edilerek yapılması, konunun en somut ve öğrencilerin duyu organlarını harekete geçirecek şekilde anlatılması, öğrencilerin aktif olarak katılımının sağlanması, önce ve yeni öğrenilenler arasındaki etkileşimin sağlanması, öğrencinin bilgiyi yeni durumlara yönelik kullanması için sorular, projeler ve problem durumlarından yararlanılması önerilmektedir (Aktaran: Piji, 2006: 38).

Buluş Yoluyla Öğretme Stratejisi

Buluş yoluyla öğretme stratejisi, belli bir problem karşısında veri toplama, analiz ederek soyutlamalara ulaşma gibi amaçlar taşıyan, öğrenci etkinliğine dayalı, güdüleyici bir stratejidir. Güdüleyici ve özendirici niteliğiyle, öğretimde önemli görülen düşünme gücünü geliştirme konusunda üstün olan bir yöntemdir (Aktaran: Piji, 2006: 39). Öğrenci faktörünün ön planda olduğu buluş yoluyla öğretim, hangi verilerden sonuçlara varılacaksa o veriler üzerinde gözlem yapılmasına olanak sağlayan bir öğretme stratejisidir. Motivasyon, yapı, sıra ve pekiştirme, buluş yoluyla öğretim stratejisinin dört temel ilkesidir (Yılmaz ve Sünbül, 2000: 94-95).

Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğretme Stratejisi

Araştırma inceleme yoluyla öğretim stratejisi geçmişte yalnızca matematik, fen bilgisi gibi doğa bilimlerinde uygulamalı olarak kullanılırken, bugün bütün konu alanlarında kullanılabilmektedir. Bu strateji, bilimsel yöntemleri günlük ders oturumu gibi küçük zaman dilimlerine sıkıştıran ve araştırmalar vasıtasıyla öğrencileri direk bilimsel bakış açısının içine alan bir yaklaşımla derinlemesine düşünülmesini sağlayan bir öğretme stratejisidir (Yılmaz ve Sünbül 2000: 99) Bu stratejide bilgi-işlem ve güdüsel tasarım kuramları; örnek olay, gösterip yaptırma yöntemleri ve workshop, soru-cevap, beyin fırtınası, problem çözme, karar verme… vb. teknikler eğitim ortamında kullanılabilir (Sönmez, 2004: 280-282).

Tam Öğrenme

Öğrenci nitelikleri, öğrencilerin bir dizi öğrenme ünitesini öğrenebilmeleri için gerekli olan bütün bilgi, beceri ve yeteneklerini kapsayan bilişsel giriş özellikleri ile öğrencilerin belli bir dersle ilgili olan duyuşsal özellikleri, okula karşı tutum, kişinin kendi kendine tutumunu kapsayan duyuşsal giriş özelliklerini içermektedir. Diğer bir değişken olan öğretim hizmetinin niteliği kapsamında, öğrenciye, neyin öğrenileceğini açıklayıcı mesajlar olan ipuçları, bir davranışı gösterme eğiliminin güçlendirilmesi süreci olan pekiştirme, öğrencinin öğrenme süreci sırasında kendine sunulan ipuçları ve yönergeler doğrultusunda yaptığı şeyler olan katılık ve öğrencilere neyi öğrenip neyi öğrenemediklerini bildiren dönüt ve düzeltme işlemleri yer alır. Öğrenci nitelikleri ve öğretim hizmetinin niteliği gereken düzeye ulaşınca tam öğrenme gerçekleşmektedir. Öğrencilerde değişik

düzeylerde hedef ve hedef davranışlar kazandırılmasında hedef davranışların alan basamaklarına göre "Tam Öğrenme Stratejisi" kullanılabilir (Demirel, 2011: 161).

Öğrenme-Öğretme Yöntem ve Teknikleri

Yöntemler, eğitim hedeflerinin gerçekleşmesinde ve eğitim durumlarının düzenlenmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte, diğer tekniklerle birlikte bir bütün oluşturduğu zaman anlam taşımaktadır. Bir kimse ulaşacağı amaçlara yönelik yollar bilmiyorsa, onu gerçekleştirecek yöntemi de seçemeyecektir. Bu nedenle etkili bir yöntem seçiminde eğitim psikolojisi, eğitim felsefesi ve konu alanının katkıları dikkate alınmalıdır (Bilen,1990). Öğretim yöntem ve tekniklerinin etkisi öğrenci özelliklerine, konu alanlarına, kazanılmak istenen hedeflere göre değişir. Bu nedenle öğretmen adaylarının bu yöntem ve teknikleri çok iyi bilmesi ve kullanacağı duruma en uygun yöntemi seçmesi gerekir (Erden, 1998).

Düz Anlatım Yöntemi

Bu yöntem, öğretmen merkezli bir öğretme yöntemi olup, daha çok öğretmenin bilgiyi öğrenenlere aktarması sürecini içermektedir. Eğitim sistemimizde kullanılan geleneksel bir öğretme yöntemidir (Demirel, 1998: 45).

Güdümlü Tartışma Yöntemi

"Tartışmanın bir türü olan güdümlü tartışma, öğrencilerin hedef davranışları kazanmaları için yaşantı ve görüşlerini paylaştıkları, öğretmenin gözetiminde yapılan grup kontrol sürecidir. Güdümlü tartışma özgür tartışma ve denetimli akran seminerinden farklıdır. Serbest tartışmada öğrenciler akıllarına geleni söyleyebilirler. Bu nedenden dolayı, çok seyrek olarak bu yöntemle hedef davranışlar gerçekleşebilir. Denetimli akran grubu semineri ise, hazırbulunuşlukları birbirine denk gruplar tartışmayı yönetecek nitelikte öğrencilerin bulunmasını gerekli kılar" (Sönmez, 2004: 244).

Görüşme Yöntemi

Günlük yaşamda pek çok kişi belli konularda karşılıklı olarak konuşur. Bu tür konuşmada da bilgi, duygu ve düşünce alışverişi, yaşantıların paylaşılması söz konusu olabilir; fakat her karşılıklı konuşmada görüşme yöntemi kullanılamayabilir. Görüşme yöntemiyle belli hedef ve davranışların gerçekleştirilmesi gerekir (Sönmez, 2004: 265).

Örnek Olay Yöntemi

Örnek olay yöntemi, öğrencilerin problemli bir olay hakkında gerekli verileri toplamak, bu verileri analiz etmek ve bir sonuca varıp değerlendirmek suretiyle bilgi elde etmelerini sağlar (Hesapçıoğlu, 2008: 304). Örnek olay yöntemi, öğrencilerin sorun çözme becerilerini, kavram geliştirme, soru sorma, tartışma, yaratıcı ve kritik düşünme becerilerini geliştirmektedir. Bu yöntemin uygulamasında, olay öğrenciler tarafından oynanır ya da olayın sözel aktarımı yapılır. Gazete ve diğer yayım araçlarından alınan bir olayın, video veya bilgisayarda izletilmesi gibi teknolojik yollarla da örnek olay yöntemi uygulanabilir (Aktaran: Piji, 2006: 44).

Gösterip Yaptırma Yöntemi

"Gösterip yaptırma, bir teknik ya da bir işlemin uygulanmasını, araç-gereçlerin çalıştırılmasını, önce gösterip açıklayarak, sonra da öğrenciye alıştırma ve uygulama yaptırarak kazandırmanın amaçlandığı ortamlarda kullanılan bir öğrenme-öğretme yöntemidir. Bu yöntemde fiziksel ya da zihinsel beceriler, önce en olgun biçimiyle usta ya da öğretmence gösterilir. Gerekli açıklamalar yapılır; daha sonra öğrencilerin aynı becerileri tekrarlaması ve uygulaması istenir. Yanlışlar anında düzeltilir; çünkü yanlış kazanılmış becerinin sonradan düzeltilmesi çok zor ve zaman alıcıdır. Gösterip yaptırma yöntemi, gösterip ve yaptırma tekniklerinin birlikte kullanıldığı birleşik bir yöntemdir" (Sönmez, 2004: 308).

Karma Yöntem

Bir derste öğrenciye kazandırılacak hedef davranışlar bilişsel, duyuşsal, devinişsel ve sezgisel alanın değişik basamaklarında olabilir. Kazandırılacak hedef davranışların alan basamaklarına yönelik düzeyleri farklıdır. Bu nedenden dolayı, her hedef davranışa uygun öğrenme stratejisi ve yöntemi seçilip uygulanmalıdır. Yani, bilgi düzeyi için sunuş yolu stratejisi ve düz anlatım; kavrama için buluş yolu stratejisi ve güdümlü tartışma; uygulama için ise araştırma-soruşturma stratejisi ve örnek olay ya da gösterip yaptırma yöntemi seçilip kullanılmalıdır. İşte birden fazla farklı düzeyde hedef davranışları kazandırmak için uygun ve değişik yöntemlerin bir arada kullanılmasına "karma yöntem" denir (Sönmez, 2004: 347).

Üniversitelerin mesleki müzik eğitimi veren kurumların lisans programlarında yürütülen müzik biçimleri ders kazanımları incelendiğinde öğrencilerde kazandırılması gereken beceriler dört grupta toplanmıştır. Bunlar: "Müzik Kültürü Alanı, Bestecilik Alanı, Çözümleme Alanı ve Yorumlama Alanı"dır.

Müzik Kültürü Alanı; Dünyadaki farklı müzik kültürlerine ait müzik türlerinde analiz ve sentez yöntemlerini kullanarak, biçimlerin karakteristik yapılarını, stil ve form arasındaki ilişkiyi, etnik müzik kültürlerinden dünyadaki farklı müzik türlerine kadar geniş bir yelpazede yer alan her tür müzik hakkında bilgi sahibi olabilmek ve müzik türlerinin kültürel kimliğine karşı eleştirel bir bakış açısı oluşturabilmektir.

Bestecilik Alanı: Müzik tarihinin farklı dönemlerinden seçilen kompozisyonların besteleme tekniklerinden yararlanılarak melodik yapılarını uygun biçimde tamamlamak, çalgı ve vokal toplulukları için teksesli ve çoksesli boyutta bağımsız yaratıcı çalışmalar yapmak ve düzenleyebilmektir.

Çözümleme Alanı: Müzik literatürünü, tarihsel dönemlerdeki çeşitli müzik türlerinden seçilen kompozisyonların müzikal stillerini ve biçim yapılarını; armonik, kontrapuntal ve armonik olmayan çağdaş-açık formların (Müzikal Küme Teorisi, Serializm Teknikleri, Schenker Analizi vb.) prensiplerine göre, amacına uygun analiz yöntemlerini seçerek farklı analiz teknikleri ile temel boyutlarda estetik bir görüş açısıyla çözümleyebilmektir.

Yorumlama Alanı: Öğrencilerin bireysel veya grup çalışmalarıyla, tarihsel bağlamda geniş bir yelpazeden farklı müzik türlerini içeren stil ve analiz çalışmaları üzerinde üslup sorunlarını tartışarak, çözümleme yeteneklerinin ve müzikal kimliklerinin gelişmesinde katkıda bulunmak ve kazanılan bu becerilerle hazırladıkları repertuarı müzikal etkinliklerle sunarak yorumlayabilmektir.

Bu araştırmada ise lisans programlarında yürütülen müzik biçimleri dersinin müzik kültürü, çözümleme, yorumlama ve bestecilik alanlarına yönelik istendik davranışlarının kazandırılmasında kullanılacak öğrenme-öğretme strateji, yöntem ve tekniklerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma, Müzik Eğitimi Anabilim Dalları'nda 2013 – 2014 öğrenim yılı ve öncesindeki Müzik Biçimleri dersini yürütmüş olan öğretim elemanlarıyla sınırlandırılmıştır. Araştırmanın gerçekleştirilmesinde görüşlerine başvurulan öğretim elemanlarının soruları içtenlikle yanıtladıkları varsayılmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Müzik Eğitimi Bilim Dalı'nda yürütülen müzik biçimleri dersinin müzik kültürü, çözümleme, yorumlama ve bestecilik alanlarına yönelik istendik davranışlarının kazandırılmasında kullanılacak strateji, yöntem ve tekniklerin tespit edilmesine yönelik tarama modelinde betimsel çalışmadır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen varolan bir durumu varolduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Tarama modelleri, bir araştırmada tek başına uygulanmakla birlikte, taramanın yer almadığı bir araştırma modelinin tek başına var olması düşünülemez (Karasar, 2002: 77).

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme ve görüşme tekniklerinden yararlanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2004: 35).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Müzik Eğitimi Anabilim Dalları'nda Müzik Biçimleri dersini yürütmüş ve yürütmekte olan öğretim elemanları oluşturmaktadır. Çalışma grubunu araştırmanın odağı ve veri miktarı dikkate alınarak en az yüksek lisansını tamamlamış, 5 yıl ve üzeri mesleki deneyime sahip olan öğretim elemanları oluşturmuştur. Katılımcılar, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD, Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD, Harran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD, Balıkesir Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD ve Gazi Osman Paşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD'nda görev yapmışlardır/yapmaktadırlar. Katılımcı olan öğretim elemanlarına "K1, K2, K3,… K16 vb. numaralar verilmiştir..

Tablo 1. Katılımcıların Eğitim Düzeylerine İlişkin Bilgiler

Eğitim Düzeyi	**f**	**%**
Doktora	11	68,75
Sanatta Yeterlik	2	12,5
Yüksek Lisans	3	18,75
Toplam	100	16

Tablo 1'e göre öğretim elemanlarının %18,75'inin yüksek lisans, %12, 75'inin sanatta yeterlilik ve %68,75'inin ise doktora yaptıkları görülmektedir. Buna göre çalışma grubunun çoğunluğunu doktora derecesine sahip öğretim elemanlarının oluşturduğu söylenebilir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada, nitel araştırmada en sık kullanılan yöntemlerden biri olan "Görüşme Yöntemi" kullanılmıştır. Patton görüşmeyi; görüşmenin beceri, duyarlık, yoğunlaşma, bireyler arası anlayış, öngörü, zihinsel uyanıklık ve disiplin gibi pek çok boyutu kapsaması açılarından, hem sanat, hem de bilim olduğunu belirtmiştir (Patton, 1987: 108). Stewart ve Cash (1985) ise görüşmeyi, "önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci" olarak tanımlamıştır.

Bu araştırmada da görüşme türlerinden standartlaştırılmış açık uçlu görüşme yaklaşımından yararlanılmıştır. Görüşme yöntemi verinin odağı ve miktarına göre çalışma grubunda belirtilen Müzik Eğitimi Bilim Dalı'ndaki Müzik Biçimleri dersini yürüten öğretim elemanlarına yüz yüze ve görüşme formu ile her iki şekilde de uygulanmıştır.

Çalışma grubundan toplanan veriler ayrıntılı bir rapor halinde katılımcılara gönderilerek verilerin tamlığı, analizlerin kendi gerçekliklerini yansıtmadaki yeterlilikleri ve sonuçların kendi algılarını ve yaşantılarını yansıtıp yansıtmadıkları sorularak, dönütte bulunan dördüncü katılımcının verileri düzenlenerek tekrar işlenmiştir. Araştırmada katılımcılardan toplanan ham veriler ortaya çıkan kavram ve temalara göre düzenlenmiş bir biçimde okuyucuya yorum katmadan ve verinin doğasına sadık kalınarak sunulmuş, ayrıca verilerin ayrıntılı betimlenerek okuyucuya kendi sonuçlarına ulaşma fırsatının verilmesiyle birlikte araştırmanın geçerliği sağlanmıştır.

Araştırmanın yöntemleri ve aşamaları açık ve ayrıntılı bir biçimde tanımlanmış, veri toplama, işleme, analiz etme, yorumlama ve sonuçlara ulaşma aşamaları açık bir biçimde açıklanmış ve çalışma grubundaki katılımcıların farklı görüşlerine yer verilerek araştırmanın güvenirliği sağlanmıştır. Analizlerin güvenirliği için ise kayıtlar iki ayrı araştırmacı tarafından metne dökülerek analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin güvenirliğini saptamak üzere, veri kaynaklarına tekrar dönülerek veriler teyit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada ilk olarak katılımcıların Müzik Biçimleri dersi kapsamında öğrencilerin bestelemeye yönelik bilgi ve becerilerinin geliştirilmesinde izlenecek yöntemlerin tespit edilmesine yönelik görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilerek doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

İkinci aşamada ise betimsel bir yaklaşımla fark edilmeyen kavram ve temalar içerik analizine tabi tutularak neden sorusunun yanıtları aranmıştır. Her kod belirlenen yaklaşımla irdelendiğinde ilgili temanın bütüncül resmine ulaşılmaya ve böylelikle tümevarımcı yaklaşımla bulgular okuyucuya sunulmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

Öğrenmenin, hangi koşullar altında oluşacağını ya da oluşmayacağını, öğrenme kuramları tanımlamakta ve açıklamaktadır. Ancak, hiçbir kuram, bütün öğrenme türlerini ve öğrenmeyle ilgili tüm sorunları açıklamaya ve çözmeye yeterli olmadığından, program geliştirme çalışmaları ve öğretim süreci, her kuramın ilkelerinden yararlanmak durumundadır (Senemoğlu, 2005: 94). Müzik Biçimleri dersinin müzik kültürü, çözümleme, yorumlama ve bestecilik alanlarına yönelik istendik davranışlarının kazandırılmasında kullanılacak strateji, yöntem ve teknikler katılımcıların görüşlerine göre düzenlenerek aşağıdaki başlıklar altında açıklanmıştır.

Sunuş Yoluyla Öğretme Stratejisi

Müzik Biçimleri dersinin öğrenme alanlarına ilişkin terim, kavram ve ilkeleri kapsayan hedef davranışlar öğrencilere kazandırılırken, sunuş yoluyla öğretim stratejisi kullanılabilir. Besteleme, yorumlama, çözümleme ve dinleme alanlarındaki kavram ve ilkeler ilişkili olan (Müziksel İşitme-Okuma-Yazma, Piyano, Bireysel Çalgı ve Ses Eğitimi, Armoni-Kontrpuan-Eşlik, Müzik Tarihi, Güncel ve Popüler Müzikler, GTHM, GTSM ve Eğitim Müziği Besteleme) derslerle bağlantı kurularak geçmiş bilgilerin hatırlatılması ve örneklendirilmesi bu stratejiyle işe koşulabilir. Müzik Biçimleri dersi kapsamında belirtilen kavram ve ilkelerin derinlemesine anlaşılması için öğretmen tarafından farklı örneklerle etraflıca anlatılarak ve öğrencilere örnekler verdirilerek istenilen hedef davranışlara ulaşılabilir. Dersin monoton bir yapıya bürünmemesi amacıyla etkinlikler düzenlenmeli, çeşitli materyallerden faydalanılarak ders tek düzelikten kurtarılmalı ve öğretmen-öğrenci arasında sürekli etkileşim kurularak dersin daha verimli bir şekilde yürütülmesi sağlanmalıdır.

Buluş Yoluyla Öğretme Stratejisi

Müzik Biçimleri dersinde buluş ve sunuş yoluyla öğretim stratejisi ile bilgi düzeyinde edinilen kavram ve ilkelerin somut örneklerle ortaya konarak öncelikle ayırt edilmesi, sonrasında ise ilgili olan kavramın saptanması sağlanmalıdır. Öğrencilerin zihninde oluşan kavram haritalarında gerekli olan bilgi parçacıklarını birleştirerek, hedef davranışta belirtilen noktaya varılması sağlanabilir. Dersin müzik kültürü alanıyla ilgili eserlerin yapısal özelliklerine bağlı olarak türünün ve biçiminin keşfedilmesi, analiz alanıyla ilgili eserin yapı taşlarına göre çözümlenmesi, yorumlama alanıya ilgili eserin iç ve dış yapısını ortaya koyan bir seslendirme yapılması ve besteleme alanıyla ilgili uygun müzikal fikirlerin oluşturulması gibi etkinlikler bu stratejide uygulanabilir.

Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğretme Stratejisi

Bu strateji, Müzik Biçimleri dersi kapsamında müzik kültürü, yorumlama, analiz ve besteleme alanlarına yönelik kazanılan becerilerle öğrencilerin gerek müzikal, gerekse

mesleki yaşantısında karşılaşacağı sorunların çözümünde etkili olabilir. Ders içerisinde öğrencilerin karşılaşacakları sorunlarla ilgili farklı çözüm yolları üretilmesi için etkinlikler düzenlenebilir. Böylece öğrencilerde çözüme odaklı bir öğretim yaklaşımı kazandırılarak, problem çözme becerilerinin farkında olmaları sağlanabilir.

Tam Öğrenme

Müzik Biçimleri dersi çerçevesinde gerekli öğrenmelerin bilinmesi, öğretimin daha nitelikli gerçekleştirilmesi açısından gerekli olabilir. Farklı öğrenme alanlarındaki hedef davranışların kazandırılmasında değişik stratejiler kullanılabilir. Hedef davranışların düzeyi ve basamakları değiştikçe, işe koşulacak stratejiler de yeniden düzenlenmelidir. Bu sayede farklı stratejiler kullanılarak çok yönlü bir yapıyla yürütülen Müzik Biçimleri dersindeki öğrenme ürünleri daha kalıcı olabilir.

Öğrenme-Öğretme Yöntem ve Teknikleri

Müzik Biçimleri dersinde kazandırılmak istenen hedef ve hedef davranışlar doğrultusunda sınıfın düzeyi dikkate alınarak aşağıdaki yöntem ve tekniklerden yararlanılabilir.

Düz Anlatım Yöntemi

Müzik Biçimleri dersinde Düz Anlatım Yöntemi kullanılırken müzik biçimleri ile ilişkili olan dersler arasında (Müzik Tarihi, Armoni-Kontrpuan-Eşlikleme, Müziksel İşitme-Okuma-Yazma, Bireysel Çalgı ve Piyano) bilgi akışı sağlanmalıdır. Ders yürütülürken çeşitli görsel ve işitsel araç-gereçlerden yararlanılmalı, müzik türleri ile ilgili dinletilecek örnek eserler sınıfın düzeyine uygun olarak seçilmeli ve öğrencilerin ilgisini çekecek biçimde düzenlenmelidir. Dersle ilgili müzikal terim, sembol ve kavramların hangi anlamlarda kullanıldığı örneklerlerle anlatılmalıdır. Yeterince üzerinde durulmayan kavramların varlığı, öğrenme ürünlerinin yanlış ya da eksik kazandırılmasına neden olabilir.

Üniteler arasındaki benzerliklerden ve farklılıklardan yararlanılmalı, konular birbirleri ile ilişkilendirilerek anlatılmalıdır. Ayrıca kazandırılacak hedef ve hedef davranışlar doğrultusunda öğrencilerin dikkatini çekmek için konuya giriş yapmadan önce dersin içeriğine uygun öyküler oluşturulabilir veya eserlerin yaratılmasında gerçek hikâyelerinden yararlanılabilir. Örnek vermek gerekirse; Polonyalı F. Chopin'in Op. 10, 12 No'lu İhtilal Etüd'ünde (Revolution Etude) 2. Dünya Savaşı'nda, Polonya'nın Rusya'ya karşı ayaklandığı sırada isyanın istenen başarıya ulaşmadığı ve bu olayın kendisini derinden etkilediği için bu eseri yazdığı, ayrıca eserin dominant akoru ile yarım kararla sona ermesinin de bu savaşın henüz burada bitmediği mesajını verdiği şeklinde tasvir edilmesi gibi eserlerin yaşanmış öykülerinden esinlenerek de yorumlanabileceği Düz Anlatım Yöntemi'nde kullanılabilir. Dolayısıyla, bu tür etkinliklerle eserlerin müzikal fikirleri üzerine tartışılması, öğrencilerin hayal dünyalarını açarak yorumculuk becerilerinin gelişiminde olumlu yönde katkılar sağlayacaktır.

Güdümlü Tartışma Yöntemi

Güdümlü Tartışma Yöntemi; müzik kültürü alanındaki kazanımlara yönelik türlerin yapısal özelliklerinin kavratılmasında kullanılabilir. Bu yöntemle öğrenciler, müzikal yaşantılarına yönelik düşünce ve yorumlarını birbirleri ile paylaşarak, müziği çok boyutlu ve daha eleştirel bir gözle inceleme fırsatı bulabilirler.

Çözümleme alanındaki kazanımlarda, eserlerin yazıldıkları dönemin sosyo-kültürel yapısı, bestecisi ve bestecisinin stil özellikleri, karakteristik ve biçimsel yapısı ile müzikal senaryosu üzerine tartışılarak öğrencilerin eserleri daha bilinçli seslendirmelerine yönelik farkındalıklar oluşturulabilir. Yorumlama alanına yönelik kazanımlarda ise, eserlerin melodik, ritmik, armonik yapıları ile motif-cümle-dönemlerinin belirlenmesinde ve uygun olan armonik derecelerin saptanmasında Güdümlü Tartışma Yöntemi kullanılarak yorumlama durumlarının nasıl etkilenebileceği üzerine tartışılabilir.

Görüşme Yöntemi

Görüşme Yöntemi'nde, sınıf ortamına sanatçı, müzisyen ya da çalgı derslerine giren öğretim elemanları davet edilerek, öğrencilerdeki seslendirme ve yorumlamaya yönelik hedef ve hedef davranışların kazandırılması sağlanabilir. Sınıfa davet edilen sanatçı/öğretmen/öğretim elemanlarının seslendireceği eserleri çalışma ve yorumlama aşamalarına yönelik yaklaşımları irdelenebilir; yorumlama aşamasından önce, biçimsel çözümleme ile ilgili yapılacak çalışmalarda nasıl bir yol/yöntem izleneceği, seslendirme aşamasında biçimsel çözümlemeyle, deşifre çalışmalarının nasıl yürütüleceği ve yorumlama aşamasında cümlelemenin nasıl hissettirileceği gibi müzikal performansa yönelik sorular yöneltilerek öğrencilerin yorumlama becerilerinin gelişmesinde etkili olunabilinir.

Örnek Olay Yöntemi

Örnek Olay Yöntemi, eserlerin yorumlanmasında biçimsel çözümlemenin yapılmadığı ya da eksik-yanlış yapıldığı seslendirmelerin sonucunda ortaya çıkan eksikleri tespit etmek için kullanılabilir. Sınıf ortamında aynı eseri seslendiren iki farklı yorumcunun performansları üzerinde eksik ve yanlış yönler saptanarak çözüm önerileri geliştirilebilir. Bu etkinlik elektronik ortamdan da faydalanılarak, aynı eserleri seslendiren farklı yorumcuların performanslarının dinletilmesi/izletilmesiyle de uygulanabilir. Örnek olaylar sonrasında gerek seslendirme gerekse yorumlamada karşılaşılacak problemlerin kolayca tespit edilerek daha rahat çözülmeleri sağlanabilir.

Gösterip Yaptırma Yöntemi

Gösterip Yaptırma Yöntemi, yorumculuk ve bestecilik öğrenme alanlarına yönelik hedef ve hedef davranışların kazandırılmasında etkili olabilir. Yorumculuk alanına ilişkin olarak, eserlerin biçimsel yapılarının çözümlenmesinin ardından ezgisel, ritmik ve armonik yapının seslendirilmesi sırasında nasıl yorumlanması gerektiği, Gösterip Yaptırma Yöntemi ile uygulanabilir. Öğretmenin motif ve cümle yapılarını önce kendisi seslendirerek cümlelemeyi göstermesi ve hemen ardından öğrencilerden bu durumu yaşayarak seslendirmeleri istenebilir. Uygun şekilde seslendirme yapamayan öğrencilere, anında düzeltme verilerek eksik ve/veya yanlış olan davranışların düzeltilmesiyle istendik davranışların kazandırılması sağlanabilir. Öğretim elemanları benzer etkinlikleri değişik çalgılarla seslendirilmiş performansa yönelik videoları izleterek de bu yöntemi uygulayabilirler.

Bestecilik becerilerinin kazandırılmasında ise işlem basamaklarına göre öğretmenin motif oluşturmasının ardından öğrencilerden motif oluşturmaları istenebilir. Bu etkinlik doğaçlama yoluyla soru ve cevap motifleri/cümleleri oluşturma aşamasında, ayrıca oluşturulan küçük beste çalışmalarının karakterine ve yapısına uygun biçimde düzenlenmesi aşamalarında da kullanılabilir.

Karma Yöntem

Müzik Biçimleri dersi, dört farklı öğrenme alanına yönelik hedef ve hedef davranışları kapsadığı için ders içerisinde her bir öğrenme alanına ilişkin farklı yöntem ve tekniklerinden yararlanılmalıdır. Müzik Kültürü alanında; ilgili kavram ve tanımların öğretilmesi, kavramların arasındaki ilişkilerin fark edilmesi ve türlerin yapısal özelliklerinin ayırt edilmesi gibi kazanımların sağlanmasında, çözümleme alanında; müzik biçimlerini oluşturan öğeler (motif-cümle-dönem, figür, pasaj, tema gibi) arasındaki ilişkinin kurulması, şarkı biçimlerinden kavuştaklı biçimlere, sonat biçimlerinden polifon biçimlere, yazılan eserlerin iç ve dış yapılarının çözümlenmesinde, yorumlama alanında; eserlerin oluşturuldukları dönemin sosyo-kültürel özelliklerinin bilinmesi, karakteristik ve biçimsel yapılarının çözümlenmesi ve seslendirilen eserlerin üslup sorunları üzerinde tartışılarak müzikal kimliğin oluşturulmasında, bestecilik alanında ise, armonik yapı içerisinde soru-cevap motiflerinin ve değişik kararlı (tam karar, yarım karar vb.) cümlelerin oluşturulması, müzik türünün gerektirdiği biçimsel bütünlük içerisinde dönemin oluşturulması ve eserin karakteristik yapısına uygun bir şekilde düzenlenmesinde, kısacası farklı hedef ve hedef davranışların kazandırılmasına yönelik birçok farklı yöntem ve teknik bir arada kullanılmalıdır.

SONUÇ

Müzik Biçimleri dersinin hedef davranışları ve öğrenme alanlarının düzeyleri değiştikçe, kullanılacak strateji, yöntem ve tekniklerde, sınıfın hazırbulunuşluk durumu ve öğrenme seviyelerine göre düzenlenmelidir. Dersin müzik kültürü, çözümleme, yorumlama ve besteleme alanlarına yönelik hedef davranışlar kazandırılırken Tam Öğrenme stratejisi ile Karma Yöntem'in kullanılması gerekmektedir. Karma yöntemle yürütülen Müzik Biçimleri dersinde, çeşitli kazanımlara sahip öğrenme ürünlerinin belirlenen hedeflere daha kolay, kalıcı ve istendik düzeyde ulaşılması sağlanabilir. Ayrıca her eğitim-öğretim durumunda öğrenci katılımının sağlanması için ipucu, pekiştireç, dönüt ve düzeltmelerden yararlanılmalıdır.

KAYNAKÇA

Bilen, Mürüvvet (1999). *Plandan Uygulamaya Öğretim* (1. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Demirel, Özcan (1998). *Genel Öğretim Yöntemleri* (1. Baskı). Ankara: Kardeş Kitabevi.

Demirel, Özcan (2006). *Öğretme Sanatı* (10. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Demirel, Özcan (2011). *Eğitimde Program Geliştirme* (17. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Erden, Münire (1998). *Eğitimde Program Değerlendirme* (1. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Ertürk, Selahattin (1972). *Eğitimde Program Geliştirme* (1. Baskı). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Hesapcıoğlu, Muhsin (2008). *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (7. Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.

Karasar, Niyazi (2002). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (11. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

Patton, Michael Quinn (1987). *How to Use Qualitative Methods in Evaluations* (1st.Edition). California: Sage Publications.

Piji, Duygu (2003). *Dizgeli Öğretime Göre Geliştirilen Eşlik Dersi Programının Akademik Başarıya, Tutuma, Yeterlik Algısına ve Kalıcılığa Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özkeleş, Sercan (2014). *Müzik Öğretmenliği Bölümlerinde Yürütülen Müzik Biçimleri Dersine Yönelik Öğretim Programı Modeli*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Senemoğlu, Nuray (2005). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*. (12. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

Sönmez, Veysel (2004). *Program Geliştirmede Öğretmen Elkitabı* (11. Baskı) Ankara: Anı Yayıncılık.

Sönmez, Veysel (2005). *Eğitim Felsefesi* (7. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Stewart, J. Stewart ve Cash, B. William (1985). *Interviewing Principles and Practices*, Dubuque IO: Wm. C. Brown Pub.

Sünbül, Murat Ali ve Yılmaz, Hasan (2000). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme* (1. Basım). Konya: Mikro Yayınları.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2004). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (4. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Banka Performansı Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Literatür Taraması

Dr. Zeynep TÜRKCAN[320]

Özet

Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) faaliyetlerinin işletme paydaşları, müşteriler, çalışanlar, çevre ve toplum üzerindeki önemli etkilerinden dolayı hem akademisyenler hem de uygulayıcılar bu alanda son yıllarda giderek daha fazla çalışma yapmaya başlamıştır. KSS faaliyetleri finansal hizmet sektörü, özellikle bankalar tarafından da oldukça yoğun bir şekilde uygulanmaktadır. Bankalar; finansal katılım, yoksullara yönelik mikro kredi programları, sosyal açıdan sorumlu bankacılık ve dar gelirlilere kredi erişimi gibi KSS faaliyetleri uygulamaktadırlar. KSS harcamaları yaparak bankalar hem kendilerini rakiplerinden farklılaştırmakta hem de itibarını artırmaktadır. Bu çalışmada, bankacılık sektöründe uygulanan KSS faaliyetlerinin banka performansını nasıl etkilediği ve bu etkinin hangi yöntemlerle ölçüldüğünün gösterilmesi amaçlanmaktadır. Bunun için dünyada ve Türkiye'de banka performansı ile KSS arasındaki ilişkiyi inceleyen makaleler araştırılarak uygulanan yöntemlerin ve elde edilen sonuçların karşılaştırması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Banka, Banka Performansı

Abstract

Due to the significant impact of Corporate Social Responsibility (CSR) activities on business stakeholders, customers, employees, the environment and society, both academicians and practitioners have started to work more and more in this field in recent years. CSR activities are implemented intensively by the financial services sector, especially banks. Banks mostly realize CSR activities such as financial contribution, micro-credit programs for the poor, socially responsible banking and credit access to the poor. By making CSR expenditures, banks both differentiate themselves from their competitors and increase their reputation. In this study, it is aimed to show how CSR activities applied in banking sector affect bank performance and how this effect is measured. In order to achieve this, the articles investigating the relationship between bank performance and CSR throughout the world and Turkey were searched and the methods and results obtained were compared.

Keywords: Corporate Social Responsibility, Bank, Bank Performance

[320] Antalya AKEV Üniversitesi

Giriş

Son yirmi yılda, farklı sektörlerden çok uluslu şirketlerin KSS girişimlerine daha fazla önem verdikleri görülmüştür. Örneğin, McDonald's, KSS ve sürdürülebilirlik raporlarında, 1990'da basit bir çevresel savunma fonu oluşturmaktan, küresel bir sürdürülebilirlik çerçevesi paydaş ekibi geliştirmeye ve Küresel Raporlama Girişimi (GRI) adıyla "sürdürülebilirlik raporlama kurallarını" benimsemeye kadar, KSS çabalarının gelişimini gözler önüne sunmuştur. 2011 yılında, KSS uygulamalarındaki çeşitli paydaşları ve standartları içeren daha kapsamlı ve yapılandırılmış bir sürdürülebilirlik çerçevesine sahip olma gerekliliği üzerinde durmuştur.

Bir diğer pazar lideri Marks and Spencer, 2007 yılında çevre, toplum, çalışanlar, tedarikçiler ve müşterilerle ilgili 100 farklı taahhüt içeren, "Plan A" KSS girişimini başlatmıştır. Marks and Spencer o zamandan beri, KSS için daha fazla taahhüt ve kapsamlı planlama içeren "Plan A 2020" adlı geliştirilmiş bir KSS planı ile çabalarını arttırmıştır.

Bazı şirketler KSS'nin sadece birkaç yönüyle ilgilenirken, diğerleri daha kapsamlı bir bakış açısı benimsemekte ve KSS'yi kurumsal bir strateji olarak kullanmaktadır. Dahası, uluslararası kuruluşlar çeşitli KSS ölçüm araçları (örneğin, Dow Jones Sürdürülebilirlik Endeksi, ISO 26000 ve BITC-CR-Endeksi) geliştirmiştir. Bunlar, KSS'nin şirketler, yatırımcılar ve çeşitli paydaşların gözündeki önemini yansıtmaktadır. IKEA'nın her yıl gerçekleştirdiği KSS projesi "pelüş oyuncak kampanyası", Save the Children ve UNICEF için fon sağlanmasına yardımcı olmaktadır. IKEA söz konusu projeyi sadece paydaşları için iyi hisler yaratmak için mi gerçekleştirmektedir? Yoksa IKEA bunu rekabet avantajı yaratmak için uygulanabilir bir strateji olarak mı görmektedir?

2000'li yılların başından itibaren hem akademisyenler hem de uygulayıcılar tarafından KSS'nin kurumsal itibar ve ticari kazanç üzerindeki etkisini anlama konusunda daha fazla çaba harcanmıştır. Daha fazla şirket, KSS'nin stratejik önemini fark etmeye başlamıştır. Bunların arasında, KSS girişimleri olan birçok Fortune 500 (ABD'deki en yüksek net ciroya sahip 500 işletmenin sıralandığı liste) şirketi ve KSS'yi sürdürülebilir rekabet avantajı için uygulayan Fortune 500 içinde yer almayan şirketler de vardır (Homburg ve diğerleri, 2013). Giderek daha fazla sayıda şirket, kalite standartlarını veya etik kurallarını kalite güvence programlarına dahil etmiştir. Neredeyse tüm Fortune 500 şirketinin KSS politikası bulunmaktadır ve birçok orta ölçekli şirket de KSS politikası uygulamaktadır (Steve ve diğerleri, 2007).

KSS'nin Tanımı

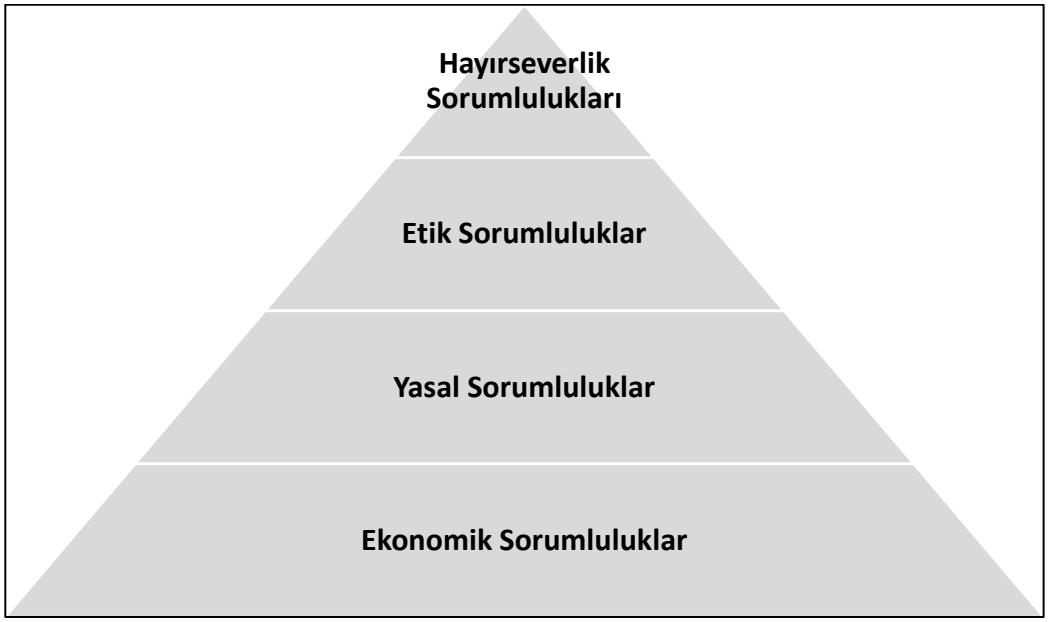
KSS kavramı, ilk kez 20. yüzyılın başlarında, bazı araştırmacıların şirketlerin sadece hissedarlara değil halka karşı da sorumlu olması gerektiği fikrini keşfetmeleriyle ortaya çıkmıştır (Dodd, 1932).

KSS ilk olarak Bowen (1953) tarafından "işletmelerin toplumun hedefleri ve değerleri açısından arzu edilen eylem çizgilerini takip etme yükümlülüğü" olarak tanımlanmıştır (Bowen, 1953, s. 6). Davis (1960) ve Steiner (1971) gibi araştırmacılar ve ayrıca küresel organizasyonlar (örneğin Ekonomik Kalkınma Komitesi (CED)) daha sonra KSS tanımına ince ayar yapmaya çalışmışlardır.

Sethi (1975), KSS ile ilgili sınıflandırma yapan ilk araştırmacı olmuştur. KSS'yi üç kategoride (sosyal yükümlülük, sosyal sorumluluk ve sosyal duyarlılık) ve sekiz farklı boyutta sınıflandırmıştır. Bunlar; işletme faaliyetlerinin meşru olması; etik veya normlar ile işletme faaliyetleri arasında uyumluluk; kurumsal faaliyetler için sosyal hesap verebilirlik; işletme stratejileri için sosyal hesap verebilirlik; sosyal baskılara cevap verebilme; hükümetin icraatlarıyla ilgili işletme faaliyetleri; işletmenin gerçekleştirdiği yasal ve siyasi faaliyetler; hayırseverlik faaliyetleri olarak ifade edilmiştir.

Carroll (1991), sosyal sorumluluğun kurumsal boyutlarını piramidin en altından en üstüne doğru ekonomik, yasal, etik ve hayırseverlik olmak üzere dört düzeyde sınıflandırmıştır. Piramidin en altında ekonomik sorumluluklar yer almaktadır. Buna göre, ekonomik sorumluluklarını yerine getirmeyen işletmelerin diğer sorumluluklarını yerine getirebilmesi mümkün değildir. Piramidin ikinci basamağında yasal sorumluluklar yer almaktadır. Bununla işletmelerin uygulamada bulunan yasal düzenlemelere uyması gerektiği vurgulanmaktadır. Üçüncü basamakta etik sorumluluklar yer almakta olup, işletme yöneticilerinin karar verme sürecinde etik davranmaları gerekliliğini göstermektedir. Piramidin en tepesinde ise hayırseverlik sorumlulukları yer almaktadır. İşletmelerin ekonomik, yasal ve etik sorumluluklarını yerine getirdikten sonra hayırseverlik boyutuna geçmeleri gerektiği düşünülmektedir.

Şekil 1: KSS Piramidi (Carroll, 1991)

Daha güncel bir KSS tanımlaması Homburg ve diğerleri (2013) tarafından yapılmıştır. Buna göre KSS; "bir firmanın, ticari faaliyetlerinin hem içinde hem de dışında yer alan paydaşların kaygısını gönüllü olarak dikkate alması" demektir.

Bankacılık Sektöründe KSS Faaliyetleri

2007 yılı ortasında başlayan küresel finans krizi, finans sektörünü KSS konusunda daha fazla endişelendirmeye başlamıştır. Dünyanın dört bir yanında devlet yaptırımlarından endişe duyan banka CEO'ları ve bankaların kurumsal etik ve davranışlarından endişe duyan banka müşterileri vardı (Bouvain ve diğerleri, 2013). Kriz sayesinde daha fazla işletme, faaliyetlerinin çevre veya genel olarak toplum üzerinde olumsuz bir etkisi olmaması

gerektiğini fark etti. Bu nedenle bankalar, sadece finansal performansa değil aynı zamanda şeffaflık, çevre bilinci ve sürdürülebilirlik konularına daha fazla önem veren paydaşlarını memnun etmenin bilinciyle hareket etmeye başlamıştır (Steve ve diğerleri, 2007).

Birçok insan hükümetin talep ettiğinin ötesinde, işletmenin faaliyetlerini gönüllü olarak kendilerinin düzenlemesi ve bir proaktif KSS stratejisi benimsemesi konusunda işletmelere çağrıda bulunmuştur (Tsoi, 2010). Toplumun bu güçlü talebi sonrasında raporlama ilkeleri geliştirilmiştir. Bunlara, Küresel Raporlama Girişimi (GRI) ve Birleşmiş Milletlerin Çevre Programı (UNEP) örnek gösterilebilir. Söz konusu programlar, şirketlerin ekonomik, çevresel ve sosyal performansının rapor edilmesine yönelik kılavuzlar içermektedir. Birleşmiş Milletlerin yayımladığı sektöre özel kılavuzlara örnek olarak da finans kuruluşları için "sorumlu yatırım ilkeleri (PRI)" gibi programlar geliştirilmiştir (Ioannou ve Serafeim, 2014).

Bankacılık sektörü standardize edilmiş finans hizmetlerini piyasaya sunmakta ve bu da genellikle az sayıda oyuncu tarafından olmaktadır. Dolayısıyla bankalar müşterilerinin akıllarında güvenilir olmalı, daha net ifadeyle müşteri odaklı olmalıdırlar.

Dünya çapında bireysel bankacılık sektörü, itibarlarını ve müşteri ilişkilerini güçlendirmek için KSS'ye büyük yatırım yapmaktadır. Bu nedenle, bankalar her yıl sürdürebilirlik raporu hazırlamakta ve kamuoyuna sunmaktadır.

Bankalar genellikle; finansal katılım, yoksullara yönelik mikro kredi programları, sosyal açıdan sorumlu bankacılık ve dar gelirlilere kredi erişimi gibi KSS faaliyetleri uygulamaktadırlar.

Yeung (2011) çalışmasında, bankacılık sektöründe KSS'nin değerlendirmesi ile ilgili temel parametreleri şu şekilde sıralamıştır: (1) kompleks finansal hizmetlerin müşteriler tarafından iyi anlaşılması; (2) risk değerlemesi; (3) iş etiğinin güçlendirilmesi; (4) finansal krizlere yönelik stratejilerin uygulanması; (5) müşterilerin haklarının korunması; (6) şikayetlerin iletilmesine yönelik müşteriler için uygun kanalların sağlanması.

Bankalar, KSS faaliyetlerinin uygulanması ile ilgili olarak aşağıdaki maddelere özellikle dikkat etmelidirler:

1. Bankalar işlemlerinin sadece kanuni çerçevede yürütülmesiyle değil, bunun yanında değişen ekonomik koşullara bağlı olarak müşteri güvenini sağlamak için işlemlerin yakından denetimi ve etkin şekilde uygulanmasıyla ilgilenmelidirler.
2. Banka yöneticileri faaliyetlerini etik kurallar, müşteri ve çevre ile ilgili unsurlara uygun şekilde gerçekleştirmelidirler.
3. Operasyonel işlemlerini finansal ürünlerdeki risklerin şeffaflığını artıracak boyutlarda gerçekleştirmelidirler.
4. Bankacılık ve finans organizasyonlarının pazarlama departmanları yeni ürünlerin tanıtımı ve geliştirilmesi için etik standartlara sahip olmalı ve bu standartlara uygun şekilde tanıtım çalışmaları yapılmalıdır.
5. Yönetim Kurulu, banka organizasyonu içinde işletme değerlerini ve stratejik amaçlarını onaylamalı ve bu kapsamdaki çalışmalarını KSS uygulamalarına da uygun hale getirmelidir. Sonuçta, bankaların rekabetçi piyasada ön planda olabilmesi için, müşteriyle sorumluluk ilişkisi içinde ekonomik koşulları değerlendirebilen, risk

yönetim sistemleriyle pazarlama stratejilerine odaklanan bir yapıya sahip olmaları gerekmektedir.

KSS Faaliyetleri ile Banka Performansı Arasındaki İlişkiyi Ölçen Yöntemler

KSS'yi ölçmek için hem akademisyenler hem de işletmeler tarafından uygulanan çeşitli ölçüm teknikleri vardır.

Geçmişte yapılan çalışmalarda kullanılan yöntemler şunlardır:

- Zorunlu tercih anket araçları (Aupperle, 1985)
- İtibar endeksleri veya ölçekleri (McGuire ve diğerleri, 1988)
- İçerik analizi (Wolfe ve Aupperle, 1991)
- Vaka çalışması yöntemleri (Clarkson, 1995)

Maignan ve Ferrell (2000), KSS'yi ölçmek üzere üç yöntem daha önermiştir:

- Uzman değerlendirmesi
- Yöneticilerin uyguladığı anketler
- Tek boyutlu ve çok boyutlu göstergeler

Akademik literatürdeki KSS ölçme yöntemlerinden içerik analizi (content analysis), en yaygın kullanılan yöntem olmuştur (Tewari, 2011). Bu teknikte "şirketlerin sosyal etkinlikleri bir kere seçildikten sonra standardize bir derecelendirme süreci takip etmekte ve yöntemi uygulayanlara objektif bir derecelendirme sunmaktadır" (Ruf ve diğerleri, 1998).

Kurumsal sosyal performansı değerlendirmek için literatürde yaygın olarak kullanılan bir diğer teknik itibar endekslerinin (reputation indices) kullanılmasıdır. Bununla ilgili en popüler veritabanları Fortune İtibar Endeksi ve Kinder, Lydenberg ve Domini'dir (KLD). Fortune İtibar Endeksi, bir şirketin sosyal sorumluluk taşıyan faaliyetlerini yönetimsel açıdan değerlendirmektedir. KLD ise şirketleri; çalışan ilişkileri, topluluk ilişkileri, çevreye duyarlılık, askeri sözleşmeler, nükleer enerji, ürünler, kadınlara yönelik çalışmalar, azınlıklara muamele ve Güney Afrika'ya yardım olmak üzere dokuz sosyal sorumluluk özelliğine göre değerlendirmektedir (Maignan ve Ferrell, 2000; Turker, 2009). Bu itibar endeksleri, yeni bir ölçek geliştirmek için kullanılabilmektedir.

Birçok araştırmacı tarafından kullanılan diğer alternatif yaklaşımlar, kirlilik kontrol performansı (Bragdon ve Marlin, 1972) veya kurumsal suç oranı (Davidson ve Worrell, 1990; Baucus ve Baucus, 1997) gibi tek boyutlu ve çok boyutlu göstergelerdir (Single/Multiple Issue Indicators) (Stanwick ve Stanwick, 1998; Griffin ve Mahon, 1997). Bu yöntemin dezavantajı tek bir boyutun temsil edilmesidir (Maignan ve Ferrell, 2000). Sonuç olarak, tek bir boyutun değerlendirmeye alınmasından dolayı, araştırmacılar bu göstergelerin bir birleşimini kullanmak zorundadırlar (Griffin ve Mahon, 1997; Stanwick ve Stanwick, 1998; Turban ve Greening, 1996). Böyle yapsalar dahi KSS'nin bütün yelpazesi temsil edilememektedir (Maignan ve Ferrell, 2000). Ayrıca, bu göstergeler sadece bazı ülkelerdeki şirketlerin KSS faaliyetlerini değerlendirebildiği için dünya çapında kabul görmemektedir. Bu nedenle araştırmacılar tarafından sınırlı olarak kullanılmaktadır.

Bir diğer yöntem, tüketicilerin KSS algılarını ölçmek üzere yöneticiler tarafından kullanılan ilk çok boyutlu KSS ölçüm tekniği olup Aupperle (1984) tarafından

geliştirilmiştir (yöneticilerin uyguladığı anketler). Carroll'un (1979) çerçevesine dayanan bu ölçek hem teoride hem de uygulamada en çok kullanılan yöntem olarak tanınmaktadır (Maignan ve diğerleri, 1999; Maignan, 2001; Maignan ve Ferrell, 2000; Garcia de Los Salmones ve diğerleri, 2005).

Alternatif bir yaklaşım Freeman'ın (1984) paydaş teorisidir (stakeholder theory). Bu teoriye göre, KSS'nin sınıflandırması paydaşlara dayalı olmak zorundadır. Bir paydaş "bir firmanın eylemlerini veya performansını etkileyen veya bunlardan etkilenen birey veya bireyler topluluğudur" (Freeman, 1984). Bu teoriyi takiben literatür; müşteriler, çalışanlar, paydaşlar, toplum, çevre, medya ve diğerleri olmak üzere KSS'nin birçok boyutunu tanımlamıştır (Turker, 2009; Decker, 2004; Maignan ve diğerleri, 1999). Paydaş teorisi, bankacılık sektörünün KSS'ye yaklaşımı bağlamında en uygun yöntem olarak düşünülmektedir (Perez ve diğerleri, 2013; Ruiz ve diğerleri, 2009).

Sonuç

KSS faaliyetleri uygulayarak bankalar hem kendilerini rakiplerinden farklılaştırabilmekte hem de itibarını artırabilmektedir. Bu çalışmada, bankacılık sektöründe uygulanan KSS faaliyetlerinin banka performansını nasıl etkilediği ve bu etkinin hangi yöntemlerle ölçüldüğünün gösterilmesi amaçlanmaktadır. Bunun için banka performansı ile KSS arasındaki ilişkiyi inceleyen makaleler araştırılarak uygulanan yöntemlerin analizi yapılmıştır.

Akademik çalışmaların sonucuna göre, KSS ve banka performansı arasında pozitif ilişki bulunduğu sonucuna ulaşıldığı gibi, ikisi arasında negatif ilişkiye rastlayanlar da olmuştur. Bazı araştırmacılar ise ne pozitif ne de negatif bir ilişki bulabilmişlerdir.

Bazı araştırma sonuçları, KSS'nin paydaşlar/müşteriler bazında güvene ve sadakate olumlu katkısı olduğunu ve dolayısıyla bankanın performansını artırabileceğini göstermiştir.

Wu ve Shen'in (2013) 22 ülke genelinde 162 banka ile uyguladığı ampirik sonuçlar göstermektedir ki; bankaların aktif karlılığı, özkaynak kârlılığı, net faiz geliri ve faiz dışı gelirleri açısından KSS ile finansal performans arasında pozitif bir ilişki vardır. Buna karşılık, KSS negatif olarak takipteki kredilerle ilişkilendirilmektedir.

Nizam ve diğerlerinin (2019) dünya çapında 75 ülke ve 713 banka ile gerçekleştirdikleri çalışmanın sonuçlarına göre; finansmana erişimin, banka finansal performansı üzerinde önemli derecede olumlu etkileri olduğu görülmüştür. Bu etki bankaların kredilerinde büyüme ve iyi yönetim kalitesine sahip oldukça daha fazla artmaktadır. Toplam aktifleri 2 milyar ABD dolarının altında olan bankalar için finansmana erişimin özkaynak kârlılığı üzerinde önemli derecede olumlu bir etkisi olduğu da ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, bankacılık sektöründe uygulanan KSS faaliyetleri, paydaşlara katma değer içeren, etkili ve verimli iç denetim sürecini içermek durumundadır. Bu nedenle, piyasadaki rekabet gücünü korumak ve müşterilere karşı sorumlu olmak için, banka yöneticilerinin bir bütün olarak, ekonomik gelişmeleri anlamaları, pazarlama stratejisini ölçülü bir risk yönetim sistemi ile gözden geçirmeleri, müşterilerin endişelerini iyi tanımlamaları, müşterileri/paydaşları ve çevreyi korumak amacıyla KSS faaliyetlerini uygulamaları gerekmektedir.

Kaynakça

Aupperle K. E., (1984), "An Empirical Examination of Corporate Social Orientation", Research in Corporate Social Performance and Policy, 6, 27-54.

Aupperle K. E., Carroll A. B., ve Hatfield J. D., (1985), "An Empirical Examination of the Relationship Between Corporate Social Responsibility and Profitability", Academy of Management Journal, 28, 446-463.

Baucus M. S. ve Baucus A., (1997), "Paying The Piper: An Empirical Examination of Longer Term Financial Consequences of Illegal Corporate Behavior", Academy of Management Journal, 40, 129-151.

Baumann C., Hamin, H., Bouvain P., Baumann C. ve Lundmark E., (2013), "Corporate Social Responsibility In Financial Services", International Journal of Bank Marketing, 31, 6, 420-439.

Bowen H., (1953), *"Social Responsibilities of the Businessman"*, New York: Harper & Row.

Bragdon J. H. ve Marlin J. A., (1972), "Is Pollution Profitable?", Risk Management, 19, 9-18.

Carroll A. B., (1991), "Corporate Social Performance Measurement: A Comment on Methods For Evaluating An Elusive Construct", Research in Corporate Social Performance and Policy, 12, 385-401.

Carroll A. B., (1979), "A Three-Dimensional Conceptual Model of Corporate Performance", The Academy of Marketing Review, 184, 497-505.

Carroll, A. B., (2000), "A Commentary and an Overview of Key Questions on Corporate Social Performance Measurements", Business and Society, 39, 466-478.

Clarkson M. E., (1995), "A Stakeholder Framework for Analyzing and Evaluating the Corporate Social Performance", Academy Of Management Review, 20, 92-117.

Davidson W. N. ve Worrell, D. L., (1990), "A Comparison and Test of the Use of Accounting and Stock Market Data in Relating Corporate Social Responsibility and Financial Performance", Akron Business And Economic Review, 21, 7-19.

Davis K., (1960), "Can Business Afford To Ignore Social Responsibilities?", California Management Review, 2, 3, 70-76.

Decker O. S., (2004), "Corporate Social Responsibility and Structural Change in Financial Services", Managerial Auditing Journal, 19, 712-728.

Dodd E. M. Jr., (1932), "For Whom Are Corporate Managers Trustees?", Harvard Law Review, 45, 7, 1145-1163.

Fatma M. ve Rahman Z., (2014), "Building Corporate Identity Using Corporate Social Responsibility: A Website Study of Indian Banks", Social Responsibility Journal, 10, 4, 591-601.

Freeman R. E., Harrison J. S., Wicks A. C., Parmar B. L. ve De Colle S., (2010), *"Stakeholder Theory: The State Of The Art"*, Cambridge University Press.

Freeman R.E., (1984), *"Strategic Management: A Stakeholder Approach"*, Boston, MA: Pitman.

Garcia De Los Salmones M. M., Herrero A. ve Del Bosque I. R., (2005), "Influence of Corporate Social Responsibility on Loyalty and Valuation of Services", Journal of Business Ethics, 61, 369-385.

Homburg C., Stierl M. ve Bornemann T., (2013), "Corporate Social Responsibility in Business-To-Business Markets: How Organizational Customers Account for Supplier Corporate Social Responsibility Engagement", Journal of Marketing, 77, 6, 54-72.

Ioannou I. ve Serafeim G., (2015), "The Impact of Corporate Social Responsibility on Investment Recommendations: Analysts' Perceptions and Shifting Institutional Logics", Strategic Management Journal, 36, 7, 1053-1081.

Maignan I., (2001), "Consumer Perception of Corporate Social Responsibilities: A Cross Cultural Comparison", Journal of Business Ethics, 30, 57-72.

Maignan I. ve Ferrell O. C., (2000), "Measuring Corporate Citizenship in Two Countries: The Case of United States and France", Journal of Business Ethics, 23, 283-297.

Maignan I., Ferrell O. C. ve Hult G. T., (1999), "Corporate Citizenship: Cultural Antecedents and Business Benefits", Journal of The Academy of Marketing Science, 27, 455-469.

McDonald L. M. ve Rundle-Thiele S., (2008), "Corporate Social Responsibility and Bank Customer Satisfaction", International Journal of Bank Marketing, 26, 170-182.

McDonald L. M. ve Lai C. H., (2011), "Impact of Corporate Social Responsibility Initiatives on Taiwanese Banking Customers", International Journal of Bank Marketing, 29, 50-63.

McGuire J. B., Sundgren A. ve Schneeweis T., (1988), "Corporate Social Responsibility and Firm Financial Performance", Academy of Management Journal, 31, 854-872.

Nizam E., Ng A., Dewandaru G., Nagayev R., Nkoba N.A., (2019), "The Impact of Social and Environmental Sustainability on Financial Performance: A Global Analysis of the Banking Sector", Journal of Multinational Financial Management, 49, 35-53.

Perez A., Garcia De Los Salmones, M. M. ve Rodriguez Del Bosque I., (2013), "The Effect of Corporate Association on Consumer Behavior", European Journal of Marketing, 47, 218-238.

Ruf B. M., Muralidhar K. ve Paul K., (1998), "The Development of a Systematic, Aggregate Measure of Corporate Social Performance", Journal of Management, 24, 119-133.

Sethi S.P., (1975), "Dimensions of Corporate Social Performance: An Analytic Framework", California Management Review, 17, 3, 58-64.

Stanwick P. ve Stanwick S., (1998), "The Relationship between Corporate Social Performance, and Organizational Size, Financial Performance, and Environmental Performance: An Empirical Examination", Journal of Business Ethics, 17, 195-204.

Steve M., Cheney G. ve Roper J., (2007), *"The Debate over Corporate Social Responsibility",* New York, NY: Oxford University Press, Inc.

Tewari R., (2011), "Communicating Corporate Social Responsibility in Annual Reports: A Comparative Study of Indian Companies & Multinational Corporations", Journal of Management & Public Policy, 2, 22-51.

Tsoi J., (2010), "Stakeholders' Perceptions and Future Scenarios to Improve Corporate Social Responsibility in Hong Kong and Mainland China", Journal of Business Ethics, 91, 3, 391-404.

Turban D. B. ve Greening D. W., (1996), "Corporate Social Performance and Organizational Attractiveness to Prospective Employees", Academy of Management Journal, 40, 658-672.

Turker D., (2009), “Measuring Corporate Social Responsibility: A Scale Development Study”, Journal of Business Research, 85, 411-427.

Wolfe R. ve Aupperle K., (1991), “Introduction to Corporate Social Performance: Methods for Evaluating an Elusive Construct”, Research in Corporate Social Performance and Policy, 12, 265-268.

Wu M.-W., Shen C.-H., (2013), “Corporate Social Responsibility in the Banking Industry: Motives and Financial Performance”, Journal of Banking & Finance, 37, 3529-3547.

Yeung S., (2011), “The Role of Banks in Corporate Social Responsibility”, Journal of Applied Economics and Business Research, 1, 103-115.

Türkiye Cumhuriyeti Üniversitelerinde Mesleki Müzik Eğitimi Veren Kurumların Lisans Programlarında Yürütülen Müzik Biçimlerine İlişkin Dersler[321]

Assoc. Prof. Dr. Sercan ÖZKELEŞ[322]

Özet

Bu çalışmada Türkiye'nin farklı üniversitelerinde mesleki müzik eğitimi veren kurumların lisans programlarında yürütülen müzik biçimlerine ilişkin derslere yönelik durum tespitinin yapılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda araştırmanın çalışma grubunu Güzel Sanatlar Fakültelerinden; Erciyes Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, İnönü Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi, Devlet Konservatuarları'ndan; Çukurova Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi ve Ege Üniversitesi (Türk Musikisi) ve Müzik ve Sahne Sanatları Fakülteleri'nden Bilkent Üniversitesi oluşturmaktadır. Fakülte ve konservatuarların ilgili bölümlerinde yer alan müzik biçimleri kapsamındaki derslerin öğretim programlarına ilişkin veriler elektronik ortamda doküman inceleme yöntemi ile toplanmıştır. İlgili derslerin isimlendirilme durumları, içerikleri ve süreleri doküman analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Çalışma grubundaki üniversitelerin programları ile müzik öğretmenliği programındaki müzik biçimleri dersinin içerik ve süreleri karşılaştırıldığında müzik öğretmenliği programındaki müzik biçimleri dersinin içeriği ve derse ayrılan sürenin oldukça yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik Biçimleri, Müzik Öğretmenliği Lisans Programı, Mesleki Müzik Eğitimi

Music Forms Related Courses Carried Out n Undergraduate Programs of Institutions Providing Vocational Music Education in Republic of Turkey

Abstract

It is aimed determination of statement music Forms related courses carried out in undergraduate programs of institutions providing vocational music education in Republic of Turkey. In this context the study group was composed of consists of the Faculty of Fine Arts; Erciyes University, Ataturk University, Marmara University, Karabuk University, Inonu University and Dokuz Eylul University, State Conservatories; Çukurova University, Uludağ University and Ege University (Turkish Music) and Faculty of Music and Performing Arts; Bilkent University. The data related to the curricula of the courses in music forms in the related departments of the faculties and conservatories were collected by means of document analysis method. The nomenclature status, content and duration of the related

[321] Bu çalışma "Müzik Eğitimi Bölümlerinde Yürütülen Müzik Biçimleri Dersine Yönelik Öğretim Programı Modeli" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

[322] Müzik Bölümü, Müzik ve Sahne Sanatlar Fakültesi, Ordu Üniversitesi, Ordu, Türkiye

courses were analyzed by document analysis technique. When the content and duration of music forms course in music teaching program were compared with the programs of the universities in the study group, it was concluded that the content and duration of music forms course in music teaching program was quite insufficient.

Keywords: Music Forms, Music Education Undergraduate Program, Vocational Music Education

GİRİŞ

Müzik formları bilgilerini öğrenmenin gereklerini, Cangal (2004, s. ix) beş başlık altında özetlemiştir. Bestecilik alanında, müzik formlarının bir bestecilik bilgisi olduğunu ve yaratıcı güce sahip olan bir kimsenin, içyapı malzemelerini (melodi, ritim, armoni) bu bilgisiyle yoğurarak besteler meydana getirdiğini belirtmiştir. Yorumculuk alanı için, müzik yapan kimselerin (yöneticiler, çalıcılar, söyleyiciler) eserin formunu iyi bilmesi zorunlu olduğunu, bir eserin anlaşılır ve güzel bir şekilde seslendirilmesi (yorumu), o eserin özelliklerini ve yapısını iyice bilmekle mümkün olabileceğini belirtmiştir. Öğreticilik alanı olarak, bir müzikçinin form bilgilerini bilmesi, müzik kültürünün genişlemesine katkıda bulunduğunu dile getirmiştir. Ayrıca, müzik öğretmeni müzik formlarını okullarda öğreteceği için, bu bilgileri etraflıca bilmesi gerektiğine değinmiştir. Araştırıcılık alanında, bestecilerin eserleri üzerinde yapılacak araştırma (eser tahlili-çözümleme) ile eserlerin anlaşılması ve değerlendirilmesinin, ancak formu bilmekle mümkün olabileceğini belirtmiştir. Dinleyicilik alanında ise, eserlerin kuruluşunu, biçimini çözümleyerek -bilerek dinlemek- daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı için, bir dinleyici olarak da müzik formlarını bilmenin büyük yararı olduğundan söz etmiştir.

Bir müzik öğretmenliği programının çıktılarında bestecilik, yorumculuk, öğreticilik, araştırıcılık ve dinleyicilik boyutlarının her birini içerdiğinden müzik formlarının bilinmesi, müzik öğretmenleri için gerek mesleki açıdan yeterli olmaları gerekse müzikal gelişimlerini sürdürebilmeleri açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada ise Türkiye'nin farklı üniversitelerinde mesleki müzik eğitimi veren kurumların lisans programlarında yürütülen müzik biçimlerine ilişkin derslere yönelik durum tespitinin yapılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın problem cümlesi "Türkiye Cumhuriyeti üniversitelerinde mesleki müzik eğitimi veren bölümlerdeki müzik biçimlerine ilişkin derslerin içeriği nasıl düzenlenmiştir? şeklinde oluşturulmuştur.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma Türkiye Cumhuriyeti üniversitelerinde mesleki müzik eğitimi veren kurumların lisans programlarında yürütülen müzik biçimlerine ilişkin derslerin tespit edilmesine yönelik tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tekniğinden yararlanılmıştır.

Tarama modelleri, geçmişte ya da halen varolan bir durumu varolduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır, herhangi bir şekilde

değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Tarama modelleri, bir araştırmada tek başına uygulanmakla birlikte, taramanın yer almadığı bir araştırma modelinin tek başına var olması düşünülemez (Karasar, 2002, s.77).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Güzel Sanatlar Fakülteleri'nden; Erciyes Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, İnönü Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi, Devlet Konservatuarları'ndan; Çukurova Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi ve Ege Üniversitesi (Türk Musikisi), Müzik ve Sahne Sanatları Fakülteleri'nden Bilkent Üniversitesi ve Eğitim Fakültesi GSE ABD Müzik Eğitimi Anabilim Dalları'ndan Gazi Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Çözümlenmesi

Fakülte ve konservatuarların ilgili bölümlerinde yer alan müzik biçimleri kapsamındaki derslerin öğretim programlarına ilişkin veriler elektronik ortamda doküman inceleme yöntemi ile toplanmış ve müzik biçimleri ile ilgili derslerin isimlendirilme durumları, içerikleri ve sürelerine ilişkin verileri doküman analizi tekniği ile çözümlenmiştir.

BULGULAR

Ülkemizde, üniversiteler bünyesinde mesleki müzik eğitimi veren kurumlar Müzik Eğitimi Anabilim Dalları, Güzel Sanatlar Fakülteleri, Devlet Konservatuvarları, Türk Müziği (Türk Musikisi) Devlet Konservatuvarları ile Müzik ve Sahne Sanatları Fakülteleri'dir. Bu kurumlar misyon ve vizyonlarına göre farklı amaçlara yönelik öğrenci yetiştirmektedir.

Güzel Sanatlar Fakülteleri, Eğitim Fakülteleri'nden bağımsız olarak öğretim programlarını fakülte kapsamında hazırladıklarından dolayı, ilgili müzik bölümlerindeki Müzik Biçimleri ders içerikleri ulaşılan kaynaklara göre farklı isimlerle adlandırılmış, değişik süre ve dönemlerde yer aldığı görülmektedir. Bazı üniversitelerde Türk müziği formları başlı başına bir ders olarak ayrılırken, bazı üniversitelerde ise müzik türlerine ilişkin formlar tek bir ders adı altında birleşmektedirler. Müzik Eğitimi ABD öğretim programlarında Müzik Biçimleri olarak isimlendirilen ders, Güzel Sanatlar Fakülteleri'nde; *Müzik Formları, Türk Müziği Form Bilgisi, Stil ve Biçim Bilgisi, Eser Dinleme ve Tanımlama, Eser Çözümleme, Müzikal Analiz, Müzikal Formlar, Form, ,Eser Analizi, Biçim ve Stil Bilgisi, Tonal Müzik Analizi* ile *Makamsal-Modal Müzik Analizi* gibi isimlerle karşımıza çıkmaktadır. Derslerin bulunduğu dönem/dönemleri ve süreleri birbirlerinden oldukça farklılık göstermekle birlikte ders tipi zorunlu ve seçmeli olarak iki şekilde yer almaktadır.

Tablo 1. Güzel Sanatlar Fakülteleri'ndeki İlgili Müzik Biçimleri Derslerine İlişkin Durumları

Üniversite	Dersin Adı	Süresi	Dönemi	Dersin Tipi
Erciyes Üniversitesi	Müzik Formları -I	2	5	Seçmeli
	Türk Müziği Form Bilgisi-I	2	5	Seçmeli
	Müzik Formları -II	2	6	Seçmeli
	Türk Müziği Form Bilgisi-II	2	6	Seçmeli
	Eser Çözümleme -I	2	7	Seçmeli
	Eser Çözümleme -I	2	7	Seçmeli
Atatürk Üniversitesi	Müzikal Analiz -I	1	7	Zorunlu
	Müzikal Analiz -II	1	8	Zorunlu
	Müzikal Formlar -I	1	7	Seçmeli
	Müzikal Formlar -II	1	8	Seçmeli
Marmara Üniversitesi	Müzikal Analiz -I	3	5	Zorunlu
	Müzikal Analiz -II	3	6	Zorunlu
Karabük Üniversitesi	Form -I	2	3	Seçmeli
	Form -II	2	4	Seçmeli
	Eser Analizi -I	2	7	Seçmeli
	Eser Analizi -II	2	8	Seçmeli
İnönü Üniversitesi[323]	Biçim ve Stil Bilgisi	2	3	Seçmeli
	Eser Dinleme ve Tanımlama	2	5	Seçmeli
Dokuz Eylül Üniversitesi[324]	Tonal Müzik Analizi -I	2	5	Seçmeli
	Makamsal-Modal Müzik Analizi- I	2	5	Seçmeli
	Tonal Müzik Analizi -II	2	6	Seçmeli
	Makamsal-Modal Müzik Analizi- II	2	6	Seçmeli

[323] Fakültede Müzik Teknolojileri ve Müzikoloji Anabilim Dalları bulunmaktadır. Araştırmada ise diğer üniversitelerin müzik programları ile benzerlik gösterdiğinden Müzikoloji Anabilim Dalı'nın program içeriğinden yararlanılmıştır.

[324] Fakültede Müzik Bilimleri ve Müzik Teknolojileri bölümlerinin program içeriğinden yararlanılmıştır.

Sanatçı yetiştirmeye yönelik eğitim veren Devlet Konservatuvarları'nın lisans öğretim programları incelendiğinde Müzik Biçimleri dersinin süresi ve çeşidi konservatuvarların anasanat dallarına göre yapılandırılmıştır. Genel adıyla "Form Bilgisi" olarak adlandırılan ders sonraki dönemlerde "Analiz" adıyla programda yerini almıştır. Çukurova Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'nda çalgı anasanat dallarında farklı olmak üzere Müzik Biçimleri dersi, Yaylı Çalgılar ve Piyano Anasanat Dalları'nda ilk iki yıl, Üflemeli ve Vurmalı Anasanat Dalı'nda ikinci sınıfta, Opera ve Şan Anasanat Dalı'nda ise dördüncü sınıfta seçmeli ders olarak programda yer almaktadır. Uludağ Üniversitesi Devlet Konservatuvarı öğretim programında ise Yaylı Çalgılar ASD, Piyano ASD ve Üflemeli ve Vurmalı ASD'nda ayırım gözetilmeksizin tüm anasanat dallarında iki yıllık bir süre ile yer almaktadır.

Bilkent Üniversitesi MSSF kompozisyon bölümünde ise Müzik Biçimleri dersi "*Form and Analysis"* -Form ve Analiz I/II- adı altında 5. ve 6. yarıyıllarda 2 saat zorunlu olarak bir yıl süreyle verilmektedir. Bu derse ek olarak 5. yarıyılda da "*Polyphony and Fugue"* -Polifoni ve Füg- dersi verilmektedir. Türk müziği formuna ilişkin bilgiler ise 4. sınıfta bir dönem olarak "*Traditional Turkish Music and Divan Music*" -Geleneksel Türk Müziği ve Divan Müziği- dersinde verilmektedir.

Türk Müziği Devlet Konservatuvarlarımızdan Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Temel Bilimler bölümünde (TSM-THM) Müzik Biçimleri dersi "Tür ve Biçim Bilgisi" olarak beşinci dönemden itibaren başlayarak sekizinci dönemde dahil olmak üzere iki yıl süre ile verilmektedir.

Tablo 2. Konservatuvarlar'ın ve MSSF'nin İlgili Müzik Biçimleri Derslerine İlişkin Durumları

Üniversite	Dersin Adı	Süresi	Dönemi	Dersin Tipi
Çukurova Üniversitesi	Form Bilgisi	2	1-2-3-4	Zorunlu
	Analiz	2	5-6-7-8	Zorunlu
Uludağ Üniversitesi	Form Bilgisi I-II-III	2	1-2-3	Zorunlu
	Form Bilgisi IV	2	4	Seçmeli
	Müzikal Analiz-I	2	5	Zorunlu
	Müzikal Analiz-II	2	6	Zorunlu
Ege Üniversitesi	Tür ve Biçim Bilgisi	2	5-6-7-8	Zorunlu
Bilkent Üniversitesi	Form ve Analiz-I/II	2	5-6	Zorunlu
	Polifoni ve Füg	2	5	Zorunlu
	Geleneksel Türk Müziği ve Divan Müziği	2	5	Zorunlu

Müzik Biçimleri dersi, Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Müzik Eğitimi Bölümleri'nde ise altıncı dönemde ve toplamda haftada sadece iki saat olarak verilmektedir.

YÖK, bir dönemlik ve haftada iki saat olarak yürütülen müzik öğretmenliği lisans programında yer alan dersin içeriğini şöyle tanımlamaktadır: "*Biçim kavramı ve gerekliliği, müzikte biçimin temel öğeleri, motif cümle, dönem (periyod) ve aralarındaki ilişkiler; Klasik Batı Müziği'nde kullanılan şarkı formları, çeşitleme, suit, rondo, sonat, sonat allegro formu, füg, diğer tür ve biçimler, Geleneksel Türk Halk ve Sanat Müziği ve Uluslararası Popüler Müzikte Biçimler*".

Ülkemizdeki Müzik Eğitimi Bölümleri'nin Müzik Biçimleri Dersi Öğretim Programı incelendiğinde ise ağırlıklı olarak çözümleme alanına yönelik bir eğitimin verildiği görülmektedir. Marmara Üniversitesi'nde müzik biçimleri dersinin amacı; başlangıcından günümüze kadar tek ve çoksesli müziğin ezgi, ritim, armoni ve formla ilgili yapılarını inceleyerek mevcut formlar hakkında gereken bilgileri vermeyi, müzik eserlerinin yapı ve şekillerini tanıtmaktır. Dokuz Eylül Üniversitesi'nde dersin amacı; müzik formlarının yapı taşlarını kavrayabilmek, formlar hakkında bilgi sahibi olabilmek, teksesli ve çoksesli müzik eserlerinin biçimsel yapısını analiz edebilmek ve dinlenen bir müziğin biçimsel yapısını belirleyebilmektir. Uludağ Üniversitesi'nde dersin amacı; öğrencinin müzik biçimlerine ait bilgileri kavrayarak duyduğu, okuduğu, söylediği ve çaldığı bir eserin biçimini tanımasını ve eseri biçimine uygun olarak icra edebilmesini sağlamaktır. Aşağıda ise müzik eğitimi açısından en eski ve köklü olan üniversitelerimizden, Gazi Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi'nin Müzik Eğitimi Lisans Programı'ndaki Müzik Biçimleri dersinin haftalık ders içerikleri gösterilmiştir.

Tablo 11. Gazi Ü., Marmara Ü., Uludağ Ü. ve Dokuz Eylül Ü. GSE ABD Müzik Eğitimi Bilim Dalı'ndaki Müzik Biçimleri Dersine İlişkin Ders İçerikleri

Hafta	GAZİ Ü.	MARMARA Ü.	ULUDAĞ Ü.	9 EYLÜL Ü.
1	**Motif ve yapısı…**	**Tür ve Biçim Kavramı…**	**Cümle**	**Müzikte form tanımı, önemi…**
2	**Cümle ve Dönem'in İşlenmesi**	**Müzik Biçimlerinin Öğeleri**	**Cümlenin Gelişimi**	**Motif, Figür ve Doku Kavramları.**
3	**Bir Bölmeli Şarkı Formu**	**Klasik Müzikte Kullanılan 1,2,3, Bölmeli Şarkı Formları**	**Dönem**	**Motif yapısındaki gelişmeler… (eser üzerinde)**
4	**İki Bölmeli Şarkı Formu**	**Motif ve Cümle Yapısı…**	**Dönemin Gelişimi**	**Motif yapısındaki gelişmeler…**
5	**Üç Bölmeli Şarkı Formu**	**Tema tanımı ve gelişmeleri…**	**Demet Yapılar**	**Cümle ve Periyod Kavramları**
6	**Katlı Şarkı Formu**	**Genişletilmiş Şarkı Formu**	**Giriş-Codetta, Prelude-Postlude**	**Şarkı Formları... (analiz)**
7	**Çeşitleme**	**Büyük Biçimler (Çeşitleme Biçimi)**	**Çift Dönem**	**Şarkı Formları… (analiz)**
8	**Süit Formu**	**Süit Biçimi**	**Bir Bölmeli ve İki Bölmeli Şarkı Formları**	**Ara Sınav**
9	Şarkı Formlarının Tekrarı	Sonat Allegrosu Biçimi	Genel Değerlendirme	Rondo Formu.
10	Küçük Rondo Formu	Rondo Biçimi	Üç Bölmeli Şarkı Formları	Rondo Formu… (dinleme)
11	Büyük Rondo Formu	Polifon Biçimler (Kanon ve Envansiyon)	Rondo Formları	Form analizi çalışmaları.
12	Rondo Formlarının tekrarı	Füg Biçimi	Sonat Allegrosu	Sonat Formları.
13	Sonat ve Sonat Formu	Çağdaş Açık Biçimler	Varyasyon Formları	Sonat Formları… (analiz)
14	Füg Formu	Biçim yönünden çeşitli eserlerin incelenmesi	Genel Tekrar	Form analizi çalışmaları

Yukarıdaki tabloya göre 14 haftalık bir zaman diliminde derse yönelik olarak yalnızca Uluslararası Sanat Müziği biçimlerinin bir bölümüne yer verilebildiği görülmektedir.

Geleneksel Türk Sanat Müziği, Geleneksel Türk Halk Müziği ve Uluslararası Popüler müziklerin biçimleri programda belirtilmemiştir. Derslerin içeriklerine bakıldığında kolaydan zora, basitten karmaşığa ilkeleri benimsenmiş fakat süre konusunda belirsizlikler dikkat çekmektedir. Şarkı formlarına ayrılan süreyle, füg formuna ayrılan süreler benzerlik göstermektedir. Müzik Eğitimi Bilim Dalları'nın hepsinde olmamakla beraber Füg Biçimi 14 haftada 2 saat olarak yürütülürken, Konservatuvarlar'da ayrı bir ders adı altında iki/üç dönemlik sürelerde yer almaktadır. Yine geleneksel müziğimizin formları Güzel Sanatlar Fakülteleri ve Müzik ve Sahne Sanatları Fakülteleri'nde ayrı birer ders olarak yürütülmekte iken Müzik Eğitimi Bilim Dalları'ndaki öğretim programlarında belirtilmemiştir. Ayrıca üniversitelerin müzik biçimleri dersinin öğrenme çıktıları incelendiğinde, ağırlıklı olarak çözümlemeye yönelik bir anlayışla eğitim verildiği gözlemlenirken, yorumlama ve bestecilik alanlarındaki becerileri kazandırmaya yönelik herhangi bir öğrenme kazanımına yer verilmemiştir. İlköğretim, Ortaöğretim ve Güzel Sanatlar Liseleri'nin öğretim programlarında bulunan müzik biçimleri dersinin becerileri göz önüne alındığında, yukarıdaki koşullarda mezun olan müzik öğretmeni adaylarının, öğrencilerde sadece çözümlemeye yönelik becerileri kazandırabileceği düşünülmektedir.

SONUÇ

Müzik Biçimleri dersinin, mesleki müzik eğitimi veren kurumların yapılanmalarına göre değişiklik gösterebileceği kabul edilebilir. Ancak YÖK'ün Müzik Öğretmenliği Lisans Programı'nda belirttiği içerik bütün müzik tür ve biçimlerini kapsadığından müzik öğretmeni adaylarının içerikte belirtilen tüm tür ve biçimlerini, bir dönem ve haftada iki saatlik bir zaman diliminde öğretilmesi ve öğretebilecek düzeye getirilmesi mümkün görünmemektedir. Ayrıca Öğretmenlik mesleği gereğince müzik öğretmenlerinin gerek İlköğretim ve Ortaöğretim kurumları gerekse Güzel Sanatlar Liseleri'nde çalışacakları kurumların bilgi düzeylerine göre genel müzik eğitimi kuramları kapsamındaki bestecilik, yorumculuk çözümleme ve dinlemeye yönelik hedef davranışlarının kazanmış olmaları beklenir.

İlaveten müzik öğretmenlerinin MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığın'ca hazırlanan İlköğretim ve Ortaöğretim Müzik Dersi Öğretim Programları'nın Müzik Biçimleri dersi ile ilgili olan programının genel amaçlarını, Güzel Sanatlar Lisesi Müzik Biçimleri dersinin genel amaçlarını, MMCP (Manhattanville Music Curriculum Project, Amerikan Eğitim Bakanlığı Projesi)'nin öğrenme alanlarını ve Amerika'daki Müzik Eğitimcileri Ulusal Konferansı (Music Educators National Conference-MENC) adlı dernek tarafından ulusal standartlarda ulaşması istenilen amaçları yerine getirmeleri gerekmektedir. Tüm bu açıklamalardan sonra aşağıdaki tabloda mesleki müzik eğitimi veren kurumların lisans programlarındaki Müzik Biçimleri'ne ilişkin derslerin süreleri gösterilmiştir[325].

[325] Ders saatlerinin süreleri üniversitelerin akademik takvimlerine göre 14 hafta üzerinden hesaplanmıştır.

Tablo 3: Mesleki Müzik Eğitimi Veren Kurumların Lisans Programları'ndaki Müzik Biçimleri'ne İlişkin Derslerin Süreleri

Üniversite	Haftalık Ders Saati	Haftalık Toplam Saat	Dersin Bulunduğu Dönem	Toplam Dönem Sayısı	Derslerin Toplam Saati
Erciyes Ünv. GSF	2	12	5-6-7	3	168
Uludağ Ünv. D. K.	2	12	1-2-3-4-5-6	6	168
Ege Ünv. T.M.D.K.	2	2	5-6-7-8	4	112
Bilkent MSSF	2	6	5-6	2	112
Müzik Öğretmenliği	*2*	*2*	*6*	*1*	*28*

Ayrıca bu noktada karşımıza başka bir sorun daha çıkmaktadır. Bilindiği üzere "MEB TTKB 20.02.2014 Tarih ve 9 Sayılı Karara Göre, Öğretmenliğe Kaynaklık Eden Program/Bölüm/Dal Mezunlarının Atanabileceği Alanlar" arasında müzik öğretmenliği de yerini almıştır. Bu karara göre mesleki müzik eğitim veren kurumlarda pedagojik formasyon programını tamamlayan tüm öğrencilere müzik öğretmeni olarak atanma hakkı verilmiştir. Mesleki müzik eğitimi veren kurumlardaki Müzik Biçimleri'ne ilişkin derslerin seçmeli olarak yer aldığı programların varlığı düşünüldüğünde, İlköğretim, Ortaöğretim ve Güzel Sanatlar Liseleri Öğretim Programlar'ında belirtilen Müzik Biçimleri dersi kapsamındaki hedef davranışların hangi düzeyde kazandırılacağı merak konusudur.

KAYNAKÇA

Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bilimleri Bölümü Müzik Biçimleri Kapsamındaki Ders İçerikleri. http://eobs.atauni.edu.tr/Degree/First.aspx,

Erişim Tarihi: 02.10.2013.

Bilkent Üniversitesi MSSF Kompozisyon Bölümü Müzik Biçimleri Kapsamındaki Ders İçerikleri. http://catalog.bilkent.edu.tr/current/dep/d41.html,

http://catalog.bilkent.edu.tr/current/course/c15374.html,

Erişim Tarihi: 29.09.2013.

Cangal, Nurhan (2004). *Müzik Formları* (3. Baskı) Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Çukurova Üniversitesi Devlet Konservatuarı Müzik Biçimleri Kapsamındaki Ders İçerikleri. http://eobs.cu.edu.tr/SistemDetay_tr.aspx?OgrTurId=2,

Erişim Tarihi: 28.09.2013.

Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Müzik Öğretmenliği Bilgi Paketi. http://www.deu.edu.tr/ders-katalog/tr/tr_1109_1109_1914.html,

Erişim Tarihi: 16.12.2014.

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bilimleri Bölümü Müzik Biçimleri Kapsamındaki Ders İçerikleri. http://www.deu.edu.tr/ders-katalog/2013-2014/tr/bolum_1028_tr.html,

Erişim Tarihi: 03.10.2013.

Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuarı Temel Bilimler Bölümü Müzik Biçimleri Kapsamındaki Ders İçerikleri.

http://ebys.ege.edu.tr/ogrenci/ebp/organizasyon.aspx?kultur=tr-TR&Mod=1&Menu=0,

Erişim Tarihi: 29.09.2013.

Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü Müzik Biçimleri Kapsamındaki Ders İçerikleri.

http://guzelsanat.erciyes.edu.tr/ders.ASP?BASSEC=M%FCzik&ALTBOLUM=1, Erişim Tarihi: 30.09.2013.

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Müzik Öğretmenliği Bilgi Paketi.

http://gbp.gazi.edu.tr/htmlProgramHakkinda.php?dr=0&lang=0&ac=16&FK=05&BK=21&ders_kodu=10500997,

Erişim Tarihi: 16.12.2014.

İnönü Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Müzikoloji ve Müzik Teknolojisi Anabilim Dalları Müzik Biçimleri Kapsamındaki Ders İçerikleri. http://cms.inonu.edu.tr/tr/muzik/menu/1944,

Erişim Tarihi: 30.09.2013.

Karabük Üniversitesi Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Müzik Bölümü Müzik Biçimleri Kapsamındaki Ders İçerikleri

http://gstf.karabuk.edu.tr/muzik/docs/MUZIKPROGICERIK.pdf,

Erişim Tarihi: 03.10.2013.

Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Müzik Öğretmenliği Bilgi Paketi. http://llp.marmara.edu.tr/course.aspx?zs=1&mod=1&kultur=trTR&program=13&did=6362&mid=11067&pmid=13&mufredatTurId=932001&organizasyonId=15,

Erişim Tarihi: 16.12.2014.

Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü Müzik Biçimleri Kapsamındaki Ders İçerikleri. http://mzk.gsf.marmara.edu.tr/lisans-programi/,

Erişim Tarihi: 02.10.2013.

Karasar, Niyazi (2002). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (11. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

Özkeleş, Sercan (2014). *Müzik Öğretmenliği Bölümlerinde Yürütülen Müzik Biçimleri Dersine Yönelik Öğretim Programı Modeli*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Uludağ Üniversitesi Devlet Konservatuarı Müzik Biçimleri Ders İçerikleri.
http://www.uludag.edu.tr/Bologna/dereceler/dt/33,
http://www.uludag.edu.tr/Bologna/dereceler/dt/33/dl/tr/b/2/p/192,
http://www.uludag.edu.tr/Bologna/dereceler/dt/33/dl/tr/b/2/p/196,
http://www.uludag.edu.tr/Bologna/dereceler/dt/33/dl/tr/b/2/p/194,
Erişim Tarihi: 28.09.2013.

Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Öğretmenliği Bilgi Paketi.
http://www.uludag.edu.tr/Bologna/dereceler/dt/33/dl/tr/b/3/p/349/drs/382425,
Erişim Tarihi: 15.12.2014

Turizm Sektöründe Pozitif Psikolojik Sermayeyi Etkileyen Sosyo-Demografik Kriterler

Öğr. Gör. Dr. Funda YORULMAZ[326]
ORCID: 0000-0002-9905-6869
Dr. Öğr. Üyesi Öznur Yavan TEMIZKAN[327]
ORCID: 0000-0002-2051-0417

Özet

Son zamanlarda hızla gelişen teknoloji dünyada bir takım ekonomik, siyasal ve kültürel değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler çalışma hayatında da önemli değişimlere neden olmuştur. Çalışanların maddi gereksinimleri yanında duygusal gereksinimlerinin de giderilmesi her zamankinden daha fazla önem kazanmıştır. Çalışanların yaşamını daha anlamlı ve verimli kılmak yeteneklerinin, güçlü yönlerinin ve potansiyellerinin farkına varmalarını sağlamak amacıyla pozitif psikolojinin örgüt alanında kullanılmaya başlanmasıyla pozitif psikolojik sermaye kavramı ortaya çıkmıştır. Pozitif psikolojik sermaye oluşumunu etkileyebileceği düşünülen sosyo-demografik unsurlardan cinsiyet, yaş, eğitim durumu, mesleki rol, mesleki deneyim, aylık kazanç ve marka çalışması eğitimi alıp almamaya göre bir farklılığın olup olmadığı Antalya ilinde faaliyet gösteren beş yıldızlı otellerde incelenmiştir. Anket yöntemiyle elde edilen verilerin puan dağılımları normal dağılmadığından non-parametrik istatistiklerden Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testleri ile değerlendirilmiştir. Analizler sonucunda pozitif psikolojik sermaye oluşumunda cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık olmadığı ancak yaş, eğitim durumu, mesleki deneyim, mesleki rol, aylık kazanç ve marka çalışması eğitimine katılma durumuna göre anlamlı farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pozitif Psikolojik Sermaye, Sosyo-Demografik Unsurlar, Turizm Sektörü, Beş Yıldızlı Oteller.

Socio-Demographic Criteria Affecting Positive Psychological Capital in Tourism Sector

Abstract

Recently, the rapidly developing technology has brought about some economic, political and cultural changes in the world. These developments have led to significant changes in working life. Supplying the emotional needs of the employees as well as their financial needs has become more important than ever. The concept of positive psychological capital has emerged with the introduction of positive psychology in the organizational field in order to make employees' lives more meaningful and productive in order to make them aware of their abilities, strengths and potentials. Gender, age, educational background,

[326] Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Gökçebey Mithat-Mehmet Çanakçı Meslek Yüksekokulu.
[327] Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

occupational role, professional experience, monthly earnings and brand work education are considered among the socio-demographic factors that may affect the formation of positive psychological capital in five star hotels operating in Antalya. Since the score distribution of the data obtained by the survey method was not normally distributed, Mann Whitney U and Kruskal Wallis H tests, which are non-parametric statistics, were evaluated. As a result of the analyzes, it was concluded that there was no significant difference in terms of gender in the formation of positive psychological capital but, there were significant differences according to age, educational background, professional experience, professional role, monthly earnings and participation in brand work education.

Keywords: Positive Psychological Capital, Socio-Demographic Elements, Tourism Sector, Five Star Hotels.

1-GİRİŞ

Son yıllarda örgütlerde insan kaynaklarına olumlu yaklaşım, hem akademisyenler hem de profesyoneller tarafından özellikle vurgulanmaktadır. Yapılan araştırmalar, bu yönde eğilimin örgütte çalışanların bağlılığına, müşteri memnuniyetine, yüksek performansa, örgütsel karlılığa, büyümeye ve rekabet gücüne katkıda bulunduğunu göstermiştir. Ayrıca örgütlerde çalışanların işe hangi hislerle geldiği ve işlerini hangi hislerle yaptığı önemli bir konu olmaktadır. Çünkü işletmeye mesaisini doldurmak için gelen bir kişi ile çalıştığı işletme ve yaptığı iş ile gurur duyan bir kişinin performansı aynı olmamaktadır. Bunun yanında duygusal yararlar, çalışanların bağlılık ve örgüte katkıları bakımdan her zaman belirleyici ve artı değer yaratma özelliğini korumaktadır (Baş, 2011,77-78).

İnsanı anlamaya yönelik çabaların bütünü olan psikoloji, son iki yüz yıldır gelişerek dönüşüm göstermiştir. Tarihsel açıdan bakıldığında, psikolojinin, bireylerin güçlü yanlarından çok, bireysel problemlere odaklandığı görülmektedir. Daha sonra pozitif odaklı görüş temel alınmaya başlamıştır (Eryılmaz, 2013:2).

Psikolojideki Pozitif odaklı bu bakış açısı 1990'lı yılların başında ele alınmaya başlasa da Abraham Maslow (1945), "Pozitif psikoloji" terimini, Motivasyon ve Kişilik adlı kitabının son bölümü olan "Pozitif Bir Psikolojiye Doğru" bölümünde ilk kez kullanmıştır. Ayrıca Abraham Maslow (1968), Psikoloji biliminin tek taraflı yönelimini eleştirerek, negatiften çok, pozitif (olumlu) yönlerle uğraşılırsa daha başarılı olacağını söylemiştir (Tomoff, 2015:3). Bu bağlamda, pozitif psikoloji; birey, grup, örgüt işleyişi ve gelişimine katkıda bulunan süreç ve koşulların incelenmeye başlanmıştır.

Pozitif psikolojinin bireylerin güçlü yönlerine, hayatı yaşanılır kılacak pozitif özelliklerine yeterince ilgi gösterilmemesi sonucu ortaya çıktığı görülmektedir. Pozitif psikolojinin amacı; insanların iş ve özel yaşantılarında daha kaliteli bir yaşam sürmelerinde pozitif duyguları anlamayı sağlamak, pozitif kişilik özelliklerini geliştirmek ve de bunu sürekli kılan pozitif kurumları oluşturmaktır. Pozitif psikolojinin örgütsel davranış alanına uygulanmasını ifade eden pozitif örgütsel davranış ise etkin şekilde performans geliştirmek için, ölçülebilen ve geliştirilebilen insan kaynağı güçlerinin önemli bir yönünü oluşturan çalışanların psikolojik kapasitelerinin, pozitif yönlü bir uygulaması ve çalışması olarak tanımlanmaktadır (Özer vd., 2013:437-438).

Özellikle çalışanların psikolojik olarak kendilerini güvende hissetmelerini sağlayan çalışma ortamlarının günümüzde yaratılması çok yararlı olmaktadır. Ayrıca örgütlerin rakiplerine göre önde olması için de çalışma ortamlarının sosyal açıdan zengin ve psikolojik olarak güçlendirmenin var olması gerekmektedir (Sokro, 2012:170).

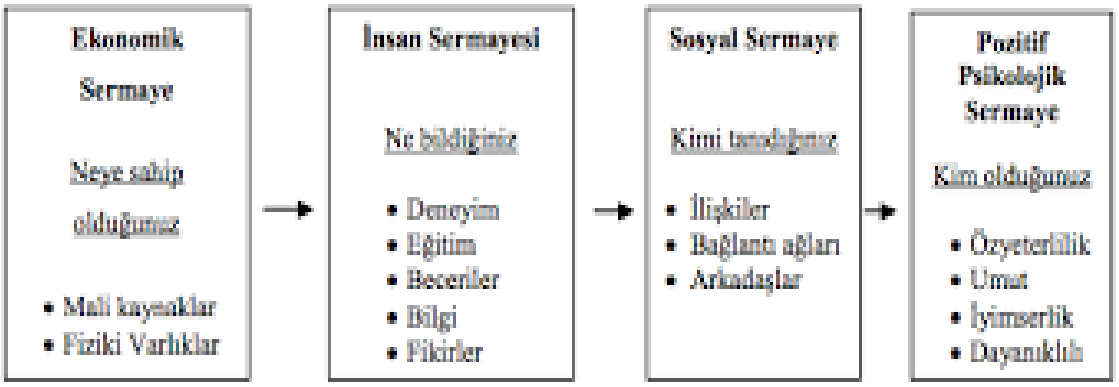
İş ortamındaki enerjinin pozitif yönde olması sadece çalışanları olumlu yönde etkilememektedir. Doğaya bakıldığında da tüm canlı türleri negatif enerjiden kaçarak, pozitif enerjiye doğru yönelme eğilimine sahiptirler. Enerjinin yönü pozitif olduğunda çalışanlar, pozitif iş çıktılarının elde edilmesi yönünde daha güçlü çaba göstermektedirler (Yıldız, 2015:18). Yapılan araştırmalardan elde edilen bulguların çoğu, bireysel ve kurumsal açıdan olağanüstü verimliliğe erişmede pozitif ilişkilerin, çok önemli olduğunu göstermektedir. Pozitif ilişkiler, bireylere enerji ve canlılık kazandırmaktadır. Bu da, bireylerin daha sağlıklı ve daha uzun bir ömür yaşamalarını sağlamaktadır. Ayrıca pozitif yönlü ilişkiler kuranlara bakıldığında, daha seyrek kalp krizi geçirmekte, ameliyat sonrası hızla iyileşmekte, daha az hastalanmakta, stres ile daha iyi başa çıkmakta, daha az kaza yapmakta ve daha uzun yaşamaktadır. Pozitif ilişkiler, çalışanların işbirliği içinde olmasını sağlamaktadır. Böylece, yüksek verimliliğe engel olacak çatışma, fikir ayrılıkları, akıl karışıklığı, belirsizlik, üretken olmayan bir rekabet ve öfke, alınganlık gibi olumsuz ortamlar ve sorunlar en aza indirgenmektedir. İşgörenler arasında pozitif ilişkiler oluştuğunda, çalışanlar görevlerine ve kurumlarına karşı daha bağlılıkları artmakta, karşılıklı bilgi alışverişi ve görüşmeler ise daha doğru bir biçimde gerçekleşmektedir. Diğer taraftan pozitif yönlü ilişkilerin olması, bireyin hem yaratıcılık ve ürün geliştirmesinde, hem de çevresel değişimlere adapte olabilme kapasitesinde artışını sağlamaktadır (Cameron, 2015:84). Aynı şekilde örgütün performansı da büyük oranda pozitif ortamlardan etkilendiği ortaya çıkmaktadır. Burada "pozitif ortam"dan kasıt; pozitif duyguların, negatif (stres, tükenmişlik, sinizm gibi) duygulara göre daha çok baskın olduğu iş ortamlarıdır (Cameron, 2013:8).

Bu pozitif bakış açısı, örgütsel davranış ve insan kaynakları yazınında yer almakla kalmayıp aynı zamanda da iş yaşamına yansımış ve uygulanmaya başlanmıştır (Erkuş ve Fındıklı, 2013:304). Pozitif Örgütsel Davranış, bilimsel bir yaklaşım olup günümüz işyerlerinde performans iyileştirmesi için ölçülebilen, geliştirilebilen, etkin bir şekilde yönetilebilen pozitif odaklı insan kaynakları güçlerinin psikolojik kapasitelerinin incelenmesi ve uygulanması olarak tanımlanmaktadır (Luthans vd., 2005:251).

Pozitif psikolojik akım, bireylerin durumlarını daha olumluya götürmeyi, yaşamı daha anlamlı kılmayı, insanların yaşamdan zevk almasını ve yaşama bağlanmasını, ayrıca olumsuzluklarla da baş edebilmesi için örgütlerde pozitif bir bakış açısını oluşturmayı sağlamaktadır. Bu pozitif bakış açısı, örgütsel davranış ve insan kaynakları yazınında uygulama alanı bulmakla kalmayıp kısa sürede iş yaşamına da yansımıştır.

1.1.Pozitif Psikolojik Sermaye

İnsan sermayesinin, etkinlik, verimliliğin ve bireysel gelişimin artmasında işletmeler için ne kadar gerekli ve yararlı olduğu anlaşılmıştır. Bu durum çalışanlara gerekli önemin verilmesini sağlamış ve insan kaynaklarının da artık bir sermaye yatırımı olarak görülmesine neden olmuştur. Böylece fiziki sermaye dışında da maddi olmayan sermaye (insan, sosyal ve pozitif psikolojik sermaye) türlerine olan dikkat ve yatırım olanakları artırmıştır. Maddi ve maddi olmayan sermaye türleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Yıldız, 2015:10).

Şekil 2. *Rekabet üstünlüğü için genişletilmiş sermaye türler (*Luthans, Luthans, & Luthans, 2004).

Pozitif psikolojik akımın örgütsel davranışlar alanına yansımasıyla birlikte yapılan araştırmaları sonucunda ortaya çıkan ve "Pozitif Psikolojik Sermaye" olarak adlandırılan kavramı ilk kez Luthans vd. tarafından kullanılmıştır. Luthans vd., pozitif psikolojik sermayeyi; "kişinin olumlu yönde gelişme durumu" olarak tanımlamışlardır. Buna göre pozitif psikolojik sermaye; zorlu görevlerin üstesinden gelmek için inanca sahip olma, şimdi veya gelecekte başarılı olunacağına dair beklenti, zorlu amaçların üstesinden gelme, başarıyı devamlı kılmak için problemlerle baş edebilmeye dair bireyin pozitif psikolojik durumunu ifade etmektedir (Aydoğan ve Kara, 2015:71).

Pozitif psikolojik sermayenin temelleri; gelecekteki getiriler için kaynakların yatırıma dönüştürüldüğü geleneksel ekonomik sermaye kavramına kadar uzanmaktadır. Ekonomik sermaye (sahip olduklarınız), entelektüel/ insan sermayesi (bildiklerimiz), sosyal sermaye (tanıdıklarımız), Luthans vd. göre pozitif psikolojik sermaye, bunlardan farklı olarak (kim olduğumuz) ve (ne yapabileceğiz)i tanımlamaktadır. Luthans, Youseff ve Avolio (2007)'e göre pozitif psikolojik sermaye, dört anahtar özellikten oluşmaktadır: umut, öz yeterlilik, dayanıklılık, iyimserlik (Yorulmaz, 2019:14).

Pozitif psikolojik sermaye, örgütsel seviyede işletmenin yatırım getirisini, rekabet avantajı sağlamayı; bireysel düzeyde ise motivasyon performansını artırmayı amaçlamaktadır. Luthans ve arkadaşları, örgütlerde çalışan bireyler üzerinde yaptığı çalışmalar ile pozitif psikolojik sermayenin sabit bir yapısı olmadığını, eğitim ve tecrübe ile değişebileceğini, hatta çeşitli uygulamalarla artırılabileceğini ortaya koymuştur. Bu bakımdan pozitif psikolojik sermayenin bireysel ve örgüt performansına yönelik geliştirilebilir bir yapısı bulunmaktadır. Ayrıca araştırmalar sonucunda pozitif psikolojik sermayesi yüksek olan bireylerin motivasyonları da yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Kısacası, pozitif psikolojik sermayesi yüksek olan işgörenlerin motivasyonu ve iş performansı artmaktadır (Paşamehmetoğlu ve Yeloğlu, 2015:162).

Çalışanların pozitif psikolojik sermayelerinin (özyeterlilik, iyimserlik, umut ve dayanıklılık unsurlarının) yüksek olması işe adanmışlık yoluyla bireyin kendi kaynaklarının farkına varmasına ve niteliklerinin artmasına yardımcı olurken, diğer yandan da bireylerin iş hayatındaki sorunların da üstesinden daha kolay gelmesini sağlamaktadır. Dahası çalışanların yüksek düzeyde performans göstermesine neden olan pozitif psikolojik sermaye, mutlu işgörenlerin oluşmasına, mutlu işgörenler de mutlu müşterilerin varlığını

sağlamaktadır (Yıldız, 2015:22). Özellikle hizmet sektörünün önemli bir öğesini oluşturan insanın, müşteri memnuniyeti ve hizmet kalitesi açısından hizmeti müşterilere nasıl sunduğu, onlarla etkileşim halindeyken sergilediği tavır ve davranışların anlaşılması ile insan kaynağının daha etkin ve verimli yönetilebilmesi bakından oldukça önemlidir. İşgörenlerin ruh hali ve davranışları, özellikle ağırlama endüstrisinde performans, sonuçlar ve müşteri tatmininde kritik bir etkisi bulunmaktadır (Kızanlıklı ve Çöp, 2017:269).

Pozitif psikolojik sermayenin içeriğindeki tüm süreçler çalışan memnuniyetini hedefleyen iş ortamlarını yaratmak ve bu şekilde yüksek kurumsal verim elde etmek için tasarlanmıştır. Böylece işletme, hangi değerleri temsil etmek istediğine, doğru çalışma ortamının ortaya oluşturulmasına, doğru insanın işletmeye çekilmesini sağlayarak yetenekler pazarında işletmeye ivme kazandırmaya, çalışanların verimlerini ve motivasyonlarını artırmaya, özellikle iş yoğunluğu, stres gibi zor durumlarda daha dayanıklı olmayı başararak işte verim ve kalitenin korunmasına, sakin zamanlarda ise daha yüksek verim almayı gerçekleştirebilmektedir. Ayrıca işletmede olumlu ilişkilerin kurulmasına imkan vermekte, bu durumda çalışanlara güç, ilham, güven, cesaret ve motivasyon kaynağı olmaktadır. Olumlu örgüt kültürünün ortaya çıkmasına ve böylece, karşılıklı saygı içerisinde, nesnel, gergin konularda bile daha yapıcı, alınganlık göstermeden eleştirilere açık, hatalarda suçlu aramak yerine güven ortamının yaratıldığı iyi ilişkilerin varlığını sağlamaktadır. Pozitif psikolojik sermaye uygulaması olan bir işletmede, yönetici ve çalışanların yeteneklerinden en iyi şekilde faydalanabilmeyi, işletme için uygun bir vizyonun bulunmasına, çalışanların katılımcı olmalarına ve tepeden inme bir idare şekli yerine onların dâhil edildiği bir örgüt yapısının oluşabilmesine katkı sağlamaktadır. Yine pozitif psikolojik sermaye zorlu görevler de baş edebilme gücünü ve adanmışlığın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Tomoff, 2015:10).

1.2. Pozitif Psikolojik Sermayenin Unsurları

Çalışanların bilgi, beceri ve birikimlerinden oluşan insan sermayesi ile örgütsel ağ yapılanmaları, kişiler arası ilişkileri niteleyen, insan kaynağına değer verme ve yönlendirme bakımından çeşitli değişik araştırmalara konu olmaya başlayan yeni bir sermaye türü olan pozitif psikolojik sermaye; özyeterlilik, iyimserlik, umut ve dayanıklılık olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır.

1.2.1. Özyeterlilik

Özyeterlilik bireyin zor durumlarda baş edebilme kabiliyetine, bunları aşmak için gerekli bilgi ve beceriye sahip olduğuna dair duyduğu inanca denmektedir. Bu inanca sahip olan bireyler daha enerjik, dayanıklı, hedeflerine ulaşmak konusunda daha azimli ve özyeterliliği düşük insanlara göre yeni zorlukları üstenme konusunda daha atik olmaktadırlar (Tomoff, 2015:7).

Özyeterlilik, bireyin işini yaparken ve çalışırken sahip olduğu yeteneklere karşı pozitif inançları olarak tanımlanmaktadır. Özyeterlilik sayesinde bireylerin kendilerine olan güvenlerinin arttığı, zor işleri seçme konusunda daha cesur hareket edebildikleri ve işlerini yaparken daha fazla çaba içerisinde oldukları görülmektedir. Yapılan araştırmalarda, özyeterlilik ile iş tatmini ve örgütsel bağlılık arasında anlamlı ve pozitif ilişkinin bulunduğu, işten ayrılma niyeti ile negatif yönde ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (Erkuş ve Fındıklı, 2013:305).

Özyeterlilik bireyin güçlü yönlerinden en önemlisi olarak kabul edilmektedir. Özellikle özyeterlikleri hakkında kuşkusu olanlar, engellerle karşılaştıklarında mücadeleden

kaçınarak kendilerini güçsüzleştirecek bir kaygı içine girmektedirler. Fakat yüksek özyeterlilik düzeyine sahip olan bireyler, karşılaştıkları problemleri çözebilmekte, hatta kendilerinin daha da mücadele gerektirecek amaçları dahi belirleyebildikleri gibi karmaşık olan görevlerle de baş edebilmektedir. Bunu yaparken de üstün yollar geliştirebilmektedir (Paşamehmetoğlu ve Yeloğlu, 2015:162). Kısacası, çalışanların hayatlarında karşılaştıkları sorunlara karşı dirençli olmasını sağlayan ve çözüm üretebileceğine dair kendinde gördüğü bir tür yetenek ve güçtür.

1.2.2. İyimserlilik

Seligman ve arkadaşları (2000) tarafından iyimserlik kavramı, pozitif psikoloji alanına girmiştir. İyimserlik olumlu olayları içsel, kalıcı ve yaygın nedenlere bağlanan bir kavram olurken, diğer taraftan olumsuz olaylara dışsal, geçici ve belirli durumlara bağlamamaktadır. Böylece birey yaşamdaki olumlu olaylardan hareketle moralini yüksek tutmakta ve öz değerinin farkında olmaktadır. İyimser bireyler yaşamdaki olumsuz olaylardan, suçluluk duygusu ve umutsuzluktan kendilerini uzaklaştırmaktadırlar. Ayrıca İyimser liderlerin astlarını gelecekte örgüte bağlı olma konusunda güdüleme ve teşvik etmede, diğerlerine nazaran daha başarılı oldukları yapılan araştırma sonuçlarıyla desteklenmiştir (Yorulmaz, 2019: 18).

İyimserlik ya da optimizm olarak da nitlendirilen bu boyut için pek çok tanım yapılmıştır. İyimserlik, bir ruh hali ve tutum olarak ifade edilmektedir. İyimserliğin doğrudan iş performansı ile ilişkili olduğunu gösteren bazı araştırmalar da bulunmaktadır. İyimserler bazı aksaklıklarla karşılaştıklarında bunları mutlaka başarısızlık olarak değil, başarılı olabilmek için geliştirilebilecek zorluklar ve yeni fırsatlar olarak görülmektedirler (Luthans vd., 2005: 254). Kısacası iyimserlik, gelecekte iyi şeyler olacağına dair beklentiye denmektedir. Davranışsal olarak bakıldığında iyimser insanlar, iyi şeylerle karşılaşacaklarını, kötümser insanlar ise kötü durumlarla karşı karşıya kalacaklarını düşünmektedirler (Korkmazer vd., 2016: 272).

Yapılan araştırmalarda iyimser kişilerin çalışma yaşamında daha çok çalışmaya teşvik edilebilen, daha tatminkâr, zorluklar karşısında daha sebatkâr, fiziksel ve duygusal bakımdan daha canlı olduklarını, ayrıca iyimser bakış açısına sahip olanların satış oranlarının ve performanslarının daha yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Tersine kötümser olanların iyimserlere göre, işi bırakma oranlarının daha yüksek olduğu sonucu da bulunmuştur (Kaya ve Zerenler, 2014:31).

1.2.3. Umut

Bireyin gelecekte ulaşmak istediği fakat henüz ulaşamadığı hedeflere bir gün ulaşacağı ile ilgili beklenti düzeyini ifade etmektedir. Umut bir kişinin kararlılıkla hedeflerine ulaşma psikolojisini anlatmaktadır. Luthans ve Jensen'e göre umut, çalışanlarda bir işe başlarken motivasyonu artıran ve daha sonrada kişinin amaçlarına ulaşma gayretleri sarfederken yüksek performans göstermesini sağlayan bir faktör olarak ifade edilmektedir (Yorulmaz, 2019:20).

Umut düzeyi yüksek olan kişiler, karşılarına çıkan engeller karşısında yılmadan hareket edebilmekte ve amaçlarına ulaşmak için farklı yollar deneyebilmektedirler. Burada kişi kendi kendine motive edebilmekte, istedikleri hedefe ulaşmak için farklı yollar geliştirebilmekte ve aynı zamanda yaratıcı da olabilmektedirler (Korkmazer vd., 2016:272).

1.2.4. Dayanıklılık

Dayanıklılık, bireylerin yaratıcı ve değişimlere adapte olabilmeyi ve herhangi bir terslik olduğunda ise bununla başa çıkabilmeyi sağlayan bir yetenektir. Dayanıklılık bir

bireyde yüksek olduğunda, performansı da arttığı söylenmektedir. Dayanıklılık, bireyin zorluk, sıkıntı, sorun, tartışma vb. olumsuzluklardan ve hatta gelişme gibi olumlu etkilerden bile sonra ayağa kalkma becerisi olarak tanımlanmaktadır (Yorulmaz, 2019: 21).

Yapılan araştırmalarda dayanıklı bireylerin, karşılaştıkları zorlukları ya da aksilikleri yaşamın bir parçası olarak gördüğü ve bunlardan kendilerine olumlu yönde bir pay çıkardığı görülmektedir. Ayrıca dayanıklılığın iş tatminini, işe bağlılığını sağladığı ve mutlulukla da olumlu yönde etki ettiği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla işgörenlerdeki yüksek dayanıklılık, işyerlerindeki hızlı değişimler karşısında yaratıcı olmayı, değişimlere adaptasyon sağlamayı ve sıkıntılar karşısında durabilmeyi sağlayarak bireylerin performanslarını artırmaktadır. Ayrıca dayanıklı çalışanların örgütlerin küçülme yaşadığı durumlarda bile herhangi bir bozulma olmadan, mutlu ve yüksek performanslı bir şekilde işlerine devam ettikleri de görülmektedir (Kaya ve Zerenler, 2014:35).

3. Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın evrenini Antalya ilindeki beş yıldızlı oteller oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini belirlemede tesadüfi olmayan örnekleme türlerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu tür örneklemenin amacı, araştırmacıya zaman ve maliyet açısından ekonomiklik sağlamaktadır. Araştırmanın ana kütlesini (evren) Antalya ilinde bulunan turizm hizmeti kapsamında 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan personel oluşturmaktadır. Araştırmanın ana konusu işveren markası oluşumu olduğundan araştırmanın örneklemi olarak 5 yıldızlı oteller ve bu otellerde görev yapan yönetici, ön büro çalışanı, satın alma, pazarlama, muhasebe, kat görevlisi (housekeeper), yiyecek içecek, teknik eleman gibi işletme çalışanları alınmıştır. İşletmelerde çalışan personel sayısının belirlenmesindeki zorluklar, dönem içerisinde çalışan personel sayısının değişkenliği gibi nedenlerden dolayı ana kütleyi oluşturan çalışanların tam sayısı tespit edilememiştir.

Araştırmada kullanılan ölçeklerden oluşan 950 adet anket Antalya ilinde yukarıda belirtilen 5 yıldızlı otellere araştırmacı tarafından ulaştırılmıştır. Otellerden 768 adet anket geri dönmüştür. Ölçek maddelerinde çok sayıda boş bırakmalar ya da özensiz-örüntüye dayalı kodlama yapan 6 anket geçersiz olarak değerlendirilmiştir. 762 ölçek üzerinden istatistiksel işlemler gerçekleştirilmiştir. Basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Verilerin analizinde SPSS 20 (Statistical Package for Social Sciences) paket programı ve AMOS 21 (Analysis of Moment Structures) paket programı kullanılmıştır. Araştırmaya katılan turizm sektöründe çalışan katılımcıların pozitif psikolojik sermayelerinin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, mesleki deneyim, mesleki rol, marka çalışması eğitimine katılma durumu ve aylık gelir durumuna ilişkin demografik özelliklere ait bulgular aşağıda verilmiştir.

Pozitif psikolojik sermaye puanlarının (bağımlı değişken), bağımsız değişkenlere (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, mesleki rol, mesleki deneyim, kazanç, marka çalışması eğitimi) göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi için yapılan Kolmogrow- Smirnov Testi sonuçları ve çarpıklık basıklık katsayıları Tablo 3.1'de verilmiştir.

Tablo 3.1: Pozitif Psikolojik Sermaye Puanlarının Sosyo- Demografik Değişkenlere Ait Normallik Dağılımı

				Kolmogrov-Smirnov Testi						
		$\overline{X}$	SS	Mutlak D	Pozitif	Negatif	Z	P	Çarpıklık	Basıklık
Cinsiyet	Kadın	3,97	,55	,07	,06	-,07	1,24	,09	-,77	2,20
	Erkek	4,01	,53	,09	,04	-,09	1,89	,00	-1,04	2,92
Yaş	20 yaş altı	3,77	,65	,14	,10	-,14	,99	,28	-1,81	4,69
	20-29 yaş	3,85	,55	,09	,03	-,09	1,54	01	-,98	2,09
	30-39 yaş	4,05	,50	,08	,04	-,08	1,39	,04	-1,07	2,83
	40-49 yaş	4,22	,44	,08	,06	-,08	1,01	,25	-,24	,23
	50 yaş üstü	4,41	,37	,10	,08	-,10	,61	,84	1,52	4,84
Eğitim Durumu	İlköğretim	4,07	,39	,06	,06	-,06	,37	,99	-,00	-,72
	Ortaöğretim	3,89	,53	,11	,04	-,11	2,0	,00	-1,08	3,23
	Ön lisans	3,98	,56	,11	,06	-,11	1,30	,06	-1,51	3,84
	Lisans	4,12	,53	,09	,05	-,09	1,42	,03	-,99	2,19
	Lisansüstü	4,46	,58	,26	,18	-,26	1,13	,15	-2,31	6,02
	Diğer	4,13	,39	,11	,10	-,11	,60	,85	-,95	,63
Mesleki rol	Yönetici	4,22	,44	,08	,07	-,08	1,07	,19	-,82	1,24
	Ön büro	3,92	,53	,06	,02	-,06	,72	,66	-,67	1,54
	Pazarlama	4,11	,53	,12	,06	-,12	1,12	,08	-,85	,94
	Kat görevlisi	3,85	,48	,11	,04	,11	,98	,28	-1,13	2,49
	Diğer	3,93	,57	,12	,07	-,12	2,10	,00	-1,32	3,82
Mesleki deneyim	1-5 yıl	3,85	,56	,09	,04	-,09	1,54	,01	-1,23	3,22
	6-10 yıl	4,01	,55	,09	,05	-,09	1,43	,03	-,94	1,93
	11-15 yıl	4,07	,48	,05	,05	-,05	,71	,67	-,92	2,78
	16-20 yıl	4,30	,42	,10	,07	-,10	,79	,54	-,42	-,69
	21 ve üstü	4,23	,40	,09	,07	-,09	,82	,51	-,47	-,08
Kazanç	1500 altı	3,82	,58	,08	,04	-,08	1,29	,08	-,88	2,39
	1500-3000	3,99	,51	,09	,05	-,09	1,78	,00	-1,34	3,71
	3001-5000	4,32	,41	,10	,05	-,10	1,17	,12	-,57	-,08
	5001-7000	4,24	,42	,09	,06	-,09	,59	,86	-,29	-,75
		Belirtilmemiş		23				3		

Tablo:3.1incelendiğinde katılımcıların % 38,1'i (n=290) kadın, %58,4'ünün (n=445) erkek katılımcıdan oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların %3,5'i (n=27) cinsiyetine ilişkin bilgiye cevap vermemiştir. Buna göre araştırmanın katılımcılarının yarıdan fazlasını erkek katılımcıların oluştuğu görülmektedir. Yaşa göre dağılım incelendiğinde katılımcıların %6,2'si (n=47) 20 yaş altı, %35'i (n=267) 20-29 yaş aralığında, %35'i (n=267) 30-39 yaş

aralığında, %18,8'i (n=143) 40-49 yaş aralığında ve %5'i (n=38) 50 yaş ve üstü yaş aralığında yer almaktadır. Katılımcıların yarıdan fazlası orta yaş grup aralığında yer almaktadır. Eğitim durumu açısından dağılımı incelendiğinde, katılımcıların %3,8'i (n=29) ilköğretim mezunu, %41,5'i (n=316) ortaöğretim mezunu, %16,1'i (n=123) ön lisans mezunu, %32,5'i (n=248) lisans mezunu, %2,5'i (n=19) lisansüstü eğitim mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların %3,5'i (n=27) eğitim durumu değişkeni için diğer seçeneğini belirtmişlerdir. Buna göre katılımcıların tamamına yakını ortaöğretim ve üstü eğitim durumuna sahiptir. Katılımcıların mesleki rolleri açısından dağılımı incelendiğinde, %22,7'si (n=173) yönetici pozisyonunda, %15,4'ü (n=117) ön büro çalışanı pozisyonunda, %13,4'ü (n=102) pazarlama bölümü pozisyonunda, %10,4'ü (n=79) Housekeeper (kat görevlisi) pozisyonunda, %38,2'i (n=291) teknik eleman, mutfak personeli gibi pozisyonlarda mesleki role sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların mesleki deneyim süresi değişkeni açısından dağılımı incelendiğinde, katılımcıların %34,5'i (n=263) 1-5 yıl arası, %28,2'si (n=215) 6-10 yıl arası, %20,3'ü (n=154) 11-15 yıl arası, %8'i (n=61) 16-20 yıl arası, %9,1'i (n=69) 21 yıl ve üstü mesleki deneyime sahip olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların yarıdan fazlası 10 yıl ve daha az mesleki deneyime sahiptir. Aylık kazanç değişkeni açısından dağılımı incelendiğinde, katılımcıların %30,8'i (n=235) 1500 liraya kadar gelire, %45,7'si (n=348) 1501-3000 lira arası gelire, %17,5'i (n=133) 3001-5000 lira arası gelire, %5,1'i (n=39) 5001-7000 lira arası gelire sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların %0,9'u aylık gelir düzeyini belirtmemişlerdir. Buna göre katılımcıların ¾ ü 0-3000 lira arası gelir düzeyine sahip görülmektedir.

Katılımcıların pozitif psikolojik sermaye algısına ilişkin betimsel istatistiklere ait bulgular Tablo 3.2'de verilmiştir.

Tablo 3.2 Pozitif Psikolojik Sermaye ve alt boyutlarına ilişkin betimsel istatistikler (aritmetik ortalama ve standart sapma) değerleri

Alt boyut	No	Maddeler	$\overline{X}$	SS
İyimserlik	9	İşimde benim için belirsizlikler olduğunda, her zaman en iyisini isterim	3,99	0,95
	14	İşimle ilgili şeylerin daima iyi tarafını görürüm	3,89	1,04
	18	İşimle ilgili gelecekte başıma ne geleceği konusunda iyimserimdir	3,98	0,95
	19	İşime "her şeyde bir hayır vardır" şeklinde yaklaşıyorum	3,63	1,17
		Alt Boyut Toplam	3,87	0,68
Psikolojik Dayanıklılık	5	Daha önceleri zorluklar yaşadığım için, işimdeki zor zamanların üstesinden gelebilirim	4,24	0,88
	7	Genellikle, işimdeki stresli şeyleri sakin bir şekilde hallederim	3,95	1,00
	10	Eğer zorunda kalırsam, işimde kendi başıma yeterim	4,00	1,07
	13	İşimde birçok şeyleri halledebileceğimi hissediyorum	4,24	0,85
	22	İşimdeki zorlukları genellikle bir şekilde hallederim	4,22	0,79
		Alt Boyut Toplam	4,13	0,67
Umut	2	Bu aralar kendim için belirlediğim iş amaçlarımı yerine getiriyorum	3,88	1,01
	6	Herhangi bir problemin çözümü için birçok yol vardır	4,30	0,86
	12	Eğer çalışırken kendimi bir tıkanıklık içinde bulursam, bundan kurtulmak için birçok yol düşünebilirim	4,07	0,97
	17	Şu anda, işimde kendimi çok başarılı olarak görüyorum	4,14	1,70
	20	Şu anda iş amaçlarımı sıkı bir şekilde takip ediyorum	4,11	0,86
	24	Mevcut iş amaçlarıma ulaşmak için birçok yol düşünebilirim	4,22	0,85
		Alt boyut Toplam	4,12	0,66
Öz yeterlik	3	Bir grup iş arkadaşıma bir bilgi sunarken kendime güvenirim	4,21	0,88
	4	Çalışma alanımda, hedefler/amaçlar belirlemede kendime güvenirim	4,26	0,81
	15	Yönetimin katıldığı toplantılarda kendi çalışma alanımı açıklarken kendime güvenirim	4,12	0,95
	16	Uzun dönemli bir probleme çözüm bulmaya çalışırken kendime güvenirim	4,25	0,82
	21	Organizasyonun stratejisi konusundaki tartışmalara katkıda bulunmada kendime güvenirim	4,06	0,88
	23	Organizasyon dışındaki kişilerle (tedarikçiler, tüketiciler vb.) problemleri tartışmak için temas kurarken kendime güvenirim	4,23	0,85
		Alt Boyut Toplam	4,19	0,67
		Ölçek Toplam Puan	4,08	0,58

Tablo 3.2 incelendiğinde pozitif psikolojik sermaye ölçeği iyimserlik alt boyutunda ölçek maddelerinin ortalamaları 3,63 ile 3,99 arasında değişmektedir. İyimserlik alt boyutunun ortalaması 3,87 ve standart sapması 0,68'dir. Bu aritmetik ortalama değeri "katılıyorum" aralığına karşılık gelmektedir. Buna göre bir sonucun yüksek değeri olan amaç odaklı bir yapı olarak tanımlanabilecek iyimserliğe ait ortalamanın yüksek olması örgütsel psikolojik sermaye açısından olumlu değerlendirilebilir.

Ölçeğin ikinci alt boyutu olan psikolojik dayanıklılık alt boyutundaki maddelere ait ortalamalar 3,95 ile 4,24 arasında değişmektedir. Bu alt boyuta ilişkin ortalama değeri 4,13 ve standart sapma değeri ise 0,67'dir. Bu ortalama değeri "katılıyorum" aralığına karşılık gelmektedir. Psikolojik dayanıklılık, pozitif örgütsel davranış açısından bireyin belirsizlik ve hata durumlarında kendini toparlayabilme bağlamında pozitif psikolojik kapasite olarak tanımlandığında elde edilen ortalama değerinin olumlu olduğu söylenebilir.

Ölçeğin üçüncü alt boyutu olan umut alt boyutunda maddelere ait aritmetik ortalama değerleri 3,88 ile 4,22 arasında değişmektedir. Bu alt boyuta ilişkin ortalama değeri 4,12 ve standart sapma değeri 0,66'dır. Bu ortalama değeri "katılıyorum" aralığına karşılık gelmektedir. Pozitif örgütsel davranış açısından bir amaca sürükleyen güç olarak tanımlanan umut boyutuna ait ortalama değerinin olumlu olduğu söylenebilir.

Ölçeğin dördüncü ve son alt boyutu olan öz yeterlilik alt boyutunda maddelere ait ortalama değerleri 4,06 ve 4,26 arasında değişmektedir. Bu alt boyuta ilişkin ortalama değeri 4,19, standart sapma değeri 0,67'dir. Bireyin bir faaliyet alanında gerçekleştirdiği bir eylemde başarılı olacağına ilişkin güven ve inancı ifade eden bu alt boyuta ilişkin ortalama değerinin en yüksek ortalama değeri olarak görülmektedir.

Pozitif psikolojik sermaye ölçeği at boyutları ve ölçekten elde edilen ortalama değer ($\overline{X}$ =4,08) göz önüne alındığında ortalama değerlerin "katılıyorum" aralığına karşılık geldiği ve yüksek olduğu görülmektedir.

Pozitif psikolojik sermaye ölçeğinden elde edilen puanların (bağımlı değişken) cinsiyet, yaş, eğitim durumu, mesleki rol, mesleki deneyim, aylık gelir ve işveren markalaşması eğitimi alıp almama (bağımsız değişkenler) durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla (puan dağılımlarının normal dağılım sergilemediği için) non-parametrik istatistikler kullanılmıştır. İki bağımsız örneklem arasındaki ortalamalar arasındaki farklılığın anlamlılığını belirlemek amacıyla Mann Whitney-U testi, ikiden fazla bağımsız örneklem grubuna ait ortalamalar arasındaki farklılığın anlamlılığını belirlemek amacıyla Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Elde edile bulgular aşağıda ayrı ayrı verilmiştir.

Pozitif psikolojik sermaye puanlarının cinsiyete göre farklılaşmasına ilişkin Mann Whitney U testi sonuçlarına ait bulgular Tablo 3.3'de verilmiştir.

Tablo 3.3: Pozitif Psikolojik Sermaye Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
İyimserlik	Kadın	290	372,83	108120,50	63124,500	0,62
	Erkek	445	364,85	162359,50		
Psikolojik dayanıklılık	Kadın	290	362,65	105169,00	62974,000	0,58
	Erkek	445	371,49	165311,00		
Umut	Kadın	290	363,29	105355,50	63160,500	0,62
	Erkek	445	371,07	165124,50		
Öz yeterlilik	Kadın	290	365,29	105934,00	63739,000	0,78
	Erkek	445	369,77	164546,00		
Toplam	Kadın	290	363,49	105412,00	63217,000	0,64
	Erkek	445	370,94	165068,00		

p<**0,05**

Tablo 3.3 incelendiğinde pozitif psikolojik sermaye ölçeğinden elde edilen puanlarının cinsiyet değişkeni açısından farklılaşmadığı bulunmuştur (iyimserlik U=63124,500 p>0,05; psikolojik dayanıklılık U=62974,000; p>0,05 umut, U=63160,500 p>0,05; öz yeterlilik U=63739,000; p>0,05 toplam U=63217,000 p>0,05). Bu bulgulara göre cinsiyetin pozitif psikolojik sermaye ve alt boyutları üzerinde etkili bir değişken olmadığı söylenebilir.

Pozitif psikolojik sermaye puanlarının yaşa göre farklılaşmasına ilişkin Kruskal Wallis H testi sonuçlarına ait bulgular Tablo 3.4' de verilmiştir.

Tablo 3.4.: Pozitif Psikolojik Sermaye Puanlarının Yaşa Göre Karşılaştırılması

Alt Boyut	Yaş	N	Sıra Ort.	Sd	X^2	p	Fark
İyimserlik	20 yaş altı	47	347,85	4	26,55	,00	**5>4,3,2,1 4>3,2,1**
	20-29 yaş	267	354,49				
	30-39 yaş	267	371,29				
	40-49 yaş	143	425,71				
	50 yaş üstü	38	518,29				
Psikolojik dayanıklılık	20 yaş altı	47	295,30	4	55,66	,00	**5>4,3,2,1 4>2,1 3>2,1**
	20-29 yaş	267	323,09				
	30-39 yaş	267	402,61				
	40-49 yaş	143	441,75				
	50 yaş üstü	38	523,46				
Umut	20 yaş altı	47	348,95	4	47,74	,00	**5>4,3,2,1 4>3,2,1 3>2**
	20-29 yaş	267	327,10				
	30-39 yaş	267	389,21				
	40-49 yaş	143	436,06				
	50 yaş üstü	38	544,46				
Öz yeterlilik	20 yaş altı	47	269,03	4	99,13	,00	**5>4,3,2,1 4>3,2,1 3>2,1**
	20-29 yaş	267	305,86				
	30-39 yaş	267	400,25				
	40-49 yaş	143	477,66				
	50 yaş üstü	38	558,53				
Toplam	20 yaş altı	47	293,60	4	82,38	,00	**5>4,3,2,1 4>3,2,1 3>2,1**
	20-29 yaş	267	311,99				
	30-39 yaş	267	395,94				
	40-49 yaş	143	463,90				
	50 yaş üstü	38	567,09				

p<0,05

Tablo 3.4 incelendiğinde pozitif psikolojik sermaye puanlarından elde edilen puanların yaş değişkeni açısından farklılaştığı görülmektedir (iyimserlik X^2=47,89 p<0,05; psikolojik dayanıklılık X^2=52,28 p<0,05; umut X^2=47,74 p<0,05; öz yeterlik X^2=99,13 p<0,05; toplam X^2=82,38 p<0,05). Bu bulgulara göre yaş değişkeninin pozitif psikolojik sermaye ve alt boyutları üzerinde etkili bir değişken olduğu söylenebilir. Anlamlı farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi amacıyla Mann Whitney-U testi yapılmıştır.

Bu bulgulara göre katılımcıların yaş grupları yükseldikçe iyimserlik düzeylerinde anlamlı bir artış olduğu ve yaş değişkenin pozitif psikolojik sermaye açısından iyimserlik üzerinde etkili bir değişken olduğu söylenebilir. Yine bulgulara göre katılımcıların yaş grupları yükseldikçe psikolojik dayanıklılık düzeylerinde anlamlı bir artış olduğu ve yaş değişkenin pozitif psikolojik sermaye açısından psikolojik dayanıklılık üzerinde etkili bir değişken olduğu görülebilmektedir. Ayrıca, yaş grupları yükseldikçe umut düzeylerinde anlamlı bir artış olduğu ve yaş değişkenin pozitif psikolojik sermaye açısından umut düzeyi üzerinde etkili bir değişken olduğu söylenebilir. Yine katılımcıların yaş grupları yükseldikçe

öz yeterlik düzeylerinde anlamlı bir artış olduğu ve yaş değişkenin pozitif psikolojik sermaye açısından öz yeterlilik düzeyi üzerinde etkili bir değişken olduğu tespit edilmiştir.

Pozitif psikolojik sermaye puanlarının eğitim durumu açısından farklılaşmasına ilişkin Kruskal Wallis H testi sonuçları Tablo 3.5'de verilmiştir.

Tablo 3.5.: Pozitif Psikolojik Sermaye Puanlarının Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması

Alt Boyut	Eğitim Durumu	N	Sıra Ort.	Sd	X^2	p	Fark
İyimserlik	İlköğretim	29	361,76	4	28,07	,00	**5>2,1 4>2 3>2**
	Ortaöğretim	316	327,50				
	Ön lisans	123	390,03				
	Lisans	248	397,51				
	Lisansüstü	19	523,34				
Psikolojik dayanıklılık	İlköğretim	29	411,41	4	38,95	,00	**5>4,3,2, 4>3,2 3>2 1>2**
	Ortaöğretim	316	317,11				
	Ön lisans	123	372,75				
	Lisans	248	415,81				
	Lisansüstü	19	493,37				
Umut	İlköğretim	29	371,59	4	33,66	,00	**5>4,3,2,1 4>2**
	Ortaöğretim	316	335,64				
	Ön lisans	123	357,61				
	Lisans	248	396,81				
	Lisansüstü	19	591,87				
Öz yeterlilik	İlköğretim	29	397,81	4	52,00	,00	**5>4,3,2,1 4>3,2 1>2**
	Ortaöğretim	316	319,06				
	Ön lisans	123	348,51				
	Lisans	248	421,00				
	Lisansüstü	19	570,84				
Toplam	İlköğretim	29	383,00	4	47,09	,00	**5>4,3,2,1 4>3,2 3>2**
	Ortaöğretim	316	318,28				
	Ön lisans	123	367,11				
	Lisans	248	414,29				
	Lisansüstü	19	573,47				

***p<0,05**

Tablo 3.5. incelendiğinde pozitif psikolojik sermaye puanlarından elde edilen puanların eğitim durumu değişkeni açısından farklılaştığı görülmektedir (iyimserlik X^2=28,07 p<0,05; psikolojik dayanıklılık X^2=38,95 p<0,05; umut X^2=33,66 p<0,05; öz yeterlik X^2=52,00 p<0,05; toplam X^2=47,09 p<0,05). Bu bulgulara göre eğitim durumu değişkeninin pozitif psikolojik sermaye ve alt boyutları üzerinde etkili bir değişken olduğu söylenebilir. Anlamlı farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi amacıyla Mann Whitney-U testi yapılmıştır. Bu bulgulara göre katılımcıların eğitim durumu yükseldikçe pozitif psikolojinin alt boyutları olan, özyeterlilik, umut, iyimserlik, dayanıklılık düzeylerinde anlamlı bir artış olduğu ve eğitim durumu değişkenin pozitif psikolojik sermaye açısından etkili bir değişken olduğu söylenebilir.

Pozitif psikolojik sermaye puanlarının mesleki deneyim süresi değişkenine göre farklılaşmasına ilişkin Kruskal Wallis-H testi sonuçlarına ait bulgular Tablo 3.6.'da verilmiştir.

Tablo 3.6.: Pozitif Psikolojik Sermaye Puanlarının Mesleki Deneyim Süresine Göre Karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Mesleki Deneyim Süresi	N	Sıra Ort.	Sd	X^2	p	Fark
İyimserlik	1-5 yıl	263	341,06	4	25,88	,00	**5>2,1 4>3,2,1 3>1**
	6-10 yıl	215	373,92				
	11-15 yıl	154	397,04				
	16-20 yıl	61	467,86				
	21+ yıl	69	448,26				
Psikolojik dayanıklılık	1-5 yıl	263	323,60	4	44,97	,00	**5>2,1 4>3,2,1 3>1 2>1**
	6-10 yıl	215	381,21				
	11-15 yıl	154	398,56				
	16-20 yıl	61	480,52				
	21+ yıl	69	477,50				
Umut	1-5 yıl	263	331,99	4	31,03	,00	**5>1 4>3,2,1 3>1 2>1**
	6-10 yıl	215	387,63				
	11-15 yıl	154	392,20				
	16-20 yıl	61	477,75				
	21+ yıl	69	442,12				
Öz yeterlilik	1-5 yıl	263	302,35	4	74,98	,00	**5>2,1 4>3,2,1 3>1 2>1**
	6-10 yıl	215	389,99				
	11-15 yıl	154	406,49				
	16-20 yıl	61	519,75				
	21+ yıl	69	478,72				
Toplam	1-5 yıl	263	314,28	4	57,03	,00	**5>2,1 4>3,2,1 3>1 2>1**
	6-10 yıl	215	385,07				
	11-15 yıl	154	401,23				
	16-20 yıl	61	504,38				
	21+ yıl	69	473,91				

***p<0,05**

Tablo 3.6 incelendiğinde pozitif psikolojik sermaye puanlarından elde edilen puanların mesleki deneyim süresi değişkeni açısından farklılaştığı görülmektedir (iyimserlik X^2=25,88 p<0,05; psikolojik dayanıklılık X^2=44,97 p<0,05; umut X^2=31,03 p<0,05; öz yeterlik X^2=74,98 p<0,05; toplam X^2=57,03 p<0,05). Bu bulgulara göre mesleki deneyim süresi değişkeninin pozitif psikolojik sermaye ve alt boyutları üzerinde etkili bir değişken olduğu söylenebilir. Anlamlı farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi amacıyla Mann Whitney U testi yapılmıştır. Bu bulgulara göre pozitif psikolojik sermaye açısından mesleki deneyim süresi değişkenin öz yeterlilik, iyimserlik, umut ve dayanıklılık alt boyutları üzerinde etkili bir değişken olduğu görülmüştür.

Pozitif psikolojik sermaye puanlarının mesleki rol değişkenine göre farklılaşmasına ilişkin Kruskal Wallis H testi sonuçlarına ait bulgular Tablo 3.7.' de verilmiştir.

Tablo 3.7.: Pozitif Psikolojik Sermaye Puanlarının Mesleki Role Göre Karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Mesleki Rol	N	Sıra Ort.	Sd	X^2	p	Fark
İyimserlik	Yönetici	173	438,17	4	21,25	,00	**1>2,4,5 3>5**
	Ön büro	117	361,06				
	Pazarlama	102	413,68				
	Kat Görevlisi	79	355,06				
	Diğer	291	351,92				
Psikolojik dayanıklılık	Yönetici	173	453,02	4	34,78	,00	**1>2,4,5 3>4 5>4**
	Ön büro	117	348,42				
	Pazarlama	102	407,45				
	Kat Görevlisi	79	301,28				
	Diğer	291	364,96				
Umut	Yönetici	173	451,33	4	33,35	,00	**1>2,4,5 3>2,4**
	Ön büro	117	344,24				
	Pazarlama	102	411,27				
	Kat Görevlisi	79	308,81				
	Diğer	291	364,27				
Öz yeterlilik	Yönetici	173	487,21	4	73,28	,00	**1>2,3,4,5 3>2,4,5**
	Ön büro	117	331,14				
	Pazarlama	102	436,08				
	Kat Görevlisi	79	302,89				
	Diğer	291	341,11				
Toplam	Yönetici	173	471,37	4	53,03	,00	**1>2,4,5 3>2,4,5**
	Ön büro	117	338,06				
	Pazarlama	102	426,17				
	Kat Görevlisi	79	304,07				
	Diğer	291	350,90				

***p<0,05**

Tablo 3.7. incelendiğinde pozitif psikolojik sermaye puanlarından elde edilen puanların mesleki rol değişkeni açısından farklılaştığı görülmektedir (iyimserlik X^2=21,25 p<0,05; psikolojik dayanıklılık X^2=33,78 p<0,05; umut X^2=33,35 p<0,05; öz yeterlik X^2=73,28 p<0,05; toplam X^2=53,03 p<0,05). Bu bulgulara göre mesleki rol değişkeninin pozitif psikolojik sermaye ve alt boyutları üzerinde etkili bir değişken olduğu söylenebilir. Anlamlı farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi amacıyla Mann Whitney-U testi yapılmıştır.

Pozitif psikolojik sermaye puanlarının mesleki rol değişkenine göre farklılaşmasına ilişkin Kruskal Wallis H testi sonuçlarına ait bulgular Tablo 3.8.' de verilmiştir.

Tablo 3.8.: Pozitif Psikolojik Sermaye Puanlarının Mesleki Role Göre Karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Mesleki Rol	N	Sıra Ort.	Sd	X^2	p	Fark
İyimserlik	Yönetici	173	438,17	4	21,25	,00	**1>2,4,5**
	Ön büro	117	361,06				**3>5**
	Pazarlama	102	413,68				
	Kat Görevlisi	79	355,06				
	Diğer	291	351,92				
Psikolojik dayanıklılık	Yönetici	173	453,02	4	34,78	,00	**1>2,4,5**
	Ön büro	117	348,42				**3>4**
	Pazarlama	102	407,45				**5>4**
	Kat Görevlisi	79	301,28				
	Diğer	291	364,96				
Umut	Yönetici	173	451,33	4	33,35	,00	**1>2,4,5**
	Ön büro	117	344,24				**3>2,4**
	Pazarlama	102	411,27				
	Kat Görevlisi	79	308,81				
	Diğer	291	364,27				
Öz yeterlilik	Yönetici	173	487,21	4	73,28	,00	**1>2,3,4,5**
	Ön büro	117	331,14				**3>2,4,5**
	Pazarlama	102	436,08				
	Kat Görevlisi	79	302,89				
	Diğer	291	341,11				
Toplam	Yönetici	173	471,37	4	53,03	,00	**1>2,4,5**
	Ön büro	117	338,06				**3>2,4,5**
	Pazarlama	102	426,17				
	Kat Görevlisi	79	304,07				
	Diğer	291	350,90				

***p<0,05**

Tablo 3.8. incelendiğinde pozitif psikolojik sermaye puanlarından elde edilen puanların mesleki rol değişkeni açısından farklılaştığı görülmektedir (iyimserlik X^2=21,25 p<0,05; psikolojik dayanıklılık X^2=33,78 p<0,05; umut X^2=33,35 p<0,05; öz yeterlik X^2=73,28 p<0,05; toplam X^2=53,03 p<0,05). Bu bulgulara göre, mesleki rol değişkeninin pozitif psikolojik sermaye ve alt boyutları üzerinde etkili bir değişken olduğu söylenebilir.

Anlamlı farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi amacıyla Mann Whitney-U testi yapılmıştır. Çıkan sonuçta; pozitif psikolojik sermaye ölçeğine ilişkin bulgular incelendiğinde, farklılaşmanın "yönetici" ile "ön büro", "kat görevlisi" ve "diğer" (teknik elman vb) kategorisinde çalışanlar arasında yönetici lehine; "ön büro" çalışanları ile "pazarlama" bölümünde çalışanlar arasında pazarlama bölümü çalışanları lehine; "pazarlama" bölümü çalışanları ile "kat görevlisi" olarak çalışanlar arasında "kat görevlisi" çalışanlar lehine; "ön büro" ve "pazarlama" alanında çalışanlar arasında pazarlama bölümünde çalışanlar lehine; "pazarlama" ve "kat görevlisi" olarak çalışanlar arasında pazarlama bölümünde çalışanlar lehine; "pazarlama" ve "diğer" kategorisinde çalışanlar arasında pazarlama bölümü çalışanları lehine anlamlı farklılaşma bulunmuştur.

Pozitif psikolojik sermaye puanlarının aylık kazanç değişkenine göre farklılaşmasına ilişkin Kruskal Wallis H testi sonuçlarına ait bulgular Tablo 3.9. 'de verilmiştir.

Tablo 3.9.: Pozitif Psikolojik Sermaye Puanlarının Aylık Kazanca Göre Karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Mesleki Rol	N	Sıra Ort.	Sd	X^2	p	Fark
İyimserlik	1500 TL ve altı	235	316,41	3	56,75	,00	**4>2,1 3>2,1 2>1**
	1501-3000 arası	348	370,00				
	3001-5000 arası	133	485,36				
	5001-7000 arası	39	454,37				
Psikolojik dayanıklılık	1500 TL ve altı	235	308,07	3	62,87	,00	**4>1 3>2,1, 2>1**
	1501-3000 arası	348	375,37				
	3001-5000 arası	133	489,34				
	5001-7000 arası	39	443,14				
Umut	1500 TL ve altı	235	323,61	3	48,55	,00	**4>1 3>2,1 2>1**
	1501-3000 arası	348	368,84				
	3001-5000 arası	133	482,52				
	5001-7000 arası	39	431,00				
Öz yeterlilik	1500 TL ve altı	235	293,52	3	93,20	,00	**4>2,1 3>2,1 2>1**
	1501-3000 arası	348	373,35				
	3001-5000 arası	133	504,48				
	5001-7000 arası	39	497,19				
Toplam	1500 TL ve altı	235	298,68	3	87,43	,00	**4>2,1 3>2,1 2>1**
	1501-3000 arası	348	370,65				
	3001-5000 arası	133	510,09				
	5001-7000 arası	39	471,05				

***p<0,05**

Tablo 3.9. incelendiğinde pozitif psikolojik sermaye puanlarından elde edilen puanların aylık kazanç değişkeni açısından farklılaştığı görülmektedir (iyimserlik X^2=56,75 p<0,05; psikolojik dayanıklılık X^2=62,87 p<0,05; umut X^2=48,55 p<0,05; öz yeterlik X^2=93,20 p<0,05; toplam X^2=87,43 p<0,05). Bu bulgulara göre aylık kazanç değişkeninin pozitif psikolojik sermaye ve alt boyutları üzerinde etkili bir değişken olduğu söylenebilir. Anlamlı farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi amacıyla Mann Whitney U testi yapılmıştır.

Pozitif psikolojik sermaye ölçeğine ilişkin bulgular incelendiğinde alt boyutlardaki bulguya benzer olarak aylık kazanç değişkeni açısından 1500 lira ve altı gelir düzeyine sahip olanlar ile 1501-3000; 3001-5000 ve 5001-7000 lira arası gelir düzeyine sahip olanlar arasında üst gelir grupları lehine anlamlı farklılaşma bulunmuştur. Ayrıca 1501-3000 lira gelire sahip olan katılımcılar ile 3001-5000 ve 5001-7000 lira gelire sahip olanlar arasında üst gelir grupları lehine anlamlı farklılaşma bulunmuştur. Bu bulgulara göre aylık kazanç değişkenin pozitif psikolojik sermaye üzerinde etkili bir değişken olduğu söylenebilir.

4-SONUÇ

Günümüzün çalışma hayatındaki sürekli değişimler, pozitif psikolojiye olan gereksinimi her geçen gün artırmaktadır. Bu nedenle birlikte çalışmak zorunda olan bireylerin sorunlarının çözülmesinde pozitif psikolojik sermaye önemli bir yer tutmaktadır. İşgörenlere daha iyi çalışma koşullarının sağlanması, daha iyi performans gösterebilmeleri,

işletme içinde mutlu olarak çalışmaları ve mesleki kariyerlerinde başarılı ve umutlu olmalarını sağlamak için pozitif psikolojik sermayelerinin yönetilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir (Kaya ve Zerenler, 2014:37). Dolayısıyla iş hayatında tatminsizlik, mutsuzluk, tükenmişlik, sadakatsizlik, çatışma, stres, işgören devir hızı yüksekliği gibi olumsuz duygulanımları ortadan kaldırmak başta insan kaynakları olmak üzere işletme yöneticilerine büyük iş düşmektedir. Bu bakımdan, işgörenlerin yaşamını daha anlamlı ve verimli kılmak, onların yeteneklerinin ve güçlü yönlerinin ve potansiyellerinin farkına varmalarını sağlamak amacıyla ortaya çıkan pozitif psikolojik sermayenin çalışanlarda artırılması ile olumlu örgüt kültürü ve mutlu çalışanların olduğu bir ortam sağlanabilecektir. Çünkü işgörenler, çalışma hayatında sadece maddi kazanç elde etmek istemez, yaptığı işten tatmin olmak, işinde başarılı ve mutlu olmak da isterler. Özellikle işinde mutlu olan işgörenlerin, aile hayatlarına ve çevrelerine olumlu yansımaları olacağı kuşku götürmez bir gerçektir. İşinde memnun ve mutlu olan bireylerin, pozitif psikolojik sermayeleri artırıldığında gelecekten daha umutlu, olaylar karşısında daha iyimser, özyeterlilikleri gelişmiş ve olumsuzluklar karşısında daha dayanıklı olabileceklerdir.

Bu bağlamda, çalışmanın örneklemi olan Antalya bölgesinde, 762 kişiden oluşan 5 yıldızlı otel çalışanlarına anket uygulanmıştır. Antalya bölgesindeki otel çalışanlarına uygulanan anketten elde edilen verilerin analizleri SPSS 20 ve AMOS 21 programları kullanılarak yapılmıştır. Yapılan araştırmada elde edilen bulgular ve sonuçları özetlemek gerekirse şöyledir: Araştırmanın örneklemini oluşturan Antalya'daki 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan personelin, çalıştıkları işletmelere ilişkin pozitif psikolojik sermaye algıları yüksektir. Ölçeğin iyimserlik, psikolojik dayanıklılık, umut ve öz yeterlilik alt boyutlarında katılımcılar "katılıyorum" düzeyinde anket maddelerine katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu durum çalıştıkları örgütlere ilişkin psikolojik sermaye algılarının yüksek olduğunu göstermektedir.

Örgüt içinde çalışanlar psikolojik anlamda desteklendiğini hissettiklerinde bireylerin, içsel motivasyonları, üretkenliği, performansı, bağlılığı ve içsel doyumu da artmaktadır (Oktuğ, 2014:63-64). İşgörenler, iyi ilişkilere sahip oldukları ortamlarda bulunmaktan mutluluk duymakta ve böyle ortamlarda çalışmaktan zevk almaktadırlar. Bunun aksine, çalışma ortamlarında anlaşmazlık ve çatışmalar sosyal desteği azaltıcı bir etki yaratarak bireyin duygusal olarak tükenmesine neden olmaktadır (Dalkılıç, 2014:119).

Çalışanlar için de yaşamdaki en önemli amaç mutluluk arayışı olmaktadır. Bu nedenle, ilgi alanı insan olan psikoloji biliminin ve pozitif psikolojik sermayenin özellikle çalışanların mutluluk arayışlarına katkıda bulunması beklenmektedir (Güler ve Emeç, 2006:130). Özellikle hayatlarının önemli bir kısmı örgütte çalışarak geçiren işgörenleri, tatmin ve mutlu edecek iş ortamlarının sağlanması artık çok önemli bir olgu haline gelmiştir. Diğer yandan küresel rekabet şartlarının her geçen gün değişmesi ve zorlaşması günümüzde işletmelerini, ürün ve hizmetlerin pazarlanmasında taklit edilmesi güç olan insan unsurunun değerini daha iyi anlamaya itmiştir. Bu yüzden işletmeler, dış müşterilerinin yanı sıra iç müşteri memnuniyetine de daha çok değer vermeye başlamışlardır.

Otelcilik endüstrisi doğası gereği emek yoğun bir sektör olduğundan dolayı potansiyel çalışanların bir işveren markası ile yetenekli/ nitelikli işgöreni işletmeye çekmek ve örgütsel bağlılığın oluşması için iyi bir strateji olarak insan kaynakları yöneticileri tarafından pozitif psikolojik sermaye kullanılması yararlı olacaktır. Böylece işletmeler başarıya ulaşabilmek için en az müşteri memnuniyeti kadar çalışının memnuniyetine de önem verebileceklerdir. Mutlu çalışanlar, müşteri memnuniyetine dönüşecek, buna bağlı olarak da işletmenin karı ve

başarısı artabilecektir. Özellikle sürdürülebilir rekabet avantajı için yetenekli işgöreni işletmeye çekmek ve elde tutmak için pozitif psikolojik sermaye, İKY'ye iyi bir staratejik seçenek olarak karşına çıkmaktadır. Bu bağlamda, turizm sektöründe yapılan bu araştırmanın başka sektörlerde de yapılması ve pozitif psikolojik sermayenin etkisinin farklı sektörlerdeki alt boyutlarının araştırılması da alan araştırmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

Aydoğan, Enver ve Uğurlu Kara Arzu (2015); "Pozitif Psikolojik Sermaye İle Bireysel Performans İlişkisi: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifi Merkez Birliği Örneği," *Üçüncü SektörSosyal Ekonomi*, Cilt:50, Sayı:1 , s. 68-91.

Baş, Türker (2011); "*İşveren Markası Yüksek Nitelikli Çalışanları Çekmenin ve Elde Tutmanın Anahtarı*," Optimist Yayın ve Dağıtım, İstanbul.

Bitmiş, Mustafa G. (2014); " *Öncüleri ve Sonuçları İle Psikolojik Sermaye: Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma*," Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Ankara.

Bryant, Fred B. ve Cvengros, Jamie A. (2004); "Distinguishing Hope and Optimism", *Journal of Social and Clinical Psychology*, Cilt: 23, s. 273-302.

Cameron, Kim (2016); *Pozitif Liderlik Uygulamaları*, (Çev. T. Çekinirer), Arıtan Yayınevi, İstanbul.

Eryılmaz, Ali (2013); " Pozitif Psikolojinin Psikolojik Danışmanlık Ve Rehberlik Alanında Gelişimsel Ve Önleyici Hizmetler Bağlamında Kullanılması," *The Journal Happiness & Well- Being*, Cilt:1.(1), s.1-19.

Dalkılıç, Sürgevil, Olca (22014); *"Çalışma Hayatında Tükenmişlik Sendromu-Tükenmişlikle Mücadele Teknikleri"* Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic.Ltd.Şti., Ankara, 2.Basım, 2014, Şubat.

Güler, Kümbül, Burcu ve Emeç Hamdi (2006); "Yaşam Memnuniyeti Ve Akademik Başarıda İyimserlik Etkisi," *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, İzmir*, Cilt:21, Sayı:2, s. 129- 149.

Kaya, Didem ve Zerenler Muammer (2014); *Çalışma Hayatında Psikolojik Sermaye, Mesleki Bağlılık ve Kariyer Planlamasına Genel Bakış*, Nobel Yayınları, Ankara.

Kızanıklı Murat ve Çöp Serdar (2017); "Otel İşletmesi Çalışanlarında Pozitif Psikolojik Sermaye ile İş Performansı Algısı Arasındaki İlişki," *Journal of Tourism abd Gastronomy Studies*, Cilt:5/3, s. 268-287.

Korkmazer, Fuat, Ekingen Erhan ve Yıldız Ahmet (2016); "Psikolojik Sermayenin Çalışan Performansına Etkisi: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma," *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi,* Cilt:19, Sayı:3, s.271-281.

Luthans, Fred, Avolio Bruce J., Walumbwa Fred O. ve Weixing Li (2005); "The Psychological Capital of Chinese Workers: Exploring the Relationship with Performance," *Management and Organization Review*, Cilt:1, Sayı:2, s. 249-271.

Oktuğ, Zeynep (2014); *Yenilikçilik ve Çalışmaya Tutkunluk,* Galata Yayıncılık ve Dağıtım, İstanbul.

Özer, Süral, Pınar, Topaloğlu Tayfun ve Timurcanday Özmen Ömür N. (2013); "Destekleyici Örgüt İkliminin, Psikolojik Sermaye İle İş Doyumu İlişkisinde Düzenleyici Etkisi," *Ege Akademik Bakış,* Cilt:13, Sayı:4, s.437-447, Ekim 2013.

Paşamehmetoğlu, Ayşın ve Yeloğlu O. Hakkı (2015); "Psikolojik Sermaye ve Motivasyon," *Örgütsel Davranış Kitabı,* (Ed: Prof. Dr. Ünal Sığrı – Doç. Dr. Sait Gürbüz) 3. Baskı, Beta Basım, İstanbul.

Sokro, Evans (2012); "Impact of Employer Branding On Employee Attraction And Retention," *European Journal Of Business and Management,* Cilt:4, Sayı:18, s. 164-173.

Tomoff, Michael (2015); " Positive Psychologie in Unternehmen," *Springer Fachmedien Wiesbaden,* DOI 10.1007/978-3-658-08906-1_2.

Yıldız, Harun (2015); *" Pozitif Psikolojik Sermaye, Örgütsel Güven ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bir Alan Araştırması,"* Yayımlanmamış Doktora Tezi: Balıkesir Üniversitesi.

Yorulmaz, Funda (2019); *" İşveren Markası – Pozitif Psikolojik Sermayenin İşveren Markası Oluşumu Üzerine Etkisi ",* Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.

Antony Flew Bağlamında Ateizmin İmkânına Dair Bir Tartışma*

Asst. Prof. Dr. Ergin ÖGCEM[328]

Özet

Batı'da, Aydınlanma ve sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde en radikal tavır alış hiç şüphesiz dine karşı olmuştur. İlk başlarda dini söylem ve bu söylemin taşıyıcı vasıtaları olan kilise ve din adamları tutarlılık yönünden tartışma konusu yapılıp, zayıf noktaları eleştirilirken, sonraları özellikle pozitivist ve mantıkçı pozitivist söylemler vasıtasıyla bu eleştiriler dini ve ona ait söylemi yok etme kastıyla doğrudan dinin varoluşsal kökenlerine yönelik bir saldırıya dönüşmüştür.

Yirminci yüzyılın başlarında Mantıkçı Pozitivizmin dine ve onun söylemine yönelik yıkıcı tavrı epey bir rağbet görmüş, bu tavır paralelinde gelişen din karşıtı söylemin güç ve etkinliği aynı yüzyılın ikinci yarısına kadar sürmüştür. Tartışmaların en hararetli dönemlerine tesadüf eden yaşamıyla Antony Flew de bu atmosferden oldukça fazla etkilenen filozoflardan birisi olmuştur. Babası bir din adamı olmasına, kendisi de temel eğitimini nitelikli din eğitimi veren okullarda almış bir öğrenci olmasına rağmen, çok erken yaşlardan itibaren dini, Tanrı'yı sorgulamaya başlamış ve ateizme karşı yoğun bir ilgi duymuştur. Bu ilginin temelinde teorik birtakım açmazlar yanında, pratikte yaşanan bazı durumları dini düşünce içerisinde konumlandırmayışının da önemli bir etkisi olmuştur.

Bu bildiride son yıllarda ülkemizde de popüler bir tartışma konusu haline gelmiş olan ve özellikle gençler arasında yaygınlık kazanmaya başlayan deizm-ateizm problemi, Antony Flew örneği üzerinden hareketle ele alınacak ve böyle bir yönelimin gerekçeleri tartışma konusu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tanrı, Teizm, Ateizm, Deizm, Antony Flew.

Giriş

Felsefe, varlık üzerine yapılan tartışmalardan müteşekkil bir disiplindir. Varlık planında yapılan tartışmaların en önemli ve ayrıcalıklısı ise Tanrı ile ilgili olanıdır. Zira varlığa yönelik tartışmaların büyük çoğunluğu Tanrı ile kurulan ilişki çerçevesinde organize olmuştur. Bu bağlamda temelde iki yaklaşım biçiminin sergilendiğini ifade etmek mümkündür: Birincisi tüm varlığı, oluş ve bozuluşu Tanrı ile ilişkilendirip, bunların sebebi ve faili olarak onu gören açıklama iken; diğeri harici bir referansa başvurmadan, zaman ve mekânla sınırlı olan varlık alanına müracaat etmek suretiyle açıklamaya çalışan yaklaşımdır.[329]

Bu bildirimizde biz, sınırları vahiy öğretisi çerçevesinde tanzim edilmiş olan teizmin Tanrı tasavvurunu konu edinecek ve bu tasavvur perspektifinde Antony Flew (1923-2010)'ün yaklaşımlarını tahlil etmeye çalışacağız. Ancak Flew bütün bir yaşamı süresince tek tip bir tasavvura sahip olmadığından, burada özellikle onun inanç ve fikir

---

* Bu bildiri, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü tarafından 2013 yılında onaylanmış olan, "Ateizmden Deizme Antony Flew" isimli Doktora Tezinden yararlanılarak üretilmiştir.

328 Kütahya DPÜ İslami İlimler Fakültesi

329 Kasım Küçükalp-Ahmet Cevizci, *Batı Düşüncesi*, İsam Yayınları, İstanbul 2014, s. 117.

planında ateizmi müdafaa ettiği birinci dönemini ele alacak ve değerlendirmelerimizi bu çerçeve ile sınırlı olacak şekilde dile getirmeye çalışacağız.

Tanrı (birtakım küçük farklar içermekle birlikte), vahiy kökenli dinler olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam tarafından mutlak anlamda kudret, kuvvet ve bilgi sahibi yegâne varlık olarak tarif edilir. O sebeple Tanrı kendisi dışındaki tüm mevcudun müsebbibi konumunda bir varlıktır. Bu dinler açısından Tanrı aynı zamanda varlığın düzenini ve gidişatını da tayin eden güç olduğu için, varlık âleminde ondan bağımsız ve ona rağmen herhangi bir şeyin vukuu bulması olanaksızdır. Dolayısıyla bu varlık düzeninde kaderi ondan bağımsız olarak şekillenen bir istisnanın olabileceğini tasavvur etmek imkânsızdır. Bu inanç merkeze alındığında Tanrı'nın varlığını inkâr etmek bir yana, bununla ilgili en ufak bir şüpheye dahi yer yoktur.

Din dilinin büyük oranda metafizik bir temel üzerinden yürümesi ve en önemli unsuru olan Tanrı hakkında metafizik yol dışında konuşabilme imkânının hemen hemen hiç olmamasına rağmen, teistik dilin iddialı bir üslup benimsemiş olması, Tanrı ve sıfatlarına yönelik ciddi eleştiriler geliştirilmesine neden olmuştur. Bu eleştiri tarih boyunca gerek dıştan bir bakış açısı perspektifiyle, gerekse içe dönük bir kritik şeklinde yapılmış olsa da, Batı'da özellikle on yedinci yüzyıldan sonra gün yüzüne çıkmış ve şiddetini arttırarak bugünlere kadar gelmiştir. En ciddi ve yıpratıcı eleştiriler ise özellikle Felw'ün de yaşamış olduğu dönem olan yirminci yüzyılda vuku bulmuştur. Zira yirminci yüzyıla gelindiğinde bilim ve onun paralelinde gelişim gösteren din karşıtı pozitivist söylemler en güçlü seviyesine ulaşmıştı.

Yirminci yüzyılın hemen başlarında, ilhamını Ludwig Wittgenstein (1889-1951)'dan alan analitik dil felsefesinin anlam ve doğruluğa yönelik kısıtlayıcı tavrı din dili açısından büyük bir handikap oluşturmuştur. Çünkü bu anlayışta olan filozof ve bilim adamları, bilimsel mantığı din diline uygulamaya ve bu dilin mahiyetini bilimsel mantıkla çözümlemeye çalışıyorlardı. Özellikle "Mantıkçı Pozitivistler" olarak da adlandırılan Viyana Çevresi filozof ve bilim adamlarının doğrulama ile anlamı eşitleme çabasına dayalı girişimleri din dili açısından büyük bir sıkıntı meydana getirmişti. Zira onlar açısından bir dilin anlamlı olması doğrulanabilir olma imkânıyla ilgili bir durumdu. Bunun için de ya olgusal bir içeriğe sahip olacak, ya mantıksal bir kesinlik barındıracak veya duyusal ve deneysel olarak teyit edilebilecekti.[330] Bu özelliklere sahip olmayan bir söylemi hesaba katıp üzerinde değerlendirme yapmak ise mümkün değildi. Onlar açısından, bütünüyle imana dayalı bir kabulün ürünü olan din dili ve bu dil çerçevesinde ifadeye konu olan önermeler tam da bu karakterde bir yapıya sahipti.

Dine ait dilin, bilimsel jargon karşısındaki kifayetsizliği, bazı filozof ve bilim adamlarının bu dile yönelik acımasız eleştiriler yöneltmesine ve bu dilin hem hamisi ve hem de en önemli konusu olan Tanrı'yı inkâr noktasında çok cüretkâr bir tavır sergilemesine sebep olmuştu. Bu filozlardan birisi de Antony Flew'dür. Flew benimsemiş olduğu ateist tutumun bir gereği olarak Tanrı'nın varlığını reddetmiş, hatta bütün ömrünü bu tutumunu felsefi bakımdan gerekçelendirme çabasıyla geçirmiştir.

Antony Flew'ün Tanrı'nın varlığına yönelik negatif tutumu çocukluk yıllarından itibaren ortaya çıkan bir durum olsa da, fikirlerini sistemli bir hale getirmesi ve bunları açık bir şekilde ifade etmesi ancak 1950'li yılların başında mümkün olmuştur. Hatta 1951 yılında, ana teması teolojik dil ve mahiyeti olan bir tartışmaya katılmış ve muhataplarına

[330] Alfred J. Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 1988, s. 9.

karşı Tanrı hakkında konuşmanın imkânını sorgulamıştır.[331] Hem bu tartışma esnasında ve hem de sonrasında Flew, Tanrı hakkındaki olumsuz tavır takınmasının gerekçelerini üç başlık altında dile getirmiş, ateizme dair görüşlerini bu çerçeve dâhilinde organize etmiştir. Bunlardan birincisi, Tanrı ile ilgili kullanılan ifadelerin kendi prensibi olan "Yanlışlama İlkesi" perspektifinde yapılan değerlendirmelere uygun düşmemesiydi. İkincisi, teistik dinlerde Tanrı'nın varlığı lehine ileri sürülen delillerin içerik ve şekil bakımından yetersiz ve dolayısıyla sorunlu oluşuydu. Üçüncüsü ise "Kötülük Problemi" paralelinde teizmin Tanrı anlayışına yöneltilen eleştirilere henüz uygun ve tatmin edici bir cevap verememiş olmasıydı.

1. Yanlışlama İlkesi ve Tanrı

Klasik bilim anlayışının ya da mantıkçı pozitivizmin doğrulama ilkesine alternatif olarak Karl Popper (1902-1994) tarafından geliştirilmiş olan ilkedir. Bu ilkeye göre tümel önermeler, bilimsel teori ya da genellemeler kesin olarak doğrulanamaz. Ancak tek bir aykırı örnek ya da veri ile yanlışlanabilir. Bu durumda bir önerme, iddia ya da ifadenin doğru ve anlamlı olması doğrulanabilmesine değil, yanlışlama ilkesine karşı göstereceği mukavemete bağlıdır. İlke ciddi bir test edilebilirlik imkânı sağlaması ve bilim-sözde bilim ayrımına imkân sağlaması nedeniyle doğrulama ilkesine oranla çok daha sağlam bir yapıya sahiptir.[332] İlkenin din diline uygulanması A. Flew tarafından gerçekleştirilmiştir.

Flew Tanrı'nın varlığına yönelik ortaya çıkan tartışmaların neredeyse tamamına yakınının üç büyük teistik dinin, onun hakkında kullandığı dilden kaynaklandığını ifade eder. Çünkü bu dinlerin Tanrı hakkında ileri sürdükleri "her şeye kadir, her şeyi bilen ve salt iyi olan, aşkın, manevi bir varlık"[333] gibi ifadeler oldukça muğlaktır. Yine bu dinlerin hakkında konuştukları varlığa dair bilgi ve kanaatleri net ve kesin değildir. Dolayısıyla onun özelliklerine dair ileri sürülen ifadeler de aynı şekilde kesin ve net değildir. Hal böyle iken dini ifadelerin kesinliği noktasında sürdürülen ısrar, onu başta pozitivist söylem olmak üzere, muhalif diğer söylemlerin hedefi haline getirmiştir. Flew pozitivist anlayışların bu reaksiyonuna hak vermekle birlikte, bu söylem biçiminin aşırı derecede katı olduğunun ve kendi özelinde belli bazı kusurlar içerdiğinin farkında idi.[334]

Teistik dilin Tanrı hakkında ileri sürdüğü önermelerin Flew'e göre temel sorunu; çerçevesi belli olmayan çok genel bir dil olmasıydı. Üstelik teistik dil, gözlemin her çeşidini kendi lehine yorumlamakta; onları, kendisini doğrulayan -en azından yanlışlamayan- veriler olarak görmekteydi. Oysa Flew'e göre bir dil vasıtasıyla ifade edilen hükümler eğer hiçbir şeyi inkâr etmiyor veya dışarıda bırakmıyorsa, aslında o dilin gerçekte söylediği bir şey de yok demekti. Böyle bir dil kognitif içerikten yoksun olduğu gibi mevcut bilgilerimize de yeni hiçbir şey katmamaktaydı.[335]

Flew maksadını, John Wisdom (1904-1993) tarafından icat edilmiş olan bahçe meselini örnek göstererek ortaya koymaya çalışır. Bu mesel aynı zamanda yanlışlama ilkesinin dini sahaya taşınmasının da ilk örneğidir.[336] Mesel bir Tanrı'nın varlığını kabul etmeyen bir şüpheci ile Tanrı'nın varlığına iman etmiş bir kâşif arasında geçmektedir. Bu

---

331 Raeburne Heimbeck, *Theology and Meaning*, Allen and Unwin, London, 1968, s. 77.
332 Ahmet Cevizci, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2000, s. 361.
333 Michael Peterson vd., *Akıl ve İnanç,* çev. Rahim Acar, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 7.
334 Antony Flew, " 'Theology and Falsification' in Retrospect", *The Logic of God*, (ed.) Malcolm Diamond & Thomas Litzenburg, Bobbs-Merrill, Indianapolis 1975, s. 271.
335 Antony Flew, "Theology and Falsification" *New Essays in Philosophical Theology*, (ed.) Antony Flew&Alasdair MacIntyre SCM Press, London 1955, s. 47.
336 Frederick Ferré, *Language Logic and God*, Harper Row Publishers, New York, 1961, s. 32.

iki kişi bir gün, balta girmemiş bir ormanda ağaçsız bir alan keşfederler. Etrafı bir sürü yaban otu ve çalı çırpı kapladığı halde orası bakımlı ve çiçeklerle donanmış bir vaziyettedir. Bu manzara karşısında mümin olan: "bu bahçenin bir bahçıvanı olmalı" derken, diğeri "ortalıkta hiç de bir bahçıvan görünmüyor" diyerek buna itiraz eder. Çadırlarını kurarlar ve beklemeye başlarlar. Fakat ortada hiç kimse görünmez. Belki de görünmez bir bahçıvandır, gizlice çıkıp gelebilir diye o bölgeyi dikenli tellerle çevirirler ve tellere elektrik verirler. Tazılarla da etrafını kontrol ederler. Fakat davetsiz misafirin geldiğini ima edecek ne bir elektrik çarpması olur ne de bir tazı havlaması duyulur. Tüm bu olanlara rağmen inançlı adam yine de ikna olmamıştır. "Burada bir bahçıvan var. Görünmez, dokunulmaz, cereyan çarpmasından muaf bir bahçıvan. Kokusu olmasa da, gürültü çıkarmasa da sevdiği bahçe ile meşgul olmak için gizlice gelip giden bir bahçıvan var." Sonunda şüpheci umudunu yitirir ve şöyle der: "Senin başlangıçtaki iddiandan geriye ne kaldı? Görünmez, dokunulmaz, daima kaçan bir bahçıvanla, hayali veya hayali bile olmayan bir bahçıvan arasında ne fark var? Senin bu tür söylemlerin bahçıvanın varlığını deneysel ve aynı zamanda teşhis edilebilir olmaktan çıkarmış olmuyor mu?"[337]

Flew'e göre, teist bir iddia ileri sürdüğünde, kendisine yöneltilen herhangi bir eleştiri durumunda hep buna benzer bir tavır takınır. Var olduğunu iddia ettiği bir şeyden söz ederken paradoksal bir biçimde yokluğa da atıfta bulunur. Sonra çok büyük zorluklara katlanarak bunun altını doldurmaya çalışır. Bir dil bir hakikat iddiasında bulunuyorsa, bu onun aynı zamanda doğrulanma veya yanlışlanma noktasında sınanabilir bir özellikte olduğunu gösterir. Eğer bir önerme hiçbir şeyi yanlışlamıyorsa, o önermenin doğruladığı bir şey de yok demektir. Flew'e göre teolojik söylem tam olarak böyle bir söylemdir. Bu söylem yapısı gereği hiçbir şekilde yanlışlama ilkesi marifetiyle ele alınamaz. Bu sebepten ötürü doğrulanma şansı da yoktur. Dolayısıyla bu durumda kabul edilmesi gereken husus, dini ifadelerin anlamdan yoksun geçersiz ifadeler olduğu gerçeğidir.[338]

Flew açısından dilin en belirgin özelliği bir sınıra ve bu sınır dolayısıyla da bir anlam ve değere sahip olmasıdır. Oysa din dili için bunu söylemek pek kolay değildir. Zira onun gerçekte bir sınırı yoktur. Sınırları olmayan bir dilin ise delalet edebilme kabiliyeti noksandır. "Tanrı insanları sever" dediğimizde, bu ancak bize ait bir kanaattir. Bunun gösterilebilecek objektif reel bir karşılığı yoktur. Çünkü insanın buna dair gerçek anlamda yaşanmış bir tecrübesi de yoktur. Onun içindir ki, Tanrı ile ilgili kullandığımız ifadelerin neye gönderme yaptığı, dile getirdiği hususlarla ilgili nasıl bir sınırlandırmaya gittiği henüz teşhis edilebilmiş değildir.[339]

Teist'in bir hatası da gündelik dilin bağlamından hareketle teolojik dilin zeminine yerleşmeye çabalıyor olmasıdır. Özensiz bir dil kullanımı teisti bu tuzağa düşürür. Günlük tecrübeler ışığında kullandığı dili (John, Mary'i seviyor), kategorik farkı göz ardı ederek Tanrı üzerinden (Tanrı, bizi seviyor) dolaşıma sokmaya çalışır. Bununla aslında büyük bir soruna kapı araladığının da çoğu zaman farkında olmaz. Önermelerin her ne kadar gramatik açıdan bir sorunu gözükmese de, burada bilgi ve tecrübeye konu olan bir varlığa yönelik sergilenen tutum ile bununla hiç ilgisi olmayan başka bir varlığa yönelik

[337] John Wisdom, "Gods", *The Logic of God: Theology and Verification*, ed. Malcolm L. Diamond and Thomas V. Litzenburg, The Bobbs-Merrill Company Inc, Indianapolis, 1975, s. 164-165.

[338] Antony Flew, "Theology and Falsification", *The Logic of God: Theology and Verification*, ed. Malcolm L. Diamond and Thomas V. Litzenburg, The Bobbs-Merrill Company Inc, Indianapolis, 1975, s. 258-259.

[339] Peter Donovan, *Religious Language*, Sheldon Press, London, 1985., s. 23.

sergilenen tutumnun aynileştirilmesi gibi çelişkili bir durum söz konusudur. Bu her anlamda problemli bir yaklaşımdır.[340]

Flew'ün Yanlışlama ilkesi perspektifinde din diline yönelttiği eleştirilere karşı iki önemli itiraz olmuştur. Bu eleştirilerden birisi Richard Swinburne (d. 1934)'e aittir. Ona göre reddedilebilirlikle eğer sonuca götürücü bir biçimde yanlışlanabilirlik kastediliyorsa, bu durumun bilimsel faaliyet adına bir hata olduğunun kabul edilmesi gerekir. Çünkü bilimsel iddialar da, yanlışlama ilkesi çerçevesinde ele alınıp test edilebilecek nitelikte iddialar değildir.[341] Bir diğer itiraz John Hick (1922-2012)'e aittir. Hick, Tanrı'nın özünün ve Tanrısal maksadın bu dünyada tam olarak anlaşılamayacağına vurguyla, bu meselenin ancak ölümden sonra tecrübe edilebilecek bir durum olduğunu dile getirmiştir.[342]

2. Teistik Deliller ve Bu Deliller Karşısında Antony Flew'ün Tutumu

Teistik inanca sahip olanların Tanrı lehine ileri sürdükleri deliller her zaman tartışma konusu olmuştur. Bu deliller gerek Tanrı'ya inananların kendi inançlarını epistemolojik bir temele dayandırma gibi iç dinamiklerin zorlaması, gerekse savundukları Tanrı anlayışına karşı itirazları bertaraf etme gibi dış etkenlerin baskısı sebebiyle teşekkül etmiş olan delillerdir. Biz burada ilgimizi, teistik delillerin tamamı yerine Antony Flew'ün hedef aldıklarıyla sınırlı tutacağız.

Teizmin kadim geleneğinde Tanrı lehine kullanılan ve Flew'ün de eleştirisine konu olan popüler delil "Kozmolojik Delil"dir. Var olandan hareketle var ediciye ulaşma prensibine göre işletilen bu delilde, doğadan hareketle Tanrı'ya, başlangıcı olandan ezeli olana ulaşılmak istenmiştir. Delilin formülasyonu şu şekildedir:

1. Sonradan var olmaya başlayan her şeyin varlığının (başlatıcı) bir nedeni vardır.

2. Evren sonradan var olmaya başlamıştır.

3. O halde, evrenin varlığının başlatıcı bir nedeni vardır (olmalıdır).[343] Kozmolojik delilden hareketle yapılan kanıtlama yöntemi İslam Kelam geleneğinde "âlemden Tanrı'ya" gitme faaliyeti olarak takdim edilmiştir.[344]

Evrenin sonradan meydana geldiği savından hareketle Tanrı'nın varlığına gidilmeye çalışılan bu yöntem en kestirme yol olarak kabul edilir. Çünkü evrenin oluş süreciyle ilgili ortaya konan çok alternatifli ve karmaşık iddialara göre bu yol çok daha sade ve anlaşılabilir yoldur. Kozmolojik delil kurgusu itibariyle Tanrı'nın var olma ihtimalini güçlendiren bir delildir.[345] Kozmolojik delil, evrenin yaratılmış olmadığından yaratılmış olabileceğini ve Tanrı'nın varlığının nedensizliğini, evrenin varlığının nedensiz olabilme ihtimalinden çok daha olanaklı kabul eden bir delildir.[346]

Flew'e göre kozmolojik delil hem kurgu ve hem de içerik bakımından zayıftır. Bu sebepledir ki, kozmolojik delil vasıtasıyla yapılan kanıtlama çabasına pek itibar

---

340 Antony Flew, "The Falsification Response", *Religious Studies*, vol. 5, No. 1, Cambridge University Press, 1969, s.77-78.

341 Richard Swinburne, *The Chorence of Theism*, Clarendon Press, Oxford, 1977, s. 88.

342 John Hick, "Theology and Verification", *Theology Today*, vol. 17, No. 1., April, 1960, s.12.

343 William Lane Craig, *Theism, Atheism, and Big Bang Cosmology*, ed. W. L. Craig & Quentin Smith, Clarendon Press, Oxford,1995, s. 4.

344 Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, Selçuk Yayınları, Ankara, 1997, s. 39.

345 Cafer Sadık Yaran, *Richard Swinburne'e Özel Bir Referansla Günümüz Din Felsefesinde Tanrı İnancının Akliliği*, Etüt Yayınları, Samsun 2000, s. 95.

346 Richard Swinburne, *The Existence of God*, Oxford University Press, USA, 2004, s. 130-132.

etmemiştir. Flew delile yönelik ilk ciddi eleştirisini; "New Essays in Philosophical Theology" adlı eserinde "yaratma" eylemi üzerinden dile getirmiş, Eski Ahit'in yeryüzünün yaratılmasına ve düzenlenmesine ilişkin bölümünden (Genesis 1: 1-5) alıntı yaparak konuya dair görüşlerini ortaya koymuştur. Ona göre buradaki ifadeler birilerinin inandığı şekliyle, gerçek bir duruma karşılık gelecek özellikte değildir. Yaratmanın yedi günde gerçekleşmiş olmasını anlatan bölüm aslında bütün edebiyat birikiminin görkemli bir sunumundan ibarettir.[347] Yaratmaya dair Kutsal Kitapta yer alan ifadeler sadece bir hikâyedir. Eğer bir yaratmadan bahsedilecekse bu ancak hikâyeyi tasarlayan ve yazan kişinin yaratıcılığı olabilir. Kutsal Kitaplardaki anlatımların reel bir karşılığı olmadığı gibi, gerçek bir iddiayı dile getirme yetenekleri de yoktur. Dolayısıyla Kutsal Kitapta anlatıldığı şekliyle bir yaratma asla vuku bulmamıştır. Kaldı ki bunun bilimsel veya mantıksal bir karşılığı yoktur. Dolayısıyla anlatımın olağanüstülüğü onu ne bir Hristiyan ne de Hristiyan olmayan için doğru yapmaz.[348]

Flew, evrenin Tanrı tarafından yaratılmış olduğu iddiasını sadece felsefi nedenlerle değil, pragmatik birtakım sebeplerle de reddetmek gerektiği kanaatindedir. Ona göre yaratmanın biricik nedeni olarak Tanrı'yı görmenin, her şeyi onunla ilişkilendirmenin insan bilinçaltında birtakım sakıncalı sonuçları olacaktır. Örneğin, her şeyin Tanrı tarafından yaratıldığına, sahibinin O olduğuna olan inanç, bize evrende birer misafir ve emanetçi olduğumuz algısını dikte eder. Bu algı da bizi hem kendimiz hem de üzerinde yaşadığımız evrenin bir yanılsama olduğu fikrine, dolayısıyla özgürlüğümüzün ve kişiliğimizin gerçek olmadığı düşüncesine sevk eder.[349] Kaldı ki, Kutsal Kitapta anlatılan hikâyelerin temel amacı da Tanrı'ya atfedilen olağanüstü niteliklerle insanda bir itaat ve mahkûmiyet duygusu meydana getirmektir.[350]

Tanrı'nın varlığının lehine ileri sürülen ve Flew'ün itirazına konu olan delillerden bir diğeri "Teleolojik Delil"dir. Teleolojik delil genel itibariyle, olayların, nesnelerin, eylemlerin, öznelerin ve bütün bunlarla ilgili değerlemelerimizin, yalnızca yönelmiş oldukları amaçlar hesaba katılarak açıklanıp haklı kılınabileceğini savunan bir delildir. Delile göre evrende var olan her şey teleolojik bir hareket tarzına sahiptir. Bunun izlerini bilim, metafizik, teoloji ve ahlak gibi muhtelif birçok alanda görmek mümkündür. Bu yönüyle düşünüldüğünde doğanın da bir amaca göre düzenlenmiş ve belli bir hedefe yönelmiş olduğunu ilke olarak kabul etmek gerekir.

Metafizik yönden ele alındığında, evrene birtakım hedef, değer ya da ereksel nedenler çerçevesinde bir düzen verilmiş olduğu görülür. Bunun değerlendirmesi teolojik açıdan yapıldığında, harici bir gücün fail neden olarak sürecin içerisine katılma zorunluluğu belirir. Zira bu bakış açısına göre evreni kendi düzeninin ve amacının nedeni olarak görmek imkânsız ve aynı zamanda saçmadır. Makul açıklama, evrende var olan organizasyonun amaç gözeten, akıllı kozmik bir mimar tarafından meydana getirildiği şeklinde olmalıdır.

Teleolojik delille ilgili bilinen en meşhur örnek William Paley'in (1743-1805) saat örneğidir. Bu örnekte Paley'in saat ve ustası arasındaki ilişki, evren ve onun mimarı arasındaki ilişkiyle kıyaslanmış ve kâinatın düzeni hakkında bir değerlendirme yapılmak istenmiştir. Tesadüfen rastladığımız bir saate dikkatlice bakıp onu tahlil ettiğimizde

---

347 Antony Flew&Alasdair MacIntyre, New Essays in Philosophical Theology, s. 170.
348 Antony Flew&Alasdair MacIntyre, a.g.y.
349 Antony Flew, *God and Philosophy*, Prometheus Books, New York, 2005, s. 173.
350 Flew, *a.g.e.*, s. 177.

ondaki çetrefilli vasıtalar-gayeler uyumuna hayran kalırız. Bütün tekerlekler, çarklar ve zemberekler öyle ayarlanmıştır ki, onların hareketiyle saat zamanı tam olarak gösterir. Bunu görünce "bu saati belli bir amaç doğrultusunda ve yine belli bir prensip çerçevesinde hareket ettiren akıllı bir usta vardır" demekten kendimizi alamayız. Tabiata baktığımızda da benzer çetrefilli vasıtalar-gayeler uyumunu keşfederiz. Saatte var olan her tertip alameti, her tasarım tezahürü, tabiat dünyasında da vardır. Ancak şu farkla ki; tabiattaki organizasyon çok daha büyük ve çok daha mükemmeldir. Biz eğer saatteki düzeneği ustasından bağımsız olarak düşünemiyorsak, aynı şekilde tabii düzeni de onu var eden üstün bir zekâya sahip mimardan bağımsız olarak düşünemeyiz.[351]

Amaç ve düzen fikrinden hareketle bir düzenleyicinin zorunluluğuna hükmetmeyi haklı kılacak hiçbir gerekçe yoktur. Bu bizim zihnimizin sebep-sonuç ilişkisi bağlamında koşullanmasının zorlamasından başka bir şey değildir. Doğada bir düzen vardır ve bu doğrudur. Fakat doğadaki düzen illa ki bir düzenleyicinin varlığını gerekli veya zorunlu kılmaz. Böyle bir şeyi iddia etmek, kafa karışıklığı yaratarak dikkatleri başka bir tarafa sevk etmek içindir. Teologların Tanrı ile ilgili kullandıkları, "evrene içkin, evrenin dışında, ötesinde, üstünde" gibi bir takım muğlâk ifadelerin gerçekte hiçbir anlamı olmadığı gibi, bu ifadelerin herhangi bir hususu açıklığa kavuşturma gibi bir güç ve yeteneği de yoktur.[352]

Flew doğada hemen herkeste hayranlık uyandıracak düzeyde güzelliklerin ve insicamın var olduğunu kabul eder. Ancak bu hayranlıkla Tanrı'nın varlığı arasında bir ilişki kurulamaz. Çünkü bir şeye hayran olmakla, buradan hareket ederek başka bir şeyin var olduğunu iddia etmek çok farklı şeylerdir. O sebeple evrende var olan düzenin izlerini kendi içerisinde aramak gerekir. Çünkü bu düzen evrenin bizatihi kendisi tarafından üretilmiştir.[353] Eğer birisi bu düzeni farklı bir nedenle ya da aşkın bir güçle ilişkilendiriyorsa, bunu ispat etme yükümlülüğü ona aittir. Dolayısıyla evrenin düzenini harici bir nedenle ilişkilendirmek yerine, en karmaşık varlıklar, hatta insanlar dâhil bütün varlık düzeni için, bilinçsiz, fiziksel ve mekanik kuvvetlerin bir ürünüdür demek çok daha doğru bir yaklaşım olacaktır.[354]

Teistik inancın Tanrı'nın varlığını destekleme noktasında dile getirdiği ve Flew'ün itirazına konu olan delillerden bir diğeri "Dini Tecrübe Delili"dir. Dini tecrübe delilinde diğer kanıtlama yöntemlerinden farklı olarak hareket noktası dış dünya değil, insanın kendisidir. O sebeple, bu tecrübenin bir kişi açısından mümkün olması her şeyden önce onun "mümin" olmasını gerekli kılar.[355] Zira böyle bir tecrübe mümin olmayana açık değildir ve hatta böyle bir altyapıya sahip olmayan birisiyle bu tecrübe hakkında konuşabilmenin olanağı dahi yoktur. Dini tecrübede Tanrı ile ilişki, ona inanma, yaklaşma, birleşme, varlığını onda yani tanrısal varlıkta yok etme gibi çeşitli şekillerde gelişir. Kişi tüm bu deneyimlerin sağladığı vecd haliyle Tanrı'nın var olduğunu ve bilinebileceğini ileri sürer.[356]

Dini tecrübeyi duyu algıları ile elde edilen bir tür "farazi, gibi" tecrübe tarzında algılayan filozoflar da olmuştur. Burada dini tecrübe ile önümüzde duran fiziksel bir

---

[351] William Paley, "Doğal Teoloji", *Klasik ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesi*, çev. Cafer Sadık Yaran, Etüt Yayınları, Samsun, 1997, s. 79-81.
[352] Antony Flew, *God and Philosophy*, s. 77-78.
[353] Antony Flew, *God and Philosophy*, s. 79.
[354] Antony Flew, *There is a God*, s. 73.
[355] Aydın, *Din Felsefesi*, s. 82.
[356] Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, s. 242.

nesnenin algılanmasına benzetilebilecek, yani tanımaya dayalı bir bilgi formu kastedilir. Bu nedenle dini tecrübe, bazı seçkin kişilerin yaşadıkları, "Tanrı'yı görme" veya "onunla buluşma" anlamında bir mistik ya da sezgisel tecrübe değil, tüm inananların inançları aracılığıyla evrende olup bitenleri, "Tanrı'nın işleri olarak algılama" tecrübesidir.[357] Burada aynı dünyada yaşanıyor olmasına rağmen, dini formasyona sahip olan müminin bu formasyona sahip olmayandan farklı olarak fizik âlemde meydana gelen hadiselere dair tecrübesini üstün bir varlıkla ilişkilendirme durumu söz konusudur.[358]

Antony Flew, Tanrı'nın varlığını reddettiği dönemde dini inançla pekiştirilmiş hiçbir iddiayı kabul etmemiştir. Buna rağmen o, dindar birisinin Tanrı hakkında konuşmasına imkân tanıyan tek seçeneğin ilham olarak adlandırdığı dini tecrübe olabileceğini ifade etmiştir. Çünkü ona göre ilham, inanç sahibi birisinin Tanrı hakkında bilgi sunmasına imkân tanıyabilecek tek kaynaktır.[359] Bununla birlikte Flew, gerçekte böyle bir tecrübeyi garanti edecek bir verinin olmadığı kanaatindedir. O sebeple eğer bir kişi Tanrı'nın kendisiyle konuştuğundan söz ediyorsa, Flew böyle bir kişiden şüphe edilmesi ve kendisine asla itibar edilmemesi gerektiğini ifade eder: "bir kişinin, Tanrı ile konuştuğunu ileri sürmesi benim açımdan birisinin rüyasında Tanrı ile konuşuyor olduğunu gördüğünü ifade etmesinden öte bir anlam taşımaz. Zira böyle bir tecrübeyi test etmek bizim açımızdan olanaksızdır. Kaldı ki, böyle şeylerden söz eden bir kişi bilerek (kasıtlı) veya bilmeyerek bizi aldatıyor da olabilir."[360]

Flew'e göre, Tanrı hakkında fikir sahibi olmanın bir aracı olarak dini tecrübeyi referans almak, bu yolla Tanrı'nın varlığının kanıtlanacağını savunmak teistik tasavvur açısından da reddedilmesi gereken bir husustur. Çünkü Tanrı'ya dair böyle bir tutum O'nu dini tecrübe adı altında düşünce ürünü ve ona bağımlı bir varlık konumuna indirger, düşüncenin nesnesi haline getirir. Böyle bir tutum Tanrı'nın her şeyden bağımsız, eşsiz bir varlık olduğu iddiasına gölge düşürür ki bu bir çelişkidir. O sebeple Tanrı'yı düşüncenin olağan bir fenomeni haline getiren böyle bir tecrübeye imkân tanımak herkesten önce teizm adına reddedilmesi gereken bir husustur.[361]

Tanrı'nın var olduğuna inanmakla ondan bir hakikat olarak söz etmek bütünüyle farklı şeylerdir. Ne Tanrı hakkındaki inancımızdan ne de Tanrı ve evren arasında kurmuş olduğumuz metafizik ilişkiden bir gerçeklik olarak söz etmek mümkün değildir. Çünkü Flew'e göre Tanrı'nın varlığına dair inanç bizatihi onun var olmasından değil, kişinin zihin dünyasında buna dair geliştirdiği birtakım inanç ve düşüncelerden kaynaklanır. "Tanrı vardır" demek bir anlamda "Tanrı'nın var olduğunu düşünen, inanan insanlar vardır, o halde Tanrı da vardır" demek gibi bir şeydir. Bu durumda Tanrı'nın varlığı yalnız inanmış bir kimse için söz konusudur. Dolayısıyla bu var oluş inanca değil, inanç bu var oluşa kaynaklık eder.[362]

Flew dini tecrübe delili adına en problemli noktanın, bireye ait bir tecrübe ya da sübjektif doğrulamayı objektif bir hakikat şeklinde ifade etmeye kalkışmak olduğu kanaatindedir. Tek başına bu tutum bile felsefi duruşumuz adına haklı bir sorgulama nedenidir. Çünkü objektif gerçeklikler, sübjektif değerlendirmelerden farklı olarak herkese açıktırlar ve yapıları itibariyle tartışmaya konu olacak nitelikte değildirler. Fakat

---

357 John Hick, *Faith and Knowledge*, Williams and Collins, Glaskow, 1978, s. 96.
358 Hick, *a.g.e.*, s. 116.
359 Antony Flew, *God and Philosophy*, s. 124.
360 Flew, *a.g.e.*, s. 126.
361 Flew, *a.g.e.*, s. 127-128.
362 Flew, *a.g.e.*, s. 128.

subjektif yargı ve kanaatler için bunu söylemek mümkün değildir. Bundan dolayı kişisel kanaatlerden yola çıkarak bundan kesin, objektif çıkarımlar yapmak yanlıştır. Bu tecrübeyi herhangi bir şeyin temeli, hele ki Tanrı'nın varlığının bir kanıtı olarak görmek kabul edilemez bir girişimdir.[363]

Netice itibariyle, "Tanrı vardır" ifadesi kesin bir hüküm içermez. Aksi olsaydı bu herkese açık objektif bir ifade olurdu ve onun varlığını ortaya koyma noktasında yan yollara sapmak için bir neden kalmazdı. Tanrı'nın varlığını argümanlarla ortaya koymaya veya kanıtlamaya çalışmanın bir anlamı, dolayısıyla faydası da yoktur. Kaldı ki bir şeyin varlığı kesinse, onun hakkında dolaylı yolları zorlamanın bir anlamı ve gereği olmayacaktır.[364]

3. Kötülük Problemi

Kötülük Problemi Tanrı'nın varlığına yönelik muhalif duruş sergileyen filozof ve bilim adamlarının en fazla itibar ettikleri ve iddialarını temellendirmek için en çok müracaat ettikleri konulardan birisi olmuştur. O sebeple Tanrı'nın var olduğuna inanan ve bu inancın müdafaasını yapan filozof ve ilahiyatçılar açısından kötülük problemi hem çok önemsenmiş hem de çözümü noktasında en fazla güçlük çekilen konu olmuştur. Bugün dahi Tanrı'nın varlığına yönelik itiraz ve eleştirilerin büyük bir bölümü bu problem üzerinden yapılmaktadır.

Din Felsefesi geleneğinde kötülük problemi genel anlamda iki başlık altında kategorize edilmiştir. Bunlardan birincisi "ahlaki (moral) kötülük", bir diğeri ise "doğal (natural, physical) kötülük" şeklindedir. Savaş, zulüm, tecavüz, katliam, intikam, intihar vb. daha ziyade insan merkezli eylemler olduğu için bunlar "ahlaki kötülük" başlığı altında ifade edilmiştir. Deprem, sel, kuraklık, hortum, çeşitli hastalıklar vb. insanın iradesinden bağımsız olarak meydana gelen hadiseler ise doğal kötülük olarak tanımlanmıştır. Doğal kötülük bazen, tabii ve fiziki kötülük şeklinde de ifade edilmiştir.[365] Filozoflardan bazıları bu kategorilendirmeyi kabul etmekle birlikte, bunlar üzerinden üretilen gerekçelerin Tanrı'nın varlığı açısından bir sorun teşkil etmeyeceğini düşünmüşlerdir. Zira onlar doğal kötülüğü maddenin her kemali kabul edemeyişine, ahlaki kötülüğü ise insanın akıl sahibi ve aynı zamanda özgür bir varlık oluşuna bağlamışlardır.[366]

Kötülük Problemi, Flew için de Tanrı'nın varlığı ile ilgili negatif tutum sergilemesinin gerekçelerinden birisi olmuştur. Flew'ün inanç ve felsefesinin belirginleşmeye başladığı 1940'lı yıllar göz önüne alındığında, onun Tanrı ile ilgili negatif bir tutum sergilemesi pek de yadırganamaz. Çünkü pozitivist düşüncenin her anlamda gücünü hissettirdiği bu yıllarda dini tasavvura karşı felsefi anlamda zaten ciddi bir muhalefet mevcuttu. Bununla birlikte insanlık tarihi açısından en büyük felaketlerden birisi sayılabilecek II. Dünya Savaşı'nın başlangıcı yine bu yıllara rastlamaktaydı. Savaş öncesinde ve savaşın cereyan ettiği esnada özellikle Nazilerin Yahudilere yönelik uyguladığı zulüm ve tecrit bile Flew için tek başına Tanrı'nın varlığını sorgulamak için bir sebepti.[367] Çünkü tüm bu yaşanan olaylar sürekli bir biçimde gücüne, sevgisine,

---

363 Antony Flew, *God and Philosophy*, s. 131-132.
364 Flew, *a.g.e.*, s. 134.
365 Cafer Sadık Yaran, *Kötülük ve Teodise: Batı ve İslam Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teistik Çözümler*, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s. 26.
366 Aydın, *Din Felsefesi*, s. 151.
367 Flew, *There is a God* , s. 13-14.

merhametine ve adaletine vurgu yapılan Tanrı'nın gözü önünde ve yine ona rağmen meydana geliyordu.

Tanrı, nasıl oluyordu da her gün kendi gözleri önünde cereyan eden bunca zulme, vahşete, tecride ses çıkarmıyor, "dur" demiyordu. Bu sessizliğin ardında insanlık ve kâinatın genel gidişatı adına bizim bilemediğimiz veya göremediğimiz nasıl bir fayda ya da hikmet vardı? Eğer Tanrı (kendisine inananların iddia ettiği gibi) gerçekten iyi, şefkatli ve barıştan yana bir varlık idiyse, bunlara müsaade etmemesi gerekmez miydi? Mutlak anlamda iyi olmak, iyiliği dilemeyi, olumsuzluklara müsaade etmemeyi, kötülüğü istememeyi gerektirmez miydi?[368] Gerçekten iddia edildiği gibi, adil, güçlü, kudretli ve merhametli bir Tanrı olsaydı bu durumlara seyirci kalmaz, tüm bu olanlara asla müsaade etmezdi.[369]

Flew, Hıristiyan inancında yeri olan "Tanrı'nın insanlığın babası olduğu ve bu sebeple onları sevdiğine dair" genel kabulden hareketle görüşlerini somutlaştırmaya çalışır: "Tanrı tıpkı bir babanın çocuklarını sevdiği gibi, insanları sever. Bu gerçekten doğru mu? Bir çocuk tasavvur edin. İflah olmaz bir gırtlak kanserine yakalanmış. Bu durumda onun gerçek babası ne yapar? Şüphesiz onun acısını hafifletmek için elinden gelen her şeyi yapar. Ya Tanrı? O bu durumda bir şey yapıyor mu? Kesinlikle hayır. Çünkü göklerin Tanrı'sının bu tür olaylarla ilgilendiğine dair en küçük bir işaret dahi yok. Şimdi böyle bir durum ortada iken biz nasıl oluyor da Tanrı bizi seviyor diyebiliyoruz? Tanrı'nın varlığına ya da onun bizi seviyor olduğuna dair inancı çürütmek için daha ne olması gerekmektedir? Eğer sonsuz güce ve bilgiye sahip bir çeşit Tanrı'nın varlığından söz ediliyorsa, bu durumda, kâinatta vuku bulan bütün kötülüklerden Tanrı'nın sorumlu olduğunu kabul etmek gerekmez mi?[370]

Dini gelenek içerisinde teşekkül etmiş birtakım bilgiler de Tanrı'nın her durumda iyiyi gözeten, tercihini mutlak manada iyinin teşekkülü yönünde kullanan bir varlık olduğunu desteklemez. Örneğin doğada meydana gelen birtakım felaketlerin, yıkımların Tanrı tarafından insana yönelik uygulanan cezalar olduğundan söz edilir. Bu bağlamda bir zamanlar peygamberler sel baskınlarının veya kıtlıkların Tanrı'dan birer ceza olduğunu söyleyerek, toplumdaki günahkârları kınıyorlardı. Bu özünde bizatihi Tanrı tarafından gönderildiği iddia edilen elçileri vasıtasıyla onun niyet ve uygulamalarına dair bir itiraftır. Bu ve benzeri örnekler bize göstermektedir ki, Tanrı insanlara karşı hiç de iyi niyetli değildir. Aksine kin, nefret ve intikam duygusuyla doludur. Tüm bu ve benzeri örnekler yine de inananları Tanrı'nın olmadığına, varsa bile iyi niyetli olmadığına ikna etmek için asla yeterli olmayacaktır. Çünkü olguların teolojik dili yalanladığı her koşulda bu dil kendisini eleştiri dışında tutmak için mutlaka yeni bir kaçış yolu bulacaktır.[371]

Sonuç

Flew'ün ateist tutuma sahip dönemi göz önüne alındığında onun, akıl, bilim ve doğanın sınırlarını aşan hiçbir şeyin imkân ve doğruluğuna olumlu bir yaklaşım sergilemediği görülür. Dile getirilen herhangi bir ifade, önerme ya da iddia, aklın, doğanın ve deneyin imkânları ile onaylanabiliyorsa geçerli, aksi halde yok hükmündedir. Flew dine, dini söylem biçimlerine ve özellikle Tanrı'nın varlığı ile ilgili ifadelere bu prensipler çerçevesinde yaklaşmış, değerlendirmelerini yine bu prensiplere sadık kalarak

368 John Leslie Mackie, *The Miracle of Theism*, Oxford University Press, New York, 1982, s. 152-153.
369 Flew, *a.g.e.*, s. 22.
370 Antony Flew, Theology and Falsification, s. 96.
371 Flew, a.g.m., s. 96.

yapmış ve Tanrı'nın varlığına dair iddiaları boş ve anlamsız oldukları gerekçesiyle geçersiz saymıştır. Flew'ün varlığa dair tutumu büyük ölçüde pozitivist anlayışa göre şekillendiği için, Tanrı gibi iman konusu olan varlığın hakikatini onaylaması mümkün olmamıştır. Ancak bu doğru bir tutum değildir. Çünkü dini tasavvurda Tanrı sadece bu âleme ilişkin, imana konu tarafıyla sınırlı bir varlık değildir. Onun bir de öte dünya inancından kaynaklı bir boyutu vardır. Pozitivist anlayışın varlık tasavvuruna karşılık gelen de belki bu yönüdür. Zira Tanrı'nın varlığının teşhise dayalı onaylanması eskatolojik olarak öte dünyada gerçekleşecektir. Tanrı hakkındaki dini tasavvuru ortalama böyledir. O sebeple bilimsel mantığın yaklaşımı, dindarın fikir ve duygu dünyasında karşılık bulmuş olan Tanrı inancını sarsmaya ve tüketmeye muktedir olamayacaktır. Çünkü müminin Tanrı hakkındaki bilgi ve kanaati epistemolojik bir temelden değil, varoluşsal bir kaygıdan yani imandan kaynaklanır.

Tanrı'nın varlığıyla ilgili ifadeleri gösterime konu olamayışından dolayı anlamsız görmek de aynı şekilde sorunlu bir yaklaşımdır. Her şeyden önce anlamı gösterime bağlamak var olan fonksiyonlarımızın birçoğunu kısıtlama veya yok sayma anlamına gelir. İnsan donanımı itibariyle birçok şekilde akledebilme imkân ve becerisine sahipken, dil bunlardan ancak bir kısmına aracılık eder. Diğer taraftan insan akıl, deney ve gözlemden gelen etkilere olduğu gibi, duygu, düşünce ve inançtan kaynaklanan etkilere de açıktır. Dolayısıyla Tanrı gibi hem inancı besleyen ve hem de inançtan beslenen çok güçlü bir tutumun, sırf gösterilemiyor olması gerekçesiyle yok sayılması kabul edilmezdir.

Bilim bütünüyle bu dünyaya ait, insanla ve onun sahip olduğu olanaklarla sınırlı bir faaliyettir. Fakat din, Tanrı'ya ait bir olgudur. Bilimde süreç gösterime ve maddi gerekçelendirmelere bağlı olarak ilerlerken; din, iman ve güven üzerinden yürümekte olan bir süreçtir. Bilimde akıl ve tecrübenin egemenliği söz konusu iken, dini yaşamda duygunun çok daha fazla egemen olduğu bir akıl-duygu dengesi söz konusudur. Mantıksal zeminleri bu şekil bir farklılık arz eden iki alandan birini diğerinin perspektifine indirgeyerek anlamaya çalışmak uygun bir yaklaşım olmayacaktır.

Netice olarak teolojik dil için ne empirik kaygılarla ne de tanımlar arasında kurulan bir ilgi ve ilişki üzerinden yürüyen bir dil olduğunu söylemek mümkündür. O daha ziyade köklü bir kanaate dayanan, bir iç tutumun ifadesidir. Bu dil bilimlerin gösteren dili gibi gerçekliğin sadece belli bir veçhesine odaklanan değil, ona bir bütün olarak atıfta bulunan bir dildir. Yine bu dil bir alet mantığıyla sadece bir hususa tahsis edilmiş bir dil değil, insanın bütün yaşamsal kaygılarına karşılık gelen sofistike bir dildir. Dolayısıyla bu dil söz konusu olduğunda doğrulama ve yanlışlama mantığıyla onu ispat etme kaygısı değil, onu anlama ve hissetme noktasında bir ikna durumu söz konusudur.

Kaynakça

Aydın, Mehmet S. (1997), **Din Felsefesi**, Ankara: Selçuk Yayınları.

Ayer, Alfred J. (1988), **Dil, Doğruluk ve Mantık**, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu. İstanbul: Metis Yayınları.

Craig, William L. (1995), **Theism, Atheism, and Big Bang Cosmology**. ed., W. L. Craig ve Quentin Smith, Oxford: Clarendon Press.

Ferré, Frederick (1961), **Language Logic and God**, New York: Harper Row Publishers.

Flew, Antony (1955), "Theology and Falsification", **New Essays in Philosophical Theology**, ed., Antony Flew & Alasdair MacIntyre, London: SCM Press, ss. 96-130.

Flew, Antony (1969), "The Falsification Response", **Religious Studies**, vol. 5, No. 1, Cambridge University Press, 1969, ss. 77-79

Flew, Antony (1975), " 'Theology and Falsification' in Retrospect", **The Logic of God,** ed., Malcolm Diamond & Thomas Litzenburg, Indianapolis: The Bobbs-Merrill, Company.

Flew, Antony (2005), **God and Philosophy**, New York: Prometheus Books.

Gökberk, Macit (1992), **Felsefe Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Heimbeck, Raeburne (1968), **Theology and Meaning**, London: Allen and Unwin.

Hick, John (1960), "Theology and Verification", **Theology Today**. vol. 17, No. 1., April, New Jersey: Princeton, ss.12-31.

Hick, John (1978), **Faith and Knowledge**, Glaskow: Williams and Collins.

Leibniz, Gottfried Wilhelm (1986), **İmanla Aklın Uygunluğu Üzerine Konuşma: Teodise Denemeleri**, çev., Hüseyin Batu, İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.

Leibniz, Gottfried Wilhelm (1949), **Metafizik Üzerine Konuşma,** çev., Nusret Hızır, İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.

Mackie, John Leslie (1982), **The Miracle of Theism**, New York: Oxford University Press.

Paley, William (1997), "Doğal Teoloji", **Klasik ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesi**, çev., Cafer Sadık Yaran, Samsun: Etüt Yayınları.

Plantinga, Alvin (1974), **God, Freedom and Evil,** Londra: George Allen & Unvin Ltd.

Swinburne, Richard (2001), **Tanrı Var mı?**, çev., Muhsin Akbaş, Bursa: Arasta Yayınları.

Swinburne, Richard (1977), **The Coherence of Theism**. Oxford: Clarendon Press.

Swinburne, Richard (2004), **The Existence of God**, USA: Oxford University Press.

Tillich, Paul (1951), **Systematic Theology I**, Chicago: University of Chicago Press.

Werner, Charles (2000), **Kötülük Problemi**, çev., Sedat Umran, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Wisdom, John (1975), "Gods", **The Logic of God: Theology and Verification**, ed. Malcolm L. Diamond and Thomas V. Litzenburg, Indianapolis: The Bobbs-Merrill Company Inc.

Yaran, Cafer Sadık (2002), **Bilgelik Peşinde: Din Felsefesi Yazıları**, Ankara: Araştırma Yayınları.

Yaran, Cafer Sadık (1997), **Kötülük ve Teodise: Batı ve İslam Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teistik Çözümler**, Ankara: Vadi Yayınları, 1997.

Yaran, Cafer Sadık (2000), **Richard Swinburne'e Özel Bir Referansla Günümüz Din Felsefesinde Tanrı İnancının Akliliği**, Samsun: Etüt Yayınları.

Ateizmden Aklın Tanrı'sına Geçiş (Antony Flew Örneği)*

Asst. Prof. Dr. Ergin ÖGCEM[372]

Özet

1600 yıllardan günümüze Batı'da en çok tartışılan konulardan birisi hatta ilki Din ve dolayısıyla Tanrı olmuştur. Öyle ki, bütün felsefi tartışmaların Din ve Tanrı ekseninde şekillendiğini ifade edecek olsak abartmış sayılmayız. Ancak bu bağlamdaki tartışmalar objektiflikten uzak, büyük ölçüde tek yönlü ve negatif bir seyir izlemiştir. Bundan dolayı, uzun yıllar dini öğreti ve değerler paralelinde yaşam sürmüş olan Batı dünyası, son birkaç yüzyılda Din'e ve dolayısıyla Tanrı'ya karşı açık bir muhalefet sergiler hale gelmiştir.

Rönesans, Reform, Aydınlanma ve Fransız Devrimi gibi düşüncenin istikametinde değişime yol açan durumlar yanında, bilim ve teknoloji alanında kaydedilen gelişmeler ve bu gelişmelerden elde edilen birtakım veriler, dini müktesebata karşı ciddi şüphe ve tehditler oluşturmuştur. Buna Hristiyan inancının temsilcisi konumunda olan din adamları ve kilisenin baskıcı tutumu da eklenince, Din ve Tanrı'ya karşı sergilenen muhalefetin şiddeti daha da artmıştır. Zira Hristiyan inancında kilise ve din adamları, Tanrı'nın yeryüzünde vücut bulmuş aracıları olarak takdim edildiği için, onların uygulamaları aynı zamanda Din'in ve Tanrı'nın uygulaması olarak algılanıyor ve muhalefet onlar üzerinden doğrudan Din'e ve Tanrı'ya yöneliyordu.

Antony Flew (1923-2010) de Din ve Tanrı karşısında negatif tutum sergilemiş isimlerden birisidir. Gençlik yılları dindar bir ailede ve Hristiyanlığın baskıcı atmodferinde şekillendiğinden, kendi düşüncesinin farkına vardığı andan, neredeyse ömrünün sonuna kadar bir ateist olarak yaşamıştır. Ateist olmasında, kilise ve din adamlarının tavrı yanında teistik inancın kendi argümanlarını mantıksal ve bilimsel temelde gerekçelendirememesi de önemli rol oynamıştır. DNA ile ilgili çalışmalardan elde edilen veriler başta olmak üzere bilimsel birtakım yeni gelişmeler, ateizmin en önemli dayanağı olan evrim teorisini tartışmalı hale getirirken, Flew'ün de ateist düşünceleri sorgulama ve ondan uzaklaşarak deistik inanca yönelme süreci başlamıştır. Flew bu sürecin herhangi bir vahiy eşliğinde değil, sırf kendi akli yönlendirmelerinin istikametinde gelişim göstermiş bir süreç olduğunu ve dolayısıyla inanmış olduğu Tanrı'nın vahyin takdim ettiği değil, aklın keşfettiği Tanrı olduğunu özellikle vurgulamıştır. Bu bildiride Flew'ün inanç değişimine dair süreç ele alınarak tartışma konusu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din, Bilim, Tanrı, DNA, İnce Ayar.

Giriş

* Bu bildiri, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü tarafından 2013 yılında onaylanmış olan, "Ateizmden Deizme Antony Flew" isimli Doktora Tezinden yararlanılarak üretilmiştir.

[372] Kütahya DPÜ İslami İlimler Fakültesi

Antony Flew'ün hayatı, son birkaç yılı hariç ateizm müdafaasıyla geçmiştir. Onun felsefi anlamda yol alışı adeta motto haline getirdiği "Kanıtın götürdüğü yere doğru gitmelisin" cümlesiyle ifade edilebilir. Bu nedenle ilk başlarda kendisini Tanrı'ya götürecek yeterli kanıt olmadığı için ateizmi benimsediğini ifade eden Flew, özellikle son yıllarda bilimsel anlamda kaydedilen gelişmeler ve bu gelişmeler paralelinde dile getirilen söylemler nedeniyle Tanrı'ya dair algısını gözden geçirme gereği hissetmiştir. Doğanın sırlarının keşfi noktasındaki hızlı gelişmelerin, ateist açıklamanın "Tanrısız evren modeli" öngörüsünü zayıflatması da Flew'ün bu yeni tutumunda etkili olmuştur.

Flew'ün Tanrı karşısındaki tutumunu genel olarak ateizmi müdafaa ve ateizme muhalefet ettiği dönem olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Ateist olarak geçirdiği süre ve şartlar göz önüne alındığında, bu tutumunu temellendirme adına yeterli imkân ve zamana sahip olduğu söylenebilir. Ancak ateist tutumu terk edip deizme yöneldiği yeni dönemi için böyle bir ifade kullanmak pek mümkün değildir. Birkaç söyleşi, yazışma ve tartışma dışında yeni durumuna dair detaylı ve doyurucu bir temellendirme yapamamıştır. Yeni döneminde yaptığı şey (genel itibariyle), itimat ettiği bazı bilim adamlarını referans alarak kendi görüşlerini dile getirmek olmuştur. Flew'le ilgili elimizde bu yeni dönemin ipuçlarını verecek müstakil bir eser anlamında Roy Abraham Varghese (d. 1957) ile birlikte kaleme aldığı "There is a God, How the World's Most Notorius Atheist Changed His Mind"[373] adlı bir kitabı olduğunu, haricinde de fazlaca bir bilgi ve belgenin bulunmadığını ifade etmek gerekir. Dolayısıyla Flew'ün yeni tutumuyla ilgili değerlendirmeler büyük oranda bu kitap çerçevesinde dile getirilecektir.

Flew ateizm ile ilgili değerlendirmelerini "*The Presumption of Atheism*" isimli kitabında dile getirmişti. Bu eserde Flew özetle, eğer bir kişi Tanrı'dan söz ediyor, ona inanılması gerektiğini iddia ediyorsa, böyle bir Tanrı'nın varlığına inanmak için sağlam nedenlerin olması ve bu nedenlerin de iddia sahibi tarafından ortaya konması gerektiğini ileri sürüyordu. Bu nedenler yoksa ya da iddia sahibi tarafından makul bir şekilde ortaya konulamıyorsa, bunlar vasıtasıyla ortaya konmak istenen şeyi kabul etmenin ya da onlara inanmanın mantıklı hiçbir gerekçenin olamayacağını iddia ediyordu. Bu durumda kişiye inanması için "*Negatif Ateizm*" ya da "*Agnostisizm*" den başka bir seçenek kalmıyordu.[374]

19. ve 20. yy.'larda oldukça popüler hale gelen ve her türlü metafizik söylemi dışarıda bırakan pozitivist yaklaşımların yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren güç kaybetmesi, Big Bang Teorisi çerçevesinde evrenin varlığıyla ilgili dikkat çekici görüşlerin ortaya konması Flew'ün fikirlerini gözden geçirmesi için önemli nedenler olmuştur. Teizm'in Tanrı inancı karşısında yarım yüzyıla yakın katı bir ateizm savunması yapan Flew bu kanaatinden: "Şimdi evrenin sonsuz bir Zekâ tarafından var edildiğine inanıyorum. Evrenin karışık kanunlarının bilim adamlarının 'Tanrı'nın Zihni' dedikleri şeyi ortaya koyduğuna inanıyorum. Hayatın ve çoğalmanın ilahi bir kaynaktan başladığına inanıyorum."[375] sözleriyle geri adım atmıştır.

Flew'ün Tanrı ile ilgili çabası tamamen doğal ve rasyonel çerçevede şekillenmiş bir süreçtir. O sebeple hayatının hiçbir döneminde vahiy eksenli bir telkin ya da bilgiyi kabul etmemiştir. Bu noktada izlemiş olduğu yolu: "Benim Tanrıyı keşfim, bugün bilinen dinlerden herhangi birisi vasıtasıyla olmadı. Bu keşifte kişisel mucizevî türden bir

---

373 Antony Flew, *There is a God: How the World's Most Notorious Atheist Changed his Mind*, Harper One, New York 2007.

374 Antony Flew, *God, Freedom and Immortality*, Prometheus Books, New York 1984. s. 14 vd.

375 Flew, *There is a God*, s. 88.

deneyimden de bahsedemem. Kısacası Tanrıyı keşfim inancın değil, aklın imkânlarıyla gerçekleşmiş olan bir durumdur"[376] sözleriyle dile getirmiştir. Dolayısıyla Flew'ün inanç iklimindeki değişimi doğaüstü fenomenlerle ya da mucizevi bir aydınlanma ile izah etmek uygun değildir. Onunkisi akıl marifetiyle ulaşılmış olan bir kanaattir.

Konunun detaylı bir analizine geçmeden önce şunu ifade edelim ki, inançlar özünde varoluşsal tutumlardır. Bu tür değişimleri yüzeysel değil, belli bir sürecin neticesinde meydana gelmiş köklü birer tutum değişikliği olarak görmek gerekir. Dolayısıyla Flew'ün tercih değişimi akşamdan sabaha gerçekleşmiş olan bir olay şeklinde değerlendirilemez. Bizim buradaki hedeflerimizden birisi de meselenin bu yönüne dikkat çekmek ve bu değişimin gerekçelerini ortaya koymak olacaktır. Bu kısa girişin ardından belli başlıklar altında bu değişimin seyri ve nedenlerini ele alabiliriz.

1. Tanrı Hakkında Konuşmanın İmkânı

Felsefe varlığı temellendirme üzerine yapılan tartışmalardan mütevellit bir disiplindir. Düşünce tarihi boyunca varlık hakkında çok çeşitli yaklaşımlar sergilenmiş, farklı tanımlar geliştirilmiştir. Varlık bazen yokluğun karşıtı statik ve değişmeyen, bazen de fenomenler dünyasının ötesinde ideaya karşılık gelen bir kavram olarak tanımlanmıştır. Birtakım filozoflar varlığı, zihne ve dile ait bir objesi olarak görürken, kimi filozoflar da onu ezeli ve ebedi olma bakımından değerlendirme konusu yapmışlardır. Klasikleşmiş tanımına göre ise varlık, "zaman ve mekân içerisinde bulunan, yer kaplayan, süjeden bağımsız olarak gerçekliği olan obje" şeklinde tanımlanmıştır.[377]

Tanrı söz konusu olduğunda teizmin, klasik varlık tanımlamalarından epey farklı bir tavır sergilediği görülür. Teistin Tanrı'dan söz ederken kullandığı dil, iman eksenli ve bütünüyle soyut bir dildir. Bu dilin sınırları içerisinde tanımlanan Tanrı, Flew'ün kabul edebileceği nitelikte bir varlık değildir. Çünkü Flew daha çok ampirik metotla belli bir felsefi angajman çerçevesinde düşüncesini temellendirme girişiminde olan felsefecidir. Bu nedenle bedeni olmayan, zamandan ve mekândan münezzeh, her yerde hazır, her şeyin sebebi, özgür irade sahibi, dilediği her şeyi yapabilecek güce sahip, her şeyi bilen, mükemmel iyi, tüm ahlaki kaidelerin kaynağı, sonsuz, zorunlu, kutsal ve ibadet etmeye layık olan bir varlık vb. şeklinde Tanrı'dan söz eden teistik dil Flew açısından pek muteber olmamıştır.[378] Tanrıya dair bu ifade kümesinde yer bulan hususlardan hiçbirisinin gerçekle ilişkisi yoktur. Aslında bu tür tanımlamalarla yapılmak istenen, Tanrı ile ilgili birtakım nitelendirmelerde bulunarak, moral bazı değerlerin oluşumuna katkı sağlamak ve buna uygun toplumsal bir düzen yaratmaya çalışmaktan öte bir şey değildir.[379]

Flew bedeni olmayan, her zaman her yerde hazır bulunan bir Tanrı tasavvurunun mantıksal bir temele sahip olmadığını ileri sürmüştür.[380] "Alışagelmiş olduğumuz anlamlarından ve bunlara uygun kullanımlarından da çıkarabileceğimiz üzere bir insan etten, kandan ve kemikten müteşekkil bir varlıktır. Bir şeyden varlık veya kişi olarak söz ettiğimizde, zihnimizde uyandırdığı etki ortalama buna benzer bir imajı doğuruyor olmalıdır. Bu bağlamda Tanrı için kullanılan bedeni olmayan bir kişi ifadesi saçmadır ve

---

376 Flew, *a.g.e.*, s. 93.
377 Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999, s. 884-885.
378 Richard Swinburne, *The Coherence of Theism*, Clarendon Pres, Oxford 1977, s. 2.
379 Stan W. Wallace (ed.), "The Craig-Flew Debate", *Does God Exist?*, Ashgate Publishing Company, Burlington, 2007, s. 25.
380 Flew, *There is a God,* s.148.

böyle bir kişiden söz etmek hem olanaksız ve hem de anlamsızdır."[381] Zira bedeni olmayan bir kişinin varlığından söz etmekle herhangi bir yerde ve hiçbir şekilde bulunmayan birinden söz etmek aynı şeydir.[382]

İlk başlarda Tanrı hakkında konuşmanın mümkün olmadığını düşünen Flew, bilimsel gelişmeler ve anlama dair yeni yaklaşımlar sebebiyle bu noktadaki katı tutumunu revize etmiştir. Bunu doğrudan kendi düşüncesini ifade etmek biçiminde değil, bazı bilim insanlarının yaklaşımları üzerinden ve dolaylı bir şekilde yapmıştır. Flew'ün fikirlerine müracaat ettiği Thomas F. Tracy ve Brian Leftow bunun güzel örneklerdir. Bedeni olmayan ve her zaman her yerde hazır bulunan bir ruh düşüncesinin uygunluğunu savunmanın zorluğuna rağmen bu söylemin yine de üzerinde durulması gereken bir mesele olduğu hususu her iki bilim adamının ortak kanaati olmuştur. Bu noktada Tracy bedensiz bir aracının nasıl tanımlanabileceği sorununu ele alırken; Leftow ilahi bir varlığın neden uzay ve zamanın dışında olması gerektiğini ve bedensiz bir varlığın evrende nasıl hareket edebileceğini göstermeye çalışmıştır.[383]

Tracy'e göre kişiler (ister beşeri, ister ilahi nitelikte olsun) bilinçli bir biçimde hareket edebilen aracılardır. Beşeri kişilik, kasıtlı eylemde bulunabilen bir beden ve aracı iken, ilahi nitelikte olan aracı için beden şart değildir. Hiçbir anti düalist argüman aracı olabilmek için bedenin gerekliliğini şart koşmaz. Tracy'e göre bir aracı olmanın koşulu yalnızca bilinçli eylemde bulunabilme kabiliyetine sahip olmaktır. Kasıtlı eylemde bulunan Tanrı da bu anlamda bir aracıdır. Tanrıdan şahsi bir varlık olarak söz etmek, onu kasıtlı eylemde bulunan bir aracı olarak görmek demektir. Bir farkla ki; Tanrının eylemde bulunabilme güçleri eşsizdir. Tanrı, kasıtlı eylemiyle diğer bütün varlıkların sebebi olma anlamında yegâne aracıdır. Tanrı ile ilgili kavrama gücümüz son derece sınırlı olduğu için Tracy, Tanrı adına bundan fazla bir şey söylemenin mümkün olmadığını ifade eder.[384]

Flew'ün, Tanrı hakkındaki görüşlerini dikkate değer gördüğü bir diğer bilim adamı Brian Leftow'dur. Leftow genel olarak, Tanrı'nın uzay ve zaman dışında olduğunu, bununla ilgili ileri sürülebilecek birçok argümanın bulunduğunu, bu görüşün meşhur izafiyet teorisiyle de uygunluk arz ettiğini ileri sürmüş ve "izafiyet ciddi bir yaklaşımla ele alınacak olursa, bu teori zamanın içerisinde olan her şeyin aynı zamanda uzayın da içerisinde olacağına inanmayı temin edecektir" şeklinde bir ifade kullanmıştır.[385]

Leftow'a göre bugüne kadar hiçbir teist Tanrı'nın tam olarak uzayda olabileceğini düşünmemiştir. Eğer Tanrı uzayda değilse ve zamanın içerisinde olan her şey aynı zamanda uzayın da içerisinde ise bu demek oluyor ki Tanrı zamanın içerisinde de değildir. Leftow'a göre biz bu çıkarımı yapmakla problemi çözmüş olmuyoruz. Hatta ona göre böyle bir çıkarım bizi, "eğer Tanrı zamanın ve uzayın içinde değilse, klasik varlık anlayışına göre onun varlığından söz etmek de mümkün değildir"[386] gibi bir itiraza muhatap yapmaktadır.

---

381 Stan W. Wallace, *a.g.e.*, s. 25.
382 Flew, *a.g.e*, s.148.
383 Flew, *There is a God*, s.149.
384 Thomas F. Tracy, God, *Action and Embodiment*, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1984, s.147-148.
385 Flew, *a.g.e.*, s.151.
386 Flew, *There is a God*, s. 151.

Leftow, Tanrı hakkında fikir sahibi olmak için Tanrı ile insan arasında ilişki kurmanın, açıklamayı buna göre yapmaya çalışmanın gerekli ve doğru bir tutum olmadığı kanaatindedir. Akıl, irade, sevgi, amaç, hareket gibi belli bazı nitelikleri Tanrı ve insan arasında ortak nitelikler ilan edip, bunun üzerinden bir analoji kurmak bize hiçbir fayda sağlamaz. Çünkü insan zaman ve mekâna dâhil, onunla sınırlı olan bir varlıktır. O sebeple bazı şeyler zaman ve mekânla ilişkili olmak bakımından bütünüyle insana özgüdür. Öncelik sonralık, başlama ve bitirme gibi özellikler bu türdendir. Oysa bunları Tanrı için düşünmek mümkün değildir. Birçok sorunun kaynağı, Tanrı ile insan arasında ilişki kurulurken bu ayrıntının göz ardı edilmesidir. Dolayısıyla insanlara özgü eylemleri Tanrı'ya da atfedip, buradan hareketle bir açıklama yapılması pek uygun değildir.[387] Ancak Leftow'a göre bir takım eylemler de vardır ki, insana özgü olmasına rağmen uzay ve zamanla ilişkisi yoktur. Bunlar yaradılıştan gelen özellik ve eylemlerdir. Niyetlenmek böyle bir eylemdir. Bir niyet sahibi olmak, belirli şeylerin gerçekleşmesi durumunda bir şey yapacağınızı belirleyen bir özelliktir. Buradan hareketle Tanrı'nın zamanın dışında olduğunu var saymak için gerekçeler olduğunu düşünebilir ve böylece Tanrı ile ilgili düşünme ve konuşma sorununu bir gizem olma felaketinden kurtarabiliriz.[388]

Eğer Tanrı zamanın dışında ise yaptığı her şeyi bir anda ve tek bir hareketle yapıyor demektir. Tanrı önce bir şeyi ardından diğer şeyleri yapamaz. Fakat Tanrı'nın tek bir hareketinin farklı zamanlarda meydana gelen olaylar üzerinde etkisi ortaya çıkabilir. Örneğin Tanrı kendi iradesine göre güneşin bugün ya da ertesi gün doğmasını isteyebilir ve bunun da bugün ile yarın üzerinde etkileri olabilir. Bunu kabul ettiğinizde: "uzay ve zamanın dışında bir varlık ile uzay-zaman süreklisinin bütünlüğü arasında nedensel bir ilişki nasıl kurulabilir?"[389] sorusuna muhatap olursunuz. Artık buradan bir çıkış yolu bulup bulmamak büyük ölçüde nedensellik kuramından ne anladığınıza bcağlıdır.

Neden kavramının zamanla ciddi anlamda ilişkisi olduğunu -mesela bir nedenin başka bir olaydan önce gerçekleşen ve bu olayla belirli bağlantıları olduğunu- düşünüyorsanız (neden zamana bağlıdır şeklinde) bu görüşünüz geçersiz olacaktır. Oysa nedenin zamanla ilişkisi olduğunu ileri sürmeyen analizler de mevcuttur. Kaldı ki, neden kavramının gerçek anlamda bir analizi de yoktur. Eğer neden kavramının bir analizi yoksa bu kavramdan analiz yoluyla zamanın dışında bir Tanrı ile zamanın bütünlüğü arasındaki ilkel nedensel bağlantıyı geçersiz kılan bir şey çıkarabilmeniz de mümkün değildir.[390]

Flew bu iki bilim adamının savundukları biçimde Tanrı'ya uzay ve zamandan bağımsız bir aracı gözüyle baktığımız takdirde, onun her yerde hazır ve nazır olabileceği görüşünün bir sorun teşkil etmeyeceğini ileri sürer. Böyle düşünüldüğünde evrenin ve onun sergilediği düzenin gerçek nedeninin Tanrı olduğunu inkâr etmek için herhangi bir neden kalmayacaktır. O sebeple bir bilginin, ifadenin doğruluğunu ya da imkânını reddetmek yerine onu elde etmenin daha uygun yollarının var olup olmadığını araştırmak çok daha makul bir tutum olacaktır.[391]

2. Doğru Dizayn Edilmiş Tasarım Argümanı

[387] Flew, *a.g.e.* , s. 152.
[388] Flew, *a.g.e*., s. 152.
[389] Flew, *a.g.e*., s. 152.
[390] Flew, *There is a God*, s. 153.
[391] David Conway, *The Rediscovery of Wisdom*, Macmillan, Londra 2000, s. 34.

Tanrı'nın varlığına dayanak oluşturmak tüm teistik dinlerin ortak amacıdır. Tarihi süreç içerisinde teist filozof ve ilahiyatçılar Tanrı'nın varlığını temellendirme adına çeşitli argümanlar ileri sürmüştür. Bu bağlamda geliştirilen argümanlardan birisi de İslam düşünce geleneğinde "Nizam Delili" olarak adlandırılan "Tasarım Argümanı" olmuştur. Akli muhakemeye uygunluğu ve somut bir takım verilerle desteklenebilir olması bakımından bu argüman hayli popüler bir geçmişe sahiptir.

Tasarım delilinin ilham kaynağı kâinatta var olan düzendir. Teorik olarak her düzen dolayısıyla bir düzenleyiciyi gerektirdiğinden, evren için de bunu düşünmek zorunludur. Dolayısıyla klasik ateist yaklaşımların ifadelerinde yer aldığı üzere evrenin düzenini kendisinden kaynaklı bir durum olarak değerlendirmek ya da şuursuz tesadüfî bir sürecin neticesi gibi algılamak pek tabii mantıklı bir yaklaşım olamaz. Teistik bakış açısından yaklaşıldığında evrenin düzeninin mutlak surette harici ve üstün bir nedenle, kozmik bir tasarımcıyla ilişkilendirilmesi zorunludur.[392]

Flew kendisini ateis olarak ifade ettiği dönemde, teistik delillerin tümüne karşı olumsuz bir tavır takınmışken, tasarım deliline yönelik itinalı bir yaklaşım sergilemişti. Hatta teizmin Tanrı lehine kullanabileceği en makul argümanın "akıllı tasarım argümanı" olabileceğini vurgulamıştı.[393] Çünkü Flew de evrende bir düzenin var olduğunun farkındaydı. Bir farkla ki, teist filozoflar bu tasarımın mimarı olarak Tanrı'yı görürken, Flew bunu evrenin kendisinden kaynaklı bir durum olarak değerlendiriyor ve evrenin tasarımına yönelik araştırmanın evrenle sınırlı olması gerektiğini ileri sürüyordu.[394] Ne olmuştu da Flew aynı konu ile ilgili böyle radikal bir kanaat değişikliğine gitmişti?

Bize göre birisi temel, diğer ikisi de bu temel nedene kaynaklık eden sebeplerden ötürü Flew böyle bir ttutum değişikliğine gitmiştir. Temel neden olarak gördüğü husus şudur: Teistik inanç yanlıları kendi klasik geleneği içerisinde Tanrı'nın varlığını ispat etmek için bu delilden sıkça istifade etmişti. Ancak delil, Tanrının varlığı lehine bir argüman olarak kullanılmaya başlandığı ilk andan günümüze ne yazık ki iyi bir şekilde formüle edilememişti. İşte Flew, argümanın doğru bir şekilde organizasyonunun yapılması halinde buradan bir çıkış yolu bulunabileceği ihtimalini görmüştür. İkincil nedenlere gelince, bunlardan birisi doğanın kanunları ve bunlara dair çağdaş saygın bilim adamlarının yaptığı gözlemler ve bu gözlemler perspektifinde dile getirdikleri açıklamalardır. Bir diğeri ise yaşamın kaynağı ve üreme ile ilgili bilimin, dini izah tarzlarına muhalif duruş sergilemesine rağmen henüz objektif ve tatmin edici bir açıklama yapamamış olmasıdır.[395]

Evrende var olan düzen bizim alışık olduğumuz, bildiğimiz herhangi bir düzen gibi değildir. Evrenin düzeni mümkün her türlü düzeni aşan üstün bir tasarımın ürünüdür. Bu nedenle aşina olduğumuz bir nedene dayanarak bu düzeni izah etmek olanaksızdır. Bu çok farklı bir gücün tasarrufudur ve bu I. Newton (1643-1727), A. Einstein (1879-1955) ve W. Heisenberg (1901-1976) gibi bilim adamlarının da dikkatini çekmiş olan bir hususdur. Flew'e göre evrendeki düzenin sebebini kesin olarak belirleyemeyeceğimizi iddia etmek yerine, bunu basit ve mantıklı bir nedenle yani Tanrı'yla ilişkilendirmek çok

[392] Flew, *a.g.e.*, s. 95.
[393] A.Flew & Gary R. Habermas, "My Pilgrimage from Atheism to Theism, A Discussion between Antony Flew and Gary Habermas", *Philosophia Christi*, ed.,Craig J. Hazen, vol.6, No. 2, 2004, s. 200.
[394] Flew, *God and Philosophy*, s. 69.
[395] Flew, *There is a God*, s. 95.

daha kestirme bir yol olacaktır.[396] Bilim adamları, filozoflar ve hatta sıradan insanlar bunu rasyonel temelde ortaya koyduğunda, bu insan aklı adına çok büyük bir zafer olacaktır.[397]

Flew bu noktada Alber Einstein'ın çaba ve fikirlerini kıymetli bulur. Einstein çoğu filozof tarafından, Baruch Spinoza'nın (1632-1677) Panteist Tanrı anlayışına ilgi duyması nedeniyle ateist olmakla itham edilmişti. Çünkü Spinoza'nın Tanrı anlayışında, klasik teist Tanrı inancına aykırı olarak Tanrı ve Doğa aynı varlığın (özün) iki farklı yansıması şeklinde ifade edilmiş ve böylece Tanrı'ya ait olması gereken hususiyetler bir anlamda doğaya da yüklenmişti.[398] Spinoza'ya olan ilgisi Einstein'ı ateizme ilham veren, bir bakıma onun ruhani lideri konumunda bir kişi şeklinde algılanmasına sebep olmuştu.

Flew'e göre Einstein hakkında oluşturulan bu algı bütünüyle yanlıştı. Çünkü Einstein'la ilgili değerlendirmeler büyük oranda onun kendi düşüncelerine değil, daha çok başkalarının onun hakkındaki kanaatine dayanıyordu. Bu haksız eleştirinin izine hem onu ateist olmakla suçlayan teist birtakım felsefecilerin hem de Richard Dawkins (d.1941) gibi kendi ateizmini gerekçelendirmeye çalışan Tanrı karşıtlarının tutumlarında rastlamak mümkündür. Oysa her iki yaklaşım da tam anlamıyla Einstein'ın düşüncelerini yansıtma noktasında bir kuşatıcılığa ve yeterliliğe sahip değildir. Einstein her ne kadar teizmin bireysel Tanrı fikrini benimsememiş olsa da, içinde bir "Tanrı" fikrinin var olduğunu, dolayısıyla kendisinin ateist ya da panteist olarak ilan edilemeyeceğini ifade etmişti.[399]

Flew'ün aktardığı örnekte Einstein doğayı birçok dilde yazılmış kitaplardan oluşan bir kütüphaneye benzetir. Einstein insanın doğa karşısındaki tutumunu böyle bir kütüphanede bulunan çocuğun durumuyla ilişkilendirerek açıklamaya çalışır: "Bizim kâinat karşısındaki durumumuz çok sayıda dilde yazılmış bir kütüphanenin içinde bulunan çocuğun durumu gibidir. Çocuk bu kitapların yazıldığı dilleri anlamaktan acizdir fakat o yine de bu kitapların mutlaka birisi tarafından yazılmış olduğu gerçeğinin farkındadır. Nasıl yazıldığının bilgisine sahip değildir fakat bu kitapların bir yazarının olduğundan emindir. Çocukta ayrıca kitapların kütüphane içerisinde bir sistem ve düzene göre yerleştirildiğine dair belli belirsiz kuşkular vardır. Fakat çocuk bundan tam olarak emin değildir. Einstein'a göre yetişkin, akıllı insanın kâinat karşısındaki durumu tıpkı kütüphane karşısındaki çocuğun durumu gibidir. Yetişkin insan da çocuk örneğinde olduğu gibi evrenin muazzam bir düzen ve belirli kurallar çerçevesinde işlediğini görür ama bunu tam olarak kavrayamaz. Sonuçta belirli sınırları olan aklımız, evrene düzen veren gizemli bir gücün mahiyetini anlamasa da böyle bir gücü yine de kavrar."[400]

Einstein evreni ve onun düzenini inşa eden yüce bir gücün var olduğuna inanıyordu. O bu gücü "Üstün Akıl", "Sonsuz Üstün Ruh", "Üstün Muhakeme Gücü" ve "Takımyıldızlarını Hareket Ettiren Gizemli Güç" gibi farklı isimlerle adlandırıyordu.[401] Ona göre gerçek bilim adamı kimliğine sahip herkes, yaşamda tezahür eden akli süreci, onda var olan mantığın eşsiz görkemini mutlaka görür ve onun yarattığı derin saygı duygusundan mutlaka etkilenir. Ve yine doğanın kanunlarının insanoğlundan üstün ve

---

396 Flew, *a.g.e.*, s. 96.
397 Stephen Hawking, *A Brief History of Time*, A Bantam Book, New York 2008, s.174-175.
398 Borchert, Donald M. (ed.), *Encyclopedia of Philosophy*, 2. ed., vol.7., Macmillan, USA, 2006, s. 96-97.
399 Max Jammer, *Einstein and Religion (Physıcs and Theology)*, Princeton University Press, New Jersey, 2002, s. 45- 46.
400 Jammer, *a.g.e.*, s. 48.
401 Jammer, *a.g.e.*, 51.

karşısında tüm alçak gönüllülüğümüzle eğilmemiz gereken bir ruhun varlığının tezahürü olduğuna inanır.[402]

Einstein'ın Tanrı ve dinle ilgili tutumunu destekler mahiyette çağdaşı olan başka bilim adamları da görüş beyan etmiştir. Kuantum hipotezini ilk olarak ortaya koyanlardan birisi olan Max Planck (1858-1947): "Din ile bilim arasında gerçek anlamda bir zıtlık olamaz. Çünkü birisi diğerinin tamamlayıcısıdır."[403], "Din ile bilim birlikte şüpheciliğe, doğmacılığa, inançsızlığa, batıl inanca karşı amansız bir mücadele vermektedir."[404] sözleriyle din ve bilim arasında bir çatışma olmadığını aksine bu iki disiplinin birbirlerini desteklediğini dile getirmiştir. Karl Werner Heisenberg (1901-1976) ise: "Yaşamım boyunca sürekli olarak bu iki düşünce alanının (bilim ve din) ilişkisini düşünmek zorunda kalmışımdır. Çünkü her ikisinin de işaret ettikleri şeyin gerçekliğinden asla kuşku duymamışımdır."[405] ifadesiyle dinle bilim arasında herhangi bir sorun olmadığına ve çıkarılmak istenen kavganın yapay ve yersiz bir kavga olduğuna dikkat çekmişti.

Diğer taraftan Hesenberg, insandaki bireysel bir Tanrı'ya inanma duygusunu besleyen etkenin doğadaki düzen olduğunu iddia etmişti. Ona göre doğanın düzeniyle insanın ruhsal eğilimleri arasında ilginç bir bağ-ilişki vardır. İnsanda var olan ruhsal eğilim bu düzen vasıtasıyla onu ikame edene yönlendirilir. Bu yönelim insanı düzenin arkasındaki asıl varlığı sorgulamaya sevk eder. Zira bu düzende akıl ve mantık sahibi her insanı kendi arkasındaki gerçeğe çeken manyetik bir kuvvet vardır.[406]

Flew olumlu birtakım gelişmelere rağmen bilimsel yaklaşımın benimsemiş olduğu tarzı dini tasavvuru bütünüyle tahlil etmeye elverişli görmez. Bilimin özellikle evrenin menşeine dair değerlendirmelerinde eksik kaldığını düşünür. Nitekim kuantum fiziğinin mucitlerinden olan ve dalga mekaniğini geliştiren Erwin Schrödinger'den (1887-1961) evrene dair alıntılamış olduğu: "Etrafımdaki dünyanın bilimsel resmi oldukça eksiktir. Bu resim bana bol miktarda gerçekçi bilgi sunmakta, bütün deneyimlerimizi muazzam derecede uyumlu bir düzen içerisinde bir araya getirmektedir. Fakat kalbimize yönelik, bizi gerçekten de ilgilendiren şeyler konusunda pek bir şey söylememektedir."[407] şeklindeki ifadesi de bu kanaati destekler mahiyettedir.

Gerçekten de bilim, kırmızı ile mavi, acı ile tatlı ve bunların yarattığı hisler veya neşe ile keder hakkında tek bir kelime dahi söylemez. Aynı zamanda bilim, güzel ve çirkin, iyi veya kötü, Tanrı ile sonsuzluk hakkında da hiçbir şey bilmez. Bilim bu alanlarda konuşur gibi yapar ama gerçekte hiçbir şey söylemez. Benzer şekilde bilim Tanrı konusunda da sessizdir. Kendisine ateist yaftası vurulmasının asıl nedeni, dine karşı yöneltmiş olduğu söylemlerinden ziyade Tanrı'nın varlığı noktasında takınmış olduğu bu sessiz tavrıdır.[408]

Flew'ün ateizmden vazgeçişine sebep teşkil eden önemli hususlardan birisinin, saygın bilim adamlarının konu ile ilgili açıklamaları olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Bu bilim adamlarından birisi de kozmoloji, astrobiyoloji alanındaki çalışmaları ile ismini duyurmuş olan İngiliz fizikçi Paul C.W. Davies (d. 1946)'tir. Templeton Vakfı tarafından

---

402 Max Jammer, *Einstein and Religion (Physıcs and Theology)*, s. 148.
403 Max Planck, *Where Is Science Going?*, trans. James Murphy, Norton, New York 1977, s.168.
404 Max Planck, *Dictionary of Scientific Biography*, Scribner, New York 1975, s. 15.
405 Werner Heisenberg, *Across The Frontiers*, trans. Peter Heath, Herper&Row, San Francisco 1974, s. 213.
406 Flew, *There is a God*, s. 103.
407 Flew, *There is a God*, s. 102.
408 Flew, *a.g.e.*, s.102.

kendisine takdim edilen ödülü aldığı törende Davies şu ifadeleri kullanmıştır: Bilimle uğraşan hiç kimse fizik kanunlarının nereden geldiğini asla sorgulamamaktadır. Oysa ateist bilim adamı dahi doğada, kanun benzeri bir düzenin varlığını kabul eder. Şimdi bu kanunlar bizim tarafımızdan konulmuş olmadığına göre, Tanrı tarafından yerleştirilmiş olmalıdır. Bilim adamının yapması gereken şey bu kanunları yeniden icat etmek değil, keşfetmek olmalıdır. Diğer taraftan bilim adamı evrende gördüğü fizik kanunlarını yalnız bize göründüğü biçimiyle de değerlendirmemelidir. Çünkü onların arkasında olağanüstü bir anlam ve derinlik vardır. Bu ise ancak Tanrı'yı bu çabaya dâhil etmekle anlaşılabilir. Dolayısıyla gerçek anlamda bilimsel faaliyet yapılması ve bilimin ilerlemesi ancak bilim adamının Tanrı'yı tam olarak kabul ve sürece dahil etmesiyle mümkün olacaktır.[409] Zira dinin evrene dair ifade ve kavramları, bilim tarafından çözümlenemeyen hususların anlaşılması noktasında yardımcı bir rol oynayacaktır. Kaldı ki, dine ait ifadeler hakikatin tamamı olmasa da, bu onların gerçeğin bir parçası olamayacakları anlamına gelmez.[410]

Doğanın kanunlarını kimin belirlediği konusunda modern bilimin dile getiremediği fakat hissettirdiği gerçeği kesin bir dille ifade etmenin imkânı var mıdır? Bunun genel bir kabulü besleyecek düzeyde yeteneğe sahip olması mümkün müdür? Flew bu sorulara cevap vermenin mümkün olduğunu John Foster (d. 1941)'i referans alarak dile getirir. Doğadaki kanunlar, düzenler her ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın eğer işin içinde Tanrı yoksa eksiktir. Doğanın kanunlarının doğru bir biçimde analiz edilmesi ve anlaşılması bu kanunların Tanrı ile ilişkilendirilmesine bağlıdır. Eğer evrende kanunların var olduğu gerçeğini kabul ediyorsanız, bu kanunları koyan ve işleyişini sağlayan bir gücün varlığını da kabul etmeniz gerekir ki, o güç Tanrı'dır. Düzenin varlığını açıklamak için Tanrı'nın aracılığına olan gereksinim her zaman kendisini hissettirecektir.[411]

Flew'e göre bu noktada teist filozofların evren ve Tanrı ilişkisine dair görüşleri önem kazanır. Zira teist filozofun yürümeye başladığı en kritik nokta tam da bilim adamının durduğu yerdir. Buna örnek Richard Swinburne (d. 1934)'un Richard Dawkins'in tasarım argümanı ile ilgili, evrendeki düzenin bir değil, birden çok sebebinin olabileceği yönündeki eleştirisine verdiği cevaptır. Swinburne Dawkins'e verdiği cevapta şu ifadeleri kullanmıştır: "Doğanın kanunları nelerdir? Beni eleştirenlerin pek çoğunun ele almadığı bir meseledir bu. Doğanın bütün organlarının belirli bir düzende hareket etmesi; yine belirli bir sistematik dâhilinde birbirleriyle ilişkide olması, onların bir organizasyonunun olduğunu gösterir. Bu organizasyonun tek bir kaynaktan yönetildiğini ifade etmek, bunun birçok aktörce yapıldığını ifade etmekten çok daha tutarlıdır.[412]

Swinburne, bilimsel tutumun açıklama yapamadığı yerde susmasını ve sustuğu yerin ötesini inkâr etmesini onun hesabına önemli bir hata olarak görür. Swinburne'e göre bir teist için konuşulacak yer tam da bilimin sustuğu yerdir. Çünkü evrenin varlığının, yasaya uygunluğunun bir açıklaması her zaman vardır ve bu imkân mutlaka aranmalıdır. Teizmin yaptığı da aslında budur ve bu onun işlevselliğine inanmak için sağlam bir nedendir. Diğer taraftan hiçbir teist bilimin makul açıklamalarını inkâr veya reddetmez. Aksine bilimin açıkladıklarını açıklayan bir Tanrı'nın olduğuna inanır ve bilimin

409 Flew, *a.g.e.*, s. 107-108.
410 Flew, *a.g.e.*, 108-109.
411 John Foster, *The Divine Lawmaker*, Clarendon Press, Oxford 2007, s.160.
412 Richard Swinburne, "Design Defended", *Think, Philosophy for Everyone*, ed. Stephen Law, Vol., 2, Issue 6, Cambridge University Press, March, 2004, s.14.

açıklama nedenlerini açıklamak için Tanrı'yı var sayar.[413] Bu noktada bilime düşen bir görev vardır, o da,açıklayamadığı şeyleri yok saymak yerine alçak gönüllü olmak ve her şeyi bilemeyeceğini itiraf etmektir.[414]

3. Evrenin İnce Ayarı

Einstein evrenle ilgili olarak: "Evrende en şaşırtıcı olan şey onun anlaşılabilir bir yapıya sahip olmasıdır."[415] demiştir. Kusursuz ve sürdürülebilir bir düzeni ihtiva ediyor olması, evrenin kasıtlı bir şekilde daha ilk var ediliş aşamasında belli hassas ayarlara göre inşa edildiğini gösterir. İster evren, ister canlı varlıklar ya da insanın kendi varlığı özelinde olsun her alanda tabiat kanunlarının dikte ettiği bir düzenin varlığını açıkça görebilmekteyiz. Basit bir organizasyona sahip organizmalarda olduğu gibi daha karmaşık organizmalarda da göz kamaştırıcı bir düzenin varlığı muhakkaktır.[416]

Doğru şekilde dizayn edilmiş tasarım argümanın Tanrı'nın varlığını kanıtlama noktasında önemli bir iş göreceğini düşünen Flew, evrenin ince ayarının da üstün bir varlığa işaret ettiğini dile getirir. Flew bununla kastettiği şeyin ne olduğunu dile getirme adına bir kişinin ilk kez gittiği bir tatil beldesinde kendisi için hazırlanmış olan imkânları içeren örnekten istifade eder. Tatile çıkıyorsunuz ve kalacağınız otele geliyorsunuz. Disk çalarda en sevdiğiniz albümden bir şarkı çalıyor, duvarda asılı olan resim evinizdekinin aynısı ve odada en sevdiğiniz koku kullanılmış. Buzdolabına gidiyorsunuz, en sevdiğiniz içeceklerle donatılmış. Markalar tam tercih ettiğiniz gibi. Çalışma masasının üzerine bırakılan kitap en sevdiğiniz yazarın son kitabı. Banyoda kişisel bakımınız için tercih ettiğiniz ürünler ve televizyonun ilk kanalı favori kanalınız. Tüm bunları görünce bunların bir tesadüf eseri olamayacağı, aksine sizinle ilgili bir kanaatin neticesi yapılmış bir hazırlık olduğu sonucuna varıyorsunuz.[417]

Basit bir tatil tecrübesinde şahit olunan bu uygunluğu bir tesadüfle izah edemezken, henüz kendisi hakkında çok az bilgiye sahip olmamıza rağmen bizim yaşam koşullarımız için muazzam bir hassasiyetle organize edilmiş bu evren için bir tesadüf olasılığını düşünmek doğru olur mu? Diğer taraftan bu düzeni evrenin kendisiyle ilişkilendirmek de aynı şekilde mantıklı olabilir mi? Zira düzene konu olanı aynı zamanda düzenin sebebi olarak görmek Flew açısından mantığı olmayan bir yaklaşımdır. Bu organizasyonu harici bir nedenle, çok yüksek standartta olması sebebiyle de ancak Tanrı ile ilişkilendirmek kaçınılmazdır. Dolayısıyla evreni, özel ve üstün bir yaratıcı tasarlamış ve var etmiştir demekten başka bir seçenek yoktur.[418]

Özellikle son yüzyılda DNA üzerine yapılan çalışmalar evrende var olan ince ayarın çok daha belirgin bir şekilde fark edilmesine vesile olmuştur. Flew'e göre bu çalışmalar, evrende var olan düzenin Tanrı'yla ilişkilendirilmesi çabasına büyük katkı sağlamıştır.[419] Evreni ne kadar araştırır ve mimari ayrıntılarını ne kadar incelerseniz, onun sizin bu evrene geleceğinizle ilgili ne kadar büyük bir donanıma sahip olduğunu

---

413 Richard Swinburne, *Tanrı Var mı?*, çev. Muhsin Akbaş, Arasta Yayınları, Bursa 2001, s.61.
414 Swinburne, a.g.e., s.72.
415 Michael Corey, *God and The New Cosmology The Anthropic Design Argument*, Rowman & Littlefield Publishers, Boston, 1993, s. 175
416 Maurice Bucaille, *İnsanın Kökeni Nedir?*, çev. Ali Ünal, İnsan Yayınları, İstanbul, 1988, s. 282.
417 Flew, *There is a God*, s. 113-114.
418 Hugh Ross, *The Fingerprint of God*, Whitaker House, New Kensington, 1989.s. 138.
419 A.Flew & Gary R. Habermas, My Pilgrimage from Atheism to Theism, A Discussion between Antony Flew and Gary Habermas, s. 201.

fark edersiniz. Son tahlilde doğanın kanunları, evrende yaşamın ortaya çıkması ve devam etmesini mümkün kılmak üzere tasarlanmıştır. Bu tasarıyı yapansa ise her şeyin varlık ve düzenine karar verme otoritesine malik olan Tanrı'dır. [420]

Evrende hâkim ince ayara dair argüman hakkında üç şey söylenebilir. Birincisi; belirli değişmezleri ve kanunları olan bir evrende yaşamaktayız. Bunların bazılarının farklı veya eksik olması durumunda bu evrende yaşam mümkün olmayacaktır. İkincisi mevcut kanunların varlığı ve değişmezliği her ne kadar yaşamın imkânını ortaya çıkaran etmenler olsa da bu yaşamın kaynağının gerçekte ne olduğu sorusunun cevabı değildir. Üçüncüsü, kendilerine özgü doğa kanunları bulunan birden fazla evren tasavvur edilse de bu onların gerçekten de var olduğunu göstermez.[421]

Flew, akıllı yaşamın varlığını inkâr etmek ya da evrendeki akıllı yaşamı görmezlikten gelerek varlığını yok saymakla, "Düşünüyorum öyleyse varım." önermesini inkâr etmeyi aynı mantık hatasının ikizleri olarak görür. Eğer evrende akıllı bir yaşam yoksa orada ne gözlemcilerden ne de bilim adamlarından söz etmek mümkün olamazdı. Evrenin gözlemciler olmadan neye benzeyeceğini tartışmak ise tıpkı Mona Lisa resminin hiç kimse tarafından görülmemesi durumunda neye benzeyeceğini tartışmak gibi bir şey olurdu.[422] Ancak durum hiç de böyle değildir. Ortada muhteşem bir manzara vardır ve bu sebeple ilgi çekmektedir. Bu manzaraya karşı tepkisiz kalmak, onu sebebinden yoksun olarak düşünmek ise muhaldir.

3. Bilimin Yaşamın Nasıl Başladığına Dair İdeal Bir Açıklama Yapamaması

Canlı hayatın nasıl başladığı, yaşamın kökeninin nereye dayandığı ile ilgili bilimin yapmış olduğu net bir açıklama yoktur. Bununla birlikte yaşamın kaynağı ile ilgili genel anlamda iki yönelimden söz etmek mümkündür. Bunlardan birincisi yaşamın bütünüyle kör tesadüfler neticesinde ve maddenin canlı yaşama evrilmesiyle meydana geldiğini ileri süren evrimci yaklaşım iken, bir diğeri yaşamın bilinçli bir tasarımcının kasıtlı eyleminin neticesi olarak ortaya çıktığını ileri süren teolojik yaklaşımdır.[423]

Flew'e göre yaşamın inanılmaz derecede karmaşık, değişken fakat bir o kadar da uyumlu yapısı vardır. Bu yapı bizi bir taraftan büyük bir şaşkınlığa, diğer taraftan da ardındaki nedenin veya varlığın kim olduğu arayışına sevk etmektedir. Yaşamın ortaya çıkmasını sağlayan şey basit bir tesadüf veya doğal güçler midir? Yoksa yaşam denilen şey akıllı bir tasarımcının plan ve programı çerçevesinde mi ortaya çıkmıştır? Esas incelenmesi gereken konu budur. Günümüzde pek çok bilim adamı artık, evrenin kanunlara dayalı, yaşam üretebilecek şekilde planlanmış bir özelliğe sahip olduğunu ve bu durumun aynı zamanda Tanrı'nın varlığının temelini oluşturduğunu kabul etmektedir.[424] O sebeple günümüzde her şeyi bilimsel bir temelle açıklamaya çalışan ve bilimin sınırları içerisine oturtamadığını boş, anlamsız ve temelsiz vehimler olarak gören yaklaşımlara eskisi kadar itibar edilmemektedir. Evrenin başlangıç ve kökenini kendisiyle ilişkilendirmesi beklenen kozmologlar, varoluş gerçeğinin üzerinde kaldırılması gereken

---

[420] John Leslie, "Creation Stories, Religious and Atheistic", *International Journal For Philosophy of Religion*, vol. 34, No. 2, (1993), s. 65.

[421] Flew, *There is a God*, s.119.

[422] Errol E. Harris, *Cosmos and Anthropos, A Philosophical Interpretation of the Anthropic Cosmological Principle*, Humanities Press International, London 1991, s. 2.

[423] Adem Tatlı, *Evrim ve Yaratılış*, Nesil Yayınları, İstanbul 2008, s. 41 vd.

[424] Hugo Meynell, "The Existence of God", *Great Thinkers on Great Questions*, ed. Roy Abraham Varghese, Oneworld Publications, USA&Canada, 1999, s. 138-139.

bir örtü bulunduğunu itiraf ediyorlar. Yaşamın anlamsız kimyasal bir kaza sonucu meydana geldiğini söylemesi beklenen biyologlar, doğal yaşamın ardında kutsal bir varlığa işaret eden göstergeler olduğunu dile getiriyorlar.[425]

Flew gelinen bu noktada, varlığı Tanrı ile ilişkilendirip açıklayan yaklaşımlarda eksiklik arama yerine, eksikliğin bilimsel faaliyet yürüten bilim adamlarının kuramlarında, fizikçilerin evren çağına dair yaptıkları açıklamalarda aranması gerektiği savını ileri sürüyordu.[426] Çünkü felsefi yönü hiçte güçlü olmayan bilim adamları, "Bu kadar akılsız bir evren nasıl oluyor da özgün amaçları, üreme kabiliyetleri ve 'kodlanmış kimyaları' olan varlıklar yaratabiliyor?" sorusunu cevapsız bırakmıştır. Sorunu sadece biyoloji ile ilgili görmek ve muhtemel cevapları ona havale etmek çözüm değildir. Zira buradaki problem aynı zamanda felsefi bir problemdir, dolayısıyla felsefeci burada risk almak ve meseleye dair bir şeyler söylemek durumundadır. Flew'e göre bu aşamada bilimin veya bilim adamının ne söylediğinden daha ziyade felsefe ya da felsefecinin ne söylediği çok daha önemli ve değerli olacaktır.[427]

Canlı varlıklar kendilerinden önceki varlıkların hiçbirinde olmayan içsel bir amaca ve örgütlenmeye sahiptirler. Biz sadece katı bilimsel yaklaşımın prensipleriyle hareket edersek bu düzeni anlayamayız. Bu boşluğu kapatmak ancak felsefe yoluyla, felsefecinin yardımıyla mümkün olacaktır. Zira yaşamın tesadüfe dayalı olmayan teleolojik bir boyutu vardır ve yaşamın teleolojik boyutuna dair yapılacak açıklama teorik bir açıklama olacağından sorun tamamıyla felsefidir. Dolayısıyla bunu yapacak olan disiplin felsefedir. Aksi halde bu görev bilime kalacak, bilim açıklamayı yapmaya güç yetiremediği her durumda kendi işleyişinin bir gereği olarak ikinci bir ihtimal olan üst aklın varlığını inkâra yönelecektir.[428]

Bugün dahi canlı varlığın cansız varlıktan ilk ortaya çıkışıyla ilgili açıklama yapma noktasında bilim çaresizdir. O sebeple üreme kabiliyeti olmayan ilk yaşam biçimlerinden üreme kabiliyeti olan yaşam biçimlerine nasıl geçildiğine dair doyurucu bir açıklama henüz yapılamamıştır. Kabul etmek gerekir ki, böyle bir kabiliyete sahip olan yaşam biçimlerinin bu kabiliyete sahip olmayan yaşam biçimlerinden ilk kez nasıl geliştiğine dair herhangi bir açıklamada tasarım ilkesine başvurmadan (bütünüyle materyalist ilkeler ışığında) izahat yapmanın imkânı yoktur.[429]

Bütün kuşların, hayvanların ve insanların sağ ve sol taraflarının aynı **olması** (bağırsakları hariç), sadece iki gözlerinin olması ve yüzlerinin iki tarafında başka göz olmaması bir rastlantı olabilir mi? Yine kafalarının iki tarafında sadece iki kulak, burunlarında sadece iki delik olması, göz arasında başka hiçbir deliğin olmaması ve burnun altında bir ağız olması ve iki ön ayak veya iki kanat veya omuzlarında iki el olması ve daha fazla olmaması bir tesadüf olabilir mi? Hepsinin dış şeklindeki bu düzen bir Sanatçı'nın gaye ve düzenlemesi olmadan nasıl ortaya çıkmış olabilir? İşte bu ve bunun benzeri örnekler insanoğlunu her şeyi yaratan, her şeye gücü yeten bir varlığın olduğuna ikna etmiştir.[430] Dolayısıyla yaşamı karmaşık kimyasal tepkimelerin bir sonuncu olarak görmek, tüm canlı yaşamı bu varsayım üzerinden izaha kalkışmak ikna

---

425 Gregg Easterbrook, "Meaning Makes a Comeback", *God For The 21st Century*, ed. Russell Stannard, Templeton Foundation Press, Great Britain, 2000, s. 32.
426 Flew, *There is a God*, s. 117.
427 Flew, *a.g.e.*, s. 127.
428 Flew, *There is a God*, s. 127.
429 Flew, *a.g.e.*, s. 125-126.
430 Enis Doko, *Dahi ve Dindar: Isaac Newton*, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 51-52.

edici değildir. Gelişen teknoloji ile birlikte canlı organizmayı oluşturan en küçük yapı taşı olan hücrede dahi bu ince amacın varlığı artık bilinen bir hakikattir. O sebeple yaşam dediğimiz şey artık karmaşık kimyasal tepkimelerden ibaret bir durum olarak değerlendirilemez. Zira yaşam bu türlü indirgemeyi asla kabul etmeyecek olağanüstülüğe sahip bir realitenin adıdır.[431]

Yaşamın kaynağı, tarihi, ortaya çıkış aşamaları hakkında bütün bildiklerimizi ifade tmeye kalkıştığımızda, bu konuda siyah bir camın arkasından baktığımızı itiraf etmek zorunda kalırız. Çünkü bu gezegende yaşamın nasıl ve tam olarak ne zaman ve hangi koşullar altında ortaya çıktığını on yıllardır yapılan araştırmalara rağmen hala bilmiyoruz. Ayrıca ilk genetik mekanizmanın tam olarak nasıl gelişmiş olduğu da çözülmemiş bir mesele olarak durmaktadır. Belki de bu sebeple yaşamın kaynağına giden yol asla bilinemeyecek ve bu noktada bilimin açıklamaları birer kanaat olmanın ötesine geçemeyecektir. İşte bütün bunlardan dolayı Flew tüm bu olup bitenin arkasında var olan gücün üstün ve sonsuz zekâya sahip bir "Akıl" olduğunu söylemekten öte bir ihtimalin bulunmadığını ifade etmek için bir engel olmadığı kanaatindedir.[432]

Sonuç

Evrenin kökeni ve işleyişi hakkında bilim her ne kadar iddialı bir dil kullanıyor olsa da, henüz bu iddialarına muvafık kanaatin ötesine geçmiş gerçek anlamda bilimsel bir açıklama yapamamıştır. Çünkü yaşamın kökenine doğru tuttuğu projeksiyonun belli bir noktanın ötesinde iş görmesi olanaksızlaşmakta ve bu noktadan itibaren dile getirilen gerekçeler ancak birer kanaat ve hipotez seviyesinde kalmaktadır. Dolaysıyla bilim iman üzerinden kanaat dile getirmesi sebebiyle şiddetle eleştirdiği dini tavrın aynısını takınmakta ve inancını bilimsel faaliyetin temeline koymaktadır. Oysa bu söylem ve eylemi biçimi çok farklı olan bilim adına büyük bir çelişkidir.

Diğer taraftan evrenin oluşum ve işleyişini onun iç mekanizmasının ortaya çıkardığı bir durum olarak görmesi, buradan hareketle evrene ezelilik niteliği yüklemesi de bilimsel bir keşif değil, bir kanaattir. Sırf arkasına bilim yaftasını almış olmasından dolayı böyle bir kanaatin başka bir tarz kanaat karşısında alında bir ayrıcalığı ve üstünlüğü yoktur. Dolayısıyla dinin evrenin kökenine dair ortaya koyduğu kanaat en az bilimin bu konudaki kanaati kadar muteber ve değerlidir. Hatta salim akıl şuursuz bir varlık bütününün kendi eylemlerini organize etme kabiliyetini onaylamaya, harici ve akıllı bir neden vasıtasıyla bunun olması ihtimaline oranla daha uzaktır. O sebeple (iddia edilenin aksine) dini tavrın bu konuya dair Tanrı temelli açıklamaları, bilimsel tavrın evrim temelli açıklamalarına oranla çok daha sağlam ve sağlıklı gözükmektedir.

Son olarak, akıl sahibi olmak insanı diğer canlılardan farklı kılan en başat niteliktir. İnsan aklı sayesinde düşünür ve karar verir. Tüm kabul ve retleri yine akıl marifetiyle ortaya çıkar. Aklın insana ait bilim gibi bazı alanlarda iş görüp, din gibi bazı alanlarda devre dışı kaldığını ileri sürmek mantıki bir tutum değildir. Flew'ün hem ateist ve hem de deist görülere sahip olduğu dönemlerde onun açısından da aklı temel belirleyici etmen olmuştur. Dolayısıyla Flew'ün felsefi ve dini anlamda yol alışını aklı vasıtasıyla gerçekleşmiş bir süreç olarak değerlendirmek, ondaki değişim ve dönüşümleri herhangi bir din, vahiy veya mistik bir takım mucizevi uyanışlarla özellikle ilişkilendirmemek gerekir.

---

[431] Flew, *a.g.e.,* s. 129.
[432] Flew, *There is a God,* s. 129-130.

Kaynakça

Borchert, Donald M. (2006), **Encyclopedia of Philosophy**, 2. ed., vol. 7., USA: Macmillan.

Bucaille, Maurice (1988), **İnsanın Kökeni Nedir?**, çev., Ali Ünal, İstanbul: İnsan Yayınları.

Cevizci, Ahmet (1999), **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Conway, David (2000), **The Rediscovery of Wisdom**, London: Macmillan.

Corey, Michael (1993), **God and The New Cosmology The Anthropic Design Argument**, Boston: Littlefield Publishers.

Devies, Paul (2000), "What Happened Before the Big Bang", **God For The 21st Century**, ed. Russell Stannard, Philadelphia: Templeton Foundation Press.

Doko, Enis (2011), **Dahi ve Dindar: Isaac Newton**, İstanbul: İstanbul Yayınevi.

Easterbrook, Gregg (2000), "Meaning Makes a Comeback", **God For The 21st Century**, ed. Russell Stannard, Philadelphia: Templeton Foundation Press.

Flew, A. & Habermas (2004), Gary R., "My Pilgrimage from Atheism to Theism, A Discussion between Antony Flew and Gary Habermas", **Philosophia Christi**, ed. Craig J. Hazen, vol.6, No: 2., ss. 197-211.

Flew, Antony (1984), **God, Freedom and Immortality**, New York: Prometheus Books.

Flew, Antony (2007), **There is a God: How the World's Most Notorious Atheist Changed his Mind**, New York: Harper One.

Foster, John (2007), **The Divine Lawmaker**, Oxford: Clarendon Press.

Hawking, Stephen (2008), **A Brief History of Time**, New York: A Bantam Book.

Heisenberg, Werner (1974), **Across The Frontiers**, trans. P. Heath, San Francisco: Herper&Row.

Jammer, Max (2002), **Einstein and Religion (Physıcs and Theology)**, New Jersey: Princeton University Press.

Leslie, John (1993), "Creation Stories, Religious and Atheistic", **International Journal For Philosophy of Religion**, vol. 34, No. 2, ss. 65-77.

Leslie, John (2001), **Infinite Minds**, Oxford: Clarendon Press.

Meynell, Hugo (1999), "The Existence of God", **Great Thinkers on Great Questions**,ed. Roy Abraham Varghese, USA: Oneworld Publications.

Planck, Max (1977), **Where Is Science Going?**, trans. James Murphy, New York: Norton.

Ross, Hugh (1989), **The Fingerprint of God**, New Kensington: Whitaker House.

Swinburne, Richard (2004), "Design Defended", **Think, Philosophy for Everyone**, ed. Stephen Law, Vol., 2, Issue 6, Cambridge University Press, ss. 13-18.

Swinburne, Richard (2001), **Tanrı Var mı?**, çev. Muhsin Akbaş, Bursa: Arasta Yayınları.

Swinburne, Richard (1977), **The Coherence of Theism**, Oxford: Clarendon Press,

Tatlı, Adem (2008), **Evrim ve Yaratılış**, İstanbul: Nesil Yayınları.

Tracy, Thomas F. (1984), **God, Action and Embodiment**, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1984.

Wallace, Stan W. (2007), "The Craig-Flew Debate", **Does God Exist?**, Burlington: Ashgate Publishing Company.

Evli Çiftlerde Çift Uyumu, Evlilik Çatışması ve Çatışma Çözüm Stillerinin İncelenmesi

Aynur TOPRAK[433]

Özet

Evlilik; sevgi, bağlılık, güven, cinsellik, çocuk sahibi olma, beraberlik gibi birçok gereksinimi karşılama beklentisi içerisinde ömür boyu beraber ve mutlu olma amacıyla aile ilişkisinin kurulduğu bir kurum olarak ifade edilebilir. Bireylerin birçok gereksinimi karşılamak üzere gerçekleştirdiği evlilikler sürekliliği olan ve sonlanan evlilikler olarak farklılık gösterebilmektedir. Evlilikler eşlerden birinin ölümü ile sonlanabildiği gibi çift uyumunun ve evlilik doyumunun çeşitli sebeplerle sağlanamaması sonucu yaşanan çatışmalar neticesinde de sonlanabilmektedir. Eşlerin yaşamış oldukları çatışmaları çözmek için kullandıkları çözüm yolları çiftler arasında farklılık göstermektedir.

Bu araştırmanın amacı evli çiftlerin arasındaki çift uyumunun bazı değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek, evlilik çatışmalarının hangi çözüm stilleri kullanılarak sonlandırıldığını veya sonlandırılmaya çalışıldığını incelemek, evli çiftlerin yaşamış olduğu evlilik çatışmalarının ve çatışma çözüm stillerinin cinsiyet, eğitim düzeyi, çalışma durumu gibi çeşitli değişkenler ile ilişkili olup olmadığını incelemektir.

Bu bildiri, bir araştırma tasarısı olup "Evli Çiftlerde Çift Uyumu, Evlilik Çatışması ve Çatışma Çözüm Stillerinin İncelenmesi" konulu tez çalışmamın temel çerçevesini ele almaktadır. Bu sebeple herhangi bir araştırma bulgusuna yer verilmemiştir.

Anahtar Sözcükler: Evlilik, Çatışma, Evlilik Uyumu, Evlilik Çatışması, Çatışma Çözüm Stilleri

1.Araştırmanın Amacı

Evlilik sorunlarının, boşanma oranlarının ve buna bağlı olarak psikolojik yardım alma talebinde bulunanların tüm dünyada ve ülkemizde giderek artan bir hal alması evlilik uyumunun, evlilik çatışmasının, çatışma çözme davranışlarının ve bunlara bağlı olan değişkenlerin evlilik uyumlarını yordama düzeylerinin araştırılması ihtiyacını doğurmuştur (Soylu ve Kağnıcı,2015).

Bu araştırmada evli çiftlerin arasındaki çift uyumunun incelenerek bu uyumun farklı değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek, evlilik çatışmalarının incelenerek bu çatışmaların hangi çözüm stilleri kullanılarak sonlandırıldığını veya sonlandırılmaya çalışıldığını incelemek, evli bireylerinin evlilik çatışmalarının ve çatışma çözüm stillerinin cinsiyet, eğitim düzeyi gibi çeşitli değişkenler ile ilişkili olup olmadığını incelemek amaçlanmıştır.

2.Araştırmanın Önemi

[433] Antalya İl Sağlık Müdürlüğü Sosyal Hizmet Uzmanı

Bu araştırmanın literatüre katkı sağlayacağını ve bu konu ile ilgili yapılacak olan çalışmalara katkı sağlayıp uygulama alanında evli çiftlerle çalışan uzmanların çalışmalarına ışık tutacağı ve çift çatışmalarının çözümü konusunda yol gösterici olacağını düşünmekte ve bu anlamda araştırmanın teori ve pratikte önemli katkıları olacağı kanaatindeyim.

3.Varsayımlar/Sınırlılıklar

Çalışmaya katılacak olan bireylerin Kişisel Bilgi Formu, Evlilikte Uyum Ölçeği, Evlilik Çatışması Ölçeği ve Çatışma Çözüm Stilleri Ölçeği sorularına samimi cevaplar verecekleri varsayılmaktadır.

Araştırmanın katılımcıları Antalya ili merkez ve ilçelerinde ikamet edip araştırmaya katkı sağlamayı kabul eden katımcılarla sınırlandırılacaktır. Söz konusu araştırma bulguları ise yapılan araştırmada katılımcılardan cevaplaması istenen veri toplama araçlarından elde edilecek cevaplar doğrultusunda elde edilen bilgilerle sınırlandırılacaktır.

4.Tanımlar

4.1. Evlilik:

Sevgi, bağlılık, güven, cinsellik, çocuk sahibi olma, beraberlik gibi birçok gereksinimi karşılama beklentisi içerisinde ömür boyu beraber ve mutlu olma amacıyla aile ilişkisinin kurulduğu bir kurum olarak ifade edilebilir.

4.2.Çatışma:

Kişilerarası ilişkilerde baş gösteren uyuşmazlık, zıtlaşma, kavga ve sürtüşmeleri ifade eder.

4.3.Evlilik Uyumu:

Evlilik çalışmalarında ele alınan temel kavramlardan biri haline gelen evlilik uyumu, çiftlerin ahenk içerisinde etkili bir evlilik ilişkisine sahip olmaları için gerekli olan bir kavramdır(Ersanlı ve Kalkan,2008;Tuncay,2006).

Birbirleriyle iletişim halinde olan, evlilik ve aileyi ilgilendiren konularda fikir birliği yapabilen ve sorunlarını olumlu şekilde çözebilen çiftlerin evliliği uyumlu evlilik olarak tanımlanabilir(Akar,2005;Erbek ve ark.,2005).

4.4. Evlilik Çatışması:

Eşlerden biri diğerinin ilgilerine müdahale etmeye kalktığında ortaya çıkan kişilerarası bir süreçtir(Hatipoğlu,1993).

4.5. Çatışma Çözüm Stili:

Çiftlerin ilişkilerinde karşılaştıkları sorunları ele alma şekilleri olarak tanımlanmaktadır(Cann, Norman, Welbourne ve Calhoun,2007).

5.Yöntem

Bu araştırmada betimsel ilişkisel tarama modeli kullanılacaktır. Evli bireylerin evlilik çatışmaları, çatışma çözüm stilleri ve evlilik uyumlarının cinsiyet, kadının çalışma durumu, eğitim, evlenme kararı, çocuk sahibi olup olmama, çocuk sayısı, çatışmayı kimin başlattığına göre anlamlı farklılıklar gösterip göstermediğine bakılacaktır. Ayrıca, evli bireylerin cinsiyetlerine göre evlilik çatışmaları, çatışma çözüm stilleri ve evlilik uyumları

arasında önemli ilişkilerin bulunup bulunmadığını belirleme amaçlanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkileri keşfetme amacıyla yapılan ilişkisel araştırmada, değişkenler arasındaki ilişkilerden hareketle çalışılan konu çözümlenmeye ve açıklanmaya çalışılacaktır. Bunlara ek olarak, evli bireylerin cinsiyetlerine göre evlilik çatışmaları, çatışma çözüm stilleri onların evlilik uyumlarının önemli birer yordayıcısı olup olmadığı incelenecek, yordayıcı değişkenlerle yordanan değişkenler arasındaki ilişkilere bakarak yordayıcı değişkenlerden hangilerinin yordanan değişkendeki değişimi ne kadar açıklayabildiği araştırılacaktır.

5.1. Örneklem

Araştırma örneklemi, Antalya'nın il ve ilçelerinin çeşitli semtlerinde yaşayan gönüllülerden oluşturulacaktır. Gönüllüler, en az ilkokul mezunu, evli ve eşiyle bir arada yaşıyor olmak kriterlerine göre seçilecektir. Araştırmacının çabalarıyla ev veya iş yerlerinde ulaşılacak olan ortalama 300 katılımcının (150 Kadın, 150 Erkek) araştırma örneklemi oluşturması tahmin edilmekte olup araştırmaya çift olarak katılma şartı gözetilmeyecektir.

5.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplama aracı olarak; evlilik çatışmasını ölçmek için `Evlilik Çatışması Ölçeği', çatışma çözüm stillerini ölçmek için `Çatışma Çözüm Stilleri Ölçeği', evlilik uyumunu ölçmek için `Evlilikte Uyum Ölçeği', demografik özellikler için ise oluşturulan Kişisel Bilgi Formu kullanılacaktır.

5.2.1. Evlilikte Uyum Ölçeği

Evlilikte uyum ölçeği, evlilik ilişkisinden alınan doyum düzeyi ve genel evlilik niteliğini ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu ölçek, evlilik ilişkilerinde uyum, çatışma çözme, bağlılık ve ilişki tarzını ölçen bir ölçektir (Büyükşahin, 2004). Ölçek, son 30 yıldır pek çok araştırmada, geçerli ve güvenilir olarak kabul edilerek kullanılmıştır (Tutarel-Kışlak, 1999).

1959 yılında Locke ve Wallece tarafından geliştirilen bu ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışması Tutarel-Kışlak tarafından yapılmıştır. 15 maddelik bir ölçektir. Geçerlik: Yapı geçerliği: Faktör analizi: 2 Faktör: Anlaşma ya da anlaşmama durumları, ilişki tarzı. Birinci faktör ilk 9 madde, genel uyum ve duygu, cinsellik, toplumsal kurallar gibi durumlardaki anlaşmayla, ikinci faktörde yer alan son 6 madde ise, boş zaman etkinlikleri, çatışma çözme, güven gibi ilişki tarzı ile ilgilidir (Tutarel-Kışlak, 1999).

5.2.2. Evlilik Çatışması Ölçeği

Bu ölçek, evlilik çatışmalarını ölçebilmek amacıyla Hatipoğlu (1993) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 70 çatışma konusunun listesinden oluşmaktadır. Kişiler her bir item için, "Böyle bir durum yok", "Var ama hiç gerginlik yaratmıyor", "Yılda 1-2 kez gerginlik yaratıyor"(l puan), "Ayda 1-2 kez gerginlik yaratıyor" (2 puan), "Haftada 1-2 kez gerginlik yaratıyor" (3 puan), "Günde 1-2 kez gerginlik yaratıyor" (4 puan) cevaplarıdır. Ölçekten iki farklı puan elde edilmektedir.

a. Çatışma Puanı: Çatışma yarattığı söylenen itemlerin toplam sayısı çatışma skorunu oluşturmakladır. Bu skor 0 ile 70 arasında değişebilir.

b. Evlilik Çatışması Sıklığı Puanı: Çatışma yarattığı söylenen itemlerin karşılık gelen puanlarla çarpılmasından elde edilen puanlar toplanır. Bu elde edilen toplam puan ise elde edilmiş olan Çatışma Skoruna bölünür. Böylece 1-4 arasında değişebilen bir sıklık skoru elde edilir. Bu çalışmada çatışma puanı esas alınmıştır.

5.2.3. Çatışma Çözüm Stilleri Ölçeği

Evlilikte eşlerin çatışma ile nasıl başa çıktığı evlilik uyumu konusunda oldukça belirleyicidir. İlişkilerdeki uyum, eşler arasındaki çatışmanın düzeyine ve çatışmanın nasıl çözüldüğüne bağlıdır(Kurdek,1995).

Evli bireylerin çatışma çözüm stilleri Ayça Özen tarafından geliştirilen Çatışma Çözüm Stilleri Ölçeği ile ölçülecektir. Bu ölçek her bir partnerin dört çatışma çözme stilini (olumlu çatışma çözüm stili, olumsuz çatışma çözüm stili, boyun eğme ve geri çekilme) ölçmektedir. Toplam 25 maddeden oluşan ölçekte olumlu çatışma çözüm stilleri 5, 9, 11, 13, 22 ve 24 no'lu maddeleri; olumsuz çatışma çözüm stilleri 1, 6, 8, 12, 14, 16 ve 25 no'lu maddeleri; boyun eğme 2, 4, 7, 17, 19 ve 20 no'lu maddeleri; geri çekilme 3, 10, 15, 18, 21 ve 23 no'lu maddeleri içermektedir. Çatışma çözüm stilleri ölçeği alt-skalaların skorlarına bağlıdır; toplam bir skor yoktur.

7 madde içeren olumsuz olarak çatışma çözme stilinin maksimum skoru 42'dir. Her biri 6 madde içeren diğer alt ölçeklerin olumlu, boyun eğme ve geri çekilme şeklindeki çatışma çözme stillerinin maksimum skorları 36'dır (Özen, 2006).

5.2.4. Kişisel Bilgi Formu

Araştırma problemleri bağlamında önem taşıyan, katılımcılara ait demografik özellikleri saptayabilmek üzere hazırlanan açık ve kapalı uçlu soruların yer aldığı bir formdur. Sorular, katılımcılara ait yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek, gelir durumu, çocuk sahibi olma durumu, evlenme şekli ve sorumluluk paylaşımı gibi bilgileri içermektedir.

5.3. İşlem

Antalya'nın çeşitli semtlerinde yaşayan kişilerle evli olmaları, eşleriyle birlikte yaşamaları, en az ilkokul mezunu olmaları ve çalışmaya katılmaya istekli olmaları kriterleri göz önüne alınarak çalışılacaktır. Araştırmaya katılmayı kabul eden kişilere bilgi formu, evlilik çatışma ölçeği, evlilikte uyum ölçeği ve çatışma çözüm stilleri ölçekleri uygulanacaktır. Ölçeklerin nasıl doldurulacağına dair bilgi katılımcılara aktarılacak olup dolduracakları anket formlarının üzerinde de yazılı olarak belirtilecektir.

Kaynakça

Akar, H. (2005). Psikiyatrik yardım talebi olanlar ile yardım talebi olmayan ve boşanma aşamasında olan çiftlerde; çift uyumu ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin karşılaştırılması. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul.

Batık, M., Kalkan, M.(2017).Evlilikte algılanan sorun çözme becerileri ve evlilik doyumu. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*,6(5).2630-2646.

Büyükşahin, A. (2004). Psikoloji araştırma ve uygulamalarında ölçek/teknik/ vaka/yayın/kavram tanıtımı 1: Türkiye'de uyarlama çalışmaları yapılmış ya da Türk kültüründe geliştirilmiş ikili ilişkiler kapsamındaki ölçeklerin kısa tanıtımı. Türk Psikoloji Dergisi, 19: 129-43.

Çelik, M. (2006). *Evlilik doyum ölçeği geliştirme çalışması. Yayınlanmamış doktora tezi Çukurova Üniversitesi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erbek E, Beştepe E, Akar H ve ark. (2005a) Evlilik Uyumu. Düşünen Adam 18: 39-7

Ersanlı, K. ve Kalkan, M. (2008). Evlilik ilişkilerini geliştirme (Kuram ve uygulama). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Hatipoğlu, Z., (1993). The role of certain demographic variables and marital conflict in marital satisfaction of husband and wives. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

Soylu,Y., Kağnıcı,D. Evlilik uyumunun empatik eğilim, iletişim ve çatışma çözme stillerine göre yordanması,*Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 2015; 5(43),44-54.

Şendil,G,Korkut,Y.(2012).Evli çiftlerdeki çift uyumu ve evlilik çatışmasının demografik özellikler açısından incelenmesi.Psikoloji Çalışmaları,28 (0),15-34 .

Tutarel-Kışlak Ş, Çavuşoğlu Ş, (2006). Evlilik uyumu, bağlanma biçimleri, yüklemeler ve benlik saygısı arasındaki ilişkiler. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür Ve Araştırma Dergisi.*

Tutarel-Kışlak, S. ve Çabukça, F. (2002). Empati ve demografik değişkenlerin evlilik uyumu ile ilişkisi. *Aile ve Toplum Dergisi.*

Türkiye İstatistik Kurumu 2017 Haber Bülteni.

Tutarel Kışlak, Ş. (1999). Evlilik uyum ölçeğinin güvenirlik ve geçerlik çalışması. 3P (Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji) Dergisi, 7, 50-57.

Özen, A., Salman-Engin, S. ve Sakallı-Uğurlu, N. (2016).Romantik İlişkilerde Çatışma Çözüm Stilleri Ölçeği: Geçerlik Güvenirlik Çalışması.Nesne,4(7), 1-19.

Yılmaz, A. (2000). *Eşler Arasındaki uyum ve çocuğun algıladığı anne baba tutumu ile çocukların, ergenlerin ve gençlerin akademik başarıları ve benlik algıları arasındaki ilişkiler. (doktora tezi*). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ailede Yaşanan Çatışmaların Psiko-Sosyal Nedenleri ve Çözüm Önerileri

Asst. Prof. Dr. Ömer Faruk SÖYLEV[434]

Özet

Mutluluğu etkileyen faktörlerin temelini aile içi ilişkiler oluşturmaktadır. Sağlıklı aile ilişkileri insanın mutluluğunu ve toplumun huzurunu birinci derecede etkilemektedir. Ancak aile içi ilişkiler her zaman arzu edildiği şekilde gerçekleşmez. Tüm iyi niyet ve çabalar aile içinde çeşitli şiddetlerde çatışmalar yaşanmasını engelleyemez. Aslında çatışma yaşamak, insan yaşamının bütünüyle karşı konulamaz, tamamıyla ortadan kaldırılamaz bir parçasını oluşturur. Çatışma, sadece aile içi ilişkilerde değil, tüm insan ilişkilerinde kaçınılmaz bir şekilde o ilişki içinde yaşanır. Diğer insan ilişkilerinde olduğu gibi aile içi ilişkilerde de çatışmalar yaşamak mutlu ve huzurlu olmanın önünde bir engel değildir. Bilakis ilişkilerde çatışma yaşanmaması olağan olmayan bir durum olarak değerlendirilebilir.

Bu bildiride, ailede çatışma alanlarını etkileyen modern yaşam tarzı, üretim ve tüketim alışkanlıkları, bireysellik, değişen aile rolleri gibi sosyal nedenler, duyguların günlük yaşamda giderek önem kazanması, benlik ve kişilik algılarında artan farkındalık, var olma çabası ve onaylanma ihtiyacı; sevmek, sevilmek, saygı görmek, takdir edilmek, önemsenmek gibi psikolojik ihtiyaçlar ile ilgili nedenler birlikte yorumlanacak ve çözüm yolları tartışılarak öneriler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Çatışma, Psikolojik İhtiyaç, Sosyal Neden

Giriş

Sosyo-kültürel alanda modern dönemde yaşanan gelişmeler, insanlık tarihinde eşi görülmemiş bir biçimde mahremiyet sınırlarını, benlik/kişilik algılarını, aidiyet bilinci ve öz değerleri derinden etkilemekte ve dönüştürmektedir. Psiko-sosyal anlamda yaşanan bu değişim ve dönüşüm, yerel kültürlerin ve geleneksel bağların zayıflayıp yok olma tehdidi ile karşı karşıya kaldığı, bireyselliğin farklı türlerinin geçerli olduğu, geleneksel kurumların işlevlerini kaybettiği bir süreç olarak tanımlanabilir.

Gelişen teknolojinin sağladığı iletişim ve ulaşım imkanlarına rağmen insanların birbirlerine, aile ve akrabalarına karşı olan bağlılıkları azalmaktadır. Zira modern dönemde yerel, milli, dini, geleneksel değerlere sıkı bağlılık nostalji olarak görülmekte ve aykırılığı ifade etmektedir. Bu bağlılığın yeni dünyayı anlama ve var olma çabalarını engellediği düşünülmektedir. Çünkü modern kültürün değeri, bağlılık değil bağımsızlıktır. Kendi potansiyellerinin farkında ve onlardan en üst verimlilik düzeyinde yararlanarak kendi ayakları üzerinde durabilen birey olmaktır. Modern kültürün ayrıt edici bir değeri olan bireysellik, kişilerin ait oldukları aile, kurum, toplum ve değerlere olan inanç ve bağlılığının kopmasına neden olmaktadır. Bu durum aile gibi toplumu oluşturan kurumların zayıflamasına yol açmaktadır. Diğer yandan bireyselliğin esas alındığı modern kültürde

[434] Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Din Psikolojisi Bilim Dalı

bireyin dayanışma ve yardımlaşma içinde bulunduğu diğer sosyal unsurları da doğal olarak yok etmektedir. Herkesin kendi çıkarlarını dikkate aldığı, rasyonel, menfaatçi, acımasız rekabete dayanan ilişki biçimi dini, ahlaki ve geleneksel kaynak ve değerleri anlamsızlaştırarak kişiyi önce kendi iç dünyasında yalnızlaştırma ve daha sonra yaşadığı çevre ve topluma karşı yabancılaştırmaktadır. Böyle bir ortamda kimse kimseden -velev ki, anne-baba ya da kardeş olsun- yardım ve dayanışma bekleyemez duruma gelmektedir. Modern toplumda sosyo-kültürel ilişkilerin geleneksel paradigmalarının radikal değişimi bireyde güvensizlik ve kaygı durumlarının artması gibi bireysel ve toplumsal sağlığı tehlikeli şekilde etkileyen büyük tehditlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Toplumsal değişmenin iş ve işlemleri çabuklaştıran, hayatı kolaylaştıran çok faydalı yönleri olduğu gibi bireyi ve toplumu çıkmazlara sürükleyen olumsuz yanları da vardır. Aile kurumu da söz konusu değişimin olumsuz, yıkıcı etkilerinden payına düşeni ziyadesiyle almaktadır. Yükselen değerlerinin beslemesi ve desteğiyle üyelerinin gittikçe bireyselleşmesi ve bencilleşmesi nedeniyle büyük tahribata uğrayan aile kurumu, tarihsel süreç içinde üyeleri için daima güvenle sığınılacak bir liman ve huzur bulunacak bir yuva olmuştur. Ailenin beklenen işlevlerini yerine getirebilmesi için öncelikle onun sağlıklı bir yapıya kavuşması ve bu durumunu muhafaza ederek devam etmesi gerekir. Aile yapısının sağlıklı bir yapıya sahip olmaması veya parçalanması halinde zayıf ve güçsüz olanlar yani bakım, ilgi, koruma ve desteğe en çok muhtaç olanlar yine en fazla zararı görecek olanlardır. Bunlar da çoğunlukla çocuklar, hastalar, yaşlılar ve kadınlardır. Parçalanıp dağılan ya da sağlıksız bir yapıya sahip olan aileler için modern dönemde ailenin kimi fonksiyonlarını ikame edecek bazı kurumlar tesis edilse de bunların hiçbirisi aile bağları kadar güçlü ve sıcak olmayacaktır. Gelişmeler nedeniyle zorunlu olarak oluşturulan bu yapılar kısa vadede çözüm üretse de uzun vadede yeni sorunlara kaynaklık etmektedir.[435]

Günümüzde aile kurumunun sağlam zeminini kaybettiği görülmektedir. Ailenin özünü oluşturan ve onu yaşatan değerlerin modern dönemde aşınmış olması nedeniyle sağlam temelli ve düzenli aile sayısı azalırken, sorunlarıyla boğuşup duran ya da yıkılıp dağılan ailelerin sayısı gittikçe artmaktadır.

Ailede Yaşanan Çatışmalar

Aile toplumun temeli olarak kabul edilir ve aile mutlu olmak için kurulur. Yeni evlenip aile kuranlara ömür boyu sürecek mutluluklar dilenir. Ancak bütün sosyal ilişkilerde olduğu gibi aile ilişkilerinde de her şey her zaman istenildiği gibi gitmez. Zaman zaman aile içinde çatışma ortamları oluşur. Çatışma, "birbiriyle ilişki içinde bulunan iki ya da daha fazla taraf arasında, kaynakların sınırlı olması, değerlerinin, gereksinimlerinin, çıkarlarının birbiriyle uyuşmaması sonucu ortaya çıkan anlaşmazlık" şeklinde tanımlanmaktadır. Aile ortamındaki çatışma ise eşler ve diğer aile üyeleri arasında "taraflardan birinin, kendi isteklerini karşı tarafın engellediği veya engellemek üzere olduğu algılaması ile başlayan ve iki tarafın, algılarını, duygularını ve davranışlarını içeren bir süreçtir." [436] Aslında insan ilişkilerinin bütününde olduğu gibi ailede de çatışma olması kaçınılamaz bir durumdur. Kaldı ki, yaşanan çatışmalar çözümsüzlükle sonuçlanıp ailenin yıkılmasına neden olabileceği gibi eşler ve aile üyeleri arasında yakınlaşmaya ve nihayet aileyi yaşatan

[435] Yavuz Ünal, "Küreselleşen Dünyada Değişen Aile ve Nikah Algısı", *Küreselleşen Dünyada Aile,* TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 347-352.

[436] Ali Bayer, "Ailede Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Çözüm Önerileri", *ANTAKİYAT/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 1(2), 2018, s. 217-218.

değerlerin güçlenmesine de sebep olabilir. Yani ailelerde çatışma yaşanması her zaman kötü değildir. Bazen ailenin sağlıklı yapısını kaybetmesi çatışma yaşanmamasından da kaynaklanıyor olabilir. Bir çocuk otoriter olan anne-babasından korktuğu için talep ve ihtiyaçlarını dile getiremeyebilir ve o ailede çatışma çıkmaz. Ancak ailelerde çatışma yaşanmaması her zaman sağlıklı ve sağlam bir yapıya işaret etmez. Buradan hareketle bir arada yaşayan insanlar arasında çatışmanın kaçınılmaz ve olağan olduğu söylenebilir. Diğer bir anlatımla çatışma, insanların birbirleriyle kurdukları ilişki bütünlüğünün doğal bir parçası olarak yaşanmaktadır. Şu hâlde mutluluğu doğrudan etkileyen sağlıklı aile yapısı, aile ilişkilerinde hiç çatışma ve problemin yaşanmaması ile değil, ilişkinin tabii bir veçhesi olarak yaşanan çatışmaların uygun yöntemlerle hayat veren çözümlere kavuşturulmasıyla sağlanır. Aile ilişkilerinde çatışma ortamının meydana gelmesinin pek çok nedeni olabilir. Bunlar içinde toplumda hızlı yaşanan sosyo-kültürel değişimin etkileri, benimsenen değerlerin farklı olması, aile bireylerinin karşılan(a)mayan psikolojik ihtiyaçları, sınırlı imkan ve kaynaklar ilk akla gelenlerdir.

Toplumsal Değişim: Dünyevileşme

Dünya-ahiret dengesi şeklinde ifadesini bulan geleneksel dini kodlarımızın dünya lehine bozulması aile ilişkilerini temelden etkilemektedir. Dengenin ahiret aleyhine bozulması "sevap-günah" kavramlarının hayatımız üzerindeki etkisini azaltmış, bunun yerine dünyevi hırsları, şahsi çıkarları, bencil ve narsist kişilik yapılarını ön plana çıkarmıştır. Bu durum aile bağlarının temeli sayılan "sadakat" ve "güven" duygularının kaybolmasına sebep olmaktadır. Dini ve manevi değerlerin zayıflamasına karşın dünyevi çıkarların ve maddiyatın bu kadar önemsenmesi ailenin kuruluş aşamasından başlayarak aile içi tüm iletişim süreçlerinde yaşanan çatışmaların artmasına, problemlerin sorun yumağı haline gelmesi ve içinden çıkılamaz bir yola sürüklenmesine sebep olmaktadır.

Sağlam temelli bir aile kurulması için eş seçiminde dikkate alınması gereken manevi unsurlar ve "güzel ahlak" tercihinin yerini maddi unsurlara, dünyevi zevk ve çıkarlara bırakılması bu durumun dikkat çekici bir göstergesidir. Hazcılık, insan bedeninin bir anlamda tüketime konu edilmesi, değişkenliği bir yaşam biçimi olarak benimseme ailenin sağlıklı bir yapı olarak inşa edilmesinin önünde ciddi bir engeller oluşturmaktadır.

Dünyevileşmenin aile üzerinde bir diğer etkisi mutlu ve kalıcı bir evlilik hedefi yerine ayrılma seçeneğinin her an hazırda tutulmasıdır. Kaybolan güven duygusu ve aşırı bireysellik, nikah sözleşmelerinin bile bağlayıcılığının yetersiz kalmasına neden olmakta ve ayrıca evlilik sözleşmeleri yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Hatta çocuklar (özellikle kız ama erkek çocuklar için de geçerli) bir eşe ihtiyaç duymadan "kendi ayakların üzerinde durabilmelisin" motivasyonu ile yetiştirilmektedir. Bu yetiştirilme biçimi en son çare olarak düşünülmesi gereken seçeneğin, "geçinemezsek ayrılırız" tavrını hassaslaştırıp ön sıralara çekerek aile zeminin zayıflamasına yol açmaktadır.[437]

Geleneksel Aile Rollerinde Değişim

Modern düşünce ailede sağlam yapının adalet değil eşitler ilkesiyle tesis edilebileceğini öngörmektedir. Eşitler ilkesi taraflardan her birinin eşit hak ve yükümlülüklerinin olduğunu kabul eder. Modern dönemde aile içi ilişkinin hiyerarşik yapılanmadan eşitlikçi anlayışa geçtiği görülmektedir. Eşitlik düşüncesinin yaygınlık

[437] Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu,* Mehir Vakfı yayınları, Konya 2016, s. 65-87.

kazanmasıyla birlikte günümüz kadınları bir taraftan geleneksel sorumluluklarının bir kısmını erkeklere devrederken diğer taraftan erkeklerin yükümlülüklerinin bir kısmını kendi üzerlerine almışlardır. Böylece eşitliğin bir değer olarak algılandığı ailelerde geleneksel iş bölümü yerini hayatın müşterek algısına dayalı eşit rollere dayalı yeni bir zemine bırakmıştır. Ancak kadından modern iş yaşamının gerekleri yanında geleneksel rollerini de yerine getirmesinin beklenmesi ailede sorun ve çatışmaların artmasına sebep olmaktadır. Evde eş ve anne olarak kadının eksikliği çok fazla sosyal kurumun devreye girmesini gerektirmekte fakat bunların hiç birisi annenin bir bakışı dahi etmemekte ve anne modelliğini sağlayamamaktadır.[438]

Modern algı biçimleri ailede sınırları belirli olan bireylerin geleneksel rollerini belirgin şekilde değiştirmiştir. Ailede otoriteyi temsil eden baba, güçlü konumunu kaybetmeye başlamıştır. Annenin iş yaşamına katılarak kariyer sahibi olmasıyla beraber kadınlar, çocukların bakımı ile ilgilen bir ev hanımı olma rolünün dışında birçok sorumluluk yüklenmiştir. Çocuklar ise temel ihtiyaçları için aileye bağlı kalmaktan uzaklaşmışlardır. Eğitim, bakım ve diğer ihtiyaçları için ev dışında diğer toplumsal kurumlara yönlendirilmişlerdir.[439] Modern düşünce bir yandan kadını özgürleştirirken diğer yandan "annelik" rolünü zayıflatmıştır. Modernite annelik duygusunu zayıflatarak, bencil, sadece istekleri peşinde koşan, yalnızca hoşlandığı şeyleri yapan, anlık zevklerinin peşinde bir nesil oluşmasına neden olmuştur. Bu çocuklar anne ilgisinden mahrum şımarık, sorumsuz, sınırsız, kuralsız yetiştiğinden ergenlikte annelerine şiddet uygulayabilmektedirler.[440] Böyle çocukların kurduğu ailelerde de şiddet eğilimi eş ve çocuklara yönelmekte ve bu kısır döngü sürüp gitmektedir.

Psikolojik İhtiyaçlar

Ailenin yapısı ve işlevlerindeki değişim psikolojik ihtiyaçların karşılanmasını olumsuz etkilemektedir. Çocuklar dünyaya bir başkasının bakım ve ilgisine muhtaç olarak gelirler ve bu ihtiyaçlarının karşılandığı asıl yer ailedir. Çocukların anne baba ilişkilerinde onların yerini daha iyi alabilecek başka bir figür yoktur. Çocuğun duyguları, kimliği, kişiliği ailede şekillenir. Maslow'un meşhur ihtiyaçlar hiyerarşisi referans alındığında hayatta kalabilmek için gerekli olan temel fizyolojik ihtiyaçlar, güvende olma, aidiyet duygusu, sevgi, beğenilme, saygı ve onaylanma gibi psikolojik ihtiyaçlar aile ortamında karşılanması beklenen önemli psikolojik ihtiyaçlardır. Bireyin ailesi ile olan ilişkilerinde kendini işe yarar, değerli ve önemli görmesi, aile ortamında daha güvenli, güçlü, neşeli ve dinlenmiş hissetmesi bu ihtiyaçların karşılanması bakımından oldukça önemlidir.

İnsanlara yakın olma, sevme, sevilme ve dayanışma içinde olma insanın yaratılışından gelen ihtiyaçlarıdır ve sadece çocukluk dönemi ile sınırlı değildir. Fıtratımız birlikte yaşamaya programlanmış olduğundan sevmeye sevilmeye olan ihtiyacımız süreklidir. Yetişkin bireyler için de psikolojik ihtiyaçların doruk noktada karşılama potansiyeline sahip yegâne kurum ailedir. Diğer yandan aile, bize maskeler takma zorunluluğu dayatmayan, kendi kendimize rahat olabildiğimiz, çeşitli psikolojik ihtiyaçları karşılayabildiğimiz pozitif duygusal ortamlar sunar.

---

[438] Dilek Zekiye Kaşık, "Aileyi Tehdit eden Dış Unsurlar", *Aileye İlişkin Sorunlar İstişare Toplantısı,* DİB Yayınları, Ankara 2009, s. 271-272.

[439] Bayer, a.g.m., s. 223.

[440] Semra Demirkan, "Modern Zamanlarda Annelik", *Kadın ve Aile Yazıları,* DİB Yayınları, Ankara 2011, s. 170.

Aile yapısı ve işlevlerindeki değişim ailede karşılanması gereken psikolojik ihtiyaçların aile dışına taşınmasına sebep olmaktadır. Böylece aile kurumu beklentileri karşılamaktan uzaklaşmakta, bireyleri arasındaki ilişki resmileşmekte, ailenin koruyucu, geliştirici, destekleyici, onarıcı vasıfları yok olmaktadır.

Çatışmaların Çözüm Yolları

Ailede yaşanan çatışmaların çözümüne yönelik bulunması gereken en önemli beceri sağlıklı iletişimdir. Çatışma her iki tarafın da isteklerinde ısrarcı davranmasından kaynaklanmaktadır. Böyle bir durumda genellikle "tavizkar" ya da "baskıcı" tutumlar sergilenir ki her iki durumda da ilişkinin bir kazananı bir kaybedeni bulunmaktadır. Halbuki iki tarafında kazandığı, taraflardan birinin kaybettiği duygusunu yaşamadığı "uzlaşmacı" bir ilişki biçimi daha sağlıklıdır. İlk durumda problem kolayca hallolmuş gibi görünür fakat sürekli birinin kazanıp ötekinin kaybettiği durumlarda taraflar arasındaki ilişki gün geçtikçe çürür, bozulur ve yok olur. Yani sürekli olarak birinin kaybettiği diğerinin kazandığı ilişkide kısa vadede kazan var gibi görünse de aslında uzun vadede kazanan yoktur.

Problemlerle yüzleşmek ve onların varlığını kabul etmek çatışmaların çözümündeki ilk adımdır. Problemin varlığını kabul etmek ve sorunu fark etmek aynı zamanda onun çözümü için gereken çaba ve fedakarlığa da hazır olmak demektir. Yani her iki tarafın da problemi problem olarak görmesi son derece önemlidir. Çatışma çıkmasın diye problemi görmezden gelmek, bunu dile getirmeyerek hasır altı etmek problemleri biriktirmektir. Problemi yok sayarak onu çözmüş olmayız. Belki geciktirerek daha zor çözümlerin bulunabildiği daha şiddetli bir çatışmanın zeminini hazırlamış olabiliriz. Dolayısı ile taraflar bir araya gelebilmeli ve ilişkilerinde sorun yaşayan taraf problemini karşısındakine rahatça ifade edebilmelidir. Problemi ifade etmek sorunu yaşayan kişiye düşmektedir. Sorun yaşayan kişinin yaşadığı problemini muhatabına ifade ederken dikkatli olması gereken bazı hususlar vardır. Bunların ilki yaşanan sorunun karşı tarafa doğu zaman ve uygun yöntemlerle ifade edilmiş olmasıdır. Çatışma oluşturan önemli konular ayaküstü konuşulmamalı, geçiştirilmemeli, dolaylı yollarla ifade edilmeye çalışılmamalıdır. Sorunun konuşulabileceği sakin, uygun, terapötik bir ortam kollanmalıdır.

Çatışmaların çözümünde sağlıklı bir iletişim için ikinci olarak, problem karşı tarafı yargılayıcı, iğneleyici, suçlayıcı ve savunmaya itici bir üslup ile değil, "ben dili" kullanılarak ifade edilmelidir. "Sen dili" karşımızdaki kişinin kabul etmediğimiz, problem olarak algıladığımız davranışlarına ilişkin töhmet içeren mesajlar barındırır. Çoğunlukla tepkisel ve öç almaya yöneliktir. Bir davranışa, tutuma ya da duyguya ilişkin değil doğrudan kişiliğe yöneliktir. Dolayısıyla karşımızdakinin kendisini suçlu hissetmesine neden olduğundan ifadelerimizin tam ve doğru anlaşılmasına da engel olur. Oysa ben dili empati yapmayı teşvik eder, karşı tarafı incitmez ve çözüme yöneliktir. Bu ifade tarzı karşımızdaki kişinin kendisini değerli hissetmesine neden olur. Duygu, düşünce ve değerlendirmelerin karşıdaki kişiyle yargılama ve suçlama yapılmadan paylaşılma isteğinden kaynaklanır. Bu sebeple konuşmanın muhatabı ifade edilmek isteneni kolaylıkla anlama imkanına kavuşur. Bu iletişim şekli meselenin iki taraf açısından da doğru şekilde anlaşılması ve ortak bir çözüm arayışı için zaruridir. Bütün bunlar sorunu dile getiren kişinin dikkatli olması gereken hususlardı. Bir de sorununu özenle dile getirmeye gayret eden aile üyesinin muhatabının da dikkat etmesi gerek konular vardır.

Çatışmaya konu problemini anlatan aile bireyinin karşı tarafça etkin şekilde dinlenmesi gerekir ki anlaşma ve uzlaşma zemini oluşsun. Aile içi çatışmalarda çözümü

etkileyen en önemli unsur dinleme becerisidir. Sorunların çözümü ve bireyler arası iletişimin sağlıklı şekilde sürdürülebilmesi, büyük oranda etkin dinleme becerilerine bağlıdır. Maslow'a göre temel ihtiyaçlarımızın ilki fizyolojiktir ancak sonrakileri büyük oranda psikolojiktir. Bunların başında anlaşılmak, kabul görmek ve takdir edilmek gelmektedir. Problemini anlatan kişiyi dikkat ve empatiyle dinlemek yaşamsal ihtiyaçları karşılama noktasında muhatabımıza verilebilecek en büyük destektir. Zira problemlerin çoğu sadece anlatmak ve karşı tarafın etkin dinlemesiyle kendiliğinden çözüme kavuşur.

Sonuç

Ailede yaşanan çatışmaların sosyal, kültürel, psikolojik pek çok nedeni bulunmaktadır. Sosyo-kültürel nedenlerle ilgili olarak, yaşanan değişimi ve aile üzerindeki etkilerini fark etmek ve değişime ayak uydurmaya çalışmaktan başka yapılabilecek pek fazla bir şey bulunmamaktadır. Psikolojik nedenlerle ilgili yapabileceğimiz elbette çok şey vardır. Zira her ailede çatışma yaşanması çok normaldir. Belki hiç çatışma yaşanmıyor olması normal olmayabilir. Her ne kadar mükemmel aile olmaya çalışsak da bu hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Ancak problem çözme becerisi yüksek aile olmak elimizdedir ve mutluluğumuz için çok önemlidir. Her ailede çeşitli problemler ve çatışmalar hep olacaktır. Ailede çatışma yaşanıp-yaşanmasından ziyade yaşanan çatışmalarda aile üyelerinin duygu ve düşüncelerini muhataplarına rahatça ifade edebilmelerini sağlayacak psikolojik ortamın oluşabilmesi önemlidir. Soruna ilgisiz ve baskıcı ortamlarda aile üyeleri problemlerini gizleme ve görmezden gelme yolunu tercih ederek zamanla onların içinden çıkılamayacak derecede büyümesi ve karmaşık hale gelmesine katkıda bulunmuş olmaktadırlar. Halbuki sorunların biriktirilmeden rahatça ifade edilebilmesi, onların büyümeden daha kolay çözümünü getirecek sağlıklı iletişim kurma ve sürdürme imkânı gelişecektir. Aile çatışmalarında bir tarafın sürekli kazanması ve diğer tarafın sürekli kaybetmesi aidiyet duygusunu zayıflatacak, aile bireyleri arasındaki bağı koparacak sonuçta aile kaybedecek ve dağılacaktır.

Kaynaklar

Ali Bayer, "Ailede Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Çözüm Önerileri", *ANTAKİYAT/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 1(2), 2018.

Dilek Zekiye Kaşık, "Aileyi Tehdit eden Dış Unsurlar", *Aileye İlişkin Sorunlar İstişare Toplantısı,* DİB Yayınları, Ankara 2009.

Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu,* Mehir Vakfı Yayınları, Konya 2016.

Semra Demirkan, "Modern Zamanlarda Annelik", *Kadın ve Aile Yazıları,* DİB Yayınları, Ankara 2011.

Yavuz Ünal, "Küreselleşen Dünyada Değişen Aile ve Nikah Algısı", *Küreselleşen Dünyada Aile,* TDV Yayınları, Ankara 2010.

Şeyhülislam İbn Kemal'e Göre Ruhun Mahiyeti ve Beden ile İlişkisi

Asst. Prof. Dr. Ömer Faruk SÖYLEV[441]

Özet

Şeyhülislam İbn-i Kemal, Osmanlı Devleti'nin en güçlü olduğu zamanlarda yaşamıştır. Fatih döneminde şehzade II. Bayezid'e lalalık yapan dedesi Kemal Paşa'ya nispetle Kemalpaşa-zade (Kemalpaşaoğlu) ya da İbn Kemal olarak tanınmakla birlikte asıl adı Şemsettin Ahmet b. Süleyman'dır. Çağının önde gelen ilim ve devlet adamlarından biri kabul edilen ve Osmanlı Devlet yönetiminin kadılık, kazaskerlik ve şeyhülislamlık gibi önemli kademelerinde görev yapan İbn Kemal, tefsir, hadis, fıkıh gibi temel İslam bilimleri başta olmak üzere mantık, felsefe, tarih, edebiyat ve hatta tıp alanları da dahil olmak üzere geniş bir yelpazede 200 kadar eser vermiştir. Şeyhülislam Ebussuûd Efendi, onun yetiştirdiği meşhur alimlerdendir. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın padişah olduğu dönemlerde şöhreti zirveye ulaşmıştır.

Çok yönlülüğü ve birçok ilme vukufiyeti sebebiyle dönemindeki Osmanlı ilim ve kültür hayatının en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen İbn Kemal'in ruhun mahiyeti ve beden ile ilişkisi hakkındaki görüşlerinin ortaya çıkartılması, hem İmparatorluğun güçlü olduğu 16. Yüzyıl Osmanlı düşünce yapısının anlaşılmasına katkı sağlayacak hem de günümüz ruh ve beden sağlığı çalışmalarına ışık tutacaktır.

Bu bildiride, İbn Kemal'in ruhun mahiyeti ve beden ile ilişkisi hakkındaki görüşleri "Risale fi Beyani'n-Nefs ve'r-Ruh ve'l-Beden" adlı eseri çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İbn Kemal, Ruh, Nefis, Beden

Giriş: İslam Düşüncesinde İnsan Anlayışı ve Ruh-Beden İlişkisi

Ruh ve beden ilişkisini açıklamak öncelikle İslam felsefesinin Batı felsefesiyle olan diyaloğunu anlamaktan geçer. Ontolojik ve epistemolojik temel bir problem olarak ruh ve beden ilişkisini anlama ve açıklama çabasının İlkçağ'a dek uzanan binlerce yıllık tarihi bulunmaktadır ve bu sorununun günümüzde de anlam ve önemini hala koruduğu söylenebilir. Binlerce yıllık bir çabaya rağmen ruhun varlığını bilimsel ölçülerle kanıtlamak, mahiyetini ve bedenle ilişkisini tam olarak açıklamak mümkün olmamıştır. Ruh-beden kavramlarının oluşturduğu anlam çerçevesine modern dönemde ortaya çıkan "ego" kavramının da girmesiyle psikoloji bilimi işin içine dahil oluştur. İnsan davranışları, ruhsal durumlar ve kişilik gibi konular hakkında açıklamalarda bulunan psikoloji bilimi için insan anlayışları ve ruh-beden ilişkisine dair bu zamana kadar yapılmış izahlar son derece aydınlatıcı ve yeni fikirler için ilham verici niteliktedir. Ruh kavramı, psikoloji tarihi

[441] Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Din Psikolojisi Bilim Dalı

açısından incelendiğinde 19. Yüzyıl başlarında psikolojinin ruhun bilimi olarak görüldüğü ancak yüzyılın sonlarında bu disiplinin "zihne" indirgendiği dikkati çekmektedir.[442]

Yunan filozoflarının ruh konusundaki görüşleri üç kısımda toplanabilir: İlk gruptakiler ruhu maddi bir cevher olarak görürler. Bu görüşte olanlar ruhu ya cisim ya da latif bir cisim olarak kabul ederler. İkinci gruptakiler ruhu bedenden ayrı manevi bir cevher olarak görürler. Bu görüş İslam düşüncesini de derinden etkileyen bakış açısı sunmaktadır. Ruhun madde türünden bir varlık olmadığı düşüncesinde olan ilk filozof Sokrat'tır. Son gruptakiler ise ruhun cisim olmadığını ancak cisimsiz de bulunamayacağını öne sürerler. Aristo felsefesinde işlenen bu görüşe göre, ruhun (psyche) canlı varlıkların bedenlerindeki hayat prensibi olarak kabul edilmesi nedeniyle onun araştırılması ve bilinmesi, hakikatin bilgisine önemli katkılar sunacaktır.[443]

İslam filozoflarına göre ise ruh ile nefis arasında temelde bir fark bulunmamaktadır. İnsan anlayışının merkezi konumunu teşkil eden nefis, "kadim felsefi anlayışta çok kapsamlı anlamlar ihtiva edip bitki ve hayvan türlerindeki canlılık yanında insanın psikolojik özelliklerini de ifade eden manevi bir cevher" olarak anlaşılmıştır. [444] Nefsi ruhani bir cevher olarak kabul eden Aristo, onu "potansiyel canlı olan organik cismin ilk yetkinliği" şeklinde tarif etmiştir. İslam filozofları ruh veya nefs konusunda daha çok Aristo ve Eflatun'un fikirlerine bağlı kalmışlardır. Farabi Aristo (ruh bedenin bir suretidir) ve Eflatuncu (ruh bedenden bağımsız manevi bir cevherdir) görüşleri uzlaştırarak nefsi, mahiyeti bakımından manevi cevher olarak fakat cisimle olan yakın ilişkisi nedeniyle suret olarak açıklar. İslam filozoflarının nefisle ilgili konulara düşünce sistemlerinde İbn Sina'dan önce fazla yer vermediği ancak İbn Sina düşüncesinde nefsin varlığı mahiyeti ve beden ilişkisi gibi konulara geniş yer ayrıldığı görülür.

İslam düşüncesinde kelam alimlerinin görüşleri incelendiğinde ise onların ruh hakkındaki görüşlerinin tamamen dini metinlere dayandığını söylemek oldukça zordur. Kelamcılar tarafından ruhun ele alınmaya başlamasının tercüme faaliyetlerinden sonraki zamana rastlamış olması bu düşüncelerin asıl kaynağının felsefi düşünce olması ihtimalini güçlendirmektedir. İslam düşüncesinin doğal bir etkileşim içinde bulunduğu felsefi düşünceden etkilenmemesi mümkün değildir. Nasslardan ruhun değil de insanın sorumlu tutulduğunun anlaşılması, tartışmaların temelinde temel dini metinlerin olmadığı yönündeki kanaatleri desteklemektedir. Zira konu hakkında aynı ekol içindeki kelamcılar bile birbirlerinden tamamen farklı görüşler savunabilmişlerdir. Kelamcılar tarafından ruhun mahiyeti, varlığı ve bedenle ilişkisi bakımından ruhun "latif bir cisim", "soyut bir cevher" veya "araz" olduğu yönünde üç farklı görüş bildirilmiştir. Aslında İsra Suresinin 85. ayetinde; *"Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: "Ruhun ne olduğunu ancak rabbim bilir, size ise pek az bilgi verilmiştir"* şeklindeki beyan ile insanın ruha dair bilgisinin çok az olduğu açıklandığından İslam düşüncesinde ruh ile ilgili araştırmalar çok derinlikli olmamıştır. Müslüman düşünürler ruhtan ziyade akıl, kalp ve nefis ile ilgili araştırmalar yapmışlardır.

Özet olarak ifade etmek gerekirse, Aristo'nun ruh hakkında kendisinden önceki görüşleri eleştirip insanın bir bütün (monizm) olarak ele alınması gerektiğini, Platon'un ise ona tamamen zıt olarak insanın ruh ve bedenden (düalizm) meydana geldiğini ileri sürdüğü

[442] "RUH - TDV İslâm Ansiklopedisi", 193.
[443] Dalkılıç, *İslam Mezheplerinde Ruh*, 96-99.
[444] "NEFİS - TDV İslâm Ansiklopedisi", 529.

bilinmektedir. Tartışmaların ana eksenini monizm ve düalizm oluşturmaktadır.[445] İslam düşünce sisteminde bu iki düşüncenin de etkilerini görmek mümkündür. Dolayısıyla kelamcıların ruhun mahiyeti ve düalist insan anlayışına dair ileri sürdükleri teorilerin kesin bir dini hükmünün bulunmadığı söylenebilir. Son dönem kelamcılarından sayılan İbn Kemal, ruhun mahiyetini açıklayan bir nass bulunmaması nedeniyle onun tanımıyla ilgili ileri sürülen görüşlerin dayandığı delillerin zayıf olduğunu ileri sürmüştür. İbn Kemal'e göre ruh hakkındaki tanımların hiç birisi kesinlik ifade etmemekle birlikte içtihada dayalı görüş hükmündedir.[446]

1- İbn Kemal'in Hayatı ve İlmi Kişiliği

Asıl adı Kemalpaşazade Şemsettin Ahmet'tir. Osmanlı İmparatorluğunun yükselme döneminde yetişen çok yönlü bir alim ve devlet adamıdır. 1469 (873) yılında dünyaya gelen İbn Kemal'in doğum yeri hakkında ihtilaf bulunmaktadır. Onun Tokat, Amasya ya da Edirne'de doğduğu iddia edilmektedir. İbn Kemal'in bu şehirlerden hangisinde doğduğu kendisinin yazdığı ya da onun hakkında yazılmış eserler ortaya çıktıkça aydınlığa kavuşacaktır. Bununla birlikte mevcut kaynaklar ve yapılan araştırmalar memleketinin Tokat olduğuna işaret etmektedir. Babası Süleyman Çelebi, Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Şehzade II. Bayezid'in maiyetinde Amasya muhafızlığı görevinde bulunmuştur. Daha sonra görevi Amasya'dan Tokat Sancakbeyliğine nakledilen Süleyman Çelebi, buradaki vazifesini tamamladıktan sonra İstanbul'a gelmiş ve vefat edinceye kadar orada yaşamıştır. Annesi, İran'dan gelip Tokat'a yerleşen devrin alimlerinden İbn Küpeli (Küpelioğlu) Muhammet Muhittin'in kızıdır. İbn Kemal adının nispet edildiği dedesi Kemal Paşa ise Fatih Sultan Mehmet dönemi ümerasından olup Şehzade II. Bayezid'in Amasya'da hocalığını yapan kişidir[447].

İbn Kemal, dönemin ünlü hocalarından dersler alarak Edirne Darül Hadis'ini bitirir. Sonra askerlik mesleğine intisap ederek II. Bayezid dönemi seferlerine katılır. Arnavutluk seferi dönüşünde yapılan bir toplantıda müderrislerin değerli paşa ve beylerden daha yüksek bir yere oturabildiğini görür. Bu durumdan çok etkilenen İbn Kemal askerlik mesleğinden ayrılarak ilim tahsiline karar verir. Önemli alimlerden dersler alarak ilim tahsilini tamamlar. Verimli bir eğitim öğretim döneminden sonra ilk olarak Edirne'de bulunan Taşlık Medresesi müderrisliğine tayin olunur ve padişah tarafından Türkçe bir "Osmanlı Tarihi" yazması kendisinden istenir. Daha sonra Üsküp İshak Paşa Medresesi, Edirne Halebiye ve Üç Şerefeli Medreselerde müderrislik yapar. İstanbul Sahn-ı Saman'da bir müddet dersler verdikten sonra devrin en yüksek seviyedeki medresesi olan Edirne Sultan Bayezid Medresesi Müderrisliğine getirilir.[448] Yavuz Sultan Selim zamanında Şah İsmail'i eleştiren görüşleri ve Şii'lerle yapılacak savaşın cihat sayılacağı fetvasıyla Osmanlı toplumunda şöhreti artar.

İlmiye sınıfının üst düzey mevkilerinde görev yapan İbn Kemal'in devlet kademelerindeki yükselişi de devam eder. 1515 yılında Edirne Kadılığına, bir yıl sonra da Anadolu Kazaskerliği görevine getirilir. Bu görevde iken Mısır seferine katılır ve Yavuz Sultan Selim'den büyük itibar görür. Öyle ki, sefer dönüşü atının ayağından sıçrayan çamurun padişahın kaftanını kirletmesi üzerine Yavuz Sultan Selim'in "Alimlerin atının

---

[445] Macit Muhittin, "Aristoteles ve İbn Sînâ'da Nefs-Beden İlişkisi Problemi ve Modern Zihin Felsefesindeki Bazı Yansımaları", 61.
[446] Dalkılıç, *İslam Mezheplerinde Ruh*, 243-247.
[447] "KEMALPAŞAZÂDE - TDV İslâm Ansiklopedisi", 238-39.
[448] Sözen, "İbn Kemal'in Tehâfüt Geleneğindeki Yeri ve Önemi", 116.

ayağından sıçrayan çamurun kendisi için medâr-ı zînet (süslenilmeye değer) ve bâis-i mefharet (sevinç ve iftihar sebebi)" olacağını söylediği ve kaftanın o haliyle ölümünden sonra sandukasının üzerine örtülmesini istediği rivayet edilir.[449] Kanuni Sultan Süleyman zamanında da büyük hürmet ve itibar görmeye devam eder. Zenbilli Ali Efendi'nin vefatı üzerine şeyhülislamlığa getirilir. Şeyhülislam olduktan sekiz yıl sonra bu görevi sürdürürken 1534 yılında İstanbul'da vefat eder.

Dönemlerinde yaşadığı padişahlardan (II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman) itibar ve saygı gören İbn Kemal, tefsir, hadis, fıkıh gibi dini ilimler başta olmak üzere mantık, felsefe, tarih, dil, edebiyat ve tıp alanlarında eser vermiş çok yönlü bir alim ve devlet adamıdır. Çok eser veren bir müellif olarak çalışmalarını Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde yazmıştır. Çalışmalarının sayısı konusunda kesin bir rakam vermek güçtür. Bir kısmı müstakil teliflerden, bir kısmı diğer eserlerinin bölümlerinden, aynı eserin değişik isimle kaydedilmiş şeklinden, şerh ve haşiyelerden oluşan iki yüzün üzerinde eseri bulunmaktadır.[450]

2- İbn Kemal'de İnsan Anlayışı ve Ruh-Beden İlişkisi

İbn Kemal'in insan anlayışı yansıtan risaleleri diğer birçok konudaki risaleleri gibi müstensihler tarafından çeşitli isimler altında kullanılmıştır. Örnek vermek gerekirse Heykelü'l İnsani, Şahsü'l İnsani, Ruh, en-Nefs ve'r-Ruh, Tavriha, Risale fi Tahkiki'l-Heykeli'l-Mahsusi'l-İnsani, Risale fi Beyani'n-Nefs ve'r-Ruh ve'l-Beden, er-Risaletü'l-Tasi'a fi Şahsi'l-İnsani[451] gibi eserler[452] İbn Kemal'in insan görüşünü değişik başlıklar altında yansıtan çalışmalarıdır.

İbn Kemal'in insan ve mahiyetini tahlilde hareket noktası psikolojiktir. İnsan ruhu ve bedeniyle ilgili olarak sözü edilen eserinde; "insana mahsus olan şahıs kesif görünüşüyle zulmani, nakıs, kâmil, tam ve zeval olan bir cesettir. Latif olan batıni yönüyle elle tutulan, gözle görülen cisimde gül suyunun güle, ateşin kömüre, yayıldığı gibi yayılan nurani bir cisimdir. Bu kâmil olup, zevali kabul etmez. Akıl, fehm ve şerefli sırrıyla kemal sıfatlarını haiz Rabbani bir lütuftur. Onu tarifte lisan aciz kalmıştır" denilmektedir.[453]

İbn Kemal'e göre insanın zahir ve batın olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Zahiri yani beden yönüyle insan bir taraftan büyüyüp gelişirken aynı zamanda eksilip tükenmektedir. Görünen bu yönüyle insan eksiktir. Fakat batın yönüyle nurani bir cisim olup "suyun gülde seyrettiği gibi hissedilen" ve görülen bünyenin tamamında bulunan bu yönüyle tamdır. Yokluğu mümkün olmayan bu latif cismin, akıl ve idrak gibi sıfatları bulunmaktadır.[454] Bu görüşlerinden hareketle İbn Kemal'in ruhun latif bir cisim olduğunu kabul edenlerin görüşlerini benimsediği söylenebilir.

İnsanın sadece bedenden ibaret olmadığı nitekim bedeni oluşturan yapıların sürekli gelişip değişerek yokluğa doğru gittiğini ileri süren İbn Kemal'e göre insan bedenindeki bu değişime rağmen değişmeyen bir yön daha bulunmaktadır. İnsanı zahiri (kesif) bedeninden ayıran bu yönünün en önemli niteliği "Ene (Ben/Ego)"'ye sahip olmasıdır. Sonuçta insanın

---

449 "KEMALPAŞAZÂDE - TDV İslâm Ansiklopedisi", 239.
450 Gölcük, *Kelâm Tarihi*, 283.
451 Yüksel, Emrullah, "Risale fi Tahkiki'r-Ruh li Mevlana Kemal Paşazade", 214.
452 Koca, "Kemalpaşazâde'nin Risâle Fî'ş-Şahsı'l-İnsânî Adlı Eseri ve Osmanlıca Tercümeleri", 12-14.
453 Akt. Gölcük, Şerafettin, "Kemalpaşazade'nin İnsan Anlayışı", 144.
454 Koçar, "İbn Kemal'in Risâle Fî Beyâni'n-Nefs ve'-Rûh ve'l-Beden Adlı Eseri", 2.

bedeni fesada uğrayıp yok olurken latif bir cisim olan nurani yönü ise "temizlik, kutsallık ve gökler" alemine gider.[455] İnsanın batini yönü ile ilgili İbn Kemal, alıntılar yaptığı Fahrettin er-Razi'nin konu hakkındaki görüşlerini benimsediği anlaşılmaktadır.

İbn Kemal'in ruh hakkındaki tercih ettiği görüşü ehl-i sünnet'in görüşüdür. Yani ruh bir cisimdir; başlangıcı olup sunu yoktur. Dolayısı ile ruhun öldüğünü iddia eden mülhittir. Keza tenasühü kabul eden de aynı durumdadır.

Sonuç

Geçmişten devralınan bilim ve kültür mirasının bilinmesi ve bu mirasa yeni katkılarda bulunmak için söz konusu mirasın günümüze taşınmasında ve yorumlanmasında fonksiyonel olan bilim ve düşünce insanlarının görüşlerinin açığa çıkartılması büyük öneme sahiptir.

Bu bildiri, Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu bir dönemde yaşayan, çağının önde gelen bilginlerinden biri kabul edilen Şeyhülislam İbn Kemal'in, hem ruh ile ilgili görüşlerini gün ışığına çıkarmaya yardımcı olacak, hem de Osmanlı düşünce yapısının anlaşılmasına kısmen de olsa katkı sağlayıp çağın beraberinde getirdiği problemlere geçmişin kazanımlarından hareketle güncel çözümler üretmek açısından önem taşımaktadır.

Birçok ilme olan vukufu ve bu alanlarda verdiği eserlerle XVI. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ilim ve kültürünün en büyük temsilcilerinden biri olarak görülen İbn Kemal insanı ruh beden bütünlüğü içinde görmekte ve insanın üç boyuttan meydana geldiğini söylemektedir: Kesif olan cesediyle hayvan, latif olan cismiyle melek, kevn ve fesad aleminin tasarılarından nazif olan cevheriyle insan. Burada kesif ceset, duyuların konusunu oluşturan bedendir. İnsan bu yönüyle mülk alemiyle ilişkili olup duyular vasıtasıyla alem hakkında bilgi edinme imkanına sahiptir. Latif olan cisim ölüm meleğinin kabz ettiği ruhtur. Bu yönüyle insan melekler alemiyle ilişkili olup tahayyül gücüne sahiptir. Temiz cevher ise dünyadan ayrılma anında Allah'ın onu kabzettiği soyut bir özelliğe sahip olan nefistir. İnsan bu yönüyle de ceberut alemiyle ilişkili olup akıl gücünün sahibidir.[456]

Kaynakça

Dalkılıç, Mehmet. *İslam Mezheplerinde Ruh*. İz Yayıncılık, 2004.

Gölcük, Şerafeddin. *Kelâm Tarihi*. Kitap Dünyası, 2018.

Gölcük, Şerafettin. "Kemalpaşazade'nin İnsan Anlayışı". Içinde *Şeyhülislam İbn Kemal*, 256. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.

"KEMALPAŞAZÂDE - TDV İslâm Ansiklopedisi". Erişim 17 Ekim 2019. https://islamansiklopedisi.org.tr/kemalpasazade.

Koca, Ferhat. "Kemalpaşazâde'nin Risâle Fî'ş-Şahsı'l-İnsânî Adlı Eseri ve Osmanlıca Tercümeleri". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15, sy 29 (Ocak 2016): 5-32.

[455] Gölcük, Şerafettin, "Kemalpaşazade'nin İnsan Anlayışı", 144.
[456] Koçar, "İbn Kemal'in Risâle Fî Beyâni'n-Nefs ve'-Rûh ve'l-Beden Adlı Eseri", 5.

Koçar, Musa. “İbn Kemal’in Risâle Fî Beyâni’n-Nefs ve’-Rûh ve’l-Beden Adlı Eseri” 10, sy 1 (2003): 1-23.

Macit Muhittin. “Aristoteles ve İbn Sînâ’da Nefs-Beden İlişkisi Problemi ve Modern Zihin Felsefesindeki Bazı Yansımaları”. *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Ocak 2004, 59-83.

“NEFİS -TDV İslâm Ansiklopedisi”. Erişim 23 Ekim 2019. https://islamansiklopedisi.org.tr/nefis#2-islam-dusuncesi.

“RUH -TDV İslâm Ansiklopedisi”. Erişim 11 Kasım 2019. https://islamansiklopedisi.org.tr/ruh#3-felsefe.

Sözen, Kemal. “İbn Kemal’in Tehâfüt Geleneğindeki Yeri ve Önemi”. *Dört Öge*, sy 5 (2014): 115-25.

Yüksel, Emrullah. “Risale fi Tahkiki’r-Ruh li Mevlana Kemal Paşazade”. Içinde *Şeyhülislam İbn Kemal*, 256. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.

Türk Küresel Değer Zincirlerinin İncelenmesi: Ampirik Çalışmaların Özeti

Öğr. Gör. Mısra ÇAKALOĞLU[457]

Özet

Küresel değer zincirleri, küresel ekonomi özelinde katma değer yaratan ürünler üretilmesi bakımından önem teşkil etmektedir. Küresel değer zincirleri çalışmada, ülkelerin özellikle dış ticaret ve üretim yapılarındaki dönüşümün analizi perspektifinde incelenmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Türk küresel değer zincirlerinin mikroekonomik ve makroekonomik boyutlarını ele alan karşılaştırmalı ampirik çalışmalara yer verilmiştir. Ampirik çalışmaların genelinde, Dünya Girdi-Çıktı Veri Tabanı (WIOD) ile WTO-OECD ortak çalışması sonucunda açıklanan katma değerde ticaret (TiVA) verilerinden faydalanılmaktadır. Derleme niteliğindeki bu çalışmada yer alan ampirik çalışmalar literatüre farklı bir bakış açısı kazandırmakta ve yeni çalışmalar için bir altyapı oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Değer Zincirleri, Girdi-Çıktı Analizi, Katma Değer Ticareti

Jel Kodları: D57, F10, F13

Investigation of Turkish Global Value Chains: Summary of Empiric Studies

Abstract

Global value chains need to produce products that create added value in the global economy. Global value chains, the world's leading foreign trade and production structures. This is embedded in comparative empirical studies addressing the microeconomic and macroeconomic dimensions of the Turkish global value chains. World Input-Output Database (WIOD) with WTO-OECD and trade in value added (TiVA) in cooperation with WTO-OECD. The empirical research literature in this review area is different.

Keywords: Global Value Chains, Input-Output Analysis, Trade in Value Added

JEL Codes: D57, F10, F13

GİRİŞ

Küresel değer zinciri, maliyet rekabetini sağlayan, inovatif odaklı ve kapasiteyi yapılandıran bir kavramdır. Ayrıca, bu kavram uluslararası pazarlar ile iletişimi geliştirmekle beraber iş ve yatırımların daha iyiye gitmesini sağlamaktadır. Ulusal sınırlar karşısında üretimin kırılganlığı, dış ticaret ve iletişim maliyetlerinin düşmesiyle küresel

[457] Antalya AKEV Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Programı, e-mail: misra.cakaloglu@akev.edu.tr

değer zinciri daha iyi açıklanmaktadır (Brennan, 2014: 1-22). Küresel ticarette bir ülkenin yeteneği, mal transferlerinden sağlanan faydaya bağlıdır. Bu fayda sonucunda küresel değer zincirine katılma yeteneğine bağlı olarak kısmen gelişme ve büyüme sağlanacaktır (Brennan ve Rakhmatullin, 2015: 14). Küresel değer zinciri girdi-çıktı yapısı, coğrafi boyut, yönetim ve kurumsal içerik boyutlarında etkilidir. Bu dört boyutun küresel değer zincirlerinde bir anlam ifade etmesi için entegre çalışması gerekir. Küresel değer zincirinin gelişimi gıda, bilişim, motorlu kara taşıtları, turizm, giyim, kimya, elektronik eşyalar gibi birçok sektöre bağlıdır. Bu sektörler, dış pazarlar ticaretine yatkın olduğu için küresel ticarette üretim ve istihdam olguları gelişmektedir. Bu anlamda, firmalar işçilerini küresel ekonomiye nasıl entegre edeceğini belirlemek durumundadır (Gereffi ve Fernande-Stark, 2011: 4-8). Firmaların küresel ekonomiye entegre olma durumu da küresel değer zinciri kavramının ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Küresel mal zinciri çerçevesine nispeten ekonomik küreselleşmede, değer zincir temelli yaklaşımların nasıl açıklandığı yatmaktadır (Dinçer, 2007: 36). Değer zinciri temelli yaklaşımların amacı nihai tüketicilere tam bir ürün veya hizmet anlayışı sağlamak için fonksiyonlarını etkin kullanmaktır. Küresel değer zincirine katılım ve ticaret ara amaçlardır. Sürdürülebilir kalkınma, teknolojik yayılma, gelir, meslekler vb. bakımından ne kadar değer yaratıldığı ise ana amaçlardır. Ülkelerin küresel ticarete katılım durumu, ekonomik büyüme ve kalkınmadan sağlayacağı yararlar küresel değer zincirlerine katılma ile kısmen bağlantılıdır. Küresel değer zincirlerine katılma, rekabet gücü kapasitesi tamamlanmış bir sanayiyi geliştirmekle ölçülmez. Rekabet gücü, küresel değer zincirlerinde en iyi durumu tanımlama kapasitesi olduğu için sürekli gelişmek durumundadır. Bu kapsamda, bir ülkenin rekabet gücü, küresel değer zincirleri ile değer zincirini ilerletmek olarak da ifade edildiği için gelişmeye katkı sağlamaktadır. Rekabet edilebilirlik durumu, bir ülkenin küresel değer zincirleri ile değer zinciri kavramlarındaki gelişmişlik düzeyiyle doğru orantılıdır. Küresel değer zincirlerine katılmada sağlanan potansiyel yararlar düşünüldüğünde, Avrupa Birliği gibi bütünleşmiş bölgelerde ticaret, küresel değer zincirlerinde daha düşük maliyet akışı ve daha büyük refah sağlar. Ayrıca, küresel değer zincirlerindeki lider firmalar, hükümet ajanslarında, diğer işlerde, belli tüketicilerde nihai pazarlarda sistemler ve markalaşmış ürünler satmaktadır. Bu yüzden, bu bölgelerdeki ticaret diğer bölgelere göre daha cezbedicidir.

Çalışmadaki ampirik analizlerin çoğunluğunu Dünya Girdi-Çıktı Analizi (WIOD) ve Katma Değerde Ticaret (TiVA) Analizleri oluşturmaktadır. Dünya Girdi-Çıktı Analizi, küreselleşmenin çok çeşitli ülkelerdeki ticaret kalıpları, çevresel baskılar ve sosyo-ekonomik gelişme üzerindeki etkilerini analiz etmek için geliştirilmiştir. Genel olarak Dünya Girdi-Çıktı Veri Tabanı zaman serisinden oluşmaktadır. Yıllık zaman serileri dünya tabloları, ulusal tablolar, sosyo-ekonomik ve çevresel hesaplarla gösterilmektedir (Timmer vd., 2012:3). Katma Değerde Ticaret Analizi ise küresel üretim zincirlerindeki mal ve hizmet akışlarının, her zaman geleneksel uluslararası ticaret önlemlerine yansıtılmadığı sorununu gidermek için ortaya çıkan bir analiz türüdür. Her ülke, dünya çapında tüketilen mal ve hizmetlerin üretiminde katma değeri göz önüne alarak bu sorunu gidermek için TiVA analizinden faydalanmaktadır. TiVA göstergeleri, politika yapıcıları uluslararasındaki ticari ilişkilere dair yeni görüşler sunarak daha iyi bilgilendirmek için tasarlanmıştır (https://search.oecd.org/industry/measuring-trade-in-value-added.htm erişim tarihi: 15.09.2019). Derleme niteliğindeki bu çalışma, küresel değer zincirlerinin incelenmesi özelinde kantitatif verilere dayalı araştırma makalelerine yöneliktir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisi ile daha fazla bütünleşmesi bu ülkelerin küresel değer zincirleri içerisindeki etkinliklerini arttırmaları ve zincir içerisinde katma değeri daha yüksek ürünler üretmesine kaynak oluşturmaktadır. Küresel ekonomi, küresel değer zincirleri boyunca dış ticaret, uluslararası gelir, işsizlik ve yabancı doğrudan yatırımların açıklanması kapsamında giderek önemli hale gelmektedir. Bu anlamda küresel değer zincirleri ile ilgili literatürde, ülkelerin özellikle dış ticaret ve üretim yapılarındaki dönüşüm ampirik analizler için bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu yönde birçok ampirik çalışma yapılmaktadır. Altun (2017) çalışmasında, küresel değer zincirleri bağlamında büyümenin iki temel ölçümünü belirlemiştir. Çalışmada ampirik analiz olarak farklı katma değer ticareti ve ticaretteki katma değer (TiVA) bileşenleriyle ekonomik büyüme ve toplam faktör verimliliğinin büyümesi üzerindeki etkiler, dinamik panel veri metoduyla incelenmiştir. Çalışmada ekonomik büyüme gibi çeşitli makroekonomik değişkenlerde üretim grupları ve politika yapımındaki bölgesel ve küresel değer zincirleri incelenmiştir. Değer zincirlerinin gelecekteki durumunun tahmin edilmesi ise çalışmada incelenen diğer bir konudur. Ancak; çoğu ülkenin toplam faktör verimliliği gibi çeşitli makroekonomik politika oluşturulması için teknik bir altyapıya sahip olmasının zaman aldığı görülmektedir. Daha iyi bir teknik altyapı için ülkenin kendi ihracatındaki ve diğer ülkenin ihracatındaki katma değerin arttırılması ekonomik büyüme ve ölçeğin artmasıyla mümkün olmaktadır. Çalışmanın sonuçları uzun dönemde büyümenin iki temel ölçümünün belirleyicileri arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. İhracattaki yerel katma değerin ve başka ülkelerin ihracatlarındaki yerel katma değeri artırmanın ekonomik büyüme ve verimlilik artışı için ne kadar önemli olduğu çalışmada vurgulanmıştır. Türkiye'de 2000 ve 2011 yılları incelendiğinde küresel değer zincirlerinde geriye bağlanma endeksi 2000 yılında yaklaşık %18, 2011 yılında yaklaşık %25 olmuştur. İleriye bağlanma endeksi ise 2000 yılında %15, 2011 yılında ise %15,1'dir. Geriye bağlanma endeksi, ileriye bağlanma endeksinden daha yüksek olmasına rağmen bu durumun, ülkelerin büyüme ve verimlilik performanslarını negatif etkilediği görülmektedir. Bu durum Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin küresel değer zincirlerine katılmasında kullanılan modellerin eleştirel olarak incelenmesi gerektiğini göstermektedir.

Dağıstan (2017), çalışmasında küresel değer zincirlerinin Türkiye'nin dış ticaret ve üretim yapısına etkilerinin analizini OECD ve WTO ortaklığıyla ele almaktadır. Bu çalışmanın amacı küresel değer zincirleri özelinde dünya üretimindeki kurumsal çerçevenin yeniden yapılanmasının Türkiye ekonomisinin üretim ve dış ticaret yapısını nasıl etkilediğinin analiz edilmesidir**.** Analizde, katma değerde ticaret (TiVA) ve küresel değer zincirleri göstergeleri veri tabanları kullanılmıştır. TiVA veri tabanı 61 ülke ve 34 sektör için oluşturulan çok ülkeli ve çok sektörlü bir girdi-çıktı modeline dayanarak oluşturulmuştur. Söz konusu veri tabanında 1995, 2000, 2005, 2008, 2009 ve 2011 yıllarına ait veriler mevcuttur. Çalışmanın sonuçlarına göre, Türkiye'nin söz konusu hedeflerden üretim ve yaratılan yerli katma değer açısından oldukça uzak olduğu görülmektedir. Türkiye ekonomisinin üretim ve ticaret hacmi daha fazla olmasına rağmen özellikle yüksek teknolojili ve orta-yüksek teknolojili sektörlerde yerli katma değer yaratma kapasitesi hala düşük bir performans sergilemektedir. Düşük teknolojili sektörlerden yüksek teknolojili sektörlere doğru ilerledikçe Türkiye ekonomisinin ithal ara malına bağımlılığı artmakta, yerli katma değer oranı ise düşmektedir. Kılıçaslan vd., (2019), çalışmalarında Türkiye'deki imalatçı firmaların verimlilikteki küresel değer zinciri ve yerli değer zinciri pozisyonlarının yerli firma ve ihracatçılara kıyasla ne kadar önemli olduğu araştırılmaktadır. Ayrıca; çalışma küresel değer zinciri entegrasyonu ile firmanın gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye'nin üretkenliği arasındaki bağlantılar yönünden yol gösterici olmaktadır. Çalışmadaki veriler,

Türkiye İstatistik Kurumu'ndan elde edilen Türk imalat sanayisinin mikro düzeyindeki veri tabanlarını içermektedir. Veriler, 2003'ten 2015'e kadar olan süreleri kapsamaktadır. Bu veriler, Türk İmalat Sanayisindeki tüm firmalarda 20 veya daha fazla çalışandan oluşmaktadır. Çalışmanın sonucunda, yerel bir zincirde tedarikçi pozisyonu tutmanın verimliliğe zarar verdiği gösterilmektedir. Ancak, firmaların aynı pozisyonda küresel zincirine girdiklerinde, bu zararın kaybolduğu saptanmaktadır. Bu durum, firmanın faaliyet gösterdiği sektörün büyüklüğü veya teknolojik yoğunluğundan bağımsız olarak tüm firmalar için geçerlidir. Muhtaseb vd., (2015), çalışmalarında belli başlı OECD ülkelerinden Türkiye, Ürdün, Lübnan ve Mısır'ın dikey uzmanlaşma ticaretinin kapsamını araştırmışlardır. Bu amaç dahilinde çalışmada geniş çaplı kullanılan göstergelerden faydalanılarak ihracatın ithal içeriğini bu bölgedeki dört ülke özelinde hesaplamak için farklı yıllara ait ulusal girdi çıktı tabloları kullanılmıştır. Ele alınan dört ülke arasındaki yaygın bir özellik olan daha çok yönlülükle ihracatın ithal içeriğinin yüksek ve orta-yüksek teknoloji ile artış göstermesi çalışmanın sonuçlarından biridir. Bu gibi değişimler, Orta Doğu ülkelerinin küresel üretim ürünlerine daha entegre olmasını sağlamaktadır. Ayrıca, bu bölgede dikey uzmanlaşma ticaretinin etkisi ihracata dayalı büyümeden dolayı artış göstermiştir. Çalışmanın diğer bir sonucu, Türkiye ekonomisinin dikey uzmanlaşma oranının yıllar itibariyle çok farklılık göstermediği yönündedir. Sırasıyla bu oran 1988 yılı için %32,8 olurken 2002 yılında %26,7 olmuştur.

Gündoğdu ve Saraçoğlu (2016), 14 imalat sektörü için Dünya Girdi Çıktı Veri Tabanı'nı kullanarak küresel değer zincirlerine katılımın, Türkiye ekonomisine olan etkilerini değerlendirmektedir. Çalışmada imalat sektörü iki açıdan önem kazanmaktadır. Bunlardan ilki imalat sektörünün, Türkiye ihracatının önemli bir bölümünü oluşturmasıdır. Diğer bir boyut ise ara malların öncelikle imalat sektörü tarafından kullanılmasıdır. Çalışmada, Türkiye ihracatındaki dikey uzmanlaşmanın sektörel ve ticari ortak boyutlarda analiz edilmesi için Dünya Girdi-Çıktı Veri Tabanı benimsenmiştir. Bu çalışmanın literatüre katkısı, 1995-2011 yılları arasında Türkiye'nin küresel değer zincirlerine geri katılımındaki eğilimlerini analiz etmektir. İmalat sanayi sektörleri teknoloji düzeyine göre sınıflandırıldığında, özellikle 2000'li yıllarda, orta-yüksek ve yüksek teknoloji düzeyindeki sektörlerin dikey uzmanlaşma oranının düşük ve orta-düşük teknoloji düzeyindeki sektörlere göre daha hızlı arttığı saptanmaktadır. Ayrıca, ihracatta kullanılan ithal girdi içeriği bakımından 1995 ve 2011 yıllarının yüzdeleri hakkında çok fark bulunmamaktadır. Bu oranların sırasıyla, 1995 yılında %13,9, 2011 yılında %22,3 düzeyinde olduğu saptanmıştır. Erkök (2018) çalışmasında, Türkiye'nin küresel değer zincirleri içindeki konumu ve ihracat içerisindeki yabancı ve yerli katma değer payı araştırılmaktadır. Çalışmada, OECD ve DTÖ tarafından BRICS, yeni sanayileşen ülkeler ve OECD ülkelerine ilişkin 1995, 2000, 2005, 2008 ve 2009 yıllarına yönelik girdi çıktı tabloları hesaplanmaktadır. Bu tablolardan yararlanılan çalışmada "TiVA veri seti" ile ülkelerin ihracatında iç ve dış katma değerin katkısı araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda ülkelerin ihracatında iç ve dış katma değerin katkısından yola çıkarak Türkiye'nin küresel pazardaki payı düşerek, işsizlik artmıştır. Bu durum Türkiye'de yatırımların azalmasına ve katma değeri düşük ürünler üretilmesine neden olacaktır. Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağına düşmesine neden olan bu durumda devlet destekli yatırımların önemli olduğu görülmektedir.

Sesliokuyucu (2018) çalışmasında, küresel değer zincirleri küresel ticaretin değişen yapısı kapsamında ele alınmaktadır. Çalışma, küresel değer zincirlerinde ileri yönlü yükselme süreçlerine yer verirken dünya ülkelerinin ekonomik, sosyal ve politik altyapılarından nasıl etkilendiğini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Çalışmada Dünya

Girdi-Çıktı Veri Tabanı, Dünya Bankası, OECD'den sağlanan ikincil verilerden faydalanılmaktadır. Bu verilerle bu ülkelere ilişkin altyapı değişkenleri üç model altında ele alınarak dinamik panel veri analizi yöntemlerinden olan genelleştirilmiş momentler yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ile 2000-2011 yılları arasındaki veriler ele alınarak kurulan modeller test edilmiştir. Toplam üç farklı modelle ekonomik, sosyal, politik başlıkları altında altyapı değişkenlerinin ileri yönlü küresel değer zincirleri katılımı üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Analiz sonucu elde edilen bulguların küresel değer zincirleri içerisinde ileri yönlü katılımla çalışmaya dahil edilen tüm alt yapı değişkenlerinin etkilendiğini göstermektedir. Varol (2018) çalışmasında, Türkiye'nin küresel değer zincirine katılımını 1995-2011 yılları arasında ülke ve sektör bazında ayrıntılı olarak incelemektedir. Çalışmadaki bulgular, WTO-OECD ortak çalışması sonucunda açıklanan TiVA verilerinden elde edilmektedir. Bu veriler ışığında Türkiye'nin geriye doğru katılımının daha yüksek olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu durumun en güzel örneği imalat sanayisidir. İmalat sanayisinde Türk firmaların kapasiteleri küresel değer zincirlerinin yukarı doğru olan bölümlerinde sınırlı kalmaktadır. Ayrıca çalışmada küresel değer zincirine katılımın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin istihdam, ücretler ve büyüme üzerinde pozitif bir etki yarattığı görülmektedir. Bu üç gösterge, gelişmiş ülkelerde istihdam ve GSYH üzerinde daha olumlu bir etki yaratmaktadır.

Türk küresel değer zincirleri ile ilgili WIOD ve TiVA analizlerini içeren çalışmalar Tablo 1'de verilmiştir. Bu çalışmalar genelde üretim, dış ticaret, katma değer ve teknoloji konuları ile ilgilidir.

Tablo 1: Türk Küresel Değer Zincirleri ile İlgili WIOD ve TiVA Kapsamında Yapılmış Çalışmalar

Yazarlar	Model	Dönem	Ülke/Sektör	Sonuç
Dağıstan (2017)	Girdi Çıktı Modeli Ticarette Katma Değer Modeli	1995, 2000, 2005, 2008, 2009, 2011	61 ülke ve 34 sektör	Türkiye'nin ihracatındaki ulusal katma değer oranı düşerken yabancı katma değer oranı artmıştır.
Gündoğdu & Saraçoğlu (2016)	Girdi Çıktı Modeli	1995-2011	40 ülke ve 35 sektör	İmalat sanayi sektörleri teknoloji düzeyine göre sınıflandırıldığında, özellikle 2000'li yıllarda, orta-yüksek ve yüksek teknoloji düzeyindeki sektörlerin dikey uzmanlaşma oranı düşük ve orta-düşük teknoloji düzeyindeki sektörlere göre daha hızlı artmıştır.
Muhtaseb & Daoud (2015)	Girdi Çıktı Modeli	2006 ve 2010 (Jordan); 2002, 2006, 2008, 2010 (Mısır); 2002 ve 2008 (Lizbon); 1998 ve 2002 (Türkiye)	4 ülke ve 21 sektör	Ürdün, Lübnan ve Mısır'ın her birinde ihracatın ithal içeriğinin yükselişi dünya dikey uzmanlaşma ticaretindeki genel eğilim ile tutarlıdır. Türkiye'de ise ihracatın ithal içeriği ilk ve son yıllar arasında %12,5 puan düşmüştür.
Erkök (2018)	Ticarette Katma Değer Modeli	1995, 2000, 2005, 2008 ve 2009	46 ülke	Türkiye'nin küresel değer zincirine katılım oranları artış göstermekle birlikte, ihracata yönelik olarak gerçekleştirilen üretimde ithal ara girdilerin payının (geriye dönük katılım) toplam ihracat içerisindeki payı artmıştır.
Sesliokuyucu (2018)	Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (OECD-TiVA tarafından oluşturulan veriler)	2000-2011	45 ülke (Model I ve Model II), 35 ülke (Model III)	Küresel değer zincirleri içerisinde ileri yönlü katılımı çalışmaya dahil edilen tüm alt yapı değişkenlerinden etkilenmiştir.
Varol (2018)	Girdi Çıktı Modeli Katma Değerli Ticaret Modeli	1995-2011	61 ülke	Küresel değer zincirlerine katılımın, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme, istihdam ve ücretleri üzerinde pozitif etkisi vardır. Buna rağmen gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere kıyasla istihdam ve GSYH üzerindeki etkisi daha çoktur.

Ziemann ve Guérard (2016) çalışmasında, Türkiye'nin küresel değer zincirlerine katılımının, ikili ticaret anlaşmaları özelinde üretim faktörlerinden işgücü ve sermaye üzerindeki engellerin kalkması gerektiği savunulmaktadır. Yatırımlar ve Ar-Ge yetersizliğinin işgücü ve sermaye üzerinden giderilmesi, Türkiye'nin geri ve ileri ticaret bağlantılarını güçlendirerek büyüme modelinin yeniden dengelenmesine katkıda bulunacaktır. Ampirik analiz bakımından küresel değer zincirine katılım endekslerine sektörel katkılar, Türkiye'nin temel küresel değer zincirine katılan ortak ülkeleri, ihracat hedefine göre küresel değer zincirine katılımı, küresel değer zincirlerinin yönetişim türlerini ve beklenen küresel değer zincirleri katılım endeksinden sapmayı ele almaktadır. Küresel değer zincirine katılım durumuna bakıldığında 2011 yılında Türkiye'nin geriye katılım endeksinin ileriye katılım endeksine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye'nin 2011 yılında en yüksek metal sanayisinde, en düşük ise toptan ve perakende sanayisinde sektörel küresel değer zinciri yoğunluğu gözlenmektedir. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerde ihracata dayalı sanayi-net ihracatta en yüksek tekstil, en az ise madencilik ve kamu hizmetleri sektöründe olmaktadır. Kaynak sanayi-katma değerde ise en yüksek tekstil en az ise madencilik sektöründedir. 2011'de küresel değer zincirine katılım endekslerinde sektörel katkılar değerlendirildiğinde geriye doğru katılımda Türkiye en çok metal sanayisinde en az finansal aracılıkta paya sahipken; ileriye doğru katılımda en fazla ulaştırma ve telekom, en az inşaat sektöründe paya sahiptir. OECD emsallerinde ise geriye doğru katılımda en fazla elektrik, en az finansal aracılar sektöründe paya sahip olduğu görülmektedir. Bu durum ileriye doğru katılımda en fazla toptan ve perakende sanayisinde, en az otel ve restaurant sektöründe görülmektedir.

Manzakoğlu (2018) çalışmasında, tasarım yönetimi düzeyleri ile küresel değer zincirleri kavramsal çerçevesindeki fonksiyonel artış arasında bağlantı kurulmaktadır. Kavramsal çerçevedeki fonksiyonel artışa konu olan firmalar, Türkiye'deki elektrik-elektronik sektöründeki en büyük üreticiler arasından seçilmiştir. Fonksiyonel artış, firmanın çeşitli fonksiyonları bünyesine eklenmesiyle küresel değer zincirlerinde ilerleme göstermesidir. Fonksiyonel artıştan orjinal parça üreticisi (OEM) stratejisini esas alan bir firma, tasarım fonksiyonu kazanarak orjinal tasarım üreticisine (ODM), orjinal tasarım üreticisi statüsü kazanan bir firmanın ise satış-pazarlama fonksiyonu kazanarak orjinal marka üreticisi (OBM) konumuna bir yükselme göstermektedir. Bu kapsamda, gelişmekte olan ekonomilerde yer alan firmaların tasarım yönetimi kabiliyetleri açıklanmakta ve gerçekçi bir perspektif sunulması amaçlanmaktadır. Bu amaç dahilinde, tüm kriterleri sağlayan tek sektörün elektrik-elektronik sektörü olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sektörde yer alan, küresel değer zincirindeki her bir seviyede OEM-ODM-OBM olarak faaliyet gösteren birer firma seçilerek, toplamda üç vaka çalışması gerçekleştirilmiştir. Vaka çalışmalarında, literatür araştırmasında ortaya konulan teorik modelin beklenen sonuçları verdiği görülmektedir. OEM strateji izleyen firmanın operasyonel, ODM strateji izleyen firmanın fonksiyonel, OBM strateji izleyen firmanın stratejik tasarım yönetimi yeteneğine sahip olduğu saptanmaktadır. Ayrıca, aynı firmanın farklı strateji izlediğinde kullanılan tasarım yönetimi yeteneğinin de farklılaştığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, küresel değer zincirinde Tasarım Yönetimi Kabiliyeti Çerçevesi'nin firmanın küresel değer zincirinde bulunduğu pozisyon ve firmanın tasarım yönetimi yeteneği arasındaki ilişkiyi gösterdiği ispatlanmaktadır.

SONUÇ

Dikey uzmanlaşma, sermaye yoğun ve yüksek teknoloji gerektiren süreçlerden emek yoğun ve standart teknoloji gerektiren süreçlere doğru giden bir kavramdır. Bu kavramı, içerdiği yabancı katma değerin, ihracatın ithal girdi içeriği olarak da tanımlamak mümkündür. Küresel değer zincirleriyle ilişkilendirilen dikey uzmanlaşma kavramı birçok ampirik çalışmaya konu olmuştur. Çalışmaların çoğunda küresel değer zincirlerinin Türkiye'nin dış ticaret ve üretim yapısına etkileri OECD ve WTO aracılığıyla incelenmiştir. Analizlerde ise Ticarette Katma Değer (TiVA) ve Küresel Değer Zincirleri Göstergeleri veri tabanları kullanılmıştır. TiVA veri tabanları çok ülkeli ve çok sektörlü altyapısıyla oluşturulmuştur. Bu analizlerde ülkelerin küresel değer zincirlerinden elde ettikleri toplam katma değer paylarına da yer verilmiştir. Küresel değer zincirleriyle ilgili yapılan bazı çalışmalarda imalat sanayi sektörlerinin önde gelen sektörlerden biri olduğu gözlenmiştir. İmalat sanayi sektörleri teknoloji düzeyine göre sınıflandırıldığında orta-düşük teknolojiye sahip sektörlere göre orta-yüksek ve yüksek teknoloji düzeyindeki sektörlerin daha hızlı bir gelişime sahip olduğu görülmektedir. Bazı çalışmalarda ise Türkiye'nin küresel değer zincirleri içindeki konumu ve ihracat içerisindeki yerli ve global katma değer payı araştırılmıştır. Bu pay kalkınma sürecinin değerlendirilmesi anlamında Türkiye'nin bölgesel dinamikleri yönünden önem teşkil etmektedir. Yapılan ticaret sonucunda katma değerden alınan payın, ne kadar girdi elde edildiğiyle ilgili olduğu saptanmıştır. Bu durumun, Türkiye'nin küresel pazar payının düşmesi ile işsizliğin artmasını neden olduğu görülmüştür. İşsizliğin artması paralelinde yatırımların azalmasına sebep olarak düşük katma değerli ürünlerin üretilmesi çalışmalarda elde edilen çıktılardan biri olmuştur.

Ele alınan ampirik çalışmalarda küresel değer zincirlerinde ileri ve geri yönlü katılım süreçleri de araştırma konusu kapsamındadır. Bu süreçleri ekonomik, sosyal ve politik altyapılar etkilemiştir. Türkiye'nin küresel değer zincirlerine katılımı, ikili ticaret anlaşmalarını üretim faktörleri yönünden de değerlendirilmiştir. Özellikle işgücü ve sermaye üzerindeki engellerin kalkmasının yatırımları ve araştırma-geliştirme faaliyetlerini arttırdığı görülmüştür. Bu da Türkiye'nin ileri ve geri ticaret bağlantılarını güçlendirerek, ekonomik büyümenin ve refahın artması yönünde örnek teşkil edecektir. Türkiye'deki imalatçı firmalarla küresel değer zinciri arasındaki ilişki incelendiğinde ise yerli bir zincirde firmaların mal akışında tedarikçi bulundurmasının üretkenliği ve verimliliği olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Bu çalışma, küresel değer zincirlerini endüstri 4.0, inovasyon, girişimcilik ve beşeri sermaye gibi konuların WIOD ve TiVA analizleri kapsamında incelenmesi bakımından gelecekteki çalışmalar için yol gösterici olmaktadır.

KAYNAKLAR

Altun, A. (2017). Essays on Global Value Chains and Their Macroeconomic Effects. Gebze Technical University Institute of Social Sciences, *Department of Business Administration*, 102-108.

Brennan, L. (2014). Global Value Chain Analysis, 1-22.

Brennan, L. ve Rakhmatullin, R. (2015). Global Value Chains and Smart Specialisation Strategy. Thematic Work on the Understanding of Global Value Chains and Their Analysis within the Context of Smart Specialisation, 14.

Dağıstan, N. (2017). Küresel Değer Zincirlerinin Türkiye'nin Dış Ticaret ve Üretim Yapısına Etkileri. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *13*(5), 824-835.

Dinçer, M. A. (2007). The Theory of Global Value Chains and Global Commodity Chains: Automotive Industry in Turkey, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat (İng) Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Erkök, B. (2018). Türkiye Sanayisinin Küresel Değer Zincirine Entegrasyonu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Erken Görünüm, Araştırma Makalesi, 1-18.

Gereffi, G. ve Stark, K. F. (2011). Global Value Chain Analysis: A Primer. Center on Globalization, Governance & Competitiveness (CGGC). Duke University Durham, North Carolina, USA, 4-8.

Gündoğdu, C. ve Saracoğlu, D. Ş. (2016). Participation of Turkey in Global Value Chains: An Analysis Based on World Input Output Database. Economic Research Center.

Kiliçaslan, Y., Aytun, U. ve Meçik, O. (2019). Global Value Chain Integration and Productivity: The Case of Turkish Manufacturing Firms. In Economic Research Forum Working Papers (No. 1283).

Manzakoğlu, B. T. (2018). Küresel Değer Zincirlerinde Yükselme Stratejileri ve Tasarım Yönetimi Kabiliyetleri Arasındaki İlişkilerin Türk Elektrik-Elektronik Sektöründe Faaliyet Gösteren Firmalar Üzerinden İncelenmesi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstri Ürünleri Tasarımı Anabilim Dalı, Endüstri Ürünleri Tasarımı Programı, Doktora Tezi, 65-354.

Muhtesab, B. M. A. ve Daoud, H. E. (2015). Vertical Specialization in the Middle East:

Evidence from the Import Content of Exports. *European Scientific Journal*, 11 (10).

Sesliokuyucu, O. S. (2018). Küresel Değer Zincirlerinde Yükselme: Altyapı Değişkenlerinin Etkisi. Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Gaziantep, 97.

Varol, N. B. (2018). Uluslararası Mal Ticaretinde Küresel Değer Zincirleri. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Uluslararası İktisat Bilim Dalı, İstanbul, 193.

Ziemann, V. ve Guérard, B. (2017). Reaping the Benefits of Global Value Chains in Turkey. Unclassified Organisation for Economic Co-operation and Development Economics Department, 3-16.

İnternet Kaynakları

https://search.oecd.org/industry/measuring-trade-in-value-added.htm/

erişim tarihi: 15.09.2019).

The Effect of Built Environment on Neighborhood Relations in The Context of Social Interaction[458]

Ph.D. Hale ÖNCEL[459]

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Çağlar MEŞHUR[460]

Abstract

Social psychology is the scientific study of how people's thoughts, feelings, and behaviors are influenced by the actual, imagined, or implied presence of others. As a sub-branch of social psychology, environmental psychology is primarily interested in the interaction between humans and the built and natural environment. Its aim is to gain a better understanding of the relationship between human behavior and the physical environment. Nowadays, cities have a significant impact on human behavior as places where most people live. Considerable changes have been experienced in people's living spaces in recent decades. High-rise housing and gated-communities commonly take part in cities. The aim of this study is to understand how the environment influences neighborhood relations. In the field study, 11 selected sample areas in Konya (Turkey) are analyzed. Each sampling area has a different urban pattern. Individual, structured interviews including open-ended questions were conducted among a random sample of 114 respondents.

The study shows urban pattern has significant effects on neighborhood relations, solidarity and social ties. Social relations are strong in areas with detached houses. However, in areas with high-rise buildings social relations are weaker, furthermore most of the neighbors do not know or interact with each other. In gated communities selected for this study, mostly high blocks are separated with wide openings between them. Although these semi-public spaces seem to be opportunities for social relations, they are not used as much as anticipated. Besides these factors, walkability affects social relations. People are more likely to meet neighbors when walking whereas underground parking solutions decrease people's interaction with their environment.

Key words: Built environment, Neighborhood relations, Konya.

Built Environment and Neighborhood Relations

Abstract

Social psychology is the scientific study of how people's thoughts, feelings, and behaviors are influenced by the actual, imagined, or implied presence of others (Allport 1998). As a sub-branch of social psychology, environmental psychology is primarily interested in the interaction between humans and the built and natural environment. Environmental psychology studies human-environment interactions at different scales, from

[458] This study is based on the field research of PhD thesis *The Factors Affecting Urban Sprawl In Terms of Design and Use of Space: The Case of Konya* which was produced by the first author under the supervision of the second author.

[459] Konya Teknik Üniversitesi

[460] Konya Teknik Üniversitesi

domestic surroundings and the neighbourhood to cities, and even the planet as a whole (Steg and Groot, 2019). Its aim is to gain a better understanding of the relationship between human behavior and the physical environment (Bechtel and Churchman, 2002).

Nowadays, cities have a significant impact on human behavior as places where most people live. Considerable changes have been experienced in people's living spaces in recent decades. The aim of this study is to understand the impact of the built environment on neighborhood relations. In the field study, 11 selected sample areas in Konya (Turkey) are analyzed. Each sampling area has a different urban pattern. Structured interviews including open-ended questions were conducted among a random sample of 114 respondents.

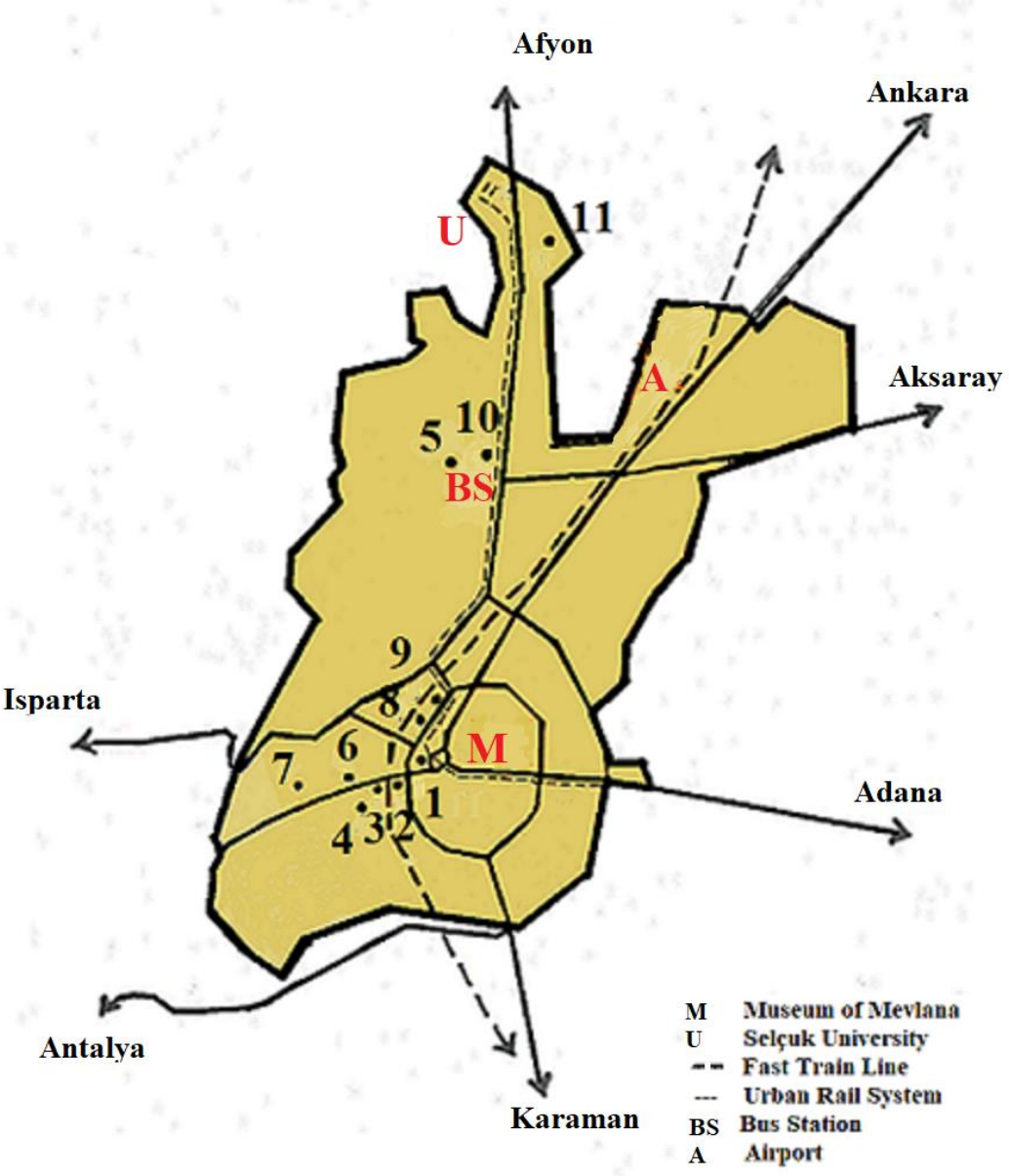

Figure 1:Sampling areas in Konya

Living in city center

The 1st sample area is in city center. The twentieth century witnessed urban centers' losing many of their traditional functions and becoming shopping and commercial centers. One of the most notable changes has been the decentralization of the resident population**.** Recent research suggests that during the 1990s, city-center living began to attract many people to seek an integrated mixed-use (Heath, 2001). Living in city center also have some advantages and disadvantages. Vitality and diversity is high in this field. Many services and transportation options are likely to be near and trade rate is high. But high trade rate influence neighborly relations adversely. During interviews, respondents stated that they always meet with strangers in the street and outside their flats. 25% of the respondents stated that they never see other neighbours. There are almost no semi-public spaces where people can communicate. Therefore, neighborly relations and helpfulness are weak compared to other areas. 36% of the respondents visited their neighbors at home and sometimes bring food to each other. And 27% of them can borrow money from the neighbor and leave the key. Consequently 55% were satisfied whereas 45% were dissatisfied with neighbor relations.

Figure 2: 1st sample area (Hale Öncel's personal archive , 2015)

Walkability

The 2nd and 3rd areas have similar urban pattern. Both areas consist of 3-4 storey apartments. The second area is one of the oldest district near the city center and consist of contiguous buildings. Density and diversity is high in this field. This area is closer to the city center so walkability is high. Walkability affects social relations, people are more likely to meet neighbors when walking. Neighborhood relations are strong in the area. 81% of the respondents visited their neighbors at home and their neighbors visited them back. 72% of the respondents sometimes bring food to each other. And 18% of them can borrow money from the neighbor and leave the key because of mutual trust. We asked how satisfied the people interviewed were with the kind of neighbor relations they had: 63% were satisfied whereas 18% partially satisfied and 18% were dissatisfied. Besides, different social classes live in this area and all respondents interviewed are satisfied with the neighborhood.

Figure 3: 2nd sample area (Hale Öncel's personal archive, 2014)

The only difference of the 3rd area from 2nd area is that it is 1 km further away from the city center and it has a railway that restricts pedestrian access. Consequently, walkability decreases significantly and affects social relations. Neighborly relations and helpfulness are weak compared to second area. 63% of the respondents visited their neighbors at home and their neighbors visited them back. 54% of the respondents sometimes bring food to each other. We asked how satisfied the people interviewed were with the kind of neighbor relations they had: 63% were satisfied whereas 18% were partially satisfied and 18% were dissatisfied.

Figure 4: 3rd sample area (Hale Öncel's personal archive, 2015)

Gated communities

4th and 5th sample areas consist of gated-communities. They are seperated with sharp border from neighborhood. Therefore creates a closed living space in big city blocks. These areas cause social segregation. The ratio of educated, middle-aged, family with children is high in the field. Studies show that, respondents who regarded their neighbors as being similar to themselves in age, economic circumstances, education, and children's ages tended to visit their neighbor more than those who regarded their neighbors as dissimilar (Ginsberg, 1985). However, the homogeneity of the population has no positive effect on neighborly relations. In gated communities selected for this study, mostly high blocks are seperated with wide openings between them. Although these semi-public spaces seem to be opportunities for social interaction, they are not used as much as anticipated. In addition, underground parking solutions decrease people's interaction with their environment. And reduces the likelihood of people meeting each other. Thus the relationship between house

and public space is weak. Only 27% of the total sample did know their neighbors. 36% of the respondents sometimes brings food to each other those who meet with neighbors in semi-public spaces. Therefore, neighborly relations are weak compared to other areas. 40% were satisfied whereas 15% were dissatisfied with the kind of neighbor relations. Respondents stated that they don't know the neighborhood outside their gated-community.

Figure 5: 5th and 4th sample area (Hale Öncel's personal archive, 2015)

Semi-detached houses

6th and 7th sample areas include semi-detached houses in low buildings zone. In these areas, the relationship between houses and the public space is strong. So neighbors can meet in the street or in the garden. Neighborhood relations are strong in these areas. In sixth area 30% of the respondents visited their neighbors everyday, also 70% of the respondents visited their neighbors at home. 80% of the respondents sometimes bring food to each other. We asked how satisfied the people interviewed were with the kind of neighbor relations they had: 70% were satisfied whereas 10% were partially satisfied and 20% were dissatisfied. In the area trade uses are increasing in recent years. Respondents stated that this situation disrupted the social structure. Even so social relations are strong in areas including semi-detached houses with little parcels.

In 7th area neighborhood relations are strong as well. Similarly, 50% of the respondents visited their neighbors everyday, also 80% of the respondents visited their neighbors at home. 70% of the respondents sometimes bring food to each other. We asked how satisfied the people interviewed were with the kind of neighbor relations they had: 70% were satisfied whereas 30% were partially satisfied.

Figure 6: 7th and 6th sample area (Hale Öncel's personal archive, 2015)

High density and high rise buildings

It's believed that high-rise apartment dwelling has adverse effects on mental and social health (Cappon, 1972). The total number of people who reside in One Big Residence means that, in a sense, strangers share your dwelling, at least the semi-public areas of it. Sharing your dwelling with such a high number of strangers may fear of strangers and thus fear of crime for the residents. This may lead to a felt lack of social support and the absence of community in the midst of many. Research is unanimous in finding that rates of helping others are lower in high-rise buildings and residents of high rises have fewer friendships in the building than residents of low rises. Social interaction is more difficult for residents to regulate. This can lead to withdrawal, which can lead to loss of community and social support. The structure of high rises usually is such that one is not likely to meet residents of other floors except in elevators and lobbies, which are barely more personal than the street. Thus, one lives physically close to many others, but in practice is limited to those on one's floor for the sort of encounters that might lead to friendship, such as borrowing food or talking while children play (Gifford, 2007). Sample areas 8th, 9th and 10th include high rise buildings. In 8th and 9th areas, central urban location is an advantage but population density is particularly high. The 10th area is 10 km far away from city center. These areas with high-rise buildings social relations are weaker, furthermore most of the neighbors do not know or interact with each other. 8th area has 12-storey apartment-blocks. Respodents stated that the area is insecure at nights and there is no space to meet with neighbors outside flats. Only 36% of them visited their neighbors at home and sometimes brings food to each other. And 63% were satisfied whereas 36% were partially satisfied with neighborhood relations.

In 9th area has 7-16 storey aparment-blocks. During interviews, 45% of the respondents stated that they never met with their neighbors. 54% percent of them visited their neighbors at home. We asked how satisfied the people interviewed were with the kind of neighbor relations they had: 54% were satisfied whereas 18% were partially satisfied and 27% were dissatisfied.

In 10th area has 5-8 storey apartment-blocks. During interviews, 37% of the respondents stated that they never met with their neighbors and did not know each other. Only 12% of them visited their neighbors at home. 25% of the respondents sometimes brings food to each other. And 62% were satisfied whereas 25% were partially satisfied and 12% were dissatisfied with neighborhood relations.

Figure 7: 8th , 9th and 10th sample area (Hale Öncel's personal archive, 2015)

Leapfrog development

The last field research was made in a neighborhood near Selçuk University campus. This area is an example of leapfrog development and socially consist of students and lower income groups. The area has the lowest population density. Most of the respondents come from rural areas and keep on rural living habits. They use street or gardens for some activity like baking bread and socialize. Neighborly interactions and helpfulness are strong. In the area 70% of the respondents visited their neighbors everyday, also 90% of the respondents visited their neighbors at home. 80% of the respondents sometimes bring food to each other. We asked how satisfied the people interviewed were with the kind of neighbor relations they had: 80% were satisfied whereas 20% were partially satisfied.

Figure 8: 11th sample area (Hale Öncel's personal archive, 2015)

Conclusion

The study shows urban pattern has significant effects on neighborhood relations, helpfulness and social ties. Social relations are strong in areas with semi-detached houses and low building zones. If there is a strong relations and continuity between the public, semi-public and private spaces, neighborly relations are positively affected. Neighbors can meet in the street or in the garden. However, in areas with high-rise buildings social relations are weaker, furthermore most of the neighbors do not know or interact with each other. Research has shown that rates of helping others are lower in high-rise buildings and residents of high rises have fewer friendships in the building than residents of low rises. On the other hand, gated communities, which are mostly located in cities in recent years, have negative social effects. Firstly, it causes social segregation. Residents don't know the neighborhood outside their gated-community. In gated communities selected for this study, mostly high blocks are separated with wide openings between them. Although these semi-public spaces seem to be opportunities for social relations, they are not used as much as anticipated. Besides these factors, walkability affects social relations. People are more likely to meet neighbors when walking whereas underground parking solutions decrease people's interaction with their environment. Therefore, neighboring relations and helpfulness are weak in gated communities. Neighborhood relationships were found to be strong when similar social groups lived together.

References

Allport, G. W. (1998). The historical background of social psychology. In G. Lindzey & E. Aronson (Eds.), The handbook of social psychology. Oxford: Oxford University Press.

Bechtel, R.B. and Churchman, A, 2002, Handbook of Environmental Psychology, Wiley Press, New York.

Cappon, D. (1972). Mental health in the hi-rise. Ekistics, 33, 192-196.

Gifford, R. 2007, The Consequences of Living in High-Rise Buildings, Architectural Science Review, Volume 50.1, March 2007.

Ginsberg, Y., Churchman, A. 1985, The Pattern and Meaning of Neighbor Relations in High-Rise Housing in Israel, Human Ecology, Vol. 13, No:4

Heath, T. 2001, Revitalizing Cities, Attitudes Toward City-Center Living in the United Kingdom, Journal of Plnning Education and Research 20: 464-475.

Steg, L. and Groot, J., 2019, Environmental Psychology, Wiley Press, India.

Öncel, H., 2019, Mekanın Tasarımı ve Kullanımına Bağlı Olarak Kentsel Yayılmayı Etkileyen Unsurlar: Konya Kenti Örneği, PhD Thesis, Selçuk University, Konya (in Turkish).

Kültürel Difüzyon Etkisi ile Türkiye'de Birahanelerin Ortaya Çıkışı

Öğr. Gör. Fahri DEMIR[461]

Özet

Osmanlı'da bira tüketiminin ve birahanelerin açılmaya ne zaman başladığı konusunda net bir tarih yoktur. 1950'ye tarihlenen "Eski Birahaneler" başlıklı bir gazete kupüründe İstanbul'da birahanelerin açılması Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında İstanbul'a gelen İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerin talepleriyle ilişkilendirilmiştir. İlk birahaneler Beyoğlu'nda açılmış, bu birahanelerde sunulmak üzere pal ve porter ithalatına başlanmıştır. Biraya olan ilgi sadece İngliz, Fransız ve İtalyan askerleriyle de sınırlı kalmamıştır. Yabancı askerlerle beraber yerel halkın biraya ilgi duymaya da başlamıştır. Bu kültürel difüzyon İstanbul'a yepyeni bir yemek kültürü aktarılmasına sebep olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bira, Birahane, Yemek, Kültür, Gastronomi

Kültürel Difüzyon; bir kültüre ait özelliklerinin kökenini ve bir toplumdan diğerine yayılması açısından dağılımını anlama girişimidir (Winthrop, 1991). Bu yayılma doğrudan, zorla veya dolaylı olabilmektedir. Tarihimizde İngiliz, Fransız ve İtalyan ordularının İstanbul'a gelerek Osmanlı ordusuyla birlikte 889,000 kişilik Rus ordusuna karşı savaştığı Kırım Savaşı (1853 -1856) ve bunu takip eden yıllar kültürler arası difüzyonun son derece hızlı olduğu bir dönem olarak düşünülebilir.

Bu dönemde Roger Fenton, fotoğraf sanatını Türkiye'ye getirmiş, ülkesine dönmesinden sonra çırakları Abdullah biraderler Türkiye'nin ilk fotoğrafçıları olmuşlardır (Hoffman, 2008). Kırım savaşı yıllarında Türkiye'ye gelen yenilikler arasında modern hastane ve hemşirelik de vardır (Fee & Garofalo, 2010). Bunu takip eden yıllarda (1895) Jean Cesar Reboul İstanbul Beyoğlu'nda "Grande Pharmacie Parisienne-Büyük Paris Eczanesi" adıyla Osmanlı İmparatorluğunun ilk modern eczanesini kurmuştur (Foundation, 2015). Kırım Savaşı sürecinin başlatmış olduğu kültürel difüzyon etkisiyle ortaya çıkan bu yeniliklerle beraber yeme-içme kültürüne "Bira"'nın yer edinmesi ve Birahanelerin de ortaya çıkışını da ilişkilendirebilir. 1950'ye tarihlenen "Eski Birahaneler" başlıklı bir gazete kupüründe İstanbul'da birahanelerin açılması Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında İstanbul'a gelen İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerin talepleriyle ilişkilendirilmiştir. İlk birahaneler Beyoğlu'nda açılmış, bu birahanelerde sunulmak üzere bira ithalatına başlanmıştır. Biraya olan ilgi sadece İngiliz, Fransız ve İtalyan askerleriyle de sınırlı kalmamıştır. Yazıda yabancı

[461] T.C. Yeditepe Üniversitesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü.

askerlerle beraber yerel halkın biraya ilgi duymaya başladığından bahsedilmektedir. (Arşiv, 1950).

1880'e gelindiğinde İstanbul'un Posta sokağında "Gambrinus", takibinde Linardi sokağında Janni Cacavopoulos tarafından "Yanni" Birahanesi açılmıştır. Yanni birahanesi dönemin en meşhur birahanelerinden biri olmuştur. O dönemin gezi rehberlerinde övülen ve *Brasserie Viennoise*, Viyana tipi birahane, olarak tanımlanan bu birahane hem restoran, hem de Lager bira salonu olarak tanıtılmaktaydı (Coufopoulos, 1910). Milliyet gazetesi yazarlarından Cevad Ulunay, 1967 yılında yayınlanan köşe yazısında, Yanni birahanesinin taze soğuk köpüklü birasının leziz olduğunu, bira dışında sunulan şatobriyanın, parmesan ve gravyer peyniriyle hazırlanan sütlü makarnanın müşterileri hayran bıraktığını anlatır (Ulunay, 1967). Dönemin bilinen birahanelerinden "Tsoye" Alman usulünün uygulandığı bir birahaneydi. Alman usulüne göre bu birahanede bira mezesiz içilirdi.

Sonuç olarak Kırım savaşı ile İstanbul'a gelen askerlerin kendi kültürlerinde tükettikleri birayı, İstanbul'da da tüketme istekleri, biranın bir ürün olarak ilk etapta dolaylı olarak var olan kültüre yayılmaya başladığı düşünülebilir. İlerleyen zaman içerisinde Bomonti Bira Fabrikası'nın açılması (Bira, 1986, 1987), yani bira üretim ve satışının ticari boyutlara ulaştığı bir seviyeye gelmesi ve bununla beraber birahanelerin yaygınlaşması, kültürel difüzyonun biranın mekânı üzerinden içim şekli / davranış kültürü ve yanında sunulan yemeklerin, var olan kültürü doğrudan etkilemesi konusunda bir fikir vermektedir.

Referanslar

Arşiv, T. T. (1950, Nisan 10). Dosya No: 112 - MeyhanelerİstanbuI. *Eski birahaneler*. İstanbul: İstanbul Kalkınma Ajansı.

Bira. (1986, 1987). *Ana Britannica* (s. 187). içinde Istanbul: Ana Yayıncılık A.Ş.

Coufopoulos, D. (1910). *A Guide to Constantinople.* Londra: Adam and Charles Black.

Efes, A. (2018). *Anadolu Efes - Tarihçemiz*. Ekim 12, 2018 tarihinde http://www.anadoluefes.com.tr/hakkimizda/tarihcemiz adresinden alındı

Fee, E., & Garofalo, M. E. (2010). Florence Nightingale and the Crimean War. *Am J Public Health*(100), 1591.

Foundation, L. H. (2015). *Reboul pharmacy of Pera history.* Kasım 14, 2019 tarihinde http://levantineheritage.com/reboul-pharmacy.html adresinden alındı

Hoffman, K. (2008). Orientalism. J. Hannavy içinde, *Encyclopedia of Nineteenth-Century Photography* (s. 1032). NY / NEW YORK: Routledge - Taylor & Francis Group.

Hürriyet. (1997, Temmuz 6). *Fatma Ana'nın helvasından Bomonti Biraderlere*. Hürriyet.

Mumyakmaz, H. (2015). Bir Devlet Teşekkülü: Yozgat Tekel Fabrikası. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 145-166.

Şafak, S. B. (2006). Türk Bira Sektörü Analizi ve Türk Bira Firmalarının İhracat Olanakları. *Bira Üretiminin Başlaması ve imalathaneler*.

Şafak, S. B. (2006). *Türk Bira Sektörü Analizi ve Türk Bira Firmalarının İhracat Olanakları.* Dokuz Eylül Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tuborg, T. (2018, Ocak 1). *Türk Tuborg*. Ekim 13, 2018 tarihinde http://www.turktuborg.com.tr/tr/turk-tuborg-as adresinden alındı

Ulunay, C. (1967, Eylül 1). *Başlıksız Yazı*. Milliyet.

Winthrop, R. H. (1991). Diffusion. *Dictionary of Concepts in Cultural Anthropology* (s. 82 - 84). içinde New York: Greenwood.

Demokrasi Kavramı Üzerine Bir İnceleme

Asst. Prof. Dr. Yunus KOÇ[462]

Özet

Demokrasinin en bilinen tanımı profesyonel siyasetçilere gereksinim duyulmaksızın, halkın kendi kendisini doğrudan veyahut dolaylı olarak yönettiği bir hükümet şekli olmasıdır. Tanımda bahsi geçen halk ve kendi kendini yönetme kavramlarının ne anlama geldiği önem arz etmektedir. Demokrasinin tarihsel süreci içerisinde kendi bünyesinde taşıdığı halk ve halkın yönetimi kavramları farklı şekillerde uygulama alanı bulmuş ya da her dönemin kendi düşünürleri tarafından farklı anlamlar ve değerler yüklenmeye çalışılmıştır. Bu tarihi süreç, "demokrasi" kavramının nasıl ele alınması gerektiği noktasında ipuçlar verir. Bu noktada dikkat çeken anahtar kavramlar özgürlük, eşitlik, seçim ve temsildir. Dolayısıyla demokrasiyi anlama ve anlamlandırma açısından her dönem farklı anlamlar yüklenerek ele alınan bu kavramlarda halk ve halkın yönetiminin farklı olarak ele alındığı söylenebilir. Diğer bir ifadeyle bu çalışmada, özgür ve eşit olan halk kimdir, seçilme kriterlerine sahip olan halk hangisidir, temsil aracı ile halkın yönetimi arasında nasıl bir ilişki söz konusudur gibi sorular dikkate alınarak halk ve halkın yönetimi kavramları tanımlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Halk, Halkın Yönetimi

A Study on The Concept of Democracy

Abstract

The best-known definition of democracy is that it is a form of government in which the people direct or indirectly govern themselves without the need for professional politicians. In this definition, the meaning of the concepts mentioned in the public and self-governance is important. In the historical process of democracy, the concepts of the people and the people who are in the administration have found their application in different ways or different meanings and values have been tried to be loaded by the thinkers of each period. This historical process provides clues as to how the concept of "democracy gerekti should be addressed. The key concepts that draw attention at this point are freedom, equality, choice and representation. Therefore, it can be said that the people and the administration of the people are treated differently in these concepts which are dealt with by loading different meanings in terms of understanding and making sense of democracy. In other words, the aim of this study is to define the concepts of the people and the people by taking into consideration questions such as who is the free and equal people, which people have the criteria for being elected, how there is a relationship between the means of representation and the management of the people.

Keywords: Democracy, People, Public Administration

[462] Muş Alparslan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9453-2910

Giriş

Demokrasi tarihi, her dönem farklı araçlarla ve niteliklerle kendini göstermiş, günümüze gelinceye dek bir terakki vetiresi yaşamış olduğu söylenilebilir. Antik dönemde demokrasi, Yunan şehir devletlerinde halkın doğrudan katılımıyla gerçekleşen klasik yöntem olarak ortaya çıkmıştır. Feodal dönemde ise, Fransa ve İngiltere'de temsil kurumlarının varlığı demokrasinin gelişiminde önem arz etmiştir. Nitekim İngiltere'de Kral meclisleri olan Witan ve Magnum Concillium'a burjuvazilerin katılmasıyla bu meclisler, günümüzdeki adıyla parlamento olarak dönüşmüştür. Benzer şekilde Fransa'da senyör ve rahiplerin yalnızca katıldığı Curia Regis'e burjuvazinin dâhil edilmesiyle Etats Generaux olarak dönüşmüştür (Selçuk, 1987: 20-22; Erten, 1996: 30). Sonrasında bu meclisler, giderek güçlenen burjuvazinin politik manevra alanı halini almıştır. Nihai olarak bu durum Fransız İhtilalı'nın habercisi olmuştur (Küçükömer, 2010: 29-33). Bu yeni dönem özgürlük (hürriyet) ve eşitlik (müsavat) ilkelerine dayanıyordu. Bu ilkeler aydınlanmayla modern dönemde Rousseau, Locke ve Montesgue gibi düşünürlerin demokrasiye dair temel argümanlarını ortaya koymada olanak sağlamıştır. Yani demokrasi doğası gereği eşitlik ve özgürlük ilkeleri üzerine kurulmuştur. Nitekim Hobbes, Bodin gibi mutlakıyetçi görüşlere (Ağaoğullar, Köker, 2009: 14-43) ağır darbe indiren Locke (2004), liberal devlet düzeninin öncüsü olarak toplumsal sözleşmesinin merkezine özgürlüğü bırakarak temsili bir demokrasi örneği sunmuştur. Rousseau (2010) "Toplum Sözleşmesi"nde devletin meşruiyetini genel irade ile toplumsal eşitliğe dayandırırken poliarşik, doğrudan ve yarı doğrudan demokrasinin niteliklerini taşıyan bir yönetim ortaya koymuştur. Montesqueu ise, bir yönüyle her ne kadar yürütmenin, monarkın elinde olması gerektiğini savunarak bir tür meşruti monarşi örneği sunmuş olsa da diğer yönüyle de kuvvetler ayrılığının merkezine özgürlüğü bırakarak demokratik idareye önemli bir katkı sunmuştur (Ağaoğullar, vd., 2009: 381-444). Hâsılı modernleşme süreciyle beraber demokrasi, bir takım olayların ve entelektüel tartışmaların neticesine dayanarak gelişimini sağlamış olduğu söylenebilir. Demokrasinin bundan sonraki gelişim sürecinde (Sartori, 1971: 2-3) "özgürlük" ve "eşitlik" kavramlarıyla beraber ya da bu kavramları kapsayacak şekilde "seçim" ile birlikte kullanılmaya başlamıştır. Keza Schumpeter'de (2007: 322-399) demokrasi, minimalist ve seçici demokrasi olarak tek boyutlu olarak karşımıza çıkar. Yazara göre, bir ülkede demokrasiden bahsedebilmesi için her yurttaşın eşit ve özgür bir şekilde oy kullanabilmesi, seçimlerde aday olabilmesi, seçimlerde adaletin gözetilmesi ve birden çok partinin olması kâfidir. Anlaşıldığı üzere yazar, çok partili rekabetçi seçimlere vurgu yaparak demokrasiyi tanımlar. Dahl (2001: 10-104) ise modern demokrasiyi, seçimler ile beraber eşitlik ve özgürlükleri de ekleyerek iki boyutlu tanımlar.

Bu tarihi süreç, "demokrasi" kavramının enstrümanlarının ne olduğunu, nasıl bir anlam dünyasına sahip olduğunu ortaya koyması açısından ehemmiyet arz eder. Yani demokrasi tarihi, "demokrasi" kavramının nasıl ele alınması gerektiği noktasında ipuçları verir. Bu noktada dikkat çeken anahtar kavramlar özgürlük, eşitlik, seçim ve temsildir. Dolayısıyla demokrasiyi anlama ve anlamlandırma açısından her dönem farklı anlamlar yüklenerek ele alınan bu kavramlarda halk ve halkın yönetiminin farklı olarak ele alındığı söylenebilir. Diğer bir ifadeyle özgür ve eşit olan halk kimdir, seçilme kriterlerine sahip olan halk hangisidir, temsil aracı ile halkın yönetimi arasında nasıl bir ilişki söz konusudur gibi sorular demokrasi kavramındaki demos (halk) ve kratos (yönetim)'un izah edilmesinde önemlidir.

Hangi "Halk" (Demos)!

Antik Yunan'da "demos" halk iken, "kratos" ise yönetim demektir. Bu iki kavramın bir araya gelmesiyle "demokratia" kelimesi ortaya çıkar. Böylece, demokrasi kavramının "halk yönetimi" anlamına geldiği söylenebilir (Kuzu, 992: 336). Halk terimi aynı dil, din, kültür, gelenek ya da meslekten olan insan topluluğuna denir. Tabi bunlardan belki en önemlisi geçmişten gelen birikimleri ifade eden ve toplumun siyasal kültürel kodu üzerinde belirleyici olan geleneklerdir. Halkın bu esnek tarifine göre; bir grup, bir millet kadar geniş veya bir aile kadar küçük olabilir. Halk on dokuzuncu yüzyılda okuryazar olmayan, taşralı, kaba köylüler şeklinde tarif edilmiştir. Fakat halkın yönetimi olarak tanımlanan demokrasi kavramındaki halka farklı anlamlar yüklendiğini söylemek mümkündür. Halk teriminin demokrasi tarihindeki farklı kullanımları, kavramın bağımsız olmaktan çok bağımlı şeklinde anlamlandırılmış olduğu söylenebilir (Dundes, 1998: 139-143).

Antik Yunan'da halk terimini belirleyen bağımlı ilkeler farklılıklar arz etmiştir. Keza Antik Yunan'da "demos" tarafından iradeyi ifade etmek için geliştirilen demokrasi kavramı, genellikle bir makamı veya payesi olmayan sıradan halk anlamında kullanılmıştır. Ayrıca, terimin orijinal Yunanca kullanımında "demos", tüm sıradan insanlar anlamında olmayıp daha çok "çoğunluk" veyahut "yoksul kesimler" anlamına gelmiştir. Bu sebeple demokrasi, varlıklı olanların pahasına fakirlerin, eğitimlilerin pahasına cahil ve eğitimsizlerin idaresini ifade eder. Haliyle kavram bir şekilde, aşağılayıcı ve olumlu olmayan manada kullanılmıştır (Heywood, 1997: 108). Fakat bu dönemde pratikte anlaşılan demokrasi; kadınların, yabancıların, kölelerin katılmadığı yalnızca halk olarak kabul edilen vatandaşlık vasfına sahip olan yirmi yaşını geçmiş, eli silah tutan yerli erkeklerin müdahil olduğu yönetimdir (Ağaoğulları, 2014: 43-54). Dolayısıyla bunlar, Antik Yunanda özgür ve eşit olan halkın niteliklerinin ne olması/olmaması gerektiğini belirtir.

Modern dönemle birlikte halka yüklenen bu anlamda değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Artık "demos", oy hakkına sahip olabilmekle tanımlanmıştır. Bu evrensel olma amacı taşımaktaydı. Fakat antik Yunan'da herkes yönetime katılma yetkisine sahip olmadığı gibi modern dönemde de herkes oy hakkına sahip değildi. Mesela on yedinci yüzyıl İngiltere'sinde Cromvelci asker ve zanaatkârların radikal bir bölümünü oluşturan Leveller'ın gözünde kadınlara, kalfalara, ev hizmetkârlarına ve hatta ücretlilere oy hakkı verilmemeliydi. Locke ise, oy hakkının yönetim tarafından zarar verilebilecek çıkarlara sahip olan mülk sahipleriyle sınırlandırılması gerektiğine inanmaktaydı. Benzer şekilde 1787 yılında yazılan Amerikan Anayasası da oy hakkını sadece mülkiyet olanlarla sınırlandırmıştır. 1848'de Fransa'da ise evrensel oy hakkı erkekler ile sınırlandırılmıştır. Ancak her geçen gün "demos"u sınırlandıran bu yaklaşımların alanları genişletilmiştir. Artık pek çok tikel grup, yani orta sınıfa mensup olan erkekler, kadınlar, farklı etnik azınlıklar ve diğerleri oy hakkı elde etmeye başlamışlardır. Öyle ki İngiltere yapmış olduğu reformlarla 1918 yılına gelindiğinde kadınlara ve erkeklere eşit oy hakkını tanımış ayrıca 1949 yılına değin yüksek öğretim mezunları ile belirli mülk sahibi olanlar birden çok rey hakkına malik olmuşlardır (Heywood, 1997: 109). Yine 1963 yılına değin ABD'de siyahilerin oy hakkı tartışma konusu olmuştur. Dolayısıyla modern dönemde halkın yönetim biçimi olarak ele alınan "demokrasi" kavramı içerindeki "demos" ile kast edilen halkın tamamı değildir. Bazen toplumun bir kısmı bazen ise birçoğu anlamında kullanıldığını söylemek pekâlâ mümkündür.

Kimin Yönetimi (Kratos)/ Nasıl Yönetim (Kratos)

Demokrasinin klasik anlamı, Atina'nın en güzel örneğini sunduğu şehir devletlerinden polis yapısı üstüne temellendirilmiştir. Atina'da demokrasi olarak tarif edilen idari biçim, modern dönem demokrasisinden oldukça farklı umdelere dayanmaktadır. Atina demokrasisinin en ayırt edici özelliği, vatandaşların yönetim faaliyetlerine doğrudan katılımıdır. Bu iki şekilde gerçekleşmiştir. İlk olarak, Atina toplumunun tamamının yönetime doğrudan katılım hakkını taşıdığı ve çoğunluğa dayalı kararlar alındığı meclisler vardı. Böylece, Atina vatandaşlarının dışında veyahut onları temsil eden herhangi bir organizma tarafından idare edilmekten ziyade, bizzat doğrudan kendi kendilerini yönetmişlerdir. İkinci olarak, idari kadroları oluşturacak olan kişiler atanarak ya da seçime dayalı bir biçimde değil, kura veyahut sıra esasına dayanarak belirlenmiştir. Dolayısıyla yalnızca seçilmiş profesyonel politikacılar değil aksine bütün vatandaşlar idari mevkilere gelebilme hakkına malik olmuştur. Lakin böylesi bir klasik demokrasiye modern dönemde rastlamak pek mümkün değildir (Heywood, 1997: 108-109). Bundan dolayı böylesi demokrasiler, halkın yönetime katılımını sağlayan, halk tarafından yönetim olarak tarif edilir. "Halk tarafından yönetim" muğlak bir kavram gibi görünebilir ama görüntüler genellikle aldatıcıdır. Bilhassa demokrasi düşüncesinin sonraki tarihinde bu karmaşıklık ve çelişki daha fazla kendisini gösterecektir. Keza modern demokrasinin tarihi, düşünce, pratik ve içeriğinde ihtilafa mahal verecek çok alan vardır (Bal, 2014: 215).

Modern dönemde "kratos", Yunan modelinden oldukça farklı olduğu söylenebilir. temsili bir nitelik arz eden bu yönetim şekli halkın bir kesimin ya da çoğunluğunun sahip olmuş oldukları oy hakkı ile seçtikleri temsilciler aracılığı ile gerçekleşen bir yönetim anlayışıdır. Burada yönetim profesyonel siyasetçilere bırakılmış; bu durumda halkın kendisini yönetmesinden ziyade yalnızca kendilerini temsil eden idarecileri belirleyebilme sürecine katılmıştır (Heywood, 1997: 109-110). Bu yüzden bu tür demokrasiler, halkın çıkarını koruyacak, halk için yönetim olarak ifade edilebilir. Buradaki yöneten ile yönetilen halk, süreç içerisinde farklılaşmaktadır. Kimi zaman mülkiyet sahibi varlıklı olanlar, kimi zaman yalnızca erkekler, kimi zaman belirli bir etnik grup, kimi zaman ise toplumun çoğunluğu olabilmektedir. Bu tıpkı *"Abraham Lincoln'ün halkın halk tarafından halk için yönetimi"* demesi gibidir (Aktaş, 2015: 91; Korkmaz, 2016: 365-366). Ancak halkın çıkarını koruyan bir yönetim biçimi olarak demokrasi bu bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir. Böylesi bir yönetimde halk mı kendi çıkarlarını belirleyecek yoksa halkın seçmiş oldukları temsilciler mi? yönetme hakkına sahip olabilecek temsilciler ne tür nitelikler barındırmalıdır. Şayet halkın çıkarlarını belirleyen temsilciler ise halk için daha iyi ve güzel olana nasıl karar vereceklerdir. Halkın bir kısmının ya da birçoğunun çıkarlarına aykırı eylem ve söylemde bulunulursa bunun halk tarafından karşılığı ne olacaktır. Böylesi bir durumda halk karşılık veremeyecek ise halk yönetiminden bahsetmek mümkün müdür?

Tüm bu sorularda dikkat çeken husus, antik Yunan'da olduğu gibi halkın doğrudan yönetiminden farklı olarak bu yönetimde halk yalnızca kimin yönetme hakkına sahip olacağına karar verir. Seçilen profesyonel siyasetçiler karar alma ve verme yetkisine sahiptir. İşte böylesi bir demokrasi, sınırlı ve dolaylı bir yönetim niteliğine sahiptir (Kuzu, 1992: 336). Bundan dolayı, idarenin her zaman seçilmiş profesyonel siyasetçilerle yürütüleceği gerçeğine dayanarak seçmenin seçkin kesimlerden hangilerinin yöneteceğini tayin etme hakkının uzlaştırılması anlamını taşıyan "demokratik elitizm" düşüncesi, halkın bizzat kendi kendisini yönetmesi düşüncesinin yerine geçmiştir (Heywood, 1997: 116). Kısacası, klâsik tarif üzerine yüklenmiş kararsızlık anlaşılır: Halk tarafından halk hükümeti, zira hükümet eden daima halk ise, bu her zaman aynı halk değildir (Burdeau, 1964: 11).

Sonuç

Antik dönemden modern döneme demokrasi tarihi, bir terakki vetiresi yaşamış olduğu söylenilebilir. Yaşanan bu gelişim süreci demokrasinin ana kavramı olan halk ve halkın yönetimi kavramlarının daha fazla tartışılır ve karmaşık hale gelmesine neden olmuştur. Keza Antik Yunan'ın klasik demokrasisindeki özgür, eşit olan "demos" içerisinde vatandaşlık hakkına sahip eli silah tutan erkekleri barındırırken, kadınları, köleleri ya da yabancıları barındırmamaktadır. Modern dönemde ise, "demos" ilk zamanlar yalnızca mülkiyet sahibi olanlar ile eğitimli erkelerden oluşurken daha sonra bunlara kadınlar, etnik ve dini grup olarak toplumun önemli bir çoğunluğu dâhil edilmiştir (Kuzu, 1992: 336). Dolayısıyla diyebiliriz ki, modern politik toplumlarda "halk" terimin izah edilmesinin ne ölçüde zor olduğu tarihin tescilindedir.

Demokraside "Halk" teriminin izahatının bu derece zor olduğu düşünülürse yönetiminin nasıl anlamlandırılacağı da bir o kadar çetrefilli olduğu söylenilebilir. Günümüzde halkın yönetimi, Antik dönemde olduğu gibi doğrudan değil artık halk tarafından seçilmiş temsilciler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Böylece diyebiliriz ki artık yönetimi sağlayan halk her dönem farklılaşmaktadır. Diğer bir ifadeyle yönetimi elinde tutan halk her zaman ayı halk olmayacaktır.

Kaynakça

Ağaoğulları, M. A. & Köker, L. (2009). **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı.** Ankara: İmge Kitabevi.

Ağaoğulları, M. A., Çulha, Z. F., & Ergün, R. (2009). **Kral-Devletten Ulus-Devlete.** Ankara: İmge Kitabevi Yayinları.

Aktaş, M. (2015). *"Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış".* ***Anemon MŞÜ Sosyal Bilimler Dergisi***,C.3, S.1, ss. 87-105.

Bal, H. (2014). *"David Held'in Sınıflandırmasına Göre Demokrasinin Klâsik Modelleri".* **The Journal of Academic Social Science Studies**, S.26, ss.213-229.

Burdeau, G. (1964). **Demokrasi-Sentetik Deneme**. Çev. Bülent Nuri Esen, Ankara: Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Dahl, R. A. (2001). **Demokrasi Üstüne**. (çev. Betül Kadıoğlu). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Dundes, A. (1998). *"Halk kimdir"*. Çev. Metin Ekici, **Milli Folklor**, S.31, ss. 139-153.

Erten, E. (1996). Türkiye'de Temsil Anlayışı ve Milletvekillerinin Parti Değiştirmesi. **Yüksek Lisans Tezi**, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Heywood, A. (1997). *"Demokrasi"*. Çev. Bican Şahin, **Liberal düşünce Dergisi**, Güz, ss. 108-121.

KORKMAZ, Elif (2016). *"Demokrasi Kavramı ve Modern Demokrasi Kuramlarından Biri Olarak Müzakereci Demokrasi"*. Balcı, M. (Editör). **Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birikimler–V-**, İstanbul: Hukuk Vakfı Yayınları, ss.365-369.

Kuzu, Burhan (1992). *"Demokrasi-Resmi İdeoloji-Sivil Toplum",* **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,** C.47. S.1 ss. 335-369.

Küçükömer, İ. (2010). **Batılılaşma & Düzenin Yabancılaşması**. İstanbul: Profil Yayıncılık.

Locke, J. (2004). **Hükümet Üzerine İki İnceleme**. (çev. Fahri Bakırcı). Ankara: Babil Yayıncılık.

Rousseau, J. J. (2010). **Toplum Sözleşmesi**. (çev. Vedat Günyol). İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Sartori, G. (1971). **Demokrasi Kuramı**. (çev. Deniz Baykal). Ankara: Siyasi İlimler Türk Derneği.

Selçuk, S. (1987). **Temsili Ve Katılımcı Demokrasinin Kökeni**. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Schumpeter J. A. (2007). **Kapitalizm, Sosyalizm Demokrasi**. (çev. Hasan İlhan). Ankara: Alter Yayıncılık.

Sınıf Öğretmenlerinin Algıladıkları İş Yükleri ve İş Yükleri İle İlgili Karşılaştıkları Sorunlar

Hüseyin EKİNCİ[463]
Prof. Dr. Ali SABANCI[464]

Özet

Bu çalışmada sınıf öğretmenlerinin algıladıkları iş yükleri ve iş yükleri ile ilgili karşılaştıkları sorunlar incelenmiştir. Araştırmada, nitel araştırma desenlerinden Olgubilim deseni kullanılmıştır. Çalışma okulların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme, bu okullardan çalışma gurubunun belirlenmesinde ise maksimum çeşitlilik örneklemesi kullanılmıştır. Bu çerçevede çalışma gurubu 6 sınıf öğretmeninden oluşmuştur. Çalışmada hem mevzuat taranarak doküman analizi yapılmış hem de görüşme yöntemi ile verilerin toplanması sağlanmıştır. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Veriler, QSR N-VİVO12 nitel araştırma paket programından yararlanılarak içerik analizlerine tabi tutulmuştur. Bulgulara göre nöbet görevlerini yaptıkları gün sınıf öğretmenlerinin verimliliklerinin düştüğü, nöbet görevinin aynı zamanda yapılması gereken diğer işler üzerinde baskı yarattığı belirlenmiştir. Öğretmenler öğrencilerin bireysel farklılıklarına göre eğitim içeriği düzenlemenin, eğitim ortamı düzenlemenin, ölçme aracı geliştirmenin kendilerini çok yorduğunu ve zamanlarını aldığını ifade etmişlerdir. Velilerin öğretmenlerin işlerine müdahil olmaları, vakitli vakitsiz iletişim kurmak istemeleri ve sonuç olarak öğretmenlerin evlerinde bile iş ile ilgilenmelerine sebebiyet vermesi, benzer şekilde öğretmenlerin plan yapma, toplantı planlama, evrak düzenleme gibi birçok işi okul zamanında yapamayıp eve iş götürmeleri önemli bulgular arasındadır. Bütünde değerlendirildiğinde öğretmenlerin iş yükleri açısından mevzuatla öngörülen çerçevenin de dışında zaman, mekân, diğer ilişkiler ve psikolojik bakımından yük olarak tanımlanabilecek farklı içeriklerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin iş yükleri ile ilgili branşlara, öğretim kademelerine ve okul türüne göre farklı çalışmalara ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sınıf Öğretmeni, İş yükü, Öğretmenlik Mesleği.

Giriş

Öğretmenlik mesleğinin, toplumsal bellekte genel olarak "kutsal" bir meslek olarak yer aldığı söylenebilir. Bununla birlikte toplumun farklı kesimlerince mesleğin yarım günlük bir iş olduğu ya da kadın mesleği olduğu yönünde farklı görüşler de dile getirilmekte ve bu görüşler çeşitli araştırma bulguları ile desteklenmektedir. Meslek üyelerinin ise mesleğin zorluklarına, yoruculuğuna ve zihinsel, duygusal ve bedensel açıdan öğretmene çok fazla yük yükleyen bir çalışma alanı olduğuna ilişkin görüşlere sahip oldukları söylenebilir

[463] Muratpaşa İstiklal İlkokulu-Akdeniz Üniversitesi
[464] Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi

(Çermik, Doğan ve Şahin, 2010; Duxburry ve Higgins, 2003; Erişti, 2012; Kızıltepe, 2002; Wilson, 2002). Öte yandan eğitimde, dünyada yaşanan teknolojik, sosyolojik, ekonomik, kültürel ve siyasal gelişmeler çerçevesinde ortaya çıkan yeni durumlar öğretmenlerin kişisel ve mesleki açıdan çağa ayak uydurma ihtiyaçları ile öğretmenlere daha fazla görevler ve sorumluluklar yüklemektedir.

İş yükü kavramı, bireyin işyerinde kendisine verilen işin normalin üzerinde olduğuna ilişkin algısıdır. Birçok iş için eğer matematiksel olarak işin doğal yükü hesaplanmışsa bu kavramın algıya dayalı olduğu söylenebilir (Keser, 2006). İş yükü, işin sahip olduğu stres etkenleri içerisinde sıkça karşılaşılan ve bu yüzden de bu etkenler içerisinde en önemlisi olma özelliği kazanan etmendir (Gümüştekin ve Öztemiz, 2005). İş yükünün üç boyutu bulunmaktadır. Fiziksel İş Yükü: Fiziksel güce ihtiyaç duyulan iş yerlerinde malzeme yönetiminin el ile yapılan boyutu fiziksel iş yüküdür ve teknolojinin ilerlemesiyle birçok işletmede fiziksel iş gücü yerine otomasyona geçilmesine rağmen endüstriyel işletmelerde halen fiziksel iş yüküne ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılması gereken bir işte, taşıma frekansı, yükün ağırlığı, taşıma uzaklığı ve süresiyle orantılıdır. Birçok iş sektöründe sakatlanma veya hastalanma riski, yapılan işin şekline göre diğer sektörlere göre daha fazla olabilmektedir (Özyolcu, 2015). Zihinsel İş Yükü: İnsanların fiziksel gücün kullanmalarından ziyade akıllarını kullanmasını gerektirecek işlerde ortaya çıkan zihinsel iş yükleri; hesaplama, düşünme, karar verme, iletişim kurma, hatırlama ve arama zihinsel iş yükü kavramına örnek olarak verilebilir (Jung, 2001). Çevresel İş Yükü: İşin yapıldığı çevrenin neden olduğu iş yükleri sınıfında olan çevresel iş yüklerine örnek olarak verilebilen, aydınlatma, ortamın sıcaklığı, toz, çalışılan ortamın hijyeni, ses gibi etkenlerin çalışan üzerinde etkilerini çoğu çalışmada görülür. Çevreden gelen güçlü ve sürekli bir etkinin işgören üzerinde olumsuz sonuçlar doğuracağı ve iş stresini arttırabileceği tüm bu çalışmaların ortak noktası durumundadır (Özyolcu, 2015). Cerit ve Özdemir (2015)'in de belirttiği gibi eğitim alanında yapılan her yenilik öğretmenlerin iş yüklerinin artmasına neden olabilir. Türkiye'de 2004-2005 eğitim ve öğretim yılı itibarı ile yapılandırmacı yaklaşımın benimsenmesi sonucunda ortaya çıkan değişim ihtiyacının, sınıf içinde ve sınıf dışında öğretmenlerin yapmaları gereken işleri daha da çeşitlendirdiği söylenebilir. Bubb ve Earley (2004) öğretmenlerin yoğun iş yükleri ile ilgili beş temel neden gösterdiklerini belitmiştir. Bunlar 1) öğretim dışı görevler (fotokopi, dosyalama, para toplama, sosyal çalışmacı gibi davranmak, evrak işleri, form doldurma, bilgi tekrarları ve mektup yazmak gibi evde yapılmak zorunda kalınan görevler, 2) izleme, değerlendirme, kayıt etme, raporlama ve hesap verme (zaman yetersizliği, yapılacak işlerin altında ezilme duygusu, bu işler arasında gereksiz olduğu düşünülen işler ve derse ilişkin evrak incelemeleri) 3) Başka öğretmenlerin yerine derse girme (çok sınıf okutmak, boş zaman azlığı, çok fazla denetim ve görevler, boş sınıf doldurmak, ders programının çok yoğun olması) 4) Hükümet ve okul projeleri, 5) Planlama (okulda ya da bölümde zayıf bir plan anlayışının bulunması, planlamaya ayrılan zamanın azlığı, amaca uygun olmayan planlar, bilgi tekrarları içeren plan ve hedefler).

Küresel değişimlerden sınıfların ve okulların etkilenmemesi mümkün değildir. Çünkü sınıf ve okul yaşayan, canlı, çevreye duyarlı bir yapı göstermektedir. Sınıf yönetimine etki eden temel etken olan öğretmenler, gelişme sürecinde rol oynayan değişkenleri öğrenmedikçe, sınıf yönetiminin ne şekilde etkili olabileceğini tam olarak kavramaları zor görünmektedir. Öncelikle dünyada ve ülkemizde eğitim fakültesi eğitim elemanlarının ve öğretmenlerin, içinde bulundukları ortam ve bu ortamın öğretme ve öğrenmeye ait çağdaş yaklaşımları ne şekilde etkilediğinin ön plana çıkarılması gerekmektedir (Bakioğlu, 2009). Bütünde değerlendirildiğinde eğitim, kişinin bedeni, zihni,

duygusal, toplumsal davranışlarının, yeteneklerinin, en uygun biçimde istenilen bir doğrultuda geliştirilmesi, ona bir takım amaçlara dönük yeni yetenekler, davranışlar, bilgiler kazandırılması yolundaki faaliyetlerin tamamı şeklinde tanımlanabilir (Saylan, 2015). Etkili bir öğretim lideri olarak öğretmenin sınıf içi etkinliklerini beklenen düzeyde gerçekleştirmesi öğrencilerin davranış düzenlemelerine ilişkin etkinlikler gibi sınıf yönetimi etkinlikleri konusunda bilgi ve etkili becerilere sahip olması ile mümkün olabilir (Ağaoğlu, 2005). Nitelikli öğretmenler yalnız öğrencilerin akademik başarısının artmasında değil aynı zamanda bütün eğitimsel süreci iyileştirmede olumlu katkıları olmasından dolayı kritik bir rol oynar. Bu yüzden nitelikli öğretmenlerin mesleklerini yapmaya devam etmelerini sağlamak, öğrencilerin performanslarını geliştirme ve eğitim sisteminin gelecekteki başarısıyla doğrudan ilişkilidir (Borman ve Dowling, 2008).

Okul dediğimiz yapının en önemli ve açık özelliği üzerinde çalışılan kaynağın toplumdan gelen ve tekrar topluma giden insan oluşudur. Okulların kurum boyutundan ziyade birey boyutuna duyarlı olması, formal yapısının informal yapısından daha baskın gelmesi, etki alanının yetki alanından geniş olması bundan kaynaklıdır. Okul ortamında insan ilişkileri ve davranış bilimleri bu yüzden büyük önem taşımaktadır (Bursalıoğlu, 2015).

Yasaya göre ilköğretim, kadın erkek bütün Türklerin milli gayelere uygun olarak bedeni, zihni ve ahlaki gelişmelerine ve yetişmelerine hizmet eden temel eğitim ve öğretimdir. İlköğretim, ilköğrenim kurumlarında verilir; öğrenim çağında bulunan kız ve erkek çocuklar için mecburi, Devlet okullarında parasızdır (İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 1961). Bu çerçevede sınıf öğretmenlerinin resmi görevleri şunlardır: (1) Okul öncesi ve ilköğretim kurumu öğretmenleri, kendilerine verilen grup/sınıf/şubede eğitim ve öğretim faaliyetlerini, eğitim ve öğretim programında belirtilen esaslara göre planlamak ve uygulamak, ders dışında okuldaki eğitim ve öğretim işlerine etkin bir biçimde katılmak ve bu konularda mevzuatta belirtilen görevleri yerine getirmekle yükümlüdür. (2) İlkokullarda sınıf öğretmenleri, okuttukları sınıfı bir üst sınıfta da okuturlar. Ancak istekleri yönetimce uygun görülmesi hâlinde başka bir sınıfı da okutabilirler. (3) İlkokullarda Yabancı Dil ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin alan öğretmenlerince okutulması esastır. Ancak, ihtiyacın alan öğretmenlerince karşılanamaması durumunda bu dersler, yüksek öğrenimlerini söz konusu alanlarda yapan sınıf öğretmenleri veya sınıf öğretmeni olup bu alanda hizmet içi eğitim sertifikası almış öğretmenler tarafından ders değişimi yolu ile okutulabilir. Bunun da mümkün olmadığı durumlarda bu dersler sınıf öğretmenince okutulmaya devam edilir. (4) İlkokullarda Yabancı Dil ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri, alan öğretmenlerince okutulduğunda sınıf öğretmenleri bu ders saatlerinde yönetimce verilen eğitim ve öğretim görevlerini yapar. (5) Öğretmenler yaz ve dinlenme tatillerinde izinli sayılırlar. Hastalık ve diğer mazeret izinleri dışında ayrıca yıllık izin verilmez. (6) Öğretmenlere, eğitim, öğretim ve yönetim görevlerinden başka bir görev verilemez. (7) Öğretmenler, komisyon üyesi ve gözcü olarak görevlendirildikleri sınav komisyonlarında, okulda yapılan her türlü resmî toplantılar ve mahallî kurtuluş günleri ile millî bayramlarda bulunmak zorundadırlar. Öğretmenlere görevlendirme ve toplantıların zamanı, en az iki gün önceden yazı ile duyurulur. Toplantının gündemi öğretmenlerin de görüşü alınarak hazırlanır. Toplantılar, dersleri aksatmamak üzere çalışma günlerinde yapılır. (8) Okul öncesi eğitim kurumlarında sabah ve ikindi kahvaltısı esnasında çocuklarla birlikte bulunur, grubundaki çocukların düzenli bir şekilde yemek yemelerini sağlar (İlköğretim Kurumlar Yönetmeliği, 2014). Bu resmi görevlerin uygulama aşamasında öğretmenlere nasıl bir iş yükü yarattığı ve mevzuatla öngörülmeyen farklı işyüklerinin neler olduğunun belirlenmesi; sonuç olarak öğretmenlerin

gerek iş performansının gerekse yaşam kalitesinin anlaşılması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi açısından önemlidir. Öğretmenlerin iş yükleri ile ilgili alanyazınında çeşitli çalışmalar vardır. Örneğin bir çalışmada öğretmenlerin genellikle nöbet görevlerinden olumsuz etkilendikleri, bunun önüne geçebilmek için öğretmenlere nöbet ücreti verilebileceği belirtilmiştir. Araştırma sonucuna göre ayrıca, nöbet görevinin isteğe bağlı olarak yapılabileceği ve hatta bu görevi öğretmenlerden bağımsız kişilerin de yapabileceği ortaya konmuştur (Demir ve Oral, 2016). Cerit ve Özdemir, (2015) gelişen teknoloji ile birlikte bilgisayarların öğretim etkinliklerinde kullanılmasının yaygınlaştığını, bu açıdan da öğretmenlerin bilgisayarlar kullanma becerilerine sahip olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Araştırmada, bu çerçevede öğretmenlerin öğrencilerin notlarını bilgisayar ile sisteme girme, öğrencilerin çeşitli bilgilerini bilgisayar ortamına girme ve benzeri iş yüklerinde arttışlar olduğu belirlenmiştir. Pamuk (2016) öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi süresince bireyselleştirilmiş eğitim programına zaman ayırmalarının zor olduğuna, bu öğrencilerin destek eğitim odasında ders almaları gerektiğine veya onların durumlarına özel tasarlanmış ortamlarda ders almaları gerektiğine inandıklarını belirlemiştir. Güney (2018) sınıf öğretmenlerinin gelişen bilimsel-teknoloji ve sürekli olarak gelişen ve değişen eğitim içeriklerinden dolayı kalitesi artırılmış ve profesyonel kişilerce sunulan hizmetiçi eğitim programları ile yetiştirilmelerine ihtiyaç duyduklarını belirlemiştir. Anıl ve Acar (2008) sınıf öğretmenlerinin öğrencilerin seviyelerine göre farklı ölçme araçları hazırlama ve uygulama aşamasında zaman açısından sıkıntılar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Araştırma bulgularına göre sınıf öğretmenlerinin farklı ölçme araçları hazırlaması ve uygulamasının çok fazla zaman aldığı, bunun için bir ders saatinin yetmediği ve başka işlerin bu ölçme araçlarının uygulanması aşamasında aksaklıklara sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada Antalya ilinin beş merkez ilçesinde görev yapan sınıf öğretmenlerinin algıladıkları iş yükleri ve iş yükleri ile ilgili karşılaştıkları sorunların neler olduğu incelenmiştir.

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma varsayımlarla ve bireyler veya gurupların bir sosyal ya da insan sorununa atfettikleri anlamlara değinen ve araştırma problemlerinin incelenmesini içeren yorumlayıcı/kurumsal çerçevelerin kullanımı ile başlar. Bu problemi araştırmak için, nitel araştırmacılar araştırmada, çalışmadaki insan ve yerlere duyarlı olan doğal ortamdaki veri koleksiyonlarını ve hem tümevarım hem de tümden gelimli, örüntü ve temalar kuran veri analizlerini içeren nitel bir yaklaşım kullanır (Creswell, 2018).

Araştırma modeli

Araştırmada, nitel araştırma desenlerinden olan Olgubilim deseni kullanılmıştır. Olgubilim deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Olgular yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi çeşitli şekilde karşımıza çıkabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Nitel araştırma varsayımlarla ve bireyler veya gurupların bir sosyal ya da insan sorununa atfettikleri anlamlara değinen ve araştırma problemlerinin incelenmesini içeren yorumlayıcı/kuramsal çerçevelerin kullanımı ile başlar. Bu problemi araştırmak için, nitel araştırmacılar; araştırmada, çalışmadaki insan ve yerlere duyarlı olan

doğal ortamlardaki veri koleksiyonlarını ve hem tümevarım hem de tümden gelimli, örüntü ve temalar kuran veri analizlerini içeren nitel bir yaklaşım kullanırlar. Nihai yazılı bir rapor veya sunum; katılımcıların seslerini, araştırmacının derin düşünmelerini, problemin kompleks bir açıklama ve yorumlamasını ve literatüre katkısını veya değişim çağrısını içerir (Creswell, 2018).

Çalışma gurubu

Maksimum çeşitlilik, bireylerin veya mekanların spesifik özelliklerine bağlı olarak çeşitli doküman varyasyonlarıdır (Creswell, 2018). Bu kapsamda, Antalya İli Muratpaşa İlçesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan uygun örnekleme yöntemi ile 3 İlkokul belirlenmiştir. Çalışma gurubunun belirlenen okullardan seçilmesinde maksimum çeşitlilik örneklemesi kullanılmıştır. Bu okulların her birinden çalışmaya gönüllü olarak katılabileceğini belirten öğretmenler arasından altı öğretmen çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışma gurubunun farklı cinsiyet, yaş ve kıdemde olmalarına dikkat edilmiştir. Bu çerçevede çalışma gurubu 3 erkek ve 3 kadın ilkokul öğretmeninden oluşmuştur. Erkek katılımcıların yaşları; 34 – 49 arasında. Kadın katılımcıların yaşları; 32 – 50 arasındadır. Erkek katılımcıların kıdemleri; 7 – 26 arasında. Kadın katılımcıların kıdemleri; 8 – 28 arasındadır.

Veri toplama aracı ve veri toplama süreci

Çalışmada veri toplamak amacıyla ilk olarak öğretmenlerin iş yükleri ile ilgili olabilecek tüm mevzuat incelenmiş ve analiz edilmiştir. İkinci olarak belirlenen çalışma grubu ile görüşmeler yoluyla veri toplanmıştır Bu amaçla yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunun birinci bölümünde açıklama, onam ve demografik bilgilere, ikinci bölümünde ise öğretmenlerin görevlerini yerine getirirken algıldıkları iş yüklerini ve iş yüklerine ilişkin sorunları belirlemek amacıyla dört adet açık uçlu soruya yer verilmiştir. Veri toplamak amacıyla çalışma gurubu ile bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 25 dk. ile 35 dk. arasında sürmüştür. Tüm görüşmelerde katılımcıların onayı ile ses kaydı alınmıştır.

Güvenirlik ve geçerlilik

Araştırmada iç geçerliliği arttırmak için araştırmacılar; veri kaynaklarını detaylı olarak incelemiş, yaşananlara katılımcıların gözü ile bakmaya çalışmıştır. Nitel araştırmalarda tam nesnelliğin mümkün olmadığı, araştırmacının etkisinin hiç olmadığı bir araştırmadan söz edilemeyeceği varsayılmaktadır. Bu nedenle Guba ve Lincoln nitel araştırmacılara "nesnellik" kavramı yerine "teyit edilebilirlik" kavramını önermektedir." (akt. Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu bağlamda araştırmacılar çalışma gurubunda yer alan 3 sınıf öğretmeni ile yüz yüze görüşerek teyit etme ve geliştirme yoluna gitmiştir. Bu amaçla üç öğretmenle görüşmelerde ilk aşamada doküman analizi ile ve görüşmelerle elde edilen bulgular katılımcılarla paylaşılmış ve madde madde onay ve geliştirme için görüşleri alınmıştır. Sonuç olarak elde edilen bilgiler ışığında gerek eldeki verilerin kontrolü ve gerekse yeni bilgilerin eklenmesi sağlanmıştır. Araştırmacılar dış geçerliliği arttırmak için betimleme çalışması yapmışlardır. Araştırmada iç güvenirliği (tutarlılığı) artırmak amacıyla; görüşmelerde benzer yaklaşımlarla soru sorulmuştur. Görüşmeler kayıt (ses) altına alınmıştır. Dış güvenirlik (teyit edilebilirlik) için araştırmacıların ulaşılan sonuçların ham verilerle karşılaştırılabilmesi amacıyla; tüm veri

toplama araçları, kodlar, ham veriler ile rapora kaynak oluşturan yazılar ve notlar saklanmış; dışarıdan bir uzmanın analiz etmesine olanak tanınmıştır.

Araştırmanın güvenirliği kappa analizi (K=[Pr(a) – Pr(e)] / [1 - Pr(e)]) formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Pr(a) iki değerlendirici için gözlemlenen uyumların toplam orantısı iken, Pr(e) bu uyumun şansa bağlı ortaya çıkma olasılığıdır (Viera, Garrett, 2005). K= [0,77 – 0,23] / [1 - 0,23] Sonuç olarak araştırmacılar arasındaki güvenirlik oranı (K) = 0,70 "iyi düzeyde uyum" şeklinde belirlenmiştir.

Verilerin çözümlenmesi

Nitel verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Analiz sürecinde QSR NVİVO paket programından yararlanılmıştır. Yapılan ses kayıtları da araştırmacılar tarafından nitel araştırma paket programında depolanmıştır. İçerik analizdeki temel amaç ise toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. İçerik analizinde, dokümanlardan elde edilen nitel araştırma verilerinin işlenmesi, verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması şeklinde dört aşama bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde sınıf öğretmenlerinin algıladıkları iş yükleri 1) sınıf öğretmenlerinin eğitim öğretim ile ilgili, 2) sınıf öğretmenlerinin öğrencilerin gelişimi, 3) sınıf öğretmenlerinin kurul, komisyon ve toplantılarla, 4) sınıf öğretmenlerinin nöbet görevleri, 5) sınıf öğretmenlerinin sosyal etkinlikler ve rehberlik çalışmaları, 6) sınıf öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirme çalışmaları, 7) sınıf öğretmenlerinin e okul sistemi, 8) sınıf öğretmenlerinin bürokrasi ve evrak işleri, 9) sınıf öğretmenlerinin mesleki çalışmalar ve seminerlerle, 10) sınıf öğretmenlerinin velilerle, 11) sınıf öğretmenlerinin psikolojik ve zihinsel olmak üzere on bir ana tema olarak tablolar halinde sunulmuş, daha sonra iş yükleri ile ilgili karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri verilmiştir.

1. Sınıf öğretmenlerinin eğitim öğretim ile ilgili algıladıkları iş yükleri

Tablo 1. Sınıf öğretmenlerinin eğitim öğretim ile ilgili algıladıkları iş yükleri hakkındaki görüşleri

	TEMALAR	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6
1.	Öğrenci dosyası hazırlamak	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.	Farklı öğrenme ihtiyaçlarına sahip öğrenciler için eğitim içeriğini düzenleme	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3.	Sağlık bakanlığının çalışmaları nedeniyle yapılması gereken evrak işleri (öğrenci bilgi formları, veli izinleri vb.)	✓	✓	✓	✓		✓
4.	Sağlık bakanlığının okullarda uyguladığı işitme testi, diş tarama, aşı uygulama vb. çalışmalar nedeniyle yapılamayan derslerin ders programlarını sıkıştırması. Ders kazanımlarının artması sebebiyle harcanacak ek emek ve çaba	✓		✓	✓		✓
5.	Ders içeriğini geliştirmek için ek çalışmalar yapmak. Farklı örnekler bulma, etkinlikler hazırlama, ek kaynakları tarama, basılı, görsel ve işitsel materyal için araştırma yapmak ve hazırlamak		✓		✓	✓	✓
6.	Müfredatı öğrencilerin bilgi ve becerilerine göre yeniden düzenlemek(sadeleştirmek)			✓			✓
7.	Bilgisayar, akıllı tahta, projeksiyon vb. eğitim araç ve gereçlerinin çalışır durumda tutma ve kullanma bilgi ve becerisini güncellemek				✓		
8.	Sınıftaki eğitimle ilgili teknolojik araç ve gereçlerin çalışmaması ihtimaline karşılık alternatif uygulamalar hazırlamak						✓
9.	Branş ders saatlerinde (İngilizce, Din Kül. Ve Ah. Bil. vb.) idarenin verdiği görevleri yapma	✓					

Tablo 1'de yer alan bulgulara göre sınıf öğretmenlerinin eğitim öğretim ile ilgili algıladıkları iş yüklerinde, temalarda ön plana çıkanlar; öğrenci dosyası hazırlamak, dersi içeriğini zenginleştirmeye çalışmak, Sağlık Bakanlığı ile birlikte yürütülen çalışmalar için evrak hazırlamak, öğrencilerin bireysel farklılıklarına göre eğitim içeriği düzenlemek. Bu konularda sınıf öğretmenlerinin dikkat çeken ifadelerinden bazıları şöyledir: Bir de içeriği zenginleştirme ile ilgili iş yükümüz var. Çünkü bizim kitaplarımız öğrencilere verilen süreyi dolduracak kadar örnekleri içermiyor. Öğretmen değişik içerikler bulmalı, geliştirmeli ki zamanı tam dolsun. Örnek vereyim bir Türkçe dersini düşünelim. Bir parçayı bir haftada işlememiz gerekiyor ama bir günde bitecek özellikte, etkinliklerine baktığımız zaman. Geriye kalan dört günü bizim doldurmamız gerekiyor. İkinci okuma parçasına geçsek bu sefer kitap yetmiyor. O parçayı bir iki günde bitirip kalan zamanda onunla ilgili zenginleştirmemiz gerek. Bununla ilgili ek kaynak almak istediğinizde o da yasak, ek kaynak da alamıyorsunuz. Bunu tamamen bizim kişisel becerimizle zenginleştirmemiz gerekiyor… (Ö6) Müfredat ağır olduğu için gereksiz zaman kaybı oluyor…. (Ö3) Çocuklara her anlamda teknoloji anlamında ondan sonra ölçme değerlendirme anlamında ders açısında öğrenciye elimizden geldiğince her türlü yardımı yapmaya çalışıyoruz… (Ö4) Tam ders işliyorsunuz o esnada sağlıkçılar gelip dersini bölebiliyor… (Ö1) Sağlıkçıların yapması gereken birçok işin öğretmenler aracılığı ile hatta seçimlerin bile öğretmenler aracılığı ile yaptırıldığını bunların da iş yükü olarak geldiğini düşünüyorum. Sağlık bakanlığından da İç işleri bakanlığından da birçok araştırmada birçok yapılması gereken işler de öğretmenlerden faydalandıklarını düşünüyorum… (Ö2) Özgün çalışmalar yapmamız gerekiyor. Bir

birikimimiz varsa çalışmaları yapabiliyoruz ama bu konu ile ilk defa karşılaşan birinin çok zorlanacağını düşünüyorum… (Ö6) Mesela bazı sınıflarımızda kaynaştırma yoluyla eğitimlerine devam eden öğrencilerimiz var. Bu öğrenciler için planların hazırlanması, değerlendirilmesi… (Ö3) sınıfa girip yaptığımız eğitim-öğretimin dışında idarenin verdiği iş yükleri, mesai bitiminde yapmamız gereken iş yükleri var… (Ö1)

Katılımcılar, Tablo 1'de yer verilen iş yüklerine kaynaklık eden sorunlar arasında kaynakların yetersizliği, kaynak kullanımına ilişkin sınırlılıklar, zaman kaybı, müfredatın ağırlığı, yoğunluğu, dersin farklı kişi ya da kurumlarca bölünmesi, farklı kurumların bilgi taleplerini karşılamak için harcanan çabalar, deneyimsizlik, kaynaştırma öğrencileri ile ilgili süreçlerin planlanması ve vicdani kaygılar gibi durumları göstermişlerdir.

2. Sınıf öğretmenlerinin öğrencilerin gelişimi ile ilgili algıladıkları iş yükleri

Tablo 2. Sınıf öğretmenlerinin öğrencilerin gelişimi ile ilgili algıladıkları iş yükleri hakkındaki görüşleri

TEMALAR	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6
1. Öğrencilerin fiziksel gelişimlerinin takibini (ağırlıklarının, boylarının ölçülmesi vb.) yapıp bunlarla ilgili dosya hazırlamak	✓	✓		✓	✓	✓
2. Öğrencilerin bireysel farklılıklarına dayalı olarak ders içeriği oluşturma ve uygulama			✓	✓	✓	✓
3. Eğitim öğretim ortamını öğrencilerin sağlık durumlarına (çölyak hastalığı, astım, kalp sorunu vb.) göre düzenleme			✓	✓	✓	✓

Tablo 2'de yer alan bulgulara göre sınıf öğretmenlerinin öğrencilerin gelişimi ile ilgili algıladıkları iş yüklerinde, temalarda ön plana çıkanlar; öğrencilerin fiziksel gelişimini takip edip dosyalamak, bireysel farklılıklarına göre sınıf ortamını düzenlemek, eğitim öğretim ortamını öğrencilerin sağlıklarını göz önünde bulundurarak düzenlemenin iş yüklerini arttırdığını belirtmektedirler. Bu konularda sınıf öğretmenlerinin görüşlerini içeren önemli ifadelerinden bazıları şöyledir: Öğrencinin tartılmasından, öğrencinin beslenmesine kadar öğrencinin takibinin sağlanması öğretmenden bekleniyor. Bunun da iş yükümüzü de arttırdığını düşünüyorum… (Ö2) Evet, mesela bazı böyle hastalıkları olan, astım hastası olan bir öğrencim vardı. O özel duruma, o öğrenciye yönelik ortam hazırlamaya çalışıyoruz… (Ö4) Çağımız artık yeni şeylere açık. Robotik kodlama eğitimi zihinsel gelişimlerini arttırmaya çalışıyoruz. Montessorri etkinlikleri ile ilgili işler yapıyoruz. Sürekli eğitim değişim içerisinde biz öğretmenler bu değişime ayak uydurmaya çalışıyoruz. Kazanımların içine bu etkinlikleri de katmaya çalışıyoruz… (Ö5)

Katılımcılar, Tablo 2'de yer verilen iş yüklerine kaynaklık eden sorunlar arasında her konuda öğrencilerin fiziki gelişim, psikolojik ve akademik yönden durumunun izlenmesi için gereken çabalar, öğrencilerin zihinsel gelişimleri için gereken detaylı araştırma ve hazırlıkları göstermişlerdir.

3. Sınıf öğretmenlerinin kurul, komisyon ve toplantılarla ile ilgili algıladıkları iş yükleri

Tablo 3. Sınıf öğretmenlerinin kurul, komisyon ve toplantılarla ile ilgili algıladıkları iş yükleri hakkındaki görüşleri

	TEMALAR	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6
1.	Eğitim öğretimle ilgili kurul üyeliklerinin getirdiği işleri hazırlamak, takip etmek, gerekli evrakları düzenlemek	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.	Toplantılarla (veli, öğretmenler kurulu, okul aile birliği vb.) ilgili gerekli hazırlıkları yapmak, raporlar hazırlamak ve katılım sağlamak	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3.	Sosyal etkinliklerle ilgili kurul üyeliklerinin getirdiği işleri hazırlamak, takip etmek, gerekli evrakları düzenlemek	✓	✓	✓	✓	✓	✓
4.	Genel komisyonlarla ilgili üyeliklerinin getirdiği işleri hazırlamak, takip etmek, gerekli evrakları düzenlemek (okul sütü, kantin, servis, üzüm vb.)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
5.	Düzensiz zaman ve mekanlarda yapılan toplantılara katılmak	✓	✓		✓	✓	✓
6.	Zümre toplantıları (okul zümre, bölge zümre, ilçe zümre vb.) ilgili gerekli hazırlıkları yapmak, raporlar hazırlamak ve katılım sağlamak	✓		✓	✓	✓	✓
7.	Belirli gün ve haftalarla ilgili komisyon üyeliği (program hazırlama, öğrencileri programa uygun olarak hazırlama, yazı inceleme kurulu onay işlemleri, idari izinler, programı uygulama vb			✓		✓	
8.	Belirli gün ve Haftalar kutlaması için pano hazırlama			✓		✓	
9.	Hukuki, psikolojik yük kavramı. İş sağlığı, süt, üzüm, servis, kantin gibi konularla ilgili ortaya çıkan hukuki ve psikolojik yükler				✓	✓	
10.	İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili kurul üyeliklerinin getirdiği işleri hazırlamak, takip etmek, gerekli evrakları düzenlemek					✓	
11.	İl Milli Eğitim Müdürlüğü veya İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından planlanan toplantılara ders dışı vakitlerde katılım sağlamak	✓					

Tablo 3'te verilen temalarda görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin kurul, komisyon ve toplantılarla ile ilgili algıladıkları iş yüklerinde, temalarda ön plana çıkanlar; kurul üyeliklerini takip etmek ve ilgili evrakları hazırlamak, iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili çalışmalar yapmak, belirli gün ve haftalarla ilgili çalışmalar yapmak, toplantılar yapmak ve ilgili evrakları düzenlemenin iş yüklerini arttırdığını belirtmektedirler. Katılımcıların görüşlerine ilişkin bazı ifadeleri şöyledir: Mesela kurul, komisyon ve gözcü olarak görevlendirildiği toplantı ve kutlama programı çalışmalarının planlamasının ve uygulanmasının çok zaman aldığını düşünüyorum… (Ö3) Çok fazla kurul ve komisyon var. Eğer okulunuzda öğretmen sayısı az ise iş yükünüz buna paralel olarak artıyor. Şu anki okulumda öğretmen sayısı çok az. Biz neredeyse her ay 2 veya 3 komisyon için çalışma yapmaya çalışıyoruz. En son yaptığımız kurul çalışması doğal afetlerle ilgiliydi. Bunun için plan yapıldı, uygulaması yapıldı, tutanağı tutuldu… (Ö5) Çok fazla kurul var. Bunlar için ayrı bir zaman gerekiyor. Evrak işleri var bunlarla ilgili. Okulda eğitim öğretimi aksatmamak için bu çalışmaları da evde yapıyorum… (Ö1) Belirli gün ve haftalar için hazırlık çalışması olarak öğrencileri topluyoruz, gerekli araştırmaları bilgileri topluyoruz, bununla ilgili resimler, şiirler, fotoğraflar… bunlar gerçekten birlikte çalışma ile yapılıyor ve sunum şeklinde okulda yapılıyor. Bunun öncesi ve sonrası için gerçekten çok zamanımızı

alabiliyor… (Ö3) Çünkü çok fazla komisyon var, çok fazla kurul var ve öğretmen çok fazlasın da görev almak zorunda kalıyor. Misal kantinin takip edilmesinden, sütlerin dağıtılıp dağıtılmamasından, kitapların dağıtılması, üzümlerin gelip gelmemesine kadar pek çok komisyonda görevlendiriliyoruz ama bunlar ne kadar geldi ne kadar gitti, evrak üzerinde takip edebiliyoruz en fazla. Bunlar iş yükümüzü ve sorumluluğumuzu arttırıyor… (Ö4) Bu toplantıların gereksiz olduğunu, iş yükü olduğunu düşünüyorum… (Ö6) Mesela ilçe zümre öğretmenler kurulu toplantısı var, eski bir alışkanlık. Eskiden öğretmenlerin planı, programı olmadığı zamanlarda yapılıyordu. Standart olmadığı zamanlarda yapılıyordu, kolaylık olsun diye. Birlik beraberlik olsun diye farklı kitap kullananlar aynı şeyi yapsın diye. Ama şimdi ilçede bütün kitaplar aynı olduğu halde biz şunları yapacağız diye aslında Meb'in planladığı şeyleri bun da böyle olmalı diye konuşuyoruz. Bu toplantıların gereksiz olduğunu, iş yükü olduğunu düşünüyorum… (Ö6) Toplantılarda eğitim öğretim zamanında yapılmıyor. Hafta sonu toplantı yapılabiliyor. Mesaiden sonra toplantı yapılabiliyor. Mesai içerisindeyken eğitim öğretim bırakılıp toplantı yapılabiliyor. Teneffüs aralarında toplantı yapılabiliyor. Eğitim öğretim ikinci plana atılıyor… (Ö2) Veli toplantılarını da mesai saati dışında yapıyoruz. Bunun içinde ayrı bir çalışma ve zaman harcıyoruz. Toplantı sonrası değerlendirme çalışmalarını da katabiliriz. Bunlar ayrı bir iş yükü… (Ö1) Çünkü bunlarla ilgili evraklara ister istemez imza atıyoruz. Takip edilmiş olması gerekiyor. Bu da doğal olarak bir sorumluluk… (Ö4) Belirli gün ve haftalar için hazırlık çalışması olarak öğrencileri topluyoruz, gerekli araştırmaları bilgileri topluyoruz, bununla ilgili resimler, şiirler, fotoğraflar… bunlar gerçekten birlikte çalışma ile yapılıyor ve sunum şeklinde okulda yapılıyor. Bunun öncesi ve sonrası için gerçekten çok zamanımızı alabiliyor… (Ö3)

Katılımcılar, Tablo 3'te yer verilen iş yüklerine kaynaklık eden sorunlar arasında öğretmen sayısının yetersizliği, komisyon çalışmaları, kurul toplantıları, evrak işleri toplantıların kayıt altına alınması ve arşivlenmesi, önemli gün ve haftalar için hazırlık çalışmaları ve tüm bu çalışmaların mesai saatinde bitmemesi nedeniyle evde çalışma zorunluluğu, okuldaki sosyal etkinlik çalışmalarında ayrıntı gerektiren planlama ve uygulama süreci ve sunumu, kurul ve komisyonlarda yapılan çalışmaların (satın alma, alınan malzemelerin uygun dağılımının sağlanması vb.) takibi, üst yönetimler tarafından, mesai saati içinde ve dışında, planlanan toplantı katılımları, zamansız veli ziyaretleri gibi çok sayıda iş ve işlemin önemli yer tuttuğunu ifade etmişlerdir.

4. Sınıf öğretmenlerinin nöbet görevleri ile ilgili algıladıkları iş yükleri

Tablo 4. Sınıf öğretmenlerinin nöbet görevleri ile ilgili algıladıkları iş yükleri hakkındaki görüşleri

	TEMALAR	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6
1.	Öğrencileri takip etme (gözle takip etme)	✔	✔	✔	✔	✔	✔
2.	Olası güvenlik sorunları ile ilgili önlem alma	✔	✔	✔	✔	✔	✔
3.	Öğretmenin kendi yemek saatinde nöbet görevi yerinde bulunması	✔	✔	✔	✔	✔	✔
4.	Nöbet görev alanın hacmi nedeniyle öğrenci kontrolünü sağlamak için hareketli olma.	✔				✔	✔
5.	Öğrenciye acil müdahale edilmesi gereken durumlarda ilkyardım (yaralanma, düşme, çarpışma vb.) yapma	✔				✔	
6.	Öğrencilere fiili olarak yakından ilgilenme	✔				✔	
7.	Öğrencileri sözlü uyarma (olası bir uygunsuz davranış gözlenmesi durumunda)				✔		

Tablo 4'de yer alan temalarda verilen bulgulara göre sınıf öğretmenlerinin nöbet görevi ile ilgili algıladıkları iş yüklerinde, temalarda ön plana çıkanlar; nöbet esnasında

öğrenci takibi sağlamak, öğrencileri sözlü olarak uyarmak, öğrencilerle fiili olarak yakından ilgilenmek, nöbet alanın genişliği nedeniyle öğrenci kontrolünü sağlamak, öğretmeninin nöbet esnasında yemek ihtiyacını gidermeye çalışması gibi konuların iş yüklerini arttıdıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda katılımcıların bazı görüşleri şöyledir: Bence nöbet görevi başlı başına bir bela. Neden diyeceksiniz? Çocukların Allah korusun, başlarına bir şey geldiğinde öğretmen bundan sorumlu oluyor. Eğer okul büyük bir okulsa yeri geliyor nöbet yerine 1 tane öğretmen görevlendirmek zorunda kalıyor ve öğretmen bir yere bakarken başka bir yerde çocukların başına zarar verici belalar açabiliyorlar… (Ö5) Nöbet görevi olmalı ama bizi aşan durumlar var. Bir öğretmenin yeterli olmadığını düşünüyorum. Kendi okulumda bir katta olduğunuzu düşünün sınıf içinde bir olay olduğunda onu göremeyebiliyorsunuz. Ayrıca bir sorumluluk yükleniyor… (Ö1) Böyle koştur koştur nefes almadan yemek yiyoruz. Çünkü insanın aklı nöbet yerinde kalıyor. Bir sorumluluğumuz var, çocuğun başına bir şey gelir mi gelmez mi diye. Öğretmenlerin bu anlamda çok sıkıştırıldığını düşünüyorum… (Ö4) Bir öğrenci ile ilgilenirken bir başkası kaza olduğunda basit bile olsa pansumanını da biz yapıyoruz… (Ö1) Sınıfı 4. katta olan bir öğretmen bahçede nöbetçi. 1 saat derse giriyor sonra bahçeye iniyor sonra tekrar sınıfına çıkıyor. Bir dahaki teneffüste bunu yapacak. Bunu akşama kadar tekrar edecek. Aslında bu nöbet görevinin aşırı derecede yorduğunu düşünüyorum öğretmenleri… (Ö6) Bir de öğle aralarında, bizim gibi tam gün olan okullarda karşılaştığımız şey var. Öğlen aralarında öğretmenlerimiz beslenme ihtiyacı karşıladığı saatte, nöbet ile aynı anda götürmeleri zor oluyor. Ayrıca sorumluluklarımızda artıyor. Örneğin olumsuz bir şey olduğunda gerçekten sıkıntı içerisine girebiliyoruz… (Ö3)

Katılımcıların, Tablo 4'te yer verilen iş yüklerine kaynaklık eden sorunlar için belirttikleri nöbet görevi sürecinde psikolojik yük oluşturan sorumluluk duygusu, kişisel ihtiyaçları karşılamak için zaman bulmakta zorlanma, nöbet mekânı ile ders verilen sınıflar arasındaki fiziki uzaklık nedeniyle oluşan tükenmişlik duygusu ve benzeri farklı faktörlerin verimsizliğe neden olduğu anlaşılmaktadır.

5. Sınıf öğretmenlerinin sosyal etkinlikler ve rehberlik çalışmaları ile ilgili algıladıkları iş yükleri

Tablo 5. Sınıf öğretmenlerinin sosyal etkinlikler ve rehberlik çalışmaları ile ilgili algıladıkları iş yükleri hakkındaki görüşleri

	TEMALAR	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6
1.	Sosyal etkinliklerle ilgili hazırlanması gereken dosyaları (izin belgesi, planlar vb.) hazırlama	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.	Özel gereksinimli öğrenciler (üstün zekalı, kaynaştırma eğitimi, öğrenme güçlüğü vb.) için BEP hazırlama	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3.	Sosyal etkinlikleri planlama	✓	✓	✓	✓	✓	✓
4.	Sosyal etkinlikler için idareye vermem gereken resmi evrakları hazırlama	✓	✓	✓	✓	✓	✓
5.	Sosyal etkinliklerde öğrenci güvenliğini sağlama	✓		✓	✓	✓	
6.	Rehber öğretmenlerinin yetişemediği durumlarda rehberlik ihtiyacında öğrenciler için çalışmalar yapma	✓		✓		✓	✓
7.	Rehberlik servisi ile birlikte takibe alınan öğrenciler hakkında rapor hazırlama	✓		✓		✓	✓
8.	Davranış bozukluğu veya hiperaktif olan öğrencilerle ilgilenme	✓	✓			✓	✓
9.	Rehber öğretmenlerin öğrenci bilgileri için istediği evrakları (davranış tespit tutanağı, ebeveyn bilgileri vb.) hazırlama	✓				✓	✓
10.	Sosyal etkinlik çalışmalarını öğrenci katılımını sağlamak için velileri ikna etme çabaları	✓			✓		
11.	Kaynaştırma öğrencilerinin kişisel ihtiyaçlarını karşılama (tuvalet, yemek vb.)		✓				
12.	Sosyal etkinliklerin uzun sürmesi durumunda öğrenci beslenmelerinin düzenlemesini sağlama		✓				
13.	Öğrencilerin genel durumları ile ilgili bilgi alışverişi sağlamak için ev ziyaretleri yapma					✓	
14.	Sosyal etkinliklerdeki öğrenci trafiğini (toplanma, giriş ve çıkışları düzenleme) düzenleme				✓		

Tablo 5'de yer alan temalarda sınıf öğretmenlerinin sosyal etkinlik ve rehberlikle ile ilgili algıladıkları iş yüklerinde, temalarda ön plana çıkanlar; sosyal etkinlikler için plan hazırlamak, gerekli izin evraklarını düzenlemek, sosyal etkinlik sırasında öğrencilerin güvenliğini sağlamak, özel gereksinimli öğrenciler için BEP hazırlamak, rehber öğretmenlerin istedikleri evrakları hazırlamak gibi konuların iş yüklerini arttırdığını belirtmektedirler. Bu konularda sınıf öğretmenlerinin ifadeleri şöyledir: İzin belgelerini, evrakları hazırlıyorsunuz, velileri ikna etme çalışmalarınız oluyor. Bunlar içinde ayrı bir sorumluluğumuz oluyor. Çocuğun başına bir şey geldiğinde. Bunlar fazlasıyla yük… (Ö1) Veli ikna etme kısmı ile de uğraşıyoruz bu da ayrı bir iş yükü oluyor, veliye her şeyi açıklamak durumun da kalıyoruz. Aslında böyle işlerde çok fazla sorumluluk alıyoruz… (Ö4) Her ay düzenli olarak bir yere gezi düzenlemeye veya faaliyette bulunmaya çalışıyorum. Bunlarla ilgili dönem başında bir planlama yaptım ben… (Ö5) Onun dışında ekstra yapılacak şeyler olursa yine önce okul idaresi ile görüşüyorum daha sonra da velilere bildiriyoruz. Veli izinlerini aldıktan sonra gerekli evrakları hazırlıyoruz. Bunların tamamı bize bir iş yükü olarak dönüyor... (Ö5) Öğretmenler üzerindeki sorumluluğun azaltılmasını ve paylaşılmasını düşünüyorum. Bazı çalışmaların için plan hazırlanması var, veli görüşmeleri ve onlardan izin alma kısımları var bunlardan bize baya bir külfet geliyor… (Ö3) Otuz beş - kırk çocuğu dışarı çıkarmak çok büyük bir sorumluluk. Bu anlamda sosyal etkinlik yapmalı mıyız? Yapmamalı mıyız? Ben de kararsız kalıyorum. Tedirgin oluyoruz

çocukların güvenliğe ile ilgili olarak… (Ö4) Öğrencinin tartılmasından, öğrencinin beslenmesine kadar öğrencinin takibinin sağlanması öğretmenden bekleniyor… (Ö2) Rehberlikle ilgili öğrenme güçlüğü olanlarla ilgili bir sıkıntımız var. Gönderdiğimiz zaman evet ilgileniliyor. İşte RAM tanım yapıyor, tanımdan sonra gönderiyor ve bize diyor ki bu öğrenci hakkında dosya hazırlayın. BEP hazırlayın. Bu dosyanın faydalı olup olmadığına kimse bakmıyor. Sadece kabarık bir dosya olsun isteniyor. Halbuki bu dosya olmadan öğrenci ile ilgili kaynaştırma gerektirdiği tanımı yapılmadan da öğretmen bunu yapıyor zaten. Öğretmenin rehberlik servisine yönlendirmekteki amacı acaba bana yardımcı bir öğretmen verirler mi? Ya da zaman zaman bu öğrenciyi başkası alır da bulunduğu giriş davranışından başlayarak bir üst kademeye götürür mü? Bu beklenti ile gönderdiğiniz öğrenci için yeni bir dosya hazırlayın denilip yeni bir görev tanımıyla bize geri dönülüyor… (Ö6) Rehberlikle de ilgili olarak da rehberlik servislerinin daha etkili olması gerektiğini düşünüyorum. Oraya giden bir sorunu artık gündemlerinden düşülmemeli sürekli takip edilmeli. Aynı öğrenciyi gerek öğrenme güçlüğü sorunları olan olsun gerek de davranış sorunları olan öğrenciler olsun bunları yönlendirdiğimiz zaman artık o öğrenci rehberlik servisinin de öğrencisi olmalı ve düzenli olarak takip edilmeli… (Ö6) Davranış problemi olan veya aile içerisinde sorun yaşayan çocuklarla ilgili olarak durumlarını tespit ettik. Onlarla ilgili aylık rapor düzenliyoruz. Bunları da yine öğle arasında kendimize ait olan zamanda veya evde yapıyoruz… (Ö5) Bazen yemeğini yiyemiyor bazen davranışı gerçekleştiremiyor bazen kişisel temizliğini hatta tuvalet ihtiyacını bile bizim karşıladığımız zamanlar oluyor… (Ö2) Rehber öğretmenin aldığı eğitimle sınıf öğretmeninin rehberlikle ilgili aldığı eğitimi eş değer görmüyorum. Sonuçta bu alanın uzmanı rehber öğretmenler. Rehberlikle ilgili işleri rehber öğretmenleri yapmalı… (Ö5) Davranış problemi olan çocuklarla ilgili rehberlikçe ilgili birlikte çalışma yapıyoruz. Rehber öğretmenler tarafından evrak isteniyor bizden bu da rehberlik ile ilgili iş yüklerimiz… (Ö1) Eğer öğretmen veli ile iyi iletişim kurduysa veya aradaki o çizgiyi iyi koruduysa faydalı olduğunu düşünüyorum. Çünkü sınıf öğretmenleri çocukları bizzat karşısına alıp da sıkıntısını derdini anlatamaz. Mecburen yaş gurubu küçük olduğu için veli ile iletişime geçmek zorundayız… (Ö5)

Katılımcıların, Tablo 5'te yer verilen iş yüklerine kaynaklık eden sorunlarla ilgili olarak için velilerin ikna edilmesi için çok çaba gerekmesi, gezi ve gözlem faaliyetleri için gereken hazırlık, izin ve ziyaret aşamalarının bürokratik ve psikolojik zorlanmalara sebebiyet vermesi, öğrenme güçlüğü durumu olan öğrenciler için gereken bürokratik ve diğer işlem süreçleri, rehberlik sevislerinin çalışma alanına katkı verme kimi zamanda üstlenme durumları, öğrenme güçlüğü durumu olan öğrencileri fiziki olarak takib etme, ihtiyaçlarını karşılamalarını kolaylaştırma vb. görüşleri dile getirdikleri anlaşılmaktadır.

6. Sınıf öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirme çalışmaları ile ilgili algıladıkları iş yükleri

Tablo 6. Sınıf öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirme çalışmaları ile ilgili algıladıkları iş yükleri hakkındaki görüşleri

	TEMALAR	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6
1.	Ölçme aracı geliştirme (test, açık uçlu soru, yazılı vb.)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.	Öğrencilerin sınav evraklarının incelenmesi ve değerlendirmesi	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3.	Yapılan sınavların evraklarını, dönem sonlarında kayıt altına alma ve arşivleme	✓	✓	✓	✓	✓	✓
4.	Öğrencilerin öğrenme durumlarının bireysel olarak günlük bir şekilde takip edilmesi ve kayıt altına alınması	✓	✓	✓	✓	✓	✓
5.	Öğrenci değerlendirme araçlarının kopyalanıp çoğaltılması	✓	✓	✓	✓	✓	✓
6.	Özel gereksinimli öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun soru hazırlama	✓	✓	✓	✓	✓	✓
7.	Ünite sonu öğrenci performans ölçeğini uygulama ve değerlendirme						✓
8.	Ders içi katılımı gözlem ve değerlendirme		✓				
9.	Zümre öğretmenler olarak ortak sınav hazırlama, uygulama ve değerlendirme	✓					

Tablo 6'da yer alan temalarda sınıf öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirme çalışmaları ile ilgili algıladıkları iş yüklerinde, temalarda ön plana çıkanlar; ölçme aracı hazırlamak, performans değerlendirmesi yapmak, öğrencilerin sınav evraklarını incelemek, yapılan sınav evraklarını dönem sonunda hazırlamak, öğrenci durumlarına göre soru hazırlamanın iş yüklerini arttırdığını belirtmektedirler. Bu konuda katılımcıların bazı görüşleri şöyledir: 4. Sınıfta ciddi anlamda bir sınav yükü oluyor. Bu kademedeki öğrencilerin için ölçme araçları için bir standart ölçme aracı yok bunu biz kendimiz hazırlıyoruz. Yine kendimize ayırmamız gereken zaman diliminde bunları yapıyoruz… (Ö4) Şimdi bizim bazı formlar doldurmamız gerekiyor her ünitenin sonunda. Bu formlar gerekli ama biz bir sınıfı alıp 4 yıl okuttuğumuz için aslında bunu ölçmeye gerek olmadığını düşünüyorum. Çünkü biliyoruz gelişim süreçlerini, giriş davranışlarını biliyoruz. O öğrencinin o davranıştan nereye kadar gittiğini biliyoruz… (Ö6) Ayrıca öğrencilerin performansını değerlendirmek, projesini yazmak değerlendirmek ayrı bir iş yükü… (Ö2) Diğer zümrelerle ilgili sınıfın durumuna göre de sınav evrağı hazırlıyoruz… (Ö1) Bu sınav evrakını hazırlama bana iş yükü olarak dönüyor. Bunları da iş zamanında değil evdeki zamanımızda hazırlıyoruz… (Ö5) Sınavlar için soru hazırlama ve değerlendirme de ayrı bir yük. Genelde kendimiz hazırlıyoruz… (Ö1) Rehberlikle ilgili kaynaştırma öğrencilerine BEP hazırlıyoruz bu da bizim zamanımızı alan bir şey. Çünkü BEP de aşırı derecede soru var… (Ö4) Evde ailemizle geçireceğimiz zamandan ya da dinlememiz gereken zamanlarda ölçme araçları hazırlamamız gerekiyor. Aynı zamanda değerlendirmeyi de yapmamız gerekiyor. Bunu da özel zamanımızda yapacağız… (Ö6)

Tablo 6'da yer verilen iş yüklerine kaynaklık eden sorunlarla ilgili olarak katılımcıların, ünite sonlarında doldurulması gereken formaların fazla olması, proje ve performans ödevlerini değerlendirmede zaman ve emek konusunda karşılaşılan zorluklar, diğer zümrelerle ortak çalışmaktan kaynaklanan zorluklar, her sınav durumunun kendine özgü yönleri nedeniyle yeni soru ve süreç oluşturmak için harcanan çabalar gibi faktörler belirtmişlerdir.

7. Sınıf öğretmenlerinin e okul sistemi ile ilgili algıladıkları iş yükleri

Tablo 7. Sınıf öğretmenlerinin e okul sistemi ile ilgili algıladıkları iş yükleri hakkındaki görüşleri

	TEMALAR	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6
1.	Öğrenci devamsızlıkların günlük olarak sisteme işlenmesi	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.	Öğrenci ve veli bilgilerinin sisteme işlenmesi	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3.	Sınav tarihlerinin sisteme zamanında girilmesi					✓	
4.	Öğrenci yazılı not bilgilerinin sisteme zamanında girilmesi					✓	
5.	Öğrenci ders içi katılım not bilgilerinin sisteme girilmesi					✓	
6.	Sınıf öretmeni tarafından her öğrenci için karne görüşü girilmesi					✓	
7.	Öğrencilerin okuduğu kitapların sisteme girilmesi						✓

Tablo 7'de verilen temalara göre sınıf öğretmenlerinin e-okul sistemi ile ilgili algıladıkları iş yüklerinde, temalarda ön plana çıkanlar; öğrencilerin sosyal etkinlik bilgilerinin e okul sistemine girmek, İYEP işlemlerini e okul sistemine girmek, Bilim sanat merkezlerine seçilecek öğrencilerin işlemlerini sisteme girerek, öğrenci not bilgilerini sisteme girerek, öğrenci devamsızlıklarını sisteme girmek gibi konuların iş yüklerini arttırdığını belirtmektedirler. Bu konuda bazı görüşler şöyledir: Öğrencilerin devamsızlıklarına kadar günlük olarak biz giriyoruz. Bunlar hepsi birer iş yükü… (Ö4) İşte çocuğun tüm bilgilerini biz giriyoruz, öğrenci dosya bilgilerini sisteme biz giriyoruz. Bunlar maalesef bizim için bir iş yükü… (Ö4) Öğrencilerin gelişim ve dosya bilgileri, devamsızlık takibi, karne bilgilerinin sisteme girilmesi bunlar ayrı ayrı bir iş yükü ve evdeki zamanımızı alan işler… (Ö5) Devamsızlık işlerini günü gününe takip ediyoruz, okuduğu kitapları… (Ö6)

Katılımcılar, Tablo 7'de yer verilen iş yüklerine kaynaklık eden sorunlarla ilgili olarak öğrencileri tüm bilgilerinin takibinin ve işlenmesinin çok boyutlu zorluklar içerdiğini ifade etmişlerdir.

8. Sınıf öğretmenlerinin bürokrasi ve evrak işleri ile ilgili algıladıkları iş yükleri

Tablo 8. Sınıf öğretmenlerinin bürokrasi ve evrak işleri ile ilgili algıladıkları iş yükleri hakkındaki görüşleri

	TEMALAR	**Ö1**	**Ö2**	**Ö3**	**Ö4**	**Ö5**	**Ö6**
1.	Gelen resmi yazıların tebliğ ve tebellüğ işlemleri	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.	Öğrencilerin sosyal etkinlikleri ile ilgili bilgi ve belge toplamak	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3.	Egzersiz defterine günlük ders kazanımlarını işleme			✓			
4.	Çocuk kulübü defterine günlük ders kazanımlarını işleme			✓			
5.	İYEP defterine günlük ders kazanımlarını işleme			✓			
6.	Nöbet defterinin nöbet günlerinde doldurulması			✓			
7.	Öğrencilerin devamsızlıklarının sınıf defterine işleme			✓			
8.	Sınıf defterine günlük ders kazanımlarını işleme			✓			

Tablo 8'de verilen bulgularda da görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin bürokrasi ve evrak işleri ile ilgili algıladıkları iş yüklerinde, temalarda ön plana çıkanlar; genel resmi yazıların tebliğ ve tebellüğ işlemleri, sınıf defterini günlük doldurmak, İYEP defterini günlük doldurmak, nöbet defterini doldurmak, sosyal etkinliklerle ilgili bilgi ve belge toplamak, öğrencilerin devamsızlıklarını sınıf defterine yazmanın iş yüklerini arttırdığını belirtmektedirler. Bu konuda sınıf öğretmenlerinin bazı ifadeleri şöyledir: Sadece imza

sirküsü olarak dosyada bakmamız gereken işler bile apayrı bir iş yükü… (Ö2) Bu evrağı hazırlama, doldurma, sisteme girme bunları okulda yapamadığımız için eve götürüyoruz. Ayrıca evde ders için araştırma çalışması olur, ders planı olur bunlar için evde bir zaman harcıyoruz. Ailemize ayırmamız gereken zamanı işimize harcıyoruz. Hafta içi hafta sonu zamanımızı aldığı zamanlar oluyor… (Ö3) Sosyal etkinlikler yine bazı evrakların hazırlanması, veliler ve okul aile birliği ile ilgili iş yükleri olarak değerlendiriyoruz… (Ö6)

Katılımcıların, bir ders saati için gerekli hazırlıkların büyük bölümünün evde yapılmak zorunda kalınmasını, sosyal etkinlikler, velilerle ilişkiler ve okul aile birliği çalışmalarını Tablo 8'de yer verilen iş yüklerine kaynaklık eden sorunlar olarak ifade etmişlerdir.

9. Sınıf öğretmenlerinin mesleki çalışmalar ve seminerlerle ile ilgili algıladıkları iş yükleri

Tablo 9. Sınıf öğretmenlerinin mesleki çalışmalar ve seminerle ile ilgili algıladıkları iş yükleri hakkındaki görüşleri

	TEMALAR	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6
1.	Sene başı ve sene sonunda yapılan mesleki seminer çalışmalarının hazırlanması, uygulanması ve raporlanması	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.	Mesleki gelişimlerimize katkı sağlayacak hizmetiçi eğitimlere katılım sağlama	✓	✓				

Tablo 9'da verilen bulgularda da görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin mesleki çalışma ve seminerlerle ilgili algıladıkları iş yüklerinde, temalarda ön plana çıkanlar; sene başı ve sene sonunda mesleki çalışma yapmak ve ilgili ervakları düzenlemek, hizmetiçi eğitimlere katılmak, uzaktan eğitim faaliyetlerine katılmak, katılım sağlanan faaliyetleri MEBBİS sistemi üzerinden değerlendirmek gibi konuların iş yüklerini arttırdığını belirtmektedirler. Bu konuda sınıf öğretmenlerinin bazı ifadeleri şöyledir: Yaptığımız mesleki çalışmaların sunumlarını hazırlayıp bununla ilgili evrakları da idareye teslim ediyoruz… (Ö4) Hizmetiçi eğitimler şu an çok faydalı değil. Daha verimli daha profesyonel eğitimler verilmeli… (Ö1)

Katılımcıların, seminer çalışmalarına ilişkin hazırlıkların ve sunum sürecinin Tablo 9'da yer verilen iş yüklerine kaynaklık önemli bir sorun olduğunu ifade etmişlerdir.

10. Sınıf öğretmenlerinin velilerle ile ilgili algıladıkları iş yükleri

Tablo 10. Sınıf öğretmenlerinin velilerle ile ilgili algıladıkları iş yükleri hakkındaki görüşleri

	TEMALAR	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6
1.	Whatsapp guruplarında velilerle iletişim sağlama	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2.	Telefonda velilerin aramalarına ve mesajlarına cevap verme	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3.	Velilerinin planlanmamış iletişim kurmalarına cevap verme çalışmaları	✓		✓	✓	✓	✓
4.	Velilerin bireysel farklılıklarını dikkate alarak bireyselleştirilmiş iletişim planı hazırlama ve uygulama				✓		
5.	İdarenin veli ile ilgili istediği ek bilgi ve belgeleri veli ile görüşerek toplama			✓			
6.	Sağlıklı iletişim kurmak için veliyi tanıma					✓	

Tablo 10'da verilen bulgularda da görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin velilerle ilgili algıladıkları iş yüklerinde, temalarda ön plana çıkanlar; whatsapp üzerinden velilerle iletişim sağlamak, telefonda velilerin aramalarına ve mesajlarına cevap vermek, idarenin istediği evrakları velilerden toplamak, velilerin planlanmamış iletişim kurmalarına cevap vermek

gibi konularda iş yüklerinin arttığını belirtmektedirler. Bu konuda sınıf öğretmenlerinin bazı ifadeleri şöyledir: Watshap gurubumuz var. Sabahın yedisinde sınıf ile ilgili yazıyor. Buna cevap vermek zorundasınız. Öğretmenin özel bir hayatı var mı? Diye düşünmüyorlar. Aradıklarında veya mesaj attıklarında cevap vermemiz bekleniyor. Bunlar da bize iş yükü olarak dönüyor… (Ö1) Evde telefonlarımız susmuyor, mesaj atmalar, telefon görüşmeleri yine ailemize harcamamız gereken zamandan alıyor bizi… (Ö3) Eğer öğretmen veli ile iyi iletişim kurduysa veya aradaki o çizgiyi iyi koruduysa faydalı olduğunu düşünüyorum. Çünkü sınıf öğretmenleri çocukları bizzat karşısına alıp da sıkıntısını derdini anlatamaz. Mecburen yaş gurubu küçük olduğu için veli ile iletişime geçmek zorundayız. Velilerle iş yükümüz genelde okul saatleri dışında aradıklarında cevap vermemizle ilgili oluyor. Ailemle geçireceğim zamanı velilerimle geçirdiğim zamanlar oluyor. Bununla ilgili aile içinde de zaman zaman sorunlar yaşadığım oldu… (Ö5) Velinin öncelikle öğretmenin daha iyi bildiğini kabul etmesi gerekiyor. Maalesef tüm velilerimiz bu bilinçte değil, böyle bir sıkıntı yaşıyoruz. Veli o kadar çok biliyor ki öğretmenin bilmediğini iddia ediyor artık. Okuldan ayrıldıktan sonra çok fazla velilerle görüşmek zorunda kalıyorum. Genellikle telefon ile iletişime geçiyorlar. Hatta vakitli vakitsiz aradıkları oluyor. Yani bizimde bir özel hayatımız olabileceğini unutuyorlar. Sadece öğretmen olarak kodlamışlar… (Ö4) Mesela idarenin velilere ulaştırmak istediği bilgileri öğretmen aracılığı ile ulaştırmak istemesi iş yükünü arttırdığını düşünüyorum… (Ö3) Watshapp gurupları ile ilgili de cevap vermemiz gerektiğinden bununla ilgili de iş yükümüz oluyor. Onunla ilgili de dediğim gibi vakitli vakitsiz ulaşabiliyorlar. Watshap dan sürekli yazıyorlar. Onlara da cevap verme zorunluluğu hissediyoruz. Hatta kendi aralarında tartışıp olay çıkarttıkları bile olabiliyor. Bunlara cevap verme okul dışı zamanımızda kendimize ayırmamız gereken zamanda oluyor… (Ö4)

Katılımcılar, zamansız görüşme taleplerinin, özel hayatı rahatsız edecek zamanlama ve içerikte görüşme arzularının ve girişimlerinin, bu durumlara kırıcı olmadan yanıt verme mecburiyetinin, velilerin öğretmen uzmanlık alanına müdahale etme cüretine uygun karşılık verme mecburiyetinin aşırı yazışmaların Tablo 10'da yer verilen iş yüklerine kaynaklık eden önemli sorunlar olduğu görüşündedir.

11. Sınıf öğretmenlerinin psikolojik ve zihinsel iş yükleri

Tablo 11. Sınıf öğretmenlerinin psikolojik ve zihinsel iş yükleri hakkındaki görüşleri

	TEMALAR	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6
1.	Sosyal etkinliklerde öğrencilerin güvenliğini sağlama sorumluluğu	✓		✓	✓	✓	
2.	Nöbet görevi ile ilgili olası iş güvenliği ile ilgili sorumluluklarla bağlantılı psikolojik yük	✓				✓	
3.	Kaynaştırma ve normal öğrenciler için ayırmam gereken zamanda yaşadığım ikilimden kaynaklı psikoljik yük			✓			✓
4.	Nöbet anında öğrencilerin trafiğini düzenlemem (sınıf, koridor ve bahçelerde giriş-çıkışlarda) gerekiyor					✓	
5.	Öğrenci tuvaletlerinin kontrolü (tuvalete zarar verme durumları, kötü alışkanlıkları takip etme ve önleme vb.)					✓	
6.	Nöbet görev tanımının bulunmaması nedeniyle sorumluluk alanlarının belirsizliği (her şeyden sorumlu olmak)		✓				
7.	Öğrenciye acil müdahale edilmesi gereken durumlarda ilkyardım (yaralanma, düşme, çarpışma vb.) yapma	✓					
8.	Ölçme değerlendirme sonuçlarına göre öğrencilere verdiğimiz notların vicdani muhakemesi	✓					

Tablo 11'de verilen bulgularda da görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin psikolojik ve zihinsel iş yüklerinde, temalarda ön plana çıkanlar; nöbet görevi ile ilgili iş güvenliği sorunları, öğrenci yaralanmalarında öğrenciye ilkyardımda bulunma, nöbet görev tanımın olmaması, öğrenci tuvaletlerinin kontrolü, kaynaştırma öğrencilerine ayrılan zamanda yaşanan ikilem, öğrencilere verilen notlardaki vicdani sorumluluk gibi konuların iş yüklerini arttırdığını belirtmektedirler. Bu konuda sınıf öğretmenlerinin bazı ifadeleri şöyledir: Bence nöbet görevi başlı başına bir bela. Neden diyeceksiniz? Çocukların Allah korusun, başlarına bir şey geldiğinde öğretmen bundan sorumlu oluyor… (Ö5) Kendi okulumda bir katta olduğunuzu düşünün sınıf içinde bir olay olduğunda onu göremeyebiliyorsunuz. Ayrıca bir sorumluluk yükleniyor. Bir öğrenci ile ilgilenirken bir başkası kaza olduğunda basit bile olsa pansumanını da biz yapıyoruz… (Ö1) Nöbet işinin de görev tanımın yapılması ayrıca nöbet için bir kişi görevlendirilmesi ya da öğretmenlerin kendi ders saatlerinin olmadığı zamanlarda nöbet görevi verilmesi gerektiğini düşünüyorum… (Ö2) Eğer okul büyük bir okulsa yeri geliyor nöbet yerine 1 tane öğretmen görevlendirmek zorunda kalıyor ve öğretmen bir yere bakarken başka bir yerde çocukların başına zarar verici belalar açabiliyorlar. Bu durumdan da direkt öğretmen sorumlu tutulduğu zaman öğretmen kendini açıkçası o gün rahat hissedemiyor, üstünde bir baskı oluyor… (Ö5) Otuz beş - kırk çocuğu dışarı çıkarmak çok büyük bir sorumluluk. Bu anlamda sosyal etkinlik yapmalı mıyız? Yapmamalı mıyız? Ben de kararsız kalıyorum. Tedirgin oluyoruz çocukların güvenliğe ile ilgili olarak… (Ö4) Bu öğrencilerin sınıf içindeki düzene ayak uydurmamaları ve diğer öğrencilere olumsuz etkileri olması. Sınıf içinde kaç tane kaynaştırma öğrencisi olursa olsun uyum sorunu yaşadıklarını görüyoruz. Bu öğrencilerin ayrı bir sınıfta eğitim almasını uygun görüyorum… (Ö3) Ölçme sisteminde 4. Sınıfta not sistemi olmamalı. İşin içine not girince daha farklı oluyor. Velilerin de not ile ilgili beklentileri farklı oluyor… (Ö1)

Katılımcıların, Tablo 11'de yer verilen iş yüklerine kaynaklık eden sorunlarla ilgili nöbet sürecinde ortaya çıkma ihtimali olan sorunların yarattığı psikolojik yük, gezi- gözlem faaliyetleri sırasında üstlenilen sorumluluğun büyüklüğü, kaynaştırma öğrencilerine

verilebilen destek ve vicdani yükü ve değerlendirmede objektif, adil olma kaygısı gibi öğretmenlik mesleğinin kendine özgü yönlerine vurgu yaptıkları görülmüştür.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada sınıf öğretmenlerin algıladıkları iş yükleri ve iş yükleri ile ilgili karşılaştıkları sorunlar incelenmiştir. Bu çerçevede elde edilen sonuçlara göre:

1. Sınıf öğretmenleri eğitim öğretimle ilgili olarak öğrenci bilgilerini toplayıp öğrenci dosyası hazırlamanın, dersin içeriğini geliştirmek için yapılan çalışmaların (metaryal, sunu vb.), müfredatı öğrencilerin bireysel farklılıklarına göre yorumlayıp sunmanın, diğer bakanlıklardan gelen kişilerin okul ortamında, ders esnasında yaptıkları uygulamaların, idarenin branş ders saatlerinde kendilerine verdikleri işlerin, sınıf öğretmenlerinin iş yüklerini artırdığı anlaşılmaktadır. Topkaya ve Çelik (2009) öğrencilerin göstereceği davranış farklılıklarına bağlı olarak bireysel farklılıkları göz önünde bulundurarak eğitim öğretim faaliyetlerinin düzenlenmesini gerektiğini belirtmiştir.

2. Sınıf öğretmenlerinin öğrenci gelişimi ile ilgili olarak çocukların her yıl boy, kilo vb. fiziksel özelliklerinin takibinin ve dosyalanmasının, öğrencilerin gelişimlerine, sağlıklarına (çölyak, astım, kalp sorunu vb.) ve bireysel olarak farklılıklarını dikkate alarak eğitim ortamını düzenlemenin kendilerinin iş yükünü artırdığını belirtmektedirler. Çevlik (2015) Öğrencilerin bireysel farklılıkları onların cinsiyeti, sosyo ekonomik durumu, kültürel alt yapısı, engeli bulunması gibi etkenler belirler ve bu farklılıklar öğrencinin başarısını etkiler. Sınıf içindeki başarıyı artırabilmek için bu farklılıkları göz önüne almak gerektiğini ve bunlara dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir.
Sınıf öğretmenlerinin kurul, komisyon ve toplantı görevleri ile ilgili olarak kendilerine çok fazla kurul ve komisyon görevi verildiğini, kurul ve komisyonlarla ilgili hazırlık, sunum, dosya vb. işlerin kendilerini yorduğunu, iş sağlığı ve güvenliği komisyonlarda sorumluluklarının arttığını, düzensiz yapılan toplantıların işlerini aksattığını, ders dışı vakitlerde yapılan toplantıların kendilerine ve ailelerine ayırmaları gereken zamanı aldığını belirtmektedirler. İngiltere'de Birmingham üniversitesi tarafından yürütülen okul öğretmenlerinin değerlendirildiği araştırmada (The School Teachers' Review Body) ilkokul öğretmenlerinin İngiltere'de işlerinin yüzde 7 ile 9'nu evde yapmak zorunda kaldıklarını; akşamları ve hafta sonlarını içeren bu zamanın yüzde 63'ünü ders hazırlığı ve evrak incelemeye harcadıklarını belirtmişlerdir (Bubb ve Earley, 2004). Aydın (2018) bazı öğretmenlerin zümre toplantılarının sadece kâğıt üstünde kaldığını uygulamaya geçmediğini belirtmiştir.

3. Sınıf öğretmenlerinin nöbet görevleri ile ilgili olarak, nöbet görevleri oldukları gün verimliklerinin düştüğünü, sorumluluklarının arttığını, kontrol ettikleri alanın fazla olması sebebiyle öğrencileri takip etmekte zorlandıklarını, öğretmenlerin kişisel ve yemek yeme ihtiyaçlarını zor karşıladıklarını, öğrencilerin düşme, yaralanma anlarında ilkyardım uygulamalarının onlarla yakından ilgilenmelerinin iş yüklerini artırdığını belirtmektedirler. Demir ve Oral (2016) da öğretmenlerin nöbet görevlerinin isteğe bağlı olması gerektiğini, öğretmenlerin nöbet görevlerinden olumsuz etkilediğini ayrıca nöbet görevi bağımsız kişilerin yapabileceğini belirtmişlerdir.

4. Sınıf öğretmenlerinin sosyal etkinlik ve rehberlik görevleri ile ilgili olarak, sosyal etkinlikleri planlamanın, izin işlemleri düzenlemenin, sosyal etkinliklere katılım sağlamak için velileri ikna etme çabalarının, sosyal etkinlikler sırasında öğrencilerin güvenliğini sağlamanın sorumluluklarını artırdığını, rehber öğretmenlerin kendilerine yeterince yardımcı olmadıklarını, kaynaştırma öğrencilerinin diğer öğrencilerle aynı ortamda eğitim görmelerinin iki taraf içinde yararlı olmadığını ayrıca bunun kendilerinde vicdani bir sorumluluk yüklediğini, davranış bozukluğu ve hiperaktif öğrencilerin kendilerini aşırı derecede yorduğunu belirtmektedirler. Pamuk (2016) BEP'e zaman ayrımanın zor olduğunu, kaynaştırma öğrencilerin destek eğitim odalarında eğitim almaları gerektiğini, kaynaştırma öğrencileri için ayrı eğitim ortamları düzenlenmenin gerekliliğinden bahsetmiştir.

5. Sınıf öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirme çalışmaları ile ilgili olarak 4. Sınıflarda ölçme değerlendirme çalışmaları için Milli Eğitim Bakanlığının ortak bir ölçme aracı geliştirmediğinden ölçme araçlarını kendilerinin geliştirmesinin, öğrencilerin performans değerlendirmesi için günlük olarak eğitim durumlarını takip etmenin kalabalık sınıflarda kendilerini çok yorduğunu, sınav evrağı hazırlamanın, çoğaltmanın, uygulamanın, değerlendirmenin, sonuçlarını paylaşıp geri dönüt vermelerinin, bireysel farklılıklara göre ölçme aracı geliştirmenin, raporlu olan öğrencilerin için ayrı zamanda sınav yapmanın iş yüklerini artırdıklarını belirtmektedirler. Anıl ve Acar (2008) sınıf öğretmenlerinin alternatif ölçme aracı hazırlarken çok zaman kaybettiklerini belirtmişlerdir.

6. Sınıf öğretmenlerinin e-okul işlemleri ile ilgili olarak sosyal etkinlikler modülünün açılması ile öğrencilerin bilgelerinin sisteme girilmesinin, takibinin sağlanmasının, öğrencilerin devamsızlıklarının günlük olarak sisteme girilmesinin, her yıl öğrenci ve veli bilgilerinin güncellemelerinin, öğrencilerin sınav tarihlerinin ve sınav notlarının zamanında sisteme giremeye çalışmalarının, öğrencilerin karne görüşlerinin, okudukları kitaplarının sisteme girilmesinin, İYEP öğretmenlerinin İYEP öğrencilere ile ilgili işlemleri e okula girmelerinin iş yüklerini artırdığını belirtmektedirler. Cerit ve Özdemir (2015) de öğretmenlerin e okul sistemine not girmelerinin ve e okul sistemine öğrenci bilgilerini girmelerinin iş yüklerini artırdığını belirtmişlerdir.

7. Sınıf öğretmenlerinin bürokrasi ve evrak işleri ile ilgili olarak okullara çok fazla resmi yazı geldiğini, bunları takip ederken zorlandıklarını, tebliğ tebellüğ işlemlerinin çok fazla olduğunu, öğrencilerin sosyal etkinlik veri girişi için topladıkları belgelerinin, sınıf defterini, İYEP defterini, egzersiz defterini, nöbet defterini, çocuk kulubü defterlerini vb. günlük olarak doldurmanın, öğrenci devamsızlıklarını ilgili defterlere işlemenin iş yüklerini artırdığını belirtmektedirler.

8. Sınıf öğretmenlerinin mesleki çalışma ve seminerlerle ilgili olarak sene başı ve sene sonunda yapılan mesleki çalışmaların verimsiz olduğunu, bu çalışmalar için hazırladıkları dosyaların ve sunumların kendilerini gereksiz yere yorduğunu, hizmetiçi seminerlerin ders dışı vakitlerde yapılmasının zamanlarını aldıklarını, katıldıkları hizmetiçi eğitiminden sonra MEBBİS sistemine ilgili faaliyetleri değerlendirmelerinin iş yüklerini artırdığını belirtmektedirler. Güney (2018) öğretmenlere hizmetiçi eğitim vermenin gerekli olduğunu, ancak hizmetiçi eğitimin kalitesinin yetersiz olduğunu, programlara katılan öğretmenleri teşvik edici faaliyetler düzenlenmesi gerektiğini, hizmetiçi eğitimi veren kişilerin alanında

uzman olmadıklarını, hizmetiçi eğitimlerde modern yönetmelerden yararlanılmadığından bahsetmiştir.

9. Sınıf öğretmenlerinin velilerle ilgili olarak velilerinin vakitli-vakitsiz kendilerini aradıklarını, whatsapp guruplarının tartışmalara yol açtığını, velilerin her aradıklarında veya mesaj atmaya çalıştıklarında dönüt vermeye çalışmalarının, velilerinin iletişim anlayışını kavrayarak onlara göre iletişim kurmaya çalışmalarının, idarenin velilerden istedikleri bilgilerin kendileri aracılığıyla toplanmasının iş yüklerini artırdığını belirtmektedirler. Ünal, Yıldırım ve Çelik (2010) velilerin öğretmenlerin işlerine karıştığını ve velilerin öğrencilerin eğitimine karşı ilgisiz davrandıklarını belirtmişlerdir.

10. Sınıf öğretmenlerinin zihinsel ve psikolojik iş yükleri ile ilgili olarak nöbet esnasında güvenlik problem yaşanan durumların, sosyal etkinlik düzenlerken öğrencilerin güvenliğini sağlamak için harcadıkları çabanın, öğrencilere not verirken yaşadıkları vicdani muhakemenin, nöbet esnasında öğrencilerin tuvalet veya koridorda kontrolünü sağlamanın, kaynaştırma öğrencilerinin diğer öğrencilerle birlikte eğitim almalarının iş yüklerini artırdığını belirtmektedirler. Bayındır (2015) öğretmenlerin nöbet görevi sorumluluklarının fazla olduğunu, öğretmenlerin okul içi nöbet görevinde güvenliği sağlamada yetersiz kaldıklarını, her tehlike anında öğrenciye müdahale edemediklerini, sadece belirli alanları kontrol edebildiklerini belirtmiştir.

Sınıf öğretmenlerinin iş yükleri ve bu iş yüklerinden kaynaklanan sorunlar dikkate alındığında 1) Okullarda nöbet görevini doğuran ihtiyaçların belirlenmesi, tanımlanması ve bu ihtiyaçların karşılanması amacıyla farklı çözüm yöntemlerinin araştırılması önerilebilir. 2) Kaynaştırma öğrencilerinin ihtiyaçları yardımcı hizmetlerin ve personelin öğretmenin iş yükünü etkili ve verimli bir performansla sonuçlandırmasına yardımcı olacak şekilde planlanmalı ve karşılanmalıdır. 3) Eğitim içeriklerinin ve eğitim ortamlarının öğretmenlerin iş yapma süreçlerini kolaylaştırıcı olacak şekilde gözden geçirilmesi; araştırmayla ortaya çıkan bulgular ışığında ve öğretmenlerin katılımlarını sağlayarak iyileştirmelerin yapılması önerilebilir. 4) Diğer bakanlıklarla ortaklaşa yürütülen işlerin, her bakanlığın kendi alanı içerisine giren görevleri eğitim ve öğretimi aksatmayacak şekilde planlanmalı ve hayata geçirilmelidir. 5) İlkokullarda bireyin ilgi ve yeteneklerini belirlemeye ve geliştirmeye odaklı bir anlayışla süreç değerlendirmesi esas alınmalıdır. 6) Sene başı ve sene sonunda yapılan mesleki çalışmalar, öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişimlerine daha etkili katkı sağlayacak şekilde farklı yöntem ve süreçleri oluşturmak üzere gözden geçirilmelidir. 6) Sınıf öğretmenlerinin işlerini mesai saatleri içinde tamamlayabilmeleri için ihtiyaç duydukları hizmet, fiziki ortam, araç gereç vb. konularında yeni bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. 7) Hizmetiçi eğitimlerin, ihtiyaç analizine dayalı olarak uygun zamanda, ortamda ve profesyonel hizmetlerle sağlanmalıdır. 8) Velilere öğretmenlerle iletişim kurma konusunda bilgi, ortam ve gerekli araçlar sağlanmalıdır.

Bu çalışmada sınıf öğretmenlerinin iş yükleri ve iş yükleri ile ilgili karşılaştıkları sorunlar incelenmiştir. Öğretmenlerin iş yükleri, iş yüklerine bağlı performansları ve iş yüklerinden kaynaklanan sorunları konusunda branşlara, öğretim kademelerine ve okul türüne göre farklı çalışmalara ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

Ağaoğlu, E. (2005). *Sınıf yönetimi sınıf yönetimiyle ilgili genel olgular.* Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Anıl, D. ve Acar M. (2008). Sinif öğretmenlerinin ölçme değerlendirme sürecinde karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 5(2), 44-61.

Aydın, F. (2018). Coğrafya dersi zümre toplantılarına ilişkin öğretmen görüşleri. *Doğu Coğrafya Dergisi,* 40, 75-86.

Bakioğlu, A. (2009). *Çağdaş sınıf yönetimi.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Bayındır, N. (2015). Sınıf öğretmenlerinin okuldaki nöbet görevlerindeki öncelikli davranışları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi,* 4(4), 199-205.

Borman, G. D., & Dowling, N. M. (2008). Teacher attrition and retention: A meta-analytic and narrative review of the research. *Review of Educational Research, 78*(3), 367-409.

Bubb, S., & Earley, P. (2004). Managing teacher workload: Work-life balance and well-being. London, England: SAGE Publications Inc.

Bursalıoğlu, Z. (2015). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Cerit Y., Özdemir, T. (2015). Sınıf öğretmenlerinin iş yükü algıları ile işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişki. *Journal of Human Sciences,* 12(2), 626-637.

Creswell, J.W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri.* (Çev: S.B.Demir ve M.Bütün) Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çermik, H., Doğan, B. ve Şahin, A. (2010). Sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini tercih sebepleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,28,201-212.

Çevlik, E. (2015). *Öğretmenlerin öğrencilerin bireysel farklılıklarına ilişkin inançları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Demir, F., Oral Ş. (2016). Öğretmenlerin nöbet görevine ilişkin algıları. *International Journal of Social Science,* 47, 477-488.

Duxbury, L. ve Higgins, C. (2003), *Work-Life Balance in Canada in the New Millennium: A Status Report.* Canada: Healthy Communities Division.

Erişti, B. (2012). Üstün yetenekli öğrencilerin öğrenme, öğretme, öğretmenlik mesleği ve öğretmen özellikleri ile ilgili görüşleri. *Turkish Journal Of Giftedness & Education,* 2(1), 18-36

Gümüştekin G. E. ve Öztemiz, B. (2005). Örgütlerde Stresin Verimlilik ve Perfomansla Etkileşimi.*Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,*14(1), 271-288.

Güney, B. (2018). *Sınıf öğretmenlerinin hizmetiçi eğitim programlarına ilişkin görüşleri (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

İlköğretim ve Eğitim Kanunu (1961, 5 Ocak) Resmî Gazete (Sayı: 29072). http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.222.pdf adresinden alınmıştır. Erişim tarihi: 04/10/2019.

Jung, H. S. (2001*).* Establishment of overall workload assessment tecnique for various tasks and workplaces. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 28, 341-353

Keser, A. (2006). Çağrı merkezi çalışanlarında iş yükü düzeyi ile iş doyumu ilişkisinin araştırılması. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (1), 100-119.

Kızıltepe, Z. (2002). İyi ve etkili öğretmen. *Eğitim ve Bilim*, 27(126), 10-14.

Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği. (2014, 26 Temmuz) Resmî Gazete (Sayı: 29072). mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1703.pdf adresinden alınmıştır. Erişim tarihi: 04/10/2019

Özyolcu, E. (2015). *Eğitim yönetimi temelinde öğretmenlerin ve yöneticilerin aşırı iş yükü, tükenmişlik ve sosyal destek durumlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Lefkoşa.

Pamuk, Y. (2016). *Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Saylan, N. (2015). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Topkaya, E. Z., Çelik, H. (2009). Eğitimde bireysel farklılıklar. *Eğitimde Kuram ve Uygulama, 5(2), 316-321*.

Ünal, A., Yıldırım, A. ve Çelik, M. (2010). İlköğretim okulu müdür ve öğretmenlerinin velilere ilişkin algılarının analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,23, 261-272.

Viera, A. J., Garret, J.M. (2005). Understanding İnerobserver Greement: The Kappa Statistic.

Family Medicine. 37(5):360-363.

Wilson, F.M. (2002) Management and the professions: how cracked it that glassceiling? *Public Money and Management,* 22,1, 15–20.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara*:* Seçkin Yayıncılık.

Sınıf Öğretmenlerinin İş Yükleri Ölçeği: Ölçek Geliştirme Çalışması

Hüseyin EKİNCİ[465]
Prof. Dr. Ali SABANCI[466]

Özet

Bu çalışmada, sınıf öğretmenlerinin iş yüklerinin belirlenmesi amacıyla bir ölçme aracı geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeline ile desenlenmiştir. Araştırmada Ekinci ve Sabancı (2019) tarafından sınıf öğretmenlerinin iş yüklerini belirlemek üzere gerçekleştirilen nitel araştırma sonucunda elde edilen verilerle oluşturulan ölçme aracının geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Araştırmada çalışma evreni Antalya merkez ilçeleri olarak belirlenmiştir. Örneklemin belirlenmesinde birinci aşamada tabakalama ikinci ve üçüncü aşamada basit tesadüfi örnekleme yöntemleri kullanılmıştır. Sonuç olarak, örneklem 237 sınıf öğretmeni örneklemi oluşturmuştur. Ölçme aracının geçerlik çalışmaları için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri, güvenirlik çalışmaları için ise Cronbach Alpha katsayıları, faktörler arası korelasyon katsayıları ve madde-toplam korelasyonları incelenmiştir. Ölçeğin Açımlayıcı faktör analizi sonrası Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)= .933, Bartlett Küresellik testi $\chi 2=9444,407$ sd=1035 p=0,000 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tamamına ilişkin toplam Cronbach Alfa güvenirlik değeri .965'dir. Ölçme aracına ait ortak faktör varyanslarının (communalities) ise .502 ile .921 arasında olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre "E Okul" ile "Kurul, Komisyon ve Toplantıları" arasındaki ilişkin düşük düzeyde olduğu diğer boyutlar arasındaki ilişkinin ise orta düzeyde olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, "Sınıf Öğretmenlerinin İş Yükü Ölçeği" "Sosyal Etkinlik ve Rehberlik", "Kurul, Komisyon ve Toplantıları", "E Okul", "Eğitim ve Öğretim" "Veliler", "Ölçme ve Değerlendirme" ve "Evrak" olmak üzere 7 boyut ve 46 maddeden oluşmuştur. Böylece yapılan geçerlik ve güvenirlik analizleri sonucunda, Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda görevli sınıf öğretmenlerin "İş Yükleri" ile ilgili görüşlerinin belirlenmesinde kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir araç elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: öğretmenlik mesleği, iş yükü, sınıf öğretmenliği, ölçek

GİRİŞ

Çalışma hayatı her meslek gurubunun kendine özgü şartları ile şekillenmektedir. Uğraş alanının doğrudan insan olması öğretmenlik mesleğini diğer mesleklerden farklı kılmaktadır. Okulların birey boyutuna kurum boyutundan daha duyarlı olması, etki alanının yetki alanından daha kapsamlı olması, formal yapısının informal yapısından daha dominant olması kaynağının insan olması ile ilişkilendirilebilir. Bu nedenle okul ortamında davranış

[465] Muratpaşa İstiklal İlkokulu-Akdeniz Üniversitesi
[466] Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

bilimleri ve insan bilimlerine ilişkin bilgi, bulgu ve çözümlemelerin çok büyük önem taşıdığı söylenebilir (Bursalıoğlu, 2015). Bir iş alanının meslek olarak tanımlanması bazı şartlara sahip olmasını gerektirmektedir. Tanımlanmış ve kabul gören diğer meslek dallarında olduğu öğretmenlik de bir hizmet alanı olarak 1) tanımlanmış bir hizmet alanı olma ve o alanda hizmet verme, 2) verdiği hizmetten ötürü yetiştirdiği kişiye-ailesine-topluma-devlete karşı sorumlu olmak, 3) yeterince geniş ve yaygın bir hizmet alanına sahip olma. 4) belirli bir uzmanlık bilgi ve becerisini gerektirme, 5) örgün mesleksel eğitimden geçme, 6) mesleksel kültüre sahip olma, 7) mesleğe girişte belirli bir seçim ve denetimden geçme, 8) toplumca ve devletçe meslek olarak tanınma ve kabul görme. 9) mesleksel ahlak kurallarına sahip olma, 10) meslek kuruluşları biçiminde örgütlenme, 11) mesleksel amaçlı süreli yayın organına sahip olma, 12) yasal statü ve güvenceye kavuşma, 13) sadece öğretmenlik mesleğinin öğrenimini görmüş veya yeterliklerini kazanmış olanların öğretmenlik yapmaya hak ve yetkileri olduğu kesin hükme bağlanmış olma şartlarına sahip bir meslek olarak değerlendirilebilir (Özdemir, Yalın, 2000).

Öğretmenlik mesleği eğitim kavramının tanımı ile anlam kazanır. Bu çerçevede öğretmenlik mesleği ve eğitim 1) bir olay bir eylem bir süreç olarak, insan davranışlarında istendik değişim yaratma süreci, kültürün aktarılması, 2) bir sonuç ya da ürün olarak eğitim, edinilen davranışların tümü ya da birikimi, toplumun sürekliliğinin sağlanma aracı, 3) toplumsal ya da siyasal bir düzen olarak, mevcut siyasal düzeni sürdürmek ve güçlendirmek için birey yetiştirme aracı, 4) bir bilgi dalı ya da bilim dalı olarak, eğitsel alanda bilgi üreten bir disiplin 5) bir çalışma ya da uğraş alanı olarak eğitim, geniş bir insan gücünü istihdam alanıdır (Öncül, R., akt. Sabancı, 2016). Amaç, süreç ve yapısı ile toplumun sosyal, siyasal ve ekonomik varlığını bütünüyle etkileme gücüne sahip olan ve ondan etkilenen eğitim örgütünün temel unsurlarından biri olan öğretmenlerin üstlendikleri mesleki sorumluluk ve görevleri farklı bir anlam kazanmaktadır. Bubb ve Earley (2004)'e göre öğretmenlik zor bir meslektir. Öğretmenlik oyunculuk mesleğine benzer ancak hiçbir oyuncudan günde haftanın yılda 39 hafta, haftanın beş günü ve günde beş saat sahnede kalması beklenmez. Marzano (2003)'ya göre öğretmenin öğrenci başarısı açısından çeşitli rollerinden söz edilebilir. Bunlar 1) öğretimsel stratejiler geliştirmek ve uygulamak, 2) ders programını oluşturmak, geliştirmek ve uygulamak ve 3) etkili bir sınıf yönetimidir. Nitelikli öğretmenlerin sadece öğrencilerin akademik başarısını artırması yetmez aynı zamanda eğitim sürecine olumlu katkılar sunması gerekir.

Temelde sınıf içi etkinlik süreçleri ile öncelikli olarak değerlendirilen bir meslek olan öğretmenliğin çok daha kapsamlı bir görev ve sorumluluk çerçevesine sahip olduğu söylenebilir. İlköğretim açısından değerlendirildiğinde Türkiye'de ilköğretim, kadın erkek bütün Türklerin milli amaçlara uygun olarak zihni, bedeni ve ahlaki yetişmelerine ve gelişmelerine hizmet eden temel eğitim ve öğretim kademesi olarak tanımlanmaktadır (İlköğretim ve Eğitim Kanunu,1961). İlköğretim kademesinde görev yapan öğretmenlerin resmi görevlerinin kapsamı "İlköğretim Kurumlar Yönetmeliği"inde belirtilmiştir (2014). Buna göre öğretmenler, (1) ilköğretim kurumu öğretmenleri, kendilerine verilen grup/sınıf/şubede eğitim ve öğretim faaliyetlerini, eğitim ve öğretim programında belirtilen esaslara göre planlamak ve uygulamak, ders dışında okuldaki eğitim ve öğretim işlerine etkin bir biçimde katılmak ve bu konularda mevzuatta belirtilen görevleri yerine getirmekle yükümlüdürler. (2) İlkokullarda sınıf öğretmenleri, okuttukları sınıfı bir üst sınıfta da okuturlar. Ancak istekleri yönetimce uygun görülmesi hâlinde başka bir sınıfı da okutabilirler. (3) İlkokullarda Yabancı Dil ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin alan öğretmenlerince okutulması esastır. Ancak, ihtiyacın alan öğretmenlerince karşılanamaması durumunda bu dersler, yüksek öğrenimlerini söz konusu alanlarda yapan sınıf öğretmenleri

veya sınıf öğretmeni olup bu alanda hizmet içi eğitim sertifikası almış öğretmenler tarafından ders değişimi yolu ile okutulabilir. Bunun da mümkün olmadığı durumlarda bu dersler sınıf öğretmenince okutulmaya devam edilir. (4) İlkokullarda Yabancı Dil ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri, alan öğretmenlerince okutulduğunda sınıf öğretmenleri bu ders saatlerinde yönetimce verilen eğitim ve öğretim görevlerini yapar. (5) Öğretmenler yaz ve dinlenme tatillerinde izinli sayılırlar. Hastalık ve diğer mazeret izinleri dışında ayrıca yıllık izin verilmez. (6) Öğretmenlere, eğitim, öğretim ve yönetim görevlerinden başka bir görev verilemez. (7) Öğretmenler, komisyon üyesi ve gözcü olarak görevlendirildikleri sınav komisyonlarında, okulda yapılan her türlü resmî toplantılar ve mahallî kurtuluş günleri ile millî bayramlarda bulunmak zorundadırlar. Öğretmenlere görevlendirme ve toplantıların zamanı, en az iki gün önceden yazı ile duyurulur. Toplantının gündemi öğretmenlerin de görüşü alınarak hazırlanır. Toplantılar, dersleri aksatmamak üzere çalışma günlerinde yapılır.

Öğretmenlerin görev yapısı ve içeriği bütünde değerlendirildiğinde sınıfr öğretmenlerinin iş yüklerinin sınıf içi etkinliklerden çok daha kapsamlı olduğu görülmektedir. Öğretmen performansının incelenebilmesi ve değerlendirilebilmesi için öğretmenlerin tüm görevleri ile görevlerine dayalı iş ve ilişki bağlamlarının dikkate alınması gerektiği anlaşılmaktadır. İş yükü kavramı, bireyin çalıştığı yerde kendisine verilen işin normalden fazla olduğuna ilişkin algısıdır. Birçok iş için eğer matematiksel olarak işin doğal yükü hesaplanmış ise bu kavramın algıya dayalı olduğundan bahsedilebilir (Keser, 2006). Macdonald (2003) her ne kadar yapılması gerekli iş miktarı önemli bir unsur ise de iş yükü kavramı yapılması gerekli işten fazlasını ifade ettiğini vurgulamaktadır. İş yükünün eğitim sektörü açısından önemi oldukça büyüktür. Çünkü iş yükü dengeli olan öğretmenlerin iş yükü aşırı olan öğretmenlere kıyasla daha etkin ve verimli çalıştığı bilinmektedir. Öğretmenlerde verim düşüklüğünün çalışma arkadaşlarını ve öğrencilerin başarılarını olumsuz etkileyeceği anlaşılmaktadır (Özyolcu, 2015. Son yıllarda öğretmenlerin iş yükleri ve bu yüklere bağlı olarak ortaya çıkan sağlık, iyi oluş, işten ayrılma, işe alma ve işte tutma gibi konulara ilginin arttığı görülmektedir. Öğretmenlerin işleri ile ilgili düşünmek, plan yapmak, bilgi ve becerilerini geliştirmek, meslektaşları ile ilişkiler kurmak için zamana ihtiyaçları vardır (Bubb ve Earley, 2004; Macdonald, 2003). Özyolcu (2015) aşırı iş yükünün örgütsel bağlılığı azalttığını ve duyarsızlaşmayı artırdığını belirlemiştir. Bu yüzden nitelikli öğretmenlerin mesleklerini sürdürmeye devam etmelerini sağlamak eğitim sisteminin gelecekteki başarısı ve öğrencilerin performanslarını geliştirmesi ile doğrudan ilişkilidir (Borman ve Dowling, 2008).

İş yükünün üç boyutta ele alındığı anlaşılmaktadır. Bunlar 1) Fiziksel iş yükü: Fiziksel güce ihtiyaç duyulan iş yerlerinde malzeme yönetiminin el ile yapılan boyutu fiziksel iş yüküdür ve teknolojinin ilerlemesiyle birçok işletmede fiziksel iş gücü yerine otomasyona geçilmesine rağmen endüstriyel işletmelerde halen fiziksel iş yüküne ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılması gereken bir işte, taşıma frekansı, yükün ağırlığı, taşıma uzaklığı ve süresiyle orantılıdır. Birçok iş sektöründe sakatlanma veya hastalanma riski, yapılan işin şekline göre diğer sektörlere göre daha fazla olabilmektedir. 2) Zihinsel iş yükü: İnsanların fiziksel gücün kullanmalarından ziyade akıllarını kullanmasını gerektirecek işlerde ortaya çıkan zihinsel iş yükleri; hesaplama, düşünme, karar verme, iletişim kurma, hatırlama ve arama zihinsel iş yükü kavramına örnek olarak verilebilir. 3) Çevresel iş yükü: İşin yapıldığı çevrenin neden olduğu iş yükleri sınıfında olan çevresel iş yüklerine örnek olarak verilebilen, aydınlatma, ortamın sıcaklığı, toz, çalışılan ortamın hijyeni, ses gibi etkenlerin çalışan üzerinde etkilerini çoğu çalışmada görülür. Çevreden gelen güçlü ve sürekli bir etkinin işgören üzerinde olumsuz sonuçlar doğuracağı ve iş stresini artırabileceği tüm bu

çalışmaların ortak noktası durumundadır (Dağdeviren, Eraslan ve Kurt, 2005; Jung ve Jung, 2001; Özyolcu, 2015). Macdonald (2003) ise iş yükünün kişisel kapasite ile görevin gerektirdiği baskının bir işlevi olduğu görüşündendir. Buna göre, görev ile ilgili olan iş yükü faktörleri şunlardır: 1) algı-duyusal faktörler (uyarılma sıklığı ve olasılıkları), 2) merkezi işleme sistemi (hafıza yükü, kararın karmaşıklığı, karar sıklığı, bilgi işleme sıklığı, uzun süreli bellekten bilgi çağırma sıklığı, yoğunlaşma, vb.), 3) devinişsel faktörler (tepki kararsızlığı, tepki zamanlaması, tepki hassasiyeti, gösterilmesi gerekli tepki ile zihinsel gerçeklik arasındaki kopukluk), 4) fiziksel faktörler (gösterilmesi gerekli güç, sahip olunan güç), 5) etkili faktörler (kendi duygularını gerektiğinde gizleme gerektiğinde gösterme). Bubb ve Earley (2004) öğretmenlerin yoğun iş yükleri ile ilgili beş temel neden bulunduğunu belirtmişlerdir. Bunlar 1) öğretim dışı görevler (fotokopi, dosyalama, para toplama, sosyal çalışmacı gibi davranmak, evrak işleri, form doldurma, bilgi tekrarları ve mektup yazmak gibi evde yapılmak zorunda kalınan görevler, 2) izleme, değerlendirme, kayıt etme, raporlama ve hesap verme (zaman yetersizliği, yapılacak işlerin altında ezilme duygusu, bu işler arasında gereksiz olduğu düşünülen işler ve derse ilişkin evrak incelemeleri) 3) Başka öğretmenlerin yerine derse girme (çok sınıf okutmak, boş zaman azlığı, çok fazla denetim ve görevler, boş sınıf doldurmak, ders programının çok yoğun olması) 4) Hükümet ve okul projeleri, 5) Planlama (okulda ya da bölümde zayıf bir plan anlayışının bulunması, planlamaya ayrılan zamanın azlığı, amaca uygun olmayan planlar, bilgi tekrarları içeren plan ve hedefler)

Türkiye'de öğretmenlerin iş yükleri ile ilgili alanyazınında çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Cerit ve Özdemir (2015) diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de eğitim alanında yapılan her yeniliğin öğretmenlerin iş yüklerinin artmasına neden olabileceğini ileri sürmüş, Türkiye'de yapılan eğitim programlarındaki yenilik girişimlerinin sınıf içinde ve sınıf dışında öğretmenlerin yapmaları gereken işleri çeşitlendirdiğini belirtmişlerdir. Araştırmacılar bilgisayarların öğretim etkinliklerinde kullanılmasının artmasıyla beceri geliştirme, derslerde bilgisayarı etkin olarak kullanma, öğrencilerin notlarını ve kişisel gelişimlerini bilgisayar yardımı ile kaydetme ve izleme gibi öğretmenlerin iş yüklerinde artışlara neden olduğu görüşündedirler. Demir ve Oral (2016) öğretmenlerin genellikle nöbet görevlerinden olumsuz etkilendiklerini, bunun önüne geçebilmek için öğretmenlere nöbet ücreti verilebileceğini, nöbet görevinin isteğe bağlı olarak yapılabileceğini ve bunun yanında bu görevin öğretmenlerden bağımsız kişiler tarafından da yapabileceğini belirtmişlerdir. Pamuk (2016) öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi süresince BEP'e zaman ayırmanın zor olduğunu düşündüklerini, bazı öğretmenlerin bu öğrencilerin destek eğitim odasıyla sınırlı olarak veya onların durumlarına özgü ortamlarda ders almaları gerektiği görüşünde olduklarını bulmuştur. Güney (2018) araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin gelişen bilimsel-teknoloji ve sürekli olarak gelişen ve değişen eğitim içeriklerinden dolayı hizmet içi eğitime ihtiyaç duyduklarını ve bu hizmet içi eğitimin profesyonel bir planlama ve uygulamayla gerçekleştirilmesi gerektiği görüşünde olduklarını ortaya koymuştur. Anıl ve Acar (2008) ise sınıf öğretmenlerinin öğrencilerin seviyelerine göre farklı ölçme araçlarının hazırlama ve uygulama aşamasında zaman açısından zorluklarla karşılaştıklarını bulmuştur. Bu çalışmada sınıf öğretmenlerinin iş yüklerini belirlemeye yönelik bir ölçme aracının geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılarak alanda kazandırılması hedeflenmiştir.

YÖNTEM

Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeline ile desenlenmiştir. Çalışmanın veri toplama aracı, örneklem ve toplanan verilerin analizinde kullanılan teknikler aşağıda sunulmuştur (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2009).

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada Ekinci ve Sabancı (2019) tarafından sınıf öğretmenlerinin iş yüklerini belirlemek üzere gerçekleştirilen nitel araştırma sonucunda elde edilen verilerle oluşturulan ölçme aracının geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2009).

Ölçek Geliştirme Aşaması

Literatür incelendiğinde ölçme aracı geliştirme aşamaları ile ilgili farklı yazarlar tarafından farklı ölçütler önerildiği dikkat çekmektedir. Büyüköztürk (2005) anket geliştirme sürecinde belirttiği 1) Problemi tanıma 2) Madde yazma 3) Uzman görüşü alma 4) Ön uygulama ve ankete son şeklini verme basamakları kullanılmıştır.

Bu çerçevede ölçeğin geliştirilmesi aşamasında izlenen aşamalar sırasıyla şu şekildedir:

1. Problemin Tanımlanması: Bu çalışmada birinci olarak Ekinci ve Sabancı (2019) tarafından belirlenen sınıf öğretmenlerinin iş yükleri Likert tipi bir ölçme aracı olarak düzenlenmiştir. Bu çerçevede 11 boyuttan ve 97 maddeden oluşan taslak bir ölçme aracı elde edilmiştir.

2. Uzman Görüşünün Alınması: Hazırlanan taslak ölçme aracı, maddelerin kapsam geçerliğinin artırılması amacıyla alan uzmanı üç akademisyen ve devlet okullarında görev yapan dört sınıf öğretmeninin incelemesine sunulmuştur. Uzmanlardan elde edilen görüş ve öneriler doğrultusunda ölçme aracına son hali verilmiş ve pilot uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

4. Ön Uygulamaların Yapılması ve Ankete Son Şeklinin Verilmesi: Anketlerin ön uygulamasının örneklem büyüklüğünün yaklaşık %5'i kadar bir gurupta yapılabileceği belirtilmiştir (Büyüköztürk, 2005). Taslak ölçme aracının geçerlik ve güvenirliğinin ön uygulaması için on sınıf öğretmeni ile yüz yüze görüşülmüştür. Bu çerçevede sorulara verilen cevaplar tutarlılık, anlaşılabilirlik, seçeneklerin uygunluğu açısından değerlendirilmiş sorunlu olduğu tespit edilen 7 madde ölçme aracından çıkarılmıştır. Sonuç olarak ölçme aracı 11 boyuttan ve 90 maddeden oluşmuştur.

Evren ve örneklem

Araştırmanın çalışma evreni Antalya ili merkez ilçeleri olarak belirlenmiştir. Çalışmada örnekleminin belirlenmesinde birinci aşamada tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu çerçevede Antalya ili merkez ilçelerinde bulunan ilkokullar coğrafi dağılıma ve okul büyüklüklerine göre alt tabakalara ayrılmıştır. İkinci aşamada çalışılacak okullar, her alt tabakada yer alan okullar arasından basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Çalışma gurubunu oluşturacak sınıf öğretmenlerinin seçiminde ise ikinci aşamada belirlenmiş olan okullarda görev yapan öğretmenler arasından seçim yapmak üzere basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Sonuç olarak Muratpaşa'da 7, Kepez'de 5, Konyaaltı'nda 3, Aksu'da 2 ve Döşemealtı'nda 1 ilkokul olmak üzere toplam 18 ilkokul örnekleme dahil edilmiştir (Balcı, 2018). Hair, Anderson, Tahtam ve Black (1998) 100 veya daha fazla örneklemin faktör analizi için yeterli olabileceğini ancak genel olarak örneklem büyüklüğünün madde

sayısının en az 5 ile 10 katı arasının uygun olacağını belirtmişlerdir. Ayrıca Akgül ve Çevik (2003) örneklem büyüklüğünün 100 ile 200 denek arasında olmasının yeterli olacağını vurgulamışlardır. Sonuç olarak, örneklem 83 erkek ve 154 kadın öğretmen olmak üzere toplam 237 sınıf öğretmeninden oluşmuştur. Çalışmaya katılan öğretmenlere ait demografik bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1.

Katılımcılara Ait Demografik Bilgileri

Demografik Özellik	**Demografik Değişken**	**N**	**%**
Eğitim	Lisans	225	94,9
	Yüksek lisans	12	5,1
Yaş	18-25 Yaş	4	1,7
	26-33 Yaş	33	13,9
	34-41 Yaş	50	21,1
	42-49 Yaş	71	30,0
	50 Yaş ve üzeri	79	33,3
Cinsiyet	Erkek	83	35,0
	Kadın	154	65,0
Bulunduğu Kurumda Çalışma Süresi	1-5 Yıl	124	52,3
	6-10 Yıl	62	26,2
	11-15 Yıl	29	12,2
	16-20 Yıl	17	7,2
	21 Yıl ve üzeri	5	2,1
Kıdem	1-5 Yıl	16	6,8
	6-10 Yıl	26	11,0
	11-15 Yıl	23	9,7
	16-20 Yıl	38	16,0
	21 Yıl ve üzeri	134	56,5

Veri Toplama ve Analiz Süreci

Veri toplamak üzere hazırlanan ölçme aracı, geliştirme işlemleri tamamlandıktan sonra tesadüfi yöntemle seçilmiş ve gönüllü olarak katılmayı kabul eden 237 öğretmene uygulanmıştır. Ölçme aracının geçerliliğini belirlemek için Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA). Böylelikle ölçeğin yapı geçerliliği birbirinden farklı iki faktör analiz tekniğiyle incelenmiştir. Ölçeğin güvenirliği için Cronbach Alpha katsayıları, faktörler arası korelasyon katsayıları ve madde-toplam korelasyonları incelenmiştir.

Açımlayıcı Faktör bilinmeyen gizil değişkenlerle gözlenen değişkenler arasındaki bağlantıyı ortaya koyması amacıyla tasarlanan bir analizdir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2018). Açımlayıcı faktör analizinde, ölçme aracındaki gözlenen değişkenlerin tüm gizil değişkenlerle ilişki göstermesine izin verilir. Açımlayıcı faktör analizi, birbiriyle ilişkili "p" tane değişkeni bir araya getirerek az sayıda ilişkisiz ve kavramsal olarak anlamlı yeni değişkenler (faktörler, boyutlar) bulmayı, keşfetmeyi amaçlayan çok değişkenli bir istatistiktir (Büyüköztürk, 2018). Veriler analiz edilirken öncelikle faktör analizlerine bakılmıştır. KMO testi sonucunda, değerin 0.50' den düşük olması halinde faktörün analizine devam edilemeyeceği yorumu yapılır. Örneklem büyüklüğü için değerler: 0.50-0.60 arasında ise "kötü", 0.60-0.70 arasında ise "zayıf", 0.70-.0.80 arasında ise "orta", 0.80-0.90 arasında ise "iyi" ve 0.90 ve üzeri ise "mükemmel" olduğu yorumu yapılır. KMO kat sayısı, veri matrisinin faktör analizi için uygun olup olmadığı ve veri yapısının faktör çıkarma uygunluğu hakkında bilgi verir. Faktörleşebilirlik için KMO'nun .60'dan yüksek, Bartlett testinin anlamlı olması gerektiği dikkate alınmıştır (Büyüköztürk, 2018; Çokluk vd.,

2018; Hair, Anderson, Tahtam ve Black,1998; Kline, 2005; Leech, Barett ve Morgan 2005; Muijs, 2004). Verilerin analizinde LİSREL 8.80 ve IBM SPSS 25.0 paket programlarından yararlanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde ölçme aracının geçerlik ve güvenirlik analizlerine ilişkin bulgular sunulmuştur.

A. Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları:

Tablo 2. *Sınıf Öğretmenlerinin İş Yükleri Ölçeğinin Faktör Analizine Uygunluğuna İlişkin Veriler*

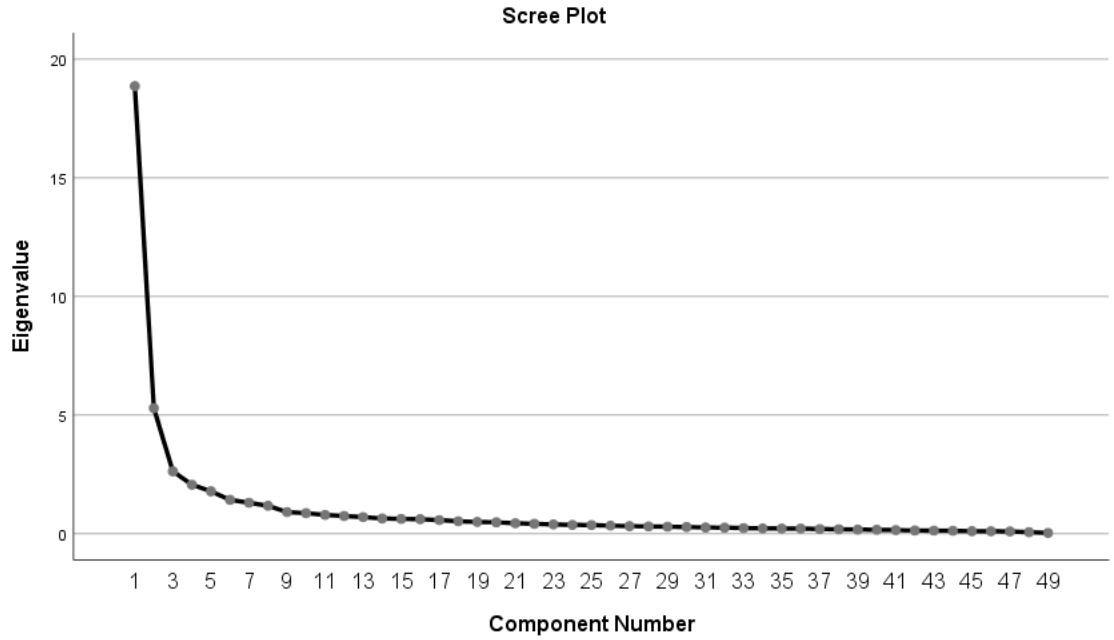
Kmo and Bartlett's Testi		
Kaiser-Mayer-Olkin (Kmo) Örneklem Ölçüm Değer Yeterliliği		.933
Barlett' in Küresellik Testi	Ki - Kare	9444,407
	Sd	1035
	Sig.	,000

Tablo 2' de örneklem büyüklüğünü belirlemek için "KMO and Barlett's Test"i yapılmıştır. Field (2000) de Kaiser-Meyer-Olkin testi için 0.50 değerinin alt sınır olduğunu ve KMO≤0.50 için veri kümesinin faktörlenemeyeceğini belirtmiştir. KMO değeri .933 ile örneklem düzeyinin çok iyi olduğunu göstermektedir. Bartlett Küresellik Testinin anlamlılık değeri (p=.000) olduğundan, "Oluşan matris birim matris değildir." hipotezi kabul edilmektedir. Sonuç olarak veri setinin çok değişkenli normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Tablo 3.
Sınıf Öğretmenlerinin İş Yükleri Ölçeğinin Faktör Yapısına İlişkin Veriler

	Communalities			**Communalities**	
	Initial	Extraction		Initial	Extraction
S1	1,000	,698	S43	1,000	,769
S2	1,000	,502	S44	1,000	,595
S3	1,000	,651	S47	1,000	,577
S4	1,000	,618	S49	1,000	,592
S6	1,000	,704	S51	1,000	,528
S7	1,000	,673	S53	1,000	,668
S8	1,000	,739	S54	1,000	,760
S11	1,000	,638	S55	1,000	,670
S13	1,000	,764	S56	1,000	,683
S14	1,000	,735	S57	1,000	,626
S15	1,000	,704	S65	1,000	,572
S17	1,000	,715	S66	1,000	,582
S20	1,000	,692	S67	1,000	,883
S21	1,000	,622	S68	1,000	,921
S22	1,000	,702	S69	1,000	,886
S35	1,000	,684	S70	1,000	,685
S36	1,000	,520	S76	1,000	,829
S37	1,000	,650	S77	1,000	,864
S38	1,000	,723	S78	1,000	,825
S39	1,000	,654	S86	1,000	,739
S40	1,000	,727	S88	1,000	,813
S41	1,000	,763	S89	1,000	,686
S42	1,000	,780	S90	1,000	,829

Tablo 3' de Maddelerle ilgili olarak ortak faktör varyanslarının (communalities) ise .502 ile .921 arasında değiştiği gözlenmektedir.

Şekil 1. Taslak Ölçeğin Yamaç Birikinti Grafiği (Scree Plot)

Yamaç Birikinti Grafiği incelendiğinde grafiğin düzleşmeye başladığı kısımlar, değerlerin birbirine yakınlığı ve toplam varyans değeri tablosu da dikkate alınarak ölçeğin faktör sayısının 7 olabileceğine karar verilmiştir.

Tablo 4.
Sınıf Öğretmenlerinin İş Yükleri Ölçeğinin Toplam Varyans Değerlerine İlişkin Veriler

Total Variance Explained (Açıklanan Toplam Varyans)

Component	Initial Eigenvalues (Öz değer)			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	18,205	39,576	39,576	18,205	39,576	39,576	7,414	16,118	16,118
2	5,255	11,425	51,000	5,255	11,425	51,000	5,873	12,767	28,885
3	2,544	5,530	56,530	2,544	5,530	56,530	4,698	10,214	39,099
4	1,983	4,310	60,840	1,983	4,310	60,840	4,673	10,159	49,258
5	1,773	3,855	64,695	1,773	3,855	64,695	3,391	7,372	56,630
6	1,314	2,857	67,553	1,314	2,857	67,553	3,222	7,003	63,634
7	1,165	2,533	70,085	1,165	2,533	70,085	2,968	6,452	**70,085**

Tablo 4'te verilen çıktılar incelendiğinde analize alınan 46 maddenin (değişkenin) öz değeri 1.00 dan büyük olan yedi faktör altında toplandığı görülmektedir. Birinci faktöre ait varyans değeri 16.118, ikinci faktöre ait varyans değeri 12.767, üçüncü faktöre ait varyans değeri 10.214, dördüncü faktöre ait varyans değeri 10.159 beşinci faktöre ait varyans değeri 7.372, altıncı faktöre ait varyans değeri 7.003, yedinci faktöre ait varyans değeri 6.452'dir. Ölçeğe en çok katkı veren faktörün birinci faktör olduğu, en az katkı veren faktörün ise yedinci faktör olduğu görülmektedir. Bu yedi faktörün birlikte ölçeğe ilişkin açıkladıkları toplam varyans değeri %70.085' dir.

Tablo 5.

Sınıf Öğretmenlerinin İş Yükleri Ölçeğinin Döndürme Sonrası Faktör Yük Değerlerine İlişkin Veriler

Rotated Component Matrix[a]

		Component							
		1	2	3	4	5	6	7	8
1. SOSYAL ETKİNLİK ve REHBERLİK	S42. Sosyal etkinliklerde öğrenci güvenliğini sağlama	**,824**							
	S43. Sosyal etkinliklerdeki öğrenci trafiğini (toplanma, giriş ve çıkışları düzenleme) düzenleme	**,804**							
	S41. Sosyal etkinlikler için idareye vermem gereken resmi evrakları hazırlama	**,782**							
	S40. Sosyal etkinlikleri planlama	**,717**							
	S35. Sosyal etkinliklerde öğrencilerin güvenliğini sağlama sorumluluğu	**,704**							
	S44. Sosyal etkinliklerin uzun sürmesi durumunda öğrenci beslenmelerinin düzenlemesini sağlama	**,674**							
	S39. Sosyal etkinlik çalışmalarını öğrenci katılımını sağlamak için velileri ikna etme çabaları	**,654**							
	S38. Sosyal etkinliklerle ilgili hazırlanması gereken dosyaları (izin belgesi, planlar vb.) hazırlama	**,653**							
	S51. Öğrencilerin genel durumları ile ilgili bilgi alışverişi sağlamak için ev ziyaretleri yapma	**,586**							
	S36. Kaynaştırma ve normal öğrenciler için ayırmam gereken zamanda yaşadığım ikilimden kaynaklı psikolojik yük	**,573**							
	S49. Rehber öğretmenlerinin yetişemediği durumlarda rehberlik ihtiyacında öğrenciler için çalışmalar yapma	**,518**							
	S47. Rehber öğretmenlerin öğrenci bilgileri için istediği evrakları (davranış tespit tutanağı, ebeveyn bilgileri vb.) hazırlama	**,517**							
2.KURUL, KOMİSYON ve TOPLANTI	S20. Düzensiz zaman ve mekanlarda yapılan toplantılara katılmak		**,775**						
	S22. Hukuki, psikolojik yük kavramı. İş sağlığı, süt, üzüm, servis, kantin gibi konularla ilgili ortaya çıkan hukuki ve psikolojik yükler		**,765**						
	S14. İş Sağlığı ve Güvenliği ile ilgili kurul üyeliklerinin getirdiği işleri hazırlamak, takip etmek, gerekli evrakları düzenlemek		**,760**						
	S6. Sağlık bakanlığının çalışmaları nedeniyle yapmamız gereken evrak işleri (öğrenci bilgi formları, veli izinleri vb.)		**,740**						
	S17. Genel komisyonlarla ilgili üyeliklerinin getirdiği işleri hazırlamak, takip etmek, gerekli evrakları düzenlemek. (Okul sütü, kantin, servis, üzüm vb.)		**,728**						
	S13. Eğitim öğretimle ilgili kurul üyeliklerinin getirdiği işleri hazırlamak, takip etmek, gerekli evrakları düzenlemek		**,722**						
	S21. İl milli eğitim müdürlüğü veya ilçe milli eğitim müdürlüğü tarafından planlanan toplantılara ders dışı vakitlerde katılım sağlamak		**,693**						
	S15. Sosyal etkinliklerle ilgili kurul üyeliklerinin getirdiği işleri hazırlamak, takip etmek, gerekli evrakları düzenlemek		**,599**						
3. EĞİTİM ve ÖĞRETİM	S3. Müfredatı öğrencilerin bilgi ve becerilerine göre yeniden düzenlemek(sadeleştirmek)			**,775**					
	S8. Farklı öğrenme ihtiyaçlarına sahip öğrenciler için eğitim içeriğini düzenleme			**,762**					
	S4. Bilgisayar, akıllı tahta, projeksiyon vb. eğitim araç ve gereçlerinin çalışır durumda tutma ve kullanma bilgi ve becerisini güncelleme			**,734**					
	S7. Sınıftaki eğitimle ilgili teknolojik araç ve gereçlerin çalışmaması ihtimaline karşılık alternatif uygulamalar hazırlamak			**,731**					

	S1. Ders içeriğini geliştirmek için ek çalışmalar yapmak. Farklı örnekler bulma, etkinlikler hazırlama, ek kaynakları tarama, basılı, görsel ve işitsel materyal için araştırma yapmak ve hazırlamak	**,724**				
	S11. Öğrencilerin bireysel farklılıklarına dayalı olarak ders içeriği oluşturma ve uygulama	**,671**				
	S2. Öğrenci dosyası hazırlama	**,578**				
4. E OKUL	S68. Öğrenci yazılı not bilgilerinin sisteme zamanında girilmesi		**,866**			
	S67. Sınav tarihlerinin sisteme zamanında girilmesi		**,860**			
	S69. Öğrenci ders içi katılım not bilgilerinin sisteme girilmesi		**,842**			
	S70. Sınıf öğretmeni tarafından her öğrenci için karne görüşü girilmesi		**,677**			
	S65. Öğrenci devamsızlıkların günlük olarak sisteme işlenmesi		**,583**			
	S66. Öğrenci ve veli bilgilerinin sisteme işlenmesi		**,489**			
5.ÖLÇMEDEĞERLENDİRME	S55. Zümre öğretmenler olarak ortak sınav hazırlama, uygulama ve değerlendirme			**,682**		
	S37. Ölçme değerlendirme sonuçlarına göre öğrencilere verdiğimiz notların vicdani muhakemesi			**,664**		
	S54. Ders içi katılımı gözlem ve değerlendirme			**,662**		
	S53. Ünite sonu öğrenci performans ölçeğini uygulama ve değerlendirme			**,622**		
	S57. Öğrencilerin öğrenme durumlarının bireysel olarak günlük bir şekilde takip edilmesi ve kayıt altına alınması			**,589**		
	S56. Yapılan sınavların evraklarını, dönem sonlarında kayıt altına alma ve arşivleme			**,552**		
6. VELİLER	S90. Velilerinin planlanmamış iletişim kurmalarına cevap verme çalışmaları				**,797**	
	S88. Velilerin bireysel farklılıklarını dikkate alarak bireyselleştirilmiş iletişim planı hazırlama ve uygulama				**,784**	
	S86. Telefonda velilerin aramalarına ve mesajlarına cevap verme				**,742**	
	S89. İdarenin veli ile ilgili istediği ek bilgi ve belgeleri veli ile görüşerek toplama				**,656**	
7. EVRAK	S77. Çocuk kulübü defterine günlük ders kazanımlarını işleme					**,804**
	S76. Egzersiz defterine günlük ders kazanımlarını işleme					**,776**
	S78. İYEP defterine günlük ders kazanımlarını işleme					**,759**

Maddelerin faktör yük değerleri incelenmiş ve faktör analizinde aynı yapıyı ölçmeyen maddelerin ayırt edilmesi için maddelerin faktör yüklerinin 0.30 ya da daha yüksek olmasına, bir maddenin faktörlerdeki en yüksek yük değeri ile bu değerden sonraki en yüksek yük değeri arasındaki farkın en az 0.10 olmasına ve ortak faktör varyansına dikkat edilmiştir. Varimax döndürme sonucu oluşan tabloda aralarında 0.10'dan daha az fark olan maddeler binişik olarak kabul edilmiş ve ilgili maddeler ölçme aracından çıkarılarak tekrar analiz yapılmıştır. Bu süreçte 33 madde (5, 12, 16, 18, 19, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 45, 46, 48, 50, 52, 61, 64, 71, 72, 73, 74, 75, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 87) binişik olduğundan analiz dışı tutulmuştur. Ayrıca, belirlenen boyutlarla kuramsal açıdan ilişkili olmadığı belirlenen 8 madde (9, 10, 29, 33, 34, 62, 63 ve 82) maddeler ve ölçme değerlendirme boyutu ile ilişkili olduğu halde farklı bir boyut görüntüsü veren 58., 59., 60. maddeler de analizden çıkarılmıştır. Bu maddeler çıkarıldığında toplam varyansı açıklama oranının arttığı görülmüştür (70.474).

Sonuç olarak Tablo 5'de görüldüğü gibi yedi boyutta ve 46 madde olarak geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı elde edilmiştir. Buna göre birinci faktörde "Sosyal Etkinlik ve Rehberlik" adı altında 12 madde (35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 49, 51) ; ikinci faktörde "Kurul, Komisyon ve Toplantı" adı altında 8 madde (6, 13, 14,15, 17, 20, 21, 22); üçüncü faktörde "Eğitim ve Öğretim" adı altında 7 madde (1, 2, 3, 4, 7, 8, 11); dördüncü faktörde "E Okul" adı altında 6 madde (65, 66, 67, 68, 69, 70); beşinci faktörde "Ölçme ve Değerlendirme" adı altında 6 madde (37, 53, 54, 55, 56, 57); altıncı faktörde "Veliler" adı altında 4 madde (86, 88, 89, 90); yedinci faktör "Evrak" adı altında 3 madde (76, 77, 78) yer almıştır. Faktör yük değerlerinin birinci faktör (Sosyal Etkinlik ve Rehberlik) için .517 ile .824 arasında; ikinci faktör (Kurul, Komisyon ve Toplantı); için .599 ile .775 arasında; üçüncü faktör (Eğitim ve Öğretim) için .578 ile .775 arasında; dördüncü faktör (E Okul) için .489 ile .866 arasında; beşinci faktör (Ölçme ve Değerlendirme) için .552 ile .682 arasında; altıncı faktör (Veliler) için .656 ile .797 arasında; yedinci faktör (Evrak) için .759 ile .804 arasında değiştiği görülmektedir.

Sınıf Öğretmenlerinin İş Yükleri Ölçeği'nin Güvenirlik Analiz Sonuçları

Tablo 6.

Sınıf Öğretmenlerinin İş Yükleri Ölçeği'nin toplamda güvenirliğine ilişkin veriler

Güvenirlik İstatistikleri	
Cronbach's Alpha	**N**
,965	46

Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı .70 ve üzerindeki değerler, güvenirliğin sağlandığına yönelik kanıt olarak kabul edilebilmektedir (Bayram, 2004; Büyüköztürk, 2018). Tablo 5' de yer alan verilere göre ölçeğin tümüne ait güvenirlik kat sayısı .965 çıktığından ölçeğin güvenilirliğinin yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 7.

İş Yaşam Dengesi Ölçeği'nin boyutlara göre güvenirlik analiz sonuçları

Faktörler	Madde sayısı	Cronbach's alpha
SER*	12	.941
KKT*	8	.926
EVO*	7	.889
EOK*	6	.911
OVD*	6	.879
VEL*	4	.901
EVR*	3	.927
TOPLAM ÖLÇEK	46	.965

*SER (Sosyal Etkinlik ve Rehberlik), KKT (Kurul, Komisyon ve Toplantı), EOK (E Okul), EVO (Eğitim ve Öğretim) VEL (Veliler), OVD (Ölçme ve Değerlendirme), EVR (Evrak)

Tablo 7'de verilen güvenirlik analiz sonuçlarına göre SER boyutunun güvenirlik kat sayısı .941, KKT boyutunun güvenirlik kat sayısı .926, EVO boyutunun güvenirlik kat sayısı .889, EOK boyutunun güvenirlik kat sayısı .911, OVD boyutunun güvenirlik kat sayısı .879, VEL boyutunun güvenirlik kat sayısı .901, EVR boyutunun güvenirlik kat sayısı .927 çıkarak ölçeğin boyutlar arası iç tutarlılığının yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 8'de Açımlayıcı faktör analizi yukarıda verilen ölçekte yer alan faktörlere ilişkin korelasyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 8.
Sınıf Öğretmenlerinin İş Yükleri Ölçeği Faktörler Arası Korelasyon Katsayıları

		SER	KKT	EOK	EVO	VEL	OVD	EVR
SER	Pearson Correlation	1						
KKT	Pearson Correlation	,688**	1					
EOK	Pearson Correlation	,518**	,292**	1				
EVO	Pearson Correlation	,444**	,332**	,552**	1			
VEL	Pearson Correlation	,582**	,579**	,443**	,420**	1		
OVD	Pearson Correlation	,619**	,398**	,670**	,549**	,368**	1	
EVR	Pearson Correlation	,497**	,475**	,531**	,478**	,500**	,538**	1

p: anlamlılık değeri **=p<.05

Korelasyon katsayısının mutlak değer olarak 0.70-1.00 arasında olması yüksek, 0.70-030 arasında olması orta; 0.30 ile 0.00 arasında olması ise düşük düzeyde bir ilişki olarak tanımlanabilir (Büyüköztürk, 2018). Tablo 8'de verilen bulgulara göre EOK (E Okul) ile KKT (Kurul, Komisyon ve Toplantı) arasındaki ilişkin düşük düzeyde olduğu diğer boyutlar arasındaki ilişkinin ise orta düzeyde olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada "Sınıf Öğretmenlerinin İş Yükü'nü ölçmeye yönelik bir ölçme aracının geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ölçek öncelikle yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak sınıf öğretmenleri ile görüşmeler neticesinde 97 madde olarak hazırlanmıştır. Ölçeğin geçerliğinin artırılması için alanında uzman kişilerle görüşülmüş ve ölçek birinci pilot uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Alanında uzman kişilerle görüşüldükten ve birinci pilot uygulama yapılıp gerekli analizler yapıldıktan sonra ölçek, 90 madde olarak son haline almıştır. Ölçme aracı 5 dereceli likert tipi esas alınarak tasarlanmıştır. Buna göre 1= kesinlikle katılmıyorum, 2=katılmıyorum, 3= kararsızım, 4= katılıyorum ve 5= tamamen katılıyorum şeklinde 5'li derecelendirme yapılmıştır.
Ölçeğin açımlayıcı faktör analizi sonrası Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)= .933, Bartlett Küresellik testi $\chi 2$=9444,407 sd=1035 p=0,000 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tamamına ilişkin toplam Cronbach Alfa güvenirlik değeri. 965'dir. Ölçeğin boyutlarının Cronbach Alfa güvenirlik değerleri ise sırasıyla SER (Sosyal Etkinlik ve Rehberlik) boyutu .941; KKT (Kurul, Komisyon ve Toplantı) boyutu .926; EVO (Eğitim ve Öğretim) boyutu .889; EOK (E Okul) boyutu .911; OVD (Ölçme ve Değerlendirme) boyutu .879; VEL (Veliler) boyutu .901 ve EVR (Evrak) boyutu .927 şeklindedir.
Faktör yük birinci faktör (Sosyal Etkinlik ve Rehberlik) için .517 ile .824 arasında; ikinci faktör (Kurul, Komisyon ve Toplantı); için .599 ile .775 arasında; üçüncü faktör (Eğitim ve Öğretim) için .578 ile .775 arasında; dördüncü faktör (E Okul) için .489 ile .866 arasında; beşinci faktör (Ölçme ve Değerlendirme) için .552 ile .682 arasında; altıncı faktör (Veliler) için .656 ile .797 arasında; yedinci faktör (Evrak) için .759 ile .804 arasında değiştiği görülmektedir. Sınıf Öğretmenlerinin İş Yükü Ölçeği 7 boyut: SER (Sosyal Etkinlik ve

Rehberlik), KKT (Kurul, Komisyon ve Toplantı), EVO (Eğitim ve Öğretim), EOK (E Okul), VEL (Veliler), OVD (Ölçme ve Değerlendirme) ve EVR (Evrak) 46 maddeden oluşmaktadır. EOK (E Okul) ile KKT (Kurul, Komisyon ve Toplantı) arasındaki ilişkin düşük düzeyde olduğu diğer boyutlar arasındaki ilişkinin ise orta düzeyde olduğu görülmektedir. Sonuç olarak ölçme aracının, Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda görevli sınıf öğretmenlerinin "İş Yükleri" ile ilgili görüşlerinin belirlenmesinde kullanılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

Akgül A., Çevik O. (2003). *İstatistiksel analiz teknikleri*. Ankara: Emek Ofset.

Anıl, D. ve Acar M. (2008). Sınıf öğretmenlerinin ölçme değerlendirme sürecinde karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 44-61.

Balcı, A. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma.* Ankara: Pegem Akademi.

Bayram, N. (2004). *Sosyal bilimlerde SPSS ile veri analizi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Borman, G. D., & Dowling, N. M. (2008). Teacher attrition and retention: A meta-analytic and narrative review of the research. *Review of Educational Research*, 78(3), 367-409.

Bubb, S., & Earley, P. (2004). *Managing teacher workload: Work-life balance and well-being. London,* England: SAGE Publications Inc.

Bursalıoğlu, Z. (2015). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket Geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 133-151.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. Ve Demirel, F. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.

Cerit Y., Özdemir, T. (2015). Sınıf öğretmenlerinin iş yükü algıları ile işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişki. *Journal of Human Sciences*, 12(2), 626-637.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları.* Ankara: Pegem Akademi.

Dağdeviren, M., Eraslan, E ve Kurt, M. (2005). Çalışanların toplam iş yükü seviyelerinin belirlenmesine yönelik bir model ve uygulaması. *Gazi Üniversitesi Mühendislik, Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 20(4), 517-525.

Demir, F., Oral Ş. (2016). Öğretmenlerin nöbet görevine ilişkin algıları. *International Journal of Social Science*, 47, 477-488.

Ekinci, H. ve Sabancı, A. (2019). Sınıf öğretmenlerinin algıladıkları iş yükleri ve iş yükleri ile ilgili karşılaştıkları sorunlar. *SADAB 4 th. International Social Research and Behavioral Sciences Symposium, October 19-21, 2019, Antalya, Türkiye.*

Field, A. (2000). *Discovering statistics using SPSS for windows.* London: Thousand Oaks, Sage Publications, New Delhi.

Güney, B. (2018). *Sınıf öğretmenlerinin hizmetiçi eğitim programlarına ilişkin görüşleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Hair, J.F., Anderson, R.E., Tahtam, R.L. & Black, W.C. (1998*). Multivariate data analysis (Fifth Edition).* New Jersey: Pearson Education.
İlköğretim ve Eğitim Kanunu (1961, 5 Ocak) Resmî Gazete (Sayı: 29072).
http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.222.pdf adresinden alınmıştır. Erişim tarihi: 04/10/2019.

Jung, H.S. Jung, H.-S. (2001). Establishment of overall workload assessment technique for various tasks and workplaces. *International Journal of Industrial Ergonomics* 28, 341–353.

Keser, A. (2006). Çağrı merkezi çalışanlarında iş yükü düzeyi ile iş doyumu ilişkisinin araştırılması. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (1), 100-119.

Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling* (3rd ed.). New York: Guilford Press.

Leech, N.L., Barrett, K.C. & Morgan, G.A. (2005). *SPSS for intermediate statistics: Use and interpretation (2nd ed).* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği. (2014, 26 Temmuz) Resmî Gazete (Sayı: 29072). mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1703.pdf adresinden alınmıştır. Erişim tarihi: 04/10/2019

Macdonald, W., (2003). The impact of job demands and workload on stress and fatigue. *Australian Psychologist*, 38(2), 102-117.

Marzano, R. J. (2003). *Classroom management that works*. Viginia: Association for Supervision and Curriculum Development.

Muijs D. (2004). *Doing quantitative research in education with SPSS.* London: Sage Publications.

Özdemir, S. ve Yalın, H. İ. (2000). *Öğretmenlik mesleğine giriş (Genişletilmiş 3. Baskı).* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Özyolcu, E. (2015). *Eğitim yönetimi temelinde öğretmenlerin ve yöneticilerin aşırı iş yükü, tükenmişlik ve sosyal destek durumlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Lefkoşa.

Pamuk, Y. (2016). *Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Sabancı, A. (2016). *Eğitim- temel kavramlar. Toprakçı, E. (Ed.) Eğitbilim (Pedandrogoji) (s.11-37).* Ankara: Ütopya Yayınları.

Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İle İlişkili Değişkenler Üzerine Yapılan Lisanüstü Tezlerin İncelenmesi

Asst. Prof. Dr. Özkan YILMAZ[467]

Özet

Bir örgütün performansı ve rekabet gücü, ürün veya hizmetleri etkili olarak üretmesine; fikirleri yeni ürün ve süreçlere dönüştürebilme yeteneğine bağlıdır. Geleceğin çalışma ortamı, sürekli değişen çevredeki gelişim ve değişimlere ayak uydurabilmek, örgütlerin yeteneklerini ve işbirliğini ön plana çıkartmakla mümkün olmaktadır. Bu doğrultuda örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilgili konular, örgütlerin verimliliği ve rekabet yeteneği üzerinde giderek artan bir şekilde etkili hale gelmektedir. Çalışanların performansında önemli bir role sahip örgütsel vatandaşlık davranışı, alan yazında sıklıkla araştırılan konular arasındadır. Örgütsel vatandaşlık davranışı ve ilişkili değişkenleri inceleyen birçok araştırma yapılmıştır.

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'de örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilgili lisansüstü tezleri inceleyerek örgütsel vatandaşlık davranışını etkileyen değişkenleri ve örgütsel vatandaşlık davranışının sonuçlarını belirlemektir. Bu amaca yönelik olarak tezler yayın yılına, türüne, yönteme, veri toplama aracına, veri analiz türüne ve örgütsel vatandaşlık davranışıyla ilişkili değişkenlere göre incelenmiştir. Çalışmada özellikle "örgütsel vatandaşlık davranışı" kavramı ile ilişkili değişkenlerin incelenmesine önem verilmiştir. Araştırma nitel araştırma yönteminin kullanıldığı betimsel bir araştırma niteliğindedir. Verilerin toplanmasında doküman inceleme tekniğinden faydalanılmıştır. Veriler Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı" sözcüğü kullanılarak aratılan ve erişim iznine sahip olan lisansüstü tezler üzerinden toplanmıştır. Toplanan veriler "Tez İnceleme Formu" kullanılarak içerik analizi ile analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Lisansüstü Tez, Doküman İncelemesi

Investigation of Post-Graduate Theses on Variables Related to Organizational Citizenship Behaviour

Abstract

The performance and competitiveness of an organization, effectively producing products or services; the ability to transform ideas into new products and processes. The working environment of the future is only possible by keeping up with the developments and changes in the ever-changing environment and highlighting the capabilities and cooperation of the organizations. Accordingly, issues related to organizational citizenship

[467] Antalya AKEV Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

behavior are becoming increasingly effective in the productivity and competitiveness of organizations. Organizational citizenship behavior, which plays an important role in employee performance, is one of the most frequently researched topics in literature. Many studies have been conducted examining organizational citizenship behavior and related variables.

The purpose of this research, variables affecting organizational citizenship behavior by examining postgraduate theses on organizational citizenship behavior in Turkey and to determine the results of the organizational citizenship behavior. For this purpose, theses were examined according to publication year, type, method, data collection tool, data analysis type and variables related to organizational citizenship behavior. In this study, especially the variables related to the concept of organizational citizenship behavior were emphasized. The research is descriptive research using a qualitative research method. A document analysis technique was used for data collection. The data were collected through postgraduate theses that were searched and accessed by using the word Organizational Citizenship Behavior in the database of the National Thesis Center of Higher Education Council. The collected data were analyzed by content analysis using the "Thesis Review Form".

Keywords: Organizational Citizenship Behaviors, Post-Graduate Theses, Document Examination.

Giriş

Günümüzde işletmeler sosyal, ekonomik, kültürel ve politik değişimlerden etkilenmektedirler. Bu değişim ve gelişmelere ayak uydurabilmek, etkililik ve verimliliklerini artırarak varlıklarını sürdürebilme çabası, işletmelerin en önemli amaçları arasında yer almaktadır.

Bu değişim, küreselleşme ve rekabet gibi olgular; örgütleri farklı ve yeni arayışlara götürmekte, yüksek rekabet ortamında, örgütler artık çalışanlarının iş performanslarını arttırma adına yoğun olarak yeni yöntemlerin arayışı içine girmektedir. Keza örgütlerde yüksek teknolojinin kullanılması, ürün geliştirmeye duyulan ihtiyaç, hizmet sektörünün gelişmesi, kas ve makine gücünün yerine bilginin kullanılmasıyla birlikte çalışanın önemini de artırmıştır.

Bu önem, çalışan ile örgüt amaçlarının birleştirilmesi, taraflar arasında uzlaşma sağlanması ve karşılıklı beklentilerin karşılanmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu beklentilerin karşılanmadığı durumlarda, çalışanlarda huzursuzluk ve gerginlikten başlayıp, işten ayrılma niyeti, örgütsel vatandaşlık davranışında azalma, verimlilik kaybı, çatışmalar ve performans düşüşüne yol açmaktadır.

Örgütsel performansı arttırmak amacıyla örgütlerde birçok araştırma yapılmaktadır. Bu araştırmaların en büyük çaplı olanı örgütsel vatandaşlık davranışına ilişkin olanıdır (Khaldoun and Hackett, 2019:20).

Örgütsel vatandaşlık davranışı, çalışanların birey, grup ve örgüt yararına yönelik sergilemiş oldukları toplum yanlısı yardımsever davranışlardır. Bir başka değişle, bireyin çalışma ortamında, kendisi için belirlenen standartların ve iş tanımlarının ötesinde gönüllü olarak çaba harcaması ve rol fazlası davranışlar sergilemesidir.

Literatür incelendiğinde, örgütsel vatandaşlık davranışına ilişkin yapılan çalışmaların özellikle son yıllarda arttığı görülmektedir. Bu çalışmalarda örgütsel vatandaşlık davranışı

ve liderlik, değer algıları etkileme taktikleri, farklıkların yönetimi, örgütsel adalet, güç kaynakları, örgüt kültürü, örgütsel politika, okul farkındalığı ve örgütsel bağlılık ele alınarak incelendiği görülmektedir (Koşar, 2018:781).

Literatürde örgütsel vatandaşlık davranışı değişkeni ile ilgili yapılan çalışmaların benzer ve farklı yönlerini ortaya koyan, elde edilen bulguları sistematik bir şekilde inceleyen çalışmalara da çok az sayıda rastlanılmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'de örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilgili lisansüstü tezlerin incelenerek örgütsel vatandaşlık davranışını etkileyen değişkenler ve örgütsel vatandaşlık davranışının sonuçlarını belirlemektir.

Bu çalışma ile örgütsel vatandaşlık davranışı konusunda yapılan araştırmalardan lisansüstü tezleri; yayın yılına, türüne, yönteme, veri toplama aracına, veri analiz türüne ve örgütsel vatandaşlık davranışıyla ilişkili değişkenlere göre incelemesi yapılmıştır.

Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Yeni teknolojiler, üstün yönetim sistemleri, elektronik sistemler ve veri tabanları, örgütlerin başarısı için gerekli olmasına karşın, örgütsel başarıyı sağlayan temel etken, örgütün insan kaynağının niteliğidir. Çünkü teknolojik araç-gereçleri, yönetim sistem ve araçlarını kullananlar ve gerekli kararları alanlar, yine bu örgütlerin işgörenleri, yani insandır. Toplumların sosyal, ekonomik ve politik gelişiminde, örgütlerin etkililiğinde ve verimliliğinde insan faktörünün önemi büyüktür. Ayrıca, örgütlerin sürekli değişen koşullar altında başarılı olmaları için, formal iş tanımlarıyla sınırlı kalmadan, görevin gerektirdiklerinin ötesinde, örgütsel etkililiğe ve gelişmeye katkıda bulunmaya istekli işgörenlere olan ihtiyacı giderek artmaktadır. Örgütsel etkililiğin artırılmasında ise, örgütsel bağlılık, iş doyumu, motivasyon ve örgütsel adalet gibi kavramlara vurgu yapılmaktadır.

Bu doğrultuda, örgütsel davranış ve insan kaynakları yönetimi alanında son yıllarda önemli görülen konulardan biri de, örgütsel vatandaşlık davranışlarıdır (Okurame, 2013:66; Nafei, 2015:218).

Örgütlerin güçlü rekabet ortamında varlıklarını sürdürebilmeleri, sosyal, kültürel ve politik değişimlerden etkilenmeden işlev ve süreçlerini başarılı bir şeklide ilerletmeleri, ekstra, fazladan rol davranışı ile adlandırılan örgütsel vatandaşlık davranışı ile mümkündür.

Örgütsel vatandaşlık davranışı, biçimsel ödül sisteminde doğrudan bulunmayan ancak örgütün işlevlerini ve süreçlerini verimli bir şekilde yerine getirmesine yardımcı olan, örgütün sosyal ve psikolojik ortamına katkıda bulunarak örgütsel amaçlara ulaşılmasına yardımcı olan, gönüllülük esasına dayalı davranışlardır (Organ, 1990).

Literatürde prososyal davranışlar olarak tanımlanan (Yongjun, 2011: 366; Panicker vd.,2017:534) örgütsel vatandaşlık davranışı; Organ (1988)'a göre, formal ödül sisteminde gözükmeksizin örgütün verimli bir şekilde yürütülmesini sağlayan, gönüllü birey davranışları (Zarea, 2012:80; Köse ve Metin, 2018:250; Szabo vd.,2018:352), Graham (2000)'a göre ise örgüt üyelerinin örgütle ilgili tüm pozitif davranışları (aktaran Şehitoğlu, 2013:375) şeklinde tanımlanabilir. Greenberg ve Baron,(2000) ise çalışanların örgütün formel yolla belirlenmiş standartlardan daha fazlasını yapmasıdır (aktaran: Dalgın, 2016:366) şeklinde tanımlar.

Örgütsel vatandaşlık davranışları, görev ve iş tanımlarında yer almayan, ihmali halinde ceza gerektirmeyen (Ariani,2012,Vol.7:161) ve daha çok kişisel tercih sonucu sergilenen davranışlar, benzer şekilde DeLoria (2001) tarafından bireyin pozisyonunun gerektirdiklerinin ötesinde çaba harcadığı davranışlar dizisi olarak (Gürbüz, 2006:50;Palomino, 2014:96) tanımlamış, genellikle önemsiz görünmelerine karşın, bir bütün olarak örgütün işleyişini geliştirme niteliğine sahip olduğunu belirtmiştir (aktaran Basım ve Şeşen, 2006:85). Deluga (1995)'ya göre örgütsel vatandaşlık davranışının özünde fedakârlık, sahiplenme ve karşılık beklemeksizin sergilenen davranışlar bulunmaktadır. Borman ve Motowidlo (1997), örgütsel vatandaşlık davranışlarını, işgörenlerin görev faaliyetlerini destekleyerek, örgütsel ve sosyal çevreyi şekillendirmeleri açısından örgütsel etkinliğe katkıda bulunduklarını belirtirken (aktaran Yeşiltaş ve Keleş, 2009: 20), Blakely, Andrews ve Moorman (2005) ise, işle ilgili teknik çabaların dışında iş ortamına psikolojik ve sosyal açıdan katkılar sağlayan davranışlar olarak tanımlamaktadır (aktaran Karaaslan ve diğerleri,2009:158).

Örgütsel vatandaşlık davranışının boyutları incelendiğinde farklı sınıflandırmalar olduğu görülmektedir. Örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilgili farklı birçok boyuttan söz edilmesine rağmen MacKenzie, Podsakoff ve Fetter (1991), örgütsel vatandaşlık davranışının boyutlarını beş boyut olarak incelemiştir (aktaran Rahim, 2010:9). Literatürde, genellikle Organ (1988)'nın beş boyutlu ÖVD tanımı kabul görmektedir (Samuel, 2010:77;Tsai ve Chang, 2012:34-38;Khushi Muhammad, 2012:249;Piercy ve diğerleri, 2006:247; Michelle, 2012:27; Beheshltifa, 2013:218; Mushtaq, 2014:101; Suchuan, 2014:166; Geçkil ve Tikici, 2014:957). Buna göre örgütsel vatandaşlık davranışı;

Diğergamlık/Özgecilik/Diğerlerini Düşünme/Yardımseverlik

Vicdanlılık/İleri Görev Bilinci

Nezaket/Nezaket Tabanlı Bilgilendirme

Sivil Erdem/Yurttaşlık Erdemi/Örgütün Gelişimine Destek Verme

Centilmenlik/Sportmenlik/Gönüllülük şeklinde beş boyut altında incelenebilir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'de örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilgili lisansüstü tezleri inceleyerek, örgütsel vatandaşlık davranışını etkileyen değişkenleri ve örgütsel vatandaşlık davranışının sonuçlarını belirlemektir.

Bu amaca yönelik olarak tezler; yayın yılına, türüne, yönteme, veri toplama aracına, veri analiz türüne ve örgütsel vatandaşlık davranışıyla ilişkili değişkenlere göre incelenmiştir. Çalışmada özellikle "örgütsel vatandaşlık davranışı" kavramı ile ilişkili değişkenlerin incelenmesine önem verilmiştir.

Araştırmada, aşağıdaki alt amaçlara ulaşılması hedeflenmektedir:

1.Örgütsel vatandaşlık davranışı alanında yer alan tezlerin türleri nedir?

2.Örgütsel vatandaşlık davranışı alanında yer alan tezler, hangi yıllarda yazılmıştır ve dağılımları nasıldır?

3.Örgütsel vatandaşlık davranışı alanında yer alan tezlerin konularına göre nasıl dağılmıştır?

4.Örgütsel vatandaşlık davranışı alanında yer alan tezlerde kullanılan veri toplama yöntemleri nelerdir?

5.Örgütsel vatandaşlık davranışı yer alan tezlerde kullanılan istatistikler nelerdir?

Yöntem

Çalışmanın evrenini; YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan 2000-2019 yılları arasında yapılan örgütsel vatandaşlık davranışıyla ilgili tezler oluşturmaktadır. Çalışmaya dahil edilen tezlerde anahtar kelimeler, başlık, özet, dizin, eğitimi ve öğretim konu bilgilerine dikkat edilmiş ve amaca hizmet eden tezler, çalışmanın örneklemine alınmıştır.

Türkiye'de yapılan ve erişime açık olan YÖK Ulusal Tez Merkezine kayıtlı 274 tez incelenmiştir.

Bu çalışma kapsamında Örgütsel Vatandaşlık Davranışına İlişkin Yapılan Tezleri İnceleme Formu hazırlanmıştır. Bu formda çalışmaların; yayım yılları, üniversite türleri, tezin türü, uygulama alanı, veri toplama aracı, kullanılan analizler, ÖVD etkileyen değişkenler, ÖVD'nın sonuçları, vb. bilgiler yer almaktadır.

Bu araştırma nitel araştırma yönteminin kullanıldığı betimsel bir araştırma niteliğindedir.

Veriler Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı" sözcüğü kullanılarak aratılan ve erişim iznine sahip olan lisansüstü tezler üzerinden toplanmıştır. Toplanan verilerin analizinde "Tez İnceleme Formu" kullanılarak içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Tezlerdeki veriler, tez inceleme formunda belirlenen kategorilere göre analiz edilerek tablolar halinde sunulmuştur. Verilerin toplanmasında doküman inceleme tekniğinden faydalanılmıştır.

Bulgular

Türkiye'de örgütsel vatandaşlık davranışı alanında yapılan ve erişime açık olan YÖK Ulusal Tez Merkezine kayıtlı 274 tez incelendiğinde, Örgütsel Davranış alanında önemli bir çalışma alanı olan "örgütsel vatandaşlık davranışı" konusundaki tezlerin birbirine benzer bilimsel araştırma geleneğiyle gerçekleştirildiği görülmektedir.

Tablo 1. Lisansüstü Tezlerin Yayın Yıllara Göre Dağılımı

YILLAR/TÜRÜ	Doktora	Yüksek Lisans
2019	3	26
2018	14	24
2017	9	11
2016	7	20
2015	6	21
2014	2	15
2013	2	19
2012	3	8
2011	6	16
2010	5	19
2009	1	9
2008	3	2
2007	1	5
2006	1	4
2005	1	4
2004	1	1
2003	-	2
2002	-	1
2001	-	-
2000	-	1
TOPLAM	65	209

Tablo 1 incelendiğinde, konunun 2000-2003 yılları arasında hiçbir tezde ele alınmaması ve özellikle doktora düzeyinde çalışmaların olmaması, sadece 2000 ve 2002 yıllarında yüksek lisans düzeyinde birer tezin ele alınması, örgütsel vatandaşlık davranışı konusunun 2004 ve ilerleyen yıllarda önem kazanmasından kaynaklanmaktadır. 2009 yılından sonra ise gerek doktora düzeyinde gerekse yüksek lisans düzeyinde çalışmaların artan bir oranda hız kazandığı görülmektedir.

Tablo 2. Lisanüstü Tezlerin Türüne Göre Dağılımı

ARAŞTIRMA TÜRÜ	DAĞILIM
Yüksek Lisans	209
Doktora	65

Tablo 2'de örgütsel vatandaşlık davranışı alanında yapılan lisansüstü tezlerin türüne göre dağılımı incelendiğinde, 209'u yüksek lisans düzeyinde iken, 65'inin doktora düzeyinde olduğu görülmüştür. Bu bulguya göre çalışmaların en fazla yüksek lisans düzeyinde gerçekleştirildiği ve doktora düzeyindeki çalışmalarda, yüksek lisans düzeyine göre daha az eğilim olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 3. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Alanında Çalışılan Tezlerin Konulara Göre Dağılımı

ÇALIŞILAN KONULAR	Doktora	Yüksek Lisans
İşletme	58	131
Halkla İlişkiler	1	1
Eğitim Öğrenim	2	26
Turizm İşlemeciliği	1	7
Denizcilik	1	-
Kamu Yönetimi	1	7
Çalışma Ekono. ve Endüstri İlişkileri	1	10
Sağlık /Hastaneler	-	19
Bankacılık	-	5
Sosyal Hizmetler	-	1
Psikoloji	-	2
TOPLAM	65	209

Tablo 3'de örgütsel vatandaşlık davranışı alanında yapılan lisansüstü çalışılan konulara göre dağılımı incelendiğinde, çalışmaların işletme ve eğitim öğretim alanında yoğunlaştığı görülmektedir.

Tablo 4. Tez İzleme Formu

Türü	**Uygulama Alanı**	**Veri toplama aracı**	**Kullanılan Analizler**	**Örgütsel Vatandaşlık Davranışını etkileyen değişkenler**	**Örgütsel Vatandaşlığın sonuçları**	**Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile ilişkili değişkenler**
Yüksek Lisans, Doktora ve Fen Bilimleri, Sosyal Bilimler Ens.	Eğitim, İşletme, Sağlık, Turizm vs. gibi	Anket, mülakat, gözlem, teorik makale vs.	Frekans, t testi, ANOVA, korelasyo, Regresyon vs.	Yaş, cinsiyet, medeni durum, vs.	Tükenmişlik, işten ayrılma niyeti vs.	Liderlik, iş tatmini, örgütsel bağlılık vs gibi, Tezde neden sonuç ilişkisi belirtilmemişse sadece korelasyon analizi yapılmışsa bu sütun kullanılabilir.

Tablo 1, 2 ve 3'de görüleceği üzere örgütsel vatandaşlık davranışı konusunda yapılan tezlerin büyük bir çoğunluğunu, yüksek lisans tezleri oluşturmaktadır. Yine ulaşılan tezlerin büyük bir oranda çalışanlar (işgörenler) üzerinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Aynı zamanda çalışmada örgütsel vatandaşlık davranışı konusunda yapılan tezlerin çoğunluğu

nicel araştırma paradigmasıyla yapıldığı, sınırlı sayıda nitel araştırmalara yer verildiği görülmektedir. Veriler Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı" sözcüğü kullanılarak aratılan ve erişim iznine sahip olan lisansüstü tezler üzerinden toplanmıştır. Toplanan veriler "Tez İnceleme Formu" (Tablo 4) kullanılarak içerik analizi ile analiz edilmiştir.

Örgütsel vatandaşlık davranışı konusundaki tezlerde, Betimsel istatistik, Anova, t-testi, regresyon ve korelasyon analizinin sıklıkla kullanıldığı ve nicel araştırma paradigmasıyla yapıldığı görülmüştür. Ayrıca bu bulguyla ilişkili veri toplama aracı olarak da anketlerden sıklıkla faydalanılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, Türkiye'de 2000-2019 yılları arasında örgütsel vatandaşlık davranışı konusunda yapılan tezlerin kapsamlı ve bütüncül bir şekilde incelenmesi ve bu konuda yapılan tezlerin ortak ve farklı yönlerini belirlemek amaçlanmıştır. Böylece, bu araştırmanın bulgularıyla, bundan sonra örgütsel vatandaşlık davranışı konusunda araştırma yapacak olan araştırmacılara çalışmalarını planlamalarına yardımcı olunabilecektir.

Bu alanda yapılmış lisansüstü tezlerin nicel yöntemlerle yapıldığı ve bu şekilde genellenebilir sonuçlara ulaşıldığı göz önüne alındığında; örgütsel vatandaşlık davranışı gibi rol fazlası davranışlarının incelendiği çalışmalarda gözlem veya görüşme gibi veri toplama araçlarıyla derinlemesine veriler elde edilmesi, alana daha fazla katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

KAYNAKLAR

Ahi, B. ve Kıldan, A.O. (2013). Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi (2002-2011). Mehmet Akif Ersoy Eğitim Fakültesi Dergisi, 13(27), 23-46.

Ariani, D.W. (2012). Comparing Motives Of Organizational Citizenship Behavior Between Academic Staffs' Universities and Teller Staffs' Bank İn Indonesia, International Journal of Business and Management, 7(1), 161-168.

Basım, H.N. ve Şeşen, H. (2006). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği Uyarlama ve Karşılaştırma Çalışması, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, 61(4), 83-101.

Beheshtifar, M. and G. R. Hesani, G.R. (2013). Organizational Citizenship Behavior (OCB): A Factor to Decrease Organizational Conflict", Interdisciplinary, Journal of Contemporary Research in Business, 5 (1), 214-222.

Dalgın, T. ve Taslak, S. (2016). Liderlik Uygulamaları Örgütsel Vatandaşlık Davranışları İlişkisinde Örgütsel Adalet Algısının Düzenleyici Etkisi: Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 15(2), 359-393.

Geçkil, T. ve Tikici, M. (2014). Örgütsel Demokrasi ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki: Malatya ve Elazığ İllerindeki Üniversite Hastanelerinde Bir Araştırma, 22.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Kongre Kitabı, Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F., Konya, 955-963.

Gürbüz, S.(2006). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile Duygusal Bağlılık Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (1), 48-75.

Karaaslan, A., Ergun, D.Ö. ve Kulaklıoğlu, A.S. (2009). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Bilgi Paylaşımı Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 11(2), 155-185.

Khaldoun, I.A and Hackett, R.D. (2019). The Direct and İndirect İmpacts Of Job Characteristics On Faculty Organizational Citizenship Behavior in The United Arab Emirates (uae), High Educ, 77, 19-36.

Koşar, D. (2018). Türkiye'deki Örgütsel Vatandaşlık Konulu Tezlerin İncelenmesi: Bir İçerik Analizi Çalışması. Gefad/Gujgef, 38(2), 780-801.

Köse, A.G.and Metin, U.B. (2018). Linking Leadership Style and Workplace Procrastination: The Role Of Organizational Citizenship Behavior and Turnover İntention, Journal of Prevention & Intervention in The Community, 46(3), 245–262.

Muhammad, S. K. (2012). "Role of Commitment in the Development of Employee's Citizenship Behaviour: Evidence from Banking Sector of Pakistan", International Journal of Business and Social Science, 3(20), 247-254.

Mushtaq, S. (2014). Job Resources as Organizational Support, Organizational Citizenship Behaviour and Cust Omer Satisfaction Some Evidences of Linkage", Journal of Services Research, 13(2), 95-115.

Nafei, W. (2015). The Role of Job Embeddedness on Quality of Work Life and Organizational Citizenship Behavior: A Study on Menoufia University Hospitals, İnternational Journal of Business and Management, 10(4), 215-222.

Okurame, D. (2013) Impact of Career Growth Prospects and Formal Mentoring on Organizational Citizenship Behaviour, Leadership and Organization Development Journal, 33(1), 66-85.

Palomino, R.P.and Nez-Canas, R.M. (2014). Ethical Culture, Ethical İntent and Organizational Citizenship Behavior: The Moderating and Mediating Role of Person Organization Fit", J.Bus Ethics, 95-108.

Panicker, A., Agrawal, R.K..and Khandelwal, U. (2017). Inclusive Workplace and Organizational Citizenship Behavior: Study Of A Higher Education İnstitution, India, Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal, 37(6), 530-550.

Piercy, N. F., Cravens, D.W., Nikala and Vorhies, D.W. (2006). Driving Organizational Citizeship Behaviors and Salesperson In-Role Behavior Performance: The Role of Management Control and Perceived Organizational Support", Journal of the Academy of Marketing Science, 34(2), 244-262.

Rahim, M.A. (2010). Functional and Dysfunctional Strategies For Managing Conflict, Paper Presented at The 23.Annual İnternational of Conflict Management Conference Boston, Massachusetts, Western Kentucky University, June 24-27, 1-14.

Samuel, O.S. (2010). Conflict Resolution Strategies and Organizational Citizenship Behavior: The Moderating Role of Trait Emotional İntelligence, Social Behavior and Personality, 38(1), 75-86.

Suchuan, Z. (2014). Impact of Job Involvement an Organizational Citizenship Behaviors in China, J.Bus Ethics, 165-174.

Szabo, Z.P., Cziborb,A., Restásb,P. and Bereczkeib,T. (2018). "The Darkest of all" The Relationship Between The Dark Triad Traits and Organizational Citizenship Behavior, Personality and Individual Differences, Journal Homepage: 134, 352-356.

Şehitoğlu, Y. (2013). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Çalışan Performansı İlişkisi: Türk Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama, 12.Ulusal İşletmecilik Kongresi, 363-376, İstanbul.

Toptaş, V.ve Gözel, E. (2018). Türkiye'de Matematik Kaygısı İle İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi, Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi, 4(3), 136-146.

Tsai, M.S. and Chang, C.C. (2012). Female Workers Age and Position on Organizational Citizenship Behaviour: The Moderator Role of Organization-Based Self-Esteem, Journal of Management Research, 4(2).

Yeşiltaş, M. ve Keleş, Y. (2009). İşgörenlerin Eğitim Düzeyleri ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Ankara, 17-40.

Yıldırım, A.ve Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (Sekizinci Baskı). Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Yongjun, Z. J. L. and Zhao, J. (2011). Research On The Organizational Citizenship Behavior Continuum and Its Consequences, Front.Bus.Res., 5(3), 364-379.

Zarea, H. (2012). Organizational Citizenship Behaviors and Their Relationship to Social Capital İn Public Organizationals of Qom Province, Iranian Journal of Management Studies, 5 (1), 79-80.

Türkiye'de ve Dünya'da Helal Sertifikası Veren Kurum ve Kuruluşların Durumu

Öğr. Gör. Burcu KIZILKAYA[468]

Özet

Son yıllarda gelişen teknoloji sayesinde seri üretimin artması ürün çeşitliliğini ve üretim kapasitesini de artırmış fakat bu ürünlerin kontrol edilebilirliği ve güvenilirliği konusunu da gündeme getirmiştir. Bunun yanısıra sosyo-ekonomik koşulların değişmesi, toplumda çalışan kesimin artması nedeniyle bireylerin beslenme şekilleri de değişmiş ve bunun sonucu olarak hazır gıda tüketimi de artmıştır. Bu durum ürünlerin hijyen ve sağlık bakımından ele alınması zorunluluğunu beraberinde getirirken, Müslüman toplumlarda helal gıda kavramının önemini de artırmış durumdadır. Helal gıda bireylerin satın alma kararını etkileyen kültürel bir faktör olan dini inanç faktörüne odaklanmaktadır. Müslümanlar ve özellikle de gayr-i Müslimlerin hâkimiyeti altında bulunan ülkelerde yaşayan Müslümanlar, helal gıda ihtiyacına yöneldiklerinde "helal sertifikalama" kavramı ortaya çıkmaktadır. Bu alandaki ilk çalışmalar öncelikle Malezya'da yapılmış, daha sonra Avrupa'da ve Türkiye'de önem kazanmaya başlamıştır.

1. Helal Gıda ve Helal Gıda Sertifikası

1.1. Helal Gıda Nedir?

Helal gıda, çiftlikten çatala kadar İslâmî kurallara uygun olarak hazırlanan gıdayı ifade etmektedir. Daha geniş bir açıklamayla Helal Gıda, bitkisel, hayvansal, kimyasal ya da mikrobiyal kaynaklı, gıda ürünlerinin hammadde, işlem yardımcı maddeleri, bileşenleri, katkı maddeleri, işleme yöntemleri, işletme koşulları ve ek olarak ambalajlarının İslâmî kurallara uygunluğunun ifadesidir (Batu, 2012: 56).

1.2. Helal Gıda Standardı

Günümüzde, standartlar uluslararası ticaretin ortak dili haline gelmiştir. Uluslararası pazarlarda rekabet edebilmenin yolu standartlara uygun ve kaliteli hizmet ve mal üretiminden geçmektedir. Yeryüzü kaynaklarının optimum değerlendirme çabalarının bir ürünü olan standardizasyon, insanlık için bir lüks değil, bilakis olmazsa olmaz mutlak bir gerekliliktir [19]. Dünyanın her bir tarafında sağlığını düşünen insanlar inançları ne yönde olursa olsun, helal standartlarına göre üretilmiş ve helal sertifikalı malları tercih etmektedirler. Gelecekteki nesillerin devamı ve korunması için inananlar, mutlaka helal Sertifikalı malları tercih etmek ve kullanmak mecburiyetindedirler. Günümüzde çeşitli

[468] Antalya AKEV Üniversitesi

şekilde ortaya çıkan hastalıkların genel kaynağını, yediklerimiz, içtiklerimiz ve kullandığımız ihtiyaç maddelerindeki katkı maddeleri, yanlış üretimler, zararlı maddeler veya aromaların denetimsiz bir şekilde kullanılması oluşturmaktadır. Helal gıda standardının ve helal gıda sertifikasının amacı ülkemizde ve dünyada tüm perakendecilerin sağlıklı, hijyenik, kusursuz, helal ürün tüketimini sağlamak olmalıdır. Ayrıca, ülkemizde yetişen, üretilen ya da ihraç veya ithal edilen ürünlerin helal olmasının en büyük katkısı, insanlara, hayvanlara ve çevreye zarar vermesini önlemektir.

1.3. Helal Sertifikası

Helal sertifikası, gıdaların İslamiyet'e uygun olduğunu gösteren belgedir. Helal ürünlere ve helal sertifikaya olan ilginin son dönemde ivme kazanması söz konusudur. Üretimde ve tüketimde helal ürünlere karşı olan ilginin yükselen bir eğilim göstermesi, helal sertifikası kavramının önemini oluşturmaktadır (Özdemir ve Yaylı, 2014: 186). Helal sertifikası, gelinen noktada tüketiciler açısından satın alma kararının belirleyicilerinden birisidir.

İşletmelerin ürünlerinin niteliğini belirlemede roller üstlenen helal sertifikası, "İslam ülkelerinin et ithalatından talep ettikleri, hayvan kesimlerinin İslami kurallara uygun olduğunu ispatlayan belge" şeklinde açıklanmaktadır (Sanver, 2010: 23). Helal sertifikasının ifade ettiği anlam, bu tanımdakinden çok daha fazladır. Buna göre pazarlama faaliyetlerinin gerçekleşmesi sürecinde helal sertifikasının önemli olduğu süreçlerden bahsedilmesi mümkündür.

Değişen tüketici tercihleri, katkı maddelerinin kullanımındaki artış, tüketicilerin helal gıdaya olan yaklaşımını olumlu yönde etkilemiştir. Tüketicinin yön verdiği günümüz dünyasında bu gelişmelerle birlikte bir anlamda yeni bir pazarlama biçiminin ortaya çıktığı değerlendirmesi yapılabilir. Helal gıda konusunun gündeme gelmesi ile birlikte bunun pazarlama açısından fırsata çevrilmesi de mümkün olabilir. Bunun bilincinde olan pazarlamacılar, üretim sürecinden tüketiciye ulaşana kadar helal gıda esaslarına dikkat etmektedirler. Tüm bunlar helal gıda sertifikalı gıda ticaretinin artması anlamına gelmektedir (Topçuoğlu ve Özkul, 2014: 6).

Anlaşılacağı üzere helal sertifikası helal gıdaya uygunluk belgesi olmakla birlikte ifade ettiği anlam çok daha geniştir. Özellikle pazarlama açısından helal sertifikası son derece önemli bir yere sahiptir. Üretim sürecinden tüketiciye ulaşana kadar olan süreçte yani pazarlamanın tamamında helal sertifikanın seçim tercihi sebebi olması söz konusu olabilir. Bu nedenle helal sertifikasını incelerken sadece belirli kriterlere uygunluk gösteren bir belge olarak algılamak doğru olmayacaktır.

1.4. Helal Sertifika Belgelerinin Türleri

Helal sertifika belgelerinin türleri, kapsamı son derece dar bir konudur. Buna göre helal sertifika belgelerinin türleri; mekan sertifikası tescili, belli bir ürün ya da süre için helal sertifikası, yıllık sertifikalandırma olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Yener, 2011: 37). Bu belgelerin her birisinin farklı koşullar altında kullanılması söz konusu olmaktadır.

1.5. Helal Sertifikasının Geçerlilik Süreleri

Helal sertifikasının geçerlilik süreleri bir yıl olarak belirlenmiştir. Bir yıllık periyotlarda ilgili işletmenin ya da ürünün helal gıda sertifikası alıp alamayacağına ilişkin tekrar inceleme yapılmaktadır. Helal sertifikasının geçerlilik süresinin bir yıl olması, dinamik bir sürecin varlığını işaret etmektedir. Türk Standartları Enstitüsü gereğince helal sertifika almaya hak kazanan kuruluşlarla bir yıllık sözleşme yapılarak Helal Gıda Uygunluk Belgesi düzenlenmektedir (https://www.tse.org.tr/upload/tr/dosya/icerikyonetimi/7357/19112015180521-2.pdf).

1.6. Dünya'da Helal Sertifikası Veren Kurum Ve Kuruluşlar

Dünyada helal sertifikası veren birçok kurum ve kuruluş bulunmakla birlikte bu kurumlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

i. Islamic Food and Nutrition Council of America (IFANCA),
ii. Halal Feed and Food Inspection Authority (HFFIA),
iii. The Islamic Coordinating Council of Victoria (ICCV),
iv. Jabatan Kemajua
v. Islam Malaysia (JAKIM),
vi. Majelis Ulama Indonesia (MUI),
vii. The Majils Ugama İslam Singapore (MUIS),
viii. World Halal Council (WHC),
ix. Halal Certification Authority International şeklinde sıralanmaktadır.

Sıralanan kurumlardan her birisi farklı ölçekte faaliyet göstermektedir.

1.7. Türkiye'de Helal Sertifikası Veren Kurum Ve Kuruluşlar

Türkiye'de helal sertifikası veren kuruluşlar ise;

i. Gıda ve İhtiyaç Malzemeleri Denetleme ve Sertifikalandırma Araştırmaları Derneği (GİMDES),
ii. Türk Standartları Enstitüsü (TSE),
iii. Helal Denetim Merkezi (HEDEM),
iv. Helal Belgelendirme Derneği (HELALDER),
v. Dünya Helal Birliği

şeklindedir.

Bu kurum ve kuruluşlar, Türkiye'de helal gıdanın gelişmekte olan yapısını göstermesi bakımından önemlidir.

2. Helal Gıdanın Pazarlamaya Etkisi (Helal Gıda Pazarı)

Helal gıda üreticiler için yeni pazarlara açılma anlamına gelmektedir. Çünkü helal pazarı başlı başına bir pazardır ve bu pazardaki rekabet düzeyi, diğer pazarlarda olduğu gibi gün geçtikçe artmaktadır. Üreticilerin bu pazarda yer alması ile birlikte hedefleri helal üretim vasıtasıyla karlılık oranlarını artırmaktır. Öyle ki her geçen gün daha fazla büyüyen helal gıda pazarından pay alabilmek için üretim faaliyetlerinin önemi büyüktür. Üretici açısından helal gıdanın dini boyutundan ziyade pazarlama boyutu öne çıkmaktadır. Müslüman olma şartı olmaksızın domuz gıdası hassasiyeti olan bireyler için de üretim

yapılması buna örnek olarak verilebilir (Çallı, 2014: 51). Tüm bu faaliyetler, pazardan daha fazla pay alabilmek içindir denilebilir.

Pazar payı açısından ele alınacak olduğunda helal gıda endüstrisinin yıllık yüzde 7 oranında artış gösterdiği ifade edilmektedir (Kızgın ve Özkan, 2014: 25). Bu da tüketicilerin helal gıdaya olan ilgilerinin arttığının göstergesi olarak görülmektedir. Yaşanan bu gelişmeler etrafında helal gıda tüketiminin dünyada hızla büyüyen ticari pazarlar arasında yer aldığı değerlendirmesi yapılabilir. Helal gıda pazarının günden güne büyüyen yapısı aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Aşağıdaki tabloda Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerde helal gıda pazarının oldukça büyük olduğu görülmektedir.

2011 Yılı İtibariyle Dünyada Helal Gıda Pazarı Büyüklüğü

Bölge	Müslüman nüfusu (milyon)	Helal gıda pazarı (milyon ABD$)
Güney Orta Asya	653	210.000
Afrika	491	144.240
Batı Asya	195	116.850
Güney Doğu Asya	236	97.300
Avrupa (Rusya dahil)	51	63.750
Çin	130	22.925
Kuzey Amerika	7,1	12.425
Güney Amerika	3,1	1.550
Okyanusya	0,1	900
TOPLAM	**1.766,80**	**669.950**

Kaynak: Seyidov, 2013: 76.

İslam ülkelerinin helal gıdaya olan talebi de nüfusun artışına paralel olarak artış göstermektedir. İki milyara yakın nüfusuyla İslam toplumu, yılda 2 trilyon 100 milyar dolarlık bir ekonomiye hareket kazandırmaktadır. 2015 yılı itibariyle helal gıda sektörünün 860 milyar dolar düzeyinde olduğu ifade edilmektedir (http://www.helalexpo.com.tr/tr/haber/15/helal-sertifikali-uretici-firmalar-helal-expo-fuarina-hazirlaniyor). Bu da helal gıda sektörünün ne kadar hızlı geliştiğinin anlaşılması adına katkı sağlamaktadır. Bu durum ayrıca helal gıda sektörünün ne kadar hızlı bir gelişim yaşadığını ortaya koyan önemli bir göstergedir.

3. Helal Gıda ve Helal Sertifikasının Ülke Ekonomisine Katkısı

Helal sertifikasına sahip olan ürünler, doğru pazarlama faaliyetleri aracılığıyla ülke ekonomisine katkıda bulunacak bir hale getirilebilir. Trilyon dolar düzeyindeki helal gıda pazarından pay alınabilmesi adına ilk olarak helal sertifikasına sahip olunmasının gerekliliği,

helal sertifikasının ülke ekonomisine katkı sağlamasını beraberinde getirmektedir. Helal pazarının günden güne büyümesi, helal ekonominin faaliyet hacmini de genişletmektedir.

Buna göre gıda ile birlikte helal ekonomisi; kozmetik, ilaç, oyuncak, turizm, perakende gibi alanlara yayılmış durumdadır (http://www.ito.org.tr/).

Marka bağımlılığı, tüketicilerin bir markayı sürekli olarak tercih etmesine katkıda bulunmaktadır. Marka bağlılığının oluşmasında helal sertifikasının tüketicide oluşturacağı güvenin etkili rolleri söz konusu olacaktır. Tüketicinin ilgisini çeken ve tercihini etkileyen helal sertifikası, marka bağlılığının oluşmasına olanak sağlayan bir hale gelmiştir (Çallı, 2014: 46). Bu nedenle helal sertifikasının marka bağlılığı aracılığıyla ülke ekonomisine olumlu yönde ve yüksek düzeyde katkıda bulunacağı söylenebilir.

Pazarlamada yeni pazarlara girmek ve girilen pazarlarda kalıcı olmak, sürdürülebilir başarı için önemli bir yere sahiptir. Helal pazarın her geçen gün büyüyor olması, yeni pazarlama olanakları ortaya çıkarmaktadır ve ekonomik açıdan birçok fırsatı da beraberinde getirmektedir (Kurtoğlu ve Çiçek, 2013: 185). Bu noktada helal sertifikaya sahip olan ürünlerin varlığına gereksinim duyulmaktadır. Dolayısıyla helal sertifikaya sahip ürün ve işletmeler, ülkenin ekonomisinin gelişmesinde önemli roller üstlenecektir. Helal pazarının yaşamakta olduğu büyüme eğilimi göz önüne alındığında, büyük fırsatların varlığı da anlaşılmış olacaktır.

İçinde bulunulan dönemin ekonomik ve sosyal koşulları, insanların tüketim alışkanlıklarına yön vermektedir (Küçüköner, 2011: 12). Bu noktada helal gıda sektörünün günümüz koşullarında hızlı bir gelişim içerisinde olduğu yinelenmek durumundadır. Helal sertifikalı ürünler de insanların tüketim alışkanlıklarını yönlendirecek nitelikte ve düzeyde etkiler içermektedir. Bu nedenle helal gıda sertifikasının önemi de sektör gibi artış göstermektedir. Tüketimin her geçen gün artış gösterdiği günümüz dünyasında oluşan bu koşullar, helal sertifikayı ülke ekonomisine katkı sağlayan bir araç haline getirmiştir.

Tüketicinin helal sertifikalı ürüne olan yaklaşımı, helal sertifikanın ekonomik açıdan nasıl kalkınma aracı olacağı sorusuna yanıt niteliği taşıyacaktır. Bu kapsamda yer alan temel hususlar aşağıdaki gibidir (Özdemir ve Yaylı, 2014: 194):

i. Tüketiciler helal ürün almak için bir işletmede daha fazla sıra beklemeyi göze alabilirler.
ii. Helal sertifikalı ürün için daha fazla para ödeyecek tüketici sayısı kayda değer düzeydedir.
iii. Helal sertifikasının olması, tüketicinin alacağı ürün için temel tercih sebebidir.
iv. Tüketiciler, helal sertifikası olan ürünün yüksek kaliteli olacağına inanmaktadır.
v. Helal sertifikalı ürünlerin tüketici beklentisini karşılaması inancı bulunmaktadır.
vi. Tüketici, helal sertifikalı ürünü almasının ardından yine bu ürünü almaya yönelik istek duyar.

Yukarıda sıralanan maddelerin pazarlama ve ülke ekonomisine katkı ile ilişkileri açıklanacak olursa; işletmede daha fazla sıra bekleyecek olan bir müşteri, müşteri bağlılığı ve sadakatinin olduğunu göstermektedir. Bu da marka için ekonomik açıdan olumlu bir göstergedir. Aynı hususlar tüketicinin helal sertifikalı ürüne daha fazla para ödemesi için de

geçerlidir. Helal sertifikalı ürünün daha kaliteli olduğu inancı, ürüne ödenecek olan paranın yüksek miktarda olması anlamına gelmektedir. Anlaşılacağı üzere helal sertifikasına sahip olan ürünler, ilgili markanın gelişimine katkı sağlayarak satışları artırmakta, bu sayede ülkenin ekonomisine olumlu yönde etkiler ortaya koymaktadır.

Dünyanın ekonomik açıdan güçlü birçok ülkesi helal gıda pazarından büyük paylar elde etmektedirler. Bu ülkelerin büyük bir kısmının İslam dinine mensup olmaması dikkat çekici bir ayrıntıdır. Dolayısıyla bu çalışmada olduğu gibi helal gıda konusunun pazarlama boyutunun önemli olduğu çıkarımı yapılabilir. Türkiye açısından değerlendirilecek olursa, helal gıda pazarında geride kalındığı söylenebilir. Helal gıda sektörü canlandırılarak Türkiye'nin ekonomik yapısına katkıda bulunmak mümkün olacaktır (Batu, 2012: 64). Bu nedenle ülke ekonomisine helal sertifika aracılığıyla katkı sağlamak adına bir an önce harekete geçilmesi gerekmektedir denilebilir. Tüketicinin helal sertifikalı ürün talebinin artmasına paralel olarak Türkiye'nin bu durumu ekonomik katkı sağlamak adına bir araç olarak kullanması önemli bir adım olacaktır.

Özetlemek gerekirse bu kısımda verilen bilgiler, helal gıda sertifikasının önemli bir pazarlama aracı olduğunu ortaya koymuştur. Helal gıda sertifikası ile birlikte yeni pazarlara girme ve pazarlardaki konumu güçlendirme açısından önemli avantajlar elde edilmesi mümkün olacaktır. İfade edilen hususların helal sertifikasının ülke ekonomisine katkı sağlama biçimi olduğu, bu kısımdaki araştırmanın sonucunda ulaşılan bir veri olarak görülmektedir.

4. Helal Sertifikasının Türkiye'deki ve Dünya'daki Durumu

Helal sertifikanın ülkelerin ekonomisine önemli katkılarının olduğunun anlaşılması, helal sertifikaya olan ilgiyi de artırmış durumdadır. Bu nedenle helal sertifikasının Türkiye'deki ve dünyadaki durumunun belirlenmesi açısından gerekli görülmüştür. Yapılacak olan incelemede helal gıda pazarının yapısı ve büyüklüğüne dair veriler sunularak helal sertifikasının Türkiye ve dünyadaki durumu ile ilgili bilgi sahibi olunacağı düşünülmektedir.

Türkiye açısından inceleme yapılacak olduğunda helal sertifikasına olan talebin artış eğilimi içerisinde olduğu görülecektir. TSE ve GİMDES helal sertifikası veren kurumlar arasında daha fazla dikkat çeken bir yapıdadır. Başka bir ifadeyle bu kurumların verdiği ve inceleme süreci içinde olan helal sertifikaların sayısı daha fazladır. Türkiye'de şehirlere göre en fazla helal sertifikası İstanbul'da yer almaktadır (http://www.ankaratb.org.tr/).

Çalışmanın daha önceki kısımlarında yer verildiği üzere dünyada ve Türkiye'de helal sertifikası veren çok sayıda kurum bulunmaktadır. Bu kurumların helal sertifikası vermeleri sürecinde faydalanılan standartlar konusunda üzerinde anlaşılan ve her kurumun faydalandığı standartların olmadığı görülmektedir. Bu nedenle helal sertifika konusunda dünyada ve Türkiye'de belirli standartların belirlenmesi gerekmektedir (Batu, 2012: 60). Tüketici açısından değerlendirme yapıldığında yine aynı gerekliliğin ortaya çıktığı söylenebilir.

Dünyada helal gıda sertifikasyonu yapan ülke Malezya'dır (Batu, 2012a: 57). Küreselleşme ile birlikte pazarlamanın kazandığı küresel boyut kendisini helal gıda konusunda da göstermiştir. Böylece dünyanın birçok farklı ülkesinde helal gıda sertifikası veren kurumlar ortaya çıkmıştır. Dünyadaki helal gıda sertifikası talebi, Türkiye'deki gibi

artmaktadır. Helal gıda pazarının her geçen gün büyüyen yapısı düşünüldüğünde bu sonucun olağan olduğu anlaşılacaktır.

Helal gıda sertifikası kuruluşlarının dağınıklık içinde olması, Türkiye'de ve dünyada helal gıda sertifikasının durumu açısından düşündürücüdür. Helal sertifikası veren kurumların en azından yaklaşım açısından aynı paydada buluşmalarının gerektiği aşikardır. Böylece helal gıda pazarının yapısı daha etkin bir hale gelecektir.

Dünyada ve Türkiye'de helal gıda sertifikasının durumunun helal gıda pazarı ve helal ekonomi ile paralel bir şekilde gelişim gösterdiğinin anlaşıldığı bu çalışmada, helal sertifikası ile ilgili değinilmesi gereken hususlardan bir tanesi de sahtecilikle ilgilidir. Çünkü helal sertifikalarını sahte olarak kullanan kurumların varlığı söz konusudur (Çallı, 2014: 45). Dolayısıyla gerek Türkiye'de gerekse dünyada helal sertifikaların sahte bir şekilde geliştirilmesinin önüne geçmek ve bu konuyla mücadele etmek şarttır. Aksi takdirde helal gıda ve helal sertifika ile ilgili ortaya konulan çabaların bir anlamı kalmayacaktır.

Türkiye'de helal gıdanın gelişimi diğer ülkelere göre nispeten geç olmuştur. Türkiye'nin helal gıda konusundaki merakı ve girişimleri, 1970'lere dayanmaktadır (Batu, 2012a: 51). Bu dönemden günümüze ulaşana dek helal sertifika konusunda ivme kazanan bir şekilde gelişim yaşandığı görülmektedir. Türkiye ve dünyada helal sertifika, bilinirliği her geçen gün artan önemli bir konu halini almış görülmektedir.

Bulanık Moora Yöntemi ile Konveyör Seçimi

Asst. Prof. Dr. Alptekin ULUTAŞ[469]
Y. Lisans Öğrencisi Umur ÖLMEZ[470]

Özet

Malzeme taşıma sistemleri, hem üretim hem de hizmet sektöründe önemli bir yere sahiptir. Malzemelerin yüklenmesi, taşınması ve depolanması vb. faaliyetlerin yapılmasında kullanılan bu sistemler hem üretimin hem de hizmetin verimliliğini etkilemektedir. Konveyörler, iki sabit nokta arasında sürekli veya aralıklı malzeme taşınmasını sağlayan malzeme taşıma sistemleridir. Bu araçlar, sabit olacakları gibi hareketli de olabilirler. Konveyörlerin seçimi, bu aracı kullanan işletmeler için önemli bir karar verme problemidir. Doğru konveyörün seçimi ile elektrik giderleri ve iş gücü azaltılabilir ve üretimin veya hizmetin verimliliği de artırılabilir. Konveyör seçiminde birçok alternatif ve kriter bulunduğundan dolayı bu seçimde çok kriterli karar verme yöntemi kullanılabilir. Bu çalışmada birçok kriterli karar verme yöntemi olan bulanık MOORA yöntemi ile konveyör seçimi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bulanık MOORA, Konveyör Seçimi, ÇKKV.

Conveyor Selection With Fuzzy Moora Method

Abstract

Material handling systems have an important place in both the production and service sectors. These systems, which are used for loading, transporting and storing materials, etc., affect the efficiency of both production and service. Conveyors are material handling systems that provide continuous or intermittent material transport between two fixed points. These devices can be fixed or mobile. The selection of conveyors is an important decision-making problem for businesses using this device. By choosing the right conveyor, electricity costs and workforce can be reduced and the efficiency of production or service increased. Since there are many alternatives and criteria in conveyor selection, multi-criteria decision-making method can be used in this selection. In this study, the fuzzy MOORA method, which is a multi-criteria decision-making method, is used for conveyor selection.

Key Words: Fuzzy MOORA, Conveyor Selection, MCDM.

1. GİRİŞ

Malzeme taşıma sistemleri, üretim sektöründe önemli olduğu kadar hizmet sektöründe de önemli bir yere sahiptir. Malzeme taşıma sistemleri ile malzemelerin yüklenmesi, taşınması ve istiflenmesi vb. faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Bu faaliyetler, hem üretimin hem de hizmetin verimliliğini etkilemektedir. Malzeme taşıma sistemlerinden

[469] Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İ.İ.B.F., UTL Bölümü, Sivas.
[470] Master Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İ.İ.B.F., UTL Bölümü, Sivas.

biri olan, konveyörler iki sabit nokta arasında sürekli veya aralıklı malzeme taşınmasını sağlamaktadır. Bu araçlar sabit olma özelliklerine sahip olabileceği gibi hareketli olma özelliklerine de sahip olabilirler. Konveyörlerin seçimi, bu araçtan faydalanan işletmeler için önemli bir karar verme problemini teşkil etmektedir. Doğru konveyörün seçimi ile aracın kullandığı elektrik giderleri azalacağı gibi işgücünde de azalma görülecektir. Bunların yanı sıra üretimin veya hizmetin verimliliğinde de olumlu yönde bir artış gözlemlenebilmektedir. Konveyör seçiminde birçok alternatif ve kriter bulunduğundan dolayı bu seçimde çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri kullanılabilir. Bu çalışmada Nguyen vd. (2016)'nın çalışmalarındaki verilere bulanık MOORA (Multi-Objective Optimization on the basis of Ratio Analysis) yöntemi uygulanacaktır. Nguyen vd. (2016) çalışmalarında bulanık ARAS (Additive Ratio Assessment) yöntemini kullanmışlardır. Bu çalışmada ise bulanık MOORA kullanılacak ve bulanık ARAS yönteminin sonuçları ile bulanık MOORA yönteminin sonuçları karşılaştırılacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde bulanık MOORA yöntemini kullanan çalışmalara yer verilmiştir. Bulanık MOORA yöntemini kullanan güncel çalışmalardan bazıları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Bulanık MOORA Yöntemini Kullanan Güncel Çalışmalar

Yazar	**Problem**
Karande ve Chakraborty (2012)	Kurumsal Kaynak Planlaması Seçimi
Vatansever ve Uluköy (2013)	Kurumsal Kaynak Planlaması Seçimi
Akkaya vd. (2015)	Endüstri Mühendisliği Sektör Seçimi
Şişman ve Doğan (2016)	Bankaların Finansal Performans Değerlendirmesi
Mavi vd. (2017)	Üçüncü Parti Ters Lojistik Sağlayıcı Seçimi
Organ ve Kenger (2018)	Personel Seçimi
Uygun vd. (2018)	Tedarikçi Seçimi

3. METODOLOJİ

Bulanık MOORA'nın adımları aşağıda gösterilmiştir (Mavi vd., 2017).

Adım 1: İlk olarak karar matrisi oluşturulur. Eşitlik 1'de gösterilen $\tilde{x}_{ij}(x_{ij}^{l}, x_{ij}^{m}, x_{ij}^{u})$ değeri $i.$ alternatifin $j.$ kriterdeki bulanık değeridir.

$$\tilde{X} = \left[\tilde{x}_{ij}\right]_{m\times n} \tag{1}$$

Adım 2: Bulanık matris aşağıdaki denklemler yardımı ile normalize ($\tilde{t}_{ij}(t_{ij}^{l}, t_{ij}^{m}, t_{ij}^{u})$) edilir.

$$t_{ij}^{l} = \frac{x_{ij}^{l}}{\sqrt{\sum_{i=1}^{m}\left(x_{ij}^{l}\right)^{2} + \sum_{i=1}^{m}\left(x_{ij}^{m}\right)^{2} + \sum_{i=1}^{m}\left(x_{ij}^{u}\right)^{2}}} \tag{2}$$

$$t_{ij}^{m} = \frac{x_{ij}^{m}}{\sqrt{\sum_{i=1}^{m}\left(x_{ij}^{l}\right)^{2}+\sum_{i=1}^{m}\left(x_{ij}^{m}\right)^{2}+\sum_{i=1}^{m}\left(x_{ij}^{u}\right)^{2}}} \quad (3)$$

$$t_{ij}^{u} = \frac{x_{ij}^{u}}{\sqrt{\sum_{i=1}^{m}\left(x_{ij}^{l}\right)^{2}+\sum_{i=1}^{m}\left(x_{ij}^{m}\right)^{2}+\sum_{i=1}^{m}\left(x_{ij}^{u}\right)^{2}}} \quad (4)$$

Adım 3: Kriter ağırlıkları ile bulanık normalize değerler çarpılır.

$$\tilde{y}_{ij} = \tilde{t}_{ij} \times w_j \quad (5)$$

Adım 4: Her bir alternatif için son bulanık skor ($\tilde{a}_i(a_i^l, a_i^m, a_i^u)$) bulunur.

$$\tilde{a}_i = \sum_{j=1}^{g} \tilde{y}_{ij} - \sum_{j=g+1}^{n} \tilde{y}_{ij} \quad (6)$$

Eşitlik 6'da gösterilen g değeri toplam faydalı kriter sayısıdır.

Adım 5: Bulanık skorlar, bulanık olmayan skorlara (a_i) aşağıdaki eşitlik ile çevrilir.

$$a_i = \frac{\left(a_i^u - a_i^l\right)+\left(a_i^m - a_i^l\right)}{3} + a_i^l \quad (7)$$

4. UYGULAMA

Bu çalışmada kullanılan veriler Nguyen vd. (2016)'nin çalışmalarından alınmıştır. Nguyen vd. (2016) bulanık analitik hiyerarşi süreci (AHS) ile bulanık ARAS yöntemlerini kullanmışlardır. Bu çalışmada ise bulanık ARAS yöntemi yerine bulanık MOORA yöntemi kullanılmıştır. Nguyen vd. (2016)'dan alınmış bulanık karar matrisi Tablo 2' de gösterilmiştir.

Tablo 2: Bulanık Karar Matrisi

Kriterler / Alternatifler	Uygunluk	Sürdürülebilirlik	Güvenlik	Risk
A1	(0.7, 0.9, 1.0)	(0.3, 0.5, 0.7)	(0.9, 1.0, 1.0)	(0.7, 0.9, 1.0)
A2	(0.9, 1.0, 1.0)	(0.9, 1.0, 1.0)	(0.7, 0.9, 1.0)	(0.5, 0.7, 0.9)
A3	(0.5, 0.7, 0.9)	(0.1, 0.3, 0.5)	(0.5, 0.7, 0.9)	(0.7, 0.9, 1.0)
A4	(0.7, 0.9, 1.0)	(0.7, 0.9, 1.0)	(0.3, 0.5, 0.7)	(0.7, 0.9, 1.0)
Kriterler / Alternatifler	Tekrarlanabilirlik	Satın Alma Maliyeti	Yedek Parça Maliyeti	Kurulum ve İşletme Maliyeti
A1	(0.9, 1.0, 1.0)	(0.3, 0.5, 0.7)	(0.1, 0.3, 0.5)	(0.3, 0.5, 0.7)
A2	(0.9, 1.0, 1.0)	(0.7, 0.9, 1.0)	(0.3, 0.5, 0.7)	(0.5, 0.7, 0.9)
A3	(0.9, 1.0, 1.0)	(0.1, 0.3, 0.5)	(0.1, 0.3, 0.5)	(0.1, 0.3, 0.5)
A4	(0.9, 1.0, 1.0)	(0.5, 0.7, 0.9)	(0.3, 0.5, 0.7)	(0.5, 0.7, 0.9)
Kriterler / Alternatifler	Hız	Kapasite	Düzgünlük	Esneklik
A1	(0.9, 1.0, 1.0)	(0.7, 0.9, 1.0)	(0.5, 0.7, 0.9)	(0.9, 1.0, 1.0)
A2	(0.9, 1.0, 1.0)	(0.7, 0.9, 1.0)	(0.7, 0.9, 1.0)	(0.5, 0.7, 0.9)
A3	(0.9, 1.0, 1.0)	(0.7, 0.9, 1.0)	(0.9, 1.0, 1.0)	(0.9, 1.0, 1.0)
A4	(0.9, 1.0, 1.0)	(0.7, 0.9, 1.0)	(0.7, 0.9, 1.0)	(0.5, 0.7, 0.9)

Kriterler / Alternatifler	Hizmet Garantisi	Yeniden Ayarlanabilirlik	Eğitim Hizmeti	Titreşim
A1	(0, 0, 0.1)	(0.9, 1.0, 1.0)	(0.3, 0.5, 0.7)	(0.9, 1.0, 1.0)
A2	(0.3, 0.5, 0.7)	(0.7, 0.9, 1.0)	(0.7, 0.9, 1.0)	(0.5, 0.7, 0.9)
A3	(0, 0, 0.1)	(0.3, 0.5, 0.7)	(0.3, 0.5, 0.7)	(0.5, 0.7, 0.9)
A4	(0.3, 0.5, 0.7)	(0.7, 0.9, 1.0)	(0.7, 0.9, 1.0)	(0.7, 0.9, 1.0)

Kriterler / Alternatifler	Gürültü	İşçi İçin Boşluk	Kolay ve Konforlu Kullanım
A1	(0.9, 1.0, 1.0)	(0.7, 0.9, 1.0)	(0.5, 0.7, 0.9)
A2	(0.3, 0.5, 0.7)	(0.7, 0.9, 1.0)	(0.5, 0.7, 0.9)
A3	(0.5, 0.7, 0.9)	(0.3, 0.5, 0.7)	(0.3, 0.5, 0.7)
A4	(0.3, 0.5, 0.7)	(0.7, 0.9, 1.0)	(0.5, 0.7, 0.9)

Bu karar matrisine eşitlikler 2-7 uygulanırsa, sonuçlara ulaşılır. Tablo 3, son bulanık skorları, bulanık olmayan skorları ve alternatiflerin sıralamasını göstermektedir.

Tablo 3: Bulanık MOORA Yönteminin Sonuçları

Sonuçlar / Alternatifler	$\sum_{j=1}^{g} \tilde{y}_{ij}$	$\sum_{j=g+1}^{n} \tilde{y}_{ij}$	$\tilde{a}_i$	a_i	Sıralama
A1	(0.122, 0.149, 0.165)	(0.060, 0.107, 0.152)	(-0.030, 0.042, 0.105)	0.039	2
A2	(0.138, 0.165, 0.176)	(0.128, 0.175, 0.208)	(-0.070, -0.010, 0.048)	-0.011	4
A3	(0.112, 0.139, 0.156)	(0.031, 0.078, 0.124)	(-0.012, 0.061, 0.125)	0.058	1
A4	(0.119, 0.149, 0.167)	(0.103, 0.150, 0.195)	(-0.076, -0.001, 0.064)	-0.004	3

Bulanık MOORA yönteminin sonuçlarına göre sıralama şu şekildedir; A3, A1, A4 ve A2. Bu sonuçlara göre en iyi alternatif A3 olarak belirlenmiştir. Nguyen vd. (2016) bulanık ARAS yöntemi ile aynı sıralamayı elde etmiştirler.

5. SONUÇLAR

Bu çalışmada bulanık MOORA yöntemi ile konveyör seçimi yapılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler Nguyen vd. (2016)'nın çalışmalarından alınmıştır. Nguyen vd. (2016) çalışmalarında bulanık analitik hiyerarşi süreci ve bulanık ARAS yöntemlerini kullanmışlardır. Nguyen vd. (2016)'nın çalışmalarından farklı olarak bu çalışmada bulanık MOORA yöntemi kullanılmıştır. Her iki yönteminde aynı sonuca ulaştığı tespit edilmiştir. Bulanık MOORA yöntemi, bulanık ARAS yöntemine göre daha az işlem adımı barındırmaktadır. Bu da bulanık MOORA yönteminin, bulanık ARAS yöntemine kıyasla daha hızlı çözüme ulaşmasına imkân sağlamaktadır. Bu durum bulanık MOORA yönteminin avantajı olarak sayılabilir. Gelecek çalışmalar aynı probleme diğer bulanık ÇKKV yöntemlerini uygulayarak çıkan sonuçları analiz edebilir.

REFERANSLAR

Akkaya, G., Turanoğlu, B., & Öztaş, S. (2015). An integrated fuzzy AHP and fuzzy MOORA approach to the problem of industrial engineering sector choosing. *Expert Systems with Applications*, *42*(24), 9565-9573.

Karande, P., & Chakraborty, S. (2012). A Fuzzy-MOORA approach for ERP system selection. *Decision Science Letters*, *1*(1), 11-21.

Mavi, R. K., Goh, M., & Zarbakhshnia, N. (2017). Sustainable third-party reverse logistic provider selection with fuzzy SWARA and fuzzy MOORA in plastic industry. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, *91*(5-8), 2401-2418.

Nguyen, H. T., Dawal, S. Z. M., Nukman, Y., Rifai, A. P., & Aoyama, H. (2016). An integrated MCDM model for conveyor equipment evaluation and selection in an FMC based on a fuzzy AHP and fuzzy ARAS in the presence of vagueness. *PloS one*, *11*(4), e0153222.

Organ, A., & Kenger, M. D. (2018). Bütünleşik Bulanık AHP-Bulanık MOORA Yaklaşımının Market Personeli Seçimi Problemine Uygulanması. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(ICEESS'18), 271-280.

Şişman, B., & Doğan, M. (2016). Türk Bankalarının Finansal Performanslarının Bulanık AHP ve Bulanık Moora Yöntemleri İle Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *23*(2), 353-371.

Uygun, Ö., Dalkılıç, F., & Erkan, E. F. (2018). Bulanık Ahp ve Bulanık Moora Yöntemleri Kullanarak Tedarikçi Seçimi. *Academic Perspective Procedia*, *1*(1), 1189-1199.

Vatansever, K., & Uluköy, M. (2013). Kurumsal kaynak planlaması sistemlerinin bulanık ahp ve bulanık moora yöntemleriyle seçimi: Üretim sektöründe bir uygulama. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *11*(2), 274-293.

Toplumsal Cinsiyet ve Thorsten B. Veblen

Öğr. Gör. Dr. Cihan Serhat KART[471]
Öğr. Gör. Yusufcan ÇALIŞIR[472]

Özet

Toplumsal cinsiyet kavramı, sosyal bilimlerin farklı alanlarında üzerinde durulan, tanımlanmaya çalışılan bir kavram olmakla beraber, kavramın toplumsal bir alan olarak bilimin içinde nasıl yeniden üretildiği ve ele alındığı pek de araştırılan bir konu değildir. Özellikle iktisat yazınında feminist iktisat ekolünün çabaları bir yana bırakılırsa, toplumsal cinsiyetin iktisat yazınında nasıl üretildiği bugüne kadar net bir biçimde ele alınmış değildir. Ana akımın iktisat ekolünün dışında yer alan ve Ortodoks iktisada eleştirileri ile bilinen Amerikalı düşünür Thorsten B. Veblen'in eserleri bu anlamda ele alınmaya değer çalışmalardır. Bu çalışmalardan özellikle Aylak Sınıf'ın eleştirisi olarak bilinen eserde Veblen'in kadınları iktisadı hayat içinde nasıl konumlandırdığı incelendiğinde toplumsal cinsiyetçi bakış açısının sadece Ortodoks iktisada mahsus bir yaklaşım ve argümanlar setinden oluşmadığı görülecektir. Bu çalışmanın temel amacı, toplumsal cinsiyet kavramına ilişkin farklı tanımlamaları bir arada değerlendirdikten sonra, Veblen'in eserleri üzerinden onun, "kadın" ve "erkek"i nasıl tanımladığından hareketle toplumsal cinsiyetin bizzat bilim yazınında nasıl yeniden üretildiğini analşiz etmektir.

Anahtar Sözcükler: Veblen, Toplumsal Cinsiyet, Ortodoks İktisat,

GİRİŞ

Özellikle feminizm akımı ile birlikte birçok disiplinde kadınların toplum hayatı içinde karşılaştıkları sorunlar alternatif bir bakış açısıyla ele alınmaya başlanmıştır. Bu yeni ele açış biçimi, toplumun, biyolojik olarak mevcut cinsiyet özellikleri farkına dayanan bir yaklaşımın ötesinde kendi tanımladığı bazı özellikler üzerinden bir cinsiyet tanımlaması yaptığını ve bunun da sonucunda rasyonel dayanakları olmayan bir cinsiyet ayrımının toplumda yerleştiği ve toplumun medyadan, eğitime; edebiyattan iktisat bilimine bu ayrımcılığı pekiştirilmesi süreci ile karşı karşıya bırakıldığı vurgulanmıştır.

İktisat bilimi ya da disiplini, hane içinden başlayarak toplumun geneline yayılmış farklı üretim ilişkilerini incelemesinden ötürü ister istemez toplumsal cinsiyet tartışmalarının hem tarafı olmuş hem de alternatif analizleri ile toplumsal cinsiyeti pekiştiren ya da olumsuzlayan bir dizi eserin ortaya çıktığı bir mecra olmuştur. Bu çalışmanın amacı, T.B. Veblen'in Aylak Sınıf'ın Teorisi kitabı başta olmak eserlerinde toplumsal cinsiyetçi bir bakış açısına sahip olup olmadığını ortaya koymaktır. Bunun için öncellikle genel olarak toplumsal cinsiyet kavramı tanımlanmıştır. Ardından Veblen'in görüşleri toplumsal cinsiyet ekseninde irdelenmeye çalışılmıştır.

[471] Ankara Ünivertsitesi
[472] Ankara Ünivertsitesi

GENEL OLARAK TOPLUMSAL CİNSİYET

Toplumsal olarak ortaya çıkan, kadın ve erkeğin arasındaki biyolojik farklılığın ötesindeki kadın-erkek karşılaştırması ya da tanımlaması toplumsal cinsiyet olarak adlandırılabilir. Dolayısıyla bir toplumda kadın ve erkeklerin toplumsal hayata katılım biçimi, oranı, görünürlüğü ve temsil biçimi önemli oranda o toplumda geçerli olan toplumsal cinsiyet algısından etkilenir (Ökten, 2009).

Toplumsal cinsiyet üzerine yapılan çalışmalar öncellikle biyolojik farklılıkların toplumsal cinsiyet için bir belirleyici oluşundan hareket etmişlerdir. Daha sonra ikinci aşama çalışmalarda toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenildiği hususu temel belirleyici olarak ele alınırken, ilerleyen dönemlerde yapılan çalışmalarda toplumsal cinsiyetin bütün toplumlarda belirleyici bir rolünün olduğu hususundan hareket edilmiştir (Ecevit, 2011).

Toplumsal cinsiyet açısından rollerin tanımlanması toplumların özgül koşullarına ve özelliklerine bağlıdır. Toplumdan topluma ve aynı toplumdaki topluluktan topluluğa farklılık olmakla beraber toplumsal cinsiyeti belirleyen temel faktörler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Coğrafya
- Zaman
- Sınıf
- Irk

Hem coğrafyanın özgün koşulları hem de belli bir coğrafyaya mahsus toplumsal özellikler toplumsal cinsiyetçi rolleri etkiler. Örneğin bir topluluğun yaşadığı coğrafyanın iklim ve doğa koşulları, bunların üretim biçimine etkisi, kadın ve erkeğin beraber üretime katılmasını zorunlu kıldığı bir toplumla, coğrafyasında görece üretimin erkek egemen bir nitelikte olduğu bir toplum açısından cinsiyet rollerine ilişkin farklı algı ve tutumların olması kaçınılmazdır. Aynı şekilde bir coğrafyadan diğerine yaşayan toplulukların sosyo-ekonomik özellikleri ve kültürel yapıları değiştiği oranda da toplumsal cinsiyet algıları değişecektir.

Zaman toplumların değişim ve dönüşümünü etkilediği ölçüde toplumsal cinsiyet rollerini de değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Bu noktada zaman doğrudan bir belirleyici olmasını sağlayan şey, zamanın ilerlemesi ile birlikte ortaya çıkan yeni sosyo-ekonomik ilişkilerin toplumsal cinsiyeti ele açış biçimi açısından bir tek toplumun kendi içinde farklılaşmasına yol açmasıdır.

Farklı toplumsal sınıflar arasında ve aynı sınıf içinde toplumsal cinsiyet rolleri farklı biçimler almaktadır. Bununla beraber toplumsal cinsiyetin bütün sınıflara sirayet eden özellikleri vardır. Bu çalışmanın temel ilgi alanı olmamaklar beraber, sınıf ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki açısından Feminist ekolün Marksist Ekole getirdiği eleştirilerin, tam da toplumsal cinsiyetin bazı hususlarda bütün sınıflar için ortak noktaları olduğu tezi etrafında biçimlendiği akılda tutulmalıdır.

Farklı ırkların, farklı özelliklerinden ötürü toplumsal cinsiyete atfedilen anlam değişmektedir. Bununla beraber bu farklılıkların sadece ırksal özelliklerden kaynaklandığını söylemek her zaman mümkün olmamaktadır. Zira ırkların, yaygın olarak yaşadıkları

coğrafya, üretim biçimleri, ortak kültürleri gibi unsurlar da toplumsal cinsiyete ilişkin bakış açılarına etki etmektedir.

VEBLEN ve TEMEL DÜŞÜNCESİ

Veblen, Amerika'ya Avrupa'dan göç etmiş bir ailenin çocuğudur. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde yaşanan gelişmelerin ve toplumsal dönüşümün Batılı diğer ülkelerden alınan yöntemlerle tartışılmasının ve değerlendirilmesinin mümkün olmadığı düşüncesinden hareketle teorisini ortaya koymuştur. Bunu yaparken de sırf iktisadi bir yaklaşım yerine sosyal psikolojiyi baz alan, bireylerin davranışlarının temelinde sosyal ve kültürel çevrenin etkisini analizinde başat bir yere oturtan bir düşünürdür (Özman, 1999).

Veblen'in bir parçası olduğu ABD, bir tarım toplumundan, hızla sanayileşen bir ekonomiye evirilmeye başlamıştır (Özman, 1999). Bu da toplumsal dinamikleri farklı biçimlere sokmuş ve nev' i şahsına münhasır bir takım özelliklerin belirmesine yol açmıştır. Bu toplumu, gösteriş eksenli bir tüketim yaparak, toplumsal kaynakların bir kısmının ya da tamamını heba ettiği düşüncesiyle eleştirmiştir. Aslında temel meselenin ABD'nin sermaye birikim sürecinin ilk evrelerinde ortaya bir burjuvazi olmadığı söylenebilir. Hızlı sanayileşme ile birlikte bu burjuvazi oluşmaya başlamış ve sınıfsal farklılığını ortaya koymak adına tüketimi bir toplumsal statü aracı olarak görmüştür. Aylak bir sınıfın ortaya çıktığını vurgulayan Veblen, statü kazanmak için zenginliğin ifşasına yönelik tüketimden bahsetmiştir. Veblen'in gösterişçi tüketim olarak tanımladığı bu durum aynı zamanda varlığın ekonomik olmayan şekilde harcanması ile aylak sınıfın yerini ve statüsünü de belirtmektedir (Güleç, 2015:71).

Bu durumu aslında sınıf ayrımının sadece üretim ilişkileri biçiminde değil aynı zamanda toplumsal tutum ve davranışlar biçiminde de ortaya çıktığının bir göstergesidir. Belli bir sınıfa mensup olduğunu düşünen bireyler o sınıfın kimliğini yansıttıklarını düşündükleri somut nesneleri ya da belirli davranışları aidiyetlerini belli etmek adına kullanmaktadırlar. Bu tespiti Veblen eleştirisinin temeline koymuştur. Kapitalist sistem kritikçisi Veblen'e göre bireyler günlük ihtiyaçlarını karşılamak için değil kendilerini üstün gördükleri gruba dâhil etmek ve dikkat çekmek için tüketir (Dal, 2017).

VEBLEN VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Veblen'in eserleri incelendiğinde onun doğrudan erkek egemen bir bilim dili kullandığını söylemek zordur. Bununla birlikte, kullandığı tüm edebik ve naif cümlelere rağmen bakış açısının günümüz literatürünün ışığında değerlendirildiğinde toplumsal cinsiyetçi bir bakış açısı içerdiğini söyleyebiliriz. Bu ulaştığımız sonuca bizi götüren temel unsurları analiz etmek temel olarak kullandığımız Veblen eseri Aylak Sınıf'ın Teorisi'dir.

Aylak Sınıf'ın Teorisi isimli eserinde Veblen, aylak sınıf olarak ifade ettiği Amerikan Aristokrasisini analiz eder. Bu aristokrasinin, Batı aristokrasisinden ayrılan yönleri olduğunu belirterek analizine devam eder. Bunu yaparken tarihsel bir analiz yapar ve ilk etapta toplumsal cinsiyet konusunda tarafsız hatta kadınların yanında duran bir tavrı varmış gibidir. Olmuş olanı, tarafsızca anlatıyor gibidir:

"Bu kabilelerdeki ekonomik farklılaşma şu noktaya gelmiştir: kadın ve erkek birbirinden farklı işlerle meşgul olur ve ***kadın erkek arasındaki bu ayrım çirkin bir yapıya sahiptir***. Neredeyse bütün bu kabilelerde, kadınlar, geleneksel olarak, ilerki dönemlerde

endüstriyel işleri ortaya çıkaracak alanlarda görev alır. Erkekler bu tip kaba işlerden uzak tutulur ve savaş, avlanma, av ve dini törenlerde görevlendirilir"(Veblen, 2005).

Yukarıdaki alıntı incelendiği zaman, ilk bakışta Veblen için erkeklerin, kadınlardan daha üretken olmadıkları, kadın ve erkek arasındaki ayrımının mesnetsiz ve çirkin olduğunu düşündüğü sonucuna varabiliriz. Bununla beraber Veblen, erkek- kadın arasındaki toplumsal farklılığın yanlışlığına gönderme yapmakla beraber, bu ayrımı temelde fizyolojik özelliklerle açıklama eğilimindedir:

> "*Daha önce de bahsettiğimiz Andaman kabileleri gibi arkaik toplumlarda farklılığa pek rastlanmaz. Fakat vücut yapısı ve nefrete dayanan farklılıktan doğan işlev değişmeye başladığından beri, cinsiyetler arasındaki asıl farklılık daha da genişlemiştir. Grubun temas halinde olduğu habitat veya fauna daha dayanıklı ve güçlü olmayı gerektiriyorsa, işlerin yeni dağılımına göre seçici bir adaptasyon süreci başlayacaktır. Büyük av alışkanlığı daha eril özellikler olan irilik, çeviklik ve zalimliği gerektirir. Bu da cinsiyetler arasındaki işlev farklılığını giderek hızlandırır ve genişletir. Grup, diğer gruplarla düşmanca ilişkiler kurdukça, işlev farklılığı büyür ve bu farklılık işletme (sömürme) ve gayret ayrımını beraberinde getirir(Veblen, 2005)".*

Bu sözler incelendiğinde Veblen'in bir yandan biyolojik anlamda cinsiyet farkına dayanan bir ayrımdan bahsederken bir yandan da toplumsal bir unsur olarak "nefret" gibi argümandan bahsetmesi ilginçtir. Bir yandan yukarıda deyinilen ilk dönem toplumsal cinsiyet çalışmalarındaki gibi bir yaklaşım sergilerken bir yandan da üçüncü dönem çalışmalara benzer bir şekilde toplumsal bir tutumun genelliğinden bahsetmektedir.

Biyolojik cinsiyete dayanan farkların varlığından söz edildiği zaman ilk düşünülmesi gereken nokta böyle bir ayrımın rasyonel dayanaklarının olup olmadığıdır. Görünüşe ilişkin farklılıklar bir kenara bırakıldığında duygu, düşünce ve hatta fiziksel kabiliyet anlamında kesin bir farklılık olduğunu söylemek kolay değildir. Varmış gibi görünen farklılıkların önemli bir kısmının toplumsal olarak yaratılmış olduğu düşüncesi akılda tutulmalıdır. Örneğin, fizyolojik olarak bir evlat doğurabilmek bir erkek için mümkün değildir. Ama bir kadının, bir erkekten daha duygusal olduğu için bir çocuğa daha iyi bakacağı düşüncesi bilimsel olarak ispata muhtaçtır. Kuvvetle muhtemeldir ki toplum, toplumsal cinsiyetçi bir bakış açısıyla erkeği, savaşçı, sert tanımlayan bir ön kabulden hareket etmektedir. Veblen aslında bu yaklaşımını, yaklaşımını desteklemek için ortaya attığı argümanlarla kendisi çürütmektedir:

> "*Bu görev ayrımı, barbar kültürde ortaya çıkan işçi sınıfı ve aylak sınıf arasındaki ayrımla çakışır. Mesleklerdeki çeşitlilik ve uzmanlaşma ilerledikçe, endüstriyel olanı ve olmayanı ayıran bir çizgi ortaya çıkar. Gelişmemiş toplumlarda erkeğin üstlendiği işler, soıiradan endüstrinin ortaya çıkardığı işlerden farklıdır. Endüstri ilerledikçe, erkek endüstriyel olmayan -savaş, siyaset, eğitim ve din- alanlara kayar. İstisnai olarak balıkçılık yaparlar. Bazıları pek de endüstriyel olarak tanımlanamayacak olan silah, küçük eşya ve av malzemeleri yapımıyla uğraşır. Yani, bütün endüstriyel meslekler, ilkel toplumlarda kadının işi diye tanımlanan mesleklerin gelişmiş hali ve sonucudur, (Veblen, 2005:21).*

Görüldüğü gibi yukarıda erkek işi olarak sayılan işlerden yalnızca savaşın Veblen'in ifade ettiği gibi eril özellikler gerektiren bir iş olduğunu kabul etmek olanak dâhilinde olsa bile diğer erkek işleri böyle özellikler gerektirmemektedir. Bunlar toplumsal olarak yapay biçimde yaratılmış bir ayrıma işaret ederler.

Veblen, kadın ve erkek arasında geçmişten geldiğini kabul ettiği bu ayrımın Amerikan toplumunun içinde bulunduğu döneminde tüketimin kadın eliyle, üretimin ise erkek eliyle yapıldığı bir toplumsal yapıya evirildiğini iddia etmektedir. Bu bir nebze anlaşılabilir tarihsel özelliklere dayanır. Amerikan toplumu geç sayılabilecek bir zamanda tarımdan endüstriye evirilmiştir. Bunun sonucunda da erkek hızla üretken olan alanları ele geçirmişken kadın geride kalmıştır. Veblen'e göre aylak sınıf diğerlerini etkilemek için tüketim yaparken, çalışma bir erkek özelliği haline gelince Gösteriş Tüketimi kadınlara devredilmiştir(Ahl, 2004:60). Başka bir ifade ile Veblen için erkek girişimci ve üretken için kadın tüketicidir. Bu da toplumsal cinsiyetten beslenen bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Veblen gibi ortodoks iktisat düşüncesinin içinde yer almayan, bizzat eleştirel kimliğiyle ön plana çıkan bir düşünür için bile toplumsal cinsiyet netlik kazanmamış bir olgudur. Bunun sonucu olarak da eserlerinde toplumsal cinsiyetçi bakış açısı içselleşmiştir. Her ne kadar kendisi doğrudan erkek üstün bir yaklaşım benimsememiş olsa da toplumsal olarak yaratılmış olan böyle bir bakış açısını bilerek ya da bilmeyerek veri almıştır. Bu konuda Veblen'in özel hayatına bakmak ve kadınlarla toplum içinde ilişki kurma biçimine de ayrı bir çalışma konusu olarak ve belki de multidisipliner bir yaklaşımla eğilmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Ahl, H. (2004). *The scientific reproduction of gender inequality: A discourse analysis of research texts on women's entrepreneurship*. Liber.

DAL, N. E. (2017). Tüketim Toplumu Ve Tüketim Toplumuna Yöneltilen Eleştiriler Üzerine Bir Tartışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*(19), 1-21.

Ecevit, Y. (2011) Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir

Güleç, C. (2015). Thorstein Veblen ve gösterişçi tüketim kavramı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *1*(38), 62-82.

ÖKTEN, Š. (2009). Toplumsal Cinsiyet Ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni. *Journal of International Social Research*, *2*(8).

ÖZMAN, A. M. Thorsteın Veblen'in Düşüncesinde'işadamı've'teknolojik Gelişme'kavramları Üzerine Bir İnceleme. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *17*(1), 169-186.

Veblen, T. B., (2005) Aylak Sınıfın Teorisi, Babil Yayınları, çev. Zeynep Gültekin ve Cumhur Atay, İstanbul

Hizmet Akdi ve Değişen Çalışma Biçimleri Üzerine Bir İnceleme

Öğr. Gör. Dr. Cihan Serhat KART[473]
Öğr. Gör. Yusufcan ÇALIŞIR[474]

Özet

Hizmet akdi, iş ve sosyal güvenlik mevzuatında önemli yer tutan bir kavramdır. Bu kavram bir yandan kimin işçi olarak nitelendirileceğini gösterirken, bir yandan da aslında mevzuatın kimlere uygulanacağına işaret etmektedir. Gerek doktrinde gerekse yargı kararlarında hizmet akdine ilişkin tanımlamalar yapılmış olmakla beraber, değişen çalışma koşulları ve ortaya çıkan yeni çalışma biçimlerine bağlı olarak bu tanımlamalar hem ve yetersiz eksik kalmakta hem de işlevsizleşmektedir. Geleneksel sanayi toplumu içinde, sabit bir mesaiye tabi olarak bir işverenin işyerinde tam zamanlı olarak çalışan işçinin yerini, artan bir şiddetle hizmetler sektöründe, esnek bir mesaiye bağlı olarak, çoğu zaman tam zamanlı olmanın dışında kalarak çalışan işçi almıştır. Bundan ötürü hizmet akdi tanımının geleneksel tanımının ötesinde, geniş kitlelerin iş ve sosyal güvenlik mevzuatı şemsiyesinin altından ayrılmasına izin vermeyecek şekilde yeniden yapılması gereklidir. Bu çalışmanın amacı geleneksel tanımdan daha geniş ve kapsayıcı bir tanımlama getirmektir. Bu amaçla geleneksel tanıma ilişkin yargı kararları ve doktrin tartışmaları analiz edilecek daha sonra da bunların değişen çalışma koşullarını içerecek biçimde yenilenmesi ve genişletilmesi yoluna gidilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hizmet akdi, esnekleşme, yeni çalışma biçimleri

GİRİŞ

Geleneksel çalışma, öz itibari ile belirsiz süreli, tam zamanlı, sabit bir mesai ve vardiya sistemine dayanmaktaydı. Yeni çalışma biçimleri ise kısmi süreli, geçici nitelikte olabilen, süreli çalışma biçimi alabilen, mevsimlik çalışma ve kendi hesabına çalışmayı içermektedir.

Bu değişim ile birlikte hizmet akdi kavramının da geleneksel tanımını aşan yeni bir biçimde tanımlanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı, geleneksel iş akdi tanımlamasını yaptıktan sonra yeni çalışma biçimleri ile birlikte ortaya çıkan değişimi göz önüne alacak bir hizmet akdi tanımlaması yapmaktır.

[473] Ankara Ünivertsitesi
[474] Ankara Ünivertsitesi

GENEL OLARAK HİZMET AKDİ

İş Kanununda "hizmet akdi" kavramı geçmemekle beraber 5510 sayılı Sosyal Güvenlik Kanunu'nda bu ifadeye yer verilmektedir. Bununla beraber hizmet akdi kavramı tanımlanmış değildir. Hizmet akdi kavramına Borçlar Kanunu'nda rastlamak mümkündür.

"Hizmet sözleşmesi, işçinin işverene bağımlı olarak belirli veya belirli olmayan süreyle işgörmeyi ve işverenin de ona zamana veya yapılan işe göre ücret ödemeyi üstlendiği sözleşmedir. İşçinin işverene bir hizmeti kısmi süreli olarak düzenli biçimde yerine getirmeyi üstlendiği sözleşmeler de hizmet sözleşmesidir.

Genel hizmet sözleşmesine ilişkin hükümler, kıyas yoluyla çıraklık sözleşmesine de uygulanır; özel kanun hükümleri saklıdır." (madde 393)

Borçlar Kanunundan da anlaşılacağı üzere, hizmet sözleşmesi öz itibari ile 4857 Sayılı İş Kanunu'nda tanımlanan iş sözleşmesi olarak düşünülebilir. Bununla beraber, İş Kanunu, yeni çalışma biçimlerine alt başlıklar halinde yer vermesine rağmen Borçlar Kanunu hizmet akdine ilişkin ilk maddesi dışında yeni çalışma biçimlerine ilişkin bir düzenleme içermez. Bu bağlamda iş sözleşmesinin ve hizmet akdinin temel unsurları aşağıdaki gibi değerlendirilebilir[475]:

- **Bir İşin Görülmesi**
- **İşin Ücret Karşılığında Görülmesi**
- **Bağımlılık İlişkisi**

İş sözleşmesinin temel unsuru bir işin görülmesidir. İşin bedenen veya fikren yapılması önem taşımaz. Ekonomik yönden iş olarak değerlendirilebilen her türlü çalışma, iş sözleşmesinin konusunu oluşturabilir.
Bu çalışmanın mutlaka işverene ekonomik bir yarar sağlaması gerekmez. İşin türü, niteliği ve hatta bu iş için herhangi bir araç kullanılması da fark yaratmaz.

İş sözleşmesi iki taraf için borç doğuran karşılıklı bir sözleşmedir. İşçi yaptığı iş karşılığında ücrete hak kazanır. Bir işin ücretsiz olarak yapılması taahhüt edildiğinde, iş sözleşmesinin kurulduğundan söz edilemez.
Ücretin açıkça kararlaştırılmamış olması, taraflar arasında bir iş sözleşmesinin bulunmadığı anlamına gelmez. İşin ücret karşılığı yapılabilecek iş niteliğinde olması ve bağımlılık unsuru mevcut olduğu takdirde, iş sözleşmesinin varlığı kabul edilir; işçi ücret talep hakkına sahiptir.

İşin ücret karşılığı görülmesi, konusu iş görme olan birçok sözleşmede söz konusu olabilir. Bu nedenle ücret karşılığı çalışma tek başına iş sözleşmesinin varlığını göstermez. İş sözleşmesinde işçi; yapılacak işin türü, niteliği, işin yapılma yeri, zamanı ile yöntemi bakımından işverenin talimatları ile bağlıdır. İşveren, yönetim hakkı çerçevesinde vereceği talimatlarla iş edimini düzenlerken işçinin talimatlara uyma borcu bulunmaktadır. İşte bu ilişki kişisel-hukuki bağımlılık olarak adlandırılır.

[475] Bu konuya ilişkin daha detaylı tartışmalar için bakınız Süzek, 2012; Başbuğ ve Bodur, 2018

Bu bağlamda İş sözleşmesi, belirli veya belirsiz bir süre içinde işçi ve işverene hak ve borçlar yükleyen, taraflar arasında kişisel ilişkiler kuran, iki taraflı ve sürekli borç ilişkisi doğuran bir özel hukuk sözleşmesidir.

Borçlar Kanunu ve İş Kanunu Açısından Hizmet Akdi ve Yeni Çalışma Biçimleri

İş Kanunu kapsamında tanımlanan iş sözleşmesi, kanunun yapılma amacına uygun olarak yeni çalışma biçimlerine en azından tanımlama düzeyinde de olsa yer vermiştir. Fakat Borçlar Kanunu, bu tür bir tanımlamaya gitmemiştir. Bu hususu yargı kararlarında da görmek mümkündür. Yargı kararları incelendiği zaman hizmet akdinin unsurlarının daha çok geleneksel iş tanımına dayandığı görülebilir.

Yargı kararları incelendiğinde de hizmet akdinin unsurlarının daha çok geleneksel istihdam biçimleri üzerinden tanımlandığı görülebilir. Kararlar hizmet akdinin unsurlarını aşağıdaki gibi belirlemiştir:

- İşçinin işverenin talimatlarına göre hareket etmesi,
- İş sürecinin ve sonuçlarının işveren tarafından denetlenmesi,
- İşin işverene ait işyerinde görülmesi,
- Malzemenin işveren tarafından sağlanması,
- İş görenin işin görülme tarzı bakımından iş sahibinden talimat alması,
- İşin iş sahibi veya bir yardımcısı tarafından kontrol edilmesi,
- Bir sermaye koymadan ve kendine ait bir organizasyonu olmadan faaliyet göstermesi,
- İşçinin, işverenin belirlediği koşullarda çalışırken, kendi yaratıcı gücünü kullanması,
- İşverenin isteği doğrultusunda işin yapılması için serbest hareket etmesi,
- Çalışanın işyerinde kullanılan üretim araçlarına sahip olup olmaması.
- Kar ve zarara katılıp katılmaması,
- Girişimcinin sahip olduğu karar verme özgürlüğüne sahip olup olmaması" olarak sıralamıştır (Y. 9. HD, 2008/10530 E. 2010/4617 K, 22.02.2010 T. Benzer karar Y. 9. HD, 2008/12560 E, 2010/4619 K, 23.02.2010 T., Çalışma ve Toplum, 2010/4 (27), 259-272 aktaran Özveri)

SONUÇ

Gerek kanun metinleri gerekse yargı kararları, her ne kadar bazı tanımlamalar yapma yoluna gitmiş olsalar da öz itibariyle yeni çalışma biçimlerini ve çalışma ilişkisinin dinamik karakterini yansıtmakta zorlanmaktadır.

Bu bağlamda yeni çalışma biçimleri altında çalışanların hak kayıplarına uğramaması için hem kanunlarda gerekli değişiklikler yapılmalı hem de yargı kararları daha kapsayıcı olmalıdır

KAYNAKÇA

Başbuğ A., Bodur M. Y., (2018) İş Hukuku, Beta Yayınevi, İstanbul

Özveri, M.(2015) Yargı Kararları Ve Sigortalı Hizmetlerin Tespiti. Çalışma ve Toplum Dergisi

Süzek, S.(2012) İş Hukuku Beta Yayınları, İstanbul

www. Mevzuat.gov.tr Borçlar Kanunu

Kırgız Türkleri'nin Misafirperverliği

Öğr. Gör. Selda SERİN DOĞAN[476]
Okt. Sabri DOĞAN[477]

Özet

Eski Türklerden bugüne kültürümüzde misafir ağırlamanın önemi çok büyüktür. Eski Türk kültüründeki misafirliğe dair bilgileri destanlardan, halk hikayelerinden ve Dede Korkut anlatılarından okumaktayız. Bugün ise modern hayatın getirdiklerine rağmen bu önemli kültürümüzü sürdürmeye devam etmekte hatta bütün dünyada "Misafirperver Türkler" olarak anılmaktayız. Orta Asya'da yaşayan Kırgızlar için de aynı özellik söz konusudur. Asırlar boyu konar-göçer hayat tarzını benimsemiş olan Kırgız Türklerinin misafirperverliği, sofra kültürü bu çerçevede şekillenmiş ve bu önemli kültür günümüze kadar ulaşmıştır. Ayrıca bu kültür birtakım halk inanışları etrafında yorumlanarak katı kurallara bağlanmıştır.

Bu çalışmada Kırgız Türklerinin gelenek ve göreneklerinde misafirin önemi üzerinde durulacak; misafirlerin karşılanmasında ve ağırlanmasında uygulanan âdetler, misafirlere yapılan ikramlar hakkında bilgi verilecektir. Misafir ağırlamanın en önemli hususu olan sofra kurma, hazırlanan yiyeceklerin sunulması, sofradaki oturma düzeni; misafirlik ve sofrayla ilgili halk inanışları, ata sözleri ile sofra dualarına yer verilerek Kırgız misafirperverliği ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Türk Kültürü, Misafirperverlik, Kırgızların Gelenek ve Görenekleri, Halk İnanışları

Hospitality of the Kyrgyz People

Abstract

Since the ancient times the importance of hosting guests in Turkic culture is very important. We read all information related to old Turkic culture from epics, folk tales and Dede Korkut's narratives. Nowadays, despite the reality and changes of modern life, we have managed to maintain importance of this tradition and all over the world we are known as "Hospitable Turks". The same is true for the Kyrgyz living in Central Asia. The hospitality and culture of laying the table for guests of the Kyrgyz Turks, who have preserved the nomadic lifestyle for centuries, have been shaped and practiced for centuries within the framework of people's lifestyle. In addition to this, the tradition has deeply been rooted in a number of people's beliefs and adhered to strict rules.

In this scientific work, the importance of the guest within the traditions and customs of the Kyrgyz Turks will be emphasized; the broad information about the customs related to

[476] Antalya AKEV Üniversitesi, Türk Dili (Rektörlüğe Bağlı Ortak Dersler).
[477] Yunus Emre Enstitüsü, Mogadişu, Yabancılar İçin Türkçe Öğretimi.

the reception of guests and hospitality, and the treats offered to the guests will be provided as well. Kyrgyz hospitality will be considered through thorough study of the most important customs in welcoming guests which is laying a table, offering food and treating with meals, and arrangement of guests seating at the table, people's beliefs about hospitality and dining, proverb and sayings, and grace words and table prayers.

Keywords: Turkic Culture, Hospitality, Kyrgyz Customs and Traditions, Beliefs

1. Giriş

Türk kültüründe çok eski çağlardan beri misafir ağırlamanın, toy düzenlemenin, sofradaki eti paylaşmanın önemi çok büyüktür. Bu kültürü, literatürümüze geçen tarihi kaynaklardan görmekte ve bir disiplin haline geldiğini kabul etmekteyiz. Misafir ağırlama geleneklerine, sofradaki düzene ve kurallara baktığımızda sofranın bir mevki ve mertebe meselesi olduğu da görülmektedir. Bunun sebebi, Türklerde sofrada mevkiini kaybedenin yaylada da kaybedeceğine inanılmasıdır.

Orta Asya'da yaşamakta olan Kırgız Türkleri de misafir ağırlamaya dair olan geleneklerini yüz yıllardır sürdürmekte, küreselleşmenin milletler üzerinde yaratmış olduğu etkilere rağmen bu kültürü korumaya devam etmektedirler. Kırgızlarda misafirin karşılanması esnasında başlayan uygulamalar, misafir gidene kadar aralıksız devam eder. Düğünler, özel davetler, ölü aşları gibi toplumsal mahiyetteki toplantılarla birlikte aile içi düzenlenen davetlerde de aynı kurallar geçerlidir. Aile üyeleri arasındaki hiyerarşinin tesiriyle sofrada oturma düzeninden, etin hangi kısmının kime verileceğine dek tüm teferruatlarıyla düşünülmüş olan bu kurallar silsilesi Kırgızların yaşantısının ayrılmaz bir parçasıdır.

Kırgız Türkleri, yemeği ve yemekli toplantıları bir sosyalleşme ve yakınlaşma vasıtası olarak da görmektedirler. Yazın yaylalarda, hayvanların semirmeye başladığı dönemde köyler yahut boylar arasında yemekli ziyafetler tertip ederler. *Ülüş vermek/içmek* şeklinde ifade edilen bu ziyafetler, hem köyleri ve boyları birbirine yakınlaştırır hem de aradaki bağları kuvvetlendirir (Abdıldaev, 2011: 1249). "Ülüş" Türklerde et payı veya yemek payı demektir. Sözcük, "üleş-" fiilinden gelir, *pay etmek* anlamında kullanılır. Ailede ve büyük devlet ziyafetlerinde, herkes bu paylara önemle uymak zorundadır (Ögel, 2001: 281). Bu ziyafetlerde toplu yahut bireysel şarkılar da söylenir. Kırgız Türklerinde yılkıların koruyucu ruhu olarak bilinen Kambar Ata'nın Ülüş türküsü şu şekildedir:

Ülüş Türküsü

Ülüş bolot cayında,

Koy cılkuluu ayılda

Tayların binip carışat

Ülüşkö baldar barışat

Kan cayloonun ülüşü

Candın baarı kubanıp

Cadırap-caynap külüşü

Tunuk bulak carkırayt.

Toolor bolsa carkırayt. (Abdıldaev, 2011: 125)

Çeviri

Ülüş olur yazın.

Koyun sürülü, yılkılı köyde,

Taylara binip yarışır,

Ülüşe giden çocuklar.

Han yaylasının ülüşü,

Halkın hepsi sevinip

Her yeri kaplar gülüşü.

Berrak pınar çağlayıp coşar

Dağlar ise parıldar.

2. Kırgız Türklerinde Misafir Kavramı

Kırgız Türkçesinde misafir için *konok* ve *meyman* ifadeleri; misafir ağırlamak için ise *konokto-, meymanda-, meymançıla-* fiilleri kullanılır (Arıkoğlu, 2017: 1309, 1547). Misafir ister davet edilmiş isterse Tanrı misafiri olsun Kırgız Türklerince kutsal olarak kabul edilir ve misafirin geldiği eve şans, talih getirdiğine inanılır. Bütün Kırgızlar misafiri en iyi şekilde ağırlamak ve gönüllerini hoş etmek için azami derecede gayret gösterirler. Hiç tanımadıkları kişiler geldiğinde bile mümkün mertebe koyun ya da kuzu kesmeye çalışırlar.

Kırgız Türklerinde misafirin kutsiyetini gösteren en önemli örnek ise, Tanrı misafirlerinin yatıya kaldıkları vakit doğan bebeğe "misafirin adının konulması" geleneğidir. Bunun sebebi, misafirin *Hızır* olarak tasavvur edilmesidir. *"Cakşını Kıdır cılooyt."* (İyinin yanında Hızır dolaşır.) atasözü bu durumu özetler niteliktedir (Abdıldaev, 2011: 118).

Kırgız Türkleri arasında kesilen hayvanın misafir statüsüne göre farklılaştığı da görülür. Sözgelimi, en önemli misafirler için at yahut deve kesilirken daha az öneme sahip misafirler için koyun, kuzu gibi küçükbaş hayvanlar boğazlanır. Şayet ev sahibinin imkânı yoksa ellerinde ne varsa konukların önlerine serilir. Kırgız Türkçesinde *konok nasibi (misafir nasibi)* olarak adlandırılan geleneğe göre kıymetli görülen yemekler misafirler için *ükök* adlı sandıklarda saklanır ve onlar geldiği vakit ikram edilir. Yeri geldiğinde çocuklarından sakındıkları yiyecekleri misafirlerine sunarlar. Burada dikkat çeken husus misafire karşı mahcup olmamak, küçük düşmemektir. Kırgız Türklerinin misafire verdiği önem ve gösterdiği bu saygı kimi atasözlerine de yansımıştır.

- *Konok üydün kutu. (Misafir evin uğurudur.)*
- *Konok bar cerde bereke bar. (Misafirin olduğu yerde bereket var.)*
- *Konok kirse eşikten, ırıskı kiret teşikten (Misafir girse eşikten, rızık girer delikten.)*
- *Üygö kança but kirse oşonço kut kiret. (Eve ne kadar kişi girerse o kadar uğur girer.)*

Kırgız Türklerinde misafire verilen önemin bir diğer göstergesi de misafirler için özel olarak hazırlanan *konok/meyman üyü* yani misafir odalarıdır. Gelen misafir burada uyur, yemeğini yer ve uğurlanır. (Asanov/Coldoşov, 2011: 256)

4. Kırgız Türklerinde Misafirin Karşılanması ve Ağırlaması

Kırgız gelenek ve göreneklerinde misafirin karşılanması, ağırlanması ve uğurlanması belli kurallar dahilinde gerçekleşir. Hatta misafirin attan indirilmesi, atın bakımı ve misafir uğurlanırken ata bindirilmesine kadar uzanan bu kurallar silsilesi hayati derecede ehemmiyet taşır ve usulüne uygun yerine getirilmesi gerekmektedir. Aksi halde ufak bir detayın dahi atlanması misafire karşı saygısızlık olarak değerlendirilir.

Misafiri karşılayan ev sahibi misafirin atın yularını dizgini ile beraber tuttuktan sonra misafiri sol koltuğundan destekler, atlı kişi üzengiden önce sağ ayağını, sonra sol ayağını

çekerek yere iner (Abdıldaev, 2011: 121). Ev sahibi misafire atının ne zaman yemlendiğini, terli olup olmadığını, ne zaman hazır edilmesi gerektiğini sormak mecburiyetindedir (Asanov-Coldoşov, 2011: 257).

Kırgız Türklerinde misafir ağırlamanın en önemli şartı kabul edilen hayvan kesmek ve kesilen hayvanın etinin misafirlere üleştirilmesi Kırgız Türklerinin örf ve âdetinde belli kaideler çerçevesinde yerine getirilir. Kesilen hayvanın etinin tabaklara konulması ve sofrada pay edilmesi Kırgız Türkçesinde *tabak tart-* fiili ile ifade edilir ve bu gelenek statü, cinsiyet, yaş gibi hususiyetler göz önünde bulundurularak ifa edilir. "*Erdik kılıp koy soydu, ittik kılıp töş tarttı." (Yiğitlik yapıp koyun kesti, itlik yapıp döş verdi.)* (Akmataliev, 1993: 17) atasözü kesilen hayvanın etlerinin söz konusu özelliklere göre misafire sunumun ne kadar önemli olduğunu gösterir niteliktedir. Çünkü Kırgız Türkleri hayvanın döşünü sadece kız çocuklarına verirler. (Moldokulova, 2016: 72) Bu bakımdan etin hangi kısmının kime verileceği kesin kurallara bağlanmış durumdadır ve buna muhakkak riayet edilmesi gerekmektedir.

Et dağıtımında bazı halk inanışları şunlardır. Hayvanın kellesi kadınlara; ön budunda yer alan orta kemik (küng cilik) misafirlere ve erkeklere katiyen verilmez. Evde kalır düşüncesiyle koyunun ayak kemiği kız çocuklarına pay edilmez. Ayrıca kız çocuklarına kavgacı ve dedikoducu olur endişesiyle yanak ve dil de verilmez. Ortaya konulan eti sofradaki en küçük kişi diğer kişilere pay etmekle görevlendirilir. Etin küçük parçalar halinde misafirlere ikram edilmesi gerekir.

Kesilen koyunun kellesi misafir varsa misafire ikram edilir, misafir yoksa ev sahibi ya da onun erkek çocuğuna verilir. İkram edilen bu kelle sunulduğu kişi tarafından parçalanır, bir tabağın içine hayvanın beyni, gözü, dili ayrıca ciğeri konulur ve bir karışım haline getirilir. Daha sonra bu karışım, o sofrada yer alan kişilerce yenir. Bu âdetin manevî bir anlamı vardır. Karışımda yer alan beyin ortak akla, göz ortak bakışa, dil orak bir dile, yürek ise cesarete, yiğitliğe işaret eder. Bu, Kırgızların milli birlik ve beraberliklerini yansıtan önemli bir gelenektir.

Kırgız Türklerinin geleneksel sofra kültüründe *keşik tüp içmek* âdeti de oldukça yaygındır. Keşik tüp içmek âdeti yemek bittikten sonra sofradaki önemli, kıymetli görülen kişilerin tabağında kalanların yenmesine verilen isimdir. Bu kişilerin kalan yemeğinin yenmesinin yiyene itibar kazandırdığı düşünülür. Kırgız halk inanışında anne ve babalar tanınmış, önemli ya da yaşlı kişilerin kalan yemeğini çocuklarına yedirirler (Moldokulova, 2016: 74). Tabağında kalan yemeği çocuklara veren ihtiyarlar, "Benim gibi ihtiyarla! Allah sana da benim yaşımı versin!" gibi iyi dileklerde bulunurlar (Akmataliev, 1993: 33).

5. Kırgız Türklerinde Sofra Düzeni ve Gelenekleri

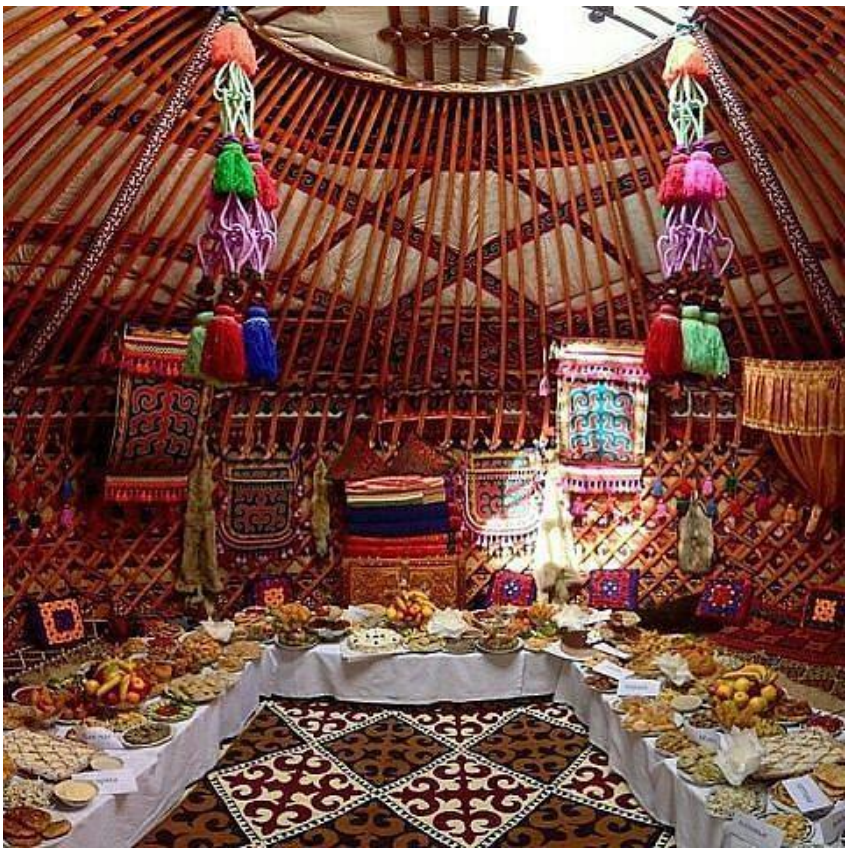
Kırgız Türklerinde misafir ağırlanırken gösterilen özen ve alakanın sofranın kurulması, kaldırılması, oturma düzeni gibi hususiyetlerde de göz önünde bulundurulduğu dikkat çeker. Gerek sosyal normlar gerekse halk inanışları etrafında şekillenen uygulamalar Kırgız bozkır kültürünün ve aile yapısının yansımalarıdır.

Sofra, Kırgız Türklerince o evin gururu ve onuru olarak algılanır. Kurulan sofra aynı zamanda ev sahibinin misafire olan saygısını gösterir. Misafirler ise sofranın zenginliğini

çok fazla önemsemezler. Sofranın kendileri için kurulduğunu bildikleri için sofra ister gelişigüzel ister özenle hazırlanmış olsun misafir için aynı kıymettedir. Bu, ev sahibinin iyi niyetinin ve samimiyetinin bir göstergesi olarak kabul edilir (Abdıldaev, 2011: 115).

Kırgız Türklerinde sofra ile ilgili çeşitli uygulamalar ve kurallar daha çok halk inanışlarına bağlı olarak ortaya çıkmış ve şekillenmiştir. Özellikle *rızk* ve *bereket* kavramları üzerinde yoğunlaşan bu inanışlardan bazıları şunlardır: Sofraya kişi arkasını dönerek ya da ayağını uzatarak oturamaz. Sofra bezi ters serilmez, üstünden atlanmaz, gelişigüzel toplanmaz. Sofra, baş tarafı mutlaka *töre (başköşeye)* gelecek şekilde serilir. Sofranın baş tarafının kapıya gelecek şekilde serilmesi o evin rızkının kesileceği anlamına gelir. Eve gelen misafire kırık, çatlak vs. kaplarla yemek sunmak yasaktır. Halk inanışına göre böyle kaplarla yemek yiyen, kımız içen insanların ömrü azalır, rızkı kaybolur. (Moldokulova, 2016: 64-68). Kırgızlarda yırtılmış sofra bezleri kullanılmaz. Halk arasında sofra bezinin yırtığından bütün rızkın, bereketin gideceği inanışı hakimdir. Başka bir kimsenin de sofra bezi kullanılmaz. Edilen bütün duanın, kazanılan sevabın sofra bezinin sahibine gideceği inanışı yaygındır (Mırzakmetov, 2007: 34).

Kırgızlarda ev ahalisinin yaşına ve cinsiyetine göre sofraya oturma düzeni söz konusudur. Kırgız Türklerinin gelenek ve göreneklerine göre başköşeye yani töre, ev sahibi oturur. Onun sol tarafına evin hanımı, onun yanına ise kızları oturur. Kızların yanına kapıya yakın şekilde evin gelinleri oturur. Gelinler kendi yaşlarına göre değil, eşlerinin yaşlarına göre bir oturma düzeni içerisindedirler. Ev sahibinin sağ tarafına ise oğulları oturur. Eğer yemek esnasında misafir gelirse başköşe misafirlerin en yaşlısına bırakılır. (Abramzon, 1999: 171-172). Boz Üy denilen Kırgız çadırlarında ise sofraya oturma düzeni şöyledir: Kadınlar girişe göre çadırın sağ tarafına, erkekler ise sol tarafına oturur. Çadıra girdikten sonra töre oturması gereken kadınlar sağ taraftan, erkekler ise sol taraftan töre ulaşırlar (Akmataliev, 2000: 348).

Sofra kurulduktan sonra sofranın tam ortasına ekmek konulur. Sofraya oturduktan sonra sofradaki yaşı en küçük erkek ya da ev sahibi, ekmeği böler. Ekmeğin eşit şekilde bölünmesi ve bıçakla kesilmemesi gerekir. Sofradakiler ilk önce yemeğe ekmek yiyerek başlarlar. Çünkü Kırgızlar ekmeği bütün nimetlerden daha üstün görürler. Sofradaki yiyeceklerden ilk önce ev sahibi daha sonra da misafir yemeğe başlar. Ev sahibi evde yoksa yenilen yemekten, içilen kımızdan ona ayrıldıktan sonra yemeğe geçilir. Yemeklerin daima sağ el ile sunulması icap eder. Sol el ile yemek vermek saygısızlık olarak değerlendirilir. Yemeğin sofraya konulmadan elden ele töre ulaştırılması gerekir ki bu işlemin de sağ el ile yapılması şarttır. Sofrada içecekleri sunan kişi içecekten kimi zaman ilk önce kendi içer, daha sonra misafirlere ikram eder. Bu, çok eski bir Kırgız geleneği olup ev sahibinin misafirlere saygısının ve içeceğini zehirli olmadığının göstergesidir. (Moldokulova, 2016: 66-67)

Kırgız Türkleri yemek esnasında birisi geldiği vakit o kişiye muhakkak "*Ooz tiy!"* derler. Ooz tiymek Türkiye Türkçesinde "tadına bakmak, birazcık yemek*"* (Arıkoğlu, 2017: 1650) manalarına gelir. Kişi, karnı tok olsa dahi sunulan yemekten bir parça yemek mecburiyetindedir. İkramın geri çevrilmesi ise büyük bir terbiyesizlik ve saygısızlık olarak kabul edilir. Hatta yolculuk yapan kişilere şayet aceleleri varsa atlarının üzerindeyken ikramda bulunurlar.

Yemek sonrası dua faslına geçilir. Kırgız Türkçesinde dua etmek *bata kıl-* (Arıkoğlu, 2017: 294) fiili ile ifade edilir. Kırgız Türklerinin örf ve âdetlerinde çeşitli sebepler ve niyetlerle yapılan dualar söz konusudur. Sözgelimi hayvan kesilirken, sofra kurulurken ve toplanırken, uzak yoldan gelindiğinde, yola çıkılırken, bir kişinin kısmeti açılsın diye mutlaka dua edilmesi vacip gelir.

Âdetlere göre yemek bittikten sonra hiç kimse dua etmeden sofradan kalkamaz ve duasız sofra toplanmaz. Bunun yanında misafir yemeğini bitirene kadar ev sahibinin sofrada oturması zorunludur. (Akmataliev, 2000: 65). Kırgız örf ve âdetlerine göre yemekten sonra ev sahibinin çocuğu dua edilmesini ister. Sofradakilere karşı ellerini açarak "amin" der. Oturanlar da ellerini açarlar ve sofradaki en yaşlı kişi, dua edilmesini isteyen kişiye ve ev sahibine iyi dileklerde bulunur. Nihayetinde de duayı başlatan kişi dua eder (Moldokulova, 2016: 76).

Sofra Duası

Oomiyin, aşka bereke, başka döölet bersin.

Bala bakırañardın künü-küçün körgülö.

Eç nerseden kem bolgula.

Oomiyin!

Oomiyin, sıyıñar sıy menen kaytsın.

Dastorkonuñar bereke bersin.

Mal canıñar aman bolsun.

Oomiyin!

Dastarkonuñar tolsun.

Uuluñardın urmatın körgülö.

Kızıñardın kızmatın körgülö.

Oomiyin!

Altın başıñar aman bolsun

Tilegiñer kabıl bolsun.

Oomiyin!

Çeviri

Amin, yemeğe bereket, başa zenginlik versin.

Çoluk çocuğunuzun günlerini görün.

Hiçbir şeyden eksik kalmayın.

Amin!

Amin, saygınız saygı görsün!

Sofranıza bereket versin.

Malınız mülkünüz sağ salim olsun.

Amin!

Sofranız dolsun.

Büyüklerin hürmetini görün

Kızınızın hizmetini görün.

Amin!

Altın başınız esen olsun,

Dileğiniz kabul olsun. Amin!

Sofra toplanırken kap kacağın ses çıkarmadan toplanması gerekir. Kap kacak toplanırken gürültü yapılması ev sahibinin misafirleri sevmediğine, onlara saygı duymadığına yorumlanır. Ayrıca rızkın kesileceğine ve bereketin kesileceğine inanılır. Misafirler evden çıkarken en küçük kişi kapıyı açar ve herkes çıktıktan sonra o da evden çıkar. Şayet misafir yatıya kalacaksa yataklar hazırlanıncaya kadar ev sahibi misafiri dışarıya çıkarır ve biraz dolaşmayı teklif eder. Buna Kırgız Türklerinde "konok saadası" adı verilir. (Karasaev, 1995: 239)

Sonuç

Misafirperverlikleri ile bilinen Kırgız Türkleri misafiri ve misafir ağırlamayı kutsal kabul ederler. Kırgız örf ve âdetlerinde daha misafir gelmeden başlayan uygulama ve davranışlar misafir evden çıkana kadar büyük bir titizlikle sürdürülür. Bunun yanında sofra düzeni ve sofrada uyulması gereken kurallar da aynı derecede önem arz eder. Öyle ki misafire ve sofraya gösterilen bu ihtimam en ufak bir yanlış ve hatada geleneğin ihlali ve misafire saygısızlık olarak addedilir. Konar-göçer kültürün ve dinî inanışların etrafında şekillenen bu anlayış günümüzde de çok küçük değişiklikler ve bölgesel farklılıklarla devam etmektedir.

Kaynakça

Abdıldaev, A. (2011). Ata Babalar Taberigi, Biyiktik, Bişkek.

Abramzon, S., B. (1999). Kırgız cana Kırgızstandın Tarıhı Boyunça Tandalma Emgekter, Soros Fondu, Bişkek.

Akmataliev, A. (2000). Kırgızdın Köönörbös Döölöttörü, Şam Basması, Bişkek.

Arıkoğlu, E., vd. (2017). Kırgızca-Türkçe Sözlük I-II, KTMÜ Yayınları, Bişkek.

Asanov, T., Coldoşov, R., (2011). Kırgızdar (c.13), Biyiktik, Bişkek.

Baytok, A., Kırgızlarda Misafir Ağırlama ve Sofra Adabı, SADAB II, 2018. ss. 70-85.

Djapanov, A., (2014). Ak Batalar-Alkoolor (Alkışlar), Irım-Cırımdar, Bişkek.

Karasaev, K., (1995). Nakıl Sözdör, Şam Baması, Bişkek.

Mırzakmetov, A. K. (2005). Kırgız Elinin Köönö İşenimderi, Zamandaş, Bişkek.

Moldokulova, D. (2016). Kırgızdardın Salttık Cürüm-Turum Madaniyatı (XIX. Kılımdın Ayagı - XX. Kılımdın Başı), İ. Arabaev Adındagı Kırgız Memlekettik Üniversiteti, Bişkek.

Bir Toplumsal Duyarsızlaşma Örneği Olarak "Çocuk Cinayetleri"nde Semantik Doygunluk

Ph.D. Nagihan ÇETİN[478]

Özet

Türkiye'de son yıllarda toplum sık sık çocuk cinayetleri ile yüzleşmektedir. Gerek internet ortamında gerek televizyon kanallarında çoğunlukla önce kaybolan sonra öldürüldüğü tespit edilen çocuk haberleri yer almaktadır. Bu vakaların çoğunda çocuğun tecavüze maruz kaldıktan sonra öldürüldüğü görülmektedir. Böyle bir durumda siyasi liderlerden hukukçulara, sanatçılardan internet ortamında sosyal paylaşım sitelerini kullananlara varıncaya kadar toplumun büyük bir kısmı tepki göstermektedir. Bu tepki bir yürüyüşe katılmak, pankart açmak, kameralar önünde açıklama yapmak ya da sosyal paylaşım sitelerinden kimi zaman görseller eşliğinde mesajlar paylaşmak şeklinde olmaktadır. Fakat bu tepkiler birkaç gün sürmekte sonrasında yeni bir olay gerçekleşene kadar çocuk, çocuğun tecavüze uğraması ya da öldürülmesi unutulmaktadır.

Bu çalışmada çocuk cinayetlerine karşı gösterilen tepkilerin sayı olarak çoğalsa dahi etki olarak azaldığı görüşünden hareketle bunun sebepleri tartışılmıştır. Çalışmada Türkçedeki ırzına geçmek fiili ile tecavüz, taciz, cinsel istismar, cinsel taciz ve cinsel saldırı kelimeleri üzerinden bir incelemeye gidilmiş, bu kelimelerin anlam çerçeveleri, birbirlerinin yerine kullanımları araştırılmıştır. Bu bağlamda söz konusu kelimelerin medyada nasıl yer aldıkları araştırılmış; ayrıca ceza hukukunda savcılık makamının suç dosyasını açmasında bu kelimelerdeki farklılıklara göre suçlanan kişinin alabileceği cezalar incelenmiştir.

Çalışma neticesinde ırzına geçmek fiilinin çeşitli sebeplerle zaman içerisinde kullanımının azaldığı, bu kelimenin yerine tecavüz kelimesinin kullanımının yaygınlaştığı görülmüştür. Özellikle çocuklar söz konusu olduğunda taciz, cinsel istismar, cinsel taciz ve cinsel saldırı gibi anlam çerçevesi tam olarak bilinmeyen kelimelerin tercih edildiği saptanmıştır. Farklı mecralarda bu kelimelerin sık kullanımının toplumsal bazda bir semantik doygunluk oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Çoğunlukla çocukların tecavüze uğramasından sonraki adım olan öldürülmelerinde de incelenen televizyon programları ve sosyal paylaşım sitelerinden hareketle bir çocuğun öldürülmesinde bu suçu kimin, neden işlediğinden ziyade çocuğun tecavüze uğrayıp uğramadığının merak edildiği, bunun da bir semantik doygunluk örneği olduğu sonucuna varılmıştır. Tüm bunlar, kelimelerdeki değişimlerin ve bilinçsiz kullanımların, toplumdaki algının değişmesine, verilen tepkilerin azalmasına ve anlamsızlaşmasına; tecavüz ve cinayet vakalarının adi birer suç gibi basite indirgenmesine katkı sağladığını düşündürmektedir. Bu durum, dilin kullanımının, kelime seçimindeki tercihlerin basite alınmaması gerektiğinin; dilin, birey ve toplum hayatında ciddi işlevler yüklendiğinin de somut bir göstergesidir.

[478] Antalya AKEV Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Anahtar Kelimeler: Duyarsızlaşma, semantik doygunluk, çocuk, tecavüz, cinayet.

An Example of Social Depersonalization: Semantic Saturation in "Child" Murders

Abstract

In recent years in Turkey, societyis often confronted with child murders. In both internet and television channels, there is news about children which first detected to be missing andto be murdered after.In most of these cases, children were found to be killed after being exposed to rape. In this case, a large part of society reacts from political leaders to lawyers, artists, and individuals who use social networking sites on the internet. This REACTION takes places as participating in a rally, unfurling banners, making explanations in front of the camera, or sharing messages on social networking sites, sometimes with images. However, these reactions only last a few days, and the child, child rape and child murder are forgotten until another incident occurs.

This study discusses the reasons for the child murders, in response to the idea that even the number of reactions to child murders has increased in terms of numbers, it has still decreased in terms of effect. In this study, a review was carried out on the words of sexual violation, harassment, sexual abuse, sexual harassment,and sexual assault whilethe concept of these words and their use in place of each other were investigated.In this context, how the words in the media are also investigated.In this context, the place of the words in the media researched. Also, the possible penalties for the accused person according to the differences in these words for the prosecution office to open the criminal file were examined in criminal law.

As a result of the study, it has been observed that the use of the verb of sexual violation has decreased in time due to various reasons, and the use of the word rape has become widespread instead of this word.Especially in the case of children, it is determined that words with unclear meanings such as harassment, sexual abuse, sexual harassment,and sexual assault are preferred.It has been concluded that the frequent use of these words in different channels creates a semantic saturation on a social basis.It is concluded that in case of a murder of a child, which comes after rape, the curiosity is about whether the child was raped or not rather than who commits this crime and why it commits in the examined television programs and social networking sites, and this is concluded to be an example of a semantic saturation.All these suggest that changes and irresponsible uses of words contribute to change of perception in society,a decreaseof reactions, and diminishing the meaning of reactions. These are also suggested to be contributing tothe simplification of rape and murder as an ordinary crime that could lead to a serious danger such as the destruction of the future of society.This situation is considered as an indication that the use of language should not simplify the choice of words, and that language has serious functions in the life of the individual and society.

Keywords: Depersonalization, Semantic saturation, Child, Rape, Murder.

Giriş

Bir dilin zenginliğini gösteren birçok özellik vardır. Dildeki kelime sayısının çokluğu, kelimelerin taşıdıkları anlamların fazlalığı genelde o dil için bir zenginlik olarak kabul edilir. Fakat bu zenginlik her zaman istenen bir durum değildir. Türkiye'de özellikle son yıllarda iletişim kanallarının artmasına bağlı olarak toplum istenmedik birçok olayla sıklıkla yüzleşmekte ve bu doğrultuda birtakım kelimeler de dilde yer etmektedir. Günlük hayatta önüne geçilemeyen olaylar sebebiyle bu olayların medyadaki yansıması olan haberler gibi yayın akışlarında sıklıkla yer alan ırzına geçmek, tecavüz, taciz, cinsel taciz, istismar, cinsel istismar, saldırı kelimeleri birbiri yerine kullanılan kelimelerdir. Bu kelimeler Türk Dil Kurumu tarafından Türkçe Sözlük'te şu şekillerde tanımlanmaktadır:

*Irzına geçmek:*1) zor kullanarak bir kimseyi cinsel zevkine alet etmek, tecavüz etmek; 2) bekâretini bozmak. (TDK, 2005: 914).

Tecavüz: 1. Hücum etme, saldırma, saldırı, saldırış. 2. Namusuna saldırma, sarkıntılık. 3. Başkasının hakkına el uzatma. 4. esk. Aşma, ötesine geçme. (TDK, 2005: 1928).

Taciz: Tedirgin etme, rahatsız etme. (TDK, 2005: 1882).

*Cinsel taciz:*1. Ahlaksızca, ulu orta veya gizlice söz ve davranışlarla karşı cinse eziyet etme, tedirginlik ve sıkıntı verme. 2. Çalışma hayatında ekonomik güç, üst makam veya başka etkili bir göreve sahip olanların, genellikle karşı cinsi ahlak dışı birtakım tutum ve davranışlarla cinsel yönden sıkıntıya sokup rahatsız etmesi. (TDK, 2005: 372).

İstismar: 1. İşletme, yararlanma. 2. Birinin iyi niyetini kötüye kullanma. 3. Sömürme. (TDK, 2005: 991).

Sarkıntılık: Genellikle kadınlara sataşma, laf atma, rahatsız etme, huzur bozma, tasallut. (TDK, 2005: 1706).

Saldırı: Kötülük yapmak, yıpratmak amacıyla doğrudan doğruya silahlı veya silahsız bir eylemde bulunma, hücum, taarruz, tecavüz. (TDK, 2005: 1689).

Görüldüğü gibi aslında bu kelimeler arasında net bir anlam ayrımı yoktur. Tecavüz kelimesi diğer anlamlarının yanında aşma ve ötesine geçme anlamlarıyla diğer tüm kelimeleri karşılar niteliktedir. Bu durumda dil açısından ırzına geçme, taciz, cinsel taciz, istismar, cinsel istismar ve saldırı kelimeleri de tecavüz kapsamında değerlendirilebilecek kelimelerdir.

Fakat bu kelimelerin günlük dilde kullanımı konusunda bağlama dayalı olarak birtakım değişmeler olduğu görülmektedir. Son yıllarda ırzına geçmek kelimesinin yerini tecavüz, taciz, istismar gibi kelimelerin aldığı görülmektedir. Özellikle çocuklar söz konusu olduğunda ırzına geçmek ve tecavüz kelimelerinden ziyade taciz ve istismar kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu kelimelerle ilgili olarak google isimli arama motorunda, 22.10.2018 tarihinde yapılan taramalarda elde edilen veriler şu şekildedir:

Irzına geçmek	**256.000**	Çocuğun ırzına geçmek	**180.000**
Tecavüz	**23.000.000**	Çocuğa tecavüz	**3.140.000**
Cinsel saldırı	**13.100.000**	Çocuğa cinsel saldırı	**5.600.000**
Cinsel istismar	**15.100.000**	Çocuğa cinsel istismar	**14.500.000**
Cinsel taciz	**10.800.000**	Çocuğa cinsel taciz	**10.300.000**
Taciz	**21.000.000**	Çocuğa taciz	**17.600.000**

Kelimelerin Hukuk Dilindeki Karşılıkları

Toplum tarafından anlam çerçeveleri tam olarak bilinmeyen kelimelerin kullanımının yaygınlaşması özellikle çocuklara karşı işlenen suçlar hakkında açılan dava dosyalarında büyük sıkıntılara sebebiyet vermektedir. Çünkü ceza hukukunda şikâyet konusunun hangi kelime ile tanımlandığına göre suçun kapsamı ve cezası değişmektedir.

İnsanlığa karşı işlenen suçlar

Madde 77-(1)

f) Cinsel saldırıda bulunma, çocukların cinsel istismarıdır. Bu suçlara karşı güvenlik tedbirine hükmolunur ve zaman aşımı işlemez" (Özbek vd., 2013: 43).

"Cinsel saldırı

Madde 102-(1) Cinsel davranışlarla bir kimsenin vücut dokunulmazlığını ihlal eden kişi, mağdurun şikâyeti üzerine, iki yıldan yedi yıla kadar hapis cezası

"Çocukların cinsel istismarı

Madde 103- (1) Çocuğu cinsel yönden istismar eden kişi, üç yıldan sekiz yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Cinsel istismar deyiminden;

a) Onbeş yaşını tamamlamamış veya tamamlamış olmakla birlikte fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş olan çocuklara karşı gerçekleştirilen her türlü cinsel davranış,

b) Diğer çocuklara karşı sadece cebir, tehdit, hile veya iradeeyi etkileyen başka bir nedene dayalı olarak gerçekleştirilen cinsel davranışlar, anlaşılır"

(2) Cinsel istismarın vücuda organ veya sair bir cisim sokulması suretiyle gerçekleştirilmesi durumunda, sekiz yıldan onbeş yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

(3) (Değişik: 29/6/2005- 5377/12 md.) Cinsel istismarın üstsoy, ikinci ve üçüncü derecede kan hısmı, üvey baba, evlat edinen, vasi, eğitici, öğretici, bakıcı, sağlık hizmeti veren veya koruma ve gözetim yükümlülüğü bulunan diğer kişiler tarafından ya da hizmet ilişkisinin sağladığı nüfuz kötüye kullanılmak suretiyle veya birden fazla kişi tarafından birlikte gerçekleştirilmesi hâlinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza yarı oranında artırılır.

(4) Cinsel istismarın, birinci fıkranın (a) bendindeki çocuklara karşı cebir veya tehdit kullanmak suretiyle gerçekleştirilmesi halinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza yarı oranında artırılır.

(5) Cinsel istismar için başvurulan cebir ve şiddetin kasten yaralama suçunun ağır neticelerine neden olması halinde, ayrıca kasten yaralama suçuna ilişkin hükümler uygulanır.

(6) Suçun sonucunda mağdurun beden veya ruh sağlığının bozulması halinde, onbeş yıldan az olmamak üzere hapis cezasına hükmolunur.

(7) Suçun mağdurun bitkisel hayata girmesine veya ölümüne neden olması durumunda, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına hükmolunur" (Özbek vd., 2013: 57-58).

Medyadaki Süreç ve Semantik Doygunluk

Söz konusu kelimelerin birbiri yerine kullanıldığı alanların başında medya gelmektedir. Gerek televizyon gerek sosyal medya gerekse de gazete-dergi gibi kitle iletişim araçlarında bu kelimeler birbirinin yerine defaatle kullanılmaktadır. Özellikle son yıllarda kitle iletişim araçlarının ve bunlara ulaşılabilirliğin artmasıyla birlikte genelde kadınların özelde çocukların maruz kaldıkları cinsel içerikli saldırılar çok daha görünür olmaya başlamıştır. Toplum sık sık kadın, çocuk hatta hayvana yapılan saldırı haberleri ve bunları kınayan içeriklerle yüzleşmek durumundadır. Bu konuların medyaya taşınmasında süreç şu şekilde işlemektedir. Örneğin haber bültenlerinde bir çocuğun kaybolduğu haberine yer verilmekte, bu haber ertesi gün gazetelerde yer almakta, çocuğun yakınları çocuklarını aramak için bir televizyon programına katılmaya başlamaktadırlar. Bazen birkaç gün bazen haftalarca çocuk aranmaktadır. Çocuğun bulunması için birçok çalışma yapıldığı özellikle televizyon programları üzerinden duyurulmakta, arama çalışmaları canlı yayınla aktarılmakta ve sık sık çocuğun kaybolduğu mu kaçırıldığı mı tecavüze mi uğradığı tartışılmaktadır. Belli olmayan bir süre sonra çoğunlukla çocuğun cansız bedenine ulaşılmakta ve otopsi sonuçlarına göre çocuğun tecavüze uğradığı açıklanmaktadır. Bu aşamadan sonra sosyal medya daha etkin hale gelmekte ve çocuklara karşı işlenen suçlara en ağır cezaların verilmesi gerektiği hatta idamın uygulanması gerektiği yönünde paylaşımlar yapılarak yürüyüşler düzenlenmektedir. Kimi siyasetçi ve sanatçılar da bu isteklere destek vermektedir… Fakat birkaç gün içerisinde yeni bir vaka yaşanana kadar konu tamamen gündemden düşmektedir. Bu süreç peyderpey yaşanmaya devam ettikçe kelimelerin etkisi azalmakta ve insanlar "çocuğa tecavüz" ve "çocuk cinayeti" gibi aslında bir dilde hiçbir şekilde yan yana gelmemesi, getirilmemesi gereken tamlamalara karşı tepki kaybı yaşamaya başlamaktadırlar. Bu durum psikolojide "semantik doygunluk" tabiri ile açıklanmaktadır. Semantik doygunluk bir kelimenin sık kullanımı sonucunda kelimenin anlamının önemini kaybetmesidir. Toplum sık sık duyduğu bu kelimelere ve durumlara karşı bir bakıma duyarsızlaşmaya doğru ilerlemektedir. Gösterilen tepkiler sıklaşmakla birlikte sığlaşmaktadır da. Böylesi bir durum tehlike arz etmektedir ve bu noktada çözüm önerilerinde bulunulması gerekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Öncelikle bu durumun önüne geçmenin yolu haber yasağı getirmek değildir; var olan bir sorunu görünmez hale getirmek, o sorunun çözümünü değil gizli ve girift bir şekilde büyümesini sağlamaktan başka bir işlev yüklenememektedir. Fakat etki gücü de dikkate alınarak medyanın içeriklerinde dikkat etmesi gereken önemli noktalar vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

-Değerler erozyonunun durdurulması amacıyla, medya kuruluşlarının olayları haberler ve çeşitli diğer programlar vasıtasıyla toplumda duyarsızlık oluşturacak ve hassasiyeti yok edecek ölçüde kontrolsüz paylaşımının hızla önüne geçilmesi

-Sosyal medyada duyarlılık adına yapılan bireysel paylaşımlar, zamanla söz konusu olayları kanıksamaya toplumu götürmekte, bundan dolayı gerçek tepkiler azalmakta ve yerini sanal tepkiler almaktadır. Ayrıca, paylaşılanların mahremiyeti göz ardı edilerek, başta ailenin ve akabinde toplumun vicdanı zedelenmektedir. Bu bağlamda sosyal medya kullanımı ve etkileri konusunda toplumu bilinçlendirmeye yönelik faaliyetler yapılması

-Sosyal medya aracılığıyla çocuk istismarı vb. olaylara yönelik kanaatlerin, din, dil, ırk, ideoloji, kültür ve benzeri hususlar gözetmeksizin objektif değerlendirilmesi

Tüm iletişim mecralarında istismara uğrayan çocuğun ve failin resimlerinin yan yana getirilmemesine özen gösterilmesi. (https://www.umhd.org.tr/2018/07/cocuk-istismari-ve-bu-istismara-yonelik-tedbirler-2/).

Diğer taraftan işin hukuki boyutunda yasal düzenlemelerde sorumluluk sahibi olan siyasilerin komisyonlar kurarak kadın ve çocuklara saldırı anında bağırmaları gerektiğini telkin etmesiyle bu sorunların çözülemeyeceğini kabul etmesi ve sorumluluklarını yerine getirerek kanunları çözüm odaklı bir anlayışla düzenlemeleri gerekmektedir.

Gerek ailede gerek okulda gerek mümkün olan her mecrada; çocuğun kadın ya da erkek olmadığı, çocuğun intikam aracı olmadığı, çocuğun çıkar aracı olmadığı "çocuğun sadece çocuk olduğu" anlatılmalıdır.

Kaynakça

"çocuk istismarı ve bu istismara yönelik tedbirler", https://www.umhd.org.tr/2018/07/cocuk-istismari-ve-bu-istismara-yonelik-tedbirler-2/, Erişim Tarihi: 13.07.2019.

"semantik doygunluk", http://ssssapiens.blogspot.com/2015/10/populer-kultur-ve-dil-degisimi-uzerine.html. Erişim Tarihi: 10.07.2019.

ÖZBEK, Veli Özer- KANBUR, Mehmet Nihat- DOĞAN, Koray- BACAKSIZ, Pınar- TEPE, İlker, **Temel Ceza Kanunları ve İlgili Mevzuat**, Seçkin Hukuk, Ankara: 2013.

Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük,** Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.

Çağdaş Kırgız Tiyatrosunun Oluşumuna Etki Eden Faktörler[479]

Doç. Dr. Gül Banu DUMAN[480]

Özet

Tiyatro türü, Kırgız edebiyatına 1917 Ekim Devrimi'nden sonra girmiş bir türdür. 1920-1940 yılları arası Çağdaş Kırgız edebiyatının oluşum yılları kabul edilir. Bu tarih aynı zamanda profesyonel Kırgız tiyatrosunun da oluşum yıllarıdır. Tiyatro türünün edebiyata girmesi her ne kadar 1920'leri bulsa bile Kırgız tiyatrosu şaşırtıcı bir hızla gelişmiş, kısa sürede çok yol kat etmiştir. Bu çalışmada çağdaş Kırgız tiyatrosunun oluşum yılları kabul edilen 20'li, 30'lu yıllarda tiyatro türünün ve profesyonel tiyatronun oluşumuna zemin hazırlayan faktörler ele alınacak, Kırgız tiyatrosunun ilk örnekleri hakkında bilgi verilecektir. Çalışma Kırgız tiyatrosunun amatörlükten profesyonelliğe geçişine ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırgız tiyatrosu, Kırgız edebiyatı, tiyatro

Giriş

Bilindiği üzere edebiyat toplumdan ayrı düşünülemez. Toplumda meydana gelen her türlü gelişme edebiyata da şekil verir. Bu sebeple çağdaş Kırgız edebiyatının, onun içinde de çağdaş Kırgız tiyatrosunun oluşumunu, hızlı gelişimini anlayabilmek için dönemin sosyal, kültürel, siyasi, tarihsel gelişimlerini bilmek gerekir.

Her ne kadar sözlü kültür içinde geleneksel tiyatro olarak nitelendirilebilecek birçok unsur barındırsa da modern anlamda tiyatro türünün Kırgız edebiyatına girişi 1917 Ekim Devrimi'nden sonra mümkün olmuştur. Çağdaş Kırgız edebiyatının da aynı zamanda oluşum yılları kabul edilen 1920-1940 yılları arasındaki dönem, Kırgız tiyatrosunun da oluşum yıllarıdır.

Devrimden sonraki iktidar için tiyatronun ayrı bir önemi vardır. Örgün eğitim kurumları ile ulaşılması mümkün olmayan, okuma yazma bilmeyen geniş halk kitlelerine nüfuz edebilmenin yolu olarak tiyatroyu gören yeni iktidar tiyatro sanatını desteklemiş; bu durum, talebi karşılamak için yeni oyunların yazılmasını gerekli kılmıştır. Tiyatro sanatının gelişmesi edebi tür olarak tiyatronun gelişmesine, yeni kaliteli oyunların yazılması ise

[479] Bu çalışma 2018 yılı 2. dönem TÜBİTAK 2219-Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Bursu desteği ile "Sovyet Dönemi ve Sonrası Gelişen Kırgız Tiyatrosu" adlı proje kapsamında hazırlanmıştır.

[480] Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

tiyatro sanatının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Böylece tiyatro sanatı ve edebiyat birbirini destekleyen paralel bir yapıda varlığını sürdürmüştür.

Bu çalışmada 1920'li yıllarda Kırgız edebiyatına giren tiyatro türünün oluşumuna etki eden faktörler üzerinde durulacaktır. Modern anlamdaki tiyatro türünün her ne kadar Kırgız edebiyatına girişi geç olsa da gelişimi, kısa sürede kat ettiği yol çok hızlı olmuştur. Bunda 1917 Ekim Devrimi'nden önceki tarihi, siyasi ortamlardan başlayarak Devrim öncesi ve sonrası psikolojik duruma, halkın hazırbulunuşluluğuna kadar birçok faktör rol oynamıştır. Devrim sonrası ortamın daha iyi anlaşılması için Çarlık Rusya dönemindeki ortamdan da bahsedilmesi gerekmektedir. Bu sebeple çalışmanın ilk bölümünde 20. yüzyıl başında Kırgız coğrafyasında hâkim olan tarihi, siyasi, psikolojik ortama değinilmiş, çalışmanın ikinci bölümünde ise devrimden sonraki tiyatro ile ilgili diğer faktörler üzerinde durulmuştur.

I. 20. Yüzyıl Başında Kırgız Coğrafyasında Hâkim Olan Tarihi, Siyasi, Psikolojik Ortam

Tüm Türkistan coğrafyası ile birlikte Kırgız toplumunda da 20. yüzyıl başında hızlı ve önemli gelişmeler yaşanmış, bu gelişmelerin doğrudan doğruya edebiyata etkileri olmuştur. Çarlık Rusya'nın 1917 Ekim Devrimi ile yıkılmasıyla birlikte, yeni kurulan yönetim içinde kalan Türk topluluklarının kaderlerinde büyük ve köklü değişmeler meydana gelmeye başlamıştır. Çarlık Rusya'nın bu coğrafyalarda uyguladığı katı ve yaşam hakkı tanımayan sömürgeci tutumu, Türk topluluklarıyla beraber diğer sömürgeye uğrayan milletlerin gözünde, devrimden sonra kurulan yeni iktidara bir sempati ve güven duyulmasına zemin hazırlamıştır. Çarlık Rusya'nın uyguladığı sert sömürgeci politikalar sebebiyle geniş bir halk kitlesinin karıştığı 1916 ayaklanması yaşanmış, bu ayaklanma iktidar tarafından çok kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Bu olay Çarlık Rusya'ya karşı duyulan son nefret halkasını oluşturmuştur.

1916 isyanı, Kırgız tarihindeki adıyla Ürkün hadisesinde özellikle Çüy ve Isıkgöl çevresindeki Kırgızlar, yok olmanın eşiğine gelmişler, canını Çarlık ordusundan, kaçış esnasındaki sert kış koşullarından kurtarabilenler Çin'e sığınmışlardır. Orada da yine çok zor koşullardaki hayat mücadelesi peşlerini bırakmamıştır.

1917 Ekim Devrimi ile birlikte yeni kurulan düzene hâkim olan psikolojik ortamı anlayabilmek için 20. yüzyıl başında halkın maruz kaldığı bu amansız koşulları, 1916 Ürkün hadisesini bilmek gerekir. Kendilerine bütün bunları yaşatan Çarlık Rusya 1917 Devrimi'yle yıkılmış, bu durum, Çarlık döneminin zor şartlarına maruz kalan halklarda yeni iktidara karşı bir umut ve sempati oluşmasını sağlamıştır. Bu psikolojik atmosfer, halkın yeni hükümete olan inancını inşa etmiş ve sosyal kültürel reformlar için elverişli bir ortam hazırlamıştır. Halkın Çarlık yönetiminden sonra gelen Bolşevik yönetimine bakışını "Bolşevizm, aslında Çarlığın sömürgeci uygulamaları altında yaşayan Türkistan'daki halk için bir kurtuluş reçetesi olabilirdi. Zira Türkler Bolşevik ihtilalini yaşadıkları toplumda bir sınıf mücadelesi olduğundan değil, Çarlık yönetimine ve uygulamalarına alternatif olduğu için olumlu karşılamışlardır." (Hatunoğlu, 2014:1165-1166) sözleri özetlemektedir. Yeni iktidar, Çarlık yönetimi altında ezilen halklar için kurtuluş reçetesi olarak görülmüştür.

Sosyalist hükümet sosyalist kültürü tabana yayabilmek için hızlı ve bir dizi kararlar aldı. Bunların başında da eğitim konusu öncelikli konulardan olmuştur. Devrimin ilk yıllarından itibaren "Halkın eğitilmesi gündemin en önemli meselelerinden biri haline geldi ve V.İ Lenin devlet komitesinin oluşturulması ile ilgili kararnameyi imzaladı. Türkistan

Halk Komisyonu Üyeler Birliğine bağlı halkı aydınlatma birimi kurulmuştur. 1918 yılında Pişbek şehrinde birinci Kırgız kurultayı gerçekleştirildi ve burada yapılan eğitimle ilgili sunumlarda, yeni okulların açılması ile ilgili meseleler müzakere edilerek, eğitimdeki yeni yöntemlerin hayata geçirilmesinden söz edilmiştir." (Artıkbayev, 2013: 60-61) Yapılacak reformların kalıcı olabilmesinin yolunun halkın eğitimiyle mümkün olacağını düşünen yeni hükümet, eğitimi öncelikli konular arasında tutmuş, bir yandan örgün eğitim kurumlarını yaygınlaştırırken diğer yandan da okuma yazma bilmeyen halka ulaşmak için tiyatro sanatını desteklemiştir.

Ekonomik sıkıntılara rağmen yeni kurulan iktidar, öncelikli meseleler arasında halkın eğitimi için bir dizi sosyal kültürel reformları uygulama yoluna gitmiş; hükümetin bu kararlılığı kısa sürede sonuç vermeye başlamıştır. Kısa sürede bir yandan örgün eğitim kurumlarının sayısı artmaya başlamış, diğer taraftan tiyatro için amatör de olsa ilk kıpırdanmalar başlamıştır.

Devrimden sonra oluşan sosyal, siyasi, kültürel ortam tiyatronun başlaması ve gelişmesi için uygun zemini hazırlamıştır. Bunların başında hükümetin tiyatroyu halkı eğitmek, sosyalist yaşantıyı halka yaymak için etkili bir silah olarak görmesi ve tiyatroyu desteklemesi; hükümetin örgün eğitim kurumlarını yaygınlaştırmasıyla beraber buralarda eğitim alan her yaştan genç neslin tiyatro ile tanışacağı uygun ortamların oluşmaya başlaması gelir. Bütün bunlara ek olarak Çarlık Rusya'nın katı sömürgeci yönetimin yıkılmasının ardından halkın yeni hükümete ve onun yapacağa reformlara karşı olumlu bir bakış açısı içinde olması da tiyatronun halk tarafından benimsenmesi için uygun bir ortam hazırlamıştır. Bütün bunlar çağdaş Kırgız tiyatrosunun devrimin ilk yıllarından itibaren oluşmaya başlaması ve kısa sürede hızla gelişmesine fırsat vermiştir.

II. Çağdaş Kırgız Tiyatrosunun Oluşumuna ve Gelişimine Etki Eden Faktörler

1917 Ekim Devrimi ile birlikte kurulan yeni iktidar döneminde çağdaş tiyatronun ülkenin genelinde oluşmaya başlayıp hızla gelişmesini anlayabilmek için tiyatronun halk üzerinde etkisini ve yeni yönetimin tiyatroya bakışını bilmek gerekir.

Örgün eğitim kurumları hızla yaygınlaşırken okuma yazma bilmeyen halkın da tiyatro ile eğitilmesi üzerinde durulmuş, tiyatro sosyalist ideolojiyi yaymak için etkili bir görev üstlenmiştir. Baygaziyev'in "Sovyet yönetimi zamanın en önemli aracı sayarak, siyasi-kültürel propaganda işleriyle ilgili halka direk irtibat kurmayı sağlayabilen tiyatro ve sahne sanatına, çok önem vermiştir." (2002: 67) sözleri, devletin tiyatroya bakışını özetler niteliktedir. 1917 Ekim devriminden SSCB'nin dağılmasına kadar tiyatro yerel halkları kontrol altında tutmaya çalışan ideolojik bir silah olarak görev yapmıştır. "Güdümlü tiyatro anlayışı Marksist felsefenin tarihsel maddecilik ilkesine dayanır ve tiyatronun sınıf savaşımında araç olarak kullanılmasını öngörür. Burjuvanın sanat anlayışı suçlanmakta, hiç ödün vermeden siyasal amaca hizmet eden sanatın arı ve anlamlı sanat olduğu kabul edilmektedir." (Şener, 2006: 259). Sanatın her kolu bunun içinde de tiyatro, Sovyetler Birliği döneminde siyasal amaca hizmet etmiş, bir propaganda aracı olarak işlev görmüştür. Siyasi amaca hizmet eden tiyatro, devlet desteğini arkasına almış bu durum da tiyatronun oluşmasında en önemli faktör olmuştur.

Öte yandan devletin eğitim reformları çerçevesinde açılan örgün eğitim kurumlarının sayısının hızla artması, amatör tiyatronun oluşumunda etkili olmuştur. Yetimhanelerden

başlayarak bu eğitim kurumlarında sanat ve kültür programları düzenlenmiş, ilk tiyatro gösterileri yine bu kurumlar içinde oluşmaya başlamıştır. Almatı ve Taşkent gibi büyük merkezlere giden Kırgız gençleri, buralarda karşılaştıkları canlı kültürel ve edebi ortamda, tiyatro ile tanışmışlar; önce gördükleri oyunları taklit eden bu gençler, bir süre sonra kendi oyunlarını yazıp sahnelemeye başlamışlardır. Bu gençler arasında Sıdık Karaçev, Kasım Tınstanov, Şarip Kökönov, Aalı Tokombayev gibi çağdaş Kırgız edebiyatının ilk yazarları, dikkat çekmektedir.

Bunun yanında Oş, Karakol, Pişbek (Frunze) gibi merkezlerde de yükseköğrenim kurumları açılmaya başlamış; yine buralarda eğitim gören gençler de öğrenimlerinin yanında sanat ve kültür faaliyetleri ile uğraşarak ilk amatör tiyatro faaliyetlerinin gelişmesine katkı sunmuşlardır. Örneğin 1925 yılındaki Kırgızistan'ın yeni merkezi olan Pişpek'te kurulmuş Pedagoji Yüksekokulu (Pedagogiçeskiy Tehnikum) öğrencileri arasında "Raykan Şükürbekov, Kasımalı Cantöşev, Kasımbek Eşmambetov, Kubanıçbek Malikov" gibi isimler vardır. Bu isimler, okulda oluşan kültür-edebiyat ortamından etkilenmişler amatör olarak başladıkları tiyatro yazarlığı ve oyunculuğunu ileriki dönemlerde profesyonel platforma taşımışlardır. Aynı zamanda bu isimler, çağdaş Kırgız edebiyatının, tiyatrosunun kurucuları arasında öne çıkan edebi şahsiyetlerdir.

Çağdaş Kırgız tiyatrosunun ilk eseri olarak kabul edilen "Kaygıluu Kakey" piyesinin yazarı Moldogazi Tokobayev'in sanatsal gelişiminde de Tüp'te gittiği Ziraat Yüksek Okulunun etkisi büyüktür. Yine 30'lu yılların önemli tiyatro eserleri arasında yer alan "Acal Orduna" piyesinin yazarı olan Cusup Turusbekov da Tokobayev ile aynı okuldan mezundur. Kısacası örgün eğitim kurumlarının artması ile eğitim alma fırsatı kazanan Kırgız gençleri, gittikleri eğitim kurumlarında kültür ve edebiyat çevreleri oluşturmuşlar; böylece okullar, aynı zamanda edebiyat-sanat eğitimi veren kurumlar görevini üstlenerek, çağdaş Kırgız edebiyatının ve tiyatrosunun oluşumunu sağlayan faktörler arasında yer almıştır.

Yine çağdaş Kırgız tiyatrosuna etki eden bir diğer faktör de belli bir gelişmişlik düzeyine sahip olan Rus edebiyatı ve tiyatrosunun etkisidir. Sadece Kırgızlar değil, Sovyetler birliği içindeki diğer uluslar da baskın bir yapıda ve daha ileri bir düzeyde olan Rus edebiyatının etkisi altında kalmışlardır. Birlik içindeki başta Rus tiyatro toplulukları olmak üzere kardeş diğer halkların tiyatro topluluklarının turneleri de Kırgız tiyatrosunun gelişiminde etkili olan faktörlerdendir.

Amatörlükten profesyonelliğe geçişte en önemli etki elbette ki 1926 yılında Millî Müzikal Tiyatro Stüdyosu'nun açılmasıdır. Tabii stüdyonun açılması, yine Komünist Parti isteği ve desteği ile olmuştur. "1926 yılında tiyatro stüdyosunun açılmasıyla Kırgız drama sanatı profesyonel düzeyde gelişmeye başladı. Tiyatro stüdyosu, sanat yaratma yeteneğine sahip olan Kırgız gençlerinin arasından profesyonel oyuncu ve yönetmenleri yetiştirme görevini üstlenmiştir. Fakat drama sanatı başka bir deyişle tiyatro, edebiyatsız gelişemezdi. Bu sebeple stüdyonun açılmasıyla birlikte Kırgızca oyunlara ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır." (Cigitov, 1987: 85).

Millî Stüdyo'nun başına getirilen N. N. Elenin, profesyonel Kırgız tiyatrosunun oluşması için önemli çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların başında stüdyonun repertuvarını oluşturma çalışmaları gelir. Başta kendisi olmak üzere stüdyo çalışanları, öğrenciler de repertuvar için yeni oyunlar yazarlar. Bunun yanında Elenin, amatör çalışmaları yakından takip ederek Moldogazi Tokobayev'in "Kaygıluu Kakey", Kasımalı Cantöşev'in "Karaçaç" piyesleri gibi amatör oyunlar arasından beğendiği oyunları, Millî Stüdyo'nun repertuvarına kazandırır. Başta Rus

tiyatrosu olmak üzere birlik içindeki başka halkların başarılı oyunları da repertuvara dâhil edilir. Öte yandan stüdyo bünyesinde yetenek sınavıyla kabul edilen öğrenciler, tiyatro alanında yetiştirilmeye başlanır. Bu öğrenciler hazırladıkları oyunları sadece Frunze'de değil, düzenledikleri turnelerle Kırgız coğrafyasında geniş halk kitlelerine ulaştırırlar.

Kısacası amatör çalışmalar olarak başlayan çağdaş Kırgız tiyatrosu, Millî Stüdyo'nun açılması ile profesyonelliğe doğru önemli bir adım atmış, stüdyonun girişimleri ile hem sahnelenen oyun sayısı artmış hem de bu durum, yeni tiyatro oyunlarının yazılmasına vesile olmuştur. Başarılı, daha profesyonel oyunlar yazılmaya başlaması, tiyatro sanatının gelişmesine katkı sunarken tiyatroya olan ilginin her geçen gün artması da yeni oyunları halkla buluşturmayı gerekli kıldığından yeni oyunların yazılmasını teşvik etmiştir. Böylece tiyatro sanatı ve edebiyat birbirini desteklemiş, her iki sanat da birbirine paralel bir şekilde hızlı bir gelişim sürecine girmişti.

Sonuç

Devrimden önce sözlü halk edebiyatı içinde geleneksek Kırgız tiyatrosundan bahsetmek mümkün olsa da profesyonel anlamda bir tiyatronun varlığından söz edilemez. Çağdaş Kırgız tiyatrosunun oluşumu 1917 Ekim Devrimi'nden sonraki dönemde başlar. Edebiyatın ve sanatın gelişmesinde içinde bulunulan toplumsal, tarihi, kültürel ve sosyal şartlar etkilidir. Devrimden sonra kurulan yeni iktidarın eğitimi öncelikli konular içine alması ve örgün eğitim kurumları ile ulaşamadığı okuma yazma bilmeyen halka tiyatro vasıtası ile ulaşmak istemesi, tiyatronun oluşumu ve gelişimi için elverişli şartları hazırlamıştır.

Çarlık Rusya'nın katı yönetiminden kendisini kurtardığı için halkın yeni iktidara bakışı çok olumludur. Bu sebeple halka benimsetilmeye çalışılan her türlü reform gibi tiyatroya da halkın tutumu çok katı olmamıştır. Başlarda bazı oyunların içeriklerine, benimsetilmeye çalışılan ideolojilerine halkın bazı kesimlerinden tepkiler gelse de bu tepkiler yeni iktidarın aldığı tedbirlerle büyümeden bastırılmıştır. Halkın psikolojik hazırbulunuşluluğu ile birlikte devletin desteğini de arkasına alan tiyatro hızla gelişmeye başlamıştır.

Devrimden sonra oluşmaya başlayan edebi kültürel ortamlarda amatör olarak başlayan tiyatro çalışmaları, 1926 yılında Millî Stüdyo'nun kurulması ile profesyonel bir yapıya bürünmeye başlar. Tiyatro sanatının gelişmesi, yeni oyunların yazılmasını teşvik etmiş, böylece daha başarılı oyunların yazılmasına zemin hazırlamıştır. Tiyatro sanatının ve çağdaş Kırgız edebiyatının gelişmesine paralel olarak tiyatro türünde yazılan eserlerin kalitesinde de zamanla bir iyileşme görülür.

Kaynakça

ARTIKBAYEV, K. (2013). XX. Yüzyıl Kırgız Edebiyatı Tarihi (Çev. Mayramgül Dıykanbayeva). Ankara: Bengü Yayınları.

BAYGAZİYEV, S. (2002). XX Kılımdagı Kırgız Dramaturgiyasının Tarıhı. Bişkek: Elpek.

CİGİTOV, S. (1987). "Kırgız Sovet Adabiyatının Caralışı Calpı Tarıhıy cana Madaniy Şarttar". Kırgız Sovet Adabiyatının Tarıhı (Sadıkov A. vd.). I. Cilt, Frunze: İlim Basması.

HATUNOĞLU, N. (2014). "Alim Han ve Buhâra Emirliği'nin Bolşevikler Tarafından İşgali". 1. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu (18-21 Mart 2014), Bildirileri Kitabı. Cilt 1. s. 1161-1176

ŞENER, S. (2006). Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Moldogazi Tokobayev'in Kaygılu Kakey Tiyatro Eseri Üzerine Bir İnceleme

Doç. Dr. Gül Banu DUMAN[481]
Yağmur DEMİRTAŞ[482]

Özet

Güçlü bir sözlü edebiyat geleneği bulunan Kırgızların yazılı edebiyatı 1917 Ekim Devrimi'nden sonra gelişmeye başlamıştır. Çağdaş Kırgız edebiyatının başlangıcı yazılı edebiyatının da başlangıcı olarak kabul edilir. Yeni kurulan iktidar, devrimin kalıcı olmasının yolunun halka inmekle mümkün olacağını düşünerek eğitim seferberliği başlatmış, Sovyet ideolojisini yaymak için de edebiyatı ve sanatı ideolojik bir silah olarak kullanma yoluna gitmiştir. İçinde görsel, işitsel birçok unsuru barındıran tiyatro, yazılı materyallere göre daha etkili bir etkiye sahip olduğu için Sovyet yönetiminin başlangıcından itibaren tiyatro sanatı desteklenmiş, ona bağlı olarak da yeni tiyatro oyunları yazılmıştır. Çağdaş Kırgız edebiyatının ilk temsilcilerinden biri olan Moldogazi Tokobayev'in yazdığı "Kaygıluu Kakey" (Kaygılı Kakey) eseri drama türünde yazılmış ilk eserdir. Eser, devrimden önceki dönemde kadınların yaşadığı sıkıntıları konu alır. Bu çalışmada, Moldogazi Tokobayev'in "Kaygıluu Kakey" (Kaygılı Kakey) adlı eseri, oyunun kimliği, eserin özeti, olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân ve dekoratif unsurlar, sahneleme tekniği ve dil ve üslup gibi yapısal unsurları bakımından incelenecektir. İncelemeye geçmeden önce, yazar ve eser hakkında bilgi verilecek ve eserin yazıldığı dönemin sosyokültürel yapısına kısaca değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Moldogazi Tokobayev, Kaygıluu Kakey, Kırgız tiyatrosu.

Giriş

Kırgız edebiyatına profesyonel tiyatronun girişi 1917 Ekim Devrimi ile olmuştur. Öte yandan güçlü bir sözlü edebiyat geleneğine sahip olduğu bilinen Kırgızların geleneksel tiyatro olarak nitelendirilebilecek edebi-sanatsal faaliyetlerinin varlığı da bilinmektedir. Geleneksel Kırgız tiyatrosu denilince Kırgız meddahları olarak nitelendirilebilecek olan kuudullar (halk mizah ustaları) ve başta Manas destanı olmak üzere destan anlatıcıları ilk olarak akla gelir. Ekim Devrimi'nden sonra ise birçok faktörle birlikte bir parça da geleneksel tiyatronun temelleri üzerinde yükselen profesyonel anlamdaki tiyatro türü, Kırgız edebiyatında yer almaya başlamıştır.

Sovyet edebiyatının ideoloji temeli üzerine kurulduğu bilinmektedir. İdeolojiyi yayma bağlamında tiyatronun Sovyet sisteminde ayrı bir yeri vardır. Sovyet yönetimi tarafından, kitlesel propaganda aracı olarak görülen tiyatro, okuma yazma bilmeyen halk üzerinde etkili bir propaganda silahı olarak kullanılmıştır. Tiyatronun kitleler üzerindeki

[481] Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.
[482] Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi.

etkisi iktidar tarafından bilindiğinden tiyatronun gelişmesi için devlet her türlü desteği vermiş, tiyatro gösterilerinin artması yeni oyunların yazılmasına da vesile olmuştur.

Kırgızlarda profesyonel tiyatroya geçişte öncelikle amatör girişimler dikkat çeker. Özellikle Almatı, Taşkent gibi merkezlere eğitim almaya giden Kırgız gençleri gittikleri yerlerdeki edebiyat-sanat faaliyetlerini yakından takip ederler. Bu gençler, önce Kazakçadan, Özbekçeden, Tatarcadan çevirdikleri eserleri sahnelemeye, daha sonra kendi orijinal eserlerini kaleme almaya başlarlar. Ülkelerine döndüklerinde gördükleri edebi çevreyi Kırgızistan'a da taşırlar.

Devrimin ardından devrimin kalıcılığının halkı eğitmekten geçtiğinin bilincinde olan iktidar, örgün eğitim kurumlarının sayısını arttırır. Pişpek ve Tüp'te Ziraat okulları, Pişbek'te (Frunze) Pedagoji Fakültesi, Oş'ta Eğitim Enstitüsü gibi yükseköğrenim kurumları da açıldıktan sonra buralarda geleceğin Kırgız aydınları, edebiyatçıları yetişmeye başlar. Örneğin Frunze'ye açılan Pedogoji Yüksekokulunda öğrenim gören öğrenciler edebi çevreler oluştururlar ve haftada bir, yeni bir oyun yazarak cuma günleri bu oyunları sahnelerler. Moldogazı Tokobayev de Tüp'teki Ziraat Okulundan mezun olmuş, ilk sanat çalışmalarına da yine okul döneminde başlamıştır. Bu dönemde yazılıp oynanan birçok amatör oyunun metinleri günümüze kadar ulaşamamıştır. Kırgız Tiyatrosunun profesyonel düzeye ulaşmasında bu amatör çalışmaların rolünün olduğu muhakkaktır; ama Kırgız tiyatrosu asıl profesyonel görünümüne 1926 yılında açılan Millî Stüdyo'nun faaliyete geçmesiyle başlamıştır. Bir yandan yetenek sınavı ile aldığı öğrencilerini yetiştiren bu tiyatro okulu bir yandan da stüdyo yöneticisi Nikolay Nikolayeviç Elenin çabaları ile ilk Kırgız tiyatro repertuvarını da oluşturmaya başlar. Elenin, amatör tiyatro çalışmalarını da takip eder ve repertuvarı oluştururken bazı amatör oyunları da repertuvara dâhil eder. Bu oyunlardan birisi de Moldogazı Tokobayev'in Kaygıluu Kakey oyunudur. Ondan önce sahnelenmiş bazı amatör tiyatrolar olsa da 1953 yılında Kırgız Tiyatrosu üzerine ilk kitabı yazan L'vov, çağdaş Kırgız tiyatrosunun ilk eseri olarak Kaygıluu Kakey'i gösterir. Ondan sonraki çalışmalarda da bu bilgi tekrar edilir.

Bu çalışmada, Moldogazi Tokobayev'in "Kaygıluu Kakey" adlı tiyatrosu yapısal unsurlar bakımından incelenecektir. Tiyatro; oyunun kimliği, eserin özeti, olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân ve dekor çözümlemesi, sahneleme tekniği, dil ve üslup başlıkları altında ele alınacaktır. Çalışma iki ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde "Moldogazı Tokobayev'in Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri" üzerinde durulacak, ikinci bölümde ise "Kaygıluu Kakey" Oyununun Yapısal Özellikleri" alt başlıklar halinde incelenecektir.

1. Moldogazı Tokobayev'in Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri

Çağdaş Kırgız edebiyatının ilk temsilcilerinden olan Moldogazı Tokobayev, 1905 yılında şimdiki Isıkgöl iline bağlı Toru-Aygır köyünde doğmuştur. İki yaşında iken annesi vefat eden yazar, on iki yaşına kadar babasının elinde büyümüş, babasının da vefatından sonra bir müddet akrabalarının yanında kalmıştır. 1921 yılında Karakol şehrindeki öksüzler yurduna verilen Tokobayev, daha sonra Tüp ilçesindeki Ziraat Yüksek Okuluna kayıt yaptırıp, orada 1926 yılına kadar okumuştur.

Yazar, edebî hayatına 1924 yılında "Erkin Too" gazetesinde yayınlanan "Kaysı Ubak" (Hangi Zaman) adlı şiiriyle başlamıştır. 1926 yılında "Kaygıluu Kakey" (Kaygılı Kakey) adlı tiyatro ile Kırgız tiyatrosunun drama türündeki ilk eserini kaleme almıştır.

Yazarın edebiyata merakı Tüp'te okuduğu yıllarda Karakol şehir tiyatrosunda sahnelenen Tatarca ve Özbekçe oyunlarından etkilenmesi ile başlar. Ziraat Yüksek Okulu'nun tiyatro kulübünde sahnelenen oyunlara katılarak tecrübe sahibi olmuştur. Tokobayev tiyatro eseri kaleme almak için, Rus tiyatrosunun klasik eserlerinden esinlenmiştir. Yazar, M. Borbugulov'la yaptığı söyleşide şunları dile getirir: "Rus dilini kötü bilmeme rağmen, ben Gogol'un Müfettiş komedisinin orijinal metnini okudum. Bu eser beni kendine çekti. İşte o zaman ben de piyes yazma arzusuna kapıldım." (Borbugulov, 1958: 25).

İlk tiyatro eserini kaleme alan yazar Kırgızistan'da yazılı edebiyatın gelişmesinde öncülük etmiştir. Tokobayev, tiyatrodan ziyade şiir kitaplarıyla tanınmıştır. Şiirlerini serbest ölçüyle yazan Tokobayev'in ilk şiir kitabı 1931'de "Irlar Cıynagı" (Şiir Antolojisi), ikinci şiir kitabı 1937'de "Ekinçi Irlar Cıynagı" (İkinci Şiir Antolojisi) adıyla basılmıştır. Şairin 1951'de "Şayır Caştar" (Neşeli Gençler), 1951'de "Şañduu Kün" (Mutlu Gün), 1954'te "Alga Bas" (İleriye Adım At), 1958'de "Ayna", 1955'te "Tañdalgan Irlar" (Seçme Şiirler), 1957'de "Kücürmön Emgek" (Çalışkan Emek), 1971'de "Carık Küz" (Aydınlık Güz) adlı şiir kitapları basılmıştır. Şiir kitaplarının haricinde öykü ve deneme kitapları da yayımlanmıştır.

"Sosyalizm doğrultusunda eğitim alan Moldogazı Tokobayev, sosyalist ideolojiye sadık bir şair olmuştur. Şiirlerinde dönemin güncel temalarına değinmiştir." (Özgen, 2014: 265). Şiirlerinin temel konuları Lenin, Ekim Devrimi, sosyalist yapılanma, komünist parti, eski yeni çatışması, sınıf mücadeleleridir.

Çağdaş Kırgız edebiyatının gelişmesine katkı sağlayan yazar, 21 Mayıs 1974 yılında Bişkek'te vefat etmiştir.

2. "Kaygıluu Kakey" Oyununun Yapısal Özellikleri:

Moldogazı Tokobayev tarafından 1926 yılında kaleme alınan eser, Çağdaş Kırgız edebiyatının drama türünde yazılmış ilk eseridir. Eserde para karşılığı yaşlı biri ile zorla evlendirilmek istenen Kakey'in ve onu seven genç Ömürkul'un yaşadığı olaylar anlatılır.

Tokobayev bu oyunda, kadınlara yapılan haksızlıkları, ezilen kadınların yaşam mücadelesini anlatmıştır. Yazar eseri kaleme alırken gerçek bir olaydan etkilendiğini şöyle dile getirir: "Bu gerçek hayattan alınmıştır. Bizzat şahit olduğum Kakey ile Çoybek Bay'ın arasında olan bitenleri anlatmak için yazmıştım." (Kümüşaliyev, 1979: 84).

Yazar eserde yıllar sonra bazı düzenlemeler yapmıştır. "Moldogazı Tokobayev, piyesi 1936 yılında tekrar sahnelenmeden önce gazete ve tiyatroda yapılan tenkitleri dikkate alarak tekrar gözden geçirmiş, çeşitli düzenlemeler yapmıştır." (Özgen, 2014: 264).

2.1. Oyunun Kimliği

"Kaygıluu Kakey" (Kaygılı Kakey) oyunu, 1926 yılında Moldogazı Tokobayev tarafından yazılmıştır. Eser, 16 Kasım 1927'de Frunze drama stüdyosunda sahnelenmeye başlanmıştır. Oyun, günümüzde sahnelenmeye devam etmektedir.

Oyun dört perdeden oluşur. Her perde farklı mekânlarda gerçekleşmiştir. Oyun, Isık-Köl çevresinde yer alan bir taşrada geçmektedir. Birinci perde Maldıbay'ın evi, ikinci perde Çoybek'in evi, üçüncü perde Issık Göl'ün bir kenarı, dördüncü perde ise damatın girdiği boz-üy (Kırgız çadırı) mekânları kullanılmıştır.

Eserin şahıs kadrosunda toplam 21 kişi yer almaktadır. Oldukça kalabalık olan şahıs kadrosunu 12 erkek, 8 kadın ve bir çocuk oluşturur.

2.2. Eserin Özeti

"Kaygıluu Kakey" (Kaygılı Kakey) eseri, Isık Gölü'nün etrafındaki taşrada geçer. Oyun 57 yaşındaki evli Çoybek Bay'ın, 17 yaşındaki Kakey'i ikinci eş olarak almak istemesiyle başlar. Oyun boyunca Kakey ve sevdiği Ömürkul'un kavuşma mücadelesi anlatılır.

Dört perdeden oluşan "Kaygıluu Kakey" eserinin birinci perdesi, hayvanı kaybolan Maldıbay'ın, eşi Asılkan'a yakınmasıyla başlar. Mırzaalı ile Alımkul, Maldıbay'ın evine gelir; Maldıbay'ın kızını, evli olan Çoybek Bay'a para karşılığında ikinci eş olarak almak isterler. Borcu olan Maldıbay, kızını evlendirmeyi kabul eder. Kakey, babasının onu evlendireceğini öğrenince üzülür, kendisini hançerle öldüreceğini söyler. Bu sırada sevdiği genç olan Ömürkul, onu görmeye gelir. Ömürkul üzülen Kakey'i teselli etmeye çalışır ve ona Çoybek Bay'a verirlerse kendini öldüreceğini söyler. Ömürkul sevdiği kızı, üzülmemesi için ikna etmeye çalışırken; Maldıbay, kızını ve Ömürkul'u yakalar. Maldıbay onlara hakaret eder. Mırzaalı ve Alımkul, kızlarını bu halde gördükleri için Maldıbay'ı azarlarlar.

İkinci perde, Çoybek Bay'ın evinde eşi Bübükan'ın tanıtılmasıyla başlar. Bübükan, Çoybek Bay'ın üstüne bir eş almak istemesine sinirlenir. Dünyada kadınların mal yerine konulup satılmalarına üzülür. Çoybek Bay'ın evine Ömürkul gelir ve Bübükan ile aralarında sohbet ederler. Sohbet sırasında Ömürkul'un Kakey'i sevdiği anlaşılır. Bübükan evlenmeden önce kendisinin de sevdiği olduğunu ancak, para karşılığında Çoybek Bay ile evlendirildiğini ifade eder. Kakey'in yaşadıklarını kendisi de yaşamıştır. Çoybek Bay evine gelir. Bübükan, Ömürkul'u perdenin arkasına saklar. Çoybek Bay ve Bübükan, Çoybek Bay'ın ikinci eş almak istemesi nedeniyle tartışırlar. Tartıştıkları esnada Alımkul araya girer. Ortalık sakinleştikten sonra Çoybek Bay, Alımkul'a Maldıbay'ın evine gidip ne konuştuklarını öğrenir. Daha sonra Çoybek Bay Mırzaalı'ya mektup göndermek ister. Mektupta Mırzaalı'ya; Maldıbay'a dünür geleceğini iletmesini söyler. Çoybek Bay, eşi Bübükan'a yer hazırlamasını söylediği sırada dışarıdan gelen sese yönelir ve kurdun koyuna saldırdığını görür. Mutfaktan değneği alacağı sırada, orada saklanan Ömürkul'u görür. Ömürkul oradan kaçar gider.

Oyunun üçüncü perdesi Ömürkul'un, Kasım ile dertleşmesiyle başlar. Ömürkul, kendilerinin sabah akşam çalıştıklarını ancak onları çalıştıranların sefa sürdüklerini söyler. Sevdiği Kakey'in de, onları çalıştıranla sözlendiğini söylediği sırada Kasım, birinin geldiğini fark eder. Gelen kişi Çoybek Bay'ın seyisidir. Seyis, Çoybek Bay'ın hayvanlarının kaybolduğunu ve Bübükan'ın evden kaçtığını söyler. Çoybek Bay hayvanlarının

kaybolmasının ve Bübükan'ın evden kaçmasının sebebinin Ömürkul olduğunu düşünür. Ömürkul, Bübükan'a üzülür ve Çoybek Bay'ın kendisini öldürmek istediğini öğrenir. Ömürkul bir yerlerden Bübükan çıkarsa yardım edin der ve böylece Ömürkul, yaptığı hatayı düzeltmeyi amaçlar. Seyis, Kakey'i yolda gördüğünü söyler. Ömürkul o sırada Kakey'in ona doğru geldiğini görür. Kasım ile birkaç genç, âşıkların etrafını çevreler. Kakey, Ömürkul'a babasının onu satmaya hazır olduğunu söyler. Seyis ile Bübükan âşıkların yanına gelir. Seyis onu, yanlarından ayrılınca nehrin orda bulmuştur. Bu sırada ormancıların şefi olan Sultanaalı'ya gelen Çoybek Bay, çalılıkların arasında Ömürkul'u, Kakey'i, hanımını ve seyisi görür. Çoybek Bay bu duruma kızar ve baltasıyla seyise saldırır, onu yaralar. Bübükan, Çoybek Bay'a varmayacağını açıkça dile getirir. Ona el kaldıran Ömürkul Çoybek Bay'ı, Kasım ise Alımkul'u döver.

Dördüncü perde de ise Çoybek Bay ile Alımkul, güvey çadırındadırlar. Kakey'in yengesi Akılay ile Çoybek Bay arasında bahşiş problemi yaşanır. Çoybek Bay Kakey'in tam karşısında oturup çay içer ve Capar'a şarkı söylettirir. Çoybek Bay ve Kakey'e yatacak yer hazırlanır. O sırada Zuura yenge Ömürkul'u eve sokar. Kakey sandığının içindeki zehri içecek iken Ömürkul onu engeller ve Çoybek Bay'a hançeri saplar. İki sevgili oradan kaçarlar.

2.3. Olay Örgüsü

"Kaygıluu Kakey" oyunu, devrimden önce kadınların toplumsal yaşantılarındaki mücadeleleri üzerine kurulur. Oyunun olay örgüsü; Maldıbay'ın evine, Mırzaalı ve Alımkul'un görücü olarak gelmesi başlar. Bu durum olay örgüsünde ateşleyici sebep olur.

Oyun dört perdeden oluşur. Oyunun olay örgüsünde çekirdek özelliği gösteren metin halkaları şu şekilde sıralanabilir:

1. Mırzaalı ve Alımkul'un görücü olarak Kakey'i, yaşlı ve evli olan Çoybek Bay'a istemeleri,
2. Ömürkul'un Kakey'i görmek için eve gelmesi ve evdekilere yakalanmaları,
3. Ömürkul Bübükan'ın evine gelmesi ve eşi Çoybek'e yakalanmaları,
4. Çoybek Bay'ın Kakey ile Ömürkul'u konuşurken yakalaması ve sonrasında yaşanan kargaşa,
5. Çoybek Bay ile Alımkul'un dünürcü olarak Maldıbay'ın evine gelmesi,
6. Ömürkul'un gelip Çoybek Bay'a hançer saplaması ve Kakey ile Ömürkul'un evden kaçması.

Olay örgüsü, drama sanatı tekniğinin önemli bir ögesidir. Eserlerde genellikle olaylar, serim, çatışma, düğüm, doruk noktası ve çözümden oluşur. (Nutku, 2001: 170)

"Kaygıluu Kakey" (Kaygılı Kakey) eseri tek zincirli olay örgüsüne sahiptir. Eserin serim bölümünde; Maldıbay'ın evine Mırzaalı ve Alımkul gelir. Sohbet ederlerken Maldıbay'ın kızı Kakey'i evli Çoybek Bay'a istemeleri olay örgüsünü başlatan sebeptir.

Eser çatışmalar üzerine kurulduğu için birçok çatışma görülür. Eserde yer alan çatışmalar, oyunun dramatik gerilimini arttırır. Eserde çatışma bölümü birinci perdenin sonunda gerçekleşir. Perdenin sonunda Ömürkul, Kakey'i görmek için Maldıbay'ın evine gelir. Kakey'i üzülürken gören Ömürkul, onun Çoybek Bay ile evlendirileceğini öğrenir. İki genç konuşurken Maldıbay'a yakalanırlar.

Düğüm noktası ikinci perdede gerçekleşir. Ömürkul, Bübükan'ın evine gelir ve ikisi dertleştiği sırada eve Çoybek Bay gelir. Bübükan, Ömürkul'u perdenin arkasına saklar.

Dışarıdan ses geldiği sırada mutfaktan değneği almak isteyen Çoybek Bay, Ömürkul'u görür. Ömürkul kaçar gider ve olaylar düğümlenir.

Doruk noktası üçüncü perdede görülür. Çoybek Bay, Kakey ile Ömürkul'u oduncuların yerinde konuşurken yakalar. Sonrasında yaşanan kargaşa, olay örgüsünü doruk noktasına ulaştırır.

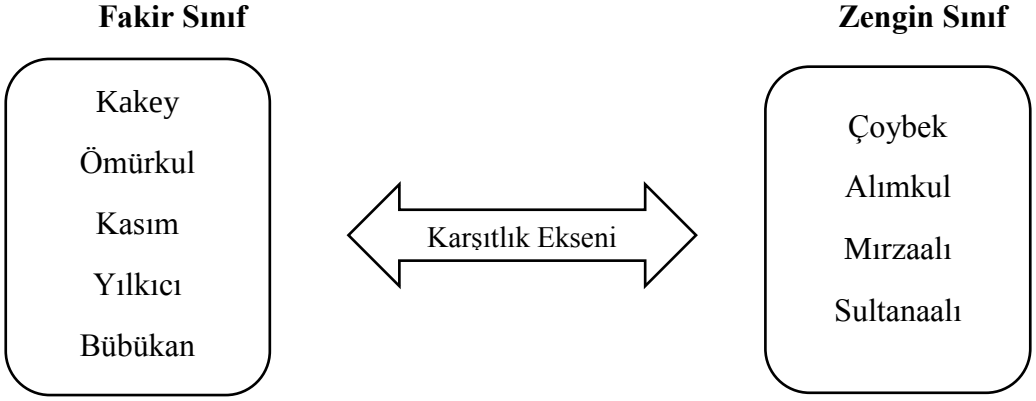
Üçüncü perdeden sonra dördüncü perdeye geçiş süresinde bilgi verilmemektedir. Burada atlamalı çatışma görülmektedir. Atlamalı çatışma, aksiyonu hızla ilerletir. Kimi zaman farklı kesitleri vermek için mantıksal dizeyi atlayarak verir.

Oyunun final, yani çözüm kısmı dördüncü perdede gerçekleşir. Çoybek Bay dünürcü olarak güvey çadırına gelir. Çoybek Bay ile Kakey, yatacakları sırada Ömürkul gelir. Çoybek Bay, Ömürkul'un hançerinden ecelini bulur. Kakey ile Ömürkul evden kaçarlar. Eserin sonu kanla biter ve iki genç özgürlüklerine kavuşur. Böylece dramanın olay örgüsü tamamlanır.

Eser fiziksel ve psikolojik çatışmalar üzerine kurulmuştur. Bübükan ile Çoybek Bay'ın kavgası, oduncuların yerinde Çoybek Bay ile Ömürkul'un kavga etmeleri, oyunun sonunda Ömürkul'un Çoybek Bay'ı hançerle öldürmesi fiziksel çatışmalardır. Oyun boyunca başkahraman Kakey'in para karşılığında Çoybek Bay ile evlendirileceğini öğrenmesi ile içinde yaşadığı durum psikolojik çatışmalardır.

2. 4. Şahıs Kadrosu

"Kaygıluu Kakey" oyununda şahıs kadrosu, zengin-fakir kavramı üzerinde şekillenir. Aşağıdaki şekilde zengin-fakir çatışması yaşayan kişiler verilmiştir:

2. 4.1. Kakey

Oyunun başkahramanı olan Kakey, 17 yaşında ve fakir bir babanın kızıdır. Oyuna ismini de veren "Kakey"in fiziksel özelliği hakkında metinde: *"Kız tarafını sorsanız, fiziği yerinde, dipdiri, gözü kapkara, u…uu.uv Çoke (orta parmağını gösterip) işte böyle, benim kalbimi hoplattı."*

Kahraman oyun boyunca içinde yaşadığı psikolojik bir çatışma söz konusudur. Psikolojik özelliği olarak hep üzüntülü olması verilmiştir. Sevdiği gence kavuşamazsa kendini öldürmek istemiştir. Oyunun sonunda, sevdiği genç ile özgürlüklerine kavuşurlar.

2.4.2. Ömürkul

Olay örgüsünde önemli kahramanlardan olan Ömürkul, gündelik hizmet işleri yapan genç bir delikanlıdır. Başkahraman Kakey'i seven genç, eserdeki çatışmada fakir sınıfta yer alır. Sevdiği kızın para karşılığı zengin Çoybek'e satılacağını öğrenir. Oyun boyunca aşkı için mücadele eder. Oyunun sonunda Çoybek'i öldürüp sevdiği kız Kakey ile kaçmıştır.

2.4.3. Çoybek

Oyunun diğer önemli kahramanlarından birisi de zengin sınıfı temsil eden Çoybek'tir. 55 yaşındaki Çoybek, Bübükan ile evlidir ancak 17 yaşındaki Kakey'i ikinci eş olarak almak istemektedir. "Çoybek Bay'ın Kakey'i ikinci eş olarak almaya gayret etmesi, onun âşık olmasından değil, tam tersi sınıfına özgü olan kötü niyetliliğidir; ezilmiş sınıfın kızını ölmek üzereyken bile, kendince aşağılamak istemesidir" (Kümüşaliyev, 1977: 55).

Çoybek Bay'ın Kakey'i ikinci eş olarak almak isterken başlık konusunda pazarlık yapması, onun cimri bir kişi olduğunu gösterir. Alımkul'un yazdığı mektuba imza yerine parmak basması onun okuma yazma bilmediğini seyirciye ya da okuyucuya hissettirir.

2.4.4. Bübükan

Oyunda ikinci perdede sahneye girer. İkinci perde Çoybek ile evli olan Bübükan'ın anlatılmasıyla başlar: *"(Hoş giyimli, bohçanın kenarında bir şeyleri tutar gibi, suratı asılıyor)."* Kakey gibi fakir bir ailenin kızıdır. 25 yaşındadır. Kakey ile Ömürkul'un tarafında yer alan Bübükan, oyun boyunca kederli bir ruh haline sahiptir. Dönemin kadınlarının ruh halini, eşinden gördüğü eziyetleri gözler önüne serer. Çoybek Bay'ın evinin perdesinin arkasına saklanan Ömürkul'u yakalaması, Bübükan'ı zor durumda sokmuştur. Bu yüzden Bübükan evden kaçar.

2.4.5. Maldıbay

Oyunda Kakey'in babası rolünde olan Maldıbay'ın karakter özelliği hakkında okuyucuya bilgi verilir. Devesinin kaybolmasına üzülmesiyle fakir biri olduğu anlaşılır. Borçları karşılığında kızını kendisiyle yaşıt zengin birine vermek istemektedir. Açgözlü biri olduğunu eve gelen Mırzaalı'yı kenara çekip şöyle demesiyle anlaşılır: *"Mırzaalı sen gelsene beriye (bir kenara çekilirler). Bunların bu gelişi nasıl, sen doğru doğru diye dostunu destekliyorsun da (yeri eşerek), önüne katıp sürdüğü hayvanı var mı acaba? Sormayacak mısın?"*

2.4.6. Asılkan

Oyunda Kakey'in annesi rolündedir. Kızını Çoybek Bay ile evlenmesini istemediğini şu sözleriyle ifade eder: *"Biricik şımarığım… Ne duydun, ağlama, üzülme. Canımı yakma. Varmayacaksın, vermem (Alnından okşayarak teselli etmeye çalışır)."*

2.4.7. Mırzaalı

Oyunda köyün bilgisi rolündedir. Çoybak Bay tarafında yer alır. Çoybek Bay Alımkul'a Mırzaalı'ya göndermek için mektup yazdırır. Maldıbay ile Çoybek Bay arasında arabulucu görevini üstlenir.

2.4.8. Alımkul

Çoybek Bay'ın köylüsüdür. Tefecilik işleri yapar. Maldıbay ile Çoybek Bay'ın arasında para alışverişini sağlar. Çoybek Bay'ın sağdıcı olarak Kakey'i istemeye gider.

2. 4.9. Kasım

Oyuna üçüncü perde de girer. Ömürkul ile aynı yerde çalışan Kasım, fakir sınıfta yer alır. Ömürkul ile Kakey'in aşkına destek vermektedir. Bu desteği oduncuların orda Ömürkul Çoybek'i döverken Kasım'ın da Alımkul'u dövmesinden ve oyunun sonunda Ömürkul'un Kakey'i kaçırmasında yardım etmesinden anlaşılmaktadır.

2.4.10. Sultanaalı

Olay örgüsünde çok fazla işleve sahip değildir. Oyunda üçüncü perde de giren Sultanaalı, Kasım'ın patronudur. Çoybek Bay'ın tarafında yer alır. Menfaatçi, tefeci, tüccar, üçkâğıtçı karakterdir.

2.4.11. Diğerleri

Eserde yer alan Akılay, Zuura, Capar, koyçu, seyis, genç kadın, çocuk, 12-15 yaşlarındaki iki genç kız, iki tahtacı şahısları dekoratif unsur durumundaki kahramanlardır. Bu kahramanlar fon karakter olarak da anılmaktadır. Oyunu etkileyecek fonksiyona sahip değillerdir. Aktaş dekoratif unsur durumundaki kişileri "Tiyatro ve sinemada figüran rolündeki oyuncular gibi anlatma esasına bağlı edebî eserlerde, mahallî rengi aksettiren, dikkatlere sunulmak istenen olay veya olay parçasına ait tablonun gözler önünde daha iyi oluşmasına hizmet eden kişiler de vardır. Bunların olay içinde yüklendikleri herhangi bir fonksiyon yoktur, eserde psikolojik hususiyetlerinden de söz edilmez." (2013: 49) şeklinde tanımlar.

2.5. Zaman

"Kaygıluu Kakey" oyununda olay örgüsünün içinde yaşandığı vaka zamanı, tam olarak belli değildir. Oyunun birinci perdesinde kesin bir zaman belirtilmemiş, ancak bir günlük zaman diliminde geçtiği anlaşılmaktadır. Birinci perde ile ikinci perde arasındaki zaman dilimi belli değildir.

İkinci perde zamanın cuma günü olduğunu şu ifadeyle belirtilir:

"Çoybek: (Düşüne durup) Bak görüyor musun, yalnız Alımkul'dan başka etraflıca bakan kimse yok görünüyor. Sefil Alımkul'un hizmetini görmüyor musun? Eşi kendine alırmış gibi nefes nefese koşup (düşünüp), Alımkul hakikati söylüyor yarın gidelim deyip. Yarına ne olmuş? Ee, cumartesi değil mi. İşin başı cumartesi diyen, yarın gitmeye layık gün imiş. Oo Allah, dosta maskara, düşmana eğlence yapmayan eş olsun."

Eserde olayların yaşandığı genel bir zaman üçüncü perde de belirtilir. Üçüncü perde de zaman "*Mevsim güz"* ifadesi ile olayın sonbahar mevsiminde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Üçüncü perdeden dördüncü perdeye zamanda bir atlama yani zaman sıçraması görülmektedir. Üçüncü perdenin sonunun kanla bitmesinden sonra dördüncü perde de olay

örgüsü günlük yaşamdan bir gün anlatılarak başlar. Dördüncü perde de zamanın akşamüzeri olduğunu, Kakey ile Çoybek'e yatmak için yer hazırlanmasından anlaşılır.

2.6. Mekân ve Dekoratif Unsurlar

Tiyatro metinlerinde mekân tasviri anlatıcı olmadığı için yapılmaz. Yazar sahne başlarında ya da parantez içinde oyunun mekânı ve dekoru hakkında bilgi verir. Bu konuyla ilgili İsmail Çetişli görüşlerini "Anlatıcı olmadığı için tiyatroda mekân tasvirlerinden bahsedilmez. Edebî metin seviyesindeki tiyatro eserinde mekân, sadece rejisöre yardımcı olmak düşüncesiyle, sahne başlarında en kaba çizgileriyle parantez içinde verilir. Tıpkı kişilerin dış görünüşleri, hareket, tavır, jest ve mimiklerde olduğu gibi. "Tarif" ve "tanıtma" sınırları içinde kalan bu cümleler, hiçbir zaman "tasvir" olarak değerlendirilemez. Çünkü mekân, eser sahnelendiğinde "dekor" vasıtasıyla bütün somutluğu ile gözler önüne serilecektir." (2009: 78) şeklinde ifade eder.

Mekân dikkate alınarak eser perdelere ayrılmıştır. Her perdede farklı mekânlar kullanılmıştır. Oyundaki mekân ve dekoratif unsurlar somuttur.

Birinci perdede mekân, Maldıbay'ın evidir. Dekoratif unsurlar: *"Kakey'in bir sürü elbisesi evin kirişlerine asılı. Bir kuzu postu, bir şırdak ve Kakey'in küçük sandığı aleni bir şekilde görünüyor. Evde kimse yok."* Mekân sade şekilde dizayn edilmiştir.

İkinci perdede mekân, metinde belirtildiği gibi Çoybek Bey'in evidir. Dekor hakkında bilgi verilmemiştir.

Üçüncü perdede mekân şöyle tanıtılır: "*Karakol dağlarının hayal meyal görünüşü, Issık-Göl'ün bir kenarı. Koyu fundalık çamlık büyük yerin eteklerinde oduncuların yeri var."*

Dördüncü perdede kullanılan mekân ise, damadın girdiği boz üydür. Dekoratif unsurlar: "*Sol tarafta taş ayna. Çoybek dirseğine dayanıp başında yastık. Alımkul onun aşağı tarafında yanına dayanıp bükülüp oturur."*

Birinci, ikinci ve dördüncü perdede dar ve kapalı mekânlar kullanılırken, üçüncü perdede açık ve geniş bir mekân kullanılmıştır.

2.7. Sahneleme Tekniği

Oyunun sahnelenmesinde her perdede mekân farklıdır. Dört perdede de mekânın dekoru hakkında bilgi verilmektedir. Birinci perdedeki mekânda kuzu postu, bir şırdak ve Kakey'in küçük sandığı yer almaktadır. Evin kirişlerinde Kakey'in bir sürü elbisesi asılıdır. Birinci perde de evde yer alan dekorlar Kırgız evinde bulunması gereken eşyalardır.

Üçüncü perde de mekân oduncuların yeridir. Ev ortamından farklı olarak açık ve geniş bir mekân kullanılmıştır.

Yazar eserin sahnelenmede kahramanların jest ve mimiklerini gösterme tekniğine uygun olarak parantez açarak belirtmiştir. Örnek olarak aşağıdaki diyalogu gösterilebilir:

"Kakey: (suratı asık) Babacığım… Anneciğim… Varmam, ben sizin yüreğinizden çıkmış tek… Tek kızınızım (Kederlenir).

Asılkan: Biricik şımarığım… Ne duydun, ağlama, üzülme. Canımı yakma. Varmayacaksın, vermem (Alnından okşayarak teselli etmeye çalışır).

Maldıbay: (Derin bir of çekerek) Ah kör olası dünya of… Yukarı çeksem öküz ölür, aşağıya çeksem araba kırılır dedikleri bu."

2.8. Dil ve Üslup

Moldogazı Tokobayev'in Kaygıluu Kakey eseri, tiyatro diline uygun olarak yazılmıştır. Tiyatro metinlerinde diyalogların kısa, canlı ve akıcı olması sahnelenmeye uygunluğunu göstermektedir. Eserde uzun diyaloglar bulunmaz.

Tiyatro metinlerinde diyalog ve monolog kahramanların iç dünyasını gözler önüne serer. Eserde şiirsel monologlar yer alır:

"Gördüğüm özgür gece olsa,

Keskin söz hızlıca geçip yok olsa.

Arzun olmaz yiğitler,

Yanında seven yar olsa."

Eser halkın anlayacağı bir şekilde yazıldığı için atasözü ve deyimlere yer verilmektedir. Eserde kullanılan atasözleri ve deyimler: *Öydö tartsam ögüz ölöt, ıldıy tartsam araba sınat* 'Yukarı çeksem öküz ölür, aşağıya çeksem araba kırılır' *Emgekten kaçkañ döñgökkö, döñgöktön kaçsañ emgekke* 'İşten kaçsan tümseğe, tümsekten kaçsan işe' *Közüñ akkır!* Gözünü aç! *köz karandı* 'esir'.

Piyeste argo kelimelere de yer verilmektedir: *baça* 'dansöz' (Kelime aslen Farsça'dır. Erkek dansöz ve fahişe anlamında kullanılır. Afgan kültüründe bu durum devam etmektedir. Metinde küfür amaçlı kullanılmıştır.) *Köpkön eşek* 'eşekoğlueşek'.

Sonuç

Çalışmaya konu olan Moldogazi Tokobayev'in Kayguluu Kakey tiyatrosu, Çağdaş Kırgız edebiyatının drama türünde yazılan ilk eser olması nedeniyle üzerinde durulması gereken bir eserdir. Oyunun konusu devrimden önceki dönemde sınıf mücadelesi ve kadın hakları sorunudur. Kahramanların tipik özellikleri zengin-fakir kavramına göre gruplara ayrılmıştır.

Yapılan tahlilde eser birimlere ayrılmış ve oyunun kimliği, özeti, olay örgüsü, şahıs kadrosu, mekânı, zamanı, sahneleme teknikleri, dil ve üslubu üzerinde durulmuştur. Eser çağdaş Kırgız edebiyatının ilk eseri olması sebebiyle hem kurgu hem de tiyatro tekniği açısından bazı kusurları da bünyesinde barındırmaktadır. Sadece yazıldığı dönemde değil sonraki dönemlerde de birçok kez sahnelenen eserin bu başarısı teatral başarısından ziyade ideolojik içeriğinden ileri gelmektedir. Devrimden önceki yaşamın kötülenmesi, sınıf mücadelesi, kadın hakları gibi Sovyet ideolojisinin halka aşılamaya çalıştığı birçok mesajı içine alan eser bu sebeple Sovyetler Birliği döneminde çok fazla değer görmüştür. Elbette çağdaş Kırgız edebiyatının ilk eseri olması sebebiyle eserin Kırgız tiyatro tarihinde ayrı bir yeri vardır. Öte yandan eserin teknik birçok eksikliğe rağmen defalarca sahnelenmesinin altında ideolojik gerçeklerin yattığı da dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

AHMADOV, H. (2016). *Abdurrahim Bey Hakverdiyev Hayatı – Sanatı Ve Tiyatro Eserleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

AKMATALİYEV, A. vd. (2002). "Moldogazı Tokobayev", *Kırgız Adabiyatının Tarıhı*. Bişkek: İlimder Akademiyası Yayınları.

AKTAŞ, Ş. (2013). *Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.

ARTIKBAYEV, K. (2013). *XX. Yüzyıl Kırgız Edebiyatı Tarihi*. Mayramgül Dıykanbayeva (Çev.). Ankara: Bengü Yayınları.

BORBUGULOV, M. (1958). *Puti Razvitiya Kırgızskoy Sovetskoy Dramaturgii*. Frunze: Kırgızstan Mamlekettik Basması.

ÇANKAYA, S. (2014). *Kırgız Sözlüğü*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.

ÇETİŞLİ, İ. (2004). *Metin Tahlillerine Giriş 2*. Ankara: Akçağ Yayınları.

KAYIPOV, S. (2005). "Kırgız Edebiyatı I", *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

KESER, G. (2007). *Sabahattin Kudret Aksal'ın Tiyatroları Ve Tiyatroculuğu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

KÜMÜŞALİYEV, K. (1977). *Kırgız Teatrının Saltanatı*. Frunze: Kırgızistan Basması.

KÜMÜŞALİYEV, K. (1979). *Alar Baştooçulardan Boluşkan*. Frunze: Kırgızistan Basması.

NUTKU, H. (2017). *Oyun Yazarlığı*. Ankara: Eksik Parça Yayınları.

NUTKU, Ö. (1998). *Gösterim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Yayınları.

NUTKU, Ö. (2001). *Dram Sanatı-Tiyatroya Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

ÖZGEN, N. (2014). *Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı Tarihi (1900-1950)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TOKOBAYEV, M. (1985). *Kaygıluu Kakey: Irlar Poemalar Cana Drama*. Frunze: Kırgızistan Basması.

ÜNAL, L. (2010). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye-Kırgızistan İlişkileri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

YUDAHİN, K. K. (2011). *Kırgız Sözlüğü*. Abdullah Taymas (Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Duyu Bütünleme Problemi Olan Çocuklarda Görsel Motor Becerilerin İncelenmesi

Güleser GÜNEY[483]
Gözde ÖNAL[484]

Özet

Giriş: Görsel algı, görsel uyaranları tanıma, ayırt etme ve daha önceki deneyimlerle ilişkilendirerek yorumlama yeteneğidir. Görsel algı becerileri, çocukların okuma-yazma, heceleme, matematik yetenekleri ve okul başarısı için önemli bir anlam taşımaktadır. Görsel- motor koordinasyon ise görsel uyaranları alma, zihin ve beden koordinasyonu içerisinde uygun motor cevapları oluşturma olarak tanımlanmaktadır. Görsel-motor koordinasyon becerileri yürüme, giyinme-soyunma, düğme ilikleme, el-yüz yıkama, diş fırçalama, bilgisayar kullanma, boyama, okuma-yazma, makas kullanma gibi becerileri kapsamaktadır. Duyu bütünleme bozukluğu olan çocukların görsel motor becerileri düzeyleri belirsizdir.

Amaç: Bu çalışma duyu bütünleme problemi olan çocukların görsel motor beceri düzeylerini incelemeyi ve sağlıklı çocuklarla aralarında fark olup olmadığını belirlemeyi amaçlamaktadır.

Yöntem: Çalışmaya 4-6 yaşları arasında okul öncesi dönemde toplam 40 çocuk (20 değerlendirme;20 kontrol grubu) dahil edildi. Görsel eşik düzeyleri Dunn Duyu Profili'nin görsel alt başlığı uygulanarak belirlendi. İki gruba da Bruininks-Oseretsky Motor Yeterlilik Testi' nin uygulanması araştırmacıların gözetiminde gerçekleşti. Elde edilen "SPSS 23 for Windows" istatistik programı kullanıldı. Katılımcıların cinsiyet, yaşları gibi sosyodemografik özelliklerine ait tanımlayıcı verilerde uygunluğuna göre frekans veya ortalama ± standart sapma (X±SS) değerleri hesaplandı. Veriler normal dağılıma uygunluk sağlamadığı için iki grup arası karşılaştırma için non parametrik yöntemlere başvuruldu, Mann Whitney U testi ile karşılaştırma yapıldı.

Sonuç ve Tartışma: Normal gelişim özelliği gösteren ve duyu bütünleme problemi olan çocukların görsel motor becerileri arasında ve üst ekstremite hız ve becerileri arasında anlamlı fark görülürken ($p<0,05$); görsel motor kontrol becerileri arasında anlamlı fark bulunamadı ($p>0,05$). Duyu bütünleme problemi olan çocukların görsel motor becerilerinde problem tespit edildi. Bu çocukların görsel becerilerinin akademik beceriler ve günlük yaşama etkisini araştıran ileri çalışmalar önerilmektedir.

Investigation of Visual Motor Skills in Children With Sensory Integration Problem

Introduction: Visual perception is the ability to recognize, distinguish and interpretation visual stimuli by linking with previous experience. Visual perception skills have a significant meaning for children's literacy, spelling, mathematical skills and school success. Visual-motor coordination is defined as taking visual stimuli and creating

[483] Düzce Atatürk Devlet Hastanesi, Ergoterapi Bölümü, Düzce / Türkiye
[484] Biruni Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ergoterapi Bölümü, İstanbul/Türkiye

appropriate motor responses within the mind and body coordination. Visual-motor coordination skills include skills such as walking, dressing, buttoning, washing hands and face, brushing teeth, using computer, painting, reading-writing, using scissors. Visual motor skills of children with sensory integration disorder are uncertain.

Objective: This study aims to investigate the visual motor skill levels of children with sensory integration problems and to determine whether there is a difference between them and healthy children.

Method: A total of 40 children (20 assessments; 20 control groups) aged 4-6 years were included in the study. Visual threshold levels were determined by applying the visual subtitle of Dunn Sensory Profile. Bruininks-Oseretsky Motor Proficiency Test was applied to both groups under the supervision of the researchers. The statistical program "SPSS 23 for Windows" was used. Frequency or mean ± standard deviation (X ± SD) values were calculated according to their suitability in the descriptive data of sociodemographic characteristics of the participants such as gender and age. Since the data did not conform to the normal distribution, non-parametric methods were used for comparison between the two groups and Mann Whitney U test was used.

Conclusion and Discussion: There was a significant difference between visual motor skills and upper extremity speed and skills of children with normal developmental features and sensory integration problems ($p < 0.05$); no significant difference was found between visual motor control skills ($p > 0.05$). Visual motor skills of children with sensory integration problems were detected. Further studies investigating the impact of these children's visual skills on academic skills and daily life are recommended.

GİRİŞ

Görsel algı, bireylerin gördüklerini anlama, anlamlandırma ve yorumlama yeteneğidir (Brown, 2012). Hem nesneyi tanımlama hem de nesnelerin uzaydaki konumu ile ilgilenen ve yapılan eylemlerle yakından ilişkisi olan karmaşık bir sistemdir (Tsai, Wilson, & Wu, 2008).

Görsel algılama becerileri beş komponent içerir: uzaysal ilişki, görsel ayırt etme, şekil-zemin algısı, görsel tamamlama ve görsel hafıza (Manckoundia, Pfitzenmeyer, d'Athis, Dubost, & Mourey, 2006).

Çocuklarda görsel algılama yeteneği gelişen bir süreçtir. Çocukların görsel ayırt etme yeteneği erken çocuklukta hızla gelişir ve yaklaşık 11-12 yaş arası yetişkin seviyelerine yaklaşır (Atasavun Uysal & Düger, 2012; Benson & Clark, 1982). 9 yaşına kadar, görsel-algısal beceriler oldukça iyi düzenlenmiştir. Şekil-zemin algısı 3 ila 5 yıl arasında hızla gelişir ve 8-10 yaşları arasında stabilize olur; uzayda pozisyon algılama yeteneği 7-9 yaşları arasında tamamen gelişir; Şekil tamamlama yeteneği 6-7 yaşları arasında hızla gelişir ve yaklaşık 8-9 yaş arasında sabit bir duruma gelirken, daha karmaşık bir beceri olan uzaysal ilişkileri ayırt edebilme yeteneği çocuklukta daha uzun bir süreçte gelişim gösterir ve 10 yaşına kadar iyice gelişir (Benson & Clark, 1982; Williams, 1983). Tüm gelişim basamakları birlikte ele alındığında, görsel algı becerileri okul öncesi dönemde gelişmeye başlayıp yaklaşık 12 yaşta yetişkinlerdeki seviyeye ulaşır.

Görsel-motor koordinasyon, görsel bilgiyi ince motor becerileri ile birleştirme eylemini ifade eder ve yazı yazma, bilgisayar kullanma, top oynama gibi motor becerilerin

kazanılmasında önemlidir. Görsel motor beceriler genellikle ince motor beceri ve el göz koordinasyon becerileri olarak incelenir. İnce motor beceriler, ellerin, parmakların başarılı ve koordineli hareketlerini gerektirir ve bir görevin başarılı bir şekilde tamamlanması el-göz koordinasyonuna bağlıdır (Baard, 1998; Beery & manual, 1989). Bu becerilerdeki eksiklikler akademik beceriler, okul etkinliklerine katılım ve benlik kavramlarına ilişkin sorunlara yol açabilmektedir (Ercan, Ahmetoglu, & Aral, 2011).

Çocuklar 3 yaşındayken başparmak ve işaret parmağıyla nesneleri tutma yeteneği kazanmaya başlarlar ve 4 yaşındaki çocuklar gelişimlerinin 5 yılı içinde legolarla yüksek kuleler inşa etme gibi becerileri kazanmaya başlarlar. 6 yaşındaki bir çocuk artık uygun bir el-göz koordinasyonu ile ayakkabısı bağlayabilir ve giyinebilir (Syafril et al., 2018).

Çocuklarda günlük yaşam aktiviteleri, serbest zaman aktiviteleri ve okul aktiviteleri olarak sınıflandırılan aktivite performans alanlarının büyük bir çoğunluğu hem görsel algılama becerilerini hem de görsel motor becerileri gerektirmektedir.

Ulaşılan araştırmaların birçoğu, görsel-motor entegrasyon becerisinin okul öncesi çocukların akademik performanslarında ve kendine bakım aktivitelerinde önemli olduğunu vurgulamaktadır. Literatür, düğme ilikleme ve çıkarma, zıplama, bağcık bağlama ve açma, bağımsız bir şekilde giyinme ve soyunma gibi aktivitelerde görsel-motor entegrasyonun öneminin büyük olduğundan bahsetmektedir. Giyinme aktivitesinde, tişörtü ters giyme gibi durumlarda çocuk başarılı bir motor beceriye sahip olsa da görsel algılama becerisindeki zayıflıktan dolayı çocuk aktiviteyi başarılı olarak tamamlayamamaktadır.

Okul öncesi çocukların okula hazırlık için okumaya hazırlanmaları son derece önemlidir. Okuma, kelime olarak benzersiz bir harf dizisinin görsel olarak analizini gerektirir ve okul öncesi çocuklarda uzaysal algılama okuma gelişiminin önemli bir göstergesidir (Bellocchi et al., 2017; Franceschini, Gori, Ruffino, Pedrolli, & Facoetti, 2012). Ayrıca anaokulunda kazanılan ince motor becerilerin (özellikle görsel motor beceriler ve el-göz koordinasyonu) birinci sınıfın sonunda okuma başarısını arttırdığı bilinmektedir (Son & Meisels, 2006). Sonuç olarak bir çocuğun okuma aktivitesini başarmak için iyi bir görsel algılama yeteneğine ve bunu motor beceri ile bütünleştirme yeteneğine sahip olması gerekmektedir. Akademik başarı için gerekli olan yazı yazma aktivitesi için de iki beceri birbirinden ayrı düşünülmemelidir.

Çocuğun yine akademik becerilerden biri olan yazı yazma aktivitesine hazırlık için yazacağı yazıyı uzaysal ilişki, görsel ayırt etme, şekil-zemin algısı yetenekleri ile tanıması, görsel hafıza ile zihnine kaydetmesi ve gördüğünü ince motor beceriler, el-kol becerikliliği ve el-göz koordinasyonu ile birleştirerek yazıya dökmesi gerekmektedir (Dankert, Davies, & Gavin, 2003). Frostig görsel algı ve görsel motor beceriler arasındaki ilişkiyi bir çalışmasında şöyle açıklamaktadır: «Birey, bir objeyi tutarken, elleri objeyi görme duyusuyla yönetir. Koşarken, zıplarken, topa vururken veya bir engele dikkat ederken motor beceri ile birlikte görsel algılama becerisi devrededir. Top oynama aktivitesinde birey kendisine atılan topun boyutunu görsel algılama yeteneği ile zihninde oluşturur ve motor beceri ile entegre ederek topu kavramayı gerçekleştirir» (Frostig, 1978).

Duyu bütünlüğü kuramı J. Ayres tarafından 1970'li yıllarda geliştirilmiştir. Bu kuramın amacı insan vücudunu uyararak, duyuların birbirleriyle uyumlu bir şekilde çalışmasını sağlamaktır. Duyu bütünlüğü, çevremizle olan sosyal ve fiziksel etkileşimimizde vücudumuzu etkili bir şekilde kullanabilmemizi sağlamak için vücudumuzu ve çevreden gelen duyuları organize eden nörolojik işlemlerdir (Smith Roley, Mailloux, Miller-Kuhaneck, & Glennon, 2007). Bu daha sonra çevresel taleplere nasıl cevap vereceğimiz

konusunda bize yardımcı olur. Verimli bir duyusal işleme, günlük hayatımıza tam olarak katılmamızı ve günlük rutin ve rollerimize yeterince dahil olmamızı sağlamak için gereklidir. Vücudumuz görme, işitme, koklama, tat alma, dokunma, vestibuler duyu, proprioseptif duyu ve interoseptif duyu olmak üzere 8 duyusal sistemden oluşmaktadır (Schaaf, Dumont, Arbesman, & May-Benson, 2018). Merkezi sinir sisteminin çevreden uygun uyaranları alırken, uygun olmayan uyaranları filtrelemesini sağlamaktır. Uyarılmışlık seviyemizi düzenleyerek çevresel uyaranlara adapte olabilme ve dikkatimizi sürdürebilmemizi sağlar. Farklı duyusal modalitelere karşı artmış veya azalmış hassasiyet durumlarıyla karşılaşılabilmektedir. Aynı zamanda duyusal bütünlüğün davranışsal cevapları , amaca yönelik motor davranışı planlamada bozukluklar duyu bütünleme problemleri olarak tanımlanmaktadır. Duyusal işlemleme bozukluğu duyusal uyaranın algılanması, modüle edilmesi, yorumlanması ve cevaplanması sürecinde bozukluklar ile karakterizedir (Crucitti, Hyde, Stokes, & disorders, 2019; Tavassoli et al., 2018).

Araştırmamız duyu bütünleme problemi olan çocukların görsel motor beceri düzeylerini incelemeyi ve sağlıklı çocuklarla aralarında fark olup olmadığını belirlemeyi amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Çalışmaya 20 kontrol, 20 değerlendirme olmak üzere toplam 40 çocuk dahil edildi. Çocuklar 4-6 yaş arasındaki çocuklar arasından seçildi. Değerlendirme grubundaki duyu bütünleme bozukluğu olan çocuklar için Dunn Duyu Profili görsel alt testinden 31 ve altı puan alan çocuklar dahil edilirken, sağlıklı çocuklarda herhangi bir görsel modülasyon problemi teşkil etmeyen 32-41 puan arası almış çocuklar dahil edildi. Bruininks-Oseretsky Motor Yeterlilik Testi' nin uygulanması araştırmacıların gözetiminde gerçekleşti. Çocuk ve terapist masada karşılıklı oturma pozisyonundayken makas, kalem ve kronometre kullanılarak değerlendirme işlemi gerçekleşti. Testin puanlamasında uygulayıcı ve diğer araştırmacı iki kez değerlendirerek puanlama gerçekleştirildi. Değerlendirme için kullanılan testler aşağıda verildi.

Dunn Duyu Profili

Duyu profili Winnie Dunn tarafından geliştirilmiş olup bu çalışmada 3-10 yaş arası formu kullanılmıştır. Duyusal profil; duyusal işlem, modülasyon, davranışsal ve duygusal cevaplar olarak üç bölümden oluşur. İşitsel işlem, görsel işlem, vestibüler işlem, dokunma işlemi, çoklu duysal işlem, oral duysal işlem bölümleri 65 sorudan oluşur. Her alt bölüm kendi içinde değerlendirilir. Ölçek 5 li likert ölçeğidir. Çocuğun en fazla iletişim etkileşim halinde olduğu kişiler tarafından doldurulur. Sınır değerlerine göre ilgili duyusal alan hakkındaki problem düzeyleri belirlenir (Ben-Sasson et al., 2009; Geyser, 2009).

Bruininks-Oseretsky Motor Yeterlilik Testi

Bruininks-Oseretsky Motor Yeterlik Testi, dört buçuk-ondört buçuk yaş grubundaki çocukların motor fonksiyonlarını ölçmek için geliştirilmiştir. 8 alt test ve toplam 46 maddeden oluşan bu test, kaba ve ince motor becerileri ölçen detaylı bir ölçüm aracıdır (BALLI & GÜRSOY). Bu alt testlerden 4 tanesi kaba motor becerileri (koşma hızı ve çeviklik, denge, bilateral koordinasyon, kuvvet), bir tanesi hem kaba hem ince motor beceriyi (üst ekstremite koordinasyonu), 3 tanesi ince motor beceriyi (cevap hızı, görsel-motor kontrol, üst ekstremite hızı ve becerisi) değerlendirir. Testi tamamlama süresi ortalama 45-60 dakikadır (Günal & Bumin, 2007). Çalışmamızda görsel motor ve ince motor becerileri değerlendiren 7. (görsel-motor kontrol) ve 8. (üst ekstremite hızı ve becerisi) parametreler kullanıldı.

İstatistiksel Analiz

İstatistiksel analizlerde "SPSS 23 for Windows" istatistik programı kullanıldı. Katılımcıların cinsiyet, yaşları gibi sosyodemografik özelliklerine ait tanımlayıcı verilerde uygunluğuna göre frekans veya ortalama ± standart sapma (X±SS) değerleri hesaplandı. Veriler normal dağılıma uygunluk sağlamadığı için iki grup arası karşılaştırma için SPSS 23.0 programında Non parametrik yöntemlere başvuruldu, Mann Whitney U testi ile karşılaştırma yapıldı, verilere ait minimum maksimum değerler ortalama ve standart sapma değerleri gibi tanımlayıcı istatistikler verildi.

BULGULAR

Çalışmaya 20 değerlendirme, 20 kontrol olmak üzere toplam 40 çocuk katıldı. Bu çocukların 17 'si kız; 23 'ü erkeklerden oluşmaktaydı. Duyu bütünleme problemi olan çocukların yaş ortalaması 5,35±0,74; normal gelişim gösteren çocukların ise 5,2±0,52'idi.

İki grubun karşılaştırmasına ait Mann Whitney U sonuçları Tablo 1'de özetlendi.

Normal gelişim özelliği gösteren ve duyu bütünleme problemi olan çocukların görsel motor becerileri arasında ve üst ekstremite hız ve becerileri arasında anlamlı fark görülürken ($p<0,05$); görsel motor kontrol becerileri arasında anlamlı fark bulunamadı ($p>0,05$).

Mann Whitney U		**Min-Max ortalama**	**p**	**Z**	**U**
Görsel motor kontrol	**DBP**	2-17 10,05±3,94	0,183	-1,331	151,000
	NG	0-17 8,15±4,47			
Üst ekstremite hız ve becerileri	**DBP**	0-17 7,20 ±5,10	0,034*	-2,117	122,500
	NG	2-7 3,75±1,77			
Görsel Motor Beceriler	**DBP**	5-39 17,75±7,77	0,013*	-2,451	109,500
	NG	2-24 11,90±5,80			

DBP:Duyu Bütünleme Problemi Olanlar, NG:Normal Gelişim Özelliği Gösterenler

*: p<0,05 min:minimum, max:maksimum

TARTIŞMA VE SONUÇ

Kulp ve ark. özellikle okul öncesi dönemdeki çocukların görsel motor becerilerinin değerlendirilmesi gerektiğini, bu becerilerin çocukların akademik becerilerini, günlük yaşamları etkileyebileceğini oldukça büyük önem taşıdığını belirtmiştir (Taylor & Optometry, 1999). Bu çalışmada okul öncesi dönemde bulunan sağlıklı gelişim gösteren ve duyu bütünleme problemi olan çocuklar değerlendirildi.

Duyu bütünleme bozukluğu olan çocuklarda duyusal işlemleme düzeyi yüksek çocuklarda bile motor problemlerle karşılaşılabilmektedir özellikle ince motor becerilerde görülen problemin nedeni görsel nedenlerden kaynaklanabilmektedir (Dawson, Watling, & disorders, 2000). Duyu bütünleme temelli çalışmalarda özellikle erken çocukluk döneminde görsel temelli çalışmaların görsel ve motor beceri gelişiminde önemi vurgulanmaktadır (Baranek, Parham, & Bodfish, 2005; Karim & Mohammed, 2015). Ancak bununla birlikte duyu bütünleme problemli çocukların görsel motor beceri düzeyleri net değildir. Bu çalışmada görsel modülasyon problemi olan çocukların görsel motor beceri düzeyleri sağlıklı gelişenlerle karşılaştırıldı.

Görme duyusunun gelişimi hiyerarşik modele dayanmaktadır (Daw & Daw, 2006). Görsel algılama becerileri şekillenirken, çocuğun çevresel uyaranları; görsel inputları doğru işlemleyebilmesi diğer bir deyişle görsel entegrasyonu sağlayabilmesi doğru görsel algısal temelleri atmak adına önem taşır. Görsel motor bütünleşme ise yeni doğandan yaşamın ilerleyen dönemlerine kadar ilerleyecek bir süreçtir (Bonifacci, 2004; Cratty, 1979; Lopata et al., 2007) Çalışmada değerlendirme ve kontrol grubundaki çocukların üst ekstremite hız ve becerileri arasında fark tespit edildi. Duyusal entegrasyon problemi yaşayan çocukların görsel temelli problemleri görsel motor koordinasyon becerilerini etkilemiş olabilir.

Duyu bütünleme problemi olan çocukların görsel motor becerilerinde problem tespit edildi. Bu çocukların görsel becerilerinin akademik beceriler ve günlük yaşama etkisini araştıran ileri çalışmalar önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Atasavun Uysal, S., & Düger, T. J. S. j. o. o. t. (2012). Visual perception training on social skills and activity performance in low-vision children. *19*(1), 33-41.

Baard, M. L. (1998). Expressive movement and the perceptual-motor development of young children from disadvantaged communities.

Balli, Ö. M., & Gürsoy, F. J. S. B. D. Bruininks-Oseretsky Motor Yeterlik Testinin Beş-Altiyaş Grubu Türk Çocuklar İçin Geçerlik Ve Güvenirlik Çalişmasi. *23*(3), 104-118.

Baranek, G. T., Parham, L. D., & Bodfish, J. W. (2005). Sensory and motor features in autism: Assessment and intervention.

Beery, K. E. J. A., scoring, & manual, t. (1989). Developmental test of visual-motor integration.

Bellocchi, S., Muneaux, M., Huau, A., Lévêque, Y., Jover, M., & Ducrot, S. J. D. (2017). Exploring the Link between Visual Perception, Visual–Motor Integration, and

Reading in Normal Developing and Impaired Children using DTVP-2. *23*(3), 296-315.
Ben-Sasson, A., Hen, L., Fluss, R., Cermak, S. A., Engel-Yeger, B., Gal, E. J. J. o. a., & disorders, d. (2009). A meta-analysis of sensory modulation symptoms in individuals with autism spectrum disorders. *39*(1), 1-11.
Benson, J., & Clark, F. J. A. J. o. O. T. (1982). A guide for instrument development and validation. *36*(12), 789-800.
Bonifacci, P. J. H. m. s. (2004). Children with low motor ability have lower visual-motor integration ability but unaffected perceptual skills. *23*(2), 157-168.
Brown, T. J. H. K. J. o. O. T. (2012). Are motor-free visual perception skill constructs predictive of visual-motor integration skill constructs? , *22*(2), 48-59.
Cratty, B. J. (1979). Perceptual and motor development in infants and children.
Crucitti, J., Hyde, C., Stokes, M. A. J. J. o. a., & disorders, d. (2019). Hammering that Nail: Varied Praxis Motor Skills in Younger Autistic Children. 1-10.
Dankert, H. L., Davies, P. L., & Gavin, W. J. J. A. J. o. O. T. (2003). Occupational therapy effects on visual-motor skills in preschool children. *57*(5), 542-549.
Daw, N. W., & Daw, N. W. (2006). *Visual development* (Vol. 9): Springer.
Dawson, G., Watling, R. J. J. o. a., & disorders, d. (2000). Interventions to facilitate auditory, visual, and motor integration in autism: A review of the evidence. *30*(5), 415-421.
Ercan, Z. G., Ahmetoglu, E., & Aral, N. J. I. E. S. (2011). Investigating the Visual-Motor Integration Skills of 60-72-Month-Old Children at High and Low Socio-Economic Status as Regard the Age Factor. *4*(3), 100-104.
Franceschini, S., Gori, S., Ruffino, M., Pedrolli, K., & Facoetti, A. J. C. B. (2012). A causal link between visual spatial attention and reading acquisition. *22*(9), 814-819.
Frostig, M. J. J. o. L. D. (1978). Five Questions Regarding My Past and Future and the Past, Present, and Future of Learning Disabilities. *11*(9), 536-539.
Geyser, E. (2009). *The Agreement Found Between the Sensory Profiles of Children 3-10 Years and Their Biological Parents.* University of the Witwatersrand,
Günal, A., & Bumin, G. J. F. R. (2007). Otistik çocuklarda motor performansın incelenmesi. *18*(3), 179-186.
Karim, A. E. A., & Mohammed, A. H. J. E. J. o. M. H. G. (2015). Effectiveness of sensory integration program in motor skills in children with autism. *16*(4), 375-380.
Lopata, C., Volker, M. A., Hamm, E. M., Sowinski, J. E., Thomeer, M. L. J. P., & Skills, M. (2007). Motor and visuomotor skills of children with Asperger's disorder: preliminary findings. *104*(3_suppl), 1183-1192.
Manckoundia, P., Pfitzenmeyer, P., d'Athis, P., Dubost, V., & Mourey, F. J. M. D. (2006). Impact of cognitive task on the posture of elderly subjects with Alzheimer's disease compared to healthy elderly subjects. *21*(2), 236-241.
Schaaf, R. C., Dumont, R. L., Arbesman, M., & May-Benson, T. A. J. A. J. o. O. T. (2018). Efficacy of occupational therapy using Ayres Sensory Integration®: A systematic review. *72*(1), 7201190010p7201190011-7201190010p7201190010.
Smith Roley, S., Mailloux, Z., Miller-Kuhaneck, H., & Glennon, T. (2007). Understanding Ayres' Sensory Integration.
Son, S.-H., & Meisels, S. J. J. M.-P. Q. (2006). The relationship of young children's motor skills to later reading and math achievement. 755-778.
Syafril, S., Susanti, R., El Fiah, R., Rahayu, T., Pahrudin, A., Yaumas, N. E., & Ishak, N. M. (2018). Four Ways of Fine Motor Skills Development in Early Childhood.

Tavassoli, T., Miller, L. J., Schoen, S. A., Brout, J. J., Sullivan, J., & Baron-Cohen, S. J. D. c. n. (2018). Sensory reactivity, empathizing and systemizing in autism spectrum conditions and sensory processing disorder. *29*, 72-77.

Taylor, M. K. J. O., & Optometry, v. s. o. p. o. t. A. A. o. (1999). Relationship between visual motor integration skill and academic performance in kindergarten through third grade. *76*(3), 159-163.

Tsai, C.-L., Wilson, P. H., & Wu, S. K. J. H. m. s. (2008). Role of visual–perceptual skills (non-motor) in children with developmental coordination disorder. *27*(4), 649-664.

Williams, H. G. (1983). *Perceptual and motor development*: Prentice Hall.

Palyatif Dönemdeki Bireye Bakım Verme Sürecinde Aktivite Performansı, Katılım ve İlişkili Faktörlerin İncelenmesi

Güleser GÜNEY[485]

Gözde ÖNAL[486]

Özet

Giriş: Yaşamın son evresinde bulunan bireye bakım verme rolüne sahip olmak bireylerin yaşantılarını birçok yönden etkileyebilmektedir. Bakımveren bireyler tükenmişlik, çaresizlik gibi farklı emosyonel tehditlerle günlük yaşamlarında limitasyonlar yaşayabilmektedir.

Amaç: Çalışmamız bakımveren bireylerin bakım verme sürecinde günlük yaşam aktiviteleri(GYA) ve enstrumental günlük yaşam aktivitelerine(YGYA) katılımdaki etkilenimleri ve aktivite katılımlarını etkileyebilecek bireysel faktörleri incelemeyi amaçlamaktadır.

Yöntem: 40 bakımveren birey (48,20±10,61; 32 kadın,8 erkek) çalışmamıza katılmıştır. Bireylerin aktivite performansları, limitlendiğini düşündükleri ve önemli gördükleri aktiviteler yarı yapılandırılmış görüşmeler ve Kanada Aktivite Performans Ölçümü (KAPÖ) testiyle detaylıca incelenmiştir. Bireylerin aktivite performanslarını etkileyebilecek ağrı, tükenmişlik, anksiyete, iyilik hali faktörleri görsel analog skala (VAS), bakım verme yükü ölçeği (BYÖ), Beck Anksiyete Anketi ile değerlendirilmiştir. Aktivite katılımı ve diğer faktörler arasındaki ilişki SPSS 23.0 programında Pearson Korelasyon Analizi ile incelenmiştir.

Bulgular: Bireyler sırasıyla en fazla çocuklarıyla vakit geçirme, öz bakım aktiviteleri, rekreasyonel aktiviteler ev işleriyle ilgilenmekte zorlandıklarını belirtmişlerdir (KAPÖ performans:3.35±1.65). Ağrı yaygın görülmekte olup bel ve boyun ağrıları en sık karşılaşılanlardır. Bireylerin aktivite performansı ve iyilik hali (r=,878), yaşam aktiviteleri (r=,708), aktivite tatmini(r=,916) arasında pozitif yönlü korelasyon saptanırken ağrı şiddeti (r=,692) ve anksiyete skoru arasında (r=-,480) negatif yönlü kuvvetli korelasyon bulunmuştur ($p<0,05$).

Sonuç ve Tartışma: Çalışmamızda bireylerin iyilik halleri ve aktivite katılımlarının etkilendiği görülmüştür. Bireylerin bakım verme sürecinde destek ihtiyaçlarının karşılanması, rol dengelerinin sağlanabilmesi için ergoterapi ve psikososyal rehabilitasyon desteği almalarının uygun olabileceğini düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Palyatif bakım, bakımveren, aktivite performansı

Investigation of Activity Performance, Partıcıpatıon and Related Factors in The Perıod of Carıng for Person in Palliative Term

[485] Düzce Atatürk Devlet Hastanesi, Ergoterapi Bölümü, Düzce/Türkiye
[486] Biruni Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ergoterapi Bölümü, İstanbul/Türkiye

Introduction: Having role of caring for individual in last stage of life can affect lives of caregiver in many ways. Caregivers may experience limitations with different emotional threats such as exhaustion, desperation in daily lives.

Aim: The aim of study's to examine the individual factors may affect the effects of participation in daily living and instrumental activities in the caregiving process of caregivers.

Method: Forty caregivers(48,20±10,61;32 female, 8 male) participated in study. Activity performance of individuals, activities they thought to be limited and regarded as significant were examined with semistructured interviews and Canadian Occupational Performance Measurement (COPM). Pain, exhaustion, anxiety, wellbeing factors may affect activity performance of individuals're evaluated with Visual Analog Scale(VAS), Caregiver Burden Scale, Beck Anxiety Questionnaire. The relationship between activity participation and others was analyzed by Pearson Correlation Analysis in SPSS 23.0.

Results: Individuals reported spending most of time with their children, selfcare activities, recreational activities, having difficulty in dealing with housework (COPM performance:3.35±1.65). Pain's common, backache-neck pain are the most common. Between individuals; activity performance and wellbeing (r=,878), living activities (r=,708), satisfaction (r=,916) were found positive correlation, between pain intensity and anxiety score (r=-,480) were found negative correlation (p<0,05).

Conclusion and Discussion: In study, it's observed individuals; wellbeing and activity participation're affected.We think it may be appropriate for individuals to have occupational therapy and psychosocial rehabilitation support to meet their support needs in caregiving process and to ensure role balance.

Keywords: Palliative care, caregiver, activity performance

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün tanımına göre palyatif bakım; kapsamlı bir değerlendirme ve tedaviyle hastalar tarafından yaşanan fiziksel, psikososyal ve manevi semptomların giderilmesini, aynı zamanda ailenin, arkadaşların, bakım verenlerin desteklenmesini ve acılarının hafifletilmesini amaçlar. Burada amaç ölümü geciktirmekten ziyade kolaylaştırmak hastanın ve bakım verenlerin ölüm öncesi deneyimlerini hafifletmektir. Hastanın ve ailesinin yas süreci desteklenir. İlk palyatif bakım ünitesi 1842 yılında Fransa'da kurulmuştur. Modern anlamda ilk hospis (hospice; son dönem hasta bakım merkezi) hizmeti ise 1967 yılında İngiltere'de hemşire Cicely Saunders tarafından başlatılmış olup bu tarihten sonra sayıları hızla artmıştır (Figen İnci & Öz, 2012; Kabalak, Öztürk, & Çağıl, 2013).

Bakım terimi bir bireyin giyinme, beslenme, tuvalete gitme gibi temel gereksinimlerini karşılamayı içerir (Leyla, 2010). Bakım verme işlemi, sağlık profesyonelleri tarafından klinik ortamda veya hastanın ev ortamında verilen mesleki yeterlilik içeren formal bakım verme ve genellikle hastanın yakınları tarafından sağlanan ilaç takibi, temel günlük bakım gibi faaliyetleri içeren gönüllülük çerçevesinde verilen informal bakım verme aktivitelerini içerir (Fadime İnci & Erdem, 2006). Evde bakım verme işlemi özellikle yaşlanan nüfusla birlikte ülkemizde sıkça gündeme gelen konular arasında yerini almaktadır. Hastaya bakım verme işini genellikle hastanın yakın çevresindeki akrabalar yürütmektedir. Bunlar arasında ise kadın akrabalar büyük çoğunluk oluşturmaktadır (Arber, Ginin, Resources, & Publications, 1991).

Bağımlılık düzeyi artan hasta bireyin bakım sürecinde hem sosyoemosyonel destek ihtiyacı hem de fiziksel ve tıbbi bakım desteği yine büyük oranda bakımverenler tarafından

karşılanmaktadır. Gelişen sağlık sistemleri, artan bakım ve huzur evlerine rağmen ülkemizde hala özellikle geriatrik hastalara bakım verme işlemi çoğunlukla hastanın ev ortamında ve yakınları tarafından yürütülmektedir (Baran et al., 2005). Yakınları tarafından bakım almak bireylerde güven duygusu, rahatlama ve semptomatik iyileşmede hızlanmaya sebep olurken bir bireye bakım verme yükü ve hasta ile yakını arasındaki duygusal bağ bakım verme sürecini zorlu hale getirebilmektedir (Öztop, Şener, & Güven, 2008).

Bakım verme yükü; bakım veren birey tarafından süreç içerisinde karşılaşılan ve kişi tarafından öz kontrolünü kaybetme şeklinde algılanan fiziksel, sosyal, ruhsal, ekonomik problemler ve aile ilişkilerindeki bozulma süreçlerini kapsamaktadır (Işık, 2013). Bakım verme yüküne bağlı olarak ortaya çıkan olumsuz sonuçların kümülatif olarak seyretmesi sonucu bireylerin ruhsal veya fiziksel hastalık deneyimleri yaşayabileceği, rol dengesizlikleriyle karşılaşabileceği ve bunlara bağlı olarak kendi günlük yaşam aktivitelerine katılmakta güçlük çekebileceği literatürde vurgulanmaktadır (Haro et al., 2014; Miyamoto, Tachimori, & Ito, 2010; ØSTBYE, TYAS, MCDOWELL, KOVAL, & Ageing, 1997).

Günlük yaşam aktiviteleri (GYA), kişisel bakım, mobilite, giyinme, beslenme, tuvalete gitme yemek dahil olmak üzere kişinin üretkenlik, kendine bakım ve serbest zaman aktivitelerini içeren günlük rutinleri sürdürebilmek için gerekli aktivitelerdir (King et al., 2017; Legg, Lewis, Schofield- Robinson, Drummond, & Langhorne, 2017). Günlük yaşamın enstrümantal faaliyetleri (YGYA) ise biraz daha karmaşık olmakla birlikte, yine de bireyin bağımsız yaşama ve gelişme yeteneğini yansıtır. Ev idaresi, para yönetimi, ilaç kontrolü, alışveriş gibi aktiviteleri içerir (Jekel et al., 2015; Ran et al., 2017). Aktivite katılımı

Bu çalışma, bakım veren bireylerin bakım verme sürecinde günlük yaşam aktiviteleri (GYA) ve enstrumental günlük yaşam aktivitelerine(YGYA) katılımdaki etkilenimleri ve aktivite katılımlarını etkileyebilecek bireysel faktörleri incelemeyi amaçlamaktadır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışmaya palyatif bakım sürecindeki çeşitli tanılarla takipli hastalara bakım vermekte olan 40 birey katıldı. Bu bireylerden 32'si kadın 8'i erkeklerden oluşmaktaydı. Bireylerin aktivite performansları, limitlendiğini düşündükleri ve önemli gördükleri aktiviteler yarı yapılandırılmış görüşmeler ve Kanada Aktivite Performans Ölçümü (KAPÖ) testiyle detaylıca incelendi. Bireylerin aktivite performanslarını etkileyebilecek ağrı, tükenmişlik, anksiyete, iyilik hali faktörleri görsel analog skala (VAS), bakım verme yükü ölçeği (BYÖ), Beck Anksiyete Anketi ve Bakımveren İyilik Hali Ölçeği ile değerlendirildi. Değerlendirmede gönüllülük esas alındı ve her bir değerlendirme ölçeği araştırmacı tarafından yüz yüze görüşme yöntemiyle katılımcılara uygulandı. Değerlendirmede kullanılan ölçeklere ait bilgiler aşağıda gösterildi.

Kanada Aktivite Performans Ölçümü (KAPÖ)

Ergoterapistler arasında en sık kullanılan performans değerlendirme ölçeği Kanada Aktivite Performans Ölçümü (KAPÖ)'dür. Bu ölçek kişilerin aktivite önceliğini, aktivite performansını ve aktivite tatminini değerlendirir. Bu değerlendirme ölçeği aktivite performansı alanında kişilerin karşılaştığı problemleri belirleyen bir ölçümdür. Bu ölçek,

bireylerin aktivite tercihlerini yine kendisi tarafından verilen performans ve tatmin puanları ile değerlendirir. İlk basamakta bireylerden günlük rutin yaşantılarında yaptığı, yapmak istediği veya yapmakta kısıtlandığı kendine bakım günlük yaşam, üretkenlik ve serbest zaman aktiviteleri belirlemesi istenir. İkinci basamakta bireyler bu belirledikleri aktivitelerin her birisine likert skalasına göre 0-10 arası bir önem değeri verir (0-Hiç önemli değil, 10-çok önemli). Üçüncü basamak olarak bireylerden onun için en önemli en az 1, en fazla 5 aktiviteyi seçip her bir aktivite için yine likert skalasına göre 0-10 arası performans ve tatmin puanı belirlemesi istenir. Elde edilen performans ve tatmin puanları toplanıp, bireyin önemli bulduğu aktivite sayısına bölerek performans ve tatmin puanları elde edilir (Law et al., 1998). Türkçe geçerlilik güvenilirliği Torpil ve ark. tarafından 2017 yılında yapılmış ve iç tutarlılık katsayısının 0,9-1 güvenilir olduğu saptanmıştır (Torpil, 2017).

Görsel Analog Skala (VAS)

Visual Analog Skala (VAS) sayısal olarak ölçülemeyen bazı değerleri sayısal hale çevirmek için kullanılır. 100 mm lik bir çizginin iki ucuna değerlendirilecek parametrenin iki uç tanımı yazılır ve hastadan bu çizgi üzerinde kendi durumunun nereye uygun olduğunu bir çizgi çizerek veya nokta koyarak veya işaret ederek belirtmesi istenir. Mesela ağrı için bir uca hiç ağrım yok, diğer uca çok şiddetli ağrı yazılır ve hasta kendi o anki durumunu bu çizgi üzerinde işaretler. Ağrının hiç olmadığı yerden hastanın işaretlediği yere kadar olan mesafenin uzunluğu hastanın ağrısını belirtir. Test re- test geçerliliği mevcuttur (Downie et al., 1978; Wewers, Lowe, & health, 1990).

Beck Anksiyete Ölçeği

Bireylerin yaşadığı anksiyete belirtilerinin sıklığını ve anksiyete şiddetbelirleyen bir özbildirim ölçeğidir. 21 maddeden oluşan, 0-3 arası puanlanan Likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınan puanların yüksekliği, bireyin yaşadığı anksiyetenin şiddetini göstermektedir .Ülkemizde geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmıştır (Aksoy, Özkorumak, Bahadır, Yaylı, & Aksu Arıca, 2011; Beck, Ward, Mendelson, Mock, & Erbaugh, 1961).

Bakım verme yükü ölçeği (BYÖ)

Bakım vermeye bağlı stres düzeyini ölçen dörtlü likert bir ölçektir. Ölçek kişinin kendisi veya uygulayıcı tarafından doldurulabilmektedir. Ölçek 22 sorudan oluşmaktadır. Yapılan çalışmalarda ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0.87 ile 0.94 arasında, test-tekrar test güvenilirliği ise 0.71 olarak bulunmuştur. Ölçekten 0-88 arası puan alınıken yüksek puan problemin ciddiyetini göstermektedir (Ankri, Andrieu, Beaufils, Grand, & Henrard, 2005; Bédard et al., 2001; Zarit, Reever, & Bach-Peterson, 1980). Türkçe geçerli ve güvenilir bir ölçektir.

İstatistiksel analizlerde "SPSS 23 for Windows" istatistik programı kullanıldı. Katılımcıların cinsiyet, eğitim seviyesi ve yaşları gibi sosyodemografik özelliklerine ait tanımlayıcı verilerde uygunluğuna göre frekans veya ortalama ± standart sapma (X±SS) değerleri hesaplandı. Aktivite katılımı ve diğer faktörler arasındaki ilişki SPSS 23.0 programında Pearson Korelasyon Analizi ile incelendi.

BULGULAR

Bireylerin yaş ortalaması 48,20±10,61 olup bu bireylerin yüzde ellisi gelir getirici bir işte çalışmaya devam etmekteydi. Bireylerin cinsiyet, bakım verme süresi yakınlık derecesi, medeni durum gibi sosyodemografik verilere ait bulgular Tablo 1 ‘de gösterildi.

	Tanımlayıcı	**n (%)**
Cinsiyet	**Kadın**	32 (%80)
	Erkek	6 (%20)
Medeni durum	**Evli**	16 (%40)
	Bekar	24 (%60)
Yakınlık derecesi	**Oğlu**	8 (%20)
	Kızı	20 (%50)
	Gelini	8 (%20)
	Eşi	4 (%10)
Bakım verme Süresi	**5 yıldan az**	12 (%30)
	5 yıldan fazla	28 (%70)

Tablo 1: Bireylere Ait Sosyodemografik Veriler

Kanada Aktivite Performans Ölçümü’ne göre bireylerin aktivite performans puanı ortalaması 3.35±1.65 olup yapmak isteyip yapmakta zorlandıkları aktiviteler Tablo 2’de gösterildi.

Yapmakta Zorlanılan Aktiviteler	N(%)
Çocuklarla Vakit Geçirmek	14 (%35)
Kişisel Bakım Aktivitelerini Yürütmek	12 (%30)
Ev İdaresi	12 (%30)
Diğer	2 (%5)

N:Kişi Sayısı

Tablo 2: KAPÖ'de önemli görülen aktiviteler

Bireylerin % 87,4'ü ağrı deneyimine sahip olduklarını belirtmiş olup ve ağrıların %91'ini kronik bel ve boyun ağrıları oluşturmaktaydı.

Bireylerin aktivite performansı ve iyilik hali (r=,878), yaşam aktiviteleri (r=,708), aktivite tatmini (r=,916) arasında pozitif yönlü korelasyon saptanırken ağrı şiddeti (r=,692) ve anksiyete skoru arasında(r=-,480) negatif yönlü kuvvetli korelasyon bulundu (p<0,05). Pearson korelasyon analizine ait veriler Tablo 3'de gösterildi.

Pearson Korelasyon	Aktivite Performansı		Aktivite Tatmini	
	P	r	p	r
Bakım Verme Yükü	0.169	0.222	0,048*	0,314*
Anksiyete Düzeyi	0,002**	0,480**	0,004**	0,447
Bakımveren İyilik Hali	0,001	0,878	0,001**	0,916**
Ağrı Şiddeti	0,002**	0,692**	0,001**	0,787**
Günlük Yaşam Aktiviteleri	0,001**	0,708**	0,001**	0,791**

*** p**<0,05 , **p<0,005

Tablo 3: Pearson Korelasyon analizine ait veriler

TARTIŞMA

Palyatif dönemdeki bireye bakım verme sürecinde bakım verenlerin temel ve yardımcı günlük yaşam aktivite katılımları ve bununla ilişkili faktörlerin incelendiği bu çalışmada bakım verenlerin aktivite katılımlarının etkilenmiş olduğu tespit edildi.

Bakım verenlere ait sosyodemografik özelliklere bakıldığında literatürle uyumlu şekilde bakım verme görevini çoğunlukla kadın bireylerin gerçekleştirdiği ve özellikle de hastaların kızları veya gelinlerin bu sorumluluğu üstlendiği tespit edildi (Özdemir, Şahin, & Küçük, 2009; Schubart, Kinzie, & Farace, 2008). Türk toplumunun kültürel yapısı ve aile kavramına bakış açısı göz önüne alındığında bu durumun kadınların toplumsal rolleri ile örtüştüğü söylenebilir.

Hasta yakınlarının yüzde yetmişinin, 5 yıldan uzun süredir bakım verme görevini sürdürdüğü saptandı. Egici ve ark. bakım verme süresi arttıkça bireylerin algılanan bakım yüklerinin arttığı, stres düzeylerinin yükseldiği gösterilmiştir (Ulusal, 2012). Ayrıca Mollaoğlu ve ark. bakım verme süresi ve bakım yükü arasında korelasyon varlığını göstermiştir (MOLLAOĞLU, ÖZKAN TUNCAY, & KARS FERTELLİ, 2011). Bakım verme süresindeki uzunluk bakımverenlerde ortaya çıkan kümülatif stres ve fiziksel etkilenimlerin nedeni olabilir.

Bakım veren bireylerde bakım verme sürecinde ağrı semptomlarıyla karşılaşılabileceği gösterilmiştir (Deeken et al., 2003). Tuna ve Olgun inmeli bireylerin bakımverenleriyle yaptıkları çalışmada bu bireylerin en fazla baş ağrısı deneyimlediklerini ortaya koymuştur (TUNA & Olgun, 2010). Bu çalışmada bireylerin büyük çoğunluğunun ağrı deneyimi yaşadığı saptanırken en fazla kronik bel ve boyun ağrısıyla karşılaşıldı. Palyatif dönemdeki bireylerin bakım yüklerinin fazlalığı ve bakım sürecinin fiziksel güç gerektiren hastayı kaldırma, taşıma ve yatak içi mobilizasyon aktiviteleri göz önüne alındığında ağrı bölgelerinde bakımverilen hastalık türüne göre de değişiklik gözlenebileceği düşünülebilir.

Orak (Orak & Sezgin, 2015) kanser hastalarının bakımverenleri konusu araştırılırken günlük yaşam aktivitelerin göz ardı edildiğini belirtmiştir. Magliano ve ark. 2002 yılında yaptıkları çalışma da şizofreni hastası aile üyelerinin % 83'ünün günlük yaşam rutinlerinde zorluk yaşadığını göstermiştir (Magliano et al., 2002). Bu çalışmada bireylerin temel ve enstrumental günlük yaşam aktivitelerindeki performans düzeylerinin ortalamasına bakıldığında oldukça düşük düzeyde aktivite performans düzeylerine sahip oldukları görüldü. Bireylerin yapmakta zorlandıkları ve yapmayı arzuladıkları aktivitelerin çoğunluğunun ise yardımcı günlük yaşam aktiviteleri arasında yer almaktaydı. Bireylerin uzun süre bakım verme işlevini yürütmek zorunda kalmaları, evden ve diğer aile bireylerinden uzak uzun süreli hastane yatışları bu bireylerde aktivite performanslarını düşürmüş ve yapmak istedikleri aktiviteleri yapamaz hale gemelerine neden olmuş olabilir. Bireylerde rol belirsizlikleri ve rol karmaşaları da bireylerin algıladığı bakım yükü ve tükenmişliği desteklemiş olabilir (Kabataş Yıldız & Ekinci, 2017).

Bireylerin iyilik halleri arttıkça aktivite performansları ve bu aktivitelerden duyulan memnuniyet düzeylerinin yükseldiği görüldü. İyilik bireyin hali fiziksel, ruhsal, bedensel ve sosyal olarak tam bir iyilik hali içerisinde olmasını ifade eder. Bireylerin iyilik hali arttıkça aktivite katılımlarının ve toplum içerisinde var olma düzeylerinin de artması beklenir (Christiansen, Baum, & Bass-Haugen, 2005). Özellikle ruhsal açıdan tükenmişlik riskiyle karşı karşıya kalan bakımverenlerde aktivitelere karşı isteksizlik, motivasyon kaybı, yetersizlik hissi gibi emosyonel faktörlerin bireylerin aktivite ilgilerini limitlendirebileceği, bireyleri katılıma karşı negatif motivasyon düzeyine çekebileceği düşünülmektedir.

Kronik ağrı deneyimleyen bireylerde fiziksel aktivite düzeyinin düştüğü literatürde vurgulanmıştır (Brox, Storheim, Holm, Friis, & Reikeras, 2005; Buckelew et al., 1995; Parker, Bergman, Mntambo, Stubbs, & Wills, 2017). Çalışmada aktivite performansı ve ağrı düzeyleri arasında negatif yölü güçlü ilişki saptandı. Özellikle bireylerin yük taşıyan eklemlerde yaşadığı şiddetli ağrı deneyimleri KAPÖ 'de belirttikleri ev idaresi, kişisel bakım gibi fiziksel güç gerektiren aktivitelere karşı beceri düzeylerini limitlendirdiğini akla getirmektedir.

SONUÇ

Palyatif süreçteki bireye bakım verme sürecinde bireylerin özellikle yardımcı günlük yaşam aktivitelerine katılımlarının limitlendiği tespit edildi. Uzun süreli ve yoğun düzeyde bakım altında olan bu hastalarla ilgilenmek bireylerde gerek fiziksel gerek ruhsal birtakım olumsuz deneyimlerin yaşanmasına ve bireylerin aktivite katılımları ve aktivite memnuniyet düzeylerinin azalmasına sebep olmuştur. Bu bireylerin aktivite performans becerileri birey merkezli ve kapsamlı değerlendirildiği ileri çalışmalar önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Aksoy, M., Özkorumak, E., Bahadır, S., Yaylı, S., & Aksu Arıca, D. (2011). Seboreik dermatit hastalarında yaşam kalitesi, anksiyete ve depresyon düzeyleri.

Ankri, J., Andrieu, S., Beaufils, B., Grand, A., & Henrard, J. C. J. I. j. o. g. p. (2005). Beyond the global score of the Zarit Burden Interview: useful dimensions for clinicians. *20*(3), 254-260.

Arber, S., Ginin, J. J. G., Resources, L. L. A. S. A. o., & Publications, C. L. S. (1991). Independence and Access to Resources.

Baran, A. G., Kalınkara, V., Aral, N., Baran, G., Akın, G., & Özkan, Y. J. T. B. A. v. S. A. G. M., Ankara. (2005). Yaşlı ve aile ilişkileri: Ankara Örneği.

Beck, A. T., Ward, C. H., Mendelson, M., Mock, J., & Erbaugh, J. J. A. o. g. p. (1961). An inventory for measuring depression. *4*(6), 561-571.

Bédard, M., Molloy, D. W., Squire, L., Dubois, S., Lever, J. A., & O'Donnell, M. J. T. g. (2001). The Zarit Burden Interview: a new short version and screening version. *41*(5), 652-657.

Brox, J. I., Storheim, K., Holm, I., Friis, A., & Reikeras, O. J. J. o. R. M. (2005). Disability, pain, psychological factors and physical performance in healthy controls, patients with sub-acute and chronic low back pain: a case-control study. *37*(2), 95-99.

Buckelew, S. P., Murray, S. E., Hewett, J. E., Johnson, J., Huyser, B. J. A., & Rheumatology, R. O. J. o. t. A. C. o. (1995). Self- efficacy, pain, and physical activity among fibromyalgia subjects. *8*(1), 43-50.

Christiansen, C., Baum, C. M., & Bass-Haugen, J. (2005). *Occupational therapy: Performance, participation, and well-being*: Slack Thorofare, NJ.

Deeken, J. F., Taylor, K. L., Mangan, P., Yabroff, K. R., Ingham, J. M. J. J. o. p., & management, s. (2003). Care for the caregivers: a review of self-report instruments developed to measure the burden, needs, and quality of life of informal caregivers. *26*(4), 922-953.

Downie, W., Leatham, P., Rhind, V., Wright, V., Branco, J., & Anderson, J. J. A. o. t. r. d. (1978). Studies with pain rating scales. *37*(4), 378-381.

Haro, J., Kahle-Wrobleski, K., Bruno, G., Belger, M., Dell'Agnello, G., Dodel, R., . . . aging. (2014). Analysis of burden in caregivers of people with Alzheimer's disease using self-report and supervision hours. *18*(7), 677-684.

İnci, F., & Erdem, M. J. A. H. v. S. B. D. (2006). BAKIM VERME YÜKÜ ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇE'YE UYARLANMASI GEÇERLİLİK VE GÜVENİLİRLİĞİ. *11*(4), 85-95.

İnci, F., & Öz, F. J. P. G. Y. (2012). Palyatif bakım ve ölüm kaygısı. *4*(2), 178-187.

Işık, K. (2013). *Yaşlı hastaya evde bakım verenlerin yaşam doyumları ile bakım yükleri arasındaki ilişki ve etkileyen faktörler.* İnönü Üniversitesi,
Jekel, K., Damian, M., Wattmo, C., Hausner, L., Bullock, R., Connelly, P. J., . . . therapy. (2015). Mild cognitive impairment and deficits in instrumental activities of daily living: a systematic review. *7*(1), 17.
Kabalak, A. A., Öztürk, H., & Çağıl, H. J. Y. B. D. (2013). Yaşam sonu bakım organizasyonu: Palyatif bakım. *11*(2), 56-70.
Kabataş Yıldız, M., & Ekinci, M. J. K. Ü. H. E. v. A. D. (2017). Kanserli Hastaya Bakım Veren Aile Üyelerinin Bakım Yükleri ve Öfke İfade Tarzları Arasındaki İlişki ve Etkileyen Faktörler. *14*(3), 176-184.
King, E., Okodogbe, T., Burke, E., McCarron, M., McCallion, P., & O'Donovan, M. A. J. S. j. o. o. t. (2017). Activities of daily living and transition to community living for adults with intellectual disabilities. *24*(5), 357-365.
Law, M. C., Baptiste, S., Carswell, A., McColl, M. A., Polatajko, H., & Pollock, N. (1998). *Canadian occupational performance measure: COPM*: CAOT Publ. ACE.
Legg, L. A., Lewis, S. R., Schofield- Robinson, O. J., Drummond, A., & Langhorne, P. J. C. D. o. S. R. (2017). Occupational therapy for adults with problems in activities of daily living after stroke. (7).
Leyla, D. J. H. Ü. H. F. D. (2010). Bakım kavramı ve ahlaki boyutu. *17*(2), 74-82.
Magliano, L., Marasco, C., Fiorillo, A., Malangone, C., Guarneri, M., Maj, M., & Scandinavica, W. G. o. t. I. N. S. o. F. o. P. w. S. J. A. P. (2002). The impact of professional and social network support on the burden of families of patients with schizophrenia in Italy. *106*(4), 291-298.
Miyamoto, Y., Tachimori, H., & Ito, H. J. G. N. (2010). Formal caregiver burden in dementia: impact of behavioral and psychological symptoms of dementia and activities of daily living. *31*(4), 246-253.
MOLLAOĞLU, M., ÖZKAN TUNCAY, F., & KARS FERTELLİ, T. (2011). İnmeli hasta bakım vericilerinde bakım yükü ve etkileyen faktörler.
Orak, O. S., & Sezgin, S. J. J. o. P. N. P. H. D. (2015). Kanser Hastasına Bakım Veren Aile Bireylerinin Bakım Verme Yüklerinin Belirlenmesi. *6*(1).
ØSTBYE, T., TYAS, S., MCDOWELL, I., KOVAL, J. J. A., & Ageing. (1997). Reported activities of daily living: agreement between elderly subjects with and without dementia and their caregivers. *26*(2), 99-106.
Özdemir, F. K., Şahin, Z. A., & Küçük, D. J. Y. T. D. (2009). Kanserli çocuğu olan annelerin bakım verme yüklerinin belirlenmesi. *26*(3), 153.
Öztop, H., Şener, A., & Güven, S. J. Y. s. a. d. (2008). Evde bakımın yaşlı ve aile açısından olumlu ve olumsuz yönleri. *1*(1), 39-49.
Parker, R., Bergman, E., Mntambo, A., Stubbs, S., & Wills, M. J. T. S. A. j. o. p. (2017). Levels of physical activity in people with chronic pain. *73*(1).
Ran, L., Jiang, X., Li, B., Kong, H., Du, M., Wang, X., . . . Liu, Q. J. B. g. (2017). Association among activities of daily living, instrumental activities of daily living and health-related quality of life in elderly Yi ethnic minority. *17*(1), 74.
Schubart, J. R., Kinzie, M. B., & Farace, E. J. N.-o. (2008). Caring for the brain tumor patient: family caregiver burden and unmet needs. *10*(1), 61-72.
Torpil, B. (2017). Multipl Skleroz'lu bireylerde Kanada Aktivite Performans Ölçümü'nün Türkçe kültürel adaptasyonu, geçerlilik ve güvenilirliği.

TUNA, H. M., & Olgun, N. J. H. Ü. H. F. D. (2010). İnmeli hastalara bakım veren hasta yakınlarında görülen tükenmişlik durumunda algılanan sosyal desteğin rolü. *17*(1), 41-52.

Ulusal, I. U. V. (2012). PSİKİYATRİ HEMŞİRELİĞİ KONGRESİ.

Wewers, M. E., Lowe, N. K. J. R. i. n., & health. (1990). A critical review of visual analogue scales in the measurement of clinical phenomena. *13*(4), 227-236.

Zarit, S. H., Reever, K. E., & Bach-Peterson, J. J. T. g. (1980). Relatives of the impaired elderly: correlates of feelings of burden. *20*(6), 649-655.

İnsan Kaynakları Yönetiminde İşlem Maliyeti

Öğr. Gör. Pınar UÇAR[487]

Özet

İşlem maliyeti teorisi daha önce üzerinde anlaşmaya varılan değişimleri oluşturan, izleyen, değerlendiren ve yürürlüğe koyan yönetim yapılarının yaratılmasının ekonomik bakış açısıyla ele alınmasıdır. Bu anlamda, insan kaynakları çalışmalarının ekonomik unsurunun çok az araştırıldığı görülmektedir. Bu nedenle, örgütlere önerilerde bulunmak için işlem maliyeti teorisini insan kaynakları yönetimine aktarma girişiminde bulunulmuştur. İşlem maliyeti teorisi, neo-kurumsal mikro ekonomik yaklaşımları arasında en açıklayıcı gücü vaat ettiği için kullanılmaktadır. İlk olarak, bu kuramın istihdam ilişkilerinin analizi için kavramsal olarak ne ölçüde kullanılabileceği gösterilecektir. Ayrıca, metodolojik bir bakış açısından, insan kaynakları ile ilgili alanlara dayalı personel işlem maliyetleri kategorileri birbirinden ayırt edilmiştir. İnsan kaynakları işlem maliyetleri temelinde, alternatif insan kaynakları ölçümleri ve fonksiyonları değerlendirilmiştir. Son olarak stratejik insan kaynakları yönetimi ve işlem maliyeti arasındaki ilişki ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnsan Kaynakları Yönetimi, Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi, İşlem Maliyeti, Süreç Maliyeti

Transaction Cost in Human Resources Management

Abstract

The process cost theory is the economic approach to the creation of management structures that create, monitor, evaluate, and implement previously agreed changes. In this sense, it is seen that the economic element of human resources studies has been investigated very little. Therefore, an attempt was made to transfer the theory of transaction cost to human resources management to make recommendations to organizations. Transaction cost theory is used because it promises the most explanatory power among neo-institutional microeconomic approaches. First, the extent to which this theory can be used conceptually for the analysis of employment relationships will be demonstrated. Moreover, from a methodological point of view, the categories of personnel transaction costs based on human resources related fields were distinguished from each other. Alternative human resource measurements and functions were evaluated on the basis of human resource transaction costs. Finally, the relationship between strategic human resource management and transaction cost is presented.

Keywords: Human Resources Management, Strategic Human Resources Management, Transaction Cost, Process Cost

[487] Antalya AKEV Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Programı

Giriş

Günümüzde, iletişim ve bilgi teknolojisindeki gelişmeler, kişiler ve organizasyon açısından yenilenmeyi ve değişim yapmayı zorunlu hale getirmektedir. Uluslararası rekabetin artış göstermesi, ulusal sınırların ortadan kalkması, küreselleşme, örgütleri farklı ve yeni organizasyon yapılarına ve yönetim düşüncelerine sevk etmiştir. Yenilik noktasında örgütler, rekabette sürdürülebilir üstünlük ve farklılık yaratmanın yollarını aramışlardır. Bu noktada işletmelerin çevreye uyumunu sağlayacak ve değişime ayak uydurmalarını sağlayacak yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlarından biri işletmeleri ekonomik bir bakış açısıyla ele alan işlem maliyeti yaklaşımı olmuştur. İşlem maliyeti yaklaşımına göre işletmeler girdilerin çıktılara dönüşümünü sağlayan işlemlerin maliyetini minimize ederek çevrelerine uyum sağlarlar ve etkinlik ve verimliliklerini artırırlar. İşlem maliyetine çok fazla değişken konu olmakta ve araştırmalarda da yer edinmektedir. Bunlardan belki de literatürde çok az yer verilenlerden biri de insan kaynakları yönetiminde işlem maliyetidir. Bu anlamda bu çalışmada öncelikle işlem maliyeti kavramına yer verilecek, insan kaynakları yönetimindeki doğrudan ve dolaylı işlem maliyetleri ortaya konulacak ve işletmelerin insan kaynakları yönetimi işlem maliyetini azaltmasının yolları aranacak ve işlem maliyetinin azaltılmasının işletmeye nasıl rekabette üstünlük ve stratejik nitelik kattığı değerlendirilecektir.

1. İşlem Maliyeti Kavramı

İşlem maliyeti yaklaşımı, organizasyonun davranış özelliklerini ortaya koymak ve anlamak için geliştirilen bir yaklaşımdır. Özellikle Oliver Willamson'un gelişmesinde önemli katkılarda bulunduğu bu yaklaşım organizasyonları açık sistem olarak ele alır. Organizasyonların kullandığı teknoloji yerine, üretilen hizmetler ve malın sistemin sınırları dışında kalan kişilerle değiştirilmesi işlemine odaklanır. Bu yaklaşımda önemli olan üretim değildir, üretilen hizmetlerin ve malların değişim işlemi ve bu değişim işlemini iyi yöneten organizasyon yapılarıdır. Bu anlamda organizasyonlar ürettikleri hizmetler ve malın değişim işlemleri maliyetlerinin ekonomik olmasını isterler. Değişim işlemi maliyetlerine örnek olarak değişime neden olacak girdi ve çıktı ile ilgili bilgilerin piyasadan toplanması ve daha sonra işlenmesi, teklifin hazırlanması, denetleme ve izleme maliyetleri, pazarlık ile ilişkili maliyetler, mukavele görüşmeleri vb. Bu örnekler artırılabilir. Bu anlamda işlem maliyeti yaklaşımı organizasyonların bu değişim işlemleri maliyetlerini ortaya koyacakları ve en ekonomik şekilde örgütleyebilecekleri teorik çerçeveyi oluşturmaya çalışmaktadır (Koçel, 2009:360).

İşlem maliyeti teorisi, daha önce üzerinde anlaşmaya varılan değişimleri oluşturan, izleyen, değerlendiren ve yürürlüğe koyan yönetim yapılarının ekonomik bir bakış açısıyla değerlendirilmesidir. Teorinin amacı girdilerin çıktıya dönüşümdeki işlemlerin en ekonomik ve maliyeti en düşük olacak şekilde örgütlenmesidir. Teoriye göre bu en ekonomik olma sınırlı rasyonellik ve fırsatçılıktan etkilenmektedir. Sınırlı rasyonellik, bireylerin bilişsel kapasite sorunu nedeni ile tam olarak akılcı değil ama niyet olarak akılcı olmaya eğilimli olmalarını ifade etmektedir. Fırsatçılık ise bireylerin hile yapmak amacı ile kendi çıkarlarının peşinde koşmasıdır. Bu bireyler kendi çıkar ve faydasını maksimize etmek için hileli ve aldatıcı davranışlara yönelmektedir. Tüm bunlar, işlemlerin maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır (Yılmaz, 2002:163-164, Schuler, 2000:248). Bu yüzden örgütlerin işlem maliyetlerini minimize edecek ve daha etkin kılacak örgüt yapılarını oluşturmaları ve sürdürmeleri gerekmektedir. Bu anlamda işlem maliyetine yol açabilecek faaliyetlerden biri de insan kaynakları yönetimi uygulamalarıdır.

2. İnsan Kaynakları Yönetiminde İşlem Maliyeti Kavramı

Yakın zamanda insan kaynakları yönetimi işlerine uygulanan stratejik yönetim literatüründe yer alan popüler bir kuramsal kuram, işlemlerin çalışan davranışlarını kontrol etme aracı olarak araştırılmasıdır. İşlem maliyeti insan değişiminin sorunlarını inceleyen, finans ve ekonomi alanlarına dayanan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım bir dizi ilgili insan faktörüyle birlikte, kuruluşların bu işlemlerle ilişkili maliyetleri azaltma aracı olarak işlemleri içselleştirmeye çalıştıklarını açıklayan çevresel faktörleri belirlemeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım sınırlı rasyonalite ve fırsatçılığı, insan değişiminin önündeki en büyük engel olarak gören iki insan faktörü olarak tanımlar. Sınırlı rasyonellik, insanların bilgi işlem sınırlarına tabi olduğu gerçeğini ifade etmek için kullanılan terimdir. Fırsatçılık, insanların kendi hedeflerine ulaşmak için kendi çıkarları ve suçluluklarıyla hareket etmeleri gerçeğidir. Bu faktörler kendi içlerinde problem değildir. Bununla birlikte, belirsizlik ve küçük sayılardaki değişim ilişkilerinin çevresel özellikleriyle birleştiğinde bunlar işlem maliyetlerini beraberinde getirmektedir (Wright ve McMahan, 1993: 308).

İşlem maliyeti teorisi, kurumlar arasında ve içindeki sözleşmelerin tamamlanması üzerine yoğunlaşmıştır. Bu sözleşmeler, bir yandan alacaklılar ve müşteriler arasındaki ve diğer taraftan tedarikçilerle yapılan alışverişleri kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda, örgütler fırsatçı davranış ve sınırlı rasyonaliteyi bastırmazsa örgütsel kurallar sınırlanacaktır (Williamson, 1985: 47-48). Sözleşme yerine getirilemiyorsa, daha fazla korumaya ihtiyaç vardır. İşlemler aynı zamanda mal ve hizmet alışverişinin anlaşılmasına ve mutabakatına yönelik aşamalar olarak yorumlanabilir (Drumm, 1994: 40). Bu açıdan bakıldığında, örgütsel eylemler (insan kaynakları yönetimi fonksiyonu dahil) sözleşmelerin tamamlanmasına yönelik bir yardımdır. Tüm örgütsel eylemler, piyasa ortaklarıyla sözleşmelerin yerine getirilmesinde yardımcı olabilecek süreç yapıları ve kültürler yaratırlar. Bu tür yapılar, fırsatçı davranışları bastırır ve kurumun personelinin üyeleri ile pazar partnerinin sınırlarını aşan rasyonaliteyi önler (Boxall vd., 2007:77).

Eigler (1996), bir firmanın insan kaynakları yönetimi eylemlerini, eksik tanımlanmış iş sözleşmelerini yerine getirme, tamamlama ve koruma girişimi olarak yorumlamıştır. Bu bağlamda, iş sözleşmeleri, iş gücü tedarikçileri ile müşteriler arasındaki sözleşmelerin yerine getirilmesini sağlamaya yönelik bir işlemdir. Ayrıca, işlem maliyeti teorisi, söz konusu sözleşme koşulları altında, insan kaynakları yönetiminin, sonuçlandırıldıktan sonra iş sözleşmelerinin "düzgün" bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak için vazgeçilmez olduğunu açıklamaktadır. Gerçek istihdam ilişkilerinde, sözleşmeyle ilgili sorunlar, eksik içerikli iş sözleşmelerinden ve personel ile ilgili sorunlara neden olan, iş performansının kişiyle ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır. İş ilişkisindeki bu aksaklıkları gidermek için insan kaynakları yönetiminin aldığı önlemler kullanılmaktadır. Bu anlamda, insan kaynakları yönetimi sözleşme sonrası "onarım fonksiyonlarını" kabul eder. İnsan kaynakları yönetiminin onarım işlevinin gerekliliği ve kapsamı, özellikle, örgütün üyelerinin fırsatçı davranışlarının boyutuna bağlıdır. İş sözleşmeleri tam olarak yerine getirilmezse, eksiklikleri gidermek için insan kaynakları yönetimi faaliyetleri devreye girer (Drumm, 1999: 472).Bu tür faaliyetler, iş sözleşmesinin tamamlanmasını sağlamada yardımcı olan teşvik programları, ödül yönetimi, mesleki gelişim ve liderliği içerir. Çalışanlara anlam ifade ettikleri için, iş sözleşmesine uygun davranışları teşvik ederler. Bunun bir örneği, gelecekteki kurumsal ihtiyaçların öngörülmesinde mesleki gelişimin teşvik edilmesidir. Dolayısıyla insan kaynakları yönetimi, iş sözleşmelerinin yönetişimine veya kontrolüne

hizmet eden bir kurum olarak yorumlanabilir. Bu nedenle, işlem odaklı insan kaynakları yönetiminin amacı, bu onarım işlevinin kapsamını en aza indirmektir. İşlem maliyet teorisinin mantığından, bu hedefe yine insan kaynakları fonksiyonlarının minimum işlem maliyeti yapısı ile ulaşılır (Eigler, 1997:26).

İnsan kaynakları yönetimi dahil tüm işlem maliyetleri, mutlaka firmanın başarısı üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Bu yüzden bu çalışmanın amacı insan kaynakları yönetimindeki işlem maliyetlerini ortaya koymak ve bu maliyetlerin azalmasının işletme üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır.

2.1. İnsan Kaynakları Yönetimindeki Doğrudan İşlem Maliyetleri

Doğrudan işlem maliyetleri modeli, ilk olarak bürokratik maliyet kavramı aracılığıyla insan kaynaklarıyla birleştirilmektedir. Bürokratik maliyetler, hiyerarşi içinde insan kaynaklarını yönetme ile ilgili bir maliyettir. Bu maliyetler, otorite ilişkileri var olduğunda insan kaynağını yönetmeyle ilgili değerlendirme, izleme, güçlendirme maliyetleri olarak tanımlanmaktadır. Bürokratik maliyetler insan girdisi, çalışan eylemleri ve performans çıktısıyla ilişkilendirilmiştir. Görev süreleri boyunca hareket eden muhtemel çalışanların benimsediği beceri ve yetenek düzeylerini artırarak personelin gerekli becerilere sahip olmasını sağlamak için işverenlerin bürokratik maliyetlere maruz kalabileceği belirtilmektedir. Çalışanlar firma için ekonomik fayda sağlayacak sağlam belirli beceriler kazanarak varlıklara özel yatırımlar yapmalarını istemeleri nedeniyle bürokratik masraflar sürmeye devam edecektir. İnsan eylemlerini izlemek ve değerlendirmek pahalı ve zor olduğu için bürokratik maliyetler yapılacaktır. İnsan eylemlerinin sonuçlarına ilişkin belirsizlik de bürokratik maliyetleri oluşturacaktır. Maliyetler ayrıca, her iki tarafın da üzerinde anlaşmaya varılan kriterlere göre performans göstermesini sağlamak için işe alımları değerlendirmek ve uygulamak ile ilgilidir (Wright ve McMahan, 1992: 309, Sayılar, 2005: 59).

Doğrudan işlem maliyetinin ikincisi, personel geliştirmedir. Personel geliştirme pratiği, bilgi ve beceri eksikliklerini tamamen ortadan kaldırmadığından ve iş görevlerini yerine getirmediğinden, personel gelişimi kaynak israfı olarak görülmektedir. Ayrıca, insani kalkınma tedbirlerinin uzun vadeli bir insan sermayesi yatırımı olarak değerlendirilmesi, onların finansman sorununu gündeme getirmektedir. Zaman yönetiminde bir personel geliştirme, eğitim semineri tarafından farklı doğrudan işlem maliyeti türleri gösterilebilir. Bu anlamda, seminer üyelerinin seçiminde hazırlık maliyetleri gerçekleşir. Düzenleme maliyetleri, seminer verenlerle ortaya çıkmaktadır. Çalışan masrafları; çalışanların normal görevlerinden ayrılması gibi masraflar yaratır. Kontrol maliyetleri, seminer içeriğinin ve iş alaka düzeyinin incelenmesiyle bağlantılıdır. Seminer tasarımında ya da dağıtımında ya da bu inceleme ile karşılanan personel geliştirme hedeflerinde bir hata ya da yanlışlık olması durumunda, seminer ya da personel geliştirme programını değiştirmede düzeltme maliyetleri meydana gelir (Yarbrough and Yarbrough 1988: 15). Yapılan bazı araştırma sonuçları (Demirbağ vd., 2014) eğitimin performans üzerinde bir etkisi olmadığını da göstermektedir. Bu anlamda eğitim için yapılan masraflar karşılığını da bulmamış olmaktadır. Bu yüzden eğitimin ihtiyacının gerekli olup olmadığının yöneticiler tarafından etraflıca düşünülüp karar verilmesi gerekmektedir.

İnsan kaynakları yönetiminde doğrudan işlem maliyetlerinden üçüncüsü liderlik yönetimi ile ilgilidir. İlgili yönetim durumunda, yönetimin personel ile ilgili işlem maliyetlerini en aza indiren yönetim formu seçilmelidir. Rehber formlar burada dikkate alınabilir (Eigler, 1997: 16):

Otoriter-direktif liderlik: Denetim otoritesi tarafından doğrudan talimatlar ve müdahaleler söz konusudur. Bunlar yüksek derecede açık içerik, norm ve yönetmeliklere sahiptir ve yoğun kontroller yoluyla eylemler için bireysel kapsamı sınırlamaktadır.

•**Katılımcı liderlik:** Bunun karakteristik bir özelliği, daha fazla eylem alanı ve daha az kontrol sağlamasıdır. Ayrıca, yoğunluğu olan çalışanlara görevi yerine getirmesi için yetki verilmesidir.

• **Değer birliği oluşturma ve güven ilişkileri kurma yoluyla liderlik:** Değer odaklı yönetimdir. Bunlar örtük liderlik içeriği ile karakterize edilir ve düşük bir kontrol yoğunluğuna veya örtük kontrole sahiptir.

• **Süpervizörün koçluğu tarafından desteklenen liderlik**: bireyselleştirilmesine sürekli olarak devam eden öz-liderlik kavramlarıdır.

Otoriter-direktif liderlik durumunda, insan kaynakları yönetiminde tartışma yaratmasına rağmen, işlem maliyetini azaltıcı etkileri olabilmektedir. Görev içeriğinin değişimi ve revizyonuna bağlı masraflar olan ayarlama maliyetleri düşüktür. Çünkü yanlış anlamalar veya belirsizlikler olmadan, değişen görevlerin gereksinimlerine kolayca uyarlanabilir. Ayrıca, bu yönetim durumunun özelliği olan görevlerin kesin tanımı nedeniyle, hatalı davranış maliyetleri de çok düşüktür; Ayrıca kontroller, gözlemlenebilir çalışma sonucu temelinde kolayca yapılabilir. Katılımcı liderlikte delegasyon tarafından liderlik geliştirme maliyetleri düşürülebilir. Gerekli hedef anlaşmalara rağmen, sözleşme maliyetleri de sınırlandırılabilir. Çünkü çalışan hedeflere ulaşmak için eylemler ve araçlar hakkında özerk karar vermektedir. Çalışanın katıldığı durumlarda çalışanın kabulünün daha yüksek olacağı varsayılabilir. Düzenleme maliyetleri düşüktür, çünkü liderlik biçimi, çalışanlara görevleri yerine getirirken değişen koşullara bağımsız olarak tepki verme konusunda uygun özgürlük sağlar. Değer birliği oluşturma ve güven ilişkileri kurma yoluyla liderlikte ise, "güven kültürü" yaratılması yönünü gösteren çalışanın değerlerinin belirlenmesi nedeniyle yüksek geliştirme maliyetlerini tetikleyebilmektedir. Kullanılacak yönetim davranışını ve görev içeriğini düzenleyen ve kabul eden masraflar olan anlaşma maliyetleri düşüktür. Süpervizörün koçluğu tarafından desteklenen liderlikte ise işlem maliyeti nedeniyle, bu yönetim durumunun, süpervizörün koçluğu ile bağlantılı olarak öz yönetim biçimleri ve kavramları tayin edilmesi gerekmektedir (Drumm 1996:17). Bu noktada liderlik tipleri ve işlem maliyeti arasındaki ilişki gelecekteki araştırmalar için iyi bir araştırma sorusu olabilir.

Doğrudan işlem maliyetlerinden bir diğeri ödeme sistemleridir. Ödeme sistemleri, bir işlemin özelliklerini ancak, performansla ilgili ödeme durumunda olduğu gibi, sözleşmede aranan sonuç elde edilirse gösterecektir. Ödemenin kurumun başarısı ile bağlanması, ödeme artı performans odaklı ücretten oluşan iki kısımlı bir ücret paketi ile birlikte en iyi şekilde sağlanır. Bu iki bileşenin iş performansı üzerindeki etkisi sadece yaklaşık olarak tahmin edilebilir. Ücretlendirme esnekliği yapısal olarak hem sabit hem de değişken bileşenleri içerdiğinden, personel davranışları üzerindeki etkisi tahmin edilemez ve bir işlem olarak etkileri açıkça tanımlanamaz. Bu belirsizliğin bir sonucu olarak, stratejik hazırlık faaliyetlerini yürütmek, kontrol mekanizmalarını devreye sokmak ve eğer uygulanabilirse istenmeyen davranışsal etkilerini düzeltmek için bir araç bulundurmak daha gereklidir. Aynı zamanda, ücretin değişken bileşeni, çalışanların yetenek ve yeterliliğini göz önünde bulundurmalı ve en azından sabit bileşen kadar önemli olmalıdır (Drumm, 1999: 468-470).

Doğrudan işlem maliyetlerinin sonuncusu denetimdir. Kontrol maliyetleri çalışanların değerlendirmeleri, gözlenmesi ve izlenmesi ile ortaya çıkmaktadır. Yukarıda

sıralanan tüm bu eylemler, iş sözleşmesinin yerine getirilmesi için operasyonel düzeyde bağlantılı olduğundan, doğrudan işlem maliyetleri üretilir. Bir anlamda doğrudan işlem maliyetleri; yönetimin liderlik yönetimi, personel geliştirme, denetim ve ödeme sistemleri aracılığıyla operasyonel düzeyde devreye girmektedir. Aslında, bunlar iş sözleşmesini destekleyen bir teşvik çerçevesidir.

2.2. İnsan Kaynakları Yönetimindeki Dolaylı İşlem Maliyetleri

Dolaylı işlem maliyetleri personel ihtiyaçları için planlama, personelin seçimi, personelin alımı için plan yapılmasıdır. Kaynak kıtlığı gerçeği, en azından belirli kategorilerdeki çalışanlar için, dolaylı insan kaynakları yönetiminin görünümünü daha güvenilir kılmaktadır. Bu gibi az sayıda personel kategorisi için, özellikle bilgi, yetenek, değerler ve motivasyona duyarlılık açısından dikkatli seçim gereklidir. Bu nedenle personel seçimi, insan kaynakları işlevinin kilit faaliyetlerinden biri haline gelir. Bu aşamada personel seçiminde herhangi bir hata doğrudan hazırlık maliyetlerini ve düzeltme maliyetlerini etkileyecektir. Buna karşılık, dikkatli bir şekilde etkili personel seçimi, gelecekteki doğrudan işlem maliyetlerini azaltacaktır (Eigler, 1997: 11). Personel seçim sürecinden bağımsız olarak planlama yapılır, böylece gelecekteki insan kaynakları gereklilikleri seçilebilir ve seçim için kullanılabilir. Sonuç olarak, gelecekteki personel gereksinimleri durumunda olduğu gibi olağan işlem maliyetleri azaltılabilir. Bununla birlikte, insan kaynakları faaliyetlerinin operasyonel düzeyde yerleştirildiği genel organizasyonel kavramsal çerçeve, dolaylı bir işlem olarak görülmelidir. Kurumsal hedeflere ulaşmak için gereken hedefleri ve alt hedefleri sağlamaya ve operasyonel insan kaynakları yönetimi işlemlerinin stratejik yönelimini kesinleştirmeye hizmet eder.

Bir başka önemli dolaylı hazırlık işlemi işgücü piyasasından gelen başvuru sahiplerinin kıtlığı koşullarında ortaya çıkabilir. Adayların iç veya dış işgücü piyasalarından elde edilip edilmediği, aynı işlem maliyetleri kategorileri ortaya çıkacaktır. Bu maliyetler, hazırlık, geliştirme, kontrol, hataların düzeltilmesi kategorileridir. Personel seçiminde, ihtiyaçlarının planlanmaması halinde artan sorunlar ortaya çıkacak ve işlem maliyetleri yukarı doğru yönlendirilecektir (Drumm, 1999: 468-470).

3. Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi ve İşlem Maliyetleri

İşlem maliyetinin azaltılmasının örgütün çevreye uyum sağlamasında etkili olduğu bilinmektedir. İşlem maliyetleri hangi varlıkların onların potansiyelini doğrudan etkilediğini ortaya koyduğu için önemli bir rekabetçi üstünlük sağlama kaynağıdır (Lepak ve Snell, 1999: 33). Bu anlamda insan kaynakları yönetimindeki işlem maliyetlerinin azaltılması örgüt üzerinde olumlu etki yaratmakta ve örgüte stratejik bir nitelik kazandırmaktadır. Bu yüzden insan kaynakları yönetiminden stratejik insan kaynakları yönetimine geçişte örgütte insan kaynakları yönetimindeki işlem maliyetlerinin azaltılmasının etkisi olacağı bilinmektedir. Bu noktada bu çalışmada örgütlerde insan kaynakları yönetimindeki işlem maliyetini azaltmanın yolları ve etkileri açıklanmaya çalışacaktır.

İlk olarak bireysel işlerin tasarımı, bölüm yapılarının tasarımı, genel organizasyon yapısı, örgütün sanallaştırılma derecesi, bilgi ve iletişim sisteminin doğası işlem maliyetini üreten değişkenlerdir. Bu anlamda tüm bu yapı özellikleri, çalışanın fırsatçılık ya da sınırlı rasyonalite uygulamasını teşvik etmek ya da kısıtlamak ve doğrudan ya da genel anlamda olsun ya da dolaylı olmak üzere işlem maliyetlerini etkilemek için hizmet eder. Özellikle, maliyetler ile seçilen yapı arasındaki bağlantı; hazırlık, kontrol ve düzeltme işlem maliyetleri için önemlidir. Bu maliyetler, yapısal esnekliğin artması ve kurum içinde bilgi ve kontrolün karşılıklı kullanımının yaygın kullanımı ile azalmaktadır. Böyle bir bağlamda, planlamanın

hazırlık maliyetleri daha sınırlı bir öneme sahiptir, çünkü karşılıklı kontrol koşulları altında nispeten daha küçük düzeltmeler gereklidir (Drumm, 1999: 477). Öncelikle hazırlık ve kontrol maliyetleri olan dolaylı işlem maliyetleri, tüm operatif düzeydeki organizasyonel yapıların stratejik seviye planlamasından kaynaklanmaktadır. Stratejik düzeyde, operasyonel yapıların daha merkezileştirilmiş mi yoksa merkezi olmayan mı, daha bireyselleştirilmiş mi yoksa daha nesnelleştirilmiş mi olacağına karar verilmelidir. Ancak, bu stratejik seviyedeki organizasyonel planlamanın etkinliği, büyük ölçüde, yöneticinin işlemsel yapıların işlem maliyetleri üzerindeki etkileriyle ilgili mesleki bilgisine bağlıdır.

Doğrudan işlem maliyetleri, personelin sınırlı rasyonalite ve fırsatçı davranışlarının örgütsel hedeflere ulaşılmasını engellediği düşüncesine dayanmaktadır. Her iki davranış da örgütsel kuralların uygulanması yoluyla bastırılabilmektedir. Özünde, yeterli koordinasyon gücüne sahip ve başkalarının dayattığı ya da karşılıklı otoriteden türeyen etkili kontrol yetkilerine sahip bir örgüt yapısı bulunmalıdır. Alt görevler ne kadar çok belirlenebilir ve ne kadar sıklıkla tekrarlanırsa, işlem maliyetleri de o kadar azaltılabilir. Bu sonuç muhtemelen daha geniş organizasyonel işlemlerden ziyade insan kaynakları yönetimi işlem maliyetleri için daha geçerlidir. Bu noktada, insan kaynakları faaliyetleri sözleşmelerin uygulanması, izleme ve uyum güvence sistemleri oluşturulması ve gerektiğinde sözleşmelerin gözden geçirilmesi yoluyla işlem maliyetini ortaya çıkaran fırsatçılığın uygulanması önlenecektir (Schuler, 2000:250).

İşlem maliyetlerini en aza indirmek için, hedef seçerken çalışanların katılımının sağlanması, daha fazla söz hakkı verilmesi gibi teknikler özellikle uygun olur. İşler, çalışanların bilgi, yetenek, ihtiyaç ve değerlerini göz önünde bulundurarak bireyselleştirilmiş bir şekilde tasarlanabilir. Gelecekteki çalışanlar için bu daha ayrımcı bir yöntem, işlerin tasarlanması için çok daha iyi bir yol olabilir. Ayrıcalıklı olan işlerin fırsatçı bir iş davranışı üretme olasılığı daha yüksektir. Böyle bir iş bireyselleştirmesi, denetimden ziyade hazırlık işlemi maliyetlerini azaltır. İşin bireyselleştirilmiş bir şekilde tasarlanmasından önce hazırlık işlemi maliyetleri mevcut olmadığı için, işlem maliyetleri iş tasarımı ve işçinin işe atanması ile örtüşür. İşlerin geleneksel şekilde tasarlanması, uzmanlaşma, ürün yönelimi ve mekan ve zaman ekonomileri gibi kriterleri kullanır (Boxall vd., 2007:80). Sonuç olarak, işin kendisi anlamını yitirir. İşin bütünlüğü işe anlam katar ve bu nedenle kontrol işlem maliyetlerini azaltır. Bu nedenle, bu iki iş tasarımı ilkesinin (işin anlamlı çalışması ve tamlığı) kombinasyonu, en azından kontrol ile ilgili olarak, asgari işlem maliyetlerine yol açmalıdır. Bununla birlikte, bu tip bir iş tasarımında, planlama vb. ile ilgili hazırlık işlemi maliyetleri yüksek olacaktır. Geleneksel iş tasarımının işlem maliyetleri, çalışanın işe atanmasından önce, insan kaynakları yönetimi işlem maliyetleri ortaya çıktığı zaman, çalışan ile iş arasındaki "uygunluk" derecesine bağlı olarak, iş geliştirme aşamasında ortaya çıkar. Bu nedenle, insan kaynakları yönetimi ve organizasyonel tasarım için işlem maliyetlerinin sırasıyla telafi edici veya kümülatif olduğu görülebilir. Bu önleyici tedbirler ile çalışanların sınırlandırılmış rasyonalitesi ve fırsatçı davranışları ortadan kaldırılmazsa, işler komiteler ile değiştirilmelidir. Komiteler, bireysel üye (çalışan) üzerinde asgari düzeyde kontrol ve hatalarının düzeltilmesini sağlar. Bu, kontrol ve düzeltme işlem maliyetlerini düşürür, ancak personel üyelerinin ihtiyaç duydukları zamandan dolayı karar vermenin üretim işlem maliyetlerini artırır (Drumm, 1995: 31).

Örgüt içindeki bölümler, geleneksel uzmanlık kriterlerine göre tasarlanabilir. Bununla birlikte, bu yapısal tasarım türü çalışanların fırsatçı davranışlarını tamamen engellemez. Ek olarak, uzmanlaşma işin anlamını azaltır. Genel departman performansının ölçütünden, istenmeyen çalışan davranışlarının ortadan kaldırılması istenir, böylece yanlış

veya tamamlanmamış bir çalışma daha kolay tanımlanabilir. Tam işlerin yaratılması, işe anlam kazandırır, karşılıklı kontrolü daha kolay hale getirir ve asıl olarak işlem maliyetlerini azaltır. Çalışan üzerinde artan özerklik sağlayan departman tasarımı, karar verme yetkisinin - ademi merkeziyetçiliğin - yapılmasını gerektirmektedir. Aynı derecede geçerli olan, tasarım aşamasında işe yerleştirilebilecek bireysel teşvik sistemleri ve hedef belirlemenin olması gerekir. Böyle bir fikir, departman gözetim ve liderliğinin doğrudan işlem maliyetlerinde bir azalmaya neden olabilir (Theuvsen, 1999: 983). Bölüm görevleri ve koordinasyon süreçlerinin tekrarlanma sıklığı, işlem maliyetleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Öğrenme etkisi nedeniyle hazırlık işlemi maliyetleri, kontrol maliyetleri ve düzeltme ücretleri düşecektir. Dolayısıyla, tüm yenilikçi veya karmaşık süreçlerin yüksek işlem maliyetleri ürettiği görülmektedir.

Dasborough ve Sue-Chan (2002) yaptığı araştırmada dıştan işe alımın iç işlem maliyetlerini azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Örgütler dıştan işe alım ile işlem maliyetini azaltmakta ve maliyet tasarrufu sağlamaktadır. İşlem maliyeti, bilginin organize edilmesi, işlemdeki tüm tarafların menfaatlerinin korunması, işlemlerin ve diğer benzer maliyetlerin izlenmesi maliyetidir (Lilly, Gray ve Virick 2005: 59). Herhangi bir hizmetin dış kaynak kullanımına karar verilmesi ile ilgili olarak kurum, iç işlem maliyetlerini ve aynı hizmeti dış piyasada satın alma maliyetlerini karşılayacaktır. İç maliyetler, açık pazardaki maliyetlere eşit ya da fazla olduğunda, şirket bu hizmeti dışarıda aramaya eğilimlidir (Sheehan ,2009: 239). Ayrıca, güven, işlem maliyetlerinin değerlendirilmesinde oldukça önemlidir. Güven, risk tercihlerini ve bu nedenle yönetimsel tercihle ilişkili işlem maliyetini etkileyen, algılanan maliyet ve risklerin önemli bir belirleyicisidir. İnsan kaynakları yöneticileri işe alım ajanslarına güvenirse, algılanan tehdit davranışı daha düşüktür. Bu, işlem maliyetlerini azaltır çünkü işe alım ajansının dahil olduğu faaliyetlerin izlenmesine daha az ihtiyaç vardır (Dasborough ve Sue-Chan, 2002: 307-308). Bir işlem partnerinin güvenirliliği, bir eşleşme ortağı bulma maliyetini azaltır. Sonuç olarak, bir değişim ortağındaki güvenin değeri, bilgi paylaşımındaki belirsizliği azaltır ve sonraki işlem maliyetlerini azaltır.

İnsan kaynakları yönetimindeki işlem maliyetlerden olan araştırma ve geliştirme maliyetlerinin örgüt üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu anlamda yapılan bir araştırmada daha düşük araştırma ve geliştirme maliyetlerinin stratejik insan kaynakları yönetimi uygulamaları üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kok ve Uhlaner, 2001: 289). Bu anlamda işletmeler rakiplerine karşı stratejik üstünlük sağlamak için araştırma geliştirme maliyetleri kalemlerini belirlemeli ve bu maliyetleri düşürmenin yollarını aramalıdır.

Günümüzde işletmeler rekabette üstünlük sağlamak ve teknolojide değişimlere uyum sağlamak için tüm faaliyetlerini bilgisayar teknolojileriyle birleştirmek zorunda kalmışlardır. Bu değişim ve gelişimlerden etkilenen işletme fonksiyonlarından biri insan kaynakları yönetimidir. Bu noktada bilgi teknolojisini insan kaynakları ile bütünleştiren elektronik insan kaynakları yönetimi doğmuştur. İnsan kaynakları yönetiminde dijitalleşme işlem maliyetlerini azaltmış ve işletmelere avantaj sağlamıştır (Mamoudou ve Joshi, 2014: 35, Nenwani ve Roj, 2013: 427).

4. Sonuçlar

İşlem maliyeti teorisinin en büyük avantajı, daha önce teorik veya zayıf teori destekli konuların analizi için geniş bir teorik temel sağlamasıdır. Bu nedenle, işlem maliyeti teorisinin insan kaynakları sektörüne aktarılması, personel yönetimi için bu mikroekonomik

teori yaklaşımının işlevini ve önemini ortaya çıkarır. Ayrıca, insan kaynakları yönetiminde işlem maliyetinin azalması işletmelere rekabetçi üstünlük ve stratejik bir nitelik kazandırmaktadır. Aktarım girişiminin sonuçları, işlem maliyeti teorisinin temel olarak insan kaynakları konularını analiz etmek için kullanılabileceğini göstermiştir. Burada özellikle dikkat çeken husus, eksik istihdam sözleşmelerinin onarım görevleri ile personel fonksiyonlarının olağandışı kavramsal görünümüdür. Bu bağlamda, daha yüksek bir işlem seviyesinde işe alım ve seçim için etkilerinden öğrenilecek bazı dersler de vardır. Sözleşme sorunları, fırsatçı davranışların ve sınırlı rasyonalitenin etkilerine dayandığından, işe alım için bu niteliklere sahip olmayan çalışanların seçilmesi demektir. Bununla birlikte, işlem maliyeti teorisi, işletme yeniden yapılanmasının ardından birçok yeni kurumsal yönetim kavramının öncüllerinden biridir. Dolayısıyla, örgütsel yeniden yapılandırma kavramlarının insan kaynakları etkilerinin büyük ölçüde ihmal edildiği anlaşılmaktadır.

Buna ek olarak, insan kaynakları işlevlerinin ekonomik gerekçelendirilmesi, şu anda teori ve pratik ile yoğun bir şekilde meşgul olan personel hizmetlerinin dış kaynak kullanımı konusuna özel önem taşımaktadır. Özellikle son yıllarda, kapsamlı yeniden yapılanma projeleri, insan kaynaklarının öneminin ve işlevinin temel olarak sorgulanması ve insan kaynakları departmanının kaldırılması ve insan kaynakları işlevlerinin özel görevler ile başka çalışanlara gönderilmesi riskini yaratmıştır. Bu tür düşünceler, insan kaynakları yönetiminin kendi kendine işleyişini, operasyonel bir işlev olarak sarsarsa, işlem maliyetlerinin gerekçeleri, değerli yardım ve argümanlar sağlayabilir.

İnsan kaynakları yönetiminin tasarımına yönelik sezgisel açıklayıcı katkılar, daha önce insan kaynakları değerlendirmelerinin doğal bir parçası olmayan değerlendiriciler için ekonomik insan kaynakları yönetiminin görüş alanını genişletmektedir. Bu nedenle, işlem maliyeti teorisinin bu ek açıklaması, insan kaynakları yönetimi için vazgeçilmezdir. Bir personel ekonomisi teorisine önemli bir katkı olarak hizmet edebilir. Ayrıca, işlem maliyeti teorisinin insan kaynakları sorunlarına aktarılması yeni ve çözülmemiş sorunları gündeme getirmektedir. Bunlar arasında, özellikle personel işlem maliyetleri ile üretim maliyetleri arasındaki bağımlılıkların analizi, toplu pazarlık düzenlemelerinin işlem maliyet etkilerinin analizi ve personel işlem maliyetleri ile örgütsel düzenlemelerin maliyetleri arasındaki etkileşimin analizi yer almaktadır. Ayrıca, işlem maliyeti teorisi, işgücü piyasası ekonomik bakış açılarındaki sorunları giderek daha fazla ele almak için insan kaynakları çalışmaları için önemli bir başlangıç noktası sunmaktadır. Bu soruların açıklığa kavuşturulması, insan kaynakları yönetiminin ekonomik disiplin olarak ele alınmasında önemli ilerlemeler vaat etmektedir.

Kaynakça

Boxall, P. F., Purcell, J., & Wright, P. M. (Eds.). (2007). The Oxford Handbook Of Human Resource Management. Oxford Handbooks.

Dasborough, M., and Sue-Chan, C. (2002). The Role Of Transaction Costs And İnstitutional Forces İn The Outsourcing Of Recruitment. Asia Pacific Journal Of Human Resources, 40/3, 306-321.

De Kok, J., and Uhlaner, L. M. (2001). Organization Context And Human Resource Management İn The Small Firm. Small Business Economics, 17/4, 273-291.

Demirbag, M., Collings, D. G., Tatoglu, E., Mellahi, K., & Wood, G. (2014). High-Performance Work Systems And Organizational Performance İn Emerging Economies: Evidence From Mnes İn Turkey. Management International Review, 54(3), 325-359.

Drumm, H. J. (1994). Theoretical And Ethical Foundations Of Human Resource Management: A German Point Of View. Employee Relations, 16/4, 35-47.

Drumm, H. J. (1999). Transaction Costs İn Human Resource Management–Interaction And İnterdependence With Organisational Structure. Employee Relations, 21/5, 463-484.

Drumm, H.J. (1995), ‘‘The Paradigm Of A New Decentralisation. The İmplications For Morganisations And HRM’’, Employee Relations, 8, pp.29-45.

Eigler, J. (1997), "Transaktionskosten Und Personalwirtschaft. Ein Beitrag Zur Verringerung Der O¨ Konomiearmut İn Der Personalwirtschaftslehre’’, İn Xeitschrift Fur Personalforschung, 11, pp. 5-29.

Koçel, T. (2009). İşletme Yöneticiliği, Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul.

Lepak, D. P., and Snell, S. A. (1999). The Human Resource Architecture: Toward A Theory Of Human Capital Allocation And Development. Academy Of Management Review, 24/1, 31-48.

Lilly, J. D., Gray, D. A., and Virick, M. (2005). Outsourcing The Human Resource Function: Environmental And Organizational Characteristics That Affect HR Performance. Journal Of Business Strategies, 22/1, 55-73.

Mamoudou, S. E. Y. N. I., & Joshi, G. P. (2014). Impact of Information Technology in Human Resources Management. *Global Journal of Business Management and Information Technology*, *4*(1), 33-41.

Nenwani, P. J., & Raj, M. D. (2013). E-HRM Prospective in Present Scenario. *International Journal*, *1*(7).

Sayılar, Y. (2005) “İnsan Kaynakları Yönetimi Alanında Kuram ve Araştırmanın Gelişimi: Stratejik Olan ve Olmayan Perspektiflerden Bir İnceleme”, Yönetim Bilimleri Dergisi, 3/1.

Sayılar, Yücel (2005). İnsan Kaynakları Yönetimi Alanında Kuram Ve Araştırmanın Gelişimi :Stratejik Olan Ve Olmayan Perspektiflerden Bir İnceleme Yönetim Bilimleri Dergisi Journal of Administration Sciences, 3/1, 45-64.

Schuler, R. S. (2000). The İnternationalization Of Human Resource Management. Journal Of International Management, 6/3, 239-260.

Sheehan, C. (2009). Outsourcing HRM Activities İn Australian Organisations. Asia Pacific Journal Of Human Resources, 47/2, 236-253.

Williamson, (1985). The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting, Free Press, A Division of Macmillan.

Wright and McMahan (1993). Strategic Human Resource Management: Alternative Theoretical Frameworks, Center for Effective Organizations.

Wright, P. M., and McMahan, G. C. (1992). Theoretical Perspectives For Strategic Human Resource Management. Journal Of Management, 18/2, 295-320.

Yarbrough, B. V.; Yarbrough, R. M. (1988): The Transactional Structure of the Firm. A Comparative Survey. In: Journal of Economic Behavior and Organization 10, S. 1-28.

Yilmaz, F. (2002). Güç İlişkileri ve Firma Teorisi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 57/1.

Palyatif Dönemdeki Bireye Bakım Verme Sürecinde Aktivite Performansı, Katılım ve İlişkili Faktörlerin İncelenmesi

Güleser GÜNEY[488]
Gözde ÖNAL[489]

Özet

Giriş: Yaşamın son evresinde bulunan bireye bakım verme rolüne sahip olmak bireylerin yaşantılarını birçok yönden etkileyebilmektedir. Bakımveren bireyler tükenmişlik, çaresizlik gibi farklı emosyonel tehditlerle günlük yaşamlarında limitasyonlar yaşayabilmektedir.

Amaç: Çalışmamız bakımveren bireylerin bakım verme sürecinde günlük yaşam aktiviteleri(GYA) ve enstrumental günlük yaşam aktivitelerine(YGYA) katılımdaki etkilenimleri ve aktivite katılımlarını etkileyebilecek bireysel faktörleri incelemeyi amaçlamaktadır.

Yöntem: 40 bakımveren birey (48,20±10,61; 32 kadın,8 erkek) çalışmamıza katılmıştır. Bireylerin aktivite performansları, limitlendiğini düşündükleri ve önemli gördükleri aktiviteler yarı yapılandırılmış görüşmeler ve Kanada Aktivite Performans Ölçümü (KAPÖ) testiyle detaylıca incelenmiştir. Bireylerin aktivite performanslarını etkileyebilecek ağrı, tükenmişlik, anksiyete, iyilik hali faktörleri görsel analog skala (VAS), bakım verme yükü ölçeği (BYÖ), Beck Anksiyete Anketi ile değerlendirilmiştir. Aktivite katılımı ve diğer faktörler arasındaki ilişki SPSS 23.0 programında Pearson Korelasyon Analizi ile incelenmiştir.

Bulgular: Bireyler sırasıyla en fazla çocuklarıyla vakit geçirme, öz bakım aktiviteleri, rekreasyonel aktiviteler ev işleriyle ilgilenmekte zorlandıklarını belirtmişlerdir(KAPÖ performans:3.35±1.65). Ağrı yaygın görülmekte olup bel ve boyun ağrıları en sık karşılaşılanlardır. Bireylerin aktivite performansı ve iyilik hali(r=,878), yaşam aktiviteleri(r=,708), aktivite tatmini(r=,916) arasında pozitif yönlü korelasyon saptanırken ağrı şiddeti (r=,692) ve anksiyete skoru arasında(r=-,480) negatif yönlü kuvvetli korelasyon bulunmuştur ($p<0,05$).

Sonuç ve Tartışma: *Çalışmamızda bireylerin iyilik halleri ve aktivite katılımlarının etkilendiği görülmüştür. Bireylerin bakım verme sürecinde destek ihtiyaçlarının karşılanması, rol dengelerinin sağlanabilmesi için ergoterapi ve psikososyal rehabilitasyon desteği almalarının uygun olabileceğini düşünmekteyiz.*

Anahtar Kelimeler: Palyatif bakım, bakımveren, aktivite performansı

[488] Düzce Atatürk Devlet Hastanesi, Ergoterapi Bölümü, Düzce/Türkiye
[489] Biruni Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ergoterapi Bölümü, İstanbul/Türkiye

Investıgatıon Of Actıvıty Performance, Partıcıpatıon And Related Factors In The Perıod Of Carıng For Person In Pallıatıve Term

Abstract

Introduction: Having role of caring for individual in last stage of life can affect lives of caregiver in many ways.Caregivers may experience limitations with different emotional threats such as exhaustion, desperation in daily lives.

Aim: The aim of study's to examine the individual factors may affect the effects of participation in daily living and instrumental activities in the caregiving process of caregivers.

Method: Forty caregivers(48,20±10,61;32 female, 8 male) participated in study. Activity performance of individuals, activities they thought to be limited and regarded as significant were examined with semistructured interviews and Canadian Occupational Performance Measurement(COPM).Pain, exhaustion, anxiety, wellbeing factors may affect activity performance of individuals're evaluated with Visual Analog Scale(VAS), Caregiver Burden Scale, Beck Anxiety Questionnaire. The relationship between activity participation and others was analyzed by Pearson Correlation Analysis in SPSS 23.0.

Results: Individuals reported spending most of time with their children, selfcare activities, recreational activities, having difficulty in dealing with housework(COPM performance:3.35±1.65). Pain's common, backache-neck pain are the most common.Between individuals; activity performance and wellbeing (r=,878), living activities (r=,708), satisfaction(r=,916) were found positive correlation, between pain intensity and anxiety score (r=-,480) were found negative correlation ($p<0,05$).

Conclusion and Discussion: In study, it's observed individuals; wellbeing and activity participation're affected.We think it may be appropriate for individuals to have occupational therapy and psychosocial rehabilitation support to meet their support needs in caregiving process and to ensure role balance.

Keywords: Palliative care, caregiver, activity performance

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün tanımına göre palyatif bakım; kapsamlı bir değerlendirme ve tedaviyle hastalar tarafından yaşanan fiziksel, psikososyal ve manevi semptomların giderilmesini, aynı zamanda ailenin, arkadaşların, bakım verenlerin desteklenmesini ve acılarının hafifletilmesini amaçlar. Burada amaç ölümü geciktirmekten ziyade kolaylaştırmak hastanın ve bakımverenlerin ölüm öncesi deneyimlerini hafifletmektir. Hastanın ve ailesinin yas süreci desteklenir. İlk palyatif bakım ünitesi 1842 yılında Fransa'da kurulmuştur. Modern anlamda ilk hospis (hospice; son dönem hasta bakım merkezi) hizmeti ise 1967 yılında İngiltere'de hemşire Cicely Saunders tarafından başlatılmış olup bu tarihten sonra sayıları hızla artmıştır (Figen İnci & Öz, 2012; Kabalak, Öztürk, & Çağıl, 2013).

Bakım terimi bir bireyin giyinme, beslenme, tuvalete gitme gibi temel gereksinimlerini karşılamayı içerir (Leyla, 2010). Bakım verme işlemi, sağlık profesyonelleri tarafından klinik ortamda veya hastanın ev ortamında verilen mesleki yeterlilik içeren formal bakım verme ve genellikle hastanın yakınları tarafından sağlanan

ilaç takibi, temel günlük bakım gibi faaliyetleri içeren gönüllülük çerçevesinde verilen informal bakım verme aktivitelerini içerir (Fadime İnci & Erdem, 2006). Evde bakım verme işlemi özellikle yaşlanan nüfusla birlikte ülkemizde sıkça gündeme gelen konular arasında yerini almaktadır. Hastaya bakım verme işini genellikle hastanın yakın çevresindeki akrabalar yürütmektedir. Bunlar arasında ise kadın akrabalar büyük çoğunluk oluşturmaktadır (Arber, Ginin, Resources, & Publications, 1991).

Bağımlılık düzeyi artan hasta bireyin bakım sürecinde hem sosyoemosyonel destek ihtiyacı hem de fiziksel ve tıbbi bakım desteği yine büyük oranda bakımverenler tarafından karşılanmaktadır. Gelişen sağlık sistemleri, artan bakım ve huzur evlerine rağmen ülkemizde hala özellikle geriatrik hastalara bakım verme işlemi çoğunlukla hastanın ev ortamında ve yakınları tarafından yürütülmektedir (Baran et al., 2005). Yakınları tarafından bakım almak bireylerde güven duygusu, rahatlama ve semptomatik iyileşmede hızlanmaya sebep olurken bir bireye bakım verme yükü ve hasta ile yakını arasındaki duygusal bağ bakım verme sürecini zorlu hale getirebilmektedir (Öztop, Şener, & Güven, 2008).

Bakım verme yükü; bakım veren birey tarafından süreç içerisinde karşılaşılan ve kişi tarafından öz kontrolünü kaybetme şeklinde algılanan fiziksel, sosyal, ruhsal, ekonomik problemler ve aile ilişkilerindeki bozulma süreçlerini kapsamaktadır (Işık, 2013). Bakım verme yüküne bağlı olarak ortaya çıkan olumsuz sonuçların kümülatif olarak seyretmesi sonucu bireylerin ruhsal veya fiziksel hastalık deneyimleri yaşayabileceği, rol dengesizlikleriyle karşılaşabileceği ve bunlara bağlı olarak kendi günlük yaşam aktivitelerine katılmakta güçlük çekebileceği literatürde vurgulanmaktadır (Haro et al., 2014; Miyamoto, Tachimori, & Ito, 2010; ØSTBYE, TYAS, MCDOWELL, KOVAL, & Ageing, 1997).

Günlük yaşam aktiviteleri (GYA), kişisel bakım, mobilite, giyinme, beslenme, tuvalete gitme yemek dahil olmak üzere kişinin üretkenlik, kendine bakım ve serbest zaman aktivitelerini içeren günlük rutinleri sürdürebilmek için gerekli aktivitelerdir (King et al., 2017; Legg, Lewis, Schofield-Robinson, Drummond, & Langhorne, 2017). Günlük yaşamın enstrümantal faaliyetleri (YGYA) ise biraz daha karmaşık olmakla birlikte, yine de bireyin bağımsız yaşama ve gelişme yeteneğini yansıtır. Ev idaresi, para yönetimi, ilaç kontrolü, alışveriş gibi aktiviteleri içerir (Jekel et al., 2015; Ran et al., 2017). Aktivite katılımı

Bu çalışma, bakımveren bireylerin bakım verme sürecinde günlük yaşam aktiviteleri(GYA) ve enstrumental günlük yaşam aktivitelerine(YGYA) katılımdaki etkilenimleri ve aktivite katılımlarını etkileyebilecek bireysel faktörleri incelemeyi amaçlamaktadır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışmaya palyatif bakım sürecindeki çeşitli tanılarla takipli hastalara bakım vermekte olan 40 birey katıldı. Bu bireylerden 32'si kadın 8'i erkeklerden oluşmaktaydı. Bireylerin aktivite performansları, limitlendiğini düşündükleri ve önemli gördükleri aktiviteler yarı yapılandırılmış görüşmeler ve Kanada Aktivite Performans Ölçümü (KAPÖ) testiyle detaylıca incelendi. Bireylerin aktivite performanslarını etkileyebilecek ağrı, tükenmişlik, anksiyete, iyilik hali faktörleri görsel analog skala (VAS), bakım verme yükü ölçeği (BYÖ), Beck Anksiyete Anketi ve Bakımveren İyilik Hali Ölçeği ile değerlendirildi. Değerlendirmede gönüllülük esas alındı ve her bir değerlendirme ölçeği araştırmacı

tarafından yüz yüze görüşme yöntemiyle katılımcılara uygulandı. Değerlendirmede kullanılan ölçeklere ait bilgiler aşağıda gösterildi.

Kanada Aktivite Performans Ölçümü (KAPÖ)

Ergoterapistler arasında en sık kullanılan performans değerlendirme ölçeği Kanada Aktivite Performans Ölçümü (KAPÖ)'dür. Bu ölçek kişilerin aktivite önceliğini, aktivite performansını ve aktivite tatminini değerlendirir. Bu değerlendirme ölçeği aktivite performansı alanında kişilerin karşılaştığı problemleri belirleyen bir ölçümdür. Bu ölçek, bireylerin aktivite tercihlerini yine kendisi tarafından verilen performans ve tatmin puanları ile değerlendirir. İlk basamakta bireylerden günlük rutin yaşantılarında yaptığı, yapmak istediği veya yapmakta kısıtlandığı kendine bakım günlük yaşam, üretkenlik ve serbest zaman aktiviteleri belirlemesi istenir. İkinci basamakta bireyler bu belirledikleri aktivitelerin her birisine likert skalasına göre 0-10 arası bir önem değeri verir (0-Hiç önemli değil, 10-çok önemli). Üçüncü basamak olarak bireylerden onun için en önemli en az 1, en fazla 5 aktiviteyi seçip her bir aktivite için yine likert skalasına göre 0-10 arası performans ve tatmin puanı belirlemesi istenir. Elde edilen performans ve tatmin puanları toplanıp, bireyin önemli bulduğu aktivite sayısına bölerek performans ve tatmin puanları elde edilir (Law et al., 1998). Türkçe geçerlilik güvenilirliği Torpil ve ark. tarafından 2017 yılında yapılmış ve iç tutarlılık katsayısının 0,9-1 güvenilir olduğu saptanmıştır (Torpil, 2017).

Görsel Analog Skala (VAS)

Visual Analog Skala (VAS) sayısal olarak ölçülemeyen bazı değerleri sayısal hale çevirmek için kullanılır. 100 mm lik bir çizginin iki ucuna değerlendirilecek parametrenin iki uç tanımı yazılır ve hastadan bu çizgi üzerinde kendi durumunun nereye uygun olduğunu bir çizgi çizerek veya nokta koyarak veya işaret ederek belirtmesi istenir. Mesela ağrı için bir uca hiç ağrım yok, diğer uca çok şiddetli ağrı yazılır ve hasta kendi o anki durumunu bu çizgi üzerinde işaretler. Ağrının hiç olmadığı yerden hastanın işaretlediği yere kadar olan mesafenin uzunluğu hastanın ağrısını belirtir. Test re- test geçerliliği mevcuttur (Downie et al., 1978; Wewers, Lowe, & health, 1990).

Beck Anksiyete Ölçeği

Bireylerin yaşadığı anksiyete belirtilerinin sıklığını ve anksiyete şiddet belirleyen bir özbildirim ölçeğidir. 21 maddeden oluşan, 0-3 arası puanlanan Likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınan puanların yüksekliği, bireyin yaşadığı anksiyetenin şiddetini göstermektedir. Ülkemizde geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmıştır (Aksoy, Özkorumak, Bahadır, Yaylı, & Aksu Arıca, 2011; Beck, Ward, Mendelson, Mock, & Erbaugh, 1961).

Bakım verme yükü ölçeği (BYÖ)

Bakım vermeye bağlı stres düzeyini ölçen dörtlü likert bir ölçektir. Ölçek kişinin kendisi veya uygulayıcı tarafından doldurulabilmektedir. Ölçek 22 sorudan oluşmaktadır. Yapılan çalışmalarda ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0.87 ile 0.94 arasında, test-tekrar test güvenilirliği ise 0.71 olarak bulunmuştur. Ölçekten 0-88 arası puan alınırken yüksek puan problemin ciddiyetini göstermektedir (Ankri, Andrieu, Beaufils, Grand, & Henrard, 2005; Bédard et al., 2001; Zarit, Reever, & Bach-Peterson, 1980). Türkçe geçerli ve güvenilir bir ölçektir.

İstatistiksel analizlerde "SPSS 23 for Windows" istatistik programı kullanıldı. Katılımcıların cinsiyet, eğitim seviyesi ve yaşları gibi sosyodemografik özelliklerine ait tanımlayıcı verilerde uygunluğuna göre frekans veya ortalama ± standart sapma (X±SS)

değerleri hesaplandı. Aktivite katılımı ve diğer faktörler arasındaki ilişki SPSS 23.0 programında Pearson Korelasyon Analizi ile incelendi.

BULGULAR

Bireylerin yaş ortalaması 48,20±10,61 olup bu bireylerin yüzde ellisi gelir getirici bir işte çalışmaya devam etmekteydi. Bireylerin cinsiyet, bakım verme süresi yakınlık derecesi, medeni durum gibi sosyo-demografik verilere ait bulgular Tablo 1'de gösterildi.

	Tanımlayıcı	n (%)
Cinsiyet	**Kadın**	32 (%80)
	Erkek	6 (%20)
Medeni durum	**Evli**	16 (%40)
	Bekar	24 (%60)
Yakınlık derecesi	**Oğlu**	8 (%20)
	Kızı	20 (%50)
	Gelini	8 (%20)
	Eşi	4 (%10)
Bakım verme Süresi	**5 yıldan az**	12 (%30)
	5 yıldan fazla	28 (%70)

Tablo 1: Bireylere Ait Sosyodemografik Veriler

Kanada Aktivite Performans Ölçümü'ne göre bireylerin aktivite performans puanı ortalaması 3.35±1.65 olup yapmak isteyip yapmakta zorlandıkları aktiviteler Tablo 2'de gösterildi.

Yapmakta Zorlanılan Aktiviteler	N(%)
Çocuklarla Vakit Geçirmek	14 (%35)
Kişisel Bakım Aktivitelerini Yürütmek	12 (%30)
Ev İdaresi	12 (%30)
Diğer	2 (%5)

N:Kişi Sayısı

Tablo 2: KAPÖ'de önemli görülen aktiviteler

Bireylerin % 87,4 'ü ağrı deneyimine sahip olduklarını belirtmiş olup ve ağrıların %91'ini kronik bel ve boyun ağrıları oluşturmaktaydı.

Bireylerin aktivite performansı ve iyilik hali (r=,878), yaşam aktiviteleri(r=,708), aktivite tatmini (r=,916) arasında pozitif yönlü korelasyon saptanırken ağrı şiddeti (r=,692)

ve anksiyete skoru arasında (r=-,480) negatif yönlü kuvvetli korelasyon bulundu (p<0,05). Pearson korelasyon analizine ait veriler Tablo 3'de gösterildi.

Pearson Korelasyon	**Aktivite Performansı**		**Aktivite Tatmini**	
	P	**R**	**p**	**r**
Bakım Verme Yükü	0.169	0.222	0,048*	0,314*
Anksiyete Düzeyi	0,002**	0,480**	0,004**	0,447
Bakımveren İyilik Hali	0,001	0,878	0,001**	0,916**
Ağrı Şiddeti	0,002**	0,692**	0,001**	0,787**
Günlük Yaşam Aktiviteleri	0,001**	0,708**	0,001**	0,791**

*** p**<0,05 , **p<0,005

Tablo 3: Pearson Korelasyon analizine ait veriler

TARTIŞMA

Palyatif dönemdeki bireye bakım verme sürecinde bakım verenlerin temel ve yardımcı günlük yaşam aktivite katılımları ve bununla ilişkili faktörlerin incelendiği bu çalışmada bakım verenlerin aktivite katılımlarının etkilenmiş olduğu tespit edildi.

Bakım verenlere ait sosyodemografik özelliklere bakıldığında literatürle uyumlu şekilde bakım verme görevini çoğunlukla kadın bireylerin gerçekleştirdiği ve özellikle de hastaların kızları veya gelinlerin bu sorumluluğu üstlendiği tespit edildi (Özdemir, Şahin, & Küçük, 2009; Schubart, Kinzie, & Farace, 2008). Türk toplumunun kültürel yapısı ve aile kavramına bakış açısı göz önüne alındığında bu durumun kadınların toplumsal rolleri ile örtüştüğü söylenebilir.

Hasta yakınlarının yüzde yetmişinin, 5 yıldan uzun süredir bakım verme görevini sürdürdüğü saptandı. Egici ve ark. bakım verme süresi arttıkça bireylerin algılanan bakım yüklerinin arttığı, stres düzeylerinin yükseldiği gösterilmiştir (Ulusal, 2012). Ayrıca Mollaoğlu ve ark. bakım verme süresi ve bakım yükü arasında korelasyon varlığını göstermiştir (MOLLAOĞLU, ÖZKAN TUNCAY, & KARS FERTELLİ, 2011). Bakım verme süresindeki uzunluk bakım verenlerde ortaya çıkan kümülatif stres ve fiziksel etkilenimlerin nedeni olabilir.

Bakım veren bireylerde bakım verme sürecinde ağrı semptomlarıyla karşılaşılabileceği gösterilmiştir (Deeken et al., 2003). Tuna ve Olgun inmeli bireylerin bakım verenleriyle yaptıkları çalışmada bu bireylerin en fazla baş ağrısı deneyimlediklerini ortaya koymuştur (TUNA & Olgun, 2010). Bu çalışmada bireylerin büyük çoğunluğunun ağrı deneyimi yaşadığı saptanırken en fazla kronik bel ve boyun ağrısıyla karşılaşıldı. Palyatif dönemdeki bireylerin bakım yüklerinin fazlalığı ve bakım sürecinin fiziksel güç

gerektiren hastayı kaldırma, taşıma ve yatak içi mobilizasyon aktiviteleri göz önüne alındığında ağrı bölgelerinde bakımverilen hastalık türüne göre de değişiklik gözlenebileceği düşünülebilir.

Orak (Orak & Sezgin, 2015) kanser hastalarının bakımverenleri konusu araştırılırken günlük yaşam aktivitelerin göz ardı edildiğini belirtmiştir. Magliano ve ark. 2002 yılında yaptıkları çalışma da şizofreni hastası aile üyelerinin % 83'ünün günlük yaşam rutinlerinde zorluk yaşadığını göstermiştir (Magliano et al., 2002). Bu çalışmada bireylerin temel ve enstrumental günlük yaşam aktivitelerindeki performans düzeylerinin ortalamasına bakıldığında oldukça düşük düzeyde aktivite performans düzeylerine sahip oldukları görüldü. Bireylerin yapmakta zorlandıkları ve yapmayı arzuladıkları aktivitelerin çoğunluğunun ise yardımcı günlük yaşam aktiviteleri arasında yer almaktaydı. Bireylerin uzun süre bakım verme işlevini yürütmek zorunda kalmaları, evden ve diğer aile bireylerinden uzak uzun süreli hastane yatışları bu bireylerde aktivite performanslarını düşürmüş ve yapmak istedikleri aktiviteleri yapamaz hale gemelerine neden olmuş olabilir. Bireylerde rol belirsizlikleri ve rol karmaşaları da bireylerin algıladığı bakım yükü ve tükenmişliği desteklemiş olabilir (Kabataş Yıldız & Ekinci, 2017).

Bireylerin iyilik halleri arttıkça aktivite performansları ve bu aktivitelerden duyulan memnuniyet düzeylerinin yükseldiği görüldü. İyilik bireyin hali fiziksel, ruhsal, bedensel ve sosyal olarak tam bir iyilik hali içerisinde olmasını ifade eder. Bireylerin iyilik hali arttıkça aktivite katılımlarının ve toplum içerisinde var olma düzeylerinin de artması beklenir (Christiansen, Baum, & Bass-Haugen, 2005). Özellikle ruhsal açıdan tükenmişlik riskiyle karşı karşıya kalan bakımverenlerde aktivitelere karşı isteksizlik, motivasyon kaybı, yetersizlik hissi gibi emosyonel faktörlerin bireylerin aktivite ilgilerini limitlendirebileceği, bireyleri katılıma karşı negatif motivasyon düzeyine çekebileceği düşünülmektedir.

Kronik ağrı deneyimleyen bireylerde fiziksel aktivite düzeyinin düştüğü literatürde vurgulanmıştır (Brox, Storheim, Holm, Friis, & Reikeras, 2005; Buckelew et al., 1995; Parker, Bergman, Mntambo, Stubbs, & Wills, 2017). Çalışmada aktivite performansı ve ağrı düzeyleri arasında negatif yölü güçlü ilişki saptandı. Özellikle bireylerin yük taşıyan eklemlerde yaşadığı şiddetli ağrı deneyimleri KAPÖ 'de belirttikleri ev idaresi, kişisel bakım gibi fiziksel güç gerektiren aktivitelere karşı beceri düzeylerini limitlendirdiğini akla getirmektedir.

SONUÇ

Palyatif süreçteki bireye bakım verme sürecinde bireylerin özellikle yardımcı günlük yaşam aktivitelerine katılımlarının limitlendiği tespit edildi. Uzun süreli ve yoğun düzeyde bakım altında olan bu hastalarla ilgilenmek bireylerde gerek fiziksel gerek ruhsal birtakım olumsuz deneyimlerin yaşanmasına ve bireylerin aktivite katılımları ve aktivite memnuniyet düzeylerinin azalmasına sebep olmuştur. Bu bireylerin aktivite performans becerileri birey merkezli ve kapsamlı değerlendirildiği ileri çalışmalar önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Aksoy, M., Özkorumak, E., Bahadır, S., Yaylı, S., & Aksu Arıca, D. (2011). Seboreik dermatit hastalarında yaşam kalitesi, anksiyete ve depresyon düzeyleri. Ankri, J., Andrieu, S., Beaufils, B., Grand, A., & Henrard, J. C. J. I. j. o. g. p. (2005). Beyond the global score of the Zarit Burden Interview: useful dimensions for clinicians. *20*(3), 254-260.

Arber, S., Ginin, J. J. G., Resources, L. L. A. S. A. o., & Publications, C. L. S. (1991). Independence and Access to Resources.

Baran, A. G., Kalınkara, V., Aral, N., Baran, G., Akın, G., & Özkan, Y. J. T. B. A. v. S. A. G. M., Ankara. (2005). Yaşlı ve aile ilişkileri: Ankara Örneği.

Beck, A. T., Ward, C. H., Mendelson, M., Mock, J., & Erbaugh, J. J. A. o. g. p. (1961). An inventory for measuring depression. *4*(6), 561-571.

Bédard, M., Molloy, D. W., Squire, L., Dubois, S., Lever, J. A., & O'Donnell, M. J. T. g. (2001). The Zarit Burden Interview: a new short version and screening version. *41*(5), 652-657.

Brox, J. I., Storheim, K., Holm, I., Friis, A., & Reikeras, O. J. J. o. R. M. (2005). Disability, pain, psychological factors and physical performance in healthy controls, patients with sub-acute and chronic low back pain: a case-control study. *37*(2), 95-99.

Buckelew, S. P., Murray, S. E., Hewett, J. E., Johnson, J., Huyser, B. J. A., & Rheumatology, R. O. J. o. t. A. C. o. (1995). Self-efficacy, pain, and physical activity among fibromyalgia subjects. *8*(1), 43-50.

Christiansen, C., Baum, C. M., & Bass-Haugen, J. (2005). *Occupational therapy: Performance, participation, and well-being*: Slack Thorofare, NJ.

Deeken, J. F., Taylor, K. L., Mangan, P., Yabroff, K. R., Ingham, J. M. J. J. o. p., & management, s. (2003). Care for the caregivers: a review of self-report instruments developed to measure the burden, needs, and quality of life of informal caregivers. *26*(4), 922-953.

Downie, W., Leatham, P., Rhind, V., Wright, V., Branco, J., & Anderson, J. J. A. o. t. r. d. (1978). Studies with pain rating scales. *37*(4), 378-381.

Haro, J., Kahle-Wrobleski, K., Bruno, G., Belger, M., Dell'Agnello, G., Dodel, R., . . . aging. (2014). Analysis of burden in caregivers of people with Alzheimer's disease using self-report and supervision hours. *18*(7), 677-684.

İnci, F., & Erdem, M. J. A. H. v. S. B. D. (2006). BAKIM VERME YÜKÜ ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇE'YE UYARLANMASI GEÇERLİLİK VE GÜVENİLİRLİĞİ. *11*(4), 85-95.

İnci, F., & Öz, F. J. P. G. Y. (2012). Palyatif bakım ve ölüm kaygısı. *4*(2), 178-187.

Işık, K. (2013). *Yaşlı hastaya evde bakım verenlerin yaşam doyumları ile bakım yükleri arasındaki ilişki ve etkileyen faktörler*. İnönü Üniversitesi,

Jekel, K., Damian, M., Wattmo, C., Hausner, L., Bullock, R., Connelly, P. J., . . . therapy. (2015). Mild cognitive impairment and deficits in instrumental activities of daily living: a systematic review. *7*(1), 17.

Kabalak, A. A., Öztürk, H., & Çağıl, H. J. Y. B. D. (2013). Yaşam sonu bakım organizasyonu: Palyatif bakım. *11*(2), 56-70.

Kabataş Yıldız, M., & Ekinci, M. J. K. Ü. H. E. v. A. D. (2017). Kanserli Hastaya Bakım Veren Aile Üyelerinin Bakım Yükleri ve Öfke İfade Tarzları Arasındaki İlişki ve Etkileyen Faktörler. *14*(3), 176-184.

King, E., Okodogbe, T., Burke, E., McCarron, M., McCallion, P., & O'Donovan, M. A. J. S. j. o. o. t. (2017). Activities of daily living and transition to community living for adults with intellectual disabilities. *24*(5), 357-365.

Law, M. C., Baptiste, S., Carswell, A., McColl, M. A., Polatajko, H., & Pollock, N. (1998). *Canadian occupational performance measure: COPM*: CAOT Publ. ACE.

Legg, L. A., Lewis, S. R., Schofield-Robinson, O. J., Drummond, A., & Langhorne, P. J. C. D. o. S. R. (2017). Occupational therapy for adults with problems in activities of daily living after stroke. (7).

Leyla, D. J. H. Ü. H. F. D. (2010). Bakım kavramı ve ahlaki boyutu. *17*(2), 74-82.

Magliano, L., Marasco, C., Fiorillo, A., Malangone, C., Guarneri, M., Maj, M., & Scandinavica, W. G. o. t. I. N. S. o. F. o. P. w. S. J. A. P. (2002). The impact of professional and social network support on the burden of families of patients with schizophrenia in Italy. *106*(4), 291-298.

Miyamoto, Y., Tachimori, H., & Ito, H. J. G. N. (2010). Formal caregiver burden in dementia: impact of behavioral and psychological symptoms of dementia and activities of daily living. *31*(4), 246-253.

MOLLAOĞLU, M., ÖZKAN TUNCAY, F., & KARS FERTELLİ, T. (2011). İnmeli hasta bakım vericilerinde bakım yükü ve etkileyen faktörler.

Orak, O. S., & Sezgin, S. J. J. o. P. N. P. H. D. (2015). Kanser Hastasına Bakım Veren Aile Bireylerinin Bakım Verme Yüklerinin Belirlenmesi. *6*(1).

ØSTBYE, T., TYAS, S., MCDOWELL, I., KOVAL, J. J. A., & Ageing. (1997). Reported activities of daily living: agreement between elderly subjects with and without dementia and their caregivers. *26*(2), 99-106.

Özdemir, F. K., Şahin, Z. A., & Küçük, D. J. Y. T. D. (2009). Kanserli çocuğu olan annelerin bakım verme yüklerinin belirlenmesi. *26*(3), 153.

Öztop, H., Şener, A., & Güven, S. J. Y. s. a. d. (2008). Evde bakımın yaşlı ve aile açısından olumlu ve olumsuz yönleri. *1*(1), 39-49.

Parker, R., Bergman, E., Mntambo, A., Stubbs, S., & Wills, M. J. T. S. A. j. o. p. (2017).

Levels of physical activity in people with chronic pain. *73*(1).

Ran, L., Jiang, X., Li, B., Kong, H., Du, M., Wang, X., . . . Liu, Q. J. B. g. (2017). Association among activities of daily living, instrumental activities of daily living and health-related quality of life in elderly Yi ethnic minority. *17*(1), 74.

Schubart, J. R., Kinzie, M. B., & Farace, E. J. N.-o. (2008). Caring for the brain tumor patient: family caregiver burden and unmet needs. *10*(1), 61-72.

Torpil, B. (2017). Multipl Skleroz'lu bireylerde Kanada Aktivite Performans Ölçümü'nün Türkçe kültürel adaptasyonu, geçerlilik ve güvenilirliği.

TUNA, H. M., & Olgun, N. J. H. Ü. H. F. D. (2010). İnmeli hastalara bakım veren hasta yakınlarında görülen tükenmişlik durumunda algılanan sosyal desteğin rolü. *17*(1), 41-52.

Ulusal, I. U. V. (2012). PSİKİYATRİ HEMŞİRELİĞİ KONGRESİ.

Wewers, M. E., Lowe, N. K. J. R. i. n., & health. (1990). A critical review of visual analogue scales in the measurement of clinical phenomena.* 13*(4), 227-236.

Zarit, S. H., Reever, K. E., & Bach-Peterson, J. J. T. g. (1980). Relatives of the impaired elderly: correlates of feelings of burden.* 20*(6), 649-655.

Türkiye'deki Turizm Destinasyonlarına Yönelik Multimodal Taşımacılık Kombinlemesi: Didim Örneği

Öğr. Gör. Armağan MACİT[490]

Özet

Ulaşım olgusu, seyahat imkânı sağlaması açısından turizmin gelişimine katkı sağlayan en temel etkileyicilerden bir tanesi olarak sayılmaktadır. Ulaşımın turizmi etkilediği kadar turizmde ulaştırmayı etkilemektedir. Ulaşım geliştikçe turizm gelişme göstermekte, turizm geliştikçe de ulaşıma yapılan yatırımlar artmaktadır. Bu bağlamda turizm ile ulaşım arasındaki ilişki, turizm sayesinde milli ekonomilerine artı değer katmaya çalışan ülkeler için büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde karayolu ile ulaşımın gelişmiş olmasına rağmen; havayolu, denizyolu ve demiryolu için gerekli olan altyapı kısıtları sebebi ile tüm turizm destinasyonlarına taşımacılık yapılamamaktadır. Bu durum kısıtlı zamanda seyahat deneyimi yaşamak isteyen yolcuların sadece bu taşımacılık modlarını kullanabildiği destinasyonlara yönelmesine sebep olmaktadır. Her destinasyon için tüm taşımacılık modlarını kullanmak mümkün olmasa da uygun taşımacılık modları multimodal taşımacılık kombinlemesi yapılarak, turizm destinasyonalarına kolay ulaşım sağlanabilir. Bu gerçekleştirilebildiği ölçüde ulaşım kısıtları ile turist kaybeden turizm destinasyonlarına turistlerin gelmesi kolaylaşacak, bu destinasyonların ülke ekonomisine katkısı da azımsanmayacak ölçüde artacaktır. Ancak ülkemizde farklı ulaşım modları ile taşımacılık yaygın olmasına rağmen işletme ve organizasyonlar bünyesinde bu taşımacılık modlarını kombinleme genel olarak yapılmamaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'de Ege bölgesinde bir turizm destinasyonu olan Bodrum ve İzmir Adnan Menderes Havalimanlarına yakın ancak kendi ilçe sınırları içerisinde havalimanı bulundurmayan bir ilçe olan Didim destinasyonunun mevcut ulaşım imkânları değerlendirilerek, multimodal taşımacılık kombinlemesi önermesi oluşturmak amaçlanmıştır. Böylelikle ulaşım kısıtlamalarından kaynaklı turizm açısından gelişmeleri yavaş olan destinasyonlara multimodal taşımacılıkla katalizör etkisi yaratılması söz konusu olabilecektir. Yapılan çalışma tüm destinasyonlarda farklı taşımacılık modlarının kombinlenmesi ile ulaşımın daha elverişli ve turizme uygun duruma gelebileceği sonucunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turizm Destinasyonları, Multimodal Taşımacılık.

Multimodal Transportation of Combınatıons for Tourism Destinations in Turkey: Didyma Example

Abstract

The phenomenon of transportation is considered as one of the most important factors that contribute to the development of tourism in terms of providing travel opportunities. Transportation affects tourism as well as transportation. As transportation develops, tourism develops and as tourism develops, investments in transportation increase. In this context, the relationship between tourism and transportation is of great importance for countries that try

[490] Ege Üniversitesi/ Havacılık Meslek Yüksekokulu/ Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği Programı

to add value to their national economies through tourism. Although the transportation by road has improved in our country; transport to all tourism destinations is not possible due to infrastructure constraints required for airline, maritime and railway. This makes it possible for passengers wishing to travel in a limited time to destinations that can only use these modes of transport. Although it is not possible to use all modes of transportation for each destination, it is possible to combine the appropriate modes of transport with multimodal transport to provide easy access to tourism destinations. To the extent that this can be achieved, transportation constraints will make it easier for tourists to come to tourism destinations that lose tourists, and the contribution of these destinations to the national economy will increase considerably. However, although transportation with different modes of transportation is widespread in our country, combining these modes of transportation is not generally carried out within enterprises and organizations.

In this study, a tourism destination in the Aegean region in Turkey near Bodrum and Izmir Adnan Menderes airports, but assessed existing transportation facilities of its district boundaries within a county that does not include the airport in Didim destinations, it aimed to create multimodal transportation choice of combinations of the proposition. Thus, it may be possible to create a catholytic effect with multimodal transport to destinations that are slow in terms of tourism due to transport restrictions. The study reveals that by combining different modes of transportation in all destinations, transportation can be made available.

Key Words: Tourism Destination, Multimodal Transportation.

Giriş

Turizm ve ulaştırma sektörü birbiriyle çok yakın ilişkili iki sektördür ve bugünkü geldikleri noktaya büyük aşamalardan geçerek ulaşmışlardır. 19. yüzyılda elit bir faaliyet olan turizm, günümüzde geniş kitlelere hitap eden ve herkesin katılabildiği çok yönlü bir olguya evrimleşmiştir. Sürekli büyüme seyrinde, ulaşım teknolojilerindeki iyileşmelerin katkısı büyük rol oynamış ve bu sayede turizm ile ulaştırma sektörü ayrılmaz bir bütün haline gelmişlerdir.

Taşımacılığın turizmin ayrılmaz bir parçası olarak önemi, turizm literatüründe 1970'lerden bu yana tartışma konusu olmuştur. Taşımacılık turizm işletmelerinden açıkça önemli bir unsur olmasına rağmen, ulaştırma ve turizm arasındaki ilişkinin daha fazla araştırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Çalışmanın temel amacı, turizm destinasyonlarında multimodal taşımacılık imkânları sunulması ile turizm destinasyonlarına ulaşım kısıtlarının ortadan kaldırılması, böylelikle sadece kolay ulaşılabilir destinasyonlara değil, tüm turizm destinasyonlarında turist sayısının artarak turizmin gelişmesi amaçlanmaktadır. Bu anlamda çalışmanın sonunda ortaya konacak bulgular ile yeni kurulacak bir shutle işletmesi veya mevcut ana taşımacılık işletmelerinin multimodal taşımacılık kombinlemesi ile hem işletme için yeni bir pazar yaratılmış olacak hem de turizm destinasyonlarının geliştirilmelerine katkı sağlanacaktır.

Çalışmada öncelikle turizm ve ulaştırma ilişkisi ile bir literatür taraması yapılmakta, sonrasından seçilen turizm destinasyonlarının mevcut ulaşım imkanlarının kısıtları araştırılarak ortaya konmaktadır. Son olarak turizm destinasyonlarının mevcut imkânları değerlendirilerek multimodal taşımacılık kombinlemesi oluşturulmaktadır.

Araştırma kapsamında örneklem olarak turizm açısından elverişli olduğu halde ulaşım kısıtları sebebi ile istenilen büyümeyi yakalayamayan turizm destinasyonlarını seçilmesi gerekmektedir (Örneğin, Didim). En yakın havalimanları Bodrum ve İzmir Adnan Menderes

Havalimanı'dır. Bu sebeple Didim'e daha çok kara ulaşımı ile gelinmesi tercih edilmektedir. Oysaki havalimanından kara ve deniz ulaştırması kombinlemesi turistlerin kolay bir şekilde Didim destinasyonuna ulaşımını sağlayacaktır. Ancak bu imkânlar sunulmadığı için özellikle hafta sonu tatili değerlendirmek isteyen turistler Bodrum gibi havalimanının olduğu destinasyonları tercih etmektedir. Çalışmada Didim gibi destinasyonlar için ulaşım dezavantajını avantaja çevirecek multimodal taşımacılık sistemi kurulmasına yönelik bir öneri üzerinde durulmuştur.

1. Taşıma Modları

İşletme yönetimi literatüründe taşımacılık operasyonlarını kategorize etmek için kullanılan geleneksel tanımları takiben, taşıma modları üç şekilde kendini gösterir: kara taşımacılığı, hava taşımacılığı ve deniz taşımacılığı (gelecek modu, uzay taşımacılığı) (Duval, 2007: 3).

Günümüzde ulaştırma faaliyetlerinde kullanılan modlar; karayolu, demiryolu, denizyolu, havayolu, boru taşımacılığı ve iç su (nehir) taşımacılığı olarak sınıflandırılabilir. Taşıma türlerinin kıyaslanması Tablo.1'de verilmiştir. Tablo incelendiğinde, kıyaslama kriterleri olarak; maliyet, hız, hizmet alanı, tarifeli seferlerin sıklığı ve tarifelerin uygulama güvenilirliği seçildiği görülmektedir (Çancı & Erdal, 2003).

Tablo 1. Taşıma Modlarının Karşılaştırılması

Taşıma Türü	**Maliyet**	**Hız**	**Hizmet Alanı**	**Tarifeli Seferlerin Sıklığı**	**Tarifelerin Uygulanma Güvenilirliği**
Karayolu	Yüksek	Hızlı	Çok Geniş	Yüksek	Yüksek
Denizyolu	Çok Düşük	Yavaş	Sınırlı	Çok Düşük	Orta
Havayolu	Çok Yüksek	Çok Hızlı	Geniş	Yüksek	Orta
Demiryolu	Orta	Orta	Orta	Düşük	Çok Yüksek
İç suyolu	Düşük	Yavaş	Sınırlı	Düşük	Orta
Boru Hattı	Düşük	Yavaş	Çok Sınırlı	Orta	Yüksek

Kaynak: Çancı & Erdal, 2003.

Her bir ulaştırma türünün, maliyet, sürat, hizmet, güvenilirlik ve güvenlik anlamında avantajlı olduğu yönler bulunmaktadır. Bu kapsamda günümüzde her bir ulaştırma türünün en verimli şekilde kullanılmasını sağlayan çok modlu ulaştırma sistemleri de yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yükün veya yolcunun farklı en az iki taşıma modu kullanılarak taşınması olan çok modlu taşımacılıkta tüm yolculuk, ayrı ayrı aşamalardan oluşan bir süreç değil, entegre bir sistem olarak görülmektedir.

1.1. Demiryolu Taşıma Modu

Turizmin gelişiminde; demiryolu taşımacılığının ortaya çıkması (19. yy.), otomobilin kullanılmaya başlanması (20. yy.) ve havayolu ulaşım modunun yaygınlaşması (1970'lerden sonra) önemli katkılar sağlamıştır (Pamelard, 2009). Aynı zamanda charter seferlerin havayolu ulaşımında başlatılması (1949) adeta çığır açmıştır. Havayolu taşımacılığında düşük ücretli uçakların devreye girmesiyle yeni turistik merkezler doğmuştur (Gay, 2006).

Turizm hareketlerinin modernleşmesinde demiryolu en önemli rolü üstlenmiştir. Hızlı trenlerin kullanılmaya başlanmasıyla birlikte Avrupa'da hızlı tren ağının giderek yaygınlaşmıştır. Garların şehir merkezlerinde yer alması, hava ve deniz limanlarına bağlantıların olması, e-bilet alınabilmesi gibi özellikler demiryolunun rekabet gücünü arttırmıştır (Emekli vd., 2006).

1.2. Karayolu Taşıma Modu

Karayolu taşıma modu karasal ortamda her yere ulaşabilme özelliğine sahip bulunmaktadır. Ayrıca ulaştırma modu diğer ulaştırma modlarına kolayca entegre olabilmektedir. Bu iki özelliğinden dolayı karayolu ulaştırması; turizmin gelişiminde, dağılımında ve çeşitlenmesinde büyük katkılar sağlamıştır. Ekoturizm, kırsal ve yeşil turizm, trekking, doğa turizmi, atlı ve bisiklet ile yapılan turistik geziler karayolunun turizme entegre olduğu özel bir arakesittir.

1.3. Denizyolu Taşıma Modu

Denizyolu ulaştırması, havayollarının gelişmesiyle egemenliğini yitirmişse de kruvaziyer turizmi, yat turizmi, feribot taşımacılığı, tekne gezileri gibi farklı uygulamalar turizmde kendine yer edinmiştir. Kruvaziyer turizminin son yıllarda çok rağbet görmesi, seyahat gemilerinin konfor bakımından en gelişmiş turistik ulaştırma aracı olmasından kaynaklanmaktadır. Denizyolu yolcu taşımacılığı, küçük adaların ekonomileri için önemli etkilere sahip olduğundan hovercraft ve hidrofil tipi taşıyıcılar modern araçlar hizmete girmiştir (Baykal, 2013).

1.4. Havayolu Taşıma Modu

Hız avantajı ile son yıllarda kullanımı en hızlı büyüme gösteren ulaştırma modudur. Kapasite sınırlamalarının olmasına rağamen havayolu yolcu ve yük taşımacılığına olan talep oldukça artmaktadır. Dünya genelinde havaaraçalarının keşfi ile askeri ve sivil anlamada havacılık faaliyetleri büyük bir hızla gelişmiş ve ulaştırma modları içerinde önemli olan yerini almıştır. Başlarda yüksek maliyetler ve fiyatlar sebebi ile belirli bir zümre özelinde olan havayolu ulaşımı, çeşitli iş modellerinin etkisi ile herkes tarafından kullanılabilen bir ulaştırma modu haline gelmiştir (Grosche, 2007).

2. Multimodal Taşımacılık

Çoklu ulaşım modu; maliyet, süreç, çevresel etki ve hizmet kalitesi gibi değişkenler açısından birbirlerinden üstünlükleri bulunan en az iki ulaşım türünün; verim, üretkenlik ve maliyet etkinliği sağlamak amacı ile bir araya getirilmesi ile oluşan uluslararası bir taşıma sistemidir (UNCTAD, 1993). Ulaştırma modları arasındaki yoğun rekabet, bölünmüş ve entegre olmayan bir ulaştırma sistemine yol açmaktadır. Her bir ulaştırma türünün, maliyet, sürat, hizmet, güvenilirlik ve güvenlik anlamında avantajlı olduğu yönler bulunmaktadır. Çoklu ulaşım sistemlerinde her bir ulaşım türünün süre ve maliyet açısından üstün yönlerinden yararlanılması sistemin toplam maliyetini düşürecek, toplam bekleme süresini en aza indirecek ve başarılı bir servis hizmeti ortaya konulmasını sağlayacaktır.

Günümüzde tek bir ulaşım sistemi ve onun tek ulaşım aracı yerine kombine hizmetler turistlere daha çekici gelmektedir. Tren, otobüs, bisiklet, gemi, uçak gibi araçlar, birbirleriyle bağlantılı olarak pazarlanmakta, bu hem kolaylık hem de hareket özgürlüğü getirmektedir. Dolayısıyla izlenen rotalar klasik rotalardan ayrılmakta, onların yerine çok seçenekli ve ulaşım ağı çok yaygın yeni rotalar doğmaktadır.

3. Turizm Ulaştırması

Ulaştırma, karmaşık küresel ekonomik sektörlerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Ulaştırma, malların ve insanların hareketi için bir mekanizma olarak hareket ederek ulusal ve uluslararası ticaretin bel kemiğini oluşturur. Ulaştırma sistemlerindeki büyüme turizmdeki büyüme ile sinerjileri paylaşır ve bunun tersi de geçerlidir. Turistik faaliyetlerin küresel erişiminin bir kısmı, turistik 'yerlerin' küresel ölçekte erişilebilirliğinin artması ve batı ülkelerinde 20. yüzyıl boyunca kişisel taşıma araçlarını kullanan tatilcilerin popülaritesi ile artmıştır. Böylece erişilebilirlik için tutarlı bir talep ortaya çıkmıştır (Duval, 2007: 1).

Turizm ulaştırması, insanların turistik amaçlarla yaptıkları seyahatlerde ekonomik prensiplere uygun olarak, turizm pazarlarından turist çekim merkezlerine hızlı, güvenli ve düzenli bir şekilde taşınmasını sağlayan bir hizmet faaliyetidir. Bu taşınmanın ucuz olması ve zaman faydası sağlaması beklenir. Turizm ulaştırması, ulaştırma sistemleri arasında koordinasyonu gerektirir (Gürdal, 1990). Turizm ile ulaşım arasındaki ilişkiler çok boyutludur: bütçe-ulaşım, süre-ulaşım, turizm türü-ulaşım gibi. Şüphesiz bu ilişkilerde amaç, yer, zaman gibi değişkenler de önemli birer belirleyicidir. Sözgelimi turizm türüne bağlı olarak gidilecek yer ve yıl içindeki zaman dilimi ile kullanılacak ulaşım sistemi ve onun araçları arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır.

Ulaştırma talebi, ulaştırma tasarımındaki ve tedarikindeki yenilikleri körüklemiştir ve aynı şekilde ulaştırma inovasyonu, birçok destinasyonda turizmin gelişiminde ayrılmaz bir rol oynamıştır. Aynı şekilde, demiryolu seyahatlerinin 19. yüzyılda destinasyon yaratmasıyla, düşük maliyetli hava taşımacılarının etkisi, geçtiğimiz on yılda benzer şekilde olmuştur, diğer bir deyişle fiyat esneklikleri nedeniyle seyahat etmemiş olan yolcu akışlarının artmasına neden olmuştur. Yeni düşük maliyetli hava erişimi, genel olarak turizm için faydalı olmuştur (Duval, 2007: 10).

Turizm sistemi, birleşmiş bir bütün oluşturmak için kooridine edilen ve bir dizi hedeflere ulaşmak için organize edilen bir dizi ilişkili grup olarak tanımlanmaktadır (McIntosh vd., 1995: 21). Daha geniş bir bağlamda, teorik bir analiz çerçevesinin geliştirilmesi için sistem yaklaşımına odaklanılmıştır. Ayrıca Mill & Morrison (1992), turizm sistemini açıklarken tüketiciler ve tedarikçiler arasındaki değişim sürecini dört bileşen ile vurgulamaktadır: entegre bileşenler, piyasa, seyahat unsuru, destinasyon ve piyasa mekanizması. Bu unsurlar ilk etapta, başlangıç ve varış destinasyonları arasında seyahat eden ziyaretçilerin izlediği bilgi akışı ile bağlantılıdır. Bunun gerçekleşmesini sağlayan süreçler, örneğin seyahat acenteleri ve ulaşım sağlayıcıları turizm deneyimini kolaylaştırmaktadır (Lumsdon & Page, 2007: 1). Bir dizi yazar (Getz, 1986; Gunn, 1994) turizm sisteminin doğası hakkındaki bilgilerimizi genişletirler. Bu yazarların görüşleri birbirine bağlı fonksiyonel ilişkileri, dinamik ve hem arzı hem de talebi kapsayan birbirleriyle ilişkili bir ağ içermektedir.

Çoğu yazar turizm sistemini analizini bütünsel bir tarzda ele alırken, aynı zamanda kolayca alt sistemlere bölünebilir. Örneğin Leiper (1990), turist çekim sistemini ve ulaşım unsurları ilişkisini analiz ederken, Page (1999) turizm ulaşım sistemini tartışmaktadır. Her iki yazar da bu alt sistemleri tanımlayan süreçleri ve yapıları açığa çıkarmaktadır. Ayrıca daha geniş turizm sistemi içinde nasıl uyum sağladıklarına bir açıklama sağlarlar. Page (1999) turizm ulaştırma sistemini "*ilk seyahat planlamasından dönüş yolculuğunun son aşamasına kadar tüm turizm deneyimini etkileyen bir grup faktörü*" olarak tanımlamaktadır.

Bu yaklaşım insanların niçin seyahat ettiklerini ve farklı seyahat yerleri seçtiklerini açıklayan bir davranışsal yaklaşım olarak bilinmektedir (Oppermann, 1997).

Ulaşım ve turizm ilişkisinin üç önemli yönü bulunmaktadır (Duval, 2007: 11-13);

- Turistler nihayetinde bir destinasyona (veya birkaç varış yerine) seyahat eder.
- Ulaştırma altyapısının planlanması ve yönetiminde turizm ile ilgili arz ve talep özelliklerini anlamak çok önemlidir.
- Taşımacılığın dinamik doğası, bir destinasyonda turizm üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir.

Yurtiçi ve uluslararası ulaştırma sistemlerinin entegrasyonu ve diğer ülkelerle paralel koordinasyon turizm akışının, yerli ve uluslararası turizmin büyümesine katkıda bulunmaktadır.

4. Ulaştırma ve Destinasyon

Destinasyonların, turizm endüstrisi ve endüstrinin evrimi, yapısı, imaj, ekonomi ve turizm piyasasının temel özelliği olduğu konusu araştırma literatürde geniş yer bulmaktadır. Destinasyonlar ayrıca hem ulusal hem de uluslararası turizmin gelişiminde temel yapıtaşlarıdır ve turizmle ilişkili faaliyetlerin yatırımları ve ziyaretçiler için bir odak oluşturma fonksiyonu görmektedir (Lumsdon & Page, 2007: 79). Zamanla ve gelişme arttıkça, bazı destinasyonların ziyaretçilerin dinamoları olması beklenmektedir.

Çalışmanın bu kısmında destinasyonun gelişiminde ulaşımın etkileri ele alınmaktadır. Destinasyon terimi mekânsal anlamda, işlevsel anlamda, politik anlamda veya ekonomik anlamda literatürde açıkça tanımlanmamıştır. Literatürde birbirleriyle değiştirilebilir tatil yerleri ve destinasyon kavramı sıklıkla kullanılmaktadır. Bu nedenle bir sahil turizm kenti İngiltere'deki Brighton şehri İngiliz literatüründe bir *tatil yeri* olarak tanımlanırken, benzer boyuttaki bir sahil turizm kenti olan Avustralya ve Asya'nın bir parçası genellikle bir *destinasyon yeri* olarak adlandırılır. Tanımlamadaki bu eksiklik göz önüne alındığında destinasyonun iki görünümü olduğu açıkça görülmektedir. Geniş görüş tanımlanabilir herhangi bir mekânsal alanı, turizmin yerleşik bir endüstri olduğu ve o yerin dışındaki bölgelerden veya ülkelerden ziyaretçi çekeceği yer olarak tanımlar. Destinasyon bu anlamda bir sahil kenarı köyü ya da dağ tatil beldesi kadar küçük olabilir ya da bir devlet veya ulus kadar büyük olabilir. Destinasyonun ikinci görünümü daha çok dar anlamdadır ve turizmde uzmanlaşmış belirli bir şehir alanını tanımlamak için kullanılan Avrupa resort kavramını birleştirir.

5.Multimodal Taşımacılık Kombinlemesi

Çalışma kapsamında örnek kombinleme yapmak amacı ile Aydın'a bağlı Didim ilçesi seçilmiştir. Bu ilçenin seçilmesinin sebebi, deniz kenarında yer alan bir turizm destinasyonu olması, tarihi zenginlikler ve sahilleri ile yüksek bir turizm potansiyeli olmasına rağmen, nispeten az yatırım alan ve Bodrum, İzmir Havalimanlarına yakın konumda yer aldığı için ilçe veya il sınırlarında havalimanı bulunmayan bir destinasyon olmasıdır.

Didim, doğuda Muğla il sınırı, Güllük körfezi ve Akbük koyu, batıda ve güneyde Ege Denizi, kuzeyde Bafa Gölü ve Menderes Nehri ile sınırlanmış bir yarımada şeklindedir. 2015 yılında yapılmış olan nüfus sayımında 73.827 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir.

Osmanlı döneminde rumların yaşadığı bir köy olan Didim, mübadele ile göç eden Türklerin yerleşim yeri haline gelmiştir. İlçe ekonomisi turizm ve tarıma dayalıdır. Yaz ayarında gelen turistlerle ilçe nüfusu artmakta, ekonomik faaliyetlerde artış meydana gelmektedir (Didim Belediyesi, 2019).

5.1. Mevcut ulaşım imkanları

Didim için şu an mevcut olarak kullanılan tek ulaşım modu karayolu taşımacılığıdır. Didim İstanbul'a 614 km, Ankara' ya 688 km, İzmir'e 160, Aydın'a 100 ve Muğla'ya 130 km dir (Maps, 2019). Araç dışındaki ulaşımlar otobüs işletmeleri tarafından sağlanmaktadır. Didim'in Didim Seyahat ve Didim Birlik isimli yerel işletmeleri Aydın, İzmir, Ankara ve İstanbul'a sefer düzenlerken, farklı otobüs işletmeleri de yaz aylarında yoğun olmak üzere seferler düzenlemektedir.

Didim'e uzak illerden ulaşmak isteyen turistler için 2 havalimanı alternatifi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi İzmir Adnan Menderes Havalimanı, ikincisi Bodrum Havalimanıdır. Ancak bu havalimanlarından Didim'e planlı taşımacılık değil, özel transfer servis hizmetleri ile ulaşım sağlanmaktadır. Bu durumda uçak saatleri ile uyumsuzluk, sefer birleştirme, sefer düzenlenmeyen saatler gibi sebeplerle uzun süreli bekleme ve ulaşım zorlukları yaşanmaktadır. Bunun dışında Havaş otobüsleri ile havalimanlarından otogara, otogardan Didim arabaları ile ulaşmak mümkündür. Bu durumda ekstra mesafe ve zaman anlamına gelmektedir (Neredekal, 2019).

Didim gibi kısıtlı ulaşım imkanları ile ulaşılmak istenilen destinasyonlar, kısa süreli tatil düşünen turistler için ulaşımın zor olduğu gerekçesiyle tercih edilmemekte, bu sebeple de turizm potansiyellerini gerektirdiği kadar kullanamamaktadır. Bu durumda havalimanı olan destinasyonlara yolcuları mecbur bırakıyordur.

Demiryolu ağı bulunmayan Didim de, deniz, hava ve kara ulaştırmalarını kombinleyerek elverişli bir ulaştırma sağlanabilir mi, sorusu çalışmamızın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bir ulaşım için birden fazla ulaştırma modunu kullanmak multimodal yani çoklu taşımacılık anlamına gelmektedir. Multimodal taşımacılık, doğru ve planlı bir şekilde kombinlendiğinde farklı avantajlar sunabilmektedir.

5.2. Multimodal Taşımacılık Önermesi

Uzak şehirler ile Didim ilçesinin bağlantısının sağlanmasının en önemli yolu, hız açısından değerlendiğinde havayolu ulaşımıdır. Bu sebeple uzak il ve yurtdışından Didim'e ulaşacak yolcuların İzmir Adnan Menderes Havalimanı ve Bodrum Havalimanı gibi 2 alternatifi bulunmaktadır. İzmir Adnan Menderes Havalimanı Didim'e 142 km. mesafede, Bodrum Havalimanı ise 64 km. mesafededir. Bu durumda ek bir ulaştırma modunun kullanılması zorunlu olarak ortaya çıkmaktadır.

-İzmir Adnan Menderes Havalimanı Başlangıçlı Önerme;

İzmir Adnan Menderes Havalimanı 142 km. mesafede yer almasına rağmen Söke-İzmir arasında yer alan otoyol hizmeti ile daha kısa sürede ve akıcı trafik ile kısa sürede katedilebilen bir mesafedir. Bu sebeple İzmir-Didim arası karayolu ulaşımını kullanmak denizyolu ulaşımı kombinlemesine göre daha etkin olabilecektir. Deniz yolu kullanımı için İzmir'in farklı bir ilçesine geçmek için kara transferi sonrada karayolundan daha uzun sürecek bir denizyolu ulaşımı söz konusu olacaktır. İzmir- Didim arası karayolu ulaşımında mevcut durumda, shuttle servisler ya da otogara giden arabalar ile İzmir Otogar-Didim

arasında taşımacılık yapılmaktadır. Ancak vakit kaybı ve uçak saatlerine göre planlama yapılmadığından zaman kaybı çok olmaktadır.

Tüm zaman kayıplarını önleyecek en iyi sistem, havayolu ve karayolu ulaştırma işletmelerinin aralarında multimodal taşımacılık anlaşması yaparak, ortak rezervasyon sistemi üzerinden destinasyon ulaşımına yönelik hizmet sunmasıdır.

Bir yolcu örneğin; İstanbul-Didim arası ulaşım hizmeti almak istiyorsa, rezervasyon ve biletleme işlemlerini yapacağı web sayfasına girdiğinde aramasını destinasyona göre yapacak, sistem ulaşım için alternatifi aşağıdaki gibi çıkaracaktır.

Başlangıç Noktası	Varış Noktası	Tarih	Saat	Firma
İstanbul (İST)	İzmir (ADB)	01/08/2019	10.00	A Havayolu
İzmir	Didim	01/08/2019	11.25	B Servisi

Bu alternatifi görerek biletleme işlemini yapan yolcu ulaşım ile ilgili problemini halletmiş bir şekilde destinasyon ulaşımını sağlamış olacaktır. Böylelikle farklı ulaştırma modları kombinlenerek zaman tasarrufu, konfor ve turizme katkı sağlama amacı gerçekleşmektedir.

-Bodrum Havalimanı Başlangıçlı Önerme;

Bodrum Havalimanı Didim'e yaklaşık 1 saat 40 dakikalık mesafede yer almaktadır. Ancak yaz aylarında Söke-Milas karayolunda yaşanan yoğunluk nedeni ile trafikte geçirilen süreler uzayabilmektedir. Aynı zamanda Bodrum-Didim arası çalışan shuttle servis sayısı oldukça az ve özel hizmete yöneliktir. Didim'de yerel firmalar tarafından yapılan seferlerde gündüz saatlerinde ve genellikle saatte 1 sefer olacak şekilde gerçekleşmektedir. Bodrum Havalimanına gelen yolcuların, Didim'e ulaşmak için karayolu yanında birde denizyolu ulaşımı alternatifi olabilir. Mevcut durumda Didim- Bodrum arasında 1 gezi teknesi dışında ulaşım ağı bulunmamaktadır. Ancak Bodrum-Didim arasındaki deniz mili bakımından mesafenin uzak olmayışı, denizyolu ulaşımını da bir alternatif olarak düşünmemiz gerektirdiğini göstermektedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi ulaşım imkanlarını oluşturmak, kamu kurumlarının görevi de olsa özel sektör tarafından yapılan ulaştırma girişimleri desteklenmektedir. Verilecek ulaştırma hizmetlerinin müşterilere bir hizmet karması olarak sunulması, bu ulaştırma modlarının kombinlenmesi kullanılabilir olmasını sağlamaktadır. Burdan yapacağımız çıkarımla bir rezervasyon ve biletleme sistemi üzerinden Bodrum-Didim arasında Bodrum Havalimanı için uçak biletini alabilecek yolcu, karayolu ve karayolu bağlantısı ile denizyolu ulaşımı içinde rezervasyon yaptırabilecektir. Yolcu biletleme ve rezervasyon işlemlerini yaptığında ulaştırma alternatifi olarak aşağıdaki seçenekler görüntülenebilir.

Başlangıç Noktası	Varış Noktası	Tarih	Saat	Firma
İstanbul (İST)	Bodrum (BJV)	01/08/2019	10.00	A Havayolu
Bodrum	Didim	01/08/2019	11.10	B Servisi

Bodruma havayolu ulaşımını kullanarak gelmiş kişi, iniş saati ile uyumlu olarak planlanmış shuttle servisi kullanarak Didim destinasyonuna kolaylıkla ulaşım sağlayabilir.

Başlangıç Noktası	Varış Noktası	Tarih	Saat	Firma
İstanbul (İST)	Bodrum (BJV)	01/08/2019	10.00	A Havayolu
Bodrum/Havalimanı	Bodrum/Liman	01/08/2019	11.10	B Servisi
Bodrum/Liman	Didim/Liman	01/08/2019	11.30	C Denizyolu İşl.

Yukarıda ki gibi yolcuya kombinlenmiş olarak sunulmuş multimodal taşımacılık önerisi, yolcuya plan yapma, farklı işletmeler ve alternatifler oluşturma yükümlülüğünden kurtardığı için yolcular tarafından seçilebilecektir. Aynı zamanda havalimanı olmayan destinasyonlarda kısa süreli tatil yapmak isteyen kişiler vakit kaybını azalttığı için bu multimodal taşımacılık kombinlerini kullanabilecektir.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'de Ege bölgesinde bir turizm destinasyonu olan Bodrum ve İzmir Adnan Menderes Havalimanlarına yakın ancak kendi ilçe sınırları içerisinde havalimanı bulundurmayan bir ilçe olan Didim destinasyonunun mevcut ulaşım imkânları değerlendirilerek, multimodal taşımacılık kombinlemesi önermesi oluşturmak amaçlanmıştır. Böylelikle ulaşım kısıtlamalarından kaynaklı turizm açısından gelişmeleri yavaş olan destinasyonlara multimodal taşımacılıkla katalizör etkisi yaratılması söz konusu olabilecektir. Turizm potansiyeli yüksek olan ülkemizde belli başlı bazı il ve ilçeler, ülkenin turizm yükünü kaldırmakta, birçok il ve ilçe turizm potansiyelini değerlendirememektedir. Taşımacılık sektörü ile turizm sektörünün ilişkisi ve ulaştırmanın turizm üzerindeki etkisi göz önüne alınarak yapılan önerme çalışmasında, tüm destinasyonlarda farklı taşımacılık modlarının kombinlenmesi ile ulaşımın daha elverişli ve turizme uygun duruma gelebileceği sonucu ortaya konmaktadır.

Kaynakça

Çancı, M., & Erdal, M. (2003). *Uluslararası Taşımacılık Yönetimi: Freight Forwarder El Kitabı 2*. Utikad.

Didim Belediyesi. (2019), E.T.: 01/05/2019. Https://Www.Didim.Bel.Tr/

Duval, D. T. (2007). *Tourism And Transport: Modes, Networks And Flows*. Channel View Publications.

Emekli, G., İbrahimov, A., & Soykan, F. (2006). Turizmde Küreselleşmeye Coğrafi Yaklaşimlar Ve Türkiye. *Ege Coğrafya Dergisi*, *15*(1-2), 1-16.

Getz, D. (1986). Models In Tourism Planning: Towards Integration Of Theory And Practice. *Tourism Management*, *7*(1), 21-32.

Grosche, T., (2009), "Computational Intelligence Integrated Airline Scheduling", Springer (Warsaw, Poland).

Gunn, C. A. (1998). Issues In Tourism Curricula. *Journal Of Travel Research*, *36*(4), 74-77.

Gürdal, M., Yönetim, A. H. İ., Usta, Ö., Kongresi, L. T. Ö. A., Bülteni, A. T., Seminerleri, A. A. Y., & Araştırmacıları, T. T. Ö. (1990). *Turizm Ulaştırması*. Adım.

Leiper, N. (1990). Tourist Attraction Systems. *Annals Of Tourism Research*, *17*(3), 367-384.

Lumsdon, L. M., & Page, S. J. (Eds.). (2007). *Tourism And Transport*. Routledge.

Maps. (2019), E.T.: 03/05/2019. Https://Www.Google.Com/Maps/Didim

Mcintosh, R. W., Goeldner, C. R., & Ritchie, J. B. (1995). *Tourism: Principles, Practices, Philosophies* (No. Ed. 7). John Wiley And Sons.

Mill, R.C. And Morrison, A. (1992). The Tourism System: An Introductory Text (2nd Edition). Nj, Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Neredekal.(2019), E.T.: 03/05/2019.Https://Www.Neredekal.Com/Blog/Didime-Ucakla-Ulasim/

Oppermann, M., & Kye-Sung, C. (1997). *Tourism In Developing Countries*. International Thomson Business Press.

Page, S. J. (1999). Transport And Tourism Harlow.

Unctad (1993). Small And Medium –Sized Transnational Corporations. United Naions: New York.

Picturing Childhood in Mangan's Poems (1838-1844)

Burak CANDAN[491]
Öğr. Gör. Dr. M. Galip ZORBA[492]
Prof. Dr. Arda ARIKAN[493]

Abstract

Irish poet James Clarence Mangan influenced many of the Irish writers and poets of the forthcoming generation but his works could not get the literary attention he deserved, either in or outside Ireland. Although the poet never left Ireland, he portrayed many different geographies in his poems. In addition to that, the poet was especially inspired by the Ottoman geography and particularly its sultans and literature. Despite the unique quality of his writing, Mangan has not received much attention in Turkish academia apart from a few articles that commented on his life and work. Mangan's poems include various themes and images that await the attention of Turkish academics. Based on this need, this study aimed to focus on Mangan's poems written between 1838 and 1844 to show how childhood is represented in his poems. While doing that, how Mangan portrayed childhood as a personal and experiential phenomenon is exemplified through an analysis of the images used to depict childhood both as a stage in one's biological life as well as a phenomenon surrounding his material.

Keywords: J.C. Mangan, Irish, Poet, Childhood, Children

Introduction

Childhood is a matter of concern in many literary works written in various periods, and depictions of child and childhood in texts have long been a subject matter of literary studies because, as Brooks (2014) enunciates, the story of childhood is one of the most influential stories that authors tell the reader. Besides, these depictions not only show how writers were "influenced by views on childhood in their times" but also "reflect and reveal concerns, cultural tendencies, and areas of interest in the period of their composition" despite the fictional nature of literature (Gavin, 2012, p. 3). The pendulum of literary portrayals of childhood has swung from 'useless' and 'evil' to 'redemptive' and 'innocent' since the Middle Ages (Covenay, 1967; Kuhn, 1982; Temple et al., 1997; Demirkol, 2008). Jenks (1996) regards this broad spectrum of childhood as bipolar and labels these two contradictory poles as the Dionysian Child and the Apollonian Child. While the former is based on "the doctrine of Adamic original sin" and "the assumption of an initial evil or corruption within the child" (pp. 70-71), the latter regards the child as "angelic, innocent and

[491] Antalya Bilim University
[492] Akdeniz University, Faculty of Letters, Department of English Language and Literature
[493] Akdeniz University, Faculty of Letters, Department of English Language and Literature

untainted by the world" with "a clarity of vision" which might be idolized or worshipped "as the source of all that is best in human nature" (p. 73). However, Honeyman (2005) underlines that childhood is also depicted as "irrational, in the worst cases primitive, and in need of taming" (p. 80), and such depictions may be seen similar to the Freudian unconscious whose urges and wishes are often considered irrational and unreasonable by the conscious mind.

The tenets of the contemporary view of childhood are based on the emergence of the middle class and the Romantic Movement as these milestones re-shaped the concept of childhood in social and literary terms. Middle-class people could afford to live in spacious houses which eventually resulted in the separation of the child's world from that of the adult's (Postman, 1994). In this world, norms of parenthood and particularly motherhood were re-established (Grenby, 2009) whereas poets of the Romantic-era depict the child as "an innocent and otherworldly creature of nature" (Ruwe, 2014, p. 47) who is "precious and spiritually pure" (p. 48). More importantly, this child is rational who has "reasoned decisions" that makes him or her "learn from mistakes" (p. 52). Thus, such child is not seen as cognitively deficient and innately evil living beings.

Childhood in Mangan's Poetry

When compared to other Romantic poets, it is obvious that Mangan shares similar characteristics with them in terms of his view on children although Mangan's poems often involve a mysterious and gloomy side of childhood. He explicitly as well as implicitly reveals his own childhood experiences in his poetry. Holding this view, it is a need to understand Mangan's psyche and his images of childhood as reflected in his poetry.

In Mangan's poems, childhood connotes the existence of all "Mankind" which refers to the unconscious state of mind. This state is expressed through positive words such as purity, innocence, unworldliness, guilelessness, and brightness. For instance, his poem titled *Kasseedeh* is a spot-on description of all humanity in which the poetic persona says "Man is a pilgrim amid worlds a child that seeks his father" (Martin, 1996, p. 170). It is acknowledged that Mangan uses the children as an image of all mankind in other words "everyman" who seeks his father or God and his usage of the image of a pilgrim is not a coincidence since pilgrimsrepresent purity and innocence in a biblical sense.

Children also stand out as a reference to the unconscious state of mind in which Mangan wields children as a burrow to hide himself from his wailful world. In his poem *The Time of the Barmecides*, the writer suddenly returns to his childhood while wandering between his mature and mournful days. The poetic persona seems to be lost between his conscious and unconscious state of mind. There is no direct usage of children in the poem. However, it might be said that the persona is not a child anymore. His beard is grey, and his eyes are filmed as a reference to maturity. To him, childhood is nothing but an image of hope, joy, and happiness. Another poem that has a shift between the conscious and unconscious state of mind is H*eaven First of All Within Ourselves*. In the poem, the poet stays where the home of his boyhood had been and he loses himself with the dreams of "the Past" which makes his soul calm. At that moment, there is nothing but hope for the poet. "The Past" means hope and "hope" means "childhood" for the poet. Moreover, Mangan's descriptions of childhood are not limited to the state of being conscious and unconscious. In his poems, children are seen as irrational, unreasonable and unwordly creatures. Although it has parallels with the state of being unconscious, a shift cannot be seen between those states.

There is direct usage of children as an unconscious state of mind. In the poem *The Divorced*, Mangan wields the word unconscious as an adjective to describe children and says "unconscious child!". In his poem, a baby is seen in the cradle, and the baby's mother leaves the house, but the baby is not able to figure out what is going on. It is obvious that the baby is there as an image of an irrational creature and the unconscious state of mind.Also, in the poem *The Game of Life*, it is seen that the word "sleeping baby" is a direct reference to the unconscious state of mind and the baby is not aware of what is going on around him/her. Another poem that Mangan focuses on unconsciousness is *The Words of Reality*. In the poem, there are human beings who are not able to figure out their ultimate goal or what their purposes in this world are. In this sense, their existence is uncharted to them due to having childlike mind. Once again, Mangan uses the childlike mind as an irrational or unreasonable element. Last but not least, Mangan's poem *Thecla: A Voice from the World of Spirits* summarizes the poet's view of unconsciousness and childhood. The poet says, "mysteries often lurk in childish play" (Martin, 1996, p. 178) which means children with their pure and innocent hearts can see or solve the mysteries in their childish plays but they are not able to understand or figure out because they do not have the conscious. They are not aware of what they are doing. In all Mangan's poems, although he mentions his past, there is no explicit evidence about the details. As we mentioned earlier, he only implicitly reveals the stories about his childhood.

Apart from the references to Mankind and unconscious state of mind, it is a must to look at Mangan's descriptions of children through positive words such as purity, innocence, unworldliness, guilelessness, and brightness, to understand Mangan's view on children. In his poem *Mynheer Van Woodenblock*, the poet says "she was a pure, unworldly, guileless creature"(Martin, 1996, p. 49). In this line, "she" refers to a child who has all the connotations Mangan chooses to use for children. To him, the children are so innocent that they cannot be from this world. Another poem that includes positive connotations for a child is titled *Opium and Wine*. In this poem, the poet describes a queen with the title of "Child of Wine" whose brightness and purity are expressed directly. In another poem, *The Bereaved One*, the description of a child is provided who: "like a messenger, sent from some pure sphere above unto Man's unhappy race on an embassy of love!" (Martin, 1996, p. 257). It is obvious that, Mangan uses the image of children as an angel. The last poem that includes positive connotations is *The Brother and the Sister*. In the poem, children are described by Mangan in terms of their "Innocence, and Gracefulness, and Joy" (Martin, 1996, p. 299), and in the last stanza of the poem, Mangan writes "Shalt have children good and innocent even / As my Father's angels are in Heaven" (p. 299).

In conclusion, images of childhood in Mangan's poetry are given as a state of in-betweenness: the unconscious state of mind in a gloomy atmosphere while, on the other hand, it appears as a bearer of purity, innocence, guilelessness. Although Mangan uses images of childhood as an escape tool and a place of disguise, he gives us clues about his own childhood experiences.

References

Brooks, L. (2014). *The story of childhood: Growing up in modern Britain*. London: Bloomsbury.

Coveney, P. (1967). *The image of childhood the individual and society: A study of the theme in English literature*. UK: Penguin.

Demirkol, N. (2008). *The development of children's literature in the tradition of English novel: An archetypal analysis of Alice in Wonderland, Treasure Island and Jungle Book.* Unpublished MA Thesis. Institute of Social Sciences, Ankara University, Ankara, Turkey.

Gavin, A. E. (2012). *The child in British literature: Literary constructions of childhood, medieval to contemporary*. UK: Palgrave Macmillan.

Honeyman, S. (2005). *Elusive childhood: Impossible representations in modern literature*. Columbus, OH:Ohio State University Press

Jenks, C. (1996). *Childhood*. London: Routledge.

Kuhn, R. (1982). *Corruption in paradise: The child in western literature*. Hanover, NH: Brown UniversityPress.

Martin, E. (Ed.) (1996). *The collected works of James Clarence Mangan*. Ireland: Irish Academic Press.

Ruwe, D. (2014). *British children's poetry in the Romantic Era: Verse, Riddle, and rhyme*. UK: Palgrave Macmillan.

Temple, C., Martinez, M. A., Yokota, J., & Naylor, A. P. (1997). *Children's books in children's hands: An introduction to their literature*. USA: Pearson.

Tüketicinin Marka Menşei Bilinci[494]

Assoc. Prof. Dr. Fikret YAMAN*
Bilim Uzmanı Hilal ERDOĞAN

Özet

Tüketiciler mal ve hizmetleri satın alan, kullanan, memnuniyet ya da memnuniyetsizliklerini dile getiren bireylerdir. Tüketiciler bu ürünleri satın alırken ihtiyaçlarını farklı markalardan temin yoluna gitmektedirler. Marka bir ürünü diğerlerinden ayıran en önemli pazarlama bileşenlerinden biridir. Tüketici bilinci son yıllarda önemi giderek artan ve toplumların gelişmesine katkı sağlayan bir kavram haline gelmiştir. Kimi tüketici satın alacağı üründe kaliteyi, kimisi fiyatı, kimisi markanın menşeini dikkate alarak davranış sergilemektedir. Bir markanın menşei o ürünün hangi ülkeye ait olduğunu göstermektedir. Tüketicilerin bazısı bu bilince sahipken, bazısı için de marka menşei bir anlam ifade etmemektedir. Çalışmada tüketicilere belli markalar sorulmuş ve bu markaların menşelerini doğru bilip bilmedikleri, eğer doğru olarak biliyorlarsa bu markaları kullanıp kullanmadıkları, kullanmıyorlarsa bunun nedeninin ne olduğu yüz yüze anket yöntemi kullanılarak sorulmuştur. Tüketicilerin marka menşei bilincinin satın alma davranışına etkisinin olup olmadığını tespit etmek çalışmanın farklılığını ortaya koymaktadır. Tüketicinin marka menşei ile ilgili bilincinin satın alma davranışına nasıl yansıdığı çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Davranışı, Marka, Marka Menşei.

Consumer's Brand Origin Awareness

Abstract

Consumers are individuals who buy and use goods and services and express their satisfaction or dissatisfaction. When buying these products, consumers go to supply their needs from different brands. A brand is one of the most important marketing components that distinguishes a product from others. Consumer awareness has become an increasingly important concept that contributes to the development of societies in recent years. Some consumers behave by taking into consideration the quality of the product they will buy, others behave considering price or the origin of the brand. The origin of a brand indicates which country the product belongs to. Whereas some of the consumers have this awareness, for some of them, the brand origin does not make any sense. In the study, consumers were asked certain brands and whether they correctly know the origin of them and in case they knew correctly, they were asked if they use

[494] Bu bildiri Dr.Öğr. Üyesi Fikret YAMAN danışmanlığında Hilal ERDOĞAN tarafından Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2018 yılı temmuz ayında kabul edilen yüksek lisans tezinden derlenmiştir.

* Doç.Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF, Uluslararası Ticaret ve Finans Bölümü.

Mentioned brands and if they do not, the reason of this by using face-to-face survey method. Determining whether consumers' brand origin awareness has an effect on purchasing behavior reveals the difference of the study. How consumer's awareness related to the brand origin is reflected in purchasing behavior constitutes the subject of the study.

Key Words: Consumer Behavior, Brand, Brand origin.

Giriş

Tüketici bir ürünü satın alan, kullanan, kullandıktan sonra memnuniyetini ya da memnuniyetsizliğini belirten, ürünü tavsiye eden ya da ürünü almamaları yönünde diğer tüketicileri etkilemeye çalışan kişidir. Günümüzde işletmeler tüketicileri kazanabilmek için farklı stratejilere başvurmaktadır. Tüketiciler ise giderek bilinçlenmekte ve işletmelerin uyguladıkları bu stratejileri daha iyi bir biçimde analiz edebilmektedir.

Marka ise işletmelerin rakiplerinden farklı olarak görülmesini sağlayan pazarlama bileşenidir. Ürünün özellikleri marka ile anlam kazanır ve kendisine pazarda yer bulur. Son yıllarda marka sadakati, marka bağlılığı, marka kimliği gibi marka ile ilgili birçok ifade literatürde yer almaktadır. Yine son yıllarda üzerinde daha fazla konuşulan fakat uzun yıllardır var olan marka menşei kavramının önemi ise giderek artmaktadır.

Markanın üretildiği yeri, ülkeyi gösteren menşe kavramına tüketiciler tarafından daha fazla önem verilerek yaklaşılmaktadır. Bazen milliyetçilik kavramı, bazen dini inanışlar gereği tüketiciler belli ülkelerin mallarına temkinli ya da önyargılı yaklaşabilmektedir. Burada önemli olan tüketicinin ürünlere bilinçli mi ya da bilinçsiz mi yaklaştığıdır.

Çalışmada tüketicilerin marka menşei kavramına bilinçli yaklaşıp yaklaşmadıklarını tespit etmek amacıyla piyasadaki altı ürünün menşeini bilip bilmedikleri, bu ürünü kullanıp kullanmadıkları, eğer kullanmıyorlarsa bunun nedeninin ne olduğunu tespit etmek ve kullanmama nedeninin marka menşei ile alakalı olup olmadığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

1.Tüketici ve Tüketici Davranışı

Tüketici, bireysel istek ve ihtiyaçlarını tatmin etmek için çeşitli pazarlama bileşenlerini satın alan, alma kapasitesinde olan ve kullanan kişidir (İslamoğlu, 2003: 5).

Son yıllarda dünyadaki hızlı değişimler sonrası, tüketiciler her geçen gün farklı isteklerde bulunmaktadır. Bu da işletmelerin tüketicileri anlamalarını ve tatmin etmelerini daha da zorlaştırmaktadır (Altuntuğ, 2012: 210).

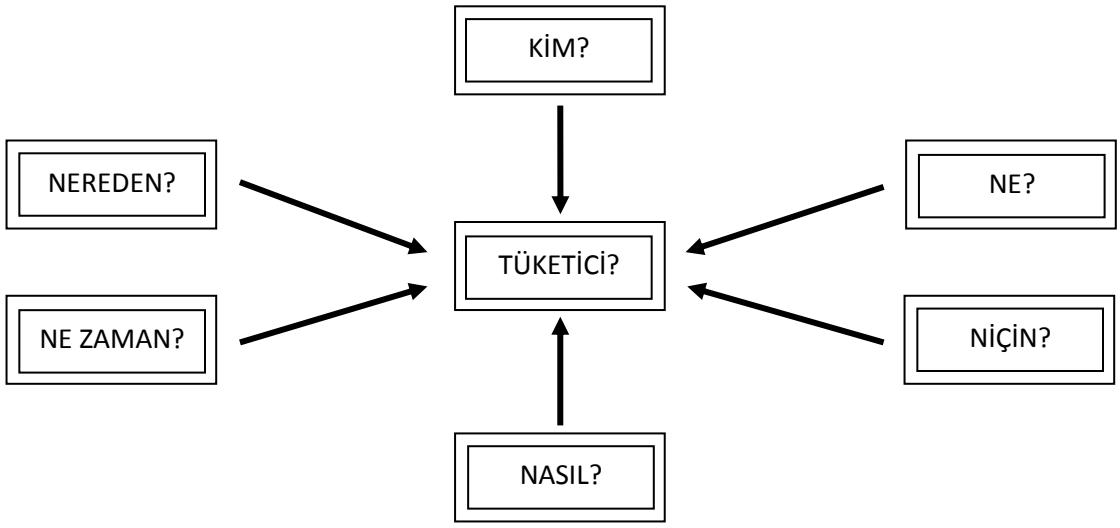
Tüketim, tüketicinin bir ürüne ihtiyaç hissetmesi, bu ihtiyacı gidermeye yönelik yaptığı araştırmalar, alternatifler arasından birini tercih etmesi, satın almaya karar vermesi, ürünü kullanıp değerlendirmesi ve üründen kurtulma aşamalarını kapsamaktadır (İslamoğlu ve Altunışık, 2008: 7).

Bir işletme tüketici davranışına yön vermek istiyorsa şunlara dikkat etmelidir (Arslan, 2003: 84):

- Tüketici istek ve ihtiyaçlarını tespit ederek anlamak ve buna göre hareket etmek,
- Tüketicinin satın alma davranışını gerçekleştirebilmek için güdülenmesini sağlamak,

- Tüketici istek ve ihtiyaçlarına uygun ürünleri üretmek, bunları rakiplerinkinden farklı hale getirmek.

Şekil: Tüketici Davranışının Boyutları

Kaynak: İslamoğlu ve Altunışık, 2008

Yukarıdaki şekilde tüketici davranışının boyutları yer almaktadır. Tüketici davranışının boyutlarına bakıldığında kim, nereden, neyi, ne zaman, nasıl ve ne için satın alıyor sorularına cevap aranır. Bu sorular tüketicinin davranışının boyutlarını ifade etmektedir.

Tüketici davranışı, bir ürünü satın alıp kullanan ve fayda sağlayan kişilerin göstermiş oldukları davranış bütünüdür. Tüketici davranışı, tüketicinin bir mal ya da hizmete ihtiyaç duymasından başlayarak, o ürünü kullanması ve kullanımını değerlendirmesi aşamalarının tamamını kapsamaktadır (Altunışık v.d. 2006: 50-51).

Tüketici davranışında etnik kökenlerin etkili olduğu bir gerçektir. Buna etnosentrizm adı verilir. Etnosentrik eğilimler gelir ve eğitim düzeyi yüksek olan tüketicilerde zayıf, evli ve yaş grubu yüksek olan tüketicilerde ise fazladır (Altunışık v.d., 2006: 73).

Kültür kavramı, yiyecek, içecek, beyaz eşya gibi somut kavramları olduğu gibi, kanunlar, eğitim gibi soyut kavramları da kapsamaktadır. Kültürel faktörler tüketici satın alma kararlarında önemli bir belirleyicidir. Tüketicinin ne yiyeceği, ne giyeceği, nereye seyahat edeceğini büyük ölçüde kültür belirlemektedir (Mucuk, 2010: 76).

Güdülenmiş bir davranış olması, dinamik bir davranış olması, çeşitli faaliyetlerden oluşması, zamana ve kişilere göre farklılıklar göstermesi, farklı rollerle ilgilenmesi ve çevre faktörlerinden etkilenmesi tüketici davranışının özelliklerini oluşturmaktadır (Odabaşı ve Barış, 2007: 30).

Tüketiciler birbirinden farklı etkenlerden etkilenerek satın alma davranışlarına yön vermektedir. Marka menşei de bu etkenlerden biridir.

2. Marka ve Marka Menşei

Küreselleşen dünyada birçok ülkeden farklı ürün ve markalar pazarda kendine yer edinmiştir. Dolayısıyla tüketici bu ürünleri tercih ederken objektif faktörlere önem verdiği gibi ürünlerin üretildiği veya ithal edildiği ülkeler sayesinde sübjektif kararlar da verebilmektedir (Nart, 2008: 155).

Markanın işletmelere sağladığı birçok fayda vardır. Bu faydalar şunlardır (Özdemir, 2009: 61):

- Tüketicilerde talep oluşturarak tutundurmayı destekler,
- Kamuoyunda kurum ve ürün imajının oluşmasına katkı sağlar,
- Rekabet gücünü arttırır,
- Kamuoyunu etkileyerek firmaya değer kazandırır,
- Çalışanların motivasyonunda etkilidir,
- İşletmeyi korur.

Marka bir işletmenin ürününü rakiplerinkinden farklılaştırmayı sağlar ve bu sayede tercih edilebilirliğini arttırır. Örneğin su, çok farklı özellikleri olmayan bir ürün olmasına rağmen marka sayesinde farklılaşmaktadır (Çifci ve Cop, 2007: 70).

Marka menşei, markanın hedef tüketicileri tarafından ait olduğu algılanan yer, bölge veya ülkedir. Tüketicilerin menşe ülke ipuçlarıyla ilgili algıları, gerçeklikten farklı olabilmektedir. Algılanan marka menşei veya üretim ülkesi tüketiciye göre değişebilmekte ve gerçek konumlardan farklı olabilmektedir (Hamzaoui-Essoussi, Merunka ve Bartikowski, 2011: 973).

Menşe ülke, bir ürünün yapıldığı yer olan; genellikle işlevsel hale getirilen ve ülke adının yanında yer alan "...'de üretilmiştir" ifadesiyle iletilen bilgilerle ilgilidir. Menşe ülke unsuru tüketici değerlendirmelerinde güçlü etkiler göstermektedir. Bunlar, üretim yerinin ürün değerlendirmelerini etkileme derecesinden markaların yeni pazarlara girme durumunda ithal ürünlere yönelik tüketici önyargısı biçiminde karşılarına çıkarılan somut engellere kadar uzanmaktadır (Chattalas, Kramer ve Takada, 2008: 55).

1990'lardan bu yana, tüketiciler ve pazarlamacılar ürünleri değerlendirmek için marka menşeini ve marka ismini kullanmaktadır. Bunun dört nedeni bulunmaktadır. Birincisi, hızlı küreselleşme süreci nedeniyle birçok tüketici, bilgi işlemeyi basitleştirmenin bir yolu olarak ürün menşeine ve markasına yönelmekte ve bunları kalite ve kabul edilebilirlik göstergesi olarak değerlendirmektedir. İkincisi, artan ürün karmaşıklığı ve pazarlamacıların ürün standardizasyonu sonucu benzersiz satış teklifleri oluşturmada karşılaştıkları güçlükler, menşe ülkelerinin ve marka isimlerinin pazarlamacılar tarafından daha fazla kullanılmasına yol açmaktadır. Üçüncüsü, menşe ülke ve marka ismi çok uluslu bir pazarlama stratejisinin oluşturulması için önemli fırsatlar sunmaktadır. Son olarak, tüketiciler küresel medyaya maruz kaldıkları için yabancı ürünlere ve aralarındaki farklara kolayca aşina hale gelmiştir (Ozretic-Dosen, Skare ve Krupka, 2007: 131).

Tüketicilerin ürün değerlendirmeleri ve satın alma niyetleri, ürünlerin menşeleri ile ilgilidir. Bir ürünün menşei tüketiciler tarafından algılanma ve satın alma kararı verirken tercih edilme şeklini etkilemektedir (Balabanis ve Diamantopoulos, 2008: 39). Ürün imajları

ülke imajlarını etkileyebilmekte ya da tersi olarak bunlardan etkilenebilmektedir (Papadopoulos, Heslop ve Beracs, 1990: 46).

Menşe ülke etiketinin kullanımı, gereksiz bilgi işlemeyi ortadan kaldırmanın bir yolu olan zihinsel bir "kısa yol" kullanılması anlamına gelmektedir Menşe ülke etiketi, bir ürünün gerçek özelliklerinin kısa bir özetini sunmaktadır. Tüketiciler, zaman içinde tecrübe ve güven kazanmakta ve bir ülke sadakati geliştirmektedir. Böyle bir sadakat geliştirmek, esasen hiçbir zaman gerçekten değerlendirilmeyen bir dizi alternatifi etkin bir şekilde ortadan kaldırmaktadır. Bu durumda böyle bir müşteri bağlılığının kırılması zor olabilmektedir (Johansson, 1989: 51).

Tüketiciler markaların menşelerine dair çeşitli nedenlerle farklı algılar geliştirmektedir. Örneğin, reklamlarda veya marka ambalajında açıkça ve doğru bir şekilde belirtilmediği takdirde tüketiciler, markanın menşeini belirlemek için marka isminin algılanan dili veya telaffuzu gibi diğer kaynaklardan gelen ipuçlarına güvenebilmekte ya da ürün fiyatları genellikle kalite için bir gösterge olduğundan düşük fiyatlı ürünleri çoğunlukla gelişmekte olan pazarlarla ilişkilendirebilmektedir. Bunlara ek olarak pazarlamacıların yabancı bir markalama stratejisi kullanması ve kasten bir markanın asıl kaynağını gizlemeye çalışarak bunun yerine daha olumlu bir çağrışım ile değiştirmesi de tüketicilerin algı geliştirmesinde etkilidir (Magnusson, Westjohn ve Zdravkovic, 2011: 458).

Tüketiciler belirli bir ülkeden gelen ürünlere yönelik bazı tutumlara sahip olabilmektedir. Bir markanın menşei olan ülke tüketicilere göre olumlu bir imaja sahipse ve bu imaj bir ürün kategorisi için önem arz ediyorsa, tüketiciler söz konusu menşe ülkenin ürününü satın almaya daha istekli olacaktır. Benzer şekilde, olumsuz bir imaja sahip olduğu düşünülen menşe ülke nedeniyle, tüketiciler belirli ülkelerden belirli ürünleri almak istemeyecektir (Roth ve Romeo, 1992: 493).

Marka menşeinin tespiti, tüketicinin, bir markanın menşei hakkındaki yargısı veya yorumuna dair inancı olarak tanımlanabilmektedir. Menşein tespiti, tüketicinin, yerli ve yabancı markaları asıl menşeleri ile doğru bir şekilde eşleştirme becerisidir (Parts, 2013: 32).

Tüketicilerin marka menşeini doğru tanımasıyla ilişkili bir dizi tüketici ve marka ile ilgili faktör bulunmaktadır. Marka-menşe çağrışımlarının doğruluğuna dair tüketici özellikleri yaş, cinsiyet, eğitim, sosyoekonomik durum gibi sosyo-demografik değişkenler ile tüketici etnosentrizmi ve menşe ülkeye aşinalığı içeren bireysel farklılık değişkenlerini içermektedir (Mandler, Won ve Kim, 2017: 198).

Tüketicilerin marka menşeleri hakkında doğru bilgiye sahip olmamalarının ana nedenlerinden biri, bu tür bilgilerin genellikle karar vermek için tanısal olmaması ve dolayısıyla bellekte erişilebilir olmamasıdır. Bir markanın menşe ülkesi, otomobil veya diğer teknolojik ya da el sanatı ürünler seçmek için yüksek derecede tanısal bir bilgi olabilmektedir, çünkü menşe ülke ürün kalitesi ve diğer satın alımla ilgili açıklamalar hakkında ek bilgi taşımaktadır. Bununla birlikte ülke üstünlüğünün bir ürün kategorisine bağlanma ihtimalinin daha düşük olduğu ucuz ambalajlı ürünlerin satın alımı söz konusu olduğunda menşe ülke bilgisi tanısal olma özelliğini yitirebilmektedir. Marka menşei bilgisinin önemi ürün kategorilerine göre değişkenlik gösterirken tüketiciler de menşe bilgisine ne kadar önem verdikleri konusunda değişkenlik göstermektedir. Örneğin, sosyoekonomik statüsü daha yüksek olan tüketiciler, gelir seviyelerinin fiyat ve değer gibi işlevsel hususlara daha fazla odaklanmayı gerektirdiği düşük sosyoekonomik statüdeki tüketicilere göre marka menşeini satın alma kararında daha tanısal görebilmektedir. Aynı

şekilde, marka menşei bilgisi, oldukça etnosentrik tüketiciler için, ılımlı ya da etnosentrik eğilimi düşük olanlara göre daha tanısal niteliktedir. (Samiee, Shimp ve Sharma, 2005: 382).

Tüketicilerin yerli ürünler tercih etme olgusuna veya ithalata karşı önyargılı olma durumuna ekonomik milliyetçilik veya tüketici etnosentrizmi denir (Sharma, Shimp ve Shin, 1995: 26). Tüketici etnosentrizmi, tüketicilerin yabancı ürünlerin satın alınmasının uygunluğu ve ahlâkî boyutu hakkındaki inançları ile ilgilidir ve bu nedenle tüketiciler yerli ürünleri yabancı ürünlerle karşılaştırmakta ve düşünceleri çeşitli önyargılara maruz kalmaktadır. Yüksek etnosentrik tüketiciler, yerli ürünlerin olumlu yönlerini vurgulamaya ve yabancı ürünlerin üstün özelliklerini düşürmeye daha fazla eğilimli olmaları nedeniyle önyargılı kararlara muhtemelen en yatkın kesimdir (Shimp ve Sharma, 1987: 287).

3. Araştırma Hakkında Genel Bilgiler

Araştırma 19 Nisan - 5 Mayıs 2018 tarihleri arasında Türkiye genelinde 803 kişi ile yapılmıştır. Veri toplamada kolayda örnekleme yönteminden yararlanılarak katılımcılara telefonda anket yöntemi uygulanmıştır. Veri toplamada kullanılan anket formu 5'i demografik soru olmak üzere, toplam 6 markanın menşeinin tüketiciler tarafından hatırlanıp hatırlanmadığı, bu markaları kullanıp kullanmadığı, eğer markayı kullanmıyorsa bunun nedeninin ne olduğunu ölçmeye çalışan bir formdur.

Araştırma sonuçlarını tüm tüketiciler için genellemek doğru değildir. Fakat genel hakkında bir fikir vermesi ve bundan sonraki araştırmalara bir örnek teşkil etmesi açısından önemlidir.

4. Bulgular ve Genel Değerlendirme

Tablo 1. ***Ankete Katılanların Demografik Özellikleri***

Cinsiyet	**Kişi Sayısı**	**%**	**Meslek**	**Kişi Sayısı**	**%**
Kadın	273	34,0	Öğrenci	55	6,8
Erkek	530	66,0	İşçi	73	9,1
YAŞ	**Kişi Sayısı**	**%**	Memur	161	20,0
20 yaş ve altı	41	5,1	Ev Hanımı	71	8,8
21-30 yaş arası	128	15,9	Serbest Meslek	107	13,3
31-40 yaş arası	258	32,1	Özel Sektör	213	26,5
41-50 yaş arası	190	23,7	Emekli	84	10,5
51-60 yaş arası	126	15,7	İşsiz	18	2,2
61 yaş ve üstü	60	7,5	Çiftçi	21	2,6
Eğitim	**Kişi Sayısı**	**%**		**Kişi Sayısı**	**%**
Okur-yazar değil	17	2,1	**Gelir**		
İlkokul	46	5,7	1700 TL ve altı	199	24,8
Ortaokul	88	11,0	1701-2500 TL arası	149	18,6
Lise	233	29,0	2501-3500 TL arası	202	25,2
Ön Lisans	199	24,8	3501-4500 TL arası	132	16,4
Lisans	169	21,0	4501-5500 TL arası	54	6,7
Lisansüstü	51	6,4	5501 TL ve üzeri	67	8,3
TOPLAM	803	100,00	**TOPLAM**	803	100,00

Araştırmalarda cinsiyet önemli bir değişkendir. Araştırmaya katılanların %34'ünü kadınlar, %66'sını ise erkekler oluşturmaktadır. Araştırmalarda önemli olan bir başka değişken ise yaştır. Araştırmaya katılanların %32,1'i 31-40 yaş arasında, % 23,7'si ise 41-50 yaş aralığında yer almaktadır.

Eğitim araştırmanın diğer önemli bir değişkenini oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların %29'u lise, %24,8'i ise ön lisans mezunudur. Araştırmaya katılanların gelir düzeylerine bakıldığında ise 2501-3500 TL aralığında gelire sahip olanlar %25,2, 1700 TL ve altında gelire sahip olanlar ise %24,8'dir. Araştırmaya katılanların %26,5'i özel sektörde çalışırken, %20'si memur olarak görev yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 2. ***Tüketici Marka Menşei Bilinci Sorularına İlişkin Frekans Dağılımı***

	NESTLE		ÜLKER		DANONE		KELLOGG'S		KRAFT		PINAR	
Marka Menşeini	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
Doğru	101	12,6	575	71,6	138	17,2	110	13,7	86	10,7	627	78,1
Yanlış	513	63,9	164	20,4	451	56,2	213	26,5	265	33,0	128	15,9
Bilmiyor	189	23,5	64	8,0	214	26,7	480	59,8	452	56,3	48	6,0
Markayı Kullanma	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
Evet	565	70,4	709	88,3	456	56,8	241	30,0	232	28,9	739	92,0
Hayır	238	29,6	94	11,7	347	43,2	562	70,0	571	71,1	64	8,0
Markayı Kullanmama Nedeni	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
Markaya karşı [illegible] düşüncelerim var.	66	27,7	53	56,4	95	27,4	40	7,1	35	6,1	33	51,6
	87	36,6	20	21,3	94	27,1	74	13,1	73	12,8	14	21,9
Markayı hiç duymadım.	17	7,1	5	5,3	61	17,6	366	65,0	400	70,2	4	6,3
Diğer	68	28,6	16	17,0	97	28,0	83	14,7	62	10,9	13	20,3
Toplam	803	100,0	803	100,0	803	100,0	803	100,0	803	100,0	803	100,0

Yukarıdaki tabloda Nestle, Ülker, Danone, Kellog's, Kraft ve Pınar markalarının menşeleri açısından değerlendirildiği görülmektedir. Araştırmaya katılanların menşelerini yüksek yüzdeyle bildikleri markalar Türk markaları olan Ülker ve Pınar'dır. Tüketiciler Pınar'ın menşeini % 78,1 ve Ülker'in menşeini % 71,6 oranında doğru hatırlamıştır. Tüketiciler yabancı markaların menşelerini ise ya yanlış olarak bilmektedir ya da bilmediklerini ifade etmiştir.

Marka menşeini doğru bilip kullananlara bakıldığında ise Nestle'yi kullananlar % 70,4, Ülker'i kullananlar %88,3, Danone'yi kullananlar % 56,8, Kellogg's'u kullananlar %30, Kraft'ı kullananlar %28,9 ve Pınar'ı kullananlar %92'dir.

Markayı kullanmayanların nedenlerine bakıldığında ise Nestle'yi kullanmayan tüketiciler neden olarak Nestle'yi üreten ülkeye karşı olumsuz düşüncelerinin olduğunu ifade etmişlerdir. Ülker'i ve Pınar'ı kullanmadıklarını belirten tüketiciler için ise neden markaya karşı olumsuz düşüncelerinin olmasıdır. Kellogg's ve Kraft markalarını kullanmayanlar için markayı kullanmama nedeni markayı hiç duymamış olmamalarıdır. Danone'yi kullanmayanlar için ise kullanmama nedeni diğerdir. Diğer seçeneğinde katılımcılar ihtiyacım yok, ürünlerini beğenmiyorum gibi nedenlerden ötürü Danone'yi kullanmadıklarını ifade etmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Son yıllarda tüketicilerin daha da bilinçlenmesi satın alma davranışlarında seçici ve araştırıcı olma sonucunu da beraberinde getirmiştir. Bilinçlenen tüketiciler artık markanın üretim yerinden içindeki maddelerin neler olduğuna kadar bilgi sahibi olmak istemektedir, bu da işletmeleri daha şeffaf bir strateji izleme noktasında zorunlu kılmaktadır.

Marka menşei markanın üretildiği yer olarak akıllarda kalmaktadır. Bu aşamada tüketici etnosentrizmi de devreye girmektedir. Tüketicilerde oluşan marka menşei bilinci markalar, işletmeler bazen de hükümetler üzerinde etkili olabilmektedir.

Çalışmada katılımcıların marka menşei bilinci ve bu bilinç doğrultusunda hareket edip etmedikleri araştırılmıştır. Buna göre Türkiye'deki tüketiciler marka menşei konusunda yeteri kadar bilgi sahibi değildir. Belirlenen yabancı markaların menşelerini ya yanlış olarak hatırlamışlar ya da bilmediklerini ifade etmişlerdir. Türk menşeli markaları doğru olarak hatırlayan tüketiciler için marka menşei ile ilgili bilinçlendirme seminerleri ve konferansları yapılması önerilmektedir.

Tüketiciler marka menşeini bilmedikleri bazı ürünleri ise duymadıklarını ifade etmişlerdir. Günlük hayatta marketlerde rahatlıkla ulaşabildikleri ya da televizyonlarda gördükleri bu ürünlerin markalarını bilmemeleri de ülkemizdeki tüketicilere bilinçlendirme eğitimleri verilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Ülkemizdeki tüketicilerin Türk menşeli markalara olumsuz yaklaştığı ise araştırmanın bir başka sonucudur. Tüketiciler markaya karşı olumsuz düşünceler beslediklerini ifade etmişlerdir.

Tüketicilerin marka menşeini doğru olarak hatırlayıp, markaya karşı olumlu bir tepki ortaya koydukları ve markayı kullandıkları araştırmanın bir başka sonucudur.

Tüm bu sonuçlar çerçevesinde ülkemizdeki tüketici bilincinin henüz tam olarak oluşmadığı ve bu çerçevede küçük yaştan itibaren tüketici eğitimlerinin ne ölçüde önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bilincin verilebilmesi için üniversiteler ve Milli Eğitim

Müdürlükleri başta olmak üzere paydaş kuruluşlarla tüketicilere eğitim verilmesi önerilmektedir.

Bundan sonraki araştırmalarda araştırmacılara farklı sektörlerdeki markaların menşeleri ile birlikte yapabilecekleri karşılaştırmalı analizler önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Altunışık, R., Özdemir, Ş., Torlak, Ö. (2006). Modern Pazarlama, 4.baskı, Değişim Yayınları, İstanbul.

Altunışık, R., Özdemir, Ş., Torlak, Ö. (2006). Pazarlamaya Giriş, Sakarya Yayıncılık, İstanbul.

Altuntuğ, N., (2012). Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 203-212.

Arslan, K., (2003). Otomobil Alımında Tüketici Davranışlarını Etkileyen Faktörler, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 3, 83-103.

Balabanis, G., & Diamantopoulos, A. (2008). Brand Origin Identification By Consumers: A Classification Perspective. *Journal of International Marketing, 16*(1), 39-71.

Chattalas, M., Kramer, T., & Takada, H. (2008). The Impact of National Stereotypes on The Country of Origin Effect: A Conceptual Framework. *International Marketing Review, 25*(1), 54-74.

Çifci, S., ve Cop, R. (2007). Marka ve Marka Yönetimi Kavramları: Üniversite Öğrencilerinin Kot Pantolon Marka Tercihlerine Yönelik Bir Araştırma. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 44*(512), 69-88.

Hamzaoui-Essoussi, L., Merunka, D., & Bartikowski, B. (2011). Brand Origin and Country of Manufacture Influences on Brand Equity and The Moderating Role Of Brand Typicality. *Journal Of Business Research, 64*(9), 973-978.

İslamoğlu, A.H. (2003). *Tüketici Davranışları.* İstanbul: Beta Basım A.Ş.

İslamoğlu, A.H. ve Altunışık, R. (2008). *Tüketici Davranışları* (2. Baskı). İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Johansson, J.K. (1989). Determinants and Effects of The Use of "Made In" Labels. *International Marketing Review, 6*(1), 47-58.

Magnusson, P., Westjohn, S. A., & Zdravkovic, S. (2011). "What? I thought Samsung Was Japanese": Accurate or Not, Perceived Country of Origin Matters. *International Marketing Review, 28*(5), 454-472.

Mandler, T., Won, S., & Kim, K. (2017). Consumers' Cognitive and Affective Responses To Brand Origin Misclassifications: Does Confidence In Brand Origin Identification Matter?. *Journal of Business Research,* 80, 197-209.

Mucuk, İ. (2010). *Pazarlama İlkeleri* (18.baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Nart, S. (2008). Menşe Ülke Etkisinin Tüketici Algılamaları ve Davranışlarına Yansımaları: İngiltere Pazarında Türk ve Alman Markalarının Karşılaştırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13*(3), 153-177.

Odabaşı Y. ve Barış, G. (2007). *Tüketici Davranışı* (7.baskı). İstanbul: MediaCat.

Ozretic-Dosen, D., Skare, V., & Krupka, Z. (2007). Assessments of Country of Origin and Brand Cues In Evaluating A Croatian, Western and Eastern European Food Product. *Journal of Business Research, 60*(2), 130-136.

Özdemir, H. (2009). Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Marka İmajına Etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 8* (15), 57-72.

Papadopoulos, N., Heslop, L.A., & Beracs, J. (1990). National Stereotypes and Product Evaluations In A Socialist Country. *International Marketing Review, 7*(1), 32-47.

Parts, O. (2013). The Effects of Cosmopolitanism on Consumer Ethnocentrism, Brand Origin Identification and Foreign Product Purchases. *International Journal Of Business and Social Research, 3*(11), 30-44.

Roth, M. S., & Romeo, J. B. (1992). Matching Product Catgeory and Country Image Perceptions: A Framework For Managing Country-of-Origin Effects. *Journal of International Business Studies, 23*(3), 477-497.

Samiee, S., Shimp, T. A., & Sharma, S. (2005). Brand Origin Recognition Accuracy: Its Antecedents and Consumers' Cognitive Limitations. *Journal of International Business Studies, 36*(4), 379-397.

Sharma, S., Shimp, T., & Shin, J. (1995). Consumer Ethnocentrism: A Test of Antecedents and Moderators. *Journal of the Academy of Marketing Science, 23*(1), 26-37.

Shimp, T. A., & Sharma, S. (1987). Consumer Ethnocentrism: Construction and Validation of The CETSCALE. *Journal of Marketing Research*, 280-289.

Okul Öncesi ve Sınıf Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Farkındalıklarının Belirlenmesi

Asst. Prof. Dr. Sibel ATLI[495]
Prof. Dr. Gülen BARAN[496]

Özet

Kaynaştırma çalışmalarını başarıya götüren etmenlerin başında öğretmenler gelmektedir. Öğretmenin tutumu, özel gereksinimli çocuğa bakış açısı, okulda yapacağı fiziksel düzenlemeler, normal gelişim gösteren çocukları kaynaştırma eğitimine hazırlama gibi birçok faktörde önemli roller üstlenmektedir. Bu açıdan öğretmenin kaynaştırmaya ilişkin farkındalığı önemlidir. Bu nedenle bu araştırmanın amacı "okul öncesi ve sınıf öğretmenlerinin kaynaştırmaya ilişkin farkındalığının belirlenmesi" dir. Araştırma tarama modelinde yapılmıştır. Araştırmanın evreni 2018-2019 öğretim yılı, Van ilinin sınırları içerisinde görev yapan okul öncesi ve sınıf öğretmenlerini kapsamaktadır. Örneklem ise Van'ın İpekyolu, Tuşba, Muradiye, Çatak, Gevaş ve Edremit ilçelerindeki ilkokul ve anaokullarda çalışan rastgele seçilen 150 öğretmen oluşturmaktadır. Bu öğretmenlerin 100'ü sınıf 50'si ise okul öncesi öğretmenidir. Veriler 14 Kasım 2018 - 22 Mayıs 2019 tarihleri arasında araştırmacılar tarafından geliştirilen "Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Farkındalık Anketi" ile toplanmıştır. Anketin kapsam geçerliği için üç alan uzmanının görüşüne başvurulmuştur. Anketteki demografik özellikler ve öğretmen görüşleri yüzde ve frekans hesaplamasıyla değerlendirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda öğretmenlerin geneli sınıfında kaynaştırma öğrencisinin olduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerin bir kısmı özel eğitim alanında yetersiz olduğunu ve buna yönelik hizmetiçi eğitim almadığını belirtmiştir. Bireysel eğitim programı hazırlama komisyonu, kaynaştırma öğrencilerinin bulunduğu sınıfların mevcudu, kaynaştırmada danışmanlık hizmetleri gibi temel uygulamalara yönelik öğretmenlerin bilgi yetersizliği olduğu belirlenmiştir. Öğretmenlerin bir kısmının kaynaştırma uygulamalarına olumlu yaklaşmadıkları özellikle sınıf öğretmenlerinin ayrıştırılmış özel eğitim uygulamalarını doğru bulduklarını belirtmeleri dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: kaynaştırma, öğretmen, özel eğitim, özel gereksinimli çocuk

Giriş

Kaynaştırma eğitimiyle özel gereksinimli çocukların normal eğitim sınıflarında normal gelişim gösteren akranlarıyla eğitimsel ve sosyal açıdan birliktelikleri sağlanmaktadır. Kaynaştırmayla çocuklar en az sınırlandırılmış eğitim programlarından faydalanma fırsatı bulmuş olurlar (Lewis, Doorlag, 1987; Baykoç, 2012). Kaynaştırma sınıfında kaynaştırmaya alınan çocuğun kendini içinde bulunduğu ortama ait ve değerli hissedebilmesi için yapılması

[495] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
[496] Ankara Üniversitesi

gereken çalışmalar bulunmaktadır. Bunlar, çocuğun ihtiyacını karşılayacak programlar, etkili öğretim yöntem ve teknikler, sınıf içinde ve sınıf dışında destek hizmetleri olarak sıralanabilir (Batu, 2000; Baykoç, 2012). Önemli olan kaynaştırma eğitiminin farkında olan öğretmenlerin olmasıdır.

Dünyada ilk defa 1977-1978 yılında ABD'de yürürlüğe giren Tüm Engelliler İçin Eğitim Yasası'nda kullanılan "en az kısıtlayıcı eğitim ortamı" kavramı 1977-1978 yılında ilk kez uygulamaya konularak "kaynaştırma" kavramı kullanılmaya başlanmıştır (Turnbull vd., 2007). Türkiye'de ise 1983 yılında çıkarılan 2916 sayılı yasa, 1997' de çıkarılan 573 sayılı kararnamede kaynaştırmaya yönelik maddeler yer almasına rağmen Ocak 2000'de yürürlüğe konulan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği ile kaynaştırma uygulamalarına yönelik açık ifadelere yer verilmiştir (Batu, 2000). Bu nedenle Türkiye'de kaynaştırma eğitiminin oldukça yeni bir uygulama olduğu söylenebilir.

Kaynaştırma sınıfının öğretmeni kaynaştırma eğitiminin gereklerini yerine getirerek kaynaştırma eğitiminin özel gereksinimli çocuğun hakkı olduğunun farkında olmalıdır. Kaynaştırma eğitimi yapılırken bazı problemlerin ortaya çıkması muhtemeldir. Öğretmen bu problemlerin çözümü için gerekli çabayı göstererek başkalarıyla işbirliği içinde olmalıdır (Kırcaali İftar, 1998). Çünkü Türkiye'de kaynaştırma eğitiminin kabul görmesine rağmen öğretmen yetiştiren lisans programlarında özel eğitim ders saatlerinin çok sınırlı, kaynaştırma derslerinin ise birçok programda hiç yer almadığı görülmektedir. Bu nedenle öğretmenlerin geneli özel eğitime ilişkin yetersiz bir donanımla mezun olmaktadır (Batu, 2000). Bu durumda öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi ve özel eğitime yönelik hizmetiçi kurslardan faydalanması ve bireysel çabalarıyla kaynaştırma eğitiminin gereklerine yönelik farkındalık edinmeleri gerekmektedir.

Kaynaştırma eğitiminde özel eğitim hizmetlerinin sağlanması çok önemlidir. Aksi taktirde kaynaştırma sadece özel gereksinimli çocuğun normal sınıflara yerleştirilmesinden ibaret kalmaktadır. Hem özel gereksinimli çocuğa hem de kaynaştırma sınıfının öğretmenine iyi bir kaynaştırma eğitimi için destek sağlanması gerekmektedir (Batu, 2000). Türkiye'de kaynaştırma eğitimi alan çocukların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Öğretmen kaynaştırma eğitiminin nasıl yapılacağı nasıl destek alacağı konusunda yeterli bilgiye sahip olmaması ve yeterli desteği alamaması nedeniyle sınıfta ortaya çıkan problemlerle baş etmekte zorlanmaktadır (Kargın, 2004).

Başarılı kaynaştırmanın en önemli unsurlarından biri uzmanlar arasındaki işbirliğidir (Batu, 2000). Öğretmenler kaynaştırma eğitimine yönelik yeterliliklerin farkında olmaları durumunda sağlıklı bir işbirliği ile daha iyi kaynaştırma eğitimi yürütmeleri olası olacaktır. İyi planlanmamış bir işbirliğinden başarı da beklenemez. Bu nedenle öğretmenlerin planlama yapacakları kaynaştırma eğitimine yönelik yeterlilikleri oldukça önemlidir. Kaya (2005) tarafından okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik yeterliliklerini incelediği araştırmada öğretmenlerin çoğunun özel gereksinimli çocukları destekleme noktasında kendilerini yetersiz gördüklerini ifade etmişlerdir. Birçok araştırmada sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik gerekli bilgi ve beceriye sahip olmaları gerektiğini vurgulamaktadır (Gök Erbaş, 2011; Babaoğlan ve Yılmaz, 2010; Yıkmış, 2006; Kırcaali İftar,1998). Bu nedenle bu araştırmada *"okul öncesi ve sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin farkındalıklarının belirlenmesi"* amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Okul öncesi ve sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin farkındalıklarının belirlendiği bu araştırmada tarama modeli kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni 2018-2019 öğretim yılı, Van ilinin sınırları içerisinde görev yapan okul öncesi ve sınıf öğretmenleri oluşturmaktadır. Örneklem ise Van'ın İpekyolu, Tuşba, Muradiye, Çatak, Gevaş ve Edremit ilçelerindeki ilkokul ve anaokullarda çalışan rastgele seçilen 150 öğretmendir. Bu öğretmenlerin 100'ü sınıf 50'si ise okul öncesi öğretmenidir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada ilkokul ve anaokullardaki öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine yönelik farkındalıklarını belirlemek için "kaynaştırma eğitimi farkındalığı anketi" geliştirilmiştir. Anketin kapsam geçerliği için alan uzmanı üç kişi tarafından anket incelenmiştir. Uzman görüşleri çerçevesinde anket maddeleri tekrar incelenmiş ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Veriler 14 Kasım 2018 -22 Mayıs 2019 tarihleri arasında gerekli izinler alındıktan sonra uygulanmıştır. Uygulamadan önce araştırmacı tarafından öğretmenlere araştırmanın amaçları anlatıldıktan sonra gönüllü olan öğretmenler tarafından anketler doldurulmuştur.

Veri Analizi

Anketteki demografik özellikler ve öğretmen görüşleri yüzde ve frekans hesaplamasıyla değerlendirilmiştir.

Bulgular

Araştırmada öğretmenlerin demografik özellikleri ve öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine yönelik farkındalıkları belirlendiği bulgular tablolar şeklinde verilmiştir.

Tablo 1: Branşlara göre cinsiyet dağılımı

Branş	Cinsiyet	f	%	Toplam
Sınıf öğretmenleri	Kadın	61	61,0	100
	Erkek	39	39,0	
Okul Öncesi Öğretmenleri	Kadın	40	80,0	50
	Erkek	10	20,0	

Tablo 1'de görüldüğü üzere hem sınıf öğretmenliği (%61) hem de okul öncesi (%80) öğretmenlerinde kadın öğretmen sayısının daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Sınıf ve okul öncesi öğretmenlerinin yaş aralığı

	Sınıf Öğretmeni		**Okul Öncesi Öğretmeni**	
Yaş	f	%	f	%
20-25	17	17,0	20	40,0
26-30	34	34,0	20	20,0
31-35	15	15,0	6	12,0
36-40	14	14,0	4	8,0
41 ve üstü	20	20,0	0	0,0
Toplam	100	100,0	50	100,0

Tablo 2'de görüldüğü üzere sınıf öğretmenlerinin genelinin (%34) 26-30 yaş aralığında olduğu okul öncesi öğretmenlerinin de genelinin (%40) 20-25 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Okul öncesi öğretmenlerinin yaş ortalamasının oldukça genç olduğu dikkat çekicidir.

Tablo 3: Sınıf ve okul öncesi öğretmenlerinin hizmet süresi

Hizmet Sü.	**Sınıf Öğretmenleri**		**Okul Öncesi Öğretmenleri**	
Yaş	f	%	f	%
0-5	46	46,0	36	72,0
6-10	15	15,0	20	40,0
11-15	13	13,0	1	2,0
16-20	13	13,0	3	6,0
21 ve üstü	13	13,0	0	0,0
Toplam	100	100,0	50	100,0

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin (%46) ve okul öncesi öğretmenlerinin (%72) genelinin hizmet sürelerinin 0-5 yaş aralığında olduğu 21 ve üstü hizmet süresi olan okul öncesi öğretmeni olmadığı 13 sınıf öğretmeninin en üst hizmet süresine sahip olduğu görülmektedir. Bu da araştırmaya katılan öğretmenlerin hizmet sürelerinin az olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 4: Sınıflardaki öğrenci mevcudu

	Sınıf Öğrt.		Okul Öncesi Öğrt.	
Sınıf mevcudu	f	%	f	%
10-15	5	5,0	12	24,0
16-20	10	10,0	23	46,0
21-25	13	13,0	14	28,0
26-30	37	37,0	1	2,0
31 ve üstü	35	35,0	0	0,0
Toplam	100	100,0	50	100,0

Okul öncesi ve ilkokul sınıf mevcutlarının tamamına yakının 25 altında olduğu görülmektedir. Sınıf mevcutlarının ise 31 ve üstü olan 35 sınıf olduğu görülmektedir. Sınıf mevcutlarının genelinin 30 ve altında olması da çok yüksek mevcutların olmadığı sınıflar olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 5: Sınıflardaki kaynaştırma öğrencisi

	Sınıf Öğrt.		**Okul Öncesi Öğrt.**	
Kaynaştırma öğrencisi	f	%	f	%
Var	79	79,0	31	62,0
Yok	21	21,0	19	38,0
Toplam	100	100,0	50	100,0

İlkokul (%79) ve okul öncesi (%31) sınıflarının genelinde kaynaştırma öğrencisinin olduğu görülmektedir. Bu durumda araştırmaya katılan öğretmenlerin genelinin kaynaştırma eğitimini yürüttüklerini ortaya koymaktadır.

Tablo 6: Kaynaştırma öğrencilerinin engel grupları

Engel Grupları	**Sınıf Öğrt.**		**Okul Öncesi Öğrt.**	
	f	%	f	%
Zihinsel Yetersizlik	25	25,0	3	6,0
DEHB	25	25,0	11	22,0
Öğrenme Güçlüğü	13	13,0	0	0,0
Duygusal Davranışsal	3	3,0	2	4,0
Bedensel Yetersizlik	7	7,7	5	10,0
Görme Yetersizlik	1	1,0	1	2,0
İşitme Yetersizlik	3	3,0	8	16,0
Otizim Spektrum	1	1,0	1	2,0
Üstün Yetenekli	1	1,0	0	0,0
Dil ve konuşma	0	0,0	12	24,0
Yok	21	21,0	7	14,0
Toplam	100	100,0	50	100,0

İlkokulda en yüksek engel grubunu zihinsel yetersizlik (%25) ve DEHB (%25) olduğu görülmektedir. En düşük engel gruplarının ise görme (%1), otizim (%1) ve üstün yetenekli (%1) olduğu görülmektedir. Okul öncesinde ise en yüksek engel grubunu dil ve konuşma (%24) olduğu görülmektedir. En düşük engel gruplarının ise görme ve otizim (%1) olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Öğretmenlerin kaynaştırma uygulamalarına yönelik aldığı eğitimler

Kaynaştırma Uygulamaları Eğitimi	**Sınıf Öğrt.**		**Okul Öncesi Öğrt.**	
	F	**%**	**f**	**%**
Hizmetçi eğitimle	44	44,0	20	40,0
Lisans eğitiminde	16	16,0	18	36,0
Halk eğitimden	5	5,0	5	10,0
Vakıf ve Dernek	2	2,0	2	4,0
Almadım	33	33,0	5	10,0
Toplam	100	100,0	50	100,0

Sınıf öğretmenlerinin %44'ünün okul öncesi öğretmenlerinin ise %40'ı hizmetiçi eğitimle kaynaştırma eğitimine yönelik eğitim aldığı görülmektedir. Kaynaştırma eğitimi almayan sınıf öğretmenlerinin sayısının (%33) fazla olduğu söylenebilir. Okul öncesi öğretmenlerinden kaynaştırma eğitimi alamayan öğretmen sayısının (%10) daha az olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Okullardaki Bireysel Eğitim Komisyonu

BEP Komisyonu	**Sınıf Öğrt.**		**Okul Öncesi Öğrt.**	
	f	**%**	**f**	**%**
Var	86	86,0	35	70,0
Yok	14	14,0	15	30,0
Toplam	100	100,0	50	100,0

Okulda Bireysel Eğitim Komisyonu olduğunu belirten 86 sınıf öğretmeni 35 okul öncesi öğretmeni olduğu görülmektedir. Yönetmeliğe göre her okulda bulunması zorunlu olan Bireysel Eğitim Komisyonun olmadığını belirten öğretmenlerin de olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Bireysel Eğitim Komisyonu Üyeleri

BEP Ekibi Üyeleri	Sınıf Öğrt.		Okul Öncesi Öğrt.	
	f	%	f	%
Özel eğitim Öğrt.	27	27,0	3	6,0
Psikolog	1	1,0	0	0,0
PDR	86	86,0	22	44,0
Okul Müdürü	59	59,0	26	52,0
Aile	30	30,0	14	28,0
Fizyoterapist	1	1,0	0	0,0
Sosyal Hizmet Uzm.	0	0,0	0	0,0
Sınıf Öğrt.	77	77,0	28	56,0
RAM temsilcisi	7	7,0	3	6,0

Tablo 9'da görüldüğü üzere sınıf öğretmenlerinin (%86) ve okul öncesi öğretmenlerinin (%44) genelinin Bireysel Eğitim Komisyonunda Psikolojik Danışman Rehberlerin bulunduğunu belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenlerinin de bulunduğunu belirten sınıf (%77) ve okul öncesi (%56) öğretmen sayısının fazla olduğu görülmektedir. Engel grupları doğrultusunda komisyonda yer alması gereken uzmanların psikolog (%1) ve (%0), fizyoterapist (%1) ve (%0) neredeyse hiç yer almadığı görülmektedir. BEP Komisyonlarına Rehberlik Araştırma Merkezi temsilcilerinin de çok az (%7 ve %3) okulda katıldığı söylenebilir.

Tablo 10: Kaynaştırma sınıflarının mevcuduna yönelik farkındalık

Kaynaştırma Sınıflarının Mevcudu	Sınıf Öğrt.		Okul Öncesi Öğrt.	
	f	%	f	%
Biliyorum	40	40,0	40	80,0
Bilmiyorum	60	60,0	10	20,0
Toplam	100	100,0	50	100

Tablo 10'da görüldüğü üzere sınıf öğretmenlerinin %60'nın kaynaştırma sınıflarının mevcuduna yönelik bilgiye sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Okul öncesi öğretmenlerinin de %20'sinin bu bilgiye sahip olmadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo11: Kaynaştırma eğitiminde karşılaşılan problem durumunda başvurulacak kişi

Kaynaştırmada Problem Durumunda Başvurulacak kişi	Sınıf Öğrt.		Okul Öncesi Öğrt.	
	f	%	f	%
İlgili Uzman	10	10,0	10	20,0
Okul Müdürü	9	09,0	13	26,0
Okulun PDR Uzmanı	85	85,0	30	60,0
Diğer Öğretmenler	5	05,0	8	16,0
Çocuğun Ailesi	35	35.0	24	48,0
Kendim hallediyorum	8	08,0	3	6,0

Tablo 11'de görüldüğü üzere öğretmenlerin genelinin (%85 ve %60) kaynaştırma eğitimi esnasında karşılaştıkları problemler için Psikolojik Danışman Rehberlere danıştıklarını belirtmişlerdir. Problemi kendi başına çözen öğretmen sayısının da hem sınıf (%8) hem de okul öncesi (%3)'nde oldukça az olduğu söylenebilir.

Tablo 12: Sınıf ve okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin farkındalıkları

		Evet		Kısmen		Hayır		Toplam
		f	%	f	%	f	%	
Sınıfımda özel gereksinimli çocuğun olmasını onaylıyorum	Sınıf Ö.	50	50,0	24	24,0	26	26,0	100
	O. Önc.	29	58,0	16	32,0	5	10,0	50
Özel gereksinimli bireylere sunulan hak ve yasal düzenlemelere yönelik bilgi sahibiyim	Sınıf Ö.	16	16,0	57	57,0	27	27,0	100
	O.Önc.	3	6,0	37	74,0	10	20,0	50
Bireysel farklılıkların farkındayım	Sınıf Ö.	89	89,0	11	11,0	0	0,0	100
	O.Önc.	50	100,0	0	0,0	0	0,0	50
Engel gruplarına yönelik yeterli bilgi ve beceriye sahibim	Sınıf Ö	23	23,0	53	53,3	24	24,0	100
	O.Önc.	8	16,0	35	70,0	7	14,0	50
Okul idarecilerinin kaynaştırmaya ilişkin sorumluluklarının farkındayım	Sınıf Ö.	48	48,0	33	33.0	19	19,0	100
	O.Önc.	25	50,0	16	32,0	9	18,0	50
Okul BEP komisyonunun görevlerini biliyorum	Sınıf Ö.	43	43,0	30	30,0	27	27,0	100
	O.Önc.	24	48,0	13	26,0	13	26,0	50
Kaynaştırma sınıfında ortaya çıkabilecek problemlerin farkındayım	Sınıf Ö.	65	65,0	24	24,0	11	11,0	100
	O.Önc.	20	40,0	25	50,0	5	10,0	50
Kaynaştırma sınıfında ortaya çıkacak problemlere çözüm bulabilirim	Sınıf Ö.	16	16,0	55	55,0	29	29,0	100
	O.Önc.	10	20,0	15	30,0	25	50,0	50
Kaynaştırma sınıfının fiziksel uyarlamalarını yapabilirim	Sınıf Ö.	30	30,0	38	38,0	32	32,0	100
	O.Önc.	12	24,0	19	38,0	19	38,0	50
Kaynaştırma çalışmalarının özel gereksinimli ve normal gelişim gösteren çocuklar üzerindeki olumlu etkilerini biliyorum	Sınıf Ö.	56	56,0	28	28,0	16	16,0	100
	O.Önc.	31	62,0	18	36,0	1	2,0	50
RAM tarafından gönderilen BEP'in uygunluğunu değerlendirebilirim	Sınıf Ö.	32	32,0	47	47,0	21	21,0	100
	O.Önc.	16	32,0	21	42,0	13	26,0	50
Planları BEP'e uygun uyarlayabilirim	Sınıf Ö.	42	42,0	25	25,0	33	33,0	100
	O.Önc.	30	60,0	12	24,0	8	16,0	50
Kaynaştırma çalışmalarında ailenin rolünü biliyorum	Sınıf Ö.	55	55,0	38	38,0	7	7,0	100
	O.Önc.	24	48,0	15	30,0	11	22,0	50
Kaynaştırma çalışmalarında izlem ve değerlendirme çalışmalarını yürütebilirim	Sınıf Ö.	25	25,0	12	12,0	63	63,3	100
	O.Önc.	20	40,0	10	20,0	20,0	40,0	50

Tablo 12 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin %24'ü okul öncesi öğretmenlerinin %16'sı sınıfların özel gereksinimli çocuğun olmasını "kısmen" onaylarken, sınıf öğretmenlerinin %26'sı ile okul öncesi öğretmenlerin % 10'nu sınıfında özel gereksinimli çocuğun olmasını onaylamadıkları görülmektedir. Bu sonuçlar öğretmenlerin yarısına yakınının kaynaştırma eğitimine olumlu bakmadığını ortaya koymaktadır.

Özel gereksinimli bireylere sunulan hak ve yasal düzenlemelere yönelik sınıf (%57) ve okul öncesi öğretmenlerinin (%74) geneli "kısmen" bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Okul öncesi öğretmenlerin tamamının (%100) sınıf öğretmenlerinin de (%86) tamamına yakınının "bireysel farklılıkların farkında olduklarını" belirttikleri görülmektedir. Sınıf öğretmenlerinin %23'ünün okul öncesi öğretmenlerinin de %16'sının "engel gruplarına yönelik yeterli bilgi ve beceriye sahip olduklarını" belirttikleri görülmektedir.

Okul öncesi öğretmenlerin %50'si ile sınıf öğretmenlerinin %48'i "okul idarecilerinin kaynaştırmaya ilişkin sorumluluklarının farkında olduklarını" belirttikleri görülmektedir. Her iki öğretmen grubunun yarısının okul idarecilerinin sorumluluklarının tam olarak farkında olmadıklarını belirttikleri görülmektedir. Okul Bireysel Eğitim Programı (BEP) komisyonunun görevlerini sınıf öğretmenlerinin %43'ü ile okul öncesi öğretmenlerinin %48'i bildiklerini belirtirken, sınıf öğretmenlerinin %30'u ile okul öncesi öğretmenlerinin %26'sının "kısmen" bildiklerini belirttikleri görülmektedir.

"Kaynaştırma sınıfında ortaya çıkabilecek problemlerin farkında olduğunu" sınıf öğretmenlerinin %65'i, okul öncesi öğretmenlerin ise %40'ı belirtmiştir. Okul öncesi öğretmenlerin %50'si "kısmen" ortaya çıkacak problemlerin farkında olduğunu belirtmiştir. Ortaya çıkabilecek problemleri farkında olmadığını belirten öğretmenlerin (sınıf %11 ve okul öncesi %10) daha az olduğu görülmektedir. "Kaynaştırma sınıfında ortaya çıkacak problemlere çözüm bulabilirim" diyen öğretmenlerin sayısının sınıf öğretmenlerinde % 16 okul öncesi öğretmenlerinde ise % 20 olduğu, "kısmen" çözebilirim diyen sınıf öğretmenlerinin % 55 okul öncesi öğretmenlerinin % 30, çözemem diyen öğretmenlerin okul öncesinde % 50 sınıf öğretmenlerinde ise % 29 olduğu görülmektedir. Kaynaştırma sınıfının fiziksel uyarlamalarını yapabilirim diyen öğretmenlerin (sınıf %30 ve okul öncesi % 24) sayısının genele göre az olduğu görülmektedir sınıf ve okul öncesi öğretmenlerinin % 38'inin "kısmen", sınıf öğretmenlerinin % 32'si okul öncesi öğretmenlerinin ise % 38'i fiziksel uyarlama yapamadığını belirtmiştir.

"Kaynaştırma çalışmalarının özel gereksinimli ve normal gelişim gösteren çocuklar üzerindeki olumlu etkilerini biliyorum" diyen öğretmenlerin (sınıf % 56 ve okul öncesi % 62) sayısının yarıdan fazla olduğu fakat sınıf öğretmenlerinin %28'i, okul öncesi öğretmenlerinin % 36'sı "kısmen" etkilerini bildiğini, sınıf öğretmenlerinin %16'sı ile okul öncesi öğretmenlerinin % 2'sinin etkilerini bilmediklerini belirttikleri görülmektedir.

"Rehberlik Araştırma Merkezi (RAM) tarafından gönderilen Bireysel Eğitim Programlarının (BEP) uygunluğunu değerlendirebilirim" sorusuna sınıf öğretmenlerinin % 32'si "evet", % 47'si "kısmen" ve % 21'i hayır yanıtını vermiştir. Okul öncesi öğretmenlerinin % 32 "evet", % 42 "kısmen" ve % 26'sı ise "hayır" yanıtını verdiği görülmektedir. "Planları BEP'e uygun uyarlayabilirim" sorusuna ise sınıf öğretmenlerinin % 42'si "evet", % 25 "kısmen" ve % 33 "hayır" yanıtı verirken okul öncesi öğretmenlerinin % 60 "evet", % 24 "kısmen" ve % 16 "hayır" yanıtını verdikleri görülmektedir. Planları uyarlama konusunda okul öncesi öğretmenlerinin daha olumlu olması dikkat çekmektedir.

"Kaynaştırma çalışmalarında ailenin rolünü biliyorum" sorusuna sınıf öğretmenlerinin % 55'i "evet", % 38 "kısmen" ve % 7 "hayır" yanıtını vermişlerdir. Okul öncesi öğretmenlerinin de % 48 "evet", % 30 "kısmen" ve % 22 "hayır" şeklinde belirtmişlerdir. "Kaynaştırma çalışmalarında izlem ve değerlendirme çalışmalarını yürütebilirim" sorusuna ise sınıf öğretmenlerinin % 63'ünün okul öncesi öğretmenlerin ise % 40 'ının "hayır" dedikleri görülmektedir. Bu da öğretmenlerin genel olarak izlem ve değerlendirme noktasında yetersiz hissettiklerini ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada sonuçlar sınıf ve okul öncesi öğretmenlerine uygulanan "Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Farkındalık Anketi" ile ortaya konmuştur. Öğretmenlerin demografik özellikleri ile kaynaştırma eğitimi farkındalıklarına ilişkin bulgular bu bölümde yorumlanmıştır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin yaş ortalamalarının 20-30 yaş arasında olduğu görülmektedir. Ayrıca özellikle okul öncesi öğretmenlerinin hizmet sürelerinin de 0-10 yıl arasında olması dikkat çekicidir. Sınıf öğretmenlerinden de 26 öğretmenin 10-21 üstü hizmet süresine sahip oldukları görülmektedir. Bu durumda araştırmaya katılan öğretmenlerin genç ve az deneyimli oldukları söylenebilir. Kaynaştırma eğitimlerine ilişkin farkındalıkları üzerinde üniversitede ve ilk yıllarda aldıkları hizmet içi eğitimlerin etkili olabileceği yorumu yapılabilir. Babaoğlan ve Yılmaz (2010) tarafından yapılan araştırmada görüşülen öğretmenlerin çoğu kaynaştırma ile ilgili herhangi bir eğitim almadıklarını belirtmişlerdir. Bu çalışmada ise 33 sınıf öğretmeninin ve sadece 5 okul öncesi öğretmeninin kaynaştırmaya ilişkin eğitim almadıklarını belirttikleri görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında öğretmenlerin genelinin kaynaştırma eğitimi aldıkları söylenebilir.

Sınıf öğretmenlerinin 79'u ve okul öncesi öğretmenlerinin 31'i sınıfında özel gereksinimli çocuk olduğunu belirttikleri görülmektedir. Bu durumda öğretmenlerin genelinin kaynaştırma eğitimini yürüttükleri görülmektedir. Buna rağmen kaynaştırma sınıflarının mevcudu ve okullarda Bireysel Eğitim Programı Komisyonu gibi temel bilgiler konusunda farkındalığı olmayan öğretmen sayısının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Yine öğretmenlerin yarısına yakının sınıflarında özel gereksinimli çocuğun olmasını istememeleri özel eğitim açısından oldukça dikkat çekici bir sonuç olup ve olumlu yönde değiştirilmesi gereken bir düşünce olarak ele alınmalıdır. Öğretmenlerin tamamının bireysel farklılıkların farkında olduklarını belirtirken sınıflarında özel gereksinimli çocukları istememeleri kaynaştırma eğitimine yönelik yetersizliklerinden kaynaklanabilir. Çünkü yapılan birçok araştırmada öğretmenlerin kendilerini kaynaştırma eğitiminde yetersiz gördükleri görülmektedir (Babaoğlan ve Yılmaz, 2010; İzci, 2005 ve Temel, 2000).

Özel gereksinimli çocuklara yönelik hak ve düzenlemeler, okul idarecilerinin kaynaştırmaya ilişkin hak ve sorumluluklar gibi özel eğitim çalışmalarının işleyişine yönelik öğretmenlerin farkındalıklarının eksik olduğu görülmektedir. Okul BEP komisyonunun görevleri, BEP değerlendirme ve BEP'e uygun olarak planları uyarlama konusunda da öğretmenlerin genelinin yeterli olmadıkları görülmektedir. Araştırma sonuçlarının Türkiye'de yapılan diğer araştırma sonuçlarına benzer veriler ortaya koyduğu görülmektedir (Gök ve Erbaş, 2011).

Öğretmenlerin kaynaştırma eğitiminin özel gereksinimli çocuk ve normal gelişim gösteren çocuk üzerindeki olumlu etkileri, kaynaştırma eğitiminde ailenin rolü ve kaynaştırma eğitiminde değerlendirme ve izlem çalışmaları gibi hem özel eğitime yönelik farkındalık oluşturacak hem de kaynaştırma eğitimini uygulamaya yönelik konularda öğretmenlerinin genelinin bilgi sahibi olmadıkları görülmektedir.

Kaynaştırma eğitimine yönelik derslere öncelikle eğitim fakültelerinin lisans programlarında yer verilmeli öğrencilerin özel eğitim ve kaynaştırma eğitimine yönelik farkındalık kazandırılarak mezun edilmesi gerekmektedir. Kaynaştırma eğitimi yapılmadan önce MEB tarafından öğretmene farkındalık kazandıracak ve uygulama becerisi sağlayacak hizmetiçi eğitimler verilmelidir. Bu eğitimler okul, Rehberlik Araştırma Merkezi ve aile işbirliği sağlanarak yapılmalıdır.

Öğretmenler kaynaştırma eğitimi yapacaklarsa ilk uygulamalarda, plan uyarlamalarında, fiziksel düzenlemelerde, davranış yönetimi ve kaynaştırma sınıfının yönetimi gibi konularda belli bir süre özel eğitim öğretmeni gözlemi ve denetimi sağlanarak uygulamaların sağlıklı yapılması sağlanmalıdır. Okulların seminer dönemlerinde özel eğitim, özel eğitim yönetmeliği, kaynaştırma eğitimi konularında eğitimler düzenlenerek öğretmenlerin farkındalıkları arttırılmalıdır.

Kaynakça

Babaoğlan, E. & Yılmaz, Ş. (2010). Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimindeki yeterlilikleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*,18(2): 345-354

Batu, E.S. (2000). Kaynaştırma, destek hizmetler ve kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri.

Özel Eğitim Dergisi, 2(4): 35-45.

Baykoç, N. (2012). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim.* Ankara: Eğiten Kitap

Gök, G. & Erbaş, D.(2011). Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşleri ve önerileri. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 3(1): 66-87.

Lewis, R. B. & Doorlag, D. H. (1987). *Teaching Special Students in the Mainstream.* Colombus: Merrill Publishing Company

İzci, E. (2005). Sınıf öğretmeni adaylarının "özel eğitim" konusundaki yeterlikleri.*Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(14):106-114.

Kargın, T. (2004). Kaynaştırma: tanımı, gelişimi ve ilkeleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim*

Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, (5)2: 1-13.

Kaya, İ. (2005). Anasınıfı öğretmenlerinin kaynaştırma (entegrasyon) eğitimi uygulamalarında yeterlilik düzeylerinin değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kırcaali İftar, G. (1998). *Özel Eğitimde Kaynaştırma*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.

Temel, Z. F. (2000). Okul öncesi eğitimcilerinin engellilerin kaynaştırılmasına ilişkin görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18: 148-155.

Turnbull, A.P., Turnbull, H.R., & Wehmeyer, M.L. (2007*). Exceptional lives: Special education in today's schools* (5th ed.). Upper Saddle River, NJ: Merrill/Prentice Hall.

Yıkmış, N. (2006). İl Milli Eğitim Yöneticilerinin Kaynaştırma Uygulamalarına İlişkin Görüş Ve Önerileri. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu.

Üçüncü Sayfa Gazete Haberlerinin Çeşitli Değerler Açısından İncelenmesi

Asst. Prof. Dr. Sevgi KOÇ[497]
Asuman ERGÜN[498]
Leyla YEKTAŞ[499]

Özet

Değerler, insanın kişilik kazanması ve sosyalleşmesinde önemli bir yere sahiptir, bireylerin davranışlarındaki karar alma süreci ve tercihlerini de etkiler. Değerlerin ürünü davranışlar ise kişinin karakterinin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Her toplumun değer algısı çağın değişimlerinden etkilenmektedir ve gazetelerdeki üçüncü sayfa haberleri incelendiğinde toplumun aynası konumunda 'insanlık nereye gidiyor?' sorusunu akıllara getirmektedir. Üçüncü sayfa haberleri ağırlıklı olarak kaza, yangın, gasp, darp, cinsel şiddet, bıçaklama, yaralama, öldürme gibi adli olayların yer aldığı haberlerden oluşmaktadır. Bu haberlerin toplumun sorunlarını yansıtmada önemli bir araç olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma ile üçüncü sayfa haberleri değerler açısından ele alınmaktadır. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile yapılmıştır ve veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. İncelenen haberler içerisinde en çok merhamet değerini takiben sevgi, hoşgörü ve sabır gibi değerlerin yitirildiği bulgularına ulaşılmıştır. Bu bulgular neticesinde çeşitli önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değerler, gazete haberleri, doküman inceleme, yitirilen değerler, merhamet.

Giriş

İnsanlığın var oluşu önemli bir yönüyle insan ilişkilerine dayanmaktadır. Çünkü "ben" toplumda başkalarıyla hatta daha geniş anlamıyla varlıklarla olan ilişkiler sayesinde kurulur. Toplumsallaşmayan fertler, kişi olamayıp, bir öz olarak kalmaktadır. Bütün bunlar toplumsallaşmayı mümkün kılan dünyada, kültür dünyasında olmaktadır. Fertler, içerisinde doğdukları dünyanın, kültürün, bunların var ettiği değerlerin sayesinde benlik kazanmaktadır Var olmamızın temelinde değer anlayışımız bulunmaktadır, bunun temelinde ise insan anlayışımız -insandan ve kendimizden beklediklerimiz- bulunmaktadır (Kuçuradi, 2016). Bu nedenle varlıklar içerisinde aklı ve iradesi sayesinde en yüce varlık olarak kabul edilen insan hayatını anlamlı bir şekilde idame ettirmek için değerlere ve bu değerleri uygulamaya ihtiyaç duyduğu düşünülmektedir. Değerlerinden yoksun oluş; ahlaksızlık, köksüzlük, boşluk, umutsuzluk, inanılacak ve uğruna adanılacak şeylerin eksikliğini beraberinde getirmektedir (Ulusoy ve Dilmaç, 2018).

Değer kavramı felsefe, psikoloji, ekonomi, eğitim, sosyoloji gibi pek çok alan tarafından kullanılmıştır. Değer kavramına disiplinlerin kendilerine özgü yaklaşımlarından dolayı farklı anlamlar yüklenmiş bunun sonucu olarak da değer kavramına yönelik birçok tanım ortaya çıkmıştır (Köylü, 2016). Değer, TDK (2018)'e göre bir şeyin önemini

[497] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim bilimleri Bölümü
[498] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi
[499] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi

belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet; Yaman (2016) değeri insanı değerli kılan, sahip olduğu üstün nitelikler ve sahip olduğu donanımlar şeklinde; Kuçuradi (2016) değerleri, kişilere doğru bilmenin, doğru düşünmenin, doğru değerlendirmenin, doğru eylem içinde olduğunu görebilmesine yardımcı olmak olarak tanımlamaktadır. Başaran (1992)'ye göre değerler, insanların tutum ve davranışlarını etkiler; tutum ve davranışları belirleme, biçimlendirme ve yönlendirmede önemli rol oynarlar. Bireylerin önemli problemlerini ve o kişinin önemsediği değerler hakkında güvenilir bilgileri dikkate almadan anlamak, değerlendirmek ve yorumlamak zordur. Bireylerin, grupların ve çeşitli kültürlerin değerleri hakkında bilgi edinerek onların tutum ve davranışlarını büyük ölçüde önceden kestirebilirler (Dilmaç, 2012). Yapılan tanımlamalar doğrultusunda değer kavramı; insanların davranış ve tutumlarını şekillendirerek toplum ve toplumlar arasında daha uyumlu insani ilişkileri kurulmasını sağlayan ve insanın bir şeye yüklediği kıymet olduğu anlaşılmaktadır.

Değerler insanın kişilik kazanması ve sosyalleşmesinde rol oynar. Davranışların arkasındaki ilkelerdir, değerlerin ürünü olan davranışlar kişinin karakterini ortaya çıkarır. Değerler bireyin davranışlarındaki karar alma süreci ve tercihlerini etkiler. Bireyin kendisini ve diğer kişileri değerlendirmesinde ölçüt görevi görür. Toplumlar bireylerinin davranışlarını yönlendiren değerler üretirler. Değerler kültür ile karşılıklı iletişim içindedir, kültür tarafından şekillenmekte ve kültür üzerinde de yönlendirici olmaktadırlar. Günlük hayatın yürütülmesinde de değerler etkisini göstermektedirler (Köylü, 2016). Değerler birbirinden bağımsız değil, birbirini bütünleyici özellik göstermektedirler. Değerler arasında önem ve öncelik durumuna göre hiyerarşik bir sıralama vardır. Değer sıralaması bireyden bireye değişebildiği gibi bireyde de zaman içerisinde değişim gösterebilmektedir. Her toplumun değer algısı farklı olmakla birlikte toplumların değerleri de çağa göre değişim gösterebilmektedir. Toplum tarafından desteklenen değerler bireydeki etkisini arttırırken toplum tarafından destek görmeyen değerler zamanla etkisini kaybederler. Toplumu oluşturan bireyler tarafından oluşturulmuşlardır. Bazı değerler ise evrensel nitelik taşımaktadırlar (Köylü,2016). Değerler insani ve tarihidir, insanidir çünkü insan akıl barındırır ve değerler sistemini oluşturur. Geçmişten günümüze kadar gelen değerler tarihi bir süreçte gerçekleşir. Kişinin tarihinden ve köklerinden kopması değer buhranı yaşamasına sebep olmaktadır (Bolay, 2004). Bir toplumda eylemlerin başlamasında ve devam etmesinde değerler etkin bir rol oynamaktadır. Bu değerler ise bilinç ve vicdan dünyasından güç almaktadır. Bu açıdan değerlerin fonksiyonları düşünce ve davranışa ideal olan yolu göstermek, değerleri, yargılama hususunda kullanmak, sosyal yaşama uyumda kılavuzluk rolüdür (Türkkahraman, 2013).

Toplum açısından önem arz eden değerlerin öncelikle bireysel açıdan kabulü için bireyin bu değerleri kendi içinde anlamlandırması ve bundan sonra davranışlarına yansıtması gerekmektedir. Bu sürecin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi değer eğitimi ile sağlanabilir. Değer eğitimi, insana özgü olanakları, insanı insan yapan ve diğer canlılardan ayıran olanakları, insana özgü bütün etkinlikler olarak amaçlarına uygun tarzda gerçekleştirebilecekleri duruma gelmelerine yardımcı olmaktadır (Ulusoy ve Dilmaç, 2018). Değerler kişinin kişiliğini, bakış açısını, davranışlarını etkilediği için kişinin değerlerinin farkına varması, gerekli değerleri kazanması ve bu değerleri davranışa dönüştürmesi gerekmektedir. Hayat boyu devam eden değer kazanma, kazandırma sürecine değerler eğitimi denilmektedir (Yaman, 2016). Değerler eğitimi kişilerin davranışlarının güçlendirilmesine, diğer insanlarla olan ilişkilerinin ve saygılarının artmasına destek olmaktadır. Değerler eğitimi alan bireylerde farkındalık bilinci artmakta ve günlük hayattaki davranışlarına yansımaktadır (Cha ve Ye, 2018).

Farklı etkiler sonucunda çeşitli değer sınıflamaları meydana gelmektedir. Kuramcıların değerlerle ilgili kendi bakış açılarıyla ortaya koydukları değer sınıflamaları bulunmaktadır. Araştırmada ele alınan değerler; hoşgörü, adalet, merhamet, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk ve doğruluktur. Bu değerlerin tanımlarına ve sınıflamaları incelendiğinde adalet**,** yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2018). Adalet değeri, Kinner, Kernes ve Dautheribes (2000)'in sınıflamasında adaleti arama şeklinde ele alınmaktadır. Schwartz (1992) ise evrenselcilik grubuna almaktadır, evrenselcilik grubunun özelliği tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmektir. Lickona (1991) ise adalet değerine evrensel ahlaki değerler grubunun içinde yer vermektedir.

Doğruluk**;** doğru ve dürüst olma durumu, doğru olana yakışır davranış, dürüstlük, adalet, düşüncenin gerçekle uyuşması, yargı ve önermelerin gerçeğe uygun olmasıdır (TDK, 2018). Doğruluk değeri Rokeach (1973)'ın kişisel değer sınıflamasında araç değerler grubu içinde yer almaktadır. Araç değerler, amaç değerlere ulaşmada kullanılabilecek davranışlardır. Lickona (1991) doğruluk değerini ahlaki olan değerler içinde almıştır, bu değerler bireyin nasıl davranması gerektiğine rehberlik eden değerlerdir. Schwartz (1992)'ın değer sınıflamasında ise iyilikseverlik grubu içinde yer almaktadır. İyilikseverlik grubu kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme anlamında kullanılmaktadır. Sevgi**,** insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu olarak tanımlanmıştır (TDK, 2018). Bu sınıflama toplumun sürekliliği ve kamu refahı için neyin önemli olduğuna işaret eden değerlerdir. Schwartz (1992)'ın değer sınıflamasında ise iyilikseverlik grubu içinde olgun sevgi olarak yer almaktadır.

Saygı**;** değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet olarak, başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu olarak tanımlanmıştır (TDK, 2018). Rokeach (1973)'ın kişisel değer sınıflamasında amaç değerler grubu içinde kendine saygı olarak yer almaktadır. Amaç değerler, yaşamın amacına ilişkin tercih edilen değerlerdir. Lickona (1991) saygı ve sorumluluk değerlerini temel değer olarak ele almaktadır ve diğer değerlerin ise bu iki değerin farklı formlarını oluşturmaktadır. Kinner vd. (2000)'in sınıflamasında kendine saygı, diğer insanlara saygı ve tüm insanların birbirine bağımlı olmasına saygı şeklinde ele alınmaktadır.

Merhamet, bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma olarak ele alınmaktadır (TDK, 2018). Lickona (1991) merhamet değerini ahlaki olan değerler sınıflamasında almaktadır. Kinner vd. (2000)'in sınıflamasında başkalarına zarar vermeme şeklinde ele alınmaktadır.

Sorumluluk, kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, mesuliyet olarak tanımlanmaktadır. (TDK, 2018). Lickona (1991)'nın sınıflamasında temel değer olarak ele alınırken, Rokeach (1973)'ın sınıflamasında araç değerler içinde yer almaktadır. Schwartz (1992)'ın değer sınıflamasında iyilikseverlik grubu içinde yer almaktadır. Kinner vd. (2000)'in sınıflamasında davranışlarında sorumlu olma şeklinde ele alınmaktadır.

Hoşgörü**,** her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha, tolerans olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2018). İnsanlar arası ilişkilerde orta yolu takip etmek ve dengeli olmak anlamına gelmektedir (Köylü, 2016). Lickona (1991) ahlaki olan değerler sınıflamasında ele alırken Kinner vd. (2000)'in sınıflamasında diğer insanlara karşı hoşgörülü olma şeklinde ele alınmaktadır. Schwartz (1992) ise evrenselcilik grubunda ele almaktadır.

Palabıyıkoğlu (1997)'nin çalışmasında toplumdaki şiddet olaylarında medyanın bir etken olduğunu ancak bunun dışında işsizliğin, silah ve alkole ulaşımın kolay olmasının, yaşanan göçlerin, çocuk yetiştirme ve eğitiminde bilinçsizlik gibi diğer etkenlerin de olduğuna değinilmektedir. Akkaş ve Uyanık (2016)'nın çalışmasında şiddet haberlerine toplumun alıştığını belirtmişlerdir. Page ve İnce (2008)'in yaptığı çalışmada, aile içi şiddet konusunda şiddet olaylarının ortaya çıkmasından önce önlemler alınabileceğini, bu önlemlerden birincil önlemler olarak bu konu hakkında öğrencileri bilgilendirmek, halkın bilincini artırıcı eğitimsel çalışmalar yapmanın öneminden bahsedilmektedir. Örneğin çalışmalarla ilişkilerde, saygı ve güvenin nasıl geliştirilebileceği üzerinde durulacağı belirtilmektedir. Okumuş (2014)'un çalışmasında din ve değer istismarının sonucu olarak güvensizlik oluşacağı ve bu durumun toplumsal ilişkileri zedelediği, güven bunalımına yola açtığı belirtilmektedir.

Birey değerleri önce kendi içinde anlamlandırarak sonra ise toplumun bir parçası olarak değerleri yaşantısına ve insani ilişkilerine yansıtarak hem benlik değerlerini kazanmakta hem de toplumsal düzen ve barışı koruyabilmektedir. Geçmişten günümüze kadar yaşayan her toplumda bazı değerler işlevini yitirirken, yerine yeni yaşam biçiminin yapısına göre farklı değerler oluşmaktadır (Sevinç, 2006). Bu süreçte hiçbir zaman değerlerin durağanlığından söz edilmesi mümkün değildir. Eş zamanlı olan iki farklı toplumda kültürel ve sosyo-ekonomik farlılıklardan dolayı farklı değer yargılarının varlığı da bilinmektedir. Aynı zamanda toplumda hızlı değişme süreci, toplumun farklı katmanlarında yer alan mevcut değerlerinin farklılaşmasına da yol açmaktadır (Özensel, 2003). Akıl ve iradeye sahip en yüce varlık olan insan, değerleri ile hayatı anlamlandırmaktadır. Ancak toplumun devamlılığı için gerekli olan değerler günümüzde önemini yavaş yavaş kaybetmektedir. Bunun önemli bir göstergesi ise gazetelerdeki üçüncü sayfa haberleridir. Bu olaylara bakılınca "insanlık nereye gidiyor?" sorusu akıllara gelmektedir. Üçüncü sayfa haberlerinde ağırlıklı olarak, kaza, yangın, gasp, darp, cinsel şiddet, bıçaklama, adam yaralama, öldürme gibi adli olayları işleyen haberler yer almaktadır. Bu haberlerin toplumumuzun sorunlarını yansıtmada önemli bir araç olduğu düşülmektedir. Bu nedenle çalışmada üçüncü sayfa haberleri değerler açısından incelenmesi ele alınmaktadır.

Problemin Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, haberlerde yaşanılan sorunları değerler açısından incelemektir. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

-Üçüncü sayfa haberlerinde hangi değerlerin yitirildiği görülmektedir?

-Üçüncü sayfa haberlerinde yaşanılan sorunlar ile değerlerin yitirilmesi arasında bir ilişkisi var mıdır?

-Üçüncü sayfa haberlerine göre yitirilen değerler toplumsal hayatı nasıl etkilemektedir?

Önem

Değer kavramı toplumsal süreç içerisinde çok farklı şekillerde tanımlanan ve yorumlanan bir kavramdır. Değerlerin özellikleri, değerlerin sınıflaması ve değer eğitimi üzerine de çalışmalar bulunmaktadır. Toplumsal sorunların ve problemlerin varlığı gazetelerin üçüncü sayfa haberleri ile insanların hayret edeceği olayları karşımıza çıkarmaktadır. Değer deyince akla ilk gelen toplumsal düzeni ve barışı korumak olsa da karşımıza çıkan bu olaylar aslında değerlerin yitirildiğinin bir göstergesidir. Bu çalışma ile üçüncü sayfa haberlerinde yaşanılan olayları yitirilen değerlere göre analiz edilmiştir. Yitirilen değerlerin neler

olduğunu, toplum olarak bu noktada neler yapılabileceğini değerlendirmenin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizde; bir durum tam ve dikkatli bir şekilde tanımlamaya çalışılır (Büyüköztürk, 2016). Elde edilen veriler tanımlandıktan sonra bu tanımlar yorumlanır. Neden-sonuç ilişkisi içinde incelenerek sonuçlara ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Araştırma doküman incelemesi modeli ile oluşturulmuştur. Doküman incelemesinde temel amaç; araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analiz edilmesidir. Doküman analizi belli başlı 5 aşamada yapılabilmektedir: Dokümanlara ulaşma, orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme, veriyi kullanma bu aşamaları oluşturmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Örneklem

Araştırmanın örneklemini farklı gazetelerden alınan üçüncü sayfa haberleri oluşturmaktır. 2018 yılı aralık ayının 31 günlük haberleri alınarak incelenmiştir.

Veri Analizi

Haberler farklı haber sitelerden alındıktan sonra tarihe göre numaralandırılmıştır. Tablo 1'de belirtilmiş ve içeriği açıklanmıştır. Önceden açıklanan ve sınıflandırılan değerlere göre incelemesi yapılmıştır. Tablo 2'de ise yitirildiği düşünülen değerler işaretlenmiştir.

BULGULAR

Tablo 1'de haberler ve içeriğine dair bilgiler verilmiştir.

Tablo 1: Haberler ve İçeriği

Haber Tarihi	Haber İçeriği
01.12.2018- Haber1	Damadını vurmak isteyen kayınpeder su borusuna ateş edince, sokak sular içinde kaldı.
02.12.2018- Haber2	İzmir'de internet üzerinden yaklaşık 2 bin 500 kişiyi dolandırdığı iddia edilen ve 94 ayrı suç kaydı olan kişi polise yakalandı.
03.12.2018- Haber3	Mersin'in Tarsus ilçesinde emanet bırakılan 2,5 yaşındaki Miraç dövülerek öldürüldü.
04.12.2018- Haber4	Kendini asker olarak tanıtan hırsız kuyumcudan 11 bin TL değerinde altın çaldı.
05.12.2018- Haber5	Diyarbakır'ın Bağlar ilçesinde anne ve kızı oturdukları apartman dairesinde silahla bacaklarından vuruldu. Vuran şahsın aile üyesi olduğu tespit edilirken, polis saldırganın yakalanması için bölgede operasyon başlattı.
06.12.2018- Haber6	Antalya'nın Kemer ilçesinde, sevgilisini 5 yerinden bıçaklayarak, ağır yaralayan tutuklu sanık aşçı, hâkim karşısına çıkarıldı.
07.12.2018- Haber7	Adana'da Çukurova Belediyesine silahla giren zabıta memuru, zabıta müdürü, komiseri ve amirini yaraladı. Zabıta müdürü ile zabıta komiseri kaldırıldığı hastanede hayatını kaybetti.
08.12.2018- Haber8	Ankara'da cadde üzerinde yürüyen 4 kişi, siyah bir otomobille gelen kimliği belirsiz silahlı şahısların saldırısına uğradı. Olay yerinde yaralanan 4 kişi çevredeki hastanelere kaldırıldı.
09.12.2018- Haber9	Gözünün döndüğünü söyleyen sanık yengesini boğarak öldürdü.

10.12.2018- Haber10	Bursa'da tartıştığı karısının boğazını keserek öldüren 80 yaşındaki zanlı, marketten kepek ekmeği ve su aldıktan sonra polise teslim oldu
11.12.2018- Haber11	Antalya'da bir ilkokulun öğretmeni, kavga ettiği gerekçesiyle yüzde 62 işitme engelli 3'üncü sınıf öğrencisine tokat attı.
12.12.2018- Haber12	Otomobil sürücüsü, aracına çarpan motosiklet sürücüsü yerine kırılan aynasıyla ilgilendi.
13.12.2018- Haber13	Elâzığ'da boşandığı eşinin evine giden adam, yanında getirdiği silahla eski karısını öldürdü, araya giren ikiz kızlarını da yaraladı.
14.12.2018- Haber14	Düğün günü sabahı ailesiyle birlikte yaşadıkları evde, tartıştığı eşini 16 bıçak darbesiyle öldürdü.
15.12.2018- Haber15	Borcunu alamadığını iddia ederek av tüfeğiyle siteyi bastı.
16.12.2018- Haber16	Adıyaman'da 50 TL'lik borç yüzünden çıkan kavgada 1 kişi bıçaklanarak yaralandı.
17.12.2018- Haber17	Üsküdar'da bir holdingin bahçe duvarına zaman ayarlı bomba koyan iki teröristin, bombayı yerleştirme görüntüleri ortaya çıktı.
18.12.2018- Haber18	Batman'da kimliği belirsiz 2 kişi, kemerle sokak köpeklerine dakikalarca işkence etti.
19.12.2018- Haber19	Hatay'da eşi cezaevinde olan 4 çocuk annesi, henüz bilinmeyen bir nedenle tartışma yaşadığı 16 yaşındaki kayınbiraderi tarafından tabancayla 9 el ateş edilerek öldürüldü.
20.12.2018- Haber20	Gaziantep'te, evlilik vaadiyle dolandırdığı iki erkekten 135 bin TL alan kadın ve üvey babası tutuklanarak cezaevine gönderildi.
21.12.2018- Haber21	12 ayrı hırsızlık suçundan emniyette kaydı bulunan şüpheli, cezaevinden çıkar çıkmaz tekrar hırsızlık yaptı.
22.12.2018- Haber22	Bursa'da eşiyle tartışan kişi, karısı ve 5 aylık bebeğini bıçaklayarak öldürdü.
23.12.2018- Haber23	Şile'de meralarda bulunan büyükbaş hayvanları tüfekle vurduktan sonra etini çalan hırsızlar köylüleri canından bezdirdi.
24.12.2018- Haber24	Eskişehir'de, kendilerini polis olarak tanıtarak 89 yaşındaki bir kişinin yaklaşık 1,6 milyon lirasını dolandıran 3 tutuklu sanığa 8'er yıl hapis ve toplam 3,6 milyon lira adli para cezası verildi.
25.12.2018- Haber25	Abisinden kıskandığı eşini pompalı tüfekle yaralayan şahıs adliyeye sevk edildi.
26.12.2018- Haber26	Adana'da cani koca, sobanın üzerinde bulunan kaynar suyu bilinmeyen bir nedenle tartıştığı karısının başından aşağı boşalttı.
27.12.2018- Haber27	Diyarbakır'da Emine T. adlı kadın, bağırsak enfeksiyonu nedeniyle hastaneye yatırılan 7 aylık bebeğini ağladığı için dövdü. Hastane odasındaki şiddeti, bir başka bebeğin annesi cep telefonuyla kaydetti. Emine T, gözaltına alındı.
28.12.2018- Haber28	Antalya'da, iş makinesi tamircisi, telefonda tartışıp evinin önünde buluştuğu eski iş arkadaşı tarafından bıçaklanarak öldürüldü. Olay sonrası kaçan şahıs, Isparta'da yakalandı
29.12.2018- Haber29	Karaman'da jandarmaya teslim olan genç adam, 3 gün önce aralarında çıkan tartışma sonrası ağabeyini öldürdüğünü ve cesedini tuvalete gömdüğünü itiraf etti.
30.12.2018- Haber30	Kocaeli'nin Kartepe ilçesinde, haraç olarak 400 bin TL almak amacıyla hurdacı dükkanını basan 5 kişiye, iş yeri sahibinin kardeşinin rastgele ateş açması sonucu 1 kişi yaralandı.
31.12.2018- Haber31	Ankara'da bir caminin tuvaletinde gerçekleşen olayda iki genç kız ellerindeki levyeyle cami görevlisinin paralarının bulunduğu kapıyı açıp içerideki parayı çalmak istedi. Dakikalarca kapıyı açmaya çalışan ancak başarılı olamayan genç kızların rahat tavırları dikkat çekti.

Aşağıda Tablo 2'de hangi haberde hangi değerin yitirildiği ile ilişkisi olduğu verilmiştir.

Tablo 2: Haberlerin Değerlere Göre Analizi

Haberler-Değerler	Adalet	Doğruluk	Sevgi	Saygı	Merhamet	Sorumluluk	Hoşgörü	Sabır
Haber1					X	X	X	X
Haber2	X	X				X		
Haber3			X		X	X		
Haber4		X				X		
Haber5			X	X	X	X	X	
Haber6			X	X	X		X	
Haber7			X	X	X	X		
Haber8			X		X	X		
Haber9			X	X	X		X	X
Haber10			X	X	X		X	X
Haber11	X		X	X	X	X	X	X
Haber12					X	X		
Haber13			X	X	X	X		
Haber14			X	X	X		X	X
Haber15	X		X	X	X	X		
Haber16	X		X	X	X			
Haber17			X	X	X	X		
Haber18			X	X	X	X		
Haber19			X	X	X	X	X	X
Haber20	X	X	X	X	X	X		
Haber21		X				X		
Haber22			X	X	X	X	X	X
Haber23		X	X		X	X		
Haber24		X		X	X	X		
Haber25			X	X	X			
Haber26			X	X	X		X	X
Haber27			X	X	X	X		X
Haber28			X	X	X		X	X
Haber29			X	X	X		X	X
Haber30		X			X	X		
Haber31		X		X	X	X		

Tablo 2 incelendiğinde 31 haber içerisinde en çok merhamet değerinin (28) kaybedildiği sonucuna varılmıştır. Bu doğrultuda sırayı sevgi değeri (23), saygı ve sorumluluk değerleri (22), hoşgörü değeri (12), sabır değeri (11), doğruluk değeri (8), adalet değeri (5) takip etmektedir.

1) Adalet değeri ile ilgili bulgular:

Adalet ile ilgili haberler incelendiğinde hak ve hukuka uygun davranılmaması, alınan borçların geri verilmemesi ile kişinin kendisini haksızlığa uğramış hissetmesi, bu durumun ardından meydana gelen kavgalarla birlikte tehdit, yaralama gibi toplumda huzursuzluk yaratacak davranışlar ortaya çıkmaktadır.

Haber 2: "*İzmir'in Karabağlar ilçesinde, internet üzerinden yaklaşık 2 bin 500 kişiyi dolandırdığı iddia edilen ve 94 ayrı suç kaydı olan Çağdaş İçöz'ün (26), Bornova ilçesi Mevlana Mahallesi'ndeki bir evde saklandığını tespit etti. Düzenlenen baskında polis ekiplerini görünce kaçmaya çalışan İçöz, yakalandı. Gözaltına alınan ve 94 ayrı suç kaydı olan İçöz, polis merkezine götürüldü. Emniyetteki işlemlerinin tamamlanmasının ardından adliyeye sevk edilen Çağdaş İçöz çıkartıldığı mahkemece tutuklandı.*"

Haber 15: "*Osmaniye'nin Kadirli ilçesinde bir kişi av tüfeğini alarak borcunu ödemediğini iddia ettiği alacaklısının oturduğu siteyi bastı. Talip K. av tüfeğini bırakmayarak, "Ben 26 bin lira borç verdim. O çıkacak. O aşağı inmeden ben bu silahı vermeyeceğim" diye bağırmaya başladı.*"

Haber 16: "*Atatürk Bulvarı Dursun Çavuş Kavşağı yakınlarında Umut Can Y. Ve A.Ö arasında iddiaya göre 50 TL'lik alacak-verecek meselesi nedeniyle tartışma çıktı. Tartışma kavgaya dönüşürken, A.Ö yanındaki bıçakla Umut Can Y'i sol kolundan yaraladı.*"

2) Doğruluk değeri ile ilgili bulgular:

Toplumda insanları korumakla yükümlü olan (polis, asker), toplum için önemi olan kişilerin kullanılarak insanların dolandırılması ve aldatılması sonucunda toplumsal bir güvensizlik meydana gelmektedir.

Haber 4: "*Kimliği belirlenemeyen bir kişi sabah saatlerinde kuyumcuya gelerek iş yeri sahibi Eyüp Numanoğlu'na kendisini asker olarak tanıttı. Asker olarak tanıtan hırsız, Numanoğlu'na 16 bin TL'lik altın alacağı akşam parayla birlikte geleceğini söyledi. Numanoğlu da gün içerisinde kendini asker olarak tanıtan hırsızın dediği miktarda altını ayarladı. Akşamüstü kuyumcuya gelen şahıs, Numanoğlu ile konuşmaya başladı. Hırsız iş yeri sahibine üzerinde sadece 11 bin TL olduğunu söyledi. Sonra hırsız iş yeri sahibinin telefonuyla babasını aramak istedi. Hırsız daha sonra iş yeri sahibinin telefonu ile babasını aradı ve ulaşamadığını söyledi. İş yeri sahibine bir de kendisinin aramasını söyledi. İş yeri sahibi telefonla ilgilendiği sırada tezgah üzerinde duran 11 bin TL değerindeki altınları hızla alan hırsız, kaçarak izini kaybettirdi.*"

Haber 21: "*Ankara Çankaya ilçesinde bir evin kapı kilit göbeğini kırarak içeri giren ve iki laptop çalan şüphelinin yakalanması için Ankara Emniyet Müdürlüğü Hırsızlık Büro Amirliği ekipleri çalışma başlattı. Çevredeki güvenlik kameralarını inceleyen ekipler, olayın yaşandığı apartmanın içerisine elleri boş giren ve bir süre sonra iki laptop ile çıkan şüphelinin, 12 ayrı hırsızlık suçundan emniyette kaydı bulunan İ.D. olduğunu ve bir hafta önce cezaevinden çıktığını belirledi.*"

Haber 24: "*89 yaşındaki Mehmet İhsan Erkul'un suç tarihinde bankasındaki hesabından kısa vadede yüksek miktarda para çekmesinden şüphelenen banka memurunun durumu polise bildirdiği, mağdurun bankadan çektiği 1 milyon 593 bin 930 lirasını polis olduklarını iddia eden kişilere verdiği, sanıkların parayı alarak önce Ankara'ya, oradan da uçakla Şanlıurfa'ya gittiği anlaşılmış, hiçbir akrabası olmayan mağdurun en son 500 bin lira daha çektiği, son çektiği parayı sanıklara teslim edemeden emniyet güçleri olaya müdahale etmiştir. Mağdur, kimsesiz olduğunu ve sanıklarla uğraşmak istemediğini belirterek şikayetçi olmamıştır.*"

3) Sevgi değeri ile ilgili bulgular:

Dilmaç (2012), sevgi ile yaşamayı herkese karşı merhametli olmak olarak ele almaktadır. Sevgi değerinin yitirilmesi ile insanlar yakınlık kurduğu, hayatını paylaştığı kişilere bile merhametsizce davranışlar göstermektedir. Sevginin yitirilmesi önce kişinin daha sonra toplumun temelini oluşturan yapı yani ailenin ve son olarak toplumun çöküşüne zemin hazırlamaktadır.

> Haber 6: "*Olay, ağustos ayında, Kemer ilçesinde meydana geldi. Ankara Polatlı'dan Antalya'ya kızıyla birlikte çalışmaya gelen Serpil A., otellerde aşçılık yapan Kaner K. ile tanıştı. 25 yıllık evliliğini 6 sene önce bitiren Kaner K., âşık olduğu Serpil A. ile Kemer'de birlikte yaşamaya başladı. Bir süre sonra Serpil A. ile aralarında sosyal medyada paylaşılan fotoğraflar yüzünden tartışma çıkan Kaner K., uzaklaştırma cezası aldı. Kaner K., kendisini terk eden kadını alışveriş yaptığı market önünde 5 kez bıçaklayıp, ağır yaraladı. Kaner K., olay yerine yakın noktada jandarma tarafından yakalanırken, Sepil A. ise Kemer Devlet Hastanesi'ne götürüldü. Kaner K., sevk edildiği adliyede çıkarıldığı mahkemece tutuklandı. Serpil A. da tedavisinin ardından Ankara Polatlı'ya geri döndü."*

> Haber 10: "*Teferrüç Mahallesi Yiğit Sokak'taki evinde tartıştığı 66 yaşındaki karısı Fatma K' yi dün bıçakla boğazını keserek öldüren zanlı Kazım K'nin (80) yaklaşık bir saat ikametinde vakit geçirdikten sonra temizlenip giysilerini değiştirdiği, marketten kepek ekmeği ve su alarak Bursa Emniyet Müdürlüğü Çarşı Polis Merkezi'ne teslim olduğu belirtildi. Şeker hastası olduğu için ekmek ve suyu teslim olurken yanında getiren Kazım K'nin ifadesinde, akşam komşularıyla dışarı çıkmak istediği için tartıştığı karısının kendisine saldırması üzerine cinayeti işlediğini iddia ettiği öğrenildi."*

> Haber 25: "*Sami K. İsimli bir şahıs, kendisini abisi ile aldattığını iddia ettiği eşi Gülbeyaz K.' yi sokak ortasında elindeki pompalı tüfekle kovalamaya başladı. Şahıs, öfkeli eşini görünce koşmaya başlayan Gülbeyaz K.'ye defalarca ateş etti. Arkasından ateş eden eşinden kurtulmak için yol kenarında bulunan spor salonunun önünde bulunan kafeteryaya sığınmak isterken ateşlenen kurşunlardan birisi bacağına isabet etti."*

4) Saygı değeri ile ilgili bulgular:

Toplumun kutsallarına zarar vermekten çekinmeyerek ölçüsüzce davranılması saygı değerinin sadece kişilere yönelik değil inançsal boyutta da yitirildiğini göstermektedir. Üstünlüğü, yararlığı, değeri dolayısıyla herhangi bir kişiye karşı yitirilen sevgi duygusu sonucu kişi karşısındakinin yaşam hürriyetini elinden alma hakkını kendisinde görmektedir.

> Haber 7: *Adana'nın merkez Çukurova Belediyesi'nde amirliği alındıktan sonra zabıta memuru olarak çalışmaya devam eden Ahmet Altuğ, tartıştığı Zabıta Müdürü Cengiz Aydoğdu ile 2 zabıta memurunu kurşun yağmuruna tuttu. Olayda ağır yaralanan 3 kişiden, eski emniyet müdürü olduğu öğrenilen Zabıta Müdürü Cengiz Aydoğdu ile Zabıta Komiseri Habil Aykan hastanede öldü. Kenan Özdemir'in tedavisi sürerken, bahçeye çıkarak tabancasını çenesine dayayan saldırgan Altuğ, yaklaşık yarım saat süren ikna çabaları sonucunda teslim oldu. Olay anı güvenlik kamerasınca görüntülendi.*

Haber 31: *"Ankara'da bir caminin tuvaletinde gerçekleşen olayda iki genç kız ellerindeki levyeyle cami görevlisinin paralarının bulunduğu kapıyı açıp içerideki parayı çalmak istedi. Dakikalarca kapıyı açmaya çalışan ancak başarılı olamayan genç kızların rahat tavırları dikkat çekti."*

5) Merhamet değeri ile ilgili bulgular:

İnsanların merhamet değerini kaybetmesinden dolayı karşısındakinin canının acıyacağını umursamaması, öfke sonucu şiddeti tetiklediği düşünülmektedir.

Haber 14: *"Olay, 2018 Kasım ayında Bursa'nın merkez Yıldırım ilçesi İsabey Mahallesi İlkbahar Sokak'ta meydana geldi. Metehan Yurdoğlu, liseden tanıştığı Güllü Yurdoğlu'nu, kızın ailesinin evlenmelerine karşı çıkması üzerine kaçırdı. Çift, resmi nikahla evlendi. Metehan Yurdoğlu, nikah kıydıktan 4 ay sonra, düğün günü sabahı ailesiyle birlikte yaşadıkları evde, tartıştığı eşi Güllü Yurdoğlu'nu 16 bıçak darbesiyle öldürdü."*

Haber 18: *"Kimliği henüz bilinmeyen 2 kişi, caddedeki refüjde oturan 2 sokak köpeğine dakikalarca şiddet uyguladı. Cep telefonuna kaydedilen görüntülerde, bir kişinin köpekleri tuttuğu, diğerinin ise belinden çıkardığı kemerle köpeklere vurduğu görüldü."*

Haber 19: *"Olay, saat 17.00 sıralarında Numuneevler Mahallesi Dere Sokak'ta meydana geldi. 4 çocuk annesi Meral U. (29), iddiaya göre kayınbiraderi E.U. (16) ile henüz bilinmeyen nedenle tartışmaya başladı. Tartışmanın büyümesi üzerine evde kime ait olduğu bilinmeyen tabancayı alan E.U., yengesine kurşun yağdırdı. Vücuduna 9 kurşun isabet eden kadın, ihbar üzerine olay yerine sevk edilen sağlık ekipleri tarafından hastaneye kaldırılarak tedaviye alındı. Çok kan kaybettiği öğrenilen Meral U., doktorların müdahalesine rağmen kurtarılamadı."*

6) Sorumluluk değeri ile ilgili bulgular:

Kişinin kendi üzerine düşen görevlerin sonuçlarını üstlenmemesi, davranışlarının hesabını verebilecek düzeye ulaşılmaması sonucunda çeşitli problemlerin ortaya çıkmasına sebep olduğu düşünülmektedir.

Haber 3: *"Barbaros Mahallesi'nde 3 Aralık Pazartesi günü meydana gelen olayda, F.S. isimli kadın ve beraber yaşadığı T.B.'ye 5 ay önce babası tarafından emanet edilen 2,5 yaşındaki Miraç Kırçıl "merdivenden düştü" denilerek kaldırıldığı Tarsus Devlet Hastanesinde yapılan müdahaleye rağmen kurtarılamadı. Tarsus Emniyet Müdürlüğü Asayiş Büro Amirliğinde Cinayet Masası dedektiflerince gözaltına alınan F.S.'nin çocuğu T.B'nin dövdüğünü söylemesi üzerine zanlı gittiği Hatay'da gözaltına alındı. F.S. adli kontrol şartıyla serbest bırakılırken, T.B. tutuklandı."*

Haber 11: *"Kepez ilçesi Gazi Mahallesi'nde bulunan Yüzbaşı Mustafa Ertuğrul İlkokulu'nda 4 gün önce meydana gelen olayda iddiaya göre, 3-D sınıfında okuyan yüzde 62 işitme engelli ve iki kulağında da cihaz bulunan İbrahim Topal bir arkadaşıyla kavga etti. İki öğretmen tarafından sakinleştirilmeye çalışılan İbrahim Topal güçlükle sınıftan götürüldü. Sürüklene sürüklene götürülen çocuğa koridorda kollarını sıvayan erkek bir öğretmen tarafından tokat atıldı, saçı çekildi. Öğretmen, İbrahim'in kulağından düşen işitme cihazını alıp küçük çocuğu çekerek götürdü."*

Haber 12: "*Edinilen bilgiye göre kaza, Siverek ilçesi Tahsin Kaplan Caddesi'nde meydana geldi. İsmi öğrenilemeyen ve elinde teneke kutu bulunan motosiklet sürücüsü, park halindeyken yola çıkmaya çalışan otomobile çarparak devrildi. Hafif yaralanan motosiklet sürücüsü otomobilin sürücüsüne tepki gösterirken, aracından inen sürücü ise yaralanan motosiklet sürücüsü yerine kırılan aynasıyla ilgilendi.*"

7) Hoşgörü değeri ile ilgili bulgular:

Kişiler arası ilişkilerde karşısındaki kişinin kusurlarına, hatalarına karşı anlayışın kaybedilmesi, alınan kararlarda orta yolun bulunmaması, en ufak şeylere dahi müsamaha gösterilmemesi sonucunda olumsuz örneklerin oluştuğu görülmektedir.

Haber 13: *"Olay, Cumhuriyet Mahallesi Kılıçhan Sokak'taki bir sitede meydana geldi. Mehmet Hilmi A., bir süre önce boşandığı Aynur Top'un evine gitti. Burada ikili arasında tartışma çıktı. Tartışmanın büyümesi üzerine Mehmet Hilmi A., yanında getirdiği tabanca ile eski eşine ve ikiz kızlarına ateş etti."*

Haber 26: *Edinilen bilgiye göre olay, Yüreğir ilçesi, Atakent Mahallesi'nde meydana geldi. Saadet G. (45) ile ismi öğrenilemeyen eşi arasında bilinmeyen bir nedenle tartışma çıktı. Tartışmanın büyümesi üzerine eşi tarafından sobanın üzerinde bulunan suyun üzerine dökülmesi sonucu Saadet G. yaralandı. Olay yerine çağrılan sağlık görevlilerinin ilk müdahaleyi yaptığı Saadet G., ambulansla Adana Şehir Hastanesi'ne kaldırıldı. Saadet G.'nin hayati tehlikesinin bulunmadığı öğrenildi.*

Haber 28: "*Antalya'daki Akdeniz Sanayi Sitesi'nde iş makinesi tamircisi olarak çalışan Fevzi Gürün, daha önce birlikte çalıştığı Erkan Büyükdeğirmenci ile henüz bilinmeyen nedenle telefonda dün gece tartıştı. Tartışmanın ardından Fevzi Gürün'ün evinin önünde buluşmak için randevulaşan ikili, buluştuklarında da tartışmayı sürdürdü. Bu sırada Erkan Büyükdeğirmenci, Fevzi Gürün'ü kalbinden, ayağından ve göğüs bölgesinden olmak üzere 4 yerinden bıçakladı.*"

8) Sabır değeri ile ilgili bulgular:

İnsan yaşamı boyunca çeşitli zorluklarla, üzüntülerle karşılaşmaktadır. İnsanlar arasındaki ilişkilerde de bazı problemler yaşanmaktadır. Kişinin bu durumlar karşısında iradesini kontrol etmesini gerekli kılmaktadır. Bulgular değerlendirildiğinde sabır değerinin kazanılmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Haber 9: "Antalya'nın Manavgat ilçesinde şubat ayında ağabeyiyle boşanma aşamasında olan Kırgız asıllı yengesi Ekaterina Çetin'i boğarak öldürdüğü iddiasıyla tutuklu yargılanan Mehmet Çetin, "Namus meselesinden gözüm döndü. Bir anlık öfkeyle kendimi tutamadım" dedi. Çetin, olay günü evde bir erkeğin olduğunu öne sürdü."

Haber 22: "*İnegöl ilçesi Fatih Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi'ndeki evinde Oğuzhan Kayalp (25), henüz bilinmeyen bir nedenle eşi Zuhal Kayalp ile tartışmaya başladı. Gürültüleri duyan komşular durumu polise bildirdi. İkamete gelen polis ekiplerini içeri almayan Oğuzhan Kayalp, uzun süre direndi. Kayalp'in ikna olmaması üzerine kapıyı kırarak eve giren polis ekipleri, boğazlarından bıçaklanan Zuhal ile çiftin 5 aylık bebekleri Kayra Kayalp'in öldüğünü belirledi.*"

Haber 27: *"Olay, dün merkez Yenişehir ilçesinde bulunan Diyarbakır Çocuk Hastalıkları Hastanesi'nde yaşandı. Mehmet ve Emine T. çiftinin 7 aylık erkek bebekleri İ.T., 23 Aralık günü bağırsak enfeksiyonu teşhisiyle hastaneye yatırıldı. Ancak iddiaya göre Emine T. dün hastane odasında bebeği ağladığı gerekçesiyle dakikalarca dövdü. Aynı odada bulunan bir başka hasta bebeğin annesi tarafından uyarılan Emine T., oğlunu dövmeyi sürdürdü."*

TARTIŞMA VE SONUÇ

Gazete haberleri incelendiğinde, yitirilen değerler arasında en çok merhamet değerinin yer aldığı görülmektedir. Merhamet değerinin yitirilmesi sonucu başta şiddet (aile içi şiddet, hayvanlara şiddet, toplumsal şiddet) olmak üzere çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Genç (2018)'in yaptığı çalışmada deney grubuna sekiz oturumluk merhamet eğitimi verilmeden önce ve verildikten sonra saldırganlık ölçeği uygulanmıştır. Merhamet eğitimi verilen çocukların saldırganlık puanının azaldığı tespit edilmiştir. En çok yitirilen ikinci değer olarak sevgi olarak görülmektedir. Sevgi insanları birbirine bağlayan güçlü bir bağdır, bu bağın gittikçe zayıflaması insanlar arasındaki sorunların temelini oluşturmaktadır. Kayadibi (2002)'nin çalışmasında sevginin eğitim verimliliği üzerindeki etkisinden bahsedilmektedir. Çocuğun fiziksel, ruhsal ve zihinsel gelişiminde, kendini yetiştirmesi ve hayattaki başarılarında sevgi önemli bir rol oynamaktadır. Önder (2013) ve Özmen (1999)'in çalışmaları da sevgi eğitiminin eğitimde etkili olduğunu desteklemektedirler.

Sorumluluk ve saygı değerlerine baktığımızda, sorumluluk bilincinin küçük yaşlarda aile tarafından kazandırıldığı, daha sonra çevre ve okul yaşamı ile devam etmektedir. Öğretmenler öğrencilere sorumluluk değerini kazandırırken çeşitli yöntemler kullanmaktadır. Sezer, Çoban ve Akşit (2017)'nin çalışmasında ise değerlerin kazandırılmasında yöntemlerin etkili olduğu ancak kalıcı olmadığı, öğretim programlarının bilgi içeriğinin çok yoğun olması değerlerin istenilen düzeyde verilememesine sebep olduğunu belirtmektedirler. Sorumluluk, kişinin davranışlarının sorumluluğunu üstlenmesi anlamına gelirken kişinin aynı zamanda toplumsal olarak yüklenmesi gereken sorumluluklar bulunmaktadır. Çevremizde meydana gelen olaylar karşısında insanların duyarsızlaşması ve olaylara müdahil olmamaları toplumsal olarak yüklenmeleri gereken sorumluluklardan kaçtıklarının en büyük göstergesidir. Saygı değerini değer verme olarak ele aldığımızda karşılıklı ilişkilerin varlığından bahsetmekteyiz. İlişkilerde empati olması sağlıklı bir iletişim için gerekmektedir. Akkoyun (1993)'da çalışmasında empati eğitiminde saygı değerinin kazanılmasının kolaylaştırılmasına öncelik vermektedir.

Aslan (2001), hoşgörüyü, fıtrattan kaynaklanan her türlü farklılığı doğal kabul eden ve bu yönüyle de kınamaya yer vermeyen ahlaki bir olgu olarak ele almaktadır. Bu açıdan baktığımızda hoşgörü insanı olduğu gibi kabul etmeyi yani önyargı ile yaklaşmamayı gerektirmektedir. Önyargı ile kurulan ilişkilerde iletişim sağlıklı olmamakla birlikte iletişimin yönü farklı yollara sapmaktadır. Bunun sonucunda insanlar arasında incir kabuğunu doldurmayacak sebeplerden dolayı büyük yıkımlar ortaya çıkmaktadır. Bu durumun çözümünü ise Mevlâna, Divan-ı Kebir'de şöyle dile getirmektedir; Dünyada çeşitli diller, çeşitli lügatler var, fakat hepsinin de anlamı birdir, çeşitli kaplara konan sular kaplar kırılınca birleşirler, bir su halinde akarlar (Can, 1999:144. Akt. Küçükbezirci, 2013). Sabır insanların olaylara karşı başa çıkmalarında ve hayata karşı mücadelelerinde dayanak noktasıdır. İnsanlar yaşanılan durumlar karşısında sabır göstererek ortaya çıkabilecek kötü durumların ihtimalini azaltabilirler. Seyhan (2015)'nın yaptığı nitel çalışmada da insanların başına gelen durumlarda sabır göstererek hayatlarına devam ettiğini görmekteyiz.

Adalet değeri, hayatın her alanında olup toplumda huzurlu bir ortam oluşturulmasında en önemli unsur olarak dikkat çekmektedir. Adalet sadece kişisel değil, toplumsal ve toplumlar arası da olmaktadır. Kişi kendisine yapılan haksızlıklara karşı gösterdiği tepkiyi başkalarına yapıldığında da gösterebilmeli, sorumluluk alabilmelidir. "Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın" mantığı ile devam edildiği sürece toplumdaki haksızlıklar artacaktır. Sonucunda ise domino taşı misali değerler birbiri ardına yıkılacaktır. Bu değerlerin yıkılması haberlerde gördüğümüz olayların artmasına ve olayları kanıksamamıza neden olacaktır. Karacelil (2013) çalışmasında adalet eğitiminin küçük yaşlarda verilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Adalet eğitimini; model olma, uygun ortam hazırlama ve eğitim uygulamalarını birlikte yapmakla kazandırılmasını önermektedir. Ebeveyn çocuğunu hayatında adil olmaya yönlendirmelidir. Bugünün çocukları yarının büyükleri olacaktır.

Değerler eğitimi ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, Lovat, Clement, Dally ve Toomey (2011)'in çalışmasında değer eğitimi merkezli eğitim uygulamışlardır. Uygulanan proje ile bütün öğrencilerde birbirleri ile olan ilişkinin saygıya dayalı arttığı, öğrenci ve öğretmenlerin daha mutlu olduğu ve okulların daha sakin/yumuşak bir havaya büründüğü belirlenmiştir. Öğrencilerin, akademik başarılarının arttığı, işbirliği yaptıkları, öğrencilere sorumluluk sahibi olma duygusunun kazandırılmasında etkili olduğu belirlenmiştir. Öğretmenler ve yöneticiler açısından ise daha huzurlu bir ortamın oluştuğu, çatışma merkezli çözümden yana birlikte çözüm üretme imkanının doğduğu yerler haline gelmiştir. Ebeveynlerin yorumlarına göre çocuklar bu süreçten sonra daha anlayışlı, daha nazik, daha kapsayıcı ve kabullenici olmuşlardır.

Shobha ve Kala (2015)'nın yaptığı çalışmada ise katılımcıların değer eğitimi atölyesine katılmalarından sonra fiziksel, zihinsel, ahlaki, duygusal, sosyal ve yaşamın kişisel alanlarına yönelik değişen algıları üzerine yapılmıştır. Bulgular incelendiğinde, atölye çalışmaları öğrencilerin kişisel, fiziksel, zihinsel, ahlaki, duygusal ve sosyal gelişimlerini olumlu yönde etkilediği ve dengeli gelişimlerini sağladığı görülmüştür. Izgar ve Beyhan (2015)'ın yaptığı çalışmada değerler eğitimi programının ilköğretim okulu 8. sınıf öğrencilerinin demokratik tutum ve davranışlarına etkisi incelenmiştir. Değerler eğitimi programına katılan öğrencilerin eğitim programı sonunda, demokratik değerlere bağlılık ölçeğinden aldıkları puanlar arasındaki farkın anlamlı düzeyde artış gösterdiğini buna karşılık kontrol grubunda anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir. Bu durum değerler eğitimi çalışmalarının planlı ve programlı bir şekilde işlenmesinin öğrenciler üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Hazırlanmış olan değerler eğitimi programının, araştırmaya katılan öğrencilerin, programın uygulanması sonucu kazanmış oldukları demokratik değerlerin kalıcılığını da sağladığını ortaya koymuştur. Milton (1975) ise çalışmasında toplumun kültürel, etnik, sosyoekonomik, vb. birçok farklılığa sahip olduğunu, eğitim ile toplumun bu farklı kesimlerini ortak potada eritecek, onlara ortak değerleri aşılayacak bir yapıya sahip olması gerektiğinin önerisinde bulunmuştur.

Sonuç olarak, değerler toplumu ayakta tutan yapıtaşlarıdır. Değerler kişiden kişiye, toplumdan topluma değişse bile evrensel nitelikte olan değerlerimiz bulunmaktadır. Bu değerlerin yitirilmesi toplumsal bir çöküşe neden olmaktadır. Bu durumun bir göstergesi de üçüncü sayfa haberleridir. İncelenen haberlere baktığımızda değerlerin yitirilmesi toplumda yaşanan olaylara karşı duyarsızlığın temelini oluşturduğu düşünülmektedir. Bireyler toplumda yaşanılan sorunlara karşı duyarsızlaşmasında medyanın da rolü bulunmaktadır. Değerlere zarar verdiği düşünülen dizi ve filmlerin içerikleri bazı değerleri değersizleştirdiği düşünülmektedir. Sosyal medyada içeriği kısıtlanmayan ve ebeveynler tarafından kontrol altına alınmayan videolar çocukların küçük yaşta değerleri öğrenmeden kaybetmelerine neden

olmaktadır. Değerlerin ve modellerin aktarımında birinci etken aile, daha sonra çevre ve okuldur. Ailenin ve okulun değerlerin kazandırılmasında bilinç oluşturması önemlidir. Değerleri kazanmanın yolu içselleştirmekten geçmektedir. Küçük yaşta kazanılan değerler ileriki dönemde toplumun refahı, birliği, beraberliği için temel oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Akkaş, İ. Uyanık, Z. (2016). Kadına Yönelik Şiddet. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE, 6 (1), s.32-42.

Akkoyun, F. (1993). Saygı Kavramına Transaksiyonel Analiz (Ta) Açısından Bakış. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*,1(4).

Aslan, Ö. (2001). Hoşgörü ve Tolerans Kavramlarına Etimolojik Açıdan Analitik Bir Yaklaşım. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11. 5(2).

Bolay, S.H. (2004). Aşkın değerler buhranı, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, 26-28 Kasım 2004, İstanbul.

Cha, D. Ye, Y. (2018). BCİS'in Demografisine Göre Öğretmenlerin Değerler Eğitimi Anlayışının Karşılaştırılmalı Bir Çalışması. *Asumption Üniversitesi, Akademik İnsan Bilimleri Dergisi*, 10(2).

Erdoğan, E. (2004). Belediyelerin değerler eğitimi açısından fonksiyonu çerçevesinde yetişkin eğitim örneği olarak ismek modeli, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, 26-28 Kasım 2004, İstanbul.

Genç M.F. (2018). Merhamet Eğitiminin Saldırganlık Davranışını Azaltmadaki Rolü. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45: 61-82.

Izgar, G. Beyhan, Ö. (2015). Değerler Eğitimi Programının İlköğretim Okulu 8. Sınıf Öğrencilerinin Demokratik Tutum ve Davranışlarına Etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi,* 13(20), 439-470.

İnce, M. Page, A.Z. (2008). Aile İçi Şiddet Konusunda Bir Derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11 (22), s.81-94.

Karacelil, S. (2013). Ailede Adalet Eğitimi. *The Journal of Academic Social Science Studies,* 6(8), s.253-278.

Kayadibi, F. (2002). Sevgi Faktörünün Eğitim Verimliliği Üzerine Etkisi. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,*0(5), 33-50.

Kuçuradi, İ. (2016). İnsan ve Değerleri. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, Türk Felsefe Dizisi:6.

Küçükbezirci, Y. (2013). Mevlâna'nın Hoşgörü Felsefesi ve İletişim. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 30, s.19-25.

Köylü, M. (2016). *Teoriden pratiğe değerler eğitimi, 30-46.* Nobel Yayınları. Ankara.

Lickona, T (1991). Educating For Character: How school can teach respect and responsibility. NewYork: Bantam.

Lovat, T. Clement, N. Dally, K. Toomey, R. (2011). The İmpact of Values Education on School Ambiance and Academic Diligence. *International Journal of Educational Research,* 50, 166-170.

Milton, R. (1975). Toward A Philosophy Of Value Education. Values Education: Theory, Practice, Problems, Prospects. 117-126.

Okumuş, E. (2014). Değer ve Din İstismarı. *International Journal of Social Science,* 24, s. 13-31.

Önder, M. (2013). Sevgi, Din Dili ve Hikâyelerin Çocukların Din Eğitimindeki Yeri ve Önemi. *International Journal of Social Science*, 6(3), 1285-1298.

Özensel, E. (2004). Türk Gençliğinin Değerleri (Liseli Gençlik Üzerine Bir Araştırma). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Sakarya.

Özmen, F. (1999). Etkili Eğitimin Gerçekleştirilmesinde Duyuşsal Alanın Önemi. Sevgi Eğitimi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 9(1), 193-198.

Palabıyıkoğlu, R. (1997). Medya ve Şiddet. *Kriz.* 5 (2), 123-126.

Rokeach, M. (1973). The Nature of Human Values. New York, Free Pres.

Schwartz, S.H. (1992). Universals in the Content Structure of Values: Theoritical Advances and Emprical Tests in 20 Countries. İn Zanna (Ed.). Advances in Experimental Socail Psychology (Vol. 25, pp.1-65). New York: Academic Pres.

Sevinç, M. (2006). Evrensel ve Yerel Değerlerin Eğitime Yansımaları, Ahlak ve Değerler. (Ed. Mehmetoğlu&Mehmetoğlu). İstanbul: Litera Yayıncılık.

Seyhan, B. Y. (2015). Başa Çıkma Değeri Açısından Sabır Üzerine Nitel Bir Çalışma. *Akademik Bakış Dergisi*, 49, s.127.

Sezer, A. Ç., O. Akşit. (2017). Öğretmenlerin Sorumluluk Değeri Algılarının İncelenmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 122 – 144.

Shobha, S., Kala, N. (2015). Value Education Towards Empowerment Of Youth-A Holistic Approach. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 172, 192-199.

TDK (Türk Dil Kurumu) (2018). Büyük Türkçe sözlük: *Güncel Türkçe sözlük.* [Çevrim-içi: http://tdkterim.gov.tr/bts/], Erişim tarihi: 25.11.2018

Türkkahraman, M. (2013). Social Values And Value Education. *5th World Conference on Educational Sciences.*

Ulusoy, K., Dilmaç, B. (2018). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Yaman, E. (2016). *Değerler eğitimi*. Akçağ Yayınları. Ankara.

https://www.haberler.com/damadina-ates-etti-su-borusunu-vurdu-sokagi-su-11492985-haberi/

https://www.haberler.com/binlerce-kisiyi-dolandiran-supheli-yakalandi-11497512-haberi/

https://www.sondakika.com/haber/haber-kucuk-mirac-in-babasi-cocugu-dovup-oldurmusler-11510818/

https://www.posta.com.tr/askerim-dedi-11-bin-tl-caldi-2072457

https://www.posta.com.tr/diyarbakirda-anne-ile-kizi-bacaklarindan-vuruldu-2072671

https://www.sabah.com.tr/yasam/2018/12/06/sevgilisini-5-yerinden-bicaklayan-asci-gururumu-ayaklar-altina-aldim

https://www.yenisafak.com/gundem/cukurova-belediyesinde-silahli-saldiri-3413674

https://www.haberler.com/ankara-da-silahli-saldiri-4-yarali-11519351-haberi/

https://www.yenisafak.com/gundem/yengesini-bogarak-olduren-sanik-gozum-dondu-3413984

https://www.sondakika.com/haber/haber-esini-olduren-80-yasindaki-zanli-polise-ekmegiyle-11522942/

https://www.sondakika.com/haber/haber-isitme-engelli-ogrenciye-ogretmeden-dayak-iddiasi-11525466/

https://www.sondakika.com/haber/haber-yaralanan-surucu-yerine-kirilan-aynasiyla-11529268/

https://www.sondakika.com/haber/haber-eski-esini-oldurup-ikiz-kizlarini-yaraladi-11534711/

https://www.sondakika.com/haber/haber-anne-isyan-etti-asin-bu-caniyi-11538147/

https://www.posta.com.tr/borcunu-alamadigini-iddia-ederek-av-tufegiyle-siteyi-basti-video-2075157
http://www.karar.com/guncel-haberler/50-liralik-borc-icin-bicaklandi-1061837
https://www.sondakika.com/haber/haber-holdingin-bahcesine-bomba-yerlestiren-11547906/
https://www.posta.com.tr/bu-kez-batman-sokak-kopeklerine-iskence-yaptilar-2075918
https://www.sondakika.com/haber/haber-16-yasindaki-cocuk-yengesini-9-yerinden-tabancayla-11556169/
https://www.haberler.com/ayni-koyde-yasayan-2-kisiyi-evlilik-vaadiyle-11556893-haberi/
https://www.ensonhaber.com/baskentte-islah-olmayan-hirsiz.html
https://www.ensonhaber.com/esinin-ve-5-aylik-bebeginin-bogazini-kesti.html
https://www.sondakika.com/haber/haber-hayvanlari-calinan-vatandaslar-24-saat-hirsiz-11566719/
https://www.sondakika.com/haber/haber-yasli-adama-polisim-diyerek-1-6-milyon-lirasini-11570941/
https://www.sabah.com.tr/yasam/2018/12/25/abisinden-kiskandigi-esini-pompali-tufekle-yaralayan-sahis-adliyeye-sevk-edildi
https://www.sondakika.com/haber/haber-tartistigi-esinin-uzerine-sicak-su-doktu-11575935/
https://www.sabah.com.tr/yasam/2018/12/27/hasta-bebegini-agladigi-icin-doverken-goruntulendi-gozaltina-alindi
https://www.posta.com.tr/telefonda-tartistigi-eski-is-arkadasini-evinin-onunde-oldurdu-2078221
https://www.sondakika.com/haber/haber-agabeyini-oldurup-tuvalete-gommus-11589098/
https://www.haberler.com/kocaeli-harac-icin-dukkani-basan-kisilere-ates-11590564-haberi/
https://www.posta.com.tr/cami-tuvaletinde-rezalet-iki-genc-kiz-video-2078726

Afganistanda Yaşayan Türkler

Nelofar HAYDARİ

Özet

Bu çalışma Afganistan'da yaşayan Türkler adlı tez çalışmanın çalışma tasarısıdır. Afganistan'da yaşayan Türkler'in daha çok Cevizcan, Herat, Badgis, Kunduz, Belh, Samangan, Taşgurgan, Faryap, Maymana, Kaysar ve Ankhoy illerinde yaşamaktadır. Bu çalışmada Afganistan'da yaşayan Türkler'in kalabalık grup olarak yaşadıkları bölgeler, bu grupların temel yapılarına değinilecektir. Tarım, hayvancılık, halıcılık ve ticaretle uğraşan Afganistan Türkmenlerinin ürettikleri el dokuma halıları, astragan kürk yapımında kullanılan Karakul kuzularının postu dünyaca ünlüdür. Bu araştırma henüz tamamlanmadığı için bu bildiride sonuç kısmı bulunmamaktadır.

AFGANİSTAN

Afganistan coğrafi konum olarak tam Asyanın kalbinde yer almaktadır. Kuzeyde Türkmenistan, Özbekistan, Doğuda Tacikistan ve Çin, Güney ve Güneydoğuda Pakistan ve Batıda ise İran ile sınırdaştır (OĞUZ:2001). Nüfusu tahmini olarak 32 milyon %99'u Müslüman olup Sünni mezhebindedirler.

KUZEY AFGANİSTAN

Afganistan'ın Kuzey bölgesinde genel olarak Türkler yaşamaktadır. Bu bölgede Türkçe bilen birisi dil sorunuyla karşılaşmaz. Bu yüzden Kuzey Afganistan'a Afgan Türkistan'ı da denilmektedir. Kuzey Afganistan; Faryap, Ser-i pul, Jawzjan, Balkh, Semengan, Bağlan, Kunduz, Tahhar ve Badahşan gibi illerden oluşmaktadır. (OĞUZ:2001).

Afganistan Türklerinin en büyük boyunu Özbekler teşkil etmektedir. Genelde tarım ve ticaretle uğraşan Özbekler, yoğun olarak Tahhar, Badağşan, Semengan, Şibirgan, Mezar-i şerif, Kunduz ve Faryap illerinde yaşamlarını sürdürmektedirler.

Afganistan Türklerinin ikinci kalabalık grubu olan Türkmenler de Kuzey Afganistan'da yaşamaktadırlar. Afganistan Türkmenleri tarım, hayvancılık, halıcılık ve ticaretle uğraşırlar. Türkmenlerin ürettikleri el dokuma halıları, astragan kürk yapımında kullanılan Karakul kuzularının postu dünyaca ünlü meşhurdur(İLSOYER:2015). Yaşadıkları iller Cevizcan, Herat, Badgis, Kunduz, Belh, Samangan, Taşgurgan, Faryap, Maymana, Kaysar ve Ankhoydur.

Kuzey Afganistan, Katagan ve Türkistan olmak üzere iki bölgeye ayrılmaktadır. Bir Özbek aşiretinin ismi olan Katagan Bölgesi'nin merkezi Takhar, Türkistan'ın merkezi ise Şibirgan'dır. Afganistan Türk boyları başta dilleri olmak üzere gelenek, görenek, örf ve adetlerini muhafaza etmeyi başarırken, bu bölgenin dışında kalan diğer Türk boyları genelde asimile olmuşlardır. Afşarlar, Kalaçlar, Aymaklar ve Kızılbaşların büyük bir kısmı asimile olan Türk boylarıdır. Dillerini unutmuş olan bu boylar, Farsça konuşurlar ve Şii inançlıdırlar.(FİRUZ:2013).

Afganistan in bölgesel anlamda bir ayırıma tabi tutarsak;

- Kuzey Bölgesi; %80 üzerinde bir nüfusa sahiptirler.
- Katagan Bölgesi; %70 lerin üzerindedir.
- Hazaracat bölgesi; hazara Türklerin baskın çoğunluğu vardır.
- Bati Bölgesinde; %30 lar civarinda bulunmaktadır.
- Yine başkent kabilde %25 lik bir türk nüfüsününden bahsedilmektedir.

Bütün bu değerlendirmeler ışığında Afganistan'da Türklerin nüfusu yaklaşık %40 lar civarında olup Afganistan'da etnik olarak en kalabalık gurubu oluşmaktadır. MB n'n yaptığı bir araştırmaya göre Türklerin oranı%30 olarak gösterilmiş ancak Türkmen, Özbek ve hazaralar esas alınmıştır (DUMAN: 2019).

Araştırmanın Konusu

Afganistan'ın kuzey bölgesinde yaşayan Türklerin aile kurumları, aile işleyişleri, evlilik çeşitleri, düğün sonrası resmi-revaçları, geniş aile, çekirdek aile gibi aile çeşitleri, gelenek örf ve adetleri, savaş boyunca süren aynı şekilde devam eden gelenek ve görenekleri esas alınarak bölge halkının geçmişten bu yana yaşadığı ailevi sorunları, aile ve toplum içinde kadınların konumu, erkeklerin kadınları hür olarak görüp görmedikleri, kadınların yaşadığı olumsuzluklara rağmen bu duruma nasıl tahammül ettikleri objektif bir inceleme ile gözler önüne serilerek sosyolojik ve psikolojik açısından değerlendirilecektir.

Afganistan'ın Türklerine genel olarak baktığımızda eğitim düzeylerinin düşük olması dini hayatının ve geleneklerinin genel olarak sözlü kültüre dayanan bir halk dindarlığı formunda yaşamalarına neden olmuştur. Katı din kuralları aile yapısını, yaşam tarzını gelenek ve göreneklerini yakından etkilemiştir. Bu çalışmada farklı kültür ve uygulamalarıyla Afganistan'ın diğer bölge halklarından ayrılan kuzey bölgesi ile ilgili bilgi toplanacak ve bu bölgede yaşayan insanların yaşam tarzlarını ve aile yapılarını göz önüne alınarak çalışılacaktır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmamız, Afganistan'ın kuzey bölgesinde yaşayan Türklerin aile kurumlarını, evlilik öncesi ve sonrası resmi törenlerini, gelenek örf ve adetlerini, ailenin temelini oluşturan temel yapılarını, evlilik çeşitlerini, boşanma ve boşanma nedenlerini sosyolojik ve psikolojik bir şekilde araştırmak ve en önemlisi de Afganistan'ın en uzak köşe bölgelerinde yaşayan Türklerin yaşam biçimlerini gözlemlemek ve onları yakından tanımaktır. Bu araştırmada, her topumda olduğu gibi bir evi ayakta tutan bir kadındır. Geleneksel bir toplumda aileninim oluşumunda merkezi rolü kadın oynadığı için Afganistan'da kadınların konumu üzerine de değinilecektir.

Araştırmanın Önemi

Bilindiği gibi Afganistan farklı grup ve etniklerin yaşadığı çok uluslu bir ülkedir. Bunlar peştunlar, Tacikler ve nüfusun en kalabalığını teşkil eden Türkler (Özbekler, Türkmenler, kazaklar, Kırgızlar)dir. Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi farklı Milletlerin bir arada yaşaması doğal olarak da her birinin kendilerine özgü kültürleri, gelenekleri, yaşam biçimleri ve dini inançları vardır. Afganistan Türkleri de kendilerine ait kültür ve yaşam biçimleri ile kendilerini diğer halklardan ayırmaktadır. Bu araştırmanın bir betimleme çalışma

olması düşündüğümüz araştırmanın hem bölge halkının inanç ve yaşam biçimini tanımak için hem de ileride konu ile ilgili çalışmalara küçük bir kaynak olacağı acısından önem taşımaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmamız Afganistan'ın kuzey bölgesinde yaşayan Türklerin aile kurumlarını ve aile işleyişlerini konu edindiğimiz araştırmanın kapsadığı alanlar birkaç ilçeden oluşan (Tahhar, Badahşan, Semengan, Cevzcan(Şibirgan), Belh(Mazar-Şerif), Faryab, seri-pul) ile sınırlıdır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamız betimleyici bir saha araştırması olduğu için yöntem olarak nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmamıza önce veri toplayarak başladık resmi ve güvenilir internet sitelerinden değerlendirdiğimiz bilgileri basılı kaynaklarla teyit etmeye çalıştık. Ayrıca kendi gördüklerimizi, ailemizin yaşça bizden büyük olanları dinledik ve onların bize aktardıklarını birer veri olarak değerlendirdik.

Kaynakça

ARAS, Mehmet Özgü, *İslam'a Göre Çok Evlilik,* Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 24 Güz 2007.

AYDIN, Abdulghani, *Afganistan'da Talibin Hareketinin Ortaya Çıkışı Ve Mezhebi Görüşleri,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010.

ÇOLAK, Ali, *İslam'a göre Anadolu'da Düğün Adetleri,* Kardelen Yayınları, İstanbul 2005.

FEVZI, Firuz, Afganistan'ın Maymana Şehrinde Yaşayan Özbeklerinin Folkloru, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2013.

HAŞIMI, Seyyid Mubin Beşerdost Abdulhakim ve Şerifi Şerifullaho; *Tarihiyle, Kültürüyle ve Güncel Gelişmeleriyle Afganistan*, Konya, 2010.

OĞUZ, Esedullah, *Hedef Ülke Afganistan,* Kubbealtı Yayıncılık, Doğan Kitapçılık AŞ, İstanbul 2001.

YILMAZ, Aliye, Afganistan'da Kadınların Sosyal Statüsü ve Din Eğitimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2005.

ABDULLAH, Mohammad Qhasem, Afganistan Türklerinde Aile Ve Evlilik (Andkhoy Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2017.

KHWAJMİR, Mehtarkhan, *İslam Hukuku ile Mukayeseli Olarak Günümüz Afganistan'da Kadınların Maruz Kaldığı Bazı Uygulamalar,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010.

MAKHDOM, Abdulahad, Afganistan Türkmenlerinin Sosyo-Kültürel ve Dini Durumu (Mezar- Şerif örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2016.

AHMADİ, Nasir Ahmad, *Afganistan'da Kadınlara Yönelik Şiddet Üzerine Sosyolojik bir İnceleme,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2017.

Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Yoksulluğa İlişkin Değerlendirmeleri

Dr. Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ[500]

Özet

Bu çalışmada 2017-2018 ve 2018-2019 akademik yıllarında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü birinci sınıfında öğrenim görmekte olan öğrencilerin, yoksulluk sorununa ilişkin değerlendirmelerini ortaya çıkartmak üzere gerçekleştirilen nicel araştırmanın sonuçları paylaşılmaktadır. Sosyal hizmetin, 19. yüzyılın sonlarında meslekleşmesinde rol oynayan yoksulluk sorunu ve sosyal yardım alanı, günümüzde de mesleğin önemli sorun alanları arasında yer almaya devam etmektedir. Dünyanın hemen her yerinde yoksulluk sorununa karşı mücadele eden kurum, kuruluş ve örgütlerde çalışan sosyal hizmet uzmanlarından, sosyal hizmet mesleğinin evrensel değerleri gereği yoksulluğu yapısal bir sorun olarak değerlendirmeleri ve palyatif olmayan müdahaleleri geliştirmeleri ve gerçekleştirmeleri beklenir. Sosyal hizmet uzmanlarının bu beklentiyi karşılayabilmeleri için ise yoksulluğa ve sosyal yardımlara ilişkin genel yargılardan farklı, mesleki değerlendirmeler yapabilmeleri gerekir. Lisans eğitimlerinin ilk döneminin hemen ardından, toplam 366 sosyal hizmet öğrencisiyle gerçekleştirilen bu araştırmada, yoksulluk konusunda olumsuz yargı taşıyan ifadelere katılım düzeyleri incelenmiştir. Böylece sosyal hizmet öğrencilerinin değerlendirmelerinin, sosyal hizmet mesleğinin ilkeleriyle ne denli örtüştüğü ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünün birinci sınıfında öğrenim gören öğrencilerin, yoksulluk sorunu yaşayan kişilere ilişkin olumsuz yargılara yüksek oranda katılmadıkları, sosyal yardımlara ise daha tereddütlü yaklaştıkları görülmüştür. Bununla birlikte birinci sınıfta öğrenim görmekte oldukları göz önünde bulundurulduğunda, öğrencilerin değerlendirmelerinin, sosyal hizmet mesleğinin ilkelerinin uzağında olmadığını söylemek mümkündür.

Anahtar kelimeler: Sosyal hizmet mesleği, sosyal hizmet öğrencileri, yoksulluk, sosyal yardımlar.

Social Work Students' Evaluations on Poverty

In this study, the results of the quantitative research conducted to reveal the assessments of the students, who were in the first year at Hacettepe University, Department of Social Work in 2017-2018 and 2018-2019 academic years, regarding the poverty problem are shared. The problem of poverty and the field of social aids, which played a role in the professionalization of social work at the end of the 19th century, continues to be among the important problem areas of the profession today. Social workers working in institutions and

[500] Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü

organizations that struggle against the problem of poverty in almost every part of the world are expected to evaluate poverty as a structural problem and develop and implement non-palliative interventions due to the universal values of the social work profession. In order to meet this expectation, social workers should be able to make professional evaluations that are different from general/ordinary judgments about poverty and social aids. Immediately after the first semester of undergraduate education, this research was conducted with 366 social work students. Thus, it has been tried to reveal to what extent the evaluations of social work students overlap with the principles of the social work profession. As a result of the research, it was seen that the students in the first year at Hacettepe University, Department of Social Work did not participate in the high rate of negative judgments about the people suffering from poverty problem however they were more hesitant about social aids. Considering that they are studying in the first year, it is possible to say that the evaluations of the students are not far from the principles of the social work profession.

Key Words: Social work profession, social work students, poverty, social aids.

Giriş

Sosyal hizmetin temel ilkeleri arasında insan hakları ve sosyal adalet yer alır. Gerek insan haklarının korunması ve gerçekleştirilmesinin gerekse sosyal adaletin sağlanmasının önünde bir engel olarak duran yoksulluk sorunu ise sosyal hizmetin meslekleşmeye başladığı dönemden bugüne güncelliğini koruyan ve meslek elemanlarının mücadele etmeleri gereken sorunların başında gelmektedir.

Yoksulluk sorunu ve sosyal yardımlar, sosyal hizmetin meslek olarak ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır. Bununla birlikte yoksulluğa ve sosyal yardımların sunumuna dair yaklaşımın dönüşümünde de sosyal hizmet mesleğinin önemli bir katkısı vardır.

Sosyal yardımların ilk biçimini oluşturan sadaka ve yetersiz yardımlar, toplumun en yoksul kesimlerine yapılan, etkisiz yardımlar olmuştur (Friedlander, 1965: 7). Ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru, Avrupa'dan gelen göç dalgasıyla Amerika'da iyiden iyiye sertleşen ekonomik kriz, yoksullara yapılan yardımların, nüfusun artışıyla doğru orantılı olarak belirli bir sistematikte olması gerekliliğini gün yüzüne çıkartmıştır. Bu yıllarda yaygınlaşan hayırseverlik faaliyetlerinin organize bir nitelik kazanmasıyla sosyal hizmet meslekleşmeye başlamıştır.

Mesleğin ortaya çıkışından ve sosyal reformcular tarafından geliştirilmesinden önce yoksulluk, yapısal bir sorun olarak değil, insanların bireysel kabahatleriyle ilişkilendirilerek açıklana gelmiştir. Bir başka deyişle sosyal hizmetin meslekleşmeye başladığı yıllarda yoksulluk, kendi kabahatleri sonucu ekonomik yoksunlukla karşı karşıya kalmış, ahlaki açıdan zayıf olan kişilerin sorunu olarak görülmüştür. Ancak 20. yüzyılla birlikte gerek yaşanan ekonomik krizin derinleşmesi gerekse toplumla çalışma örneklerinin gelişip yaygınlaşması, yoksulların 'ahlaklılığı' ya da 'ahlaksızlığı' tartışmalarından, sosyal sorunlara neden olan toplumsal yapıların değişimi için reformcu bir tavır alma gerekliliğini gün yüzüne çıkartmıştır (Reamer, 2014: 166-167).

1945 yılından 1970'li yıllara kadar uzanan tarihsel süreçte, refah devletlerinin kurumsallaşmasıyla birlikte yoksulluğun yapısal nedenlerinin ayrıntılı biçimde ortaya konulması, refah devletlerinin bu sorunu ortadan kaldıracak önlemleri genişletmesini de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde sosyal yardımlar, sosyal güvenlik ve koruma sistemine tamamlayıcı bir öğe olarak dahil olmuş, bireyselden toplumsala, hayırseverlikten kamusala

yönelmiş ve sosyal bir hak kategorisi olarak refah devletlerinin önemli bir işlevi haline gelmiştir (Koray, 2010; Şahin Taşğın, 2017).

İçinde bulunduğumuz neoliberal dönemle birlikte ise yoksulluk ortadan kaldırılması gereken öncelikli bir sosyal sorun olarak değil, sosyal hizmet politika ve düzenlemeleri aracılığıyla yönetilmesi gereken bir mesele olarak görülmeye başlanmıştır. Yoksulluk, yeniden bireysel yetersizliklerle açıklanmaya, yoksullar, yoksulluktan çıkmak için çaba harcamadıkları, tembel ya da talihsiz oldukları, hak etmedikleri halde yoksulluk yardımı almak için bağımlılık geliştirdikleri gibi suçlamalara maruz bırakılmaya başlanmıştır (Şahin Taşğın & Özel, 2011). Sosyal yardımlarda ise 20. yüzyıl öncesine ait yardım anlayışı olan "muhtaçlara yardım" anlayışı yeniden benimsenmiş ve sosyal bir hak olarak yardımdan, muhtaçlara yardıma doğru evirilen bu süreç yeniden şekillendirilmiştir. Yoksulluğun hafifletilmesi için en yoksul kesimlere yardım programlarının başlatılması, özellikle yerel yönetimlerin "hayırsever" varlıklı yurttaşlardan bağış alıp, ihtiyaç sahiplerine ulaştırma biçiminde gerçekleştirdikleri ve giderek yaygınlaşan yardım biçimi ile sosyal hizmetler alanında hayırseverlik ilişkileri yükselişe geçmiştir. Söz konusu bu dönüşümde yoksul kesime kaynak aktarımı, belirli kesimlere, belirli zamanlarda, belli koşullara uydukları takdirde verilen sosyal yardımlar biçimini almıştır (Özdek, 2011; Kutlu, 2015). Dolayısıyla sosyal hizmet uygulamalarında yaşanan neoliberal dönüşüm, sosyal yardımlara ilişkin yaklaşımı da değiştirerek, yardımları hak temelli olmaktan çıkartmış ve tartışmalı hale getirmiştir. Ancak sosyal hizmetlerin, sosyal bir hak olarak sunulmaya devam etmesi gereği, sosyal hizmet mesleğinin insan hakları ve sosyal adalet ilkeleri ile varolan bir meslek olma ideali açısından vazgeçilmezdir (Ife, 2017; Şahin Taşğın, 2017).

Yoksulluğun, yapısal temelleri olan sosyal bir sorun olarak görülmesinde, sosyal yardımların ise insanların yalnızca yurttaş olmak dolayısıyla yaşadıkları ülkelerce tanınan yasal ve kurumsal düzenlemelerle sağlanabilecek sosyal birer hak olması gerektiğinde ısrar etmek, sosyal hizmetin insan hakları ve sosyal adalet ilkeleri üzerine temellenen bir meslek olmasında ısrar etmek anlamına gelmektedir. Bu anlayışla lisans eğitimlerinin ilk döneminin hemen ardından, toplam 366 sosyal hizmet öğrencisiyle gerçekleştirilen bu araştırmada, öğrencilerin yoksulluk konusundaki değerlendirmeleri oraya çıkartılmaya çalışılmış, bu amaçla olumsuz yargı taşıyan ifadelere katılım düzeyleri incelenmiştir. Böylece sosyal hizmet öğrencilerinin ekonomik yoksunluk yaşayan kişilere ve sosyal yardımlara dair değerlendirmelerinin, sosyal hizmet mesleğinin ilkeleriyle ne denli örtüştüğü anlaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırma Yöntemi

Bu araştırma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünün birinci sınıfında öğrenim görmekte olan toplam 366 öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Öğrencilere, ekonomik yoksunluk yaşayan kişilere dair değerlendirmelerine ulaşmayı amaçlayan altı soru, sosyal yardımlara ilişkin değerlendirmelerini ortaya çıkartmayı amaçlayan üç soru yöneltilmiştir. Üçlü likert tipi hazırlanmış sorulardan oluşan anketler, 2017-2018 akademik döneminde 192 öğrenciye, 2018-2019 akademik döneminde ise 174 öğrenciye uygulanmıştır. Elde edilen nicel veriler, "SPSS Versiyon 23.0 Paket Programı" aracılığıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde, betimsel istatistiklerden yararlanılmış, yöneltilen sorular arasındaki iç tutarlılığı ortaya çıkartmak amacıyla Cronbach's alpha katsayıları hesaplanmıştır. Soruların iç güvenirlik katsayıları (Cronbach's alpha) α =. 79 (2018-2019 akademik yılı) ile .81 (2017-2018 akademik yılı) arasında değişmekte olup, oldukça güvenilir sonuçlar verdiğini söylemek mümkündür.

Bulgular

2017-2018 akademik yılında araştırmaya katılan ve en küçüğü 19, en büyüğü 24 yaşında olan 192 öğrencinin yaş ortalaması 20'dir. Öğrencilerin %82.8'i (159) kadın, %17.2 (33) ise erkektir. Öğrencilere, sosyal hizmet bölümünü nasıl tercih ettikleri sorulduğunda %87.5'inden (168 öğrenci) "kendi isteğimle tercih ettim" yanıtı alınmış, %12.5'i (24 öğrenci) ise sosyal hizmet bölümünü "başkalarının yönlendirmesi ile" seçtiğini belirtmiştir.

2018-2019 akademik yılında araştırmaya katılan 174 öğrencinin yaş ortalaması 20 olup, en küçüğü 18, en büyüğü 54 yaşındadır. Öğrencilerin %81.6'sı (142) kadın, %18.4'ü (32) ise erkektir. Öğrencilerin %82.2'si (143 öğrenci) sosyal hizmet bölümünü "kendi isteğiyle", %17.8'i (31 öğrenci) ise "başkalarının yönlendirmesi ile" tercih ettiğini ifade etmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yoksulluğa ilişkin değerlendirmeleri, ekonomik yoksunluk yaşayan kişilere ve sosyal yardımlara ilişkin değerlendirmeleri olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

Ekonomik Yoksunluk Yaşayan Kişilere İlişkin Değerlendirmeler

Araştırmaya katılan öğrencilerin yoksulluk konusundaki değerlendirmelerinin ilk bölümünde, yoksulluk sorunu yaşayan kişilere ilişkin olumsuz yargı taşıyan ifadelere katılım düzeylerine yönelik bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Bu incelemede; "yoksul olmak, kişinin kendi yanlış tercihlerinden kaynaklanan bir sorundur", "yoksul kişiler, çalışmayı sevmeyen kişilerdir", "yoksul kişiler, ülke ekonomisi üzerinde yüktür", "yoksulların, yoksul olmayan kişilere göre daha az saygı görmeleri doğaldır", "yoksul kişilerin suça sürüklenme olasılıkları yüksektir" ve son olarak "yoksul kişilerin, eğitim alanında fırsat eşitliğine sahip olamamaları doğaldır" olarak belirlenmiş altı olumsuz yargı, öğrencilerin değerlendirmelerine sunulmuştur.

Tablo 1. Yoksul olmak, kişinin kendi yanlış tercihlerinden kaynaklanan bir sorundur.

		Katılıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Toplam	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Akademik yıl	2017-2018	4	2.1	173	90.1	15	7.8	192	100.0
	2018-2019	14	8.0	140	80.5	20	11.5	174	100.0
Toplam		18	4.9	313	85.5	35	9.6	366	100.0

Araştırmaya katılan sosyal hizmet bölümü birinci sınıf öğrencilerinin değerlendirmelerine sunulan ilk olumsuz yargı, "yoksul olmanın, kişinin kendi yanlış tercihlerinden kaynaklanan bir sorun olduğu" yargısıdır. Tablo 1'de görülebileceği gibi gerek 2017-2018 gerekse 2018-2019 akademik yılında araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun, söz konusu olumsuz yargıya katılmadıkları ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte 2017-2018 akademik yılında %90.1 olan katılmama oranının, 2018-2019 akademik yılında %80.5'e gerilediği görülmüştür. 2017-2018 akademik yılındaki öğrencilerin %7.8'lik kararsızlık oranıyla karşılaştırıldığında, 2018-2019 akademik yılında öğrencilerin %11.5 oranıyla bu yargıya katılıp katılmama konusunda biraz daha kararsız oldukları görülmüştür. Araştırmaya katılan

öğrencilerin azınlığını oluşturmakla birlikte, 2017-2018 yılında bu olumsuz yargıya katılan %2.1'lik öğrenci oranına kıyasla, 2018-2019 akademik yılında öğrencilerin bu olumsuz yargıya katılma oranının %8'e yükseldiği görülmüştür.

Tablo 2. Yoksul kişiler, çalışmayı sevmeyen kişilerdir.

		Katılıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Toplam	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Akademik yıl	2017-2018	4	2.1	172	89.6	16	8.3	192	100.0
	2018-2019	4	2.3	149	85.6	21	12.1	174	100.0
Toplam		8	2.2	321	87.7	37	10.1	366	100.0

Öğrencilerin değerlendirmelerine sunulan ikinci olumsuz yargı, "yoksul kişilerin, çalışmayı sevmeyen kişiler olduğu" yargısıdır. Tablo 2'de görülebileceği gibi her iki akademik yılda da benzer oranlarda öğrenciler, söz konusu yargıya katılmamışlardır. Bir başka ifadeyle araştırmaya katılan öğrencilerin azımsanmayacak büyüklükte bir bölümü (%87.7), bu olumsuz yargıya katılmadığını belirtmiştir. Bu yargıya katılıp katılmama konusunda karasızlık bildiren öğrencilerin toplam oranının (%10.1) ise yargıya katılan öğrencilerin toplam oranından (%2.2) daha fazla olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Yoksul kişiler, ülke ekonomisi üzerinde yüktür.

		Katılıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Toplam	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Akademik yıl	2017-2018	6	3.1	170	88.5	16	8.3	192	100.0
	2018-2019	8	4.6	150	86.2	16	9.2	174	100.0
Toplam		14	3.8	320	87.4	32	8.8	366	100.0

Tablo 3'te görülebileceği üzere araştırmaya katılan öğrencilerin değerlendirmelerine sunulan bir diğer olumsuz yargı, "yoksul kişilerin, ülke ekonomisi üzerinde yük olduğu" yargısıdır. Öğrencilerin, diğer iki yargıya olduğu gibi bu yargıya da büyük oranda (%87.4) katılmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yine diğer iki yargıda ortaya çıkan sonuca benzer biçimde, bu olumsuz yargıya katılıp katılmama konusunda kararsızlık belirten öğrencilerin toplam oranının (%8.8) da, yargıya katılanlarından toplam oranından (%3.8) daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Yoksulların, yoksul olmayan kişilere göre daha az saygı görmeleri doğaldır.

A k	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Toplam

	N	%	N	%	N	%	N	%
2017-2018	1	0.5	184	95.8	7	3.6	192	100.0
2018-2019	4	2.3	161	92.5	9	5.2	174	100.0
Toplam	5	1.3	345	94.3	16	4.4	366	100.0

Araştırmaya katılan öğrencilerin tamamına yakını "yoksulların, yoksul olmayan kişilere göre daha az saygı görmelerinin doğal olduğu" olumsuz yargısına katılmadığını belirtmiş ve bu ifadeye katılmama toplam oranı %94.3 olarak ortaya çıkmıştır. Tablo 4'te görülebileceği gibi bu olumsuz yargıya her iki akademik yılda da katılım düzeyi oldukça düşük oranda kalmış ve toplamda öğrencilerin yalnızca %1.3'ünün bu yargıya katıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu yargıya katılıp katılmama konusunda kararsızlık bildiren öğrencilerin toplam oranı da yalnızca %4.4'te kalmıştır.

Tablo 5. Yoksul kişilerin suça sürüklenme olasılıkları yüksektir.

		Katılıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Toplam	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Akademik yıl	2017-2018	28	14.6	122	63.5	42	21.9	192	100.0
	2018-2019	45	25.9	85	48.9	44	25.3	174	100.0
Toplam		73	19.9	207	56.5	86	23.6	366	100.0

Öğrencilerin, ekonomik yoksunluk yaşayan kişilere ilişkin olumsuz yargılar arasında katılım düzeyinin en yüksek olduğu yargı, "yoksul kişilerin suça sürüklenme olasılıklarının yüksek olduğu" yargısı olmuştur. Tablo 5'te görülebileceği üzere, öğrencilerin yalnızca yarıdan biraz fazlası (%56.5'i) bu yargıya katılmadığını belirtmiştir. Bu yargıya katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu ifade eden öğrencilerin toplam oranı %23.6, katılan öğrencilerin toplam oranı ise %19.9 olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu olumsuz yargının, ekonomik yoksunluk yaşayan kişilere ilişkin olumsuz yargılar arasında öğrencilerin en fazla oranda katıldıkları yargı olmanın yanı sıra öğrencilerin en yüksek oranda karasızlık bildirdikleri yargı olduğu da görülmüştür.

Tablo 6. Yoksul kişilerin, eğitim alanında fırsat eşitliğine sahip olamamaları doğaldır.

		Katılıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Toplam	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Akademik yıl	2017-2018	12	6.3	170	88.5	10	5.2	192	100.0

	2018-2019	12	6.9	156	89.7	6	3.4	174	100.0
Toplam		24	6.5	326	89.1	16	4.4	366	100.0

Tablo 6'da öğrencilerin değerlendirmelerine sunulan son olumsuz yargı, "yoksul kişilerin eğitim alanında fırsat eşitliğine sahip olamamalarının doğal olduğu" yargısıdır. Öğrenciler yine büyük oranda (%89.1) bu olumsuz yargıya katılmamışlardır. Bu son yargıda dikkat çekici bir sonuç olarak, yargıya katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu belirten öğrencilerin toplam oranının (%4.4), bu olumsuz yargıya katılmayan öğrencilerin toplam oranının (%6.5) gerisinde kalmış olmasıdır.

Sosyal Yardımlara İlişkin Değerlendirmeler

Araştırmaya katılan öğrencilerin yoksulluk konusundaki değerlendirmelerinin ikinci bölümünde, sosyal yardımlara ilişkin olumsuz yargı taşıyan ifadelere katılım düzeyleri incelenmiştir. Söz konusu incelemede öğrencilerin; "sosyal yardımlardan hak etmediği halde yararlanan kişiler bulunmaktadır", "yoksullara yapılan yardımlar, onları tembelliğe sevk eder" ve "sosyal yardımlardan yararlanan kişiler, ücretli bir işte çalışmaktan kaçınma eğilimindedir" olmak üzere üç olumsuz yargıya ilişkin değerlendirmeleri alınmıştır.

Tablo 7. Sosyal yardımlardan hak etmediği halde yararlanan kişiler bulunmaktadır.

		Katılıyorum		**Katılmıyorum**		**Kararsızım**		**Toplam**	
		N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
Akademik yıl	2017-2018	146	76.0	18	9.4	28	14.6	192	100.0
	2018-2019	138	79.3	12	6.9	24	13.8	174	100.0
Toplam		284	77.6	30	8.2	52	14.2	366	100.0

Öğrencilerin sosyal yardımlara ilişkin değerlendirmelerini almak üzere kendilerine yöneltilen ilk olumsuz yargı, "sosyal yardımlardan hak etmedikleri halde yararlanan kişilerin olduğu" yargısıdır. Tablo 7'de görüldüğü üzere, öğrencilerin büyük oranda (%77.6) bu yargıya katıldıkları, katılmayanların toplam oranı (%8.2) ile kıyaslandığında bu yargıya ilişkin kararsızlıklarını ifade edenlerin toplam oranının (%14.2) ise daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 8. Yoksullara yapılan yardımlar, onları tembelliğe sevk eder.

		Katılıyorum		**Katılmıyorum**		**Kararsızım**		**Toplam**	
		N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
Akademik yıl	2017-2018	8	4.2	125	65.1	59	30.7	192	100.0

	2018-2019	15	8.6	99	56.9	60	34.5	174	100.0
Toplam		23	6.3	224	61.2	119	32.5	366	100.0

Tablo 8'de öğrencilerin "yoksullara yapılan yardımların, onları tembelliğe sevk ettiği" yargısına ilişkin değerlendirmeleri görülmektedir. Öğrencilerin yarısından fazlası (%61.2) bu olumsuz yargıya katılmadıklarını belirtmiştir. Bu yargıya katılıp katılmama konusunda kararsız olduğunu ifade eden öğrencilerin toplam oranının (%32.5), öğrencilerin değerlendirmesine sunulan diğer olumsuz yargılara ilişkin kararsızlık oranları arasında en yüksek olması dikkat çekicidir. Söz konusu olumsuz yargıya katılan öğrencilerin toplam oranı (%6.3) ise sosyal yardımlar konusunda öğrencilerin değerlendirmelerine sunulan diğer olumsuz yargılara katılmama oranları arasında en düşük olanıdır.

Tablo 9. Sosyal yardımlardan yararlanan kişiler, ücretli bir işte çalışmaktan kaçınma eğilimindedirler.

		Katılıyorum		**Katılmıyorum**		**Kararsızım**		**Toplam**	
		N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
Akademik yıl	2017-2018	39	20.3	112	58.3	41	21.4	192	100.0
	2018-2019	49	28.2	84	48.3	41	23.6	174	100.0
Toplam		88	24.0	196	53.6	82	22.4	366	100.0

Sosyal yardımlar konusunda öğrencilerin değerlendirmelerine sunulan son olumsuz yargı, "sosyal yardımlardan yararlanan kişilerin, ücretli bir işte çalışmaktan kaçınma eğiliminde oldukları" yargısıdır. Tablo 9'da görüldüğü gibi öğrencilerin yarısından biraz fazlası (%53.6), bu yargıya katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu yargıya katılıp katılmama konusunda kararsız olan öğrencilerin toplam oranı (%22.4) ile bu olumsuz yargıya katılmayan öğrencilerin toplam oranının (%24.0) ise birbirlerine yakın olduğu görülmüştür.

Sonuç

Sosyal hizmetin, 19. yüzyılın sonlarında meslekleşmesinde rol oynayan yoksulluk sorunu ve sosyal yardım alanı, günümüzde de mesleğin önemli sorun alanları arasında yer almaya devam etmektedir. Sosyal hizmet mesleği eğitim, sağlık, barınma, beslenme gibi insan haklarının savunusuna ilişkin bir tarihe sahiptir. Zira yoksullukla mücadele, onun ortaya çıkarttığı sorunlarla mücadeleyi de gerektirir. Bu nedenle meslek olarak sosyal hizmetin, bir yandan yoksulluk sorunu karşısında ortaya çıktığı, öte yandan yoksulluğa ve sosyal yardımlara dair bakış açısının dönüşümünü sağladığı söylenebilir. Yoksulluğun yapısal bir sorun, sosyal yardımların ise kişilerin yurttaş olmaları nedeniyle kendilerine tanınan yurttaşlık hakları arasında olduğu kabulü, mesleğin evrensel değerlerinin getirdiği bir kabuldür. Yoksulluk ve sosyal yardımlar alanında çalışan ya da çalışmaları söz konusu bu alanla kesişen sosyal hizmet uzmanlarının, mesleki değerlendirme ve uygulamalarında, bu kabulü esas almaları, yoksulluğa ve sosyal yardımlara ilişkin genel yargılardan farklı, mesleki değerlendirmeler yapabilmeleri gerekir.

Bu çalışmanın temel aldığı araştırma sonucunda sosyal hizmet öğrencilerinin yoksulluk sorunu yaşayan kişilere ilişkin olumsuz yargılara yüksek oranda katılmadıkları görülmüştür. Öğrenciler en yüksek oranda, "yoksul kişilerin, yoksul olmayan kişilere kıyasla daha az saygı görmelerinin doğal olduğu" yargısına karşı çıkmışlardır. Öğrenciler ikinci yüksek oranda ise "yoksul kişilerin, eğitim alanında fırsat eşitliğine sahip olamamalarının doğal olduğu" yargısına katılmamışlardır. Ortaya çıkan bu sonuçtan hareketle, sosyal hizmet öğrencilerinin, kişilerin yaşadıkları ekonomik yoksunlukların bir sonucu olarak karşı karşıya kalabilecekleri haksız muamelelere karşı eleştirel bir bakış açısına sahip oldukları söylenebilir. Öğrencilerin oransal olarak üçüncü sırada karşı çıktıkları yargı, "yoksul kişilerin, çalışmayı sevmedikleri", dördüncü sırada karşı çıktıkları yargı "yoksul kişilerin, ülke ekonomisi üzerinde yük olduğu", beşinci sıradaki yargı ise "yoksulluğun, kişinin yanlış tercihlerinden kaynaklandığı" yargıları olmuştur. Öğrencilerin söz konusu bu değerlendirmelerinden hareketle, yoksulluğu, kişisel patolojilerin bir sonucu olarak görmediklerini söylemek mümkündür. Son olarak öğrencilerin çoğunluğu her ne kadar diğer olumsuz yargılara ilişkin karşı çıkışlarındaki kadar yüksek bir oranda olmasa da "yoksul kişilerin suça sürüklenme olasılıklarının yüksek olduğu" yargısına da katılmamışlardır.

Araştırma sonucunda, öğrencilerin sosyal yardımlar konusuna daha tereddütlü yaklaştıkları görülmüştür. Öğrencilerin çoğunluğu sırasıyla "yoksullara yapılan yardımların, tembelliğe yol açtığı" ve "sosyal yardımlardan yararlanan kişilerin, ücretli bir işte çalışmaktan kaçınma eğiliminde oldukları" yargılarına katılmamışlardır. Bununla birlikte öğrencilerin, "sosyal yardımlardan hak etmediği halde yararlanan kişiler bulunduğu" yargısına ise yüksek oranda katıldıkları görülmüştür.

Araştırmaya katılan öğrencilerin birinci sınıfta öğrenim görmekte oldukları göz önünde bulundurulduğunda, öğrencilerin değerlendirmelerinin, sosyal hizmet mesleğinin ilkelerinin uzağında olmadığı söylenebilir. Sosyal hizmet öğrencilerinin, mesleğe atıldıklarında çalışacakları alanda karşılarına çıkacak sosyal sorunların yapısal nedenlerini görüp tanımlayabilmeleri, genel yargılardan farklı, mesleki değerlendirmeler yapabilmelerinin yolu, lisans eğitimleri süresince bu farkındalığın geliştirilmesinden geçmektedir. Her ne kadar günümüz ekonomik politikalarıyla sosyal yardımlara ve yoksulluğa ilişkin yaklaşımın kendisi sorunlu bir niteliğe bürünmüş olsa da, sosyal hizmet mesleğinin insan hakları ve sosyal adalet temelinde ısrar etmek, sosyal yardımların birer hak, yoksulluğun ise yapısal bir sorun olduğu kabulünden vazgeçmemek önemlidir.

Kaynakça

Friedlander, Walter, A. (1965). *Sosyal Hizmetin Kavram ve Metotları*. (Çev: E. Besin). Ankara: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları.

Ife, J. (2017). *İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet*. Ankara: Nika Yayınevi.

Koray, M. (2010). *Sosyal Politika.* Ankara: İmge Kitabevi.

Kutlu, D. (2015). Sosyal Yardım Rejiminin Oluşumu. Ankara: NotaBene Yayınları.

Özdek, Y. (2011). *Şirket Egemenliği Çağı*. Ankara: NotaBene Yayınları.

Reamer, F. G. (2014). The Evolution of Social Work Ethics: Bearing Witness, *Advances in Social Work*, 15(1): 163-181.

Şahin Taşğın, N. & Özel, H. (2011). Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Dönüşümü, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(2), 175-190.

Şahin Taşğın, N. (2017). *Yoksulluk, İnsan Hakları ve Sosyal Hizmetler*. Ankara: Nika Yayınevi.

Üniversite Öğrencilerinin Kadınların Politik Alanda Varoluşunda Rol Oynayan Etmenlere İlişkin Değerlendirmeleri[501]

Dr. Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ[502]

Özet

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin, kadının politik alanda varoluşunda rol oynayan etmenlere dair değerlendirmelerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın kuramsal bölümünde toplumsal cinsiyet ideolojisinin dönüştürülmesinde, Bolzendahl ve Myers tarafından çerçevesi çizilen çıkar-temelli ve maruz kalma-temelli açıklamalar üzerinde durulmuştur. Kuramsal bölümde ayrıca kadının politik alanda varoluşunda rol oynayan bazı kurumsal aktörler ile toplumsal cinsiyet kotasına dair literatürde yapılan tartışmalar ele alınmıştır. Ardından Hacettepe Üniversitesinin farklı bölümlerinden 348 öğrenciyle nicel araştırma tasarımıyla gerçekleştirilen araştırmanın bulguları paylaşılmıştır. Böylece araştırmaya katılan öğrencilerin, kadının politik alandaki varoluşunda rol oynayan kurumsal aktörler ile toplumsal cinsiyet kotasına dair değerlendirmeleri, öğrencilerin öğrenim düzeyleri ile ebeveynlerinin eğitim düzeyleri üzerinden analiz edilerek tartışmaya açılmıştır. Araştırma sonucunda genel olarak, toplumsal cinsiyet ideolojisinin dönüşümünde etkin bir rol oynayabilmesi ve konuya ilişkin değerlendirmeleri etkileyebilmesi için eğitimin, toplumsal cinsiyete duyarlı, eleştirel bir bakış açısının gelişimini hedeflemesi gerektiği görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Kadınların politik alandaki varoluşu, Çıkar temelli ve maruz kalma temelli açıklamalar, eğitim.

The Evaluations of University Students on The Factors That Play a Role in Women's Political Existence

Abstract

This study focuses on the evaluations of university students on the factors that play a role in women's political existence. In this context, the theoretical part of the study emphasizes interest-based and exposure-based explanations outlined by Bolzendahl and Myers, in the transformation of gender ideology. The theoretical section also discusses some of the institutional actors that play a role in women's political existence and the discussions on gender quota in the literature. Then, the findings of the quantitative research design conducted with 348 students from different departments of Hacettepe University will be shared. And, the evaluations of the students, participated in the research, on the gender quota and institutional actors that play a role in the political existence of women will be analyzed and discussed on the educational level of the students and their parents' educational levels. As a result of the

[501] Bu makaleye temel olan araştırma, 13062 proje numarası ile Hacettepe Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje yürütücü Prof. Dr. Hatice Karaçay'a ve proje ekibinde yer alan Doç. Dr. Derya Güler Aydın'a makale yazımındaki destek ve katkıları için çok teşekkür ederim.
[502] Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü

research, it is seen that education should aim to develop a gender sensitive and critical perspective in order to play an effective role in the transformation of gender ideology and affect the evaluations on the subject.

Keywords: Women's political existence, Interest based and exposure based explanations, education.

Giriş

Toplumsal cinsiyet ideolojisi, toplumun siyasi ve iktisadi tarihi, üretim ilişkileri, kültürü, dini ve gelenekleriyle inşa edilmekte, toplumsallaşma sürecine içkin kılınmakta ve kurumsallaştırılarak kullanılmaktadır. Toplumsal cinsiyet ideolojisinin ortaya çıkarttığı toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ise üretim ilişkileri, siyasi ve toplumsal ilişkilerle kendisini yeniden üretmektedir. Böylece toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, toplumun tüm kesimlerince bir yandan deneyimlenen, diğer yandan üretilen bir eşitsizlik biçimi olarak ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılmasında güçlü bir potansiyele sahip olan araçlardan biri eğitimdir. Bir başka deyişle eğitim, geleneksel toplumsal cinsiyet ideolojisinin çözülmesi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması sürecinde bir araç olarak kullanılabilir. Bu çalışma, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin, yaşamın pek çok alanında olduğu gibi kadının politik alandaki varoluş biçimlerini de belirlediği ve kadının politik alandaki varoluşuna ilişkin toplumsal cinsiyete duyarlı değerlendirmelerin yapılabilmesinde eğitimin, önemli araçlardan biri olma potansiyeli taşıdığı varsayımlarını temel almaktadır.

Patriarkal yapının ürettiği toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin, kapitalist sistemle birlikte yaşamın tüm alanlarına nüfuz ettiği ileri sürülebilir. Kapitalist patriarkal yapı altında aile, din, medya, gelenek gibi tüm iktidar aygıtları, toplumsal cinsiyet rollerine ve bu roller bağlamında, kadının toplumdaki yeri ve sorumluluklarına ilişkin geleneksel bakış açısının içselleştirilmesine, normalleştirilmesine ve genel geçer bir ideoloji olarak kabul edilmesine hizmet etmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin, yaşamın pek çok alanında ortadan kaldırılamamış olduğu gerçeği, binlerce yıldır gücünü koruyan toplumsal cinsiyet ideolojisinin dönüştürülmesi gereğini daha belirgin hale getirmiştir.

Toplumsal cinsiyet ideolojisinin inşasında, yaşanılan coğrafyadan bireyin taşıdığı kimlik ve ait olduğu sınıfa kadar çeşitli faktörlerin etkisini inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır.[503] Literatürde yer alan bu çalışmaları bir çatı altında toplayan Bolzendahl ve Myers'in, pek çok sosyal bilimcinin çalışmasına önemli katkılar sunduğu ileri sürülebilir. Bolzendahl ve Myers (2004: 763), toplumsal cinsiyet ideolojisinin dönüştürülmesinde, 'çıkar-temelli' ve 'maruz kalma-temelli' olmak üzere iki açıklama ortaya koymuşlardır. Çıkar-temelli açıklamalara göre, toplumsal cinsiyete duyarlı davranışlar, bireylerin çıkarlarına uygunsa, toplumsal cinsiyet rolleri ve ilişkilerinde daha eşitlikçi bir tutum sergilemesi beklenebilir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyete duyarlı davranışların kadınların çıkarına olması nedeniyle kadınların, erkeklere göre daha eşitlikçi olduğunu söylemek yanlış

[503] Bu konuya özel üç önemli çalışma: Fortin, N. M. (2005). Gender Role Attitudes and The Labour-market Outcomes of Women across OECD Countries, *Oxford Review of Economic Policy*, 21(3), 416-438; Davis, S. N. & Greenstein, T. N. (2009). Gender Ideology: Components, Predictors, and Consequences, *Annual Review of Sociology*, 35, 87-105; Fényes. H. (2014). Gender Role Attitudes among Higher Education Students in a Borderland Central-Eastern European Region called 'Partium', *Center for Educational Policy Studies Journal*, 4(2), 49-70.

olmayacaktır. Literatürde bu yönde yapılan pek çok çalışmada da (Burt & Scott, 2002; Bryant, 2003; Frieze vd., 2003; Vefikuluçay vd., 2007; Vefikuluçay Yılmaz vd., 2009; Öngen & Aytaç, 2013; Altuntaş & Altınova, 2015) kadınların, erkeklere kıyasla daha eşitlikçi bir yaklaşım içinde oldukları ortaya konulmuştur.

Maruz kalma-temelli açıklamalara göre ise bireyler, kadının toplumdaki yeri ve sorumluluklarına yönelik geleneksel bakış açılarını, bu bakış açısının çözülmeye başladığı durumlarla/fikirlerle karşı karşıya kaldıklarında değiştirirler. Bu yaklaşıma göre 'kişisel deneyimler' ve 'sosyalleşme' ile birlikte 'eğitim', toplumsal cinsiyet ideolojisini dönüştürebilecek üç temel etkenden birini oluşturmaktadır (Bolzendahl & Myers, 2004: 762). Literatürde yer alan pek çok çalışma da (Fortin, 2005; Ali, Yousuf & Munir, 2005; Wallace, Haerpfer & Abbott, 2008; Murphy-Graham, 2010; Cotter, Hermsen & Vanneman, 2011; Taşçı vd., 2011; Kissane, 2012; Maber, 2014) eğitimin, farklı alanlarda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında etkili olabildiğini göstermiştir.

Geleneksel toplumsal cinsiyet ideolojisinin dönüşümünde, eğitimin etkisine odaklanan çalışmalar (Davis & Pearce, 2007; Sallan Gül vd., 2008; Malik & Courtney, 2011; Salako & Ajasa, 2015), bireylerin kendi eğitimlerinin olduğu kadar, ebeveynlerinin eğitiminin de bireylerin cinsiyetçi kabul ve davranışlarının biçim değiştirmesinde etki yaratabildiğini göstermektedir.

Bu çalışmada, toplumsal cinsiyet ideolojisinin dönüşümünde önemli bir mekanizma olan eğitimin, kadının politik alandaki varoluşuna ilişkin değerlendirmelerde görünür olabilecek bir farkındalığı yaratıp yaratmadığı ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede öğrencilerin kadının politik alandaki varoluşuna ilişkin değerlendirmeleri, bir yandan araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenim düzeyleri, diğer yandan öğrencilerin ebeveynlerinin eğitim düzeyleri üzerinden incelenmiştir.

Çalışmada öncelikle merkezi yönetimler, yerel yönetimler, siyasi partiler, kadın örgütleri ve diğer sivil toplum örgütleri kadınların politik alanda varoluşunda rol oynayan kurumsal aktörler olarak öğrencilerin değerlendirmelerine sunulmuştur.

Siyasi partilerin, kadınların politik varoluşu açısından önemli bir potansiyele sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ancak siyasi partilerin bu potansiyelini, toplumsal cinsiyet eşitliğinden yana kullanabilmesi için kadınlara sağlanan destek eksikliğinin en bariz örnekleri arasında yer alan kadın adaylar için sınırlı finansal destek uygulamalarının, kadınların siyasi ağlara erişiminin önündeki engellerin ve kadınlar için belirlenen daha katı standart ve nitelikler gibi uygulamaların ortadan kaldırılması için aktif sorumluluk üstlenmeleri gerekmektedir (Shvedova, 2005: 35).

Benzer biçimde yerel yönetimler de kadınların insan haklarının korunması, toplumsal cinsiyet ayrımcılıklarının ortadan kaldırılması, kadınların güçlenmeleri ve sosyal hayata daha fazla katılımlarının önünün açılabilmesi için oldukça önemli olan aktörler arasındadır (Ateş, Yavuz & Dağlı, 2018). Zira yurttaşlar açısından daha kolay erişilebilir oldukları ve yönetime katılmaları noktasında önemli bir role sahip oldukları göz önünde bulundurulduğunda, kadın sorunlarının çözümü için yerel düzeyde kadınların siyasete katılımının ne ölçüde önemli olduğu daha da anlaşılır olacaktır (Oruç & Bayrakçı, 2013: 463). Ancak kadınların politik katılımlarını artırmada, kentteki kadın sorunlarının tespiti ve çözümüne yönelik stratejiler geliştirilmesinde, yerel yönetimlerin bilhassa kadın örgütleriyle sistematik bir ilişki ve iletişim geliştirmesi gerekmektedir (Şahin, 2011: 105).

Dolayısıyla parlamento ve yerel yönetimlerde kadın temsilinin yetersizliğinin, kadın-erkek eşitliğini sağlayacak politik katılım süreçlerinin desteklenmesiyle giderilmesinde

öncelikli sorumluluk siyasi partilerin ve yerel yönetimlerindir. Özellikle yetersiz temsilde büyük rolü olan siyasi partilerin siyasetteki erkek egemen yapılanmayı ve kadının ikincilliğini sorgulamaları, kadının politik katılımını arttıracak önlem ve girişimleri desteklemeleri gerekmektedir (Çağlar, 2011: 66). Bununla birlikte başta kadın örgütleri olmak üzere diğer sivil toplum örgütlerinin de kadınların politik alanda varoluşu için önemli birer aktör olabileceği atlanılmamalıdır. Bilhassa kadın örgütleri, son yıllarda demokratik yönetimlerde kadınların parlamentodaki temsilinin artmasında önemli rol oynayan aktörler arasında yer almaktadır (Shvedova, 2005: 38). Kadın haklarını savunan kadın örgütlerinin, temel konularda ortak hareket etme amacıyla ilişki ağları oluşturarak sivil toplumun gücünü arttırma ve kendi somut sorunlarını ve çözüm taleplerini siyasetin gündemine taşıyabilme potansiyeli bulunmaktadır (Sancar, 2008: 181). Ayrıca kadın örgütleri, özellikle kadının politik alana katılımı için önemli olan kotaların başarılı bir şekilde uygulanmasında da önemli bir role sahiptir (Dahlerup, 2005: 152).

Bu çalışma kapsamında öğrencilerden, kadınların politik alanda varoluşu için mecliste, yerel yönetimlerde, sendikalarda, meslek odalarında ve sivil toplum örgütlerinde toplumsal cinsiyet kotası uygulanmasının gerekliliğine ilişkin değerlendirmeleri de alınmıştır.

Kadınların politik alandaki varoluşunu olumsuz etkileyen nedenler arasında siyasal ve sivil toplum örgütlerinin kadınların katılımını güçleştiren yapıların bulunduğu bilinmektedir (Sancar vd., 2006: 74). Bu sorunun ortadan kaldırılabilmesi için politik kararlara ve kurumlara, parlamento ve siyasi partilere, sendikalara eşit katılımını sağlamaya yönelik somut, özgül hedeflerin tanımlanması gereklidir (Sancar, 2008: 180). Kadınların karar alma süreçlerine eşit katılımının sağlanabilmesi için kadınların politik yaşamda eksik temsil sorununun, toplumsal cinsiyet eşitsizliğin bir göstergesi olduğunun sivil toplum örgütlerine üyelikten, siyasi parti üyeliğine, milletvekili seçimlerinden, yerel seçimlere kadar her türlü çabanın, kadının statüsünün geliştirilmesinin gerek koşulu olduğunun kabul edilmesi gerekir (Şahin, 2011: 105).

Toplumsal cinsiyet kotası uygulaması, kadınların siyaset alanında daha eşitlikçi bir oranda temsil edilebilmelerinin sağlanmasında önemli araçlardan birisidir (Altındal, 2007: 26). Kadınların siyasette erkeklerle eşit biçimde varolabilmeleri için geliştirilmiş kota benzeri önlemler, eşitsiz koşullarda başlayan bir yarışın daha eşit hale getirilebilmesini sağlamayı amaçlayan pozitif ayrımcı bir uygulamadır. Bu uygulama, kadınların kendilerini sistematik olarak dışlayan bir mekanizmaya girebilmelerini mümkün kılar, böylece daha fazla sayıda kadının siyasette varolması yoluyla toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine siyasal çözümlerin sağlanmasının kolaylaşacağını öngörür (Sancar vd., 2006: 25). Zira kadınların devletler, parlamentolar ve yerel yönetimlerde temsilini artırmayı amaçlayan toplumsal cinsiyet kotaları meşruiyetini, kadınların temsil edilmemesinin temel nedenlerinin, genel olarak siyasi kurumların dışlayıcı uygulamaları olmasından alır (Dahlerup, 2005: 141). Bu nedenle hükümetler, siyasi partiler, sendikalar, meslek örgütleri ve diğer temsilci gruplarında seçimle oluşan politik karar konumlarında adaylar ve seçilecek kişiler için toplumsal cinsiyet kotalarının uygulanması en etkili uygulamalar olarak öne çıkmaktadır (Sancar, 2018: 54).

Jane ve Ganiger (2013: 1) tarafından altı çizildiği üzere politik katılımda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, modern demokratik yönetişimin temel hususlarından birisidir ve bu nedenle kadınların yerel yönetimlere katılımlarının arttırılması için yasal çerçevelerin ve politikaların güçlendirilmesi gerekmektedir. Siyasi partilerde kadınların önündeki engelleri kaldırmak için kadınlar lehine pozitif ayrımcılık ve kota uygulaması gibi yaklaşımlar düşünülerek toplumsal değişim sağlanabilir. Siyasi partilerde eşitlikçi bir yapının kurulması ve aday seçimlerinin demokratikleştirilmesi gibi toplumsal cinsiyet kotası da, kadınların

siyasi alanda daha eşitlikçi bir oranda temsilini sağlayacak çözümlerdendir (Çağlar, 2011: 72). Son olarak çalışanların çıkarlarının korunması, ekonomik ve demokratik haklarının geliştirilmesi açısından demokratik bir toplumun vazgeçilmez ögeleri olan sendikalarda yapılan kota tartışmaları, kadınların politik temsili açısından oldukça önemlidir (Toksöz, 1994: 439).

Araştırma Yöntemi

Nicel yöntemle gerçekleştirilen bu araştırmanın evrenini, Hacettepe Üniversitesi'nin, öğrenci sayısı en fazla olan beş fakültesinin öğrencileri oluşturmaktadır. Buna göre Edebiyat, Eğitim, Mühendislik, İİBF, Fen Fakültelerinde öğrenim gören toplam 20.674 öğrenci, araştırmanın evreni olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemini, söz konusu beş fakültenin en fazla öğrenci sayısına sahip bölümleri olan; İktisat, Sosyal Hizmet, Sınıf Öğretmenliği, İngilizce Öğretmenliği, Bilgisayar Mühendisliği, Elektrik-Elektronik Mühendisliği, Biyoloji, Kimya, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümleri oluşturmaktadır. Eğitimin yarattığı etkinin ortaya çıkartılabilmesi amacına uygun olarak, belirlenen bölümlerin birinci sınıfı ile son sınıfına devam eden öğrenciler arasından örneklem seçilmiştir. Böylece %95 güvenilirlik düzeyi, 0,05 güven aralığında ve %20 cevapsızlık olasılığı eklenerek toplam 454 öğrenci, araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmanın örneklemini oluşturan 454 öğrencinin, beş fakülteye oranı 91 olarak tespit edilmiştir. Söz konusu fakültelerin ilgili bölümlerinden ulaşılacak öğrenci sayısı 46 olarak belirlenmiştir. Bu öğrencilerin 23'ünün birinci sınıftan, 23'ünün ise dördüncü sınıftan olması için çaba gösterilmiştir. Veri toplama süreci, 2016-2017 akademik yılı içinde yaklaşık üç ayda tamamlanmıştır.[504]

Basit rastgele örnekleme yöntemiyle ve gönüllülük kriteri üzerinden belirlenen örneklem içinden, 365 öğrenci araştırmaya katılmıştır. Uygulanan anketler içinde soruların yanıtlanması yarım bırakılan on yedi anket[505] değerlendirmeye alınmamış ve analize toplam 348 öğrenciden toplanan anketler dahil edilmiştir. Araştırmaya İngiliz Dili ve Edebiyatı, Biyoloji, İktisat, Sosyal Hizmet ve Sınıf Öğretmenliği Bölümlerinden tam sayımla katılım sağlanmış olup, bu bölümlerden 46'şar öğrenci ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Bölüm bazında belirlenen örneklem büyüklüğü üzerinden araştırmaya, Bilgisayar Mühendisliği Bölümünden %72 (33 öğrenci), Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünden %65 (30 öğrenci), Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümünden %54 (25 öğrenci), Kimya Bölümünden %48 (22 öğrenci), İngiliz Dili Öğretmenliği Bölümünden ise %17 (8 öğrenci) oranlarında katılım sağlanmıştır.

Öğrencilerin, kadının politik alandaki varoluşuna ilişkin değerlendirmelerini ortaya çıkartabilmek için 3'lü likert tipi hazırlanmış on bir soruyu yanıtlamaları istenmiştir. Sorulara verilen yanıtlar, öğrencilerin öğrenim düzeyleri ile öğrencilerin anne ve babalarının eğitim düzeyleri bağlamında SPSS Versiyon 23,0 Paket Programı kullanılarak, betimsel istatistikler ile ki kare istatistiklerinden yararlanılarak analiz edilmiştir.

---

[504] Aynı araştırmanın farklı boyutlarından yararlanılarak yapılan diğer iki çalışma için bkz: Özateş Gelmez, Ö. S. (2019). Üniversiteli Kadın Öğrencilerin Gözünden Kadının Güçlenmesi. *Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 9(2), 256-267 Özateş Gelmez, Ö. S. (2019). "Üniversiteli Kadın ve Erkek Öğrencilerin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dair Görüşleri." 3. Uluslararası Sınırsız Eğitim ve Araştırma Sempozyumu (Useas 2019), 24-27 Nisan 2019, Muğla.

[505] Bilgisayar Mühendisliği Bölümünden 2, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünden 4, Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümünden 3, Kimya Bölümünden 3, İngiliz Dili Öğretmenliği Bölümünden 5 olmak üzere toplam 17 öğrenciden alınan anket, soruların hepsi yanıtlanmadığı için araştırmaya dahil edilmemiştir.

Bulgular

Araştırmaya katılan 348 öğrencinin, %52'si (181 öğrenci) birinci sınıfta, %48'i (167 öğrenci) dördüncü sınıfta öğrenim görmektedir. Yaş ortalaması 21, en küçüğü 17, en büyüğü 28 yaşında olan öğrencilerin, 219'u kadın, 129'u erkek; 343'ü bekar, 3'ü evli ve 2'si boşanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyleri sırasıyla, %29.9 oranında ilkokul, %29.6 oranında önlisans, lisans ve üstü, %26.7 oranında lise, %11.5 oranında ortaokul ve %2.3 oranında okur-yazar değil veya bir okul bitirmemiştir. Öğrencilerin babalarının eğitim düzeyleri ise %43,7 ile en yüksek oranda önlisans, lisans ve üstü, ardından %27.9 oranıyla lise, %17.2 oranıyla ilkokul, %10.9 oranıyla ortaokul, %0.3 oranıyla okur-yazar değil veya bir okul bitirmemiştir.

Kadınların Politik Alanda Varoluşunda Rol Oynayan Kurumsal Aktörlere İlişkin Değerlendirmeler

Araştırmaya katılan öğrencilerin gerek kendi öğrenim düzeyleri gerekse anne ve babalarının eğitim düzeyleri üzerinden kadının politik alanda varoluşunda rol oynayan kurumsal aktörlere ilişkin değerlendirmeleri incelenmiştir. Bu incelemede merkezi yönetimlerin, yerel yönetimlerin, siyasi partilerin, kadın örgütlerinin ve diğer sivil toplum örgütlerinin birer kurumsal aktör olarak, kadının politik alanda varoluşunda rol oynayıp oynamadığına ilişkin öğrencilerin değerlendirmelerine yer verilmiştir.

Tablo 1. Kadınların Politik Alandaki Varoluşunda Merkezi Yönetimlerin Rolü

		Merkezi Yönetimler								
		Katılıyorum		**Katılmıyorum**		**Kararsızım**		**Toplam**		**P değeri**
		N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	.433
Öğrenim düzeyi	1.Sınıf	106	58.6	17	9.4	58	32.0	181	100.0	
	4. Sınıf	107	64.1	17	10.2	43	25.7	167	100.0	
Anne eğitimi										.029
	Lise altı	86	56.6	22	14.5	44	28.9	152	100.0	
	Lise ve üstü	127	64.8	12	6.1	57	29.1	196	100.0	
Baba eğitimi										.563
	Lise altı	61	61.6	12	12.1	26	26.3	99	100.0	
	Lise ve üstü	152	61.0	22	8.8	75	30.1	249	100.0	
Toplam								348	100.0	

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin, kadınların politik alandaki varoluşunda merkezi yönetimlerin rolü olup olmadığına ilişkin değerlendirmeleri, öğrencilerin öğrenim durumları dikkate alınarak incelendiğinde birinci sınıfa devam eden öğrencilerin değerlendirmeleri ile dördüncü sınıfta öğrenim gören öğrencilerin değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır [x2 =(.433) p>.05]. Gerek birinci sınıfta gerekse dördüncü sınıfta okuyan öğrencilerin yarıdan fazlası merkezi yönetimlerin, kadınların politik alandaki varoluşunda rol oynayan kurumsal aktörler arasında yer aldığı değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Birinci sınıfta öğrenim göre öğrencilerin merkezi yönetimlerin konuyla ilişkisindeki rolüne dair daha

kararsız oldukları (%32.0), dördüncü sınıfa gelindiğinde ise bu konuda kararsız olan öğrenci oranının düşüş sergilediği (%25.7) görülmüştür.

Kadınların politik alandaki varoluşunda merkezi yönetimlerin rolüne ilişkin değerlendirmeler, araştırmaya katılan öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyi üzerinden analiz edildiğinde, annesinin eğitimi lise ve üstü olan öğrencilerin, kadının politik alandaki varoluşunda merkezi yönetimlerin rol oynadığı görüşene %64.8 oranıyla katıldıkları, bu görüşe katılmayanların oranının ise %6.1 olduğu görülmüştür. Buna karşın annesinin eğitim düzeyi lise altı olan öğrencilerin ise merkezi yönetimlerin rolüne %56.6 oranıyla katıldıkları, %14.5 oranıyla ise katılmadıkları görülmüştür. Yapılan ki kare analizinde araştırmaya katılan öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyleri ile yaptıkları değerlendirmeler arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür[x2 =(.029) p<.05].

Öğrencilerin konuyla ilgili yaptığı değerlendirmeler, babalarının eğitim düzeyi üzerinden incelendiğinde ise bu kez anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır [x2 =(.563) p>.05]. Babasının eğitimi lise ve üstü olan öğrencilerden, kadınların politik alandaki varoluşunda merkezi yönetimlerin rol oynadığını düşünmeyen öğrenci oranında (%8.8), babasının eğitimi lise altı olan öğrencilerin oranına (%12.1) kıyasla bir düşüş yaşandığı görülmüştür. Bununla birlikte merkezi yönetimlerin rolüne dair kararsız olan öğrencilerin oranında ise ters yönde bir artış yaşanmıştır. Buna göre, merkezi yönetimlerin kadının politik alandaki varoluşunda kurumsal bir aktör olup olmadığı konusunda kararsız olduklarını belirten öğrencilerden %30.1'inin babası lise ve üstü, %26.3'ünün ise lise altı eğitim düzeyine sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Kadınların Politik Alandaki Varoluşunda Yerel Yönetimlerin Rolü

		Yerel Yönetimler								
		Katılıyorum		**Katılmıyorum**		**Kararsızım**		**Toplam**		**P değeri**
		N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	.096
Öğrenim düzeyi	1.Sınıf	81	44.8	19	10.5	81	44.8	181	100.0	
	4. Sınıf	94	56.3	15	9.0	58	34.7	167	100.0	
Anne eğitimi										.313
	Lise altı	75	49.3	19	12.5	58	38.2	152	100.0	
	Lise ve üstü	100	51.0	15	7.7	81	41.3	196	100.0	
Baba eğitimi										.282
	Lise altı	55	55.6	11	11.1	33	33.3	99	100.0	
	Lise ve üstü	120	48.2	23	9.2	106	42.6	249	100.0	
Toplam								348	100.0	

Yerel yönetimlerin, kadının politik alandaki varoluşunda kurumsal birer aktör olarak rol oynayıp olmadığına ilişkin öğrenci değerlendirmeleri kendi öğrenim düzeyleri üzerinden analiz edildiğinde, dördüncü sınıfta öğrenim gören öğrencilerin, birinci sınıfta öğrenim gören öğrencilere kıyasla yerel yönetimlerin bu konuda rol oynadığı görüşüne daha fazla oranda (%56.3) katıldıkları, katılmayanların oranı (%9.0) ile kararsızların oranında (%34.7) ise düşüş olduğu görülmektedir. Ancak yapılan ki kare testi sonucu söz konusu farkın anlamlı olmadığı görülmüştür [x2 =(.096) p>.05].

Söz konusu soruya verilen yanıtlar, anne eğitim düzeyi bakımından incelendiğinde, yerel yönetimlerin kurumsal bir aktör olarak konuyla ilişkili bir role sahip olmadığını düşünen öğrencilerden, annesi lise ve üstü düzeyde eğitim almış öğrencilerin oranında (%7.7), annesi lise altı eğitim almış öğrencilerin oranına kıyasla (%12.5) bir düşüş olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu düşüş ile ortaya çıkan oransal farkın, görüşe katılan öğrencilerden annesi lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olanların sayısı kadar, kararsız öğrencilerin sayısına da artış olarak yansıdığı görülmektedir. Zira yerel yönetimlerin bu konuda rolü olduğunu düşünen öğrencilerden annesi lise altı eğitime sahip olanların oranı %49.3 iken, lise ve üstü eğitim almış olanların oranı %51'dir. Benzer biçimde bu konuda kararsız olduğunu ifade eden öğrencilerden annesi lise altı eğitime sahip olanların oranı %38.2 iken, lise ve üstü eğitim almış olanların oranı %41.3'tür. Yapılan ki kare analizinde de anlamlı bir farka ulaşılamamıştır [x2 =(.313) p>.05].

Öğrencilerin babalarının eğitim düzeyleri üzerinden yapılan analizde de öğrencilerin, yerel yönetimlerin rolüne ilişkin değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır [x2 =(.282) p>.05]. Öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyine benzer biçimde, baba eğitim düzeyinin yükselmesi ile birlikte, yerel yönetimlerin kurumsal bir aktör olarak konuya ilişkin bir role sahip olmadığını düşünen öğrencilerin oranında %1.9'lık bir düşüş görülmektedir. Oransal açıdan (%7.4'lük bir oranda) daha büyük bir düşüş ise baba eğitim düzeyinin yükselmesiyle birlikte bu görüşe katılan öğrencilerin sayısında görülmüştür. Yerel yönetimlerin rolüne ilişkin değerlendirmelerinde kararsız olduğunu belirten öğrencilerden babası lise ve üstü düzeyde eğitim almış olanların oranında (%42.6), babası lise altı eğitim almış olanların oranına (%33.3) kıyasla bir artış olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Kadınların Politik Alandaki Varoluşunda Siyasi Partilerin Rolü

		Siyasi Partiler								
		Katılıyorum		**Katılmıyorum**		**Kararsızım**		**Toplam**		**P değeri**
		N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	.183
Öğrenim düzeyi	1.Sınıf	102	56.4	22	12.2	57	31.5	181	100.0	
	4. Sınıf	109	65.3	13	7.8	45	26.9	167	100.0	
Anne eğitimi										.012
	Lise altı	79	52.0	17	11.2	56	36.8	152	100.0	
	Lise ve üstü	132	67.3	18	9.2	46	23.5	196	100.0	
Baba eğitimi										.965
	Lise altı	59	59.6	10	10.1	30	30.3	99	100.0	
	Lise ve üstü	152	61.0	25	10.0	72	28.9	249	100.0	
Toplam								348	100.0	

Tablo 3'te görülebileceği üzere, kadınların politik alanda varoluşunda siyasi partilerin rol oynadığı görüşüne gerek katılmayan (%12.2) gerekse de kararsız (%31.5) olduğunu belirten birinci sınıfa devam eden öğrencilerle kıyaslandığında, dördüncü sınıfta öğrenim gören öğrenciler arasında bu konuda kararsız olduğunu belirten öğrencilerin oranı da (%26.9), siyasi partilerin bir rolü olduğu görüşüne katılmayanların oranı da (%7.8) düşmüştür. Kadınların politik alanda varoluşunda siyasi partilerin rol oynadığı düşünen birinci sınıf öğrencilerinin

oranına (%56.4) kıyasla, dördüncü sınıf öğrencilerinin oranında (%65.3) ise artış yaşanmıştır. Bununla birlikte öğrencilerin öğrenim düzeyleri ile değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır [x2 =(.183) p>.05].

Öğrencilerin konuya ilişkin değerlendirmeleri annelerinin eğitim düzeyi üzerinden analiz edildiğinde ise ortaya anlamlı bir fark çıkmıştır [x2 =(.012) p<.05]. Annesi lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olan ve kadınların politik alanda varoluşunda siyasi partilerin rol oynadığı görüşüne katılan öğrencilerin oranının (%67.3), annesi lise altı eğitim düzeyine sahip olan ve bu görüşe katılan öğrencilerin oranına (%52.0) göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Ek olarak annesi lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olan ve bu görüşe katılmayan öğrencilerin oranı (%9.2) ile bu konuda kararsız olan öğrencilerin oranı (%23.5) ise annesi lise altı eğitim düzeyine sahip öğrenci oranlarına kıyasla düşmüştür.

Son olarak babalarının eğitim düzeyi bakımından öğrencilerin değerlendirmeleri incelendiğinde babası lise ve üstü eğitim düzeyine sahip öğrencilerden, kadınların politik alanda varoluşunda siyasi partilerin rol oynadığı görüşüne katılım oranı (%61.0), babası lise altı eğitim düzeyine sahip öğrencilerin bu görüşe katılım oranından (%59.6) yüksek olduğu, babası lise ve üstü eğitim düzeyine sahip öğrencilerden bu konuda kararsız olanların oranı (%28.9) ile görüşe katılmayanların oranının (%10.0) ise daha düşük olduğu görülmüştür. Bununla birlikte söz konusu farkın anlamlı olmadığı ortaya çıkmıştır [x2 =(.965) p>.05].

Tablo 4. Kadınların Politik Alandaki Varoluşunda Kadın Örgütlerinin Rolü

		Kadın Örgütleri								
		Katılıyorum		**Katılmıyorum**		**Kararsızım**		**Toplam**		**P değeri**
		N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	.047
Öğrenim düzeyi	1.Sınıf	100	55.2	14	7.7	67	37.0	181	100.0	
	4. Sınıf	113	67.7	12	7.2	42	25.1	167	100.0	
Anne eğitimi										.914
	Lise altı	94	61.8	12	7.9	46	30.3	152	100.0	
	Lise ve üstü	119	60.7	14	7.1	63	32.1	196	100.0	
Baba eğitimi										.875
	Lise altı	59	59.6	7	7.1	33	33.3	99	100.0	
	Lise ve üstü	154	61.8	19	7.6	76	30.5	249	100.0	
Toplam								348	100.0	

Kadın örgütlerinin, kadınların politik alanda varoluşlarında rol oynayıp oynamadığı konusunda değerlendirmelerde bulunan öğrencilerden birinci sınıfta öğrenim görenler ile dördüncü sınıfta öğrenim görenlerin değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır [x2=(.047) p<.05]. Üniversitenin birinci sınıfında öğrenim gören ve kadın örgütlerinin, kadınların politik alanda varoluşlarında rol oynadığını düşünen öğrencilerin oranına (%55.2) kıyasla, dördüncü sınıfta öğrenim gören öğrencilerin oranının (%67.7) daha yüksek, bu görüşe katılmayan dördüncü sınıf öğrencilerinin oranının (%25.1), birinci sınıf öğrencilerinin oranından (%37.0) daha düşük olduğu görülmüştür. Konuya ilişkin

kararsızlıklarını ifade eden öğrencilerin değerlendirmelerinde öğrenim düzeyleri bakımından da aynı yönde, %0.5 oranında düşüş olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin değerlendirmeleri annelerinin eğitim düzeyi bakımından incelendiğinde değerlendirmeler arasında anlamlı bir fark yakalanamamıştır [x2 =(.914) p>.05]. Annesinin eğitim düzeyi lise ve üstü olan ve kadın örgütlerinin, kadınların politik alanda varoluşlarında rol oynadığı görüşüne katılan öğrencilerin oranı (%60.7) ile bu görüşe katılmayan öğrencilerin oranı (%7.1), annesi lise altı eğitim düzeyine sahip öğrencilerin oranına kıyasla düşmüş, bu konuda kararsız olduğunu belirten öğrencilerin oranı (%32.1) ise annesi lise altı eğitim düzeyine sahip öğrencilerin oranına (%30.3) kıyasla yükselmiştir.

Öğrencilerin babalarının eğitim düzeyi üzerinden yapılan analizde ise babasının eğitim düzeyi lise ve üstü olan ve kadın örgütlerinin, kadınların politik alanda varoluşlarında rol oynadığı görüşüne katılan öğrencilerin oranı (%61.8) ile bu görüşe katılmayan öğrencilerin oranı (%7.6), babası lise altı eğitim düzeyine sahip öğrencilerin oranına kıyasla yüksek olduğu, bu konuda kararsız olduğunu belirten öğrencilerin oranının (%30.5) ise babası lise altı eğitim düzeyine sahip öğrencilerin oranından (%33.3) düşük olduğu görülmüştür. Yapılan ki kare analizinde de anlamlı bir farka ulaşılamamıştır [x2 =(.875) p>.05].

Tablo 5. Kadınların Politik Alandaki Varoluşunda Diğer Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü

		Diğer Sivil Toplum Örgütleri								
		Katılıyorum		**Katılmıyorum**		**Kararsızım**		**Toplam**		**P değeri**
		N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	.048
Öğrenim düzeyi	1.Sınıf	50	27.6	35	19.3	96	53.0	181	100.0	
	4. Sınıf	60	35.9	18	10.8	89	53.3	167	100.0	
Anne eğitimi										.638
	Lise altı	52	34.2	23	15.1	77	50.7	152	100.0	
	Lise ve üstü	58	29.6	30	15.3	108	55.1	196	100.0	
Baba eğitimi										.645
	Lise altı	28	28.3	17	17.2	54	54.5	99	100.0	
	Lise ve üstü	82	32.9	36	14.5	131	52.6	249	100.0	
Toplam								348	100.0	

Araştırmaya katılan öğrencilerin, kadının politik alanda varoluşunda rol oynayan birer kurumsal aktör olarak kadın örgütleri dışında kalan sivil toplum örgütlerinin rolüne ilişkin değerlendirmelerine bakıldığında öğrencilerin öğrenim düzeleri bakımından, değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür [x2 =(.048) p<.05]. Buna göre, öğrencilerin dördüncü sınıfa geldiğinde sivil toplum örgütlerinin konuya ilişkin rolü olduğu görüşüne daha yüksek oranda (%35.9) katıldıkları, katılmama doğrultusunda görüş bildiren öğrencilerin oranının (%10.8) ise daha düşük olduğu görülmüştür.

Sivil toplum örgütlerinin, kadının politik varoluşunda kurumsal bir aktör olarak rol oynadığı düşünen ve annesi lise altı eğitim düzeyine sahip öğrencilerin oranı (%34.2) ise annesi lise ve üstü eğitim düzeyine sahip öğrencilerin oranından (%29.6) daha yüksek olduğu görülmüştür.

Ek olarak annesi lise ve üstü eğitim düzeyine sahip öğrencilerden bu konuda kararsız olduğunu belirtenlerin oranı da (%55.1), annesi lise altı eğitim düzeyine sahip olup kararsız olduğunu ifade eden öğrencilerin oranından (%50.7) daha yüksek olması da dikkat çekicidir. Öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyleri ile değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır [x2 =(.638) p>.05].

Araştırmaya katılan öğrencilerin babalarının eğitim düzeyi ile değerlendirmeleri arasında da anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır [x2 =(.645) p>.05]. Bununla birlikte babası lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olup, sivil toplum örgütlerinin, kadının politik alandaki varoluşunda kurumsal birer aktör olarak rol oynadığını düşünen öğrencilerin oranının (%32.9), babası lise altı eğitim düzeyine sahip olup bu görüşe katılanların oranından (%28.3) daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca babası lise altı eğitim düzeyine sahip öğrencilerle kıyaslandığında, babası lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olan öğrencilerin sivil toplum örgütlerinin rolü konusunda daha az oranda (%52.6) kararsız ve daha az oranda (%14.5) bu görüşe katılmadıkları görülmüştür.

Kadının Politik Alanda Varoluşu İçin Pozitif Ayrımcılık Uygulanmasına İlişkin Değerlendirmeler

Araştırmaya katılan öğrencilerin kadının politik alanda varoluşu için pozitif ayrımcılık uygulanmasına ilişkin değerlendirmelerinin yanı sıra mecliste, yerel yönetimlerde, sendikalarda, meslek odalarında ve sivil toplum örgütlerinde toplumsal cinsiyet kotası uygulanmasına ilişkin değerlendirmeleri alınmıştır. Öğrencilerin söz konusu değerlendirmeleri kendi öğrenim düzeyleri bakımından incelendiği gibi ebeveynlerinin eğitim düzeyleri üzerinden de analiz edilmiştir.

Tablo 6. Kadınların Politik Alanda Varoluşu İçin Pozitif Ayrımcılık Uygulanması Gerekliliği

		Pozitif Ayrımcılık Uygulanması								
		Katılıyorum		**Katılmıyorum**		**Kararsızım**		**Toplam**		**P değeri**
		N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	.508
Öğrenim düzeyi	1.Sınıf	137	75.7	21	11.6	23	12.7	181	100.0	
	4. Sınıf	135	80.8	15	9.0	17	10.2	167	100.0	
Anne eğitimi										.461
	Lise altı	123	80.9	15	9.9	14	9.2	152	100.0	
	Lise ve üstü	149	76.0	21	10.7	26	13.3	196	100.0	
Baba eğitimi										.368
	Lise altı	82	82.8	9	9.1	8	8.1	99	100.0	
	Lise ve üstü	190	76.3	27	10.8	32	12.9	249	100.0	
Toplam								348	100.0	

Tablo 6'da görülebileceği üzere, kadınların politik alanda varoluşu için pozitif ayrımcılık uygulanması gerektiği görüşüne gerek birinci sınıfta (%75.7) gerekse dördüncü sınıfta öğrenim gören (%80.8) öğrencilerin büyük çoğunluğu katılmıştır. Bu görüşe katılmayan (%11.6) gerekse de kararsız (%12.7) olduğunu belirten birinci sınıfa devam eden öğrencilerle kıyaslandığında, dördüncü sınıfta öğrenim gören öğrenciler arasında bu konuda kararsız olduğunu belirten öğrencilerin oranı da (%10.2), pozitif ayrımcılığın gerekliliğine katılmayan

öğrencilerin oranı da (%9.0) düşmüştür. Yapılan ki kare testinde öğrencilerin öğrenim düzeyleri ile değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır [x2 =(.508) p>.05].

Söz konusu soruya verilen yanıtlar, anne eğitim düzeyi bakımından incelendiğinde, kadınların politik alanda varoluşu için pozitif ayrımcılık uygulanması gerektiğini düşünen öğrencilerden, annesi lise ve üstü düzeyde eğitim almış öğrencilerin oranında (%76.0), annesi lise altı eğitim almış öğrencilerin oranına kıyasla (%80.9) bir düşüş olduğu görülmektedir. Söz konusu düşüş ile ortaya çıkan oransal farkın, görüşe katılmayan öğrencilerden annesi lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olanların sayısı kadar, kararsız öğrencilerin sayısına da artış olarak yansıdığı görülmektedir. Zira bu konuda pozitif ayrımcılığın gerekmediğini düşünen öğrencilerden annesi lise altı eğitime sahip olanların oranı %9.9 iken, lise ve üstü eğitim almış olanların oranı %10.7'dir. Benzer biçimde bu konuda kararsız olduğunu ifade eden öğrencilerden annesi lise altı eğitime sahip olanların oranı %9.2 iken, lise ve üstü eğitim almış olanların oranı %13.3'e çıkmıştır. Yapılan ki kare analizinde anlamlı bir fark görülmemiştir [x2 =(.461) p>.05].

Öğrencilerin konuyla ilgili yaptığı değerlendirmeler, babalarının eğitim düzeyi üzerinden incelendiğinde de anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır [x2 =(.368) p>.05]. Babasının eğitimi lise ve üstü olan öğrencilerden kadınların politik alandaki varoluşu için pozitif ayrımcılık uygulanması gerektiğini düşünen öğrenci oranında (%76.3), babasının eğitimi lise altı olan öğrencilerin oranına (%82.8) kıyasla bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bununla birlikte pozitif ayrımcılığın gerekliliği konusunda kararsız olan ve pozitif ayrımcılık gerekmediğini düşünen öğrencilerin oranında ise ters yönde bir artış yaşanmıştır. Buna göre, pozitif ayrımcılığın kadının politik alandaki varoluşu için gerekliliği konusunda kararsız olduklarını belirten öğrencilerden %12.9'unun, gerekmediğini düşünen öğrencilerin ise %10.8'inin babası lise ve üstü eğitim düzeyine sahipken, babası lise altı eğitim düzeyine sahip olanların %8.1'i kararsızlık, %9.1'i ise böylesi bir gerekliliğe katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 7. Kadınların Politik Alanda Varoluşu İçin Mecliste Toplumsal Cinsiyet Kotası Uygulanması Gerekliliği

		Mecliste Toplumsal Cinsiyet Kotası Uygulanması								
		Katılıyorum		**Katılmıyorum**		**Kararsızım**		**Toplam**		**P değeri**
		N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	.280
Öğrenim düzeyi	1.Sınıf	99	54.7	26	14.4	56	30.9	181	100.0	
	4. Sınıf	100	59.9	15	9.0	52	31.1	167	100.0	
Anne eğitimi										.232
	Lise altı	84	55.3	23	15.1	45	29.6	152	100.0	
	Lise ve üstü	115	58.7	18	9.2	63	32.1	196	100.0	
Baba eğitimi										.782
	Lise altı	59	59.6	12	12.1	28	28.3	99	100.0	
	Lise ve üstü	140	56.2	29	11.6	80	32.1	249	100.0	
Toplam								348	100.0	

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin kadınların politik alandaki varoluşu için mecliste toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerekliliğine ilişkin değerlendirmeleri, öğrencilerin öğrenim durumları dikkate alınarak incelendiğinde birinci sınıfa devam eden öğrencilerin

değerlendirmeleri ile dördüncü sınıfta öğrenim gören öğrencilerin değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır [x2 =(.280) p>.05]. Gerek birinci sınıfta gerekse dördüncü sınıfta okuyan öğrencilerin yarıdan fazlası mecliste toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiği değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Mecliste toplumsal cinsiyet kotası uygulanmasının gerekmediği görüşünü birinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin oranının (%14.4), bu tür bir uygulamaya gerek olmadığını belirten dördüncü sınıf öğrencilerinin oranına (%9.0) kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin konuya ilişkin değerlendirmeleri annelerinin eğitim düzeyi üzerinden analiz edildiğinde de ortaya anlamlı bir fark çıkmamıştır [x2 =(.232) p>.05]. Annesi lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olan ve kadınların politik alanda varoluşunda mecliste toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiği görüşüne katılan öğrencilerin oranının (%58.7), annesi lise altı eğitim düzeyine sahip olan ve bu görüşe katılan öğrencilerin oranına (%55.3) göre biraz daha yüksek olduğu görülmüştür. Ek olarak annesi lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olan ve bu görüşe katılmayan öğrencilerin oranı (%9.2) ise annesi lise altı eğitim düzeyine sahip öğrencilerin oranına (%15.1) kıyasla düşmüştür.

Araştırmaya katılan öğrencilerin babalarının eğitim düzeyi ile değerlendirmeleri arasında yapılan incelemede anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır [x2 =(.782) p>.05]. Babası lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olup, kadının politik alandaki varoluşu için mecliste toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiğini düşünen öğrencilerin oranı (%56.2), babası lise altı eğitim düzeyine sahip olup bu görüşe katılanların oranından (%59.6) daha düşüktür. Babasının eğitim düzeyi daha yüksek olan öğrencilerden bu uygulamaya gerek olmadığını düşünenlerin oranında (%11.6) bir düşüş görülmekle birlikte bu konuda kararsız olan öğrencilerin oranının (%32.1) ise arttığı görülmektedir.

Tablo 8. Kadınların Politik Alanda Varoluşu İçin Yerel Yönetimlerde Toplumsal Cinsiyet Kotası Uygulanması Gerekliliği

		Yerel Yönetimlerde Toplumsal Cinsiyet Kotası Uygulanması								
		Katılıyorum		**Katılmıyorum**		**Kararsızım**		**Toplam**		**P değeri**
		N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	.001
Öğrenim düzeyi	1.Sınıf	60	33.1	31	17.1	90	49.7	181	100.0	
	4. Sınıf	84	50.3	12	7.2	71	42.5	167	100.0	
Anne eğitimi										.121
	Lise altı	69	45.4	22	14.5	61	40.1	152	100.0	
	Lise ve üstü	75	38.3	21	10.7	100	51.0	196	100.0	
Baba eğitimi										.321
	Lise altı	47	47.5	12	12.1	40	40.4	99	100.0	
	Lise ve üstü	97	39.0	31	12.4	121	48.6	249	100.0	
Toplam								348	100.0	

Kadının politik alandaki varoluşu için yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerekliliğine ilişkin öğrenci değerlendirmeleri kendi öğrenim düzeyleri üzerinden analiz edildiğinde ortaya anlamlı bir fark çıkmıştır [x2 =(.001) p<.05]. Dördüncü sınıfta öğrenim gören öğrencilerin, birinci sınıfta öğrenim gören öğrencilere kıyasla yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiği görüşüne daha fazla oranda

(%50.3) katıldıkları, katılmayanların oranı (%7.2) ile kararsızların oranında (%42.5) ise düşüş olduğu görülmektedir.

Yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiğini düşünen ve annesi lise ve üstü eğitim düzeyine sahip öğrencilerin oranı (%38.3) ise annesi lise altı eğitim düzeyine sahip öğrencilerin oranından (%45.4) daha düşük olduğu görülmüştür. Ek olarak annesi lise ve üstü eğitim düzeyine sahip öğrencilerden bu konuda kararsız olduğunu belirtenlerin oranı da (%51.0), annesi lise altı eğitim düzeyine sahip olup kararsız olduğunu ifade eden öğrencilerin oranından (%40.1) daha yüksektir. Yapılan ki kare testinde öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyleri ile değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır [x2 =(.121) p>.05].

Öğrencilerin babalarının eğitim düzeyi üzerinden yapılan analizde ise babasının eğitim düzeyi lise ve üstü olan ve kadının politik alanda varoluşu için yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiği görüşüne katılan öğrencilerin oranı (%39.0), babası lise altı eğitim düzeyine sahip öğrencilerden bu görüşe katılanların oranına (%47.5) kıyasla düşük olduğu görülmüştür. Babası lise altı eğitim düzeyine sahip öğrencilerden bu uygulanmanın gerekliliğine katılmayanların oranı (%12.1) ile bu konuda kararsız olanların oranı (%40.4) ise babası lise ve üstü eğitim düzeyine sahip öğrencilerden görüşe katılmayanların (%12.4) ve kararsızların oranından (%48.6) düşük olduğu görülmüştür. Yapılan ki kare analizinde anlamlı bir farka ulaşılamamıştır [x2 =(.321) p>.05].

Tablo 9. Kadınların Politik Alanda Varoluşu İçin Sendikalarda Toplumsal Cinsiyet Kotası Uygulanması Gerekliliği

		Sendikalarda Toplumsal Cinsiyet Kotası Uygulanması								
		Katılıyorum		**Katılmıyorum**		**Kararsızım**		**Toplam**		**P değeri**
Öğrenim düzeyi		**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	.002
	1.Sınıf	42	23.2	37	20.4	102	56.4	181	100.0	
	4. Sınıf	62	37.1	16	9.6	89	53.3	167	100.0	
Anne eğitimi										.058
	Lise altı	44	28.9	31	20.4	77	50.7	152	100.0	
	Lise ve üstü	60	30.6	22	11.2	114	58.2	196	100.0	
Baba eğitimi										.431
	Lise altı	28	28.3	19	19.2	52	52.5	99	100.0	
	Lise ve üstü	76	30.5	34	13.7	139	55.8	249	100.0	
Toplam								348	100.0	

Araştırmaya katılan öğrencilerin, kadının politik alanda varoluşu için sendika yönetimlerinde toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerekliliğine ilişkin değerlendirmelerine bakıldığında öğrencilerin öğrenim durumları bakımından, değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür [x2 =(.002) p<.05]. Buna göre, öğrencilerin dördüncü sınıfa geldiğinde sendikalarda toplumsal cinsiyet kotası uygulanması görüşüne daha yüksek oranda (%37.1) katıldıkları, katılmama doğrultusunda görüş bildiren öğrencilerin oranı (%9.6) ile kararsız olduğunu belirten öğrencilerin oranının (%53.3) ise daha düşük olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin değerlendirmeleri annelerinin eğitim düzeyi bakımından incelendiğinde değerlendirmeler arasında anlamlı bir fark yakalanamamıştır [x2 =(.058) p>.05]. Annesinin eğitim düzeyi lise ve üstü olan ve kadınların politik alanda varoluşu için sendikalarda toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiği görüşüne katılan öğrencilerin oranı (%30.6) ile kararsız olduğunu belirten öğrencilerin oranı (%58.2), annesi lise altı eğitim düzeyine sahip öğrencilerin oranına sahip olup görüşe katılan öğrencilerin oranı (%28.9) ile kararsız olduğunu belirten öğrencilerin oranına (%50.7) kıyasla yükselmiştir.

Öğrencilerin babalarının eğitim düzeyleri üzerinden yapılan analizde de öğrencilerin, sendikalarda toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiğine ilişkin değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır [x2 =(.431) p>.05]. Öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyine benzer biçimde, baba eğitim düzeyinin yükselmesi ile birlikte, sendikalarda toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiği görüşüne katılmayan öğrencilerin oranında %5.5'lik bir düşüş görülmektedir. Sendikalarda toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiğine ilişkin değerlendirmelerinde kararsız olduğunu belirten öğrencilerden babası lise ve üstü düzeyde eğitim almış olanların oranında (%55.8), babası lise altı eğitim almış olanların oranına (%52.5) kıyasla yükselmiştir.

Tablo 10. Kadınların Politik Alanda Varoluşu İçin Meslek Odalarında Toplumsal Cinsiyet Kotası Uygulanması Gerekliliği

		Meslek Odalarında Toplumsal Cinsiyet Kotası Uygulanması								
		Katılıyorum		**Katılmıyorum**		**Kararsızım**		**Toplam**		**P değeri**
		N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	.000
Öğrenim düzeyi	1.Sınıf	46	25.4	50	27.6	85	47.0	181	100.0	
	4. Sınıf	73	43.7	23	13.8	71	42.5	167	100.0	
Anne eğitimi										.772
	Lise altı	49	32.2	32	21.1	71	46.7	152	100.0	
	Lise ve üstü	70	35.7	41	20.9	85	43.4	196	100.0	
Baba eğitimi										.934
	Lise altı	33	33.3	22	22.2	44	44.4	99	100.0	
	Lise ve üstü	86	34.5	51	20.5	112	45.0	249	100.0	
Toplam								348	100.0	

Meslek odalarında, kadınların politik alanda varoluşları için toplumsal cinsiyet kotası uygulanması konusunda değerlendirmelerde bulunan öğrencilerden birinci sınıfta öğrenim görenler ile dördüncü sınıfta öğrenim görenler arasında yüksek derecede anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır [x2=(.000) p<.05]. Üniversitenin birinci sınıfında öğrenim gören ve meslek odalarında toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiğini düşünen öğrencilerin oranına (%25.4) kıyasla, dördüncü sınıfta öğrenim gören öğrencilerin oranının (%43.7) daha yüksek, bu görüşe katılmayan dördüncü sınıf öğrencilerinin oranının (%13.8), birinci sınıf öğrencilerinin oranından (%27.6) daha düşük olduğu görülmüştür. Konuya ilişkin kararsızlıklarını ifade eden öğrencilerin oranları arasındaki düşüş ise %4.5 oranında olduğu görülmüştür.

Kadınların politik alandaki varoluşu için meslek odalarında toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiğine ilişkin değerlendirmeler, araştırmaya katılan öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyi üzerinden analiz edildiğinde, annesinin eğitimi lise ve üstü olan öğrencilerin kadının politik alandaki varoluşu için meslek odalarında toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiği görüşene %35.7 oranıyla katıldıkları, bu görüşe katılmayanların oranının ise %20.9 olduğu görülmüştür. Buna karşın annesini eğitim düzeyi lise altı olan öğrencilerin ise meslek odalarında toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiği görüşüne %32.2 oranıyla katıldıkları, %21.1 oranıyla ise katılmadıkları görülmüştür. Yapılan ki kare analizinde araştırmaya katılan öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyleri ile yaptıkları değerlendirmeler arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür [x2 =(.772) p>.05].

Son olarak babalarının eğitim düzeyi bakımından öğrencilerin değerlendirmeleri incelendiğinde babası lise ve üstü eğitim düzeyine sahip öğrencilerden kadınların politik alanda varoluşu için meslek odalarında toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiği görüşüne katılım oranı (%34.5), babası lise altı eğitim düzeyine sahip öğrencilerin bu görüşe katılım oranından (%33.3) çok az bir oranda yüksek olduğu, babası lise ve üstü eğitim düzeyine sahip öğrencilerden görüşe katılmayanların oranının (%20.5) ise babası lise altı eğitim düzeyine sahip öğrencilerin katılmama oranından (%22.2) daha düşük olduğu görülmüştür. Yapılan ki kare testinde öğrencilerin değerlendirmeleri ile babalarının eğitim düzeyi arasında anlamlı bir farkın olmadığı ortaya çıkmıştır [x2 =(.934) p>.05].

Tablo 11. Kadınların Politik Alanda Varoluşu İçin Sivil Toplum Örgütlerinde Toplumsal Cinsiyet Kotası Uygulanması Gerekliliği

		Sivil Toplum Örgütlerinde Toplumsal Cinsiyet Kotası Uygulanması								
		Katılıyorum		**Katılmıyorum**		**Kararsızım**		**Toplam**		**P değeri**
		N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	.095
Öğrenim düzeyi	1.Sınıf	50	27.6	46	25.4	85	47.0	181	100.0	
	4. Sınıf	48	28.7	27	16.2	92	55.1	167	100.0	
Anne eğitimi										.172
	Lise altı	35	23.0	34	22.4	83	54.6	152	100.0	
	Lise ve üstü	63	32.1	39	19.9	94	48.0	196	100.0	
Baba eğitimi										.736
	Lise altı	25	25.3	21	21.2	53	53.5	99	100.0	
	Lise ve üstü	73	29.3	52	20.9	124	49.8	249	100.0	
Toplam								348	100.0	

Araştırma bulgularını gösteren son tabloda görülebileceği üzere, kadınların politik alanda varoluşu için sivil toplum örgütlerinde toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiği görüşüne gerek birinci sınıfta öğrenim gören (%27.6) gerekse dördüncü sınıfta öğrenim gören (%28.7) öğrencilerin azınlığı katılmıştır. Bu görüşe katılmayan (%25.4) gerekse de kararsız (%47.0) olduğunu belirten birinci sınıfa devam eden öğrencilerle kıyaslandığında, dördüncü sınıfta öğrenim gören öğrenciler arasında bu konuda kararsız olduğunu belirten öğrencilerin oranı da (%55.1), sivil toplum örgütlerinde toplumsal cinsiyet kotasının gerekliliğine katılmayan öğrencilerin oranı da (%16.2) düşmüştür. Öğrencilerin öğrenim düzeyleri ile değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır [x2=(.095) p>.05].

Öğrencilerin konuya ilişkin değerlendirmeleri annelerinin eğitim düzeyi üzerinden analiz edildiğinde de ortaya anlamlı bir fark çıkmamıştır [x2=(.172) p>.05]. Annesi lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olan ve kadınların politik alanda varoluşu için sivil toplum örgütlerinde toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiği görüşüne katılan öğrencilerin oranının (%32.1), annesi lise altı eğitim düzeyine sahip olan ve bu görüşe katılan öğrencilerin oranına (%23.0) göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Ek olarak annesi lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olan ve bu görüşe katılmayan öğrencilerin oranı (%22.4) ise annesi lise altı eğitim düzeyine sahip olup görüşe katılmayan öğrencilerin oranına (%19.9) kıyasla düşmüştür.

Öğrencilerin konuyla ilgili yaptığı değerlendirmeler, babalarının eğitim düzeyi üzerinden incelendiğinde de anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır [x2 =(.736) p>.05]. Babasının eğitimi lise ve üstü olan öğrencilerden kadınların politik alandaki varoluşu için sivil toplum örgütlerinde toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiğini düşünen öğrenci oranında (%29.3), babasının eğitimi lise altı olan öğrencilerin oranına (%25.3) kıyasla bir artış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu konuda kararsız olan ve bu görüşe katılmayan öğrencilerin oranında ise bir düşüş yaşanmıştır. Buna göre, kadının politik alanda varoluşu için sivil toplum örgütlerinde toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiği konusunda kararsız olduklarını belirten öğrencilerden %49.8'inin babası lise ve üstü, %53.5'inin ise babasının lise altı eğitim düzeyine sahip olduğu, babası lise ve üstü eğitim düzeyine sahip öğrencilerin %20.9 oranında, babası lise altı eğitim düzeyine sahip öğrencilerin ise %21.2 oranında bu konuda kararsız oldukları görülmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin, kadının politik alandaki varoluşunda rol oynayan kurumsal aktörler ile kadının politik alanda varoluşu için pozitif ayrımcılık/toplumsal cinsiyet kotası uygulanmasına ilişkin değerlendirmeleri, araştırmanın bağısız değişkeni olan eğitim üzerinden analiz edilmiş ve bu anlamda eğitimin, toplumsal cinsiyet ideolojisinin dönüşümü için öncelikli olan farkındalık gelişimini sağlama potansiyeli incelenmiştir. Çalışmada öğrencilerin kendi öğrenim düzeyleri gibi ebeveynlerinin eğitim düzeyleri de dikkate alınmış ve bir önceki neslin eğitim düzeyinin, kadının politik varoluşuna ilişkin değerlendirmeler üzerinde etkili olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Merkezi yönetimler, yerel yönetimler, siyasi partiler, başta kadın örgütleri olmak üzere sivil toplum örgütleri kadınların politik alandaki varoluşunda rol oynayan önemli kurumsal aktörler arasında yer almaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenim düzeyleri üzerinden incelendiğinde, birinci sınıfta öğrenim görmekte olan öğrencilerin sırasıyla merkezi yönetimlerin (%58.6), siyasi partilerin (%56.4), kadın örgütlerinin (%55.2), yerel yönetimlerin (%44.8) ve son olarak diğer sivil toplum örgütlerinin (%27.6) kadınların politik alandaki varoluşunda rol oynayan kurumsal aktörler olduğu görüşüne katıldıkları görülmüştür. Dördüncü sınıfta öğrenim görmekte olan öğrencilerin ise kadınların politik alandaki varoluşunda öncelikli sorumluluğun kadın örgütlerinde (%67.7) olduğunu düşündükleri görülmüştür. Dördüncü sınıfa devam eden öğrenciler, kadın örgütlerinin ardından sırasıyla siyasi partilerin (%65.3), merkezi yönetimlerin (%64.1), yerel yönetimlerin (%56.3) ve son olarak diğer sivil toplum örgütlerinin (%35.9) kadının politik varoluşunda role sahip kurumsal aktörler arasında olduğu görüşüne katılmışlardır. Yapılan ki kare analizinde de birinci sınıfta öğrenim gören öğrenciler

ile dördüncü sınıf öğrencilerinin, kadın örgütlerine ve yanı sıra diğer sivil toplum örgütlerine ilişkin değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Buna göre, dördüncü sınıfa devam eden öğrenciler, birinci sınıftaki öğrencilerle kıyaslandığında, kadının politik alana katılımında, sivil topluma daha fazla sorumluluk düştüğünü düşünmektedirler.

Öğrencilerin konuya ilişkin değerlendirmeleri annelerinin eğitim düzeyi üzerinden analiz edildiğinde, anneleri lise altı eğitim düzeyine sahip öğrencilerin, birer kurumsal aktör olarak önceliği kadın örgütlerine (%61.8) verdikleri, diğer kurumsal aktörleri ise sırasıyla merkezi yönetimler (%56.6), siyasi partiler (%52), yerel yönetimler (%49.3) ve diğer sivil toplum örgütleri (%34.2) olarak sıraladıkları görülmüştür. Anneleri lise ve üstü eğitim düzeyine sahip öğrencilerin ise kurumsal aktörlere ilişkin sıralaması değişmiş ve anlamlı birer farkla ilk sıraya siyasi partiler (%67.3), ikinci sıraya ise merkezi yönetimler (%64.8) yerleşmiştir. Ardında öğrenciler, bu konuya ilişkin değerlendirmelerinde kadın örgütleri (%60.7), yerel yönetimler (%51) ve diğer sivil toplum örgütleri (%29.6) sıralamasını yapmışlardır. Ki kare analizinin sonuçları incelendiğinde, annesi lise ve üstü eğitim düzeyine sahip öğrencilerin, annesi lise altı eğitim düzeyine sahip öğrencilere kıyasla siyasi partiler ile merkezi yönetimlerin, kadının politik alanda varoluşu için sorumluluk alması gerektiği yönünde daha güçlü bir görüş bildirdikleri görülmüştür.

Kadının politik varoluşunda rol oynayan kurumsal aktörlere ilişkin değerlendirmeleri, öğrencilerin babalarının eğitim düzeyi üzerinden incelendiğinde ise öğrencilerin değerlendirmeleri arasında anlamlı bir farkın ortaya çıkmadığı görülmüştür. Bununla birlikte babasının eğitimi lise altı olan öğrenciler, kurumsal aktör olarak ilk sırayı merkezi yönetimlere (%61.6), ikinci sırayı ise eşit oranda kadın örgütleri (%59.6) ve siyasi partilere (%59.6) vermişlerdir. Babası lise ve üstü bir eğitim düzeyine sahip öğrenciler ise bu konuda önceliği kadın örgütlerine (%61.8) vermişler, ardından siyasi partileri (%61) ve merkezi yönetimleri (%61) eşit oranda ve ikinci sıraya yerleştirmişlerdir. Babası gerek lise ve üstü eğitim düzeyine sahip gerekse lise altı eğitim almış öğrenciler son iki sıraya ise yerel yönetimleri ve diğer sivil toplum örgütlerini yerleştirmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin, kadının politik alanda varoluşu için pozitif ayrımcılık uygulanmasına ilişkin değerlendirmeleri incelendiğinde, gerek öğrencilerin kendi öğrenim düzeyleri, gerekse anne, babalarının eğitim düzeyleri fark etmeksizin öğrencilerin büyük çoğunluğunun, pozitif ayrımcılık uygulanması gerektiği görüşüne katıldıkları görülmüştür.

Araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenim düzeyleri üzerinden, toplumsal cinsiyet kotası uygulanmasına ilişkin değerlendirmeleri incelendiğinde ise birinci sınıfta öğrenim görmekte olan öğrencilerin sırasıyla; mecliste (%54.7), yerel yönetimlerde (%33.1), sivil toplum örgütlerinde (%27.6), meslek odalarında (%25.4) ve son olarak sendikalarda (%23.2) toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiği görüşüne katıldıkları görülmüştür. Dördüncü sınıfta öğrenim görmekte olan öğrencilerin de kadınların politik alanda varoluşu için benzer bir sıralamayla mecliste (%59.9), yerel yönetimlerde (%50.3), meslek odalarında (%47.7), sendikalarda (%37.1) ve son olarak sivil toplum örgütlerinde (%28.7) toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiği görüşüne katıldıkları görülmüştür. Öğrencilerin öğrenim düzeyleri ile değerlendirmeleri arasında anlamlı farklar, yerel yönetimlerde, sendikalarda ve meslek odalarında toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiğine ilişkin değerlendirmelerinde ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyi üzerinden toplumsal cinsiyet kotası uygulamasına dair değerlendirmeleri analiz edildiğinde, anneleri lise altı eğitim düzeyine sahip öğrencilerin sırasıyla mecliste (%55.3), yerel yönetimlerde (%45.4), meslek odalarında (%32.2), sendikalarda (%28.9) ve sivil toplum örgütlerinde (%23) toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiği görüşüne katılmışlardır. Benzer bir sıralamayla ve anlamlı bir fark olmaksızın anneleri lise ve üstü eğitim düzeyine sahip öğrencilerin de mecliste (%58.7), yerel yönetimlerde (%38.3), meslek odalarında (%35.7), sivil toplum örgütlerinde (%32.1) ve sendikalarda (%30.6) toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiği görüşüne katıldıkları görülmüştür.

Son olarak öğrencilerin toplumsal cinsiyet kotası uygulanmasına ilişkin değerlendirmeleri, babalarının eğitim düzeyi üzerinden incelendiğinde de ortaya anlamlı bir fark çıkmamış ve öğrencilerin kota uygulanması gereken yapılara ilişkin sıralaması aynı kalmıştır. Buna göre babaları lise altı eğitim düzeyine sahip öğrencilerin sırasıyla mecliste (%59.6), yerel yönetimlerde (%47.5), meslek odalarında (%33.3), sendikalarda (%28.3) ve sivil toplum örgütlerinde (%25.3) toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiği görüşüne katılmışlardır. Babaları lise ve üstü eğitim düzeyine sahip öğrencilerin de mecliste (%56.2), yerel yönetimlerde (%39), meslek odalarında (%34.5), sendikalarda (%30.5) ve sivil toplum örgütlerinde (%29.3) toplumsal cinsiyet kotası uygulanması gerektiği görüşüne katıldıkları görülmüştür.

Araştırma sonucunda gerek öğrencilerin kendi dört yıllık üniversite öğrenimlerinin gerekse ebeveynlerinin eğitim düzeylerinin, kadının politik varoluşuna ilişkin değerlendirmelerde keskin bir dönüşüm yaratmadığı da vurgulanmalıdır. Murphy-Graham'in (2008: 47) vurguladığı üzere, eğitimin değişim yaratacak bir potansiyeli söz konusu olmakla birlikte, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ciddi boyutta kök saldığı kimi toplumlarda bu eşitsizliği tamamen ortadan kaldıracak bir 'vakum' etkisini yaratmasını beklemek de gerçekçi olmayacaktır. Eğitimin, toplumsal cinsiyet ideolojine yönelik farkındalığın geliştirilmesine katkı sunması, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak gibi bir önceliğinin ve dolayısıyla içeriğinin olup olmamasıyla yakından ilgilidir (Sayılan, 2012: 45; Cin, 2017: 137). Özetle eğitim düzeyinin yükselmesiyle birlikte geleneksel toplumsal cinsiyet ideolojisinde kırılma yaratacak, toplumsal cinsiyete duyarlı değerlendirmelerin yapılabileceği öngörüsünün gerçeklik kazanması için verilen eğitimlerin de aynı hedefi içermesi gerekmektedir.

Kaynakça

Ali, T., Yousuf Hassan, M. Z. & Munir, A. (2005). Effect of Education on Gender Violence in The Context of Rural Farm Families of Tehsil Dera Ghazi Khan–Pakistan, Journal of Agriculture & Social Sciences, 1(3): 227-230.

Altındal, Y. (2007). Kadının Siyasal Katılımı Bağlamında Partilerin Kadın Kollarının Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.

Altuntaş, O. & Altınova, H. H. (2015). Toplumsal Cinsiyet Algısı ile Sosyo-Ekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 10(6): 83-100.

Ateş, H., Yavuz, Ö., & Dağlı, Z. (2018). "Kadınların Toplumsal Hayata Katılımı ve Yerel Yönetimler: Türkiye İçin Bir Değerlendirme." Küreselleşme Sürecinde Yerel Hizmet Yerel Siyaset, (Ed. Ayşegül Mengi & Deniz İşçioğlu). 137-164, Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Bolzendahl, C. I. & Myers, D. J. (2004). Feminist Attitudes and Support for Gender Equality: Opinion Change in Women and Men, 1974–1998, Social Forces, 83(2): 759-789.

Burt, K. B. & Scott, J. (2002). Parent and Adolescent Gender Role Attitudes in 1990s Great Britain, Sex Roles, 46(7-8): 239-245.

Bryant, A. N. (2003). Changes in Attitudes toward Women's Roles: Predicting Gender-role Traditionalism among College Students, Sex Roles, 48(3-4): 131-142.

Cin, F. M. (2017). Gender Justice, Education and Equality: Creating Capabilities for Girls' and Women's Development. Switzerland: Palgrave Macmillan.

Cotter, D., Hermsen, J. M. & Vanneman, R. (2011). The End of the Gender Revolution? Gender Role Attitudes from 1977 to 2008, American Journal of Sociology, 117(1): 259-289.

Çağlar, N. (2011). Kadının Siyasal Yaşama Katılımı ve Kota Uygulamaları, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 3(4), 56-79.

Dahlerup, D. (2005). "Increasing Women's Political Representation: New Trends in Gender Quotas." (In) Women in Parliament: Beyond Numbers, (Eds: Julie Ballington & Azza Karam). 33-50, Stockholm: International IDEA.

Davis, S. N. & Greenstein, T. N. (2009). Gender Ideology: Components, Predictors, and Consequences, Annual Review of Sociology, 35: 87-105.

Davis, S. N. & Pearce, L. D. (2007). Adolescents' Work-Family Gender Ideologies and Educational Expectations, Sociological Perspectives, 50(2): 249-271.

Fényes, H. (2014). Gender Role Attitudes among Higher Education Students in a Borderland Central-Eastern European Region Called 'Partium', Center for Educational Policy Studies Journal, 4(2): 49-70.

Fortin, N. M. (2005). Gender Role Attitudes and The Labour-market Outcomes of Women across OECD Countries, Oxford Review of Economic Policy, 21(3): 416-438.

Frieze, I., Ferligoj, H. A., Kogovsek, T, Jasna Horvat, T. R. & Sarlija, N. (2003). Gender-role Attitudes in University Students in the United States, Slovenia, and Croatia, Psychology of Women Quarterly, 27(3): 256-261.

Jane, A. & Ganiger, S. (2013). Strategies for Strengthening Women's Position and Political Participation in Local Self Government: An Exploratory Study, Golden Research Thoughts, 2(11): 1-6.

Kissane, C. (2012). The Way forward for Girls' Education in Afghanistan, Journal of International Women's Studies, 13(4): 10-28.

Maber, E. (2014). Equality and Action: The Role of Women's Training Initiatives in Promoting Women's Leadership Opportunities in Myanmar, Gender & Development, 22(1): 141-156.

Malik, S. & Courtney, K. (2011). Higher Education and Women's Empowerment in Pakistan, Gender and Education, 23(1): 29-45.

Murphy- Graham, E. (2008). Opening the Black Box: Women's Empowerment and Innovative Secondary Education in Honduras, Gender and Education, 20(1): 31-50.

Murphy-Graham, E. (2010). And When She Comes Home? Education and Women's Empowerment in Intimate Relationships, International Journal of Educational Development, 30(3): 320-331.

Oruç, T., & Bayrakçı, E. (2013). Yerel Siyasette Temsil Ve Katılım: Kadın Aktörler, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(2), 463-480.

Öngen, B. & Aytaç, S. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları ve Yaşam Değerleri İlişkisi, Sosyoloji Konferansları, 48(2): 1-18.

Salako, A. A. & Ajasa, F. A. (2015). Educational Gender-Equality and Women Empowerment as Determinants of National Transformation: Implication for Curriculum Development, IFE PsychologIA: An International Journal, 23(1): 150-156.

Shvedova, N. (2005). "Obstacles to Women's Participation in Parliament." (In) Women in Parliament: Beyond Numbers, (Eds: Julie Ballington & Azza Karam). 33-50, Stockholm: International IDEA.

Sallan Gül, S., Alican, A. & Dinek, A. (2008). Yetişkin Kadın Eğitimi Sorunsalı: Sultanbeyli'nin Yoksul Kadınlarının Eğitim Azmi, Amme İdaresi Dergisi, 41(1): 73-94.

Sancar, S. (2008). Türkiye'de Kadınların Siyasal Kararlara Eşit Katılımı, Toplum ve Demokrasi Dergisi, 2(4), 173-184.

Sancar, S. (2018). Siyasal Kararlara Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması. Ankara: CEİD Yayınları.

Sancar, S., Acuner, S., Üstün, İ., Bora, A., & Romaniuc, L. (2006). Bir De Buradan Bak. Ankara: Kader Yayınları.

Sayılan, F. (2012). Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim. Ankara: Dipnot Yayınları.

Şahin, F. (2011). Kadınların Siyasal Katılımları Çerçevesinde Kadın Meclislerinin Yerel Siyasetteki Etkinlikleri ve Üye Profilleri (Uzmanlık Tezi), Ankara: TC Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Taşçı, D., Gökalp, E., Genç Kumtepe, E., Kumtepe, A. T. & Toprak, E. (2011). Kentin Üniversite Algısı: Anadolu Üniversitesi ve Eskişehir Örneği, Amme İdaresi Dergisi, 44(2): 131-146.

Toksöz, G. (1994). Kadın Çalışanlar ve Sendikal Katılım, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 49(03), 439-454.

Vefikuluçay, D., Zeyneloğlu, S. Eroğlu, K. & Taşkın, L. (2007). Kafkas Üniversitesi Son Sınıf Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Bakış Açıları, Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 14(2): 26-38.

Vefikuluçay Yılmaz, D. Zeyneloğlu, S., Kocaöz, S., Kısa, S., Taşkın, L. & Eroğlu, K. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Görüşleri, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 6(1): 775-792.

Wallace, C., Haerpfer, C. & Abbott, P. (2008). Women in Rwandan Politics and Society, International Journal of Sociology, 38(4): 111-125.

Türkiye'de Bankacilik Sektörünün Etkinliğinin Bulanik Veri Zarflama Analizi (BVZA) İle Tahmini

Assoc. Prof. Dr. Utku ALTUNÖZ[506]

Özet

Çalışmada Türk Bankacılık sektöründe faaliyet gösteren yabancı, özel ve kamu bankaların etkinliklerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Sektörün rekabetçi ve dinamik yapısının bir sonucu olarak bankacılık ve finans verilerinin hızlı ve anlık değişimlere uğraması, analizin sektörle ilgili kesin verilerle yapılmasını engellemektedir. Bu nedenle çalışmada dinamik yapılı sektör için verilerin bulanıklaştırılmasının en uygun yöntem olduğu düşünülmüştür. Bu nedenle çalışmada Lertworasirikul (2002) ve Lertworasirikul vd. (2003) tarafından geliştirilen Lertworasirikul Modeli (iyimser-iyimser ve iyimser -kötümser) ve Kao Liu Modeli (2000) tarafından geliştirilen Kao Liu Modeli tercih edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre Ziraat Bankası ve Vakıf Bank en etkin bankalar arasında ilk üç sırada yer almış olup Halk Bankası'nın da etkinliği bu bankaların hemen ardından yüksek bir skorla kaydedilmektedir. Özel sermayeli bankalar kategorisinde İş Bankası, Ziraat Bankası ve Vakıf Bank ile aynı etkinlik performansını göstermekte olup en etkin özel banka olduğu söylenebilmektedir. İş Bankası'nın tüm kategorilerde Garanti Bankası BBVA ve Yapı Kredi Bankası takip etmektedir. Çalışmanın bulgularında dikkat çekici nokta etkinliği en düşük bankalar sıralamasını Garanti Bankası BBVA dışındaki yabancı statülü bankaların oluşturmasıdır. Çıkan sonuçlar beklentilerle de oldukça uyumlu olup ölçeği büyük, teknolojiyi kullanan ve şubeleşme ağları oldukça geniş olan bankalar yüksek etkinlik skoruna ulaşmışlardır. Bulanık Veri Zarflama Yönteminin iki farklı modeli kullanılmasına rağmen etkinlik sıralamasında değişim olmaması modelin tutarlı sonuçlar verdiğinin göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: Etkinlik, Bulanık Veri Zarflama Analizi
Jel Sınıflandırması: D24, M2, I1, F5

Estimating of The Banking Sector Efficiency in Turkey Through Fuzzy Data Envelopment Analysis

Abstract

The aim of this study is to measure the effectiveness of foreign, private and public banks operating in the Turkish banking sector. As a result of the competitive and dynamic structure of the sector, the rapid and instantaneous changes in banking and finance data prevent the analysis to be made with precise data about the sector. For this reason, it is considered that fuzzy data is the most suitable method for the dynamic banking sector. Therefore, Lertworasirikul (2002) and Lertworasirikul et al. (2003) developed by Lertworasirikul Model (optimistic-optimistic and optimistic-pessimistic) and Kao Liu Model (2000) developed by the Kao Liu Model was preferred. According to the results of the study, Ziraat Bank and Vakıf Bank ranked in the top three among the most active banks, and Halk Bank's effectiveness is recorded with a high score immediately after these banks. In the category of privately-owned banks, İşbank performs the same activity performance as Ziraat Bank and Vakıf Bank and can be said to be the most efficient private bank. Işbank is followed by BBVA and Yapı Kredi Bank in all categories. The remarkable point in the findings of the

[506] Sinop Üniversitesi, Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

study is that the banks with the lowest efficiency are the banks with foreign status except Garanti Bank BBVA. The results are also in line with the expectations and the banks that have large scale, using technology and branch network have a very high efficiency score. Although two different models of Fuzzy Data Envelopment Method have been used, no change in efficiency ranking is indicative of consistent results.

Anahtar Kelimeler: Efficiency, Fuzzy Data Envelopment Analysis
Jel Sınıflandırması: D24, M2, I1, F5

Giriş

Rekabet koşullarının en üst düzeyde olduğu günümüz finans dünyası, bankaları kaynaklarını en etkin şekilde kullanmaya zorlamaktadır. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bankalar rekabet edilebilirliğin arttırılması amacıyla bütçelerinin çoğunu teknolojiye ve yeniliklere yönlendirmektedirler. Bu bağlamda etkinlik ve performans analizi yönetimsel uygulamaların birer parçası haline gelmiştir. Böylelikle bankaların karar vericileri, verimsizliklerin altında yatan nedenleri anlamak ve sınıflandırmak suretiyle rekabet avantajı sağlayabilmektedirler. Söz konusu durumun ölçülmesinde kullanılan yöntemlerden biri de Bulanık Veri Zarflama Analizidir. Veri zarflama analizi farklı ölçüm birimleri ile ifade edilen çoklu girdi ve çıktılara sahip karar verme birimlerinin göreli etkinlik analizinde yaygın kullanılan etkinlik analizi yöntemlerinden birisidir. Literatürde yaygın bir kullanım alanına sahip olmasına rağmen Veri Zarflama Analizi veri tabanlı bir yöntemdir. Bu nedenle analize konu olan verilerin doğru ve eksiksiz şekilde elde edilmesi gerekmektedir. Bunun yanında Veri Zarflama Analizi kullanılarak yapılan etkinlik analizleri, analize konu olan çıktı ve girdi uç değerlerine karşı fazlasıyla duyarlıdır. Bu iki dezavantajı elimine etmek maksadıyla "Bulanık Veri Zarflama Analizi Modelleri tercih edilmektedir. Bulanık Veri Zarflama Analizi bulanık mantıkla kesin olmayan ve belirsiz dataların değerlendirilmesi ile organizasyonların belirsiz ve değişken ortamlarda nasıl faaliyet yürüttüklerinin anlaşılmasını sağlar. Özellikle de tam, kesin ve doğru sonuçların kestirilemediği durumlarda doğru ve güvenilir etkinlik sonuçlarının elde edilmesini sağlar.

Çalışmada Türk Bankacılık sektöründe faaliyet gösteren yabancı, özel ve kamu bankaların etkinliklerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Sektörün rekabetçi ve dinamik yapısının bir sonucu olarak bankacılık ve finans verilerinin hızlı ve anlık değişimlere uğraması, analizin sektörle ilgili kesin verilerle yapılmasını engellemektedir. Şayet kesin veriler ile analiz yapılırsa sonuçların yanıltıcı olması kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle bankacılık sektörünün dinamik yapılı olması nedeniyle verilerin bulanıklaştırılmasının en uygun yöntem olduğu düşünülmektedir. Bu amaç doğrultusunda Lertworasirikul (2002) ve Lertworasirikul vd. (2003) tarafından geliştirilen ***Lertworasirikul Modeli*** (iyimser-iyimser ve kötümser -kötümser) ve Kao Liu Modeli (2000) tarafından geliştirilen ***Kao Liu Modeli*** tercih edilecektir. Her iki model için de ***α- düzeyine dayanan yaklaşım*** kullanılacaktır.

1.Veri Zarflama ve Bulanık Veri Zarflama Yönteminin Gelişimi ve Teorik Altyapısı

Veri zarflama analizi (VZA)parametrik değişkene bağlı olmayan (parametrik olmayan) bir etkinlik ölçme yöntemi olup değişkene bağlı olmayan programlama olarak da ifade edilmektedir (Tarım, 2001: 45). Bu bağlamda veri zarflama analizi homojen benzer özelliklerde olan karar birimlerinin izafi etkinliğini ölçme yeteneğinde olan çok faktörlü

ölçüm yöntemidir. Veri zarflama analizi etkinlik skoru eşitlik (1) deki gibi ifade edilmektedir (Bal, 2013: 4).

$$Etkinlik = \frac{Ağırlıklandırılmış\ Çıktılar\ Toplamı}{Ağırlıklandırılmış\ Girdiler\ Toplamı} \quad (1)$$

Analizde etkinlikle alakalı skorlar o ile 1 arasında değer almaktadır. Eğer skor düşükse bu durum düşük etkinlik olarak kabul edilmektedir. Etkinlik değerinin 1 aldığı durumlarda karar verme birimi etkin kabul edilmektedir (Kelly vd.,2012:68). Karar verme birimleri etkinlik değerinin üzerinde değere sahipse etkin kabul edilmektedir. Veri zarflama analizinin en önemli özelliği, karar verme birimlerinin etkin olmama sebeplerini ve etkinliğe ulaşmak için ne kadarlık iyileştirme gerekliliği olduğunu ortaya koymasıdır (Kar ve diğerleri, 2016: 374). Yöntemin parametrik olmaması nedeniyle girdi ve çıktı değerleri ile izafi etkinlik analizi yapılırken önceden herhangi bir üretim fonksiyonu belirlemeye ihtiyaç yoktur (Kabak ve Özveri ,2017:511). Veri zarflama analizi tercih edildiğinde eşitlik (1) deki girdi ve çıktı değerlerine kesin değerli sayıların girilmesi zorunludur. Bununla birlikte her bir girdinin sayısal değerinin bilinmediği durumlarda karar verme birimlerinin girdi ve çıktılarının kesin değerleri ölçülemez. Agarwal'a (2014) göre karar verme birimlerinin girdi ve çıktılarının kesin değerlerinin ölçülemediği durumlarda veriler ya bulanık sayılar şeklinde ya da bulanık mantığa uygun dilsel değişkenlerle ifade edilebilmektedir. Gerek bulanık sayılar gerekse bulanık mantıkla uyumlu dilsel değişkenler etkinlik ölçümü için Bulanık Veri Zarflama Analizi'nde kullanılabilir (Agarwal, 2014: 60).

Literatürde veri zarflama analizine ilk defa Farell(1957)'in çalışmasında rastlanmakta olup söz konusu çalışma, ortalama performans ölçütüne karşılık ortaya atılan Sınır Üretim Fonksiyonu önerisi ile şekillenmiş, Charnes vd.(1978), Cooper(2007) , Banker vd.(1984) ve Charnes, Cooper and Rhodes (1978) ' in çalışmalarıyla bu günkü haline gelmiştir. Charnes vd. (1978) tarafından geliştirilen veri zarflama analizi sadece ölçeğe göre sabit getiri koşullarında etkinlik analizine izin verirken Banker vd. (1984) tarafından geliştirilen veri zarflama analizi ölçeğe göre değişken getiri durumlarında da etkinlik analizine olanak sağlamaktadır. Sengupta (1992) verilerin kesin olarak elde edilemediği durumda etkinlik analizine izin veren Bulanık Veri Zarflama modeliyle ilgili ilk çalışmaya imza atmıştır. Bulanık veri zarflama analizine konu olan veriler 4 gruba ayrılmaktadır. Bunlar, sınırlandırılmış (alt sınır-üst sınır gibi), sıralı (az, daha az, çok gibi) değeri bilinmeyen ve kesin veriler olarak adlandırılmaktadır. Analizde asıl etkinlik ölçütü, çıktıların ağırlıklı toplamlarının girdilerin ağırlıklı toplamlarına bölümüdür. Bu bağlamda karar noktası olan (j) eşitlik (2) deki gibi tanımlanmaktadır.

$$\frac{u_1y_1+u_2y_2+\ldots+u_ny_n}{v_1x_1+v_2x_2+\ldots+v_mx_m} \quad (2)$$

Eşitlik (2) de karar noktası için(j) n tane çıktı ve m tane girdi mevcuttur. Burada, u_n n. çıktının ağırlığını, y_n n. çıktının miktarını, v_m m. girdinin ağırlığını ve x_m m. girdinin miktarını ifade etmektedir. Eşitlik (2) den izlenebileceği gibi Veri Zarflama Analizi kesirli

programlama sürecini içine almaktadır (Namakin Vd. 2018:7). Fakat kesirli programlamanın çözümü zorluklar içermektedir. Bundan dolayı kesirli programlama seti, eşitlik (2)'nin paydasının 1'e eşit olacağı ana varsayımı ile doğrusal programlama setine dönüştürülebilmektedir.

Klasik veri zarflama modelleri CCR (Charnes-Cooper-Rhodes) Yöntemi, BCC (Banker-Chaenes-Cooper) Yöntemi ve Toplamsal Yöntem olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Klasik Veri Zarflama yönteminden evrilerek Bulanık Veri Zarflama çalışmalarının temelini oluşturan üç yöntemin de ortak özelliği çıktı veya girdi odaklılık göz önünde tutulmak şartıyla kesirli programlama-doğrusal programlama dönüşümüne olanak sağlamalarıdır.

CCR (Charnes-Cooper-Rhodes) Yöntemi

Ölçeğe göre sabit getiri prensibine dayanan CCR yönteminde şayet j. karar biriminin etkinliği $h_j$ise amaç, bu değerin en çoklaştırılması olmalıdır. Bu şartlar altında amaç fonksiyonu girdi odaklılık varsayımı altında eşitlik (3) şeklinde ifade edilmektedir (Tlig ve Adel,2017:26).

$$Enbh_j = \frac{\sum_{r=1}^{n} u_r y_r}{\sum_{i=1}^{m} v_i x_i} \quad (3)$$

Kısıtlar ise eşitlik (4) de izlenebilmektedir

$$\frac{\sum_{r=1}^{n} u_{rk} y_{rj}}{\sum_{i=1}^{m} v_{ik} x_{ij}} \leq 1 \quad (4)$$

$$u_r \geq 0$$

$$v_i \geq 0$$

Eşitlik (4)de

u_r: $k\ karar\ birimi\ tarafından\ rt'inciçıktıya\ verilen\ ağırlık$

v_i: $k\ karar\ birimi\ tarafından\ ,'incigirdiye\ verilen\ ağırlık$

y_{rk}: $k\ karar\ birimi\ tarafından$ üretilen $r'inciçıktı$

x_{ik}: $k\ karar\ birimi\ tarafından\ kullanılan\ i'incigirdi$

y_{rj}: $j'incikarar\ birimi\ tarafından$ üretilen $r'inciçıktı$

x_{ij}: $j'incikarar\ birimi\ tarafından\ kullanılan\ i'incigirdi$

Eşitlik (3) ve (4) doğrusal programlama gibi düşünüldüğünde eşitlik (5), (6) ve (7) ye ulaşılır (Charnes vd,1978:437).

$$Enbh_j = \sum_{r=1}^{n} u_r y_r \quad (5)$$

$\sum_{i=1}^{m} v_i x_i = 1$
(6)

$\sum_{r=1}^{n} u_r y_r - \sum_{i=1}^{m} v_i x_i \geq 0$ (7)
$u_r, v_i \geq 0$

(5) ve (6) ve (7) numaralı eşitlikler girdi odaklılık durumu için düzenlenmiştir. Çıktı odaklı düzenlenmek istenirse eşitlik (8) (9) ve (10) gibi olacaktır (Tarım, 2001: 46).

$Enkg_j = \sum_{i=1}^{m} v_i x_i$ (8)

$\sum_{r=1}^{n} u_r y_r = 1$
(9)

$-\sum_{r=1}^{n} u_r y_r + \sum_{i=1}^{m} v_i x_i \geq 0$
(10)
$u_r, v_i \geq 0$

Girdi ya da çıktı odaklı olmasına bakılmaksızın herhangi bir karar verici karar noktalarının etkinliklerine CRR yöntemiyle karar vermek istiyorsa yukarıda tanımlanan modeli bütün karar noktaları için uygulamalıdır.

BCC (Banker-Charnes-Cooper) Yöntemi

CCR modelinin modifiye edilmesi ile meydana getirilmiş bir modeldir. Ölçeğe göre değişken getiri varsayımına dayanır. CC sınırı her zaman CCR sınırının altında yer alır. Bu yüzden CCR etkinlik skoru, BCC etkinlik skorundan küçük veya ona eşit olacaktır. BCC yönteminin CCR yönteminden tek farkı λ değerleri toplamının ölçeğe göre değişken getiri koşullarında 1'e eşit olmasıdır. λ değeri her bir karar birimi için doğrusal programla ulaşılan ve etkinliğin söz konusu olmayan karar noktası için etkin olası girdi çıktı bileşimi oluşturmak için gereken bilgiyi sağlayan değeri ifade etmektedir. Amaç fonksiyonu eşitlik (11), (12) ve (13) den izlenebilmektedir (Banker vd.1984:1080).

Amaç fonksiyonu, $Enk\Theta_k$ ve

Kısıtlar,
$\sum_{j=1}^{N} y_{rj}\lambda_{jk} \geq y_{rk}$ (11)

$\Theta_k x_{ik} - \sum_{j=1}^{N} x_{ij}\lambda_{jk} \geq 0$ (12)

$$\sum_{j=1}^{N} \lambda_j = 1$$ (13)

Toplamsal Yöntem

Çıktı ve girdi odaklı CCR ve BCC'nin bu iki odaklanmayı beraber değerlendirmesi durumunda toplamsal modelden bahsedilebilmektedir. Toplumsal yöntemin temel gayesi fazla girdi ve eksik çıktıyı eş zamanlı olarak göz önünde bulundurarak etkinlik sınırı üzerinde etkinsiz karar birimine en uzaktaki noktaya ulaşmaya çalışmaktır.

Karar verme birimlerini değerlendirmek amacıyla Bulanık Veri Zarflama Analizi dört şekilde kategorize edilmektedir. Sengupta (1992) tarafından geliştirilen tolerans yaklaşımı, bu çalışmanın analizinde de kullanılacak olan ve Meada ve diğerleri (1998) tarafından geliştirilmiş olup Kao ve Liu (2000) ile Saati ve diğerleri (2002) tarafından iyileştirilen α-kesim temelli yaklaşım, Guo ve Tanaka (2001) tarafından geliştirilen bulanık derecelendirme yaklaşımı ve Lertworasirikul vd., (2003) tarafından geliştirilen durulaştırma yaklaşımıdır. Özellikle α-kesim temelli yaklaşımda Bulanık Veri Zarflama Analizi, α-kesimleri kavramı kullanılarak parametrik programlamaya dönüştürülmektedir (Baghbani vd.2014:398). Bu yaklaşımın amacı, belirtilen seviyelerde Bulanık Veri Zarflama Analizi modelini çözerek, daha sonra bulanık etkinlik değerini oluşturmak için kullanılan ve değerlendirme altında olan karar verme birimlerine ait bulanık etkinlik değerine karşılık gelen α-kesimlerini elde edilebilmektir (Zhou vd., 2012).

2. Bulanık Veri Zarflama Literatür

Bulanık Veriz Zarflama Analizi ile ilgili literatür tarandığında Turizm'den Sağlık sektörüne, Askeri alanlardan Eğitim Alanlarına, tarım sektöründen finans sektörüne birçok alana yayılmış geniş bir literatürü izleyebilmekteyiz. Bulanık Veri Zarflama Analizi ile yapılan etkinlik ölçme çalışmalarına bakıldığında;

Casu ve Molyneux (2003)'de Avrupa'da faaliyet gösteren bankaların etkinliklerini inceledikleri çalışmalarında Fransa, Almanya, İtalya, İspanya ve İngiltere'de faaliyet gösteren 530 bankayı örneklem olarak kullanmışlardır. Elde edilen bulgulara göre bankaların etkinliklerini etkileyen en önemli faktörün coğrafi konum olduğu anlaşılmıştır. Shahid vd.(2010) Pakistan'da hizmet veren 10 bankaya 2005-2009 yılları için Bulanık Veri Zarflama Analizi yöntemini uygulayarak etkinlik analizi yapmışlardır. Çalışmada kullanılan bankaların yarısı İslami banka, yarısı da ticari bankadan oluşmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre İslami bankalara oranla ticari bankaların daha etkin olduğu anlaşılmıştır. Tlig ve Hamed (2017) Tunus'ta faaliyet gösteren ticari bankaların etkinliklerini Bulanık Veri Zarflama Analizi ile test ettikleri çalışmalarında her bir bankanın etkinlik puanını elde etmek amacıyla FDEA Bulanık Veri Zarflama Analizi yaklaşımı'nı, Olasılık Yaklaşımı'nı ve bulanık sayılar arasındaki ilişkilere dayanan (BRONF) Yaklaşımı'nı kullanılmışlardır. Sonuçlar, rekabetçi bir ortamda güvenilir ve gerçekçi verimlilik puanları elde etmek için finansal olmayan girdi ve çıktıların dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Başkaya ve Öztürk (2012) Türkiye'de faaliyet gösteren 15 çimento şirketinin etkinliklerini 2006-2010 yılları için Bulanık Veri Zarflama yöntemini kullanarak değerlendirdikleri çalışmalarında 6 firmanın tam etkin çalıştıkları sonucuna ulaşmışlardır. Oruç vd.(2009) Türkiye'deki 24 devlet üniversitesini kullanarak yaptıkları etkinlik analizinde Saati ve Memariani modelini kullanmışlardır. Çalışma sonucunda Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, Afyon Kocatepe, Yıldız Teknik ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitelerinin etkinlik değerleri en yüksek değerle olan %95-100 aralığında belirlenmiştir. Çalışmada Gaziantep Üniversitesi'nin etkinlik değeri %45 çıkmıştır. Cerit ve Sesigüzel (2011) Türk Bankacılık sektöründe 2007 ve 2008 yılları için Bulanık Veri Zarflama Analizi ile etkinlik analizi yaptığı çalışmalarında 17 banka kullanmışlardır. Çalışma sonucunda 2007 yılında 8 bankanın, 2009 yılında ise 9 bankanın etkinlik skorunun 1 olduğunu tespit etmişlerdir. Çakır (2016), Bulanık Veri Zarflama Analizi ile ÇAYKUR'a bağlı 20 yaş çay işleme fabrikasında 2013 yılı verilerine göre etkinlik ölçümü gerçekleştirilmiştir. Lertworasirikul vd. tarafından geliştirilen modeli ve α-düzeyine dayanan yöntemle etkinlik skorları hesaplanmıştır. Çalışmanın ÇAYKUR yöneticileri açısından yönetsel açıdan sektördeki karar vericilere yararlı bilgiler sunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öksüzkaya ve Atan (2017) Türkiye'de bankacılık sektörünü 18 banka ile analiz ettiği çalışmalarında 18 bankanın da ayrı ayrı etkinlik skoruna ulaşmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre kamu bankaları ve gelişimlerini profesyonel olarak tamamlayarak yenilikleri takip eden bankaların yüksek etkinlik skoruna ulaştıkları anlaşılmıştır.

3. Analiz, Amaç, Veri ve Yöntem

Çalışmada Türkiye'de bankacılık faaliyeti gösteren ticari bankaların Bulanık Veri Zarflama Yöntemi ile etkinliklerinin belirlenmesidir. Çalışmada etkinlik ölçümünde *Bulanık Mantıkta Veri Zarflama Analizinin tercih edilmesinin temel nedeni* bankacılık sektöründeki rekabetçi ve dinamik yapı nedeniyle anlık değişkenlik gösteren verilerin kesin veriler şeklinde analizlere dahil edildiğinde yanıltıcı sonuçlar verebilmesidir. Bu doğrultuda dinamik özelliğe sahip bankacılık verilerinin analizinde bulanık verilerin kullanılması daha rasyonel olacaktır. Bulanık Veri Analizi sonuçlarına göre hem bankaların etkinlik seviyeleri hakkında bilgi edilebilecek, hem de özel ve kamu bankaları arasındaki etkinlikler de görülebilecektir. Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların çoğunluğu yabancı ortaklıkta olması nedeni ile karar verme birimleri seçilirken özel sermayeli bankalar, yabancı sermayeli bankalar ve kamu sermayeli bankalar analize dahil edilmiştir:

Bu çalışmada Türk Bankalarının etkinlik analizinde Lertworasirikul (2002) ve Lertworasirikul vd. (2003) tarafından geliştirilen ***Lertworasirikul Modeli*** (iyimser-iyimser ve iyimser -kötümser) ve Kao Liu Modeli (2000) tarafından geliştirilen ***Kao Liu Modeli*** tercih edilecektir. Her iki model için de ***α- düzeyine dayanan yaklaşım*** kullanılmaktadır.

Tablo 1: Bulanık Veri Zarflama Analizine Dahil Olan Bankalar (Karar Verme Birimleri)

Banka Adı	Statüsü	Ortaklık Yapısı
T.C. Ziraat Bankası A.Ş.	Kamu	%100 Türkiye Cumhuriyeti Devleti
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	Kamu	%51 Türkiye Cumhuriyeti Devleti, % 49'u halka açık
Vakıfbank T. A. O.	Kamu	%58 Türkiye Cumhuriyeti Devleti, %25,2 halka açık, %16 Vakıf
Garanti BBVA A.Ş.	Yabancı	Ortakları: %40 BBVA, %10 Doğuş Grubu, %50 Diğer Ortaklar
QNB Finansbank A.Ş.	Yabancı	%99,88 Qatar National Bank
ING Bank A.Ş.	Yabancı	Ortakları: %99,99 ING Bank N.V.
Odea Bank A.Ş.	Yabancı	%93,82 Bank Audi s.a.l, %6,06 Audi Private Bank
Denizbank A.Ş.	Yabancı	%99,85 Sberbank of Russia
Mellat Bank A.Ş.	Yabancı	Türkiyede şube açan banka
Alternatif Bank	Yabancı	%100 The Commercial Bank Of Qatar
Anadolu Bank A.Ş.	Özel	%69,98 HABAŞ Sınai ve Tıbbi Gazlar İstihsal Endüstrisi A.Ş, %27,32 Mehmet Rüştü Başaran
FİBA Banka A.Ş.	Özel	%71,19 Fiba Holding , %9,95 TurkFinance B.V., %8,96 International Finance Corporation, %8,96 European Bank for Reconstruction and Development)
Türkiye Ekonomi Bankas	Özel	%55 Teb Holding A.Ş, %23,51 BNP Paribas Yatırımlar Holding A.Ş, %21,23 BNP Paribas Fortis Yatırımlar Holding A.Ş.
Şeker Bank A.Ş.	Özel	%35,44 Şekerbank T.A.Ş. Personeli Munzam Sosyal Güvenlik ve Yardımlaşma Sandığı Vakfı, %19,37 Samruk Kazyna Kazakistan Devlet Varlık Fonu, %9,43 Şekerbank T.A.Ş., %1,48 BTA Securities JSC, %0,09 Pancar Kooperatifleri, %34,19 Halka Açık
İş *Bankası A.Ş.*	Özel	%40,15 İş Bankası Munzam Sandık Vakfı, %28,09 Atatürk Hisseleri, %31,76 Halka Açık)
Yapı ve Kredi Bankası A.	Özel	%81,8 Koç Finansal Hizmetler A.Ş, %18,2 Halka Açık

Her ne kadar tablo 1'deki bankaların toplam büyüklükleri, Türk Bankacılık sektörünün toplam büyüklüğünün % 85inden fazla olsa da bazı bankalar Türkiye'de faaliyet göstermesine rağmen tabloya dahil edilememiştir. Bunun nedeni söz konusu bankaların verilerin, in tamamına ulaşılamamasıdır. Diğer bir sebep ise çıktı değerleri (-) değer alan bankalar da analizden çıkarılmıştır. Analize 16 banka dahil edilmiştir.

Literatürde Bulanık Veri Zarflama analizi ile yapılan banka etkinliği çalışmalarında kullanılan veri setlerinde tam bir birlik söz konusu değildir. Gerek yerli gerekse yabancı literatürde en fazla tercih edilen veri setleri bilanço yapısı, banakların sermaye yeterlilik oranları, kârlılık oranları, likidite oranları ve gelir gider oranlarının alt başlıklarından seçilmektedir. Bu çalışmada analize dahil edilecek veri seti girdi ve çıktılar olmak üzere tablo 2 ve tablo 3'den izlenebilmektedir.

Tablo 2: Bulanık Veri Zarflama Analize Konu Olan Girdi Değişkenleri

Analize Konu Olan Girdi Değişkenleri
Toplam Ticari Mevduat / Mevduat Toplamı
Şube personel Sayısı / Çalışan Tüm Personel Sayısı Toplamı
Aktifler / Yükümlülükler
Takipteki Krediler / Krediler Toplamı
Takipteki Krediler / Alacaklar
Net Faiz Geliri / Aktif Toplamı

Kaynak: TBB, Bankalar

Tablo 3: Bulanık Veri Zarflama Analize Konu Olan Çıktı Değişkenleri

Analize Konu Olan Çıktı Değişkenleri
Dönem Net Kârı/Zararı / Aktif Toplamı
Toplam Kredi ve Alacaklar/ Aktif Toplamı

Kaynak: TBB, Bankalar

Kullanılan tüm veriler çeyrek dönemli olup 2010:03-2018:04 dönemini kapsamaktadır. Çalışma verilerinin temini Bankalar Birliği internet sayfasından ve Bankaların ilgili birimlerinden temin edilmiştir. 2019 yılı verileri tüm bankalar için henüz ulaşılamaz olduğundan 2018 yılının tamamı olacak şekilde analize dahil edilmişti3. Analize konu olan 33 dönem çeyrek verileri Eviews 11 Paket programı kullanılarak %90 güven seviyesi temel alınarak alt ve üst sınırlar belirlenmiştir.

3.1.Lertworasirikul Modeli ile Türk Bankalarının Etkinlik Analizi

Lerworasirikul (2002) tarafından geliştirilen modelle iyimser–iyimser ve kötümser–kötümser olmak üzere 2 farklı yaklaşımla Türkiye'de bankacılığın etkinlik seviyesinin Bulanık Veri Zarflama Analizi ile ölçülmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada girdi yönlü yaklaşım tercih edilmektedir. Bulanık Veri Zarflama yönteminde herhangi bir karar verme birimi için önceden belirlenmiş farklı bir karar verme şekli için daha önce belirlenen farklı α – seviyesi sayısınca doğrusal programlama modelininin kurulmasını gerekli kılmaktadır (Öksüzkaya ve Atan, 2017: 359). Analizde kullanılan bankalar için girdi ve çıktı değerleri (karar verme birimleri) %0, %50 ve %100 olmak üzere Lertworasirikul (2002) çalışması referans alınarak 3 farklı α – seviyesinde bulanıklaştırılmıştır. Çalışmada 4 farklı yöntem 16 farklı banka için 3 farklı α – seviyesinde analiz edeceğinden (3)*(4)*(16)= 192 kez model kurularak çözümlenmiştir. Bulanıklaştırma işlemi her bir çıktı ve girdi için belirli bir yüzdelik

değeri belirlenmek yoluyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada DEAP- Mathematical software (version 2.1) ve MS, Efficiency Measurement System programları kullanılmıştır

3.1.1 İyimser- İyimser Yaklaşımı

Karar vericinin tüm karar verme birimlerini iyimser bakış açısı ile değerlendirme temeline dayanan iyimser-iyimser yaklaşımında karar verici belirlenen α-seviyesinde analize dahil olan bütün bankaların girdilerinin maksimum seviyede, çıktılarının ise minimum seviyede elde edildiğini farz etmektedir.

İyimser-iyimser yaklaşım için eşitlik (14) kullanılmıştır.

$$\max \emptyset = v^t (y_p)_\alpha^u \qquad (14)$$

Eşitlik (14) için kısıtlar ise $\mu^T (x_p)_\alpha^L = 1$

$-\mu^T (x_p)_\alpha^L + v^T (y_p)_\alpha^u \leq 0 \;\; ve \;\; -\mu^T (x_i)_\alpha^L + v^T (y_i)_\alpha^u \leq 0 \; ve$

İ=1, n ve i≠ p($\mu \geq 0; v \geq 0$)

Lertworasirikul (2002), eşitlik (14) de ulaşılan sonuçlarda (x_α^L) değeri karar verme birimlerindeki alt sınırı, (y_α^U) ise üst sınırı ifade etmektedir. Ayrıca μ girdiye verilen ağırlık, v ise çıktıya verilen ağırlıktır. Sonuçlar tablo 4'den izlenebilmektedir.

Tablo 4: Çözüm Sonuçları (İyimser-İyimser Yaklaşım

Bankalar	Bulanıklık Seviyesi		
	0%	50%	100%
T.C. Ziraat Bankası A.Ş.	1	1	1
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	0,990	0,981	0,911
Vakıfbank T.A.O.	1	1	0,991
Garanti BBVA A.Ş.	0,961	0,967	0,957
QNB Finansbank A.Ş.	0,630	0,645	0,658
ING Bank A.Ş.	0,241	0,241	0,2411
Odea Bank A.Ş.	0,611	0,618	0,622
Denizbank A.Ş.	0,571	0,561	0,581
Mellat Bank A.Ş.	0,141	0,140	0,139
Alternatif Bank	0,289	0,29	0,239
Anadolu Bank A.Ş.	0,644	0,687	0,690
FİBA Banka A.Ş.	0,689	0,712	0,712
Türkiye Ekonomi Bankası A.Ş.	0,821	0,801	0,814
Şeker Bank A.Ş.	0,778	0,790	0,799
İş Bankası A.Ş.	1	1	1
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0,871	0,9	0,911

Tablo 4 'deki sonuçlara göre bulanıklık seviyesinin %0 oranında olması durumunda iki kamu bankası olan Ziraat Bankası ve Vakıf Bank'ın ve özel sektör bankası olan İş Bankası'nın tam etkin olduğu görülmektedir. Yine özel bankalardan Garanti BBVA'nın etkinliği oldukça yüksek olup en düşük etkinliğe sahip bankaların yabancı bankalar olduğu görülmektedir. Mellat Bank 0,14 etkinlik değerine sahipken Mellat Bank'ı 0,24 etkinlik derecesi ile ING Bank ve 0,28 etkinlik derecesi ile Alternatif Bank takip etmektedir. Bulanıklık seviyesinin %50 oranında alındığı durumda ise durumda farklılık gözlemlenmemiştir. Etkinlik dereceleri 1 olan bankalar yine iki kamu bankası olan Ziraat Bank ve Vakıf Bank ile özel bankalar kategorisindeki İş Bankasıdır. En düşük etkinlik derecesi sıralamasında da herhangi bir değişiklik söz konusu değildir.

Bulanık seviyesinin %100 oranında alındığı durumda tek farklılık diğer iki oranda tam etkin olan Vakıf Bank'ın etkinliğinin 0,99'a düşmüş olmasıdır. İyimser – iyimser yaklaşımda tüm bulanıklık seviyelerinde İşbankası ve Ziraat Bankası'nın tam etkin olduğu anlaşılmaktadır.

3.1.2. Kötümser-Kötümser Yaklaşımı

Kötümser-Kötümser yaklaşımında karar verici kötümser bir bakışla tüm karar verme birimlerini değerlendirmektedir. Bu bağlamda belirlenen α-seviyesinde analize konu olan

bütün bankaların girdilerinin maksimum seviyede kullanıldığı çıktıların ise minimum seviyede elde edildiği farz edilmektedir.

Kötümser-kötümser yaklaşım için eşitlik (15) kullanılmıştır (Öksüzkaya,2007: 130).

$$\max \emptyset = v^t (y_p)_\alpha^l$$

(15)

Eşitlik (15) için kısıtlar ise $\mu^T (x_p)_\alpha^u = 1$

$$-\mu^T (x_p)_\alpha^u + v^T (y_p)_\alpha^l \leq 0 \;\; ve \;\; -\mu^T (x_i)_\alpha^u + v^T (y_i)_\alpha^l \leq 0 \; ve$$

İ=1, n ve i≠ p $(\mu \geq 0; v \geq 0)$

Sonuçlar tablo 5'de izlenebilmektedir.

Tablo 5: Çözüm Sonuçları (Kötümser-Kötümser Yaklaşım

Bankalar	Bulanıklık Seviyesi		
	0%	50%	100%
T.C.Ziraat Bankası A.Ş.	1	1	1
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	0,941	0,936	0,911
Vakıfbank T.A.O.	1	1	0,991
Garanti BBVA A.Ş.	0,911	0,912	0,920
QNB Finansbank A.Ş.	0,600	0,606	0,603
ING Bank A.Ş.	0,251	0,256	0,2411
Odea Bank A.Ş.	0,580	0,580	0,588
Denizbank A.Ş.	0,560	0,561	0,566
Mellat Bank A.Ş.	0,140	0,131	0,130
Alternatif Bank	0,289	0,29	0,239
Anadolu Bank A.Ş.	0,623	0,628	0,639
FİBA Banka A.Ş.	0,655	0,667	0,669
Türkiye Ekonomi Bankası A.Ş.	0,760	0,791	0,799
Şeker Bank A.Ş.	0,699	0,69	0,606
İş Bankası A.Ş.	1	1	1
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0,871	0,888	0,890

Tablo 5 sonuçlarında dikkat çekici nokta tablo 4 ile neredeyse aynı sonuçları vermiş olup etkinlik sıralaması gerek etkin olan bankalar gerek en az etkin olan bankalar bağlamında her üç bulanıklık seviyesinde de değişim göstermemiştir. Bu durumun temel nedeni analizde yapılan çözümlemeler için alt ve üst sınır değerlerinin tümünün aynı sayısal değerlerden oluşmasıdır. Ayrıca %0 bulanıklık seviyesinde hem iyimser-iyimser, hem de kötümser kötümser sonuçlarının aynı sonuçları verdiği görülmektedir. Bunun nedeni analize dahil edilen tüm girdi ve çıktıların herhangi bir herhangi bir bulanıklık içermemesidir.

3.2. Kao Liu Modeli ile Türk Bankalarının Etkinlik Analizi

Kao Liu (2010) modelinin temel yaklaşımı Zadeh genişleme prensibi ve α-kesimleri ve kullanılarak bulanık Veri Zarflama Analizlerini klasik Veri Zarflama analizlerine dönüştürmektir. α-kesimleri göz önüne alındığında $girdi\ (X_{ij})\ ve\ çıktı\ (y_{ij})$ eşitlik (16) gibi ifade edilmektedir (Kao Liu, 2010: 430)

$$(\tilde{X}_{ij})_{\alpha} = \left[\underset{x_{ij}}{Min} \left\{ x_{ij} \in S(\tilde{X}_{ij}) \middle| \mu_{\tilde{X}_{ij}}(x_{ij}) \geq \alpha \right\}, \underset{x_{ij}}{Max} \left\{ x_{ij} \in S(\tilde{X}_{ij}) \middle| \mu_{\tilde{X}_{ij}}(x_{ij}) \geq \alpha \right\} \right] \quad (16)$$

$$(\tilde{Y}_{ik})_{\alpha} = \left[\underset{Y_{ik}}{Min} \{ y_{ik} \in S(\tilde{Y}_{ik}) | \mu_{\tilde{Y}_{ik}}(y_{ik}) \geq \alpha \}, \underset{y_{ik}}{Max} \{ y_{ik} \in S(\tilde{Y}_{ik}) | \mu_{\tilde{Y}_{ik}}(y_{ik}) \geq \alpha \} \right]$$

Kısıtlar

$$(E_r)_{\alpha}^{L} = \underset{\forall_{i,j,k}}{min} \begin{matrix} (X_{ij})_{\alpha}^{L} \leq x_{ij} \leq (X_{ij})_{\alpha}^{U} \\ (Y_{ik})_{\alpha}^{L} \leq y_{ik} \leq (Y_{ik})_{\alpha}^{U} \end{matrix} \begin{cases} E_r = max \left(\sum_{k=1}^{t} \mu_k y_{rk} \Big/ \sum_{j=1}^{s} v_j x_{rj} \right) \\ Kısıtlar: \left(\sum_{k=1}^{t} \mu_k y_{ik} \Big/ \sum_{j=1}^{s} v_j x_{ij} \right) \leq 1 \quad i = 1,..,n \\ \mu_k, v_j \geq \varepsilon > 0 \end{cases}$$

$$(E_r)_{\alpha}^{U} = \underset{\forall_{i,j,k}}{max} \begin{matrix} (X_{ij})_{\alpha}^{L} \leq x_{ij} \leq (X_{ij})_{\alpha}^{U} \\ (Y_{ik})_{\alpha}^{L} \leq y_{ik} \leq (Y_{ik})_{\alpha}^{U} \end{matrix} \begin{cases} E_r = max \left(\sum_{k=1}^{t} \mu_k y_{rk} \Big/ \sum_{j=1}^{s} v_j x_{rj} \right) \\ Kısıtlar: \left(\sum_{k=1}^{t} \mu_k y_{ik} \Big/ \sum_{j=1}^{s} v_j x_{ij} \right) \leq 1 \quad i = 1,..,n \\ \mu_k, v_j \geq \varepsilon > 0 \end{cases}$$

Şeklindedir. α-kesimleri ve Zadeh genişleme prensibiyle bulanık Veri Zarflama Analizi modellerinin klasik Veri Zarflama Analizi modellerine dönüştürülmesi ile elde edilen Kao Liu Modeli sonuçları tablo 6,7 ve 8'de izlenebilmektedir.

Tablo 6: Kao Liu %100 Bulanıklık Seviyesi Sonuçları

Bankalar	Bulanıklık Seviyesi	
	Alt Sınır	Üst Sınır
T.C.Ziraat Bankası A.Ş.	0,650	1
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	0,588	1
Vakıfbank T.A.O.	0,619	1
Garanti BBVA A.Ş.	0,551	0,981
QNB Finansbank A.Ş.	0,311	0,669
ING Bank A.Ş.	0,101	0,229
Odea Bank A.Ş.	0,359	0,611
Denizbank A.Ş.	0,312	0,592
Mellat Bank A.Ş.	0,092	0,118
Alternatif Bank	0,111	0,329
Anadolu Bank A.Ş.	0,341	0,700
FİBA Banka A.Ş.	0,380	710
Türkiye Ekonomi Bankası A.Ş.	0,449	0,870
Şeker Bank A.Ş.	0,488	0,790
İş Bankası A.Ş.	0,600	1
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0,500	0,921

Tablo 6 sonuçlarına göre alt sınırda hiçbir bankanın tam etkinlik sınırına ulaşamadığı izlenmektedir. Bunula birlikte üst sınırlara bakıldığında 4 bankanın tam etkin olduğu anlaşılmaktadır. Burada dikkat çekici sonuç alt sınırda da üst sınırda da bankaların etkinlik sıralarının değişmemesi, diğer bir ifadeyle en yüksek etkinlikten en düşük etkinliğe sıralamanın aynı olmasıdır.

Tablo 7: Kao Liu %50 Bulanıklık Seviyesi Sonuçları

Bankalar	Bulanıklık Seviyesi	
	Alt Sınır	Üst Sınır
T.C.Ziraat Bankası A.Ş.	0,670	1
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	0,600	1
Vakıfbank T.A.O.	0,639	1
Garanti BBVA A.Ş.	0,571	0,981
QNB Finansbank A.Ş.	0,331	0,669
ING Bank A.Ş.	0,121	0,229
Odea Bank A.Ş.	0,379	0,611
Denizbank A.Ş.	0,332	0,592
Mellat Bank A.Ş.	0,112	0,118
Alternatif Bank	0,130	0,329
Anadolu Bank A.Ş.	0,361	0,700
FİBA Banka A.Ş.	0,400	710
Türkiye Ekonomi Bankası A.Ş.	0,469	0,870
Şeker Bank A.Ş.	0,508	0,790
İş Bankası A.Ş.	0,620	1
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0,520	0,921

Tablo 7 de bulanıklık düzeyi %50 oranında azaltıldığındaki sonuçlar izlenebilmektedir. Burada dikkat çekici nokta alt sınır etkinliklerde bulanıklığın azalmasıyla bir atış söz konusuyken üst sınırda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Daha da önemlisi bankaların etkinlik sıralamasındaki tutarlılık bozulmamıştır.

Tablo 7: Kao Liu %0 Bulanıklık Seviyesi Sonuçları

Bankalar	Bulanıklık Seviyesi	
	Alt Sınır	Üst Sınır
T.C.Ziraat Bankası A.Ş.	0,770	90
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	0,700	90
Vakıfbank T.A.O.	0,739	0,739
Garanti BBVA A.Ş.	0,671	0,671
QNB Finansbank A.Ş.	0,431	0,431
ING Bank A.Ş.	0,131	0,131
Odea Bank A.Ş.	0,479	0,479
Denizbank A.Ş.	0,432	0,432
Mellat Bank A.Ş.	0,122	0,122
Alternatif Bank	0,140	0,140
Anadolu Bank A.Ş.	0,561	0,561
FİBA Banka A.Ş.	0,500	0,500
Türkiye Ekonomi Bankası A.Ş.	0,569	0,569
Şeker Bank A.Ş.	0,608	0,608
İş Bankası A.Ş.	0,720	0,720
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0,620	0,620

Tablo 7'de ki sonuçlar incelendiğinde üst ve alt sınırların aynı olduğu izlenmektedir. Bu durumun temel nedeni kullanılan girdi ve çıktıların hiçbirinin bulanıklık içermemesidir. Yani her bir sonuç klasik veri zarflama yöntemi ile aynıdır. Sonuçlarda yine dikkat çeken durum her ne kadar alt ve üst sınırlar aynı olsa da (bulanıklık seviyesi %0) incelenen bankaların etkinlik sıralamasındaki tutarlılık devam etmektedir.

Sonuç

Özellikle bankacılık ve finans çalışmalarında sektörel etkinlik ölçümlerinin kesin veriler kullanılarak yapılması imkânsızdır. Bunun en temel nedeni banka ve finans sektörünün dinamik ve rekabetçi yapısıdır. Teknolojinin tam ve etkin olarak kullanıldığı bu alanda verilerin hızla değişim göstermesi, araştırmacıları yeni teknikler kullanmaya itmektedir.

Bulanık Veri Zarflama Analizi bulanık mantık yardımı ile kesin olmayan, belirsiz verilerin değerlendirilmesi ile organizasyonların belirsiz ve değişken ortamlarda nasıl faaliyet yürüttüklerinin anlaşılmasına izin vermektedir. Bundan dolayı bu çalışmada Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ticari bankaların etkinlikleri Bulanık Veri Zarflama Analizi ile test edilmiştir.

Çalışmaya 3 Kamu bankası, 6 özel statülü banka ve 7 yabancı statülü banka kullanılmış olup toplam 16 bankanın etkinlikleri incelenmiştir. Toplam Ticari Mevduat / Mevduat Toplamı, şube personel Sayısı / çalışan tüm personel sayısı toplamı, aktifler / yükümlülükler, takipteki krediler / krediler toplamı, takipteki krediler / alacaklar ve net faiz geliri / aktif toplamı girdi değişkenler olarak ve dönem net kârı/zararı / aktif toplamı ile

toplam kredi ve alacaklar/ aktif toplamı çıktı değişkenler olarak analize dâhil edilmiştir. Alt ve üst sınır olacak şekilde bulanıklaştırılma işlemi E-views programı ile yapılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre kamu bankalarının oldukça etkin olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan her bir analizde Ziraat Bankası ve Vakıf Bank en etkin bankalar arasında ilk üç sırada yer almış olup Halk Bankası'nın da etkinliği bu bankaların hemen ardından yüksek bir skorla kaydedilmektedir. Özel sermayeli bankalar kategorisinde İş Bankası, Ziraat Bankası ve Vakıf Bank ile aynı etkinlik performansını göstermekte olup en etkin özel banka olduğu söylenebilmektedir. İş Bankası'nın tüm kategorilerde Garanti Bankası BBVA ve Yapı Kredi Bankası takip etmektedir. Çalışmanın bulgularında dikkat çekici nokta etkinliği en düşük bankalar sıralamasını Garanti Bankası BBVA dışındaki yabancı statülü bankaların oluşturmasıdır. Yapılan tüm analizlerde en düşük etkinliğe sahip banka olarak Bank Mellat'ı görmekteyiz. Bank Mellat'tan daha etkin ama tüm bankalar içinde sondan bir önceki etkinliğe sahip banka ING Bank'tır. Analize dahil olan tüm bankalar içinde yabancı bankalar en sonda yer almakta olup etkinlikleri yüksekten düşüğe Garanti Bankası BBVA (etkinliği yüksek olup ilk 5 içinde yer alan istisna) QNB Finansbank, Odea Bank, Deniz Bank, Alternatif Bank, ING Bank ve Bank Mellat olarak sıralayabiliriz.

Çalışmada yabancı statülü bankaların etkinliklerinim bu şekilde düşük çıkmasını birçok nedene bağlayabiliriz. Bunlardan ilki Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı bankaların aktif büyüklüklerinin kamu bankalarının ve İş Bankası, Yapı Kredi Bankası gibi büyük çlç.ekli bankaların çok gerisinde kalmasıdır. Her birinin ülke genelinde şube sayısı da oldukça sınırlı olup etkinliği en düşük banka olan Bank Mellat'ın Türkiye'de Ankara ve İstanbul olmak üzere sadece iki şubesi bulunmaktadır. Ülke kültürüne uyum sağlayamama da yabancı bankaların etkinliklerini düşüren bir durum olarak düşünülebilir. Dünyanın en büyük bankalarından HSBC'nin Türkiye'de ki bireysel şubelerini kapatıp oldukça sınırlı hizmet vermesi bunun bir göstergesidir. Çıkan sonuçlar beklentilerle de oldukça uyumlu olup ölçeği büyük, teknolojiyi kullanan ve şubeleşme ağları oldukça geniş olan bankalar yüksek etkinlik skoruna ulaşmışlardır. Bulanık Veri Zarflama Yönteminin iki farklı modeli kullanılmasına rağmen etkinlik sıralamasında değişim olmaması modelin tutarlı sonuçlar verdiğinin göstergesidir.

Çalışmada Bulanık Veri Zarflama Yönteminin Türk bankacılığında kullanılması ve konuyla ilgili çalışma yapanlara referans olması amaçlanmıştır. Çalışma, daha fazla girdi ve çıktı eklenerek, katılım bankaları ve Türkiye'de faaliyet gösteren diğer ticari bankaları da analize dahil edilerek genişletilebilecek bankalar için etkinlik ölçümlerinde referans kaynak olabilecektir.

Kaynakça

- Agarwal, Shivi, (2014), "Efficiency Measure by Fuzzy Data Envelopment Analysis Model", Fuzzy Information and Engineering, Volume: 6, s. 59-70.
- Baghbani , F. , Alinezhad, A. Ve Yazdani, M.(2014). Single Model Approach to Evaluate Optimistic and Pessimistic Congestion in Fuzzy Data Envelopment Analysis, Journal of mathematics and computer science 9 (2014), 389-400.
- Bal, Vedat, (2013), "Vakıf Üniversitelerin de Veri Zarflama Analizi ile Etkinlik Belirlenmesi", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 2 /1, s. 1
- Banker R D, Charnes A & Cooper W W (1984). Some models for estimating technical and scale inefficiencies in data envelopment analysis. Management Science 30(9): 1078-1092

- Casu, B., ve Molyneux, P. (2003). A Comparative Study of Efficiency in European Banking.Applied Economics, 35(17), 1865-1876
- Başkaya, Z. ve Öztürk,B.A. (2012). Measuring Financial Efficiency of Cement Firms Listed in Istanbul Stock Exchange via Fuzzyt Data Envelopmen Analysis, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 175-188.
- Cerit Sesigüzel, A. (2011). *Bankacılık Sektörünün 2007-2008 Kriz Döneminde Bulanık Veri Zarflama Analizi ile İncelenmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1-130.
- Charnes A, Cooper W W & Rhodes E (1978). Measuring the efficiency of decision making units. European Journal of Operational Research 2(6): 429–444
- Cooper, W.W., Seiford, L.M. ve Tone, K.,(2007). Data Envelopment Analysis A Comprehensive Text With Models, Applications, References and Dea-Solver Software, Second Edition. Springer Science+Business Media, LLC.
- Çakır,S.(2016). Bulanık Veri Zarflama Analizi ile ÇAYKUR Fabrikalarında Etkinlik Ölçümü, Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der. Cilt 31, No 2, 369-381.
- Farrell, M.J., The Measurement of Productive Efficiency, Journal of the Royal Statistical Society, 120(3), 253-290, (1957).
- Guo, P. ve Tanaka, H. (2001). Fuzzy DEA: a perceptual evaluation method, Fuzzy Sets and Systems, 119, 149–160.
- J. A., ve Nuttle, H. L. W.(2003). Fuzzy Data Envelopment Analysis (DEA): A Possibility Approach. Fuzzy Sets and Systems, 139(2), 379-394.
- Kabak,M. ve Özveri,O.(2017). Bulanık Veri Zarflama Analizi(BVZA) Yönteminin Mağaza Yeri Seçiminde Kullanımı, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 43, 507-518.
- Kao, C. and Liu S. T. (2000). Fuzzy Efficiency in Data Envelopment Analysis. *Fuzzy Sets and Systems*, 113(3), 427-437.
- Kelly, Eoghan; Shalloo, Laurence; Geary, Una; Kinsella, Anne; Wallace, Micha el, (2012), "Application of data Envelopment Analysis to Measure Technical Efficiency on a Sample of Irish Dairy Farms", Irısh Journal of Agricultural and Food Research, Volu- me: 51, 63-77.
- Lertworasirikul, S. (2002). Fuzzy Data Envelopment Analysis (DEA), PHD Thesis Raleigh, North Carolina State University, 1-105. Lertworasirikul, S., Fang, S. C., Joines,
- Lertworasirikul, S., Fang, S. C., Joines, J. A., ve Nuttle, H. L. W.(2003). Fuzzy Data Envelopment Analysis (DEA): A Possibility Approach. Fuzzy Sets and Systems, 139(2), 379-394.
- Meada, Y., Entani, T. ve Tanaka, H. (1998). Fuzzy DEA with interval efficiency, Proceedings of the 6th European Congress on Intelligent Techniques and Soft Computing, 2, 1067–1071, Aachen.
- Namakin, A, vd.(2018). A New Evaluation for Solving the Fully Fuzzy Data Envelopment Analysis with Z-Numbers, Symmetry 2018, 10, 384, 1-15.
- Oruç, K.,O. Vd.(2009). Üniversitelerin Etkinlik Ölçümünde Bulanık Veri Zarflama Analizi Uygulaması, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22 / 2009, 280-294.
- Öksüzkaya, M. (2017). Bulanık Veri Zarflama Yöntemi İle Türk Bankacılık Sektöründe Verimlilik Analizi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öksüzkaya, M. Ve Atan,M.(2017). Türk Bankacılık Sektörünün Etkinliğinin Bulanık Veri Zarflama Analizi ile Ölçülmesi, UİİİD-İJEAS, (18):355-378.

- Saati, S. M., Memariani, A. ve Jahanshahloo, G. R. (2002). Efficiency analysis and ranking of DMUs with fuzzy data, Fuzzy Optimization and Decision Making, 1, 3, 255–267
- Sengupta, K. J. (1992). A fuzzy system approach in data envelopment analysis, Computer Mathematics and Application, 24, 8/9, 259–266.
- Shahid, H., Rehman, R., Niazi, G. K., ve Raoof, A. (2010). Efficiencies Comparison of Islamic and Conventional Banks of Pakistan. International Research Journal of Finance and Economics,(49) 24-42.
- Tarım, Armağan, (2001. "Veri Zarflama Analizi Matematiksel Programlama Tabanlı Göreli Etkinlik Ölçüm Yaklaşımı", Sayıştay İnceleme Çeviri Dizisi, Ankara.
- Tlig, H. ve Adel, B.H. (2017). Assessing the Efficiency of commercial Tunisian Banks using Fuzzy Data Envelopment Analysis, Journal of Data Envelopment Analysis and Decision Science 2017 No. 2, 14-27
- Tlig, H. Ve Adel,H.(2007). Assessing the Efficiency of commercial Tunisian Banks using Fuzzy Data Envelopment Analysis, Journal of Data Envelopment Analysis and Decision Science 2017 No. 2 (2017) 14-27
- Zhou, Z., Zhao, L , Lui, S. ve Ma, C. (2012). A generalized fuzzy DEA/AR performance assessment model, Mathematical and Computer Modelling, 55, 2117–2128.

Structured Ph.D. Programme in Transport

Prof. Dr. Sharabidze I.,[507]
Prof. Dr. Mamuladze R.,[508]
Doctoral candidate Gudadze A.[509]

Abstract

The structured PhD program is aimed at generating the creative (innovative) initiatives of PhD students, formulating their creative ideas and hypotheses in the field of Transport, developing their analytical capacities enough for evaluating and realizing these ideas and explaining and sensitizing them to others, as well as using the modern training methods. These objectives will be attained at the Department of Transport of the Akaki Tsereteli State University(Georgia) with the involvement of the project co-participating organizations, through the research works, seminars and colloquiums.

Structured program will also offer PhD students the existing and related to the field of Transport modernized and specified research problems, the widened prerequisites for admission to the program, innovative methods of reaching the learning outcomes, the organized system for assessing the skills of theoretical knowledge and practical activities and wide range of the employment of graduates

Keywords*: doctoral disseration; training component; research componnt; Elective subjects*

Introduction

The world economy undergoes globalization. The development of communications crossed the trade and economic borders and made intensive the process of material flows exchange between the countries. At the Third Pan-European Transport Conference, the Euro-Asian transpport corridor passing through the Soauth caucasus region has been recognized a priority and marked on the Euro-Asian maps of global transport networks.

Black Sea occupies one of the dominant places within TRACECA project. The land and maritime highways pass through this corridor, but the sea ports are the major transport and logistics centers.

Nowadays, Transport is what ensures supply of material flows to the consumer market in accordance with demands as well as competiveness of manufacturing firms that is the basis of the country's economic progress. In this context, great attention is paid to training of academic doctors in the field Transport at the leading universities throughout the world. Unfortunately, in this regard, the situation in Georgia leaves much to be desired. The lack of both professional transportologists and highly qualified doctors of transport in the fields of transport business environment and research activities, is evident. This is despite the fact that currently there is a demand for them in the labor market of Georgia, and it will be high in the

[507] Batumi State Maritime Academy-Batumi, Georgia, i.sharabidze@bsma.edu.ge
[508] Batumi State Maritime Academy-Batumi, Georgia, r.mamuladze@bsma.edu.ge
[509] Batumi State Maritime Academy-Batumi, Georgia, predatori.ag@gmail.com

future as well, since the activities of transportation firms and training of relevant professionals at the universities are now impossible without high ranking transportologists.

1.Goals, objectives and expected outcomes of the PhD programme

The program structuring is aimed at encouraging the creative initiatives of PhD students, developing their analytical capacities for evaluating and, as well as for using the modern training methods. These objectives will be attained at the Akaki Tsereteli State University with the involvement of the project co-participating organizations, through the experimental research works, seminars and colloquiums.

It is common knowledge that the economy of any country stands on three main bases, these are energy, communication and transport. Transport is a sector, which builds its own theory and methodology on such scientific disciplines, as mathematics, physics, mechanics, materials and their processing, computer technologies, logistics, economics, sociology and so on. The latest achievements in this field comprise perceptibility and of the consumers of transport service market and conscious awareness of advantages, its alternative (selective) models, the models of distribution of transport service resources, database analysis, which serve as the basis for the development of transport strategies. The field of transport services focuses on studying those issues, from which is seen how the consumers make their choice and how develop their programs those transport companies, which compete each other or for cooperation with consumers [1].

The main objectives of structured program are as follows:

- PhD students of the field of Transport study the existing situation in the transport service market, the factors affecting the decisions made by consumers on the purchase of goods or services, the channels for stimulating competitiveness and selling intellectual products created by them.
- Assessment and analysis the ecological, economic and social factors of the environmental impacts of the transport technological systems, as well as developing the justified recommendations on reducing and complete elimination of transport-related harmful factors.

Holders of Doctor's academic degree in Transport Engineering are capable of using intheir educational, research or business activities [2]:

- Modern methods and ways of research
- Modern training methods, including the use of multimedia tools;
- The discipline of a general technical-economic cycle: computer graphics, electronics, automatic control systems, ecology, communication roads and taffic safety, transport legislation, reliability of the intellectual and technical systems, transport management, transport statistics - knowledge of which allows holder of Doctor;s degree in Transport for making informed decisions and identifying the main areas of the activities;
- Modern research methods, models and ways of the field of Transport.

The qualification of Doctor's degree holder is defined in accordance with his/her general and field competences. He/she is a wide-profile specialist, who equally well skilled at all aspects of Transport: technological, organizational-legal and economic ones; closely acquainted with global issues related to the interaction of Transport and ecological environment in terms of minimizing energy costs and pollutions caused by transport [3].

1.1. Structure of PhD Programme (Curricula)

Language of instruciton - Georgian; English;

Duration of

the programme - Three years;

Teaching component - 60 credits;

Research compopnent – 120 credits;

Table1. The structure of PhD program

№	Name of module/course	Status of subject	Number of credits	Semester-based distribution of credits					
				I	II	III	IV	V	VI
1.	**Theories and models of the field of Transport**	**Compulsory**	**10**	**10**					
1.1	Theories and models of studying traffic flows and road accidents	Elective	10						
1.2	Theories and models of the operating modes of the transport and power generating installations	Elective	10						
1.3	The models of the Euro-Asian transport and logistics systems	Elective	10						
2.	**Transport-technological systems and environment**	**Compulsory**	**15**	**5**	**10**				
2.1	Road networks and environmental impacts of traffic flows	Elective	5						
2.2	Alternative fuels and their environmental effectiveness	Elective	5						
2.3	Modern methods of multimodal transportation regional and transcontinental network design	Elective	5						
2.4	Transport geoinformatiuon systems	Elective	5						
3.	**Analysis of the demands of theconsumers of transport services**	**Compulsory**	**15**	**5**	**10**				
3.1	Vehicles support manning logistics	Elective	5						
3.2	Tranport services market segmentation based on the existing market conditions	Elective	5						
3.3	Logistical management (specialty course)	Elective	5						
3.4	Organizational and legal support of transport logistics	Elective	5						
4.	**Modern methods of training**	**Compulsory**	**5**	**5**					

5.	**Teaching practice**	**Compulsory**	**5**		**5**				
6.	**Seminar 1**	**Compulsory**	**5**	**5**					
7.	**Seminar 2**	**Compulsory**	**5**		**5**				
	Total training component		**60**	**30**	**30**				
7.	**Research component**								
7.1	Preparation of doctoral disseration		100			25	25	25	25
7.2	PhD student's colloquium		20			5	5	5	5
	Total research componnt		**120**			**30**	**30**	**30**	**30**
	Total PhD program		**180**	**30**	**30**	**30**	**30**	**30**	**30**

The training component implies the development of main scientific skills, strengthening knowledge acquired in transport special subjects, developing transferrab;e skills, participation in the seminar, studying the modern methods of training and involvement of PhD student in training process.

The Program's training component consists of three compulsory modules, which in turn consist of the elective courses. Variation of these courses is possible during the process of Program development. PhD student admitted to the Program, acting in his/her research interests and in accordance wiith the contents of the research topic, selects the elective courses within the volume of credits, which then become compulsory.

In addition to the compulsory course, the training component also contains compulsory courses: modern methods of training; teaching practice; seminar 1; seminar 2. Topics of semonars must be differentiated from a dissertation paper of PhD student. The training component consists of 60 credits, and ends in the second semester.

2. Target group and enrolement requirements

Those, who wish to be admitted to PhD program "Organization and Management of Transportation Processes" must meet the general university prerequisites for admission, as well as requirements of the Dissertation Council of the Akaki Tsereteli State University's Fculty of Technical Engineering. They have to have Master's academic degree or the equivalent one-step education Diploma.

In case of identical evaluation scores as a result of exams, priority is given to those, who participated in scientific conferences and served the interns at the foreign universities, as well as those, who have experience of working in the field of Transport (the relevant documentation must be submitted). The right to be admitted to thye Program belongs to graduates of both current and past years Master's degree programs and and the one-step educational institutions. Those, who wish to admitted to PhD program must have command of foreign language (English, German, Russian or Russia) at B2 level. The admission examinations will be held in foreign language and special subject (Organization and management of Transportation Processes) in a written form.

In addition, the specific conditions are determined by the Academic Council of the ATSU in accordance with the Resolution No 1, 5 September, 2007 "On defining basic principles of organizing PhD studies at the Akaki Tsereteli State University" (see http://www.atsu.edu.ge/index.html).

3. Research strategy, approach, methodology

The area of research of young scientist and PhD students involved in the grant project will be carried out in in three directions as follows:

- Laying the methodological bases of the regional transport and logistics centers, and justifying the parameters of their effective operation within a single logistical chain;
- Studying the areas of the adoption of customs logistics in the regional agro-logistics centers;
- Studying the economic and environmental factors of using hydrogen obtained from hydrosuphur deposited at the bottom of Black Sea as a fuel in the internal combustion engine of vehicles.

The strategic direction of research mostly dwells on the effective solution of problems of organization and management of ongoing and upcoming transportation-logistical processes in the South Caucasus region from economic, environmental and social standpoints. In terms of the in-transit cargo traffic, Georgia is the nodal country for the region. The government, with the involvement of business sectors, is actively considering the plan of spatial organization of the country, which further strengthen the involvement of local transport infrastructure in transportation-logistical processes. And for that, it is really important to justify the technological-intellectual issues of establishing the regional transport and logistics centers and their management through scientific research.

The methodological bases of the training and research components of structured PhD program, with involvement of the innovative elements in them, are represented by a real possibility to achieve the effective scientific results. PhD students, being consulted by young scientist and dissertation advisers, carry out theoretical and experimental studies in accordance with a pre-set individual work plan-schedule, for the purpose of in-depth study of problems, and developing recommendations for solving the that ultimately will provide an opportunity for the effective organization and management of regional transport and logistics centers.

Novelty and innovatieness of the research envisaged in the Program consist in the following:

1. South Caucasus is region, which is characterized by numerous geographically and politically complex aspects with the Eurasian Central Transport and Logistics Corridor TRACECA. Cargo flows are moving here in both North-South and West-East directions and in the reverse direction by road, railway, air, maritime and pipeline transport. Most of freight transported here may cross at least 4-6 state borders and change 3-4 types of vehicle within the small intervals of real time. Under such circumstances, improving the effectiveness indicator of transportation processes (performing multimodality at a short distance and fast execution of customs procedures) makes research works original and gives them innovative character, since such type of research works have not been yet undertaken in the South Caucasus region.
2. Extraction of hydrosuphur from the bottom of Black Sea and obtaining hydrogen from it for the purpose of its using as an a fuel in the internal combustion engines. The prospects of using hydrogen as an alternative fuel in the internal combustion engines are not yet fully analyzed and still are currently studying. If we take into account the fact that the research area of young scientist involved in this project envisages obtaining of hydrogen from the Black Sea hydrosuphuric deposits layer and its further use as a fuel in the internal

combustion engines that is very important from the ecological standpoint, novelty of research and the development potential of Transport will become evident.

Conclusions

The number of credits in accordance with the the structured program's timeframe are distributed so that PhD student completes 60 ECTS credits per academic year that is in full compliance with the requirements existing in the European educational space.

During the first year, a PhD student fully completes 60 credits envisaged by the training component that implies an in-depth and critical analysis of problems existing in the field, as well as sound thinking on them and generation of the creative ideas; good preparation for more extensive research.

During the second year, with a comparatively busier schedule of program, a PhD student carries out theoretical and experimental studies of problem, and prepares materials for submission to the international forums and peer-reviewed journals for publication; passes the first and second colloquiums at the Department's commission. By that, a PhD student completes 60 credits.

During his/her third year, a PhD student performs research works, makes their analysis and determines real ways of solving the research problem; makes publications on the results of research, which he/she presents on the scientific seminar at the Department within the limits of the requirements of the third and fourth colloquiums; performs the dissertation work and submits it to the Faculty's Dissertation Council for further defense. As a result of performing the mentioned works, a PhD student, during his/her third year, takes 60 credits, by which, he/she will complete 180 ECTS credits in all, which are envisaged by this Program, and he/she will finally complete his/her study on PhD program.

Once having passed the procedures established the Faculty's Dissertation Council, a PhD student defends his/her dissertation at the meeting of the Commission created by the Dissertation Council, and in case of positive assessment, he/she is awarded Doctor's degree in the field of Transport Engineering.

Financing: This work was supported by Shota Rustaveli Georgian National Science Foundation (SRNSFG) [DP 2016_5. Organization and management of transport processes].

References

[1] http://gtu.ge/Learning/ credits Calculation Rules (Geo).

[2] https://www.tsu.ge/data/file_db/xarisxis_martvis_dep/credits Calculation.pdf (Geo).

[3] https://academicguides.waldenu.edu/c.php?g=98403&p=637225.

Social Problems of Environmental Pollution By Transport

Prof. Dr. Sharabidze I.,[510]
Prof. Dr. Mamuladze R.,[511]
Doctoral Candidate Markelia B.[512]

Abstract

The effect of pollutants existing in the environment causes social and economic damage to society in material production and non-production sphere.

Adoption of decisions on performing environmental protection activities requires a prior economic analysis. This means that in all cases environmental expenditure should be compared with the socio-economic and environmental results achieved.

The paper presents the calculation of social loss caused by exposure to hazardous substances emitted by road transport into the atmosphere, and the determination of the socio-economic effect of environmental improvement using hydrogen as an alternative fuel.

Keywords: Alternative fuel; hydrogen sulfide; hydrogen; vehicle engine.

Introduction

The modern world is going to face a daunting challenge of solving global environmental problems, since the planet would be running ut of natural resources from human activity, and essential to life natural components such as air, water, soil are being polluted. There is thermal, acoustic, electromagnetic, chemical and biological pollution of the environment that causes the threat of the disruption of ecological balance of the planet. That is, any human activity causes environmental impacts, which instantly or after a period of time responses to the impact positively or negatively.

The ecological dimension of the environmental pollution implies the existence of a biological environment on the earth, ensuring a decent living and social development, both today and for tomorrow. Therefore, the environmental management should be aimed at ensuring extraction, processing and utilization of natural resources at a high level, as well as at addressing the problems of engineering protection of the environment.

The present era is represented without the development of a transport system, because transport is the means of conveyance and is widely used in the country's social and economic activities, but during vehicle operation, the critical challenge of environmental security is to reduce toxic compounds, since emissions of toxic compound and heavy metals from fuel combustion have adverse effects on fauna and flora, as well as cause in the human body:

[510] Batumi State Maritime Academy-Batumi, Georgia, i.sharabidze@bsma.edu.ge
[511] Batumi State Maritime Academy-Batumi, Georgia, r.mamuladze@bsma.edu.ge
[512] Batumi State Maritime Academy-Batumi, Georgia bachanamarkelia.91@gmail.com

severe pulmonary and respiratory diseases; the creation of malignant tumours; the development of hypertension, cardiac angina, bronchial asthma, disorders of the circulatory system and so on.

Of pollutants of the natural environment, special mention should be made of petroleum and its processing products, since petrol, diesel fuel, lubricating materials and other sunstances pollute the environment in any physical state.

It has been estabished that the modern car spends about 200 l of oxygen on the combustion of 1 kg of petrol, which is more than the volume of the oxygen inhaled by the person within 24 hours. Considering the growth rates of the world's vehicle fleet, as well as air and sea transport, it is easy to imagine a crisis of lack of oxygen on the planet, the solution of which by plant community gives rise to a variety of difficulties.

1. Preconditions and means for resolving the problem

The processes occurring in the engine are the main source of vehicular pollution, since the engine cylinders and the atmosphere are experiencing complex problems of heat and mass exchange. Besides, combustion products contain more than 200 kinds of substances, most of which are toxic. Among them particular mention should made of: carbon monoxide (CO); carbon dioxide (CO_2); nitrogen and sulfur oxides; different types of hydrocarbons (C_XH_Y); solid particles in the form of soot; heavy metals and so on. In addition, the quantity of toxic compounds emitted into the environment is determined by: the type and technical condition of vehicle; type of fuel consumed; operating mode and so on. In order to clearly demonstrate this, Table 1 presents the quantity of toxic compounds (g/kg) in combustion products under operating conditions, by the type of vehicle and fuel consumed [1,4].

Table 1. The amount of toxic compounds in combustion products by the type of vehicles

Type of fuel	Fuel consumption l/kg	CO	NO_X	C_XH_Y	Soot	CO_2	SO_2	Lead compounds
Passenger car, with total weight of 2500-5000 kg								
Petrol	0,191	40,2	1,3	3,1	-	382,9	0,27	0,045
Diesel	0,209	1,6	2,0	0,4	0,35	251,3	0,,87	-
Liquid natural gas	0,123	10,0	0,5	2,9	-	321,4	0,02	-
Truck, with total weight of 3500-12000 kg								
Petrol	0,367	118,5	10,1	10,7	-	725,6	0,52	0,086
Diesel	0,265	9,2	8,4	2,0	1,49	666,1	2,3	-
Liquid natural gas	0,217	28,4	3,5	10,4	-	569,8	0,04	-

One of the realistic ways to reduce adverse effects exhaust emissions from vehicles, is the search for alternative ways of fuel consumption, including: synthetic fuel; biodiesel; alcohol, petroleum liquid gas; compressed natural gas; synthesis gas, hydrogen and so on.

Among the alternative energy sources, special importance is given to the hydrogen energy industry, the advantage of which over petroleum products, consists in high environmental safety, caloricity and a practically inexhaustible store. The role of hydrogen is especially high for the replacement of petroleum products in the internal combustion engines of vehicles, as experimental studies have found no compounds, such as CO, CO_2,

CH, lead, sulfur gases and soot solid particles, although the environmental problem is to minimize the amounts of nitrogen oxides.

Hydrogen industrial production is carried out on the basis of water electrolysis, although among hydrogen-containing raw materials used in fuel elements, special mention shuld be made of hydrogen sulfide, whose chemical degradation results in obtaining sulfur and hydrogen.

At present, the the attention of scientists is focused on the Black Sea basin, deep water of which (at a depth of 150-200 m below the surface) contains a large amount of hydrogen sulfide, a total volume of which is increasing annually by 4-9 million tons.

The complexity of extracting hydrogen sulfide from the Black Sea basin is the existence of of its main part in the form of water solution, although the use of modern membrane technologies allows for extracting hydrogen sulfide from seawater by means of deeply immersed pipeline equipment, which provides filtration by hydrophobic membrane [3,5]. At this time, hydrogen sulfide obtained in the membrane volume, is raised to the surface by pipeline. Particularly noteworthy is pumping equipment working by the hydrostatic pressure change. At this time, it is possible to obtain a gas-water fountain due to the difference between the hydrostatic pressure at the bottom end of the channel in the sea and the pressures of the gas-liquid mixture inside the channel at this level.

The use of membrane and sorption methods is effective for the separation and segregation of solid mixtures extracted from deep water of the Black Sea. Figure 1 illustrates equipment for extracting the gas mixtures from deep water as well as the scheme of the separation and segregation of mixture using the membrane technologies and sorption methods developed by the group of authors.

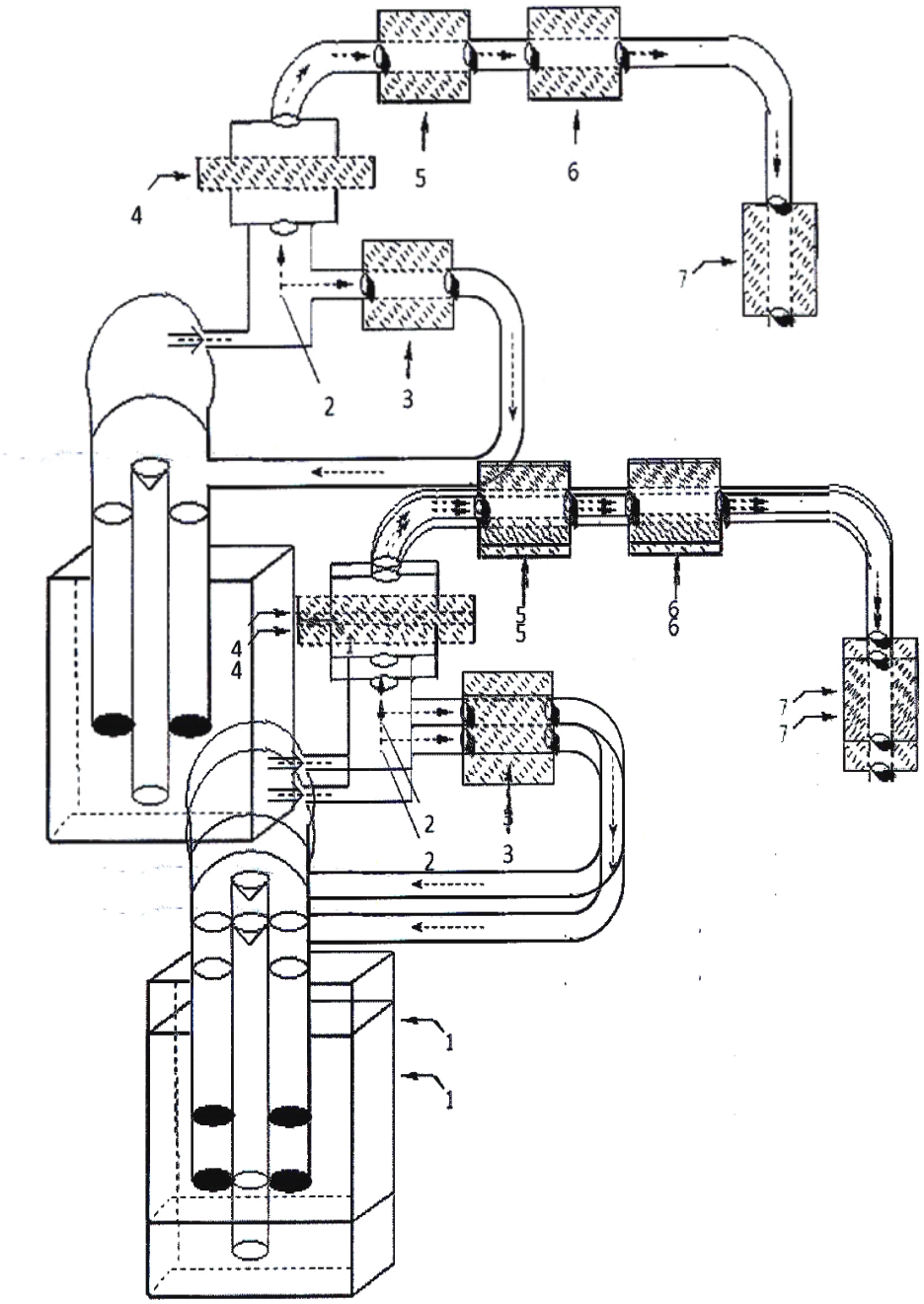

Figure 1. *Equipment for extracting the gas mixtures from deep water, and the scheme of the separation and segregation of gas mixture.*

1 - Equipment for extracting the gas mixtures from deep water, by undue hydrostatic pressure;

2 – Water extracted from the sea depth by the gas mixtures (H_2; CH_4; H_2S; K^+; NH_4);

3 – The zeolite module for K^+ and NH_4 adsorption;

4 – The membrane module of water and gas mixtures separation (H_2; CH_4; H_2S);

5 – The membranous module for hydrogen adsorption;

6 - The membranous zeolite module for methane adsorption;

7 - The membranous zeolite module for hydrogen sulfide adsorption.

Based on the carried out theoretical study, taking into account the structure of the Black Sea basin (Fig. 2), hydrodynamic calculations reveal that if hydrogen sulfide pumping is 1 m^3/sec, when the pipe diameter is 1200 mm (the hydrogen sulfide concentration in deep water of the Black Sea at the depth of 200-300 m is 6 mg/g), within 24 hours, one pipe can can store in a reservoir 225 kg of gaseous hydrogen sulfide, hydrogen obtained by its degradation can be successfully used in transport energy equipment or in other types of heating devices or fuel elements.

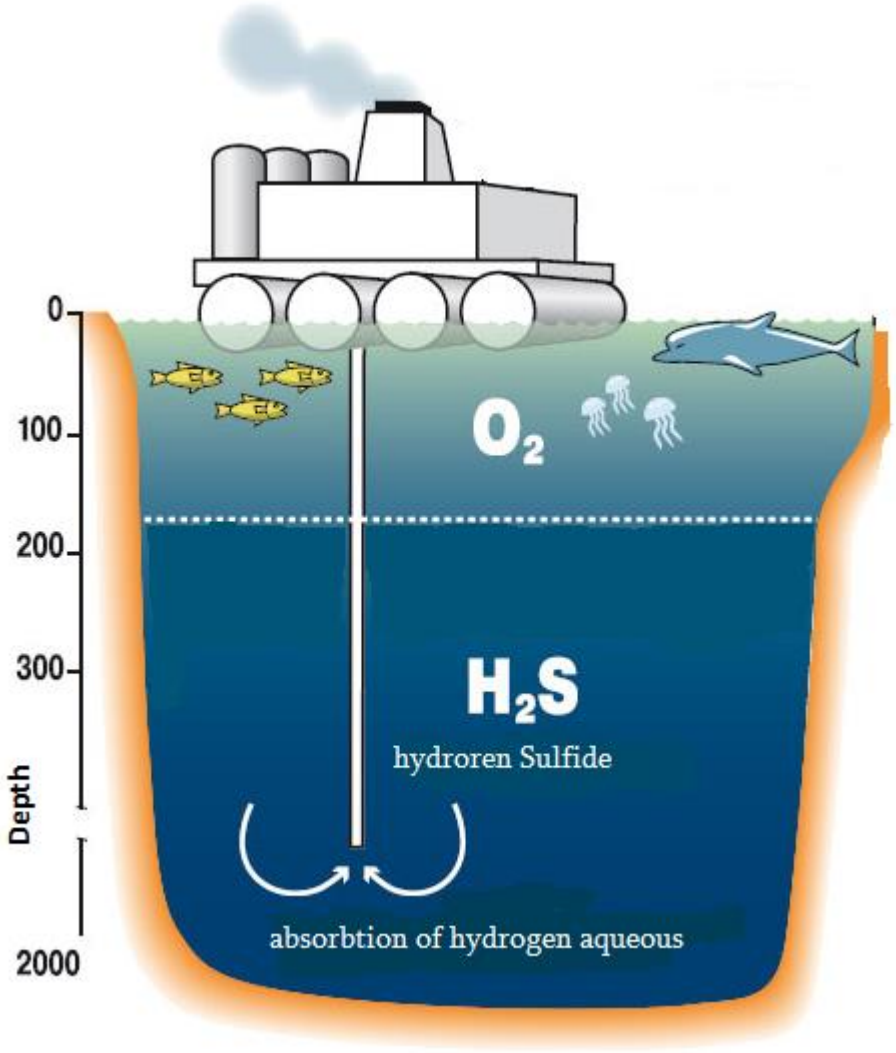

Figure 2. *Structure of the Black Sea basin*

At the current stage, the most part of hydrogen-powered vehicles derives from the engines converted by forced ignition, running on both liquid and gaseous hydrogen, although in practice, the rationalization of the conversion works on slow-speed diesel is successfully carried out. It should be noted that hydrogen as motor fuel is being successfully used at the current stage as an additive to traditional fuel (petrol, diesel, natural gas). In this case,

obtaining of hydrogen involved in the process is carried out in electric diesel and is placed directly on the vehicle. The framework of its operation is the water electrolysis process, during which, Brown's gas HHO is obtained. It enriches the mixture, and the traditional fuel consumption decreases by 25-40%. In addition, engine power is increasing and emissions of toxic compounds CO and CH decrease to 80%.

The question arose, what is a social effect of reducing environmental pollution when using hydrogen as alternative motor fuel. To answer this question, on the basis of experimental data, we have made the calculations based on the below mentioned methodology, which envisages calculation of social effects in the environmental quality improvement.

Planning and making descisions in execution of environmental works require a preliminary economic analysis, which compares and analyzes environmental and socio-economic results. The socio-economic effect simultaneously reflects both socioeconomic and economic outcomes that are achieved as a result of environmental activities and are expressed in value terms. For example, on the one hand, decline in a number of diseases strengthens human health, and on the other hand, and on the other hand increases the fund of time of work performed.

At the current sage, an important way to reduce the toxicity of exhaust gases is the use of alternative types of fuels or to change physical-chemical properties of the existing ones, as attested by data provided in Table 2. More recently, significant efforts have been put into introduction in practice of the new types of low-toxic vehicles (hybrids, electric vehicles) [1].

Table 2. Data on emission of toxic substance into the atmosphere, g/kg.

Types of fuel	CO	C_XH_Y	NO_X	CO_2
Petrol	10,3	2,17	2,25	2,1
Compressed natural gas	2,1	1,11	2,1	1,9
Condensed petroleum gas	4,7	1,19	2,15	2,0
Hydrogen	-	-	0,52	-
Hydrogen-petrol	0,74	0,69	1,11	0,42

An annual socio-economic effect obtained by emission of reduced toxic compounds in exhaust gases for a particular type of engine can be calculated in accordance with the formula [2]:

$$E = \left[C \left(\frac{B_{ээ}}{B_{ьэ}} \cdot \frac{\rho_1 + E_n}{\rho_2 + E_n} - 1 \right) + Y - X + E_k \right] \cdot N$$

where C – the cost of the parent engine;

B_{par} and B_{exp} – the annuar volume of works performed by vehicle, under operating conditions of the parent and experimental engines.

$\frac{B_{exp}}{B_{par}} = \varphi$ – the growth factors of vehicle performance;

ρ_1 and ρ_2 – factors that take account of the deduction share from the balance cost of the parent and experimental engines on complete recovery (calculated as reciprocal value of time required for the engines running).

$E_n = 0{,}12$ – the norm coefficients of economic effectiveness;

The value $\frac{\rho_1+E_n}{\rho_2+E_n} = \varphi$ – the evoplution coefficient of the period of operation of the experimental engine as compared to the parent engine;

N – number engines under study;

Y – total cost of the environmental damage from vehicle with the improved environmental characteristics expressed as monetary unit;

X – additional costs spent on measures for improving the environmental characteristics of vehicle expressed as monetary units;

E_k – savings to transport company on current delays of operation and on the appropriate CAPEX allowance during the entire time of operation of a new engine, as compared to the parent engine;

Y, X and E_k numerical values can be determined by the following formulae:

$$Y = \frac{Y_{1б} - Y_{2б}}{\rho + E_k}$$

$$X = \Delta C + \frac{\Delta K + K}{N_K}$$

$$E_k = \frac{(H_1 - H_2) + E_n(K_2 - K_1)}{\rho_2 + E_n}$$

where H_1 and H_2 – the annual operating costs of transport company during the operation of vehicles with the parent and new engines;

K_1 and K_2 – the appropriate CAPEX allowance, during the operation of vehicles with the parent and new engines, accordingly;

Y_1 and Y_2 – the annual socio-economic damage caused by environmental pollution during the operation of vehicles with the parent and new engines, is determined by formula

$Y = \gamma \cdot \lambda \cdot f \cdot M$, where $\gamma = 2{,}0 \div 2{,}4$ is an estimating constant of annual emission;

λ – is a relative index of atmospheric air pollution, which takes account for territorial location and the type of vehicle;

f – is a dimensionless value and for motor transport is equal to 10;

M – is an annual reduced mass of exhaust gases, which is calculated in accordance with the formula

$$M = \sum_{i=1}^{n} A_i m_i$$

where n – a total number of harmful compounds;

A_i – a relative index of the compounds aggregates;

m_i – an annual mass of the emission of i-type compund;

ΔC – cost fluctuation of the improved unit of engine;

ΔK – additional investment for improving the total output of engines;

K – costs of research and contractual works.

N_K – total output of improved engines.

Conclusions

Based on the carried out practical and theoretical studies (on the basis of data of Table 2), the use of alternative fule, as compared to traditional fuel, leads to reducing environmental damage caused by one vehicle by $0,8/tonne-kolimeter, which, recalculated against 1000 vehicles, has an annual social effect of $19 735.

Financing: This work was supported by Shota Rustaveli Georgian National Science Foundation (SRNSFG) [DP 2016_5. Organization and management of transport processes].

References

1. Lukashin V.I., Trofimenko V.N. Industrial-transport ecology. M.: Vyshaya Shkola. 2003. – 273 p. (in Russian)
2. Korchagin V.A., Lukashin V.I. Cost-effectiveness of occupational safety and environmental protection. MADI. – M. 2003. – 176 p. (in Russian)
3. R. Abedini Application of membrane in gas separation processes, its suitability and mechanisms. 2010. pg. 75-78.
4. Galishev Yu.V. Conversion of the working process of the vehicles internal combustion engines into natural gas. 2010. 364 p. (in Russian)
5. Hydrogen Use In Internal Combustion Engines. College of the Desert – Revision O, December 2001.

Anaokulu Çocuklarının Okuma Yazmaya Hazırlık Becerileri İle Dil Gelişimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Öğr. Gör. Merve KOÇAK[513]

Özet

Okul öncesi eğitim çocukların akademik gelişimini desteklemeyi ve ilkokul eğitimine hazırlamayı amaçlar. Çocukların okuma yazmaya hazırlık becerileri, onların ilkokula geçişini kolaylaştıran en önemli etkinlik alanıdır. Anadil kullanımı da çocuğun anlama ve kendini ifade etmesini sağlayan gelişim alanıdır. Ayrıca dil kullanımı, bilişsel ve sosyal gelişimi destekleyen en önemli araçtır. Bu araştırmada anaokulu çocuklarının okuma yazmaya hazırlık becerileri ile dil gelişimleri arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Araştırma ilişkisel tarama modelindedir. İlişkisel tarama modelleri incelenen olaya müdahale etmeden, gerçek durumu betimlemeyi ve aralarında var olan ilişkiyi bulmayı amaçlar. Araştırmaya amaçlı örneklem belirleme yöntemi ile 80 anaokulu çocuğu (40 kız, 40 erkek) alınmıştır. Ölçme aracı olarak Dumans Okuma Yazmaya Hazırlık Becerileri Değerlendirme Ölçeği ve Dumans Türkçe Erken Çocukluk Dil Gelişimi Ölçeği kullanılmıştır. Gruplar arası fark analizlerinde T-testinden faydalanılmış ve gruplar arası ilişki için Pearson Korelasyon değeri hesaplanmıştır. Analizler %95 güven aralığında ($p \leq .05$) değerlendirilmiştir. Sonuçlar okuma yazmaya hazırlık beceri puanları ile dil gelişim puanları arasında orta düzey pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Okuma Yazma, Türkçe, Anaokulu, Çocuk

Abstract

Pre-school education aims to support the academic development of children and prepare them for primary school education. Children's literacy skills are the most important activity area that facilitates their transition to primary school. The use of native language is also an area of development that enables the child to understand and express himself / herself. In addition, language use is the most important tool supporting cognitive and social development. In this study, the relationship between kindergarten children's literacy skills and language development was examined. The research is a relational survey model. Relational screening models aim to describe the real situation and find the relationship between them without interfering with the event being examined. 80 kindergarten children (40 girls, 40 boys) were included in the study by sampling method. Dumans Reading and Writing Skills Assessment Scale and Dumans Turkish Early Childhood Language Development Scale were used as measurement instruments. T-test was used for difference analysis between groups and Pearson Correlation value was calculated for inter-group relationship. Analyzes were evaluated at 95% confidence interval ($p \leq .05$). The results showed that there was a moderate positive relationship between literacy skill and language development scores

Key Words: Literacy, Turkish, Preschool, Children

[513] Yozgat Bozok Üniversitesi, Çekerek Sağlık Hizmetleri MYO, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü

GİRİŞ

Öğrenciler okuma ve yazmayı öğrenene kadar farklı okuma yazma gelişim dönemlerinden geçerler. Çocukların okuma ve yazmayı öğrenme süreci formal okuma yazma öğretiminden çok önce, doğumla birlikte başlamakta ve çocuk ilkokula başlayana kadar erken okuryazarlık becerilerini kazanmaktadır (Ezell, Justice & Parsons, 2000). Okul öncesi dönemde çocuklar çevrelerinde sıkça karşılaştıkları sözcükleri/kavramları bağlamları yardımı ile öğrenirler (Foy & Mann, 2003). Okumanın ve yazmanın işlevini fark eder, bunları iletişim aracı olarak kullanmaya başlar. Sözcükleri tahmin yürüterek okuyan çocuklar genellikle sözcükleri onlara görsel olarak benzeyen anlamlı sözcükler olarak okurlar (Ferah, 2001).

Çocuğun okul öncesi dönemde dil edinimi ve daha sonra dil becerilerini geliştirmesi doğal dil edinim sürecinde sistematik bir şekilde geliştirilmesi gereken bir beceridir. Çocuğun kalıtsal özelliklerinden başlayarak karakteristik özellikleri, içinde bulunduğu sosyokültürel ve politik çevre, bilişsel, duyuşsal ve fiziksel nitelikleri dil olgusu ile birleşerek dil edinimini etkiler (Yapıcı & Demir, 2007). Okul öncesi eğitim çocukların akademik gelişimini desteklemeyi ve ilkokul eğitimine hazırlamayı amaçlar. Çocukların okuma yazmaya hazırlık becerileri, onların ilkokula geçişini kolaylaştıran en önemli etkinlik alanıdır. Anadil kullanımı da çocuğun anlama ve kendini ifade etmesini sağlayan gelişim alanıdır. Ayrıca dil kullanımı, bilişsel ve sosyal gelişimi destekleyen en önemli araçtır. Her iki alan arasındaki ilişkinin belirlenmesi, gerek okuma yazmaya hazırlık ekinliklerinin içeriğinin geliştirilmesi, gerekse dil edinimi sürecinde destek sağlanması açısından faydalı olacaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma anaokulu çocuklarının okuma yazmaya hazırlık becerileri ile dil gelişimleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacı ile yapılmıştır. Bu nedenle araştırma ilişkisel tarama modelinde, betimsel bir çalışmadır. İlişkisel tarama modeli, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını belirlemeyi amaçlayan tarama yaklaşımıdır. İlişkisel tarama modelinde, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği; değişme varsa bunun nasıl olduğu saptanmaya çalışılır (Karasar, 2011). Bu çalışmada ilişkisel tarama modeline uygun olarak çocukların okuma yazmaya hazırlık ve dil gelişimleri arasındaki ilişkiye bakılmıştır.

Evren Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul İli merkez ilçelerinde yer alan anaokulları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme derinlemesine araştırma yapabilmek amacıyla çalışmaya uygun zengin durumların seçilmesidir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012). Tipik durum örnekleme yöntemi, araştırma problemi ile ilgili olarak evrende yer alan çok sayıdaki durumdan tipik olan bir durumun belirlenerek bu örnek üzerinden bilgi toplanmasıdır. Bu araştırma kapsamında çalışmaya katılmayı kabul eden üç anaokulundan ebeveyn izni alınmış 6 yaş grubu 80 çocuk (40 kız ve 40 erkek) çalışmaya katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada çocukların okuma yazmaya hazırlık becerilerine yönelik veriler Dumans OYHD Okuma Yazmaya Hazırlık Becerileri Derecelendirme Ölçeği ile toplanmıştır. Toplam 22 maddeden oluşan ölçek beş alt boyuta ayrılmıştır (el becerileri, işitsel algı, kelime dağarcığı, dinleme ve konuşma becerileri ve okuma yazma farkındalığı). Alınabilecek en yüksek puan yirmi ikidir. Çocukların dil gelişimine yönelik veriler ise Dumans TEÇDG Türkçe Erken Çocukluk Dil Gelişim Ölçeği ile toplanmıştır. Ölçek içerisinde özelliklerini ifade edici beceriler, dil bilgisine yönelik beceriler, cümle tekrarı becerileri, görsel materyal okuma becerileri ve yanıt verme becerilerine dayalı 50 madde vardır. Alınabilecek en yüksek puan ellidir. Her iki ölçek maddelerine ilişkin puanlamada çocuk belirlenen davranışa sahip ise 1 ve davranış yok ise 0 şeklinde değerlendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan verilerin istatistiksel analizleri yapılarak, sonuçları yordanmaya çalışılmıştır. Yapılan tüm analizlerde SPSS (22) programından faydalanılmıştır. Betimsel istatistikler için aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. *Aritmetik ortalama* en yaygın kullanılan merkezi dağılım ölçüsüdür. Bir veri setindeki değerlerin hangi değer etrafında toplanmış olduğunu gösterir. *Standart sapma* ise gözlemlerin ortalamadan ne kadar uzaklaştığını gösterir (Kalaycı, 2008). Gruplar arası fark analizlerinde T-testinden faydalanılmış ve gruplar arası ilişki için Pearson Korelasyon değeri hesaplanmıştır. Analizler %95 güven aralığında ($p \leq .05$) değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Bu araştırma anaokulu çocuklarının okuma yazmaya hazırlık becerileri ile dil gelişimleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapışmıştır. Araştırmayla ilgili olarak toplanan veriler analiz edilerek, bulgular çizelgeler halinde verilmiştir.

Tablo 1. Okuma yazmaya hazırlık beceri gelişim seviyesi

Boyut	n	Top. puan	$\bar{x}$	ss
Okuma yazmaya hazırlık	80	998	12.47	2.14

Tablo 1 çocukların okuma yazmaya hazırlık becerileri derecelendirme ölçeğinden elde ettikleri puanların toplamını, aritmetik ortalamasını ve standart sapmasını göstermektedir. Tabloya göre, çocuklar toplam 998 puan elde etmişlerdir. Bu puanın aritmetik ortalaması 12.47, standart sapması ise 2.14 olarak bulunmuştur.

Tablo 2. Dil becerileri gelişim seviyesi

Boyut	n	Top. puan	$\bar{x}$	ss
Türkçe dil	80	3290	41.12	2.51

Tablo 2 çocukların Türkçe erken çocukluk dil gelişim ölçeğinden elde ettikleri puanların toplamını, aritmetik ortalamasını ve standart sapmasını göstermektedir. Tabloya göre, çocuklar toplam 3290 puan elde etmişlerdir. Bu puanın aritmetik ortalaması 41.12, standart sapması ise 2.51 olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Çocukların okuma yazmaya hazırlık ve dil gelişim puanları arasındaki ilişki

		Türkçe dil	
	n	**r**	**p**
Okuma yazmaya hazırlık	80	.679	.002*
p ≤ .05			

Tablo 3 çocukların okuma yazmaya hazırlık ile dil gelişim puanları arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Tabloya göre, çocukların okuma yazmaya hazırlık beceri ile dil gelişim puanları arasında orta seviyede pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır. Buna göre okuma yazmaya hazırlık beceri düzeyleri ile dil gelişimleri arasında olumlu bir etki olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Okuma birçok beceriyi ve stratejiyi içeren karmaşık bir süreçtir. Her beceri veya strateji birçok alt beceri veya stratejiyi içerebilir. Erken okuryazarlık içerisinde bir süreç olan okuma yazmaya hazırlık becerileri okul öncesi dönemde yer alır. İlerleyen dönemlerde çocuklar okuyarak bilgi dağarcıklarını geliştirirken ve yazarak kendilerini ifade ederler. Çocukların ilkokul dönemi okuma yazma çalışmalarının hazırlığı okul öncesi dönemde atılır. Bu hazırlık çalışmaları sırasında çocukların dil becerileri de gelişir. Bu araştırmada anaokuluna devam eden altı yaş grubu çocukların okuma yazmaya hazırlık becerileri ile dil gelişim puanları arasında orta seviyede ve pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu nedenle çocukların okuma yazmaya hazırlık becerilerinin desteklenmesi sırasında dil gelişimlerinin de ilerlediğinin farkında olarak etkinlik içerikleri zenginleştirilmelidir. Önceki çalışmalar (Koçak, 2018) okuma yazmaya hazırlık etkinlik içeriklerinin güçlendirilmesi gerektiğini göstermiştir. Bu çalışma aynı etkinliklerin dil gelişiminde azımsanmayacak bir yeri olduğunu işaret etmektedir. Bu nedenle içerik çalışmaları ve etkinlik planlamaları sırasında çocuklara anadil öğrenimi konusunda destek verilmelidir.

KAYNAKLAR

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem

Demir, C. & Yapıcı, M. (2007). Ana dili olarak Türkçenin öğretimi ve sorunları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 177-192.

Ferah, A. (2001). *Her yönüyle Türkçe ilk okuma-yazma*. İstanbul: MEB.

Foy, J. G., & Mann, V. (2003). Home literacy environment and phonological awareness in preschool children: Differential effects for rhyme and phoneme awareness. *Applied Psycholinguistics*, 24 (1), 59-88.

Ezell, H. K., Justice, L. M., & Parsons, D. (2000). Enhancing the emergent literacy skills of pre-schoolers with communication disorders: A pilot investigation. *Child Language Teaching and Therapy*, 16(2), 121-140.

Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.

Koçak, M. (2018). *Okul öncesi eğitimde uygulanan okuma yazmaya hazırlık etkinlik planlarının incelenmesi*. GÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi:Ankara

Turizm Endüstrisinde İşten Ayrılma Niyetinin Öncüllerini Belirlemeye Yönelik Kuramsal Bir İnceleme

Doç. Dr. Yılmaz AKGÜNDÜZ[514]
Arş. Gör. Dr. Hülya YEŞİLYURT[515]
Arş. Gör. Gaye KIZILCALIOĞLU[516]

Özet

Turizm endüstrisinin çalışma koşulları, işgörenlerin kişilik özellikleri ve durumsal koşullar işgören devir hızının yüksek olmasına neden olmaktadır. Kalifiye bir çalışanın örgütten ayrılmasının hizmet sürecinde yarattığı aksaklıklar müşteri tatminini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle işgörenlerin gönüllü işten ayrılmalarını azaltmak için işten ayrılma niyetlerinin ortaya çıkmasında ve artmasında etkili olan faktörlerin belirlenmesi ve ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu çalışmada işten ayrılma niyetinin öncüllerini belirlemek amacıyla alanyazında yer alan turizm işletmeleri örnekleminde yapılan alan araştırmaları 12 Ağustos-3 Eylül 2019 tarihleri arasında doküman analizi yöntemi ile incelenmiştir. Bu kapsamda SSCI'da yer alan International Journal of Hospitality Management dergisindeki makaleler scincedirect veri tabanı doküman analizi yöntemiyle taranmıştır. Tarama makale başlığında, özetinde veya anahtar kelimeleri arasında "turnover intention" kelimesi ile gerçekleştirilmiş ve 29 makale olduğu belirlenmiştir. Bu makaleler incelendiğinde çalışanların işten ayrılma niyetlerini örgütsel destek (yönetici, çalışma arkadaşı ve supervisor desteği) ve örgütsel adalet (dağıtımsal, etkileşimsel ve işlemsel adalet), iş tatmini, kariyer desteği, psikolojik destek, örgütsel bağlılık, kurumsal hayırseverlik, işe adanmışlık, psikolojik sözleşmeye bağlılık, yaşam tatmini, benlik saygısı, kişi-grup uyumu ve heyecan arayışının azalttığı; iş güvencesizliği, iş stresi, müşteri kabalığı, tükenmişlik, rol çatışması, rol belirsizliği, sinizm ve çatışmanın ise turizm işletmeleri çalışanlarının işten ayrılma niyetini arttırdığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşten ayrılma niyeti, doküman analizi, turizm işletmeleri.

Giriş

Hizmet işletmelerinin sahip olduğu en önemli kaynak, nitelikli çalışanlarıdır. Nitelikli çalışanların örgüte kazandırılması ve uzun süreli istihdamları, örgütsel amaçlara ulaşılmasına, rekabet gücünün korunmasına ve müşteri tatmininin sağlanmasına önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu nedenle çalışanların gönüllü olarak işten ayrılmaları ile ortaya çıkan maliyetlere (hizmet hatası, müşteri tatminsizliği, işgören tedariki ve yetiştirilmesi gibi) katlanmak istemeyen işletmelerin proaktif bir yaklaşım göstermeleri gerekmektedir.

[514] Dokuz Eylül Üniversitesi, Seferihisar Fevziye Hepkon UBY
[515] Adıyaman Üniversitesi, Turizm Fakültesi
[516] Antalya AKEV Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi

Turizm endüstrisinde faaliyet gösteren işletmelerin önemli bir bölümü sezonluk faaliyet göstermektedirler. Bu işletmeler arasında maliyeti düşürerek rekabet etmeyi tercih eden işletmeler; uzun çalışma saatleri, düşük ücret ve uygun olmayan çalışma koşulları gibi istenmeyen şartlarda işgören istihdam edebilmektedirler (Akgunduz ve Sanlı, 2017; Güzel vd., 2013). Talebin yüksek olduğu dönemlerde çalışanların işten ayrılmaları, diğer çalışanların iş yükünün artmasına ve hizmet kalitesinin düşmesine bağlı olarak müşteri memnuniyeti azaltmaktadır (Tütüncü ve Demir, 2002).

Endüstrideki işletmelerin yüksek işten ayrılmalar ile mücadele edebilmeleri için işten ayrılma niyetine yol açan unsurların neler olduğunu tespit etmeleri ve yönetsel uygulamalar ile etkilemeleri gerekmektedir. Endüstrideki yüksek işgören devir hızını azaltmak için bilim insanları da araştırma yapmaktadır. Ulusal ve uluslararası alanyazında işten ayrılma niyeti ile ilgili yapılan araştırmalarda farklı değişkenlerin işten ayrılma niyetine olan etkisi incelenmiştir. Bu araştırmada, mevcut araştırmalarda belirlenen işten ayrılma niyetini azaltan ve arttıran faktörler bir araya getirilmektedir. Böylelikle farklı ülkelerde turizm işletmelerinde çalışanların işten ayrılma niyetinin öncülleri bir araya getirilerek bilim insanlarına yapacakları çalışmalar için temel oluşturmak ve yön göstermek; turizm işletmelerinin yöneticilerine alan araştırmalarının bulgularına bağlı olarak işten ayrılma niyetini azaltmaları için öneriler bulunmak hedeflenmektedir. Bu kapsamda öncelikle çalışmada işten ayrılma niyeti ile kuramsal açıklamalara yer verilmekte, devamında yapılan doküman analizine ilişkin yöntem bilgisi sunulmaktadır. Çalışma ScienceDirect veri tabanında yapılan taramada belirlenen bulgular ve bu bulgulara bağlı olarak oluşturulan sonuç ve tartışma bölümü ile tamamlanmaktadır.

İşten Ayrılma Niyeti

Tüm işletmelerde olduğu gibi hizmet işletmelerinde de önemli bir konu olan işten ayrılma niyeti, çalışanların bir takım olumsuz faktörlerin etkisi ile zorunlu veya isteğe bağlı olarak işletmeyi terk etme eğilimidir (Tett ve Meyer, 1993). İşten ayrılma gönüllü ve gönülsüz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gönüllü işten ayrılma, çalışanın yeni bir iş bulma veya çalışma koşullarından memnuniyetsizlik gibi nedenlere bağlı olarak örgütten ayrılmaları durumunda ortaya çıkmaktadır. Gönüllü işten ayrılmada karar tek yönlü olarak çalışan tarafından verilmektedir. Gönülsüz işten ayrılma çalışanın emeklilik, sağlık sorunları veya performans düşüklüğü gibi nedenlere bağlı olarak örgütten, örgütün menfaatlerini korumak için uzaklaştırılmasıdır.

İşgören devir oranının yüksek olması, turizm endüstrisinde yer alan işletmeler için önemli bir sorun olarak görülmektedir. Turizm sektöründe müşteri istek beklentilerin sürekli değişiklik göstermesi müşteri odaklı hizmet sunmalarını zorunluluk haline getirmektedir. Buna karşın işletmelerde otomasyon uygulamalarının çok fazla kullanılamaması ve hizmetin müşterilerle yüz yüze gerçekleştirilmesi hizmeti sunan çalışanları daha ön plana çıkarmaktadır (Yeşilyurt ve Koçak, 2014). Yapısı gereği hizmet odaklı bir sektör olan turizm işletmelerinin başarısı çalışanların hizmet sunumunda her zaman kibar ve güler yüzlü olmaları gerektirmektedir. Özellikle de müşteriler ile karşılıklı iletişimde olan bölümlerde çalışanların davranışları müşterilerin tatminini, tekrar satın alma isteklerini, bağlılıklarını ve sadakatlerini etkilemektedir (Lu ve Gursoy, 2013; Sökmen ve Ceyhun Sezgin, 2017; Yazıcıoğlu, 2009). Bu noktada müşteri memnuniyetinin sağlanması işletmeler de yer alan çalışanlar ile mümkündür.

İşten ayrılma niyeti, davranışa dönüştüğünde işletmelerin işgören devir oranı artmaktadır. Bu oranın yüksek olması müşterilerin işletmeye yönelik algılarını olumsuz olarak

etkilemektedir. Bu sorun, işletmelerin varlıklarını, gelirlerini ve rekabet güçlerini tehdit etmektedir (Deery, 2002; Yazıcıoğlu, 2009). İşletmelere nitelikli işgörenlerin örgütten ayrılması yeni iş gören bulma, seçme ve eğitim gibi katlanılması gereken maliyetlere de neden olmaktadır (Aslan ve Etyemez, 2015; Şahin, 2011). Ayrıca yeni bir işgörenin örgüte dahil edilmesi iş kazasına, hizmet gecikmesine ve çalışanlar arasındaki sosyal uyumun zarar görmesine de neden olmaktadır. Bu maliyetlerle mücadele etmek isteyen işletmelerin işten ayrılma niyetini arttıran faktörleri ortadan kaldırmaları ve azaltan faktörleri güçlendirmeleri çalışanların işten ayrılma eğilimlerinin ortadan kalkmasını ve örgütün bir üyesi olarak çalışmaya devam etmelerini sağlayacaktır.

İşten ayrılma niyeti olan çalışanların alternatif iş imkanlarının bulunmaması nedeniyle çalışmaya devam etmesi işten ayrılmalarından daha önemli bir sorundur. İşten ayrılma niyeti olup da örgütte kalmaya devam eden hizmet endüstrisi çalışanlarının performansları düşmekte, kaynakları israf etmekte, çalışma arkadaşlarının motivasyonlarını düşürmekte ve işe devamları azalmaktadır. Dolayısıyla işten ayrılma niyeti olan çalışanların örgütten ayrılmaları, örgütte kalmalarından daha yararlı olabilmektedir. Ayrıca çalışanların işten ayrılması halinde, onların yerine tedarik edilecek çalışanların bilgi birikimi ve örgüte katkıları nispi olarak daha yüksek olma ihtimali vardır. Bu nedenle çalışanların örgütten ayrılmaları, örgüt için dezavantajlı bir durum olabileceği gibi avantajlı bir durum da olabilmektedir.

Yöntem

Turizm endüstrisi çalışanlarının işten ayrılma niyetini etkileyen değişkenlerin belirlenmesi bu çalışmanın temel amacıdır. Araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analiz edilmesine imkan verdiği için araştırma nitel desende doküman analizi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bulgular tablolaştırılarak ve kelime bulutu yapılarak özetlenmiştir.

Araştırmanın evrenini ScienceDirect veri tabanında yer alan başlığında, özetinde veya anahtar kelimeleri arasında işten ayrılma niyeti –turnover intention- geçen turizm alanında yapılmış alan makaleler oluşturmaktadır. Bu veri tabanının seçilmesinde, tabana kayıtlı dergilerde yayınlanan makalelerin tam metnine ulaşmanın mümkün olması belirleyici olmuştur. Tarama 12 Ağustos- 3 Eylül 2019 tarihlerinde gerçekleştirilmiş ve veri tabanındaki SSCI'da yer alan turizm dergileri esas alınmıştır. Veri tabanında yer alan International Journal of Hospitality Management'da (HOSMAN) 29 makale ve Tourism Management'de 8 makale olmak üzere 1991 yılı 2019 yılları arasında toplam 37 adet makale bulunduğu belirlenmiştir. Zaman sınırlılığı nedeniyle makalelerin tamamı taranamayacağı için yönetim alanında daha fazla çalışmaya yer vermesi nedeniyle HOSMAN'da yer alan makalelerin doküman analizi yöntemiyle analiz edilmesine karar verilmiştir.

Bulgular

1991-2019 yılları arasında HOSMAN'da yayınlanmış 29 alan araştırmasının yayın yıllarına ilişkin dağılım Tablo 1'de yer almaktadır. Yapılan taramada işten ayrılma niyetiyle ilgili olarak en fazla alan araştırmasının beş makale ile 2010 yılında yayınlandığı, 2010 yılını dörder makale ile 2012 ve 2016 yıllarının izlediği belirlenmiştir.

Tablo 1. İşten Ayrılma Niyetine İlişkin HOSMAN'da Yayınlanan Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı (n=29)

Yıl	Makale Sayısı	Yıl	Makale Sayısı	Yıl	Makale Sayısı
2005	1	2012	4	2016	4
2009	1	2013	2	2017	1
2010	5	2014	2	2018	3
2011	2	2015	3	2019	1

Belirlenen makaleler, bulguları ve araştırmanın nerede yapıldığı dikkate alınarak doküman analizine tabi tutulmuştur. 29 makaleye ait işten ayrılma niyeti ile ilgili bulgular Tablo 2'de yer almaktadır. Tablo incelendiğinde yayınlanan araştırmalarda değişkenler belirlenirken işten ayrılma niyetini artıran değil azaltan değişkenlere ağırlık verildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 2. HOSMAN'da Yer Alan Makalelere Göre Değişkenlerin İşten Ayrılma Niyetine Etkisi

Yayın Yılı	Değişken	Araştırma Yeri	Kaynak
2019	İş yükü (+) Düşük kariyer imkanı (+) Kişilerarası gerilim (+) Duygusal emek(+) Özel hayat ile işin birbirine geçmesi(+) Seyahat fırsatı (-) Topluma uyum (-)	Kuala Lumpur'daki otel çalışanları	Haldorai vd. (2019)
2018	Arkadaş desteği(-) İş güvencesizliği (+)	Türkiye'deki restoran çalışanları	Akgunduz ve Eryilmaz (2018).
2018	Örgütsel bağlılık (-) Örgüt temelli öz yeterlilik (-)	Amerika'daki restoran çalışanları	Lin vd. (2018).
2018	Hizmet ikilimi (-) İşgören bağlılığı (-) Psikolojik sermaye (-)	Amerika'nın güneybatısındaki gazino oteli çalışanlarından	Kang ve Busser (2018)
2017	Kişi-grup uyumu (-) İş tatmini (-) İş düzenlemesi/ayarlaması (-)	Çin'de bulunan restoranlarda çalışan göçmenler	Choi vd. (2017)
2016	İş tatmini (-) İş stresi (+)	Bangkok'daki zincir otel şefleri	Tongchairprasit ve Ariyabuddhiphongs (2016)
2016	Müşteri kabalığı (+) Tükenmişlik (+) Örgütsel destek (-) Supervisor desteği (-)	Amerika'daki restoran çalışanları	Han vd. (2016)
2016	İş tatmini (-) Yaşam tatmini (-)	Güney Kore'de	Kim vd. (2016a)

	Sosyo-kültürel düzenlemeler (-)	restoranda çalışan göçmenler	
2016	Kurumsal sosyal sorumluluk (-) İçsel pazarlama (-)	Güney Kore'deki gazino oteli çalışanları	Kim vd. (2016b)
2015	Kariyer geliştirme fonksiyonu (-) Psikolojik destek fonksiyonu (-) Rol çatışması (+) Rol belirsizliği (+) İş tatmini (-) Örgütsel bağlılık (-)	Güney Kore'deki süper lüks otel çalışanları	Kim vd. (2015)
2015	Algılanan örgütsel farklılık (-)	Tayvan'daki otel çalışanları	Hsiao vd. (2015)
2015	Heyecan isteği (-) Zorlu kariyer (-)	Amerika'daki 2002-2011 yılları arasında turizm programlarından mezun Y Jenerasyonu	Brown vd. (2015)
2014	Etik kodlar (-) Kurumsal hayırseverlik (-) İş bağlılığı (-) Örgütsel bağlılık (-)	Kore'deki otel çalışanları	Lee vd. (2014)
2014	İletişim tatmini (-) Rol belirsizliği (+) Rol çatışması (+)	Teksas'daki sığınmacıların çalıştığı otellerin yöneticileri	Madera vd. (2014)
2013	Adalet algısı (-) Adaletle ilgili tatmin (-) Bağlılık (-)	Çin'deki otel çalışanları	Luo vd. (2013)
2013	Etik kavramlar (-) Algılanan örgütsel destek (-)	Taiwan'daki otel çalışanları	Cheng vd. (2013)
2012	İş tatmini (-)	Amerika'daki otel çalışanları	Jang ve George (2012)
2012	İşe adanmışlık (-) İş tatmini (-)	Kuzey Amerika'daki otel çalışanları	Park ve Gursoy (2012)
2012	Kurumsal sosyal sorumluluk (-) Örgütsel güven (-) İş tatmini (-) Örgütsel bağlılık (-)	Güney Kore'deki franchising restoranların çalışanları	Lee vd. (2012)
2012	Eğitim programları (-) Kariyer fırsatları (-)	Taiwan'daki otel çalışanları	Yang vd. (2012)
2011	İş tatmini (-) Örgütsel bağlılık (-) Sonuç-rekabetçi performans (-)	Amerika'daki otellerde çalışan orta düzey yöneticiler	Kim ve Brymer (2011)
2011	Genel İş tatmini(-) Planlanan esneklikten tatmin (-) Örgütsel vatandaşlık davranışı (-)	Güney Kore'deki otel çalışanları	Lee vd. (2011)
2010	Duygusal bağlılık (-) İş Tatmini (-)	Tayvan'daki otel çalışanları	Tang (2010)
2010	Psikolojik sözleşme (-)	Amerika'daki restoran yöneticileri	Collins (2010)

2010	Duygusal bağlılık (-) İş tatmini (-)	Taiwan'da otel çalışanları	Yang (2010)
2010	Benlik saygısı (-) Algılanan destek (-) Tükenmişlik (+) Sinizm (+) Yetersizlik (+) Performans (-)	Amerika Mutfak Federasyonuna kayıtlı şefler	Kang vd. (2010)
2010	İş tatmini (-) Örgütsel adalet (-) Örgütsel vatandaşlık davranışı (-)	Kuzey Kıbrıs'daki 5 yıldızlı otel çalışanları	Nadiri ve Tanova (2010)
2009	Algılanan örgütsel destek (-) Örgütsel bağlılık (-)	Amerika'daki otel çalışanları	Cho vd. (2009)
2005	Çatışma (+) Düzenlemeler, organizasyon ve baskı (-)	Avustralya'daki turizm ve eğlence işletmesi çalışanları	Manning vd. (2005)
Not: (-) olumsuz etki. İşten ayrılma niyetini azaltan değişken (+) pozitif etki. İşten ayrılma niyetini arttıran değişken			

Tablo 2'de yer alan çalışmalar incelendiğinde, yapılan araştırmalarda en fazla işten ayrılma niyetini etkileyen değişkenlerin tükenmişlik, rol çatışması ve rol belirsizliği olarak tespit edildiği görülmektedir. Bu durum, endüstride çalışanların yaşadığı iş stresinin işten ayrılma niyetini arttırıcı etkiye sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca bu bulgu, iş stresinin olumlu etkilerinin varlığının teorik olarak kabul edilmesine rağmen HOSMAN'da yayınlanan alan araştırmalarında böyle bir bulgunun bulunmadığını da göstermektedir. Yayınlanan alan araştırmalarının %80'i Uzak Doğu ve Amerika otelleri örnekleminde gerçekleştirilmiştir. Göçmen çalışanlar ve Y jenerasyonu çalışanları üzerinde sınırlı sayıda çalışma yapıldığı dikkat çekicidir. İşten ayrılma niyetini artıran değişkenlere ait kelime bulutu Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1. İşten Ayrılman Niyetini Artıran Değişkenlere İlişkin Kelime Bulutu

Tablo 2'ye göre yapılan araştırmalarda işten ayrılma niyetini azaltan değişkenleri sistematik olarak kodlamak için çalışma arkadaşı desteğini ve yönetici desteğini örgütsel destek altında; duygusal bağlılık ve normatif bağlılık örgütsel bağlılık altında; dağıtımsal

adalet örgütsel adalet altında toplanmıştır. Bu kodlamaya göre yapılan araştırmalarda işten ayrılma niyetini iş tatmininin (12 çalışma), örgütsel bağlılığın (9 çalışma), örgütsel desteğin (5 çalışma), kurumsal sosyal sorumluluğun (3 çalışma), örgütsel adaletin, örgütsel vatandaşlık davranışlarının ve etik kodların varlığının (2 çalışma) azalttığı –negatif etkilediği- tespit edilmiştir. Negatif olarak etkileyen değişkenlere ilişkin kelime bulutu Şekil 2'de yer almaktadır.

Şekil 2. İşten Ayrılma Niyetini Azaltan Değişkenlere İlişkin Kelime Bulutu

Sonuç ve Öneriler

Niyet, davranıştan önce ortaya çıkmaktadır. İstenmedik davranışların gösterilmesini engellemek için bu davranışı göstermeye yönelik niyetin ortadan kaldırılması gerekir. Turizm işletmelerinin en önemli insan kaynakları sorunu olarak kabul edilen işgören devir hızının yüksek olmasını engellemenin tek yolu işten ayrılma niyetini artıran faktörlerin azaltılması ve azaltan faktörlerin ise güçlendirilmesidir. Bu araştırmada, alanyazında yapılan alan araştırmalarına bağlı olarak işten ayrılma niyetini azaltan ve artıran değişkenler belirlenmiştir.

HOSMAN'da yayınlanan 29 ampirik araştırma doküman analizi yöntemi ile analiz edildiğinde işten ayrılma niyetini azaltan değişkenlerden arasında en fazla araştırılanlar sırasıyla iş tatmini, örgütsel bağlılık ve örgütsel destek algısı olduğu belirlenmiştir. Örgütsel destek, örgütsel bağlılık ve iş tatmini örgüte yönelik pozitif tutumlardır. Bu nedenle çalışanların tutumlarının güçlendirilmesi durumunda çalışanların örgüt dışındaki alternatiflerden etkilenmeyerek işte kalma niyetlerinin artacağını söylemek mümkündür.

HOSMAN'da işten ayrılma niyetini artıran değişkenlerle ilgili ise sınırlı çalışma yayınlanmış olmasına rağmen bu çalışmalarda rol belirsizliği, rol çatışması ve tükenmişliğin önemli bir paya sahip olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, iş stresinin turizm endüstrisi çalışanlarının işten ayrılma niyetini artırdığını özellikle vurgulamaktadır. Buna bağlı olarak

turizm endüstrisinin yapısal özelliklerinin çalışanlarda yarattığı iş stresinin azaltılması durumunda, işten ayrılma niyetlerinin de azaltılacağını göstermektedir.

Turizm endüstrisinin yapısal özellikleri benzerlik göstermesine rağmen çalışanların kişilik özellikleri, işletmelerin faaliyette bulunduğu ülke ve bölgelerin çevre koşulları farklılaşmaktadır. Aynı koşullarda çalışan iki işgören, hem aynı örgüt ve ülkede hem de farklı örgüt ve ülkelerde işe ve örgüte yönelik farklı tutumlara sahip olmaktadır. Bu nedenle örgüt yöneticilerin işten ayrılma niyetini ortadan kaldırmak veya azaltmak için yönetsel uygulamaları "minimum maliyet maksimum etki" esasına göre kendi koşullarına dikkat ederek gerçekleştirmeleri gerekir.

Endüstri yöneticilerinin işten ayrılma niyetlerini azaltmak için incelenen araştırmalara bağlı olarak çeşitli önerilerde bulunmak mümkündür. Özellikle kararların alınma ve uygulanma sürecinde adil davranılması, çalışanların desteklenmesi, açık iletişim fırsatı verilmesi, örgütte etik kodların kullanılması, kariyer hedefleri ile ilgili işgörenlere yardımcı olunması turizm endüstrisi çalışanlarının gönüllü işten ayrılma niyetlerini azaltacaktır.

HOSMAN'da yayınlanan işten ayrılma niyeti ile ilgili makalelerin 4/5'ü Uzak Doğu ve Amerika'da özellikle otel çalışanları örnekleminde gerçekleştirilmiştir. Farklı coğrafya ve ülkelerde seyahat aracıları ve eğlence işletmeleri gibi endüstride yer alan diğer işletmelerde de keşifsel araştırmalar yapılarak uygulama ve alanyazına katkı sağlamak mümkündür.

Alanyazında var olan mevcut araştırmaların tespiti hem aynı değişkenlerle benzer çalışmaların yapılmasını engelleyecek hem de uygulayıcıların farklı çalışma bulgularını değerlendirerek bütüncül bir bakış açısıyla konuyu değerlendirmelerini sağlayacaktır. Bu nedenle araştırmacıların işten ayrılma niyeti ile ilgili yapılacakları araştırmalarda iş tatmini, iş stresi, örgütsel bağlılık ve örgütsel destek algısına yer vermeleri araştırmalarının orijinalliğini azaltacaktır.

Araştırmanın çeşitli sınırlılıkları vardır. İlk sınırlılık, farklı dergilerde de işten ayrılma niyeti ile ilgili araştırmalar yer almasına rağmen bu çalışma HOSMAN'da yer alan araştırmalarla sınırlandırılmış olmasıdır. Bu nedenle alanyazının tamamına genellemek mümkün değildir. İkinci sınırlılık bulguların sadece turizm endüstrisinde yapılan ve ScienceDirect veri tabanından ulaşılan araştırmalarla sınırlı olmasıdır. Yapılacak araştırmalarda işten ayrılma niyetinin sonuçlarını belirlemek amacıyla dergi sayısı arttırılarak bibliyometrik bir çalışma yapılabilir.

Kaynakça

Akgunduz, Y. ve Eryilmaz, G. (2018). Does turnover intention mediate the effects of job insecurity and co-worker support on social loafing? *International Journal of Hospitality Management*, 68, 41-49.

Akgunduz, Y. ve Sanlı, S.C. (2017). The effect of employee advocacy and perceived organizational support on job embeddedness and turnover intentions in hotels. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 31, 118-125.

Aslan, Z. ve Etyemez, S. (2015). İşgörenlerin tükenmişlik düzeylerinin işten ayrılma niyeti üzerine etkisi: Hatay'daki otel işletmelerinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7 (3), 482-507.

Brown, E.A., Thomas, N.J. ve Bosselman, R.H. (2015). Are they leaving or staying: A qualitative analysis of turnover issuesfor generation y hospitality employees with a hospitality education. *International Journal of Hospitality Management*, 46, 130-137.

Cheng, P.Y., Yang, J.T., Wan, C.S. ve Chu, M.C. (2013). Ethical contexts and employee job responses in the hotel industry: The roles of work values and perceived organizational support. *International Journal of Hospitality Management*, 34, 108-115.

Cho, S., Johanson, M.M., Guchait, P. (2009). Employees intent to leave: A comparison of determinants of intent to leave. *International Journal of Hospitality Management*, 38, 374-381.

Choi, H.M., Kim, W.G. ve McGinley, S. (2017). The extension of the theory of person-organization fit towardhospitality migrant worker. *International Journal of Hospitality Management*, 62, 53-66.

Collins, M.D. (2010). The effect of psychological contract fulfillment on manager turnover intentions and its role as a mediator in a casual, limited-service restaurant environment. *International Journal of Hospitality Management*, 29, 736-742.

Deery, M. (2002). Labour turnover in international hospitality and tourism", in D'Annunzio-Green, N., Maxwell, G.A. and Watson, S. (Eds), Hu*man Resource Management: International Perspectives in Hospitality and Tourism*, Continuum, London, ss. 51-63.

Güzel, Ö., Atilla Gök, G. ve Büyüker İşler, D. (2013). Duygusal emek ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: turist rehberleri üzerine bir araştırma. Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 10 (3), 107-123.

Haldorai, K., Kim, W.G., Pillai, S.G., Park, T. ve Balasubramanian, K. (2019). Factors affecting hotel employees' attrition and turnover: Appllication of pull-push-mooring framework. *International Journal of Hospitality Management*, 83, 46-55.

Han, S.J., Bonn, M.A. ve Cho, M. (2016). The relationship between customer incivility, restaurant frontlineservice employee burnout and turnover intention. *International Journal of Hospitality Management*, 52, 97-106

Hsiao, A., Auld, C. ve Ma, E. (2015).Perceived organizational diversity and employee behavior. *International Journal of Hospitality Management*, 48, 102-112.

Jang, J. ve George, R.T. (2012). Understanding the influence of polychronicity on job satisfaction and turnover intention: A study of non-supervisory hotel employees. *International Journal of Hospitality Management*, 31, 588-595.

Kang, B., Twigg, N.W. ve Hertzman, J. (2010). An examination of social support and social identity factors and their relationship to certified chefs' burnout. *International Journal of Hospitality Management*, 29 (1), 168-176

Kang, H.J. ve Busser, J.A. (2018). Impact of service climate and psychological capital on employee engagement: The role of organizational hierarchy. *International Journal of Hospitality Management*, 75, 1-9.

Kim, J., Song, H.J. ve Lee, C.K. (2016b). Effects of corporate social responsibility and internal marketingon organizational commitment and turnover intentions. *International Journal of Hospitality Management*, 55, 25-32.

Kim, S.S., Im, J. ve Hwang, J. (2015). The effects of mentoring on role stress, job attitude, and turnover intention in the hotel industry. *International Journal of Hospitality Management*, 48, 68-82.

Kim, W.G. ve Brymer, R.A. (2011). The effects of ethical leadership on manager job satisfaction, commitment, behavioral outcomes, and firm performance. *International Journal of Hospitality Management*, 30, 1020-1026.

Kim, W.G., Choi, H.M., Li, J. (2016a). Antecedents and outcomes of migrant workers' socio cultural adjustment in the hospitality industry. *International Journal of Hospitality Management*, 58,1-12.

Lee, G., Magnini, V.P. ve Kim, B.C. (2011). Employee satisfaction with schedule flexibility: Psychological antecedents and consequences within the workplace. *International Journal of Hospitality Management*, 30, 22-30.

Lee, Y.K., Choi, J., Moon, B.Y. ve Babin, B.J. (2014). Codes of ethics, corporate philanthropy, and employee responses. *International Journal of Hospitality Management*, 39, 97-106

Lee, Y.K:, Kim, Y.S., Lee, K.H. ve Li, D. (2012). The impact of CSR on relationship quality and relationship outcomes: A perspective of service employees. *International Journal of Hospitality Management*, 31, 745-756.

Lin, N., Jang, J. ve Roberts, K.R. (20018). Are employees with higher organization-based self-esteem less likely to quit? Amoderated mediation. *International Journal of Hospitality Management*, 73, 116-124.

Lu, A.C.C. ve Gursoy, D. (2013). Impact of job burnout on satisfaction and turnover intention: Do generational differences matter?. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 20 (1), 151-163.

Luo, Z., Qu, H. ve Marnburg, E. (2013). Justice perceptions and drives of hotel employee social loafing behavior. *International Journal of Hospitality Management*, 33, 456-464.

Madera, J.M., Dawson, M. ve Neal, J.A. (2014). Managing language barriers in the workplace: The roles of job demands and resources on turnover intentions. *International Journal of Hospitality Management*, 42, 117-125.

Manning, M.L., Davidson, M. ve Manning, R.L. (2005). Measuring tourism and hospitality employee workplace perceptions. *International Journal of Hospitality Management*, 24 (1), 75-90.

Nadiri, H. ve Tanova, C. (2010). An investigation of the role of justice in turnover intentions, job satisfaction,and organizational citizenship behavior in hospitality industry. *International Journal of Hospitality Management*, 29, 33-41.

Park, J. ve Gursoy, D. (2012). Generation effects on work engagement among U.S. hotel employees. *International Journal of Hospitality Management*, 31, 1195-1202.

Qiu, H., Ye, B.H., Hung, K. ve York, Q. Y. (2015). Exploring antecedents of employee turnover intention: Evidence of China's hotel industry. *Journal of China Tourism Research*, 11 (1), 53-66.

Sökmen, A. ve Ceyhun Sezgin, A. (2017). İş tatmini ve işten ayrılma niyetinin değerlendirilmesi: Otel işletmeleri sınır birim çalışanları üzerine bir araştırma. *Turizm ve Gastronomi Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 237-250.

Şahin, F. (2011). Lider-üye etkileşimi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki üzerinde cinsiyetin etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 11 (2), 277-288.

Tang, Y.T. (2010). Antecedents and consequences of job satisfaction in the hotel industry, *International Journal of Hospitality Management*, 29 (4), 609-619.

Tett, R. P. ve Meyer, J. P. (1993). Job satisfaction, organizational commitment, turnover intention, and turnover: Path analyses based on metaanalytic findings. *Personnel Psychology*, 46 (2), 259-293.

Tongchairprasit, P. ve Ariyabuddhiphongs, V. (2016). Creativity and turnover intention among hotel chefs: The mediatingeffects of job satisfaction and job stress. *International Journal of Hospitality Management*, 55, 33-40

Tütüncü, Ö. ve Demir, M. (2002). *Konaklama İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi ve İşgücü Hareketlerinin Analizi*. Turhan Kitabevi: Ankara.

Yang, J.T. (2010). Antecedents and consequences of job satisfaction in the hotel industry. *International Journal of Hospitality Management*, 29, 609-619.

Yang, J.T.(2010). Antecedents and consequences of job satisfaction in the hotel industry. *International Journal of Hospitality Management*, 29 (4), 609-619.

Yang, J.T., Wang, C.S. ve Fu, Y.J. (2012). Qualitative examination of employee turnover and retention strategies in international tourist hotels in Taiwan. *International Journal of Hospitality Management*, 31 (3), 837-848.

Yazıcıoğlu, İ. (2009). Konaklama işletmelerinde işgörenlerin örgütsel güven duyguları ile iş tatmini ve işten ayrılma niyetleri üzerine bir alan araştırması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (30), 235–249

Yeşilyurt, H. ve Koçak, N. (2014). İş doyumu ve örgütsel vatandaşlık Davranışı arasındaki ilişkinin otel işletmeleri açısından incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2), 303-324.

Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları Işığında Türkiye'de Verilen Muhasebe Eğitimine Bakış: Pamukkale Üniversitesi Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf KAYA[517]

Özet

Finansal piyasaların genişlemesi, uluslararası katılımcıların artması, yatırımcılar için muhasebe bilgi sisteminin ortaya koyduğu finansal raporların önemini artırmıştır. Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS) ile birlikte, finansal piyasa katılımcıları da tüm dünyada bu standartlara uygun finansal raporlama yapmaktadırlar. Finansal raporları hazırlayan muhasebe meslek mensuplarının ne derece yetkin oldukları ve sahip olmaları gereken nitelikler Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları Kurulu (IAESB) tarafından hazırlanan, Uluslararası Eğitim Standartları (IES) ile ortaya konmuştur. Çalışmanın ilk kısmında, muhasebe eğitiminde güncel gelişmeler ve yenilenen Muhasebe Eğitim Standartlarının (IES) incelemesi yapılmış, ikinci kısmında ise Türkiye'de üniversiteler ve meslek odalarının verdikleri eğitimlerin, standartlar bağlamında ne derece yeterli ve etkin olduğunun değerlendirilmesi yapılmıştır. Pamukkale Üniversitesi'nde

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları Kurulu (IAESB), Uluslararası Eğitim Standartları (IES), Muhasebe Eğitimi

Abstract

The expansion of financial markets, the increase of international participants, the importance of financial reports revealed by the accounting information system for investors have increased. Along with the International Financial Reporting Standards (IFRS), financial market participants are also reporting financial standards worldwide. The level of competence of the professional accountants preparing the financial reports and the qualifications they should have are determined by the International Education Standards (IES) prepared by the International Accounting Education Standards Board (IAESB). In the first part of the study, accounting education in current developments and renewed Accounting Education Standards (IES) study was performed, while in the second part of the training given by the universities and the professional chambers in Turkey, assessing what is happening is very adequate and effective in standards is made

Keywords: International Accounting Education Standards Board (IAESB), International Education Standards (IES), Accounting Education

1.GİRİŞ

Küreselleşen dünyada finansal yatırımcılar, sadece ülkelerinin finansal yatırım araçlarına değil, tüm dünyadaki devletlerin ve şirketlerin çıkarmış oldukları yatırım araçlarına ilgi duymaya başlamışlardır. Yatırımcı açısından, şirketlerin finansal raporlarının, karşılaştırılabilir ve güvenilir olması şarttır. Bu bağlamda firmaların hazırlayacakları finansal

[517] Denizli Pamukkale Üniversitesi, Buldan Meslek Yüksek Okulu

raporlar için Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) geliştirilmiş ve tüm dünyada kullanımı hızla yaygınlaşmıştır.

Finansal raporları UFRS'ye göre hazırlayan muhasebe meslek mensuplarının sahip olmaları gereken özellikler ve eğitim düzeyleri de önem kazanmıştır. Meslek mensuplarının, günceli yakalayabilmeleri, aldıkları eğitim düzeyi, eğitimin içeriği ve yeterliliği, eğitim programlarının kapsamı sorgulanmaya başlanmıştır. UFRS'nin uygulanmasından sorumlu olan muhasebe meslek mensuplarının, hazırladıkları raporlamanın etkin olabilmesi için belli standartlara sahip kişiler olmaları gerekmektedir. Bu nedenle 1977 yılında kurulan Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC – International Federation of Accountant) bünyesinde Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartları Kurulu (IAESB: International Accounting Education Standart Board) oluşturulmuştur (www.ifac.org). IAESB, 2005 yılından itibaren muhasebe eğitimi için yeterlilikler, değerler ve etik davranışlar için Uluslararası Eğitim Standartları (IES International Education Standards) yayınlamaya başlamıştır. Ülkemizde de IFAC üyesi olan Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) bu standartları kullanarak meslek mensuplarının yeterliliğini belirlemektedir.

Bu çalışmada IAESB tarafından yayınlanan Uluslararası Eğitim Standartları incelenmiş ve Türkiye'de muhasebe meslek mensuplarının standartlara göre yeterliliği sorgulanmıştır.

2. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE MESLEKİ EĞİTİM STANDARTLARI

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartları Kurulu (IAESB) tarafından çıkarılan eğitim standartları incelenecek, daha sonra Türkiye'de TÜRMOB'un standartlara uyumlaştırmada yapmış olduğu çalışmalar aktarılacaktır.

2.1. Uluslararası Eğitim Standartları (IES)

Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 51 ülkeden 63 kurucu üye ile 1977 yılında kurulmuştur (https://www.ifac.org/who-we-are/our-purpose). 2019 yılı faaliyet raporuna göre IFAC üye sayısı 173'e ulaşmıştır. IFAC'ın kuruluş amaçları ifac.org'da aşağıdaki gibi tanımlanmıştır;

- Muhasebe meslek etiği ve eğitimde yüksek kalitede uluslararası standartların geliştirilmesi
- Meslek mensupları için denetim ve güvence yaratılması
- Federasyona üye kurumlar arasında ve diğer uluslararası kuruluşlar arasında işbirliğinin sağlanması
- Muhasebe mesleğinin uluslararası sözcülüğünün yapılması.

Yukarıda sayılan eğitim konusunda uluslararası standartların oluşturulması ve geliştirilmesi için IFAC, önce Eğitim Komitesi kurmuş, daha sonra bu komitenin ismini ve yapısını değiştirerek, Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları Kurulu (IAESB) ismiyle faaliyetlerine devam etmiştir. IAESB, ilki 2005 yılında olmak üzere günümüze kadar Uluslararası Eğitim Standartları (IES) yayınlamaktadır. IES'in temel amacı, muhasebe meslek mensuplarının almış oldukları eğitimin kaliteli, benzer ve tutarlılığı sağlamaktır. IAESB tarafından toplamda sekiz adet eğitim standardı oluşturulmuştur. Bunları, (1) mesleki yeterlik sınavı öncesi uyulması gereken kurallar, (2) yeterlik sınavının yapılma sürecine ilişkin kurallar ve (3) yeterliğin alınmasından sonra devam edilmesi gereken eğitim ve diğer düzenlemeler şeklinde özetlemek mümkündür (Uyar, 2008: 81). Sonuncusu 2017 yılında yayınlanan standartlar 8 standarttan oluşmaya devam etmektedir. 2017 yılında standartların

yapısına dokunulmamakla beraber, terminoloji değişiklikleri, dilin daha anlaşılır hale gelmesi için yapılan değişiklikler üzerinde durulmuş ve kamuoyu ile istişare edilmiştir. 2017 yılında son revizyonu ile günümüzde halen geçerli olan Uluslararası Eğitim Standartları aşağıdaki gibidir (2017 Handbook of International Education Pronouncements);

- IES 1: Muhasebe Eğitim Programları için Mesleki Giriş Gereklilikleri
- IES 2: Muhasebe Eğitim Programının İçeriği Teknik Yeterlilik
- IES 3: Mesleki Beceriler
- IES 4: Mesleki Değerler, Etik Ve Tutumlar
- IES 5: Pratik Tecrübe- Staj Yeterliliği
- IES 6: Mesleki Değerlendirme ve Mesleki Yeterliliğin Ölçümlenmesi
- IES 7: Sürekli Mesleki Gelişim
- IES 8: Denetçinin Yeterlilik Şartları

2.2. Türkiye'de Muhasebe Meslek Mensupları İçin Getirilen Standartlar:

12 Ocak 1980 kararları sonrası serbest piyasa ekonomisine geçen Türkiye, küresel dünyaya adapte olabilmek için muhasebe meslek kanunu 13 Haziran 1989 tarihinde 3568 sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu ile yürürlüğe geçirmiştir. Bu kanun ile muhasebe meslek mensupları tanımlanmış ve mesleki eğitim, deneyim ve beceriler ülkede standartlaştırılmıştır. Ekim 2019 itibariyle, 8.221 Serbest Muhasebeci, 101.420 Serbest Muhasebeci Mali Müşavir, 4777 Yeminli Mali Müşavir olmak üzere TÜRMOB toplam 114.418 üyeye sahiptir (https://turmob.org.tr/istatistikler/c8172e63-2bef-4919-a863-86e403bfdf0a/meslek-mensubu-dagilim-tablosu--sm-smmm-).

1993 yılında TÜRMOB bünyesinde kurulan Temel Eğitim Staj Merkezi (TESMER), ülkede muhasebe eğitiminin ve meslek mensubunun kurumsal bir kimlik kazanmasını amaçlamaktadır. TESMER, stajyerlerin zorunlu eğitimi, sürekli eğitici eğitimi ve zorunlu mesleki eğitim gibi faaliyetleri yürütmektedir (TESMER, 2015).

3568 sayılı ve daha sonra bu kanun üzerinde düzenlemeye gidilen 5786 sayılı Muhasebe Meslek Yasaları ile Türkiye'de muhasebe meslek mensuplarının sağlamaları gereken yeterlilikler ve şartlar aşağıdaki gibi olmuştur;

"Genel Şartlar:

a) T.C. vatandaşı olmak (yabancı serbest muhasebeci malî müşavirler hakkındaki hüküm saklıdır).

b) Medenî hakları kullanma ehliyetine sahip bulunmak.

c) Kamu haklarından mahrum bulunmamak.

d) (5786 sayılı Kanunun 2'nci maddesi ile değişen şekli, Yürürlük: 26.07.2008) Türk Ceza Kanununun 53 üncü maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile; kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına ya da affa uğramış olsa bile devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, milli savunmaya karşı suçlar, devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk, zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından mahkûm olmamak.

e) Ceza veya disiplin soruşturması sonucunda memuriyetten çıkarılmış olmamak.

f) Meslek şeref ve haysiyetine uymayan durumları bulunmamak.

Özel Şartlar

a) Hukuk, iktisat, maliye, işletme, muhasebe, bankacılık, kamu yönetimi ve siyasal bilimler dallarında eğitim veren fakülte ve yüksekokullardan veya denkliği Yükseköğretim Kurumunca tasdik edilmiş yabancı yükseköğretim kurumlarından en az lisans seviyesinde mezun olmak veya diğer öğretim kurumlarından lisans seviyesinde mezun olmakla beraber bu fıkrada belirtilen bilim dallarından lisanüstü seviyesinde diploma almış olmak.

b) **(Değişik: 10/7/2008-5786/3 md.)** En az üç yıl staj yapmış olmak.

c) Serbest muhasebeci mali müşavirlik sınavını kazanmış olmak.

d) Serbest muhasebeci mali müşavirlik ruhsatını almış olmak".

3.TÜRKİYE'DE MESLEK MENSUPLARININ ALMIŞ OLDUKLARI EĞİTİMİN ULUSLARARASI EĞİTİM STANDARTLARI İLE KARŞILAŞTIRILMASI

3568 sayılı yasa ve 2008 yılında çıkarılan 5786 sayılı yasa ile Türkiye'de meslek mensubu olma şartları ortaya konmuştur. Uluslararası Eğitim Standartları'nda 8 standart yayımlanmış ve bu standartlarda meslek mensuplarının sahip olması gereken eğitim seviyeleri tanımlanmıştır.

IES 1, meslek mensubunun eğitim programına girebilmesi için en az yüksekokul ya da lisans mezunu olması gerektiğini ifade etmektedir. Türkiye'de en az lisans seviyesinde eğitim alma şartı bulunmaktadır. Buna göre Türkiye'de IES 1' in uygulandığı görülmektedir.

IES 2 muhasebe eğitim programının içeriği ve yeterliliği standardıdır. Bu standarda göre meslek mensubunun sahip olması gereken bilgiler, finansal muhasebe ve raporlama, yönetim muhasebesi, finans ve finansal yönetim, vergi uygulamaları, denetim, risk yönetimi, iş hukuku, bilgi teknolojileri, yönetim organizasyon, işletme stratejisi ve yönetimidir (2017 Handbook of International Education Pronouncements). TÜRMOB, Hukuk, iktisat, maliye, işletme, muhasebe, bankacılık, kamu yönetimi ve siyasal bilimler dallarında eğitim veren fakülte ve yüksekokullardan mezun meslek mensubu adayları yeterli olarak görmekte ve meslek sınavına girmelerine izin vermektedir. Bu programlardan mezun olan adayların IES 2'ye göre yeterlilikleri Pamukkale Üniversitesi örneğinden yola çıkılarak, çalışmanın ilerleyen kısmında gösterilecektir.

IES 3, muhasebe meslek mensubunun sahip olması gereken zihinsel beceriler, teknik beceriler ve örgütsel beceriler üzerinde durmuştur. Ülkemizde üniversiteler ve TESMER adaylara bu anlamda eğitimler vermektedir. Verilen teorik eğitimler yanında, staj sırasında adayların uygulamalı eğitim almaları da büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle ilgili standardın Türkiye'de geçerli olup olmadığının tespiti için staj eğitimleri de yakından incelenmelidir (Gökten ve Gökten, 2016:13)

IES 4, meslek mensubunun sahip olması gereken mesleki değerler ve etik kurallar üzerinde durmuştur. Özellikle ülkemizde ve dünyada meydana gelen finansal skandallar, muhasebe hileleri, bu konuda eğitimin ne kadar önemli olduğunu bize göstermektedir. Ülkemizde üniversitelerde verilen Meslek Etiği dersleri ve Tesmer'in vermiş olduğu etik dersleri standardın karşılandığını göstermektedir.

IES 5, staj yeterliliği üzerinde durmaktadır. Standarda göre staj süresi 3 yıl olmalıdır. Türkiye'de de staj süresi 3 yıl olarak belirlenmiştir. Stajın süresi dışında yeterliliği sorgulandığında, adayın staj yerinin sorumluluğu bulunmaktadır. Ülkemizde staj denetimleri gerçekleştirilse de halen etkin bir denetimin varlığından söz etmek çok mümkün değildir. Bazı işyerleri stajyer için tüm donanımları kazandırırken, bazı firmalar ise vasıfsız elemanlara yaptırdıkları işleri stajyere yatırmaktadırlar. Özellikle staj süresi sonunda, işyerinin stajyere vereceği not, tehdit unsuru olarak kullanılabilmektedir.

IES 6, mesleki yeterliliklerin ölçümlenmesine ilişkin getirilmiş bir standarttır. Adayın kazandığı teorik ve pratik bilgiler ölçümlenir. Başarılı olan adaylar meslek mensubu olmaya hak kazanır. Ülkemizde TESMER, staj süresini tamamlayan adaylara 8 dersten yazılı sınav yapmaktadır. Bu derslerde en az 50 geçme notu aranmakta ve staj notu dahil, tüm derslerin ortalamasının 60 olması istenmektedir. Adayın pratikte ne kadar başarılı olduğu, staj yaptığı işverenin verdiği staj notuyla ölçülmektedir. Bu uygulamaya Türkiye'de IES 6'nın tamamen uygulandığı söylenebilir.

IES 7, sürekli mesleki gelişimi açıklayan standarttır. Meslek mensubundan istenen, sadece staj aşamasında değil, tüm iş hayatı boyunca meslek gelişimine devam etmesi, eğitimler alması ve mevzuatı takip etmesidir. TÜRMOB, bu anlamda Türkiye'deki meslek mensuplarına yönelik zorunlu ve isteğe bağlı eğitimler düzenlemektedir. Ayrıca düzenli yapılan muhasebe kongre ve çalıştayları, ülkemizdeki meslek mensuplarının gelişimlerine katkıda bulunmaktadır. IES 7'nin tam anlamıyla ülkemizde uygulandığını söylemek doğru olacaktır.

IES 8, profesyonel denetçiler için ilk defa Temmuz 2006'da yayımlanarak 2008'de yürürlüğe girmiştir. Bu standarda göre denetçi olabilmek için en az ilgili alanda yüksekokulu mezunu olma şartı ve ileri seviyede bilgi düzeyi gerekmektedir. Türkiye'de bağımsız denetçi olabilmek için "hukuk, iktisat, maliye, işletme, muhasebe, bankacılık, kamu yönetimi ve siyasal bilgiler dallarında eğitim veren fakülte ve yüksekokullardan veya denkliği Yükseköğretim Kurulunca tasdik edilmiş yabancı yükseköğretim kurumlarından en az lisans seviyesinde mezun olanlar veya diğer öğretim dallarından lisans seviyesinde mezun olmak şartı" aranmaktadır (https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/5233/Genel-Bilgiler). Ayrıca Kamu Gözetim Kurumu'nun yılda iki defa düzenlediği sınavlara girip, başarılı olma şartı bulunmaktadır. Standartta istenen eğitim şartı ve bilgi düzeyi, Türkiye'de uygulanmaktadır.

4. ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırmanın amacı Türkiye'de muhasebe meslek mensuplarının, mesleklerini yapabilmeleri için almış oldukları eğitimin IES2 standardına göre yeterli olup olmadığını tespit etmektir. Benzer bir çalışma Uyar tarafından Akdeniz Üniversitesi'nde yapılmış ve sonuçlar ortaya konmuştur. Bu çalışmada ise Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve Hukuk Fakültesi'nden mezun olan öğrencilerin almış oldukları eğitimin, bölümler bazında IES standartlarına göre yeterliliği tespit edilmiştir. IES 2 ve Uyar'ın hazırlamış olduğu ölçek çalışmaya esas teşkil etmiştir.

3568 sayılı yasanın 5. Maddesinde Serbest Muhasebeci Mali Müşavir olmanın özel şartları açıklanmıştır. Buna göre hukuk, iktisat, maliye, işletme, muhasebe, bankacılık, kamu yönetimi ve siyasal bilimler dallarında eğitim veren fakülte ve yüksekokullardan mezun olma şartı aranmaktadır. Bu çalışmada da Pamukkale Üniversitesi'nin İşletme, İktisat, Maliye, Siyaset Bilimi Kamu Yönetimi ve Hukuk bölümleri incelenmiştir.

Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilgi Sistemi'nde yer alan bölümlerin ders katalogları incelenerek, ilgili derslerin bölüm kataloglarında olup olmadıkları test edilmiştir.

4.2. Araştırmanın Bulguları

IES2'ye göre meslek mensubu adayların, finansal muhasebe ve raporlama, yönetim muhasebesi, finans ve finansal yönetim, vergi uygulamaları, denetim, risk yönetimi, iş hukuku, bilgi teknolojileri, yönetim organizasyon, işletme stratejisi ve yönetimi alanlarında yeterliliği gerekmektedir. Tablo 1'de ilgili bölümlerin bu alandaki derslere, programlarında ne ölçüde yer verdikleri incelenmiştir;

Tablo 1. IES 2'ye göre Teknik Yeterlilik İçin Öğrenme Çıktıları

Alanlar	Dersler	İşletme	İktisat	Maliye	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	Hukuk
Finansal Muhasebe ve Raporlama	Muhasebe 1-2	+ (Z)	+ (Z)	+ (Z)	+ (Z)	Gen.Muh (S)
	IFRS - TMS	-	-	-	-	-
	Fin.Tab. Analizi	+ (Z)	+ (S)	+ (S)	-	-
	Bilgisayar Destekli Muhasebe	+ (S)	+ (S)	+ (S)	+ (S)	-
Yönetim Muhasebesi	Maliyet Muhasebesi	+ (Z)	+ (S)	+ (S)	+ (S)	-
	Yönetim Muhasebesi	+ (S)	+ (S)	+ (S)	+ (S)	-
Finans ve Finansal Yönetim	Finansal Yönetim	+ (Z)	+ (S)	+ (S)	-	-
	Finansal Piyasalar ve Kurumlar	+ (S)	+ (S)	+ (S)	+ (S)	-
Vergi	Vergi Hukuku	+ (S)	+ (S)	+ (Z)	+ (S)	+ (Z)
	Türk Vergi Sistemi	+ (S)	+ (S)	+ (Z)	+ (S)	+ (S)
Denetim ve Güvence	Denetim	+ (S)	+ (S)	+ (S)	+ (S)	-
Yönetişim, Kurumsal Yönetim ve Risk Yönetimi	Risk Yönetimi	-	-	-	-	-
	Kurumsal Yönetim	+ (S)	+ (S)	-	+ (S)	-
İş ve Ticaret Hukuku	İş Hukuku	+ (S)	+ (S)	+ (S)	+ (S)	+ (Z)
	Borçlar Hukuku	+ (Z)	+ (Z)	+ (Z)	+ (Z)	+ (Z)
	Ticaret Hukuku	+ (Z)	+ (Z)	+ (S)	+ (S)	+ (Z)
Bilgi Teknolojileri Genel Bilgisi	Temel Bilgisayar Bilimleri	+ (Z)	+ (Z)	+ (Z)	+ (Z)	-
İşletme ve İşletme Organizasyonu	İşletmeye Giriş	+ (Z)	+ (Z)	-	-	-
	Yönetim Organizasyon	+ (Z)	-	-	-	-
Ekonomi	İktisada Giriş	+ (Z)	+ (Z)	+ (Z)	-	+ (Z)
	Makro İktisat	+ (Z)	+ (Z)	+ (Z)	+ (S)	-
	Mikro İktisat	-	+ (Z)	+ (Z)	-	-
İşletme Stratejisi ve Yönetimi	İşletme Yönetimi	+ (Z)	+ (S)	-	-	-
	Örgütsel Davranuş	+ (Z)	-	-	-	-

Tablo 1 incelendiğinde, tüm bölümlerin, IES2'ye göre eksikliklerinin olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle hukuk bölümünden mezun olan adayların, hukuk bilgi düzeyleri dışında diğer alanlarda neredeyse hiç eğitim almadıkları gözükmektedir. IES2'ye göre adayların, Uluslararası Muhasebe Standartları (IFRS) bilgisine sahip olmaları gerekirken, hiçbir bölümde bu derse ilişkin bir eğitim verilmemektedir. Aynı durum risk yönetimi için de geçerlidir. İşletme bölümü dışındaki bölümlerde, meslek mensubu adayların, almaları gereken derslerin birçoğunun seçmeli olduğu dikkat çekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IAESB) tarafından ilki 2005 yılında yayınlanan Uluslararası Eğitim Standartları (IES), ülkemizde de kabul görmüştür. 2017 yılında son revizyonuyla toplamda 8 standarttan oluşan IES, tamamıyla olmasa da Türkiye'de uygulanmaktadır. IFAC'ın uluslararası standartlarının durumunu değerlendirdiği 2019 yılı

raporunda Türkiye'de, IES'in kısmen uygulandığı görülmektedir (https://www.ifac.org/system/files/publications/files/IFAC-International-standards-2019-global-status-report.pdf).

Yapılan çalışmada, standartların Türkiye'de uygulanma durumuna ilişkin aşağıdaki tespitlerde bulunmuştur;

- IES 1, mesleki giriş gereklilikleri Türkiye'de standarda uygun şekilde TÜRMOB tarafından tanımlanmıştır.
- IES 2, muhasebe eğitim programının içeriğinin bulunduğu standarttır. Yapılan çalışmada Pamukkale Üniversitesi'nde bulunan Hukuk, İşletme, İktisat, Maliye, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümleri incelenmiştir. IFRS ve risk yönetimi konularında hiçbir bölümde eğitim verilmediği görülmüştür. İşletme bölümü dışında diğer bölümlerde birçok dersin seçmeli olduğu dikkat çekmiştir. Ayrıca hukuk bölümünde, hukuk dersleri hariç, diğer alanlarda hemen hemen hiç eğitim verilmediği tespit edilmiştir. 2008 yılında Uyar'ın yapmış olduğu çalışma da Akdeniz Üniversitesi'nde benzer sonuçlara ulaştığı görülmüştür. IES 2'nin Türkiye'de kısmen uygulandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Üniversitelerin bu konuda ders kataloglarını güncellemeleri ve eksik dersleri müfredata eklemeleri uygun olacaktır.
- IES 3, mesleki beceriler standardı, Türkiye'de meslek mensubu adaylara, mesleki becerileri kazandırmak için üniversiteler ve TÜRMOB'a bağlı TESMER tarafından verilmektedir.
- IES 4, etik eğitiminin önemine dikkat çekerken, Türkiye'de etik eğitimleri gerek üniversitelerde gerekse TÜRMOB'da verilmektedir.
- IES 5, staj süresi ve yeterliliğiyle ilgili standarttır. Türkiye'de staj süresi, standarda uygun olsa da etkinliği için daha iyi denetim şarttır. Bu kapsamda standardın kısmen uygulandığı söylenebilir.
- IES 6, mesleki beceri ve yeterlilik standardı, Türkiye'de staj dönemi sonunda yeterlilik sınavı yapılarak adayların yeterliliği ölçülmektedir.
- IES 7, sürekli mesleki gelişimden söz eder. Türkiye'de de meslek mensupları için, TÜRMOB tarafından düzenli mesleki gelişim eğitimleri verilmektedir. Standardın Türkiye'de uygulandığı görülmektedir.
- IES 8, denetçilerin sahip olması gereken özelliklerden bahseder. Türkiye'de standarda uygun şekilde Kamu Gözetim Kurumu tarafından denetçi olma şartları belirlenmiş ve sınav süreci, adaylara aktarılmıştır.

Sonuç olarak Türkiye'de Uluslararası Eğitim Standartları kısmen uygulanmaktadır. Özellikle IES 2 ve IES 5 standardına uygun eğitim programları yeniden güncellenmeli ve stajların etkinliği ve denetimi gözden geçirilmelidir.

KAYNAKÇA

Gökten, P. Ve Gökten S. (2016). "Uluslararası Eğitim Standartlarına Genel Bakış: Geçerliğinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi" Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Vol/Cilt: 3, No/Sayı: 6, 2016

IFAC (2017), "2017 Handbook of International Education Pronouncements" https://www.iaesb.org/publications-resources/2017-handbook-international-education-pronouncements

Uyar, Süleyman. (2008). "Uluslararası Eğitim Standartları (IES) ve Akdeniz Üniversitesi'nde Muhasebe Eğitimi", Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 2008, 1, 79-107.

Uyar Süleyman ve Ünlüsoy Emre. "Uluslararası Eğitim Standartları (IESs) ve Eğitim Uygulamaları Açıklamaları (IEPSs) Çerçevesinde Bilgi Teknolojileri ile Muhasebe ve Denetim İlişkisi", İZSMMMO, Türkiye Muhasebe Standartları Sempozyumu XI, 26-30 Ekim, 2007, Antalya,1-22.

https://turmob.org.tr/istatistikler/c8172e63-2bef-4919-a863-86e403bfdf0a/meslek-mensubu-dagilim-tablosu--sm-smmm-(Erişim Tarihi: 15.09.2019)

https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/5233/Genel-Bilgiler(Erişim Tarihi: 10.09.2019)

https://turmob.org.tr/istatistikler/c8172e63-2bef-4919-a863-86e403bfdf0a/meslek-mensubu-dagilim-tablosu--sm-smmm-(Erişim Tarihi: 12.09.2019)

https://www.ifac.org/system/files/publications/files/IFAC-International-standards-2019-global-status-report.pdf(Erişim Tarihi: 17.09.2019)

https://www.ifac.org/who-we-are/our-purpose(Erişim Tarihi: 05.09.2019)

Muhyiddin Ibn Arabi's Deconstruction of Binary Oppositions in The Formative and Ethical Issues

Asst. Prof. Dr. Malek ABDUL QADER[518]

Abstract

Jacques Derrida's philosophical project manifests itself in Western metaphysics' deconstruction, which is called Metaphysics of Pure Presence. This metaphysics is based on hierarchical binary oppositions such as good and evil, God and man, speech and writing. These binaries are connected with each other in a very strong hierarchical relationship; whereas the first side of these dualisms is considered as a center, the other is considered as a margin. The mechanism of deconstruction is to undermine these binary oppositions and offer alternatives do not include a hierarchy. Perhaps the most obvious example of this is Derrida's deconstruction of a dualism: speech (center) and writing (margin), where he undermines this hierarchical duality and offers an alternative called Arche-writing.

On the other hand, the system of hierarchical binary oppositions is also a dominant theme in the Islamic mentality. The theory of pantheism presented by Muhyiddin ibn Arabi (d. 638 AH / 1240 CE) was one of the most prominent undermining propositions of this theme. Ibn Arabi's theory of pantheism clashes with many of the prevailing binary oppositions in the traditional Islamic logic that are not apparently corresponding with pantheism, especially the hierarchical binary of the formative issues such as: God and the creation, the one and the many, and the religion ethical issues such as: Good and evil, obedience and sin, and their consequences: reward and punishment, heaven and hell. Ibn Arabi deconstructs these dualisms and introduces a new system of alternatives free from hierarchical binaries in line with pantheism.

This paper based on a comparative methodology in general, where it studies Derrida's deconstructive philosophy and then monitors the deconstructive strategies of Ibn Arabi in dealing with the binary oppositions in formative and ethical issues and the mechanism of its work, attempting to reveal the probable features of deconstructive philosophy in medieval Arab-Islamic culture.

Keywords: Deconstruction, Sufism, Jacques Derrida, Muhyiddin ibn Arabi, pantheism, Binary Oppositions.

[518] Pamukkale University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and it's Eloquence

تفكيك الثنائيات الضدية في القضايا التكوينية والأخلاقية عند محيي الدين بن عربي

ملخص

تجلى المشروع الفلسفي لجاك دريدا *Jacques Derrida* في الفلسفة التفكيكية *Deconstruction* التي تقوم على تفكيك ميتافيزيقيا الحضور الغربية *Metaphysics of Pure Presence* التي تتمحور حول ثنائيات تراتبية *Binary Oppositions* مثل: الخير والشر، والله والإنسان، والكلام والكتابة،... وترتبط هذه الثنائيات مع بعضها في علاقة تراتبية عنيفة حيث اعتُبر الطرف الأول مركزاً واعتُبر الطرف الآخر هامشاً. وتتمثل آلية التفكيك في تقويض هذه الثنائيات الضدية وتقديم بديل يخلو من التراتب العنيف. ولعلّ أبرز الأمثلة على ذلك تفكيك دريدا لثنائية: الكلام (مركز) والكتابة (هامش) حيث يقوض هذه الثنائية التراتبية ويقدم بديلا لها يسميه الكتابة الأصلية *Arche-writing* .

ونجد في المقابل أن نظام الثنائيات الضدية هو أيضا ثيمة سائدة في العقلية الإسلامية. ولقد كانت نظرية وحدة الوجود التي قدمها محيي الدين بن عربي (ت. 638هـ/ 1240م) إحدى أبرز الطروحات التقويضية لهذه الثيمة. وفي معرض طرح ابن عربي لنظريته هذه يصطدم بالعديد من الثنائيات الضدية السائدة في المنطق الإسلامي والعام والتي لا تتسق ظاهرا مع مع وحدة الوجود، لا سيما الثنائية المهيمنة على المستوى التكويني مثل: الحق والخلق، والواحد والمتعدد، والمستوى الأخلاقي الشرعي مثل: الخير والشر، والطاعة والمعصية، وما يترتب على ذلك من ثواب وعقاب. حيث يعمد ابن عربي إلى تفكيك هذه الثنائيات ويقدم نظام بدائل جديدا خاليا من الثنائيات الضدية بما يتسق مع نظرية وحدة الوجود.

وتعتمد هذه الورقة البحثية على منهجية مقارنة بشكل عام، حيث ستعمل على دراسة الفلسفة التفكيكية لدى دريدا ثم ستعمل على رصد الاستراتيجيات التفكيكية لدى ابن عربي في تناوله للثنائيات الضدية في القضايا التكوينية والأخلاقية وآلية عملها، محاولة الكشف عن احتمالية وجود ملامح للفلسفة التفكيكية في الثقافة العربية الإسلامية القروسطية

كلمات مفتاحية: التفكيكية، التصوف، جاك دريدا، محيي الدين بن عربي، وحدة الوجود، الثنائيات الضدية.

المقدمة

لقد نزع الفكر الإنساني بصورة عامة في تعاطيه مع الموضوعات المختلفة ثقافية أو دينية أو اجتماعية... وحتى علمية إلى تأطيرها ووضعها ضمن فئات لتسهيل دراستها وإصدار الاحكام عليها. وغالبا ما كانت هذه الفئات ترتبط فيما بينها بعلاقات ضدية وجدلية. والأمثلة على هذه الثنائيات عديدة كالخير والشر والحق والباطل والجمال والقبح والله والإنسان والرجل والمرأة والأصل والفرع... وعادة لم يُنظر إلى هذه الثنائيات الضدية نظرة حيادية بحيث يقف كل طرف منها على حد سواء مع نقيضه، بل عملت الثقافات المختلفة على الإعلاء من قيمة طرف والحطّ من قيمة الطرف الآخر بحيث أصبحت العلاقة بين الثنائيات الضدية علاقة عنف وهيمنة من قبل أحد طرفي الثنائية ضد الآخر، فكان أحد الطرفين مركزا والآخر هامشا. فمثلا الحق والخير والجمال مراكز هوامشها الباطل والشر والقبح. وعلى الرغم من أن بعض الثنائيات قد تنقلت بين المركز والهامش إلا أن الطبيعة العنيفة للثنائيات الضدية بقيت حاضرة. فالمرأة كانت مركزا في المجتمعات البشرية الأولى لكن مع التحول إلى النظام الأبوي حلّ الرجل محلها وأقصاها إلى الهامش، وفي المجتمعات الغربية بقي الله مركزا في ثنائية الله والإنسان حتى عصر التنوير حيث أقصي إلى الهامش أو كما يقول نيتشه مجازا بأن الله مات، وأصبح الإنسان هو المركز في هذه الثنائية. مع هذا فإن التغيرات التي طرأت لم تمسّ

جوهر المسألة بل بنيتها السطحية؛ إذ بقيت العلاقة بين هذه الثنائيات ذات طبيعة ضدية عنيفة بغض النظر أيها في المركز وأيها في الهامش.

وقد كانت الفلسفة التفكيكية لدى جاك دريدا إحدى أبرز المنعرجات في تعاطي الفكر الإنساني مع هذه الثنائيات الضدية. حيث رأى دريدا أن هذه التصنيفات الثنائية وإن ساعدت على تثبيت هذه المفاهيم وسهلت دراستها والحكم عليها فإنها في الوقت عينه عملت على تجميدها وإماتتها وقيدت الفكر الإنساني في التعاطي معها وفق منظور إما وأو. فعمل على خلخلة هذه الثنائيات التي حكمت الثقافة الغربية عصورا طويلة، خلخلة تمس جوهر هذا الفكر لا عوارضه، فلم يكتف بتفكيك ما هو مركز وإعلاء قيمة ما هو هامش؛ إذ هو بذلك يخلق تمركزات وهوامش جديدة، بل تجاوز ذلك إبطال هذه البنية الثنائية الضدية وطبيعتها العنيفة وقدم بدائل جوهرية لها.

ولم تخرج الثقافة العربية الإسلامية في تعاطيها مع القضايا الدينية والأخلاقية والفلسفية الكلامية والثقافية عن مسار التأطير والتصنيف لهذه المسائل ضمن ثنائيات ارتبطت مع بعضها في علاقة ضدية عنيفة. فهناك الله والإنسان، وهناك الطاعة والمعصية والمؤمن والكافر، وهناك جنة ونار... ولعلّ ابن عربي هو المفكر الأبرز الذي انقلب على هذه البنى الثنائية من خلال نظرية وحدة الوجود التي انسحبت مفاعيلها على العديد من المسائل الفلسفية والكلامية التي شغلت الفكر الإسلامي قديما، لا سيما القضايا التكوينية والأخلاقية. وهو يقدم بديلا لكلّ ثنائية منها انطلاقا من نظريته الشاملة وهي وحدة الوجود.

وتسعى هذه الورقة إلى دراسة الآليات التفكيكية التي مارسها ابن عربي في تقويض الثنائيات المتعلقة بالقضايا التكوينية والأخلاقية في الفكر الإسلامي وإيجاد بدائل لها، دون أن تزعم أن الفلسفة التفكيكية مستمدة من الثقافة العربية الإسلامية، بل محاولة الكشف عن ملامح التفكيك إن وجدت في فكر ابن عربي.

1. التفكيكية الدريدية

يكمن جوهر الحركة التفكيكية في الخروج من الثنائيات الضدية التي حكمت تاريخ العقل الغربي والتي أعطته شيئا من الاستقرار، وهذا الاستقرار وإن كان مريحا إلا أنه يؤدي في الوقت عينه إلى الجمود، من هنا كانت الحركة التفكيكية تسعى إلى إيجاد بديل لهذه الثنائيات بحيث يمنحها هذا البديل سمة الصيرورة والحركة عوضا عن الاستقرار والجمود. ويقدم جاك دريدا استراتيجية لتفكيك ميتافيزيقيا الحضور الغربية التي تتمحور حول ثنائيات أو أزواج مفهومية، ترتبط فيما بينها بعلاقات تراتبية بحيث يتم إقصاء أحد هذين الأزواج وتهميشه، والتركيز على الطرف الآخر والإعلاء من شأنه من نحو : الكلام/الكتابة، الخير/الشر، الشرق/الغرب، المثال/المادة... حيث تحظى المفاهيم الأولى بالمركزية في حين توضع المفاهيم الأخرى على الهامش[519].

يقترح دريدا ويدفع إلى العمل سلسلة من الكلمات مزدوجة المعاني تحمل في داخلها القوة على الخلخلة والتفكيك عملت الميتافيزيقيا الغربية على الحط من أحد معانيها دائما. مثل لفظة (الأثر) *La trace* التي تدل على زوال الشيء وبقاءه محفوظا في

[519] Jacques Derrida, "Structure, Sign, & Play in Human Sciences.". In Richard Macsey & Eugenio Donato. (Ed.). *The Languages of Criticism & The Sciences of Man: The Structuralist Controversy*, (Baltimore The Johns Hopkins University Press, 1970), 247-265.

علامته، والمفردة *Heymen* التي تدل في الفرنسية على غشاء البكارة وعلى الاقتران ليلة الزفاف، والفارمكون *Pharmakon* تلك اللفظة التي استخدمها أفلاطون وتحمل معنيي السم والترياق. ويقوم عمل دريدا على التركيز على المعنى المهمش والتركيز عليه بقوة بحيث يصبح هذا المعنى أول ما يخطر إلى الأذهان حين نواجه هذه المفردات، بعد أن كان المعنى الأخر الذي جعلته الميتافيزيقيا الغربية أصليا هو المعنى البدهي لهذه المفردات. والتفكيك لا يتم إن تم إحلال الهامش محل المركز والمركز محل الهامش وإلا فإن التفكيك سيفضي إلى ما هو بحاجة إلى تفكيك وهكذا باستمرار ويضرب رامان سلدن *Raman Selden* مثالا على ذلك بقوله: ، "فإذا حاولنا – على سبيل المثال – إبطال المفهوم المركزي للوعي بتأكيد القوة المدمرة للاوعي؛ فإننا نواجه عندئذٍ خطرَ استحداث مركز جديد؛ لأننا لا نملك سوى الدخول في النسق المفهومي) شعور/ لا شعور (الذي نحاول إبطاله، وكل ما نستطيع هو رفض السماح لأيٍّ من القطبين في نسقٍ ما(جسد/ روح، خير/ شر، جاد/ هازل) بأن يكون هو المركز، وضمان الحضور"[520]. إن التفكيك يقتضي الإقامة داخل الثنائية الميتافيزيقية وخلخلتها من خلال قلب التمركزات، لكن يجب عدم الإقامة في هذه المرحلة وإلا وقع التفكيك في فخ تمركزات الميتافيزيقيا وإن بصورة معكوسة. لذا فالمرحلة الأخيرة من التفكيك هي الوصول إلى تقويض الثنائيات واقتراح بدائل أخرى تخلوا من فكرة المركز والهامش.

2.1 تفكيك ثنائية الكلام والكتابة

تتجلى الآلية التفكيكية في أوضح صورها في كتاب دريدا "صيدلية أفلاطون" *La Pharmacie de Platon* وكذلك في كتابه الآخر " عن الكتابة" *De la Grammatologie*. في الكتاب الأوّل يوظف دريدا العديد من المصطلحات المزدوجة من أجل تقويض ثنائية الكلام والكتابة نحو الفارمكون *Le pharmakon* والأثر *La trace* والزيادة *Le supplément*. في هذا الكتاب يعمل دريدا على تفكيك ثنائية الكلام باعتباره أصلا وحيّا وناطقا، وهو الممثل الحقيقي للوغوس، وهو المقترن بالمتكلم أبيه القادر على تصحيحه والمتصل اتصالا وثيقا به؛ والكتابة باعتبارها تكرارا جامدا وصامتا للأصل المنطوق وزيادة عليه، وهي كلام دون أب، إنها كاليتيم أو اللقيط الذي يحتاج العون والنجدة[521]. فكأن الكتابة سلوك أجراميّ كجريمة قتل الأب. ويبني دريدا طرحه هذا على محاورة "فيدروس"[522] *Phaedrus* لأفلاطون، وبالتحديد القسم الأخير منها الذي يتحدث عن الكتابة أصلها وتاريخها وقيمتها. في هذه المحاورة يخرج سقراط خارج المدينة رفقة شاب يافع يدعى *فيدروس* الذي يكون بحوزته خطابات لشخص يدعى *ليسياس* *Lysias* يمجد بها الحب حيث يجلسان على ضفة نهر إليسيوس *Ilissus* الذي كان مسرحا لأسطورة خطف *بورياس* للفتاة العذراء *أوريثيا* *Orithyia* التي يرفض سقراط تصديقها ويفسر اختفاء أوريثيا بأن ريح الشمال "بورياس" *Boreas* ضد دفعتها بعيد بينما كانت تلهو مع *فارمكيا* *Pharmacia* وهي إحدى الحوريات. وهناك يطلب سقراط من فيدروس أن يتلو عليه خطابات لوسياس التي يعجز عن تلاوتها حفظا ويضطر لقراءتها. وتستمر المحاورة حول الحب والعاطفة وما يتعلق بها إلى أن تصل في جزئها الأخير للحديث عن الكتابة. في هذا الجزء يخبر سقراط فيدروس أسطورة مصرية عن أصل الكتابة حيث يقوم الإله توت *Theuth* وهو

---

[520] رامان سلدن، *النظرية الأدبية المعاصرة*، ترجمة: سعيد الغانمي، ط4، (بيروت، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، 1996) ،135.

[521] انظر: جاك دريدا، *صيدلية أفلاطون*، ترجمة: كاظم جهاد،(تونس، دار الجنوب للنشر، 1998)، 103-104.

[522] Benjamin Jowett, (ed.), *Dialogues of Plato: Translated Into English, with Analyses and Introduction*, (London, Cambridge University Press. 2010), 1055-1014.

أول من اكتشف علم الأعداد والحساب والفلك والهندسة والقمار والنرد وكذلك حروف الكتابة بعرض صنائعه على ملك مصر آنئذ تاموس *Thamous* وهو عينه آمون *Ammon* ليوافق على منحها لسائر المصريين، وينتهي إلى عرض الحروف الأبجدية باعتبارها الفارمكون (وهنا بمعنى الترياق) لذاكرة الناس، لكن تاموس يرفض هذا الفارمكون باعتباره سما يهدد ذاكرة الناس إذ سيجعلهم يستغنون عن ذاكرتهم التي ستضعف مع الوقت.

يدور نقاش دريدا لمسألة الكتابة حول مصطلح الفارمكون الذي يحمل في اللغة اليونانية معنيي الترياق والسمّ غير أن الترجمات الغربية قامت بإقصاء أحد المحمولين المعنويين للمصطلح اليوناني وقدمته في ترجماتها باعتباره يعني الترياق. وفي قراءة دريدا لهذا المصطلح في محاورة فيدروس يكشف عن الدلالة المزدوجة لهذا المصطلح المستعار للكتابة. فعلى النقيض من ظاهر محاورة فيدروس الذي يوحي بإدانة سقراط ومن خلفه أفلاطون كاتب المحاورة للكتابة، نجد دريدا يقدم قراءة أخرى لموقف سقراط/أفلاطون لا تكون الكتابة فيه مدانة أو هامشا على متن الكلام بل كيانا لعبيا يعبر الحدود بين النقيضين، ولا يرى في قراءة من يرون أفلاطون يدين الكتابة إلا أن قراءتهم عمياء أو خرقاء.[523] ولعلّ اللعب الضمني لأفلاطون في كتابته لمحاورة فيدروس تجسيد للطبيعة اللعبية للكتابة، فالصوت الذي يتحدث من خلاله أي سقراط لم يترك أثرا مكتوبا، وفي الوقت عينه هو أي أفلاطون يقوم بفعل الكتابة بتدوين المحاورة. وكأنها تحطّ من ذاتها وترفعها في الوقت عينه.

تتكشف شيئا فشيئا هذه الطبيعة الضدية للفارمكون/الكتابة في سياق قراءة دريدا لمحاورة الفيدروس. يتوقف دريدا بداية عند أسطورة الفتاة العذراء أوريثيا، التي قضت أثناء لهوها مع فارمسيه، ودريدا لا يرى أن ورود اسم فارمكيا في محاورة ستختتم بملحق عن الكتابة/الفارمكون أمرا عرضيا بل هو إيماءة لخط سير المحاورة، واسم فارمكيا *Pharmakeia* في اليونانية اسم شائع للدلالة على تقديم الفارمكون: العلاج/السم. وبذا يقرأ دريدا المحاورة باعتبار أن فارمكيا تسببت بموت أوريثيا ولكنها في الوقت عينه "دفعت إلى الموت طهارة بتولية وباطنا لم يُمس"[524]. وهذا أول تجلّ للطبيعة المزدوجة للفارمكون في قراءة دريدا.

ويظهر أول ترادف بين الكتابة والفارمكون في الفيدروس عندما يعلق فيدروس على لزوم سقراط للمدينة وعدم خروجه منها، فيرد سقراط بأنه رجل علم، وهو، من حيث إنه محاور، لا يحصّل علما من الريف والأشجار بل من رجال المدينة، ويستدرك "مع ذلك فلقد اكتشفتَ الرقية *Spell* الذي يدفعني إلى الخروج" [525]. ودريدا حريص على إيراد النص اليونانيّ لهذه العبارة لتجنب ما قد تقع به الترجمات من مجانبة للدقة في ترجمة بعض المصطلحات، فههنا تُرجم الفارمكون كرقية لكنه في النص اليوناني يرد بعبارة *Pharmakon* الذي يحمل ليس فقط دلالة العلاج أو الترياق بل أيضا معنى السمّ[526]. ويشير سقراط بالفارماكون هنا إلى الخطابات المكتوبة التي يحملها فيدروس معه. إذن الكتابة ههنا فارمكون سم وترياق، أو كما شبه سقراط نفسه بأنه كالحيوان

---

[523] دريدا، *صيدلية أفلاطون*، 18.

[524] دريدا، *صيدلية أفلاطون*، 21.

[525] Jowett, Dialogues of Plato, 1080.

[526] دريدا، *صيدلية أفلاطون*، 22.

الجائع الذي ينقاد بأن تُهز أمامه غصن شجرة أو ثمرة. إنها طعام وأداة اقتياد في الوقت عينه، وفي حالة سقراط كانت خطابات لوسياس متعة لا تقاوم وفي الوقت عينه كانت وسيلة لاقتياده خارج المدينة التي يلتزمها دائما بغية التعلم.

ويبقى الاقتران بين الفارمكون والكتابة مضمرا وخجلا طوال المحاورة إلى أن يعلن عن نفسه بجلاء في اللاحقة الختامية لمحاورة فيدروس التي تتناول مسألة الكتابة بصورة مباشرة. يبني سقراط كلامه عن الكتابة وأصلها على الأسطورة المصرية حيث يقدم الإله تووت لكبير الآلهة تاموس فنه البديع وهو الكتابة قائلا:" هي ذي يا جلالة الملك، يقول تووت، معرفة سيتمثل مفعولها في إحالة المصريين أكثر علما وأكثر قدرة على التذكر: إن الذاكرة والتعلم قد وجدوا علاجهما معا"[527]. والنص الأصلي يستخدم لفظة فارمكون ولكن في أحد معنييه وهو العلاج، وهكذا تمت ترجمته في هذا السياق وإن كانت ترجمته كعلاج أو ترياق تمحو البعد الآخر المخفيّ في هذا المصطلح. غير أن رد الملك تاموس على تووت يكشف عن البعد الآخر للمصطلح، الذي أخفاه عمدا أو دون قصد تووت في تقديمه للكتابة باعتبارها علاجا للذاكرة، حيث اعتبر الملك تاموس الكتابة تهديدا وسمّا للذاكرة لا علاجا لها بحيث أعاد لمصطلح الفارمكون طبيعته المزدوجة التي قام تووت بإقصاء أحد طرفيها. وهنا يصرح دريدا كيف أن هذا الإقصاء لأحد معنيي الفارمكون في كلام تووت قد تمت ممارسته "في جميع ترجمات اللغات التي هي وريثة الميتافيزيقيا الغربية والمؤتمنة عليها، إنها تمارس على الفارمكون أثرا حالا يحطمه بعنف، ويختزله إلى أحد عناصره البسيطة بتأويله إياه، على نحو مفارق، انطلاقا من العنصر اللاحق الذي جعله ممكنا"[528].

ويشير دريدا إلى إدراك أفلاطون المستتر خلف المحاورة لطبيعة الفاركون المزدوجة، فالعلاج الصيدلاني " يزعج الحياة الطبيعية: لا فحسب الحياة عندما لا يمسها مرض، بل حتى الحياة المريضة، أو بالأحرى حياة المرض. ذلك أن أفلاطون يعتقد بالحياة الطبيعية والنمو العادي للمرض"[529]. ولعلّ الأمر أشبه بالأعراض الجانبية التي يحملها الدواء فهو يعالج ويضر في الوقت عينه. تماما كالكتابة في الأسطورة المصرية فهي تعالج النسيان لكنها في الوقت عينه تضعف الذاكرة لقلة الاعتماد عليها. إنها لا تقوي الذاكرة الحية بل الاستذكار، فالكتابة بالمحصلة علامة تحيل إلى علامة صوتية أخرى. وكما أن الفارمكون الذي يحمل العلاج والسم خارجيّ بالنسبة لجسم المريض الطبيعيّ كذلك الكتابة هي خارجية على الكلام الحيّ المرتبط بقائله.

إن الموضوع الرئيس لمحاورة فيدروس هو الحديث عن الجمال والعاطفة وفي ثنايا ذلك كانت تلوح المزاوجة بين الفارمكون والكتابة من بعيد، تظهر وتختفي في سياق الموضوع الرئيس. ولا يحضر هذا الاقتران بصورة واضحة إلا في آخر المحاورة بعد أن نال التعب من سقراط وفيدروس، وكأن بنية المحاورة توحي بالدور الهامشي للكتابة؛ إذ جاءت ههنا على هامش موضوع المحاورة الأساس كهامش أو لاحقة أو زيادة *supplément*. وفي هذا إشارة ضمنية من سقراط المنحاز للكلام والذي لم يدون شيئا أن الكتابة هي محض زيادة على الكلام فهي تمثيل ميت له.

---

[527] Jowett, Dialogues of Plato, 1010.

[528] دريدا، *صيدلية أفلاطون*، 52

[529] دريدا، *صيدلية أفلاطون*، 53

وتقدم اللاحقة الخاصة بالكتابة وأصلها وتاريخها اقتران الفارمكون بالكتابة بصورة معلنة من خلال الأسطورة المصرية التي تتحدث عن أصل الكتابة. حيث يتبنى الإله الملك تاموس الكلام في حين إن من يتبنى الكتابة هو إله أقل رتبة. وهو ذات الأمر الذي توحي به محاورة فيدروس حيث يتبنى الحكيم سقراط (الذي يناظر الإله تاموس)، والذي لم يترك كتابا مخطوطا، الكلام باعتباره المركز والحضور، بينما يناظر فيدروس، الذي جاء يعرض الخطابات المكتوبة على سقراط، الإله الأدنى رتبة تووت. وبهذا فمحاورة فيدروس تشير إلى أن الكلام هو الحضور الكامل بينما الكتابة إنما هي هامش وزيادة. فالإله تاموس يجهل الكتابة التي تعرض عليه من أجل تقييمها ويقوم بردها، فهو الإله الذي لا يحتاج الكتابة يكفيه الكلام، فالكلام مستقل سيد غنيّ عما سواه، في حين تظهر الكتابة بأنها أمر زائد على الكلام لا حاجة له بها. ليس هذا وحسب بل إنه يرى في الكتابة تهديدا وخطرا[530]. لكن مصطلح الزيادة هو مصطلح مزدوج يحمل معنيين الأول أنه هامشي وفرعي وملحق والثاني أنه يكمل ما يفترض أنه تام وكامل بمعنى إن كمال ما هو كامل وهمي ومنقوص وأن الزيادة هي من تحقق له الكمال. وبكل الأحوال فالكلام لا يمكن أن تستوعبه الذاكرة بالمطلق، " إن ذاكرة بلا حدود ليست ذاكرة، وإنما لانهائية حضور في الذات. وعليه، فالذاكرة بحاجة دائمة إلى علامات لتتذكر اللاحضور التي هي مشدودة إليه بالضرورة"[531]. فإذا كان الكلام كاملاً والكتابة زيادة عليه، فكماله منقوص والكتابة التي تعتبر زيادة عليه إنما هي ما يمنحه الكمال والتمام. وفي الوقت عينه فإن الزيادة قد تشوه ما يسمى أصلا وتدمره كما فعلت الكتابة بالتراث الشفوي، "فالفارمكون هو هذه الزيادة الخطيرة التي تنفذ بفعل تسلل كاسر إلى ما كان في الذات سيودّ الاستغناء عنها، وما يسمح في الأوان ذاته باختراقه وممارسة العنف عليه، إشباعه والحلول محله، وإكماله بالأثر نفسه الذي به يزداد الحاضر متلاشيا فيه"[532]. من هنا يفكك دريدا مصطلح الزيادة المقترن بالكتابة من خلال كشف التناقض المنطقي في الميتافيزيقيا الغربية من أفلاطون إلى سوسير *de Saussure* مرورا بروسو *Rousseau* في طروحاتهم حول الكتابة؛ 1"- فالكتابة برانية تماما ومتدنية بالقياس إلى الذاكرة والكلام الحيين اللذين يظلان بالتالي غير متأثرين بها. 2- وهي ضارة لهما لأنها تنيمهما وتعديهما في حياتهما نفسها، التي ستظل من دونها بعيدة عن كل مساس. فلن يكون ثمة فجوات في الذاكرة وفي الكلام لو لم تكن الكتابة. 3- ثم إننا إذا كنا نرجع إلى الاستذكار والكتابة، فليس لقيمتهما الخاصة، وإنما لأنّ الذاكرة الحية متناهية، ولأن فيها فجوات منذ البدء، قبل أن تدمغها الكتابة بآثارها"[533] . بمعنى إن الثنائية التراتبية ههنا زائفة وأن كلا الطرفين فيه تمام ونقصان كمال وزيادة. وفي الوقت عينه يورد دريدا العديد من الأساطير الأخرى المتعلقة بالإله تووت التي تكشف عن مهامه العديدة إلى جانب الكتابة ولكن أبرزها الطب حيث كان تووت إلها للكاتبة وإلها للطب في اقتران واضح بين الكتابة والفارمكون[534].

والكتابة باعتبارها تمثيلا للكلام تغدو أثرا *trace* له، والأثر من المصطلحات المركزية في التفكيكية وهو أيضا من المفاهيم المزدوجة، فمن جهة يدلّ على أن الأصل غائب، لكنه في الوقت عينه يدلّ على أنّه لم يغيب باعتبار وجود ما يدلّ عليه وهو

---

530 دريدا، *صيدلية أفلاطون*، 28

531 دريدا، *صيدلية أفلاطون*، 64

532 دريدا، *صيدلية أفلاطون*، 65

533 دريدا، *صيدلية أفلاطون*، 66.

534 دريدا، *صيدلية أفلاطون*، 47-48.

الأثر. أي إن الأثر يحمل غياب الأصل وحضوره في الوقت عينه[535]. لذا فليس هو بهامش صرف كما أن "الأصل" ليس بمركز صرف.

وعلى صعيد آخر يربط دريدا الكتابة من حيث هي فارمكون أي هي علامة ذات مضمون لعبي تحتمل دلالة السم والترياق في الوقت عينه، (وهذه نظرية دريدا العامة تجاه العلامة باعتبارها كينونة لعبية) تماما كما أن من يمثلها في الأسطورة المصرية الإله توت هو إله متعدد المهام، كما ذكر آنفا، بمصطلح الاخ(ت)لاف *La Différence* الذي يعني الاختلاف والتأجيل في الوقت عينه، أي الحركة وعدم الحسم. بمعنى أن الكتابة ليس مثبتا للعلامات اللفظية بل هي في حد ذاتها علامات لعبية عصية على الإمساك[536].وكل قراءة لها هي ليست إحالة على مدلول ثابت، إذ سرعان ما تأتي قراءة جديدة تخطئها فتبقى الكتابة تمارس اللعب الحر والاخ(ت)لاف أي الاختلاف مع المدلول الغائب والتأجيل المستمر له. فضلا عن أن العلامة اللفظية في حد ذاتها كينونة لعب واخ(ت)لاف في نظر دريدا، وهذا يظهر في تناول دريدا لمسألة الدال والمدلول، فهو لا يرى أن المدلول هو أصل والدال إشارة جامدة ومحيل ثابت عليه، بل يرى أن مدلول الدال ليس أصلا ثابتا أو بدهيا أو أمرا خارجيا، بل هو مدلول متوهم، فالدال دائما يختلف ويبقى على موعد مؤجل مع المدلول[537]. وهنا يطرح دريدا بديله الأصيل لثنائية الكلام والكتابة فكلاهما ليس أصلا ولا هامشا أو زيادة، ولا حضورا ولا غيابا، ولا سما ولا ترياقا، وهذا البديل هو ما يسميه بالكتابة الأصلية *Archi-Ecriture* إنها ما يمنح العلامة: لفظية كانت أو مكتوبة شرط وجودها، وهو غياب المرجع أو المدلول[538]. وهذا ما يشترك به الكلام والكتابة وفق مفاهيم الاخ(ت)لاف والأثر... وبذا يقدم دريدا بديلا للثنائية التراتبية الكلام والكتابة وهو الكتابة الأصلية. إن وجود العلامة لفظية كانت أو خطية لا يمكن أن يتحقق إلا بغياب المرجع وإلا لا حاجة لوجودها.

2. تفكيك الثنائيات التكوينية لدى محيي الدين بن عربي

إن المفتاح الرئيس لمختلف المسائل التي تناولها ابن عربي ومن ضمنها القضايا التكوينية والأخلاقية إنما يرجع إلى نظريته الأساسية وهي وحدة الوجود. وانطلاقا منها يعالج ابن عربي كافة المسائل الدينية والفلسفية التي تصدر لها. لذا كان لا بد من الوقوف عليها والانطلاق منها لدراسة الممارسات التفكيكية لدى محيي الدين بن عربي.

1.2وحدة الوجود

إن كان لدى محيي الدين بن عربي ما يمكن تسميته بالمشروع التفكيكي لميتافيزيقيا التكوين والأخلاق الإسلامية فإنّ فكرة وحدة الوجود هي الركيزة الأساس التي يقام عليها هذا المشروع، فهي العنوان العريض لنظام البدائل للثنائيات الضدية التي تحكم النظرة الإسلامية التقليدية تجاه الخلق والإيطيقيا.

---

[535] Jacques Derrida, J., *Of Grammatology*. Gayatri Chakravorty Spivak, (Trans.), (Baltimore & London, Johns Hopkins University Press, 1976) (Original work published 1967),61.

[536] دريدا، *صيدلية أفلاطون*، 83-84، 128-129.

[537] See: Jacques Derrida, *Speech & Phenomena: & other essays on Husserl's theory of signs,* David Allison (Trans.). (Evanston, Northwestern University Press,1973), (Original work published 1967), 141; Derrida, *Of Grammatology*, 27-73

[538] Jacques Derrida, *Margins of Philosophy,* Alan Bass, (Trans.), (Chicago: University of Chicago Press, 1982), 375.

وتعدّ وحدة الوجود ركيزة أساسية في فكر ابن عربي إجمالا، يقول أبو العلا عفيفي معبرا عن أصالة هذه الفكرة في فكر ابن عربي في مقدمة كتاب "فصوص الحكم: إنها قد" ملكت عليه زمام تفكيره، فصدر عنها، وعاد إليها في كل ما قاله وأحس به"[539] بل لقد أطلق عليها مسمى "عقيدة الخلاصة". وقد طرح ابن عربي مذهبه في وحدة الوجود في مواطن كثيرة في مؤلفاته لا سيما "الفتوحات المكية" و"فصوص الحكم". ويصرح بفحوى هذه العقيدة قائلا: " وقد ثبت عن المحققين أنه ما في الوجود إلا الله، ونحن إن كنا موجودين فإنما كان وجودنا به، فما ظهر بالوجود في الوجود إلا الحق، فالوجود الحق فهو واحد، فليس ثمّ شيء هو له مثل، لأنه لا يصحّ أن يكون ثمّ موجودان مختلفان أو متماثلان"[540].

ويقوم هذا المذهب على فكرة فحواها أن الله هو عين كل الموجودات، وأنها —أي الموجودات– ما هي إلا تجلّ ظاهريّ له. فما في الوجود سواه. فالوجود كله ظاهر وباطن، وما الظاهر إلا وجه الباطن وظلّ له لا ينفصل عنه بل هو صورته وتجليه. وكثيرا ما يضرب ابن عربي مثلا لذلك بالخشبة، فقد يصنع منها النجار تابوتا أو طاولة، فما التابوت والطاولة إلا تجليات وصور أما الجوهر فواحد. ويضرب كذلك مثلا بالفضة وما يصاغ منها من أمور كالحلي أو المكحلة، فما هذه إلا صور وتجليات ظاهرة وأما عين جوهرها فواحد وهو الفضة.

فالحق هو الخلق من حيث إن الخلق هو تجلياته الظاهرة وهو، أي الحق، عين الخلق وجوهره الباطن. قال ابن عربي:

فَالحَقُّ خَلْقٌ بِهذا الوَجْهِ[الظاهر] فَاعْتَبِرُوا ... وَلَيْسَ خَلْقًا بِذاكَ الوَجْهِ [الباطن] فاذَّكِرُوا

جَمِّعْ وفرِّق فإنَّ العَينَ [أي الجوهر] واحِدةٌ ... وهْيَ الكَثيرةُ لا تُبْقِي ولا تَذَرُ[541]

---

[539] محيي الدين بن عربي، *فصوص الحكم*، تحقيق: أبو العلا عفيفي، (بيروت، دار الكتاب العربي، 1946)، 24.

[540] ابن عربي، *فصوص الحكم*، 79.

[541] ابن عربي، *فصوص الحكم*، 131. ونجد في كتابات ابن عربي ما قد يفهم منه أنه يفصل بين الحق والخلق كما في قوله عن الحلاج: " أنت أنت وهو هو. فإياك أن تقول كما قال العاشق: "أنا من أهوى ومن أهوى أنا" فهل قدر هذا أن يرد العين واحدة؟ لا والله ما استطاع، فإنه جهل والجهل لا يتعقل حقا... وإياك أن تقول أنا هو وتغالط؛ فإنك لو كنت هو لأحطت به كما أحاط تعالى بنفسه... ولو صحّ أن يرقى الإنسان عن إنسانيته، والملك عن ملكيته ويتحد بخالقه تعالى، لصحّ انقلاب الحقائق، وخرج الإله عن كونه إلها، وصار الحق خلقا والخلق حقّا... فلا سبيل إلى قلب الحقائق أبدا". محيي الدين ابن عربي، *الفتوحات المكية*، أربعة عشر مجلدا، تحقيق: عثمان يحيى، (مصر: المجلس الأعلى للثقافة بالتعاون مع معهد الدراسات العليا بالسوربون، الهيئة المصرية العامة للكتاب، 1958)، 99/1؛ وانظر أيضا: محيي الدين بن عربي، *الفتوحات المكية*، أربعة مجلدات، (بيروت، دار صادر،د.ت) وهي مصورة عن طبعة دار الكتب العربية الكبرى بمصر، 1329هـ، 80/1-81.

في مثل هذه الطروحات كان يجد أنصار ابن عربي من غير المتصوفة منفذا للدفاع عنه ضد من قالوا بكفر ابن عربي لقوله بوحدة الوجود كجمال الدين بن الخياط اليمني، وابن تيمية، انظر: عباس الغزاوي، محيي الدين بن عربي وغلاة الصوفية، *الكتاب التذكاري*، (القاهرة، دار الكاتب العربي للطباعة والنشر، 1969)، 130 وما بعدها؛ وانظر: برهان الدين البقاعي، *مصرع التصوف أو تنبيه الغبيّ إلى تكفير ابن عربي*، تحقيق: عبد الرحمن الوكيل، (القاهرة، دار التقوى، 1998)، 19-70، ومنهم من اتخذ أمثال النص المقتبس أعلاه دليلا ليثبت أن وحدة الوجود قد دسّت على ابن عربي، انظر: محمد غلاب، "المعرفة عند محيي الدين بن عربي"، *الكتاب التذكاري*، 202-203، ومنهم من أخذ هذه النصوص على ظاهرها، فإذا اصطدم بنصوص تقول بوحدة الوجود لجأ إلى التأويل، انظر: جمال المرزوقي، "الوجود والعدم في فلسفة ابن عربي الصوفية"، (جامعة القاهرة، رسالة ماجستير، 1979)، 9؛ أبو الوفا الغنيمي التفتازاني، *ابن سبعين وفلسفة الصوفية*، (بيروت، دار الكاتب اللبناني، 1973)، 216؛ وذهب عدد من الدارسين مثل نيكلسون *R. A. Nicholson* وتلميذه أبو العلا عفيفي وآسين بلاثيوس *Miguel Asín Palacios* إلى أن هذه النصوص التي توحي بإقرار ابن عربي بفكرة التعددية الوجودية، كانت محاولة من ابن عربي للتخفيف من حدة نظرية وحدة الوجود المغالية في التطرف، انظر: Reynold A. Nicholson, *A Literary of Arabs*, (London, Cambridge University press, 1969), 401-402; Abu

2.2 تفكيك ثنائية الواحد والمتعدد

انطلاقا من نظرية وحدة الوجود يعمد ابن عربي إلى تفكيك الثنائية المهيمنة على الفكر الإسلامي وهي ثنائية الواحد وهو الله (الطرف المهيمن) والمتعدد وهي المخلوقات (الطرف الهامشي) من خلال اقتراح مصطلح جديد هو الأحدية التي هي أصل الواحد والكثرة؛ إذ إن الأحدية قسمان: أحدية الواحد وأحدية الكثرة وهي بدورها قسمان: كثرة

فَالحَقُّ خَلْقٌ بِهذا الوَجْهِ[الظاهر] فَاعْتَبِرُوا ... ولَيْسَ خَلْقاً بِذاكَ الوَجْهِ [الباطن] فاذَّكِرُوا

جَمِّعْ وفرِّق فإنَّ العَينَ [أي الجوهر] واحِدةٌ ... وهْيَ الكَثيرَةُ لا تُبْقِي ولا تَذَرُ[542]

Al Ela Afifi, *The Mystical Philosophy of Muhiddin Din Ibnul Arabi*, (Cambridge, The University Press, 1939), 3,7,17,21,33,45,55,57,105,113,118,122-123,140,153,157;

وفي تصور الباحث أنّ هذا لا يختلف مع فكرة وحدة الوجود؛ إذ إن ابن عربي يسوق كلامه هذا في معرض ردّه على من قال بالحلول والاتحاد؛ إذ إن حلول الخالق في المخلوق واتحاد المخلوق بالخالق يؤكد فكرة الفصل بين الخالق والمخلوق وهذا جوهر ما تنفيه نظرية وحدة الوجود. فالوجود واحد هو الحق سبحانه والخلق هو تجلّ ظاهر له، لكنه تجلّ مقيّد فيما الحق سبحانه مطلق. فإذا أزلت القيد عن المقيد لم يعد مخلوقا فينتفي وجوده، عندها لا يمكن القول إن المخلوق هو عين الخالق؛ إذ كيف يستوي ما هو غير موجود مع الموجود الواجب المطلق وهو الحق تعالى. ولتبسيط ذلك، إن أزلنا صورة التابوت وبنيته وهي القيد الذي يجعله تابوتا (مخلوقا) فلا يمكن أن تقول إن التابوت والخشب واحد، لأن التابوت لم يعد موجودا بإزالة صورته الظاهرة. ولكن يجوز العكس؛ إذ إن الحق هو عين الخلق كما تقدم. وفي هذا يقول ابن عربي: " الحق خلق، وما الخلق حق"، ابن عربي، *الفتوحات المكية* (دار صادر)، 241/1، وفي شرح هذا يقول السيد أبو بكر العيدروس وهو تلميذ المتصوف الشهير أبي حامد الغزالي: " قال أهل المعرفة -نفع الله بهم- : ذلك لأن الإطلاق الحقيقي ذاتي للحق، فلا تقيده الأكوان بظهور تعيناتها في تجليه المنبسط عليها. والخلق مقيد، والقيد ذاتي له، لأن الخلق عبارة عن تعين خاص في الوجود المنبسط، اقتضته ماهيته الثابتة. فلو ارتفع القيد لم يكن خلق، فلا يصح أن يقال: الخلق عين الحق، لأن المقيد الذي يكون القيد ذاتياً له، لا يكون عين المطلق الذي يكون الإطلاق ذاتياً له. بخلاف أن يقال: الحق عين الخلق، فإنه صحيح، لأن المطلق الحقيقي لا تقيده الأكوان، فتجليه فيها لا ينافي التنزيه بـ((لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ)) [الشورى:11] "، انظر: عبد الرحمن العيدروس، *لطائف الجود في مسألة وحدة الوجود*، (مصر، المكتبة الأزهرية، مخطوط رقم: [823] حليم 33457، اللطيفة الثالثة؛ وانظر أيضا: محيي الدين بن عربي، *مجموعة رسائل ابن عربي* (جزءان)، (بيروت، دار إحياء التراث العربي، ، وهي مصورة عن طبعة دائرة المعارف العثمانية، حيدر آباد الدكن، 1361هـ)، 5/1:

[542]ابن عربي، *فصوص الحكم*، 131. ونجد في كتابات ابن عربي ما قد يفهم منه أنه يفصل بين الحق والخلق كما في قوله عن الحلاج: " أنت أنت وهو هو. فإياك أن تقول كما قال العاشق: "أنا من أهوى ومن أهوى أنا" فهل قدر هذا أن يرد العين واحدة؟ لا والله ما استطاع، فإنه جهل والجهل لا يتعقل حقا... وإياك أن تقول أنا هو وتغالط؛ فإنك لو كنت هو لأحطت به كما أحاط تعالى بنفسه... ولو صحّ أن يرقى الإنسان عن إنسانيته، والملك عن ملكيته ويتحد بخالقه تعالى، لصحّ انقلاب الحقائق، وخرج الإله عن كونه إلها، وصار الحق خلقا والخلق حقًا... فلا سبيل إلى قلب الحقائق أبدا". محيي الدين ابن عربي، *الفتوحات المكية*، أربعة عشر مجلدا، تحقيق: عثمان يحيى، (مصر: المجلس الأعلى للثقافة بالتعاون مع معهد الدراسات العليا بالسوربون، الهيئة المصرية العامة للكتاب، 1958)، 99/1؛ وانظر أيضا: محيي الدين بن عربي، *الفتوحات المكية*، أربعة مجلدات، (بيروت، دار صادر،د.ت) وهي مصورة عن طبعة دار الكتب العربية الكبرى بمصر، 1329هـ، 80/1-81.

في مثل هذه الطروحات كان يجد أنصار ابن عربي من غير المتصوفة منفذا للدفاع عنه ضد من قالوا بكفر ابن عربي لقوله بوحدة الوجود كجمال الدين بن الخياط اليمني، وابن تيمية، انظر: عباس الغزاوي، محيي الدين بن عربي وغلاة الصوفية، *الكتاب التذكاري*، (القاهرة، دار الكاتب العربي للطباعة والنشر، 1969)، 130 وما بعدها؛ وانظر: برهان الدين البقاعي، *مصرع التصوف أو تنبيه الغبيّ إلى تكفير ابن عربي*، تحقيق: عبد الرحمن الوكيل، (القاهرة، دار التقوى، 1998)، 19-70، ومنهم من اتخذ أمثال النص المقتبس أعلاه دليلا ليثبت أن وحدة الوجود قد دسّت على ابن عربي، انظر: محمد غلاب، "المعرفة عند محيي الدين بن عربي"، *الكتاب التذكاري*، 202-203، ومنهم من أخذ هذه النصوص على ظاهرها، فإذا اصطدم بنصوص تقول بوحدة الوجود لجأ إلى التأويل، انظر: جمال المرزوقي، "الوجود والعدم في فلسفة ابن عربي الصوفية"، (جامعة القاهرة، رسالة ماجستير، 1979)، 9؛ أبو الوفا الغنيمي التفتازاني، *ابن سبعين وفلسفة الصوفية*، (بيروت، دار الكاتب اللبناني، 1973)، 216؛ وذهب عدد من الدارسين مثل نيكلسون *R. A. Nicholson* وتلميذه أبو العلا عفيفي وآسين بلاثيوس *Miguel Asín Palacios* إلى أن هذه النصوص التي توحي بإقرار ابن عربي بفكرة التعددية الوجودية، كانت محاولة من ابن عربي للتخفيف من حدة نظرية وحدة الوجود المغالية في التطرف، انظر: Reynold A. Nicholson, *A Literary of Arabs*, (London, Cambridge University press, 1969), 401-402; Abu Al Ela Afifi, *The Mystical Philosophy of Muhiddin Din Ibnul Arabi*, (Cambridge, The University Press, 1939), 3,7,17,21,33,45,55,57,105,113,118,122-123,140,153,157;

وفي تصور الباحث أنّ هذا لا يختلف مع فكرة وحدة الوجود؛ إذ إن ابن عربي يسوق كلامه هذا في معرض ردّه على من قال بالحلول والاتحاد؛ إذ إن حلول الخالق في المخلوق واتحاد المخلوق بالخالق يؤكد فكرة الفصل بين الخالق والمخلوق وهذا جوهر ما تنفيه نظرية وحدة الوجود.

2.2 تفكيك ثنائية الواحد والمتعدد

محدودة وأخرى لا متناهية[543]. فهناك أحدية الذات الإلهية أي أحدية الواحد، وهناك أحدية الأسماء والصفات الإلهية المنبعثة عن النفس الإلهي وهي أحدية كثرة محدودة إذ يتصف الحق بالرحمن والغفور والجبار والمهيمن... ثم أحدية الربوبية المتجلية في كل مربوب من المخلوقات وهي أحدية الكثرة اللامتناهية. وأحدية الواحد فهي أحدية الحق جوهر الموجودات وعينها كما تقدم ذكره. أما فيما يتعلق بأحدية الكثرة فيرى ابن عربي أن الموجودات في عالم الخلق تتمايز عن غيرها بتفردها أي بواحديتها، فالقلم لم يكن قرطاسا لأنّ لكلّ منهما واحدية تميزه عن غيره. لذا كانت الأحدية هي العنصر المائز لكل موجود عن غيره. يقول ابن عربي: "وأحدية كل موجود التي بها يتميز عن غيره سواء كانت ثمّ صفة يقع فيها الاشتراك أو لا يكون لا بدّ من أُحدية تخصه يقع بها الامتياز عن غيره"[544]. وفي الوقت نفسه تمثّل هذه الأُحدية أساسا ساريا في كل الموجودات وإن كانت تُرى في الظاهر على أنها كثرة وتعدد. يقول: "فللكثرة أُحدية الكثرة. ولكل عدد أحدية الكثرة. لا تكون لعدد آخر كالاثنين والثلاثة إلى ما فوق ذلك مما لا يتناهى وجودا عقليا. فلكلّ كثرة من ذلك أحديّة تخصه"[545]. حتى الأعداد لا يقوم وجودها إلا على الواحد؛ إذ به فقط تظهر أعيانها؛ فالواحد أصل، وإن زدت واحدا إلى الواحد ظهر الاثنان، وإن زدت عليه واحدا ظهر الثلاثة وهكذا. قال: " والتوحيد إنشاء العدد من الواحد. كالواحد إلى الواحد في ظهور الاثنين، وزد واحدا تكن ثلاثة...فبالواحد تظهر أعيان الأعداد"[546]. وقال: " فما ثمّ إلا الواحد. والاثنان ما هو إلا واحد، وكذلك الثلاث والعشرون والمئة والألف، إلى ما لا يتناهى لا تجد سوى الواحد ليس أمرا زائدا"[547].

إن وحدة الكثرة التي يمثلها الخلق لا تنفصل عن وحدة الذات الأحدية. إذ إنها مرايا لوحدة الأسماء والصفات المنبثقة عن وحدة الذات. وتتعدد صور الموجودات لأنها كالمرايا التي يتجلى فيها الحق بأسمائه وصفاته. ومن المعلوم أن ما يظهر في المرآة ليس حقيقة من يقف أمامها وإنما تختلف الصورة بالمرآة باختلاف طبيعتها واستعداداها، فالشيء الواحد يظهر في المرآة المحدبة غيره في

فالوجود واحد هو الحق سبحانه والخلق هو تجلّ ظاهر له، لكنه تجلّ مقيّد فيما الحق سبحانه مطلق. فإذا أزلت القيد عن المقيد لم يعد مخلوقا فينتفي وجوده، عندها لا يمكن القول إن المخلوق هو عين الخالق؛ إذ كيف يستوي ما هو غير موجود مع الموجود الواجب المطلق وهو الحق تعالى. ولتبسيط ذلك، إن أزلنا صورة التابوت وبنيته وهي القيد الذي يجعله تابوتا (مخلوقا) فلا يمكن أن تقول إن التابوت والخشب واحد، لأن التابوت لم يعد موجودا بإزالة صورته الظاهرة. ولكن يجوز العكس؛ إذ إن الحق هو عين الخلق كما تقدم. وفي هذا يقول ابن عربي: " الحق خلق، وما الخلق حق"، ابن عربي، *الفتوحات المكية* (دار صادر)، 241/1، وفي شرح هذا يقول السيد أبو بكر العيدروس وهو تلميذ المتصوف الشهير أبي حامد الغزالي: " قال أهل المعرفة -نفع الله بهم- : ذلك لأن الإطلاق الحقيقي ذاتي للحق، فلا تقيده الأكوان بظهور تعيناتها في تجليه المنبسط عليها. والخلق مقيد، والقيد ذاتي له، لأن الخلق عبارة عن تعين خاص في الوجود المنبسط، اقتضته ماهيته الثابتة. فلو ارتفع القيد لم يكن خلق، فلا يصح أن يقال: الخلق عين الحق، لأن المقيد الذي يكون القيد ذاتياً له، لا يكون عين المطلق الذي يكون الإطلاق ذاتياً له. بخلاف أن يقال: الحق عين الخلق، فإنه صحيح، لأن المطلق الحقيقي لا تقيده الأكوان، فتجليه فيها لا ينافي التنزيه بـ((لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ)) [الشورى:11] "، انظر: عبد الرحمن العيدروس، *لطائف الجود في مسألة وحدة الوجود*، (مصر، المكتبة الأزهرية، مخطوط رقم: [823] حليم 33457، اللطيفة الثالثة؛ وانظر أيضا: محيي الدين بن عربي، *مجموعة رسائل ابن عربي* (جزءان)، (بيروت، دار إحياء التراث العربي، ، وهي مصورة عن طبعة دائرة المعارف العثمانية، حيدر آباد الدكن، 1361هـ)، 5/1:

[543] عبد الرزاق القاشاني، *شرح الشيخ عبد الرزاق القاشاني على فصوص الحكم*، ط3، (القاهرة، مطبعة مصطفى البابي الحلبي، 1987)، 149.

[544] ابن عربي، *الفتوحات المكية* (دار صادر)، 289/2.

[545] المصدر نفسه، ص: 378/3.

[546] محيي الدين بن عربي، *الرسائل الإلهية*، تحقيق: إبراهيم مهدي. ط1. (بيروت، مؤسسة الموارد الثقافية،1991)، 47.

[547] محيي الدين بن عربي، *الرسائل الإلهية*، 9؛ وانظر أيضا. الملا صدرا محمد بن إبراهيم الشيرازي، *الحكمة المتعالية في الأسفار العقلية الأربعة*، ط4، (بيروت، دار إحياء التراث العربي، 1990)، 88.

المرآة المقعرة وهكذا. وليس هناك إلا وحدة واحدة هي وحدة الحق تعالى أما ما سواها فما هو إلا تجلّ لها وانبثاق عنها. "فبالأحدية ظهرت الأشياء لأنها ظهرت عن الله تعالى الواحد من جميع الوجوه"[548]. وفي كلا الأمرين فإن السلك الناظم لوحدة الكثرة ووحدة الذات هو الأحدية السارية في كلّ منهما.

وبناء على هذه الرؤية للواحد والمتعدد يشكل ابن عربي طرحه للتوحيد الحقيقي وهو إدراك الإنسان لهذه الأحدية وانتفاء الشعور بالتعدد والغيرية. يقول ابن عربي: " والتوحيد يفرده [الإنسان] إليه ولا يترك فيه متسعا لغيره. حتى إنه ليرفع عن ذات الخليفة [المقصود بالخليفة الإنسان باعتباره خليفة الله في الأرض] ما يُشعر بالغيرية. ولن تطلب الإلهية لها، من حيث توحيدها، ثانيا من جنسها"[549].

3.2 تفكيك ثنائية الوجود والعدم في عالم الخلق

نجد ضمن مناقشتنا للجانب التكويني للموجودات ثنائية بدهية هي ثنائية الوجود والعدم، فالموجودات تكون معدومة ثم توجد ثم تعدم بعد ذلك. ويعمل ابن عربي على تفكيك هذه الثنائية بإعادة الطرفين إلى أصل ثالث يشكل بديلا لهذه الثنائية وهو نظرية الخلق الجديد. فبما أن الوجود – في نظر ابن عربي– واحد هو الله ، ينتفي الإيجاد من العدم. فالله وهو الوجود الحق، وما في الوجود إلا هو، موجود أزليّ. فإذا كان الأمر كذلك فكيف تعدم الأشياء وتوجد؟ هنا يدفع ابن عربي بمصطلح الخلق الجديد الذي هو تعددّ لانهائي مستمر في التجليات. فالخلق في حال وجود وعدم مستمرين. وفي هذا يعتمد ابن عربي على تفسير قوله تعالى: ((**بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ**)) [ق:15]. فالجوهر ثابت والظاهر أو الخلق ليس إلا تجلّبا مستمرا للحقّ سبحانه في صيرورة دائمة من العدم والوجود، وهو ملتبس على عوام الناس. فكل ما يحدث ويتغير في عالم الخلق إنما هو "خلق جديد" أي تجلّ جديد للجوهر الثابت[550].

وعلى صعيد آخر تتضح هذه الفكرة حين يقدم ابن عربي الوجود في صورة مستويات أربعة هي: الوجود العيني، وهو الوجود الحق على مستوى الجوهر؛ والوجود العلمي، وهو الوجود على مستوى علم الله تعالى الأزلي؛ والوجود اللفظي، أي الموجودات في صورة لغة؛ والوجود الرقمي وهي الموجودات في صور وأجسام محسوسة[551]. فالوجود واحد على مستوى الوجود العيني الجوهري. والوجود العلمي هو إحاطة الله بالموجود قبل وجوده، فالحق تعالى يعلم ما سيكون قبل حدوثه سواء على صعيد الوجود اللغوي (اللفظي)، أو الرقمي الصوري المحسوس. والوجود تجلّ دائم، هو صيرورة من الوجود والعدم، وهو انتقال من مستوى وجود إلى آخر وتعدد في التجليات فإذا عدم في مستوى وجوديّ وجد في مستويات أخرى، وذلك فحوى قوله تعالى: ((**بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ**)) [ق:15]. فلو ضربنا مثلا لذلك على خلق الإنسان. فهو في نظر ابن عربي لم يأت من عدم، فهو

---

[548]محيي الدين بن عربي، *مجموع رسائل ابن عربي*، 4/1.

[549]ابن عربي، محيي الدين، "نصوص تاريخية خاصة بنظرية التوحيد في التفكير الإسلامي"، *الكتاب التذكاري*، تحقيق: عثمان يحيى، 255.

[550]نصر حامد أبو زيد، *فلسفة التأويل*، ط1، (بيروت، دار التنوير للطباعة والنشر، دار الوحدة للطباعة والنشر، 1983)، 40.

[551]محيي الدين بن عربي، *إنشاء الدوائر* (في مجلد واحد مع عقلة المستوفز، والتدبيرات الإلهية في إصلاح المملكة الإنسانية) ، تحقيق: نيبرج، (ليدن، 1920)، 7-8.

في جوهره موجود على مستوى الوجود العيني من حيث إن الحق سبحانه عين كلّ الموجودات، وهو موجود في العلم الإلهي قبل خلقه في صورة إنسان، وحين يولد فإنما يمثل تجليا ظاهرا لجوهر الحق سبحانه، وصورة "مرقومة" محسوسة لما كان عليه في علم الله وهكذا.

من هنا جاز أن يوصف العالم المشهود بالقدم والحدوث، فهو موجود قديم أزليّ على مستوى الوجود العينيّ والعلمي، ومعدوم على مستوى الوجود الرقمي. ثم أصبح موجودا على مستوى الوجود الرقمي الحسي، مع ثبات وجوده الأزلي في مستوى الوجود العينيّ والوجود العلميّ.[552]. وهذا التقسيم الرباعي للوجود يوازي التقسيم الثنائي: الحق، والخلق. فالوجود العيني والوجود العلمي يوازيان الحق، والوجود اللفظي والرقمي يوازيان الخلق.

وانطلاقا من نظرية الخلق الجديد يجد ابن عربي مخرجا لأبرز المعضلات في علم الكلام الإسلامي والتي دارت حول القدم والحدوث وهي مسألة خلق القرآن. فمن جهة ذهب أهل الأثر إلى القول بأن القرآن كلام الله الأزلي غير المخلوق[553]، ولكنّ رأيهم هذا أوقعهم في معضلة عقدية؛ إذ لو كان القرآن أزليا قديما لأصبح لله تعالى شريك في صفة القدم. وهذا أمر يتناقض مع عقيدة التوحيد. ومن جهة أخرى قالت المعتزلة بخلق القرآن وأنه مخلوق من مخلوقات الله، وذلك لتجنب الوقوع في مسألة إشراك القرآن مع الله في مسألة القدم[554]. لكنها وقعت في معضلة أخرى ففي هذا الرأي ما يشي بأن القرآن ينتمي إلى عالم المخلوقات، فكيف يكون كلام الله مخلوقا؟ وكيف يكون مخلوقا وهو كلام الله والكلام صفة المتكلم؟ من هنا تحلّ نظرية الخلق الجديد هذه المعضلة، فالقرآن وكل الموجودات كينونة واحدة، فالقرآن قديم من الوجه الباطن، محدث مخلوق من الوجه الظاهر، روحانيّ إلهيّ من الوجه الباطن، مخلوق مشهود في عالم الخلق من الوجه الظاهر. كان في مستوى الوجود العيني والعلمي ومع تنزله على النبي انتقل إلى مستوى وجود آخر هو الوجود اللغوي. فضلا عن ذلك فإنّ القرآن كسائر الموجودات في حالة خلق جديد مستمر وتنزل دائم على قلوب العارفين. وهذا التنزل المستمر للقرآن الكريم على قلب العارفين إنما هو تنزل لمعاني القرآن انطلاقا من قاعدة الخلق الجديد ودوام التجليات. فالقرآن الكريم قد نزل النبي صلى الله عليه وسلم، أما تنزله على قلوب العارفين فهو تنزل للمعاني وليس تنزلا لتشريع جديد، بل لفهم جديد، فكل تلاوة جديدة للقرآن هي تنزل لمعانيه بشرط أن تكون التلاوة بالقلب، وإلا فإن التلاوة الشفهية تكون حجابا يحول دون تنزل المعاني على قلب القارئ، لذا وصف النبي هذه الفئة بأن تلاوتهم للقرآن لا تتجاوز حناجرهم. وفي هذا يقول الشيخ الأكبر: " ... وهو [القرآن الكريم] جديد عند كل تالٍ أبدا فلا يقبل نزوله إلا بالاعتدال... وما

---

[552] ابن عربي، *إنشاء الدوائر*، 7، 16.

[553] أحمد بن تيمية، *منهاج السنة النبوية* (8 أجزاء)، تحقيق: محمد رشاد سالم، (المملكة العربية السعودية، مؤسسة قرطبة، 1985)، 416/5.

[554] انظر: القاضي عبد الجبار، *المغني في أبواب التوحيد والعدل*، تحقيق: مجموعة من العلماء، ط1، (القاهرة، الشركة العربية للطباعة والنشر، 1960)، 3/7؛ القاضي عبد الجبار، *شرح الأصول الخمسة*، تعليق: أحمد بن الحسين بن أبي هاشم، ط1، (بيروت، دار إحياء التراث العربي، 2001)، 357؛ عبد القاهر البغدادي، *الفرق بين الفرق*، تحقيق: محمد محيي الدين عبدالحميد، (بيروت، المكتبة العصرية، 1998)، 114؛ أبو الفتح الشهرستاني، *الملل والنحل* (جزءان)، تحقيق: محمد سيد كيلاني، (بيروت، دار المعرفة،1980)، 45/1؛ أحمد بن رشد، *مناهج الأدلة في عقائد الملة* – مع مقدمة في نقد مدارس علم الكلام، تحقيق: محمود قاسم، ط2، (القاهرة،مكتبة الأنجلو المصرية، 1964)، 63.

كل تالٍ يحسُّ بنزوله لشغل روحه بطبيعته فينزل عليه من خلف حجاب الطبع، فلا يؤثر فيه التذاذا وهو قوله صلى الله عليه وسلم في حقّ قوم من التالين أنهم يقرؤون القرآن لا يجاوز حناجرهم. فهذا قرآن منزل على الألسنة لا على الأفئدة"[555].

وفي ذات الإطار يطرح ابن عربي مصطلحا آخر كبديل لثنائية الوجود والعدم هو مصطلح البرزخ. ففي حديثه عن المراتب الوجودية العديدة والوسائط التي تندرج ضمنها نجده يصفها بالمراتب والوسائط البرزخية. وفي تعريف ابن عربي للبرزخ يقول: "البرزخ يتوسع الناس فيه، وما هو كما يظنون، إنما هو كما عرفنا الله تعالى في كتابه في قوله في البحرين ((***بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ***)) [الرحمن: 20]. فحقيقة البرزخ ألا يكون فيه برزخ. فإن التقى الواحد منهما بوجه غير الوجه الذي يلقى به الآخر، فلا بد أن يكون بين الوجهين برزخ يفرق بين الوجهين حتى لا يلتقيان، فإذن ليس ببرزخ. فإذا كان عين الوجه الذي يلتقي به الآخر فذلك هو البرزخ الحقيقي... والبرزخ يُعلم ولا يُدرك، ويُعقل ولا يُشهد"[556]. فالبرزخ هو ما يفصل بين طرفين بحيث يتميز أحدهما عن الآخر لكنه في الوقت عينه يجمع بينهما؛ لأنه ليس بفاصل حقيقي بل ذهني، وهو بهذا المعنى بديل لثنائية الواحد والمتعدد فهو يحمل في طياته الوحدة والتعدد، وفي الوقت عينه هو بديل لثنائية الوجود والعدم؛ فالبرزخ في حد ذاته ليس موجودا ولا معدوما بل هو حال بين الاثنين؛ فهو معدوم إذ لا وجود ثابتا له، إنما وجد لوقوعه بين طرفين. كالخط الفاصل بين الظل والضوء، فهو غير موجود في ذاته (معدوم) ولكنه موجود بالتقاء الظل بالضوء (وجود)[557]. يقول الشيخ ابن عربي : "فما من متقابلين إلا بينهما برزخ لا يبغيان ، أي لا يوصف أحدهما بوصف الآخر ، الذي به يقع التمييز ... فهو الحال الفاصل بين الوجود والعدم ، فهو لا موجود ولا معدوم ، فإن نسبته إلى الوجود وجدت فيه رائحة لكونه ثابتاً ، وأن نسبته إلى العدم صدقت ، لأنه لا وجود له ... ثم إن هذا البرزخ الذي هو الممكن بين الوجود والعدم سبب نسبة الثبوت إليه مع نسبة العدم هو مقابلته للأمرين بذاته"[558].

3. تفكيك الثنائيات الأخلاقية لدى محيي الدين بن عربي

إن الحكم الأخلاقي لا بد أن يكون مستندا إلى حرية الإنسان في اختيار أفعاله ليحكم عليه بالخير أو الشرّ، لكن لو أمعنا النظر في نظرية وحدة الوجود القائمة على أن الوجود واحد في جوهره وهو الحق تعالى، متعدد في تجلياته، وأن الخلق ما هو إلا تجلّ مستمر للحق سبحانه، وانتقال للموجودات من مستوى وجودي إلى آخر، من الوجود العيني الجوهري والعلمي إلى الوجود الحسي. نجد أن ابن عربي يميل إلى القول بالجبرية وأن كلّ ما يصدر عن الإنسان ليس باختياره ولا إرادته، بل هو تجليات جبرية

---

[555] ابن عربي، *الفتوحات المكية* (دار صادر)، 93/3، وانظر المصدر نفسه، 3/ 128.

[556] ابن عربي، *الفتوحات المكية* (دار صادر)، ص: 518/3؛ وانظر أمثلة على البرزخ: المصدر نفسه: 464/2؛ انظر محمد المصباحي، *نعم ولا، ابن عربي والفكر المنفتح*، ط1، (الرباط، دار الأمان، الرباط، 2012)، 177-204.

[557] انظر: سعاد الحكيم، *المعجم الصوفي*، ط1، (القاهرة، دندرة للطباعة والنشر، 1981)، 186؛ ابن عربي، *الفتوحات المكية* (تحقيق عثمان يحيى)، 482/1.

[558] ابن عربي، *الفتوحات المكية* (دار صادر)، 47/3.

للحق تعالى*. وعليه فالقدر عند ابن عربي هو تعيين وقوع شيء على ما هو عليه في وقت محدد، وأما القضاء فيتمثل في حكم الله بأن تكون الأشياء على ما هي في ذاتها على نحو ما عرفها منذ الأزل[559]. بحيث يمثل القدر الجانب العلمي للموجودات، ويمثل القضاء جانب الخلق والتحقق الفعلي في عالم الشهادة. وعليه فإن كل شيء في العالم يجري بمقتضى قانون الجبرية الأزلية، ويقتضي هذا الاعتقاد أن كل إنسان يولد عاصيا أو مطيعا، شريرا أو خيرا وفقا لما طبعت عليه عينه الثابتة في العلم القديم[560]. إذن كيف يمكن أن يحكم على أمر ما بالخير أو الشر ما دام الإنسان لا يملك خيارا في أفعاله فكيف يحكم عليها بالخير والشر أو الطاعة والمعصية؟ لحلّ هذه المعضلة يعمد ابن عربي إلى تفكيك ثنائية الخير والشرّ، وتفكيك ثنائية الثواب والعقاب التي تقتضيها الثنائية الأولى.

1.3 تفكيك ثنائية الخير والشر والطاعة والمعصية

بالعودة إلى نظرية وحدة الوجود يحضر إلى الواجهة تساؤل أخلاقي هو: كيف يكون هناك ما قد يوصف بالشر أو بالمعصية لكنه في نفس الوقت تجلّ للجوهر الإلهي؟ وكيف يقدّر الله أن يتجلى فيما هو شرير أو معصية؟ يجيب ابن عربي على هذه المعضلة من خلال تفكيك ثنائية الخير والشر واقتراح بديل لها هو الفعل المحايد القابل في ظاهره لكلا الأمرين. فما قد يوصف بالخير في زمان أو مكان أو ظرف ما قد يكون شرا في ظروف أخرى والعكس صحيح. فالخير والشر ظاهرا نسبيان خاضعان لاعتبارات ظاهرية فقط. يقول: "والأفعال في ذاتها لا توصف بأنها خير أو شر، إنما تضاف إليها صفة الخير أو الشر لاعتبارات عرضية خمسة: هي إخضاعها لمقاييس العرف الاجتماعي، أو مخالفتها للطبع، أو عدم موافقتها للغرض، أو اختلافها مع معايير الشرع، أو قصورها عن درجة الكمال المطلوب"[561] فالأمور قد تكون خيرا أو شرا وفقا لاعتبارات وضعية اجتماعية، وهذا يعني أنها تتصف بالخير أو بالشر ليس لأن إحدى هاتين الصفتين أصيلة فيها، بل لاعتبارات عرضية. وكذا الأمر فيما خالف الطبع والمألوف، أو ما لم يوافق الغرض، كأن يوصف حاكم ما بأنه شرير لأنه لم يوافق غرض الحكم الذي يضطلع به، أو لقصوره عن درجة الكمال المطلوبة منه. وهنا يجدر بنا التوقف عند مخالفة الشرع. فالشريعة في فكر ابن عربي هي الجانب الظاهري للحقيقة. وبما أنها تنتسب إلى الظاهر فإنه يجري عليها ما يجري عليه من حيث هو مقيّد نسبيّ مضاف لا مطلق. لذا فإنّ أحكام الشريعة على ما هو خير أو شر هي أحكام نسبية عرضية لا تعني أن ما تصفه بالخير أنه خيّر في ذاته، ولا ما تصفه بالشر أنه شرّ في ذاته.

وابن عربي في هذا المقام يفصل بين أمرين: الأمر التكويني والأمر التكليفي. فظهور العاصي بمعصيته والمطيع بطاعته خاضع للأمر التكويني؛ لأنّ العاصي والمطيع يفعلان ما اقتضته طبيعة العين الثابتة في كل منهما، وقد قضى الله أن يكون ذلك كذلك منذ الأزل. ولكن الذي اقتضته العين الثابتة، وقضى به الحق إنما هو فعل فقط، لا يوصف أنه في ذاته طاعة أو معصية.

---

* يقع الدارس لابن عربي على نصوص متضاربة في هذه المسألة، فتارة تجد نصوصا تصرح برفض ابن عربي لفكرة الجبرية (*الفتوحات المكية* *صادر*، 50/1)، وتارة تجد نصوصا تدل على قناعته بحرية الإنسان وتخييره (فصوص الحكم، 160). وهذا أمر محير للدارسين غير أن فكرة الجبرية هي التي تتسق مع مذهبه العام القائل بوحدة الوجود وهذا ما يعطيها قوة أكبر في التدليل على موقف ابن عربي من التسيير والتخيير.

[559] ابن عربي، *فصوص الحكم*، 155.

[560] ابن عربي، *فصوص الحكم*، 158.

[561] ابن عربي، *فصوص الحكم*، 339؛ وانظر أيضا ص: 2، 41، 65؛ وانظر: ابن عربي، *الفتوحات المكية* (دار صادر)، 576/2.

ولذلك لا يقال إن الحق قدر المعصية أزلا وقضى بظهورها. وإنما يسمى الفعل طاعة أو معصية لأنه يُحكم عليه بعد ظهوره بمقياس ديني، أي بمطابقته أو مخالفته لأمر من أمور الدين، وهذا هو الأمر التكليفي. جاء في الفتوحات: " فالمشيئة [الأمر التكويني] سلطانها عظيم... لأنها تقتضي الحكم. فلا يقع في الوجود شيء ولا يرتفع خارجا من المشيئة، فإن الأمر الإلهي إذا خولف هنا بالمسمى معصية، فليس إلا الأمر بالواسطة [الأمر التكليفي] لا الأمر التكويني. فما خالف الله أحد قط في جميع أفعاله من حيث أمر المشيئة؛ فوقعت المخالفة من حيث أمر الواسطة فافهم"[562]. وهنا يذكر ابن عربي قصة فرعون وكفره، فيقول إن فرعون بادعائه الألوهية قد أطاع الأمر التكويني [أي تحققه المحسوس والمشهود لحقيقته الثابتة والمقررة في العلم الإلهيّ] لأنّ عينه الثابتة اقتضت ذلك. ولكنه خالف الأمر التكليفي الذي يحرّم الشرك الله[563].

وتندرج ضمن هذا الإطار ثنائية الإيمان باعتباره أبرز صورة للطاعة والكفر باعتباره أبرز صورة للمعصية. وكما يفكك ابن عربي ثنائية الخير والشر ويقدم بديلا عنها، يقوض ابن عربي ثنائية الإيمان والكفر من حيث إن الإيمان هو بالله الواحد والكفر بما عبد سواه، والكفر هو بعبادة الصنم والوثن والشجر وغير ذلك، ويقدم بديلا عن هذه الثنائية هو العبودية المطلقة لله. فوفق ابن عربي فإن من يعبد الله ويكفر بما عُبد من أصنام وأوثان... فإيمانه منقوص ؛ وحجة ابن عربي هنا أنّ من يؤمن أن الله يخلو منه أي موجود فإنه يقول بأنّ الله جسم محدود، فإذا خلا منه أحد المعبودات كالصنم والوثن والنجوم والأشخاص فهذا يعني أنه موجود في مكان آخر. وهذا لا يصحّ. إنما هو منزه عن كل جسم نظرا إلى حقيقته، أما من حيث تجلياته فهو ظاهر في كل شيء؛ إذ إنه تعالى عين كل الموجودات فإذا خلا أي موجود من جوهره وعينه لم يعد له وجود قط. وأما من عبد الصنم والوثن والنجوم وغير ذلك ففي كفره إيمان من وجه من الوجوه كونه عبد الله في إحدى تجلياته، ولأنّ الألوهة سارية في كل الموجودات. لذا فالبديل الذي يقدمه لهذه الثنائية هو العبودية الشاملة أو الإيمان الكليّ فما من أحد إلا ويعبد الله، يقول ابن عربي: "سرى توحيد الألوهية على مقتضى: ((***وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ***))، فيما عبد في كل معبود: فلم يعبد فيه إلا الألوهية التي هي حقّ الإله. فلا خطأ في عبادة الألوهية، بل الخطأ في نسب الألوهية إلى ما ليست بحقه... رأيت ذا النون المصري... فقلت له: ... عجبت من قولك... إن الحق بخلاف ما يُتصور ويُتخيل! وكيف يخلو من الحق كون ولا وجود له إلا بظهوره فيه. فالقائل بالتخلية قائل بالتحديد. فمن قال: إنه تعالى بخلاف ما يُتصور، فإنما قال به نظرا إلى حقيقته وحقائق تجلياته وإلى جهة تنزيهها مطلقا. وأما من حيث ظهوره فهو مع كل شيء بصورة ذلك الشيء؛ فالشيء بدونه لم يشمّ رائحة الوجود. فعلى هذا إنما يقال: إن الحق إنما هو بحسب التصور والتخيّل ونحوهما!"[564]. فههنا يقرر ابن عربي وحدة الوجود وأن الحق سبحانه وتعالى يسري في كل الموجودات، فمن عبد المخلوقات من دون الله لم يكن مخطئا؛ كونه يعبد الله تعالى الكائن في كل شيء حتى الأصنام والأشخاص المعبودين من دون الله، لذلك كان في شركهم هذا ضرب من الإيمان؛ فإنهم وإن كفروا بالله من وجه فقد آمنوا به من وجه آخر بعبادتهم صورة من صور تجلي الله. إنما الخطأ في الاعتقاد بتقييد الألوهة بصنم أو شخص أو أي معبود على وجه التخصيص.

---

[562] ابن عربي، *الفتوحات المكية* (دار صادر)،ص: 174/4.

[563] أبو العلا عفيفي، "الأعيان الثابتة في مذهب ابن عربي والمعدومات في مذهب المعتزلة"، *الكتاب التذكاري*، 218-219.

[564] ابن عربي، نصوص تاريخية خاصة بنظرية التوحيد في التفكير الإسلامي"، *الكتاب التذكاري*، 263.

فإذا كان الأمر كذلك فوفق أي اعتبار يثاب المؤمن بالجنة ويعاقب الكافر بالجحيم؟ هذا ما يقتضي من ابن عربي تفكيك ثنائية الثواب والعقاب، لتتسق مع طرحه الأخلاقي ودون الوقوع في مغبة جرح العدالة الإلهية.

2.3 تفكيك ثنائية الثواب والعقاب

إن نظرية ابن عربي بأن الوجود في أصله خير، وأن الأفعال الظاهرة لا توصف بخير ولا بشر في ذاتها بل لاعتبارات ونسب أخرى منها الشريعة، وأنها جميعا تجليات للحق تعالى وامتثال لمشيئته، وأنه ما من أحد إلا ويعبد الله بصورة أو بأخرى. كلّ هذا يجعل الإنسان غير مستحقّ بالضرورة للعقاب بصورته التقليدية في التراث الإسلامي.

إن رؤية ابن عربي لإرادة الإنسان على الأرض تنعكس على رؤيته لمصير الإنسان في العالم الآخر. فالبشر كلهم يؤمنون بالله ولكن بأشكال مختلفة سببها أن الله تعالى تجلى بأشكال لانهائية في عالم الظاهر، فصار أصحاب كل عقيدة يعبدون الله في إحدى تجلياته. والفرق بين حقيقة وأخرى هو الفرق بين القرب والبعد عن الحقيقة الكبرى وهي الحق المتجلي في كل الموجودات. فرقٌ بين من يؤمن بالله في حقيقته الباطنية (أي الإيمان بالله من حيث إنه عين كل الموجودات وليس الإيمان بالله وفق المنظور الإسلامي التقليدي) وهو بذلك قريب منه سبحانه، وبين من يؤمن بالله في إحدى تجلياته الظاهرة وفي ذلك بعيد عن حقيقة الحق تعالى. يقول ابن عربي: "وما في الوجود من شيء... إلا وهو عارف بوحدانية خالقه. فهو واحد ولا بدّ. ولا تتخيل أن المشرك لا يقول بالواحد بل يقول به، لكن من مكان بعيد، لذا شقي بالبعد. والمؤمن يقول به من مكان قريب، ولهذا سعد بالقرب"[565]. فتوحيد الله الحق يعني أن هناك فرقا بين تعينات الله في العالم كصور محددة وبين الله نفسه، بين التوجه للموجودات أو التوجه للوجود الخالص ذاته، بين التوجه للحقيقة ذاتها وبين الوقوف عند تجلياتها التي تصبح حجبا تخفي الحقيقة وراءها"[566].

وفي هذا الطرح السابق فكرتان أساسيتان في مسألة المآل الأخروي هما: القرب، وهو الإيمان بالوحدانية المطلقة بأن الله هو جوهر وعين كل الموجودات، وأن الموجودات إن هي إلا تجليات له سبحانه. والبعد، وهو البعد عن حقيقة الحق سبحانه وعبادته في إحدى صور تجلياته الظاهرة. وهذا البعد ليس قطيعة، إنما هو خطأ محدود بالاتصال بالحقيقة. فالجنة والنار هما انعكاس لحالة القرب من الحقيقة والبعد عنها في الدنيا.

فمن وحّد الله وحدانية مطلقة لا ترى في الوجود إلا الله فهو عين الموجودات وهي تجلياته الظاهرة فهو قريب من الحق في الدنيا وله في الآخرة مقام القرب عينه من الحقّ تعالى. من هنا يفهم الشيخ ابن عربي معنى الجنة اللغوي وهو القرب، وهو ضمنا يقوض المعنى التقليديّ الحسية للجنة. والنعيم بالقرب من الحق سبحانه نعيم مقيم، فكما تنعم المؤمن بالقرب من الله في الدنيا يتنعم بالقرب [الجنة] في الدار الآخرة[567].

---

[565] ابن عربي، *مجموع الرسائل الإلهية*، ص:8/1.

[566] ابن عربي، *الفتوحات المكية* (دار صادر)، 469/3.

[567] Afifi, *The Mystical Philosophy of Muhiddin Din Ibnul Arabi*, 146.

وأما جهنم فيعمل ابن عربي على تقويض هذا المفهوم في صورته التقليدية، حيث يبعث القوة بمعنى آخر لجهنم وهو البعد؛ فإذا كانت الجنة تعني القرب فجهنم تعني البعد. فمن كان بعيدا عن الحق في الدنيا متعلقا بالظاهر، كان في الآخرة بعيدا عن الحق في جهنم [البعد]. ويتابع ابن عربي تقويضه لهذا المفهوم فيشير إلى أن جهنم وإن كانت تعني البعد إلا أن أهلها ينالون القرب أيضا. فالجنة ليست وحدها هي القرب والنعيم، فجهنم أيضا فيها قرب ونعيم! أما القرب من الحق في جهنم فيتمثل في سوقهم من قبل الحق تعالى إلى جهنم فينالون القرب، يقول ابن عربي: " فالله تعالى قال عنهم في يوم القيامة ((**فيسوق المجرمين**)) فهو يأخذ بنواصيهم إلى جهنّم، الأمر الذي يجعلهم قريبين منه؛ فـ((***نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ***)) فيصل المجرمون إلى عين القرب. فزال البعد، فزال مسمى جهنم في حقهم، ففازوا بنعيم القرب من جهة الاستحقاق"[568]. وأما النعيم في جهنم فحاصل أيضا من حيث إنها مزيج من الألم والسعادة والشقاء والراحة[569]. وابن عربي يقدم صورة لتقريب هذه الحالة إلى الأذهان، فيقول إن أهل جهنم أشبه بحال النائم الذي إذا نظرت إليه وهو يحلم تعتقد أنه سعيد ولكن إذا نظرت إلى حاله التي هو عليها من فقر وبؤس تعرف أنه في عذاب، وأهل النار كلك لا يموتون ولا يحيون، أي لا يستيقظون من نومهم أبدا[570]. وفي هذا الطرح انسجام مع توافق جهنم مع عالم الدنيا الظاهر فما هو إلا حلم في نظر المتصوفة، وكثيرا ما يرددون قولة الإمام عليّ وهي ذات أهمية في فكر المتصوفة التي تقول: "الناس نيام، فإذا ما ماتوا انتبهوا". وإذا كان بعد العصاة والمشركين عن حقيقة الوحدانية ابتعادا جزئيا؛ حيث إنهم آمنوا بصورة من صور تجليات الله التي عبدوها من حجر أو شجر أو نجم أو ما شكال، فكذلك الأمر لا يكون بعدهم عن الحق في الآخرة أزليا؛ إذ تشملهم رحمة الله، فبرحمته يتحول العذاب إلى عذوبة ونعيم، ويتنعمون في جهنم كما يتنعم أهل الجنة من حيث حقيقة النعيم وإن اختلف التجلي الظاهر بين نعيم أهل الجنة ونعيم أهل جهنم. يقول[571]:

فَلَمْ يَبقَ إِلَا صَادِقُ الوَعْدِ وَحْدَهُ ... وما لِوَعيدِ الحَقِّ عَيْنٌ تُعايِنُ

وَإِنْ دَخَلوا دارَ الشَّقاءِ فَإِنَّهُمْ ... على لَذَّةٍ فيها نَعيمٌ مُباينُ

نَعِيمُ جِنانِ الخُلْدِ فالأَمرُ واحدٌ ... وبينهما عند التَّجلّي تَبايُنُ

يُسمَّى عَذاباً مِنْ عُذوبةِ طَعْمِهِ ... وذاك لهُ كالقِشْرِ والقِشْرُ صايِنُ

---

[568] ابن عربي، *الفتوحات المكية* (دار صادر)، 113/1.

[569] ابن عربي، *الفتوحات المكية* (دار صادر)، 290/1.

[570] ابن عربي، *الفتوحات المكية* (دار صادر)، 303/1.

[571] ابن عربي، *الفتوحات المكية* (دار صادر)، 121/2.

ونلحظ أن ابن عربي يقوض مفهوم العذاب الذي تعني الألم وفق المفهوم الفقهي السائد، بالاستناد إلى جذره اللغوي الذي يحمل معنى العذوبة أي الجمال والحلاوة. وبالمحصلة فإنه يقوض ثنائية الثواب والعقاب في الجنة والنار ويقدم بديلا لها هو النعيم الذي يتخذ تجليات متعددة بين أهل الجنة وأهل الجحيم.

النتائج

لقد نزع الفكر الإنساني بصورة عامة في تعاطيه مع الموضوعات المختلفة ثقافية أو دينية أو اجتماعية... وحتى علمية إلى تأطيرها ووضعها ضمن فئات لتسهيل دراستها وإصدار الاحكام عليها. وغالبا ما كانت هذه الفئات ترتبط فيما بينها بعلاقات ضدية وجدلية. والأمثلة على هذه الثنائيات عديدة كالخير والشر والله والإنسان والرجل والمرأة والكلام والكتابة... وعادة لم يُنظر إلى هذه الثنائيات الضدية نظرة حيادية بحيث يقف كل طرف منها على حد سواء مع نقيضه، بل عملت الثقافات المختلفة على الإعلاء من قيمة طرف والحطّ من قيمة الطرف الآخر بحيث أصبحت العلاقة بين الثنائيات الضدية علاقة عنف وهيمنة من قبل أحد طرفي الثنائية ضد الآخر، فكان أحد الطرفين مركزا والآخر هامشا. فمثلا الخير مركز والشر هامش، الكلام مركز والكتابة هامش.

وقد كانت الفلسفة التفكيكية لدى جاك دريدا إحدى أبرز المنعرجات في تعاطي الفكر الإنساني مع هذه الثنائيات الضدية. حيث رأى دريدا أن هذه التصنيفات الثنائية وإن ساعدت على تثبيت هذه المفاهيم وسهلت دراستها والحكم عليها فإنها في الوقت عينه عملت على تجميدها وإماتتها وقيدت الفكر الإنساني في التعاطي معها وفق منظور إما وأو. فعمل على خلخلة هذه الثنائيات التي حكمت الثقافة الغربية عصورا طويلة، خلخلة تمس جوهر هذا الفكر لا عوارضه، فالتفكيك يقتضي الإقامة داخل الثنائية الميتافيزيقية وخلخلتها من خلال قلب التمركزات، لكن يجب عدم الإقامة في هذه المرحلة وإلا وقع التفكيك في فخ تمركزات الميتافيزيقيا وإن بصورة معكوسة. لذا فالمرحلة الأخيرة من التفكيك هي الوصول إلى تقويض الثنائيات واقتراح بدائل أخرى تخلوا من فكرة المركز والهامش.

وتتجلى الآلية التفكيكية في أوضح صورها في كتاب ديريدا "صديلية أفلاطون" *La Pharmacie de Platon* وكذلك في كتابه الآخر "عن الكتابة" *De la grammatologie* حيث يوظف فيه العديد من المصطلحات المزدوجة من أجل تقويض ثنائية الكلام والكتابة نحو الفارمكون *Le pharmakon* والأثر *La trace* والزيادة *Le supplément*. في هذا الكتاب يعمل دريدا على تفكيك ثنائية الكلام باعتباره أصلا وحيّا وناطقا، وهو الممثل الحقيقي للوغوس، والكتابة باعتبارها تكرارا جامدا وصامتا للأصل المنطوق وزيادة عليه. ويبني دريدا طرحه هذا على محاورة "فيدروس" لأفلاطون، وبالتحديد القسم الأخير منها الذي يتحدث عن الكتابة أصلها وتاريخها وقيمتها. حيث يخبر سقراط فيدروس أسطورة مصرية عن أصل الكتابة حيث يقوم الإله تووت *Theuth* بعرض صنائعه على ملك مصر آنئذ تاموس *Thamous* وهو عينه الإله آمون *Ammon* ليوافق على منحها لسائر المصريين، وينتهي إلى عرض الحروف الأبجدية باعتبارها الفارمكون (وهنا بمعنى الترياق)

لذاكرة الناس، لكن تاموس يرفض هذا الفارمكون باعتباره سما يهدد ذاكرة الناس إذ سيجعلهم يستغنون عن ذاكرتهم التي ستضعف مع الوقت.

يدور نقاش دريدا لمسألة الكتابة حول مصطلح الفارمكون الذي يحمل في اللغة اليونانية معنيي الترياق والسمّ غير أن الترجمات الغربية قامت بإقصاء أحد المحمولين المعنويين للمصطلح اليوناني وقدمته في ترجماتها باعتباره يعني الترياق. وفي قراءة دريدا لهذا المصطلح في محاورة فيدروس يكشف عن الدلالة المزدوجة لهذا المصطلح المستعار للكتابة. إذن فالكتابة م وترياق، وهذا يعني ضمنا أن الكلام أيضا سمّ وترياق فلا أفضلية لطرف على الآخر.

ولما كان القسم المتعلق بأصل الكتابة ملحقا على موضوع المحاورة الرئيس وهو الحب والجمال كانت الكتابة وكأنها زيادة *supplément*. وفي هذا إشارة ضمنية من سقراط المنحاز للكلام والذي لم يدون شيئا أن الكتابة هي محض زيادة على الكلام فهي تمثيل ميت له. والزيادة هي إحدى المصطلحات الدريدية التي تحمل معنيين الأول الهامشية باعتبارها زيادة على الأصل، لكنها تعني في الوقت عينه أن الأصل لم يتمّ إلا بها إذن هي ليست محض هامش. هنا أيضا تبدو الكتابة هامشا وضرورة في الوقت عينه والكلام تاما وناقصا في ذات الوقت.

والكتابة باعتبارها تمثيلا للكلام تغدو أثرا *trace* له، والأثر من المصطلحات المركزية في التفكيكية وهو أيضا من المفاهيم المزدوجة، فمن جهة يدلّ على أن الأصل غائب، لكنه في الوقت عينه يدلّ على أنّه لم يغيب باعتبار وجود ما يدلّ عليه وهو الأثر. أي إن الأثر يحمل غياب الأصل وحضوره في الوقت عينه. لذا فليس هو بهامش صرف كما أن "الأصل" ليس بمركز صرف.

وعلى صعيد آخر يربط دريدا الكتابة من حيث هي فارمكون أي هي علامة ذات مضمون لعبي تحتمل دلالة السم والترياق قي الوقت عينه، بمصطلح الاخ(ت)لاف *La Différence* الذي يعني الاختلاف والتأجيل في الوقت عينه، أي الحركة وعدم الحسم. بمعنى أن الكتابة ليس مثبتا للعلامات اللفظية بل هي في حد ذاتها علامات لعبية عصية على الإمساك.وكل قراءة لها هي ليست إحالة على مدلول ثابت، إذ سرعان ما تأتي قراءة جديدة تخطئها فتبقى الكتابة تمارس اللعب الحر والاخ(ت)لاف أي الاختلاف مع المدلول الغائب والتأجيل المستمر له. فضلا عن أن العلامة اللفظية في حد ذاتها كينونة لعب واخ(ت)لاف في نظر دريدا. وهنا يطرح دريدا بديله الأصيل لثنائية الكلام والكتابة فكلاهما ليس أصلا ولا هامشا أو زيادة، ولا حضورا ولا غيابا، ولا سما ولا ترياقا، وهذا البديل هو ما يسميه بالكتابة الأصلية *Archi-Ecriture* إنها ما يمنح العلامة لفظية كانت أو مكتوبة شرط وجودها، وهو غياب المرجع أو المدلول. وهذا ما يشترك به الكلام والكتابة وفق مفاهيم الاخ(ت)لاف والأثر... وبذا يقدم دريدا بديلا للثنائية التراتبية الكلام والكتابة وهو الكتابة الأصلية. إن وجود العلامة لفظية كانت أو خطية لا يمكن أن يتحقق إلا بغياب المرجع وإلا لا حاجة لوجودها.

في المقابل لم تخرج الثقافة العربية الإسلامية في تعاطيها مع القضايا الدينية والأخلاقية والفلسفية الكلامية والثقافية عن مسار التأطير والتصنيف لهذه المسائل ضمن ثنائيات ارتبطت مع بعضها في علاقة ضدية عنيفة. فهناك الله والإنسان، وهناك الطاعة والمعصية والمؤمن والكافر، وهناك جنة ونار... ولعلّ ابن عربي هو المفكر الأبرز الذي انقلب على هذه البنى الثنائية من

خلال نظرية وحدة الوجود التي انسحبت مفاعيلها على العديد من المسائل الفلسفية والكلامية التي شغلت الفكر الإسلامي قديما، لا سيما القضايا التكوينية والأخلاقية. وهو يقدم بديلا لكلّ ثنائية منها انطلاقا من نظريته الشاملة وهي وحدة الوجود.

وتتلخص نظرية وحدة الوجود في أن الله هو عين كل الموجودات، وأنها –أي الموجودات– ما هي إلا تجلّ ظاهريّ له. فما في الوجود سواه. فالوجود كله ظاهر وباطن، وما الظاهر إلا وجه الباطن وظلّ له لا ينفصل عنه بل هو صورته وتجليه. وانطلاقا من هذا يعمد ابن عربي إلى تفكيك الثنائية التكوينية بتجلياتها العديدة. مثل ثنائية الواحد وهو الله، والمتعدد وهي المخلوقات من خلال اقتراح مصطلح جديد هو الأحدية التي هي أصل الواحد والكثرة. فالأحدية موجودة في الله الواحد وموجودة في المخلوقات وهي ما تجعل كل مخلوق فريدا ومميزا عن سواه. وكذلك ثنائية الوجود والعدم التي يفككها ابن عربي ويقدم بديلا لها هو الخلق الجديد أي أن كل شيء في حالة سيرورة من الوجود والعدم في كل لحظة. وكذلك فكل المراتب الوجودية هي مراتب برزخية والبرزخ أمر موجود ومعدوم في ذات الوقت.

أما على الصعيد الأخلاقي فبالعودة إلى نظرية وحدة الوجود يحضر إلى الواجهة تساؤل أخلاقي هو: كيف يكون هناك ما قد يوصف بالشر أو بالمعصية لكنه في نفس الوقت تجلّ للجوهر الإلهي؟ وكيف يقدّر الله أن يتجلى فيما هو شرير أو معصية؟ يجيب ابن عربي على هذه المعضلة من خلال تفكيك ثنائية الخير والشر واقتراح بديل لها هو الفعل المحايد القابل في ظاهره لكلا الأمرين. فالخير والشر أمران نسبيان وهما في أصلهما محايدان، وكذلك الكفر والإيمان فالكفر والإيمان جوهرهما واحد هو عبادة الله، فالإيمان ظاهرا هو عبادة الله وحده وهذا فيه كفر بتجليات الله الأخرى، وعبادة الصنم أو الحجر هو عبادة لله في إحدى تجلياته فقط، إذن فكلاهما يرجع إلى أصل واحد هو عبادة الله الموجود المطلق والفرق إنما هو في عبادته في تجلّ دون آخر.

فإذا كان الأمر كذلك فوفق أي اعتبار يثاب المؤمن بالجنة ويعاقب الكافر بالجحيم؟ هذا ما يقتضي من ابن عربي تفكيك ثنائية الثواب والعقاب، أو الجنة والجحيم أو النعيم والعذاب.لتتسق مع طرحه الأخلاقي ودون الوقوع في مغبة جرح العدالة الإلهية. فيعمل ابن عربي على تفكيك ثنائية الجنة والجحيم، أو النعيم والعذاب. فالجنة والجحيم إن هما إلا حال واحدة يختلفان فقط في قرب ساكنهما من الحق أو البعد عنه، فالجنة في إحدى معانيها اللغوية تعني القرب وجهنم في إحدى معانيها اللغوية تعني البعد. وأما عذاب الجحيم فهو بحمل معنيين الألم والعذوبة أي الحلاوة، فوفق ابن عربي فإن أهل الجحيم يتنعمون كأهل النعيم إلا أن الفرق في تجيات النعيم بين هنا وهناك.

إن ما تقدم يكشف عن تقارب ملحوظ بين التفكيكية الدريدية وما يمكن تسميته بالتفكيكية الأكبرية، فالمنطلق واحد تفكيك الثنائيات النمطية المهيمنة على العقلية الغربية لدى دريدا والإسلامية لدى ابن عربي. يضاف إلى هذا تشابه منهجي بين الطرفين في التعاطي مع الثنائيات الضدية وتفكيكها واقتراح بدائل لها. مما يمكننا من القول إن هناك ملامح تفكيكية قديمة في التراث الإسلامي القروسطي تحديدا لدى محيي الدين ابن عربي.

المصادر والمراجع

البغدادي، عبد القاهر. *الفرق بين الفرق*. تحقيق: محمد محيي الدين عبدالحميد. بيروت: المكتبة العصرية، 1998.

البقاعي، برهان الدين. *مصرع التصوف أو تنبيه الغبيّ إلى تكفير ابن عربي*. تحقيق: عبد الرحمن الوكيل. القاهرة: دار التقوى، 1998.

التفتازاني، أبو الوفا الغنيمي. "الطريقة الأكبرية". *الكتاب التذكاري*. القاهرة: دار الكاتب العربي للطباعة والنشر، (1969): 295-316.

التفتازاني، أبو الوفا الغنيمي. *ابن سبعين وفلسفة الصوفية*. بيروت: دار الكاتب اللبناني، 1973.

ابن تيمية، أحمد. *منهاج السنة النبوية* (8 أجزاء). تحقيق: محمد رشاد سالم. المملكة العربية السعودية: مؤسسة قرطبة، 1985.

الحكيم، سعاد. *المعجم الصوفي*. ط1. القاهرة: دندرة للطباعة والنشر، 1981.

دريدا، جاك. *صيدلية أفلاطون*. ترجمة: كاظم جهاد. تونس: دار الجنوب للنشر، 1998.

دريدا، جاك . *الكتابة والاختلاف*. ترجمة: كاظم جهاد. ط2. المغرب: الدار البيضاء، دار توبقال، 2000.

ابن رشد، أحمد. *مناهج الأدلة في عقائد الملة* – مع مقدمة في نقد مدارس علم الكلام. تحقيق: محمود قاسم. ط2. القاهرة: مكتبة الأنجلو المصرية، 1964.

أبو زيد، نصر حامد. *فلسفة التأويل*. ط1. بيروت: دار التنوير للطباعة والنشر، دار الوحدة للطباعة والنشر، 1983.

سلدن، رامان . *النظرية الأدبية المعاصرة*. ترجمة: سعيد الغانمي. ط4. بيروت: المؤسسة العربية للدراسات والنشر، 1996.

الشهرستاني، أبو الفتح. *الملل والنحل* (جزءان). تحقيق: محمد سيد كيلاني. بيروت: دار المعرفة،1980.

الشيرازي، الملا صدرا محمد بن إبراهيم. *الحكمة المتعالية في الأسفار العقلية الأربعة*. ط4. بيروت: دار إحياء التراث العربي، 1990.

ابن عربي، محيي الدين. *إنشاء الدوائر* (في مجلد واحد مع عقلة المستوفز، والتدبيرات الإلهية في إصلاح المملكة الإنسانية). تحقيق: نيبرج. ليدن: 1920.

ابن عربي، محيي الدين. *الفتوحات المكية*. أربعة مجلدات. بيروت: دار صادر،د.ت. وهي مصورة عن طبعة دار الكتب العربية الكبرى بمصر، 1329هـ.

ابن عربي، محيي الدين. *مجموعة رسائل ابن عربي* (جزءان). بيروت: دار إحياء التراث العربي. وهي مصورة عن طبعة دائرة المعارف العثمانية، حيدر آباد الدكن، 1361هـ.

ابن عربي، محيي الدين. *فصوص الحكم*. تحقيق: أبو العلا عفيفي. بيروت: دار الكتاب العربي، 1946.

ابن عربي، محيي الدين. *الفتوحات المكية*. أربعة عشر مجلدا. تحقيق: عثمان يحيى. مصر: المجلس الأعلى للثقافة بالتعاون مع معهد الدراسات العليا بالسوربون، الهيئة المصرية العامة للكتاب، 1958.

ابن عربي، محيي الدين. "نصوص تاريخية خاصة بنظرية التوحيد في التفكير الإسلامي". *الكتاب التذكاري*. تحقيق: عثمان يحيى. القاهرة: دار الكاتب العربي للطباعة والنشر، (1969): 221-268.

ابن عربي، محيي الدين. *الرسائل الإلهية*. تحقيق: إبراهيم مهدي. ط1. بيروت: مؤسسة الموارد الثقافية،1991.

عفيفي، أبو العلا. "الأعيان الثابتة في مذهب ابن عربي والمعدومات في مذهب المعتزلة". *الكتاب التذكاري*. القاهرة: دار الكاتب العربي للطباعة والنشر، (1969): 209-220.

العيدروس، عبد الرحمن. *لطائف الجود في مسألة وحدة الوجود*. مصر: المكتبة الأزهرية، مخطوط رقم: [823] حليم 33457.

الغزاوي، عباس. "محيي الدين بن عربي وغلاة الصوفية". *الكتاب التذكاري*. القاهرة: دار الكاتب العربي للطباعة والنشر، (1969):131- 152.

غلاب، محمد. "المعرفة عند محيي الدين بن عربي". *الكتاب التذكاري*. القاهرة: دار الكاتب العربي للطباعة والنشر، (1969):183-208.

القاشاني، عبد الرزاق. *شرح الشيخ عبد الرزاق القاشاني على فصوص الحكم*. ط3. القاهرة: مطبعة مصطفى البابي الحلبي، 1987.

القاضي عبد الجبار. *المغني في أبواب التوحيد والعدل*. تحقيق: مجموعة من العلماء. ط1. القاهرة: الشركة العربية للطباعة والنشر، 1960.

القاضي عبد الجبار. *شرح الأصول الخمسة*. تعليق: أحمد بن الحسين بن أبي هاشم. ط1. بيروت: دار إحياء التراث العربي، 2001.

المرزوقي، جمال. "الوجود والعدم في فلسفة ابن عربي الصوفية". جامعة القاهرة: رسالة ماجستير، 1979.

المصباحي،محمد. *نعم ولا، ابن عربي والفكر المنفتح*. ط1. الرباط: دار الأمان، الرباط،2012.

Afifi, Abu Al Ela. *The Mystical Philosophy of Muhiddin Din Ibnul Arabi*. Cambridge: The University Press, 1939.

Derrida, Jacques. *Speech & Phenomena: & other essays on Husserl's theory of signs.* David Allison (Trans.). Evanston: Northwestern University Press,1973. Original work published in1967.

Derrida,Jacques. *Of Grammatology*. Gayatri Chakravorty Spivak. (Trans.). Baltimore & London: Johns Hopkins University Press, 1976. Original work published in 1967.

Derrida, Jacques. "Structure, Sign, & Play in Human Sciences.". In Richard Macsey & Eugenio. Donato. (Ed.). *The Languages of Criticism & The Sciences of Man: The Structuralist Controversy*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, (1970): 247-272.

Derrida,Jacques. *Margins of Philosophy*. Alan Bass (Trans.). Chicago: University of Chicago Press, 1982.

Jowett, Benjamin (ed.). *Dialogues of Plato: Translated into English, with Analyses and Introduction*. London: Cambridge University Press, 2010.

Nicholson, Reynold A.. *A Literary of Arabs*. London: Cambridge University press, 1969.

Marka Kişiliğinde Masalların ve Arketiplerin Kullanımı: Marka Maskotlarının Göstergebilimsel Analizi[572]

Cansu DEMİREL[573]

Recep SÜNNETCİ[574]

Özet

Olağanüstü durumların anlatıldığı olaylar bütünü olan masallar, gerçek hayata dokunan yanlarıyla insanlar tarafından uzun yıllar boyunca kulaktan kulağa ve dilden dile aktarılır olmuştur. Halk arasında anlatılan masallardaki davranış kalıpları zamanla insanlar tarafından sembolleşmeye başlamış ve böylece arketipler ortaya çıkmıştır. Arketipler marka ve kurumlarca masallardan gelen birikimin pazarlama ve reklam alanında etkin olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Bu birikimin kullanımı özellikle marka kişiliği oluşumlarında ve marka kişiliğinin tanıtımında öne çıkmaktadır. Marka kişiliğinin öne çıkan yanlarından "maskot" unsurunun masallar ve arketiplerden beslenen yanı bu çalışmanın odağındadır. Birçok tüketici farkında olmadan iç dünyalarının ve bilinçaltlarının yansıması olan bu maskotlar sayesinde markalara karşı pozitif duygular besleyerek satın alma eyleminde hızlı karar vermektedir. Diğer taraftan birer promosyon ürününe de dönüşen maskotlar, gündelik hayatta masalların yeni biçimleri halini alırken aynı zamanda markanın da birer taşıyıcısı rolüne bürünmektedir.

Günümüzde tüketilebilir masal ve hikâye türevlerinin artmasına karşın, insanlık tarihinin ortak mirası olan masalların, geçmişten günümüze önemini koruduğu halen markaların tanıtımlarında maskotlar aracılığıyla masal ve masal unsurları tercih etmesiyle ortaya çıkmaktadır. Kapsamı itibari ile bu çalışma gösterge bilimsel yöntem aracılığıyla masalların perspektifinde arketiplerin, marka maskotlarında neden, nasıl kullanıldıklarını anlamak ve anlamlandırmak acısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Masal, Arketip, Marka Kişiliği, Marka Maskotu

The Usage of Tales And Archtypes In Brand Personality: Semiological Analysis Of The Brand Mascot

Abstract

Tales, which are formed a series of events in which extraordinary situations are told, have been transferred from ear to ear and from language to language years reflecting real life by people, for many. The patterns of behavior in the tales, narrated among the people, gradually became symbolized by people and thus archetypes occur. Archetypes effectively provide to be used the accumulation of tales by brands and institutions in marketing and advertising. The use of this accumulation put forward especially in the formation and

[572] Bu makale 19-21 Ekim 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen IV. Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Sempozyumu'nda sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir.

[573] Yüksek lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Reklamcılık Anabilim Dalı

[574] Yüksek lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Reklamcılık Anabilim Dalı

advertisement of brand personality. One of the prominent aspects of the brand personality is the “mascot” factor. Mascot's use of archetypes is the focus of this study. Many consumers unwittingly have positive feelings for brands thanks to these mascots, which are the reflection of their inner worlds and subconscious minds. Therefore, customers quickly decide on the buying action. At the same time, mascots are transformed into promotional items and become the carrier of the brand.

Nowadays consumable tale and types of story have increased. The tales, which are the common legacy of human history, are still maintaining its importance from the past to the present day. Therefore, we can understand the fact that brands still prefer tales and tale elements through mascots. This study is important to understand and interpret why archetypes are used in brand mascots in the perspective of tales by means of indicative scientific method.

Keywords*:* Tale, Archetype, Brand Personality, Brand Mascot

Giriş

Sıfırdan bir marka kişiliği yaratmak özelliklede bu kişiliğin kalıcılaşması zaman alan bir süreç olduğu için markalar bu konuda yıllardır masallardan ve arketiplerden faydalanmaktadırlar. Masallar bilindiği üzere her bireyin doğduğu andan itibaren maruz kaldığı yaşanması mümkün olmayan olayları içeren anlatılardır. İnsanlar tarafından, masallardaki kişilerin ve insanlığın geçmiş yaşantısındaki bir takım deneyimlerin zamanla kalıplaşarak, arketip olarak adlandırdığımız bir takım semboller halini almıştır. Geçmişin yansıması olan masalları ve arketipleri markalar kişilik oluşum sürecinde; marka kişiliğini yansıtacak bir unsur olan maskotlar üzerinde kullanmaktadır. Bu maskot karakterler markanın yazılı ve görsel olarak bütün mecralarında gerçekleştirebileceği tanıtım çalışmalarında değerlendirilmektedir. Bu şekilde markalar kitlesinin bilinçaltına seslenerek dikkat çekmekte, zamanla benimsenmekte, hatırlanmakta ve hatta sevilmektedir. Bu duygusal bağ eyleme dönüşerek tüketim halini almaktadır. Belli bir süre sonra yapılan destek ve promosyon çalışmalarıyla da maskotlar müşterilerinin hayatlarında kimi zaman bir oyuncak kimi zaman da bir anahtarlık olarak yer bulmaktadır. Geçmişten gelen birikimin sağlam temelleri üzerine oturtulan bu marka kişiliği, tüketici nezdinde markaya değer olarak dönmektedir. Bu değer satın alma noktasında tüketicinin pozitif yönde karar vermesini arttırmakta ve marka biricik olmaya başlamaktadır. Reklam ve de tanıtım malzemesine evrilen maskot karakter günümüzde biçimsel olarak farklılık geçirmiş olsalar da halen kişilik olarak masal ve arketiplerden esintiler taşımaktadır. Geçmişten esintiler taşıyan maskot iletişimlerinin veya promosyon çalışmalarının uzun yıllar hafızalarda yer edinmenin bir yolu olarak görülmesinin yanında yeni iletişim ve pazarlama faaliyetlerinde de halen masallardan izler taşınması konunun ölümsüzlüğünü gözler önüne sermektedir.

1.Masal

Masal sözlü edebiyatın en eski ve en önemli türlerinden biridir ve birçok şekilde tanımlamak mümkündür. Lakin kabaca bir tanım yapmak gerekirse; halk arasında kulaktan kulağa, ağızdan ağıza aktarılan yer, zaman ve kahramanının belirsiz olduğu olağanüstü olayların cereyan ettiği hikâyelerdir. Gerçekleşmesi mümkün olmayan, konusu ve kahramanları tamamen hayali olan masal, yapılan tanımlar ve kendine özgü özellikler ile diğer türlerden ayrışmaktadır. Her ne kadar Andersen masalları gerçek yaşamdan kesitler sunuyor olsa masalların gerçeklikle ilişkisi olmayıp sadece anlamsal olarak gerçeğe yakın anlatılardır (Arıcı, 2004: 160).

Kavramsal olarak *''Arapça "mesel" kelimesinden dilimize geçmiş olan ve Anadolu'da, "masal" olarak kullanılan terim, diğer Türk diyarlarında "ertegü, ertek, erteki, çöçak" gibi*

kelimelerle ifade edilmektedir''(Arıcı, 2004: 160). *''Genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür''* olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr).

Bir halk bilimi sayılan masallar, bu konudaki araştırmacılar tarafından ilk olarak sözlü kültür içerisinde doğduğu ve bu kültüre hâkim olan anlatma yeteneği güçlü kişilerce aktarılan anonim anlatı türüdür. Yani masalların tarihsel olarak taşınırlığı sözlü olarak gerçekleşmiştir. Zamanla sözlü ve yazılı kültür içerisinde de aktarımı devam eden masalın amacı güldürürken, düşündürmek, eğlendirirken nasihat vermektir. Bulunduğu dönemin insanlarının duygu ve düşüncelerinin yansıtmaktadır (Bayraktar, 2004: 24).

Diğer taraftan masalların kaynağı ve yayılışı konusundaki teorilerin öncüsü ise Alman Wilhelm Grimm'dir. Bu konuda " Kinder und Hausmärchen (Çocuk ve Ev Masalları)" isimli eserinde önemli sayılabilir iki görüş sunmuştur. Bu görüşlere göre Hint-Avrupa dil ailesine giren milletlerin bilinmeyen tarihi zamanlarından miras kaldığını diğer taraftan masalların eski mitlerin birer parçaları olduğunu söyleyerek masalları Hint-Avrupa mitolojisinin bir devamı olduğu söylenmektedir. Diğer bir görüşe göre ise, ulaşım imkânlarının kısıtlı olduğu zamanlarda yolculuk için deniz yolu kullanılırken uzun yolculuklarda vakit geçmesi adına Hindistan'dan yolcu gemilerine masalcılar alınarak bu masalcıların anlattığı masalları, yolcular da batıya aktarmıştır. Bu görüşe karşı olarak antropolojik görüş ise masalların tek bir kaynağının olmadığını ve aynı kültür seviyesinde olan insanların belli ortak paydalarının benzerliğinden kaynaklı olarak ayrı yerlerde benzer şekilde oluştuklarını ileri sürer (Arıcı, 2004: 159-161). Tüm mitlerde olduğu gibi masallar, göç ettikleri coğrafya ya uyum sağlamışlardır. Masallar tüm dünyanın ortak paydası olsa da her birinin yerel versiyonları bulunmaktadır (Sezer, 2010: 3). Masalların kaynağı konusunda diğer bir görüşe göre masallar; Mitoloji Görüşü, Hindoloji Görüşü, Antropoloji Görüşü şeklinde sınıflandırılmıştır (Arıcı, 2004: 159-161).

Konumuz çerçevesinde masallar; mitler ve rüyalar ile bilinçdışının yansımasıdır. Ve mitlerdeki ile mitlerden doğan masallardaki kahramanlar birer arketipin karşılık gelmektedir. Bu konuda öncü isimlerden olan Carl Gustav Jung 'ın araştırmaları ile konuya açıklık getirilecektir (Ersoy, (Erişim: 23.10.2019): 1).

2.Kavramsal Olarak Arketipler

İnsanlık tarihinin önemli bilgilerini taşıyan öyküler olan mitler; kişilerin ve toplumların iç ve dış dünyalarını birleştirerek duygu, düşünce ve algılarını yansıttığı öyküler olduğu için belli bir süre sonra insanlar bu mitleri anlamlandırmak adına sembolleri kullanmıştır (Yavuzer, 2011: 194). Mitler insanlığın ortak bilinçdışının yansıması olması nedeniyle sembolleşerek ortak mirasımız olarak günümüze kadar taşınmıştır.

Bu konuda önemli ve öncü isimlerden olan Jung, sembolleri psikolojinin gerçek bir yüzü olarak görmüş ve mitleri rüyalara benzeterek, rüyalar gibi incelenerek, yorumlanabileceğini öne sürmüştür (Jung, 2009: 21). Çünkü rüyalar insanların kontrolü ve iradeleri dışında gerçekleşen bir takım ruhsal durumdan ibarettir. Diğer taraftan rüyalar ve aynı zamanda düşler, eski nesiller ile bağlantılı ortak bilinç dışının yarattığı bir durum olduğu için iradeden bağımsız ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple Jung semboller ile rüyalar arasında bir köprü kurarak konuyu açıklama yoluna gitmektedir.

Ama Jung'un teorisine geçmeden önce hocası olan Freud'den söz etmek gerekir. Çünkü Jung'un teorisinin temelini Freud oluşturmaktadır. Çağdaş psikolojinin önemli

temsilcilerinden olan Freud, 1926 yılında "Ego ve İd" adlı eseriyle 'yapısal kişilik kuramı' ortaya atmıştır.

Bu kurama id, ego ve süper-ego olarak üç unsur etrafında açıklık getirilmektedir. Bunlar arasında konumuz ile ilişkili olan asıl kavram "İd" dir. Çünkü Freud'a göre doğuşumuzdan itibaren sahip olduğumuz ve kalıtsal olan içgüdülerimizi, gizli güçlerimizi kapsayan id, nesnel olan gerçekten bağımsızdır. Aynı zamanda id, ego ve süper-egoya da hizmet etmektedir (Öztekin, 2011: 294). Baktığımızda Freud 'un ortaya koyduğu id, ilahi boyuttan uzak olan insanın karanlık kısmına işaret etmektedir. Bu duruma karşılık olarak Carl Gustav Jung araştırmaları ile insanın manevi boyutu olan ilahi kısım ile kişilik kavramını örtüştürerek bu konuyu yüce bir tarafa çekmektedir.

Jung rüya teorisiyle birlikte kişiliğin tümünü, kişisel bilinçdışı, kolektif bilinçdışı ve arketip olarak 3 başlık adı altında incelemeye çalışmaktadır.

Kişisel Bilinçdışı: Kişinin kendisine özgü olan yani özel hayatı ile ilgili bilgiler içerir. Bilinç ile temasa geçince çatışmaya sebebiyet verdiği için zapt edilmiş tecrübeler bulunmaktadır (Gençtan, 1995: 173). Bu kısım dışa vurumunu rüyalar ile gerçekleştirmektedir ki zaten bu rüyalarda her zaman kişinin özel hayatı ile ilişkili olur.

Kolektif Bilinçdışı: Bu bilinçdışı kişisel olmaktan ziyade insanlığın geçmiş yaşantısından, atalarından ve bütün geçmişini (soy ağacını) kapsayan birikimlerini kapsamaktadır. Bu yönü ile tamamen evrensellik taşımaktadır. Jung'a göre asıl önem arz eden bilinç budur. Çünkü düşler, mitler ve masallar buradan açığa çıkar ve bütün bunların temelinde ortak bilinç dışını oluşturan arketipler yer almaktadır. Literatürde ortak bilinçdışı diye de geçmektedir. Kolektif bilinçdışı, kişisel bilinçdışının daha derinde olan kısmını temsil eder ve atalardan kalan miras olması sebebiyle kalıcılık taşımaktadır (Gürses, 2007: 79). Bu kalıcılık ile ilgili literatürde şu örnek verilmektedir: Bir insanın yılandan ve ya karanlıktan korkuyor olması için bunları yaşaması ve tecrübe etmesi gerekmemektedir. Çünkü bunlar kişilere, ataları tarafından yaşanarak aktarılmış olan kalıtsal miraslardır (Gençtan, 1995: 176). Bir nevi depo görevi üslenerek nesilden nesille sürekliliğini korur.

Arketip: Kelime anlamı olarak ilktip, kalıp, şablon gibi kelimelere karşılık olan arketip kavramı, insanların uzun dönemler sonucu deneyimledikleri olay ve durumlar karşısında oluşturdukları davranış kalıplarını ifade eder (Baştürk, 2009: 56). Evrensel olan özelliği nedeniyle Jung'da arketipleri, insanlığın ortak davranışları içeren, yöneten ve kontrol edebilen bir sinir sistemi olarak görmüştür (Kazaz, 2016: 42). Diğer taraftan arketipler insanın uzun yıllar sonucu oluşan deneyimlerine ve ruhlarına karşılık gelmektedir. Her ne kadar semboller ile ifade edilseler de aslında genel geçer net somut bir göstergeleri ve tek bir karşılık buldukları anlamları bulunmamaktadır. Arketip kavramı üzerine Jung'un eserlerinde bahsettiği anne arketipinden örnek verebiliriz. Jung ayrıca Anne arketipinin bir yandan "sevecen anne" (Hz. Meryem) olabileceğini belirtirken diğer taraftan "kötü anne" (Kali) de olabileceğini, bize bu örneği üzerinden vurgulayarak arketiplerin bir karanlık bir de aydınlık tarafı olabileceğini bize anlatmaktadır (Ersoy, (Erişim: 23.10.2019): 1).

3. Marka Kişiliği

Marka kişiliği terimini kavramak için öncelikle kişilik ve marka kavramının anlaşılması izlenecek yoldur. Bu anlamda tanımlama yapmak gerekirse marka, ürünlerin pazarda tanıtılması ve rakiplerden ayrımı olabilmesi için kullanılan isim, işaret, şekil, sembol, tasarım vb. gibi unsurlardan oluşan kimliktir.

Kişilik kavramı ise özü itibariyle maskelemek, gizlemek anlamlarındaki Latince kelime "persona" dan gelmekle birlikte bireyin davranış kalıplarını ifade eden ve diğer bireyler içerisinden ayrışmasını sağlayan özelliklerdir (Burger, 2006: 23). Her bir kişilik kendi içerisinde, bulunduğu kişiye has özellikleri barındırmaktadır. Kişilik, insan dışındaki canlılarda hatta markalarda da bulunmaktadır. Marka kişiliği kavramının doğuşu, markaların da tıpkı kişiler gibi canlı hayal edilmesi ile ortaya çıkan bir kavramdır. Bu kavramı ilk kullanan isim Kapferer olmuştur (Wallenklint, 1998: 11). Ve marka kişiliğini insanların kişiliği ile benzeştirmiştir ve bu konuda vurgulamalar yapmıştır. Diğer taraftan kavram ilk kez 1995 yılında Gardher ve Levy tarafından ortaya atılmıştır. Sonrasında Jennifer Aaker' in 1997'de yaptığı şekillendirme ve düzenlemeler ile literatürde yer edinmeye başlamıştır (Özçelik, Torlak, 2011: 363).

Marka kişiliği konusu çerçevesinde yapılan bazı araştırmalar, insanların bazı markalarda sevdikleri bir takım özellikleri aradığı ya da sevdikleri özellikleri taşıyan markaları kendilerine yakın görüp sempati ve sevmesine duygularını beslediğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bu markalar tanıdık hale gelerek satın alma noktasında tercih edilebilir marka olma ihtimallerini arttırmaktadır (Yener, 2013: 91). Tüketiciler bir nevi marka seçiminde kendilerine en yakın özellikleri barındıran ve onlara özel hissettiren tıpkı arkadaşları gibi olan markaları sevmektedirler. Çünkü insanlar değer ve fayda satın alırlar. Bu yüzden arayış içerisinde oldukları en iyi değeri pazarlayan sembollere (markalara) yönelirler.

Markalar bu kişilikleri yaratırken oldukça meşakkatli bir süreçten geçerken bazı yol gösterici unsurları takip etmektedirler. Bunlar (Aktaran: Dursun, 2009: 85):

-Rakip markalar

-Markanın var olan önceki kişiliği

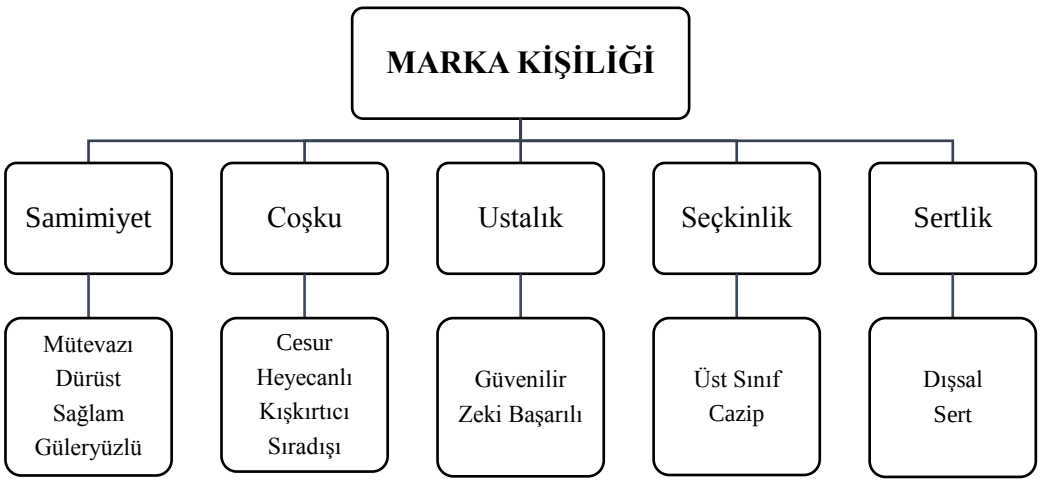
-Hedef kitledir.

Marka kişiliğini yaratıldıktan sonraki süreçte ise markalar bu kişiliği bütünleşik pazarlama iletişiminin bütün unsurlarında uygulamalıdır. Böylece hedef kitlenin ikna ve hatırlanabilirlik düzeyi marka tarafından kolayca aşılabilir. Pazarlamacılar ve reklamcılar, markaların kişiliklerini göstermek için tüketicinin zihninde oluşan simgeler ile bağlantı kurarlar. Bu hayali durum tüketiciye belli bir süre sonra gerçek gelmeye başlayarak, marka tüketiminin sürekliliği artmaktadır (Onur, 2011: 18).

Jennifer Aaker'in marka kişiliğinin teorik çerçevesini oluşturmak için çalışmalar yürüterek 1997'de marka kişiliğinin, beş farklı marka boyutunu ortaya koyduğu görülmektedir. Bunlar tüketiciler tarafından değerli hale gelen marka kişiliği özelliklerini göstermektedir. Bu marka kişiliği özellikleri tüm eleştirilere rağmen genel olarak kabul görmekte ve dünya genelinde kullanılmaktadır.

Kaynak: Aaker, (1997), "Dimensions of Brand Personality", Journal Of Marketing Vol: 34, No:3, 352. *(Bu çalışma için dilimize uyarlanmıştır).*

Tablo 1-Marka Kişiliğinin 5 Boyutu ve Özellikleri

Tablo 1'de ki marka boyutlarına göre bir marka hem cesur hem lider hem de dürüst olabilir. Yani marka birden fazla kişilik taşıyabilir. Şirketler bu duruma, markanın doğum aşamasında karar vererek bu süreci devam ettirmektedirler. Ancak şirketler bazen bu marka kişiliklerini kullanmakta farklı yöntemler de kullanırlar. Örneğin marka yüzü olarak kendi kişilikleri ile uyumlu olan ünlüleri tercih edebilirler ve ya kendi marka maskotlarını yaratarak kullanmayı tercih edebilirler. Şirketler, uzun yıllardır marka kişiliğini yansıtmakta çoğunlukla maskot kullanımını tercih etmektedirler.

Maskot: Türkçe'de "uğur getireceğine inanılan şey" anlamına gelmektedir (sozluk.gov.tr). Maskot büyücü kelimesinden türemiş ve tarihi 1880'li yıllara kadar uzanmaktadır. Diğer taraftan ilk insan topluluklarının kutsal saydığı ağaç, ay, deniz gibi nesnelerin hayatlarını devam ettirme hususunda kendilerine şans getirdiklerine inanmaktadırlar. Bu inançlarını giydikleri kıyafetlere de yansıtmaları ilk maskot örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (İlisulu, 2011: 156). Eskiye oranla günümüzde markalar için maskotlar çok değerlidir ve markaların bütün iletişim çalışmalarında karşımıza çıkabilmektedir. Hatta günümüzde markalarının yansıması olmuş ve tüketicinin kalbine dokunmuş birçok başarılı maskot bulunmaktadır. Bu maskotlara Michelin Maskotu "Bibendum" , Turkcell Maskotu "Cell-O" , Arçelik Maskotu "Çelik" gibi örnekler sayılabilir.

4.Marka Kişiliğinde Masal ve Arketip İkilisi

Arketiplerin varlığı mitolojide, ilkel anlatılarda, peri masallarında geçmekte lakin asıl kaynağı atalarımızın yaşamlarından kalıtsal olarak miras kalan ve beynimizin ilk oluşan bölümü olan kolektif bilinçdışı kısmından oluşmaktadır (Laccino, 1998; Yakın ve Ay, 2012: 28). Bu kısım insanların bildikleri ama farkında olmadıkları bilgileri barındırdığı için oldukça değerlidir. Yıllar boyunca birçok marka tarafından kişilik oluşum süresinde kullanılarak

insanların tüketim çılgınlığına sürüklenmesine hizmet etmiştir. Hatta bu konuda, *"Mark ve Pearson (2001), marka kişiliklerini de tıpkı insan kişiliklerini algıladığımız gibi ilk olarak arketipler sayesinde ve hızlı bir şekilde algılayabileceğimiz düşüncesinden hareket ederek marka (kişiliği) geliştirmede kullanılan on iki ana arketip belirlemişlerdir"* (Aktaran: Yakın, Ay, 2012: 28).

Maskotların oluşumunda markalar genellikle Mark & Pearson tarafından oluşturulan on iki arketipten faydalanırlar. Bu arketipler örnekleriyle Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2-Mark & Pearson'ın Marka Kişiliği Ölçmede Kullandıkları Arketip Ölçeği

ARKETİP	İŞLEVİ	MARKA ÖRNEĞİ
Yaratıcı(Creator)	Yeni bir şeyler yaratmak	Williams- Sonoma
Yardımsever (Caregiver)	Koruyucu, Kollayıcı	AT&T (MaBell)
Kral (Ruler)	Kontrol sağlayıcı	American Express
Soytarı (Jester)	Eğlendirici	Miller Lite
Sıradan Adam (RegularGuy)	Halinden memnun olmak	Wendy's
Aşık (Lover)	Sevgi vermek	Hallmark
Kahraman (Hero)	Cesur davranmak	Nike
Asi (Outlaw)	Kuralları yıkmak	Halley - Davidson
Sihirbaz (Magician)	Etkiyi iletmek	Calgon
Masum (Innocent)	İnancı korumak ve tazelemek	Ivory
Kaşif (Expolorer)	Özgürlüğü korumak	Levi's
Bilge (Sage)	Kendi dünyasını anlamak	Oprah's Book

Kaynak:*Mark, M.,& Pearson, C.(2001). The Hero and the Outlaw: Building Extraordinary Brands Through the Power of Archetypes. New York: McGraw-Hill. 13. (Bu çalışma için dilimize uyarlanmıştır.)*

5.Metodoloji

Bu çalışma kapsamında marka kişiliği çerçevesinde, marka maskotlarında masal ve arketip kullanan markaların maskotları incelenmiştir.

5.1.Yöntem

Uzun yıllardır markalar, marka kişiliği geliştirme aşamasında marka maskotlarını oluştururken masal ve arketiplerden faydalanmışlardır. Arketipler de temel olarak mitlerden ve masallardan ilham alınarak oluşturulmuştur. Bu durum ışığında bu masal ve arketipleri kullanarak marka maskotlarını yaratan markalar, tüketicinin bilinçdışında bulunan kısma seslenerek tüketicinin kalbine dokunduğu için başarılı olmaktadır. Bu sebeple çalışma kapsamında masallardan ve arketiplerden esinlenerek marka kişiliği başlığı altında marka maskotlarını oluşturmuş markalar tercih edilmiştir. Ve bu marka maskotları görsel açıdan Fransız Dilbilimci Roland Barthes'ın göstergebilimsel analiz yöntemi ile incelemeye tabi tutulmuştur. Ayrıca ünlü Rus halk bilimci Vladimir Propp tarafından ortaya atılan ve morfolojik metot olarak nitelendirilen masal çözümlemesi de kullanılıp bunlara ek ve son

olarak Mark & Pearson'ın marka kişiliği ölçmede kullandıkları 12'li arketip ölçeği ekseninde de değerlendirme ve ölçümleme yapılacaktır.

Barthes'ın göstergebilimsel anlayışına göre, gösterge: gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkidir. Gösterilen: Göstergeyi kullananın ondan anladığı 'şey' dir. Onu gösterenin karşıtı yapan tek ayrım, gösterenin bir aracı kimliği taşımasıdır. Mit: Birbirleriyle ilişkili kavramlar bütünü olarak düşünülebilir.

> Ona göre "*görsel öğelerin ilişkilenmesi ile düz ve yan anlam oluşmaktadır. Bu oluşumlardan iki düzlemden yararlanılır. Birinci düzlem dizisel (düzanlam) boyutudur. Bu düzlemde nesneler seçilir. Diğer düzlem olan dizimsel (yananlam) ise, seçilen öğeleri anlamlandırarak bir bütün oluşturmak için kullanılır. Barthes çözümleme yaparken dört temel ilkeye bağlı kalır. Biçimselleştirme, yayıncılık, çoğulluk ve işlemsellik ilkeleri sırayla yapıtı anlamlandırmak için kullanılır"* (Karaman, 2017: 31).

Rus halk bilimci Vladimir Propp'un masal çözümlemesi uygulama kısmında kullanılacaktır. Lakin Propp'un masallarda tespit ettiği 31 işlev, maskotlar görsel çerçevede incelendiği için ve bir olay örgüsü bulunmadığından kullanılmayacaktır. Sadece Propp'un masallarda tespit ettiği 31 işlevin dağıldığı 7 eylem alanı ve kişilik fonksiyonları kullanılacaktır. Bu fonksiyonlar hakkında bilgi edinmek yerinde olacaktır.

Propp'un 7 eylem alanı veya yapan kişiler (Temel, 2005: 87):

- Saldırgan (Kötü Kişi)
- Bağışçı (Sağlayıcı)
- Yardımcı
- Prenses ve babası (Aranan kişi)
- Gönderen (Görevlendiren)
- Kahraman
- Düzmece kahraman

Mark & Pearson'ın marka kişiliği ölçmede kullandıkları 12'li arketip sınıflamasında çalışmanın uygulama kısmında kullanılacağı için hakkında bilgi vermek gerekir. Bunlar (Mark, Pearson, 2001: 13):

Arketip	**İşlevler**
Yaratıcı (Creator)	Yeni bir şeyler yaratmak
Yardımsever (Caregiver)	Koruyucu, kollayıcı
Kral (Ruler)	Kontrol sağlayıcı
Soytarı (Jester)	Eğlendirici
Sıradan Adam (Rugular)	Halinden memnun olmak
Aşık (Lover)	Sevgi bulmak ve vermek
Kahraman (Hero)	Cesur davranmak

Asi (Outlaw)	Kuralları yıkmak
Sihirbaz (Magician)	Etkiyi iletmek
Masum (Innocent)	İnancı korumak veya tazelemek
Kaşif (Explorer)	Özgürlüğü korumak
Bilge (Sage)	Kendi dünyasını anlamak

5.2.Kapsam ve Sınırlılıklar

Çalışma kapsamında sadece Turkcell, İş Bankası, Coca-Cola, Garanti BBVA ve Algida markalarının, marka maskotları görsel açıdan incelenecektir. Diğer yandan görseller Fransız dil bilimci Roland Barthes'ın göstergebilimsel analiz yöntemi içerisinde düz anlam ve yan anlam boyutlarında ele alınacaktır. Ayrıca ünlü Rus halk bilimci Vladimir Propp tarafından ortaya atılan ve morfolojik metot olarak nitelendirilen masal çözümlemesi içerisinden sadece 7 eylem alanı ve kişilik fonksiyonları kullanılacaktır. Bunlara ek ve son olarak Mark & Pearson'ın marka kişiliği ölçmede kullandıkları 12'li arketip sınıflaması da uygulama kısmında faydalanılacak bir diğer sınırlılıktır.

5.3.Amaç

Bu çalışmanın temel amacı marka kişiliği başlığı altında markaların tüketicileri ile bağ kurmakta kullandıkları bir yol olarak maskot kullanımlarında masalların rolünün, masallardan ilham alınarak oluşturulmuş örnek marka maskotlarının incelenmesi yolu ile gözler önüne serilmesidir.

5.4.Araştırma Soruları

- Marka kişiliği oluşumunda kullanılan maskotların yaratımında hangi masallardan ve masal kahramanlarından esinlenilmiştir?
- Masalsı marka maskotlarının, marka reklamlarındaki kişilik fonksiyonları nelerdir?
- Masalsı marka maskotlarının arketipleri ve bu arketiplerin işlevleri nelerdir?

5.5.Araştırma Örneklemi

Marka kişiliği oluşturma aşamasında masallardan ve arketiplerden esinlenerek oluşturulmuş marka maskotları incelenmiştir. Tercih edilmiş olan bu beş markanın maskotları, masal ve arketiplerden izler taşıdığı gerekçesi ile seçilmiştir. Bu markalar: Turkcell, İş Bankası, Coca-Cola, Garanti BBVA, Algida'dır. Analiz sürecinde Roland Barthes'ın göstergebilimsel metodu, Propp'un masal çözümlemesi ve Mark & Pearson'ın marka kişiliği ölçmede kullandıkları 12'li arketip sınıflaması kullanılmıştır.

6.Markalar

Marka olarak Turkcell, İş Bankası, Coca-Cola, Garanti BBVA ve Algida tercih edilmiştir. Uygulama kısmına geçmeden önce bu markalar ve maskotları hakkında bilgi sahibi olmak yerinde olacaktır.

6.1.Turkcell

Turkcell, Türkiye'de kurulmuş iletişim ve teknoloji hizmetleri sunan bir operatör şirketidir. Müşterilerine mobil ve sabit şebekeler üzerinden bireysel ve kurumsal, ses, data, TV hizmetleri servisler sunmaktadır. Türkiye'de mobil iletişim döneminin başlangıcı Şubat 1994'te Turkcell'in hizmete girmesiyle başlamıştır. 27 Nisan 1998'de T.C. Ulaştırma

Bakanlığı ile 25 yıllık GSM lisans anlaşması imzalayarak müşterilerine hizmetlerin çeşitliliğini, kalitesini arttırarak gelişimini sürdürmüştür. Günümüzde Türkiye'deki geniş kapsama alanını ve yurt dışında kullanım hizmetlerini geliştirme konusunda çalışmalarını sürdürerek varlığına devam etmektedir (www.turkcell.com.tr).

Turkcell Marka Maskotları

Fikriye Emocan

Maskotlar içerisinde en sosyal medya tutkunu olup gündemi takip edenlerdendir.

Görsel 1-Fikriye Emocan Maskotu

Kaynak:(www.turkcell.com.tr/emocanlar [Erişim Tarihi: 23.10.2019]

Reklam Ajansı: Rafineri Reklam Ajansı

Zeki Emocan

Adından ve kullandığı gözlük aksesuarından anlaşılacağı üzere emocanlar arasında zeki görünümlü olanlardandır.

Racon Emocan

Maskotlar arasında; sert bakışlı, ağır abi duruş sergileyen emocan olduğu için bilardo ile tavla oynamak, maça gitmek hobileri arasında bulunmaktadır.

Görsel 3-Racon Emocan Maskotu
Kaynak:(www.turkcell.com.tr/emocanlar [Erişim Tarihi: 23.10.2019]
Reklam Ajansı: Rafineri Reklam Ajansı

Organik Emocan

Emocanlar arasında görünüm ve yaşam tarz olarak en doğal olanlardandır. Görünüşünden de anlaşılacağı üzere hippi tarzını benimsediği görülmektedir.

Görsel 4-Organik Emocan Maskotu

Kaynak:(www.turkcell.com.tr/emocanlar [Erişim Tarihi: 23.10.2019]

Reklam Ajansı: Rafineri Reklam Ajansı

Pamuk Emocan

Davranışsal olarak sevgi kelebeği gibi davranan emocanlardandır. Diğer emocanlara göre sinemaya gitmek, müzik dinlemek gibi daha sosyal aktiviteler ile ilgilenen maskottur.

Görsel 5-Pamuk Emocan Maskotu

Kaynak:(www.turkcell.com.tr/emocanlar [Erişim Tarihi: 23.10.2019]

Reklam Ajansı: Rafineri Reklam Ajansı

Tıstıs Emocan

Maskotlar içerisinde en korkak olan ve davrananlardandır. Hayatında yaptığı ve yapacağı her şey için çekimserlik göstermektedir.

Görsel 6-Tıstıs Emocan Maskotu

Kaynak:(www.turkcell.com.tr/emocanlar [Erişim Tarihi: 23.10.2019]

Reklam Ajansı: Rafineri Reklam Ajansı

Sefa Emocan

Diğer emocanlar içerisinden keyfine düşkünlüğü ile dikkat çeken ve bunu hayatına da yansıtan emocan olarak sunulur.

Görsel 7-Sefa Emocan Maskotu

Kaynak:(www.turkcell.com.tr/emocanlar [Erişim Tarihi: 23.10.2019]

Reklam Ajansı: Rafineri Reklam Ajansı

6.2.İş Bankası

Cumhuriyet döneminin ilk ulusal bankası olan İş Bankası, Atatürk'ün direktifleriyle İzmir Birinci İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda 26 Ağustos 1924 tarihinde kurulmuş genel müdürü Celal Bayar'ın liderliğinde iki şube ve 37 personel ile hizmete başlamıştır. Günümüzde halen bankacılık sektöründe önemini koruyan ve hizmet vermeye devam markalardandır (www.isbank.com.tr).

İş Bankası Maximum Kart Reklamı;

İş Bankası'nın Maximum kart kampanya reklamlarının tanıtımlarında reklam yüzü olarak Cem Yılmaz'ın canlandırdığı "sihirli cin" karakteri markanın kampanya maskotudur. Kart kullanımı ve kampanyalar hakkında mizah karışımı ile bilgiler sunmaktadır.

Görsel 8-Sihirli Cin Maskotu

Kaynak:(www.instagram.com/maximumkart|Erişim Tarihi:23.10.2019|

Reklam Ajansı: Medina Turgul DDB

6.3.Coca-Cola

1886 yılında Dr. John S. Pemberton eczanesinde bir içecek üretmiş ve ürettiği içeceği Jacob eczanesine götürerek satılmasını istemiştir. Bardağı 5 Centten satılan bu içecekten ilk yıl günde 9 bardak satılmıştır. Pemberton'un ortağı Frank Robinson, iki büyük C harfinin yan yana güzel duracağını düşünerek bu içeceğe Coca-Cola adını vermişlerdir. Coca-Cola dünyanın en büyük içecek şirketlerinden biri olarak dünyanın pek çok yerinde üretim ve satış kanallarına sahiptir(www.coca-colaturkiye.com).

Amerikalı karikatürist, Thomas Nast, (1863) tarafından çizilen Noel Baba karakteri aslında, MS. 3. yy sonunda, Türkiye'nin Antalya Şehrindeki antik Patara bölgesinin küçük bir köyünde doğmuş olan Nikolas isimli bir din adamıdır. Nikolas, tüm mal varlığını hasta, yaşlı, bakıma muhtaçlara yardım için kullanıyordu. Hayatını Tanrı'ya ve insanlara hizmete adamış biri olarak tanımlanıyordu. Coca-Cola markası bunu marka değerini ön plana çıkarmak adına bir dönem maskot olarak reklamlarında kullanmıştır(bianet.org).

Görsel 9-Noel Baba Maskotu

Kaynak: (www.hurriyet.com.tr[Erişim Tarihi:23.10.2019]

Reklam Ajansı: D'Arcy Advertising Agency

6.4.Garanti BBVA

Garanti BBVA ya da eski adıyla Garanti Bankası 1946 yılında Ankara'da kurulan bir bankadır. 30 Eylül 2014 tarihi itibarıyla 107,0 milyar ABD Doları'na ulaşan konsolide aktif büyüklüğü ile Türkiye'nin en büyük ikinci özel bankası konumundadır. Kurumsal, ticari, KOBİ, ödeme sistemleri, özel, bireysel ve yatırım bankacılığı dâhil bankacılık sektörünün tüm iş kollarında faaliyet gösterir.

Görsel 10-Garanti Marka Maskotları

Kaynak:(pazarlamasyon.com/sucu-cocugun-taburelerinde-bremen-mizikacilari/[Erişim Tarihi:23.10.2019]

Reklam Ajansı: Alametifarika

2019 yılında Türkiye Garanti Bankası Anonim Şirketi olan marka Garanti BBVA olarak yeniden adlandırılmıştır. Marka 2011 yılı içerisinde Bremen Mızıkacıları Masalı'ndan ve kahramanlarından esinlenerek Eşek, Köpek, Tavuk, Kuş hayvanlarını belli bir dönem boyunca maskot olarak kullanmıştır. Basılı reklam görsellerinde hayvanların fiziksel duruş ve dizilişleri masala yapılan bir atıf misali gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır (en.wikipedia.org).

6.5.Algida

Görsel 11 - Algida "Aslan Max" Maskotu

Kaynak:(www.aslanmax.com[Erişim Tarihi:23.10.2019

Görsel 12 - Algida "Aslan Max" Maskotu

Kaynak:(www.facebook.com/aslanmax[Erişim Tarihi:23.10.2019]

1990 yılında Türkiye'de bulunan bir dondurma markası olan Algida markasının hedef kitlesi yedisinden yetmişine herkesi kapsamaktadır. Marka, çocuk dondurması Max, gençlerin dondurması Cornetto, ev dondurması olan Carte d'or ve Magnum dondurması ile 27 yıllık bir serüvene sahiptir (www.algida.com.tr).

7.Bulgular ve Yorumlama

Masalların bilinirlikleri ve onlara duyulan sempatinin hedef konumunda olduğu marka iletişimlerinde markaların kurumsal kimlik ve kişiliklerinin birer sunumu olarak maskotları kullandıkları çalışmanın bulgularınca gözler önündedir. Bu noktada kişilerin reklam ve pazarlama faaliyetlerine gösterdikleri zihinsel direncin yıkıcısı olarak masallardan faydalanmak iletişim çabalarına sempatik bir katkı yapmakta diğer taraftan markanın iletilerine verdiği biçim ile mesajları güçlendirmektedir. Markaların maskotları özelinde bir değerlendirme yapmak gerekirse;

7.1.Turkcell Marka Maskotları: Emocanlar

İncelenen ilk yedi gösteren, Turkcell markasının maskotlarıdır. Racon, Zeki, Sefa, Organik, Pamuk, Tıstıs, Fikriye isimlerinde toplam yedi tane marka maskotu ile karşımıza çıkan marka, kullandığı emocanlar ile tabloya göre: gösteren konumunda Emocan, gösterilen olarak Turkcell markası görülmektedir. Bu maskotların, Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler Masalı'ndan esinlenerek oluşturulduğu sayıları ve maskotların özellikleri ile ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3-Turkcell Markası "Racon Emocan" Maskotu Analizi

Gösteren	Gösterilen	Düz Anlam	Yan Anlam	Propp'un Kişilik Fonksiyonları	Mark & Pearson Marka Kişilik Arketipleri	Mark & Pearson Kişilik Arketip İşlevleri
Sarı Renkli, Sert Bakışlı, Antenli Emocan	Turkcell Markası	Racon Emocan	Pamuk Prenses Ve Yedi Cüceler Masalı Öfkeli Cüce	Sağlayıcı	Asi	Kuralları Yıkmak

Turkcell maskotlarından Tablo 3'dekine ilk baktığımızda gördüğümüz sarı renkli, bıyıklı, sert bakışlı yüz ifadesi takınan antenli bir maskot olan Emocan'dır. Diğer taraftan gösterilmek istenen ve işaret edilense Turkcell markasıdır. Barthes'ın göstergebilimsel analizindeki düz anlama Racon Emocan karşılık gelmesinin nedeni aklımıza gelen ve hatırladığımız karşılığın o olmasındandır. Çağrıştırdığı şey yani yan anlam olarak karşımıza çıkan ise Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler masalındaki cücelerden, "Öfkeli cüce"'dir. Ayrıca öfkeli cüce ile karşılık bulan karakterin bıyığı ve tesbihi ile ülkemiz kültürel kodlarına ve gündelik hayat aksesuarlarına yaptığı göndermeler ile anlatı ve karakterinin kültürümüze adapte edildiği söylenebilir. Propp'un masal çözümlemesindeki kişilik fonksiyonlarından "Sağlayıcı" olması markanın müşterilerine hizmet sağlayan bir marka olmasından gelmektedir. Mark &Pearson marka kişilik arketiplerinde "Asi arketip''ine karşılık gelmesinin nedeni bu arketipin "Kuralları yıkmak'' işlev ve fonksiyonunu sahiplenmiş olmasıdır ki bu da genel olarak bütün anlatı ile uyuşmaktadır.

Tablo 4-Turkcell Markası "Zeki Emocan" Maskotu Analizi

Gösteren	Gösterilen	Düz Anlam	Yan Anlam	Propp'un Kişilik Fonksiyonları	Mark & Pearson Marka Kişilik Arketipleri	Mark & Pearson Kişilik Arketip İşlevleri
Sarı Renkli, Gözlüklü, Antenli Emocan	Turkcell Markası	Zeki Emocan	Pamuk Prenses Ve Yedi Cüceler Masalı Bilgin Cüce	Sağlayıcı	Bilge	Kendi Dünyasını Anlamak

Turkcell maskotlarından Tablo 4'deki maskotumuz da gösteren; sarı renkli, antenli, gözlüklü, çok meşgul halleri ile bize sunulan Emocan'dır. Gösterilen ise Turkcell markasının kendisidir. Barthes'ın göstergebilimsel analizindeki düz anlamı ile bize sunulan Zeki Emocan, çağrışım ile bize sunulan yan anlamı ise yedi cücelerden "Bilgin Cüce"' dır. Bilginliği ifade eden bir gösterge olarak emocan diğer emocanlardan farklı olarak gözlük takmaktadır. Propp'un masal çözümlemesindeki kişilik fonksiyonlarından "Sağlayıcı'' olması maskotun marka müşterilerine hizmet sağlamasına göndermedir. Diğer taraftan Mark & Pearson marka kişilik arketiplerinde "Bilge" arketipine karşılık gelmekte nedeni ise ''kendi dünyasını anlamlandıran, her şey hakkında bilgili olma'' özelliğini barındırmasıdır.

Tablo 5-Turkcell Markası "Sefa Emocan" Maskotu Analizi

Gösteren	Gösterilen	Düz Anlam	Yan Anlam	Propp'un Kişilik Fonksiyonları	Mark & Pearson Marka Kişilik Arketipleri	Mark & Pearson Kişilik Arketip İşlevleri
Sarı Renkli, Güleç Yüzlü, Antenli Emocan	Turkcell Markası	Sefa Emocan	Pamuk Prenses Ve Yedi Cüceler Masalı Salak Cüce	Sağlayıcı	Soytarı	Eğlendirici

Turkcell markasından Tablo 5'deki maskotumuzda gösteren sarı renkli, güleç yüzlü, mutlu ve antenli bir varlık olan sefa emocandır ve onunla gösterilen ise Turkcell markasının kendisidir. Barthes'ın göstergebilimsel analizindeki düz anlamı ile akla gelen ilk karşılık basit tanımı ile "Sefa Emocan" iken çağrışımda bulunulan yan anlamında yedi cücelerden "Salak Cüce"'dir. Propp'un masal çözümlemesindeki kişilik fonksiyonlarından "Sağlayıcı'' olması maskotun marka hizmetlerini müşterilerine sağlamasından gelmektedir. Mark & Pearson Marka Kişilik Arketiplerine göre de "Soytarı" olması maskotun görünüş itibari ile barındırdığı eğlendirici duruşudur.

Tablo 6-Turkcell Markası "Organik Emocan" Maskotu Analizi

Gösteren	Gösterilen	Düz Anlam	Yan Anlam	Propp'un Kişilik Fonksiyonları	Mark & Pearson Marka Kişilik Arketipleri	Mark & Pearson Kişilik Arketip İşlevleri
Sarı Renkli, Gitar Çalan Antenli Emocan	Turkcell Markası	Organik Emocan	Pamuk Prenses Ve Yedi Cüceler Masalı Mutlu Cüce	Sağlayıcı	Aşık	Sevgi Bulma Ve Vermek

Turkcell markasından Tablo 6'daki maskotumuzda gösteren yine sarı renkli, antenli ama bu sefer elinde gitarı ile doğal duruş sergileyen -yaygın deyimi ile- hippi tarzlı bir Emocan'dır ve onunla gösterilen ise Turkcell markasının kendisidir. Barthes'ın göstergebilimsel analizindeki düz anlamı ile akla gelen ilk karşılık "Organik Emocan"'dır, çağrıştırdığı ikinci anlamında ise masal kahramanı olan yedi cücelerden, "Neşeli Cüce'''ye karşılık gelmektedir. Propp'un masal çözümlemesinde bulunan kişilik fonksiyonları arasından "Sağlayıcı"dır. Mark & Pearson Marka Kişilik Arketiplerinden "Aşık" olması onun "Sevgi bulma ve vermek'' özelliğini müzik ile aynı zamanda doğallığı ile yansıtmasıdır.

Tablo 7-Turkcell Markası "Pamuk Emocan" Maskotu Analizi

Gösteren	Gösterilen	Düz Anlam	Yan Anlam	Propp'un Kişilik Fonksiyonları	Mark & Pearson Marka Kişilik Arketipleri	Mark & Pearson Kişilik Arketip İşlevleri
Sarı Renkli, Sevimli, Antenli Emocan	Turkcell Markası	Pamuk Emocan	Pamuk Prenses Ve Yedi Cüceler Masalı Mutlu Cüce	Sağlayıcı	Masum	İnancı Korumak

Turkcell markasından Tablo 7'deki maskotumuzda gösteren sarı renkli, sevimli duran antenli Emocan. Bundan hareketle gösterilen ise Turkcell markasıdır. Barthes'in analizindeki düz anlam ile ilk karşılık "Pamuk Emocan'' iken bize çağrışımda bulundurduğu karşılık ise yedi cüceler arasından "Neşeli Cüce"'dir. Neşeli cüce olmasındaki sebep onun görünüş itibari ile sevimli olarak sunulmasıdır. Propp'un masal çözümlemesindeki kişilik fonksiyonları içerisinden üstlenmiş olduğu özellik nedeni ile diğerleri gibi "Sağlayıcı" rolü üstlenmektedir.

Mark & Pearson marka kişilik arketipleri arasından da temsil ettiği görünüş nedeni ile "Masum" olması iken işlev olarak sahiplendiği durum "İnancı korumak"dır.

Tablo 8-Turkcell Markası "Tıstıs Emocan" Maskotu Analizi

Gösteren	Gösterilen	Düz Anlam	Yan Anlam	Propp'un Kişilik Fonksiyonları	Mark & Pearson Marka Kişilik Arketipleri	Mark & Pearson Kişilik Arketip İşlevleri
Sarı Renkli, Korkak, Antenli Emocan	Turkcell Markası	Tıstıs Emocan	Pamuk Prenses Ve Yedi Cüceler Masalı Çekingen Cüce	Sağlayıcı	Kâşif	Özgürlüğü Korumak

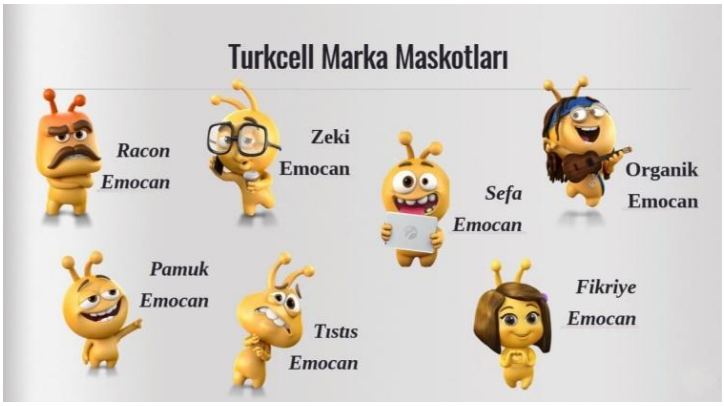
Turkcell markasından Tablo 8'deki maskotumuzda gösterenimiz; sarı renkli, antenli, korkak duruş sergileyen diğer bir emocandır. Gösterilen ise Turkcell markasıdır. Barthes'in analizinden hareketle ilk karşılık(düz anlam) "Tıstıs Emocan" iken çağrışımı ise (yan anlamı), yedi cüceler içerisinden "Çekingen Cüce"'yi işaret etmesidir. Propp'un masal çözümlemesindeki kişilik fonksiyonu ise diğerleri gibi "Sağlayıcı"'dır. Mark &Pearson marka kişilik arketipleri içerisinden "Kâşif" arketipe karşılık gelmektedir.

Tablo 9-Turkcell Markası "Fikriye Emocan" Maskotu Analizi

Gösteren	Gösterilen	Düz Anlam	Yan Anlam	Propp'un Kişilik Fonksiyonları	Mark & Pearson Marka Kişilik Arketipleri	Mark & Pearson Kişilik Arketip İşlevleri
Sarı Renkli, Antenli Kız, Emocan	Turkcell Markası	Fikriye Emocan	Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler Masalı Meraklı Cüce	Sağlayıcı	Kâşif	Özgürlüğü Korumak

Turkcell markasından Tablo 9'deki maskotumuzda göstergemiz; son emocan olan sarı renkli, antenli ve cinsiyeti kız olan bir varlıktır. Gösterilen Turkcell markası iken Barthes'in analizinde düz anlamı da "Fikriye Emocan'' dır. Buna karşılık yan anlamı yani ikinci çağrışım yaptığı masal kahramanı ise yedi cücelerdeki "Meraklı Cüce"'nin kendisidir. Çünkü Fikriye Emocan, emocanlar arasında gündemi en sıkı takip edenlerdendir bu yüzden Mark &

Pearson Marka Kişilik Arketipleri arasından "Kâşif" arketipi ve işlevlerine görünürdür. Ayrıca Propp'un masal çözümlemesindeki kişilik fonksiyonu yine diğer emocanlarda olduğu gibi "Sağlayıcı"'dır.

Görsel 13-Turkcell Marka Maskotları

Sonuç Olarak; Görülen odur ki, maskotlar arasında bağlayıcı ve benzeşen hayli özellik bulunmaktadır. Bu maskotların bir bütün olarak sunumlarında hem görsel estetik hem de masalda ki cüce yedilisine bir bütün olarak gönderme yapmanın bir yolu olarak tercih edilmiş olabilir. Diğer taraftan Propp'un kişilik fonksiyonlarından "sağlayıcı" rolün baskınlığı dikkat çekmektedir. Bu durumu markanın genel iletişim faaliyetleri gözlemlendiğinde şu şekilde çözümlemek mümkündür. Turkcell birçok hedef kitle grubuna aynı anda hizmet vermektedir. Birçok hizmet paketi ile birçok iç görünün karşılık geldiği bu pazarlama ortamında birbirinden farklı özellikler ile öne çıkan maskotların kullanımı aslında aynı zamanda markanın farklı taleplerde ki hedef gruplarına ulaşmak için tercih ettiği bir yol olarak görülebilir. Bu bağlamda maskotları ile ayrı özellik ve isteklerin sahibi gruplara ulaşırken genel çerçevede marka bir bütün olarak "ben her gruptan ve iç görüden müşterimin taleplerini düşünüyor ve onlara özel olarak çözüm ve hizmetler geliştiriyorum" iletisini beslemektedir. Bu anlamda markanın genel mesajının arka planda güçlenen yanı günümüzde kitleden özele yönelen pazarlama faaliyetlerinin bir gerekçesi olarak karşımıza çıkmış olabilir. Bununla birlikte maskotlarında hem kurumsal kimliğinin hem de geçmişte kalan iletişim faaliyetlerinin/marka yüzlerinin/maskotlarının izlerinin taşındığı görülmektedir. Bu özellikle emocanların renklerinin seçimi, antenleri ile öne çıkmaktadır. Diğer taraftan bir tanımlama olarak "emocan" kavramının tercih edilmesi sonuna "can" eklenerek sempatik bir kültürel gönderme sayılabilecekken, gündelik hayatın artık bir normali haline gelen "emoji" kavramı ile bizden ve hayatımızdan bir parça olamaya gönderme sayılabilir. Diğer taraftan emojiler küresel olarak artık yeni nesil bir iletişim biçimi ve hatta yeni bir dil olarak kabul görmeye başlamışken markanın "bir iletişim sağlayıcısı" olmasına gönderme sayılabilir. Bu hali ile

emoji kavramının "Emo"'su, kültürel bir gönderme ve sempatiklik taşıyıcısı olan "can" eki ile birleşerek markaya özel kavramsallaştırılmış görülmektedir. Bununla birlikte maskotların renk tercihlerinin ve yüz tasarımlarının da emojilere benzeyen yanı göz ardı edilmemelidir. Pamuk prenses ve 7 cüceler masalının tabi ki kültürden kültüre ve bulunduğu zamana göre birçok varyasyonu bulunmaktadır. Ancak genel olarak dikkat çeken masalın eski versiyonlarında cücelerin birer ismi olmayışıdır. Tabi ki cüceler karakteristik özellikleri öne çıkarak birbirinden ayrılmaktadır ancak bu öne çıkan yanlarının isimlerini var etmesi masalın sonra ki versiyonlarında yer alan bir özelliktir. Bu anlamda cüceler ile emocanlar arasında ki isimlendirmeler de maskotların halka sunulan isimlerinin kültürel kodlar ile adapte edildiği görülmektedir.

7.2.İş Bankası

Sekizinci sırada yer alan, İş Bankası markasının Maximum Kart maskotudur. Marka maskotu olarak Cem Yılmaz'ın hayat verdiği Sihirli Cin'i kullanmaktadır. Alaaddin'in Sihirli Lambası Masalı'ndan esinlenerek oluşturulan maskot, masalda ki "lambadaki cin" yada "sihirli cin" isimleri ile biline gelmiş iken kültürel kodlarımız gereği maskot bu sıfat ile hiç çağırılmıyor. Diğer taraftan iletişim faaliyetlerinde aslında cinin problem çözen yanı öne çıkarılmaktadır. Ve marka maksimum kartı cinin bu özelliği ile bağdaştırmaktadır. Karakterin görsel betimlemesi, kıyafet olarak sarık ve takılarıyla etnik bir gönderme yaparken, diğer taraftan kıyafetlerinde ki renklerin canlılığı ile karakter ortamda dikkat çekici bir öğe olarak sunulmaktadır. Hem kültürel bir gösterge olarak hem de masala atıf yapan karakter ayrıca makyaj olarak sürme sürülmüş halde karşımıza çıkar. İletişim faaliyetlerinde markanın maskotunun enerjik bir yapıda sunulması ile birlikte ayrıca karakterin cinin lambası ile bağdaştırılmak üzere markanın telefon uygulaması(APP) ile bağdaştırıldığı görülmektedir.

Tablo 10-İş Bankası Markası "Sihirli Cin" Maskotu Analizi

Gösteren	Gösterilen	Düz Anlam	Yan Anlam	Propp'un Kişilik Fonksiyonları	Mark & Pearson Marka Kişilik Arketipleri	Mark & Pearson Kişilik Arketip İşlevleri
Cin Kostümlü Erkek Oyuncu	Cem Yılmaz	Komedyen	Alaaddin'in Sihirli Lambası Masalı Lamba Cini	Yardımcı	Sihirbaz	Etkiyi İletmek

Tablo 10 bağlamında göstergebilimsel ölçekte gösteren; ünlü ve kostümlü erkek oyuncu, Gösterilen ise Cem Yılmaz'ın kendisidir. Barthes'in analizine göre düz anlamı ile ilk karşılık bulan onun bir "komedyen/oyuncu" olmasıdır. Yan anlam olan bizde ki çağrışımı, Alaaddin'nin Sihirli Lambası'ndaki dilekleri yerine getirebilen, sorunları çözen Lamba Cini'dir. Özellikleri nedeni ile Mark &Pearson marka kişilik arketipleri'nden "Sihirbaz" arketipine ve bu arketipin "etkiyi iletmek" işlevine sahiptir. Ayrıca Propp'un masal çözümlemesindeki kişilik fonksiyonu "Yardımcı"dır. Bu yanları ile sunulan ürün gündelik hayatta sihirli bir çözüm ortağı olduğuna kullanıcıyı çekmek adına, masalda aynı işlevin göstergesi ile bağlaştırılmıştır.

7.3.Coca-Cola

Dokuzuncu sıradaki maskotumuz Coca-Cola markasının eski Noel Baba marka maskotudur.

Tablo 11-Coca-Cola Markası "Noel Baba" Maskotu Analizi

Gösteren	Gösterilen	Düz Anlam	Yan Anlam	Propp'un Kişilik Fonksiyonları	Mark & Pearson Marka Kişilik Arketipleri	Mark & Pearson Kişilik Arketip İşlevleri
Yaşlı Adam	Noel Baba	Noel Baba	Yeni Yıl, Hediye, Sürpriz, Mutluluk	Sağlayıcı	Masum Yardımsever Sihirbaz	İnancı Korumak Ve Tazelemek, Koruyu Kollayıcı, Etkiyi İletmek

Tablo 11'e göre maskot analizinde gösteren; yaşlı tonton bir amca iken gösterileni ise Noel Baba'dır. Akla ilk gelen anlamı alan Barthes'in analizine göre düz anlamı, yine Noel Babayken çağrıştırdığı yan anlamda bugün ki evrilen hali ile yeni yıl, hediye, sürpriz, mutluluk ve hediyelere gönderme yapmaktadır. Bu noktada markanın tüm iletişimlerinde kullandığı "mutluluk" iletisinin bir güçlendirici olarak kullanılan noel baba ayrıca kurum kimliğinin baskın göstergesi kırmızı ile kostümleştirilmiştir. Çağrışımlar ve özellikleri onu Mark &Pearson marka kişilik arketipleri arasından "Masum- Yardımsever- Sihirbaz" arketipini işaret etmektedir. Çünkü "İnancı korumak ve tazelemek, Koruyu kollayıcı, Etkiyi iletmek" işlevini yerine getirmektedir. Son olarak Propp'un masal çözümlemesindeki kişilik fonksiyonu "Sağlayıcı" olmaktadır.

7.4.Garanti BBVA Maskotları

Garanti Bankasının bir dönem kampanyaları bize ileten dört maskotu incelememizin konusudur. Garanti 2011 yılında bu maskotlarını Eşek, Köpek, Tavuk ve Güvencin olarak bize sunmaktadır. Hayvanların yarattığı çağrışımlar bizi masal olarak Bremen Mızıkacılarına götürmektedir. Orijinal Bremen Mızıkacıları masalında karakterlerden horozun tavuğa, kedinin ise güvencine değişim göstermesi markanın sunmak istediği marka kimliğinin bir sonucu olabilir. Bununla birlikte markanın maskotları ile kurduğu iletişimde jingle sözler hafızalarda hayli yer edinmiştir ki maskotların çağrışım yaptığı masalın kahramanları da şarkı söylemeleri ve çalgı çalmaları ile öne çıkmaktadır. İncelememizde ki maskot sıralaması orijinal masalın olay örgüsüne göre masala dahil olan kahraman sırası ile yapılmıştır.

Tablo 12-Garanti Markası "Eşek" Maskotu Analizi

Gösteren	Gösterilen	Düz Anlam	Yan Anlam	Propp'un Kişilik Fonksiyonları	Mark & Pearson Marka Kişilik Arketipleri	Mark & Pearson Kişilik Arketip İşlevleri
Sevimli, Gülen, Hayvan	Eşek	Eşek	Bremen Mızıkacıları Masalı Eşek	Kahraman	Asi Soytarı Kahraman	Kuralları Yıkmak Asi Cesur Davranmak

Eşek: Tablo 12'de bir gösteren olarak karşımıza sevimli, gülen bir hayvan olarak çıkarken gösterilen de eşek'tir. Bununla birlikte Barthes'ın gösterge bilimsel analizinde bulunan düz anlamı da onun bir Eşek olduğuna karşılık gelir. Diğer taraftan bizde yaptığı çağrışım ile yan anlam bağlamında Bremen Mızıkacıları masalındaki eşek kahramanı/karakteridir. Bizde bu çağrışımı yapan genel çerçevede eşeğin rol birliği, hem de hayvanların yerleşim biçimidir.

Tablo 13-Garanti Markası "Köpek" Maskotu Analizi

Gösteren	Gösterilen	Düz Anlam	Yan Anlam	Propp'un Kişilik Fonksiyonları	Mark & Pearson Marka Kişilik Arketipleri	Mark & Pearson Kişilik Arketip İşlevleri
Şaşkın Hayvan	Köpek	Köpek	Bremen Mızıkacıları Masalı Köpek	Kahraman	Asi Soytarı Kahraman	Kuralları Yıkmak Asi Cesur Davranmak

Köpek: Tablo 13'de bir gösteren olarak karşımıza şaşkın bakışlı bir hayvan olarak karşımıza çıkıyor. Gösterilen ise "köpek" kavramının karşılığıdır. Bununla birlikte Barthes'ın gösterge

bilimsel analizinde bulunan düz anlamı da köpeğe karşılık gelirken bizde yaptığı çağrışım ile yan anlam bağlamında Bremen Mızıkacıları masalının kahramanlarından köpektir.

Tablo 14-Garanti Markası "Tavuk" Maskotu Analizi

Gösteren	Gösterilen	Düz Anlam	Yan Anlam	Propp'un Kişilik Fonksiyonları	Mark & Pearson Marka Kişilik Arketipleri	Mark & Pearson Kişilik Arketip İşlevleri
Mutlu Hayvan	Tavuk	Tavuk	Bremen Mızıkacıları Masalı Kedi	Kahraman	Asi Soytarı Kahraman	Kuralları yıkmak Asi Cesur davranmak

Tavuk: Tablo 14'de bir gösteren olarak karşımıza kanatlı, tonton, mutlu bir hayvan olarak yer almaktadır. Gösterilen ise bir tavuktur. Bununla birlikte Barthes'ın gösterge bilimsel analizinde bulunan düz anlamı da yine tavuğa karşılık gelmekte iken bizde yaptığı çağrışım ile yan anlam bağlamında Bremen Mızıkacıları masalına atıfta bulunmaktadır. Ancak bu noktada iki durum vardır. İlki Bremen mızıkacılarının diziliş sıralamalarına göre tavuğun kediye karşılık gelme durumudur. İkinci durum ise tavuğun türdeş olarak horoza karşılık gelme durumudur. Her iki bağlamda da karakterlerin tür ayrımları dışında gerek masal gerek markanın sunduğu maskotların yapısı itibari ile verilen mesaj tüm maskotlar aracılığı ile gerçekleştiği için toplamda ki iletiye bu değişim etki etmemektedir sadece tavuğun asıl masalda neye karşılık geldiği üzerine zihinde ki çatışma güvencine dikkati çekmektedir. O halde güvencin kime/neye karşılık gelmektedir?

Tablo 15-Garanti Markası "Güvercin" Maskotu Analizi

Gösteren	Gösterilen	Düz Anlam	Yan Anlam	Propp'un Kişilik Fonksiyonları	Mark & Pearson Marka Kişilik Arketipleri	Mark & Pearson Kişilik Arketip İşlevleri
Uçan Hayvan	Güvercin	Kuş	Bremen Mızıkacıları Masalı Horoz	Kahraman	Asi Soytarı Kahraman	Kuralları Yıkmak Asi Cesur Davranmak

Güvencin: Tablo 15'de bir gösteren olarak karşımıza kanatlı, uçabilen, diğerlerine göre daha dinamik yapıda bir hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Gösterilen olarak ise güvercindir. Bununla birlikte Barthes'ın gösterge bilimsel analizinde bulunan düz anlamı da

yine güvercine karşılık gelmekte iken bizde yaptığı çağrışım ile yan anlam, bağlamında Bremen Mızıkacıları masalına atıfta bulunmaktadır. Ancak bu noktada daha önce de dile getirdiğimiz iki durum vardır. İlki Bremen mızıkacılarının diziliş sıralamalarına göre horoza karşılık gelme durumudur. İkinci durum ise tavuğun horoza karşılık gelme durumunda güvercinin kedi ile eşleşme halidir. Daha önce de belirtildiği üzere genel çerçevede maskotların tamamının bir iletiyi desteklediği için karakter değişimi bu durumu sarsmamaktadır.

Propp'un masal çözümlemesine göre dört maskotunda edindiği kişilik fonksiyonu ise, hem beslendiği hikaye bağlamında hem de Garanti markasının yeni sunulan olay ve masal öyküleri bağlamında kahramanın özelliklerini taşımalarından dolayı "Kahraman"'dır. Kahramanlık rolünde ki maskotlar halktan farklı gelir grubunda ki insanların problemlerinin dile getiricisi ve çözüme kavuşturucusu olarak karşımıza çıkarken bunu masala atıf yaparcasına müzikal bir biçimde bize sunarlar. Bu noktada reklam filmleri ile desteklenen marka maskotlarının Türkiye kültüründen esintileri tavla gibi sembolik aksesuarlar ile desteklerken, karakterlerin söylem biçimleri de yine kültürel kodların taşıyıcısı olmuştur.

Mark & Pearson marka kişilik arketipleri içerisinden dört maskotunda edindiği "Asi-Soytarı-Kahraman"dır. İşlev olarak da "Kuralları yıkmak, Asi ve Cesur davranmak" özellikleri ile karşımıza çıkan maskotlar ayrı ayrı görünseler de aslında bütün olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Onlar kampanya kapsamında "garantisiz kimse, kalmasın bizce" sloganı ile müzikal bir biçimde kuruma davet sağlarken aslında önce ki kural ve tercihleri de yıkarak yeniye davet etme cesurluğunu gösterirler.

7.5.Algida: Aslan Max

Algida markası "Max" ismini verdiği dondurma çeşidinin lansmanını "Aslan Max" maskotu ile yapmıştır. Algida, Aslan Kral masalının başkahramanı olan "Aslan Kral" la atıf yaparcasına maskotuna "Aslan Max" ismini verirken tabi ki maskotunu da genç ve dinamik bir aslan karakteri olarak karşımıza çıkarır.

Tablo 16-Algida Marka "Aslan Max" Maskot Analizi

Gösteren	Gösterilen	Düz Anlam	Yan Anlam	Propp'un Kişilik Fonksiyonları	Mark & Pearson Marka Kişilik Arketipleri	Mark & Pearson Kişilik Arketip İşlevleri
Kıyafet Giymiş, Sempatik, Hayvan	Aslan	Aslan Max	Aslan Kral Masalı Aslan Kral	Kahraman	Kral Soytarı Kahraman	Kontrol Sağlayıcı Eğlendirici Cesur Davranmak

Tablo 16'ya göre gösteren; kıyafet giymiş, genç ve dinamik bir animasyon karakter olan bir hayvandır. Gösterilen ise "aslan"'dır. Bununla birlikte Barthes'ın gösterge bilimsel analizinde bulunan düz anlamı markanın sunduğu "Aslan Max" karakterine karşılık gelmektedir. Bizde yaptığı çağrışım ile yan anlam, bağlamında Aslan Kral masalına atıfta bulunmaktadır.

Propp'un masal çözümlemesinde karşılık geldiği kişilik fonksiyonu "Kahraman"'dır. Çünkü hem atıfı yapılan masalda aslan kral kendi serüveninin kahraman yolculuğunu tamamlar hem de aslan max karakterinin marka tarafından desteklenen pazarlama

faaliyetlerinde TV programı, çizgi filmleri ile marka karakterini bir kahraman konumuna sokmaktadır.

Mark & Pearson marka kişilik arketipleri içerisinden "Kral-Soytarı-Kahraman" arketiplerini taşımaktadır. Arketipsel işlevleri ise "Kontrol sağlayıcı, Eğlendirici ve Cesur" davranmaktır. Bu arketipler hem aslan kral hem de Aslan Max'ın ortak olarak yansıttığı öne çıkan yanlardır. Bu noktada maskot; hem marka kimliğinin bir taşıyıcısı hem de masal kahramanının yeni bir kimlik harmanlanarak güncellenen bir versiyonudur.

8.Sonuç

Marka kişiliği yaratımında ve bu kişiliğin servis edilmesinde geçmişten günümüze marka maskotlarının kullanımı kabul görmüş bir gerçektir. Diğer taraftan marka maskotlarının markaya ve satın almaya pozitif etki etmesi bağlamında halkların iç görüleri ve samimiyetleri ile temas etmesi çerçevesinde masallardan faydalanıldığı da çalışmamızın örneklerince ortaya koyulmuştur. Bu anlamda maskotlarda küresel ölçekte bilinirliği yüksek masallar olması dikkat çekmektedir. Diğer taraftan markaların masallardan esinlenmekte marka kişiliklerini veya yansıtmak istedikleri vaatleri temel aldıkları da incelenen örneklerce gözler önündedir. Bu çalışma odağında maskotların masallar ölçeğinde ele alınması ile reklam faaliyetlerinde ortaya konulan kişilik fonksiyonları, markaların veya kampanyanın vaadini destekler nitelikte olduğu görülmüştür. Bu durum marka maskotları için tercih edilmiş ve yansıtılması planlanmış arketip ve arketipsel işlevler içinde geçerlidir.

Tablo 17-Çalışma Kapsamındaki Tüm Marka Maskotları ve Analizleri

Marka	Gösteren	Gösterilen	Düz Anlam	Yan Anlam	Propp'un Kişilik Fonksiyonu	Mark & Pearson Marka Kişilik Arketipleri	Mark & Pearson Kişilik Arketip İşlevleri
Turkcell	Sarı Renkli, Sert Bakışlı, Antenli Emocan	Turkcell Markası	Racon Emocan	Pamuk Prenses Ve Yedi Cüceler Masalı Öfkeli Cüce	Sağlayıcı	Asi	Kuralları Yıkmak
Turkcell	Sarı Renkli, Gözlüklü, Antenli Emocan	Turkcell Markası	Zeki Emocan	Pamuk Prenses Ve Yedi Cüceler Masalı Bilgin Cüce	Sağlayıcı	Bilge	Kendi Dünyasını Anlamak
Turkcell	Sarı Renkli, Güleç Yüzlü, Antenli Emocan	Turkcell Markası	Sefa Emocan	Pamuk Prenses Ve Yedi Cüceler Masalı Salak Cüce	Sağlayıcı	Soytarı	Eğlendirici
Turkcell	Sarı Renkli, Gitar Çalan Antenli Emocan	Turkcell Markası	Organik Emocan	Pamuk Prenses Ve Yedi Cüceler Masalı Mutlu Cüce	Sağlayıcı	Aşık	Sevgi Bulma Ve Vermek
Turkcell	Sarı Renkli, Sevimli, Antenli Emocan	Turkcell Markası	Pamuk Emocan	Pamuk Prenses Ve Yedi Cüceler Masalı Mutlu Cüce	Sağlayıcı	Masum	İnancı Korumak
Turkcell	Sarı Renkli, Korkak, Antenli Emocan	Turkcell Markası	Tıstıs Emocan	Pamuk Prenses Ve Yedi Cüceler Masalı Çekingen Cüce	Sağlayıcı	Kâşif	Özgürlüğü Korumak

Turkcell	Sarı Renkli, Antenli Kız, Emocan	Turkcell Markası	Fikriye Emocan	Pamuk Prenses Ve Yedi Cüceler Masalı Meraklı Cüce	Sağlayıcı	Kâşif	Özgürlüğü Korumak
İş Bankası	Cin Kostümlü Erkek Oyuncu	Cem Yılmaz	Komedyen	Alaaddin'in Sihirli Lambası Masalı- Lamba Cini	Yardımcı	Sihirbaz	Etkiyi İletmek
Coca-Cola	Yaşlı Adam	Noel Baba	Noel Baba	Yeni Yıl, Hediye, Sürpriz, Mutluluk	Sağlayıcı	Masum Yardımsever Sihirbaz	İnancı Korumak Ve Tazelemek, Koruyu Kollayıcı, Etkiyi İletmek
Garanti BBVA	Sevimli, Gülen, Hayvan	Eşek	Eşek	Bremen Mızıkacıları Masalı Eşek	Kahraman	Asi, Soytarı Kahraman	Kuralları Yıkmak Asi, Cesur Davranmak
Garanti BBVA	Şaşkın Hayvan	Köpek	Köpek	Bremen Mızıkacıları Masalı Köpek	Kahraman	Asi Soytarı Kahraman	Kuralları Yıkmak Asi Cesur Davranmak
Garanti BBVA	Mutlu Hayvan	Tavuk	Tavuk	Bremen Mızıkacıları Masalı Kedi	Kahraman	Asi Soytarı Kahraman	Kuralları Yıkmak Asi Cesur Davranmak
Garanti BBVA	Uçan Hayvan	Güvercin	Kuş	Bremen Mızıkacıları Masalı Horoz	Kahraman	Asi Soytarı Kahraman	Kuralları Yıkmak Asi Cesur Davranmak
Algida	Kıyafet Giymiş, Sempatik Hayvan	Aslan	Aslan Max	Aslan Kral Masalı Aslan Kral	Kahraman	Kral Soytarı Kahraman	Kontrol Sağlayıcı Eğlendirici Cesur Davranmak

İncelenen markaların maskotları tablo 17'de bulgular ışığında derlenmiştir. Maskotların oluşturulmasında markaların masallardan faydalandığı göz önündedir. Ancak masalların doğrudan kullanılmadığı markaların kişilik ve vaatlerince yeniden tasarlandığı çalışma ekseninde anlaşılmıştır. Markaların maskotlarında masalları tercih etmesinin sebebi belki de bugün bir masalı/hikâyeyi insanlara ulaştırmanın ne denli zorlu ve maliyetli olmasındandır. Zira marka kendi hikâyesini/masalını yaratmak isterse bunu (eğer küresel bir marka ise) küresel ölçekte yayması hayli maliyetli/zorlu olacaktır. Üstelik göze alınsa bile insanlar marka iletilerinin ve "beni seç" çağrılarının havada uçuştuğu günümüzde markadan gelen masala

dirençle karşılık verecektir. Bu durum geçmişten bu yana bizden bir parça olan masalların markalarca kullanılmasını markalar perspektifinde mantıklı gösterirken tüketiciler bağlamında ise açık bırakılmış bir yandır. Diğer taraftan incelememiz sırasında örneğin Coca-Cola markasının bir masalı değiştirebilme ve ona sahip olma gücünü de ele almıştık. Bu şekilde masalların yerini yenileri ile değiştirilebilmesi tüketim toplumu bağlamında negatif, marka yönetimi bağlamında ise pozitif olarak ele alınabilecek istisnai bir durumdur. Maskotların birer kostümden/animasyondan ibaret olmadıkları, gelişen ve büyüyen rekabet ortamında ne denli öneme sahip oldukları, bu rekabet ortamından sıyrılmak için geçmişin gücünün nasıl kullanıldığı bu çalışma ile ortaya koyulmuştur. Ve arketipler ve marka kişiliği ekseninde bu durum kavranmaya çalışılmıştır.

9.Kaynakça

Aaker, 1997. "Dimensions of Brand Personality", Journal Of Marketing, 34(3), ss. 347-352.

Arıcı, A. F., 2004. "Tür Özellikleri Ve Tarihlerine Göre Türk Ve Dünya Masalları", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 11(26), ss. 159-169.

Baştürk, F., 2009. "Marka Kişilik Kuramında Arketip Yaklaşımı", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bayraktar, Z., 2014. "Geleneğin Güncellenmesi Bağlamında Masaldan Çizgi Filme Keloğlan Tipi Üzerine", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 49(49), ss. 19-51.

Burger, J. M., 2006. Kişilik Psikoloji Biliminin İnsan Doğasına Dair Söyledikleri, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 784.

Dursun, T., 2009. "Marka Kişiliği Yaratma Süreci ve Marka Kişiliği Üzerine Bir Araştırma", Marmara İletişim Dergisi, 14(14), ss. 80-92.

Ersoy, E.. "Jun'un Arketip Kavramı". Anadolu Aydınlanma Vakfı, ss. 1-4.

https://www.academia.edu/25355991/Jungda_Arketip_Kavram%C4%B1 (Erişim: 23.10.2019)

Gençtan, E.,1995. Psikanaliz ve Sonrası, Remzi Kitabevi, İstanbul, 345s.

Gürses, İ., 2007. "Jung'cu Arketip Teorisi Bağlamında Tasavvufî Öykülerin Değerlendirilmesi: Sîmurg Örneği", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16(1), ss. 77-96.

İlisulu, T. İ., 2012. "Reklamlarda Yükselen Değer: Marka Maskotları", Sanat Dergisi, 0(20), ss. 155-169.

Jung, C.G., 2009. İnsan Ve Sembolleri, Okyanus Yayınları, İstanbul, 311s.

Karaman, E., 2017. "Roland Barthes Ve Charles Sanders Peirce'ın Göstergebilimsel Yaklaşımlarının Karşılaştırılması", İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 9(2), ss. 25-36.

Kazaz, N., 2016. "Jung'ın Arketip Nitelendirmesi Açısından Gazellerin Psikolojik Analizi (Necati Ve Fuzuli "Gayri" Redifli Gazelleri)", Araştırma Dergisi,0(28),ss. 40-53.

Laccino, F. J., 1998. Jungian Reflections within the Cinema, Westport,Connecticut, London: Praeger Publishers.

Mark, M. ve Pearson, C., 2001. "The Hero and the Outlaw: Building Extraordinary Brands Through the Power of Archetypes", McGraw-Hill, New York, 401s.

Onur, M. B., 2011. "Marka Kişiliği ve Marka Sadakatini Etkileyen Faktörlerin İlişkisi ve Hazır Giyim Sektöründe Bir Uygulama",Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özçelik, D. G., ve Torlak Ö., 2011. "Marka Kişiliği Algısı ile Etnosentrik Eğilimler Arasındaki İlişki: Lewis ve Mavi Jeans Üzerine Bir Uygulama", Ege Academıc Revıew, 11(3), ss. 361-377.

Öztekin, A., 2011. "İbn Arabî'nin "Âyân-ı Sâbite"si ile Jung'un "Arketipler"i Üzerine Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52(1), ss. 293-303.

Temel, S., 2005. "Propp Metodu Ve Bir Karagöz Metnine Uygulanması", Sanat Dergisi,0(8), ss. 85-106.

Wallenklint, J., 1998. "Brand Personality –Brand Personality as a way of developingand Maintaining Swedishbrands", Master's Thesis, Lulea Tekniska Universitet, Swedish.

Yakın, V. ve Ay, C., 2012. "Markaların Kişilik Arketiplerinin Algılanması Üzerine Bir Araştırma", The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 2(3), ss. 27-36.

Yavuzer, N., 2011. "Perseus Kahramanlık Mitinin Arketipsel Sembollerle İncelenmesi", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(19), ss. 193-205.

Yener, D., 2013. "Marka Çağrışım Unsurlarının Marka Kişiliği Üzerine Etkisi", Electronic Journal of Vocational Colleges, 3(1), ss. 89-103.

Web Kaynakları

www.tdk.gov.tr[Erişim Tarihi: 23.10.2019]

www.sozluk.gov.tr[Erişim Tarihi: 23.10.2019]

www.turkcell.com.tr/emocanlar [Erişim Tarihi: 23.10.2019]

www.turkcell.com.tr[Erişim Tarihi:23.10.2019]

www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/bizi-taniyin/tarihimiz/o-gunlerden-bugunlere/Sayfalar/o gunlerden-bugunlere.aspx[Erişim Tarihi:23.10.2019]

https://www.instagram.com/maximumkart/?hl=tr[Erişim Tarihi:23.10.2019]

https://www.coca-colaturkiye.com/tarihcemiz/dunyada[Erişim Tarihi:23.10.2019]

https://bianet.org/biamag/dunya/143066-noel-baba-efsanesi-ve-coca-cola-gercegi[Erişim Tarihi:23.10.2019]

https://en.wikipedia.org/wiki/Garanti_BBVA[Erişim Tarihi:23.10.2019]

https://pazarlamasyon.com/sucu-cocugun-taburelerinde-bremen-mizikacilari/[Erişim Tarihi:23.10.2019]

https://www.algida.com.tr/algida-hakkinda/algida-tarihcesi.html[ErişimTarihi:23.10.2019]

www.aslanmax.com[Erişim Tarihi:23.10.2019]

www.facebook.com/aslanmax[Erişim Tarihi:23.10.2019]

Görseller ve Tablolar

Görsel 1-Fikriye Emocan Maskotu

Kaynak: www.turkcell.com.tr/emocanlar

Görsel 2-Zeki Emocan Maskotu

Kaynak: www.turkcell.com.tr/emocanlar

Görsel 3-Racon Emocan Maskotu

Kaynak: www.turkcell.com.tr/emocanlar

Görsel 4-Organik Emocan Maskotu

Kaynak: www.turkcell.com.tr/emocanlar

Görsel 5-Pamuk Emocan Maskotu

Kaynak: www.turkcell.com.tr/emocanlar

Görsel 6-Tıstıs Emocan Maskotu

Kaynak: www.turkcell.com.tr/emocanlar

Görsel 7-Sefa Emocan Maskotu

Kaynak: www.turkcell.com.tr/emocanlar

Görsel 8-Sihirli Cin Maskotu

Kaynak: www.instagram.com/maximumkart

Görsel 9-Noel Baba Maskotu

Kaynak: www.hurriyet.com.tr

Görsel 10-Garanti Marka Maskotları

Kaynak: www.pazarlamasyon.com

Görsel 11-Algida "Aslan Max" Maskotu

Kaynak: www.aslanmax.com

Görsel 12-Algida "Aslan Max" Maskotu

Kaynak: www.facebook.com/aslanmax

Görsel 13-Turkcell Marka Maskotları

Kaynak: turkcell.com.tr aracılığıyla bu çalışma için oluşturulmuştur.

Tablo 1-Marka Kişiliğinin 5 Boyutu ve Özellikleri

Kaynak: *Aaker, (1997), "Dimensions of Brand Personality", Journal Of Marketing Vol: 34, No:3, 347-352.(Bu çalışma için dilimize uyarlanmıştır).*

Tablo 2-Mark & Pearson'ın Marka Kişiliği Ölçmede Kullandıkları Arketip Ölçeği

Kaynak: *Mark, M.,& Pearson, C.(2001). The Hero and the Outlaw: Building Extraordinary Brands Through the Power of Archetypes. New York: McGraw-Hill. 1-401. (Bu çalışma için dilimize uyarlanmıştır.)*

***Tablo 3'den Tablo 16'ya kadar olan tablolar bu çalışma kapsamında ki maskot analizlerini içermektedir. Tablo 17 ise tüm analizlerin derlenmesini içermektedir.*

Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Permakültür Uygulamalarının Değerlendirilmesi

Meriç BALCI[575]
Engin DERMAN[576]

Özet

Turizm endüstrisi yerel ve küresel boyutta ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel etkilere sahiptir. Bu etkiler iyi bir turizm planlamasıyla olumlu olabileceği gibi, plansız turizm uygulamalarıyla olumsuz da olabilmektedir. Sürdürülebilir turizm faaliyetlerinin gerçekleşebilmesi için turizmin olumsuz etkilerini azaltmak, olumlu etkileriyle birlikte sürekli hale gelmesini sağlamak gerekir. Bu noktada sürdürülebilirlik kriterleri devreye girmektedir. Son yıllarda adından söz ettiren permakültür çalışmaları bitkiler, hayvanlar, binalar ve altyapı çalışmalarıyla ilgili farklı disiplinleri bir araya getirdiği için geniş kapsamlı bakış açısına sahip olup mümkün olan en küçük alanı kullanarak sadece köyler için değil aynı zamanda şehirler için de doğal yaşamı destekleyen sistemler oluşturmayı hedeflemektedir. Bu amaçla arazinin ve yapıların karakteristiğini bitki ve hayvanların doğal özellikleriyle birleştirerek uzun vadede sürdürülebilir, ekolojik olarak sağlıklı ve ekonomik olarak uygulanabilir sistemler yaratır. Bu kriterlere uygun turizm uygulamaları turizmin olumlu etkilerini artıracaktır. Bu bakış açısı ile gerek turizm işletmelerinde gerekse turizm merkezlerinde permakültür çalışmaları, sürdürülebilir turizm olgusunu güçlendirecektir. Bu çalışmada sürdürülebilir turizm ve permakültür üzerine kavramsal bir analiz yapılarak ortak yönleri ve birbirlerine nasıl katkı sağlayacakları vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Turizm, Permakültür, Sürdürülebilirlik

Evaluation of Permaculture within the Scope of Sustainable Tourism

Abstract

The tourism industry has economic, social, cultural and environmental impacts on a local and global scale. These effects can be positive with good tourism planning and negative with unplanned tourism practices. In order to implement sustainable tourism activities, it is necessary to reduce the negative effects of tourism and to ensure that it becomes continuous with its positive effects. At this point, sustainability criteria come into play. Permaculture has a comprehensive perspective as it brings together different disciplines related to plants, animals, buildings and infrastructure works and aims to create systems supporting natural life not only for villages but also for cities by using the smallest possible area. For this purpose, by combining the characteristics of land and structures with the natural characteristics of plants and animals, it creates sustainable, ecologically healthy and economically viable systems in the long term. Tourism applications that comply with these criteria will increase the positive effects of tourism. With this perspective, permaculture studies in both tourism enterprises and tourism centers will strengthen the concept of sustainable tourism. In this study, the conceptual analysis of sustainable tourism and permaculture emphasizes the common aspects and how they can contribute to each other.

Key Words: Sustainable Tourism, Permaculture, Sustainability

[575] Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Meslek Yüksekokulu, mericbalci@akdeniz.edu.tr
[576] Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Turizm Fakültesi, ederman@akdeniz.edu.tr

GİRİŞ

Dünya Turizm Örgütünün (UNWTO) verilerine göre 2018 yılı içerisinde dünyada yaklaşık 1 milyar 400 bin turist nüfusu kayda geçmiştir. Bir başka değişle 2018 yılında dünya nüfusunun yaklaşık beşte biri turistik amaçlı yer değiştirmiş ve bu amaçla da büyük oranda deniz, hava, kara ve tren gibi fosil yakıtlarla çalışan araçları kullanmıştır. Turistik seyahat faaliyetinin daha ilk aşamasında gerçekleşen bu olumsuz etki turizm endüstrisinden kaynaklanan diğer faaliyetlerle birlikte daha da abartı sonuçlar doğurmaktadır. 2009 yılında dünya turizm endüstrisinin ürettiği sera gazı emisyonu 3,9 gt CO_2 olup bu oran 2013 yılında 4,5 gt CO_2'e çıkmıştır. Yani 2013 yılında, toplam sera gazı emisyonunun yaklaşık olarak %8'i dünya turizm endüstrisinden kaynaklanmaktadır (Lenzen vd. 2018).

Özellikle kitle turizminin etkisiyle tarımsal nitelikli toprakların mevcut arazi kullanımının değişmesi neticesinde yok olması, doğal çevre ve bitki örtüsünün tahribatı, doğal çevreye uyumsuz yapılar sayesinde özellikle kıyı şeritlerinin çirkinleşmesi ve tahribatı, mevcut altyapının kaldıramayacağı oranda çöp ve kanalizasyon sorunları çevresel sorunların başında gelmektedir. Turizmin negatif etkileri sadece çevreyle sınırlı kalmamakta, bu olumsuzluk tarihi alanların ve sit alanlarının tahribi, sosyal yaşam, adetlerde ve alışkanlıklarda değişiklikler ve bozulmalar gibi sosyal ve kültürel alanlarda da etkisini göstermektedir (Yoon vd. 2001).

Hem rakamların gösterdiği gerçeklerin hem de çevresel, sosyal ve kültürel anlamda şahit olunan yıkımın zaman içinde abartı boyutlara ulaşması hükümetleri ve de konuyla ilgilenen duyarlı birey ve grupları harekete geçirmiş, zaman içinde gündeme "Sürdürülebilir Turizm" kavramı gelmiştir.

Sürdürülebilir Turizm

Ekolojik tartışmaların yoğun bir biçimde yaşandığı 1970'li yıllarda tartışmaların ana teması sürdürülebilirlik olmuştur. Sürdürülebilir turizm kavramının olgunlaşması ve çıkış yapması ise 1990'lı yılları bulmaktadır. Takip eden yıllarda konu ciddi merciler tarafından ele alınmış ve ilgili atılımlar ve gelişmeler görülmeye başlanmıştır. Birleşmiş milletler 2017 yılını Gelişim için Sürdürülebilir Turizm yılı olarak ilan etmiştir (Bramwell vd. 2016).

Küresel iklim değişikliğinin yarattığı telaş ve endişeden dolayı sürdürülebilir turizmle ilgili ele alınan ilk konular çevresel içerikli olmuştur (Scott 2011; Scott vd. 2016a; Scott vd. 2016b, Weaver 2011). Bugün sürdürülebilir turizm konu kapsamını genişletmiş sosyal, kültürel, ekonomik ve politik konular da bu başlık kapsamında yoğun olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu sayede disiplin olarak sadece "Turizm" ile sınırlı kalmayıp farklı disiplinlerle işbirliği gerektirdiği için diğer alanları da bünyesinde alarak kapsamını genişletmiştir (Bramwell vd. 2016).

Sürdürülebilir turizmin Dünya Turizm Organizasyonu tarafından tanımı şu şekildedir: "Ziyaretçilerin, endüstrinin, çevrenin ve ev sahibi toplulukların ihtiyaçlarını karşılayan mevcut ve gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri tam olarak dikkate alan turizm." (Anonymous 2005)

Birleşmiş Milletler'in turizmin sorumluk sahibi, sürdürülebilir ve erişilebilirliğini teşvik etmek için özel olarak oluşturulan kolu olan Dünya Turizm organizasyonu tarafından belirlenen 17 ana hedefi aşağıda açıklamalarıyla birlikte özetlenmiştir (Anonymous 2017):

1. **Her yerde her türlü yoksulluğu sona erdirmek:** Dünyanın en büyük ve hızlı büyüyen sektörlerinden biri olan turizm her seviyedeki ekonomik gelişim ve büyümeyi teşvik etmek ve istihdam sağlamak için çok elverişli bir pozüsyondadır. Sürdürülebilir turizm gelişimi ve onun topluluk düzeyinde etkisi girişimciliği ve küçük ölçekli işletmeleri desteklemek ve ayrıca gençler ve kadınlar gibi dezavantajlı grupları güçlendirerek ulusal yoksulluğu azaltma hedefleri ile ilişkilendirilebilir.

2. **Açlığı yok etmek, gıda güvenliğini ve iyileştirilmiş gıda teminini sağlamak, sürdürülebilir turizmi desteklemek:** Turizm, turistik bölgelerde yerel ürünlerin üretimi, kullanımı ve satışını destekleyerek tarımsal verimliliği ve bu verimliliğin turizm değer zincirine tam entegrasyonunu sağlayabilir. Yerel topluluklarda elde edilen gelir daha güçlü bir tarıma önderlik edebilir ve turizm deneyiminin değerini artırılabilir.

3. **Sağlıklı yaşamı mümkün kılmak ve her yaşta herkes için refahı desteklemek:** Turizmin ekonomik gelişmeye etkisi sağlık ve refaha da yansıyacaktır. Turizmden elde edilen dış kaynaklı kazançlar ve vergi gelirleri anne sağlığını geliştirmek, çocuk ölümlerini azaltmak ve hastalıkları önlemek gibi sağlık ve bakım servislerine yatırım amaçlı kullanılabilir.

4. **Kapsayıcı ve adil bir kalitede eğitim sağlamak ve herkes için yaşam boyu öğrenme fırsatlarını teşvik etmek:** İyi eğitimli ve yetenekli iş gücü turizmin gelişimi için çok önemlidir. Turizm sektörü eğitim ve mesleki eğitim ile ilgili yatırımlar için teşvikler sağlayabilir, ayrıca işçinin mesleki rolü ve lokasyon değişimini mümkün kılmayı sınır ötesi anlaşmalar, standartlar ve sertifikasyon yoluyla destekleyebilir. Özellikle gençler, kadınlar, yaşlılar, yerel halklar ve özel ihtiyaçları olanlar turizmin birleştirici, toleranslı, barış dolu, şiddetsiz ortamında eğitim ve öğretim araçlarından faydalanmalıdır.

5. **Cinsiyet eşitliği sağlamak ve tüm kadınları ve kızları güçlendirmek:** Turizm, özellikle iş fırsatı sağlamak ve küçük ve büyük ölçekli turizm ve otelcilikle ilgili işletmelerdeki gelir getirici fırsatlar aracılığıyla kadınları çeşitli şekillerde güçlendirebilir. İstihdam edilen kadın ve girişimcilerin payının en yüksek olduğu sektörlerden biri olarak turizm, kadınların potansiyellerini ortaya çıkarmalarını sağlayarak toplumun her alanında tam olarak bulunmalarına ve liderlik yapmalarına yardımcı olabilir.

6. **Herkes için erişim ve sürdürülebilir su yönetimi ve sağlık yönetimi sağlanması:** Turizm, herkes için hijyen ve sanitasyonun yanı sıra suya erişim ve güvenliğin sağlanmasında kritik bir rol oynayabilir. Turizm sektöründe suyun etkin kullanımı, uygun güvenlik önlemleri, atık su yönetimi, kirlilik kontrolü ve teknoloji verimliliği ile birleştiğinde, en değerli kaynağımızı korumanın anahtarı olabilir.

7. **Herkes için ekonomik, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişimin sağlanması:** Önemli enerji girişi gerektiren bir sektör olarak turizm, yenilenebilir enerjiye geçişi hızlandırabilir ve küresel enerji karışımındaki payını artırabilir. Sonuç olarak turizm, sürdürülebilir enerji kaynaklarına sağlam ve uzun vadeli yatırımları teşvik ederek, sera gazı emisyonlarını azaltmaya, iklim değişikliğini azaltmaya ve kentsel, bölgesel ve uzak bölgelerde yenilikçi ve yeni enerji çözümlerine katkıda bulunmaya yardımcı olabilir.

8. **Herkes için aralıksız, kapsamlı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi, tam ve üretken istihdamı ve düzgün bir işi mümkün kılmak:** Turizm, küresel ekonomik büyümenin itici güçlerinden biridir ve şu anda dünya genelinde 11 iş alımından 1'i turizmden sağlanmaktadır. Turizm sektöründeki iyi iş fırsatlarına erişim sağlanılırsa, toplumdaki bireyler (özellikle de gençler ve kadınlar) artan beceri ve mesleki gelişmelerden faydalanabilir.

9. **Esnek altyapı oluşturmak, kapsamlı ve sürdürülebilir sanayileşmeyi desteklemek ve yenilikçiliği teşvik etmek:** Turizm gelişimi iyi kamuya, özel olarak tedarik edilen altyapıya ve yenilikçi bir ortama dayanmaktadır. Sektör aynı zamanda hükümetleri, altyapılarını yükseltmek ve endüstrilerini güçlendirmek için teşvik eder, onları turistler ve diğer yabancı yatırımları çekmek için bir araç olarak daha sürdürülebilir, verimli ve temiz bir hale sokar. Bu durum aynı zamanda ekonomik büyüme, gelişme ve yenilik için gerekli olan sürdürülebilir sanayileşmeyi de kolaylaştırmaktadır.

10. **Ülkeler içinde ve ülkeler arasındaki eşitsizliği azaltmak:** Turizm, eğer yerel nüfus ve gelişimindeki tüm kilit paydaşları içine alırsa toplumun gelişimi ve eşitsizliği azaltmak için güçlü bir araç olabilir. Turizm, kentsel yenilenmeye ve kırsal kalkınmaya katkıda bulunabilir ve topluluklara menşe yerlerinde başarılı olma fırsatı vererek bölgesel dengesizlikleri azaltabilir. Turizm aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin küresel ekonomide yer alması için etkili bir araçtır. 2014 yılında, En Az Gelişmiş Ülkeler (AGÜ'ler) uluslararası turizmden yapılan ihracatta 16.4 milyar ABD doları, 2000 yılında 2,6 milyar ABD doları kazanmıştır. Bu durum da sektörü bu ülkelerin ekonomilerinin önemli bir ayağı haline getirmiş (toplam ihracatın% 7'si) ve AGÜ statüsünden çıkmalarına yardımcı olmuştur.

11. **Şehirleri ve insan yerleşimlerini kapsamlı, güvenli, esnek ve sürdürülebilir hale getirmek**: Vatandaşları için iyi olmayan bir şehir turistler için iyi değildir. Sürdürülebilir turizm, kentsel altyapıyı ve evrensel erişilebilirliği geliştirme, çöküşte olan bölgelerin yenilenmesini teşvik etme ve turizmin dayandığı varlıklar olan kültürel ve doğal mirası koruma potansiyeline sahiptir. Yeşil altyapıya daha fazla yatırım yapılması (daha verimli ulaşım tesisleri, azaltılmış hava kirliliği, miras alanlarının ve açık alanların korunması vb.), yalnızca sakinlerin değil aynı zamanda turistlerin de faydalanabileceği daha akıllı ve daha yeşil şehirlerle sonuçlanmalıdır.

12. **Sürdürülebilir tüketim ve üretim modelleri sağlamak**: Sürdürülebilir tüketim ve üretim uygulamalarını benimseyen bir turizm sektörü, küresel değişimin sürdürülebilirliğe doğru hızlandırılmasında önemli bir rol oynayabilir.

13. **İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele etmek için acil olarak harekete geçmek:** Turizm iklim değişikliğine katkıda bulunur ve bundan etkilenir. Dolayısıyla turizm sektörün kendi çıkarlarından ötürü iklim değişikliğine küresel tepki katkısında öncü bir rol oynamaktır. Turizm, özellikle ulaşım ve konaklama sektöründe, enerji tüketimini azaltarak ve yenilenebilir enerji kaynaklarının yönünü değiştirerek zamanımızın en acil sorunlarından birinin üstesinden gelmeye yardımcı olabilir.

14. **Sürdürülebilir kalkınma için okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını korumak ve sürdürülebilir bir şekilde kullanmak:** Turizmin özellikle Gelişmekte Olan Küçük Ada Ülkeleri (GOKAÜ) için en büyük segmenti olan kıyı ve deniz turizmi, sağlıklı deniz ekosistemlerine dayanmaktadır. Turizm bu bağlamda GOKAÜ ve AGÜ'lere deniz kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı yoluyla ekonomik faydalarının artırılması konusunda yardımcı olabilir.

15. **Karasal ekosistemlerin sürdürülebilir kullanımını korumak, restore etmek ve teşvik etmek, ormanları sürdürülebilir şekilde yönetmek, çölleşme ile mücadele etmek, arazi bozulmasını durdurmak ve tersine çevirmek, biyolojik çeşitlilik kaybını durdurmak:** Görkemli manzaralar, el değmemiş ormanlar, zengin biyolojik çeşitlilik ve doğal miras alanları, turistlerin bir destinasyonu ziyaret etmelerinin ana nedenleridir. Sürdürülebilir turizm, yalnızca biyolojik çeşitliliğin korunmasında değil, aynı zamanda atık ve tüketimin azaltılmasına yönelik çabaları, yerel flora ve faunanın korunması ve farkındalık arttırıcı faaliyetleri nedeniyle karasal ekosistemleri açısından önemli bir rol oynayabilir.

16. **Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumları teşvik etmek, herkes için adalete erişim sağlamak ve her seviyede etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar oluşturmak:** Turizm sektörü, farklı kültürel geçmişe sahip insanlar arasındaki milyarlarca karşılaşmaya olanak sağladığı için kültür ve inançlar arası hoşgörü ve anlayışı geliştirerek daha barışçıl toplumlar için temel oluşturmaktadır. Yerel topluluklara fayda sağlayan ve onları ilgilendiren sürdürülebilir turizm aynı zamanda bir geçim kaynağı sağlayabilir, kültürel kimlikleri güçlendirebilir ve girişimcilik faaliyetlerini teşvik edebilir.

17. **Sürdürülebilir kalkınma için uygulama araçlarını güçlendirmek ve küresel ortaklığı yeniden canlandırmak:** Sektörler arası doğası gereği turizm, özel / kamu ortaklıklarını güçlendirme ve birçok paydaşı (uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel), Sürdürülebilir Gelişim Hedefleri ve diğer ortak hedeflere ulaşmak için birlikte çalışabilme becerisine sahiptir.

Permakültür

Permakültür Bill Mollison ve David Holmgren tarafından 1974 yılında ortaya atılmış bir kavram olup sürdürülebilir insan yerleşimleri yaratma amaçlı bir tasarım sistemi olarak tanımlanabilir. Sadece "kalıcı tarım" (permanent agriculture) sözcüğünden değil "kalıcı kültür" (permanent culture) sözcüğünden de oluşmaktadır. İlk ortaya atıldığı yıllarda mimari, biyoloji, tarım, ormancılık, hayvancılık gibi birçok farklı disiplini bünyesinde barındırdığı ve onlar arasındaki olumlu ve olumsuz ilişkileri göz önünde bulundurarak sistemler geliştirdiği için profesyonel çevrelerce tepkiyle karşılanan bu başlık günümüzde gittikçe benimsenmeye başlanmıştır (Mollison 1991).

Permakültür de zaman içerisinde içerik açısından sürdürülebilir turizmle benzer bir evrim sergilemiştir. 1970'lerde permakültür sadece aile ve toplulukların kendilerine yetecek kadar ürün elde ettikleri uzun vadede sürdürülebilir, ekonomik olarak uygulanabilir ve ekolojik olarak sağlıklı sistemler ya da çiftlikler yaratmak üzerine kurulu bir sistemdi. Ticari olarak gelir elde etme ancak aile ya da topluluğun permakültür uyguladığı alanda kendilerine

yeten üründen daha fazlasını üretebildikleri ölçüde mümkündü. Günümüzde ise permakültür toprak erişimini, ticari yapıları ve bölgesel otofinansman stratejilerini de içeren uygun kanuni ve mali straetjileri de kapsar hale geldiği için daha da bütüncül bir sistem haline dönüşmüştür (Mollison 1991).

Permakültür ektik ve ilkeleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Mollison, B 1991):

- Uzun vadeli, çoklu fayda düşünülerek sürdürülebilir sistemler yaratmak,
- Yerel türlerin ve kaynakların kullanımı,
- Mümkün olan en küçük toprak parçasının en efektif kullanımı ,
- Monokültürel tarım yerine polikültürel tarımın teşviki,
- Sistemin toplam getirisinin önemi,
- Enerjiyi eldesi için düşük enerjili çevre dostu sistemlerin kullanımı,
- Şehirlerde gıda yetiştiriciliği, kendine yeterlik ve topluluk sorumluluğuna teşvik,
- Ardıllığı ve evrimi hızlandırarak yeniden ağaçlandırma, toprağa verimliliğini kazandırma isteği,
- Bilginin cömert paylaşımı,
- Ata bilgileri ve modern teknolojinin birleşimi ile etkin enerji planlaması,

Sürdürülebilir Turizm ve Permakültür

Her türlü açlık ve yoksullukla savaşta en önemli faktör bireylerin kendilerini idare edebilecek bilgi ve beceriye sahip olmasıdır. Özellikle dezavantajlı grupların kendi kendilerine yetebilmeleri ve güçlenebilmeleri hem birey hem de toplum refahı üzerine büyük etki yaratacak bir faktördür.

Permakültür sistemler, her ne kadar faklı disiplinleri bir araya getirse de felsefe olarak hem ekonomik hem de pratik anlamda kolayca uygulanabilir sistemler geliştirmeyi hedeflediği için uygulama anlamında zorlayıcı değildir. Bununla beraber çalışmalar sonucunda elde edilen bilgilerin de mümkün olduğu kadar hiçbir ayrım gözetilmeksizin herkes tarafından paylaşılmasını hedeflediği için küçük, orta ve büyük ölçekli işletmeler tarafından kolayca benimsenip uygulanabilir.

Yerel halk sürdürülebilir turizmin bir alt başlığı olan ekoturizm kapsamında, permakültür kavramını öğrenip uygulayabilirse her türlü ihtiyacını oluşturduğu sistemden karşılayarak, kendi enerjisini üreterek, enerjiyi tutumlu kullanarak, ürün fazlasını satarak, evini pansiyon olarak işleterek ve öğrendiklerini öğrenmek isteyen bireylere anlatarak kendisine alternatif gelir kaynağı elde edebileceği gibi hayat kalitesini de her anlamda artırabilir. Bu bilgi ve sistem köy ve şehir gibi büyük ölçeklerde yayılır ve uygulanırsa herkes için tam ve üretken bir istihdam olanağı ortaya çıktığı için zaman içerisinde köy ve şehir arasındaki gelir ve imkan eşitsizlikleri ortadan kalkabilir. Bu bağlamda permakültür her yaşta ve herkes için refahı ve sağlıklı yaşamı mümkün kıldığı için sürdürülebilir turizm hedeflerinden çevresel temizlik, fiziksel bütünlük, ziyaretçi tatmini, istihdam kalitesi, sosyal eşitlik ve yerel kontrol hedeflerini de karşılamaktadır.

Permakültür var olan düzeni yıkmak değil iyileştirmeyi de amaçladığı için hâlihazırda bir işletim yeri olarak faaliyet gösteren orta ve büyük ölçekli işletim sahipleri mevcut sistemlerindeki enerji açıklarını permakültür ilkeleri doğrultusunda kapatabilir, zamanla bunun da üstüne çıkarak kendi enerjisini elde edebilir ya da besinini üretebilir, permakültür hakkında eğitimler düzenleyebilir.

Gerek bitki ve hayvan türlerinin seçimi, gerekse sistemin oluşturulması esnasında seçilecek malzeme ve iş gücünün temini konusunda yerel kaynakların tercihini özendirmesi açısından permakültür sürdürülebilir turizm hedefleri kapsamındaki ekonomik canlılığı ve yerel refahı artırma konusunda yardımcı olabilecek bir sistemdir.

Permakültür sistemlerde eylemlerin uzun vadeli sonuçlarını göz önünde bulundurarak sürdürülebilir sitemler yaratmak başlıca hedeftir. Büyük ölçekli, enerji tüketen kapsamlı sistemler yerine küçük ölçekli, enerjiyi tutumlu kullanan yoğunlaştırılmış sistemler tercih edilir. Sistemdeki her bir öğe (ev, gölet, yol vs.) birbirine hizmet edecek şekilde yerleştirilir ve her öğenin birçok işlevi vardır. Öğeler yerleştirilirken etkin enerji planlaması yapılır. Arazideki her şey mümkün olduğu kadar geri dönüştürülür yani sisteme giren enerji kullanılmaz hale gelmeden önce kontrol altına alınır, depolanır ve kullanılır.

Enerjiyi saklamak ve dönüştürmek için düşük enerjili çevresel (güneş, su rüzgar) ve biyolojik (bitki, hayvan) sistemleri kullanır. Amaç eski, yoğun iş gücü gerektiren günlere dönmek değildir. İş gücü ve oluşturulan sistemdeki enerji kayıpları sıfıra indirilerek minimum enerjiyle maksimum kazanç sağlamaya çalışmaktır. Bu bağlamda pemakültürün hedefleri sürdürülebilir turizmin herkes için ekonomik, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişim imkanı ve çevresel temizlik hedefleriyle de örtüşmektedir.

Permakültür çalışmalarında su hasatı üzerinde önemle durulan bir konudur. Zaman içerisinde geliştirilen sistemlerle hem yağışlarla hem de yer altında var olan su kaynaklarının yok olup gitmeden kullanımı ve değerlendirilmesiyle ilgili çalışmalar, herkes için sürdürülebilir turizm hedeflerinden sürdürülebilir su yönetimini mümkün kılmaktadır.

Permakültür gıda yetiştiriciliğini sadece kırsalda değil şehirlerde başlatmaya çalışır ve insanları kendine yeterlik konusunda destekler, topluluk sorumluluğuna teşvik eder. Öğrenmek isteyen bireylere bilgiyi cimrilik etmeden paylaşma felsefesini benimsediği için iletişimi güçlü bir akımdır. Permakültürde uygulamalar sürekli olarak geliştirilip deneyimler paylaşıldığı için bilgi sürekli yenilenir, modern sistemler gündeme gelir. Bu da permakültürde öğrenmeyi güncel, dinamik ve yaşam boyu kılar.

Ata bilgileri ve modern bilgiyi bir araya getirmeyi hedeflediği için yöre halkıyla temas halinde kalarak onun bilgi ve kültürel deneyiminden faydalanır. Bu anlamda özellikle tarım ve hayvancılığın kullanılması gibi geleneksel metotların yaşatılması ve paylaşılması konusunda sürdürülebilir turizm hedeflerinden kültürel zenginlik hedefine de yardımcı olmaktadır.

Permakültür sistemlerde her türlü soruna çözüm doğal yollarla elde edilmektedir. Sistemin sadece kuruluş aşamasında ağır iş makineleri kullanılır ama sistem bir sefer oturtulduktan sonra çiftliğin çapalama ya da toprağı havalandırma vs… gibi ihtiyaçları basit bahçe araç gereçleri ve traktör hayvanlar dediğimiz tavuk, ördek vs. gibi canlılar tarafından gerçekleştirilir. Kompost ve malçlama yapılarak, baklagil ağaçlar ve bitkiler dikilerek, ardıllık ve evrim hızlandırılarak toprağa bitkilerin sömürüsü sonucunda kaybettiği besin maddeleri geri kazandırılır. Permakültür yerel türleri kullanarak, minimum alanda yoğun bahçecilik çalışmaları gerçekleştirir. Sistemde mümkün olduğu kadar girinti ve çıkıntı yaratarak (kenar etkisi) biyolojik çeşitliliği artırmaya çalışır. Bu anlamda da sürdürülebilirlik hedeflerinden fiziksel bütünlük, biyolojik çeşitlilik ve çevresel temizlik hedeflerini de karşılamaktadır.

Yapılarda kullanılan malzemeler doğayla ve yöreyle uyumludur. Doğaya karşı değil doğayla birlikte felsefesi benimsendiğinden doğal sistemler bozulmaz hatta sisteme dahil edilir. Örneğin yol üstünde duran bir ağaç ya da kaya kesilmek ya da kaldırılmaya çalışılmak yerine evin ya da yapının içine ondan fayda sağlayacak şekilde dahil edilebilir. Böylece hem estetik anlamda hem de işlevsel anlamda fayda sağlanmış olunur. Doğal olarak sistemde

yetiştirilen ürünlerin ve sistemin yarattığı ortamın kalitesi doğal, olabildiğince organik ve sağlıklı olduğu için üst düzeydedir.

Permakültür ilkeleri doğrultusunda dizayn edilmiş turistik işletmelerde uygulamanın yapım aşamalarının anlatıldığı kurs programları boyunca gerek barınma gerekse yeme içme gibi ihtiyaçlar tesisten karşılanacağı için ayrı bir gelir kapısı imkânı doğmaktadır. Bununla beraber bilginin yayılımı ve erişimini zorlaştıracağı için tamamen kar amaçlı düşünülerek acımasız rakamlarla permakültür bilgisini satmaya çalışmak sistemin etik anlayışına ters düşmektedir. Burada amaç bilgiyi erişebilir kılmak ve samimi bir şekilde tecrübeleri paylaşmak bunu yaparken de kurs ya da diğer eğitimler süresince yapılan masrafları karşılamak olmalıdır.

2000'li yıllardan itibaren, ufkunu genişletmek, kendine ve çevresine karşı farkındalık geliştirmek, hayatı sadeleştirmek, doğa ile baş başa kalmak, yeni deneyimler kazanmak niyetiyle turizme katılan kişilerin, toplam turist talebi içindeki oranının %45'lere çıktığı görülmektedir. Demografik açıdan değerlendirildiğinde, bu bilinçte olan turistlerin eğitim seviyesi ve çevre bilinci yüksek, kaliteli hizmeti önemseyen, daha duyarlı bireylerden oluşacağı ileri sürülmektedir (Soykan 1999, 2003). Bu profilde olan müşteri ise genelde işletme sahibi için daha az sorun, daha fazla gelir ve daha iyi referans demektir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Permakültürün diğer sürdürülebilir yaklaşımlardan ön plana çıkan özellikleri bütüncül yaklaşımı, birlik bilinciyle hareket etmesi, bilgi paylaşımının kolay ve hızlı olması ve ana felsefesinin bireyleri özgürleştirmek, kendine yeterlik kazandırmak olmasıdır. Bütün bu çabaları doğrultusunda permakültür, kuruluşundan beri insan eliyle yapılan iklim değişikliği ve çevresel tahribatlara en kısa sürede ve hızlı bir şekilde çözüm bulmaya çalışan yegane oluşumlardan biridir.

Dünya Turizm Organizasyonu tarafından belirlenen 17 maddelik Sürdürülebilir Turizm hedefleri ve Permakültür etik ve ilkeleri bir arada değerlendirildiğinde, permakültür sistemin küçük, orta ve büyük ölçekli işletmelere uygulanmasının sürdürülebilir turizm hedeflerini yakalamak açısından büyük oranda yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Bu samimi felsefenin sindirilip benimsenerek zaman içerisinde köy, kasaba gibi daha büyük yerleşim alanlarının topluca dizaynı söz konusu olduğunda ise sadece bireylere, küçük topluluklara ya da işletme sahiplerinin değil, yerel halka ve toplum refahına da büyük oranda etki edeceği öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

Anonymous. 2005. Making Tourism More Sustainable - A Guide for Policy Makers, UNEP and UNWTO, 2005, p.11-12

Anonymous. 2017. Tourism and the Sustainable Development Goals – Journey to 2030, Highlights. UNWTO, Spain, 30.

Anonymous. 2018. International Tourism Results 2018 and Outlook 2019. Web sitesi: http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_barometer_jan19_presentation_en.pdf Erişim tarihi: 12.11.2019

Bramwell, B. Higham, J., Lane, B. and Miller, G. 2016. Twenty-five years of sustainable tourism and the Journal of Sustainable Tourism: looking back and moving forward. Journal of Sustainable Tourism.

Lenzen, M., Sun Y.Y., Faturay, F., Ting, Y.P., Geschke, A. & Malik, A. 2018. The carbon footprint of global tourism. Nature ClimateChange, 8, 522-528

Mollison, Bill. 1991. Permakültüre Giriş. Sinek Sekiz Yayınları, 280s.

Scott, D. 2011. Why sustainable tourism must address climate change. Journal of

Sustainable Tourism, 19(1), 17–34

Scott, D., Gossling, S., Hall, M., & Peeters, P. (2016a). Can tourism be part of the decarbonized global economy? The costs and risks of alternate carbon reduction policy pathways. Journal of Sustainable Tourism, 24(1), 52–72.

Scott, D., Hall, C.M., & Gossling, S. (2016b). A report on the Paris Climate Change Agreement and its implications for tourism: Why we will always have Paris. Journal of Sustainable Tourism, 24(7), 933–948.

Soykan, F. 1999. Doğal Çevre ve Kırsal Kültürle Bütünleşen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi. (Mayıs-Haziran), 67-75.

Soykan, F. 2003. Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi.Ege Coğrafya Dergisi.12, 1-11.

Weaver, D. 2011. Can sustainable tourism survive climate change? Journal of Sustainable Tourism, 19(1), 5–15.

Yoon, Y., Gursoy, D. ve Chen, J. S. (2001). Validating a Tourism Development Theory With Structural Equation Modelling, Tourism Management, 22: 363-372.

Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Yeşil Yıldızlı Bir Otel İşletmesinde Permakültür Uygulamalarının Değerlendirilmesi

Engin DERMAN[577], **Meriç BALCI**[578]

Özet

Turizm sektörü dünyada ve Türkiye'de en hızlı büyüyen sektörlerdendir. Bu büyüme beraberinde sürdürülebilirlik konusunu gündeme getirmektedir. Bu noktada sürdürülebilir turizm uygulamaları önem arz etmektedir. Turizm sektörü içerisinde otel işletmeleri önemli bir yere sahiptir. Günümüzde otel işletmelerinin sunduğu hizmet çeşitliliğine baktığımızda, bu hizmetler neredeyse turistlerin tüm ihtiyaçlarını karşılayacak niteliktedir. Bu hizmetlerin sunum sürecindeki uygulamalar, sürdürülebilir turizm kapsamında değerlendirildiğinde otel işletmelerine önemli katkılar sağlamaktadır. Permakültür kavramı da sürdürülebilirlik adına yapılan çalışmalarda farklı disiplinleri bir araya getirmesi, uzun vadeli ve çoklu fayda içeren bakış açısıyla son yıllarda adından söz ettiren bir kavram haline gelmiştir. Turizm Bakanlığı'nın 'Yeşil Yıldız' uygulaması da sürdürülebilir turizm kapsamında çevreye duyarlılığı artırmak amacıyla otelleri teşvik eden bir uygulamadır. Bu çalışmada Manavgat Titreyengöl Bölgesinde yeşil yıldızlı bir otel işletmesinde permakültür çalışmalarının uygulanabilirliği incelenmiştir. Araştırmada nitel veri toplama yöntemlerinden mülakat ve gözlem teknikleri kullanılmıştır. Otel sahibi ile yarı yapılandırılmış mülakat yapılmış ve işletmede muhtelif zamanlarda gözlemler gerçekleştirilmiştir. Sonuçta permakültür çalışmalarının sürdürülebilir turizmin doğasına çok uygun olduğu, bu otel işletmesine iyi bir planlama ile uygulanabileceği ve neticede işletmeye önemli katkılar sağlayacağı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Turizm, Permakültür, Yeşil Yıldız, Otel İşletmesi

Evaluation of Permaculture Applications in a Green Star Hotel within the Scope of Sustainable Tourism

Abstract

The tourism sector is one of the fastest growing industries in the world and in Turkey. This growth brings along the issue of sustainability. At this point, sustainable tourism practices are important. Hotel businesses have an important place in the tourism sector. Today, when we look at the variety of services offered by hotel businesses, these services will meet almost all the needs of tourists. Applications in the process of providing these services make significant contributions to hotel businesses when evaluated within the scope of sustainable tourism. The concept of permaculture has become a notorious concept in recent years by bringing together different disciplines in the studies carried out in the name of sustainability and with a long-term and multi-benefit perspective. The Green Star 'application of the Ministry of Tourism is an application that encourages hotels to increase environmental awareness within the scope of sustainable tourism. In this study, the applicability of permaculture studies in a green star hotel in Manavgat Titreyengöl Region was investigated. Interview and observation techniques were used in the research. A semi-structured interview

[577] Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Turizm Fakültesi, ederman@akdeniz.edu.tr
[578] Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Meslek Yüksekokulu, mericbalci@akdeniz.edu.tr

was conducted with the owner of the hotel and observations were conducted at various times. As a result, it has been shown that permaculture studies are very suitable for the nature of sustainable tourism, can be applied to this hotel with good planning and as a result will make significant contributions to the business.

Keywords: Sustainable Tourism, Permaculture, Green Star, Hotel Management

Giriş

Sanayileşmenin getirdiği yeni düzen, düşünsel ve davranışsal açıdan önemli bir toplumsal dönüşüme neden olmuştur. Özellikle çevresel boyutta kendisini gösteren bu dönüşüm, doğal kaynak tüketimini çarpıcı boyutlara ulaştırmıştır. Sürdürülebilir kalkınma anlayışıyla başlayan süreç birçok sektör gibi turizmi de etkilemiş ve günümüzde sürdürülebilir turizm kavramına zemin oluşturmuştur. Konunun öncelikle toplumsal açıdan ilişkilendirilmesi önemlidir. Nitekim sanayi devriminin ideal toplum hayali yine insan eliyle oluşan ve çevresel bozulmalarla karamsar bir gerçekliğe dönüşmüştür. Bu dönüşüm, turizm ve çevre ilişkisinde de kendini göstermektedir. Turizmden beklenen ekonomik fayda, beklenmeyen çevre sorunlarıyla çatışmaktadır (Çalışkan, 2017).

Turizm sektöründe otel işletmeleri gerek nicelik olarak gerekse turistlere sunulan hizmet çeşitliliği bakımından büyük yer tutmaktadır. Bu kapsamda otellerin sürdürülebilir turizm uygulamalarının tüm sektöre yansıması olacaktır. Bu uygulamalar işletmelere müşteri memnuniyeti, uzun dönemde maliyetlerde azalma ve pazarlama gibi konularda fayda sağlayacağı gibi, makro ölçekte ülkenin sürdürülebilir turizm politikalarına da destek olacaktır. Bu kapsamda çalışmada Manavgat destinasyonunda yer alan beş yıldızlı ve yeşil yıldız sahibi bir otel işletmesi ele alınmıştır. İşletmede gözlemlerde bulunulmuş ve otel sahibi ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Sürdürülebilirlik amacını güden permakültür uygulamalarının otel işletmesi için uygunluğu araştırılmıştır.

Sürdürülebilir Turizmin Gelişimi

İnsanların yaşam süreleri içerisinde bazı değerlerin değişmesi normaldir. Değişim, vazgeçilmez bir süreçtir, ancak bu değişim sırasında özgün değerlerin korunması ve sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir (Beyhan & Ünügür, 2010). Doğal, kültürel ve tarihi değerler turizm sektörünün kaynaklarını oluşturmaktadır. Özellikle çevre üzerindeki olumsuz etkilere karşı alternatif olarak sürdürülebilirlik yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Doğal kaynakların sürdürülebilirliğini güvence altına alan, yöre halkının ekonomik açıdan gelişimini sağlayan ve sosyo-kültürel değerlerin korunması olarak değerlendirilen bu yaklaşımlar; ekolojik sistemin korunması ve gelecek nesillere aktarılması yönünde sorumluluk taşıyan doğa temelli turizm aktivitelerini içerir (Kuter & Ünal, 2009).

Turizm faaliyetlerinin birçok ekonomik faaliyetle doğrudan ve dolaylı ilişkide olması ve bu faaliyet alanlarında ekonomik gelişmeyi uyarıcı etkisi turizm sektörünün önemini daha da arttırmaktadır. Turizmin gelişiminde çevresel sürdürülebilirlik faktörleri üzerinde duran yeni rekabet modelleri mevcuttur. Çevresel sürdürülebilir turizm gelişimi yalnızca üretim boyutunu içeren geleneksel yaklaşımlardan farklı olarak, hem üretim hem de talep boyutunu dikkate almaktadır. Turizm gelişiminin gelecekte de sürmesi ve çevre bilinci yüksek turist kitlesi için çekiciliğinin uzun dönemde devamı, söz konusu kitlenin motivasyonlarını arttıran çevresel ve doğal değerlerin korunmasına bağlıdır. Bölgenin özgün kaynaklarının ve çekiciliklerinin korunması ve geliştirilmesi yanında, sürdürülebilir turizm talebi üzerinde durulmalıdır (Ayaş, 2007).

Sürdürülebilir turizm, sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin turizm endüstrisinin ihtiyaçları bağlamında uygulanmasıdır. Bu ilkeler, her türlü turizmin gelişiminde planlama aşamasından başlayarak uygulanan temel kriterler olmalıdır. Sürdürülebilir turizm politikasının geliştirilmesinde tüm paydaşların, özellikle yerel halkın katılımı önemlidir (Pelit, 2015). Yerel halkın turizmin başarılı ve sürdürülebilir gelişiminde desteği gereklidir. Özellikle gelişmekte olan turistik destinasyonlar için bu durum büyük önem taşımaktadır. Yerel halk genellikle sürdürülebilir turizm gelişimine büyük oranda katılım göstermektedir. Yerel halkın en fazla katılım gösterdiği boyut çevresel sürdürülebilirlik olarak dikkat çekmektedir (Biçici, 2014).

Otel İşletmelerinde Sürdürülebilir Turizm Uygulamaları

1990'lı yılların başından beri, çoğunluğu otel işletmeleri olan turizm şirketleri, sürdürülebilir turizme olan bağlılıklarını göstermek için farklı girişimlerde bulunmuşlardır. Bunların en yaygın olanları çevresel davranış kuralları, en iyi çevresel uygulamalar, eko-etiketler, çevre yönetim sistemleri ve çevresel performans göstergeleridir (Ayuso, 2006).

Seyahat acentelerinin web siteleri, acentelerin çevre konusundaki ilgi ve duyarlılığını yansıtan iletişim araçlarından birisidir. Çevre koruma, çevresel eğitim, yerel kalkınma ve katılımcılık, sürdürülebilir kullanım gibi göstergeler sürdürülebilir turizm ilkeleri ile bütünleşmektedir. Acentelerin çevreye verdikleri önemi ve çevresel faaliyetlerini acente web sitelerinde paylaşmaları ve sadece kendilerini değil aynı zamanda turistleri de çevresel bağlamda geliştirme gibi sürdürülebilir turizm faaliyetlerinde bulunmaları gerekir (Erdoğan, 2012).

Sürdürülebilir turizm gelişmekte olan ülkeler için çok önemlidir. Bu ülkelerde turizm genellikle ekonominin ana dayanağı olmaktadır. Dolayısıyla, paydaşların sürdürülebilir başarı için çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik ilkelerini benimsemeleri gerekir. Otelciler otel işletmelerinin çevresel sürdürülebilirliğe katkıda bulunması ve olumlu ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri olması gerektiği konusunda hemfikirdir (Prayag, Dookhony-Ramphul, & Maryeven, 2010).

Otel işletmelerinde sürdürülebilir uygulamalar ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel unsurların yanında, müşteri memnuniyeti, çevre eğitimi konularını da içerir. İnsan kaynaklarının önemi yanında, çevre eğitimi, biyoçeşitlilik göz önünde tutulmalıdır. Sürdürülebilir turizm gelişiminde paydaşlarla ortaklıklar kurulmalıdır (Mihalič, Žabkar, & Cvelbar, 2012).

Hilton Otelleri Avrupa kıtasında faaliyet gösteren 70 Hilton Worldwide otelinin çevresel performansını arttırmaya yönelik bir program geliştirmiştir. Kurumsal sosyal sorumluluk ile insan kaynakları yönetimi arasında yakın ilişkiler kurulmuştur. Kurumsal çevrecilik anlayışı geliştirilmiştir. 16.000'den fazla çalışanı kapsayan program, tüm çalışan seviyelerini birbirine bağlayan otele özel eylem ekiplerini içermektedir. Metrekare başına enerji kullanımı % 15, misafir başına su kullanımı ve CO2 emisyonu üç yılda % 8 azaltılmıştır. Düşürülen maliyetler toplamı 16 milyon ABD dolarıdır ve bunun 9,6 milyon ABD doları insan davranışlarındaki değişimlere bağlıdır (Bohdanowicz, Zientara, & Novotna, 2011).

Çevre yönetimi oteller için rekabet avantajı sağlamada bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Otellerin çevresel proaktiflikleri ile ekonomik performans düzeyleri arasında bir ilişki söz konusudur. Otellerde elde edilen çevresel proaktivite derecesi

büyüdükçe performans seviyeleri artmaktadır (Claver-Cortés, Molina-Azorín, Pereira-Moliner, & López-Gamero, 2007).

Sürdürülebilir otel uygulamaları misafirleri bu uygulamalara katılmaya motive edecek şekilde ve memnun kalmalarını sağlayacak nitelikte olmalıdır. Çevre dostu bir otel için fazla para ödemeye hazır bir kitle mevcuttur. Sürdürülebilir otel uygulamaları bir niş pazarın ötesinde çekici bir pazar haline gelmiştir. Otel yönetimi misafirlerinin sosyo-kültürel geçmişini göz önünde bulundurarak planlama yapmalıdır (Berezan, Millar, & Raab, 2014).

Son zamanlarda otellerde enerji kullanımında çevresel açıdan daha uyumlu ve sürdürülebilir alternatifler tartışılmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının yanı sıra pasif soğutma/ısıtma sistemleri ve otel binalarındaki karmaşık enerji gereksinimlerini karşılamada aydınlatma/gölgeleme sistemlerinin kullanımı geliştirilmelidir. Düzgün bir şekilde planlanmış, tasarlanmış ve sürdürülebilir şekilde işletilen oteller, iktisadi, çevresel ve sosyo-kültürel avantajların yanı sıra sürdürülebilir cazip iş fırsatlarına sahip olurlar (Bohdanowicz, Churie-Kallhauge, Martinac, & Rezachek, 2001).

Sürdürülebilir turizm talebi günden güne artmakta, seyahat endüstrisi tedarikçileri yeni yeşil programlar geliştirmekte ve hükümetler turizmde sürdürülebilir uygulamaları teşvik etmek için yeni politikalar üretmektedirler. Tüketici güvenini ve farkındalığı arttırmak, verimliliği yükseltmek için ölçülebilir ve güvenilir sistemler gerekmektedir. Küresel sürdürülebilir turizm kriterleri ortak standartlar belirlemek ve herhangi bir turizm işletmesinin ulaşması gereken asgari düzeyi ortaya koymak için önemlidir. Dört ana tema mevcuttur; etkili sürdürülebilirlik planlaması, yerel halk için sosyal ve ekonomik faydaların en üst düzeye çıkarılması, kültürel mirasa sahip çıkılması ve çevreye olumsuz etkilerin azaltılması. Her ne kadar kriterler başlangıçta konaklama ve tur işletmeciliği sektörleri tarafından kullanılmak üzere tasarlansa da, tüm turizm endüstrisine uygulanabilir. Bu kriterler, Birleşmiş Milletlerin Binyıl Kalkınma Hedefleri doğrultusunda yoksulluğun azaltılması, çevresel sürdürülebilirlik ve iklim değişikliği gibi konuları da kapsamaktadır (Council, 2015). İnsanların çevre sorunları konusunda giderek daha fazla endişe duyması, bir otel için yeşil yönetimini rekabet avantajını arttırabilecek stratejik bir araç haline getirmiştir. Bilişsel, duyusal ve genel imaj kavramlarını kullanarak yeşil bir otel imajı ile markalaşmayı sağlamak mümkündür. Yeşil bir otel imajı turistin tekrar gelme, başkalarına olumlu tavsiyeler verme ve fazla ödemeye razı olma niyetini olumlu etkilemektedir (Lee, Hsu, Han, & Kim, 2010).

Otellerde Yeşil Yıldız Uygulamaları

Çevresel olumsuzlukları en aza indirmek, işletmelerin toplumsal sorumluluklarının başında gelmektedir. İşletmeler bu sorumluluklarını yerine getirebilmek için üretim aşamasında çevre konularına duyarlı olmalı ve üretim ile çevre konularını birlikte değerlendirmelidir. Çevreye olan duyarlılık son yıllarda hızlı biçimde artmaktadır. İşletmeler hem çevreye olan duyarlılıklarını göstermek hem de bu yöndeki tüketici taleplerini karşılamak için farklı uygulamalar geliştirmektedir (Yıldız, 2016).

Turizm işletmeleri için bu bağlamda ‘Yeşil Otel’, ‘Yeşil Yıldız’ uygulamaları geliştirilmiştir. Yeşil yıldızlı otellerde yeşil yıldız simgesi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın başlattığı "Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisleri" projesi ve sürdürülebilir turizm kapsamında çevreye duyarlı konaklama tesislerine verilen bir tür çevre etiketi uygulamasıdır. 22.09.2008 tarih ve 27005 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren “Turizm İşletmesi Belgeli Konaklama Tesislerine Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi Belgesi Verilmesine Dair Tebliğ” doğrultusunda verilmektedir. Çevrenin korunması, çevre bilincinin geliştirilmesi ve turistik konaklama işletmelerinde çevreye duyarlı yatırım ve

işletme özelliklerinin teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda su tüketiminde tasarruf sağlama, doğal kaynakların doğru kullanımı, enerji verimliliğinin artırılması, çevreye zararlı maddelerin tüketiminin azaltılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, konaklama işletmelerinin çevreye duyarlı şekilde planlanması, tesis çalışanlarının çevre bilincini artırma, iş gücünün en verimli şekilde kullanımı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından sağlanan elektrik enerjisi desteğinden faydalanma ve sürdürülebilir rekabet üstünlüğü elde etme gibi konularda otellere yol gösterici nitelikte standartlar belirlenmiştir (TUYUP, 2017).

Permakültür Kavramı

Permakültür kalıcı kültür veya kalıcı tarımdır. Doğaya karşı çalışmaktan ziyade birlikte çalışmak felsefesidir; uzun süre ve plansız emek yerine planlı üretim demektir. Herhangi bir alana tek ürünlü bir sistem olarak bakmak yerine, bitkilere ve hayvanlara tüm işlevleriyle bakmaktır. Permakültür, ekolojinin kullanımı, entegre gıda üretimi, barınma, uygun teknoloji ve soyal gelişim sistemlerinin tasarımının temelidir. Permakültür, ekosistemdeki tüm yaşam biçimleri arasında uyumlu bir denge arayan tarım ve insan yerleşimi için bir yaklaşımdır. Permakültür, farklı türler de dahil olmak üzere birçok türün ortak yerleşimi için ekolojik olarak iyi huylu tasarıma tamamen sistematik bir yaklaşımdır. Permakültür, ticari amaçlı arazi kullanımlarına çevresel olarak sağlam ve insancıl tepkiler sağlar. Bir kez kurulduktan sonra minimum insan müdahalesine ihtiyaç duyacak, kendi kendine yeten üretken peyzajların tasarımına ve yaratılmasını sağlar. Permakültür tasarımı, tür çeşitliliği ve türler arasındaki karşılıklı ilişkileri içerir ve Doğada meydana gelen sürekli evrimle her biri bir sonraki için çevreyi hazırlayan sitem kurar (Baldwin, 2005).

Permakültür temelli sosyal hareketler, çevresel zorluklara bir cevap, iyi hayatı sürdürmenin bir yolu ve dünyaya dahil olmak ve ona dahil olmak için daha uyumlu bir yolun vizyonu olarak çoğalmaktadır. Ekolojik villalar, biyolojik bölgeselleşme ve kentsel dönüşüm hareketi, sosyal sistemlerin tasarımında permakültür ilkelerini uygular. Permakültürün çekirdeği, doğada tanımlanan kalıplara dayalı ve onunla uyumlu olarak tasarlanmaktadır (Aiken, 2017).

Modern endüstriyel tarım, biyolojik çeşitlilik kaybı, toprak bozulumu ve biyojeokimyasal döngülerin veya sera gazı emisyonunun değiştirilmesi gibi çevresel sorunlardan büyük ölçüde sorumludur. Tarımsal bir uygulama ve hareketin yanı sıra bilimsel bir disiplin olan Agroekoloji, daha sürdürülebilir bir tarım oluşturmak amacıyla bu sorunlara bir cevap olarak ortaya çıkmıştır. Diğer bir cevap, ekosistem taklit ve karmaşık sistem optimizasyon yöntemleri için bir çerçevenin yanı sıra tasarım ilkelerine dayanan bir tasarım sistemi olan permakültürün ortaya çıkmasıdır (Krebs & Bach, 2018).

Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Manavgat Titreyengöl bölgesinde bulunan 5 yıldızlı bir otel işletmesi ele alınmıştır. İşletmede gözlemlerde bulunulmuş ve otel sahibi ile yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiştir. Toplanan veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilerek belli temalar halinde sunulmuştur.

Bulgular

İşletme Hakkında Genel Bilgiler

Otel işletmesi Antalya ili Manavgat ilçesi Sorgun-Titreyengöl mevkiinde yer almaktadır. Tesis 1984 yılında önce kamping başlamış, sonra tatil köyüne dönüştürülmüştür.

Sonrasında ticari kaygılarla otelciliğe geçilmiştir. Kamping zamanından bu yana 35 yıllık bir işletme olarak faaliyet göstermektedir. Otel Akdeniz kıyısında denize sıfır, Manavgat Irmağı'na ve Titreyengöl'e 100 metre mesafede, Sorgun Ormanı ile çevrili konumdadır.

Temalar Halinde Mülakat Verileri

Yeşil Çevre

"Yeşili koruyan bir anlayışla hareket ettik. Çevreye karşı duyarlılığımız yeşille başlar, doğayı korumakla olur. Biz otel olarak burada yetişecek bütün bitki çeşitlerini bulunduruyoruz. Yani nardan çama, zakkumundan zeytinine kadar değişik doğal bitkilere kadar burda barındırıyoruz. Biz bölgemizi yeşillendirmek, çiçeklendirmek istiyoruz. 100 000 TL gibi bir bütçe ile Orman Bakanlığı ve TEMA ile birlikte etrafımızı çiçek açan bitkilerle süslemek istiyoruz. Bölgemize çiçek bölgesi diyeceğiz. Cennet Kırıydı şimdi de cennet çiçeği diyeceğiz. Ayrıca Akdeniz Üniversitesi ile birlikte otelimizin bahçesinde organik tarım ve permakültür uygulamaları yapıcaz."

Otellerin Çevreye Zararı

"Biz buraya geldiğimiz zaman kır çiçekleri vardı. Bu bölge cennet kırı olan bir bölge. Deniz, orman, göl, ırmak var, tabii klima var. Bu doğal özellikler kır çiçeklerini yetiştiriyordu. Ne zaman oteller yapıldı, bu ortam kalmadı. Önceden Manavgat Irmağı'nın serinliğini alırdık ama şimdi binalar kapattığı için alamıyoruz."

İşletme Atıkları

"İşletmeden çıkan atıkları bildiğin klasik yöntemle gönderiyoruz, imha ettiriyoruz. Tekrar dönüşüm olayımız tesisimizde yok. Yağ atıklarını bir firmayla anlaşıyoruz onlar alıp götürüyor, kanalizasyona verilmiyor. Bizde Avrupa'da evlerdeki gibi cam, plastik, şişe hep ayrı atılır. Bu durum güvenlik ve kameralar tarafından denetlenir. Kimyasal atık olarak pil gibi malzemeler çıkıyor, bunlar da daha özel kaplarda toplanıyor."

Gürültü Kirliliği

"Yerleşim yerlerine uzağız ve gürültü kirliliği yapacak bir aktivitemiz yok. Birinci problemimiz havayi fişek. Burası Turizm Bakanlığından doğal yaşam alanı, eko bölgesi ilan edildi, tescillendi. Bölge yönetimi olarak karar aldık; denizin 2 km içinde ancak havayi fişek atabilmen lazım. Ancak çoğu tesis, havayi fişek atılır ibaresini kullandıkları için, müşteriye söz verdikleri için bunu hiçe sayıyorlar. Bunlar doğaya, kuşlara, köpeklere, hayvanlara hatta bebeklere rahatsızlık veriyorlar. Bütün bölge bundan sorumludur, buna dur demeleri lazım. Burası aynı zamanda 16-17 ülkeden kuşların uğrak yeri ve burada 174 çeşit kuş yaşamakta. Bu aslında bir turizm kaynağı. Bunu tanıtmayı bırak, böyle pervasızca ne valiliği ne jandarmayı dinliyorlar, havayi fişek atıyorlar. Elbette karşıyız, kendi ülkelerinde gitsin yapsınlar."

Fauna Zenginliği

"Bizim burası aynı zamanda caretta carettaların yumurtlama alanı. Bizler gelerek buraları onların elinden aldık. Bu sebeple bunlara yaşama hakkı veren tesislerin başında geliyoruz. Bunların yumurtlama zamanında karartma yapıyoruz. Müşteriye bunu açıklıyoruz, onlarda anlayışla karşılıyorlar. Bu bakımdan tesisismiz tüm hayvanlara karşı duyarlı. Bu bölgede sincabımız var. Hayvan çeşitliliğimiz var."

Aydınlatma

"*Aydınlatma işini dip aydınlatmalarla çözdük. Enerji tasarrufu için ışık olup da ısı vermeyen özel ampuller kullanıyoruz. Ayrıca artık koridorlarda sensörlü sisteme geçiyoruz, bugünkü çalışmam da oydu, sensörleri sipariş verdirdim. Gelişmiş ülkelerde güneşten, rüzgardan elektrik elde ediyorlar. Bizde pahalıya geliyor. Avrupada 30 yıllık kredi veriyorlar. Ama bu sene bunu da düşünücem*."

Temizlik Ürünleri

"Temizlik malzemelerini ehli kişilere, eğitim verdirerek en zararsız hale getirerek kullandırıyoruz. Daha çok doğal çözücü malzemeleri istiyoruz. Aslında doğal ürünler değil, kimyasallar pahalıya geliyor. Bunlar zaten Tarım Bakanlığı tarafından sık sık denetleniyor."

Isıtma

"Isı kaybı için odalarda enerji saver kullanıyoruz. Odalarda ısıyı muhafaza için çift cam kullanıyoruz. Sıcak suyun %50-60'ını güneş enerjisinden elde ediyoruz. Batıda bu konuları devlet denetliyor. Bizde görsellik daha öne çıkıyor."

Su Tüketimi

"*Suyu idareli kullanmak için, musluğa ağızlık takıyoruz, suyu hava karışımlı veriyor. Sensörde kullanıyoruz*."

Çevre Eğitimi

"*Çevre konusunda personele birçok eğitim verdiriyoruz. Bu eğitimlere personelin bakışı birim amirlerinin yönlendirmesine bağlı. Bu belgeler CV lerinde yer alacak. Belgenin işe yaradığının farkına varıyorlar. Tesisler de belgeli personele daha sıcak bakıyorlar*."

Çevre İle İlgili Belgeler

"Yeşil yıldız ve mavi bayraklı bir işletmeyiz. Bisiklet dostu bir oteliz. Belge veren kurumlar şikayet olduğunda denetime geliyorlar. Yeşil yıldızı biz 4 yılda aldık. Yeşil yıldız almak kolay değil. Eskiden yeşil yıldız aldığında elektrikte %25 devlet yardımı vardı. Ama şimdi yok. Yeşili bilen adam o tesisi seçiyor. Pazarlamada avantajı var."

Yerel Halk ile İlişkiler

"*Çalışanların seçiminde yerel halktan olup olmadığına bakılmıyor. Evi barkı olan adamı daha çok tercih ediyoruz. Bu Manavgatlı olmuş dışarıdan gelmiş hiç fark etmiyor. Manavgat ve çevresinde ikamet edenler bizim için daha avantajlı oluyor. Yerel halkı da kazanmış oluyoruz. Lojmanda başıboş oluyor. Yerel halka sosyal etkinliklerde destek veriyoruz. Belediyeye destek oluyoruz. Sporculara destek oluyoruz. Okullara desteklerimiz oluyor. Tedarikçilerimize gelince kim kaliteli kim daha ucuza verirse ondan alıyoruz. Manavgatlı da olur, Trabzonluda, Mardinli de*."

Yerel Kültürü Koruma

"*Yerel kültürü koruma konusunda fazla bir etkinliğimiz yok. Animasyon şovlarda Kenyalılar, Latin dansları var. Bizim folklorümüzü sergileyemiyoruz*."

Sonuç ve Öneriler

Sanayileşme ile gelen yeni dünya düzeni toplumun düşünce ve davranış yapısını derinden etkilemiştir. Özellikle çevresel boyutta bir dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Doğal kaynakların dikkat çekici boyutlarda tüketilmesiyle, çevreci yaklaşımlar önem kazanmıştır. Sanayi devriminin ideal toplum hayali çevresel bozulmalarla karamsar bir gerçekliğe dönüşmüştür. Sürdürülebilir kalkınma anlayışıyla güç kazanan çevreci yaklaşımlar çoğu sektörü olduğu gibi turizmi de etkilemiş ve günümüzde çokça konuşulan sürdürülebilir turizm kavramına zemin oluşturmuştur.

Turizm faaliyetlerinin birçok ekonomik faaliyetle doğrudan ve dolaylı ilişkide olması ve bu faaliyet alanlarında ekonomik gelişmeyi uyarıcı etkisi turizm sektörünün önemini daha da arttırmaktadır. Doğal, kültürel ve tarihi değerler turizm sektörünün kaynaklarını oluşturmaktadır. Turizm gelişiminin gelecekte de sürmesi ve çevre bilinci yüksek turist kitlesi için çekiciliğinin uzun dönemde devamı, söz konusu kitlenin motivasyonlarını arttıran çevresel ve doğal değerlerin korunmasına bağlıdır. Sürdürülebilir turizm politikasının geliştirilmesinde tüm paydaşların, özellikle yerel halkın katılımı önemlidir. Yerel halkın en fazla katılım gösterdiği boyut çevresel sürdürülebilirlik olarak görülmektedir.

Otel işletmelerinde sürdürülebilir uygulamalar ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel unsurların yanında, müşteri memnuniyeti, çevre eğitimi konularını da içerir. Çevre yönetimi oteller için rekabet avantajı sağlamada bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Otellerin çevresel proaktiflikleri ile ekonomik performans düzeyleri arasında bir ilişki söz konusudur. Otellerde elde edilen çevresel proaktivite derecesi büyüdükçe performans seviyeleri artmaktadır. Düzgün bir şekilde planlanmış, tasarlanmış ve sürdürülebilir şekilde işletilen oteller, iktisadi, çevresel ve sosyo-kültürel avantajların yanı sıra sürdürülebilir cazip iş fırsatlarına sahip olurlar.

Otellerde "Yeşil Yıldız" uygulaması sürdürülebilir turizm kapsamında çevreye duyarlı konaklama tesislerine verilen bir tür çevre etiketi uygulamasıdır. Çevrenin korunması, çevre bilincinin geliştirilmesi ve turistik konaklama işletmelerinde çevreye duyarlı yatırım ve işletme özelliklerinin teşvik edilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmaya konu olan "Yeşil Yıldız" sahibi otel işletmesi genel olarak çevreci uygulamalar yürütmektedir. Atık yönetimi konusunda yapılması gerekenler vardır. Otel işletmesi maliyet yüksek olduğu için yenilenebilir enerji kaynaklarını tam olarak kullanamamaktadır. Oysa otelin bulunduğu bölge güneşi, rüzgar ve su kaynakları bakımından çok zengindir. İşletme yerel halka spor sponsorluğu ve sosyal yardımlarla destek olmaktadır. Ancak çalışanlarını ve tedarikçilerini yerelden temin etme konusuna daha fazla önem vermelidir. Otel sahibi ile yapılan görüşmeler neticesinde otel bahçesinde yaklaşık 2 dönüm arazide permakültür çalışmaları başlatılmıştır. Özünde sürdürülebilirliği barındıran ve kendi kendine yeten sistemler oluşturmayı hedefleyen bu çalışmalar işletmeye yol gösterici olacaktır.

KAYNAKÇA

Aiken, G. T. (2017). Permaculture and the social design of nature. *Geografiska Annaler, Series B: Human Geography*. https://doi.org/10.1080/04353684.2017.1315906

Ayaş, N. (2007). ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM GELİŞMESİ. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.

Ayuso, S. (2006). Adoption of voluntary environmental tools for sustainable tourism: Analysing the experience of Spanish hotels. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. https://doi.org/10.1002/csr.103

Baldwin, G. (2005). Permaculture Definitions. In *Permaculture Activist*.

Berezan, O., Millar, M., & Raab, C. (2014). Sustainable Hotel Practices and Guest Satisfaction Levels. *International Journal of Hospitality and Tourism Administration*. https://doi.org/10.1080/15256480.2014.872884

Beyhan, Ş., & Ünügür, S. (2010). Çağdaş Gereksinmeler Bağlamında Sürdürülebilir Turizm Ve Kimlik Modeli. *İTÜDERGİSİ/A*.

Biçici, F. (2014). Datça Yerel Halkının Sürdürülebilir Turizm Gelişimine ve Turizm İşletmelerine Yönelik Tutumları. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*.

Bohdanowicz, P., Churie-Kallhauge, A., Martinac, I., & Rezachek, D. (2001). Energy-Efficiency and Conservation in Hotels – Towards Sustainable Tourism. *4th International Symposium on Asia Pacific Architecture*.

Bohdanowicz, P., Zientara, P., & Novotna, E. (2011). International hotel chains and environmental protection: An analysis of Hilton's we care! programme (Europe, 2006-2008). *Journal of Sustainable Tourism*. https://doi.org/10.1080/09669582.2010.549566

Çalışkan, C. (2017). Sürdürülebilir Turizmin Çevre İkilemi: Toplum ve Tüketim. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. https://doi.org/10.15869/ITOBIAD.315860

Claver-Cortés, E., Molina-Azorín, J. F., Pereira-Moliner, J., & López-Gamero, M. D. (2007). Environmental strategies and their impact on hotel performance. *Journal of Sustainable Tourism*. https://doi.org/10.2167/jost640.0

Council, G. S. T. (2015). Global Sustainable Tourism Council Criteria for Hotel and Tour Operators. *Global Sustainable Tourism Council*. https://doi.org/10.1016/B978-0-7506-6438-7.50012-1

Erdoğan, N. (2012). Çevre Duyarlılığı Bağlamında Seyahat Acentelerinin Web Siteleri Üzerine Bir Değerlendirme / An Evaluation of Environmental Concerns of Travel Agencies in Their Web Sites. *Journal of History Culture and Art Research*. https://doi.org/10.7596/taksad.v1i4.64

Krebs, J., & Bach, S. (2018). Permaculture-scientific evidence of principles for the agroecological design of farming systems. *Sustainability (Switzerland)*. https://doi.org/10.3390/su10093218

Kuter, N., & Ünal, H. E. (2009). Sürdürülebilirlik Kapsamında Ekoturizmin Çevresel, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*.

Lee, J. S., Hsu, L. T., Han, H., & Kim, Y. (2010). Understanding how consumers view green hotels: How a hotel's green image can influence behavioural intentions. *Journal of Sustainable Tourism*. https://doi.org/10.1080/09669581003777747

Mihalič, T., Žabkar, V., & Cvelbar, L. K. (2012). A hotel sustainability business model: Evidence from Slovenia. *Journal of Sustainable Tourism*. https://doi.org/10.1080/09669582.2011.632092

Pelit, E. (2015). Sürdürülebilir Turizm Mi? Turizmde Sürdürülebilirlik Mi? Kavramsal Bir Tartışma. *Gumushane Universitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*. https://doi.org/10.17823/gusb.220

Prayag, G., Dookhony-Ramphul, K., & Maryeven, M. (2010). Hotel development and tourism impacts in mauritius: Hoteliers' perspectives on sustainable tourism. *Development Southern Africa*. https://doi.org/10.1080/0376835X.2010.522832

Yıldız, E. (2016). Yeşil Pazarlama. *Gumushane Universitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*. https://doi.org/10.17823/gusb.340

İş Sağlığı Ve Güvenliği Kültürü Oluşturmada Proaktif Stratejik Eğilim

Özlem Dalkıran
Dr. Öğr. Üyesi Işık ÇİÇEK

Özet

Günümüzün artan rekabet koşullarında işletmeler, çevresel belirsizliklere karşı öngörülerini doğru belirleme ile ilgili yaklaşıma çok daha ihtiyaç duymaktadırlar. Çevresel faktörlerin sayısı ve çevresel faktörlerin değişim hızına bağlı olarak tanımlanacak belirsizlik hizmet ve üretim sektörü alt iş kollarında farklı düzeylerde değerlendirilmekte, çevresel bileşenlerin aralarındaki etkileşim arttıkça işletmelerin maruz kalacakları belirsizliğin olumsuz etkileri proaktif stratejilerin doğru tanımlanması ile önlenebilecektir. Belirsizlikle ortaya çıkan risklerin işletmeler açısından azaltılması ile ilgili proaktif eğilim, iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları için de yararlı bir yaklaşım olacaktır. Kendi içinde riski doğal dinamikleri ile içeren iş kazalarının ortaya çıkışını önceden belirlemeye yönelik proaktif stratejiler, önemi gittikçe artan iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının geliştirilmesinde işletme süreçlerinin yönetimi ile ilgili alınacak farklı hiyerarşik düzeylerdeki kararların belirlenmesinde etkili olabilecektir. Bu bağlamda proaktif stratejik eğilim, kurum içinde iş sağlığı ve güvenliği kültürünün geliştirilmesinde etkin bir rol üstelenebilecektir. Bu çalışmada, iş sağlığı ve güvenliği açısından düşük düzeyde (C sınıfı) tanımlanan turizm işletmelerinde kurumun genel anlamda stratejik eğiliminin iş sağlığı ve güvenliği kültürü oluşturmada nasıl bir farklılık ortaya çıkaracağını tespit etmek amaçlanmıştır. Beş yıldızlı otel işletmelerin en az departman müdürü ünvanlı orta-üst düzey 72 yöneticiden oluşan örneklemden ölçekler aracılığıyla veri toplanmıştır. Araştırma için ölçümlenen iki ana değişken iş sağlığı ve güvenliği kültürü ve proaktif stratejik eğilimdir. Verilerin incelenmesinde betimleyici istatistik teknikleri ve kruskal Wallis testi kullanılmıştır. SPSS, 22 programı ile gerçekleştirilen analiz sonucuna göre, işletmelerin bir proaktif stratejik eğilim belirtisi olarak değişim olgusuna yaklaşımları açısından iş sağlığı ve güvenliği kültürü farklılığı ortaya çıkmamıştır.

Anahtar kelimeler: İş sağlığı ve güvenliği, güvenlik kültürü, strateji, proaktif, belirsizlik

Abstract:

The companies need to determine correct vision regarding environmental uncertainties much more than the past in the competitive environment. Uncertainty that can be defined according to the number of environmental factors and speed of change in these factors is evaluated in different perspectives depending sub-fields in production and service sectors. Depending on interaction among environmental factors, the adverse affects of uncertainty that the companies face can be prevented through correct strategies. The proactive approach about the limiting adverse affects that stems from uncertain conditions can be utilized for job health and safety applications. Job accidents covering the risk in terms of structural dynamics can be prevented via proactive strategic decisions that are different with hierarchical levels. In this context, proactive strategic tendency can have a critical role to form job health and safety culture. In this research, the effect of the difference in proactive strategic tendency on job health and safety culture for tourism companies that are categorized as C for risks. 72 middle

and high-level manager from five-star hotels are selected for sampling. Two main variables are proactive strategic tendency and job health-and safety culture for this study. Descriptive statistic techniques and Kruskal Wallis test are utilized for diagnosing data and relationships. According to results, change of attitude as proactive strategic tendency does not have significant effect for dimensions of job health and safety culture.

1.GİRİŞ:

Günümüzün artan rekabet koşullarında işletmeler, çevresel belirsizliklere karşı öngörülerini doğru belirleme ile ilgili yaklaşıma çok daha ihtiyaç duymaktadırlar. Çevresel faktörlerin sayısı ve çevresel faktörlerin değişim hızına bağlı olarak tanımlanacak belirsizlik hizmet ve üretim sektörü alt iş kollarında farklı düzeylerde değerlendirilmektedir. Çevresel bileşenlerin aralarındaki etkileşim arttıkça işletmelerin maruz kalacakları belirsizliğin olumsuz etkileri proaktif stratejilerin doğru tanımlanması ile önlenebilecektir.

Belirsizlikle ortaya çıkan risklerin işletmeler açısından azaltılması ile ilgili proaktif eğilim, iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları için de yararlı bir yaklaşım niteliğindedir. Kendi içinde riski doğal dinamikleri ile içeren iş kazalarının ortaya çıkışını önceden belirlemeye yönelik proaktif stratejiler, önemi gittikçe artan iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının geliştirilmesinde işletme süreçlerinin yönetimi ile ilgili alınacak farklı hiyerarşik düzeylerdeki kararların belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda proaktif stratejik eğilim, kurum içinde iş sağlığı ve güvenliği kültürünün geliştirilmesinde etkin bir rol üstelenebilecektir.

Bu çalışmanın amacı, İş sağlığı ve güvenliği açısından düşük düzeyde (C sınıfı) tanımlanan turizm işletmelerinde kurumun genel anlamda stratejik eğiliminin iş sağlığı ve güvenliği kültürü oluşturmada nasıl bir farklılık ortaya çıkaracağını tespit etmektir. Bu amaçla, araştırmacılar tarafından İş sağlığı ve güvenliği kültürü ölçeği geliştirilmesi yoluna gidilerek bir ölçek denemesi yapılmıştır.

2. TEORIK ÇERÇEVE

2.1. Örgüt Kültürü

Örgüt kültürü ile ilgili çalışmalar 1950'li yıllara dayanmaktadır Deshpande ve Webster örgüt kültürünü "kişiye örgütsel işleyişi anlamada yardımcı olan ve kişiye örgüt içindeki davranışları ile ilgili normlar sağlayan ortak değer yargıları ve inançlar düzeni" olarak tanımlamaktadır. Schein (1992) ise "dışsal uyum ve içsel entegrasyon sorunlarıyla başa çıkmak için bir grup tarafından ortaya atılan, keşfedilen, öğrenilerek geliştirilen ve yeni üyelere bu tür sorunlarla ilişkilerinde algılamaları, düşünmeleri ve hissetmeleri için bir yol olarak öğretilen varsayımlar modeli" olarak ifade etmektedir Robbins (1996) "çalışanlar arasında paylaşılan değerler sistemi" olduğu ve bunun bir örgütü diğer bir örgütten ayıran temel özellik", Daft (1998) "bir organizasyona yeni katılanlara öğretilen ve organizasyon üyeleri arasında paylaşılan değerler, inançlar, anlama ve düşünme şekli" olarak örgüt kültürünü tanımlamaktadır.

Örgüt kültürünün temel fonksiyonları örgüte bağlılığı sağlamak, örgütün stratejilerini desteklemek, örgüt içinde bireysel ilişkileri düzenlemek, performans kriterlerini belirlemek ve uygun yönetim şeklini seçmektir.

Örgüt kültürünün ögeleri; görünen ve görünmeyen ögeler olarak ikiye ayrılır. Görünen ögeler: örgütsel dil, hikayeler ve mitler, törenler, kahramanlar, ritueller, semboller.

Görünmeyen ögeler: normlar ve değerler, inançlar ve varsayımlardır (Eren,2001; Çiçek, 2018).

2.2. İş Sağlığı ve Güvenliği Kültürü

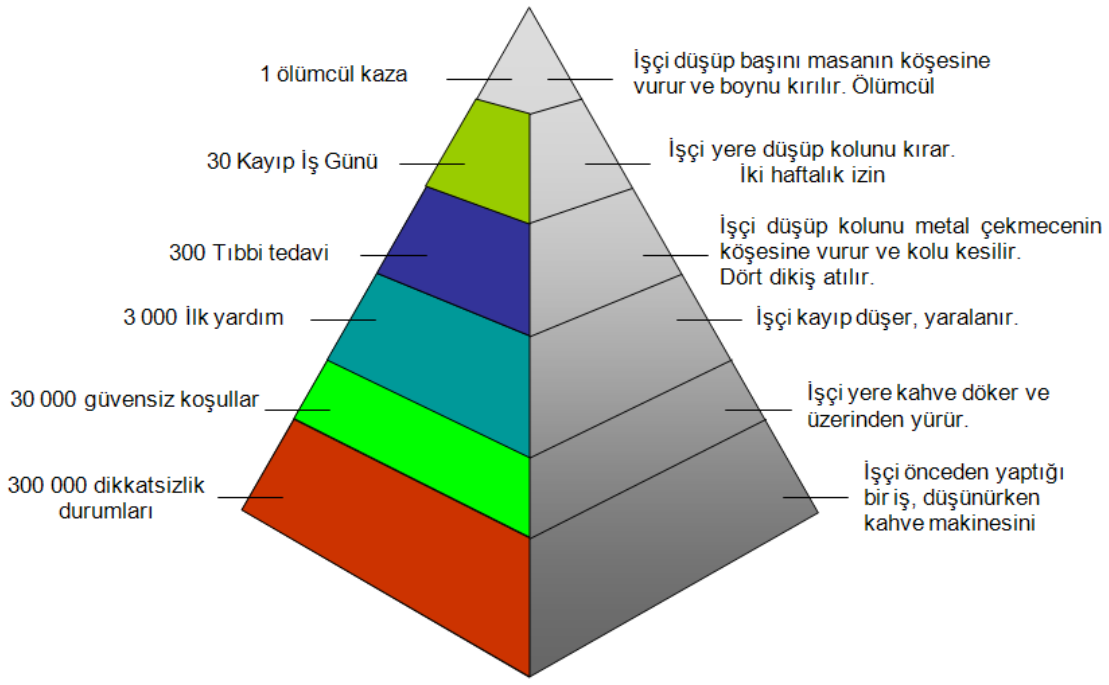
Zamanla iş sağlığı ve iş güvenliğinin ilerlemesine yönelik tedbirlerin arttırılmasıyla, yine de devam eden eksiklikler (iş sağlığı ve iş güvenliği kültürü anlayışının çalışanlarda var olmaması, mevzuat ve çalışmaya yönelik sorunlar vb.) iş kazası ve meslek hastalıklarının meydana gelmesini önleyememiştir.

Bu sorunlar devam ettikçe; ulusal ve uluslararası yasalarca kontrol altına alınmış olan çalışma yönetmeliğinin, üzerinde önemli bir tehdit unsuru yaratmaya devam etmektedir (Kılkış, vd, 2014).

İş hayatında oluşan kazaların %80-95'nde çalışanların itimatsız tavırlardan kaynaklandığı belirtilmektedir. Böyle bir durumun oluşması, iş hayatında "insan" etmeninin farklı faktörlerin önemsendiği gibi insan etkeninde önemli ölçüde değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir.

Bu nedenle; iş kazaları ve meslek hastalıklarının önüne geçilmesi, hal ve hareketlerin düzeltilebilmesi, çalışma alanına uyum sağlaması için kültürün ne denli önemli olduğu anlaşılmaktadır. (Dursun, 2012)

Bu problemin toplumsal yönü ve bir de iktisadi açısından değerlendirilmektedir. İş sağlığı ve iş güvenliğinin sağlanamamasıyla meydana gelen iş kazası ve meslek hastalıkları, çalışanlardan başlanmalı ve işverene, işverenden, işyerinden'de milli ekonomiye varan birbiriyle etkileşimli sonuçlara yol açarak daha geniş maliyetlere sebebiyet vermektedir.

Şekil 1: İş kazalarının sonuçları ile ilgili oransal bir istatistik

Değerlerin davranışları yönlendirici özelliği göz önüne alındığında (Turgut, 1998), bir işletme için iş sağlığı ve güvenliği kültürünü oluşturan değerlerin çalışan davranışlarını

yönlendirici özelliği olduğu ifade edilebilir. Kilmann vd. (1986: 88-89) örgüte doğru yönü gösteren, hem örgüt bireyleri tarafından genel olarak benimsenen; hem de örgüt üyelerini belli bir yönde davranmaya iten kültüre pozitif kültür diyerek (Murat ve Açıkgöz, 2007: 3) kültürün bireyleri yönlendirmedeki etki gücüne dikkat çekmişlerdir.

İş sağlığı ve güvenliği kültürü değerlerinin gelişiminde aşağıdaki faktörler etkilidir:

6331 Sayılı Kanunu (İş sağlığı ve güvenliği kanunu)

Yasal mevzuat-yönetmelikler (Fiziksel risk etmenleri yönetmeliği, patlayıcı madde yönetmeliği, vb.)

Sektör/iş Kolu dinamikleri

Yerel Bölge konfigurasyonları

Kurucu lider

Üst yönetim

Bireysel değerlerler

Ödül-Ceza, Pre-mack ilkesi

2.3. Proaktif Stratejiler

Hofer ve Schendel; stratejiyi "Firmanın içsel kaynaklarının, yetenekleriyle dışsal çevreyi imkân ile vesile ve tehlikelerin aralarında ahenk sağlayan etkinlik" olarak tanımlamıştır Vizyon ve misyonun altındaki hiyerarşide yer alan strateji vizyona ulaşmada ve misyonu gerçekleştirmede kullanılan taktiklerdir. Strateji için pekçok sınıflandırmada yapılmakta, en çok atfedilenlerden birinin Proaktif-reaktif stratejiler olduğu görülmektedir (Ülgen ve Mirze, 2014).

Proaktif stratejiler: Çevrede değişimin öncüsü olacak stratejileri oluşturmak

Reaktif stratejiler: Çevrede meydana gelen değişime adaptasyon amacıyla strateji oluşturmak

İşletmenin "uzun dönemde yaşamını sürdürebilmesini mümkün kılacak yönetim anlayışı: Stratejik yönetim özellikle proaktif yaklaşımla ilgilenir. Çevrede değişimi öngörerek bunu yapan öncü almak: Proaktif eğilim:

İş kazaları ortaya çıkmadan önleyici tedbirler: daha az maliyetli (proaktif eğilim)

İş kazaları ortaya çıktıktan sonra düzeltici tedbirler: Maliyet yüksek, sağlık açısından tehdit (reaktif eğilim) (Ülgen ve Mirze, 2014).

Türkiye'nin de onayladığı iş sağlığı ve güvenliği programında 155 (1981), 161(1985) ve 187 (2006) maddeli sözleşmelerde ILO Milletlerarası İSG politikası prosedürleri oluşturulmuştur.

Antlaşmalar ile milletlerarası İSG politikası prosedürlerinde belirttikleri ihtiyaçları, 6331 maddeli İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası ile Milletlerarası İş Örgütü (ILO),böyle bir bağlamda milletlerarası seviyede önlemlerin alınmasını sağlanması üzerinde planlar gerçekleştirmiştir.

Olması muhtemel bir kaza veya meslek hastalığı oluşmadan bu kaza veya hastalığı oluşturan koşullara meydan verilmemesine olanak sağlayacak çalışmaların yapılması ve olası risk değerlendirmeleri, zarar meydana gelmeden önce bu tehlikelerin meydana çıkaracağı

şiddetin büyüklüğü ve meydana gelme olasılığın tahmini proaktif stratejik eğilim ile ilişkilendirilebilir.

Risk = olasılık x şiddet

Proaktif Stratejiler'de, risk değerlendirme İşyerlerinde tehlikelerin tanımlanması, belirlenen ve böyle zararlara önlemesi gereken tedbirlerin belirlenmesi ve azaltılması çalışmalarının yapılması, zararları en aza indirgenmesi için yasal kanunlara bütünleşmiş programların yapıldığı ve uygulandığı, Çalışmaların prosedür haline getirilerek çalışanlara iletildiği yönetim sistemlerine "İş Sağlığı ile İş Güvenliği Yönetim Sistemi" kurulmasına olanak sağlamıştır (OHSAS 18001).

3. YÖNTEM

3.1. Örneklem

Turizm Sektöründe, Akdeniz Bölgesinde Antalya ve ilçelerindeki 5yıldızlı 40 otel işletmelerinin (C sınıfı tehlikeli) en az departman müdürü ünvanlı orta-üst düzey 72 yönetici ve Genel Müdür pozisyonunda çalışan kolayda örnekleme yolu ile belirlenmiştir.

3.2. Yöntem

Nicel araştırma yönteminin uygulandığı çalışmada araştırmacılar tarafından ölçekler yardımıyla değişkenlerin değerleri belirlenmiştir.

İş sağlığı ve güvenliği kültürü: İş sağlığı ve Güvenliği kültürü ölçeği: Güven 'in (2018) örgüt kültürü ve İş Salığı-İş Güvenliği kültürü paradigmasını konu alan çalışmasının teorik çerçevesi kullanılarak, araştırmacılarla geliştirilen 20 maddelik ölçektir. Soruların 9 tanesi ters puanlanmaktadır. 6'lı likert ölçeği ile ölçümleme gerçekleştirilmiştir (1:Hiç katılmıyorum, 6: Tamamen katılıyorum)

		1	2	3	4	5	6
1	Hem yasal zorunluluk hem de çalışanları koruma amacıyla işyeri güvenliği ve çalışanların sağlığı, kurum yapısının işleyişinde için önemli bir stratejidir.						
2	İşletmenin işyeri güvenliği ve işgören sağlığı, kârlılığından önce gelir.						
3	İşyeri güvenliği ve işgören sağlığı üzerine yatırımlar devam etmektedir.						
4	Gelişen işyeri güvenliği ve çalışan sağlığı sistemi kurumumuzda mevcuttur.						
5	Çalışanlar kaderci bir bakış açısına sahiptir **(R)**						
6	İş sağlığı ve güvenliği açısından kurumda bireysel değil, grup/topluluk düzeyinde sorumluluk hâkimdir						
7	Sendikalı çalışan yoktur. **(R)**						
8	Çalışanlar açısından oturmuş bir İş Sağlığı ve Güvenliği kurumsal altyapı bulunmamaktadır. **(R)**						
9	İşgörenlerin hayatı ve sağlığı paradan ve kârdan daha önemlidir						
10	İş sağlığı ve güvenliği sisteminde roller kişiler için değil, deneyimi ve liyakati en yüksek olanlar içindir (?)						
11	İş kazaları ortaya çıkmadan önce yapılacakların daha az maliyet olduğu üst yönetimce kabul edilmektedir.						
12	İş kazalarının önlemek için katlanılacak maliyeti						

	düşürmek öncelikli bir amaçtır. Bu nedenle iş kazaları yine ortaya çıkmaktadır. (R)						
13	Kurumumuzda iş kazaları son derece az görüldüğünden, kazaların ortaya çıkmaması için alınacak önlemlerle ilgili harcamaların azaltılması doğru bir stratejidir. **(R)**						
14	Kurumumuzda İş Sağlığı ve Güvenliği ile ilgili halihazırda mevcut sistem uygulamaları değişmelidir. **(R)**						
15	Kurumumuzda İş Sağlığı ve Güvenliği ile ilgili sistemsel uygulamalarda bir değişim yapılması, değişime karşı duyulan genel olumsuz tutum nedeniyle son derece düşük düzeyde olur **(R)**						
16	Kurumumuzda İş Sağlığı ve Güvenliği ile ilgili stratejik planlama yapılmaktadır.						
17	İş kazalarının ortaya çıkmaması için kurum genelinde güvenli davranışların özendirilmesi için ödül sistemi uygulanır.						
18	İş kazalarının ortaya çıkmaması için kurum genelinde güvenli olmayan davranışların önlenmesi için ceza sistemi uygulanır.						
19	İş Sağlığı ve Güvenliği ile ilgili uygulamalar için kurum genelinde ayrılan bütçe yeterli değildir. **(R)**						
20	Kurum genelinde İş Sağlığı ve Güvenliği ile ilgili uygulamalarda kişilerin bireysel insiyatif kullanmalarına izin verilir. **(R)**						

Proaktif stratejik eğilim ölçeği: Durgun (2015) 'un Alpkan, 2000; Özgür, 2007; Sucu, 2010; Yılmaz, 2007'ın çalışmalarını referans alarak hazırladığı «genel stratejik planlama ve yönetim» alt ölçeğinden değişim ile tek maddesi kullanılmıştır.

Aşağıdaki ifadelerden size en uygun geleni lütfen işaretleyiniz.

( ) Değişim dejenerasyondur ( ) Değişim zaman kaybıdır

( ) Rakipler değişiyorsa, biz de değişmeliyiz ( ) Rakiplerden önce değişmek daha avantajlıdır

Araştırmada ölçeğin güvenirliği cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı ile geçerlilik ise keşfedici faktör analizi ile incelenmiştir. Değişkenlerin betimleyici istatistik bulguları incelenmiş, normal dağılım çarpıklık ve basıklık katsayıları ile değerlendirilmiştir.

Ortaya çıkacak iş sağlığı ve güvenliği kültürü boyutlarının işletmenin stratejik eğilim kategorilerine göre (4) ne derecede farklılaştığı non-parametrik bir test olan Kruskal-Wallis testi ile incelenmiştir.

5. BULGULAR

5.1 Katılımcıların demografik özellikleri

cinsiyet

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Bay	47	65,3	72,3	72,3
	Bayan	18	25,0	27,7	100,0
	Total	65	90,3	100,0	
Missing	System	7	9,7		
Total		72	100,0		

Katılımcılatın çoğu baydır (%65).

yaş

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	20-30	14	19,4	19,4	19,4
	31-40	33	45,8	45,8	65,3
	41-50	23	31,9	31,9	97,2
	51-60	2	2,8	2,8	100,0
	Total	72	100,0	100,0	

Katılımcıların görece çoğunluğu 31-40 yaş aralığındadır.

eğitimdüzeyi

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Lise	25	34,7	37,3	37,3
	Önlisans-2 yıllık	15	20,8	22,4	59,7
	Lisans	25	34,7	37,3	97,0
	Lisansüstü	2	2,8	3,0	100,0
	Total	67	93,1	100,0	
Missing	System	5	6,9		
Total		72	100,0		

Çoğunluk lise ve lisans mezunudur (%74)

kurumdakıdem

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	6 aydan az	11	15,3	15,5	15,5
	6 ay-1 yıl	2	2,8	2,8	18,3
	1-5 yıl	28	38,9	39,4	57,7
	6-10 yıl	20	27,8	28,2	85,9
	11-15 yıl	5	6,9	7,0	93,0
	15 yıl üzeri	5	6,9	7,0	100,0
	Total	71	98,6	100,0	
Missing	System	1	1,4		
Total		72	100,0		

Katılımcıların görece çoğunluğunun kurumda çalışma süresi 1-5 yıldır.

hiyerarşikdüzey

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	üst düzey yönetici	21	29,2	29,6	29,6
	orta düzey yönetici	32	44,4	45,1	74,6
	alt düzey yönetici	16	22,2	22,5	97,2
	yönetici olmayan	2	2,8	2,8	100,0
	Total	71	98,6	100,0	
Missing	System	1	1,4		
Total		72	100,0		

Katılımcıların çoğunluğu orta düzey yöneticidir (%44,4). Yönetici olmayan iki çalışan ise doğrudan genel müdüre bağlı olan yetkili pozisyonundaki kişilerdir.

5.2. Değişkenlerin frekans ve betimleyici istatistik değerleri

	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart sapma
İş Sağlığı ve Güvenliği kültürü (Ort değişkeni)	1,65	4,90	4,0322	,57691

PROAKTİF STRATEJİK EĞİLİM

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Değişim dejenerasyondur	3	4,2	5,7	5,7
	Rakipler değişiyorsa biz de değişmeliyiz	9	12,5	17,0	22,6
	Rakiplerden önce değişmek daha avantajlıdır	41	56,9	77,4	100,0
	Total	53	73,6	100,0	
Missing	System	19	26,4		
Total		72	100,0		

5.3. İş sağlığı ve güvenliği kültürü ölçeğinin güvenirlik ve geçerlilik analizleri

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,703	20

Kabul edilebilen güvenirlik değerindedir (X> 0,7)

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,678
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	401,400
	df	153
	Sig.	,000

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	4,073	22,627	22,627	4,073	22,627	22,627	2,894	16,078	16,078
2	3,205	17,806	40,433	3,205	17,806	40,433	2,382	13,232	29,311
3	1,960	10,887	51,320	1,960	10,887	51,320	2,170	12,056	41,366
4	1,272	7,065	58,385	1,272	7,065	58,385	1,957	10,870	52,237
5	1,086	6,035	64,420	1,086	6,035	64,420	1,704	9,467	61,704
6	1,004	5,578	69,998	1,004	5,578	69,998	1,493	8,294	69,998
7	,911	5,058	75,057						
8	,790	4,387	79,444						
9	,727	4,037	83,480						
10	,549	3,049	86,529						
11	,451	2,506	89,035						
12	,444	2,469	91,504						
13	,367	2,041	93,545						
14	,313	1,737	95,282						
15	,297	1,648	96,931						
16	,242	1,345	98,276						
17	,184	1,020	99,295						
18	,127	,705	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotated Component Matrix[a]

	Component					
	1	2	3	4	5	6
VAR00002	,786					
VAR00003	,773					
VAR00001	,749					
VAR00004	,665					,437
VAR00006	,654					
VAR00010		,780				
VAR00013		-,778				
VAR00020		-,651	,426			
VAR00011		,531				
VAR00019			,900			
VAR00014			,789			
VAR00008				,778		
VAR00012				,708		
VAR00005		-,443		,605		-,348
VAR00017					,780	
VAR00018					,756	
VAR00007						-,785
VAR00009				,339		,510

Extraction Method: Principal Component Analysis.
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.
a. Rotation converged in 11 iterations.

Keşfedici faktör analizine göre 6 boyut ortaya çıkmıştır. Söz konusu boyutlar içeriğine göre aşağıdaki şekilde isimlendirilmiştir. Alt değişkenler için betimleyici istatistik değerleri sunulmuştur.

Descriptive Statistics

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Sistemsel bakış açısı	71	1,00	6,00	5,1915	,81587
Maliyet - İnsan	70	2,50	6,00	3,8857	,77516
Değişimin ekonomik yönü	69	1,00	6,00	3,6087	1,44982
Reaktif yönelim	69	1,00	6,00	3,4783	1,32655
Davranış	71	1,00	6,00	3,2676	1,58527
Kollektif değer	67	1,00	6,00	3,4701	,82057

En yüksek değer sistemsel bakış açısı kültür boyutu için bulunmuş, en düşük iş sağlığı ve güvenliği kültür boyutu davranış için bulunmuştur.

5.4. İş sağlığı ve güvenliği kültürü boyutlarının işletmenin proaktif stratejik yönelimine göre farklılaşması

Test Statistics[a,b]

	isgkültürort
Chi-Square	2,241
df	2
Asymp. Sig.	,326

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: PROAKTİF STRATEJİK EĞİLİM

Test Statistics[a,b]

	Sistemsel bakış açısı	Maliyet - İnsan	Değişimin ekonomik yönü	Reaktif yönelim	Davranış	Kollektif değer
Chi-Square	,516	,048	2,011	2,227	,960	4,998
df	2	2	2	2	2	2
Asymp. Sig.	,772	,976	,366	,328	,619	,082

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: PROAKTİF STRATEJİK EĞİLİM

6. SONUÇ

İşletmelerin proaktif stratejik eğilim türü açısından iş sağlığı ve kültürü geneli için anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır.($p<0.05$)

İşletmelerin proaktif stratejik eğilim türü açısından iş sağlığı ve kültürü alt boyutlar için anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır.($p<0.05$)

İşletmelerde iş sağlığı ve güvenliği kültürü gelişimi, işletmenin proaktif stratejik yöneliminden bağımsızdır.

Kurumun kendi stratejik yönetim anlayışından bağımsız çıkan iş sağlığı ve güvenliği kültürü, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği kanunu ve ilgili yönetmeliklere bağlı olarak düzenlenmektedir.

Yasal mevzuatın gerektirdiği yükümlülükler yeterli görülmekte, kurumdaki iş sağlığı ve güvenliği uygulamaların düzenlenmesi stratejik bakış açısında görülmekte, yasal mevzuatın önerdiği kadar yetinilmektedir.

Özellikle değişim olgusuna bakış açısı yönünden iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının proaktif anlayışta değişimi kültürle ilgili farklılığı beraberinde getirmeyecektir.

İş Sağlığı ve Güvenliği kültürünün ortalaması en düşük çıkan davranış boyutu, söz konusu gereklilik için kurum kültürünü oluşturacak çalışan davranışlarının etkisini yüksek olmadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Alpkan, L., 2000. Stratejik Yönetimin Kapsamlılığı, Stratejik Tercihler ve Yönetici Özellikleri Arasındaki İlişkiler. Doktora Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kocaeli.

Çiçek, I. (2018). Özdeşleşme ve kişi-örgüt uyumunun sağlanmasında kurum kültürü ve organizasyonel yapı etkisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, yayımlanmamış yüksek lisans tezi

Daft, Richard, 1998. Organization Theory and Design. Boston, MA: Cengage Learning

Durgun, G (2015). Türkiye Orta ve Büyük Ölçekli Mobilya İşletmelerinde Stratejik Yönetim, Kahramanmaraş Sütçü İmam Universitesi, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi,

Dursun, S. (2012) İş Güvenliği Kültürü, Baskı Sayısı; 1, Beta Basım Yayım.

Eren, E, 2001. Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, İstanbul: Beta Basım Yayım.

Güven (2018). Örgütsel Kültür ile İş güvenliği ve İşgören Sağlığı Kültürü Paradigma Analiz, Türk İdare Dergisi, 479, 155-170.

Kılkış, İ, Alper, Y, Şen, Ş, Alper, E, (2014), 6331 Sayılı Kanun'da İş Güvenliği Uzmanlığı: Nitelikleri, Görevlendirilmeleri ve Yetkilendirilmeleri, SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi/Cilt 4, Sayı 2

Kilmann, R.H., Saxton, M.J. and Serpa, R. (1986) Issues in Understanding and Changing Culture. California Management Review, 28, 87-94.

Murat, G. & Açıkgöz, B. (2007), Yöneticilerin Örgüt Kültürü Algılamalarına İlişkin Bir Analiz: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Örneği, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (5), 1-20

Özgür, G., 2007. Denizli Kobilerinde Stratejik Yönetim. Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli

Robbins, Stephan P. 1996. Organizational Behavior. 7.bs. America: Prentice Hall International.

Schein, Edgar. H. 1992. Organizational Culture and Leadership. San Francisco: Jossey-Bass Publishers

Sucu, M. E., 2010. Kobilerde Stratejik Yönetim ve Bir Araştırma (Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.) Denizli

Turgut, Tülay. 1998. Örgütsel Davranışta Değerlerin Yeri. Endüstri ve Örgüt Psikolojisi-II. ed. Suna Tevrüz. Ankara: Türk Psikologlar Derneği: 35-48.

Ülgen ve Mirze (2013). İşletmelerde Stratejik Yönetim, Beta Yayınları, İstanbul

Yılmaz, M.L., 2007. İlk 500'de Faaliyet Gösteren Konya'daki İşletmelerin Stratejik Yönetime Bakış Açıları, Sorunları ve Çözüm Önerileri. (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Konya.